TITI · LIVII · HISTO

DECADIS · PRIMÆ

Titi Liuij Patauini

ROMANAE HISTORIÆ PRINCIPIS, LIBRI OMNES, QVOTQVOT AD NOSTRAM ÆTATEM PERVENERVNT, POST VARIAS

doctorum virorum emendationes, & veterum & recentium exemplarium collationes summa fide ac diligentia recogniti, & ad publicam vtilitatem denuò editi.

QVIBVS ADIVNCTA EST CHRONOLOGIA noua, accommodata ad tabulas Capitolinas VERII FLACCI, *annotationibus vtilißimis, varietatem seu dissensionem Authorum circa Consulum Romanorum nomina demonstrata illustrata.*

Cum Indice cuique parti separatim adiuncto.

M. D. LXXXVIII.

Ex libris M. Ioannis Sieprawski Phil. D.

Impressum Francofurti ad Mœnum, Imp[redacted]gismundi Feyeralendij, & Sociorum.

Ex [illegible]

Conventus Carm. D. Jacob Concept. B.V.M.

NOBILI ET SVMMÆ SPEI ADOLESCENTI, IOANNI CHRISTOPHORO NEVstettero, cognomento Sturmero, Bambergensi, VVirtzburgensi, & Combergensi Canonico, Domino suo summa obseruantia colendo, S. P.

VI de muneribus largiendis, officijsq; tribuẽdis præcepta tradidere, Iuuenis ornatißime, omniq; doctrinarum genere cultißime, cùm alia multa in ijs spectanda esse censent: tum verò vt munus tale sit, vt & eum, cui offertur, sua natura delectet, & ei gratiæ quàm plurimum debeatur, isq; eo quàm dignißimus sit. Si enim ei largiaris, qui non delectetur, vel sibi minime deberi existimet, vel dignus munere non sit, tam id perit, quàm quod maximè. Cùm & qui non delectatur, contemnat, & merces vltroneæ, cui obtruduntur, iuxta Prouerbium, puteant, & qui indignus est, licet benignè accipiat, non mereatur. Ego itaq; hæc præcepta ratione animóq; lustrans, ac impreßione Liuianæ historiæ, toti mundo celebris atque cognitæ, ad publicam vtilitatem à me suscepta ac absoluta, cui ea potißimùm offerri ac meritò dicari posset, circumspiciens, tu vnus potißimum occurristi, Ioannes Christophore nobilißime, cui è multis hos meos labores dare,

dedicaréque vellem atque deberē. Vellem, propter magnam historiarum quæ in Reuerenda tua præstantia est, peritiam, illasque legendi desideriū. Deberem, propter amplissimum & splendidissimum D. patruum reuerendæ tuæ præstantiæ, Erasmum Neustetterum, cognomento Sturmerum, Præpositū Combergensem, Ecclesiarúmque Bambergensis & VVirtzburgensis Canonicum seniorem, Virum eruditione, prudentia, multo rerum vsu, & virtutum omnium præstantissimum atque celeberrimum, studiorum & artium fautorem & promotorem benignissimum, qui multa in me beneficia contulit. Cuius vestigia reuerendam vestram præstantiam imitaturam esse non dubito. Ad Authorem quem sub tuo nomine in publicum profero, quod attinet, is talis est, vt viuus lacteo eloquētiæ fonte, nobiles, quos Roma ad sui contemplationē trahere non potuit, nominis sui fama, vt Hieronymus ad Paulinum refert, de vltimis Hispaniæ, Galliarúmque finibus pertraxerit, & moriens, ob rerū quas describit magnitudinem, varietatem, præstantiam, vtilitatem, ac iucunditatem, dignus sit habitus, qui ad Romanæ historiæ cognitionem, prudentiámque ciuilem cum eloquentia comparandam, præ cæteris in manibus omnium tereretur. Huic dedicationis causæ & nominis tui dignitas accessit, quæ propter humanitatem, innocentiā, vitæ morumque integritatem singularem, erga bonas literas amorem, earúmque studiosos beneuolam propensionem, prudentiámque eximiam, cum apud alios, tum vero apud me tanta est, vt hac dedicatione potius meam erga tuam reuerendam præstantiā, venerationem adumbrare, quàm

re ipsa exprimere cupiuerim. Superesset, vt de opera mea huic editioni impensa nonnihil dissererẽ, sed cùm & author ipse per se toti mundo satis laudatus & cognitus sit, ac opus, secundum vulgare, artificem commendet, ego de opera mea hîc tacebo, nisi mihi præcipuè curæ fuisse, vt omnibus, tam recentioribus quàm veteribus Exemplaribus bona fide, accurataq; industria collatis, quàm emendatissima editio meis sumptibus prodiret, eam insuper Chronologiam addens, quæ cùm ex doctissimorũ scriptis collecta sit, meo iudicio bonis potius placitura, quàm ingrata futura sit. Etsi aũt huius dedicationis institutum, gratiq; animi declarandi studiũ tuæ eximiæ ac reuerendæ præstantiæ minimè contrarium futurũ, sed quæ eius est humanitas, inq; rei literariæ studiosos beneuolentia, eam omnia in meliorem partem accepturam sperem: hoc tamen eam rogandã duxi, vt institutum meum fauore suo præsequi, studiũ nominis suæ dominationis exornandi minimè aspernari, ac munusculum hoc chartaceum, qualecunq; sit, benigna fronte suscipere, meósq; conatus sua authoritate iuuare, prouehere, atq; defendere velit. Id à Deo Opt. Max. petens, vt reuerendã tuam præstantiam, ac deniq; totam Neustetterianorũ familiam (quos Musis ornamento, earúmq; sectatoribus præsidio esse scio (quàm florentissimã diu ita conseruare dignetur, quemadmodũ ei me, meósq; labores quàm commendatissimos esse cupio. Datum Francofurti Idib. Sept. An. 1588.

Tuæ Reuerendæ præstantiæ
deditissimus,
Sigismundus Feyrabendius.

Vllius haud vnquam fuerat tam firma poteſtas,
Trans Rheni fluuios vt dare poſſet iter.
Sed patet hic, quo Cæſar idem ſuſceperit auſu,
Et mira pontes fecerit arte duos.

Intulit ingenio celeri modo damna Sicambris,
Et modo Mennapios perdidit enſe feros.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS PRIMAE LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

Duentus Aeneæ in Italiam, & res ab eo gestæ, Ascanij regnum Albæ, & Syluij Aeneæ, ac deinceps Syluiorũ regum primo libro cõtinentur. Numitoris filia à Marte compressa. nati Romulus, & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs a Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui Feretrio lata. In centurias populus diuisus. Fidenates & Veientes victi. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit, Iano templum constituit: eiusq; portam pacatis omnibus circa populis primus clausit. Cum dea Aegeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petijt. Post hæc tergeminorum pugna. Horatius absolutus. Metij Sufetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremum fulmine Tullus absumptus est. Ancus Martius ceremonias à Numa institutas renouauit. Latinis victis, & ad ciuitatem ascitis montem Auentinum assignauit. Politorium vrbem Latinorum bello repetitam, quam Prisci Latini occupauerant, diruit. Pontem sublicium in Tyberim fecit. Ianiculum collem vrbi addidit. Fines imperij protulit. Ostiam condidit. Regnauit annos XXXIII. Eo regnante Lucumo Damarati Corinthij filius à Tarquinijs, Etruriæ ciuitate, Romam venit, & in amicitiam Anci receptus, Tarquinij nomen ferre cœpit, & post mortem Anci regnum excepit. Centum additis patrum numerum auxit. Latinos subegit. Circum designauit. Ludos edidit. Sabinorum bello petitus, equitum centurias ampliauit. Tentandæ scientiæ causa Attij Nauij auguris cõsuluisse fertur, an id, de quo cogitaret, effici posset. quod cum ille fieri posse respondisset: iussisse eum nouacula cotem præcidere: idq; protinus ab Attio factum. Sabinos præterea acie vicit. Vrbem muro circundedit. Cloacas fecit. occisus est ab Anci filiis, cum regnasset annos XXXVIII. Successit ei Ser. Tullius, natus ex captiua nobili Corniculana, cui puero adhuc in cunis posito caput arsisse traditum est. Veientes atq; Etruscos prælio fudit. Censum primus omnium egit. Lustrum condidit, quo

censa LXXXM. esse dicuntur. Classes centuriasq; descripsit. Pomœrium protulit. Colles Vrbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumq; adiecit. Templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit. Interfectus est à L. Tarquinio Prisci filio, consilio filiæ suæ Tulliæ, cum regnasset annos XXXIIII. post hunc L. Tarquinius Superbus neq; patrum neq; populi iussu regnum inuasit: quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit. Turnum Herdonium fraude interemit. Bellum cum Volscis gessit: & ex eorum præda templum Iouis in Capitolio fecit. Terminus & Iuuentas non addixere: quorum aræ moueri non potuerunt. Filij Sexti Tarquinij dolo Gabios in potestatem suam redegit. Huius filijs Delphos profectis, & consulentibus quis eorum regnaturus esset Romæ, dictum est eum regnaturum, qui primùm matrem osculatus esset. Quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur, Iunius Brutus, qui cum ijs profectus erat, prolapsum se simulauit, & terram osculatus est, idq; factum B *eius euentum rei comprobauit: nam, cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium sui adduxisset: ad vltimum, propter expugnatam nocturna vi à Sexto filio eius Lucretiæ pudicitiam, quæ vocato patre ad se Tricipitino, & viro Collatino, obtestata ne inultæ mors eius esset, cultro se interemit: Bruti opera maximè expulsus est, cum regnasset annos viginti quinq;. Tunc consules primum creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.*

ACTVRVSNE operæ precium sim, si à primordio vrbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio: nec si sciam, dicere ausim, quippe qui cum veterem tum vulgatam esse rem videã, dum noui semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem vetustatem superaturos C credunt. Vtcunque erit: iuuabit tamen rerum gestarum memoriæ principis terrarum populi pro virili parte & meipsum consuluisse. Et si in tanta scriptorum turba, mea fama in obscuro est, nobilitate ac magnitudine eorum qui nomini officient meo, me consoler. Res est præterea & immensi operis, vt quæ supra septingentesimum annum repetatur: & quæ ab exiguis profecta initijs, eò creuerit, vt iam in magnitudine laboret sua: & legentium plerisq; haud dubito, quin primæ origines, proximaq; originibus, minus præbitura voluptatis sint, festinantibus ad hæc noua, quibus iampridem præualentis populi vires se ipsæ conficiunt. Ego cõtrà hoc quoq; laboris præmium petam, vt me à conspectu malorum quæ nostra tot per annos vidit ætas, tantisper certè, dum prisca illa tota mente repeto, auertam, o-

mnis

A omnis expers curæ, quæ scribentis animum, & si non flectere à vero, sollicitum tamen efficere possit. Quæ ante conditam condendámue vrbem, poeticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur: ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc venia antiquitati, vt miscendo humana diuinis, primordia vrbium augustiora faciat. Et si cui populo licere oportet consecrare origines suas, & ad deos referre authores: ea belli gloria est populo Romano, vt cum suum, conditorisq; sui parentē Martem potissimum ferat: tàm & hoc gētes humanę patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, vtcunq; animaduersa aut æstimata erunt, haud equidem in magno ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisq; acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros quibusq; artibus, domi militiæque, & partum & auctum imperium sit: labente deinde paulatim disciplina,
B velut desidentes primò mores sequatur animo: deinde vt magis magisq; lapsi sint: tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus, peruentum est. Hoc illud est præcipuè in cognitione rerum salubre ac frugiferum, " omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri, " vnde tibi tuæq; reipublicæ quod imitere capias: inde fœdū inceptu, " fœdum exitu, quod vites. Cæterùm aut me amor negocij suscepti fal " lit, aut nulla vnquā respublica nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quā tam serè auaritia luxuriaq; immigrauerint: nec vbi tantus, ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit: adeò, quantò rerum minus, tantò minus cupiditatis erat. Nu per diuitię auaritiā, & abundantes voluptates desiderium per luxum atq; libidinem pereundi perdendiq; omnia inuexêre. Sed querelę ne tum quidem gratæ futuræ, cum forsitan & necessariæ erunt: ab ini-
C tio certè tantæ ordiendæ rei absint, cum bonis potius ominibus, votisq; ac precationibus deorum dearumq;, si vt poetis, nobis quoque mos esset, libentius inciperemus, vt orsis tanti operis successus prosperos darent.

IAM primùm omnium satis constat, Troia capta in cæteros sæuitum esse Troianos, duobus, Aenea Antenoreq;, & vetusti iure hospitij & quia pacis reddendæq; Helenę semper autores fuerant, omne ius belli Achiuos abstinuisse. Casibus deinde varijs Antenorem cum multitudine Henetûm, qui seditione ex Paphlagonia pulsi, & sedes & ducē, rege Pylemene ad Troiam amisso, quærebant, venisse in intimū maris Adriatici sinum: Euganeisq; qui inter mare alpesq; incolebant, pulsis, Henetos Troianosq; eas tenuisse terras, & in quē primùm egressi sunt locū, Troia vocatur: pagoq; inde Troia nomen

est,gens vniuersa Veneti appellati. Aeneã ab simili clade domo pro- A
fugum,sed ad maiora rerum initia ducentibus fatis, primò in Mace
doniam venisse: inde in Siciliam quærentẽ sedes delatum : ab Sicilia
classe Laurentẽ agrũ tenuisse. Troia & huic loco nomẽ est. ibi egres-
si Troiani , vt quibus ab immenso propè errore nihil præter arma &
naues superesset, cũ prędã ex agris agerẽt, Latinus rex Aboriginesq;,
qui tùm ea tenebant loca , ad arcendam vim aduenarũ armati ex vr-
be atq; agris concurrunt. Duplex exinde fama est, alij prælio victum
Latinum pacem cum Aenea, deinde affinitatẽ iunxisse tradunt. alij,
cum instructæ acies constitissent, prius quàm signa canerẽt, proces-
sisse Latinum inter primores, ducemq; aduenarum euocasse ad col-
loquium: percontatũ deinde qui mortales essent, vnde, aut quo casu
profecti domo, quidue quærentes in agrum Laurentẽ exissent: post-
quam audierit multitudinem Troianos esse, ducem Aeneam, filium
Anchisæ & Veneris, cremata patria & domo profugos, sedẽ conden- B
dæq; vrbi locum quærere : & nobilitatem admiratum gentis viriq;,
& animum vel bello vel paci paratũ, dextera data fidem futuræ ami-
citiæ sanxisse. Inde fœdus ictũ inter duces, inter exercitus salutatio-
nem factam. Aeneam apud Latinum fuisse in hospitio. ibi Latinum
apud penates deos domesticũ publico adiunxisse fœdus , filia Aeneæ
in matrimonium data. ea res vtiq; Troianis spem affirmat , tandem
stabili certaq; sede finiendi erroris. Opidum condunt. Aeneas ab no
mine vxoris Lauiniũ appellat. Breui stirps quoq; virilis ex nouo ma-
trimonio fuit, cui Ascaniũ parentes dixere nomen. Bello deinde Ab-
origines Troianiq; simul petiti. Turnus rex Rutulorũ, cui pacta La-
uinia antè aduentum Aeneæ fuerat, pręlatum sibi aduenam ægrè pa
tiens, simul Aeneæ Latinoq; bellum intulerat. Neutra acies læta ex
eo certamine abijt. victi Rutuli: victores Aborigines Troianiq;, du-
cem Latinum amisere. Inde Turnus Rutuliq; diffisi rebus, ad floren- C
tes Hetruscorum opes, Mezentiumq; eorum regem confugiunt, qui
Cære opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minimè
lætus nouæ origine vrbis, & tum nimio plus quàm satis tutum esset
accolis, rem Troianã crescere ratus, haud grauatim socia arma Ru-
tulis iunxit. Aeneas aduersus tanti belli terrorem, vt animos Abori-
ginum sibi conciliaret, ne sub eodem iure solùm, sed etiam nomine
omnes essent, Latinos vtranq; gentem appellauit. nec deinde Abori-
gines Troianis studio ac fide erga regem Aeneam cessere. fretusque
his animis coalescentium indies magis duorũ populorum Aeneas,
quanquam tanta opibus Hetruria erat, vt iam non terras solùm, sed
mare etiam per totam Italiæ lõgitudinẽ ab Alpib. ad fretũ Siculum
fama nominis sui implesset: tamen cùm mœnibus bellum propulsa-
re pos-

A re posset, in aciem copias eduxit. Secundum inde prælium Latinis, Aeneæ etiam vltimū operum mortaliū fuit. Situs est, quemcunq; eum dici ius fasq; est, super Numicum flumen. Iouem Indigetem appellant. Nondum maturus imperio Ascanius Aeneæ filius erat, tamē id imperium ei ad puberem ætatem incolume mansit: tantisper tutela muliebri (tāta indoles in Lauinia erat) res Latina, & regnum auitum paternumq; puero stetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem tam veterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Ascanius, an maior quàm hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comesq; inde paternæ fugæ, quem Iulum eundem Iulia gens authorem nominis sui nuncupat. is Ascanius, vbicunq; & quacunq; matre genitus (certè natū Aenea cōstat) abundante Lauinij multitudine florentem, iam (vt tū res erant) atq; opulentā vrbem matri, seu nouercæ reliquit: nouam ipse aliam sub Albano monte condidit: quæ ab situ porrectæ in dorso vrbis lon-

B ga Alba appellata. Inter Lauinium & Albam longam coloniā deductam triginta fermè interfuere anni. tantum tamen opes creuerant, maximè fusis Hetruscis, vt ne morte quidē Aeneæ, nec deinde inter muliebrem tutelam rudimentumq; primū puerilis regni mouere arma, aut Mezentius Hetrusciq;, aut vlli alij accolæ ausi sint. Pax ita conuenerat, vt Hetruscis Latinisq; fluuius Albula, quē nunc Tyberim vocant, finis esset. Syluius deinde regnat Ascanij filius, casu quodam in syluis natus. is Aeneam Syluium creat: is deinde Latinū Syluium. ab eo coloniæ aliquot deductæ, prisci Latini appellati. mansit Syluius postea omnibus cognomē, qui Albę regnarunt. Latino Alba ortus, Alba Atys, Ati Capys, Capy Capetus, Capeto Tyberinus, qui in traiectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius, post Agrippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auētino, fulmine ipse ictus,

C regnum per manus tradidit. is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanæ vrbis, cognomē colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorem atq; Amulium procreat: Numitori, qui stirpis maximus erat, regnū vetustum Syluiæ gentis legat. plus tamen vis potuit, quàm voluntas patris, aut verecundia ętatis. pulso fratre Amulius regnat. addit sceleri scelus, stirpem fratris virilem interimit: fratris filiæ Rheæ Syluiæ per speciē honoris, cum Vestalem eam legisset, perpetua virginitate spem partus adimit. Sed debebatur (vt opinor) fatis tantę origo vrbis, maximiq; secundum deorum opes imperij principium. Vi compressa Vestalis, cum geminū partū edidisset, seu ita rata, seu quia Deus author culpæ honestior erat, Martem incertæ stirpis patrem nuncupat, sed nec dij, nec homines aut ipsam, aut stirpē à crudelitate regia vindicant. sacerdos vincta in custodiā datur, pueros in pro-

fluentem

fluentem aquam mitti iubet. Sorte quadã diuinitus super ripas Tyberis effusus lenibus stagnis, nec adiri vsquam ad iusti cursum poterat amnis: & posse quamuis languida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. ita velut defuncti regis imperio, in proxima alluuie, vbi nunc ficus Ruminalis est (Romularē vocatam ferunt) pueros exponunt. vastæ tum in ijs locis solitudines erant. Tenet fama, cũ fluitantem alueũ quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montibus qui circa sunt, ad puerilē vagitũ cursum flexisse. eam summissas infantibus adeò mitem præbuisse mammas, vt lingua lambentem pueros magister regij pecoris inuenerit (Faustulo fuisse nomen ferunt) ab eo ad stabula Laurentiæ vxori educandos datos. Sunt qui Laurentiã vulgato corpore lupam inter pastores vocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datũ. Ita geniti, ita educati, cùm primùm adoleuit ætas, nec in stabulis, nec ad pecora segnes, venando peragrare saltus. hinc robore corporibus animisq; sumpto, iam nõ feras tantùm subsistere, sed in latrones præda onustos impetũ facere, pastoribusq; rapta diuidere, & cum his, crescente indies grege iuuenum, ferias ac iocos celebrare. Iam tũ in Palatino monte Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, & a Palanteo vrbe Arcadica Palantium, deinde Palatinum montem appellatũ. ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis antè tempestatibus ea tenuerat loca, solenne allatũ ex Arcadia instituisse, vt nudi iuuenes Lycæum Pana venerantes, per luxũ atq; lasciuiam currerent, quem Romani deinde vocarunt Inuum. huic deditus ludicro, cum solēne votum esset, insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones, cũ Romulus vi se defendisset, Remum cepisse: captũ regi Amulio tradidisse, vltro accusantes. crimini maximè dabant, in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos collecta iuuenum manu, hostilem in modum prædas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari. nam & expositos iussu regis infantes sciebat: & tempus, quo ipse eos sustulisset, ad id ipsum congruere: sed rem immaturam nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior venit. ita metu subactus, Romulo rem aperit. Fortè & Numitori, cum in custodia Remũ haberet, audissetq; geminos esse fratres: comparando eorum ætatem, & ipsam minimè seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotũ: sciscitandoq; eòdem peruenit, vt haud procul esset, quin Remum agnosceret. Ita vndiq; regi dolus nectitur. Romulus non cum globo iuuenum (nec enim erat ad vim apertam par) sed alijs alio itinere iussis certo tempore ad regiã venire pastoribus, ad regem impetum facit: & a domo Numitoris alia comparata manu ad-

A nu adiuuat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter primũ tumultum hostes inuasisse vrbem, atq; adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præsidio armisq; obtinendã aduocasset: posteaquam iuuenes perpetrata cęde pergere ad se gratulantes vidit: extemplò aduocato concilio, scelera in se fratris, originẽ nepotum, vt geniti, vt educati, vt cogniti essent, cædem deinceps tyranni, seq; eius authorem ostendit. Iuuenes per mediam cõcionem agmine ingressi, cum auum regẽ salutassent, secuta ex omni multitudine consentiens vox ratũ nomen imperiumq; regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remumq; cupido cepit, in ijs locis vbi expositi, vbiq; educati erant, vrbis cõdendæ: & supererat multitudo Albanorum, Latinorumq;, ad id pastores quoq; accesserant: qui omnes facilè spem facerent, paruam Albam, paruum Lauinium, præ ea vrbe quæ conderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationibus B auitum malum, regni cupido, atq; inde fœdum certamen coortum à satis miti principio: quoniam gemini essent, nec ætatis verecũdia discrimen facere posset: vt dij, in quorum tutela ea loca essent, augurijs legerent, qui nomen nouæ vrbi daret, qui conditam imperio regeret. Palatinum Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt. Priori Remo augurium venisse fertur, sex vultures. Iamq; nunciato augurio, cũ duplex numerus Romulo se ostendisset, vtrunq; regem sua multitudo cõsalutauerat, tempore illi præceptor at hi numero auium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi, certamine irarum ad cædem vertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est, ludibrio fratris Remum nouos transiluisse muros. inde ab irato Romulo, cùm verbis quoq; increpitans adiecisset: Sic deinde, quicunq; alius transiliet mœnia mea: interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus: condita vrbs, conditoris C nomine appellata. Palatinum primũ, in quo ipse erat educatus, munijt. Sacra dijs alijs Albano ritu, Greco Herculi, vt ab Euandro instituta erant, facit. Herculem in ea loca, Geryone interempto, boues mira specie abegisse memorant, ac prope Tyberim fluuium, quà prę se armentũ agens nando traiecerat, loco herbido, vt quiete & pabulo lęto reficeret boues, & ipsum fessum via procubuisse. Ibi cum eum cibo vinoq; grauatum sopor oppressisset, pastor accola eius loci nomine Cacus, ferox viribus, captus pulchritudine boum, cum auertere eam prædam vellet: quia, si agendo armentum in speluncam compulisset, ipsa vestigia quærẽtem dominũ eò deductura erant: auersos boues, eximium quemq; pulchritudine, caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam aurorã somno excitus, cum gregẽ perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximã speluncam, si

cam, si fortè eo vestigia ferrent. quæ vbi omnia foràs versa vidit, nec A in partem aliam ferre: confusus, atq; incertus animi, ex loco infesto agere porrò armentũ occepit. Inde cũ actæ boues quædã ad desiderium (vt fit) relictarũ mugissent, reddita inclusarũ ex spelunca boum vox Herculẽ conuertit. quẽ cum vadentẽ ad speluncã Cacus vt prohibere conatus esset, ictus claua, fidẽ pastorum nequicquã inuocãs, morte occubuit. Euander tum ea, ꝓfugus ex Peloponneso, authoritate magis q̃ imperio regebat loca: venerabilis vir miraculo literarum rei nouę inter rudes artiũ homines: venerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquã ante Sibyllæ in Italiam aduentũ miratæ hæ gentes fuerant. Is tum Euander cõcursu pastorum trepidantium circa aduenã manifestæ reum cædis excitus, postq̃ facinus, facinorisq; causam audiuit: habitũ formãq; viri aliquantùm ampliorẽ augustioremq; humana intuens, rogitat, qui vir esset. vbi nomẽ, patremq;, ac patriã accepit: Ioue nate Hercules salue, inquit. B
" te mihi mater veridica interpres deûm aucturum cœlestiũ numerũ
" cecinit, tibiq; arã hìc dicatũ iri, quam opulentissima olim in terris
" gens Maximã vocet, tuoq; ritu colat. Dextra Hercules data, accipe-
" re se omen, impleturũq; fata, ara cõdita atq; dicata, ait. Ibi tum primùm boue eximia capta de grege, sacrũ, adhibitis ad ministeriũ dapemq; Potitiis ac Pinariis (quę tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant) factum. Fortè ita euenit, vt Potitij ad tempus præstò essent, iisq; exta apponerẽtur: Pinarij extis adesis, ad cæterã venirent dapem. Inde institutum mansit, donec Pinariûm genus fuit, ne extis solemnib. vescerẽtur. Potitij ab Euandro edocti, antistites sacri eius per multas ætates fuerunt: donec tradito seruis publicis solenni familiæ ministerio, genus omne Potitiorũ interiit. Hæc tum sacra Romulus vna ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis virtute partæ, ad quã eum sua fata ducebant, fautor. Rebus diuinis ritè perpetratis, vocataq; ad cõcilium multitudine, quæ coalescere in populi vnius corpus nulla re præterquã legibus poterat, iura dedit. quæ ita sancta generi hominũ agresti fore ratus, si se ipse venerabilem insignib. imperij fecisset, cùm cætero habitu se augustiorẽ, tum maximè lictorib. duodecim sumptis fecit. Alij ab numero auiũ quæ augurio regnum portenderant, eum secutum numerũ putant. Me haud pœnitet eorum sentẽtiæ esse, quibus & apparitores & hoc genus ab Hetruscis finitimis, vnde sella curulis, vnde toga prætexta sumpta est, numerũ quoq; ipsum ductum placet: & ita habuisse Hetruscos, quòd ex duodecim populis cõmuniter creato rege singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim vrbs munitionibus, cum alia atq; alia appetendo loca, in spem magis futuræ multitudinis,

Ann. 5. c. 2. C

A titudinis, q̃ ad id, qđ tum hominum erat, munirent. Deinde ne vana
vrbis magnitudo esset: adiiciendæ multitudinis causa, vetere consi-
lio condentium vrbes, qui obscuram atq; humilem cōciendo ad se
multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur: locum qui
nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, asylum aperit. eò ex III.
finitimus populis turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset,
auida nouarum rerum perfugit. idq; primum ad cœptam magnitu-
dinē roboris fuit. Cum iam virium haud pœniteret, cōsilium deinde
virib. parat. centum creat senatores: siue qa is numerus satis erat, si-
ue qa soli centum erāt, qui creari patres possent. Patres certè ab ho-
nore, patriciiq; ꝓgenies eorum appellati. Iam res Romana adeò e-
rat valida, vt cuilibet finitimarū ciuitatū bello par esset, sed penuria
mulierum, hominis ætatē duratura magnitudo erat: quippe quib.
B nec domi spes prolis, nec cum finitimis cōnubia essent. Tum ex cō-
silio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit, qui socie-
tatē connubiumq; nouo populo peterēt. Vrbes quoq; vt cætera, ex
infimo nasci: deinde quas sua virtus ac dij iuuent, magnas opes ma-
gnumq; nomē sibi facere. satis scire, origini Romanæ & deos affuis-
se, & nō defuturā virtutem. ꝓinde ne grauarentur homines cum ho-
minib. sanguinem & genus miscere. Nusquā benignè legatio audita
est: adeo simul omnes spernebāt, simul tantā in medio crescentē mo
lem sibi ac posteris suis metuebant. à plerisq; rogitantib. dimissi, ec-
quod fœminis quoq; asylum aperuissent: id enim demum compar
connubiū fore. Aegrè id Romana pubes passa: & haud dubiè ad vim
spectare res cœpit, cui tēpus locumq; aptum vt daret Romulus, ægri
tudinē animi dissimulās, ludos ex industria parat, Neptuno equestri
solēnes: Cōsualia vocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet,
C quantoq; apparatu tum sciebant aut poterāt, concelebrant: vt rem
clarā expectatamq; facerent. Multi mortales cōuenere studio etiam
videndæ nouę vrbis: maximè proximi quiq; Ceninēses, Crustumini, IIII.
Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac con-
iugibus venit. Inuitati hospitaliter per domos, cum situm, mœniaq;,
& frequentē tectis vrbem vidissent, mirantur tam breui rem Roma-
nā creuisse. Vbi spectaculi tempus venit, deditæq; eo mentes cum o-
culis erant, tum ex composito orta vis: signoq; dato, iuuētus Roma-
na ad rapiēdas virgines discurrit. Magna pars, fortè vt in quem quæ
que inciderat, raptæ: quasdam forma excellentes, primorib. patrum
destinatas, ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos
deferebant. Vnam longè ante alias specie ac pulchritudine insignē
à globo Talassij cuiusdā raptam ferunt, multisq; sciscitantib. cui-
nam eam ferrent, identidem ne quis violaret, Talassio ferri clami-

tatum:

tatum: inde nuptialem hanc vocem factã. Turbato per metũ ludi- A
cro, mœsti parentes virginũ profugiunt, incusantes violati hospitij
fœdus, deũq; inuocantes, cuius ad solenne ludosq; per fas ac fidem
decepti venissent. Nec raptis aut spes de se melior, aut indignatio est
minor. Sed ipse Romulus circumibat, docebatq; patrũ id superbia
factũ, qui connubiũ finitimis negassent. illas tamẽ in matrimonio,
in societate fortunarũ omniũ, ciuitatisq;, &, quo nihil charius hu-
mano generi sit, liberûm fore: mollirent modò iras, & quibus sors
corpora dedisset, darent animos: sæpe ex iniuria postmodũ gratiam
ortam: eoq; melioribus vsuras viris, quòd annixurus pro se quisque
sit, vt cùm sua vice functus officio sit, parentum etiam patriæq; ex-
pleat desiderium. Accedebant blanditiæ virorum factum purgan-
tiũ cupiditate, atq; amore: quæ maximè ad muliebre ingeniũ effi-
caces preces sunt. Iam admodum mittigati animi raptis erant. At
raptarum parẽtes tum maximè sordida veste, lachrymisq; & quere- B
lis ciuitates cõcitabant: nec domi tantùm indignationes contine-
bant, sed congregabantur vndiq; ad Titum Tatium regem Sabino-
rum: & legationes eò, quòd maximum Tatij nomen in his regioni-
bus erat, conueniebant. Ceninenses Crustuminiq; & Antemnates e-
rant, ad quos eius iniuriæ pars pertinebat. lentè agere iis Tatius Sa-
biniq; visi sunt. Ipsi inter se tres populi communiter bellum parant.
nec Crustumini quidẽ atq; Antemnates pro ardore iraq; Ceninen-
sium satis se impigrè mouent. Ita per se ipsum nomen Ceninũ in a-
grũ Romanũ impetũ facit: sed effusè vastantib. fit obuius cum exer-
citu Romulus, leuiq; certamine docet, vanam sine virib. irã esse exer
citum fundit fugatq; fusum persequitur, regem in prælio obtrũcat,
& spoliat. duce hostium occiso, vrbẽ primo impetu capit. Inde exer-
citu victore reducto, ipse cùm factis vir magnificus, tum factorum
ostentator haud minor, spolia ducis hostium cæsi suspensa, fabrica- C
to ad id aptè ferculo, gerẽs in Capitolium ascendit: ibiq; ea cum ad
quercum pastorib. sacram deposuisset, simul cum dono designauit
templo Iouis fines, cognomẽq; addidit Deo: Iupiter Feretri, inquit,
hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero, templũq; iis regionib.
quas modò animo metatus sum, dedico: sedem opimis spoliis, quæ
regib. ducibusq; hostium cęsis, me authorẽ sequentes posteri ferent.
„ Hæc templi est origo, ꝙ primum omnium Romæ sacratũ est. Ita de-
„ inde diis visum, nec irritã conditoris templi vocem esse, qua laturos
„ eò spolia posteros nuncupauit: nec multitudine cõpotum eius do-
„ ni vulgari laude. Bina postea intra tot annos, tot bella, opima parta
sunt spolia. Adeò rata eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani
gerut, Antemnatiũ exercitus per occasione ac solitudinẽ hostiliter
in fines

A in fines Romanos incursionẽ facit. Raptim & ad hos Romana legio ducta, palantes in agris oppressit. Fusi sunt igitur primo impetu & clamore hostes: oppidum captum: duplicíq; victoria ouantem Romulũ Hersilia coniunx precibus raptarum fatigata: orat vt parentibus earum det veniam, & in ciuitatem accipiat. ita rem coalescere concordia posse. facilè impetratum. Inde contra Crustuminos profectus, bellum inferentes: ibi minus etiam, quod iam alienis cladib. ceciderant animi, certaminis fuit. Vtroq; coloniæ missæ. plures inuenti, qui propter vbertatẽ terræ in Crustuminum nomina darent. & Romam inde frequenter migratum est, à parentibus maximè ac propinquis raptarum: Nouissimum ab Sabinis bellum ortum: multóq; id maximum fuit. Nihil enim per iram aut cupiditatem actum est. nec ostenderunt bellum prius quam intulerũt: cõsilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. huius filiam virgi-
B nem auro corrumpit Tatius, vt armatos in arcem accipiat. Aquam fortè ea tum sacris extra mœnia petitum ierat, accepti obrutam armis necauere: seu vt vi capta potius arx videretur, seu prodendi exempli causa, ne quid vsquam fidum proditori esset. Additur fabula, quod vulgò Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo, gemmatosq; magna specie annulos habuerint, pepigisse eam, qđ in sinistris manibus haberent. eò scuta illi pro aureis donis cõgesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi quod in sinistris manibus esset, directò arma petisse dicant: & fraude visam agere, sua ipsam peremptam mercede. Tenuere tamen arcem Sabini: atq; inde postera die cum Romanus exercitus instructus, qđ inter Palatinum Capitolinumq; collem campi est, cõplesset: nõ prius descenderunt in æquũ, quàm ira & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos in aduersum Romani subiere principes vtrinq; pugnam ciebãt: ab Sabi-
C nis Metius Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. Hic rem Romanam iniquo loco ad prima signa animo atq; audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit, cõfestim Romana inclinatur acies: fusáq; est ad veterem portam Palatij. Romulus & ipse turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens: Iupiter, tuis, inquit, iussus auibus hîc in Palatino prima vrbi fundamenta ieci: arcẽ iam scelere emptam Sabini „ habent. Inde huc armati, superata media valle tendunt. At tu pater „ Deûm hominumq; hinc saltem arce hostes, deme terrorem Roma- „ nis, fugámq; fœdam siste. Hîc ego tibi templum Statori Ioui, quod „ monimentum sit posteris, tua pręsenti ope seruatam vrbem esse, vo- „ ueo. Hæc precatus, veluti sensisset auditas preces: Hinc, inquit, Ro- „ mani, Iupiter optimus maximus resistere, atque iterare pugnam iubet. Restitere Romani, tanquam cœlesti voce iussi. Ipse ad primores

Romulus prouolat. Metius Curtius ab Sabinis princeps, ab arce de- A
currerat, & effuſos egerat Romanos toto quantũ foro ſpacium eſt.
nec procul iam à porta palatij erat, clamitans: Vicimus perfidos ho-
ſpites, imbelles hoſtes. iam ſciunt longe aliud eſſe virgines rapere,
aliud pugnare cum viris. In eum hæc gloriantem, cum globo fero-
ciſſimorum iuuenũ Romulus impetum facit. Ex equo tum fortè Me
tius pugnabat: eo pelli facilius fuit. pulſum Romani perſequuntur:
& alia Romana acies audacia regis accenſa, fundit Sabinos. Metius
in paludem ſeſe ſtrepitu ſequentium trepidante equo coniecit, a-
uerteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri. Et ille quidem
annuentibus ac vocantibus ſuis, fauore multorũ addito animo, eua
dit. Romani Sabiniq; in media conualle duorũ montiũ redintegrãt
prælium, ſed res Romana erat ſuperior. Tum Sabinæ mulieres, qua-
rum ex iniuria bellum ortum erat, crinibus paſſis, ſciſſaque veſte, vi-
cto malis muliebri pauore, auſæ ſe inter tela volantia inferre: ex B
tranſuerſo impetu facto, dirimere infeſtas acies, dirimere iras: hinc
patres, hinc viros orantes, ne ſe ſanguine nefando ſoceri generique
reſpergerent: ne parricidio macularent partus ſuos nepotum illi, li-
berum hi progeniem. Si affinitatis inter vos, ſi connubij piget, in
nos vertite iras. Nos cauſa belli, nos vulnerũ ac cædium viris ac pa-
rentib. ſumus. Melius peribimus, quam ſine alteris veſtrum viduæ
aut orbæ viuemus. Mouet res tum multitudinem, tum duces. ſilen-
tium, & repentina fit quies. Inde ad fœdus faciendũ duces prodeũt:
nec pacem modo, ſed & ciuitatem vnam ex duabus faciunt: regnũ
conſociant: imperium omne conferunt Romam. ita geminata vrbe,
vt Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites à Curib. appellati. Mo-
nimentum eius pugnæ, vbi primum ex profunda emerſus palude e-
quum Curtius in vado ſtatuit, Curtium lacum appellarunt. Ex bello
tam triſti læta repente pax chariores Sabinas viris ac parentibus, & C
ante omnes Romulo ipſi fecit. Itaque cum populum in curias trigin
ta diuideret, nomina earum curiis impoſuit. Id non traditur (cum
haud dubie aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit) ætate,
an dignitatibus ſuis virorumve, an forte lectæ ſint, quæ nomina cu-
riis darent. Eodem tempore & centuriæ tres equitum conſcriptæ
ſunt: Ramnenſes ab Romulo, ab Tito Tatio Titienſes appellati. Lu-
cerum nominis & originis cauſa incerta eſt. Inde nõ modo commu-
ne, ſed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Poſt aliquot an-
nos propinqui regis Tatij legatos Laurentiũ pulſant. Cumq; Lau-
rentes iure gentium agerent, apud Tatium gratia ſuorum & preces
plus poterant. Igitur illorum pœnam in ſe vertit: nam Lauinij, cum
ad ſolenne ſacrificium eo veniſſet, concurſu facto interficitur. Eam
rem

A rem minus ægre quam dignum erat, tulisse Romulum ferunt, seu ob infidam societatem regni, seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaq; bello quidem abstinuit: vt tamen expiarentur legatorum iniuriæ, regisq; cædes, fœdus inter Romam Lauiniumq; vrbes renouatũ est. Et cum his quidem insperata pax erat: aliud multo propius, atq; in ipsis prope portis bellum ortum. Fidenates nimis vicinas prope se conualescere opes rati, prius quam tantum roboris esset, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere. iuuentute armata immissa, vastatur agri quod inter vrbem ac Fidenas est. Inde ad læuam versi, quia dextra Tyberis arcebat, cum magna trepidatione agrestium populantur: tumultusq; repens ex agris in vrbem illatus, pro nuncio fuit. Excitus Romulus (neque enim dilationem pati tam vicinum bellum poterat) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum locat. ibi modico præsidio relicto, egressus cum omnib. co-
B piis, partem militum locis circa densa obsita virgulta obscuris subsidere in insidiis iussit. Cum parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat, tumultuoso & minaci genere pugnæ obequitando ipsis prope portis hostem exciuit. Fugæ quoq; quæ simulanda erat, eadem equestris pugna causam minus mirabilem dedit. Et cum velut inter pugnæ fugæque consilium trepidante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente portis effusi hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendiq; trahuntur ad locum insidiarum. Inde subito exorti Romani, transuersam inuadunt hostium aciem. addunt pauorem mota è castris signa eorum qui in præsidio relicti fuerant. Ita multiplici terrore perculsi Fidenates, prius pene quam Romulus, quique cum eo equites erant, circum agerent frenis equos, terga vertunt: multoque effusius, quippe vera fuga, qui simulantes paulo ante secuti erant, oppidum repetebant: nõ
C tamen eripuere se hosti. Hærens in terga Romanus, prius quam fores portarum obiicerentur, velut agmine vno irrumpit. Belli Fidenatis contagione irritati Veientium animi, & cõsanguinitate (nam Fidenates quoque Hetrusci fuerunt) & quod ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat: in fines Romanos excurrerunt, populabundi magis quam iusti more belli. Itaque non castris positis, non expectato hostium exercitu, raptam ex agris prædam portantes, Veios rediere. Romanus contra, postquam hostem in agris non inuenit, dimicationi vltimæ instructus intentusque, Tyberim transit. Quem postquã castra ponere, & ad vrbem accessurum Veientes audiuere: obuiam egressi, vt potius acie decernerent, quam inclusi de tectis mœnibusque dimicarent. Ibi viribus nulla arte adiutis, tantum veterani robore exercitus rex

Romanus vicit: persecutusq; fusos ad mœnia hostes, vrbe valida muris ac situ ipso munita, abstinuit. Agros rediens vastat, vlciscendi magis quàm prædæ studio. eaque clade haud minus quàm aduersa pugna subacti Veientes, pacem petitum oratores Romam mittunt. agri parte multatis, in centum annos induciæ datæ. Hæc fermè Romulo regnante domi militiæque gesta. Quorum nihil absonum fidei diuinæ originis, diuinitatisque post mortem creditæ, fuit: non animus in regno auito recuperando, non condendæ vrbis consilium, non bello ac pace firmandæ. Ab illo enim profectu viribus datis tantum valuit, vt in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet. Multitudini tamen gratior fuit, quàm Patribus: longè ante alios acceptissimus militum animis. Trecentosq; armatos ad custodiam corporis, quos Celeres appellauit, non in bello solùm, sed etiã in pace habuit. His immortalib. editis operibus, cum ad exercitum recensendum concionem in campo ad Capræ paludẽ haberet, subitò coorta tẽpestas cum magno fragore tonitribusq;, tam denso regem operuit nimbo, vt conspectum eius cõcioni abstulerit: nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes sedato tandem pauore, postquam ex tam turbido die serena & tranquilla lux rediit: vbi vacuam sedem regiam vidit: etsi satis credebat Patribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella: tamen velut orbitatis metu icta, mœstum aliquãdiu silentium obtinuit. Deinde à paucis initio facto, deum deo natum, regem parentemque vrbis Romanæ saluere vniuersi Romulum iubent: pacem precib. exposcũt, vti volens propitius suam semper sospitet progeniem. Fuisse credo tum quoq; aliquos, qui discerptum regem patrum manibus taciti arguerent. manauit enim hæc quoq;, sed perobscura fama. Illam alteram admiratio viri, & pauor præsens nobilitauit. Consilio etiam vnius hominis addita rei dicitur fides. namque Proculus Iulius solicita ciuitate desiderio regis, & infensa Patribus, grauis, vt traditur, quamuis magnæ rei author, in concionem prodit. Romulus, inquit, Quirites, parens vrbis huius, prima hodierna luce cœlo repentè delapsus, se mihi obuium dedit. Cum perfusus horrore, venerabũdusque adstitissem, petens precibus, vt contra intueri fas esset: Abi, nuncia, inquit, Romanis, cœlestes ita velle, vt mea Roma caput orbis terrarũ sit. Proinde rem militarem colant, sciantque, & ita posteris tradant, nullas opes humanas armis Romanis resistere posse. Hæc, inquit, locutus, sublimis abiit. Mirum quantum illi viro nuncianti hæc fides fuerit: quamq; desiderium Romuli apud plebem exercitumq; facta fide immortalitatis, lenitum sit. Patrum interim animos certamen regni ac cupido versabat. Necdum à singulis, quia nemo magnopere

Interreg.

A B C

A pere eminebat in nouo populo, peruenerant factiones. inter ordines certabatur. Oriundi ab Sabinis, ne, quia post Tatij mortem ab sua parte non erat regnatū in societate æqua, possessionem imperij amitterēt, sui corporis creari regem volebant. Romani veteres peregrinum regem aspernabantur. In variis voluntatibus, regem tamen omnes volebant, libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde Patres incessit, ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatū irritatis animis, vis aliqua externa adoriretur: & esse igitur aliquod caput placebat, & nemo alteri concedere in animum inducebat. Itaque rem inter se centum Patres, decem decuriis factis, singulisque in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociant. Decem imperitabant, vnus cum insignibus imperij & lictoribus erat. Quinq; dierum spacio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuumq; interuallū regni B fuit. Id ab re, quod nunc quoq; tenet nomen, Interregnum appellatum. Fremere deinde plebs multiplicatam seruitutem: centum pro vno dominos factos. nec vltra, nisi regem, & ab ipsis creatum, videbantur passuri. Cum sensissent ea moueri Patres, offerendum vltro rati quod amissuri erant, ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa, vt non plus darent iuris, quam detinerent. Decreuerunt enim, vt cum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si Patres authores fierent. Hodieq; in legibus magistratibusq; rogandis vsurpatur idem ius, vi ademptum: prius quam populus suffragium ineat. in incertum comitiorū euentum Patres authores fiunt. Tum Interrex concione aduocata: Quod bonum, faustum, felixq; sit, inquit, Quirites regem create, ita Patribus visum est. Patres deinde, si dignum qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis, authores fient. Adeo id gratum plebi fuit, vt ne victi beneficio viderentur, id C modo sciscerent iuberentque vt Senatus decerneret, qui Romæ regnaret. Inclyta iustitia religioque ea tempestate Numæ Pompilij erat. Curib. Sabinis habitabat consultissimus vir, vt in illa quisquam ætate esse poterat, omnis diuini atq; humani iuris. Authorē doctrinę eius, quia non extat alius, falso Samium Pythagorā edunt: quem Seruio Tullo regnante Romæ, centum post annos & amplius, in vltima Italiæ ora circa Metapontum Heracleamq; & Crotonem iuuenum æmulantium studia cœtus habuisse cōstat, Ex quibus locis, etsi eiusdem ætatis fuisset, qua fama in Sabinos, aut quo linguæ cōmercio quenquam ad cupiditatem discendi exciuisset? quoue præsidio vnus per tot gentes dissonas sermone moribusque peruenisset? Suopte igitur ingenio temperatū animum virtutibus fuisse opinor magis: instructumq; non tam peregrinis artibus, quam disciplina

Interreg. An. 5. c. 38.

tetrica ac triſti veterũ Sabinorũ: quo genere nullum quondam in- A
corruptius fuit. Audito nomine Numæ, Patres Romani, quanquam
inclinari opes ad Sabinos rege inde ſumpto videbantur: tamen neq;
ſe quiſquã, nec factionis ſuæ alium, nec deniq; patrum aut ciuium
quenquam præferre illi viro auſi, ad vnum omnes Numæ Pompilio
regnum deferendum decernũt. Accitus, ſicut Romulus augurato in
Vrbe condenda regnum adeptus eſt, de ſe quoq; Deos conſuli iuſſit.
Inde ab augure, cui deinde honoris gratia publicũ id perpetuumq;
ſacerdotiũ fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem verſus cõ-
ſedit. Augur ad læuã, eius capite velato ſedem cepit, dextra manu ba
culum ſine nodo aduncum tenens, quem Lituum appellauerũt. In-
de vbi proſpectu in vrbem agrumq; capto, Deos precatus, regiones
ab oriente ad occaſum determinauit, dextras ad meridiem partes,
læuasq; ad Septentrionem eſſe dixit: ſignũ contra quod longiſſime
conſpectũ oculi ferebant, animo finiuit: tum lituo in læuã manum B
» translato, dextra in capite Numæ impoſita, precatus eſt ita: Iupiter
» pater, ſi eſt fas hunc Numã Pompiliũ, cuius ego caput teneo, regem
» Romæ eſſe, vt tua ſigna nobis certa ac clara ſint inter eos fines, quos
» feci. Tum peregit verbis auſpicia quæ mitti vellet. Quibus miſſis,
II. rex declaratus Rex Numa de templo deſcendit. Qui regno ita potitus,
43. *V.* vrbem nouam conditam vi & armis, iure eam, legibusq; ac moribus
C. 39. de integro condere parat. Quibꝰ cum inter bella aſſueſcere videret
non poſſe (quippe efferatis militia animis) mitigandum ferocem po
pulum armorum deſuetudine ratus, Ianum ad infimum Argile
tum indicem pacis belliq; fecit: apertus, vt in armis eſſe ciuitatem,
clauſus, pacatos circa omnes populos ſignificaret. Bis deinde poſt
Numæ regnum clauſus fuit: ſemel T. Manlio cõſule, poſt Punicum
primum perfectum bellum: iterum (quod noſtræ ætati Dij dederunt
vt videremus) poſt bellum Actiacum, ab imperatore Cæſare Augu- C
ſto pace terra mariq; parta. Clauſo eo, cum omnium circa finitimo-
rum ſocietate ac fœderibus iunxiſſet animos: poſitis externorũ pe-
riculorum curis, ne luxuriarent ocio animi, quos metus hoſtium,
diſciplinaq; militaris continuerat: omnium primum rem ad multi-
tudinem imperitam, & illis ſeculis rudem, efficaciſſimam, Deorum
metum iniiciendum ratus eſt. Qui cum deſcendere ad animos ſine
aliquo cõmento miraculi non poſſet, ſimulat ſibi cum dea Aegeria
congreſſus nocturnos eſſe: eius ſe monitu, quæ acceptiſſima Diis eſ-
ſent, ſacra inſtituere: ſacerdotes ſuos cuiq; Deorum præficere. atque
omnium primum ad curſum lunæ in duodecim menſes deſcribit an
num. Quem, quia tricenos dies ſingulis menſibus luna non explet,
deſuntq; dies ſolido anno, qui ſolſtitiali circumagitur orbe, inter-

calares

A calares mensibus interponendo, ita dispensauit, vt vigesimoquarto quoq; anno ad metã eandem solis, vnde orsi essent, plenis annorum omnium spaciis dies congruerent. Idem nefastos dies fastosq; fecit: quia aliquando nihil cum populo agi, vtile futurũ erat. Tum sacerdotibus creandis animum adiecit: quanquã ipse plurima sacra obibat, ea maxime, quæ nunc ad Dialem flaminem pertinent. Sed quia in ciuitate bellicosa plures Romuli quã Numæ similes reges putabat fore, iturosq; ipsos ad bella, ne sacra regię vicis desererentur, flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insignique eum veste & curuli regia sella adornauit. Huic duos flamines adiecit: Marti vnum, alterum Quirino. Virginesque Vestæ legit: Alba oriundum sacerdotium, & genti conditoris haud alienum. His, vt assiduæ templi antistites essent, stipendium de publico statuit: virginitate: aliis-
B que cerimoniis venerabiles ac sanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradiuo legit: tunicæque pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen: cœlestiaq; arma, quæ Ancilia appellantur, ferre, ac per vrbem ire canentes carmina cum tripudiis solennique saltatu iussit. Pontificem deinde Numa Marcium Marci filium ex patrib. legit: eiq; sacra omnia exscripta exsignataq; attribuit: quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent, atque vnde in eos sumptus pecunia erogaretur. Cætera quoque omnia publica priuataque sacra, pontificis scitis subiecit, vt esset quo consultum plebs veniret: ne quid diuini iuris, negligendo patrios ritus, peregrinosque asciscendo turbaretur. Nec cœlestes modo cerimonias, sed iusta quoque funebria, placandosque manes, vt idem pontifex edoceret: quæq; prodigia fulminibus, aliou e quo viso missa susciperentur atq; curarentur: ad ea elicienda ex mentib[9] diuinis
C Ioui Elicio aram in Auentino dicauit: deumque consuluit auguriis quæ suscipienda essent. Ad hæc consultanda procurandaque multitudine omni à vi & armis conuersa, et animi aliquid agendo occupati erant, et deorũ assidua insidens cura, cum interesse rebus humanis cœleste numen videretur, ea pietate omniũ pectora imbuerat, vt fides ac iusiurandũ, propulso legum ac pœnarũ metu, ciuitatem regerent. Et cum ipsi se homines in regis, velut vnici exempli, mores formarent: tum finitimi etiam populi, qui ante castra vrbem positam in medio ad solicitandam omnium pacem crediderant, in eam verecundiã adducti sunt, vt ciuitatem totam in cultum versam deorum, violari ducerent nefas. Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua. quo quia se persæpe Numa sine arbitris, velut ad congressum deæ inferebat, Camœnis eum lucũ sacrauit, quod earum sibi concilia cum coniuge sua Aegeria essent, et soli

Fidei solenne instituit. Ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato vehi iussit, manuq; ad digitos vsque inuoluta rem diuinam facere: significantes fidem tutandam, sedemque eius etiam in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia, locaque sacris faciendis, quæ Argeos pontifices vocant, dedicauit. Omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus haud minor pacis quam regni. Ita duo deinceps reges, alius alia via, ille bello, hic pace, ciuitatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnauit annos: Numa tres & quadraginta. Tum valida, tum temperata & belli & pacis artibus erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res rediit. Inde Tullum Hostilium, nepotem Hostilij, cuius in infima arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit: patres authores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas viresq; tum auita quoq; gloria animum stimulabat. Senescere igitur ciuitatem ocio ratus, vndiq; materiam excitandi belli quærebat. Fortè euenit, vt agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas inuicem agerent. imperitabat tum C. Cluilius Albæ. Vtrinq; legati ferè sub idē tempus ad res repetendas missi. Tullus præceperat suis, ne quid cū Albano prius quā mandata agerent. satis sciebat negaturū Albanū ita piè bellū indici posse. ab Albanis socordius res acta, excepti hospitio ab Tullo blandè ac benignè, comiter regis conuiuium celebrant. tantisper Romani & res repetiuerāt priores, & neganti Albano bellum in trigesimum diem indixerant. Hæc renunciant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatem, quid petentes venerint, facit. Illi omniū ignari, primum purgando terunt tempus. Se inuitos quicq̄ quod minus placeat Tullo, dicturos, sed imperio subigi. res repetitum se venisse: ni reddantur, bellū indicere iussos. Ad hæc Tullus: Nunciate, inquit, regi vestro, regem Romanū deos facere testes, vter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, vt in eum omnes expetant huiusce clades belli. Hæc nunciāt domum Albani. Et bellum vtrinque summa ope parabatur, ciuili simillimum bello, prope inter parentes natosq; Troianam vtranq; prolem, cum Lauiniū ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorū stirpe regum oriundi Romani essent. Euentus tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit: quod nec acie certatum est, & tectis modo dirutis alterius vrbis, duo populi in vnū confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. Castra ab Vrbe haud plus quinq; millia passuum locant, fossa circundāt. Fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cū re nomen quoq; vetustate aboleuit. In his castris Cluilius Albanus rex moritur. Dictatorē Albani Metium

Inter-reg. 3. rex. 32.

A B C D

A Metium Suffetium creant. Interim Tullus ferox præcipuè morte re-
gis, magnum deorũq; numen ab ipſo capite orſum, in omne nomen
Albanum expetiturum pœnas ob bellum impium dictitans, nocte
præteritis hoſtium caſtris, infeſto exercitu in agrum Albanum per-
git. Ea res ab ſtatiuis exciuit Metiũ: is ducit quam proximè ad hoſtẽ
poteſt. Inde legatũ præmiſſum nunciare Tullo iubet, prius quàm
dimicent, opus eſſe colloquio: ſi ſecum congreſſus ſit, ſatis ſcire ea
ſe allaturum, quæ nihilominus ad rem Romanam quàm ad Alba-
nam pertineant. Haud aſpernatus Tullus, tametſi vana afferebantur,
ſuos in aciem educit. Exeunt contrà & Albani. Poſtquam inſtru-
cti vtrinq; ſtabant, cum paucis procerum in medium duces proce-
dunt. ibi infit Albanus: Iniurias, & non redditas res ex fœdere quæ
repetitæ ſunt, & ego regem noſtrum Cluilium cauſam huiuſce eſſe
belli audiſſe videor: nec te dubito, Tulle, eadem præ te ferre. Sed ſi
B vera potius quàm dictu ſpecioſa dicenda ſunt, cupido imperij duos
cognatos vicinosq; populos ad arma ſtimulat. neq; rectè, an perpe-
ram, interpretor: fuerit iſta eius deliberatio, qui bellum ſuſcepit. Me
Albani gerendo bello ducem creauere. Illud te Tulle monitum ve-
lim: Hetruſca res, quanta circa nos, teq; maximè ſit, quo propiores
vos, hoc magis ſcis. multum illi terra, plurimum mari pollent. Me-
mor eſto iam cum ſignum pugnæ dabis, has duas acies ſpectaculo
fore, vt feſſos confectosq; ſimul victorem ac victum aggrediantur.
Itaq; ſi nos dij amant, quoniam non contenti libertate certa, in du-
biam imperij ſeruitijq; aleam imus, ineamus aliquam viam, qua v-
tri vtris imperent, ſine magna clade, ſine multo ſanguine vtriuſq; po
puli decerni poſſit. Haud diſplicet res Tullo, quanquam tum indo-
le animi, tum ſpe victoriæ ferocior erat. Quærentibus vtrinq; ratio
initur, cui & fortuna ipſa præbuit materiã. Fortè in duobus tum ex-
C ercitibus erant tergemini fratres, nec ætate nec viribus diſpares. Ho
ratios Curiatiosq; fuiſſe ſatis conſtat, nec fermè antiqua alia eſt no-
bilior: tamen in re tam clara, nominum error manet, vtrius populi
Horatij, vtrius Curiatij fuerint. authores vtroq; trahunt: plures ta-
mẽ inuenio, qui Romanos Horatios vocent. hos vt ſequar, inclinat
animus. Cum tergeminis agunt reges, vt pro ſua quiſq; patria dimi-
cent ferro. ibi imperiũ fore, vnde victoria fuerit. nihil recuſatur: tem-
pus & locus conuenit. Prius quàm dimicarent, fœdus ictũ inter Ro-
manos & Albanos eſt, his legibus, vt cuius populi ciues eo certami-
ne viciſſent, is alteri populo cũ bona pace imperitaret. Fœdera alia
alijs legibus, cæterùm eodem modo omnia fiunt. Tum ita factũ ac-
cepimus, nec vllius vetuſtior fœderis memoria eſt. Fœcialis regẽ Tul
lum ita rogauit: Iubéſne me rex cum patrepatrato populi Albani

" fœdus ferire? iubente rege: Sagmina, inquit, te rex posco. Rex ait: A
" Puram tollito. Fœcialis ex arce graminis herbam puram attulit:
" postea regem ita rogauit: Rex, facisne me tu regium nuncium po-
" puli Romani Quiritium? vasa, comitesque meos? Rex respondit:
" Quod sine fraude mea, populique Romani Quiritium fiat, facio.
" Fœcialis erat M. Valerius. is patrem patratum Sp. Fusium fecit, ver-
" bena caput capillosq; tangens (pater patratus ad iusiurandum pa-
" trandum, id est, sanciendum fit) fœdus, multisque id verbis, quæ
" longo effata carmine non operæ est referre, peragit. Legibus dein-
" de recitatis: Audi, inquit, Iupiter, audi pater patrate populi Albani,
" audi tu populus Albanus, vt illa palam prima postrema ex illis tabu-
" lis cerave recitata sunt sine dolo malo, vtique ea hic hodie rectissi-
" me intellecta sunt: illis legibus populus Romanus prior non defi-
" ciet. si prior defexit publico consilio, dolo malo, tu illo die Iupiter
" populum Romanum sic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam: B
" tantoque magis ferito, quanto magis potes, pollesque. Id vbi dixit, porcum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani, suumque iusiurandum per suum dictatorem, suosque sacerdotes peregerunt. Fœdere icto, tergemini, sicut conuenerat, arma capiunt. Cum sui vtrosque adhortarentur, deos patrios, patriam, ac parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exercitu sit, illorum tunc arma, illorum intueri manus: feroces & suopte ingenio, & pleni adhortantium vocibus, in medium inter duas acies procedunt. Consederant vtrinque pro castris duo exercitus, periculi magis præsentis quam curæ expertes. Quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortuna positum. Itaq; ergo erecti suspensique in minime gratum spectaculum, animo intenduntur. Datur signum: infestisque armis, velut acies, terni iuuenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt: nec his nec illis periculum suum, sed publicum C imperium seruitiumque obuersatur animo, futuraque ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Vt primo statim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladij, horror ingens spectantes perstringit, & neutro inclinata spe torpebat vox spiritusque. Consertis deinde manibus, cum iam non motus tantum corporum, agitatioque anceps telorum armorumque, sed vulnera quoque & sanguis spectaculo essent: duo Romani, super alium alius, vulneratis tribus Albanis expirantes corruerunt. ad quorum casum cum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimes vice vnius, quem tres Curiatij circunsteterant. Forte is integer fuit, vt vniuersis solus nequaquam par, sic aduersus singulos ferox. ergo vt segregaret pugnam

gnam

A gnam eorum, capessit fugam, ita ratus secuturos, vt quemque vulnere affectum corpus sineret. Iam aliquantum spacij ex eo loco, vbi pugnatum est, aufugerat, cum respiciens videt magnis interuallis sequentes, vnum haud procul ab sese abesse: in eum magno impetu redijt. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatijs, vti opem ferant fratri, iam Horatius cæso hoste victor secundam pugnam petebat. Tum clamore, qualis ex insperato fauentium solet, Romani adiuuant militem suum: & ille defungi prælio festinat. Prius itaque quam alter qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit. Iamque æquato Marte singuli supererant, sed nec spe, nec viribus pares. Alterum intactum ferro corpus, & geminata victoria, ferocem in certamen tertium dabant. alter fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victusque fratrum ante se strage, victori obijcitur hosti. nec illud prælium fuit. Romanus exultans: B Duos, inquit, fratrum manibus dedi: tertium causam belli huiusce, vt Romanus Albano imperet, dabo. Male sustinenti arma, gladium superne iugulo defigit: iacentem spoliat. Romani ouantes ac gratulantes Horatium accipiunt eo maiore cum gaudio, quo propius metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam paribus animis vertuntur: quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. Sepulchra extant, quo quisque loco cecidit. duo Romana vno loco propius Albam, tria Albana Romam versus, sed distantia locis, vt & pugnatum est. Prius quam inde digrederentur, roganti Metio ex fœdere icto quid imperaret, imperat Tullus, vti iuuentutem in armis habeat: vsurum se eorum opera, si bellum cum Veientibus foret. ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, tergemina spolia præ se gerens: cui soror virgo, quæ desponsa vni ex Curiatijs fuerat, obuia ante portam Capenam fuit. C cognitoque super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Mouet feroci iuueni animum comploratio sororis in victoria sua, tantoque gaudio publico. Stricto itaque gladio, simul verbis increpans, transfigit puellam: Abi hinc cum immaturo amo- "
re ad sponsum, inquit, oblita fratrum mortuorum, viuique obli- "
ta patriæ. Sic eat quæcunque Romana lugebit hostem. Atrox visum "
id facinus patribus, plebique: sed recens meritum facto obstabat: tamen raptus in ius ad regem. Rex, ne ipse tam tristis ingratique ad vulgus iudicij, ac secundum iudicium supplicij author esset, concilio populi aduocato: Duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent secundũ legem, facio. Lex horrendi criminis erat. Du- "
umuiri perduellionẽ iudicent. si à Duumuiris prouocarit, prouoca- "
tione

,, tione certato. ſi vincent, caput obnubito: infelici arbori reſte ſuſpē- A
,, dito: verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium. Hac le-
,, ge Duumuiri creati, qui ſe abſoluere non rebantur ea lege ne inno-
xium quidem poſſe, cum condemnaſſent. tum alter ex his: P. Hora-
ti, tibi perduellionē iudico, inquit. I, lictor colliga manus. Acceſſe-
rat lictor, inijciebatq; laqueum. Tum Horatius, authore Tullo, cle-
mente legis interprete, Prouoco, inquit. Ita de prouocatione certa-
tum ad populum eſt. Moti homines ſunt in eo iudicio maximè P.
Horatio patre proclamante, ſe filiam iure cæſam iudicare: ni ita eſ-
ſet, patrio iure in filium animaduerſurum fuiſſe. Orabat deinde, ne
ſe, quem paulò antè cum egregia ſtirpe conſpexiſſent, orbum libe-
ris facerent. Inter hæc ſenex iuuenem amplexus, ſpolia Curiatio-
rum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, oſtentans:
,, Hunccine, aiebat, quem modo decoratum, ouantemq; victoria in-
,, cedentem vidiſtis Quirites, eum ſub furca vinctum inter verbera & B
,, cruciatus videre poteſtis? quod vix Albanorum oculi tam deforme
,, ſpectaculum ferre poſſent. I, lictor, colliga manus, quæ paulo ante
,, armatæ imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube
,, liberatoris vrbis huius: arbori infelici ſuſpende: verbera vel intra
,, pomœrium, modo inter illa pila & ſpolia hoſtium: vel extra pomœ-
,, rium, modo intra ſepulchra Curiatiorum. Quo enim ducere hunc
,, iuuenem poteſtis, vbi non ſua decora eum à tanta fœditate ſuppli-
,, cij vindicent? Non tulit populus nec patris lachrymas, nec ipſius
parem in omni periculo animum: abſolueruntq; admiratione ma-
gis virtutis, quam iure cauſæ. Itaq; vt cædes manifeſta, aliquo tamen
piaculo lueretur, imperatum patri, vt filium expiaret pecunia pu-
blica. Is quibuſdam piacularibus ſacrificijs factis, quæ deinde genti
Horatiæ tradita ſunt, tranſmiſſo per viam trigillo, capite adoper-
to, velut ſub iugum miſit iuuenem. id hodie quoq; publice ſemper C
refectum manet: Sororium tigillum vocant. Horatiæ ſepulchrum,
quo loco corruerat icta, conſtructū eſt ſaxo quadrato. Nec diu pax
Albana manſit inuidia vulgi, quod tribus militibus fortuna publi-
ca commiſſa fuerit, vanum ingenium dictatoris corrupit. & quo-
niam recta conſilia haud bene euenerant, prauis reconciliare popu-
larium animos cœpit. Igitur vt prius in bello pacem, ſic in pace bel-
lum quærens, quia ſuæ ciuitati animorum plus quam virium cer-
nebat eſſe, ad bellum palam, atq; ex edicto gerendum alios conci-
tat populos, ſuis per ſpeciem ſocietatis proditionem reſeruat. Fide
nates colonia Romana, Veientibus ſocijs conſilij aſſumptis, pacto
tranſitionis Albanorum, ad bellum atq; arma incitantur. Cum Fi-
denæ aperte deſciſſent, Tullus Metio, exercituq; eius ab Alba acci-
to, con-

A to, contra hostes ducit. vbi Anienem transijt, ad confluentes collocat castra. Inter eum locum & Fidenas Veientium exercitus Tyberim transierat. Hi & in acie prope flumen tenuere dextrum cornu, in sinistro Fidenates propius montes cōsistunt. Tullus aduersus Veientem hostem dirigit suos, Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat quam fidei: nec manere ergo, nec transire aperte ausus, sensim ad montes succedit. inde vbi satis subisse sese ratus est, erigit totam aciem, fluctuansque animo, vt terreret tempus, ordines explicat. Consilium erat, qua fortuna rem daret, ea inclinare vires. Miraculo primo esse Romanis, qui proximi steterant, vt nudari latera sua sociorum digressu senserunt. inde eques citato equo nunciat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim vouit Salios, fanaque Pallori ac Pauori. Equitem clara increpans voce, vt hostes exaudirent, redire in prælium B iubet: nihil trepidatione opus esse: suo iussu circumduci Albanum exercitum, vt Fidenatium nuda terga inuadat, idem imperat: hastas equites erigere iubet. Id factum, magnæ parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani exercitus intersepsit. qui viderant, id quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit, & audiuerant clara voce dictum, & magna pars Fidenatium, vt qui coloni additi Romanis essent, Latine sciebant. Itaque ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga vertunt. Instat Tullus, fusoque Fidenatium cornu, in Veientem alieno pauore perculsum ferocior redit. nec illi tulere impetum, sed ab effusa fuga flumen obiectum à tergo arcebat. Quo postquam fuga inclinauit, alij arma fœde iactantes, in aquam cæci ruebant: alij, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæque consilium oppressi. non alia ante Romana pugna C atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis, deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur. Contra Tullus Metium benigne alloquitur: quod bene vertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet: sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, vt assolet, vocari ad concionem vtrunque exercitum iubet. præcones ab extremo orsi, primos exciuere Albanos. hi nouitate etiam rei moti, vt regem Romanum concionantem audirent, proximi constitere. ex composito armata circundatur Romana legio. centurionibus datum negocium erat, vt sine mora imperia exequerentur. Tum ita Tullus infit: Romani, si vnquam ante alias vllo in bello fuit, quod primum ‹‹
dijs immortalibus gratias ageretis, deinde vestræ ipsorum virtuti, ‹‹
hesternum id prælium fuit. dimicatum est enim non magis cum ho- ‹‹
stibus,

ſtibus, quam (quæ dimicatio maior ac periculoſior eſt) cum proditione ac perfidia ſociorum: nam, ne vos falſa opinio teneat, iniuſſu meo Albani ſubiere ad montes: nec imperium illud meum, ſed conſilium, & imperij ſimulatio fuit, vt nec vobis ignorantibus deſeri vos, auerteretur à certamine animus: & hoſtibus circumueniri ſe ab tergo ratis, terror ac fuga inijceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum eſt. ducem ſecuti ſunt: vt & vos, ſi quo ego inde agmen declinare voluiſſem, feciſſetis. Metius ille eſt ductor itineris huius, Metius idem huius machinator belli, Metius fœderis Romani Albanique ruptor. audeat deinde talia alius, niſi in hunc inſigne iam documentum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium circunſiſtunt. rex cætera, vt orſus erat, peragit: Quod bonum, fauſtum, felixque ſit populo Romano, ac mihi, vobisque Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo eſt: ciuitatem dare plebi, primores in patres legere: vnam vrbem, vnam rempublicam facere: vt ex vno quondam in duos populos diuiſa Albana res eſt, ſic nunc in vnum redeat. Ad hæc Albana pubes inermis ab armatis ſepta, in varijs voluntatibus, communi tamen metu cogente, ſilentium tenet. tum Tullus: Meti Suffeti, inquit, ſi ipſe diſcere poſſes fidem ac fœdera ſeruare, viuo tibi ea diſciplina à me adhibita eſſet. nunc quoniam tuum inſanabile ingenium eſt, tu tuo ſupplicio doce humanum genus, ea ſancta credere, quæ à te violata ſunt. vt igitur paulo ante animum inter Fidenatem Romanamque rem ancipitem geſſiſti, ita iam corpus paſſim diſtrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis, in curſus earum diſtentum illigat Metium. deinde in diuerſum iter equi concitati, lacerum in vtroque curru corpus, qua inhæſerant vinculis membra, portantes. auertere omnes à tanta fœditate ſpectaculi oculos. Primum, vltimumque illud ſupplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit: in alijs gloriari licet, nulli gentium mitiores placuiſſe pœnas. Inter hæc iam præmiſſi Albam erant equites, qui multitudinem traducerent Romam. legiones deinde ductæ ad diruendam vrbem, quę vbi intrauere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum eſſe vrbium ſolet, cum effractis portis, ſtratisve ariete muris, aut arce vi capta, clamor hoſtilis & curſus per vrbem armatorum omnia ferro flammaque miſcet: ſed ſilentium triſte ac tacita mœſtitia ita defixit omnium animos, vt præ metu obliti quid relinquerent, quid ſecum ferrent, deficiente conſilio, rogitanteſque alij alios, nunc in liminibus ſtarent, nunc errabundi domos ſuas vltimum illas viſuri peruagarentur. Vt vero iam equitum clamor exire iuben-

A iubentium inſtabat: iam fragor tectorum quæ diruebantur, vltimis vrbis partibus audiebatur, puluisque ex diſtantibus locis ortus, velut nube inducta omnia impleuerat: raptim quibus quiſq; poterat elatis, cum Larem ac Penates, tectáque in quibus natus quiſque educatusque eſſet, relinquentes exirent, iam continens agmen migrantium impleuerat vias, & conſpectus aliorum mutua miſeratione integrabat lachrymas: vocesque etiam miſerabiles exaudiebantur, mulierum præcipue, cum obſeſſa ab armatis templa auguſta præterirent, ac velut captos relinquerent deos. Egreſſis vrbem Albanis, Romanus paſſim publica priuataque omnia tecta adæquat ſolo, vnaque hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba ſteterat, excidio ac ruinis dedit. templis tamen deum (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum eſt. Roma interim creſcit Albæ ruinis: duplicatur ciuium numerus: Cœlius additur vrbi mons: B &, quo frequentius habitaretur, eam ſedem Tullus regiæ capit, ibique deinde habitauit. Principes Albanorum in patres, vt ea quoq; pars reipublicæ creſceret, legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganios, Curiatios, Clœlios. templumque ordini ab ſe aucto curiam fecit, quæ Hoſtilia vſque ad patrum noſtrorum ætatem appellata eſt: & vt omnium ordinum viribus aliquid ex nouo populo adijceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones & veteres eodem ſupplemento expleuit, & nouas ſcripſit. Hac fiducia virium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tempeſtate ſecundum Hetruſcos opulentiſſimæ viris armiſque. vtrinque iniuriæ factæ, ac res ne quicquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negociatores Romanos comprehenſos querebatur: Sabini ſuos prius in lucum confugiſſe, ac Romæ retentos. Hæ cauſæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & ſuarum virium C partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione populi Albani auctam, circumſpicere & ipſi externa auxilia. Hetruria erat vicina, proximi Hetruſcorum Veientes. inde ob reſiduas bellorum iras maxime ſolicitatis, ad defectionem animis, voluntarios traxere. & apud vagos quoſdam ex inopi plebe etiam merces valuit. publico auxilio nullo adiuti ſunt. valuitque apud Veientes (nam de cæteris minus mirum eſt) pacta cum Romulo induciarum fides. Cum bellum vtrinque ſumma ope pararetur, vertique in eo res videretur, vtri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum tranſire. pugna atrox ad ſyluam Malicuſam fuit: vbi & peditum quidem robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies valuit. ab equitibus repente inuectis turbari ordines ſunt Sabinorum. nec pugna deinde

deinde illa conſtare, nec fuga explicari ſine magna cæde potuit. De- A
uictis Sabinis, cum in magna gloria magniſque opibus regnum Tulli, ac tota res Romana eſſet, nunciatum regi patribusque eſt, in monte Albano lapidibus pluiſſe: quod cum credi vix poſſet, miſſis ad id viſendum prodigium, in conſpectu haud aliter quam cum grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere cœlo lapides. Viſi etiam audire vocem ingentem ex ſummi cacuminis luco, vt patrio ritu ſacra Albani facerent, quæ velut dijs quoque ſimul cum patria relictis, obliuioni dederant: & aut Romana ſacra ſuſceperant, aut fortunæ (vt fit) obirati cultum reliquerant deum. Romanis quoque ab eodem prodigio Nouendiale ſacrum publice ſuſceptum eſt: ſeu voce cœleſti ex Albano monte miſſa (nam id quoq; traditur) ſeu aruſpicum monitu. manſit certe ſolenne, vt quandocunque idem prodigium nunciaretur, feriæ per nouem dies agerentur. Haud ita multo poſt peſtilentia laboratum eſt. vnde cum pigri- B
tia militandi oriretur, nulla tamen ab armis quies dabatur à bellicoſo rege: ſalubriora etiam credente militiæ quam domi iuuenum corpora eſſe, donec ipſe quoque longinquo morbo eſt implicitus, Tunc adeo fracti ſimul cum corpore ſunt ſpiritus illi feroces, vt qui nihil ante ratus eſſet minus regium, quam ſacris dedere animum, repente omnibus, magnis paruiſque ſuperſtitionibus obnoxius degeret, religionibusque etiam populum impleret. Vulgo iam homines eum ſtatum rerum qui ſub Numa rege fuerat, requirentes, vnam opem ægris corporibus relictam, ſi pax veniaque ab dijs impetrata eſſet, credebant. Ipſum regem tradunt voluentem Commentarios Numæ, cum ibi quædam occulta ſolennia ſacrificia Ioui Elicio facta inueniſſet, operatum his ſacris ſe abdidiſſe: ſed non rite initum aut curatum id ſacrum eſſe: nec ſolum nullam ei oblatam cœle-
ſtium ſpeciem, ſed ira Iouis ſolicitati praua religione fulmine ipſum C
cum domo conflagraſſe. Tullus magna gloria belli regnauit annos duos & triginta. Mortuo Tullo, res, vt inſtitutum iam inde ab initio erat, ad patres redierat, hique interregem nominauerunt: quo
4. *rex.* comitia habente, Ancum Martium regem populus creauit: patres
24. fuere authores. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus, Ancus Mar-
V. C. tius erat. qui vt regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor, & quia pro-
114. ximum regnum cętera egregium ab vna parte haud ſatis proſperum fuerat, aut neglectis religionibus, aut praue cultis, longeque antiquiſſimum ratus ſacra publica, vt ab Numa inſtituta erant, facere: omnia ea ex Commentarijs regis pontificem maximum in album relata, proponere in publico iubet. inde & ciuibus ocij cupidis: & finitimis ciuitatibus facta ſpes, in aui mores atq; inſtituta regem abiturum.

A turum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, sustulerant animos. & cum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis superbè responsum reddunt, desidem Romanum regem inter sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: & præterquam quòd aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat, cùm in nouo, tùm feroci populo, etiam quòd illi contigisset ocium, sine iniuria id se haud facilè habiturum: tentari patientiam, & tentatam contemni: temporáque esse Tullo regi aptiora quam Numæ: vt tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, à se bellicæ cerimonię proderentur: nec gererentur solùm, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Æquicolis, quod nunc fœciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus vbi ad fines eorum venit, vnde res repetuntur, capite velato (filum

B lanæ velamen est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuiuscunque gentis sunt, nominat) audiat fas, ego sum publicus nuncius populi Romani, iustè pieq; legatus venio, verbísq; meis fides sit. Peragit deinde postulata. inde Iouem testem facit: Si ego iniustè, impieq; illos homines, illásq; res dedier populo Romano mihiq; exposco, tum patriæ compotem me nunquam sinas esse. Hæc, cum fines suprascandit, hæc, quicunq; ei primus vir obuius fuerit, hæc portam ingrediens, hæc forum ingressus, paucis verbis carminis, concipiendique iurisiurandi mutatis, peragit. si non deduntur quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita indicit: Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, dijq; omnes cœlestes, vósq; terrestres, vósq; inferni audite: Ego vos testor, populum illum (quicunq; est, nominat) iniustum esse, neq; ius persoluere. sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus, quo pacto ius no-

C strum adipiscamur. Cum is nuncius Romam ad consulendum redit, confestim rex his fermè verbis patres consulebat: Quarum rerum, litium, causarum condixit pater patratus populi Romani Quiritium patri patrato priscorum Latinorum, hominibúsq; priscis Latinis, quas res nec dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic, inquit ei quē primum sententiam rogabat, quid censes? Tum ille: Puro pioq; duello quærendas censeo, itaq; consentio consciscoq;. Inde ordine alij rogabantur, quandoq; pars maior eorum qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum, vt fœcialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret: Quòd populi priscorum Latinorum, hominésve prisci Latini aduersus populum Romanū Quiritium fecerunt,

runt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum A
" priscis Latinis iussit esse, senatusq; populi Romani Quiritium cen-
" suit, consensit, cōsciuit, vt bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam
" rem ego, populusq. Romanus populis priscorum Latinorum, homi-
" nibusq; priscis Latinis bellū indico, facioq;. Id vbi dixisset, hastā in
" fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: moremq; eum posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorum flaminibus, sacerdotibusq; alijs, exercitu nouo conscripto, profectus Politorium vrbem Latinorum vi cepit: secutusq; morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit, & cum circa palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium atq; arcem, Cœlium montem Albani implessent: Auentinum nouæ multitudini datum. additi eidem haud ita multo pòst, Tellenis Ficanaq; captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum, B quod vacuum occupauerant prisci Latini. eaque causa diruendæ vrbis eius fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum esset. Postremò omni bello Latino Medulliam cōpulso, aliquandiu ibi marte incerto, varia victoria pugnatum est. nam & vrbs tuta munitionibus, præsidioq; firmata valido erat. & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad vltimum omnibus copijs connixus Ancus, acie primùm vincit, inde ingenti præda potitus, Romam redit: tum quoque multis millibus Latinorum in ciuitatē acceptis, quibus vt iungeretur Palatio Auentinū, ad Murtiæ datæ sedes. Ianiculum quoq; adiectum, non inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset, id nō muro solùm, sed etiam ob commoditatem itineris ponte sublicio, tum primùm in Tyberi facto, coniungi vrbi placuit. Quiritium quoq; fossa, haud paruum munimentum à planioribus aditu locis, Anci re- C gis opus est. ingenti incremento rebus auctis, cum in tanta multitudine hominum, discrimine rectè an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media vrbe imminens foro ædificatur. Nec vrbs tantùm hoc rege creuit, sed etiam ager, finesq;: sylua Mæsia Veientibus adempta, vsque ad mare imperium prolatum: & in ore Tyberis Hostia vrbs condita: salinæ circa factæ: egregieq; rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco regnante, Lucumo vir impiger, ac diuitijs potens, Romam commigrauit, cupidine maximè ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoq; peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Damarathi Corinthij filius erat. qui ob seditiones domo profugus, cùm Tarquinijs fortè consedisset,

A sedisset; vxore ibi ducta, duos filios genuit. nomina his, Lucumo atque Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum omnium hæres: Aruns prior quàm pater moritur, vxore grauida relicta, nec diu manet superstes filio pater: qui cum ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando nepotis, decessisset, puero post aui mortem in nullam sortem bonorũ nato, ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contrà omnium hęredi bonorum, cum diuitiæ iam animos facerent, auxit ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facilè ijs in quibus nata erat, humiliora sineret. ea cum innupsisset, spernentibus Hetruscis Lucumonem exule aduena ortum, ferre indignitatem non potuit. oblitaq; ingenitæ erga patriam charitatis, dummodò virum honoratum videret, consilium migrandi ab Tarquinijs cepit. Roma est ad id potissimum visa. in nouo populo, vbi omnis repentina atq; ex virtute nobilitas sit,
B futurum locum forti ac strenuo viro. regnasse Tatium Sabinum: accersitum in regnum Numam à Curibus: & Ancum Sabina matre ortum, nobilemque vna imagine Numæ esse: facilè persuadet, vt cupido honorum, & cui Tarquinij materna tantum patria esset. Sublatis itaque rebus commigrant Romam. Ad Ianiculum fortè ventum erat. ibi ei carpento sedenti cum vxore, aquila suspensis demissa leniter alis pileum aufert: superque carpentum cum magno clangore volitans, rursus velut ministerio diuinitus missa, capiti aptè reponit: inde sublimis abijt. Accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, vt vulgò Hetrusci, cœlestium prodigiorum mulier. excelsa & alta sperare complexa virum iubet eam alitem ea regione cœli, & eius dei nunciam venisse: circa summum culmen hominis auspicium fecisse: leuasse humano superpositum capiti decus, vt diuinitus eidem reddere. Has spes cogitationesq; secum portan-
C tes, vrbem ingressi sunt: domicilioque ibi comparato, L. Tarquinium Priscum edidere nomen. Iam & Romanis conspicuum eum nouitas diuitiæq; faciebant: & ipse quoq; fortunam, benigno alloquio, comitate inuitandi, beneficijsq; quos poterat sibi conciliando, adiuuabat: donec in regiam quoq; de eo fama perlata est, notitiamq; eam breui apud regem liberaliter dextreq; obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat iura, vt publicis pariter ac priuatis consilijs bello domiq; interesset: & per omnia expertus, postremò tutor etiam liberis regis testamento institueretur. Regnauit Ancus annos quatuor & viginti, cuilibet superiorum regum belli pacisque & artibus & gloria par. Iam filij prope puberem ætatem erant. eò magis Tarquinius instare, vt quam primùm comitia regi creando fierent: quibus indictis, sub tempus pueros venatum able-

gauit. isq; primus & petisse ambitiosè regnum, & orationem dicitur habuisse ad conciliandos plebis animos compositam: Cum se non rem nouam petere, quippe qui non primus, quod quisquam indignari mirarive posset, sed tertius Romæ peregrinus regnum affectet: & Tatium non ex peregrino solùm, sed etiam ex hoste regem factum: & Numam ignarum vrbis, non petentem in regnum vltrò accitum: se ex quo sui potens fuerit, Romam cum coniuge ac fortunis omnibus commigrasse: maiorem partem ætatis eius, qua ciuilibus officijs fungantur homines, Romæ se quàm in vetere patria vixisse. domi militiæq; sub haud pœnitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se iura, Romanos ritus didicisse. obsequio & obseruantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege

5 rex ipso certasse. Hæc eum haud falsa memorantem, ingenti consen-
38. An. su populus Romanus regnare iussit. Ergo virum cætera egregium,
V. c. secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est.
138. nec minus regni sui firmandi, quam augendæ reipublicæ memor, centum in patres legit, qui deinde minorum gentium sunt appellati. factio haud dubia regis, cuius beneficio in curiam venerant. Bellum primum cum Latinis gessit, & oppidum ibi Appiolas vi cepit: prædaq; inde maiore quam quanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulentius instructiúsq; quam priores reges fecit. Tum primùm circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est, loca diuisa patribus, equitibúsque, vbi spectacula sibi quisq; facerent, fori appellati. Spectauere, furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. ludicrum fuit, equi pugilésque ex Hetruria maximè acciti: solennes deinde annui mansere ludi, Romani magníque variè appellati, ab eodem rege & circa forum priuatis ædificanda diuisa sunt loca: porticus, tabernæq; factæ. muro quoq; lapideo circumdare vrbem parabat, cum Sabinum bellum cœptis interuenit, adeoq; ea subita res fuit, vt prius Anienem transirent hostes, quàm obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus posset: itaque trepidatum Romæ est, & primò dubia victoria, magna vtrinq; cæde pugnatum est. reductis deinde in castra hostium copijs datóque spacio Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius equitem maximè suis deesse viribus ratus, ad Ramnenses, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit, suoq; insignes relinquere nomine. Id quia inauguratò Romulus fecerat, negare Accius Nauius inclytus ea tempestate augur, neq; mutari neq; nouum constitui, nisi aues addixissent, posse, ex eo ira regi mota, eludénsq; artem (vt ferunt) Agedum, inquit, diuine tu, inaugura, ferine possit quod nunc ego mente concipio. cum ille in au-

gurio

A gurio rem expertus, profectò futuram dixisset: Atqui hoc animo agitaui, inquit, te nouacula cotem discissurum. cape hæc, & perage quod aues tuæ fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua Accij posita, capite velato, quo in loco res acta est, in comitio in gradibus ipsis ad læuam curiæ fuit. cotē quoq; eodē loco sitam fuisse memorant, vt esset ad posteros miraculi eius monumentum. Augurijs certè, sacerdotioq; augurum tantus honos accessit, vt nihil belli, domiq; postea, nisi auspicatò gereretur: concilia populi, exercitus vocati, summa rerum, vbi aues non admisissent, dirimerentur. Neq; tum Tarquinius de equitum centurijs quicquam mutauit, numero tantùm alterum adiecit, vt mille & C C C. equites in tribus centurijs essent. posteriores modo sub ijsdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt. quas nunc, quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Hac parte copiarum au-
B cta, iterum cum Sabinis confligitur, sed præterquàm quòd viribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnam vim lignorum in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen conijcerent: ventoq; iuuante accensa ligna, & pleraque in ratibus impacta, sublicijs cum hærerent, pontem incendunt. ea quoq; res in pugna terrorem attulit Sabinis, effusis eadem fugam impedijt: multique mortales, cum hostem effugissent, in flumine ipso periere: quorum fluitantia arma ad vrbem cognita in Tyberi, prius penè quam nunciari posset, insignem victoriam fecere. Eo prælio præcipua equitum gloria fuit. vtrinq; ab cornibus positos, cùm iam pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, vt non sisterent modò Sabinas legiones ferociter instantes cedentibus, sed subitò in fugam verterent. montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenuere. maxima pars, vt antè di-
C ctum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius instandum perterritis ratus, præda captiuísque Romam missis, spolijs hostium (votum id vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porrò in agrum Sabinum exercitum inducere. & quanquam malè gesta res erat, nec gesturos melius sperare poterant: tamen quia consulendi res non dabat spacium, iere obuiam Sabini tumultuario milite. itemq; ibi fusi, perditis iam propè rebus, pacem petiere. Collatia, & quicquid circa Collatiam agri erat, Sabinis ademptum. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus. deditósque Collatinos ita accipio, eamq; deditionis formulam esse. Rex interrogauit: Estísne vos legati oratorésque missi à populo Collatino, vt vos, populumq; Collatinum dederetis? Sumus. Est'ne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditísne vos, populumque

 Colla-

Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuina humanaq; omnia, in meam populiq; Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio. Bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphans Romam redijt. inde priscis Latinis bellum fecit. vbi nusquam ad vniuersæ rei dimicationē ventum est, ad singula oppida circunferendo arma, nomen omne Latinum domuit. Corniculum, Ficulnea vetus, Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. pax deinde est facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quam quanta mole gesserat bella, vt non quietior populus domi esset, quam militiȩ fuisset. nam & muro lapideo, cuius exordium operis Sabino bello turbatum erat, vrbem, quam nondum munierat, cingere parat: & infima vrbis loca circa forum, aliasq; interiectas collibus conualles, quia ex planis locis haud facilè euehebant aquas, cloacis è fastigio in Tyberim ductis siccat: & aream ad ædem in Capitolio Iouis, quam vouerat bello Sabino, iam præsagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium visu euentuq; mirabile fuit. Puero dormienti, cui Seruio Tullio nomen fuit, caput arsisse ferunt multorum in conspectu. plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculum orto, excitum regem. & cum quidam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentum: sedatoq; iam tumultu, moueri vetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset, mox cum somno & flammam abijsse. Tum abducto in secretum viro Tanaquil: Vidésne tu puerum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? scire licet hunc lumen quondam rebus nostris dubijs futurum, præsidiumque regiæ afflictæ. proinde materiem ingentis publicè priuatimq; decoris, omni indulgentia nostra nutriamus. inde puerum liberûm loco cœptum haberi, erudiriq; artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Euenit facilè, quod dijs cordi esset. iuuenis euasit verè indolis regiæ. nec, cum quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ iuuentutis vlla arte conferri potuit. filiamq; ei suam rex despondit. Hic quacunq; de causa tantus illi honos habitus credere prohibet serua natum eum, paruumq; ipsum seruisse. eorum magis sententiæ sum, qui Corniculo capto, Seruij Tullij, qui princeps in illa vrbe fuerat, grauidam viro occiso vxorem, cum inter reliquas captiuas cognita esset, ob vnicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio, partum Romæ edidisse in Prisci Tarquinij domo. inde tanto beneficio & inter mulieres familiaritatem auctam, & puerum vt in domo à paruo eductum, in charitate atq; honore fuisse. fortunam

matris

A matris, quod capta patria in hoſtium manus venerit, vt ſerua natus crederetur, feciſſe. Duodequadrageſimo fermè anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, non apud regem modo, ſed apud patres plebemq; longè maximo honore Seruius Tullius erat. Tum Anci filij duo etſi antea ſemper pro indigniſſimo habuerant, ſe patrio regno tutoris fraude pulſos, regnare Romæ aduenã, non modo vicinæ, ſed ne Italicæ quidẽ ſtirpis: tum impenſius his indignitas creſcere, ſi ne ab Tarquinio quidem ad ſe rediret regnum, ſed præceps inde porrò ad ſeruitia caderet: vt in eadem ciuitate poſt centeſimum ferè annum, quam Romulus deo prognatus, deus ipſe tenuerit regnum, donec in terris fuerit, id Seruius ſerua natus poſſideat. tum commune Romani nominis, tum præcipue id domus ſuæ dedecus fore, ſi Anci regis virili ſtirpe ſalua, non modo aduenis, ſed ſeruis etiam regnum Romæ pateret. ferro igitur eam arcere contumeliam ſtatu-

B unt. ſed & iniuriæ dolor in Tarquinium ipſum magis quam in Seruium eos ſtimulabat: & quia grauior vltor cædis, ſi ſupereſſet, rex futurus erat, quam priuatus: tum Seruio occiſo, quemcunq; alium generum delegiſſet, eundem regni hæredẽ facturus videbatur. ob hæc ipſi regi inſidiæ parantur. Ex paſtoribus duo ferociſſimi delecti ad facinus, quibus conſueti erant vterq; agreſtibus ferramentis, in veſtibulo regię quam potuere tumultuoſiſſimè ſpecie rixę in ſe omnes apparitores regios conuertunt. inde cum ambo regem appellarent, clamorq; eorum penitus in regiam perueniſſet, vocati ad regẽ pergunt. primò vterq; vociferari, & certatim alter alteri obſtrepere. coerciti ab lictore, & iuſſi in vicẽ dicere, tandem obloqui deſiſtunt. vnus rẽ ex compoſito orditur. dum intentus in eum ſe rex totus auerteret, alter elatam ſecurim in caput deiecit: relictoq; in vulnere telo, ambo ſe foras eijciunt. Tarquinium moribundum cum qui circa

C erant excepiſſent, illos fugientes lictores comprehendunt. clamor inde, concurſuſq; populi mirantium quid rei eſſet. Tanaquil inter tumultũ claudi regiam iubet arbitros eijcit: ſimul quæ curando vulneri opus ſunt, tanquam ſpes ſubeſſet, ſedulo comparat: ſimul, ſi deſtituat ſpes, alia præſidia molitur. Seruio properè accito cum penè exanguem virum oſtendiſſet, dextram tenens, orat ne inultam mortem ſoceri, ne ſocrum inimicis ludibrio eſſe ſinat. Tuum eſt, inquit, Serui, ſi vir es, regnum: non eorum qui alienis manibus peſſimum facinus fecere. erige te, deoſq; duces ſequere, qui clarum hoc fore caput diuino quondam circunfuſo igni portenderunt. nunc te illa cœleſtis excitet flamma. nunc expergiſcere verè. & nos peregrini regnauimus: qui ſis, non vnde natus ſis, reputa. ſi tua re ſubita conſilia torpent, at tu mea conſilia ſequere. Cum clamor impetuſque

multitudinis vix sustineri posset, ex superiore parte ædium per fenestras in nouam viam versas (habitabat enim rex ad Iouis Statoris) populum Tanaquil alloquitur, iubet bono animo esse: sopitum fuisse regem subito ictu, ferrum haud altè in corpus descendisse: iam ad se redisse: inspectum vulnus abstерso cruore, omnia salubria esse. confidere propediem ipsum eos visuros. Interim Seruio Tullio iubere populum dicto audientem esse: eum iura redditurum, obiturumq; alia regis munia. Seruius cum trabea & lictoribus prodit: ac A
6. rex se de regia sedens alia decernit, de alijs consulturum se regem esse si-
44. mulat. Itaq; per aliquot dies, cum iam expirasset Tarquinius, cela-
V.c. ta morte per speciem alienæ fungendæ vicis, suas opes firmauit. tum
176. demum palam facta ex comploratione in regia orta, Seruius præsidio firmo munitus, primus iniussu populi, voluntate patrum regnauit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris ministris, vt viuere regem, & tantas esse opes Seruij nunciatum est, Suessam Pometiam exulatum ierant. B Nec iam publicis magis auxilijs Seruius, quàm priuatis munire opes. & ne qualis Anci liberûm animus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquinij liberûm esset, duas filias iuuenibus regijs, Lucio atq; Arunti Tarquinijs, iungit. nec rupit tamen fati necessitatem humanis consilijs, quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atq; infesta faceret. Peropportunè ad præsentis quietem status bellum cum Veientibus (iam enim induciæ exierant) alijsq; Hetruscis sumptum. in eo bello & virtus & fortuna enituit Tullij. fusoque ingenti hostium exercitu, haud dubius rex, seu patrum, seu plebis animus periclitaretur, Romam redijt. aggrediturque inde pacis longè maximum opus, vt quemadmodum Numa diuini author iuris fuisset, ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis, ordinûmque quibus inter gradus dignitatis, fortunæque aliquid interlucet, posteri fama ferrent. C Censum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli, pacisq; munia non viritim, vt antè, sed pro habitu pecuniarum fierent. tum classes, centuriásq; & hunc ordinem ex censu descripsit, vel paci decorum, vel bello. Ex ijs, qui centum millium æris, aut maiorem censum haberent, LXXX. confecit centurias, quadragenas seniorum ac iuniorum. Prima classis omnes appellati seniores, ad vrbis custodiam vt præstò essent: iuuenes, vt foris bella gererêt. Arma his imperata, galea, clypeus, ocreę, loriça omnia ex ære: hæc vt tegumenta corporis essent: tela in hostem, hastáque & gladius. additæ huic classi duæ fabrûm centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. datum munus, vt machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum vsque ad quinq; & septuaginta millium

censum

A censum instituta. & ex his senioribus, iunioribusq; viginti conscriptæ centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadẽ. Tertię classis in millium quinquaginta censum esse voluit, totidem centuriæ & hæ, eodemq; discrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatum, ocreæ tantum ademptæ. In quarta classe census quinq; & viginti millium, totidem centuriæ factæ: arma mutata, nihil præter hastam & verutum datum. Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ. fundas, lapidesque missiles hi secum gerebant. in his accensi cornicines, tibicinesq; in tres centurias distributi. vndecim millibus hæc classis censebatur. hoc minor census reliquam multitudinem habuit. inde vna centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributoque equitum ex primorib. ciuitatis XII. scripsit centurias. sex item alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub ijsdẽ quibus inauguratæ erant, no-
B minibus fecit. Ad equos emendos dena millia æris ex publico data: & quib. equos alerent, viduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus. non enim, vt ab Romulo traditum cæteri seruauerant reges, viritim suffragium eadem vi, eodemq; iure promiscuè omnibus datum est: sed gradus facti, vt neque exclusus quisquam suffragio videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis esset. equites enim vocabantur primi: LXXX. inde primæ classis centuriæ primũ peditum vocabantur. ibi si variaret, quod raro incidebat, vt secundæ classis vocarentur: nec ferè vnquã infra ita descenderent, vt ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet, hunc ordinẽ, qui nunc est, post expletas quinq; & XXX. tribus, duplicato earum numero, centurijs iuniorum, seniorumque ad institutam ab Seruio Tullio summam non conuenire, quadrifariam enim vrbe diuisa re-
C gionibus, collibusque, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit: vt ego arbitror, ab tributo. nam eius quoque æqualiter ex censu conferendi ab eodẽ inita ratio est. neq; hæ tribus ad centuriarum distributionẽ numerumq; quicquã pertinuere. Censu perfecto, quem maturauerat metu legis de incensis latæ, cũ vinculorum minis mortisq;, edixit, vt omnes ciues Romani equites peditesq; in suis quisq; centurijs in campo Martio prima luce adessent. ibi instructum exercitum omnem sue, oue, taurilibus lustrauit. idq; conditum lustrum appellatum; quia in cẽsendo finis factus est. Millia LXXX. eo lustro ciuium censa dicuntur. Adijcit scriptorum antiquissimus Fabius Pictor, eorũ qui ferre arma possent, eum numerum fuisse. Ad eam multitudinem vrbs quoq; amplificanda visa est. addit duos colles, Quirinalem, Viminalemq;. inde deinceps auget Esquilias: ibique ipse, vt

loco dignitas fieret habitat. aggere & fossis & muro circundat vrbē: A ita pomœrium profert. Pomœrium, verbi vim solam intuentes, postmœrium interpretantur esse. est autem magis circa murum, locus quem in condendis vrbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant: vt neq; interiore parte ædificia mœnibus cōtinuarentur, quæ nunc vulgo etiam coniungunt: & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spacium, quod neq; habitari, neq; arari fas erat, non magis quod post murū esset, quam quod murus post id, pomœrium Romani appellarunt. & in vrbis incremento semper, quantū mœnia processura erant, tantum termini hi cōsecrati proferebantur. Aucta ciuitate magnitudine vrbis, formatis omnibus domi & ad belli & ad pacis vsus, ne semper armis opes acquirerentur, consilio augere imperium conatus est, simul & aliquod addere vrbi decus. Iam tum erat inclytū Dianę Ephesię fanum, id communiter à ciuitatibus Asiæ fa- B ctum fama ferebat. Cū consensum, deosq; consociatos laudaret mire Seruius inter proceres Latinorum, cū quibus publice priuatimq; hospitia amicitiasq; de industria iunxerat, sæpe iterando eadē, perpulit tandem, vt Romæ fanum Dianæ populi Latini cū populo Romano facerent. ea erat confessio, caput rerum Romam esse: de quo toties armis certatum fuerat. id quanquā omissum iam ex omnium cura Latinorum, ob rem toties infeliciter tētatam armis videbatur, vni se ex Sabinis fors dare visa est priuato cōsilio imperij recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrifamilię dicitur miranda magnitudine ac specie. fixa per multas ætates cornua in vestibulo templi Dianæ monumentum ei fuere miraculo. habita, vt erat, res prodigij loco est, & cecinere vates, cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolasset, ibi fore imperium. idq; carmen peruenerat ad antistitē fani Dianæ. Sabinus, vt primum apta dies sacrificio visa est, bouem Romam C actā deducit ad fanum Dianæ, & ante aram statuit. Ibi Antistes Romanus, cum eum magnitudo victimæ celebrata fama mouisset, memor responsi, Sabinum ita alloquitur. Quidnam tu hospes paras, inquit, inceste sacrificium Dianæ facere: quin tu ante viuo perfunderis flumine? infima valle perfluit Tyberis. Religione tactus hospes, qui omnia, vt prodigio responderet euentus, cuperet rite facta, extemplo descendit ad Tyberim. Interea Romanus immolat Dianæ bouem: id mire gratum regi atque ciuitati fuit. Seruius, quanquam iam vsu haud dubie regnum possederat, tamen quia interdum iactari voces à iuuene Tarquinio audiebat, se iniussu populi regnare, cōciliata prius voluntate plebis, agro capto ex hostibus viritim diuiso, ausus est ferre ad populum, vellent iuberentne se regnare. Tantoq; consen-

A consenſu, quanto haud quiſquam alius ante, rex eſt declaratus. neque ea res Tarquinio ſpem affectandi regni minuit: imo eo impenſius, quia de agro plebis aduerſum patrum voluntatem ſenſerat agi, criminandi Seruij apud patres, creſcendique in curia ſibi occaſionem datam ratus eſt, & ipſe iuuenis ardentis animi, & domi vxore Tullia inquietum animum ſtimulante. Tulit enim & Romana regia ſceleris tragici exemplum, vt tædio regum maturior veniret libertas, vltimumque regnum eſſet, quod ſcelere partum foret. Hic L. Tarquinius Priſci Tarquinij regis filius neposne fuerit, parum liquet: pluribus tamen authoribus filium crediderim. fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenij iuuenem. His duobus, vt ante dictum eſt, duæ Tulliæ regis filiæ nupſerant, & ipſæ longe diſpares moribus. Forte ita inciderat, ne duo violenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna credo populi Romani, quo diuturB nius Seruij regnum eſſet, conſtituique ciuitatis mores poſſent. Angebatur ferox Tullia, nihil materiæ in viro neque ad cupiditatem, neque ad audaciam eſſe, tota in alterum verſa Tarquinium, eum mirari, eum virum dicere, ac regio ſanguine ortum: ſpernere ſororem, quod virum nacta, muliebri ceſſaret audacia. Contrahit celeriter ſimilitudo eos, vt fere fit, malum malo aptiſſimum. Sed initium turbandi omnia, à fœmina ortum eſt. ea ſecretis viri alieni aſſuefacta ſermonibus, nullis verborum contumelijs parcere de viro ad fratrem, de ſorore ad virum: & ſe rectius viduam, & illum cœlibem futurum fuiſſe contendere, quam cum impari iungi, vt elangueſcendum aliena ignauia eſſet, ſi ſibi eum, quo digna eſſet, dij dediſſent virum, domi ſe propediem viſuram regnum fuiſſe, quod apud patrem videat. celeriter adoleſcentem ſuæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia maior prope continuatis funeribus, cum C domos vacuas nouo matrimonio feciſſent, iunguntur nuptijs, magis non prohibente Seruio quam approbante. Tum vero indies infeſtior Tullij ſenectus, infeſtius cœpit regnum eſſe. iam enim ab ſcelere ad aliud ſpectare mulier ſcelus: nec nocte, nec interdiu virum conquieſcere pati, ne gratuita præterita parricidia eſſent. Non ſibi defuiſſe cui nupta diceretur, nec cum quo tacita ſeruiret. defuiſſe qui ſe regno dignum putaret, qui meminiſſet ſe eſſe Priſci Tarquinij filium, qui habere quam ſperare regnum mallet. Si tu is es, cui nuptam eſſe me arbitror, & virum, & regem apello: ſin minus, eo nunc peius mutata eſt res, quod iſtic cum ignauia eſt ſcelus. Quin accingeris? non tibi ab Corintho, nec ab Tarquinijs, vt patri tuo, peregrina regna moliri neceſſe eſt. dij te penates patrijque, & patris imago, & domus regia, & in domo regale ſolium, &

nomen

nomen Tarquinium, creat vocatq; regem. Aut si ad hæc parum est A animi, quid frustraris ciuitatem? quid te vt regium iuuenem conspici sinis? facesse hinc Tarquinios, aut Corinthum: deuoluere retrò ad stirpem, fratri similior quam patri. His alijsque increpando iuuenem instigat, nec conquiescere ipsa potest: si, cum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, vt duo continua regna, viro, ac deinceps genero dedisset: ipsa regio semine orta, nullũ momentum in dando adimendoque regno faceret. His muliebribus instinctus furijs Tarquinius, circumire & prehensare minorum maxime gentium patres, admonere paterni beneficij, ac pro eo gratiam repetere: allicere donis iuuenes: tum de se ingentia pollicendo, tum regis criminibus omnibus locis crescere. Postremo vt iam agendæ rei tempus visum est, stipatus agmine armatorum in forum irrupit. inde omnibus perculsis pauore, in regia sede pro curia sedens, patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari iussit. Conuenere extemplo, alij iam ante ad hoc præparati: alij metu, ne non venisse fraudi esset: nouitate ac miraculo attoniti, etiam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe vltima orsus, Seruum, seruaq; natum post mortem indignam parentis sui, non interregno, vt antea, inito, non comitijs habitis, non per suffragium populi, non authoribus patribus, muliebri dono regnum occupasse. Ita natum, ita creatum regem. fautorem infimi generis hominum, ex quo ipse sit, odio alienæ honestatis, ereptum primoribus agrum sordidissimo cuique diuisisse: omnia onera quæ communia quondam fuerint, inclinasse in primores ciuitatis: instituisse censum, vt insignis ad inuidiam locupletiorum fortuna esset, & parata, vbi vellet, egentissimis largiretur. Huic orationi Seruius cum interuenisset, trepido nuncio excitatus, extemplo à vestibulo curiæ magna voce: „ Quid hoc, inquit, Tarquini, rei est? qua tu audacia me viuo vocare C „ ausus es patres? aut in sede considere mea? Cum ille ferociter ad hęc, Se patris sui tenere sedem, multo quam seruum potiorem filium regis regni hæredem: satis illum diu per licentiam eludentem insultasse dominis. Clamor ab vtriusque fautoribus oritur, & concursus populi fiebat in curiam: apparebatq; regnaturum, qui vicisset. Tum Tarquinius necessitate iam etiam ipsa cogente vltima audere, multo & ætate & viribus validior, medium arripit Seruium: elatumque è curia, in inferiorem partem per gradus deijcit. Inde ad cogendum senatum in curiam redit. fit fuga regis apparitorum, atq; comitum, ipse prope exanguis, cum semi animis regio comitatu domum se reciperet, peruenissetq; ad summum Cyprium vicum, ab ijs qui missi ab Tarquinio fugientem consecuti erant, interficitur. Creditur,

quia

A quia non abhorret à cætero ſcelere, admonitu Tulliæ id factum.
carpento certe, id quod ſatis conſtat, in forum inuecta, nec reuerita
cœtum virorum, euocauit virum è curia: regemque prima appella-
uit. A quo faceſſere iuſſa ex tanto tumultu, cum ſe domum recipe-
ret, perueniſſetque ad ſummum Cyprium vicum, vbi Dianium nu-
per fuit: flectente carpentum dextra in Virbium cliuum, vt in col-
lem Eſquiliarum eueheretur, reſtitit pauidus, atque inhibuit frenos
is qui iumenta agebat, iacentemque dominæ Seruium trucidatum
oſtendit. Fœdum, inhumanumque inde traditur ſcelus, monumen-
toque locus eſt, Sceleratum vicum vocant, quo amens agitantibus
furijs ſororis ac viri, Tullia per patris corpus carpentum egiſſe fer-
tur, partemque ſanguinis ac cædis paternæ cruento vehiculo, con-
taminata ipſa reſperſaque tuliſſe ad penates ſuos, virique ſui: quibus
iratis, malo regni principio ſimiles propediem exitus ſequerentur.
B Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadraginta, ita vt bono
etiam moderatoque ſuccedenti regi difficilis æmulatio eſſet. Cæte-
rum id quoque ad gloriam acceſſit, quod cum illo ſimul iuſta ac
legitima regna occiderunt. Idipſum tam mite ac tam moderatum
imperium, tamē quia vnius eſſet, deponere eum in animo habuiſſe,
quidam authores ſunt, ni ſcelus inteſtinū liberandæ patriæ conſilia
agitanti interueniſſet. Inde L. Tarquinius regnare occepit, cui Su- *7. rex*
perbo cognomen facta indiderunt: quia ſocerum gener ſepultura *25.*
prohibuit, Romulum quoque inſepultum perijſſe dictitans: primo- *An. G.*
resque patrum, quos Seruij rebus fauiſſe credebat, interfecit. con- *c. 220.*
ſcius deinde male quærendi regni ab ſeipſo aduerſus ſe exemplum
capi poſſe, armatis corpus circunſepſit: neq; enim ad ius regni quic-
quam præter vim habebat: vt qui neque populi iuſſu, neque autho-
ribus patribus regnaret. Eo accedebat, vt in charitate ciuium nihil
C ſpei reponenti, metu regnum tutandum eſſet. quem vt pluribus in-
cuteret, cognitiones capitalium rerum ſine conſilijs per ſe ſolus ex-
ercebat: perq; eam cauſam occidere, in exilium agere, bonis mul-
ctare poterat, non ſuſpectos modo, aut inuiſos, ſed vnde nihil aliud
quam prędam ſperare poſſet. Ita patrum pręcipue numero imminu-
to, ſtatuit nullos in patres legere, quo contemptior paucitate ipſa
ordo eſſet, minusque per ſe nihil agi indignarentur. Hic enim re-
gum primus traditum a prioribus morem de omnib. ſenatum con-
ſulendi ſoluit: domeſticis conſilijs rempublicam adminiſtrauit: bel-
lum, pacem, fœdera, ſocietates per ſe ipſe cum quibus voluit, iniuſſu
populi ac ſenatus fecit, diremitque. Latinorum ſibi maxime gentem
cōciliabat, vt peregrinis quoque opibus tutior inter ciues eſſet. neq;
hoſpitia modo cum primoribus eorum, ſed affinitates quoque iun-
gebat.

gebat. Octauio Mamilio Tuſculano: is longe princeps Latini nomi- A
nis erat, ſi famæ credimus, ab Vlyſſe deaque Circe oriundus: ei Ma-
milio filiam nuptum dat, perque eas nuptias multos ſibi cognatos
amicosq; eius conciliat. Iam magna Tarquinij authoritas inter La-
tinorum proceres erat, cum in diem certam, vt ad lucum Ferentinæ
conueniant, indicit: eſſe quæ agere de rebus communibus velit.
Conueniunt frequentes prima luce. ipſe Tarquinius diem quidem
ſeruauit, ſed paulo ante quam ſol occideret venit. multa ibi toto die
in concilio varijs iactata ſermonibus erant. Turnus Herdonius ab
Aricia ferociter in abſentē Tarquinium erat inuectus. Haud mirum
eſſe, Superbo ei inditū Romæ cognomē (iam enim ita clam quidam
muſſitantes, vulgo tamen eum appellabāt) an quicquam ſuperbius
eſſe quam ludificari ſic omne nomen Latinum? principibus longe
ab domo excitis, ipſum qui concilium indixerit, non adeſſe. tentari
profecto patientiam, vt ſi iugum acceperint, obnoxios premat: cui B
enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod ſi
ſui bene crediderint ciues, aut ſi creditum illud & non raptum par-
ricidio ſit: credere & Latinos, quanquam ne ſic quidem alienigenę
deberēt. ſin ſuos eius pœniteat, quippe qui alij ſuper alios truciden-
tur, exulatum eant, bona amittant, quid ſpei melioris Latinis por-
tendi? ſi ſe audiant, domum ſuam quenque inde abituros: neq; ma-
gis obſeruaturos diem concilij, quam ipſe, qui indixerit, obſeruet.
Hæc atq; alia eodem pertinentia, ſeditioſus facinoroſusq; homo,
hisq; artibus opes domi nactus, cum maxime diſſereret, interuenit
Tarquinius. Is finis orationi fuit. Auerſi omnes ad Tarquinium ſa-
lutandum. Qui ſilentio facto, monitus à proximis vt purgaret ſe,
quod id temporis veniſſet, diſceptatorem ait ſe ſumptum inter pa-
trem & filium, cura reconciliandi eos in gratiam, moratum eſſe.
& quia ea res exemiſſet illum diem, poſtero die acturum quæ con- C
ſtituiſſet. Ne id quidem ab Turno tuliſſe tacitum ferunt. dixiſſe e-
nim, nullam breuiorem eſſe cognitionem, quam inter patrem & fi-
lium, paucisque tranſigi verbis poſſe: ni pareat patri, habiturum
infortunium eſſe. Hæc Aricinius in regem Romanum increpans,
ex concilio abijt. Quam rem Tarquinius aliquanto quam videba-
tur, ægrius ferens, confeſtim Turno necem machinatur, vt eun-
dem terrorem, quo ciuium animos domi oppreſſerat, Latinis inij-
ceret. & quia pro imperio palam interfici non poterat, oblato falſo
crimine inſontem oppreſſit. per aduerſæ factionis quoſdam Arici-
nos ſeruum Turni auro corrupit, in diuerſorium eius vim magnam
gladiorum inferri clam ſineret: ea cum vna nocte perfecta eſſent,
Tarquinius paulo ante lucem accitis ad ſe principibus Latinorum,
quaſi

A quasi re noua perturbatus, moram suam hesternam velut deorum
quadam prouidentia illatam, ait saluti sibi atque illis fuisse. Ab Tur-
no dici sibi & primoribus populorum parari necem, vt Latinorum
solus imperium teneat. aggressurum fuisse hesterno die in concilio:
dilatam rem esse, quod author concilij abfuerit, quem maxime pe-
teret. inde illam absentis insectationem esse natam, quod morando
spem destituerit, non dubitare, si vera deferantur, quin prima luce
vbi ventum in concilium sit, instructus cum coniuratorum manu,
armatusq; venturus sit. dici gladiorum ingentem numerum esse ad
eum conuectum, id vanum necne sit, extemplo sciri posse. rogare eos,
vt inde secum ad Turnum veniant. Suspectam fecit rem, & ingeni-
um Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinij, quod vide-
batur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad cre-
dendum animis, tamen nisi gladijs deprehensis, cætera vana existima-
B turi. vbi est eo ventum, Turnum ex somno excitatum circunsistunt
custodes: comprehensisq; seruis, qui charitate domini vim parabant,
cum gladij abditi ex omnibus locis diuerticuli protraherentur? e-
nimuero manifesta res visa, iniectæq; Turno catenæ: & confestim
Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tam atrox
inuidia orta est, gladijs in medio positis, vt indicta causa, nouo ge-
nere lethi, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ crate superne iniecta,
saxisq; congestis, mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium Lati-
nis Tarquinius, collaudatisq; qui Turnum nouantem res pro ma-
nifesto parricidio merita pœna affecissent, ita verba fecit: Posse qui-
dem se vetusto iure agere. quod cum omnes Latini ab Alba oriundi
sint, in eo fœdere teneantur. quo ab Tullo res omnis Albana cum
colonis suis in Romanum cesserit imperium: cæterum se vtilitatis
id magis omnium causa censere, vt renouetur id fœdus: secundaque
C potius fortuna populi Romani, vt participes Latini fruantur, quam
vrbium excidia, vastationesque agrorum, quas Anco prius, patre
deinde suo regnante perpessi sint, semper aut expectent, aut pati-
antur. Haud difficulter persuasum Latinis: quanquam in eo fœ-
dere superior Romana res erat. cæterum & capita nominis Lati-
ni stare ac sentire cum rege videbant: & Turnus, sui cuique peri-
culi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renoua-
tum fœdus: indictumque iunioribus Latinorum, vt ex fœdere die
certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui vbi ad
edictum Romani regis ex omnibus populis conuenere: ne ducem
suum, neve secretum imperium, propriave signa haberent, miscuit
manipulos ex Latinis, Romanisq;, vt ex binis singulos faceret, bi-
nosq; ex singulis. ita geminatis manipulis, centuriones imposuit.

Nec vt iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit. quin ea arte æ- A
quasset superiores reges, ni degeneratum in alijs, huic quoq; deco-
ri offecisset. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam
ætatem annos mouit: Suessamq; Pometiam ex his vi cepit. Vbi cum
diuendita præda XL. talenta argenti aurique recepisset, concepit
animo eam amplitudinē Iouis templi, quæ digna deûm hominum-
que rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci maiestati es-
set, captiuam pecuniam in ædificationem eius templi seposuit. Ex-
cepit deinde eum lentius spe bellum: quo Gabios propinquam vr-
bem nequicquam vi adortus, cum obsidendi quoq; vrbem spes pul-
so à mœnibus adempta esset: postremo minime arte Romana, frau-
de ac dolo aggressus est. nam cum velut posito bello, fundamentis
templi iaciendis, alijsque vrbanis operibus intentum se esse simula-
ret: Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex com-
posito Gabios, patris in se sæuitiam intolerabilem conquerens. Iam B
ab alienis in suos vertisse superbiam, & liberorum quoque eum fre-
quentiæ tædere, vt quam in curia solitudinem fecerit, domi quoque
faciat, ne quam stirpem, ne quem hæredem regni relinquat. se qui-
dem inter tela & gladios patris elapsum, nihil vsquam sibi tutum,
nisi apud hostes L. Tarquinij credidisse. nam ne errarent, manere his
bellum, quod positum simuletur: & per occasionem eum incautos
inuasurum. Quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererratu-
rum se omne Latium, Volscosque se inde, & Æquos, & Hernicos pe-
titurum: donec ad eos perueniat, qui à patrum crudelibus atque
impijs supplicijs tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid
ad bellum, armaque se aduersus superbissimum regem ac ferocissi-
mum populum inuenturum. Cum si nihil mouerentur, infensus ira
porro inde abiturus videretur: benigne ab Gabinis excipitur. Vetant
mirari, si qualis in ciues, qualis in socios, talis ad vltimum in liberos C
esset. in se ipsum postremo sæuiturum, si alia desint. sibi vero gratum
aduentum eius esse, futurumque credere breui, vt illo adiuuante, ab
portis Gabinis sub Romana mœnia bellū transferatur. Inde in con-
cilia publica adhiberi. vbi cum de alijs rebus assentire se veteribus
Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent, ipse identidem belli au-
thor esset: in eo sibi præcipuam prudentiam assumere, quod vtrius-
que populi vires nosset, sciretque inuisam profecto superbiam re-
giam ciuibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum
sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum
promptissimis iuuenum prædatum, atque in expeditiones iret, & di-
ctis factisque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fi-
des, dux ad vltimum belli legitur. ibi cum inscia multitudine quid
agetetur,

A ageretur, prælia parua inter Romam Gabioſque fierent, quibus ple-
runque Gabina res ſuperior eſſet: tum certatim ſummi infimiq; Ga-
binorum Sex. Tarquinium dono deûm ſibi miſſum ducem credere.
apud milites vero obeundo pericula ac labores, pariter prędam mu-
nificè largiendo, tanta charitate eſſe, vt non pater Tarquinius po-
tẽtior Romæ quàm filius Gabiis eſſet. Itaque poſtquam ſatis virium
collectum ad omnes cõnatus videbat, tum è ſuis vnum ſciſcitatum
Romam ad patrem mittit, quidnã ſe facere vellet? quandoquidem
vt omnia vnus ipſe Gabiis poſſet, ei dij dediſſent. Huic nuncio (quia
credo dubiæ fidei videbatur) nihil voce reſponſum eſt. rex velut de-
liberabundus in hortum ædium trãſit, ſequente nuncio filij, ibi in-
ambulans tacitus, ſumma papauerum capita dicitur baculo decuſ-
ſiſſe. Interrogando, expectandoque reſponſum nuncius feſſus, vt re
imperfecta, redit Gabios: quæ dixerit ipſe, quæque viderit, refert. ſeu
B ira, ſeu odio, ſeu ſuperbia inſita ingenio, nullã eum vocem emiſiſſe.
Sexto vbi quid vellet parens, quidue præciperet tacitis ambagibus,
patuit: primores ciuitatis, criminando alios apud populum, alios
ſua ipſos inuidia opportunos interemit. multi palam, quidã, in qui-
bus minus ſpecioſa criminatio erat futura, clã interfecti. patuit qui-
buſdam volentibus fuga, aut in exilium acti ſunt: abſentiumque bo-
na iuxta atque interemptorũ diuiſa fuere. Largitionis inde prædæq;
& priuati dulcedine commodi, ſenſus malorum publicorum adimi,
donec orba, conſilio auxilioque Gabina res regi Romano ſine vlla
dimicatione in manũ traditur. Gabiis receptis, Tarquinius pacem
cum Æquorum gente fecit: fœdus cum Thuſcis renouauit. Inde ad
negocia vrbana animum conuertit. quorum erat primum, vt Iouis
templum in monte Tarpeio monumentum regni ſui nominiſq; re-
linqueret. Tarquinios reges ambos, patrem vouiſſe, filiũ perfeciſſe.
C & vt libera à cæteris religionibus area eſſet tota Iouis, templiq; eius
quod inædificaretur, exaugurare fana ſacellaq; ſtatuit: quæ aliquot
ibi à Tatio rege primum in ipſo diſcrimine aduerſus Romulum pu-
gnæ vota, conſecrata inaugurataque poſtea fuerant. Inter principia
condendi huius operis, mouiſſe numen ad indicandam tanti impe-
rij molem traditur deos. nam cum omnium ſacellorum exaugura-
tiones admitterent aues, in Termini fano non addixere. idq; omen
auguriumq; ita acceptum eſt, non motam termini ſedem, vnumque
eum deorum non euocatum ſacratis ſibi finibus, firma ſtabiliaque
cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auſpicio accepto, ſecutum a-
liud magnitudinem imperij portendens prodigium eſt: caput hu-
manum integra facie aperientibus fundamẽta templi dicitur appa-
ruiſſe. quæ viſa ſpecies aut per ambages arcem eam imperij, caputq;

rerum fore portendebat. idque ita cecinere vates, quique in vrbe e- A
rant, quosq; ad eam rem consultandam ex Hetruria acciuerant. Au-
gebatur ad expensas regis animus. itaq; Pometinæ manubiæ, quæ
perducendo ad culmen operi destinatæ erant, vix in fundamẽta sup-
peditauere. Eo magis Fabio, præterquam quod antiquior est, credi-
derim, XL. ea sola talenta fuisse, quam Pisonis, qui XL. millia pon-
do argenti seposita in eam rem scribit. quam summam pecuniæ neq;
ex vnius tum vrbis præda sperandam, & nullius ne horum quidem
magnificentiæ operum fundamenta non exuperaturam. Intentus
perficiendo tẽplo, fabris vndiq; ex Hetruria accitis, non pecunia so-
lum ad id publica est vsus, sed operis etiã ex plebe. qui cum haud par-
uus & ipse militiæ adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur,
se tẽpla deûm exædificare manibus suis, quæ posthac & ad alia vt spe
cie minora, sic laboris aliquãto maioris traducebatur opera, foros
in circo faciẽdos, cloacamq; maximã receptaculũ omnium purga- B
mentorũ vrbis sub terrã agendã. quibꝰ duobus operibus vix noua hęc
magnificẽtia quicquã adęquare potuit. His laboribꝰ exercita plebe,
qa & vrbi multitudinẽ, vbi vsus nõ esset, oneri rebatur esse, & colonis
mittẽdis occupare latius imperij fines volebat: Signiam Circeiosq;
colonos misit, præsidia vrbi futura terra mariq;. Hæc agenti portẽ-
tum terribile visum, anguis ex columna lignea elapsus, cũ terrorẽ fu
gamq; in regiã fecisset, ipsius Regis non tam subito pauore perculit
pectus, quam anxiis impleuit curis. Itaque cum ad publica prodi-
gia Hetrusci tantum vates adhiberẽtur, hoc velut domestico exter-
ritus visu, Delphos ad maxime inclytũ in terris oraculũ mittere sta-
tuit. neq; responsa sortium vlli alij committere ausus, duos filios per
ignotas ea tempestate terras ignotiora maria, in Græciam misit. Ti-
tus & Aruns profecti. comes his additus L. Iunius Brutus, Tarquinia
sorore regis natus, iuuenis longe alius ingenio, quam cuius simula- C
tionem induerat. Is, cum primores ciuitatis (in quibus fratrẽ suum
ab auunculo interfectum) audisset, neque in animo suo quicquam
regi timendum, neque in fortuna concupiscendum relinquere, sta-
tuit cõtemptu tutus esse, vbi in iure parum præsidij esset. Ergo ex in-
dustria factus ad imitationem stultitiæ, cum se suaq; prædę esse regi
sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen: vt sub eius obtentu
cognominis, liberator ille populi Romani animus latens aperire-
tur tempore suo. Is tum à Tarquiniis ductus Delphos, ludibrium
verius quam comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad
id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem in-
genij sui. Quo postquam ventum est, perfectis patris mandatis, cu-
pido incessit animos iuuenum sciscitandi, ad quem eorum regnum

Romanum

A Romanum eſſet vẽturum. Ex infimo ſpecu vocem redditam ferunt:
Imperium ſummum Romæ habebit, qui veſtrûm primus ô iuuenes
oſculum matri tulerit. Tarquinij, vt Sextus, qui Romæ relictus fue-
rat, ignarus reſponſi, experſq; imperij eſſet, rem ſumma ope taceri
iubent. ipſi inter ſe, vter prior cum Romam rediſſet, matri oſculum
daret, ſorti permittunt. Brutus alio ratus ſpectare Pythicam vocem,
velut ſi prolapſus cecidiſſet, terram oſculo contigit: ſcilicet quod ea
communis mater omnium mortalium eſſet. Reditũ inde Romam,
vbi aduerſus Rutulos bellum ſumma vi parabatur, Ardeam Rutuli
habebant, gens, vt in ea regione, atque in ea ætate, diuitiis præpol-
lens. eaque ipſa cauſa belli fuit, quod rex Romanus tum ipſe ditari,
exhauſtus magnificẽtia publicorũ operũ, tum præda delinire popu-
larium animos ſtudebat, præter aliã ſuperbiã regno infeſtos etiam,
quod ſe in fabrorum miniſterio, ac ſeruili tamdiu habitos opere ab
B rege indignabãtur. Tentata res eſt, ſi primo impetu capi Ardea poſ-
ſet. vbi id parum proceſſit, obſidione munitionibuſque cœpti pre-
mi hoſtes. In his ſtatiuis (vt fit longo magis quam acri bello) ſatis li-
beri commeatus erant. primoribus tamen magis quam militibus. re
gij quidam iuuenes interdum ocium conuiuiis comeſſationibuſq;
inter ſe terebant. Forte potantibus his apud Sextum Tarquinium,
vbi & Collatinus, cœnabat Tarquinius Egerij filius, incidit de vxo-
ribus mentio. ſuam quiſq; laudare miris modis. inde certamine ac-
cenſo Collatinus negat verbis opus eſſe: paucis id quidem horis poſ
ſe ſciri, quantum cæteris præſtet Lucretia ſua. quin, ſi vigor iuuentę
ineſt, conſcendimus equos? inuiſimuſque præſentes noſtrarum in-
genia? idque cuique ſpectatiſſimum ſit, quod nec opinato viri ad-
uentu occurrerit occulis. incaluerãt vino. age ſane, omnes citatis e-
quis aduolant Romam. quo cum primis ſe intendentibus tenebris
C perueniſſent, pergunt inde Collatiam: vbi Lucretiam, haud qua-
quam vt regias nurus, quas in conuiuio luxuq; cum æqualibus vide-
rant tempus terentes, ſed ſera nocte deditam lanę inter lucubrantes
ancillas in medio ædium ſedentem inueniunt. Muliebris certaminis
laus penes Lucretiam fuit. adueniens vir Tarquinijque excepti be-
nigne: victor maritus comiter inuitat regios iuuenes. ibi Sextum
Tarquinium mala libido Lucretiæ per vim ſtuprandæ capit: tum
forma, tum ſpectata caſtitas incitat. Et tum quidem ab nocturno
iuuenili ludo in caſtra redeunt. Paucis interiectis diebus, Sex-
tus Tarquinius inſcio Collatino cum comite vno Collatiam ve-
nit. vbi exceptus benigne ab ignaris conſilij, cum poſt cœnam
in hoſpitale cubiculum deductus eſſet: amore ardens. poſtquam
ſatis omnia tuta circa ſopitique omnes videbantur, ſtricto gla-

dio ad dormientem Lucretiam venit, ſiniſtraque manu mulieris pe- A
ctore oppreſſo: Tace Lucretia, inquit, Sextus Tarquinius ſum, fer-
rum in manu eſt: moriere, ſi emiſeris vocem. Cum pauida ex ſomno
mulier nullam opem, propè mortem imminẽtem videret, tum Tar-
quinius fateri amorem: orare, miſcere precibus minas, verſare in o-
nes partes muliebrem animum, vbi obſtinatam videbat, & ne mor-
tis quidem metu inclinari, addit ad metũ dedecus: cum mortua iu-
gulatum ſeruum nudum poſiturũ ait, vt in ſordido adulterio necata
dicatur. Quo terrore cũ viciſſet obſtinatã pudicitiã velut victrix li-
bido, profectuſque inde Tarquinius ferox expugnato decore mulie-
bri eſſet: Lucretia mœſta tanto malo, nunciũ Romã eundẽ ad patrẽ,
Ardeamq; ad virũ mittit, vt cum ſingulis fidelibus amicis veniant: ita
facto maturatoq; opus eſſe, rem atrocẽ incidiſſe. Sp. Lucretius cum
P. Valerio Voleſi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto venit: cum
quo forte Romam rediens, ab nuncio vxoris erat conuentus. Lucre- B
tiam ſedentem mœſtam in cubiculo inueniunt. aduentu ſuorum la-
chrymæ obortæ. quærentique viro, Satin' ſaluæ? Minimè, inquit,
quid enim ſalui eſt mulieri amiſſa pudicitia? Veſtigia viri alieni Col-
latine in lecto ſunt tuo: cæterum corpus eſt tantum violatum, ani-
mus inſons: mors teſtis erit. ſed date dextras fidemque, haud impune
adultero fore. Sextus eſt Tarquinius, qui hoſtis pro hoſpite, priore
nocte vi armatus, mihi ſibique ſi vos viri eſtis, peſtiferum hinc abſtu-
lit gaudium. Dant ordine omnes fidem, conſolantur ægram animi,
auertendo noxam ab coacta in authorem delicti. mentem peccare,
non corpus: & vnde conſilium abfuerit, culpam abeſſe. Vos, inquit,
videritis quid illi debeatur: ego me etſi peccato abſoluo, ſupplicio
non libero. nec vlla deinde impudica Lucretię exemplo viuet. Cul-
trum, quem ſub veſte abditum habebat, eum in corde defigit: prola-
pſaque in vulnus moribunda cecidit. Conclamant vir paterq;. Bru- C
tus, illis luctu occupatis, cultrum ex vulnere Lucretiæ extractum ma
nantem cruore præ ſe tenens: Per hunc, inquit, caſtiſſimum ante re-
giam iniuriam ſanguinem iuro, voſque dij teſtes facio, me L. Tar-
quinium Superbum cum ſcelerata coniuge: & omni liberorum ſtir-
pe, ferro, igni, quacunque dehinc vi poſſim, exacturum, nec illos,
nec alium quenquam regnare Romæ paſſurũ. Cultrum deinde Col-
latino tradit. inde Lucretio ac Valerio ſtupentibus miraculo rei, vn-
de nouum in Bruti pectore ingenium. Vt præceptum erat, iurant:
totique ab luctu verſi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum
regnum vocantem ſequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ cor-
pus in forum deferunt, concientque miraculo (vt fit) rei nouæ, atq;
indignitate homines. pro ſe quiſque ſcelus regium ac vim queruntur.

A tur. mouet tum patris mœstitia, tum Brutus castigator lachrymarū atque inertium querelarum, authorq;, quod viros, quod Romanos deceret, arma capiendi aduersus hostilia ausos. Ferocissimus quisq; iuuenum cum armis voluntarius adest: sequitur & cætera iuuentus. Inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas, custodibusque datis, ne quis eum motum regibus nunciaret. cæteri armati duce Bruto Romam profecti. Vbi eo ventum est, quacunque incedit armata multitudo, pauorem ac tumultum facit, rursus vbi anteire primores ciuitatis vident, quicquid sit, haud temere esse rentur. nec minorem motum animorum Romæ tam atrox res facit, quam Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis vrbis in forum curritur. Quo simul ventum est, præco ad tribunum Celerum, in quo tum magistratu forte Brutus erat, populum aduocauit. Ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingeniiq; quod simulatum ad eam diem fuerat, de vi ac libi-
B dine Sexti Tarquinij, de stupro infando Lucretiæ, & miserabili cæde, de orbitate Tricipitini, cui morte filię causa mortis indignior ac miserabilior esset. Addita superbia ipsius regis, miseriæque & labores plebis in fossas cloacasq; exhauriendas demersæ. Romanos homines victores omniū circa populorū, opifices ac lapicidas pro bellatorib⁹ factos. indigna Seruij Tullij regis memorata cędes, & inuecta corpori patris nefando vehiculo filia, inuocatique vltores parētum dij. His atrocioribusque, credo, aliis, quæ præsens rerum indignitas haudquaquam relatu scriptoribus facilia subijcit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, vt imperium regi abrogaret, exulesq; esse iuberet L. Tarquinium cum coniuge ac liberis. Ipse iunioribus qui vltro nomina dabant, lectis, armatisq;, ad cōcitandum inde aduersus regens exercitum Ardeam in castra est profectus. imperium in vrbe Lucretio præfecto vrbis iam ante ab rege instituto re-
C liquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit: execrantibus quacunque incedebat, inuocantibusq; parentum furias viris mulieribusque. Harum rerum nunciis in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romā ad comprimendos motus, flexit viam Brutus (senserat enim aduentum) ne obuius fieret: eodemque fere tempore diuersis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam venerunt. Tarquinio clausæ portæ, exiliumque indictum: liberatorem vrbis læta castra accepere: exactique inde liberi regis, duo patrem secuti sunt, qui exulatū Cære in Hetruscos ierunt. Sextus Tarquinius Gabios tanquam in suum regnum profectus, ab vltoribus veterum simultatum, quas sibi ipse cædibus rapinisque conciuerat, est interfectus L. Tarquinius Superbus regnauit annos V. & XX. Regnatum Romæ ab vrbe condita ad liberatam annos CCXLIIII. Duo

consules inde comitiis centuriatis à præfecto vrbis ex commentariis Seruij Tullij creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus. A

DECADIS PRIMAE LIB. II.

EPITOME.

BRVTVS iureiurando populum astrinxit, neminem regnare Romæ passurum. Tarquinium Collatinum, collegam suũ, propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coegit consulatu se abdicare, & ciuitate cedere, bona regum deripi iussit. agrum Marti consecrauit, qui campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoque & sororis filios, quia coniurauerant de recipiẽdis regibus, securi percussit. seruo indici, cui Vindicius nomen fuit, libertatẽ dedit: ex cuius nomine vindicta est appellata. Cum aduersus reges, qui contractis Veientium & Tarquiniensium copiis bellum intulerant, exercitum duxisset, in acie cum Arunte filio Superbi commortuus est, eumque matronæ annum luxerunt. P. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorum, bello pro Tarquiniis suscepto, cum ad Ianiculum venisset, ne Tyberim transiret, virtute Coclitis Horatij prohibitus est. qui, dum alij pontem Sublicium rescindunt, solus Etruscos sustinuit: & ponte rupto armatus se in flumen misit, & ad suos tranauit. Alterum accessit virtutis exemplum à Mucio, qui cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset, occiso scriba, quem regem esse putabat, comprehensus, impositam altaribus manum, in quibus sacrificatum erat, exuri passus est: dixitque tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis, quorum admiratione coactus Porsena, pacis conditiones ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus. ex quibus virgo vna Clœlia, deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit: & cum reddita esset Porsenæ, honorificè remissa, equestri statua donata est. Ap. Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, vt essent triginta vna. Aduersus Tarquinium Superbum, cum Latinorum exercitu bellum inferentem, A. Postumius dictator prosperè pugnauit apud lacum Regillum. Plebs, cum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset, consilio Menenij Agrippæ à seditione reuocata est. Idem Agrippa, cum decessisset, propter paupertatẽ publico impendio elatus est. Tribuni plebis quinq; creati sunt. Oppidũ Volscorum Corioli captum est virtute & opera C. Martij, qui ob hoc Coriolanus vocatus est. T. Latinius, vir de plebe, cum in visu admonitus esset, vt de quibusdam religionibus ad senatum

B, C (margin letters beside text)

A *senatum perferret, & neglexisset, amisso filio, debilis factus, posteaquam delatus ad senatum lectica, eadem illa indicauerat, vsu pedum recepto, domum reuersus est. Cum C. Martius Coriolanus, qui in exilium erat pulsus, dux Volscorum factus, exercitum hostium vrbi Romæ admouisset: & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent ne bellum patriæ inferret: Veturia mater & Volumnia vxor impetrauerunt ab eo vt recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est, necatusque. Oppia virgo Vestalis ob incestum viua defossa est. Cum vicini hostes Veientes incommodi magis quam graues essent, familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit, misitque in id trecentos sex armatos, qui ad Cremeram ad vnum ab hostibus cæsi sunt, vno impubere domi relicto. Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus malè pugnatum esset, decimum quenque militem fuste percussit.*
B *Res præterea aduersum Volscos, & Aequos, & Veientes, & seditiones inter patres plebemq; continet.*

LIBERI iam hinc populi Romani res pace belloq; gestas, annuos magistratus imperiaque legum potentiora quam hominum peragam. Quæ libertas vt lætior esset, proximi regis superbia fecerat. nam priores ita regnarunt, vt haud immerito omnes deinceps cōditores partium ceptæ vrbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudini addiderunt, numerentur. Neque ambigitur, quin Brutus idem, qui tantū gloriæ Superbo exacto rege meruit, pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum conuenarumque plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi, aut libertatē, aut certe im-
C punitatem adepta, soluta regio metu, agitari cœpta esset tribunitiis procellis? & in aliena vrbe cum patribus serere certamina, priusquā pignora coniugum ac liberorum, charitasque ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorum consociasset? dissipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fouit tranquilla moderatio imperij, eoque nutriendo perduxit, vt bonā frugem libertatis maturis iā viribus ferre possēt. Libertatis autē originem inde magis, quia annuū imperiū consulare factū est, q̄ quod diminutū quicquā sit ex regia potestate, numeres. Omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere. id modo cautū est, ne si ambo fasces haberēt, duplicatus terror videretur. Brutus prior, cōcedente collega, fasces habuit: q nō acrior vindex libertatis fuerat, q̄ deinde custos fuit. Omniū primū auidū nouę libertatis populū, ne postmodū flecti p̄cib⁹ aut donis regiis

An. Cos. ab Vrbe condi. 245. Olym. 86.

posset,iureiurando adegit,neminem Romę passuros regnare.Dein- A
de quo plus virium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, cæ-
dibus regiis diminutum patrum numerum, primoribus equestris
gradus lectis, ad trecentorum summam expleuit, traditumq; inde
fertur, vt in senatum vocarentur, qui patres,quiq; conscripti essent.
conscriptos videlicet nouum senatum, appellabāt lectos. id mirum
quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendosque patribus
plebis animos. Rerum deinde diuinarum habita cura. & quia quæ-
dam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi ibi regum
desiderium esset,regem sacrificulum creant. Id sacerdotium ponti-
fici subiecere,ne additus nomini honos,aliquid libertati, cuius tūc
prima erat cura, officeret. Ac nescio an nimis vndiq; eam minimis
quoque rebus muniendo, modum excesserint. consulis enim alte-
rius,cum nihil aliud offenderit,nomen inuisum ciuitati fuit.Nimi-
um Tarquinios regno assuesse:initium à Prisco factum:regnasse de- B
inde Seruium Tullium. ne interuallo quidem facto, oblitum tan-
quam alieni regni Superbum Tarquinium, velut hæreditatē gentis
scelere ac vi repetisse. Pulso Superbo, penes Collatinum imperium
esse.nescire Tarquinios priuatos viuere. non placere nomen,pericu-
losum libertati esse. Hic primo sensim tentantium animos sermo
per totam ciuitatem est datus,solicitatamq; suspicione plebem Bru-
tus ad concionem vocat: ibi omnium primum iusiurandum populi
,, recitat:Neminem regnare passuros,nec esse Romæ,vnde periculum
,, libertati foret. id summa ope tuendum esse, neque vllam rem quæ
,, eo pertineat,contemnendam.inuitum se dicere hominis causa: nec
,, dicturum fuisse, ni charitas reipublicæ vinceret, non credere popu-
,, lum Romanum solidam libertatem recuperatā esse. regium genus,
,, regium nomen non solum in ciuitate, sed etiam in imperio esse. id
,, officere, id obstare libertati. Hunc tu, inquit, tua voluntate L. Tar- C
,, quini remoue metum.meminimus, fatemur: eiecisti reges. absolue
,, beneficiū tuum,aufer hinc regiū nomē,res tuas tibi non solum red-
,, dent ciues tui authore me, sed si quid deest, munificè augebunt. a-
,, micus abi, exonera ciuitatem vano forsitan metu. ita persuasum est
animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum. Consuli pri-
mo tam nouæ rei ac subitæ admiratio incluserat vocem. Dicere de-
inde incipientem primores ciuitatis circunsistunt. eadē multis pre-
cibus orant. & cæteri quidē mouebant minus. postquā Sp. Lucretius
maior ætate ac dignitate, socer præterea ipsius, agere varie,rogādo
alternis suadēdoq; cœpit, vt vinci se cōsensu ciuitatis pateretur: ti-
mēs cōsul,ne postmodū priuato sibi eadē illa cū bonorū amissione,
additaq; alia insuper ignominia, acciderēt. abdicauit se consulatu.

rebusque

A rebusq; suis omnibus Lauinium translatis, ciuitate cessit. Brutus ex senatusconsulto ad populum tulit, vt omnes Tarquiniæ gentis exules essent. collegam sibi comitijs centuriatis creauit P. Valerium, 246. quo adiutore reges eiecerat. Cum haud cuiquam in dubio esset, bellum ab Tarquinijs imminere, id quidem spe omnium serius fuit. cęterùm, id quod non timebant, per dolum ac proditionem propè libertas amissa est. Erant in Romana iuuentute adolescentes aliquot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat: ęquales sodalesq; adolescentium Tarquiniorum, assueti more regio viuere. Eam tum æquato iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in suam vertisse seruitutem inter se conquerebantur. Regem hominem esse, à quo impetres vbi ius, vbi iniuria opus sit: esse gratię locum, esse beneficio, & irasci & ignoscere posse: inter amicum atq; inimicum discrimen nosse. Leges, rem surdam, inexorabi-
B lem esse, salubriorem melioremq; inopi, quàm potenti: nihil laxamenti nec veniæ habere, si modum excesseris, periculosum esse in tot humanis erroribus sola innocentia viuere. Ita iam sua sponte ægris animis legati ab regibus superueniunt, sine mentione reditus, bona tantùm repetentes. Eorum verba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit, ne nõ reddita belli causa: reddita, belli materia & adiumentum essent. Interim legati cum alijs alia moliri, apertè bona repetentes, clàm recuperandi regni consilia struere: & tanquam ad id, quod agi videbatur, ambientes nobilium adolescentium animos pertentant. à quibus placidè oratio accepta est. His literas ab Tarquinijs reddunt, & de accipiendis clàm nocte in vrbem regibus colloquuntur. Vitellijs Aquilijsq; fratribus primò commissa res est. Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat. iamq; ex eo matrimonio adolescentes erant liberi, Titus,
C Tiberiusque: eos quoq; in societatem consilij auunculi assumunt. præterea & nobiles aliquot adolescentes conscij assumpti, quorum vetustate memoria abijt. Interim cum in senatu vicisset sententia, quæ censebat reddenda bona: eamq; ipsam causam moræ in vrbe haberent legati, quod spacium ad vehicula comparanda à consulibus sumpsissent, quibus regum asportarent res: omne id tempus cum coniuratis consultando absumunt: euincuntq; instando, vt literę sibi ad Tarquinios darentur. nam aliter qui credituros eos, non vana ab legatis super rebus tantis afferri? Datæ literæ vt pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt. nam cum pridie quam legati ad Tarquinios proficiscerentur, & cœnatum forte apud Vitellios esset, coniuratiq; ibi remotis arbitris multa inter se de nouo (vt fit) consilio egissent, sermonem eorum ex seruis vnus excepit, qui

iam antea id ſenſerat agi: ſed eam occaſionem, vt literæ legatis da- A
rentur, quæ deprehenſæ rem coarguere poſſent, expectabat. poſt-
quā datas ſenſit. rem ad conſules detulit. Conſules ad deprehenden-
dos legatos coniuratoſq; profecti domo, ſine tumultu rem omnem
oppreſſere: literarum in primis habita cura, ne interciderent. Pro-
ditoribus extemplo in vincla coniectis. de legatis paululum addu-
bitatum eſt. & quanquā viſi ſunt commiſiſſe, vt hoſtium loco eſſent,
ius tamen gentium valuit. De bonis regijs quæ reddenda ante cen-
ſuerant, res integra refertur ad patres. illi victi ira, vetuere reddi, ve-
tuere in publicū redigi. diripienda plebi ſunt data, vt contacta re-
gia præda, ſpem in perpetuum cum his pacis amitteret. ager Tar-
quiniorum, qui inter vrbem ac Tyberim fuit, conſecratus Marti,
Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum ſeges farris dicitur fuiſ-
ſe matura meſſi. quem campi fructum, quia religioſum erat conſu- B
mere, deſectam cum ſtramento ſegetem megna vis hominum ſimul
immiſſa corbibus fudere in Tyberim tenui fluentem aqua, vt me-
dijs caloribus ſolet, ita in vadis hæſitantis frumenti aceruos ſediſſe
illitos limo: inſulam inde paulatim, & alijs quæ fert temere flumen
eodem inuectis, factam. poſtea credo additas moles, manuque ad-
iutum, vt tam eminens area firmaq; templis quoque ac porticibus
ſuſtinendis eſſet Direptis bonis regum, damnati proditores, ſum-
ptumq; ſupplicium, conſpectius eo quod pœnæ capiendæ miniſte-
rium patri de liberis conſulatus impoſuit: & qui ſpectator erat amo-
uendus, eum ipſum fortuna exactorem ſupplicij dedit. Stabant de-
ligati ad palum nobiliſſimi iuuenes: ſed à cæteris velut ab ignotis
capitibus, conſulis liberi omnium in ſe auerterant oculos: miſere-
batq; non pœnæ magis homines, quam ſceleris, quo pœnam meri-
ti eſſent: illos eo potiſſimum anno patriam liberatam, patrem li- C
beratorem, conſulatum ortum ex domo Iunia, patres, plebem, quic-
quid deorum hominumq; Romanorum eſſet, induxiſſe in animum
vt Superbo quondam regi, tum infeſto exuli proderent. Conſules
in ſedem proceſſere ſuam, miſſique lictores ad ſumendum ſupplici-
um, nudatos virgis cædunt, ſecuriq; feriunt: cum inter omne tem-
pus pater vultuſq; & os eius, ſpectaculo eſſet, eminente animo pa-
trio inter publicæ pœnę miniſterium. Secundum pœnā nocentium,
vt in vtranq; partē arcendis ſceleribus exemplum nobile eſſet, præ-
mium indici, pecunia ex ærario, libertas & ciuitas data. Ille primum
dicitur vindicta liberatus. quidā vindictæ quoq; nomen tractum ab
illo putant: Vindicio ipſi nomen fuiſſe, poſt illum obſeruatū, vt qui
ita liberati eſſent, in ciuitatē accepti viderentur. His ſicut acta erant,
nuntiatis, incenſus Tarquinius, non dolore ſolum tantæ ad irritum
caden-

A cadentis spei, sed etiam odio iraque, postquam dolo viam obseptam vidit, bellum aperte moliendum ratus, circumire supplex Hetruriæ vrbes: orare maximè Veientes Tarquiniensesque, ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem, egentem ex tanto modo regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire finerent. alios peregre in regnum Romam accitos, se regem augentē bello Romanum imperium, à proximis scelerata coniuratione pulsum. eos inter se, quia nemo vnus satis dignus regno visus sit, partes regni rapuisse: bona sua diripienda populo dedisse, ne quis expers sceleris esset patriam se regnumq; suum repetere, & persequi ingratos ciues velle. ferrent opem, adiuuarent: suas quoq; veteres iniurias vltum irent: toties cæsas legiones, agrum ademptum. Hæc mouerunt Veientes, ac pro se quisq; Romano saltem duce ignominias demendas, belloq; amissa repetenda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio
B mouet: pulchrum videbatur suos Romæ regnare. Ita duo duarum ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, belloq; persequendos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum ventum est, obuiam hosti consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipse cum legionibus sequebatur. Aruns, vbi ex lictoribus procul consulem esse: deinde iam propius, ac certius facie quoq; Brutum cognouit, inflammatus ira: Ille est vir, inquit, " qui nos extorres expulit patria. ipse en ille nostris decoratus insignibus magnifice incedit: dij regum vltores adeste. Concitat calcaribus equum, atque in ipsum infestus consulem dirigit. Sensit in se iri Brutus. decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus. auide itaq; se certamini offert. adeoq; infestis animis concurrerunt, neu-
C ter dum hostem vulneraret, sui protegendi corporis memor, vt contrario ictu per parmam vterque transfixus, duabus hærentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. simul & cætera equestris pugna cœpit. Neq; ita multo post & pedites superueniunt. ibi varia victoria, & velut æquo marte pugnatum est. dextra vtrinq; cornua vicere, læua superata. Veientes vinci ab Romano milite assueti, fusi fugatiq; sunt. Tarquiniensis nouus hostis non stetit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit. Ita cum pugnatum esset: tantus terror Tarquinium atq; Hetruscos incessit, vt omissa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquiniensisq;, suas quisq; abirent domos. Adijciunt miracula huic pugnæ, silentio proximæ noctis ex sylua Arsia ingentem editam vocem: Syluani vocem eam creditam: hæc dicta, vno " plus Hetruscorum cecidisse in acie: vincere bello Romanum. Ita

certe

certe inde abiere Romani vt victores, Hetruſci pro victis. nam poſt- A quam illuxit, nec quiſquam hoſtium in conſpectu erat, P. Valerius Cos. ſpolia legit: triumphanſq; inde Romam redijt. collegæ funus quanto tum potuit apparatu, fecit. Sed multo maius morti decus publica fuit mœſtitia, eo ante omnia inſignis, quia matronæ annum, vt parentem eum luxerunt, quod tam acer vltor violatæ pudicitiæ fuiſſet. Conſuli deinde qui ſuperfuerat, vt ſunt mutabiles vulgi animi, ex fauore, non inuidia modo, ſed ſuſpicio, etiam cum atroci crimine orta. regnum eum affectare fama ferebat: quia nec collegam ſubrogauerat in locum Bruti, & ædificabat in ſumma Velia. ibi alto atq; munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta vulgo, creditaq; cum indignitate angerent conſulis animum: vocato ad concilium populo, ſummiſſis faſcibus in concionem aſcendit. Gratum id multitudini ſpectaculum fuit, ſummiſſa ſibi eſſe imperij inſignia: confeſſionemq; factam, populi quam conſulis ma- B ieſtatem vimq; maiorem eſſe. Ibi audire iuſſi, conſul laudare fortunam collegæ, quod liberata patria in ſummo honore pro repub. dimicans, matura gloria, necdum ſe vertente in inuidiam, mortem occubuiſſet. Se ſuperſtitem gloriæ ſuæ ad crimen atq; inuidiam ſupereſſe, ex liberatore patriæ ad Aquilios Vitellioſque recidiſſe. Nunquámne ergo, inquit, vlla adeo à vobis ſpectata virtus erit, vt ſuſpicione violari nequeat? ego me illum acerrimū regum hoſtem, ipſum cupiditatis regni crimen ſubiturum timerem? ego ſi in ipſa arce Capitolioq; habitarem, metui me crederem poſſe à ciuibus meis? tam leui momento mea apud vos fama pendet? adeóne eſt fundata leuiter fides, vt vbi ſim, quā qui ſim, magis referat? Non obſtabunt P. Valerij ædes libertati veſtræ, Quirites: tuta erit vobis Velia. deferam non in planum modo ædes, ſed colli etiam ſubijciam: vt vos ſupra ſuſpectum me ciuem habitetis. In Velia ædificent, quibus me- C lius quam P. Valerio creditur libertas. Delata confeſtim materia omnis infra Veliam, & vbi nunc vicus publicus eſt, domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges, non ſolum quæ regni ſuſpicione conſulem abſoluerent, ſed quæ adeo in contrarium verterent, vt popularem etiam facerent. inde cognomen factum Publicolæ eſt. Ante omnes de prouocatione aduerſus magiſtratus ad populum, ſacrandoq; cum bonis capite eius, qui regni occupandi conſilia iniſſet, gratæ in vulgus leges fuere. quas cum ſolus pertuliſſet, vt ſua vnius in his gratia eſſet: tum deinde comitia collegæ ſubrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius Cos. qui magno natu, non ſufficientibus iam viribus ad conſularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij locum M. Horatius Puluillus. Apud quoſ-

A quoſdam veteres authores non inuenio Lucretium conſulem. Bruto ſtatim Horatium ſuggerunt. Credo, quia nulla geſta res inſignem fecerit conſulatum, memoria intercidiſſe. Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis ædes. Valerius Horatiusq; C O S S. ſortiti, vter dedicaret: Horatio ſorte euenit: Publicola ad Veientium bellum profectus. Ægrius quam dignum erat tulere Valerij neceſſarij, dedicationem tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, poſtquam alia fruſtra tentata erãt, poſtem iam tenenti conſuli fœdum inter precationem deûm nuncium incutiunt: mortuum eius filium eſſe, funeſtaq; familia dedicare eum templum non poſſe. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit: nec traditur certum, nec interpretatio eſt facilis. Nihil aliud ad eum nuncium à propoſito auerſus, quam vt cadauer efferri iuberet, tenens poſtem, precationem peragit, & dedicat templum. Hæc poſt exa- V. C.

B ctos reges domi militięq; geſta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius Coſſ. facti. Iam Tarquinij ad Lartem Porſenam Cluſinum regem perfugerant. ibi miſcendo conſilium precesq; nunc orabant, ne ſe oriundos ex Hetruſcis, eiuſdem ſanguinis nominisque, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, ne orientem morem pellendi reges inultũ ſineret. ſatis libertatem ipſam habere dulcedinis, niſi quanta vi ciuitates eam expetant, tanta regna reges defendant: æquari ſumma infimis, nihil excelſum, nihil quod ſupra cętera emineat, in ciuitatibus fore: adeſſe finem regnis, rei inter deos hominesque pulcherrimæ. Porſena tum regem eſſe Romæ, tum Hetruſcæ gentis regem amplum Thuſcis ratus, Romam infeſto exercitu venit. Non vnquam alias ante tantus terror ſenatum inuaſit: adeo valida res tum Cluſina erat, magnumq; Porſenæ nomen. nec hoſtes modo timebant, ſed ſuoſmet ipſi ciues, ne Romana plebs metu per- 247.

C culſa, receptis in vrbem regibus, vel cum ſeruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab ſenatu data, annonæ inprimis habita cura, & ad frumentum comparandum miſſi, alij in Volſcos, alij Cumas. ſalis quoq; vendendi arbitrium, quia impenſo precio venibat in publicum, omni ſumptu ademptum priuatis: portorijs quoq; & tributo plebe liberata, vt diuites conferrent, qui oneri ferendo eſſent, pauperes ſatis ſtipendij pendere, ſi liberos educent. Itaq; hæc indulgentia patrum aſperis poſtmodum rebus in obſidione ac fame, adeo cõcordem ciuitatem tenuit, vt regium nomen non ſummi magis quam infimi horrerent: nec quiſquam vnus malis artibus poſtea tam popularis eſſet, quam tum bene imperando vniuerſus ſenatus fuit. Cum hoſtes adeſſent, pro ſe quiſq; in vrbem ex agris demigrant: vrbem ipſam ſepiunt præſidijs. alia muris, alia Tyberi

beri obiecto videbantur tuta. Pons sublicius iter pene hostibus de- A
dit: ni vnus vir fuisset, Horatius Cocles (id munimētum illo die for-
tuna vrbis Romanę habuit) qui positus forte in statione pontis, cum
captũ repentino impetu Ianiculũ, atq; inde citatos decurrere hostes
vidisset: trepidamq; turbam suorũ arma ordinesq; relinquere, repre-
hensans singulos, obsistens, obtestansq; deûm & hominũ fidem, te-
stabatur nequicquā deserto præsidio eos fugere, si transitũ pontem
à tergo reliquissent. iam plus hostium in palatio Capitolioq; quā in
Ianiculo fore. Itaque monere, præcipere, vt pontem ferro, igni, qua-
cunq; vi possent, interrumpant: se impetum hostium, quantum cor-
pore vno posset obsisti, excepturũ. Vadit inde in primum aditũ pon-
tis: insignisq; inter conspecta cedentiũ pugnæ terga, obuersis comi-
nus ad ineundũ prælium armis, ipso miraculo audaciæ obstupefecit
hostes. Duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Largium ac T. Hermi-
nium, ambos claros genere factisq;. cum his primā periculi procel- B
lam, & quod tumultuosissimũ pugnæ erat, parumper sustinuit: de-
inde eos quoq; ipsos exigua parte pontis relicta, reuocātibus qui re-
scindebāt, cedere in tutũ coegit. Circunferens inde truces minaci-
ter oculos ad proceres Hetruscorũ, nunc singulos prouocare, nunc
increpare omnes: seruitia regũ superborum, suę libertatis immemo-
res, alienam oppugnatũ venire. Cunctati aliquandiu sunt, dum alius
alium, vt prælium incipiant, circunspectant. pudor deinde commo-
uit aciem, & clamore sublato vndiq; in vnũ hostem tela conijciunt.
quæ cũ in obiecto cuncta scuto hæsissent, neq; ille minus obstinatus
ingenti pontem obtineret gradu: iam impetu detrudere conabātur
virum, cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorũ ala-
critate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit.
,, Tum Cocles: Tyberine pater, inquit, te sancte precor, hæc arma, &
,, hunc militem, propitio flumine accipias. ita sic armatus in Tybe- C
rim desiluit, multisq; superincidentibus telis, incolumis ad suos tra-
nauit: rem ausus plus famæ habituram ad posteros quam fidei. Gra-
ta erga tantam virtutem ciuitas fuit. statua in comitio posita: agri
quantum vno die circumarauit, datum. priuata quoque inter pu-
blicos honores studia eminebant. nam in magna inopia pro dome-
sticis copijs vnusquisque ei aliquid, fraudans se ipse victu suo, con-
tulit. Porsena primo conatu repulsus, consilijs ab oppugnanda vrbe
ad obsidendam versis, præsidio in Ianiculo locato, ipse in plano ri-
pisque Tyberis castra posuit, nauibus vndique accitis, & ad custo-
diam, ne quid Romam frumenti subuehi sineret, & vt prædatum
milites trans flumen per occasiones alijs atque alijs locis traijce-
rent. breuique adeo infestum omnem Romanum agrum reddidit,
vt non

A Vt non cætera solum ex agris, sed pecus quoq; omne in vrbem compelleretur. neq; quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiæ Hetruscis non metu magis quam consilio concessum. namq; Valerius consul intentus in occasionem multos simul & effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus negligens vltor, grauem se ad maiora vindicem seruabat. Itaq; vt eliceret prædatores, edicit suis, postero die frequentes porta Esquilina, quæ auersissima ab hoste erat, expellerent pecus: scituros id hostes ratus, quod in obsidione & fame seruitia infida trāsfugerēt. Et sciere perfugæ indicio multoq; plures, vt in spem vniuersæ prædæ flumen traijciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copijs ad secundum lapidem Gabina via occultum considere iubet: Sp. Largium cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare, donec hostis prætereat. deinde se obijcere, ne sit ad flumen reditus. Consulum alter T. Lucretius porta

B ta Næuia cum aliquot manipulis militum egressus: ipse Valerius Cœlio monte cohortes delectas educit, hique primi apparuere hosti. Herminius vbi tumultum sensit, concurrit ex insidijs: versisque in Lucretium Hetruscis, terga cædit. dextra læuaque hinc à porta Collina, illinc ab Næuia redditus clamor, ita cæsi in medio prædatores, neque ad pugnam viribus pares, & ad fugam septis omnibus vijs. finisque ille tam effuse euagandi Hetruscis fuit. Obsidio erat nihilominus, & frumenti cum summa caritate inopia: sedendoq; expugnaturum se vrbem, spem Porsena habebat. cum C. Mutius adolescens nobilis, cui indignum videbatur populum Romanum seruientem, cum sub regibus esset, nullo bello, nec ab hostibus vllis obsessum esse, liberum eundem populum ab ijsdem Hetruscis obsideri, quorum sępe exercitus fuderit. itaq; magno audaciq; aliquo facinore eam indignitatem vindicādam ratus, primo sua sponte pene-

C trare in hostium castra constituit: dein metuens ne si consulum iniussu, & ignaris omnibus iret, forte deprehensus à custodibus Romanis retraheretur vt transfuga, fortuna tum vrbis crimen affirmante, senatum adijt. Transire Tyberim, inquit, patres, & intrare, si possim, castra hostium volo, non prędo, nec populationum inuicem vltor. maius, si dij iuuant, in animo est facinus. Approbant patres. abdito intra vestem ferro proficiscitur. vbi eo venit, in confertissima turba prope regium tribunal constitit. ibi cum stipendium forte militibus daretur, & scriba cum rege sedens pari fere ornatu multa ageret, eumque milites vulgo adirent: timens sciscitari vter Porsena esset, ne ignorando regem, semetipse aperiret quis esset, quo temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. vadentem inde qua per trepidam turbam cruento mucrone sibi ipse fe-

cerat viam, cum concurſu ad clamorem facto, comprehenſum regij A
ſatellites retraxiſſent ante tribunal regis : deſtitutus tum quoque
inter tantas fortunæ minas, metuendus magis quam metuens : Ro-
,, manus ſum, inquit, ciuis : C. Mutium vocant. hoſtis hoſtem occide-
,, re volui. nec ad mortem minus animi eſt, quam ad cædem fuit. & fa-
,, cere & pati fortia, Romanum eſt. nec vnus in te ego hos animos geſ-
,, ſi : longus poſt me ordo eſt idem petentium decus. proinde in hoc
,, diſcrimē, ſi iuuat, accingere, vt in ſingulas horas capite dimices tuo:
,, ferrum hoſtemq; in veſtibulo habeas regię. hoc tibi iuuentus Roma-
,, na indicimus bellum. nullam aciem, nullum prælium timueris. vni
,, tibi, & cum ſingulis res erit. Cum rex ſimul ira infenſus, periculoque
conterritus, circundari ignes minitabundus iuberet, niſi exprome-
ret propere quas inſidiarum ſibi minas per ambages iaceret : En ti-
bi, inquit, vt ſentias quam vile corpus ſit ijs qui magnam gloriam
petunt, dextramq; accenſo ad ſacrificium foculo inijcit. quam cum B
velut alienato ab ſenſu torreret animo, prope attonitus miraculo
rex, cum ab ſede ſua proſiluiſſet, amouerique ab altaribus iuuenem
,, iuſſiſſet : Tu vero abi, inquit, in te magis quam in me hoſtilia auſus.
,, iuberem macte virtute eſſe, ſi pro mea patria iſta virtus ſtaret. nunc
,, iure belli liberum te, intactum inuiolatumq; hinc dimitto. Tum
,, Mutius, quaſi remunerans meritum : Quandoquidem, inquit, eſt
,, apud te virtuti honos, vt beneficio tuleris à me, quod minis nequi-
,, ſti : trecenti coniurauimus principes iuuentutis Romanæ, vt in te
,, hac via graſſaremur. mea prima ſors fuit. cæteri, vt cuique cecide-
,, rit primo, quo ad te opportunum fortuna dederit, ſuo quiſque
,, tempore aderunt. Mutium dimiſſum, cui poſtea Scæuolæ à clade
dextræ manus cognomen inditum, legati à Porſena Romam ſecuti
ſunt. adeo mouerat eum & primi periculi caſus, quo nihil ſe præter
errorem inſidiatoris texiſſet : & ſubeunda dimicatio toties quot C
coniurati ſupereſſent, vt pacis conditiones vltro ferret Romanis.
Iactatum in conditionibus, nequicquam de Tarquinijs in regnum
reſtituendis, magis quia id negare ipſe nequiuerit Tarquinijs,
quam quod negatum iri ſibi ad Romanis ignoraret. de agro Veien-
tibus reſtituendo impetratum: expreſſaque neceſſitas obſides dandi
Romanis, ſi Ianiculo præſidium deduci vellent. His conditionibus
compoſita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit Porſena, & agro
Romano exceſſit. Patres C. Mutio virtutis cauſa trans Tyberim a-
grum dono dedere., quæ poſtea ſunt Mutia prata appellata Ergo
ita honorata virtute fœminæ quoque ad publica decora excitatæ.
Clœlia virgo, vna ex obſidibus, cum caſtra Hetruſcorum forte haud
procul ripa Tyberis locata eſſent, fruſtrata cuſtodes, dux agminis
virginum

A virginum inter tela hostium Tyberim tranauit, sospitesq; omnes Romam ad propinquos restituit. Quod vbi regi nunciatum est, primo incensus ira, oratores Romã misit ad Clœliam obsidem deposcendam, alias haud magni facere. deinde in admirationem versus, supra Coclites Mutiosq; dicere id facinus esse: & præ se ferre, quemadmodum si non dedatur obses, pro rupto se fœdus habiturum: sic deditam, intactam inuiolatamq; ad suos remissurum. Vtrinq; constitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere restituerũt: & apud regem Hetruscum non tuta solum sed honorata etiam virtus fuit: laudatamq; virginem parte obsidum se donare dixit: ipsa quos vellet, legeret. productis omnibus elegisse impuberes dicitur: quod & virginitati decorum, & consensu obsidum ipsorum probabile erat, eam ætatem potissimũ liberari ab hoste, quæ maxime opportuna iniuriç esset. Pace redintegrata, Romani nouam in fœmina virtutem, nouo B genere honoris, statua equestri donauere. in summa Sacra via fuit posita virgo insidens equo. Huic tam pacatç profectioni ab vrbe regis Hetrusci, abhorrens mos traditus ab antiquis vsq; ad nostrã ętatem, inter cætera solennia manet, bona Porsenæ regis vendendi. cuius originem moris necesse est aut inter bellum natam esse, neq; omissam in pace. aut à mitiore creuisse principio, quam hic præ se ferat titulus, bona hostiliter vendendi. Proximum vero est ex ijs quæ traduntur: Porsenam discedentẽ ab Ianiculo, castra opulenta conuecto ex propinquis ac fertilibus Hetruriç aruis commeatu, Romanis dono dedisse: inopi tum vrbe ab longinqua obsidione, ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, venisse, bonaq; Porsenæ appellata: gratiam muneris magis significãte titulo, quam auctionem fortunæ regiæ, quæ ne in potestate quidem populi Romani esset. Omisso Romano bello, Porsena, ne frustra in ea loca exerci- C tus adductus videretur, cum parte copiarũ filiũ Aruntem Aritiã oppugnatũ mittit. Primo Aricinos res nec opinata perculerat. accersita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis, tantum spei fecere, vt acie decernere auderent. Prælio inito, adeo concitato impetu se intulerant Hetrusci, vt funderent ipso incursu Aricinos. Cumanæ cohortes arte aduersus vim nisç, declinauere paululum: effuseq; prçlatos hostes conuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio prope iam victores cæsi Hetrusci: pars perexigua duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romã inermes & fortuna & specie supplicum delati sunt. ibi benigne excepti, diuisiq; in hospitia. Curatis vulneribus alij profecti domos, nuncij hospitalium beneficiorum: multos Romæ hospitum vrbisq; charitas tenuit. his locus ad habitandum datus, quem deinde Tuscum vicum appellarunt. P. Lucre-

V. C. 248. tius inde & P. Valerius Publicola tertiũ consules facti. Eo anno postremum legati à Porsena de reducendo in regnũ Tarquinio venerunt. quibus cum responsum esset, missurum ad regem senatum legatos: missi confestim honoratissimus quisq; ex patribus. non quin breuiter reddi responsum potuerit, non recipi reges, ideo potius delectos patrũ ad eum missos, quam legatis eius Romæ daretur respõsum: sed vt in perpetuum mentio eius rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficijs inuicem animi sollicitarentur: cum ille peteret, quod contra libertatẽ populi Romani esset: Romani, nisi in perniciem suã faciles esse vellent, negarent, cui nihil negatũ vellent. Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse, ita induxisse in animũ, hostibus potius quam regibus portas patefacere, eam esse voluntatem omnium, vt qui libertati erit in illa vrbe finis, idem vrbi sit. proinde si saluam esse vellet Romam, vt patiatur liberam esse, orare. Rex verecundia victus: Quando id certum atq; obstinatum est, inquit, neq; ego obtundam, sæpius eadem nequiquam agendo: nec Tarquinios spe auxilij, quod nullum in me est, frustrabor. alium hinc, seu bello opus est, seu quiete, exilio quærant locũ, ne quid meam vobiscũ pacem distineat. Dictis facta amiciora adiecit. obsidum quod reliquũ erat, reddidit. agrum Veientẽ, fœdere ad Ianiculũ icto ademptum, restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa, exulatum ad generum Mamilium Octauium Tusculum abijt. Romanis pax fida ita cum Porsena fuit. Consules deinde M. Valerius, P. Posthumius. Eo anno bene pugnatum cum Sabinis, consules triumpharunt. Maiore inde

249. mole Sabini bellum parabant aduersus eos, & ne quid simul ab Tusculo, vnde & si nõ apertũ, suspectum tamen bellũ erat, repentini periculi oriretur, P. Valerius quartũ, T. Lucretius iterum, cõsules facti.

250. Seditio inter belli pacisq; authores orta in Sabinis, aliquantulũ inde virium transtulit ad Romanos. namq; Ap. Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romæ cognomen, cum pacis ipse author à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium comitatus manu Romam transfugit. His ciuitas data, agerq; trãs Anienen. vetus Claudia tribus, additis postea nouis tribulibus, qui ex eo venerant agro, appellata. Appius inter patres lectus, haud ita multo post in principum dignationem peruenit. Consules infesto exercitu in agrum Sabinum profecti, cum ita vastatione, deinde prælio afflixissent opes hostium, vt diu nihil inde rebellionis timere possent, triumphantes Romam redierunt. P. Valerius omnium con-

251. sensu princeps belli, pacisq; artibus, anno post, Agrippa Menenio, P. Posthumio Coss. moritur gloria ingenti: copijs familiaribus adeò exiguis, vt funeri sumptus deesset. de publico est elatus. Luxere ma-

tronæ

A tronæ vt Brutũ. Eodem anno duę coloniæ Latinę, Pometia & Cora, V. C.
ad Auruncos deficiunt. cum Auruncis bellum initũ. fusoq; ingenti exercitu, qui se ingredientibus fines consulibus ferociter obtulerat, omne Auruncum bellũ Pometiam compulsum est. Nec magis post prælium, quam in prælio, cædibus temperatum est. & cæsi aliquãto plures erant quam capti. & captos passim trucidauerunt: ne ab obsidibus quidem, qui CCC. accepti numero erãt, ira belli abstinuit. Et hoc anno Romæ triumphatũ. Secuti cõsules Opiter Virginius, & Sp. 252.
Cassius, Pometiã primo vi, deinde vineis aliisq; operibus oppugnauerunt. in quos Aurunci magis iam inexpiabili odio, quam spe aliqua aut occasione coorti, cum plures igni quam ferro armati excurrissent, cæde incendioq; cuncta complẽt: vineis incensis, multis hostium vulneratis & occisis, consulum quoq; alterum (sed verum nomen authores nõ adiiciunt) graui vulnere ex equo deiectũ prope in-
B terfecerũt. Romam inde male gesta re reditum. inter multos saucios consul spe incerta vitæ relictus. Interiecto deinde haud magno spacio, quod vulneribus curandis, supplendoq; exercitui satis esset: tum ira maiore belli, tum viribus etiam auctis, Pometiæ arma illata. & cum vineis refectis, aliaq; mole belli, iã in eo esset, vt in muros euaderet miles, deditio est facta. cæterum nihilo minus fœde dedita vrbe, quam si capta foret, Aurunci passim principes securi percussi, sub corona venierunt coloni alii: oppidum dirutum, ager venijt. Consules magis ob iras grauiter vltas, quam ob magnitudinem perfecti 253.
belli, triumpharunt. Insequens annus Posthumium Cominium & T. Largium Coss. habuit. Eo anno Romæ cum per ludos ab Sabinorum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concursu hominũ rixa ac prope prælium fuit: paruaq; ex re ad rebellionem spectare res videbatur. Supra belli Latini metum id quoq; accesserat, quod tri-
C ginta iam coniurasse populos, concitante Octauio Mamilio, satis cõstabat. In hac tantarũ expectatione rerum solicita ciuitate, dictatoris primũ creandi mentio orta, sed nec quo anno, nec quib⁹ Coss. quia ex factione Tarquinia essent (id quoq; enim traditur) parũ creditum sit: nec quis primum dictator creatus sit satis cõstat. apud veterrimos tamen authores T. Largiũ dictatorem primũ, Sp. Cassium magistrum equitum, creatos inuenio. cõsulares legere, ita lex iubebat, de dictatore creando lata. eo magis adducor vt credã, Largium, qui consularis erat, potius quam M. Valerium, Marci filium, Volesi nepotẽ, qui nondum consul fuerat, moderatorẽ & magistrum consulibus appositum. qui si maxime ex ea familia legi dictatorem vellent, patrem multo potius M. Valerium spectatæ virtutis, & consularem virum legissent. Creato dictatore primum Romæ, postquam

V.C. præferri ſecures viderunt, magnus plebem metus inceſſit, vt inten- A
tiores eſſent ad dicto parendū. neq; enim vt in conſulibus, qui pari
poteſtate eſſent, alterius auxilium, neq; prouocatio erat: neq; vllum
vſquam, niſi in cura parendi, auxilium. Sabinis etiam creatus Romæ
dictator, eo magis, quod propter ſe creatum crediderāt, metum in-
cuſſit. Itaq; legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem,
ſenatumq; vt veniam erroris hominibus adoleſcentibus darent: re-
ſponſum, ignoſci adoleſcentibus poſſe, ſenibus non poſſe, qui bella
ex bellis ſererent. actum tamē eſt de pace: impetrataq; foret, ſi quod
impenſæ factum in bellum erat, præſtare Sabini tum (id enim poſtu-
latum erat) in animum induxiſſent. bellum indictum. tacitæ indu-
254. ciæ quietum annū tenuere. Conſules Ser. Sulpitius, M. Manlius Tul-
255. lus. nihil dignum memoria actum. T. Ebutius deinde, & C. Vetuſius.
His conſulibus Fidenæ obſeſſæ, Cruſtumeria capta, Præneſte ab La-
tinis ad Romanos deſciuit. nec vltra bellum Latinum gliſcens, iam B
per aliquot annos dilatū. A. Poſthumius dictator, T. Ebutius magi-
ſter equitum, magnis copijs peditum equitumq; profecti ad lacum
Regillum, in agro Tuſculano agmini hoſtium occurrerunt. & quia
Tarquinios eſſe in exercitu Latinorū auditum eſt, ſuſtineri ira non
potuit, quin extemplo confligerent. ergo etiam prælium aliquanto
quam cætera grauius atq; atrocius fuit. non enim duces ad regendā
modo conſilio rem affuere, ſed ſuiſmetipſis corporibus dimicantes
miſcuere certamina. nec quiſquam procerum ferme hac aut illa ex
acie ſine vulnere, præter dictatorem Romanum exceſſit. In Poſthu-
mium prima in acie ſuos adhortantem, inſtruentemq; Tarquinius
Superbus, quanquam iam ætate & viribus erat grauior, equum infe-
ſtus admiſit, ictusq; ab latere, concurſu ſuorū receptus in tutum eſt.
Et ad alterum cornu Ebutius magiſter equitū in Octauium Mami-
lium impetum dederat. nec fefellit veniens Tuſculanū ducem, con- C
tra quem & ille concitat equum. tantaq; vis infeſtis venientiū haſtis
fuit, vt brachium Ebutio traiectum ſit, Mamilio pectus percuſſum.
hunc quidem in ſecundam aciem Latini recepere: Ebutius cum ſau-
cio brachio tenere telum non poſſet, pugna exceſſit. Latinus dux ni-
hil deterritus vulnere, præliū ciet, & quia ſuos perculſos videbat, ac-
cerſit cohortem exulum Romanorū, cui L. Tarquinij filius præerat.
ea quo maiore pugnabat ira, ob erepta bona, patriamq; ademptam,
pugnam parumper reſtituit. Referentibus iam pedē ab ea parte Ro-
manis, M. Valerius Publicolæ frater, conſpicatus ferocem iuuenem
Tarquinium, oſtentantē ſe in prima exulum acie, domeſtica etiam
gloria accenſus, vt cuius familiæ decus eiecti reges erāt, eiuſdem in-
terfecti forent: ſubdit calcaria equo, & Tarquinium infeſto ſpiculo
petit.

A petit. Tarquinius retro in agmen ſuorum infenſo ceſſit hoſti. Vale- V.C.
rium temere inuectum in exulum aciem, ex tranſuerſo quidā ador-
tus transfigit: nec quicquam equitis vulnere equo retardato, mori-
bundus Romanus labentibus ſuper corpus armis ad terram defluxit.
Dictator Poſthumius poſtquam cecidiſſe talem virū, exules feroci-
ter citato agmine inuehi, ſuos perculſos cedere animaduertit: co-
horti ſuæ, quam delecta manu præſidij cauſa circa ſe habebat, dat ſi-
gnum, vt quem ſuorū fugientem viderint, pro hoſte habeāt. ita me-
tu ancipiti verſi à fuga Romani in hoſtem, & reſtituta acies. Cohors
dictatoris tum primum prælium inijt. integris corporibus animisq;
feſſos adorti exules cædunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. im-
perator Latinus, vbi cohortē exulum à dictatore Romano prope cir-
cunuentā vidit, ex ſubſidiarijs manipulos aliquot in primam aciem
ſecum rapit: hos agmine venientes, T. Herminius legatus conſpica-
B tus, interq; eos inſignem veſte armisq; Mamiliū noſcitans, tanto vi
maiore, quam paulo ante magiſter equitū cum hoſtium duce præ-
lium inijt, vt & vno ictu transfixum per latus occiderit Mamiliū: &
ipſe inter ſpoliādum corpus hoſtis veruto percuſſus, cū victor in ca-
ſtra eſſet relatus, inter primam curationē expirauerit. Tum ad equi-
tes dictator aduolat, obteſtās, vt feſſo iam pedite deſcendāt ex equis,
& pugnam capeſſant. dicto paruere: deſiliunt ex equis, prouolant in
primū, & pro anteſignanis parmas obijciunt. recipit extemplo ani-
mum pedeſtris acies, poſtquam iuuentutis proceres æquato genere
pugnę ſecum partem periculi ſuſtinentes vidit. tum demum impulſi
Latini, perculſaq; inclinauit acies. equitibus admoti equi, vt perſe-
qui hoſtem poſſent. ſecuta & pedeſtris acies. Ibi nihil nec diuinæ nec
humanæ opis dictator prætermittens, ædem Caſtori vouiſſe fertur:
ac pronunciaſſe militi præmia, qui primus, qui ſecundus caſtra ho-
C ſtium intraſſet. tantuſq; ardor fuit, vt eodē impetu quo fuderāt ho-
ſtem, Romani caſtra caperent. Hoc modo ad lacū Regillum pugna-
tum eſt. Dictator & magiſter equitū triumphantes in vrbem rediere.
Triennio deinde nec certa pax, nec bellū fuit. Conſules, Q. Clœlius. 256.
& T. Lartius. Inde A. Sempronius, & M. Minutius. his cōſulibus ædes 257.
Saturno dedicata: Saturnalia inſtitutus feſtus dies. A. deinde Poſthu-
mius & T. Virginius, Coſſ. facti. Hoc demū anno ad Regillum lacū 258.
pugnatum apud quoſdā inuenio. A. Poſthumiū, quia collega dubiæ
fidei fuerit, ſe cōſulatu abdicaſſe, dictatorē inde factū. Tanti errores
implicant temporū, aliter apud alios ordinatis magiſtratibus, vt nec
qui conſules ſecundū quoſdam, nec quid quoq; anno actum ſit, in
tanta vetuſtate non rerū modo, ſed etiam authorū, digerere poſſis.
Ap. Claudius, deinde & P. Seruilius conſules facti. Inſignis hic annus 259.

est nuncio Tarquinij mortis. Mortuus est Cumis, quo se post fractas A opes Latinorum ad Aristodemum tyrannum cõtulerat. Eo nuncio erecti patres, erecta plebs. sed patrib. nimis luxuriosa ea fuit lætitia: plebi, cui ad eam diem summa ope inseruitum erat, iniuriæ à primoribus fieri cœpere. Eodẽ anno Signia colonia, quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colonorũ iterũ deducta est. Romæ trib⁹ vna & triginta factę. Ædes Mercurij dedicata est idib. Maijs. Cum Volscorum gente Latino bello neq; pax, neq; bellum fuerat. nam & Volsci comparauerant auxilia quę mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset, & maturauit Romanus, ne prælio vno cum Latino Volscoq; contenderet. Hac ira consules in Volscum agrũ legiones duxere. Volscos consilij pœnã non metuentes, nec opinata res perculit. armorũ immemores obsides dant CCC. principũ à Cora atq; Pometia liberos. ita sine certamine inde abductæ legiones. Nec ita multo post Volscis leuatis metu, suũ redijt ingeniũ. rur- B sus occultũ parant bellum, Hernicis in societatẽ armorum assumptis. legatos quoq; ad solicitandũ Latium passim dimittunt. sed recens ad Regillum lacum accepta clades Latinos ira odioq; eius quicunq; arma suaderet, ne ab legatis quidẽ violandis abstinuit. comprehensos Volscos Romã duxere. ibi traditi cõsulibus, indicatumq; est, Volscos Hernicosq; parare bellum Romanis. Relata re ad senatum, adeo fuit gratum patribus, vt & captiuorum sex millia Latinis remitterent: & de fœdere, quod prope in perpetuũ negatum fuerat, rem ad nouos magistratus reijcerent. Enimuero tum Latini gaudere facto, pacis authores in ingenti gloria esse. coronam aureã Ioui donum in Capitolium mittunt. cum Legatis, donoq;, qui captiuorum remissi ad suos fuerant, magna circunfusa multitudo venit. pergunt domos eorũ, apud quem quisq; seruierant. gratias agunt liberaliter habiti, cultiq; in calamitate sua. inde hospitia iungunt. Nunquam C alias ante publice priuatimq; Latinũ nomen Romano imperio cõiunctius fuit. Sed & bellum Volscũ imminebat, & ciuitas secum ipsa discors intestino inter patres plebemq; flagrabat odio, maxime propter nexos ob æs alienum. Fremebant, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à ciuibus captos & oppressos esse: tutioremq; in bello, quam in pace, inter hostes, quam inter ciues libertatẽ plebis esse: inuidiamq; eam sua sponte gliscentẽ, insignis vnius calamitas accendit. Magno natu quidã cum omnium maiorum suorũ insignibus se in forũ proiecit: obsita erat squalore vestis, fœdior corporis habitus pallore ac macie perempti. ad hoc promissa barba & capilli efferauerant speciẽ oris. noscitabatur tamen in tanta deformitate, & ordines duxisse aiebant, aliaq; militiæ decora, vulgo miserãtes eum,

A tes eum, iactabant. ipse testes honestarũ aliquot locis pugnarum, cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantib. vnde ille habitus? vnde deformitas? cum circunfusa turba esset prope in cõcionis modum: Sabino bello ait se militantẽ, quia propter populationes agri nõ fructu modo caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatũ, æs alienum fecisse. id cumulatũ vsuris, primo se agro paterno auitoq; exuisse, deinde fortunis alijs, postremo velut tabẽ peruenisse ad corpus. ductũ se ab creditore nõ in seruitium, sed in ergastulum & carnificinã esse. inde ostentare tergum fœdum recentibus vestigijs verberũ. Ad hæc visa auditaq; clamor ingens oritur. non iam foro se tumultus continet, sed passim totã vrbem peruadit. nexu vincti, solutiq;, se vndiq; in publicum proripiunt, implorãt Quiritium fidẽ. nullo loco deest seditionis voluntarius comes. multis passim agminib. per omnes vias B cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo suo, qui forte patrum in foro erant, in eam turbã inciderunt. nec temperatũ manibus foret, ni propere consules P. Seruilius & Ap. Claudius ad comprimendã seditionẽ interuenissent. At in eos multitudo versa, ostentare vincula sua, deformitatẽq; aliam: hæc se meritos dicere, exprobrantes suã quisq; alius alibi militiã. postulare minaciter magis, quã suppliciter, vt senatũ vocarent. curiãq; ipsi futuri arbitri, moderatoresq; publici cõsilij, circumsistunt. Pauci admodũ patrũ, quos casus obtulerat, contracti ad consules: cæteros metus nõ curia modo, sed etiam foro arcebat. nec agi quicquam per infrequentiã poterat senatus. Tum vero eludi atq; extrahi se multitudo putare: & patrum qui abessent, non casu, non metu, sed impediendæ rei causa abesse, & consules ipsos tergiuersari: nec dubie ludibrio esse miserias suas. Iam prope erat, vt ne consulum quidẽ maiestas coerceret iras homi- C num. cum incerti morando, an veniendo plus periculi cõtraherent, tandẽ in senatum veniunt. frequentiq; tandẽ curia, non modo inter patres, sed ne inter consules quidem ipsos satis conueniebat. Appius vehementis ingenij vir imperio consulari rem agendã censebat: vno aut altero arrepto, quieturos alios. Seruilius lenib. remedijs aptior, concitatos animos flecti, quam frangi, putabat cum tutius, tum facilius esse. Inter hæc maior alius terror. Latini equites cũ tumultuoso aduolant nuncio, Volscos infesto exercitu ad vrbem oppugnandam venire. quæ audita (adeo duas ex vna ciuitate discordia fecerat) longe aliter patres ac plebem affecere. exultare gaudio plebes, vltores superbiæ patrum adesse dicere deos. alius alium confirmare, ne nomina darent: cum omnibus potius, quam solos perituros. patres militarent, patres arma caperent, vt penes eosdem pericula

belli, penes quos præmia eſſent. At vero curia mœſta, ac trepida an- A
cipiti metu, & ab ciue, & ab hoſte, Seruiliũ conſulem, cui ingenium
magis populare erat, orare, vt tantis circunuentā terroribus expedi-
ret rempublicā. Tum conſul miſſo ſenatu in concionē prodit. ibi cu
ræ eſſe patribus oſtendit, vt conſulatur plebi. cęterũ deliberationi de
maxima quidē illa, ſed tamen parte ciuitatis, metũ pro vniuerſa re-
publica interueniſſe. nec poſſe, cũ hoſtes prope ad portas eſſent, bel-
lo præuertiſſe quicquā: nec, ſi ſit laxamenti aliquid, aut plebi hone-
ſtũ eſſe, niſi mercede prius accepta, arma pro patria non cepiſſe, neq;
patribus ſatis decorum, per metũ potius, quam poſtmodum volun-
tate, afflictis ciuium ſuorũ fortunis cōſuluiſſe. Concioni deinde edi
cto addidit fidē. quo edixit, ne quis ciuē Romanum vinctũ aut clau-
ſum teneret, quo minus ei nominis edendi apud cōſules poteſtas fie
ret, ne quis militis, donec in caſtris eſſet, bona poſſideret, aut vende-
ret: liberos nepoteſve eius moraretur. Hoc propoſito edicto, & qui B
aderant nexi, profiteri extemplo nomina: & vndiq; ex tota vrbe pro-
ripientiũ ſe ex priuato, cum retinendi ius creditori nō eſſet, concur-
ſus in forũ, vt ſacramento dicerent, fieri. magna ea manus fuit: neq;
aliorum magis in Volſco bello virtus atq; opera enituit. Conſul co-
pias contra hoſtem educit. paruo dirimenti interuallo caſtra ponit.
proxima inde nocte Volſci diſcordia Romana freti, ſi qua nocturna
tranſitio proditiove fieri poſſit, tentant caſtra. ſenſere vigiles: excita-
tus exercitus: ſigno dato cōcurſum eſt ad arma. ita fruſtra id inceptũ
Volſcis fuit. reliquũ noctis vtrinq; quieti datum. poſtero die prima
luce Volſci foſſis repletis vallum inuadũt. Iamq; ab omni parte mu-
nimenta vellebātur, cum conſul, quanquā cuncti vndiq; & nexi an-
te omnes, vt ſignũ daret, clamabant, experiendi animos militũ cau-
ſa parumper moratus, poſtquam ſatis apparebat ingens ardor, dato
tandem ad erumpendũ ſigno, militem auidum certaminis emittit. C
primo ſtatim incurſu pulſi hoſtes: fugientibus quo ad inſequi pedes
potuit, terga cæſa. eques vſq; ad caſtra pauidos egit. mox ipſa caſtra,
legionibus circundatis, cum Volſcos inde etiā pauor expuliſſet, ca-
pta direptaq;. Poſtero die ad Sueſſam Pometiā, quo confugerāt ho-
ſtes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidũ capitur: captũ præ-
dæ datum. inde paulum recreatus egens miles. Conſul cum maxima
gloria ſua victorē exercitum Romam reducit. decedentem Romam,
Ecetranorum Volſcorum legati rebus ſuis timentes, poſt Pometiam
captā, adeunt. His ex ſenatuſconſulto data pax, ager ademptus. Cō-
feſtim & Sabini Romanos territauere. tumultus enim fuit verius quā
bellum. Nocte in vrbe nunciatũ eſt, exercitum Sabinum prædabun-
dum ad Anienem amnem perueniſſe: ibi paſſim diripi, atq; incendi
villas.

A villas. Miſſus extemplo eo cum omnibus copiis equitum, A. Poſthumius, qui dictator bello Latino fuerat: ſecutus conſul Seruilius cum delecta peditum manu. pleroſq; palantes eques circunuenit. nec aduenięti peditum agmini reſtitit Sabina legio. feſſi tum itinere, tum populatione nocturna, magna pars in villis repleti cibo vinoq; vix fugæ quod ſatis eſſet virium habuere. Nocte vna audito, perfectoq; bello Sabino, poſtero die in magna iam ſpe vndique partę pacis legati Arunci ſenatum adeunt, ni decedatur Volſco agro, bellum indicentes. cum legatis ſimul exercitus Auruncorum domo profectus erat, cuius fama haud procul iam ab Aricia viſi, tanto tumultu conciuit Romanos, vt nec conſuli ordine patres, nec pacatum reſponſum arma inferentib⁹, arma ipſi capientes dare poſſent. Ariciam infeſto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis ſigna collata: prælioq; vno debellatū eſt. Fuſis Auruncis victor tot intra paucos dies
B bellis, Romanus promiſſa cõſulis, fidemq; ſenatus expectabat: cum Appius & inſita ſuperbia animo, & vt collegæ vanam faceret fidem, quam aſperrime poterat, ius de creditis pecuniis dicere. deinceps & qui ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alij. Quod vbi cui militi inciderat, collegam appellabat, concurſus ad Seruilium fiebat: illius promiſſa iactabant, illi exprobrabant ſua quiſque belli merita, cicatriceſque acceptas: poſtulabant, vt aut referret ad ſenatum, aut vt auxilio eſſet conſul ciuibus ſuis, imperator militibus. Mouebant conſulem hæc, ſed tergiuerſari res cogebat. adeo in alteram cauſam nõ collega ſolum præceps ierat, ſed omnis factio nobilium. ita medium ſe gerendo, nec plebis vitauit odium, nec apud patres gratiam iniit. Patres mollem conſulem & ambitioſum rati, plebs fallacem. breuique apparuit, æquaſſe eum Appij odium. Certamen conſulibus inciderat, vter dedicaret Mercurij æ-
C dem. ſenatus à ſe rem ad populum reiecit. vtri eorum dedicatio iuſſū populi data eſſet, eum præeſſe annonæ, mercatorum collegium inſtituere, ſolennia pro pontifice iuſſit ſuſcipere. Populus dedicationem ædis dat M. Lectorio primipili centurioni: quod facile appareret non tam ad honorem eius, cui curatio altior faſtigio ſuo data eſſet, factum, quam ad conſulum ignominiam. Sæuire inde vtiq; conſulum alter, patreſque. ſed plebi creuerant animi, & longè alia quam primo inſtituerant, via graſſabãtur. deſperato enim conſulum ſenatuſq; auxilio, cum in ius duci debitorem vidiſſent, vndiq; conuolabant: neque decretum exaudiri conſulis præ ſtrepitu & clamore poterat: neque cum decreuiſſet, quiſquam obtemperabat. vi agebatur, metuſq; omnis, & periculum libertatis, cum in conſpectu conſulis ſinguli à plurib⁹ violarentur, in creditores à debitorib. ver-

V.C. terant. Super hæc timor incessit Sabini belli. delectuq; decreto, nemo nomen dedit, furente Appio & insectante ambitionem collegæ, qui populari silentio rempublicam proderet, & ad id, quod de credita pecunia ius nō dixisset, adiiceret, vt ne delectum quidem ex senatusconsulto haberet: non esse tamen desertam omnino rempublicam, neq; proiectum consulare imperium. se vnum & suæ & patrum maiestatis vindicem fore. Cum circunstaret quotidiana multitudo licentia accensa, arripi vnum insignem ducem seditionum iussit. ille cum à lictorib. iam traheretur, prouocauit. nec cessisset prouocationi consul, quia non dubium erat populi iudiciū, nisi ægre victa pertinacia foret consilio magis & authoritate principum: quam populi clamore, adeo supererant animi ad sustinendam inuidiam. Crescere inde malum indies, non clamorib. modo apertis, sed, quod multo perniciosius erat, secessione, occultisq; colloquiis. Tandē inuisi plebi consules magistratu abeunt: Seruilius neutris. Appius patrib⁹ B
260. mire gratus. A. Virginius inde, & T. Vetusius consulatum ineunt. Tum vero plebs incerta quales habitura consules esset, cœtus nocturnos pars in Esquiliis, pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consiliis, & omnia temere ac fortuito ageret. Eam rem consules rati, vt erat, perniciosam, ad patres deferunt: sed delatam consulere ordine non licuit, adeo tumultuose excepta est clamoribus vndique & indignatione patrum, si quod imperio consulari exequendum esset, inuidiam eius consules ad senatum reiicerent. profecto si essent in republica magistratus, nullum futurum fuisse Romæ nisi publicum concilium. nunc in mille curias, concionesque cum alia in Esquiliis, alia in Auentino fiant cōcilia, ad dispersam & dissipatā esse rempublicam. vnum Hercule virum (id enim plus esse quam consulem) qualis Ap. Claudius fuerit, momento temporis discussurum illos cœtus fuisse. Correpti coss. cum quid erga se facere C vellent (nihil enim segnius molliusue, quam patribus placeat, acturos) percontarentur: decernunt, vt delectum quam acerrimum habeant, ocio lasciuire plebem. Dimisso senatu consules in tribunal ascendunt, citant nominatim iuniores. cum ad nomen nemo respōderet, circumfusa multitudo in cōcionis modū, negare vltra decipi plebem posse. nunquā vnum militem habituros, ni præstaretur fides pub. libertatem vnicuiq; prius reddendam esse, quàm arma danda, vt pro patria ciuibusq; non pro dominis pugnent. Consules quid mandatum esset à senatu, videbant: sed eorum, qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur, neminem adesse inuidiæ suæ participem. & apparebat atrox cum plebe certamen. prius itaq;, quā vltima experirentur, senatum iterum consulere placuit. tum vero ad sellas consulum

A lum propere conualuere minimus, quisque natu patrum, abdicare consulatu iubentes, & deponere imperium, ad quod tuendum animus deesset. Vtraque re satis experta, tum demum consules: Ne prędictum negetis Patres conscripti, adest ingens seditio. postulamus, vt ij qui maximè ignauiam increpant, adsint nobis habentibus delectum: acerrimi cuiusque arbitrio, quando ita placet, rem agemus. Redeunt in tribunal, citari nominatim vnum ex iis qui in conspectu erant, dedita opera iubent. cum staret tacitus, & circa eum aliquot hominum, ne forte violaretur, constitisset globus, lictorem ad eum consules mittunt. quo repul[illegible], tum vero indignum facinus esse clamitantes, qui patrum consulibus aderant, deuolant de tribunali, vt lictori auxilio essent. sed ab lictore nihil aliud quam præhendere prohibito, cum conuersus in patres impetus esset, consu-
B lum intercessu rixa sedata est. in qua tamē sine lapide, sine telo, plus clamoris atque irarum quam iniuriæ fuerat. Senatus tumultuose vocatus, tumultuosius consulitur, quæstionem postulantib. iis qui pulsati fuerant, decernente ferocissimo quoq; non sentētiis magis, quam clamore & strepitu. tandem cum iræ resedissent, exprobrātibus consulib. nihilo plus sanitatis in curia, quam in foro esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sententiæ. P. Virginius rem non vulgabat de iis tantum, qui fidem secuti P. Seruilij consulis, Volsco, Aurunco, Sabinoq; militassent bello, agendū censebat. T. Largius non id tempus esse, vt merita tantummodo exoluerentur. totam plebem ære alieno demersam esse: nec sisti posse, ni omnib. cōsulatur. quin si alia aliorum sit conditio, accendi magis discordiam quam sedari. App. Claudius & natura immitis, & efferatus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus, non miseriis ait, sed licentia tantum concitum tur-
C barum: & lasciuire magis plebem, quam sæuire. id adeo malum ex prouocatione natum. quippe minas esse consulum, non imperium, vbi ad eos, qui vna peccauerint, prouocare liceat. Agedum, inquit, dictatorem à quo prouocatio non est, creemus. iam hic, quo nunc omnia ardent, conticescet furor. pulset tum mihi lictorem, qui sciet ius de tergo vitaque sua penes vnum illum esse, cuius maiestatem violauit. Multis, vt erat, horrida & atrox videbatur Appij sententia: rursus Virginij Largiique exemplo haud salubres: vtique Largij putabant sententiam, quæ totam fidem tolleret: medium maxime, & moderatum vtroque consilium Virginij habebatur. sed factione, respectuque rerum priuatarum, quæ semper offecere, officientq; publicis consiliis, Appius vicit: ac prope fuit, vt dictator ille idem crearetur, quæ res vtique alienasset plebem periculissimo tempore, cum Volsci Æquique & Sabini forte vna omnes in armis essent.

sed

ſed curæ fuit conſulibus, & ſenioribus patrum, vt imperium ſuo vehemens, manſueto permitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem Voleſi filium creant. Plebs etſi aduerſus ſe creatum dictatorem videbat, tamen cum prouocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triſte, nec ſuperbum timebat. edictum deinde à dictatore propoſitum confirmauit animos, Seruilij ferè conſulis edicto conueniens. ſed & homini & poteſtati melius rati credi, omiſſo certamine nomina dedere. quantus nunquam ante exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ coſſ. quatuor dictator vſus. Nec poterat iam bellum differri. Æqui Latinum agrum inuaſerant. oratores Latinorum à ſenatu petebant, vt aut mitterent ſubſidium, aut ſeipſos tuendorum finium cauſa capere arma ſinerent. Tutius viſum eſt, defendi inermes Latinos, quam pati retractare arma. Vetuſius conſul miſſus eſt. is finis populationibus fuit. Ceſſere Aequi campis: locoque magis quam armis freti, ſummis ſe iugis montium tutabantur. Alter conſul in Volſcos profectus, ne & ipſe tereret tempus, vaſtandis maxime agris hoſtem ad conferenda propius caſtra, dimicandumque acie exciuit. medio inter caſtra campo ante ſuum quiſque vallum infeſtis ſignis conſtitere, multitudine aliquantum Volſci ſuperabant. itaque effuſi, & contemptim pugnam iniere. Cõſul Romanus nec promouit aciem: nec clamorem reddi paſſus, defixis pilis ſtare ſuos iuſſit: vbi ad manum veniſſet hoſtis, tum coortos tota vi gladiis rem gerere. Volſci curſu & clamore feſſi, cum ſe velut ſtupentibus metu intuliſſent Romanis, poſtquam impreſſionem ſenſere ex aduerſo factam, & ante oculos micare gladios, haud ſecus quam ſi in inſidias incidiſſent, turbati vertunt terga. & ne ad fugam quidem ſatis virium fuit, quia curſu in prælium ierant. Romani contra, quia principio pugnæ quieti ſteterant, vigentes corporibus facile adepti feſſos, & caſtra impetu ceperunt: & caſtris exutum hoſtem Velitras perſecuti, vno agmine victores cum victis in vrbem irrupere. pluſque ibi ſanguinis promiſcua omnium generum cæde, quam in ipſa dimicatione factum. paucis data venia, qui inermes in deditionem venerunt. Dum hæc in Volſcis geruntur, dictator Sabinos, vbi longe plurimum belli fuerat, fundit, fugatq; exuitque caſtris. Equitatu immiſſo mediam turbauerat hoſtium aciem, qua dum ſe cornua latius pandunt, parum apte introrſum ordinib. aciem firmauerant. turbatos pedes inuaſit. eodem impetu caſtra capta, debellatumq; eſt. Poſt pugnam ad Regillum lacum, non alia illis annis pugna clarior fuit. Dictator triumphans vrbem inuehitur, ſuper ſolitos honores locus in circo ipſi, poſteriſq; ad ſpectaculum datus, ſella in eo loco curulis poſita. Volſcis deuictis Veliternus ager ademptus:

A adeptus: Velitras coloni ab vrbe miſſi, & colonia deducta. Cum Æquis poſt aliquanto pugnatum eſt inuito quidem cōſule, quia loco iniquo ſubeundum erat ad hoſtes. ſed milites extrahi rem criminantes, vt dictator, priuſquam ipſi redirent in vrbem, magiſtratu abiret: irritaq; ſicut ante conſulis promiſſa eius caderent: perpulere, vt forte temere in aduerſos montes agmen erigeret. id male commiſſum, ignauia hoſtium in bonum vertit. qui priusquam ad coniectum teli veniretur, obſtupefacti audacia Romanorū, relictis caſtris, quæ muniſſimis tenuerant locis, in aduerſas valles deſiluere: vbi ſatis prædæ & victoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello bene geſta, de domeſticarum rerum euentu nec patribus nec plebi cura deceſſerat, tanta cum gratia, tum arte præparauerant fœneratores, quæ non modo plebem, ſed ipſum etiam dictatorem fruſtrarentur. Nanque Valerius poſt Vetuſij conſulis reditum, omnium actionum in ſena-B tu primam habuit pro victore populo, retulitque quid de nexis fieri placeret. quæ cum reiecta relatio eſſet: "Non placeo, inquit, concordiæ author, optabitis medius fidius propediem, vt mei ſimiles Romana plebs patronos habeat. quod ad me attinet, neque fruſtrabor vltra ciues meos, neque ipſe fruſtra dictator ero. diſcordiæ inteſtinæ, bellum externum, fecere, vt hoc magiſtratu egeret reſpublica. pax foris parta eſt, domi impeditur. priuatus potius, quam dictator ſeditioni interero." Ita curia egreſſus, dictatura ſe abdicauit. apparuit cauſa plebi, ſuam vicem indignantem magiſtratu abiſſe. Itaque velut perſoluta fide, quoniam per eum non ſtetiſſet quin præſtaretur, decedentem domum cum fauore ac laudibus proſecuti ſunt. Timor inde patres inceſſit, ne ſi dimiſſus exercitus foret, rurſus cœtus occulti coniurationesque fierent. Itaque quanquam per dictatorem delectus habitus eſſet, tamen quoniam in conſulum verba C iuraſſent, ſacramento teneri militem rati, per cauſam renouati ab Æquis belli educi ex vrbe legiones iuſſere. quo facto, maturata eſt ſeditio. & primo agitatum dicitur de conſulum cæde, vt ſoluerentur ſacramento. doctos deinde nullam ſcelere religionem exolui, Sicinio quodam authore iniuſſu conſulum in ſacrum montem ſeceſſiſſe, trans Anienem amnem, tria ab vrbe millia paſſuum, ea frequentior fama eſt, quam cuius Piſo author eſt, in Auentinum ſeceſſionem factam eſſe. Ibi ſine vllo duce, vallo foſſaque communitis caſtris, quieti, rem nullam niſi neceſſariam ad victum ſumendo, per aliquot dies neque laceſſiti, neque laceſſentes ſeſe tenuere. pauor ingens in vrbe: metuque mutuo ſuſpenſa erant omnia. timere relicta ab ſuis plebes violentiam patrum: timere patres reſidem in vrbe plebē, incerti manere, eā an abire mallēt. quamdiu autē tranquillam,

V.C. quillam, quæ secesserit, multitudinem fore? quid futurum deinde, si A
quod externũ interim bellum existat: nullam profecto, nisi in concordia ciuium spem reliquã ducere. eam per æqua, per iniqua reconciliandum ciuitati esse. Sic placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Aprippam, facundum virum, &, qđ inde oriundus erat, plebi charum. is intromissus in castra, prisco illo dicendi & horrido
" modo nihil aliud quam hoc narrasse fertur: Tempore quo in homi-
" ne non, vt nunc, omnia in vnum consentiebant, sed singulis mem-
" bris suum cuique consilium, suus sermo fuerit, indignatas reliquas
" partes, sua cura, suo labore ac ministerio ventri omnia quæri: ventrẽ
" in medio quietum, nihil aliud quam datis voluptatibus frui: con-
" spirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum,
" nec dentes conficerent. hac ira dum ventrem fame domare vellent,
" ipsa vna membra, totumq; corpus ad extremam tabem venisse. inde
" apparuisse, ventris quoque haud segne ministerium esse: nec magis B
" ali, quam alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc quo
" viuimus vigemusque, diuisum pariter in venas maturum confecto
cibo sanguinem. Comparando hinc quam intestina corporis seditio similis esset iræ plebis in patres, flexisse mentes hominum. Agi deinde de concordia cœptum, concessumq; in conditiones, vt plebi sui magistratus essent sacrosancti, quib. auxilij latio aduersus consules esset: neue cui patrum capere eum magistratũ liceret. ita tribuni plebeij creati duo, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres collegas sibi creauerunt. in his Sicinium fuisse seditionis authorem: de duob. qui fuerint, minus cõuenit. Sunt qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant, ibiq; sacratã legem latam. Per secessionem
261. plebis Sp. Cassius, & Posthumius Cominius cõsulatum inierunt. his Coss. cum Latinis populis ictum fœdus. ad id feriendũ consul alter Romæ mansit, alter ad Volscum bellum missus, Antiates Volscos C
fundit fugatq;: compulsos in oppidum Longulam persecutus, mœnib⁹ potitur. inde protinus Mucamitem Volscorum cepit. tum magna vi adortus est Coriolos. Erat tum in castris inter primores iuuenum Cn. Martius, adolescens & consilio & manu promptus, cui cognomen postea Coriolano fuit. Cum subito exercitũ Romanũ Coriolos obsidentem, atq; in oppidanos, quos intus clausos habebat, intentũ sine vllo motu extrinsec⁹ imminentis belli Volscæ legiones profectæ ab Antio inuasissent, eodemq; tempore ex oppido erupissent hostes, forte in statione Marti⁹ fuit. is cum delecta militũ manu nõ modo impetum erumpentiũ retudit, sed per patentem portã ferox irrupit: cædeq; in proximo vrbis facta, ignem temere arreptum, imminentib. muro ędificiis iniecit. clamor inde oppidanorũ mistus
mulie-

A muliebri puerilique; ploratu, ad terrorem, vt solet, primo ortu & Romanis auxit animum, & turbauit Volscos: vtpote capta vrbe, cui ad ferendam opem venerant. Ita fusi Volsci, Antiates, Corioli oppidum captum. tantumq; sua laude obstitit famæ consulis Martius, vt nisi fœdus cum Latinis columna ænea insculptum monumēto esset, ab Sp. Cassio vno, quia collega abfuerat, ictum: Posthumium Cominium bellum gessisse cum Volscis, memoria cessisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, vir omni vita pariter patribus ac plebi charus, post secessionem charior plebi factus. Huic interpreti arbitroq; concordiæ ciuium, legato patrum ad plebem reductori plebis Romanæ in vrbem, sumptus funeri defuit. extulit eam plebs sextantibus collatis in capita. Consules deinde T. Geganius, P. Minutius facti. Eo anno, cū & foris quieta omnia bello essent, & domi sanata discordia, aliud multo grauius malum ciuitatem inuasit, caritas primum annonæ ex incultis per secessionem plebis agris: fames deinde, qualis clausis solet. ventumq; ad interitum seruitiorum vtique & plebis esset, ni consules prouidissent, dimissis passim ad frumentum coemendum, non in Hetruriam modo dextris ab Hostia littoribus, læuoq; per Volscos mari vsq; ad Cumas, sed quæsitū in Sicilia quoq;. adeo finitimorum odia longinquis coegerāt indigere auxiliis. Frumentū Cumis cum coemptum esset, naues pro bonis Tarquiniorū ab Aristodemo tyrāno, qui hæres erat, retentæ sunt. in Volscis Pomptinoq; ne emi quidem potuit. periculum quoq; ab impetu hominū ipsis frumentatoribus fuit. Ex Hetruscis frumentum Tyberi venit. eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus vexati forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens inuasisset. ea clade cōterritis hostium animis, vt etiā vbi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerū colonorū Romani, & Norbæ in montes nouā coloniā, quæ arx in Pomptino esset, miserunt. M. Minutio deinde. & A. Sempronio consulib. magna vis frumenti ex Sicilia aduecta: agitatumq; in senatu, quanti plebi daretur. Multi venisse tempus premendæ plebis putabant, recuperandiq; iura, quæ extorta secessione ac vi patribus essent. In primis Martius Coriolanus hostis tribunitiæ potestatis: Si annonā, inquit, veterē volunt, ius pristinum reddant patrib⁹. cur ego plebeios magistratus, cur Sicinium potentē video sub iugum missus, tanquā à latronib. redemptus? egone has indignitates diutius patiar, quam necesse est? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? secedat nunc, auocet plebem, patet via in Sacrum montem, aliosq; colles: rapiant frumenta ex agris nostris, quemadmodum tertio anno rapuere: fruantur, vtātur annona, quam furore suo fecere. audeo dicere,

Marginalia: V. C. (line 1); 262. (beside "Consules deinde T. Geganius"); B (beside "mum annonæ"); C (beside "norū Romani"); 263. (beside "magna vis frumenti"); quotation marks ('') beside the lines of Coriolanus's speech.

„ dicere, hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorũ fore, quam A
„ vt armati per secessionem coli prohibeant. Haud tam facile dictu est, faciendumne fuerit, quam potuisse arbitror fieri, vt conditionibus laxandi annonam, et tribunitiam potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et senatui nimis atrox visa sententia est, et ira plebem prope armauit. Fame iam se sicut hostes peti, cibo victuque fraudari: peregrinum frumentum, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi Cn. Martio vincti dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanæ satis fiat. eum sibi carnificem nouum exortum, qui aut mori, aut seruire iubeat. In exeuntem è curia impetus factus esset, ni peropportune tribuni diem dixissent. ibi ira est suppressa. se iudicem quisq;, se dominum vitę necisq; inimici factum videbat. Contemptim primo Martius audiebat minas tribunitias: auxilij, non pœnę ius datum illi potestati: plebisq;, non patrum tribunos esse. sed adeo coorta erat infensa plebs, B vt vnius pœna defungendum esset patrib. restiterunt tamen aduersa inuidia, vsique sunt qua suis quisque, qua totius ordinis viribus. ac primo tentata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à coitionibus, conciliisq; disijcere rem possent. vniuersi deinde processere (quicquid erat patrum, reos diceres) precibus plebem exposcentes: vnum sibi ciuem, vnum senatorem, si innocentem absoluere nollent, pro nocente donarent. Ipse cum die dicta non adesset, perseueratum in ira est. damnatus absens in Volscos exulatum abiit, minitans patriæ, hostilesq; iam tum spiritus gerens. Venientem Volsci benigne excepere, benigniusque indies colebant, quo maior ira in suos eminebat, crebræque nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio vtebatur Accij Tullij. longe is tum princeps Volsci nominis erat, Romanisque semper infestus. ita cum alterum vetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano C bello. haud facile credebant plebem suam impelli posse, vt toties infeliciter tentata arma caperent. multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa iuuentute, fractos spiritus esse. arte agendum in exoleto iam vetustate odio, vt recenti aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi forte ex instauratione magni Romæ parabantur. instaurandis hæc causa fuerat ludis. Manè seruum quidam paterfamiliæ nondum commisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. cœpti inde ludi, velut ea res nihil ad religionem pertinuisset. haud ita multo post T. Latinio de plebe homini somnium fuit. Visus Iupiter dicere, sibi ludis præsultatorem displicuisse, nisi magnifice instaurarentur hi ludi, periculum vrbi fore. iret, ea consulibus nunciaret. Quanquam haud sane liber erat religione animus, verecundia tamen

men

A men maiestatis magistratuum timorem vicit, ne in ora hominũ pro ludibrio abiret. magno illi ea cunctatio stetit. filiũ nanq; intra paucos dies amisit. cuius repentinæ cladis ne causa dubia esset, ægro animi eadem illa in somnis obuersata species, visa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedem? maiorem instare, ni eat propere, ac nunciet consulibus Iam præsentior res erat: cunctantem tamē ac prolatantē ingens vis morbi adorta est debilitate subita. tum enimuero deorum ira admonuit. fessus igitur malis præteritis instantibusq; consilio propinquorum adhibito, cum visa atq; audita, & obuersatum toties somno Iouem, minas irasq; cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset, consensu inde haud dubio omnium qui aderant, in forum ad consules lectica defertur. inde in curiam iussu consulum delatus, eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione enarrasset, ecce aliud miraculum qui captus o-
B mnibus membris delatus in curiam esset. eum functum officio pedibus suis domum redisse, traditum memoriæ est. Ludi quam amplissimi vt fierent, senatus decernit. Ad eos ludos authore Accio Tullio vis magna Volscorum venit. priusquam committerentur ludi, Tullius, vt domi compositum cum Martio fuerat, ad consules venit. dicit esse quæ secreto agere de republica velit, arbitris remotis. Inuitus, inquit, quod sequius sit, de meis ciuibus loquor. non tamen admissum quicquam ab iis, criminatum venio, sed cautum, ne admittant. Nimio plus quam velim, nostrorum ingenia sunt mobilia. multis id cladibus sensimus, quippe qui non nostro merito, sed vestra patientia incolumes simus, magna hic nunc Volscorum multitudo est, ludi sunt, spectaculo intenta ciuitas erit. memini quid per eandem occasionem ab Sabinorum iuuentute in hac vrbe commissum sit. horret animus, ne quid inconsulte ac temere fiat. hæc no-
C stra, vestraque causa prius dicenda vobis consules ratus sum. quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo est, ne cuius facti dictiue contagione præsens violer. Hæc locutus abiit. Consules cum ad patres rem dubiam sub authore certo detulissent, author magis (vt fit) quam res ad præcauendum vel ex superuacuo mouit, factoque senatusconsulto vt vrbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent. Ingens pauor primo discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit: proficiscentibus deinde indignatio oborta, se vt conscelerätos contaminatosq; ab ludis, festis diebus, cœtu quodammodo hominum deorumq; abactos esse. Cum prope continuato agmine irent, prægressus Tullius ad caput Ferentinum, vt quisque veniret, primores eorum excipiens, quærendo indignandoque, & eos ipsos sedulo au-

V.C. dientes secunda iræ verba, & per eos multitudinem aliam in subie- A
ctum viæ campum deduxit. ibi in concionis modum orationem exorsus: Veteres populi Romani iniurias, cladesq; gentis Volscorum, vt omnia, inquit, obliuiscamini alia, hodiernam hanc cõtumeliam quo tãdem animo fertis, qui per nostram ignominiam ludos commisere? an non sensistis triumphatum hodie de vobis esse? vos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis, spectaculo abeuntes fuisse? vestras coniuges, vestros liberos traductos per ora hominum? quid eos qui audiuere vocem præconis? qd qui vos videre abeuntes? quid eos qui huic ignominioso agmini fuere obuij, existimasse putatis? nisi aliquod profecto nefas esse, quo si intersimus spectaculo, violaturi simus ludos, piaculumque merituri: ideo nos ab sede piorum, cœtu, concilioq; abigi, quid deinde illud non succurrit, viuere nos, quod maturauimus proficisci? si hæc profectio, & non fuga est, & hanc vrbem vos non hostium ducitis, vbi si vnum diem morati essetis, moriendum omnibus fuit? Bellum vobis indictum est, magno B
eorum malo, qui indixere, si viri estis. Ita & sua sponte irarum pleni, & incitati, domos inde digressi sunt. instigandoq; suos quisq; populos, effecere, vt omne Volscum nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorũ sententia lecti, Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus, in quo aliquanto plus spei repositum: quæ spes nequaquam fefellit, vt facile appareret ducibus validiorem, quam exercitu rem Romanam esse. Circeios profectus, primum colonos, inde Romanos expulit, liberamque eam vrbem Volscis tradidit: inde in Latinam viam transuersis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Pollustiam, Coriolos, nouella hæc Romanis oppida ademit, inde Lauinium recepit. tunc deinceps Corbionem, Vitelliam, Trebiam, Labicos, Pedum cepit. postremum ad vrbem a Pedo ducit, & ad fossas Cluilias quinq; ab vrbe millia passuum castris C
positis, populatur inde agrum Romanum, custodibus inter populatores missis, qui patriciorum agros intactos seruarent: siue infensus plebi magis, siue vt discordia inde inter patres plebẽq; oriretur. Quę ꝓfecto orta esset: adeo tribuni iam ferocem per se plebẽ criminãdo in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor, maximũ concordiæ vinculum, quamuis suspectos, infensosque inter se iungebat animos. Id modo non conueniebat, quod senatus consulesque nusquam alibi spem, quam in armis ponebant: plebs omnia quam
266. bellum malebat. Sp. Nautius iam, & Sex. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliaque in quibus stationes vigiliasq; esse placuerat, loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primum seditioso clamore conterruit: deinde vocare

A vocare senatum, referre de legatis ad Cn. Martium mittendis coegit. Acceperunt relationem patres, postquam apparuit labare plebis animos, missique de pace ad Martium oratores, atrox responsum retulerunt: Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si præda belli per ocium frui velint, memorem se & ciuium iniuriæ, & hospitum beneficij, adnisurum, vt appareat, exilio sibi irritatos, non fractos animos esse. Iterum deinde iidem missi non recipiuntur in castra. sacerdotes quoque suis insignibus velatos isse supplices ad castra hostium, traditum est, nihiloque magis quam legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiam matrem Coriolani, Volumniamque vxorem frequentes coeunt, id publicum consilium, an muliebris timor fuerit, parum inuenio. peruicere certe, vt & Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos paruos ex Martio ferens filios secum, in castra hostium irent: & quam armis viri defendere vrbem non possent, mulieres precibus lachrymisque defenderent. Vbi ad castra ventum est, nunciatumque Coriolano, adesse ingens mulierum agmen: primo vt qui nec publica maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoque religione motus esset, multo obstinatior aduersus lachrymas muliebres erat. dein familiarium quidam, qui insignem mœstitia inter cæteras cognouerat Veturiam, inter nurum nepotesq; stantem: Nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi coniunxq; & liberi adsunt. Coriolanus prope vt amens consternatus ab sede sua, cum ferret matri obuiæ complexum, mulier in iram ex precibus versa: Sine, prius quam complexum accipio, sciam, inquit, ad hostem, an ad filium, venerim: captiua, materue in castris tuis sim. In hoc me longa vita & infelix senecta traxit, vt exulem te, deinde hostem viderem? potuisti C populari hanc terram, quæ te genuit atq; aluit? non tibi, quamuis infesto animo & minaci perueneras, ingredienti fines ira cecidit? non, cum in cõspectu Roma fuit, succurrit, intra illa mœnia domus ac penates mei sunt? mater, coniunx, liberiq;? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberem, in libera patria mortua essem? Sed ego nihil iam pati, nec tibi turpius quam mihi miserius possum: nec vt sim miserrima, diu futura sum. de his videris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusque ab omni turba mulierum ortus, & comploratio sui patriæque, fregere tandem virum. complexus inde suos, dimittit: ipse retro ab vrbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum periisse tradunt, alij alio letho. apud Fabium longè antiquissimum authorem, vsque ad senectutem vixisse eundem inuenio. refert certe, hanc sæpe

V. C. eum exacta ætate vsurpasse vocem. Multo miserius seni auxilium es- A
se. Non inuiderunt laudes suas mulieribus viri Romani. adeo sine
obtrectatione gloriæ alienæ viuebatur. monumento quoque quod
esset, templum Fortunæ muliebri ædificatum dedicatumq; est. Re-
diere deinde Volsci adiunctis Æquis in agrum Romanum. sed Æqui
Accium Tullium haud vltra tulere ducem. Hinc ex certamine, Vol-
sci Æquine imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, dein-
de atrox prælium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium
267. exercitus, haud minus pernicioso quam pertinaci certamine con-
fecit. Consules T. Sicinius, & C. Aquilius, Sicinio Volsci, Aquilio
268. Hernici (nam ij quoque in armis erant) prouincia euenit: eo anno
Hernici deuicti: cum Volscis æquo marte discessum est. Sp. Cassius
deinde & Proculus Virginius consules facti. cum Hernicis fœdus
ictum. agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis, dimidium
plebi diuisurus consul Cassius erat. adiiciebat huic muneri agri ali- B
quantũ, quem publicum possideri à priuatis criminabatur. Id mul-
tos quidem patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarum terre-
bat. sed & publica patribus solicitudo inerat, largitione consulem
periculosas libertati opes struere. Tum primum lex agraria promul-
gata est, nunquã deinde vsq; ad hanc memoriam sine maximis mo-
tibus rerũ agitata. Cõsul alter largitioni resistebat authorib. patri-
b⁹, nec omni plebe aduersante: quæ primo cœperat fastidire munus
vulgatum, à ciuibus isse in socios. sæpe deinde & Virginium consu-
lem in concionibus velut vaticinantem audiebat, pestilens collegæ
munus esse: agros illos seruitutem iis qui acceperint, laturos: regno
viam fieri. quid ita enim assumi socios, & nomen Latinum? quid at-
tinuisse, Hernicis paulo ante hostib⁹ capti agri tertiam partem red-
di? nisi vt hæ gentes pro Coriolano duce Cassium habeant? Popula-
ris iam esse dissuasor, & intercessor legis agrariæ cœperat. vterq; de- C
inde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, passurum se
assignari agros, dum ne cui nisi ciui Romano assignentur. Cassius
quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoq; ciuib. vilior e-
rat: vt alio munere sibi reconcilaret ciuium animos, iubere pro Sicu
lo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id vero haud se-
cus quam præsentem mercedem regni aspernata plebs: adeo propter
suspicionẽ insitam regni, velut abundarent omnia, munera eius in
animis hominum respuebãtur. quem, vbi primum magistratu abiit,
damnatũ, necatumq; constat. Sunt qui patrem authorem eius sup-
plicij ferant. eum cognita domi causa verberasse, ac necasse: pecu-
liumq; filij Cereri consecrauisse: signum inde factum esse, & inscri-
ptũ, Ex Cassia familia datum. Inuenio apud quosdam, idq; ꝓpius fi-
dem

A à quæstoribus Cæsone Fabio & L. Valerio diem dictam perduellio- V.C.
nis: damnatumq; populi iudicio, dirutas populi ædes. ea est area an-
te Telluris ædem. Cæterum siue illud domesticum, siue publicũ fuit
iudicium, damnatur Ser. Cornelio, Q. Fabio consulibus. Haud diu- 269.
turna ira populi in Cassium fuit, dulcedo agrariæ legis ipsa per se
dempto authore subibat animos: accensaq; ea cupiditas est maligni-
tate patrum, qui deuictis eo anno Volscis Æquisque militem præda
fraudauere quicquid captum ex hostibus est vendidit Fabius consul,
ac redegit in publicum. Inuisum erat Fabium nomen plebi propter
nouissimum consulem: tenuere tamen patres, vt cum L. Æmilio Cę- 270.
so Fabius consul crearetur. eo infestior facta plebs. seditio domesti-
ca bellum externum exciuit: bello deinde ciuiles discordiæ inter-
missæ. vno animo patres ac plebs rebellantes Volscos & Æquos du-
ce Æmylio prospera pugna vicere. plus tamen hostium fuga, quam
B prælium assumpsit. adeo pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Ca
storis ædes eodem anno idibus Quintilibus dedicata est. vota erat
Latino bello Posthumio dictatore. filius eius duumuir ad idipsum
creatus dedicauit. Solicitati & eo anno sunt dulcedine agrariæ legis
animi plebis. tribuni plebis popularem potestatem lege populari ce
lebrabant. patres satis superque gratuiti furoris in multitudine cre-
dentes esse largitiones, temeritatisque inuitamenta horrebant, a-
cerrimi patribus duces ad resistendum consules fuere. ea igitur pars
reipub. vicit. nec in præsens modo, sed in venientem etiam annum,
M. Fabium Cęsonis fratrem, & magis inuisum alterum plebi accusa-
tione Sp. Cassij, L. Valerium consulem dedit. Certatum eo quoque 271.
anno cum tribunis est. Vana lex, vaniq; legis authores, iactando ir-
ritum munus, facti. Fabium inde nomen ingens post tres continuos
consulatus, vnoque velut tenore omnes expertos tribunitiis certa-
C minibus habitum. itaq; vt bene locatus mansit in ea familia aliquã-
diu honos. Bellum inde Veiens initum. & Volsci rebellarunt. sed
ad bella externa prope supererant vires, abutebanturque iis inter se-
metipsos certando. Accessere ad ægras iam omnium mentes prodi-
gia cœlestia, prope quotidianas in vrbe agrisque ostentantia minas.
motique ira numinis causam nullam aliam vates canebant, publice
priuatimq; nunc extis, nunc per aues consulti, quam haud rite sacra
fieri, qui terrores tamen eo euasere, vt Oppia virgo Vestalis damnata
incesti pœnas dederit. Q. Fabius inde, & C. Tullius cõsules facti. Eo 272.
anno non segnior discordia domi, & bellũ foris atrocius fuit. Ab Æ-
quis arma sumpta. Veientes agrũ quoq; Romanorũ populantes in-
ierunt. quorum bellorum crescente cura, Cæso Fabius, & Sp. Furius 273.
consules fiunt. Artonã Latinam vrbẽ Æqui oppugnabant. Veientes

R.C. pleni iam populationum, Romam ipſam ſe oppugnaturos minitabantur. qui terrores, cum compeſcere deberent, auxere inſuper animos plebis: redibatque non ſua ſponte plebi mos detrectandi militiam, ſed Sp. Licinius tribunus plebis veniſſe tempus ratus, per vltimam neceſſitatem legis agrariæ patribus iniungẽdæ, ſuſceperat rem militarem impediendam. cæterum tota inuidia tribunitiæ poteſtatis verſa in authorem eſt: nec in eum conſules acrius, quam ipſius eius collegæ coorti ſunt, auxilioq; eorum delectum conſules habent. Ad duo ſimul bella exercitus ſcribitur: ducendus Fabio in Veientes, in Æquos Furio datur. & in Æquis quidem nihil dignum memoria geſtum eſt. Fabio aliquanto plus negocij cum ciuib. quam cum hoſtibus fuit. vnus ille vir ipſe conſul remp. ſuſtinuit, quam exercitus odio conſulis, quantum in ſe fuit, prodebat. nam cum conſul pręter cæteras imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, ita inſtruxiſſet aciem, vt ſolo equitatu emiſſo exercitum hoſtium funderet, inſequi fuſos pedes noluit. nec illos, & ſi non adhortatio inuiſi ducis ſuum ſaltem flagitium, & publicum in præſentia dedecus, poſtmodo periculũ, ſi animus hoſti rediſſet, cogere potuit gradum accelerare: aut ſi aliud nihil, inſtare inſtructos. iniuſſu ſigna referunt. mœſtiq; (crederes victos) execrantes nunc imperatorem, nunc nauatam ab equite operam, redeũt in caſtra. Nec huic tam peſtilenti exemplo remedia vlla ab imperatore quęſita ſunt. adeo excellentib. ingeniis citius defuerat ars qua ciuem regant, quam qua hoſtem ſuperent. Conſul Romam rediit, non tam belli gloria aucta, quam irritato exacerbatoque in ſe militum odio. Obtinuere tamen patres, vt in Fabia gente conſulatus maneret. M. Fabium conſulem creant: Fabio collega Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum authorem legis agrariæ habuit. Tib. Pontifici⁹ fuit, is eandem viam, velut proceſſiſſet Sp. Licinio, ingreſſus, delectum paulisper impediit. Perturbatis iterum patrib. App. Claudius victam tribunitiam poteſtatem dicere priore anno, in præſentia re ipſa, exemplo in perpetuum: quando inuentum ſit, ſuis ipſam viribus diſſolui. neq; enim vnquam defuturum, qui ex collega victoriam ſibi, & gratiam melioris partis bono publico velit quæſitam. & plures, ſi pluribus opus ſit, tribunos ad auxilium conſulum paratos fore, & vnum vel aduerſus omnes ſatis eſſe. darent modo & conſules & primores patrum operam, vt ſi minus omnes, aliquos tamen ex tribunis reipub. ac ſenatui conciliarent. Præceptis Appij moniti patres, & vniuerſi comiter ac benigne tribunos appellare: & conſulares, vt cuique eorum priuatim aliquid iuris aduerſus ſingulos erat, partim gratia, partim authoritate obtinuere, vt tribunitiæ poteſtatis vires ſalubres vellent reipublicæ

A (margin, first line) · B (beside "plurimas, ita inſtruxiſſet") · 274. (beside "ſulem creant") · C (beside "viam, velut")

A reipublicæ esse: quatuorque tribunorum aduersus vnum moratorem publici commodi auxilio, delectum consules habent. Inde ad Veiens bellum profecti, quo vndique ex Hetruria auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia cōcitata quam quod in spem ventum erat, discordia intestina dissolui rem Romanam posse. principesq; in omnium Hetruriæ populorum conciliis fremebant, æternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionib. sæuiant. id vnum venenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam, vt magna imperia mortalia essent. diu sustentatum id malum, partim patrum consiliis, partim patientia plebis, iam ad extrema venisse: duas ciuitates ex vna factas: suos cuique parti magistratus, suas leges esse. primum in delectibus sæuire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus: qualicunque vrbis statu manente disciplina militari sisti potuisse. iam non parendi magistratib. morem in castra quoq; Ro-
B manum militem sequi. proximo bello in ipsa acie, in ipso certamine consensu exercitus traditam vltro victoriam victis Æquis: signa deserta: imperatorē in acie relictum: iniussu in castra reditum, profecto si instetur, suo milite vinci Romā posse. nihil aliud opus esse, quam indici ostendiq; bellum: cætera sua sponte fata & deos gesturos. Hæc spes Hetruscos armauerāt, multis inuicem casibus victos victoresq;. Coss. quoq; Romani nihil præterea aliud quam suas vires, sua arma horrebāt: memoriaq; pessimi ꝓximo bello exempli terrebantur, ne rem cōmiterent eo, vbi duæ simul acies timendæ essent. itaq; castris se tenebāt, tam ancipiti periculo auersi. diem tempusq; forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemq; animis allaturum. Veiēs hostis Hetrusciq; eo magis præpropere agere lacessere ad pugnam, primo obequitādo castris, prouocandoque postremo, vt nihil mouebant, qua consules ipsos, qua exercitum increpando, simulatio-
C nem intestinæ discordiæ remedium timoris inuentum: & consules magis non confidere, quam non credere suis militibus. nouum seditionis genus, silentium, ociumq; inter armatos. ad hæc in nouitatem generis, originisq;, qua falsa, qua vera iacere. Hæc cum sub ipso vallo portisq; streperent, haud ægre consules pati. at imperitæ multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora versare, & ab intestinis auertere malis, nolle inultos hostes, nolle successum, non patribus, non consulib. externa & domestica odia certare in animis. tandem superant externa, adeo superbe insolenterque hostis eludebat. frequentes in prætorium cōueniunt, poscunt pugnam, postulant vt signū detur. Cōsules velut deliberabundi capita cōferunt, diu colloquūtur. pugnare cupiebāt, sed retro reuocanda, & addēda cupiditas erat, vt aduersando remorādoq; incitato semel militi adderēt impe-

tum. Redditur reſponſum, immaturam rem agi, nondum tempus A
pugnæ eſſe: caſtris ſe tenerent. edicunt inde, vt abſtineant pugna. ſi quis iniuſſu pugnauerit, vt in hoſtem animaduerſuros. ita dimiſſis, quo minus conſules velle credunt, creſcit ardor pugnandi. accendunt inſuper ferocius multo, vt ſtatuiſſe non pugnare conſules cognitum eſt. quippe impune ſe inſultaturos, non credi militi arma. rem ad vltimum ſeditionis erupturam, finemq; veniſſe Romano imperio. His freti concurſant portis, ingerunt probra, ægre abſtinent quin caſtra oppugnent. Enimuero non vltra contumeliam pati Romanos poſſe. totis caſtris vndiq; ad conſules curritur, non iam ſenſim, vt ante, per centurionum principes poſtulant, ſed paſſim omnes clamoribus agunt. Matura res erat, tergiuerſantur tamen. Fabius deinde ad creſcentem tumultum iam metu ſeditionis collega concedente, cum ſilentium claſſico feciſſet: Ego iſtos Cn. Manli poſſe vincere ſcio, velle ne ſcirem, ipſi fecerunt. itaq; certũ atq; decretum B
eſt, non dare ſignum, niſi victores ſe redituros ex hac pugna iurent. conſulem Romanum miles ſemel in acię fefellit, deos nunquam fallet. Centurio erat M. Flauoleius, inter primores pugnæ flagitator. Victor, inquit, M. Fabi reuertar ex acie. ſi fallat, Iouem patrem, Gradiuumque Martem, alioſq; iratos inuocat deos. Idem deinceps omnis exercitus in ſe quiſque iurat. Iuratis datur ſignum, arma capiunt, eunt in pugnam irarum ſpeiq; pleni, nunc iubent Hetruſcos probra iacere, nunc armati ſibi quiſq; lingua promptum hoſtem offerri. Omnium illo die, qua plebis, qua patrum eximia virtus fuit, Fabium nomen, Fabia gens maxime enituit: multis ciuilibus certaminibus infenſos plebis animos illa pugna ſibi reconciliare ſtatuunt. inſtruitur acies. Nec Veiens hoſtis, Hetruſcæq: legiones detrectant. prope certa ſpes erat, non magis ſecum pugnaturos, quam pugnauerint C
cum Æquis. maius quoq; aliquod in tã irritatis animis, & occaſione ancipiti, haud deſperandum eſſe facinus. res aliter longe euenit. nam non alio ante bello infeſtior Romanus (adeo hinc contumeliis hoſtes, hinc conſules mora exacerbauerant) pręlium inijt. Vix explicandi ordinis ſpacium Hetruſcis fuit, cum pilis inter primam trepidationẽ abiectis temere magis quam emiſſis, pugna iam ad manus, iam ad gladios, vbi Mars eſt atrociſſimus, venerat. Inter primores genus Fabium inſigne ſpectaculo exemploque ciuibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno ante conſul fuerat) principem in confertos Veientes euntem, ferox viribus & armorũ arte Thuſcus, incautum inter multas verſantem hoſtium manus, gladio per pectus transfigit, telo extracto, præceps Fabius in vulnus obiit. Senſit vtraque acies vnius viri caſum: cedebatque inde Romanus: cum M. Fabius

conſul

A consultran filiit iacentis corpus, obiectaq; parma: Hoc iurastis, inquit, milites? fugientes vos in castra redituros? adeo ignauissimos hostes magis timetis, quam Iouem Martemq; per quos iurastis? at ego iniuratus aut victor reuertar, aut prope te hic Q. Fabi dimicans cadam. Consuli tum Cæso Fabius prioris anni consul, verbisne istis frater, vt pugnent, te impetraturũ credis? dij impetrabunt, per quos iurauere, & nos, vt decet proceres, vt Fabio nomine est dignum, pugnando potius, quam adhortando, accendamus militum animos. Sic in primum infestis hastis prouolant duo Fabij, totamque mouerunt secum aciem. Prælio ex parte vna restituto, nihilo segnius in altero cornu Cn. Manlius cõsul pugnam ciebat: vbi prope similis fortuna est versata. nam vt altero in cornu Q. Fabium, sic in hoc ipsum consulẽ Manliũ iam velut fusos agentẽ hostes, & impigre milites secuti sunt: & vt ille graui vulnere ictus ex acie cessit, interfectum rati, gradum retulere: cessissentq; loco, ni consul alter cum aliquot turB mis equitum in eam partem citato equo aduectus, viuere clamitans collegam se victorem fuso altero cornu adesse, rem inclinatam sustinuisset. Manlius quoq; ad restituendam aciem se ipse coram offert. duorum consulum cognita ora accendunt militum animos. simul & vanior iam erat hostium acies, dum abundante multitudine freti, subtracta subsidia mittunt ad castra oppugnanda. in quæ haud magno certamine impetu facto, dũ prædæ magis quam pugnæ memores tererẽt tempus: triarij Romani, qui primam irruptionem sustinere non potuerant, missis ad cõsules nunciis quo loco res essent, cõglobati ad prætoriũ redeunt, & sua sponte prælium ipsi renouant: & Manlius cõsul reuectus in castra, ad omnes portas milite opposito hostibus viam clauserat. ea desperatio Thuscis rabiem magis quam audaciã accendit. nam cum incursantes quacunq; exitum ostenderet spes, vano aliquoties impetu issent: globus iuuenũ vnus in ipsum C consulem insignem armis inuadit. prima excepta à circunstantibus tela: sustineri deinde vis nequit. cõsul mortifero vulnere ictus cadit, fusiq; circa omnes. Thuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit. & ad extrema ventũ foret, ni legati rapto cõsulis corpore, patefecissent vna porta hostibus viam. ea erumpunt, consternatoque agmine abeuntes in victorem alterum incidunt cõsulem. ibi iterum cæsi, fusiq; passim. Victoria egregie parta, tristis tamen duobus tam claris funeribus. Itaque consul decernente senatu triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facile passurum respõdit: se familia funesta Q. Fabij fratris morte, repub. ex parte orba consule amisso, publico priuatoque deformem luctu lauream non accepturum. Omni acto tri-

V.C. umpho, depoſitus triumphus clarior fuit. adeo ſpreta in tempore A
gloria, interdũ cumulatior redit. Funera deinde duo deinceps, col-
legæ fratriſq; ducit. idem in vtroque laudator, cum concedẽdo illis
ſuas laudes, ipſe maximam partem earum ferret. neq; immemor eius
quod initio conſulatus imbiberat reconciliandi animos plebis, ſau-
cios milites curandos diuidit patribus. Fabiis plurimi dati, nec alibi
maiore cura habiti, inde populares iã eſſe Fabij, nec hoc vlla niſi ſa-
lubri reipub. arte. Igitur non patrum magis quã plebis ſtudiis Cæſo
275. Fabius cum T. Virginio conſul factus, neq; bella, neq; delectus, ne-
que vllam aliam priorem curam agere, quam vt iam aliqua ex parte
inchoata concordiæ ſpe, primo quoq; tempore cum patribus coa-
leſcerent animi plebis. Itaque principio anni cenſuit, priuſquã quiſ-
quam agrariæ legis author tribunus exiſteret, occuparẽt patres ipſi
ſuum munus facere: captiuum agrum plebi quam maxime æquali-
ter darent: æquum eſſe habere eos, quorum ſanguine ac ſudore par- B
tus ſit. aſpernati patres ſunt: queſti quoq; quidam, nimia gloria lu-
xuriare & euaneſcere viuidum quondam illud Cæſonis ingenium.
nullæ deinde vrbanæ factiones fuere. Vexabantur incurſionibus Æ-
quorum Latini. eo cum exercitu Cæſo miſſus, in ipſorũ Æquorum
agrum depopulandum tranſit. Æqui ſe in oppida receperunt, mu-
riſq; ſe tenebant. eo nulla pugna memorabilis fuit. At à Veiente ho-
ſte clades accepta temeritate alterius conſulis, actumq; de exercitu
foret, ni Cæſo Fabius in tempore ſubſidio veniſſet. Ex eo tempore
neq; pax neq; bellum cum Veientibus fuit. res proxime formã latro-
cinij venerat. legionib. Romanis cedebãt in vrbẽ: vbi abductas ſen-
ſerant legiones, agros incurſabant, bellum quiete, quietẽ bello in-
uicem eludentes: ita neq; omitti tota res, neq; perfici poterat. & alia
bella aut præſentia inſtabant, vt ab Æquis Volſciſq;, non diutius,
quam recẽs dolor proximæ cladis tranſiſſet, quieſcentibus: aut mox C
moturos ſe apparebat Sabinos ſemper infeſtos. Hetruriamq; omnẽ.
Sed Veiens hoſtis aſſiduus magis quam grauis, contumelijs ſæpius
quam periculo animos agitabat: quod nullo tempore negligi pote-
rat, aut auerti alio ſinebat. Tum Fabia gens ſenatum adit. cõſul pro
gente loquitur: Aſſiduo magis quam magno preſidio, vt ſcitis patres
conſcripti, bellũ Veiens eget. vos alia bella curate: Fabios hoſtes Ve-
ientibus date. authores ſumus, tutam ibi maieſtatem Romani no-
minis fore: noſtrum id nobis velut familiare bellum priuato ſumptu
gerere in animo eſt. reſpublica & milite illic, & pecunia vacet. Gra-
tiæ ingentes actæ. Conſul è curia egreſſus, comitante Fabiorũ agmi-
ne, qui in veſtibulo curiæ ſenatuſconſultum expectantes ſteterant,
domum redijt. iuſſi armati poſtero die ad limen conſulis adeſſe, do-

A mos inde discedunt. Manat tota vrbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus ferunt, familiam vnam subijsse ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatam curam, in priuata arma versum. si sint duæ roboris eiusdem in vrbe gentes, deposcant, hæc Volscos sibi, illa Æquos: populo Romano tranquillam pacem agente, omnes finitimos subigi populos posse. Fabij postera die arma capiunt: quo iussi erant, conueniũt. Cõsul paludatus egrediens in vestibulo gentẽ omnem suam instructo agmine videt: acceptus in mediũ signa ferri iubet: nunquam exercitus neq; minor numero, neq; clarior fama & admiratione hominum per vrbẽ incessit. Sex & CCC. milites, omnes patricij, omnes vnius gentis, quorum neminẽ ducem sperneret, egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant vnius familiæ viribus, Veienti populo pestem minitantes. sequebatur turba, propria alia cognatorum sodaliumq;, nihil mediũ, nec spem nec curam, sed immensa omnia voluentium animo: alia publica solicitudine excitata, fauore & admiratione stupens. ire fortes, ire felices iubent: inceptis euentus pares reddere: consulatus inde ac triumphos, omnia pręmia abs se, omnes honores sperare. Prætereuntibus Capitoliũ arcemq; & alia templa, quicquid deorum oculis, quicquid animo occurrit, precantur, vt illud agmen faustum atq; felix mittant: sospites breui in patriã ad parentes restituant. Incassum missæ preces, infelici via à dextro Iano portæ Carmentalis profecti, ad Cremerã flumen perueniunt: is opportunus visus locus communiendo præsidio. L. Æmylius inde, & C. Seruilius COSS. facti, & donec nihil aliud quam in populationibus res fuit: non ad præsidiũ modo tutandũ Fabij satis erant, sed tota regione, qua Thuscus ager Romano adiacet, sua tuta omnia, infesta hostiũ, vagantes per vtrunq; finem fecere. Interuallum deinde haud magnum populationibus fuit: dum & Veientes accito ex Hetruria exercitu, præsidiũ Cremeræ oppugnant: & Romanæ legiones ab L. Æmylio COS. adductæ, cominus cum Hetruscis dimicant acie. quanquam vix dirigendi aciem spaciũ Veientibus fuit, adeo inter primam trepidationem, dum post signa ordines introeunt, subsidiaq; locãt, inuecta subito ab latere Romana equitũ ala, non pugnæ modo incipiendæ, sed consistendi ademit locũ. ita fusi retro ad saxa Rubra (ibi castra habebant) pacẽ supplices petunt. cuius impetratæ ab insita animis lenitate ante deductũ Cremera Romanũ pręsidium pœnituit. Rursus cum Fabijs erat Veienti populo sine vllo maioris belli apparatu certamẽ. nec erãt incursiones modo in agros, aut subiti impetus incursantiũ, sed aliquoties ęquo campo, collatisq; signis certatũ: gensq; vna populi Rom. sæpe ex opulentissima, vt tũ res erant, Hetrusca ciuitate victoriã tulit. Id primo acerbũ indignumq;

Veien-

Margin: V.C. (line 1); B (at "luentium animo"); 276. (at "Seruilius COSS."); C (at "truria exercitu")

V.C. Veientibus visum. inde consilium ex re natum, insidijs ferocem ho- A
stem captandi. gaudere etiam multo successu Fabijs audaciā cresce-
re. itaq; & pecora prædantibus aliquoties, velut casu incidissent, ob-
uiam acta: & agrestium fuga vasti relicti agri: & subsidia armatorum
ad arcendas populationes missa, sæpius simulato quam vero pauore
refugerunt. Iamq; Fabij adeo contempserant hostem, vt sua inuicta
arma neq; loco, neq; tempore vllo crederēt sustineri posse. hæc spes
adeo prouexit, vt ad conspecta procul à Cremera magno campi in-
teruallo pecora, quanquam rara hostium apparebant arma, decur-
rerent. & cum improuidi effuso cursu insidias circa ipsum iter loca-
tas superassent, palatiq; passim vaga (vt fit) pauore iniecto raperent
pecora, subito ex insidijs consurgitur. & aduersi, & vndiq; hostes e-
rant. primo clamor circunlatus exterruit, dein tela ab omni parte
accidebant. coeuntibusq; Hetruscis, iam continenti agmine arma-
torum septi, quo magis se hostis inferebat, cogebātur breuiore spa- B
cio & ipsi orbem colligere, quæ res & paucitatem eorum insignem,
& multitudinem Hetruscorū, multiplicatis in arcto ordinibus, fa-
ciebat. tum omissa pugna, quam in omnes partes parem intenderāt,
in vnum locum se omnes inclinant. eo nixi corporibus armisq; ru-
pere cuneo viam. duxit via in editum leniter collē, inde primo resti-
tere: mox vt respirandi superior locus spacium dedit, recipiendiq; à
pauore tanto animum, pepulere etiam subeuntes: vincebatq; auxi-
lio loci paucitas, ni iugo circummissus Veiens, in verticē collis eua-
sisset. ita superior rursus hostis factus: Fabij cæsi ad vnū omnes, præ-
sidiumq; expugnatū. CCCVI. perisse satis conuenit: vnum prope
puberē ætate relictum, stirpē genti Fabiæ, dubijsq; rebus populi Ro-
mani sepe domi belliq; vel maximum futurum auxiliū. Cum hęc ac-
277. cepta clades esset, iam C. Horat. & T. Menenius Coss. erant. Mene-
nius aduersus Thuscos victoria elatos confestim missus. tum quoq; C
male pugnatum est: & Ianiculum hostes occupauere: obsessaq; vrbs
foret, super bellum annona premente, (transierant enim Hetrusci
Tyberim) ni Horatius Cos. ex Volscis esset reuocatus, adeoq; id bel-
lum ipsis institit mœnibus, vt primo pugnatū ad Spei fit æquo mar-
te, iterum ad portam Collinam. ibi quanquam paruo momento su-
perior Romana res fuit, meliorem tamen militem recepto pristino
278. animo in futura prelia id certamen fecit. A. Virginius & Sp. Seruilius
Coss. fiunt. post acceptam proximam pugnæ cladem Veientes absti-
nuere acie, populationes erant, & velut ab arce Ianiculi passim in
Romanum agrum impetus dabant. non vsquam pecora tuta, non a-
grestes erant. capti deinde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. Se-
cuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora præcipitaue-
re in

A re in insidias. quo plures erant, maior cædes fuit. ex hac clade atrox ira maioris cladis causa atq; initium fuit. traiecto enim nocte Tyberi, castra Seruilij Cos. adorti sunt oppugnare. inde fusi magna cæde, in Ianiculum se ægre receperunt. Cõfestim consul & ipse transit Tyberim; castra sub Ianiculo communit. postero die luce orta, nonnihil & hesterna felicitate pugnæ ferox: magis tamẽ, quod inopia frumenti, quamuis in præcipitia, dum celeriora essent, agebat consilia: temere aduerso Ianiculo ad castra hostiũ aciem erexit, fœdiusq; inde pulsus, quam pridie pepulerat, interuentu collegæ ipse exercitusq; est seruatus. inter duas acies Hetrusci, cum inuicem his atque illis terga darent, occidione occisi. Ita oppressum temeritate felici Veiens bellum. Vrbi cum pace laxior etiam annona redijt, & aduecto ex Campania frumento, & postquam timor sibi cuiq; futuræ inopiæ abijt, eo quod abditũ fuerat, prolato. Ex copia deinde ocioq; V.C.

B lasciuire rursus animi: & pristina mala, postquam foris deerant, domi quærere. tribuni plebem agitare suo veneno, agraria lege: in resistẽtes incitare patres, nec in vniuersos modo, sed in singulos. Q. Cõsidius & T. Genutius authores agrariæ legis T. Menenio diem dicunt. inuidiæ erat amissum Cremeræ præsidium, cum haud procul inde statiua consul habuisset. eam oppressit. cum & patres haud minus quam pro Coriolano annixi essent, & patris Agrippę fauor haud dum exoleuisset. In mulcta temperarunt tribuni: cum capitis anquisissent, duo millia ęris damnato mulctam edixerunt. ea in caput vertit. negant tulisse ignominiam ægritudinemq;, inde morbo absumptum esse. Alius deinde reus Sp. Sertilius, vt cõsulatu abijt, C. Nautio & P. Valerio Cos. initio statim anni ab L. Ceditio & T. Statio tribunis die dicta, nõ vt Menenius precibus suis, aut patrum, sed cum 279.
multa fiducia innocentiæ gratiæq; tribunitios impetus tulit. & huic

C prælium cum Thuscis ad Ianiculum erat crimini. sed feruidi animi vir, vt in publico periculo ante, sic tum in suo, non tribunos modo, sed plebem oratione feroci refutando, exprobrandoq; T. Menenij damnationem mortemq; (cuius patris munere restituta quondam plebs, eos ipsos quibus tum sæuiret magistratus, eas leges haberet) periculum audacia discussit. iuuit & Virginius collega testis productus, participando laudes: magis tamen Menenianum (adeo mutauerant animum) profuit iudicium. Certamine domi finito, Veiens bellum exortum, quibus Sabini arma cõiunxerant. P. Valerius Cos. accitis Latinorum Hernicorumq; auxilijs, cum exercitu Veios missus, castra Sabina quæ pro mœnibus sociorum locata erant, confestim aggreditur: tantamq; trepidationem iniecit, vt dum dispersi alij alia manipulatim excurrunt ad arcendam hostium vim, ea porta cui si-

V. C. cui ſigna primum intulerat, caperetur. intra vallum deinde cædes A
magis quam prælium eſſe. tumultus è caſtris & in vrbem penetrat.
tanquam Veijs captis, ita pauidi Veientes ad arma currunt. pars Sa-
binis eunt ſubſidio, pars Romanos toto impetu intentos in caſtra,
adoriuntur. pauliſper auerſi turbatiq; ſunt. deinde & ipſi vtroq; ver-
ſis ſignis reſiſtunt: & eques ab conſule immiſſus Thuſcos fundit fu-
gatq;, eademq; hora duo exercitus duæq; potentiſſimæ & maximæ
finitimæ gentes ſuperatæ ſunt. Dum hæc ad Veios geruntur, Volſci
Æquiq; in Latino agro poſuerant caſtra, populatiq; fines erant. eos
per ſe ipſi Latini, aſſumptis Hernicis, ſine Romano aut duce auxilio
caſtris exuerũt. ingenti prȩda prȩter ſuas recuperatas res potiti ſunt,
miſſus tamen ab Roma conſul in Volſcos C. Nautius. mos credo nõ
placebat, ſine Romano duce exercituq; ſocios proprijs viribus con-
ſilijsq; bella gerere, nullũ genus calamitatis contumeliæq; non edi-
tum in Volſcos eſt: nec tamen perpelli potuere vt acie dimicarent. L. B
280. Furius inde & C. Manlius Coſſ. Manlio Veientes prouincia euenit.
non tamen bellatũ. induciæ in annos XL. petentibus datæ frumen-
to ſtipendioq, imperato. Paci externæ confeſtim cõtinuatur diſcor-
dia domi. agrariæ legis tribunitijs ſtimulis plebs furebat. cõſules ni-
hil Menenij damnatione, nihil periculo deterriti Seruilij, ſumma vi
reſiſtunt. abeuntes magiſtratu conſules Genutius Trib. plebis arri-
281. puit. L. Æmylius & Opiter Virginius conſulatum ineunt. Vopiſcum
Iulium pro Virginio in quibuſdam annalibus conſulẽ inuenio. Hoc
anno, quoſcunq; conſules habuit, rei ad populum Furius & Manlius
circumeunt ſordidati, nõ plebem magis, quam iuniores patrũ. ſuã-
dent, monentq;, honoribus & adminiſtratione reipub. abſtineant.
conſulares vero faſces, prȩtextã, curulemq; ſellam, nihil aliud quam
pompã funeris putent. claris inſignib. velut infulis velatos ad mor-
tem deſtinari. quod ſi conſulatus tanta dulcedo ſit, ita animum nũc C
iam inducãt, conſulatum captum & oppreſſum ab tribunitia pote-
ſtate eſſe. conſuli velut apparitori tribunitio omnia ad nutum impe-
riumq; tribuni agenda eſſe. ſi ſe commouerit, ſi reſpexerit patres, ſi a-
liud quam plebem eſſe in repub. crediderit: exilium Cn. Martij, Me-
nenij damnationem & mortem ſibi proponat ante oculos. His ac-
cenſi vocibus patres, conſilia inde non publica, ſed in priuato, ſedu-
ctaq; à plurium conſcientia habuere. vbi cum id modo conſtaret, iu-
re an iniuria eripiendos eſſe reos, atrociſſima quæq; maxime place-
bat ſententia: nec author quamuis audaci facinori deerat. Igitur iu-
dicij die cum plebs in foro erecta expectatione ſtaret, mirari primo
quod nõ deſcenderet tribunus: deinde cum iam mora ſuſpectior fie-
ret, deterritũ a primoribus credere, & deſertam ac proditam cauſam

publicam

A publicam queri. tandē qui obseruati vestibulo tribuni fuerant, nunciant domi mortuum esse inuentum. quod vbi in totam concionem pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alij alio. præcipuus pauor tribunos inualerat, quam nihil auxilij sacratæ leges haberent, morte collegæ monitos. Nec patres satis moderate ferre lætitiam. adeoq; neminē noxiæ pœnitebat, vt etiam insontes fecisse videri vellent, palamq; ferrent, malo domandā tribunitiam potestatem. Sub hac pessimi exempli victoria delectus edicitur, pauentibusq; tribunis sine intercessione vlla consules rem peragunt. Tum vero irasci plebs tribunorum magis silentio, quam consulum imperio: & dicere, actum esse de libertate sua. rursus ad antiqua reditum, cum Genutio vna mortuam ac sepultam tribunitiam potestatem: aliud agendum ac cogitandū, quo modo resistatur patribus. id autem vnum consilium esse, vt se ipsa plebs, quando aliud B nihil auxilij habeat, defendat. quatuor & viginti lictores apparere consulibus. & eos ipsos plebis homines, nihil contemptius neq; infirmius, si sint qui contemnant. sibi quenq; ea magna atq; horrenda facere. His vocibus alij alios cum incitassent, ad Voleronem Publiū de plebe hominē, quia quod ordines duxisset, negaret se militem fieri debere, lictor missus est à consulibus. Volero appellat tribunos. cū auxilio nemo esset, cōsules spoliari hominem, & virgas expediri iubent. Prouoco, inquit, ad populum, Volero, quoniam tribuni ciuem Romanum in conspectu suo virgis cædi malunt, quam ipsi in lecto suo à vobis trucidari, quo ferocius clamitabat, eo infestius circunscindere & spoliare lictor. Tum Volero & præualens ipse, & adiuuātibus aduocatis repulso lictore, vbi indignantiū pro se acerrimus erat clamor, eo se in turbā confertissimā recipit, clamitans: Prouoco & fidem plebis imploro. adeste ciues, adeste commilitones, nihil est C quod expectetis tribunos, quibus ipsis vestro auxilio opus est. Cōcitati homines veluti ad prælium se expediunt: apparebatq; omne discrimen adesse, nihil cuiquā sanctum non publici fore, nō priuati iuris. Huic tātæ tempestati cū se cōsules obtulissent facile experti sunt parū tutā maiestatē sine virib. esse, violatis lictoribus, fascib. fractis, è foro in curiā compellūtur, incerti quatenus Volero exerceret victoriā. Cōticescente deinde tumultu, cū senatū vocari iussissent: querūtur iniurias suas, vim plebis, Voleronis audaciā. Multis ferociter dictis sentētijs, vicere seniores, quib. ira patrū aduersus temeritatē plebis certari nō placuit. Voleronē amplexa fauore plebs, proximis comitijs tribunū plebis creat in eū annū, qui L. Pinariū, P. Furiū Coss. habuit. cōtraq; omniū opinionē, qui eū vexādis prioris anni cōsulibus administraturū tribunatū credebant, post publicā cām priuato dolore

V. C

282.

V.C. dolore habito, ne verbo quidem violatis consulibus rogationẽ tulit A ad populum, vt plebeij magistratus tributis comitijs fierent. Haud parua res sub titulo prima specie minime atroci ferebatur, sed quæ patricijs omnem potestatẽ per clientum suffragia creandi quos vellent tribunos, auferret. Huic actioni gratissimæ plebi cum summa vi resisterent patres: nec quæ vna vis ad resistendum erat, vbi intercederet aliquis ex collegio, authoritate aut cõsulum aut principũ adduci posset: res tamen suo ipsa molimine grauis, magnis certaminibus in annum extrahitur. Plebs Voleronem tribun. reficit. Patres ad
283. vltimum dimicationis rati rem venturã, Ap. Claudium Appij filium, iam inde à paternis certaminibus inuisum, infestumq; plebi, consulem faciunt. collega ei T. Quintius datur. Principio statim anni nihil prius quam de lege agebatur. sed vt inuentor legis Volero, sic Lectorius collecta eius author cum recentior tum acrior erat. ferocem faciebat belli gloria ingens, quod ætatis eius haud quisquam manu B promptior erat. is cum Volero nihil præterquã de lege loqueretur, insectatione abstinens Cos. ipse in accusationẽ Appij familiæq; superbissimæ ac crudelissimæ in plebem Rom. exorsus, cum à patribus non Cos. sed carnificem ad vexandam & lacerandã plebem creatum esse contenderet, rudis in militari homine lingua non suppetebat libertati animoq;. itaq; deficiente oratione: „Quandoquidem nõ tam „facile loquor, inquit, Quirites, quam quod locutus sum, præsto: cra„stino die adeste. ego hic aut in cõspectu vestro moriar, aut perferam „legem. Occupant tribuni templum postero die, cõsules nobilitasq; ad impediendam legem in concione consistunt. summoueri Lectorius iubet, præterquam qui suffragium ineant. adolescentes nobiles stabant, nihil cedentes viatori. tum ex his prehendi quosdam Lectorius iubet. Consul Appius negare ius esse tribuno in quenquam, nisi in plebeium: non enim populi, sed plebis eum magistratum esse: C nec illum ipsum summouere pro imperio posse more maiorũ, quia ita dicatur: Si vobis videtur, discedite Quirites. Facile & contemptim de iure disserendo perturbare Lectorium poterat. Ardens igitur ira tribunus viatorem mittit ad consulem: consul lictorem ad tribunum, priuatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu. violatusq; esset tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem esset: & concursus hominum in forum ex tota vrbe concitatæ multitudinis fieret. sustinebat tamen Appius pertinacia tantam tempestatem: certatumq; haud incruento prælio foret, ni Quintius Cos. alter consularibus negocio dato, vt collegam vi, si aliter nõ possent, de foro abducerent: ipse nunc plebem sæuientem precib. leniisset: nunc orasset tribunos, vt conciliũ dimitterent:

darent

A darent iræ ſpacium: non vim ſuam illis tempus adempturum, ſed conſilium viribus additurum: & patres in populi, & conſulem in patrum fore poteſtate. Aegre ſedata ab Quintio plebs, multo ægrius conſul alter à patribus. Dimiſſo tandem concilio plebis, ſenatum conſules habent. vbi cum timor atq; ira inuicem ſententias variaſſent, quo magis ſpacio interpoſito ab impetu ad conſultandum aduocabantur, eo plus abhorrebant à certatione animi: adeò vt Quintio gratias agerent, quod eius opera mitigata diſcordia eſſet. ab Appio petitur, vt tantam conſularem maieſtatem eſſe vellet, quanta in concordi ciuitate eſſe poſſet. dum tribuniq; conſuleſq; ad ſe quiſq; omnia trahant, nihil relictum eſſe virium in medio, diſtractam laceratamq; rempub. per magiſtratus, magis quorũ in manu ſit, quam vt incolumis ſit, quæri. Appius contra teſtari deos atque homines, rempub. prodi per metum ac deſeri: non conſulem ſenatui, ſed ſena-
B tum conſuli deeſſe: grauiores accipi leges, quam in ſacro monte acceptæ ſint. victus tamen patrum conſenſu quieuit. lex ſilentio perfertur. Tum primum tributis comitijs creati tribuni ſunt. numero etiam additos tres, perinde ac duo ante fuerint, Piſo author eſt. nominat quoq; tribunos, Cn. Siccium, L. Numitorium, M. Duellium, Sp. Icilium, L. Mecilium. Volſci tum Æquiq; inter ſeditionem Romanam & bellum coortum vaſtarant agros, vt ſi qua ſeceſſio plebis fieret, ad ſe receptum haberent. compoſitis deinde rebus, caſtra retro mouere. Ap. Claudius in Volſcos miſſus. Quintio Æqui prouincia euenit. Eadem in militia ſæuitia Appij, quæ domi eſſe, eo liberior, quod ſine tribunitijs vinculis erat. odiſſe plebem plus quam paterno odio, quod ſe victum videbat ab ea: ſe vnico conſule obiecto aduerſus trubunitiam poteſtatem, perlatam legem eſſe, quam minore conatu, nequaquã tanta patrum ſpe priores impedierant conſules.
C Hæc ira indignatioq; ferocem animum ad vexandum ſæuo imperio exercitum ſtimulabat, nec vlla vi domari poterat, tantum certamen animis imbiberant, ſegniter, ocioſè, negligenter, contumaciter omnia agere. nec pudor nec metus coercebat. ſi citius agi vellet agmen, tardius ſedulo incedere. ſi adhortator operis adeſſet, omnes ſua ſponte motam remittere induſtriam. præſenti vultus demittere, tacitè prætereuntem execrari: vt inuictus ille odio plebeio animus interdum moueretur, omni nequicquam acerbitate prompta: nihil iam cum militibus ageret, à centurionibus corruptum exercitum diceret: tribunos plebeios, cauillans interdum & Volerones vocaret. Nihil eorũ Volſci neſciebant: inſtabantq; eo magis, ſperantes idem certamen animorum aduerſus Appium habiturum exercitum Romanum. quod aduerſus Fabium Coſ. habuiſſet. cæterum multo Ap-

pio quam Fabio violentior fuit: non enim vincere tantum noluit, vt A Fabianus exercitus, sed vinci voluit. productus in aciem, turpi fuga petiit castra: nec ante restitit, quam signa inferentem Volscum munimentis vidit, fœdamq; extremi agminis cædem. tum expressa vis ad pugnandum, vt victor iam à vallo summoueretur hostis: satis tamen appareret, capi tantum castra militem Romanum noluisse. alij gaudere sua clade atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus, cum insuper sæuire vellet, concionemque aduocaret: concurrunt ad eum legati tribuniq; monentes, ne vtiq; experiri vellet imperium, cuius vis omnis in consensu obedientium esset. negare vulgo milites se ad concionem ituros, passimque exaudiri voces postulantium, vt castra ex Volsco agro moueantur: hostem victorem paulo ante prope in portis ac vallo fuisse, ingentisq; mali non suspicionem modo, sed apertam speciem obuersari ante oculos. Victus tandem (quandoquidē nihil præter tempus rixæ lucrarentur) B remissa concione iter in sequentem diem pronunciari cum iussisset, prima luce classico signum profectionis dedit. Cum maxime agmen è castris explicaretur, Volsci vt eodem signo excitati, nouissimos adoriuntur. a quibus perlatus ad primos tumultus, eo pauore signaq; & ordines turbauit, vt neq; imperia exaudiri, neq; instrui acies possent. nemo vllius nisi fugæ memor, ita effuso agmine per stragē corporum armorumq; euasere, vt prius hostis desisteret sequi, quam Romanus fugere. Tandem collectis ex dissipato cursu militibus, consul cum reuocando nequicquam suos persecutus esset, in pacato agros castra posuit. aduocataq; concione, inuectus haud falso in proditorem exercitum militaris disciplinæ, desertorem signorum, vbi signa, vbi arma essent, singulos rogitans, inermes milites, signo amisso signiferos, ad hoc centuriones duplicariosq; qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit. cætera multitudo sorte deci- C mus quisq; ad supplicium lecti. Contra ea in Æquis inter consulem ac militem comitate ac beneficijs certatum est. & natura Quintius erat lenior, & sæuitia infelix collegæ, quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tantæ concordiæ ducis exercitusq; non ausi offerre se Æqui, vagari populabundum hostem per agros passi. nec vllo ante bello latius inde actæ prædæ. ea omnis militi data est: addebantur & laudes, quibus haud minus quam præmio gaudent militum animi. Cum duci, tum propter ducem patribus quoq; placatior exercitus redijt: sibi parentem, alteri exercitui dominum datum ab senatu memorans. varia fortuna belli, atroci discordia domi forisq; annum exactum, in signem maxime comitia tributa efficiunt: res maior victoria suscepti certaminis quam vsu, plus enim digni-

A dignitatis comitijs ipsis detractum est patribus ex concilio summo- C.V.
uendis, quã virium aut plebi additum, aut demptum patribus. Turbulentior inde annus excepit, L. Valerio, T. Æmylio Coss. tum propter certamina ordinum de lege agraria, tum propter iudicium Ap. 284.
Claudij. cui acerrimo aduersario legis, causamq; possessorum publici agri tanquam tertio consuli sustinenti, M. Duellius & Cn. Siccius diem dixere. Nunquã ante tam inuisus plebi reus ad iudicium vocatus populi est, plenus suarum, plenus paternarum irarum. Patres quoq; non temere pro vllo æque annixi sunt: propugnatorem senatus, maiestatisq; vindicem suæ, ad omnes tribunitios plebeiosque oppositũ tumultus, modum duntaxat in certamine egressum, obijci iratæ plebi. Vnus è patribus ipse Ap. Claudius & tribunos & plebem & suum iudicium pro nihilo habebat. illum non minæ plebis, non senatus preces perpellere vnquam potuere, non modo vt
B vestem mutaret, aut supplex prensaret homines, sed ne vt ex consueta quidem asperitate orationis, cum ad populum agenda causa esset, aliquid leniret, atq; summitteret: idem habitus oris, eadem contumacia in vultu, idem in oratione spiritus erat: adeo vt magna pars plebis Appium non minus reum timeret, quam consulem timuerat. Semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu: adeoq; constantia sua & tribunos obstupefecit, & plebem, vt diem ipsi sua voluntate producerent: trahi deinde rem sinerent. haud ita multum interim temporis fuit: ante tamen quam prędicta dies veniret, morbo moritur. cuius laudationem cum tribuni plebis impedire conarentur, plebs fraudari solenni honore supremum diem tanti viri noluit: & laudationem tam æquis auribus mortui audiuit, quam viui accusationem audierat: & exequias frequens celebrauit. Eodem anno Valerius Cos. cum exercitu in Æ-
C quos profectus, cum hostem ad prælium elicere non posset, castra oppugnare est adortus. prohibuit fœda tempestas, cum grandine ac tonitribus cælo deiecta. admirationem deinde auxit, signo receptui dato, adeo tranquilla serenitas reddita, vt velut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum religio fuerit. omnis ira belli ad populationem agri vertit. Alter consul Æmylius in Sabinis bellum gessit. & ibi, quia hostis mœnibus se tenebat, vastati agri sunt. Incendijs deinde non villarum modo, sed etiam vicorum, quibus frequenter habitabatur, Sabini exciti cum prædatoribus occurrissent, ancipiti prælio digressi, postero die retulere castra in tutiora loca. id satis consuli visum, cur pro victo relinqueret hostem, integro inde decedens bello. Inter hæc bella manete discordia domi,
T. Numitius Priscus, A. Virginius Coss. facti. Non vltra videbatur 285.

V.C. latura plebs dilationem agrariæ legis, vltimaq; vis parabatur, cum Volscos adesse, fumo ex incendijs villarum, fugaq; agrestium cognitum est, ea res maturam iam seditionem ac prope erumpentem repressit. consules coacti extemplo ab senatu ad bellum, educta ex vrbe iuuentute, tranquilliorem cæteram plebem fecerunt. Et hostes quidem nihil aliud quam perfusis vano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numitius Antium aduersus Volscos, Virginius contra Æquos profectus. ibi ex insidijs prope magna accepta clade, virtus militum rem prolapsam negligentia consulis restituit. Melius in Volscis imperatum est. fusi primo prælio hostes, fugaq; in vrbem Antium, vt tum res erant, opulentissimã, acti. quam consul oppugnare non ausus, Cenonem aliud oppidum nequaquã tam opulentum ab Antiatibus cepit. Dum Æqui Volsciq; Romanos exercitus tenent, Sabini vsq; ad portas vrbis populantes incessere. deinde ipsi paucis post diebus à duobus exercitibus, vtroq; per iram consule ingresso in fines, plus cladium quam intulerant, acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed, vt semper alias, solicitæ certamine patrum & plebis. Irata plebs interesse consularibus comitijs noluit: per patres
286. clientesq; patrum consules creati, T. Quintius, & Q. Seruilius. similem annum priori consules habent, seditiosa initia, bello deinde externo tranquilla. Sabini Crustuminos campos citato agmine transgressi, cum cædes & incendium circum Anienem flumen fecissent, à porta prope Collina mœnibusq; pulsi, ingentes tamen prædas hominũ pecorumq; egêre. quos Seruilius Cos. infesto exercitu insecutus, ipsum quidem agmen adipisci æquis locis non potuit: populationem adeo effusè fecit, vt nihil bello intactum relinqueret, multiplicique capta præda rediret. Et in Volscis res egregie gesta, tum ducis, tum militum opera. Primum æquo campo signis collatis pugnatũ, ingenti cæde vtrinq; plurimo sanguine. Et Romani, quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent, ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans, concitasset aciem. impetu facto, dum se putant vincere, vicere. Consul metuens ne nimis instando renouaret certamen, signũ receptui dedit. Intercessere pauci dies, velut tacitis inducijs vtrinq; quiete sumpta: per quos ingens vis hominum ex omnibus Volscis Æquisq; populis in castra venit, haud dubitans, si senserint, Romanos nocte abituros. itaq; tertia fere vigilia ad castra oppugnãda veniunt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cum manere in tentorijs quietum militẽ iussisset, Hernicorum cohortem in stationem educit: cornicines tubicinesque in equos impositos canere ante vallum iubet, solicitumq; hostem ad lucem tenere. reliquum no-

ctis

A ctis adeo tranquilla omnia in castris fuere, vt somni quoq; Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditum, quos & plures esse, & Romanos putabant: fremitus hinnitusq; equorum, qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sæuiebant, intentos velut ad impetum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer, satiatusq; somno, productus in aciem, fessum stando & vigilijs Volscum primo impetu perculit, quanquã cessere magis, quam pulsi hostes sunt: quia ab tergo erant cliui, in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul vbi ad iniquũ locum ventum est, sistit aciem. miles ægre teneri, clamare & poscere, vt perculsis instare liceat. Ferocius agunt equites circunfusi ducibus: vociferantur se ante signa ituros. Dum cunctatur consul virtute militũ fretus, loco parũ fidens: conclamant se ituros. clamoremq; res est secuta. fixis in terram pilis, quo leuiores in ardua euaderent, cursu subeunt. Vol-
B scus effusis ad primũ impetum missilibus telis, saxa obiacentia pedibus ingerit in subeuntes turbatosq; ictibus crebris vrget ex superiore loco. Sic prope oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus, iam gradum consul increpando simul temeritatẽ, simul ignauiam, pudore metum excussisset. restitere primo obstinatis animis. deinde vt in obtinentes locum vires ferebant, audent vltro gradum inferre, & clamore renouato cõmouent aciem. rursus impetu capto enituntur, atq; exuperant iniquitatẽ loci. iam prope erat vt in summum cliui iugum euaderent, cum terga hostes dedere: effusoq; cursu, pene agmine vno fugientes, sequentesq; castris incidere. in eo pauore castra capiuntur. qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus. paucos circumsessum dies deditur, nulla oppugnantium noua vi, sed quod iam inde ab infelici pugna, castrisq; amissis, ceciderant animi.
C

DECADIS PRIMAE LIB. III.

EPITOME.

Seditiones de agrarijs legibus factæ. Capitolium ab exulibus & seruis occupatum, cæsis ijs receptum est. Census bis actus est. priore lustro censa sunt ciuium capita centum quatuor & viginti millia, CCXIIII. *præter orbos, orbasq;: sequenti,* CXXXII. *millia* CCCCXIX. *Cum aduersus Aequos res male gesta esset, L. Quinctius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad id bellum gerendum accersitus est. is victos hostes sub iugum misit. Tribunorum plebis numerus ampliatus est, vt essent decem,* XXXVI. *annos à primis*

V.C. *tribunis plebis. Petitis per legatos, & allatis Atticis legibus, ad consti-* A
tuendas eas proponendasque, decemuiri pro consulibus, sine vllis alijs magistratibus creati: altero & trecentesimo anno quam Roma condita erat: & vt à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemuiros translatum imperium. ij, decem tabulis legum positis, cum modeste se in eo honore gessissent, & ob id in alterum quoq; annum eundem esse magistratum placuisset, duabus tabulis ad x. adiectis, cum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum retinuerunt, donec inuicto eorum imperio finem attulit libido Ap. Claudij, qui cum in amorem virginis incidisset, summisso qui eam in seruitutem peteret, necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, vt filiam interimeret: cum aliter eam tueri non posset, ne in potestatem stuprum illaturi veniret. hoc tam magnæ luxuriæ exemplo plebs incitata, montem Auentinum occupauit. coegitq; decemuiros abdicare se magistratu. ex quibus Appius, & vnus B
collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem coniecti, cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos & Volscos & Aequos prospere gestas continet, & parum honestum populi Romani iudicium, qui iudex inter Ardeates & Aricinos sumptus, agrum de quo ambigebatur, sibi adiudicauit.

287. NTIO capto, T. Æmilius & Q. Fabius Coss. fiunt. hic erat Fabius, qui vnus extinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Iam priore consulatu Æmylius dandi agri plebi fuerat author. itaq; secundo quoq; consulatu eius & agrarij se in spem legis erexerant: & tribuni rem contra consules sæpe tentatã, adiutore vtiq; consule obtineri posse rati, suscipiunt: & consul manebat in sentẽtia sua. possessores, & magna pars patrum tribunitijs se iactare actionibus principem ciuitatis, & largiendo de C
alieno popularem fieri querentes, totius inuidiam rei à tribunis in consulem auerterant. atrox certamẽ aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset. T. Quintij ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantum à Volscis esse, Antium propinquam, opportunam & maritimam vrbem coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumuiros agro dando creat. T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. iussi nomina dare, qui agrum accipere vellent. Fecit statim (vt fit) fastidium copia: adeoq; pauci nomina dedere, vt ad explendum numerum coloni Volsci adderentur: cætera multitudo poscere Romæ agrum malle, quam alibi accipere. Æqui à Q. Fabio (is eo cum exercitu venerat) pacem petiere,

tiere,

A tiere, irritamq; eam ipſi ſubita incurſione in agrum Latinum fece- *V.C.*
re. Q. Seruilius inſequenti anno (is enim cum Sp. Poſthumio Coſſ.
fuit) in Æquos miſſus, in Latino agro ſtatiua habuit. intra caſtra
quies neceſſaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in 288.
tertium annum bellum eſt, Q. Fabio & T. Quintio Coſſ. Fabio ex-
tra ordinem, quia is victor pacem Æquis dederat, ea prouincia da- 289.
ta. Qui haud dubia ſpe profectus famam nominis ſui pacaturam Æ-
quos, legatos in concilium gentis miſſos nunciare iuſſit: Q. Fabi-
um Coſ. dicere, ſe ex Æquis pacem Romam tuliſſe, ab Roma Æquis
bellum afferre, eadem dextra armata, quam pacatam illis antea de-
derat, quorum id perfidia & periurio fiat deos nunc teſtes eſſe, mox
fore vltores. ſe tamen, vtcunq; ſit, etiam nunc pœnitere ſua ſponte
Æquos, quam pati hoſtilia, malle. ſi pœniteat, tutum receptum ad
expertam clementiam fore: ſin periurio gaudeant, dijs magis iratis
B quam hoſtibus geſturos bellum. Hæc dicta adeo nihil mouerunt
quenquam, vt legati prope violatiſint, exercituſq; in Algidum ad-
uerſus Romanos miſſus. Quæ vbi Romam ſunt nunciata, indigni-
tas rei magis quam periculum conſulem alterum ab vrbe exciuit. ita
duo conſulares exercitus ad hoſtem acceſſere, acie inſtructa, vt con-
feſtim dimicaret. ſed cum forte haud multum diei ſuper eſſet, v-
nus ab ſtatione hoſtium exclamat: Oſtentare hoc eſt Romani, non
gerere bellum. in noctem imminentem aciem inſtruitis. longiore
luce ad id certamen quod inſtat, nobis opus eſt. craſtino die orien-
te ſole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timete. His vocibus
irritatus miles, in diem poſterum in caſtra reducitur, longam ve-
nire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidem cor-
pora cibo ſomnoque curant. vbi illuxit poſtero die, prior aliquan-
to conſtitit Romana acies, tandem & Æqui proceſſere. prælium fu-
C it vtrinque vehemens, quod & Romanus miles ira odioq; pugna-
bat: & Æquos conſcientia contracti culpa periculi, & deſperatio
futuræ ſibi poſtea fidei, vltima audere & experiri cogebat. Non ta-
men ſuſtinuere aciem Romanam Æqui. pulſique, cum in fines ſu-
os ſe recepiſſent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis ferox mul-
titudo increpare duces, quod in aciem, qua pugnandi arte Roma-
nus excellat, commiſſa res ſit. Æquos populationibus incurſioni-
buſque meliores eſſe: & multas paſſim manus, quam magnam mo-
lem vnius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaque caſtris præ-
ſidio, egreſſi tanto cum tumultu inuaſere fines Romanos, vt ad vr-
bem quoque terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus tre-
pidationis fecit, quod nihil minus quam ne victus, ac prope in ca-
ſtris obſeſſus hoſtis memor populationis eſſet, timeri poterat. agre-

V.C. stesq; pauidi incidentes portis, non populationem, nec prædonum A
paruas manus, sed omnia vano augentes timore, exercitus & legio-
nes adesse hostium, & infesto agmine ruere ad vrbem clamabant. Ab
his proximi audita incerta, eoq; vaniora ferre ad alios: cursus cla-
morq; vocantium ad arma, haud multum à pauore captæ vrbis ab-
esse. Forte ab Algido Quintius Cos. redierat Romam: id remedium
timori fuit: tumultuq; sedato, victos timeri increpans hostes, præ-
sidia portis imposuit. vocato deinde senatu, cum ex authoritate pa-
trum iustitio indicto, profectus ad tutandos fines esset, Q. Seruilio
præfecto vrbis relicto, hostem in agro non inuenit. Ab altero consu-
le res gesta egregie est. qui qua venturum hostem sciebat, grauem
præda, eoq; impeditiore agmine incedentem aggressus, funestam ei
populationem fecit. pauci hostium euasere ex insidijs, prędâ omnis
recepta est. Sic finem iustitio, quod quatriduum fuit, reditus Quin-
tij Cos. in vrbem fecit. Census deinde actus, & conditum à Quintio B
lustrum. Censa ciuium capita centũ quatuor & XX. millia CCXIIII.
dicuntur, præter orbos orbasq;. In Æquis nihil deinde memorabile
actum. in oppida sua se recepere, vri sua popularique passi. Consul
cum aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine popula-
290. bundus isset, cum ingenti laude prædaq; Romam redijt. Consules
inde Albus Posthumius, Sp. Furius, Furios, Fusios scripsere quidam,
id admoneo, ne quis immutationem virorum ipsorum esse, quæ no-
minum est, putet. Haud dubium erat, quin cum Æquis alter consu-
lum bellum gereret. itaq; Æqui ab Ecetranis Volscis præsidium pe-
tiere. quo cupide oblato (adeo ciuitates hæ perpetuo in Romanos
odio certauere) bellum summa vi parabatur. Sentiunt Hernici, &
prædicunt Romanis, Ecetranum ad Æquos descisse. suspecta & co-
lonia Antium fuit, quod magna vis hominum inde, cum oppidum
captum esset, confugisset ad Æquos. isq; miles per bellum Æquicum C
vel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Æquis, ea multitu-
do dilapsa cum Antium redisset, sua sponte iam infidos colonos Ro-
manis abalienauit. Nec dum maturare, cum defectionem parari de-
latum ad senatum esset, datum negotium est consulibus, vt princi-
pibus coloniæ Romã excitis, quærerent quidnam rei esset. qui cum
haud grauate venissent, introducti à consulibus ad senatum, ita re-
sponderunt ad interrogata, vt magis suspecti quam venerant, dimit-
terentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius consulum al-
ter, cui ea prouincia euenerat, profectus in Æquos, Hernicorum in
agro populabundum hostem inuenit: ignarusque multitudinis,
quia nusquam vniuersa conspecta fuerat, imparẽ copijs exercitum
temere pugnæ commisit. primo concursu pulsus, se in castra recepit.
neq;

A neq; is finis periculi fuit. namq; & proxima nocte & postero die tanta vi castra sunt circumsessa atq; oppugnata, vt ne nuncius quidem inde mitti Romam posset. Hernici & male pugnatum, & consulem exercitumque obsideri, nunciauerunt, tantumque terrorem incussere patribus, vt (quæ forma senatusconsulti vltimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri consulum negocium daretur, videret ne quid respublica detrimenti caperet. Ipsum consulem Romę manere ad conscribendos omnes qui arma ferre possent, optimum visum est: proconsulem T. Quintium subsidio castris cum sociali exercitu mitti. ad eum explendũ Latini Hernicique, & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iussi. Multi per eos dies motus, multiq; impetus hinc atque illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifariam vires Romanas, vt non suffecturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabantur, simul pars exercitus ad populandum agrũ Romanum missa, vrbemque ipsam, si qua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad præsidium vrbis relictus: consul Posthumius ad arcendas populationes finium missus. nihil remissum ab vlla parte curæ aut laboris. vigiliæ in vrbe, stationes ante portas, præsidiaq; in muris disposita: & quod necesse erat in tanto tumultu, iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius Coss. cum primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit: & cum persequi posset, metu substitit, ne qua ex parte altera in castra vis fieret. Furium legatum (frater idem cõsulis erat) longius extulit cursus: nec suos ille redeuntes persequendi studio, neq; hostium ab tergo incursum vidit. ita exclusus, multis sæpe frustra conatibus captis, vt viam sibi ad castra faceret, acriter dimicans cecidit. Et consul nuncio circunuenti fratris conuersus ad pugnam, dum se

C temere magis quam satis caute in mediam dimicationẽ infert, vulnere accepto, ægre ab circunstantibus ereptus, & suorum animos turbauit, & ferociores hostes fecit: qui cæde legati, & consulis vulnere accensi, nulla deinde vi sustineri potuere, cum compulsi in castra Romani rursus obsiderentur, nec spe nec viribus pares, venissetque in periculum summa rerum, ni T. Quintius peregrinis copijs cum Latino Hernicoque exercitu subuenisset. is intentos in castra Romana Æquos, legatiq; caput ferociter ostentantes ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editum ex castris eruptione facta, magnam vim hostium circumuenit. Minor cædes, fuga effusior Æquorũ in agro fuit Romano, in quos palatos prædam agentes Posthumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia, impetum dedit. ij vagi dissipato agmine fugientes in Quintium victo-

rem cum saucio consule reuertentem incidere. Tum consularis ex- A
ercitus egregia pugna consulis vulnus, legati & cohortium vltus est
cædem. Magnæ clades vltro citroq; illis diebus & illatæ, & acceptæ.
difficile ad fidē est in tam antiqua re, quot pugnauerint ceciderint-
ve, exacto affirmare numero: audet tamen Antias Valerius concipe-
re summas, Romanos cecidisse in Hernico agro V. Mil. ac C C C.
Ex prædatoribus Æquorum, qui populabundi in finibus Romanis
vagabantur, ab A. Posthumio Coss. duo millia & C C C C cæsos: cæ-
teram multitudinem prædam agentem, quæ inciderit in Quinti-
um, nequaquam pari defunctam esse cæde: interfecta inde quatuor
millia, & exequendo subtiliter numerum, C C. ait & X X X. Inde Ro-
mam reditum est, iustitium remissum est. Cœlum visum est ardere
plurimo igni, portentaq; alia aut obuersata oculis, aut vanas exter-
ritis ostentauere species. His auertendis terroribus in triduum feriæ
indictæ, per quas omnia delubra pacem deûm exposcentium viro- B
rum mulierumq; turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Herni-
cæque ab senatu gratijs ob impigram militiam actis, remissæ do-
mos. Antiates mille milites, quia serum auxilium post prælium
venerant, prope cum ignominia dimissi. Comitia inde habita. crea-
ti Coss. L. Ebutius P. Seruilius, cal. Sex. vt tunc principium anni
291. agebatur, consulatum ineunt. Graue tempus, & forte annus pesti-
lens erat vrbi agrisque, nec hominibus magis quam pecori. & auxe-
re vim morbi terrores populationis, pecoribus agrestibusque in vr-
bem acceptis. ea colluuio mistorum, omnis generis animantium, &
odore insolito vrbanos, & agrestem confertum in arcta tecta æstu ac
vigilijs angebat: ministeriaque inuicem ac contagio ipsa vulgabant
morbos. Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici
nunciant, in agro suo Æquos Volscosq; coniunctis copijs castra po-
suisse, inde ingenti exercitu fines suos depopulari. præterquā quod C
infreques senatus indicio erat socijs, afflictam ciuitatem pestilentia
esse: mœstum etiam responsum tulere, vt per se ipsi Hernici cum La-
tinis res suas tutarentur: vrbem Romanam subdita deûm ira mor-
bo populari. si qua eius mali quies veniat, vt anno ante, vt semper a-
lias, socijs opem laturos. Discessere socij, pro tristi nuncio tristiorem
domum referentes: quippe quibus per se sustinendum bellum erat,
quod vix Romanis fulti viribus sustinuissent. Non diutius se in Her-
nico hostis continuit. pergit inde infestus in agros Romanos, et-
iam sine belli iniuria vastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis
quidem fieret, perque omnia non præsidijs modo deserta, sed etiam
cultu agresti, transirent: peruenere ad tertium lapidem Gabina via.
Mortuus Ebutius erat Romanus consul, collega eius Seruilius exi-
gua in

A gua in ſpe trahebat animam: affecti plerique principum, patrum V.C.
maior pars, militaris fere ætas omnis: vt non modo ad expeditiones quas in tanto tumultu res poſcebat, ſed vix ad quietas ſtationes viribus ſufficerent. munus vigiliarum ſenatores, qui per ætatem ac valetudinem poterant, per ſe ipſi obibant: circuitio ac cura ædilium plebis erat: ad eos ſumma rerum, ac maieſtas conſularis imperij venerat. Diſerta omnia ſine capite, ſine viribus, dij præſides, ac fortuna vrbis tutata eſt: quæ Volſcis Æquiſque prædonum potius mentem quam hoſtium dedit. adeo enim nulla ſpes non potiundi modo, ſed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum cepit. tectaq; procul viſa, atq; imminentes tumuli auertere mentes eorum: vt totis paſſim caſtris fremitu orto, quid in vaſto ac deſerto agro, inter tabem pecorum hominumque, deſides ſine præda tempus tererent, cum integra loca, Thuſculanum agrum opimum copijs
B petere poſſent? ſigna repente conuellerent: tranſuerſisq; itineribus per Labicanos agros in Thuſculanos colles tranſirent. eo vis omnis tempeſtasque belli conuerſa eſt. Interim Hernici Latinique pudore etiam, non miſericordia ſolum moti, ſi nec obſtitiſſent communibus hoſtibus infeſto agmine Romanam vrbem petētibus, nec opem vllam obſeſſis ſocijs ferrent, coniuncto exercitu Romam pergunt. vbi cum hoſtes non inueniſſent, ſecuti famam ac veſtigia, obuij fiunt deſcendentibus à Thuſculano in Albanam vallem, ibi haudquaquam æquo prælio pugnatum eſt: fidesque ſua ſocijs parum felix in præſentia fuit. Haud minor Romæ fit morbo ſtrages, quam quanta ferro ſociorũ facta erat. Conſul qui vnus ſupererat, moritur. mortui & alij clari viri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius, augures: Ser. Sulpitius, curio maximus. & per ignota capita late vagata eſt vis morbi: inopsque ſenatus auxilij humani, ad deos populum ac
C vota vertit. iuſſi cum coniugibus ac liberis ſupplicatum ire, pacemque expoſcere deûm. ad id quod ſua quemque mala cogebant, authoritate publica euocati, omnia delubra implent. ſtratæ paſſim matres crinibus templa verrentes, veniam irarum cœleſtium, finemque peſti expoſcunt. Inde paulatim ſeu pace deûm impetrata, ſeu grauiore tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora ſalubriora eſſe cœpere: verſisque animis iam ad publicam curam, cum aliquot interregna exiſſent: P. Valerius Publicola tertio die quam interregnum inierat, conſules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum, ſiue ille Vetuſius fuit. Ante diem 292.
III. idus ſextiles conſulatum ineunt, iam ſatis valida ciuitate, vt non ſolum arcere bellum, ſed vltro etiam inferre poſſet. Igitur nunciantibus Hernicis, in fines ſuos tranſcendiſſe hoſtes, impigre promiſſum

miſſum auxilium. duo conſulares exercitus ſcripti. Veturius miſſus A
in Volſcos ad bellum vltro inferendum. Tricipitinus populationi-
bus arcendis ſociorum agro oppoſitus, non vltra quam in Herni-
cos procedit. Veturius primo prælio hoſtes fundit fugatque Lucre-
tium, dum in Hernicis ſedet, prædonum agmen fefellit, ſupra mon-
tes Præneſtinos ductum. inde dimiſſum in campos, vaſtauere agros,
Præneſtinum Gabinumq;: ex Gabino in Thuſculanos flexere col-
les. vrbi quoq; Romæ ingens præbitus terror, magis in re ſubita, quã
quod ad arcendam vim parum virium eſſet. Q. Fabius præerat vrbi. is
armata iuuentute, diſpoſitisq; præſidijs tuta omnia ac tranquilla fe-
cit. Itaque hoſtes præda ex proximis locis rapta, appropinquare vrbi
non auſi, cum circumacto agmine redirent, quanto longius ab vrbe
hoſtium abſcederent, eo ſolutiore cura in Lucretium incidunt con-
ſulem, iam ante exploratis itineribus ſuis inſtructum, & ad certamen
intentum. Igitur præparatis animis repentino pauore perculſos ad- B
orti, aliquanto pauciores multitudinem ingentẽ fundunt, fugantq;:
& compulſos in cauas valles, cum exitus haud inde faciles eſſent, cir-
cumueniunt. ibi Volſcum nomen prope deletum eſt. XIII. millia
CCCCLXX. cecidiſſe in acie ac fuga, M.CCL. viuos captos, ſigna
XXVII. militaria relata, in quibuſdam annalibus inuenio. vbi etſi
adiectum aliquid numero ſit, magna certe cædes fuit. Victor conſul
ingenti præda potitus, eadem in ſtatiua redijt. tum conſules caſtra
coniungunt, & Volſci Æquique afflictas vires ſuas in vnum contu-
lere. Tertia illa pugna eo anno fuit, eadem fortuna victoriam dedit.
fuſis hoſtibus etiam caſtra capta. Sic res Romana in antiquum ſta-
tum redijt: ſecundæq; belli res extemplo vrbanos motus excitaue-
runt. C. Terentillus Arſa Tribunus plebis eo anno fuit. is conſulibus
abſentibus ratus locum tribunitijs actionibus datum, per aliquot
dies patrum ſuperbiam ad plebem criminatus, maxime in conſulare C
imperium tanquam nimium, nec tolerabile liberæ ciuitati, inuehe-
batur. nomine enim tantum minus inuidioſum, re ipſa prope atro-
cius quam regium eſſe. quippe duos pro vno dominos acceptos im-
moderata, infinitaq; poteſtate: qui ſoluti atque effrenati ipſi, omnes
metus legum, omniaq; ſupplicia verterent in plebem, quę ne æterna
illis licentia ſit, legem ſe promulgaturum, vt quinq; viri creentur le-
gibus de imperio conſulari ſcribendis. quod populus in ſe ius dede-
rit, eo conſulem vſurum: non ipſos libidinem ac licentiam ſuam pro
lege habituros. Qua promulgata lege, cum timerent patres ne ab-
ſentibus conſulibus iugũ acciperent, ſenatus à præfecto vrbis Q. Fa-
bio vocatur. qui adeo atrociter in rogationem latoremq; ipſum eſt
inuectus, vt nihil, ſi ambo conſules infeſti circunſtarent tribunum,

relictum

A relictum minarum atq; terroris sit. Insidiatum eum, & tempore capto adortum rempublicam, si quem similem eius priore anno inter morbum bellumque irati dij tribunum dedissent, non potuisse sisti. mortuis duobus consulibus, iacente ægra ciuitate in colluuione omnium rerum, ad tollendum è repub. consulare imperium, laturum leges fuisse: ducem Volscis Æquisq; ad oppugnandam vrbem futurum. Quid tandem illi non licere? si quid consules superbe in aliquem ciuium, aut crudeliter fecerint, diem dicere: accusare his ipsis iudicibus, quorum in aliquem sæuitum sit, non illum consulare imperium, sed tribunitiam potestatē inuisam, intolerandamq; facere: quam pacatam recōciliatamq; patribus de integro in antiqua redigi mala. neq; illum se deprecari, quominus pergat vt cœperit. Vos, inquit Fabius, cæteri tribuni oramus, vt primum omnium cogitetis, potestatem istam ad singulorum auxilium, nō ad perniciem vniuer-B sorum comparatam esse: tribunos plebis vos creatos, non hostes patribus. nobis miserum, inuidiosum vobis est, desertam rempublicam inuadi. non ius vestrum, sed inuidiam minueritis. agite cum collega, vt rem integram in aduentum consulum differat, ne Æqui quidem ac Volsci morbo absumptis priore anno consulibus, creduli superboq; nobis bello institere. Agunt cum Terentillo tribuni: dilataq; in speciem actione, re ipsa sublata, consules extemplo accersiti. Lucretius cum ingenti præda, maiore multo gloria redijt. & auget gloriam adueniens exposita omni in campo Martio præda, vt suū quisque per triduum cognitum abduceret, reliqua vendita, quibus domini nō extitere. Debebatur omnium consensu consuli triumphus: sed dilata res est. tribuno de lege agente. id antiquius consuli fuit. Iactata per aliquot dies tum in senatu res, tum ad populum est. cessit ad vltimum maiestati consulis tribunus, & destitit. Tum imperatori C exercituiq; honos suus redditus. Triumphauit de Volscis Æquisq;, triumphantem secutæ suæ legiones. Alteri consuli datum, vt ouans sine militibus vrbem iniret. Anno deinde insequenti lex Terentilla ab toto relata collegio, nouos aggressa consules est. erant consules P. Volumnius, Ser. Sulpitius. Eo anno cœlum ardere visum, terra ingenti concussa motu est. bouem locutam, cui rei priore anno fides non fuerat, creditum. Inter alia prodigia & carne pluit: quē imbrem ingens numerus auium interuolitando rapuisse fertur. quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies, vt nihil odor mutaret. Libri per duumuiros sacrorum aditi. pericula à conuentu alienigenarum prædicta, ne qui in loca summa vrbis impetus cædesq; inde fierent. inter cætera monitum, vt seditionibus abstineretur. Id factum ad impediendam legem tribuni criminabatur, ingensq; aderat certamen.

Right margin: V. C. (line 1); 293. (beside "P. Volumnius, Ser. Sulpitius. Eo anno cœlum ardere visum, terra in-")

tamen. Ecce (vt idem in singulos annos orbis volueretur) Hernici A nunciant, Volscos & Æquos, & si accisæ res sint, reficere exercitus: Antij summam rei positam, Ecetræ Antiates colonos palam concilia facere: id caput, eas vires belli esse. Vt hæc dicta in senatu sunt, delectus edicitur. consules belli administrationem inter se dispartiri iussi: alteri vt Volsci, alteri vt Æqui prouincia esset. Tribuni coram in foro personare, fabulã compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne virtute quidem premi libertatem populi Rom. sed arte eludi. quia occidione prope occisos Volscos & Æquos mouere sua sponte arma posse, iam fides abierit, nouos hostes quæri. coloniam fidam propinquã infamem fieri, bellum innoxijs Antiatibus indici, geri cum plebe Romana, quam oneratam armis ex vrbe præcipiti agmine acturi essent, exilio & relegatione ciuium vlciscentes tribunos. sic ne quid aliud actum putent, victam legem esse: nisi dum integra res sit, dum domi, dum togati sint, caueant ne possessione vrbis pellantur, ne iugum accipiant, si animus sit, nõ defore auxilium. B consentire omnes tribunos, nullum terrorem externum, nullum periculum esse. cauisse deos priore anno, vt tuto libertas defendi posset. Hæc tribuni. At ex parte altera consules in conspectu eorum positis sellis delectum habebant. eo decurrunt tribuni, concionemque secum trahunt. citati pauci, velut rei experiundæ causa: & statim vis coorta. quemcunque lictor iussu consulis præhendisset, tribunus mitti iubebat. neque suum cuique ius modum faciebat: sed virium spe, & manu obtinendum erat quod intenderes. quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu: sic patres in lege quæ per omneis comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. Initium erat rixæ, cũ discedere populum iussissent tribuni, quod patres se summoueri haud sinebant. nec fere seniores rei intererant: quippe quæ non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciæq; C esset. multum & consules se abstinebant, ne cui in colluuione rerum maiestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac viribus, ad ea munera data à dijs, & ipse addiderat multa belli decora, facundiamque in foro, vt nemo non lingua, non manu promptior in ciuitate haberetur. Hic cum in medio patrum agmine constitisset, eminens inter alios, velut omnes dictaturas consulatusq; gerens in voce ac viribus suis, vnus impetus tribunitios popularesque procellas sustinebat, hoc duce sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obuius fuerat, mulctatus nudatusque abibat: vt satis appareret, si sic agi liceret, victam legem esse. Tum prope iam perculsis alijs tribunis, A. Virginius ex collegio vnus Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium

A ingenium accenderat eo facto magis, quam conterruerat, eò acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos velut iusto persequi bello. accusator pati reum ruere, inuidiæq; flammã ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quam ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab iuuentute inconsulte dicta factaque, in vnius Cæsonis suspectum incidunt ingenium. tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi: Ecquid sentitis iam vos Quirites, Cæsonem simul ciuem, & legem quam cupitis, habere non posse? quanquam quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exuperat; expectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum viribus & audacia regnantem videtis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes: & tribunum ad rem peragendam vltro incitabant. Iam aderat iudicio dies, apparebatque vulgo homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prensabat singulos. sequebantur necessarij, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, cum multa referret sua familiæque decora, affirmabat neque in Quintia gente, neque in ciuitate Romana tantam indolem tam maturæ virtutis vnquam extitisse. suum primum militem fuisse, se sæpe vidente pugnasse in hostem. Sp. Furius missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubijs suis rebus venisse subsidio. neminem vnum esse, cuius magis opera putet rempublicam restitutam. L. Lucretius Cos. anni prioris recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora, nunc in expeditionibus, nunc in acie suadere & monere iuuenem egregium, instructum naturæ fortunæque omnibus bonis, maximum momentũ rerum eius ciuitatis in quamcunque venisset, suum quam alienum mallent ciuem esse; quod offendat in eo, feruorem & audaciam, ætatem quotidie auferre. quod desideretur consilium, id indies crescere. senescentibus vitijs, maturescente virtute, sinerent tantum virum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet inuidiam, sed veniam errori atque adolescentiæ petendo, sibi qui non dicto, non facto quemquam offendisset, vt condonarent filium, orabat. Sed alij auersabantur preces, aut verecundia, aut metu: alij se suosque mulctatos quærentes, atroci responso iudicium suum præferebant. Præmebat reum, præter vulgatam inuidiam, crimen vnum, quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat, sed haud multo postquam pestilentia in vrbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Suburra incidisse. ibi rixam natam esse, fratremque suum maiorem natu,

natu, nec dum ex morbo satis validum, pugno ictum à Cæsone cecidisse semianimem: inter manus domum ablatum, mortuumque inde arbitrari. nec sibi rem exequi tam atrocem per consules superiorum annorum licuisse. Hæc Volscio clamitante, adeo concitati homines sunt, vt haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi iubet hominem, & in vincula duci. patricij vi contra vim resistunt. T. Quintius clamitat, cui reo capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudicium, eum indemnatum indicta causa non debere violari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato, seruaturum tamen in vinculis esse ad iudicij diem: vt qui hominem necauerit, de eo supplicij sumendi copia populo Rom. fiat. Appellati tribuni medio decreto ius auxilij sui expediunt: in vincla conijci vetant: sisti reum, pecuniamq; , nisi sistatur, populo promitti, placere pronunciant, summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, veniebat in dubium. id ad senatum reijcitur. reus, dum consulerentur patres, retentus in publico est. vades dare placuit, vnum vadem III. mil. æris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est, decem finierunt. tot vadibus accusator vadatus est reum. Hic primus vades publicos dedit. Dimissus è foro, nocte proxima insciis consulib. in Thuscos in exilium abijt. Iudicij die cum excusaretur solum vertisse exilij causa, nihilominus Virginio comitia habente collegæ appellati dimisere cōsilium, pecunia a patre exacta crudeliter, vt is diuenditis omnibus bonis, aliquādiu trans Tyberim veluti relegatus, deuio quodam in tugurio viueret. Hoc iudicium, & promulgata lex exercuit ciuitatem: ab externis armis ocium fuit, cum velut victores tribuni, perculsis patribus Cæsonis exilio, prope perlatam esse crederent legem, & quod ad seniores patrum pertineret, cessissent possessione reipublicæ: iuniores, id maxime quod Cæsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, nō minuerunt animos, sed ibi plurimum profectum est, quod modo quodam temperauere impetus suos. Cum primo post Cęsonis exilium lex cœpta ferri est, instructi paratiq; cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, vbi primum summouentes præbuere causam, adorti sunt, vt nemo vnus inde præcipuum quicquam gloriæ domum inuidiæve ferret. mille pro vno Cæsones extitisse plebs quæreretur. Medijs diebus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut quietius erat, benigne salutare, alloqui plebis homines, domum inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione concilia habere, nunquam vlli neq; publice neq; priuatim truces esse, nisi cum de lege agi cœptum esset: alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modo tribuni tranquille peregere, sed refecti

A fecti quoq; in insequentem annum, ne voce quidem incommoda, V.C.
nedum vt vlla vis fieret, paulatim permulcendo, tractandoq; mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Accipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appij filius, & 294.
P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat. legis ferendæ aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantum iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant, vt plebi suspectos eos criminando facerent. cõiurationem factam, Cæsonem Romæ esse, interficiendorũ tribunorum trucidandæ plebis consilia inita. id negocij datum ab senioribus patrũ, vt iuuentus tribunitiã potestatem è republica tolleret, formaq; eadẽ ciuitatis esset, quæ ante Sacrum montẽ occupatum fuerat. Et ab Volscis & Æquis statum iam ac prope solenne in singulos annos bellum timebatur, propiusq; aliud nouum malum nec opinato exortũ. Ex-
B ules, seruiq; ad quatuor millia hominũ, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino, nocte Capitolium atq; arcem occupauere. confestim in arce facta cædes eorum qui cõiurare, & simul capere arma noluerant, alij inter tumultum præcipites pauore in forum deuolant. alternæ voces, Ad arma, &, Hostes in vrbe sunt, audiebantur. consules & armare plebẽ, & inermem pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum an intestinũ, ab odio plebis, an ab seruili fraude vrbem inuasisset. sedabant tumultus, sedando interdũ mouebant. nec enim poterat pauida & consternata multitudo regi imperio. dant tamen arma, non vulgo, tantum vt in incerto hoste præsidium satis fidum ad omnia esset. soliciti reliquũ noctis, incertiq; qui homines, quantus numerus hostium esset, in stationibus disponendis ad opportuna omnia vrbis loca egere. Lux deinde aperuit bellũ, ducemq; belli. seruos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio voca-
C bat. se miserrimi cuiusq; suscepisse causam, vt exules iniuria pulsos in patriã reduceret, & seruitutis graue iugum demeret. id malle populo Rom. authore fieri. si ibi spes non sit, se Volscos & Æquos, & omnia extrema tentaturum & concitaturum. Dilucere res magis patribus atq; consulibus. preter ea tamen quæ denunciabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id cõsilium esset, timere: & cum tantum in vrbe hostium esset, mox Sabinæ Hetruscæq; legiones ex composito adessent: tum æterni hostes Volsci & Æqui non ad populandos, vt ante, fines, sed ad vrbem vt ex parte captã venirent. Multi & varij timores. inter cæteros imminebat terror seruilis, ne suus cuiq; domi hostis esset, cui nec credere, nec non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare, satis erat tutum. vixq; concordia sisti videbatur posse. tantũ superantibus alijs ab emergentibus malis nemo tribunos aut

plebem timebat: mansuetum id malum, & per aliorum quietem malorum semper exoriens, tumq; esse peregrino terrore sopitum videbatur. at id prope vnum maxime inclinatis rebus incubuit. tantus enim tribunos furor tenuit, vt non bellum, sed vanam imaginem belli ad auertendos ab legis cura plebis animos Capitolium insedisse contenderent: patriciorum hospites clientesq;, si perlata lege frustra tumultuatos esse sentiant, maiore quam venerint silentio abituros. Concilium inde legi perferendæ habere, auocato populo ab armis. Senatum interim Consules habent, alio se maiore à tribunis metu ostendente, quam quem nocturnus hostis intulerat. Postquam arma poni, & discedere homines ab stationibus nunciatum est: P. Valerius, collega senatum retinente, se ex curia proripit, inde in templum ad tribunos venit. Quid hoc rei est, inquit, tribuni? Ap. Herdonij ductu & auspicio rempublicā euersuri estis? tam fœlix vobis corrumpendus fuit, qui seruitia vestra non commouit author? cum hostes supra caput sint, discedi ab armis, legesq; ferri placet? Inde ad multitudinē oratione versa: Si vos vrbis Quirites, si vestri nulla cura tangit, at vos veremini deos vestros ab hostibus captos. Iupiter optimus maximus, Iuno regina & Minerua, alij dij deæq; obsidentur, castra seruorum publicos vestros penates tenent. hæc vobis forma sanæ ciuitatis videtur? tantum hostium non solum intra muros est, sed in arce, supra forum, curiamq;: comitia interim in foro sunt, senatus in curia est: velut cum ocium superat, senator sententiam dicit, alij Quirites suffragiū ineunt. non quicquid patrū plebisq; est, consules, tribunos, deos, hominesq; omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam illam domum Iouis optimi maximi decuit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab his ijsdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi tuæ: iube hanc ingredi viam, quam tu dux, quam tuus ingressus exercitus est. primus en ego consul, quantū mortalis deum possum, te, ac tua vestigia sequar. Vltimum orationis fuit, se arma capere, vocare omnes Quirites ad arma. si quis impediat, iam se consularis imperij, iam tribunitiæ potestatis, sacratarumq; legum oblitum, quisquis ille sit, vbicunq; sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturum. iuberent tribuni, quoniam in Ap. Herdonium vetarent, in P. Valerium consulem sumi arma. ausurum se in tribunis, quod princeps familiæ suæ ausus in regibus esset. Vim vltimam apparebat futurā, spectaculoq; seditionem Romanam hostibus fore: nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium consul potuit: nox certamina cœpta oppressit, tribuni cessere nocti, timentes consulum arma. Amotis inde seditionis authoribus, patres circumire plebem, inferentesq; se in circulos,

A circulos, sermones tempori aptos serere: admonere, vt viderent in quod discrimen rempublicam adducerent: non inter patres ac plebem certamen esse, sed simul patres, plebemq; arcem vrbis, templa deorum, penates publicos priuatosq; hostibus dedi. Dum hæc in foro sedandæ discordiæ causa aguntur, consules interim, ne Sabini, ne Veiens hostis moueretur, circa portas murosq; descesserant. Eadem nocte & Thusculum de arce capta, Capitolioq; occupato, & alio turbatæ vrbis statu nuncij veniunt. L. Mamilius Thusculi tum dictator erat. is confestim conuocato senatu, atq; introductis nuncijs, magnopere censet, ne expectent dum ab Roma legati auxilium petentes veniant: periculum ipsum, discrimenq; ac sociales deos, fidemque fœderum id poscere. demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ciuitatem, nunquam parem occasionem daturos deos. Placet ferri auxilium: iuuentus conscribitur, arma B dantur. Romam prima luce venientes, procul speciem hostium præbuere. Æqui aut Volsci venire visi sunt. deinde vbi vanus terror abijt, accepti in vrbem agmine in forum descendunt. ibi iam P. Valerius relicto ad portarum præsidia collega, instruebat aciem. authoritas viri mouerat, affirmantis Capitolio recuperato, & vrbe pacata, si se doceri siuissent, quæ fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorem se maiorum suorum, memorem cognominis, quod populi colendi velut hæreditaria cura sibi à maioribus tradita esset, concilium plebis non impediturum. hunc ducem secuti nequicquam reclamantibus tribunis, in cliuum Capitolinum erigunt aciem. adiungitur & Thusculana legio. certare socij ciuesq; vtri recuperatæ arcis suum decus facerent. dux vterq; suos adhortatur. Trepidare tum hostes: nec vlli satis rei, præterquam loco fidere. trepidantibus inferunt signa Romani, socijq;. Iam in vestibulum perru- C perant templi, cum P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius consularis vidit cadentem. is dato negocio suis vt corpus obtegerent, ipse in locum vicemq; consulis prouolat. præ ardore impetuq; tantæ rei sensus non peruenit ad militem. prius vicit, quam se pugnare sine duce sentiret. Multi exulum cæde sua fœdauere templum multi viui capti, Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captiuis, vt quisque liber aut seruus esset, suæ fortunæ à quoque sumptum supplicium est. Thusculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatum, atque lustratum. In consulis domum plebes quadrantes, vt funere ampliore efferretur, iactasse fertur. Pace parta, instare tum tribuni patribus, vt P. Valerij fidem exoluerent: instare Claudio, vt collegæ deos manes fraude liberaret, agi de lege sineret. Consul ante quam collegam sibi subrogasset,

negare passurum agi de lege. hæ tenuere contentiones vsq; ad comi- A
tia consulis subrogandi. Decembri mense summo patrum studio L.
Quintius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur, qui magistra-
tum statim occiperet. Perculsa erat plebes consulẽ habitura iratum,
potentẽ fauore patrum, virtute sua, tribus liberis, quorũ nemo Cæ-
soni cedebat magnitudine animi, consilium & modum adhibendo
vbi res posceret, priores erant. Is vt magistratũ inijt, assiduis concio-
nibus pro tribunali non in plebe coercenda, quam senatu castigan-
do vehementior fuit. cuius ordinis languore, perpetui iam tribuni
plebis non vt in republica populi Romani, sed vt in perdita domo,
lingua, criminibusq; regnarent cum Cæsone filio suo virtutẽ, con-
stantiã, omnia iuuentutis belli domiq; decora pulsa ex vrbe Roma-
na, & fugata esse. loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum
ac tertium tribunos pessimis artibus regia licentia viuere. Aulus, in-
,, quit, ille Virginius, quia in Capitolio nõ fuit, minus supplicij, quam B
,, Ap. Herdonius meruit? plus hercule aliquanto, qui vere rem æstima-
,, re velit. Herdonius si nihil aliud, hostem se fatendo, prope denun-
,, ciauit, vt arma caperetis. hic negando bella esse, arma vobis ademit,
,, nudosq; seruis vestris & exulibus obiecit. & vos (C. Claudij pace, &
,, P. Valerij mortui loquor) prius in cliuum Capitolinum signa intu-
,, listis, quam hos hostes de foro tolleretis? pudet deorũ, hominumq;,
,, cum hostes in arce, in Capitolio essent, exulum & seruorũ dux pro-
,, fanatis omnibus, in cella Iouis optimi maximi habitaret, Thusculi
,, ante quam Romæ sumpta sunt arma. in dubio fuit, vtrum L. Mami-
,, lius Thusculanus dux, an P. Valerius & C. Claudius consules Roma-
,, nam arcem liberarent. & qui ante Latinos, ne pro se quidem ipsis,
,, cum in finibus hostem haberent, attingere arma passi sumus: nunc
,, nisi Latini sua sponte arma sumpsissent, capti & deleti eramus. Hoc
,, est, tribuni, auxilium plebi ferre? inermem eam hosti trucidandam C
,, obijcere? scilicet si quis vobis humillimus homo de vestra plebe,
,, quam partem veluti abruptam à cætero populo, vestram patriam,
,, peculiaremq; rempub. fecistis, si quis ex his domum suam obsessam
,, à familia armata nunciaret, ferendum auxilium putaretis: Iupiter
,, optimus maximus, exulum atq; seruorum septus armis, nulla hu-
,, mana ope dignus erat? & hi postulant, vt sacrosancti habeantur,
,, quib. ipsi dij neq; sacri, neq; sancti sunt? At enim diuinis humanisq;
,, obruti sceleribus, legẽ vos hoc anno perlaturos dictitatis? tum her-
,, cule illo die, quo ego consul sum creatus, male gesta respublica est:
,, peius multo, quam cum P. Valerius consul perijt, si tuleritis. Iam pri-
,, mum omnium, inquit, Quirites, in Volscos & Æquos mihi atq; col-
,, legæ legiones ducere in animo est. nescio quo fato magis bellantes,
quam

A quam pacati propitios habemus deos. quantum periculum ab illis " populis fuerit, si Capitolium ab exulibus obsessum scissent, suspicari " de præterito, quam re ipsa experiri, est melius. Mouerat plebem ora- " tio consulis. erecti patres restitutam credebant rempublicam. Consul alter comes animosior, quam author, suscepisse collegam priorem actionē tam grauis rei facile passus, in peragendis cõsilijs, consularis officij partem ad se vendicabat. Tum tribuni eludentes velut vana dicta, persequi, quærendo, quonam modo exercitum educturi consules essent, quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis vero, inquit Quintius, nihil delectu opus est, cum quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in " verba iurauerint, cõuenturos se iussu consulis, nec iniussu abituros. " edicimus itaq;, omnes qui in verba iurastis, crastina die armati ad la- " cum Regillum adsitis. Cauillari tum tribuni, & populum exoluere " B religione velle: priuatum eo tempore Quintium fuisse, cum sacra- " mento adacti sint. sed nondum hæc, quæ nunc tenet seculum, negligentia deum venerat: nec interpretando sibi quisq; iusiurandum & leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad ea accõmodabat. Igitur tribuni, vt impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis, quod & augures iussos adesse ad Regillum lacum fama exierat: locũq; inaugurari, vbi auspicato cum populo agi posset: vt quicquid Romæ vi tribunitia rogatũ esset, id comitijs ibi abrogaretur. omnes id iussuros, quod consules vellent. neq; enim prouocationem esse longius ab vrbe mille passuum: & tribunos, si eo veniant, in alia turba Quiritium subiectos fore cõsulari imperio. Terrebant hæc: sed ille maximus terror animos agitabat, quod sæpius Quintius dictitabat: se consulum comitia non habiturum. non ita ciuitatem ægrã esse, vt consuetis remedijs sisti possit. dictatore opus C esse reipublicæ, vt qui se mouerit ad solicitandum statum ciuitatis, sentiat sine prouocatione dictaturam esse. Senatus in Capitolio erat. eo tribuni cum perturbata plebe veniũt. multitudo clamore ingenti nunc consulum, nunc patrum fidem implorant. nec ante mouerunt de sententia consulem, quam tribuni se in authoritate patrũ futuros esse polliciti sunt. Tunc referente consule de tribunorum & plebis postulatis, senatusconsulta fiunt: neq; tribuni legem eo anno ferrent, neq; cõsules ab vrbe exercitum educerent. in reliquum magistratus continuari, & eosdē tribunos refici, iudicare senatum contra rempub. esse. Consules fuere in patrum potestate, tribuni reclamantibus consulibus refecti: patres quoq; ne quid cederent plebi, & ipsi L. Quintium consulem reficiebant. Nulla toto anno vehementior actio consulis fuit. Mirer, inquit, si vana vestra, patres cõscripti, "

V.C. ad plebem authoritas est? vos eleuatis eam. quippe quia plebs sena- A
» tusconsultum in continuandis magistratibus soluit, ipsi quoq; so-
» lutum vultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id sit plus
» posse in ciuitate: plus leuitatis ac licentiæ habere. leuius enim, va-
» niusq; profecto est, sua decreta & consulta tollere, quam aliorum.
» imitemini patres conscripti turbam inconsultam, & qui exemplo a-
» lijs esse debetis, aliorum exemplo peccetis potius, quam alij vestro
» recte faciant: dum ego ne imiter tribunos, nec me cõtra senatuscon-
» sultum consulem renunciari patiar. Te vero C. Claudi adhortor, vt
» & ipse populum Rom. hac licentia arceas: & de me hoc tibi persua-
» deas, me ita accepturum, vt non honorem meum à te impeditum,
» sed gloriam spreti honoris auctam, inuidiamq; quæ ex continuato
» eo impenderet, leuatam putem. Communiter inde edicunt, ne quis
» L. Quintium consulem faceret. si quis fecisset, se id suffragium non
» obseruaturos. Consules creati Q. Fabius Vibulanus tertiũ, & L. Cor- B
295. nelius Maluginensis. Census actus eo anno. lustrum propter Capito-
lium captum, consulem occisum, condi religiosum fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio consulibus, principio anni statim res turbulentæ: insti- gabant plebem tribuni. bellum ingens à Volscis & Æqui Latini atq; Hernici nunciabant: iam Antij Volscorũ legiones esse, & ipsam co- loniam ingens metus erat defecturam: ægreq; impetratum à tribu- nis, vt bellum præuerti finerent. Consules inde partiti prouincias. Fabio vt Antium legiones duceret, datum: Cornelio vt Romæ præ- sidio esset, ne qua pars hostium, qui Æquis mos erat, ad populandũ veniret. Hernici & Latini iussi milites dare ex fœdere, duæq; partes sociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. Postquam ad diem præsti- tutum venerunt socij, consul extra portam Capenam castra locat: inde lustrato exercitu Antium profectus, haud procul oppido stati- uisq; hostium consedit. Vbi cum Volsci, quia nondum ab Æquis ve- C
nisset exercitus, dimicare non ausi, quemadmodum quieti vallo se tutarentur, pararent: postero die Fabius non permistam vnam so- ciorum ciuiumq;, sed trium populorum tres separatim acies circa vallum hostium instruxit. ipse erat medius cum legionibus Roma- nis. inde signum obseruare iussit, vt pariter & socij rem inciperent, referrentq; pedem, si receptui cecinisset: equites item suæ cuiq; par- ti post principia collocat. Ita trifariam adortus castra circumuenit: & cum vndiq; instaret, non sustinentes impetum Volscos vallo de- turbat. transgressus inde munitiones, pauidam turbam inclinatam- que in partem vnam castris expellit. inde effuse fugientes eques, cui superare vallum haud facile fuerat, cum ad id spectator pugnæ asti- tisset, libero campo adeptus, parte victoriæ fruitur, territos cæden-

do. Ma-

A do. Magna & in castris, & extra munimenta cædes fugientium fuit: sed præda maior, quia vix arma secum efferre hostis potuit. deletusque exercitus foret, ni fugientes syluæ texissent. Dum ad Antium hæc geruntur, interim Æqui robore iuuentutis præmisso, arcem Thusculanam improuiso nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Thusculi considunt, vt distenderent hostium copias. Hæc celeriter Romam, ab Roma in castra Antium perlata, mouent Romanos haud secus, quam si Capitolium captum nunciaretur. adeo & recens erat Thusculanorum meritum, & similitudo ipsa periculi reposcere datum auxilium videbatur. Fabius omissis omnibus, prædam ex castris raptim Antium conuehit. ibi modico præsidio relicto, citatum agmen Thusculum rapit. nihil præter arma, & quod cocti ad manum fuit cibi, ferre militi licuit. Commeatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Thusculi bellatum. parB te exercitus consul castra Æquorum oppugnabat, partem Thusculanis dederat ad arcem recuperandam. vi nunquam eo subire potuit. fames postremo inde detraxit hostem. quo postquam ventum ad extremum est, inermes, nudiq; omnes sub iugum ab Thusculanis missi. hos ignominiosa fuga domum se recipientes Romanus consul in Algido consecutus, ad vnum omnes occidit. Victor ad Columen (id loco nomen est) exercitu relicto, castra locat. Et alter consul, postquam mœnibus Romanis iam pulso hoste periculum esse desierat, & ipse ab Roma profectus. Ita bifariam consules ingressi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Æquos populantur. Eodem anno descisse Antiates, apud plerosq; authores inuenio. L. Cornelium consulem id bellum gessisse, oppidumq; cepisse. certum affirmare, quia nulla apud vetustiores scriptores eius rei mentio est, nō ausim. Hoc bello perfecto, tribunitium domi bellum patres terC ritat. Clamant, fraude fieri, quod foris teneatur exercitus: frustrationem eam legis tollendæ esse, se nihilominus rem susceptam peracturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus vrbis, vt actiones tribunitiæ in aduentum consulum differrentur. Erat & noua exorta causa motus. A. Cornelius, & Q. Seruilius quæstores, M. Volscio, quod falsus haud dubio testis in Cæsonem extitisset, diem dixerant. multis enim emanabat indicijs, neque fratrem Volscij, ex quo semel fuerit æger, vnquam non modo visum in publico, sed ne assurrexisse quidem ex morbo, multorumq; tabe mensium mortuum: nec his temporibus, in quæ testis crimen coniecisset, Cæsonem Romæ visum: affirmantibus, qui vna meruerant, secum eum tum, frequentemq; ad signa sine vllo commeatu fuisse. ni ita esset, multi priuatim ferebant Volscio iudicem. Cum ad iudicium ire non au-

V.C. deret, omnes eæ res in vnum congruentes, haud magis dubiam damnationem Volſcij, quam Cæſonis Volſcio teſte fuerat, faciebant. in mora tribuni erãt, qui comitia quæſtores habere de reo, niſi prius habita de lege eſſent, paſſuros negabant. ita extracta vtraq; res in cõſulum aduentum eſt. Qui vbi triumphantes victore cum exercitu vrbem inierunt, quia ſilentium de lege erat, perculſos magna pars credebant tribunos. at illi (etenim extremum anni iam erat) quartum affectantes tribunatum, in comitiorum diſceptationem ab lege certamen auerterant, & cum conſules nihilo minus aduerſus cõtinuationem tribunatus quam ſi lex minuendæ ſuæ maieſtatis cauſa promulgata ferretur, tetendiſſent, victoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno Æquis pax eſt petentibus data. Cenſus, res priore anno inchoata, perficitur: idq; luſtrum ab origine vrbis decimum conditum. Fuerunt cenſa ciuium capita centum triginta duo millia, CCCCXIX. Conſulum magna domi belliq; eo anno gloria fuit: quod & foris pacem peperere: & domi, etſi non concors, minus tamẽ quam alias infeſta ciuitas fuit. L. Minutius inde, & L. Nautius conſules facti, duas reſiduas anni prioris cauſas exceperunt. Eodem modo conſules legem, tribuni iudicium de Volſcio impediebant: ſed in quæſtoribus nouis maior vis, maior authoritas erat. Cum M. Valerio Valerij filio, Voleſi nepote, quæſtor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter conſul fuerat. is quoniam neq; Quintiæ familiæ Cæſo, neq; reipub. maximus iuuenum reſtitui poſſet, falſum teſtem, qui dicendæ cauſæ innoxio poteſtatem ademiſſet, iuſto ac pio bello perſequebatur. Cum Virginius maxime ex tribunis de lege ageret, duum menſium ſpacium conſulibus datum eſt ad inſpiciendam legem: vt, cum edocuiſſent populum, quid fraudis occultæ ferretur, ſinerent deinde ſuffragium inire. hoc interualli datũ, res tranquillas in vrbe fecit. Nec diuturnam quietem Æqui dederunt: qui rupto fœdere, quod ictum erat priore anno cum Romanis, imperium ad Gracchum Cluilium deferunt. is tum longe princeps in Æquis erat. Graccho duce in Lanuuinum agrum, inde in Thuſculanum hoſtili populatione veniunt, pleniq; prædæ in Algido caſtra locant. In ea caſtra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Poſthumius legati ab Roma venerunt queſtum iniurias, & ex eo fœdere res repetitũ. eos Æquorum imperator, quę mandata habeant ab ſenatu Romano, ad quercum iubet dicere: ſe alia interim acturũ. quercus ingens arbor prætorio imminebat, cuius vmbra opaca ſedes erat. Tum ex legatis vnus abiens, Et hæc, inquit ſacrata quercus, & quicquid deorum eſt, audiant fœdus à vobis ruptũ, noſtriſq; & nũc quereliſ adſint, & mox armis, cum deorum hominumq; ſimul violata iura exequemur. Romana

(marginal letters: A, B, C; marginal year: 296.)

A mam, vt rediere legati, senatus iussit alterum cõsulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationem finium Æquorum prouinciam dedit. Tribuni suo more impedire delectũ, & forsitan ad vltimum impedissent, sed nouus subito additus terror est. Vis Sabinorum ingens prope ad mœnia vrbis infesta populatione venit. fœdati agri, terror iniectus vrbi est. tum plebs benigne arma cepit: reclamantib. frustra tribunis, magni duo exercitus scripti. alterum Nautius contra Sabinos duxit. castrisq; ad Eretum positis, per expeditiones paruas plerunq; nocturnis incursionibus tantam vastitatem in Sabino agro reddidit, vt comparati ad eam prope intacti bello fines Romani viderentur. Minutio neque fortuna, nec vis animi eadem in gerendo negotio fuit. nám cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta castris se pauidus tenebat. Quod vbi senserunt hostes, creuit ex metu alieno (vt fit) au-
B dacia: & nocte adorti castra, postquam parum vis aperta profecerat, munitiones postero die circundant. Quæ priusquam vndique vallo obiecto clauderẽt exitus, quinq; equites inter stationes hostium emissi, Romam pertulere, consulem, exercitumq; obsideri. Nihil tam nec opinatũ, nec tam insperatũ accidere potuit. itaq; tantus pauor, tantaq; trepidatio fuit, quanta si vrbem, non castra, hostes obsiderent. Nautium consulem accersunt. in quo cum parum præsidij videretur, dictatoremq; dici placeret, qui rem perculsam restitueret, L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur. Operęprecium est audire, qui omnia præ diuitiis humana spernunt, neque honori magno locum, neq; virtuti putant esse, nisi vbi effuse affluant opes. Spes vnica imperij populi Rom. L. Quintius trans Tyberim contra eum ipsum locum vbi nunc naualia sunt, quatuor iugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur. Ibi ab legatis seu fossam fodi-
C ens bipalio innixus, seu cum araret, operi certe, id quod constat, agresti intentus, salute data inuicem, redditaq;, rogatus vt (quod bene verteret ipsi, reiq; publicæ) togatus mandata senatus audiret. admiratus, rogitansque, Satin' salua essent omnia, togam propere è tugurio proferre vxorem Raciliam iubet. qua simul absterso puluere ac sudore velatus processit. dictatorem eum legati gratulantes consalutant, in vrbem vocant: qui terror sit in exercitu exponunt. Nauis Quintio publice parata fuit, transuectumque tres obuiam egressi filij excipiunt, inde alij propinqui atque amici, tum patrum maior pars. ea frequentia stipatus, antecedentibus lictoribus deductus est domum. & plebis concursus ingens fuit: sed ea nequaquam tam læta Quintium vidit, & imperij nimium, & virum in ipso imperio vehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil, præterquam

vigilatum est in vrbe. Postero die dictator cum ante lucem in forum venisset, magistrum equitum dicit L. Tarquinium patriciæ gentis, sed qui cum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longe Romanæ iuuentutis habitus esset. Cum magistro equitum in concionem venit, iustitium edicit, claudi tabernas tota vrbe iubet, vetat quenquam priuatæ quicquam rei agere. Tum quicunque ætate militari essent, armati cum cibariis in dies quinque coctis, vallisque duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent. quibus ætas ad militandum grauior esset, vicino militi, dum is arma pararet, vallumque peteret, cibaria coquere iussit. Sic iuuentus discurrit ad vallum petendum. sumpsere vnde cuique proximum fuit: prohibitus nemo est: impigreque omnes ad edicta dictatoris præsto fuere. Inde composito agmine non itineri magis apto, quam prælio, si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In vtroque agmine, quas tempus ipsum poscebat, adhortationes erant: adderent gradum. maturato opus esse, vt nocte ad hostem peruenire possent. consulem exercitumque Romanum obsideri, tertium diem iam clausos esse: quid quæque nox aut dies ferat, incertum esse: puncto sæpe temporis maximarum rerum momenta verti. Accelera signifer, sequere miles, inter se quoque gratificantes ducibus clamabant. media nocte in Algidum perueniunt: & vt sensere iam prope hostes esse, signa constituunt. Ibi dictator quantum nocte prospici poterat, equo circumuectus, contemplatusque qui tractus castrorum, quæque forma esset, tribunis militum imperauit, vt sarcinas in vnum coniici iubeant, militem cum armis valloque redire in ordines suos. facta, quæ imperauit. Tum quo fuerat ordine in via, exercitum omnem longo agmine circundat hostium castris: & vbi signum datum sit, clamorem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quenque ducere fossam, & iacere vallum. Edito imperio signum secutum est, iussa miles exequitur, clamor hostes circunsonat. superat inde castra hostium, & in castra consulis venit: alibi pauorē, alibi gaudium ingens facit. Romani ciuilem esse clamorem, atq; auxiliū adesse inter se gratulantes, vltro ex stationibus ac vigiliis territant hostem. Consul differendum negat. illo clamore nō aduentum modo significari, sed rem ab suis cœptam mirumq; esse, ni iam exteriore parte castra hostium oppugnentur. itaque arma suos capere, & se subsequi iubet. Nocte initum prælium est, legionibus dictatoris clamore significantibus ab ea quoq; parte rem in discrimine esse. Iam se ad prohibenda circundari opera Æqui parabant, cum ab interiore hoste prælio cœpto, ne per media sua castra fieret eruptio, à mu-

nientibus

A nientibus ad pugnantes introrsum versi, vacuam noctem operi dedere. pugnatumq; cum consule ad lucem est: luce prima iam circunuallati ab dictatore erant, & vix aduersus vnum exercitum pugnam sustinebant: tum à Quintiano exercitu, qui confestim à perfecto opere ad arma rediit, inuaditur vallum. hic instabat noua pugna, illa nihil remiserat prior, tum ancipiti malo vrgente, à prælio ad preces versi, hinc dictatorem, hinc consulem orare, ne in occidione victoriam ponerent, vt inermes se inde abire finerēt. Ab consule ad dictatorem ire iussis, ignominiam infensus addidit. Graccum Cluilium ducem, principesq; alios vinctos ad se adduci iubet: oppido Corbione decedi: sanguinis se Æquorum non egere: licere abire, sed, vt exprimatur tandem confessio, subactam domitamq; esse gentem, sub iugum abituros. Tribus hastis iugum fit, humi fixis duabus: superq; eas transuersa vna deligata, sub hoc iugo dictator Æquos misit. Ca-
B stris hostium receptis, plenis omnium rerum (nudos enim emiserat) prædam omnem suo tantum militi dedit. consularem exercitum, ipsumque consulem increpans: Carebis, inquit, prædæ parte miles, «
ex eo hoste, cui prope prædæ fuisti. & tu L. Minuti, donec consula- «
rem animum incipias habere, legatus his legionibus præeris. Ita se «
Minutius abdicat consulatu, iussusque ad exercitum manet. Sed «
adeo tum imperio meliori animus mansuete obediens erat, vt beneficij magis quam ignominiæ hic exercitus memor, & coronam auream dictatori libræ pondo decreuerit, & proficiscentem eum patronum salutauerit. Romæ à Q. Fabio præfecto vrbis senatus habitus, triumphantem Quintium quo veniebat agmine vrbem ingredi iussit. ducti ante currum hostium duces, militaria signa prælata, secutus exercitus præda onustus. epulæ instructæ dicuntur fuisse ante omnium domos: epulantesque cum carmine triumphali, & so-
C lennibus iocis comessantium modo currum secuti sunt. Eo die L. Mamilio Thusculano approbantibus cunctis ciuitas data est. Confestimq; se dictator magistratu abdicasset, ni comitia M. Volscij falsi testis tenuissent: ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit metus. Volscius damnatus, Lanuuium exulatum abiit. Quintius XVI. die dictatura in sex menses accepta se abdicauit. Per eos dies consul Nautius ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat. Ad vastatos agros ea quoque clades accessit Sabinis. Minutio Fabius successor in Algidum missus. Extremo anno agitatū de lege ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberant, ne quid ferretur ad populum, patres tenuere. plebes vicit, vt quintum eosdem tribunos crearent. Lupos visos in Capitolio ferunt à canibus fugatos, ob id prodigium lustratum Capitoliū esse. Hæc eo anno gesta. Sequuntur cōsules. Q. Minutius, 297.
M. Ho-

V.C. M. Horatius Puluillus. Cuius initio anni cum foris ocium esset, domi seditiones ijdem tribuni, eadem lex faciebat. vlteriusq; ventum foret, adeo exarserant animis, ni velut dedita opera nocturno impetu Æquorum Corbione amissum præsidium nunciatum esset. Senatum cōsules vocant, iubentur subitarium scribere exercitum, atque in Algidum ducere. Inde posito legis certamine, noua de delectu contentio exorta. vincebaturq; consulare imperium tribunitio auxilio, cum alius additur terror. Sabinum exercitum prædatum descendisse in agros Romanos, inde ad vrbem venire. is metus perculit, vt scribi militem tribuni sinerent, non sine pactione tamen, vt quoniam ipsi quinquennium elusi essent, paruumq; id plebi præsidium foret, decem deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc necessitas patribus, id modo excepere, ne postea eosdem tribunos iuberent. Tribunitia comitia, ne id quoq; post bellum, vt cætera, vanum esset, extemplo habita. Tricesimosexto anno à primis tribunis plebis, decem creati sunt. bini ex singulis classibus. itaq; cautum est, vt postea crearentur. Delectu deinde habito, Minutius contra Sabinos profectus, non inuenit hostem. Horatius, cum iam Æqui Corbione interfecto præsidio Hortanam etiam cepissent, in Algido pugnat, multos mortales occidit: fugat hostem non ex Algido modo, sed à Corbione Hortanaque. Corbionem etiam diruit propter proditum præsidium. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius consules facti.
298. Domi forisq; ocium fuit. annona propter aquarum intemperiem laboratum est. De Auentino publicando lata lex est. Tribuni plebis
299. iidem refecti. Hi sequente anno, T. Romulio & C. Veturio consulibus, legem omnibus concionibus suis celebrant. pudere se numeri sui nequicquam aucti, si ea res æque suo biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacuisset. Cum maxime hæc agerent, trepidi nuncij ab Thusculo veniunt, Æquos in agro Thusculano esse. Fecit pudorem recens eius populi meritum morandi auxilij. ambo consules cum exercitu missi, hostem in sua sede in Algido inueniunt. ibi pugnatum. supra septem millia hostium cæsa: alij fugati: præda parta ingens. eam propter inopiam ærarij consules vendiderunt. inuidiæ tamen res ad exercitum fuit. ea denique tribunis materiam criminandi ad plebem consules præbuit. Itaque ergo vt magistratu abie-
300. re, Sp. Tarpeio, A. Æternio consulibus dies dicta est, Romulio ab C. Claudio Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L. Halieno ædili plebis. vterque magna patrum indignatione damnatus: Romulius decem millibus æris, Veturius XV. millibus. Nec hæc priorum calamitas consulum segniores nouos fecerat consules, & se damnari posse aiebant: & plebem, & tribunos legem ferre non posse. Tum abiecta

A abiecta lege, quæ promulgata consenuerat, tribuni lenius agere V.C.
cum patribus. Finem tandem certaminum facerent, si plebeiæ leges displicerent. at illi communiter legum latores & ex plebe, & ex patribus, qui vtrisque vtilia ferrent, quæque æquandæ libertatis essent, sinerent creari. Rem non aspernabantur patres, daturum leges neminem nisi ex patribus aiebant. Cum de legibus conueniret, de latore tantum discreparet: missi legati Athenas Sp. Posthumius Albus, T. Manlius, P. Sulpitius Camerinus, iussique inclytas leges Solonis describere, & aliarum Græciæ ciuitatum instituta, mores, iuraque noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit, quietior insequens P. Curiatio, & Sex. Quintilio consulibus, perpetuo silentio 301.
tribunorum. quod primo legatorum, qui Athenas ierant, legumque peregrinarum expectatio præbuit; deinde duo simul mala ingentia exorta, fames, pestilentiaque fœda homini, fœda pecori. va-
B stati agri sunt: vrbs assiduis exhausta funeribus, multæ & claræ lugubres domus. Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Puluillus: in cuius locum C. Veturium eo cupidius, quia damnatus à plebe erat, augures legere. mortuus consul Quintilius, quatuor tribuni plebis. multiplici clade fœdatus annus. ab
hoste ocium fuit. Inde consules C. Menenius, P. Sextius Capitoli- 302.
nus. neque eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus orti. Iam redierant legati cum Atticis legibus. eo intentius instabant tribuni, vt tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemuiros sine prouocatione, & ne quis eo anno alius magistratus esset. Admiscerenturne plebeij, controuersia aliquandiu fuit. postremo concessum patribus: modo ne lex Acilia de Auentino, aliæque sacratæ leges abrogarentur. Anno trecentesimo altero quam condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis, ab con-
C sulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad consules venerat, translato imperio. Minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit. læta enim principia magistratus eius nimis luxuriauere. eo citius lapsa res est, repetitumque duobus vti mandaretur consulum nomen, imperiumque. Decemuiri creati Ap. Claudius,
T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpi- 303.
tius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Claudio & Genutio, quia designati consules in eum annum fuerant, pro honore honor redditus: & Sextio alteri consulum prioris anni, quod eam rem collega inuito ad patres retulerat. his proximi legati tres habiti, qui Athenas ierant: simul vt pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos legum peregrinarum ad condenda noua iura vsui fore credebant: suppleuere cæteri numerum. Graues

quoque

quoque ætate electos nouissimis suffragiis ferunt, quo minus fero- A
citer aliorum scitis aduersarentur. Regimen totius magistratus penes Appium erat, fauore plebis: adeoq; nouum sibi ingenium induerat, vt pleblicola repente, omnisq; auræ popularis captator euaderet, pro truci sæuoq; insectatore plebis. Decimo die ius populo singuli reddebant. eo die penes præfectum iuris fasces duodecim erant, collegis nouem singuli accensi apparebant. & vnica concordia inter ipsos, qui consensus priuatis interdum inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat. Moderationis eorum argumētum, exemplo vnius rei notasse satis erit. Cum sine prouocatione creati essent: defosso cadauere domi apud P. Sextium patriciæ gentis virum inuento, prolatoq; in concionem, in re iuxta manifesta atque atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accusator ad populum extitit, cuius rei iudex legitimus erat: decessitque iure suo, vt demptum de vi magistratus, populi libertati adiiceret. Cum promptum B
hoc ius velut ex oraculo, incorruptum pariter ab his summi infimique ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentiq; hominum expectatione propositis decem tabulis, populum ad concionem aduocauerunt: &, quod bonum, faustum, felixque reipublicæ, ipsis, liberisque eorum esset, ire, & legere leges propositas iussere: se, quantum decem hominum ingeniis prouideri potuerit, omnibus summis infimisq; iura æquasse. plus pollere multorum ingenia, cōsiliaque versarent in animis secum vnamquanq; rem, agitarent deinde sermonibus, atq; in medium, quid in quaque re plus minusue esset, conferrent. eas leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium inuexisse, nec iussisse latas magis, quam tulisse videri posset. Cum ad rumores hominum de vnoquoque legum capite edito, satis correctæ viderentur, centuriatis comitiis decem tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoque in hoc immenso alia- C
rum super alias aceruatarum legum cumulo, fons omnis publici priuatique est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posse velut corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio, cum dies comitiorum appropinquaret, desiderium decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, præter quam quod consulum nomen haud secus quam regum perosa erat, ne tribunitium quidem auxilium, cedentibus inuicem appellatione decemuiris, quærebat. Postquam vero comitia decemuiris creandis in trinum nundinum indicta sunt, tanta exarsit ambitio, vt primores quoque ciuitatis (metu credo ne tanti possessio imperij, vacuo ab se relicto loco, haud satis dignis pateret) prehensarent homines, honorem summa ope ab se impugnatum, ab ea plebe, cum qua contenderent, suppliciter

A ſuppliciter petentes. Dimiſſa iam in diſcrimē dignitas, ea ætate, hiſ- V.C.
que honorib. actis, ſtimulabat Appium Claudium. neſcires vtrū in-
ter decemuiros, an inter candidatos numerares. propior interdum
petendo, quam gerendo magiſtratui erat. criminari optimates, ex-
tollere candidatorum leuiſſimum quenq; humilimumq;. ipſe me-
dius inter tribunitios Duellios Iciliosq; in foro volitare, per illos ſe
plebi venditare: donec collegę quoq; qui vnice illi dediti fuerant ad
id tempus, cōiecere in eum oculos, mirātes quid ſibi vellet: apparere
nihil ſynceri eſſe: profecto haud gratuitam in tanta ſuperbia comi-
tatem fore: nimium in ordinē ſe ipſum cogere, & vulgari cum priua-
tis, nō tam properantis abire magiſtratu, quam viam ad continuan-
dum magiſtratum quærentis eſſe. Propalam obuiam ire cupiditati
parum auſi, obſecundando mollire impetum aggrediuntur. comi-
tiorum illi habendorum, quando minimus natu ſit, munus conſen-
B ſu iniungunt. Ars hæc erat, ne ſemetipſe creare poſſet: quod præter
tribunos plebis, & idipſum peſſimo exemplo, nemo vnquam feciſ-
ſet. ille enimuero, quod bene vertat, habiturum ſe comitia profeſ-
ſus, impedimentum pro occaſione arripuit. deiectiſque honore per
coitionem duob. Quintiis, Capitolino & Cicinnato, & patruo ſuo
C. Claudio, cōſtantiſſimo viro in optimatum cauſa, & aliis eiuſdem
faſtigij ciuibus, nequaquam ſplendore vitæ pares decemuiros cre-
at, ſe in primis. quod haud ſecus factum improbabant boni, quam
nemo facere auſurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Ma-
luginenſis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Peti- 304.
lius, T. Antonius Merenda, Cæſo Duellius, Sp. Oppius Cornicen,
M'. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ perſonæ ferendæ fuit. ſuo iam
inde viuere ingenio cœpit, nouosq; collegas iam priuſquam inirent
magiſtratum, in ſuos mores formare. Quotidie coibant remotis ar-
C bitris. inde imponentibus inſtructi conſiliis, quę ſecreto ab aliis co-
quebant, iam haud diſſimulando ſuperbiam, rari aditus, colloquen-
tibus difficilis, ad Idus Maias rem perduxere. Idus tum Maiæ ſolen-
nes ineundis magiſtratibus erant. Initio igitur magiſtratus primum
honoris diem denunciatione ingētis terroris inſignem fecere. nam
cum ita priores decemuiri ſeruaſſent, vt vnus faſces haberet, & hoc
inſigne regium in orbem ſuam cuiuſque vicem per omnes iret, ſub-
ito omnes cum duodenis faſcib. prodiere. centū viginti lictores fo-
rum impleuerant, & faſcib. ſecures illigatas præferebant. nec at-
tinuiſſe demi ſecurim, cum ſine prouocatione creati eſſent, inter-
pretabantur. decem regum ſpecies erat: multiplicatusq; terror non
infimis ſolum ſed primorib. patrum, ratis cædis cauſam ac principiū
quæri, vt ſi quis memorē libertatis vocē aut in ſenatu aut in populo

miſiſſet, ſtatim virgæ ſecuresque etiam ad cæterorum metum expe- A
direntur. Nam prætcrquam quod in populo nihil eratpræſidij, ſub-
lata prouocatione, interceſſionem quoque conſenſu ſuſtulerant:
cum priores decemuiri appellatione collegæ corrigi reddita ab ſe
iura tuliſſent: & quædam, quæ ſui iudicij videri poſſent, ad populum
reieciſſent, aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim
totus vertere in plebem cœpit. abſtinebatur à patribus, in humilio-
res libidinoſe crudeliterque conſulebatur. hominum, non cauſa-
rum toti erant: vt apud quos gratia vim æqui haberet. iudicia do-
mi conflabant, pronunciabant in foro. ſi quis collegam appellaſ-
ſet, ab eo, ad quem venerat, ita diſcedebat, vt pœniteret non prioris
decreto ſteriſſe. Opinio etiam ſine authore exierat, non in præſen-
tis modo temporis eos iniuriam conſpiraſſe: ſed fœdus clandeſti-
num inter ipſos iureiurando ictum, ne comitia haberent, perpetuo-
que decemuiratu poſſeſſum ſemel retinerent imperium. Circun- B
ſpectare tum patriciorum vultus plebeij: & inde libertatis captare
auram, vnde ſeruitutem timendo in eum ſtatum remp. adduxerant.
Primores patrum odiſſe decemuiros, odiſſe plebem: nec ꝓbare quæ
fierent, & credere haud indignis accidere: auide ruendo ad liberta-
tem, in ſeruitutem elapſos iuuare nolle. cumulare quoque iniurias,
vt tædio præſentium conſules duo tandem, & ſtatus priſtinus re-
rum in deſiderium veniant. Iam & proceſſerat pars maior anni, &
duæ Tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectæ:
nec quicquam iam ſupererat, ſi hæ quoque leges centuriatis comi-
tiis perlatæ eſſent, cur eo magiſtratu reipublicæ opus eſſet expecta-
bant, quam mox conſulibus creandis comitia edicerentur. Id modo
plebs agitabat, quonam modo tribunitiam poteſtatem, munimen-
tum libertatis, rem intermiſſam, repararent: cum interim mentio
comitiorum nulla fieri: & decemuiri, qui primo tribunitios homi- C
nes, quia id populare habebatur, circum ſe oſtentauerant plebi, pa-
triciis iuuenibus ſepſerant latera: eorum cateruæ tribunalia obſide-
bant. Hi ferre, agere plebem, plebisque res, cum fortuna, qua quic-
quid cupitum foret, potentioris eſſet, & iam ne tergo quidem abſti-
nebatur: virgis cædi alij, alij ſecuri ſubiici: & ne gratuita crudelitas
eſſet, bonorum donatio ſequi domini ſupplicium. Hac mercede iu-
uentus nobilis corrupta, non modo non ire obuiam iniuriæ: ſed
propalam licentiam ſuam malle, quam omnium libertatem. Idus
Maiæ venere, nullis ſubrogatis magiſtratibus. priuati pro decem-
uiris, neque animis ad imperium inhibendum imminutis, neque
ad ſpeciem honoris inſignibus prodeunt. Id vero regnum haud du-
bie videri. deploratur in perpetuum libertas, nec vindex quiſquam
exiſtit,

A existit, aut futurus videtur. Nec ipsi solum desponderant animos, sed contemni cœpti erant à finitimis populis. imperiumq; ibi esse, vbi non esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: lateq; populati, cum hominum atq; pecudum inulti prædas egissent, recepto ad Eretum, quod passim vagatum erat, agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuncij solum, sed per vrbem agrestium fuga trepidationem iniecit. decemuiri cōsultant quid opus facto sit. destitutis inter patrum & plebis odia, addit terrorem insuper alium fortuna. Æqui alia ex parte castra in Algido locant: depopulatumque inde excursionibus Thusculanum agrum, legati ab Thusculo præsidium orantes nunciant. Is pauor perculit decemuiros, vt senatum simul duobus circunstantibus vrbem bellis, consulerent. citari iubent in curiam patres, haud ignari, B quanta inuidiæ immineret tempestas. omnes vastati agri periculorumq; imminentium causas in se congesturos: tentationemq; eam fore abolendi sibi magistratus, ni cōsensu resisterent, imperioq; inhibendo acriter in paucos preferocis animi, conatus aliorum comprimerent. Postquam audita vox in foro est præconis, patres in curiam ad decēuiros vocantis: velut noua res, quia intermiserant iamdiu morem consulendi senatus, mirabundam plebem conuertit, quidnam incidisset, cur ex tanto interuallo rem desuetam vsurparent. hostibus belloque gratiam habendam, quod solitum quicquam liberæ ciuitatis fieret. circumspectare omnibus fori partibus senatorem, raroque vsquam noscitare: curiam inde ac solitudinem circa decemuiros intueri: cum & ipsi consensu inuisum imperium: & plebs, quia priuatis ius non esset vocandi senatum, non conuenire patres, interpretarentur. iam caput fieri libertatem re- C petentium. si se plebs comitem senatui det: & quemadmodum patres vocati non coëant in senatum, sic plebs abnuat delectum. Hæc fremebat plebes. Patrum haud fere quisquam in foro, in vrbe rari erant. indignitate rerum cesserant in agros: suarumque rerum erant soliciti, amissa publica: tantum ab iniuria se abesse rati, quantum à cœtu congressuq; impotentium dominorum se amouissent. Postquam citati non conueniebant, dimissi circa domos apparitores simil ad pignora capienda, sciscitandūq; num consulto detrectarent. referunt, senatum in agris esse. Lætius id decemuiris accidit, quam si præsentes detrectare imperium referrent. Iubent acciri omnes, senatumq; in diem posterum indicunt: qui aliquanto spe ipsorū frequentior conuenit. quo facto proditam à patrib. plebs libertatem rata, quod iis qui iam magistratu abiissent, priuatisque ius abesset,

tanquam iure cogentibus senatus paruisset. Sed magis obedienter A
ventum in curiam est, q̃ obnoxie dictas sentẽtias accepim⁹. L. Vale-
rium Potitum proditũ memoriæ est, post relationem Appij Claudij,
priusquam ordine sententiæ rogarentur, postulando, vt de republi-
ca liceret dicere, prohibentibus minaciter decemuiris, proditurum
se ad plebem denunciantem, tumultum exciuisse. Nec minus fero-
citer M. Horatium Barbatum isse in certamen, X. Tarquinios appel-
lantem, admonentemq; Valeriis & Horatiis ducibus pulsos reges:
nec nominis homines tum pertæsum esse, quippe quo Iouem ap-
pellari fas sit, quo Romulum conditorem vrbis, deincepsq; reges ap-
pellatos, quod sacris etiam vt solenne retentum sit. superbiam, vio-
lentiamq; tum perosos regis: quæ si in rege tum eodem, aut in filio
regis ferenda non fuerint, quem laturum in tot priuatis? viderent,
ne vetando in curia libere homines loqui, extra curiam etiam mo-
uerent vocem. neq; se videre, qui sibi minus priuato ad concionem B
populum vocare, quam illis senatum cogere liceat. vbi vellent, ex-
perirentur quanto ferocior dolor in libertate sua vindicãda, quam
cupiditas in iniusta dominatione retinenda esset. De bello Sabino
eos referre, tanquam maius vllum populo Ro. bellum sit, quam cum
iis qui legum ferendarum causa creati, nihil iuris in ciuitate relique-
rint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui vicissitudinem impe-
ritandi, quod vnum exæquandæ sit libertatis, sustulerint, qui priuati
fasces & regium imperium habeant. Fuisse regibus exactis patricios
magistratus, creatos postea post secessionem plebis plebeios. cuius
illi partis essent, rogitare: populares? quid enim eos per populum e-
gisse? optimates? qui anno iam prope senatum non habuerint, tunc
ita habeant, vt de rep. loqui prohibeant? ne nimium in metu alieno
spei ponerent. grauiora quæ patiantur videri iam hominibus, quam
quæ metuant. Hæc vociferante Horatio, cum decẽuiri nec iræ nec C
ignoscendi modũ reperirent: nec quo euasura res esset, cernerẽt: C.
Claudij, qui patru⁹ Appij decẽuiri erat, oratio fuit precib. quam iur-
gio similis, orãtis per sui fratris, parentisq; eius manes, vt ciuilis po-
tius societatis, in qua natus esset, quam fœderis nefarie icti cum col-
legis meminisset. multo id magis se illius causa orare, quam reipub:
quippe rempublicã si à volentib. nequeat, ab inuitis ius expetiturã:
sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras, earum euen-
tum se horrere. Cum aliud præterquam de quo retulissent, decem-
uiri dicere prohiberent: Claudium interpellandi verecundia fuit:
sententiam igitur peregit, nullum placere senatusconsultum fieri:
omnesque ita accipiebant, priuatos eos à Claudio iudicatos: mul-
tique ex consularibus verbo assensi sunt. Alia sententia asperior in

speciem,

A spetiem, vim minorem aliquanto habuit, quæ patricios coire ad prodendum interregem iubebat. censendos enim quoscunque magistratus esse, qui senatum haberent, iudicabat, quos priuatos fecerat author nullius senatusconsulti faciendi Ita labante iam causa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis, M. Cornelij decemuiri frater, cum ex consularibus ad vltimum dicendi locum consulto seruatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasque eius tuebatur: quonam fato incidisset, mirari se dictitans, vt decemuiros, qui decemuiratum petissent, aut socij, aut hi maxime oppugnarent. aut quid ita, cum per tot menses vacua ciuitate nemo, iustine magistratus summæ rerum præessent, controuersiam fecerit: nunc demum cum hostes prope ad portas sint, ciuiles discordias serant: nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent, quid agatur. Cæterum neminem maiore cura occupatis animis, verum posse præ-
B iudicium rei tantæ afferre. sibi placere de eo quod Valerius Horatiusque ante Idus Maias decemuiros abisse magistratu insimulent, bellis quæ immineant, perfectis, republica in tranquillum redacta, senatu disceptante agi: & iam nunc ita separare Appium Claudium, vt comitiorum quæ decemuiris creandis decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse. vtrum in vnum annum creati sint, an donec leges quæ deessent, perferrentur. in præsentia omnia præter bellum omitti placere. cuius si falso famam vulgatam, vanaque non nuncios solum, sed Thusculanorum etiam legatos attulisse putent, speculatores mittendos censere, qui certius explorata referant. sin fides & nunciis & legatis habeatur, delectum primo quoque tempore haberi: decemuiros quo cuique eorum videatur, exercitus ducere. nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam vt discederetur, iuniores patrum euincebant. ferocioresq; iterum coorti Va-
C lerius Horatiusq; vociferari, vt de repub. liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat. neque enim sibi priuatos aut in curia, aut in concione posse obstare: neque se imaginariis fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam prope esse ratus, vt, ni violentiæ eorum pari resisteretur audacia, victum imperium esset. Non erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, vocem misisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, lictorem accedere iussit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio, à curiæ limine L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo, diremit certamen. factaque per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ vellet, cum libertas non vltra vocem excessisset, decemuiri propositum tenuere. consulares quoque ac seniores ab residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius desiderium plebi multo

acrius,quam conſularis imperij rebantur eſſe:prope malebant poſt- A
modum ipſos decemuiros voluntate abire magiſtratu, quam inui-
dia eorum exurgere rurſus plebem. ſi leniter ducta res ſine populari
ſtrepitu ad conſules rediſſet, aut bellis interpoſitis, aut moderatio-
ne conſulum in imperiis exercendis, poſſe in obliuionem tribuno-
rum plebem adduci. Silẽtio patrum edicitur delectus,iuniores,cum
ſine prouocatione imperium eſſet, ad nomina reſpõdent. Legioni-
bus ſcriptis, inter ſe decemuiri comparabant, quos ire ad bellum,
quos præeſſe exercitibus oporteret. Principes inter decemuiros e-
rant. Q.Fabius,&Appius Claudius.bellum domi maius,quam foris
apparebat. Appij violentiam aptiorem rati ad comprimendos vr-
banos motus:in Fabio minus in bono conſtans, quam gnauum in
malitia ingenium eſſe. hunc enim virum egregium olim domi mi-
litiæque decemuiratus collegæq:ita mutauerant,vt Appij quam ſui
ſimilis mallet eſſe.huic bellum in Sabinis,M.Rabuleio & Q.Petilio B
additis collegis,mandatum. M.Cornelius in Algidum miſſus, cum
L.Minutio,& T.Antonio, & Cæſone Duellio, & M Sergio. Sp.Op-
pium Ap.Claudio adiutorem ad vrbem tuendã æquo omnium de-
cemuirorum imperio decernũt. Nihilo militiæ quam domi melius
reſpub. adminiſtrata eſt. illa modo in ducibus culpa, quod vt odio
eſſent ciuibus,fecerant:alia omnis penes milites noxa erat, qui ne
quid ductu atq; auſpicio decemuirorum proſpere vſquam gerere-
tur,vinci ſe per ſuum atque illorum dedecus patiebantur. Fuſi & ab
Sabinis ad Eretum,& in Algido ab Æquis exercitus erant. ab Ereto
per ſilentium noctis profugi, propius vrbem inter Fidenas Cruſtu-
meniamq; loco edito caſtra communierant. perſecutis hoſtib. nuſ-
quam ſe æquo certamine committentes, natura loci, ac vallo, non
virtute aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido: maior et-
iam clades accepta: caſtra quoq; amiſſa erant. exutuſq; omnibus v- C
tenſilibus miles Thuſculum ſe fide,miſericordiaque victurus hoſpi-
tum (quæ tamen non fefellerunt) contulerat. Romam tanti erant
terrores allati,vt poſito iam decemurali odio, patres vigilias in vr-
be habendas cenſerent: omnes qui per ætatem arma ferre poſſent,
cuſtodire mœnia,ac pro portis ſtationes agere iuberẽt: arma Thuſ-
culum ad ſupplementum decernerent, decemuiroſq; ab arce Thuſ-
culi digreſſos, in caſtris militem habere: caſtra alia à Fidenis in Sa-
binum agrum transferri: belloq; vltro inferendo deterreri hoſtes à
conſilio vrbis oppugnandæ. Ad clades ab hoſtibus acceptas,duo ne-
fanda facinora decemuiri belli domiq; adiiciunt. L.Siccium in Sa-
binis per inuidiam decemuiralem, tribunorum creandorum, ſeceſ-
ſionisque mentiones ad vulgus militum ſermonibus occultis ſe-
rentem,

A rentem,proſpeculatum ad locum caſtris capiendum mittunt.datur
negocium militibus,quos miſerant expeditionis eius comites, vt e-
um opportuno adorti loco interficerent. Haud multum interfece-
re.nam circa repugnantem aliquot inſidiatores cecidere, cum ipſe
ſe prȩualidus pari viribus animo circunuentus tutaretur. Nunciant
in caſtra cæteri, præcipitatum in inſidias eſſe, Siccium egregie pu-
gnantem,militesq; quoſdam cum eo amiſſos. Primo fides nuncian-
tibus fuit: profecta deinde cohors ad ſepeliendos qui ceciderant,
decemuirorum permiſſu, poſtquam nullum ſpoliatum ibi corpus
Sicciumque in medio iacentem,armatumq; omnibus in eum verſis
corporibus videre:hoſtium neq; corpus vllum,neq; veſtigia abeun-
tium:profecto ab ſuis interfectum memorantes,retulere corpus.in-
uidiæq; plena caſtra erant, & Romam ferri protinus Siccium place-
bat,ni decemuiri funus militare ei publica impenſa facere maturaſ-
B ſent. Sepultus ingenti militum mœſtitia, peſſima decemuirorum in
vulgus fama eſt. Sequitur aliud in vrbe nefas ab libidine ortũ, haud
minus fœdo euentu,quam quod per ſtuprum cædemq; Lucretiæ vr-
be regnoq; Tarquinios expulerat: vt non finis ſolum idem decem-
uiris,qui regibus,ſed cauſa etiam eadem imperij amittẽdi eſſet. Ap-
pium Claudium virginis plebeiæ ſtuprandæ libido cepit. Pater vir-
ginis L. Virginius honeſtum ordinem in Algido ducebat, vir exem-
pli recti domi militiæq;. perinde vxor inſtituta fuerat,liberi quoque
inſtituebantur. Deſponderat filiam L. Icilio tribunitio viro acri, &
pro cauſa plebis expertȩ virtutis,hanc virginem adultam,forma ex-
cellentem , Appius amore ardens, precio ac ſpe pellicere adortus,
poſtquam omnia pudore ſepta animaduerterat,ad crudelem ſuper-
bamq; vim animum conuertit. Marco Claudio clienti negocium
dedit,vt virginem in ſeruitutem aſſereret,neque cederet ſecundum
C libertatem poſtulantibus vindicias: quod pater puellæ abeſſet, lo-
cum iniuriȩ eſſe ratus. Virgini venienti in forum (ibi nanq; in taber-
nis literarum ludi erant) miniſter decemuiri libidinis manum inie-
cit,ſerua ſua natam, ſeruamque appellans eſſe: ſequique ſe iubebat,
cunctantem vi abſtracturum. Pauida puella ſtupente, ad clamorem
nutricis fidem Quiritium implorantis, fit concurſus. Virginij pa-
tris, ſponſique Icilij populare nomen celebratur: notos gratia eo-
rum,turbam indignitas rei virgini conciliat. Iam à vi tuta erat, cum
aſſertor nihil opus eſſe multitudine concitata ait: ſe iure graſſari,
non vi.vocat puellam in ius,authoribus qui aderant, vt ſequeretur.
ad tribunal Appij peruentum eſt. notam iudici fabulam petitor,
quippe apud ipſum authorem argumẽti,peragit. puellam domi ſuæ
natam,furtoq; inde in domũ Virginij translatam, ſuppoſitã ei eſſe.

id se inditio compertum afferre: probaturumque vel ipso Virginio A
iudice, ad quem maior pars iniuriæ eius pertineat. interim domi-
num sequi ancillam æquum esse. Aduocati puellæ, cum Virginium
reipublicæ causa dixissent abesse, biduo affuturum, si nunciatum
ei sit: iniquum esse absentem de liberis dimicare: postulant vt rem
integram in patris aduentum differat: lege ab ipso lata, vindicias
det secundum libertatem, neu patiatur virginem adultam famæ
prius quam libertatis periculum adire: Appius decreto præfatus
quam libertati fauerit, eam ipsam legem declarare, quam Virginij
amici postulationi suæ prætendãt. cæterum ita in ea firmum liber-
tati fore præsidium, si nec causis nec personis variet. in his enim quæ
asserantur in libertatem, quia quiuis lege agere possit, id iuris esse:
in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus pos-
sessione cedat. placere itaque patrem accersiri: interea iuris sui ia-
cturam assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendamque B
in aduentum eius qui pater dicatur, promittat. Aduersus iniuriam
decreti cum multi magis fremerent, quam quisquam vnus recu-
sare auderet, P. Numitorius puellæ auunculus, & sponsus Icilius in-
terueniunt: dataque inter turbam via, cum multitudo Icilij maxi-
me interuentu resisti posse Appio crederet, lictor decresse ait, vo-
ciferantemque Icilium summouet. Cum placidum quoque inge-
„ nium tam atrox iniuria accendisset: Ferro hinc tibi summouendus
„ sum Appi, inquit, vt tacitum feras, quod celari vis. virginem ego
„ hanc sum ducturus, nuptam pudicamque habiturus, proinde om-
„ nes collegarum quoq; lictores conuoca, expediri virgas, & secures
„ iube: non manebit extra domum patris sponsa Icilij. non si tribuni-
„ tium auxilium & prouocationem plebi Romanæ, duas arces liber-
„ tatis tuendæ, ademistis: ideo in liberos quoq; nostros coniugesque
„ regnũ vestræ libidini datum est. sæuite in tergum, & in ceruices no- C
„ stras. pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vis afferetur, ego præsentiũ
„ Quiritium pro sponsa, Virginius militũ pro vnica filia, omnes deo-
„ rum hominumq; implorabimus fidem: neque tu istud vnquam de-
„ cretum sine cæde nostra referes. Postulo Appi, etiam atq; etiam con-
„ sideres, quo progrediare. Virginius viderit de filia, vbi venerit, quid
„ agat. hoc tantum sciat, sibi, si huius vindiciis cesserit, conditionem
„ filiæ quærendam esse, me vindicantem sponsam in libertatem vita
„ citius deseret, quam fides. Concitata multitudo erat, certamenque
instare videbatur. lictores Icilium circunsteterant: nec vltra minas
tamen processum est, cum Appius non Virginium defendi ab Icilio,
sed inquietum hominem, & tribunatum etiam nunc spirantem, lo-
cum seditionis quærere diceret: nõ præbiturũ se illi eo die materiã,
sed vt

A sed vt iam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti, & patrio nomini, & libertati datum, ius eo die se non dicturum, neq; decretum interpositurum: à M. Claudio petiturum, vt decederet iure suo, vindicariq; puellam in posterum diem pateretur. quod nisi pater postero die affuisset, denunciare se Icilio, similibusq; Icilij: neq; legi suæ latorem, neq; decemuiro constantiam defore: nec se vtique collegarum lictores conuocaturũ ad coercendos seditionis authores, contentum se suis lictoribus fore. Cum dilatum tempus iniuriæ esset, secessissentq; aduocati puellæ, placuit omnium primum fratrem Icilij, filiumq; Numitorij, impigros iuuenes pergere inde recta ad portam, & quantum accelerari posset, Virginium acciri è castris: in eo verti puellæ salutem, si postero die vindex iniuriæ ad tempus præsto esset. Iussi pergunt, citatisque equis nuncium ad patrem perferunt. Cum instaret assertor puellæ vt vindicaret, sponsoresque
B daret: atque idipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens, dum præriperent iter nuncij missi in castra: manus tollere vndiq; multitudo, & se quisque paratum ad spondendum Icilio ostendere. atque ille lachrymabundus, Gratum est, inquit; crastina die vestra opera "
vtar: sponsorum nunc satis est. Ita vindicatur Virginia, spondentib. "
propinquis. Appius paulisper moratus, ne eius rei causa sedisse videretur: postquam omissis rebus aliis, præ cura vnius nemo adibat, domum se recepit: collegisque in castra scribit, ne Virginio commeatum dent, atq; etiam in custodia habeant. Improbum consilium, serum, vt debuit, fuit: & iam commeatu sumpto, profectus Virginius prima vigilia erat, cum postero die mane de retinendo eo ne quicquam literæ redduntur. At in vrbe prima luce, cum ciuitas in foro expectatione erecta staret, Virginius sordidatus filiam secum obsoleta veste, comitantib. aliquot matronis, cum ingenti aduocatione
C in forum deducit. circumire ibi & prehensare homines cœpit: & nõ orare solum precariam opem, sed pro debita petere, se pro liberis eorum ac coniugibus quotidie in acie stare. nec alium virum esse, cuius strenue ac ferociter facta in bello plura memorari possent. quid ꝓdesse, si incolumi vrbe, quæ capta vltima timeãtur, liberis suis sint patienda? Hæc prope concionabund9 circumibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, quã vlla vox mouebat. Aduersus quæ omnia obstinato animo Appius (tanta vis amentiæ verius quam amoris mentẽ turbauerat) in tribunal ascendit: & vltro querente pauca petitore, quod ius sibi pridie per ambitionem dictum non esset, priusquam aut ille postulatum peractum, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto sermonẽ prætenderit, forsan aliquem verum au-

thores antiqui tradiderunt. quia nuſquam vllum in tanta fœditate A
decreti veriſimilem inuenio: id quod conſtat, nudum videtur proponendum. dare ſe vindicias ſecundum ſeruitutem. Primo ſtupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit: ſilentium inde aliquandiu tenuit. deinde cum M. Claudius circunſtantibus matronis iret ad præhendendam virginem, lamentabilisq; eum mulierum comploratio excepiſſet: Virginius intentans in Appium manus, Icilio, inquit, Appij, non tibi filiam deſpondi, & ad nuptias, non ad ſtuprũ educaui. placet pecudum ferarumque ritu promiſcue in concubitus ruere? paſſurine hæc iſti ſint, neſcio. non ſpero, eſſe paſſuros illos qui arma habent. Cum repelleretur aſſertor virginis à globo mulierum, circunſtantiumq; aduocatorum, ſilentium factum per præconem. Decemuir alienato ad libidinem animo, negat ex heſterno tantum conuitio Icilij, violentiaque Virginij, cuius teſtem P. R. habeat, ſed certis quoq; indiciis compertum ſe habere: nocte tota cœ- B
tus in vrbe factos eſſe ad mouendam ſeditionem. itaq; ſe haud inſcium eius dimicationis cum armatis deſcendiſſe, nõ vt quenquam quietum violaret, ſed vt turbantes ciuitatis ocium, pro maieſtate imperij coerceret: proinde quieſſe erit melius. I, inquit, lictor, ſummoue turbã, & da viam domino ad prehendendũ mancipium. Cum hæc intonuiſſet plenus iræ, multitudo ipſa ſe ſua ſpõte dimouit, deſertaq; præda iniuriæ puella ſtabat. Tum Virginius, vbi nihil vſquã auxilij vidit: Quæſo, inquit, Appi, primum ignoſce patrio dolori, ſi quid inclementius in te ſum inuectus: deinde ſinas hic coram virgine nutricem percontari, quid hoc rei ſit: vt ſi falſo pater dictus ſum, æquiore hinc animo diſcedam. Data venia, ſeducit filiam ac nutricem prope Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc Nouis eſt nomen, atque ibi ab lanio cultro arrepto: Hoc te vno, quo poſſum, ait, modo filia in libertatem vindico. pectus deinde puellę transfigit, reſpe- C
ctansq; ad Tribunal, Te, inquit, Appi, tuumq; caput ſanguine hoc conſecro. clamore ad tam atrox facinus orto, excitus Appius, comprehendi Virginium iubet. ille ferro, quacunque ibat, viam facere, donec multitudine etiam proſequentium ruente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusque exangue corpus ſublatum oſtentant populo: ſcelus Appij, puellæ infelicem formam, neceſſitatem patris deplorant. ſequentes clamitant matronæ, eamne liberorum procreandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia eſſe? cæteraq; quæ in tali re muliebris dolor, quo eſt mœſtior imbecillo animo, eo miſerabilia magis querentibus ſubiicit. Virorum, & maxime Icilij vox tota, tribunitiæ poteſtatis, ac prouocationis ad populum ereptæ, publicarumq; indignationum erat. Concitatur multitudo partim

atrocitate

A atrocitate ſceleris, partim ſpe per occaſionem repetendæ libertatis.
Appius nunc vocari Icilium, nunc retractantem arripi: poſtremo
cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipſe cum agmine pa-
triciorum iuuenum per turbā vadens, in vincla duci iubet. Iam cir-
ca Icilium non ſolum multitudo, ſed duces quoq; multitudinis e-
rant L. Valerius, & M. Horatius, qui repulſo lictore, ſi iure ageret,
vindicare ſe à priuato Icilium aiebant: ſi vim afferre conaretur, ibi
quoq; haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium Hora-
tiumq; lictor decemuiri inuadit: franguntur à multitudine faſces.
In concionem Appius aſcendit: ſequuntur Horatius Valeriusq;. eos
concio audit, decemuiro obſtrepitur. Iam pro imperio Valerius diſ-
cedere à priuato lictores iubebat: cum fractis animis Appius vitæ
metuens, in domum ſe propinquam foro inſcijs aduerſarijs capite
obuoluto recepit. Sp. Oppius vt auxilio collegæ eſſet, in forum ex
altera parte irrumpit: videt imperium vi victum. Agitatus deinde
B conſilijs, atq; ex omni parte aſſentiendo, multis authoribus trepi-
dus, ſenatum poſtremo vocari iuſſit. ea res, quod magnæ parti pa-
trum diſplicere acta decemuirorum videbantur, ſpe per ſenatum fi-
niendæ poteſtatis eius multitudinem ſedauit. Senatus nec plebem
irritandam cenſuit: & multo magis prouidendum, ne quid Virginij
aduentus in exercitu motus faceret. itaq; miſſi iuniores patrum in
caſtra, quæ tum in monte Vecilio erant, nunciant decemuiris, vt o-
mni ope ab ſeditione milites contineant. vbi Virginius maiorem
quam reliquerat in vrbe, motum exciuit. Nam præterquam quod
agmine prope quadringentorum hominum veniens, qui ab vrbe
indignitate rei accenſi comites ei ſe dederāt, conſpectus eſt: ſtrictum
etiam telum tenens, reſperſuſq; ipſe cruore, tota in ſe caſtra conuer-
tit. & togæ multifariam in caſtris viſæ, maioris aliquanto quam e-
rat, ſpeciem vrbanæ multitudinis fecerant. Quærentibus quid rei
C eſſet, flens diu vocem nō miſit. Tandem vt iam ex trepidatione con-
currentium turba conſtitit, ac ſilentium fuit: ordine cuncta vt geſta
erant, expoſuit. Supinas deinde tendens manus, commilitones ap-
pellans orabat, ne quod ſcelus Ap. Claudij eſſet, ſibi attribuerēt. neu
ſe vt parricidam liberum auerſarentur. ſibi vitam filiæ ſua cariorem
fuiſſe, ſi libere ac pudice viuere licitum fuiſſet. cum velut ſeruam ad
ſtuprum rapi videret, morte amitti melius ratum quam contumelia
liberos: miſericordia ſe in ſpeciem crudelitatis lapſum, nec ſe ſuper-
ſtitem filiæ futurum fuiſſe, niſi ſpem vlciſcendæ mortis eius in auxi-
lio commilitonum habuiſſet. illis quoq; enim filias, ſorores, coniu-
geſq; eſſe. nec cum filia ſua libidinem Ap. Claudij extinctam eſſe: ſed
quo impunitior ſit, eo effrenatiorem fore: aliena calamitate docu-

mentum datũ illis cauendæ similis iniuriæ. quod ad se attineat, vxorem sibi fato ereptã: filiam, quia nõ vltra pudica victura fuerit miseram, sed honestã mortẽ occubuisse. non esse iam Appij libidini locum in domo sua: ab alia violentia eius eodem se animo suum corpus vindicaturũ, quo vindicauerit filiæ. cęteri sibi ac liberis suis consulerent. Hæc Virginio vociferanti succlamabat multitudo, nec illius dolori, nec suæ libertati se defuturos. Et immisti turbæ militum togati cum eadem illa quærendo, docendoq;, quanto visa quam audita indigniora potuerint videri: simul profligatam iam rem nunciando Romæ esse, insecutosq; qui Appium prope interemptum in exilium abisse dicerent: perpulerunt, vt ad arma conclamaretur: vellerentq; signa, & Romam proficiscerentur. Decemuiri simul ijs quæ videbant, ijsq; quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem castrorum ad sedandos motus discurrunt: & leniter agentibus responsum non redditur. imperio si quis inhiberet, & viros, & armatos se esse respondetur. agmine eunt ad vrbem, & Auentinum insidunt, vt quisq; occurrerat, plebẽ ad repetendam libertatẽ, creandosq; tribunos plebis adhortantes, alia vox nulla violẽta audita est. senatũ Sp. Oppius habet. nihil placet aspere agi. quippe ab ipsis datum locum seditionis esse. mittuntur tres legati consulares, Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpitius, qui quærerent senatus verbis, cuius iussu castra deseruissent? aut quid sibi vellent, qui armati Auentinũ obsedissent? belloq; auerso ab hostibus, patriam suam cepissent? Non defuit quid responderetur: deerat qui daret responsum, nullo dum certo duce, nec satis audentibus singulis, inuidiæ se offerre. id modo à multitudine conclamatum est, vt L. Valerium & M. Horatium ad se mitterent, his se daturos responsum. Dimissis legatis, admonet milites Virginius, in rẽ nõ maxima paulo ante trepidatum esse, quia sine capite multitudo fuerit, responsumq; quanquam non inutiliter, fortuito tamen magis consensu quam communi consilio esse. placere decem creari, qui summæ rei præessent, militariq; honore tribunos militum appellari. Cum ad eum ipsum primũ is honos deferretur: Melioribus meis vestrisq; rebus reseruate, inquit, ista de me iudicia. nec mihi filia in vita honorem vllum iucundum esse patitur: nec in perturbata republica eos vtile est præesse vobis, qui proximi inuidię sint. si quis vsus mei est, nihilo minor ex priuato capietur. Ita decem numero tribunos militares creant. Neq; in Sabinis quieuit exercitus. ibi quoq; authore Icilio Numitorioq; secessio ab decemuiris facta est: non minore motu animorum Siccij cædis memoria renouata, quam quem noua fama de Virginia adeo fœde ad libidinem petita accenderat. Icilius vbi audiuit tribunos militũ in Auentino

tino

A tino creatos, ne comitiorum militarium prærogatiuam vrbana co- V.C.
mitia ijsdem tribunis plebis creandis sequerentur: peritus rerũ popularium, imminensq; ei potestati, & ipse prius quam iretur ad vrbẽ, pari potestate eundem numerum ab suis creandũ curat. Porta Collina vrbem intrauere sub signis, mediaq; vrbe agmine in Auentinum pergunt. ibi coniuncti alteri exercitui, XX. tribunis militum negocium dederunt, vt ex suo numero duos crearent, qui summæ rerum præessent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres soliciti de summa rerum, cum senatus quotidie esset, iurgijs sæpius terunt tempus quam consilijs. Siccij cædes decemuiris, & Appiana libido, & dedecora militiæ obijciebantur. placebat Valerium Horatiumq; ire in Auentinũ. illi negabant se aliter ituros, quam si decemuiri deponerent insignia magistratus eius, quo anno iam ante abissent. Decemuiri quærentes se in ordinem cogi, non ante quam perlatis legibus, 250.
B quarum causa creati essent, depositurps imperium se aiebant. Per M. Duellium, qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs, contentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Auentino transit: affirmante Duellio non prius quam deseri vrbem videant, curam in animos patrũ descensuram: admoniturũ Sacrum montem constantiæ plebis, scituros quod sine restituta potestate redigi in cõcordiam res nequeant. Via Nomentana, cui tum Ficulensi nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locauere, modestiam patrum suorũ, nihil violando, imitati. Secuta exercitũ plebs, nullo qui per ætatem ire posset, retractante: prosequuntur coniuges liberiq;, cuinam se relinquerent in ea vrbe, in qua nec pudicitia nec libertas sancta esset, miserabiliter rogitantes. Cum vasta Romæ omnia insueta solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset: vocatis vtiq; in senatum patribus, desertũ apparuisset forum: plures iam quam Horatius
C ratius & Valerius vociferabantur: Quid expectabitis P. Conscripti? si decemuiri finem pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem istud imperium est, decemuiri, quod amplexi tenetis? tectis ac parietibus iura dicturi estis? non pudet lictorum vestrorũ maiorem prope numerum in foro conspici, quam togatorum, aliorumq;? Quid si hostes ad vrbem veniant, facturi estis? quid si plebs mox, vbi parum secessione moueamur, armata veniat? occasune vrbis vultis finire imperiũ? atqui aut plebs nõ est habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patricijs magistratibus, quam illi plebeijs. nouam inexpertamq; eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti, ferant desiderium: cum præsertim nec nos temperemus imperijs, quo minus illi auxilij egeant. Cum hæc ex omni parte iactarentur,

victi consensu decemuiri, futuros se, quando ita videatur, in potestate patrum affirmant. id modo simul orant, ac monent, vt ipsis ab inuidia caueatur: nec suo sanguine ad supplicia patrum plebem assuefaciant. Tum Valerius Horatiusq; missi ad plebem conditionibus, quibus videretur, reuocandam, componendasq; res, decemuiris quoq; ab ira & impetu multitudinis præcauere iubentur. Profecti, gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur: quippe liberatores haud dubie & motus initio, & exitu rei. ob hæc ijs aduenientib. gratiæ actæ. Icilius pro multitudine verba facit. idem cum de conditionibus ageretur, quærentibus legatis, quæ postulata plebis essent: composito iam ante aduentum legatorum consilio, ea postulauit, vt appareret in æquitate rerum plus quam in armis reponi spei. potestatem enim tribunitiam, prouocationemq; repetebant, quæ ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerant. & ne cui fraudi esset, concisse milites aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. de decemuirorum modo supplicio atrox postulatum fuit. dedi quippe eos æquum censebant, viuosq; igni concrematuros minabantur. Legati ad ea: Quæ consilij fuerunt, adeo æqua postulastis, vt vltro vobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, non licentiæ ad impugnandum alios. ire vestre magis ignoscendũ, quam indulgendum est: quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem ruitis: & prius pene quam ipsi liberi sitis, dominari iam in aduersarios vultis. Nunquamne quiescet ciuitas nostra à supplicijs aut patrũ in plebem Romanam, aut plebis in patres? Scuto vobis magis quam gladio opus est. satis superq; humilis est, qui iure æquo in ciuitate viuit, nec inferendo iniuriam, nec patiendo. etiam si quando metuendos vos præbituri estis, cum recuperatis magistratibus, legibusq; vestris, iudicia penes vos erunt: de capite nostro fortunisq; tunc vt quæq; causa erit, statuetis. nunc libertatem repeti satis est. Facerent vt vellent permittentibus cunctis, mox redituros se legati reb. perfectis affirmant. Profecti, cum mandata plebis patribus exposuissent: alij decemuiri, quandoquidem præter spem ipsorum, supplicij sua nulla mentio fieret, haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio & inuidia præcipua, odium in se aliorum suo in eos metiens odio: Haud ignaro, inquit, imminet fortuna, video, donec arma aduersarijs tradantur, differri aduersus nos certamen. dandus inuidiæ est sanguis. nihil ne ego quidem moror, quo minus decemuiratu abeam. Factum senatusconsultum, vt decemuiri se primo quoq; tempore magistratu abdicarent: Q. Furius Pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi esset secessio militum, plebisq;. His senatusconsultis perfectis, dimisso senatu decemuiri prodeunt in concionem,

A cionem, abdicantq; se magistratu, ingenti hominum lætitia. Nunciantur hæc plebi: legatos quicquid in vrbe hominum supererat, prosequitur. huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit. congratulantur libertatem concordiamq; ciuitati restitutam. Legati pro concione: Quod bonum, faustum, felixq; sit vobis, reiq; publicæ, redite in patriam ad penates, coniuges, liberosq; vestros. sed qua hic modestia fuistis, vbi nullius ager in tot vsu rerum necessario tantæ multitudini est violatus, eam modestiam ferte in vrbem. in Auentinum ite, vnde profecti estis. ibi felici loco, vbi prima initia inchoastis libertatis vestræ, tribunos plebis creabitis. præsto erit pontifex maximus, qui comitia habeat. Ingens assensus alacritasq; cuncta approbantium fuit. conuertunt inde signa, profectiq; Romam, certant cum obuijs gaudio. armati per vrbẽ silentio in Auentinum perueniunt. ibi extemplo pontifice maximo comitia habente, tri- V.C.

B bunos plebis creauerunt, omnium primum A. Virginium, inde L. Icilium, & P. Numitorium auunculum Virginiæ, authores secessionis: tum C. Sicinium, progeniem eius, quem primum tribunum plebis creatum in Sacro monte, proditum memoriæ est: & M. Duelliũ, qui tribunatum insignem ante decemuiros creatos gesserat, nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat, spe deinde magis quã meritis electi, M. Titinnius, M. Pomponius, C. Apronius, Ap. Iulius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebem rogauit: & plebs sciuit, ne cui fraudi esset secessio ab decemuiris facta. Confestim de consulibus creandis cum prouocatione M. Duellius rogationem pertulit. ea omnia in pratis Flaminijs concilio plebis acta, quem nunc circum Flaminium appellant. Per interregem deinde consules creati, L. Valerius, & M. Horatius, qui extemplo magistratum occeperunt: quorum consulatus popularis sine vlla patrum in- 306

C iuria, nec sine offensione fuit. quicquid enim libertati plebis caueretur, id suis decedere opibus credebant. Omniũ primum, cum veluti in controuerso iure esset, tenerenturne patres plebiscitis: legẽ centuriatis comitijs tulere, vt quod tributim plebes iussisset, populum teneret. qua lege tribunitijs rogationibus telum acerrimum datum est. Aliam deinde consularem legem de prouocatione, vnicum præsidium libertatis, decemuirali potestate euersam, nõ restituunt modo, sed etiam in posterum muniunt: sanciendo nouã legem, ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet. qui creasset, eum ius fasq; esset occidi: neve ea cędes capitalis noxæ haberetur. & cum plebem hinc prouocatione, hinc tribunitio auxilio satis firmassent, ipsis quoq; tribunis vt sacrosancti viderentur (cuius rei prope iam memoria aboleuerat) relatis quibusdam ex magno interuallo ceremonijs, re-

nijs,renouarũt: & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fe- A
cerunt:ſanciendo,vt qui tribunis plebis,ædilibus,iudicibus,decem-
uiris nocuiſſet, eius caput Ioui ſacrum eſſet: familia ad ædem Cere-
ris, Liberi Liberæq; venum iret. Hac lege iuris interpretes negant
quenquam ſacroſanctum eſſe, ſed eum qui eorum cuiquam nocue-
rit,ſacrum ſanciri.itaq; ædilem prehendi, duciq; à maioribus magi-
ſtratibus:quod etſi non iure fiat(noceri enim ei, cui hac lege non li-
ceat) tamen argumentum eſſe, non haberi pro ſacroſancto ædilem:
tribunos vetere iureiurando plebis, cum primum eam poteſtatem
creauit,ſacroſanctos eſſe.Fuere qui interpretarentur, eadẽ hac Ho-
ratia lege conſulibus quoq; & prætoribus,quia eiſdẽ auſpicijs, qui-
bus conſules crearentur, cautum eſſe: iudicem enim conſulẽ appel-
lari. Quæ refellitur interpretatio:quod his temporibus nondũ con-
ſulem iudicẽ, ſed prætorem appellari mos fuerit. Hæ conſulares le-
ges fuere.Inſtitutum etiam ab ijſdem conſulibus, vt ſenatuſconſulta B
in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur: quæ ante arbitrio cõ-
ſulum ſupprimebantur, vitiabanturq;. M. Duellius deinde tribunus
plebis, plebem rogauit, plebesq; ſciuit, qui plebem ſine tribunis re-
liquiſſet,quiq; magiſtratum ſine prouocatione creaſſet,tergo ac ca-
pite puniretur. Hæc omnia vt inuitis, ita non aduerſantibus patri-
cijs tranſacta:quia nondũ in quenquam vnum ſæuiebatur. Fundata
deinde & poteſtate tribunitia,&plebis libertate,tum tribuni aggre-
di ſingulos, tutum maturumq; iam rati, accuſatorem primum Vir-
ginium, & Appium reum deligunt. Cum diem Appio Virginius di-
xiſſet, & Appius ſtipatus patricijs iuuenibus in forum deſcendiſſet:
redintegrata extemplo eſt omnibus memoria fœdiſſimæ poteſtatis,
» cum ipſum ſatellitesq; eius vidiſſent. Tum Virginius: Oratio, inquit,
» rebus dubijs inuenta eſt. itaq; neq; ego accuſando apud vos eum,
» tempus teram, à cuius crudelitate voſmetipſi armis vindicaſtis: nec C
» iſtum ad cætera ſcelera impudentiam,in defendendo ſe,adijcere pa-
» tiar. Omnium igitur tibi Ap.Claudi, quæ impie nefarieq; per bien-
» nium alia ſuper alia es auſus, gratiam facio. vnius tantum criminis
» niſi vindices iudicem te ab libertate in ſeruitutem contra leges vin-
» dicias non dediſſe, in vincula te duci iubeo. Nec in tribunitio auxi-
lio Appius,nec in iudicio populi vllam ſpem habebat: attamẽ & tri-
bunos appellauit,& nullo morante arreptus à viatore, Prouoco,in-
quit.Audita vox vna vindex libertatis, ex eo miſſa ore, quo vindiciæ
nuper ab libertate dictæ erant, ſilentium fecit. Et dum pro ſe quiſq;
deos tandem eſſe & nõ negligere humana fremunt: & ſuperbiæ cru-
delitatiq; etſi ſeras, non leues tamen venire pœnas: prouocare, qui
prouocationem ſuſtuliſſet:& implorare præſidiũ populi, qui omnia

iura

A iura populi obtriſſet: rapiq; in vincula egentē iure libertatis, qui liberum corpus in ſeruitutem addixiſſet: ipſius Appij inter concionis murmur fidem populi Romani implorantis vox audiebatur. Maiorum merita in rempub. domi militiæq; commemorabat: ſuū infelix erga plebem Romanam ſtudium, quod æquandarum legum cauſa cum maxima offenſione patrum cōſulatu abiſſet: ſuas leges, quibus manentibus lator earum in vincula ducatur. cæterū ſua propria bona malaq; cum cauſæ dicendæ data facultas ſit, tum ſe experturum. in præſentia ſe communi iure ciuitatis, ciuem Romanū die dicta poſtulare, vt dicere liceat, vt iudiciū populi Rom. experiri. non ita ſe inuidiam pertimuiſſe, vt nihil in æquitate & miſericordia ciuium ſuorū ſpei habeat: quod ſi indicta cauſa in vincula ducatur, iterū ſe tribunos plebis appellare, & monere, ne imitentur quos oderint. quod ſi tribuni eodem fœdere obligatos ſe fateantur tollendæ appellationis

B cauſa, in quam conſpiraſſe decemuiros criminati ſint, ait ſe prouocare ad populū: implorare leges de prouocatione, & cōſulares & tribunitias eo ipſo anno latas. quem enim prouocaturū, ſi huic indemnato indicta cauſa non liceat? cui plebeio & humili præſidiū in legibus fore, ſi Ap. Claudio non ſit? ſe documento futurū, vtrum nouis legibus dominatio, an libertas firmata ſit: & appellatio prouocatioq; aduerſus iniuriam magiſtratum oſtentata tantum inanibus literis, an vere data ſit. Contra ea Virginius, vnum Ap. Claudium & legum expertem, & ciuilis & humani fœderis eſſe aiebat, reſpicerent tribunal homines, caſtellum omnium ſcelerū: vbi decemuir ille perpetuus, bonis, tergo, ſanguini ciuium infeſtus, virgas ſecureſq; omnibus minitans, deorum hominumq; contemptor, carnificibus, nō lictoribus ſtipatus, iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinē verſo, virginem ingenuam in oculis populi Romani velut bello captā,

C à complexu patris abreptam, miniſtro cubiculi ſui clienti dono dederit: vbi crudeli decreto, nefandiſq; vindicijs dexteram patris in filiam armauerit: vbi tollentes corpus ſemianime virginis, ſponſum, auunculumq; in carcerem duci iuſſerit, ſtupro interpellato magis quam cæde motus. & illi carcerem ædificatum eſſe, quod domicilium plebis Romanæ vocare ſit ſolitus. Proinde vt ille iterum ac ſæpius prouocet, ſic ſe iterum ac ſæpius iudicem illi ferre, ni vindicias ab libertate in ſeruitutem dederit. ſi ad iudicem nō eat, pro damnato in vincula duci iubere. Vt haud quoquam improbāte, ſic magno motu animorum, cum tāti viri ſupplicio ſuamet plebi iam nimia libertas videretur, in carcerē eſt coniectus. tribunus ei diem prædixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatū de concordia patrū ac plebis Romā venerunt: donūq; ob eam Ioui optimo maximo

coronam

coronam aureã in Capitoliũ tulere parui ponderis, prout res haud A opulentæ erant, colebanturq; religiones pie magis quam magnifice. Iiſdẽ authoribus cognitum eſt, Æquos Volſcosq; ſumma vi bellum apparare. Itaq; partiri prouincias conſules iuſſi. Horatio Sabini, Valerio Æqui Volſciq; euenere. Cum ad ea bella delectum edixiſſent, fauore plebis non iuniores modo, ſed emeritis etiam ſtipendijs pars magna voluntariorum ad nomina danda præſto fuere: eoq; nõ copia modo, ſed genere etiam militum, veteranis admiſtis, firmior exercitus fuit. Priuſquam vrbem egrederentur, leges decemuirales, quibus tabulis duodecim eſt nomen, in æs inciſas, in publico propoſuerũt. Sunt qui iuſſu tribunorum ædiles functos eo miniſterio ſcribant. C. Claudius, qui peroſus decemuirorum ſcelera, & ante omneis fratris filij ſuperbiæ infeſtus, Regillum antiquam in patriam ſe contulerat: is magno iam natu cum ad pericula eius deprecãda rediſſet, cuius vitia fugerat, ſordidatus cum gentilibus clientibusq; in foro B prehenſabat ſingulos: orabatq; ne Claudiæ genti eam inuſtam maculam vellent, vt carcere & vinculis viderentur digni. virum honoratiſſimæ imaginis futurũ ad poſteros, legumlatorẽ, conditoremq; Romani iuris, iacere vinctũ inter fures nocturnos ac latrones. auerterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemq; animos: & potius vnum tot Claudijs deprecantibus condonarent, quam propter vnius odium multorum preces aſpernarentur: ſe quoq; id generi ac nomini dare, nec cum eo in gratiam rediſſe, cuius aduerſæ fortunæ velit ſuccurſum: virtute libertatem recuperatam eſſe, clementia concordiam ordinum ſtabiliri poſſe. Erant quos moueret ſua magis pietate, quam eius pro quo agebat cauſa. ſed Virginius ſui potius vt misererentur orabat, filiæq;: nec gentis Claudiæ regnũ in plebem ſortitę, ſed neceſſariorum Virginiæ trium tribunorũ preces audirent: qui ad auxiliũ plebis creati, ipſi plebis fidem atq; auxiliũ im- C plorarent. Iuſtiores hæ lachrymæ videbantur. Itaq; ſpe inciſa, priuſquam prædicta dies adeſſet, Appius ſibi mortem conſciuit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius inuidiæ proximus, quod in vrbe fuerat, cum iniuſtæ vindiciæ à collega dicerentur. plus tamen facta inuria Oppio, quam non prohibita, inuidiæ fecit. teſtis productus, qui VII. & XX. enumeratis ſtipendijs, octies extra ordinem donatus, donaq; ea gerens in conſpectu populi, ſciſſa veſte tergum laceratum virgis oſtendit, nihilum deprecans, quin ſi quam ſuam noxam reus dicere poſſet, priuatus in ſe iterũ ſæuiret. Oppius quoq; ductus in vincula eſt, & ante iudicij diem finem ibi vitæ fecit. Bona Claudij Oppijq; tribuni publicauere. collegæ eorũ exilij cauſa ſolũ verterunt, bona publicata ſunt. & M. Claudius aſſertor Virginiæ

die di-

A die dicta damnatus, ipso remittente Virginio vltimam pœnam, dimissus Tybur exulatum abijt: manesq; Virginiæ mortuæ, quam viuæ feliciores per tot domos ad petendas pœnas vagati, nullo relicto sonte tandem quieuerunt. Ingens metus incesserat patres, vultusq; iam ijdem tribunorum erant, qui decemuirorum fuerant, cum M. Duellius tribunus plebis inhibito salubriter modo nimiæ potestatis: Et libertatis, inquit, nostræ, & pœnarum ex inimicis satis est. itaq; hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in vincula duci quenquam sum passurus, nam neq; vetera peccata repeti iam obliterata placet, cum & noua expiata sint decemuirorum supplicijs: & nihil admissum iri, quod vim tribunitiam desideret, spondet perpetua consulum amborum in libertate vestra tuenda cura. Ea primũ moderatio tribuni metum patribus dempsit, eademq; auxit consulum inuidiam: quod adeo toti plebis fuissent, vt patrum salutis liberta-
B tisq; prior plebeio magistratui quam patricio cura fuisset: & ante inimicos satietas pœnarum suarum cepisset, quam obuiam ituros licentiæ eorum consules appareret. multiq; erant qui mollius consultum dicerent, quod legum ab ijs latarũ patres authores fuissent, neq; erat dubium, quin turbato reipub. statu, tẽpori succubuissent. Consules rebus vrbanis compositis, fundatoq; plebis statu in prouincias diuersi abiere. Valerius aduersus coniunctos iam in Algido exercitus Æquorum Volscorumq; sustinuit consilio bellum, quod si extemplo rem fortunæ cõmisisset, haud scio an (qui tum animi ab decemuirorum infelicibus auspicijs Romanis hostibusq; erant) magno detrimento certamen staturum fuerit. Castris mille passuum ab hoste positis, copias cõtinebat, hostes medium inter bina castra spacium acie instructa complebant: prouocantibusq; ad prælium, responsum Romanus nemo reddebat. tandem fatigati stando, ac ne-
C quicquam expectando certamen Æqui Volsciq;, postquam concessum propemodum de victoria credebant: pars in Hernicos, pars in Latinos prędatũ abeunt. relinquitur magis castris præsidium, quam satis virium ad certamen. Quod vbi sensit consul, reddit illatum antea terrorẽ; instructaq; acie vltro hostem lacessit. vbi illi conscientia quid abesset virium, detrectauere pugnam, creuit extemplo Romanis animus, & pro victis habebant pauentes intra vallum. Cum per totum diem stetissent, intenti ad certamen, nocti cessere. & Romani quidem pleni spei corpora curabant. haudquaquam pari hostes animo', nuncios passim trepidi ad reuocandos prædatores dimittunt. recurritur ex proximis locis, vlteriores non inuenti. Vbi illuxit, egreditur castris Romanus, vallum inuasurus, ni copia pugnæ fieret. & postquam multa iam dies erat, neq; mouebatur quicquam ab hoste, iu-

ste, iubet signa inferri consul, motaq; acie indignatio Æquos & Volscos incessit, si victores exercitus vallum potius quam virtus & arma contegerent. igitur & ipsi efflagitatum ab ducibus signum pugnæ accepere. Iamq; pars egressa portis erat, deincepsque alij seruabant ordinem, in suum quisq; locum descendentes, cum consul Romanus prius quam totis viribus, fulta constaret hostium acies, intulit signa: adortusq; nec dum omnes eductos nec qui erant, satis explicatis ordinibus, prope fluctuantem turbam trepidantium huc atq; illuc, circumspectantiumq; se ac suos, addito turbatis mentibus clamore, atq; impetu, inuadit. Retulere primo pedem hostes, deinde cum animos collegissent, & vndiq; duces, victisne cessuri essent, increparent, restituitur pugna. Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat, illo die primũ liberos pro libera vrbe Romana pugnare, sibimetipsis victuros, non vt decemuirorum victores præmium essent: non Appio duce rem geri, sed consule Valerio a liberatoribus populi Romani orto, liberatore ipso: ostenderent prioribus prælijs per duces, non per milites stetisse, ne vincerent: turpe esse, contra ciues plus animi habuisse, quã contra hostes: & domi quam foris seruitutem magis timuisse. Vnam Virginiam fuisse, cuius pudicitiæ in pace periculum esset. vnum Appium ciuem periculosæ libidinis: at si fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot millibus hostium periculum fore. Nolle ominari, quæ nec Iupiter, nec Mars pater passuri sint, ijs auspicijs conditæ vrbi accidere Auentini Sacrique montis admonebat, vt vbi libertas parta esset, paucis ante mensibus, eo imperium illibatum referrent: ostenderentq;, eandem indolem militibus Romanis post exactos decemuiros esse, quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminutam virtutẽ populi Romani esse. Hæc vbi inter signa peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites: Agite iuuenes, inquit, præstate virtute peditem, vt honore atq; ordine præstatis. Primo concursu pedes mouit hostẽ, pulsum vos immissis equis exigite è campo: non sustinebunt impetum: & nunc cunctantur magis quam resistunt. Concitant equos, permittuntq; in hostem pedestri iam turbatum pugna: & perruptis ordinibus elati ad nouissimã aciem, pars libero spacio circunuecti, iam fugam vndiq; capessentes, plerosq; a castris auertunt, præter equitantesq; absterrent. peditum acies, & consul ipse, visq; omnis belli fertur in castra: captisque cum ingenti cæde maiore præda potitur. Huius pugnæ fama perlata non in vrbem modo, sed in Sabinos ad alterum exercitum: in vrbe lætitia modo celebrata est, in castris animos militum ad æmulandum decus accendit. Iam Horatius eos excursionibus sufficiendo, prælijsq; leuib. experiundo, assuefecerat sibi potius

fidere,

A fidere, quam meminiſſe ignominiæ decemuirorum ductū acceptæ: paruaq; certamina in ſummā totius profecerant ſpei. Nec ceſſabant Sabini feroces ab re priore anno bene geſta laceſſere atq; inſtare, rogitantes quid latrocinij modo procurſantes pauci, recurrenteſq; tererent tēpus? & in multa prælia paruaq; carperent ſummā vnius belli? quin illi congrederentur acie? inclinandamq; ſemel fortunæ rem darent? Ad id quod ſua ſponte ſatis collectū animorū erat, indignitate etiam Romani accendebantur: iam alterū exercitū victorem in vrbem redituru, ſibi vltro per contumelias hoſtem inſultare. quando autē ſe, ſi tum nō ſint, pares hoſtibus fore? Vbi hæc fremere militem in caſtris conſul ſenſit: concione aduocata: Quemadmodū, inquit, in Algido res geſta ſit, arbitror vos milites audiſſe. qualem liberi populi exercitū decuit eſſe, talis fuit. conſilio collegæ, virtute militum victoria parta eſt. Quod ad me attinet, id conſilij animiq; habiturus B ſum, quod vos milites mihi effeceritis. & trahi bellum ſalubriter, & mature perfici poteſt. ſi trahendū eſt, ego vt indies ſpes virtuſq; veſtra creſcat, eadē qua inſtitui diſciplina efficiā. ſi iam ſatis animi eſt, decerniq; placet, agite dū clamorē, qualē in aciem ſublaturi eſtis. tollite hic indicē voluntatis virtutiſq; veſtræ. Poſtquā ingenti alacritate clamor eſt ſublatus: quod bene vertat, geſturū ſe illis morē, poſteroq; die in aciem deducturū, affirmat. reliquū diei apparandis armis conſumptū eſt. Poſtero die ſimul inſtrui Romanā aciem Sabini videre, & ipſi iam auidi certaminis procedunt: Prælium fuit, quale inter fidentes ſibimet ambos exercitus, veteris perpetuæq; alterū gloriæ auidum, alterū nuper noua victoria elatū. Conſilio etiam Sabini vires adiuuere. nam cum æquaſſent aciem, duo extra ordinem millia, quę in ſiniſtrum cornu Romanorū in ipſo certamine impreſſionem facerent, tenuere. quæ vbi illatis ex tranſuerſo ſignis degrauabant C prope circunuentū cornu, equites duarum legionum ſexcenti fere ex equis deſiliunt: cedentibuſq; iam ſuis prouolant in primum: ſimulq; & hoſti ſe opponunt: & æquato primum periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. verecundię erat, equitem ſuo alienoq; marte pugnare: peditē ne ad pedes quidem digreſſo equiti parem eſſe. Vadunt igitur in prælium ab ſua parte omiſſum, & locum ex quo ceſſerant, repetunt: momentoq; non reſtituta modo pugna: ſed inclinatur etiā Sabinis cornu. eques inter ordines peditū tectus, ſe ad equos recipit: tranſuolat inde in partem alteram ſuis victoriæ nuncius: ſimul & in hoſtes iam pauidos, quippe fuſo ſuæ partis validiore cornu, impetum facit, non aliorum eo prælio virtus magis enituit. Conſul prouidere omnia, laudare fortes, increpare ſicubi ſegnior pugna eſſet. caſtigati, fortium ſtatim virorum opera edebant:

tantumque hos pudor, quantum alios laudes excitabant. Redinte- A
grato clamore vndique omnes connixi, hoſtem auertunt: nec dein-
de Romana vis ſuſtineri potuit. Sabini fuſi paſſim per agros, caſtra
hoſti ad prædam relinquunt: ibi non ſociorũ, ſicut in Algido, res, ſed
ſuas Romanus populationibus agrorũ amiſſas recipit. Gemina vi-
ctoria duobus bifariam pręliis parta, maligne ſenatus in vnum diem
ſupplicationes cõſulum nomine decreuit. Populus iniuſſu & altero
die frequens ijt ſupplicatum, & hæc vaga populariſq; ſupplicatio ſtu
diis prope celebratior fuit. Conſules ex cõpoſito eodem biduo ad vr
bem acceſſere, ſenatumq; in Martium campum euocauere. vbi cum
de rebus ab ſe geſtis agerent, queſti primores patrum, ſenatum inter
milites dedita opera terroris cauſa haberi. itaque inde conſules, ne
criminationi locus eſſet, in prata Flaminia, vbi nunc ædes Apollinis
eſt, (circum iam tum Apollinarem appellabãt) auocauere ſenatum.
vbi cum ingenti cõſenſu patrũ negaretur triumphus, L. Icilius trib. B
pleb. tulit ad populũ de triumpho conſulum: multis diſſuaſum pro-
deuntibus, maxime C. Claudio vociferante, de patribus, non de ho-
ſtibus conſules triumphare velle: gratiamq; pro priuato merito in
tribunũ, non pro virtute honorẽ, peti. nunquam ante de triumpho
per populum actum, ſemper æſtimationẽ arbitriumq; eius honoris
penes ſenatum fuiſſe. ne reges quidem maieſtatẽ ſummi ordinis im-
minuiſſe. ne ita omnia tribuni poteſtatis ſuæ implerent, vt nullũ pu-
blicum conſilium ſinerent eſſe. ita demum liberam ciuitatem fore,
ita æquatas leges, ſi ſua quiſque iura ordo, ſuam maieſtatem teneat.
in eandem ſententiam multa & à cæteris ſenioribus patrum cum eſ-
ſent dicta, omnes tribus eam rogationem acceperũt. Tum primum
ſine authoritate ſenatus, populi iuſſu, triumphatum eſt. Hæc victo-
ria tribunorum plebiſque prope in haud ſalubrem luxuriam vertit, C
conſpiratione inter tribunos facta, vt ijdem tribuni reficerentur: &
quo ſua minus cupiditas emineret, conſulibus quoque continuarẽt
magiſtratum. conſenſum patrum cauſabantur, quo per contume-
liam conſulum iura plebis labefactata eſſent. quid futurum nõdum
firmatis legibus, ſi nouos tribunos per factiones ſuas conſules ador-
ti eſſent? non enim ſemper Valerios Horatioſque Coſſ. fore, qui li-
„ bertati plebis ſuas opes poſtferrent. Forte quadam vtili ad tempus,
vt comitiis præeſſet, potiſſimum M. Duellio ſorte euenit, viro pru-
denti, & ex continuatione magiſtratus inuidiam imminentem cer-
nenti, qui cum ex veteribus tribunis negaret vllius ſe rationem ha-
biturum: pugnarentq; collegæ, vt liberas tribus in ſuffragium mit-
teret: aut concederet ſortẽ comitiorũ collegis, habiturus è lege po-
tius comitia, q̃ ex volũtate patrũ: iniecta contentione Duellius con-
ſules

A sules ad subsellia accitos, cum interrogasset, quid de comitiis consu- V.C.
laribus in animo haberent? respondissentq; se nouos cõsules crea-
turos: authores popularis sententiæ haud populares nactus, in con-
cionẽ cum iis processit. vbi cum consules producti ad populum, in-
terrogatiq;, si eos P.R. memor libertatis per illos receptæ domi, me-
mor militiæ rerumq; gestarũ, cõsules iterum faceret, quidnã facturi
essent, nihilq; sententiæ suæ mutassent: collaudatis cõsulibus, quod
perseuerarent ad vltimum dissimiles decemuirorum esse, comitia ha-
buit: & quinque tribunis plebis creatis, cum præ studiis aperte petẽ-
tium nouem tribunorum alij candidati tribus non explerent, con-
cilium dimisit: nec deinde comitiorum causa habuit. satisfactum le-
gi aiebat, quæ numero nusquam præfinito tribunis, modo vt relin-
querentur, sanciret: & ab iis qui creati essent, cooptari collegas iu-
beret. recitabatque rogationis carmẽ, in quo: Si tribunos plebis de- "
B cem rogabo, si quos minus hodie decem tribunos plebis fecerint: "
hi tum vtiq; quos sibi collegas cooptassent, vt illi legitimi eadem le- "
ge tribuni plebei sint, vt illi quos hodie tribunos plebei feceritis. Du "
ellius cum ad vltimum perseuerasset, negando XV. tribunos ple-
bis rempublicam habere posse, victa collegarum cupiditate, pariter
patribus plebiq; acceptus magistratu abijt. Noui tribuni plebis in
cooptandis collegis patrum voluntatem fouerũt: duos etiam patri-
cios consularesq;, Sp. Tarpeium, & A. Æternium cooptauere. Con- 370.
sules creati, Sp. Herminius, T. Virginius Cœlimontanus, nihil ma-
gnopere ad patrũ aut plebis causam inclinati, ociũ domi ac foris ha
buere. L. Trebonius trib. pleb. infestis patrib⁹ꝗ se ab iis in cooptãdis
tribunis fraude captũ, proditumq; à collegis aiebat: rogationem tu-
lit, vt qui plebem Romanam tribunus plebis rogaret, is vsq; eo roga
ret, dum X. tribunos plebis faceret, insectandisq; patribus, vnde As-
C pero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit. Inde M. Ge- 308.
ganius Macrinus, & C. Iulius Coss. facti, coitiones tribunorum ad-
uersus nobilium iuuentutem ortas, sine insectatione potestatis eius,
conseruata maiestate patrum, sedauere: plebem decreto ad bellum
Volscorum & Aequorũ delectu sustinendo, rem ab seditionibus cõ-
tinuere: vrbano quoque ocio foris omnia tranquilla esse affirman-
tes, per discordias ciuiles externos tollere animos, cura pacis cõcor-
diæ quoq; intestinæ causa fuit. sed alter semper ordo grauis alterius
modestiæ erat. quiescẽti plebi, ab iunioribus patrũ iniuriæ fieri cœ-
ptę, vbi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parũ proderat:
deinde ne ipsi quidẽ inuiolati erant, vtiq; postremis mensibus, cum
& per coitiones potentiorũ iniuria fieret, & vis potestatis omnis ali-
quanto posteriore anni parte lãguidior ferme esset: iamq; plebs ita

in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: A
nomina tantum se biennio habuisse. Seniores contra patrum vt ni-
mis feroces suos credere iuuenes esse, ita malle, si modus excedēdus
esset, suisquam aduersariis superesse animos. adeo moderatio tuen-
dæ libertatis. dum æquari velle simulando, ita se quisque extollit, vt
deprimat alium, in difficili est: cauendoq; ne metuant homines, me-
tuendos vltro se efficiunt: & iniuriam à nobis repulsam, tanquā aut
facere aut pati necesse sit, iniungimus aliis. T. Quintius Capitolinus
quartū, & Agrippa Furius consules inde facti, nec seditionem domi,
nec foris bellū acceperunt: sed imminebat vtrunque. Iam non vltra
discordia ciuium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in pa-
tres, cum dies alucui nobilium dicta nouis semper certaminibus cō-
ciones turbaret. Ad quarum primū strepitum, velut signo accepto
arma cepere Æqui ac Volsci: simul quod persuaserant iis duces cu-
pidi prędarum, biennio ante delectum indictum haberi non potuis- B
se, abnuente iam plebe imperiū. eo aduersus se non esse missos exer-
citus, dissolui licentia militandi morem, nec pro communi iam pa-
tria Romam esse. quicquid irarum simultatumq; cum externis fue-
rit, in ipsos verti. occæcatos lupos intestina rabie opprimendi oc-
casionem esse. Coniunctis exercitibus Latinum primum agrum po-
pulati sunt: deinde postquam ibi nemo vindex occurrebat, tum ve-
ro exultantibus belli authoribus, ad mœnia ipsa Romę populabun-
di regione portæ Esquilinæ accessere, vastationē agrorum vrbi per
contumeliam ostentantes. vnde postquam inulti prædam præ se a-
gentes, retro ad Corbionem agmine iere, Quintus Cos. ad concionē
» populum vocauit. ibi in hanc sententiam locutum accipio: Et si mi-
» hi nullius noxæ conscius, Quirites, sum, tamen cum pudore summo
» in concionem vestram processi. hoc vos scire, hoc posteris memorię
» traditum iri, Æquos & Volscos vix Hernicis modò pares, T. Quin- C
» tio quartum consule, ad mœnia vrbis Romæ impune armatos ve-
» nisse. hanc ego ignominiam (quanquam iam diu ita viuitur, is status
» rerum est, vt nihil boni diuinet animus) si huic potissimum immi-
» nere anno scissem, vel exilio, vel morte, si alia fuga honoris non es-
» set, vitassem. Ergo si viri arma illa habuissent, quæ in portis fuere no
» stris, capi Roma me consule potuit? satis honorum satis superque
» vitæ erat, mori consulem tertium oportuit. Quem tandem ignauis-
» simi hostium contempsere? nos consules? an vos Quirites? si culpa
» in nobis est, auferte imperiū indignis: & si id parum est, insuper pœ-
» nas expetite. si in vobis nemo deorum nec hominum sit, qui vestra
» puniat peccata Quirites, vosmet tantum eorum pœniteat. Non illi
» vestrā ignauiā contēpsere, nec suæ virtuti cōfisi sunt: quippe toties
fusi

A fusi fugatiq; , castris exuti, agro multati, sub iugum missi, & se & vos nouere. discordia ordinum est venenum vrbis huius, patrũ ac plebis certamina. dum nec nobis imperij , nec vobis libertatis est modus: dum tædet vos patriciorũ, nos plebiorũ magistratuum. sustulere illi animos. Pro deûm fidem, quid vobis vultis? tribunos plebis concupistis, concordiæ causa concessimus. decemuiros desiderastis, creari passi sumus. decemuirorũ vos pertęsum est, coegimus abire magistratu, manente in eosdẽ priuatos ira vestra, mori atq; exulare nobilissimos viros honoratissimosq; passi sumus. tribunos plebis creare iterum voluistis, creastis. consules facere vestrarũ partium, etsi patribus videbamus iniquum, patricium quoq; magistratũ plebi donum fieri vidimus, auxiliũ tribunitium, prouocationẽ ad populum, scita plebis iniuncta patribus sub titulo æquandarũ legum nostra iura oppressa tulimus & ferimus. Qui finis erit discordiarũ? ecquando vnã vrbem B habere, ecquando cõmunem hanc esse patriam licebit? Victi nos æquiore animo quiescimus, quã vos victores. satisne est, nobis vos metuendos esse? Aduersus nos Auentinum capitur, aduersus nos Sacer occupatur mons. Esquilias quidẽ ab hoste prope captas, & scandentem in aggerem Volscũ hostẽ nemo submouit. in nos viri, in nos armati estis. Agite dum ibi hic curiã circunsederitis, & suorũ infestum feceritis, & carcerem impleueritis principibus, ijsdem istis ferocibus animis egredimini extra portã Esquilinã. aut si ne hoc quidẽ audetis, ex muris visite agros vestros ferro igniq; vastatos, prædã abigi, fumare incensa passim tecta. Atenim cõmunis res per hæc loco est peiore, ager vritur, vrbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem? priuatæ res vestræ quo in statu sunt? iam vnicuiq; ex agris sua damna nunciabuntur. quid est tandem domi, vnde ęa expleatis? tribuni vobis amissa reddent ac restituent? vocis verborumq; quan- C tum voletis, ingerent. & criminũ in pricipes, & legum aliarum super alias, & concionum. sed ex illis concionibus nunquã vestrûm quisquam re fortunaq; domum auctior redijt. Ecquis retulit aliquid ad coniugem & liberos, præter odia, offensiones simultates publicas priuatasq;? a quibus semper nõ vestra virtute innocentiaq; sed auxilio alieno tuti sitis. At Hercules, cum stipendia nobis consulibus, non tribunis ducibus, & in castris, non in foro faciebatis, & in acie vestrum clamorem hostes, non in concione patres Romani horrebant: præda parta, agro ex hoste capto, pleni fortunarum gloriæque simul publicæ, simul priuatæ triumphantes domũ ad penates redibatis: nunc oneratum vestris fortunis hostem abire sinitis. Hærete affixi cõcionibus, & in foro viuite: sequitur vos necessitas militandi, quam fugitis. Graue erat in Æquos & Volscos proficisci? ante portas

est bellum, si inde non pellitur, iam intra mœnia erit, & arcem & Ca- A
pitolium scandet: & in domos vestras vos persequetur. Biennio an-
te senatus delectum haberi, & educi exercitum in Algidum iussit, se-
demus desides domi, mulierum ritu inter nos altercantes, præsen-
ti pace læti, nec cernentes ex ocio illo breui multiplex bellum redi-
turum. His ego gratiora dictu alia esse scio: sed me vera pro gratis
loqui, & si meum ingenium non moneret, necessitas cogit. Vellem
equidem vobis placere Quirites, sed multo malo vos saluos esse,
qualicunq; erga me animo futuri estis. Natura hoc ita comparatum
est, vt qui apud multitudinē sua causa loquitur, gratior eo sit, cuius
mens nihil præter publicum cōmodum videt. nisi forte assentatores
publicos, plebicolas istos, qui vos nec in armis, nec in ocio esse sinūt,
vestra vos causa incitare & stimulare putatis: cōcitati, aut honori
aut quæstui illis estis. & quia in concordia ordinū nullos se vsquam
esse vident, malæ rei se quam nullius, turbarum ac seditionum du- B
ces esse volunt. Quarum rerum si vos tædium tandem capere potest,
& patrum vestrosque antiquos mores vultis pro his nouis sumere:
nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorum
nostrorum fusos fugatosq; castris exuero: & à portis nostris mœni-
busq; ad illorum vrbes hunc belli terrorem, quo nunc vos attoniti
estis, transtulero. Raro alias tribuni popularis oratio acceptior ple-
bi, quam tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoq;, quæ inter
tales metus detectationem militiæ, telum acerrimum aduersus pa-
tres habere solita erat, bellum & arma spectabat, & agrestium fuga,
spoliatiq; in agris & vulnerati, fœdiora ijs quæ subijciebantur ocu-
lis nunciantes, totam vrbem ira impleuere. In senatum vbi ventum
est, ibi vero in Quintium omnes versi, vt vnum vindicem maiestatis
Romanæ intueri, & primores patrum dignam dicere concionē im-
perio consulari, dignam tot consulatibus anteactis, dignam vita o- C
mni plena honorum sæpe gestorum, sæpius meritorum. alios con-
sules aut per proditionem dignitatis patrum plebi adulatos, aut a-
cerbe tuendo iura ordinis, asperiorem domando multitudinem fe-
cisse: T. Quintium orationem memorem maiestatis: patrum, con-
cordiæq; ordinum, & temporum in primis habuisse. orare eum, col-
legamq;, vt capesserent rempub. orare tribunos, vt vno animo cum
consulibus bellū ab vrbe ac mœnibus propulsari vellent, plebemq;
obedientē in re tam trepida patribus præberent. appellare tribunos,
communē patriam, auxiliumq; eorū implorare, vastatis agris, vrbe
prope oppugnata. Consensu omniū delectus decernitur, habeturq;.
Cum cōsules in concione pronunciassent, tēpus non esse causas co-
gnoscendi: omnes iuniores postero die prima luce in cāpo Martio
adessent:

A adessent: cognoscendis causis eorũ qui nomina non dedissent, bello perfecto se daturos tempus: pro desertore futurum, cuius nõ probassent causam: omnis iuuentus affuit postero die. cohortes sibi quæque centuriones legerunt, bini senatores singulis cohortibus præpositi. Hæc omnia adeo mature perfecta accepimus, vt signa eo ipso die à quæstoribus ex ærario prompta, delataque in campum, quarta diei hora mota ex campo sint: exercitusq; nouus, paucis cohortibus veterum militum voluntate sequentibus, manserit ad decimum lapidem. insequens dies hostem in conspectum dedit, castraque ad Corbionem castris sunt coniuncta. tertio die, cum ira Romanos, illos, cum toties rebellassent, conscientia culpæ ac desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est facta. In exercitu Romano cum duo consules essent potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summa imperij concedente Agrip-B pa penes collegam erat: & prælatus illæ facilitati summittentis se comiter respondebat, communicando consilia laudesq; & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Posthumio Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterum P. Sulpitium equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauere, haud segniter resistentibus Volscis. P. Sulpitius per mediam hostium aciem cum equitatu perrupit. vnde cum eadem reuerti posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines reficeret, terga impugnare hostium satius visum est, momentoq; temporis in auersam incursando aciem, ancipiti terrore dissipasset hostes, ni suo proprio cum prælio equites Volscorum & Æquorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi vero Sulpitius negare cunctandi tempus esse, circumuentos interclusosq; ab suis vociferans, ni equestre prælium connixi omni vi perficerent: nec fugare equitem inte-C grum, satis esse. conficerent equos, virosque, ne quis reueheretur inde ad prælium, aut integraret pugnam. non posse illos resistere sibi, quibus conferta peditum acies cessisset. Haud surdis auribus dicta. impressione vna totum equitatũ fudere, magnam vim ex equis præcipitauere: ipsos, equosq; spiculis confodere. Is finis pugnę equestris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nuncios ad consules rei gestæ mittunt, vbi iam inclinabatur hostium acies. nuncius deinde & vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Æquos. In media primum acie vinci cœpti, qua præmissus equitatus turbauerat ordines. sinistrum deinde cornu ab Quintio consule pelli cœptum. in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa ætate viribusq, ferox, cum omni parte pugnæ melius rem geri, quam apud se videret, accepta signa ab signiferis ipse inferre, quædam iacere etiam in

confertos hostes cœpit. cuius ignominiæ metu concitati milites inuasere hostem. ita æquata ex omni parte victoria est. Nuncius tum à Quintio venit, victorem iam se imminere hostium castris: nolle irrumpere antequam sciat debellatum, & in sinistro cornu esse. si iam fudisset hostes, conferret ad se signa, vt simul omnis exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad victorem collegam, castraque hostium venit. ibi paucis defendentibus, momentoq; fusis, sine certamine in munitiones irrumpunt: prędaq; ingenti cōpotem exercitum, suis etiam rebus recuperatis, quæ populatione agrorum amissæ erant, reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum iis ab senatu, accipio: nec traditur causa spreti aut non sperati honoris. ego quantum in tanto interuallo temporū conijcio, cum Valerio atq; Horatio consulibus, qui preter Volscos & Æquos, Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, negatus ab senatu triumphus esset, verecundiæ fuit pro parte dimidia rerū cōsulibus petere triumphum: ne, etiam si impetrassent magis hominū ratio, quam meritorum habita videretur. Victoriam honestam ex hostibus partā, turpe domi de finibus sociorum iudiciū populi deformauit. Aricini atque Ardeates de ambiguo agro cum sæpe bello certassent, multis inuicem cladibus fessi, iudicem populum Romanum cepere. Cum ad causam orandam venissent, concilio populi à magistratibus dato, magna contētione actum, iamq; editis testibus, cum tribus vocari, & populū inire suffragium oporteret, cōsurgit P. Scaptius de plebe magno natu: Et si licet, inquit, cōsules de repub. dicere, errare ego populū in hac causa non patiar. Cum vt vanum eum negarent, consules audiendum esse, vociferantemq; prodi publicam causam, summoueri iussisēt, tribunos appellat. Tribuni, vt fere semper reguntur à multitudine magis, q̄ regunt, dedere cupidæ audiēdi plebi, vt quæ vellet, Scaptius diceret. Ibi infit, annū se tertiū & octogesimum agere, & in eo agro, de quo agitur, militasse non iuuenem, sed vicesima iam stipendia merentem, cum ad Coriolos sit bellatum eo se rem vetustate obliteratam, cæterum suę memorię infixam, afferre. agrū de quo ambigitur, finium Coriolanorū fuisse, captisque Coriolis, iure belli, publicū populi Rom. factum. mirari se, quonam more Ardeates Ariciniq;, cuius agri ius nunquam vsurpauerint, incolumi Coriolana re, eum se à populo Ro. quem pro domino iudicē fecerint, intercepturos sperent. Sibi exiguum vitę tempus superesse: non potuisse se tamen inducere in animum, quin, quem agrum miles pro parte virili manu cepisset, eum senex quoque voce, qua vna posset, vindicaret. magnopere se suadere populo, ne inutili pudore suam ipse causam damnaret. Consules cum Scaptium non silentio modo,

A modo, sed cum assensu etiam audiri animaduertissent: deos hominesque testantes flagitium ingens fieri, patrum primores accersunt. cum his circumire tribunos, orare, ne pessimum facinus peiore exemplo admitterent, iudices in suam rem litem vertendo, cũ præsertim, etiã si fas sit curam emolumenti sui iudicij esse, nequaquã tantum agro intercipiendo acquiratur, quantum amittatur alienandis iniuria sociorum animis. nam famæ quidem ac fidei damna maiora esse, quam quæ æstimari possent. Hoc legatos referre domum? hoc vulgari? hoc socios audire? hoc hostes? quo cũ dolore hos? quo cum gaudio illos? Scaptio ne hoc concionali seni assignaturos putarent finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium nomen: populum Rom. quadruplatoris, & interceptoris litis alienæ personam laturum. quem enim hoc priuatæ rei iudicem fecisse, vt sibi controuersiosam adiudicaret rem? Scaptiũ ipsum id quidem, etsi præmor-
B tui iam sit pudoris, non facturum. Hæc consules, hæc patres vociferantur. sed plus cupiditas, & author cupiditatis Scaptius valet. vocatæ trib. iudicauerunt agrum publicum populi Romani esse. nec abnuitur ita fuisse, si ad iudices alios itum foret. nunc haud sane quicquam bona causa eleuatur dedecus iudicij: idq; non Aricinis Ardeatibusq; quam patribus Romanis, fœdius atq; acerbius visum. Reliquum anni quietum ab vrbanis motibus, & externis mansit.

DECADIS PRIMAE LIB. IIII.

EPITOME.

Lex de connubio Patrum & plebis contentione magna, patribus repugnantibus, perlata est à trib. Pl. Aliquot annis res populi Roma. domi militiæque per hoc genus magistratus administratæ sunt. I-
C *tem censores tunc primum creati sunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio ablatus, missis in eum colonis, restitutus est. Cum fame populus Ro. laboraret: Sp. Melius eques Romanus frumentum populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe: regnũ affectans à C. Seruilio Hala magistro equitum, iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. L. Minutius index boue aurata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniam ob remp. occubuerant, statuæ in rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus militum occiso Tolumnio rege Veientium, opima spolia secunda retulit. Mamercus AEmilius dictator censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur: anni & sex mensium spatio finito, ob eam rem censoribus notatus est. Fidenæ in potestatem redactæ: eoque coloni missi sunt, quibus occisis, Fidenates cum defecissent à populo Ro. à Mamerco AEmilio di-*

ctatore

ctatore victi sunt: & Fidenæ captæ. Coniuratio seruorum oppressa est. Posthumius tribunus militum propter crudelitatē ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos & Veientes, Fidenates & Faliscos continet. A

V. C. 130. Os secuti M. Genutius & P. Curiatius consules. Fuit annus domi forisq; infestus. Anni namque principio & de connubio patrum & plebis C. Canuleus tribunus plebis rogationem promulgauit. qua contaminari sanguinem suum patres, confundique iura gentium rebantur: & mentio primo sensim illata à tribunis, vt alterum ex plebe consulem liceret fieri, eo processit deinde, vt rogationem nouem tribuni promulgarent, vt populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus vellet, consules faciendi. Id vero si fieret, non vulgari modo cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summum imperium credebant. Leti ergo audiere patres, Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati desciße, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & Volscos Æquosque ob communitam Verruginem fremere. adeo vel infelix bellum ignominiosæ paci præferebant. His itaque in maius etiam acceptis, vt inter strepitũ tot bellorum conticescerent actiones tribunitiæ, delectus haberi, bellum, armaque vi summa apparari iubent, si quo intentius poßit, quam T. Quintio consule apparatum sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu vociferatus, nequicquam territando cõsules, auertere plebem à cura nouarum legum, nunquam eos se viuo delectum habituros ante, quam ea quæ promulgata ab se collegisq; essent, plebes sciuisset: confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consules senatum in tribunum, & tribunus populum in consules incitabat. Negabant consules iam vltra ferri poße furores tribunitios, ventum iam ad finem esse: domi plus belli concitari, quam foris. id adeo non plebis quam patrum, neque tribunorum magis quam consulum culpa accidere. cuius rei præmium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis vniuersisque semper honori fuisse. Reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi à patribus accepißent, quam liberis tradituri essent: vt quemadmodum plebs gloriari poßet, se auctiorem ampliorémque esse. finem ergo non fieri, nec futurum, donec quam felices seditiones, tam honorati seditionum authores essent. Quas, quantasque res C. Canuleium aggreßum? colluuionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum priuatorumque afferre, ne quid synceri, ne quid incontaminati sit: vt discrimine omni sublato,

A lato, nec se quisquam, nec suos nouerit. quam enim aliam vim connubia promiscua habere, nisi vt ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis, patrumq;? vt qui natus sit ignoret cuius sanguinis, quorum sacrorum sit: dimidius patrum sit, dimidius plebis, nec secum quidem ipse concors. Parum id videri, quod omnia diuina humanaque turbentur, iam ad consulatum vulgi turbatores accingi. & primo, vt alter consul ex plebe fieret, id modo sermonibus tentasse: nunc rogari, vt seu ex patribus, seu ex plebe velit, populus consules creet: & creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimum quemq;. Canuleios igitur Iciliosq; consules fore. ne id Iupiter optimus maximus sineret, regiæ maiestatis imperium eo recidere: & se millies morituros potius quā vt tantum dedecoris admitti patiantur. certū habere maiores quoq; si diuinassent, concedendo omnia, non mitiorem in se plebem, sed asperiorem, alia ex alijs iniquiora postulando, B cū prima impetrasset, futuram: primo quamlibet dimicationē subituros fuisse potius, quam eas leges sibi imponi paterentur, quia tum concessum sit de tribunis, iterū concessum esse. Finem non fieri posse, in eadem ciuitate tribunos plebis, & patres esse. aut hunc ordinem aut illū magistratum tollendū esse: potiusq; sero, quā nunquam obuiam eundū audaciæ temeritatiq;. illine vt impune primo discordias serentes, concitent finitima bella? deinde aduersus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem, defendiq; prohibeant? & cū hostes tantum non accersierint, exercitus conscribi aduersus hostes nō patiantur? sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam victoris patres accipi sinant, delectū haberi prohibiturum. quid esse aliud, quam minari se proditurum patriam: oppugnari atq; capi passurum? quid eam vocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Æquis & Veientibus allaturam? nonne Canuleio duce se C speraturos Capitolium atq; arcem scandere posse, si patribus tribuni cum iure ac maiestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quam aduersus hostium arma. Cum maxime hæc in senatu agerentur, Canuleius pro legibus suis, & aduersus consules, ita disseruit: Quantopere vos Quirites contemnerent patres, quam indignos ducerent, qui vna secum vrbe intra eadem mœnia viueretis, sæpe equidem & ante videor animaduertisse: nunc tamen maxime, quod adeo atroces in has rogationes nostras coorti sunt: quibus quid aliud quam admonemus, ciues nos eorum esse, & si non easdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera connubium petimus, quod finitimis, externisque dari solet. nos quidem ciuitatem, quæ plus quam connubium est, hostibus etiā victis dedimus. Altera nihil noui ferimus, sed id

,, ſed id quod populi eſt, repetimus atque vſurpamus: vt quibus velit A
,, populus Rom. honores mandet. Quid tandem eſt, cur cœlum ac ter-
,, ras miſceant? cur in me impetus modo pene in ſenatu ſit factus? ne-
,, gent ſe manibus temperaturos? violaturosq; denuncient ſacroſan-
,, ctam poteſtatem? Si populo Rom. liberum ſuffragium datur, vt qui-
,, bus velit, conſulatum mandet: & non præciditur ſpes plebeio quo-
,, que, ſi dignus ſummo honore erit, adipiſcendi ſummi honoris, ſtare
,, vrbs hæc non poterit? de imperio actum eſt? Et perinde hoc valet,
,, plebeiusne conſul fiat, tanquam ſeruum aut libertinum aliquis cõ-
,, ſulem futurum dicat. Ecquid ſentitis, in quanto contemptu viuatis?
,, Lucis vobis huius partem, ſi liceat, adimant. quod ſpiratis, quod vo-
,, cem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. quin et-
,, iam (ſi dijs placet) nefas aiunt eſſe conſulem plebeium fieri. Obſecro
,, vos, ſi non ad faſtos, nõ ad commentarios pontificum admittimur,
,, ne ea quidem ſcimus, quæ omnes peregrini etiam ſciunt, conſules B
,, in locum regum ſucceſſiſſe? nec aut iuris aut maieſtatis quicquam
,, habere, quod non in regibus ante fuerit? en vnquam creditis fando
,, auditum eſſe, Numã Pompilium non modo non patricium, ſed ne
,, ciuem quidem Romanum ex Sabino agro accitum, populi iuſſu, pa-
,, tribus authoribus Romæ regnaſſe? L. deinde Tarquinium, non mo-
,, do Romanæ, ſed ne Italicæ quidem gentis, Demarati Corinthij fili-
,, um, incolam ab Tarquinijs, viuis liberis Anci, regem factum? Ser-
,, uium Tullium poſt hunc captiua Corniculana natum, patre nullo,
,, matre ſerua, ingenio & virtute regnum tenuiſſe? quid enim de T. Ta-
,, tio Sabino dicam, quem ipſe Romulus parens vrbis in ſocietatem
,, regni accepit? Ergo dum nullum faſtiditur genus, in quo eniteret
,, virtus, creuit imperium Romanum. pœniteat nunc vos plebeij con-
,, ſulis, cum maiores noſtri aduenas reges non faſtiderint, & ne regi-
,, bus quidem exactis clauſa vrbs fuerit peregrinæ virtuti. Claudiam C
,, certe gentem poſt reges exactos ex Sabinis non in ciuitatem modo
,, accepimus, ſed etiam in patriciorum numerum. Ex peregrino ne pa-
,, tricius, deinde conſul fiat? ciuis Romanus ſi ſit ex plebe, præciſa con-
,, ſulatus ſpes erit? Vtrum tandem non credimus fieri poſſe, vt vir for-
,, tis ac ſtrenuus, pace belloque bonus ex plebe, ſit Numæ, L. Tarqui-
,, nio, Seruio Tullio ſimilis? anne ſi ſit quidem ad gubernacula rei-
,, public. accedere eum patiemur? potiusque decemuiris deterrimis
,, mortalium, qui tum omnes ex patribus erant, quam optimis re-
,, gum nouis hominibus ſimiles conſules ſumus habituri? At enim
,, nemo poſt reges exactos de plebe conſul fuit. Quid poſtea? nullane
,, res noua inſtitui debet? & quod nondum eſt factum (multa enim
,, nondum ſunt facta in nouo populo) ea, ne ſi vtilia quidem ſint, fieri
oportet?

A oportet? Pontifices, augures Romulo regnante nulli erant: ab Numa Pompilio creati sunt: census in ciuitate, & descriptio centuriarum, classiumque non erat: ab Seruio Tullio est facta. consules nunquam fuerant, regibus exactis creati sunt. dictatoris nec imperium, nec nomen fuerat: apud patres esse cœpit. tribuni plebis, ædiles, quæstores nulli erant: institutum est vt fierent. decemuiros legibus scribendis intra decem hos annos & creauimus, & è republica sustulimus. Quis dubitat, quin in æternum vrbe condita, & in immensum crescente, noua imperia, sacerdotia, iura gentium hominumq; instituantur? Hoc ipsum, ne connubium patribus cum plebe esset, non decemuiri tulerunt paucis his annis, pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis? an esse vlla maior aut insignior contumelia potest, quam partem ciuitatis velut cōtaminatam indignam connubio haberi? quid est aliud, quam exilium intra eadem mœnia, B quam relegationem pati: ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur cauent, ne societur sanguis quid? hoc si polluit nobilitatem istam vestram, quam plerique oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere nec sanguine, sed per cooptationem in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos iussu populi: sinceram seruare priuatis consilijs non poteratis, nec ducendo ex plebe, neq; vestras filias sororesque enubere sinendo è patribus? Nemo plebeius patriciæ virgini vim afferet, patriciorū ista libido est: nemo inuitum pactionem nuptialem quemquā facere coegisset: verum enimuero lege id prohiberi, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. cur enim non confertis ne sit connubium diuitibus ac pauperibus? quod priuatorum consiliorum vbiq; semper fuit. vt in quam cuique fœminæ conuenisset domum, nuberet? ex qua pactus esset vir domo, in matrimonium duceret: id vos sub C legis superbissimæ vincula conijcitis, qua dirimatis societatem ciuilem, duasq; ex vna ciuitate faciatis. Cur non sancitis, ne vicinus patricio sit plebeius? ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium ineat? ne in foro eodem consistat? quid enim in re est aliud? si plebeiam patricius duxerit, si patriciam plebeius, quid iuris tandē mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. Nec quod nos ex connubio vestro petamus quicquam est, præterquam vt hominum, vt ciuium numero simus. nec vos (nisi in contumeliam ignominiamque nostram certare iuuat) quod contendatis quicquam est. Deniq; vtrum tandem populi Romani, an vestrum, summum imperium est? regib. exactis vtrum vobis dominatio, an omnibus æqua libertas parta est? Oportet licere populo Rom. si velit, iubere legem. an, vt quæque rogatio promulgata erit, vos delectum pro pœna decernetis? & simul ego tribunus

vocare

vocare tribus in suffragium cœpero, tu statim consul sacramento iuniores adiges, & in castra educes? & minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid? si non quantum istæ minæ aduersus plebis consensum valerent, bis iam experti essetis? scilicet quia nobis cõsulrum volebatis, certamine abstinuistis? an ideo non est dimicatũ, quod quæ pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nunc erit certamen, Quirites. animos vestros illi tentabunt semper, vires non experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa seu vera sunt, cõsules, parata vobis plebs est, si cõnubiis redditis, vnam hanc ciuitatem tandẽ facitis: si coalescere, si iungi misceriq; vobis priuatis necessitudinibus possunt: si spes, si aditus ad honores viris strenuis & fortibus datur: si in consortio, si in societate reipub. esse: si, quod æque libertatis est, inuicem annuis magistratibus parere atq; imperitare licet. Si hæc impediet aliquis, ferte sermonibus, & multiplicate fama bella: nemo est nomen daturus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum quibus nec in republica honorum, nec in priuata connubij societas est. Cum in concionem & consules processissent, & res à perpetuis orationibus in altercationem vertissent, interrogãti tribuno, cur plebeium consulem fieri non oporteret? vt fortasse vere, sic parum vtiliter in præsens certamen respondit, quod nemo plebeius auspicia haberet: ideoque decemuiros cõnubium diremisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebes ad id maxime indignatione exarsit, ꝙ auspicari tanquã inuisi diis immortalibꝰ negarẽtur posse. Nec ante finis contentionũ fuit, cum & tribunum acerrimum authorẽ plebs nacta esset, & ipsa cum eo pertinacia certaret, quam victi tandẽ patres vt de connubio ferretur concessere: ita maxime rati contentionem de plebeiis consulibus tribunos aut totam depositutos, aut post bellum dilaturos esse: contentamque interim connubio plebem paratam delectui fore. Cum Canuleius victoria de patribus, & plebis fauore ingens esset, accensi alij tribuni ad certamen, pro rogatione sua summa vt pugnant: & crescentibus in dies fama belli, delectum impediunt. Consules, cum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia principum domi habebant: apparebat autem, aut hostibus, aut ciuibus de victoria cõcedendum esse. Soli ex cõsularibus Valerius atq; Horatius non intererant cõsiliis. C. Claudij sententia cõsules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatiq; & Capitolini sententiæ abhorrebant à cæde, violandisque quos fœdere icto cum plebe sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia eo deducta res est, vt tribunos militum consulari potestate promiscue ex patribus ac plebe creari sinerent, de consulibus creãdis nihil mutaretur. eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis con-

A nis conſulari poteſtate tribus creandis indicuntur. quibus indictis extemplo quicunq; aliquid ſeditioſe dixerat, aut fecerat, quam maxime tribunitij & prehenſare homines, & concurſare toto foro candidati cœpere: vt patricios deſperatio primo, irritata plebe, adipiſcēdi honoris, deinde indignatio, ſi cum his gerendus eſſet honos, deterret, poſtremo coacti tamē à primoribus, petiere, ne ceſſiſſe poſſeſſione rei pub. viderentur. Euentus eorum comitiorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatiſq; alios ſecundum depoſita certamina incorrupto iudicio eſſe. tribunos enim omnes patricios creauit populus, contentus eo, quod ratio habita plebeiorum eſſet. Hanc modeſtiam æquitatemque, & altitudinem animi vbi nūc in vno inueneris, quæ tum populi vniuerſi fuit? Anno trecenteſimo decimo quam vrbs Roma condita erat, primum tribuni militū pro conſulibus magiſtratum ineunt, Sempronius Atratinus, L. Atilius,
B T. Cæcilius. quorum in magiſtratu cōcordia domi, pacem etiam foris præbuit. Sunt qui propter adiectum Æquorū Volſcorumq; bello, & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo conſules obire tot ſimul bella nequirēt. tribunos militum tres creatos dicant, ſine mentione promulgatæ legis de conſulibus creandis ex plebe: & imperio & inſignibus cōſularibus vſos. Non tamen pro firmato iā ſtetit magiſtratus eius ius, quia tertio menſe quam inierūt, augurū decreto, perinde ac vitio creati, honore abiere: quod C. Curiatius, qui comitiis eorū præfuerat. parum recte tabernaculū cepiſſet. Legati ab Ardeatibus Romā venerunt, ita de iniuria querentes vt ſi demeretur ea, in fœdere atque amicitia manſuros reſtituto agro appareret. Ab ſenatu reſponſum eſt, iudicium populi reſcindi ab ſenatu nō poſſe, præterquam quod nullo nec exemplo nec iure fieret, concordiæ etiam ordinum cauſa. ſi Ardeates ſua tempora expectare velint, arbitriumque ſenatui leuandæ iniuriæ ſuæ permittant, fore vt
C poſtmodum gaudeant ſe iræ moderatos: ſciantque patribus æque curæ fuiſſe, ne qua iniuria in eos oriretur, ac ne orta, diuturna eſſet. Ita legati, cum ſe rem integram relaturos dixiſſent, comiter dimiſſi. Patricij, cum ſine curuli magiſtratu reſpub. eſſet, coiere, & interregem creauere. Contentio, conſuleſne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex ac ſenatus, conſulum comitia: tribuni plebis, & plebs, tribunorum militum vt habeantur, tendunt. Vicerunt patres, quia & plebs patriciis ſeu hunc ſeu illum delatura honorem, fruſtra certare ſuperſedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio ſui, quam quibus vt indigni præterirentur. Tribuni quoque plebis certamen ſine effectu in beneficio apud primores ptrum reliquere. T. Quin-

V.C. tius Barbatus interrex consules creat L. Papyrium Mugilanum, L. A
311. Semproniũ Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus fœdus re-
nouatum est. Idque monumenti est, consules eos illo anno fuisse,
qui neq; in annalibus priscis, neque in libris magistratuum inueni-
untur. credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde
ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis his consulibus, præ-
termissa nomina consulũ horũ. Licinius Macer author est, & in fœ-
dere Ardeatino & in linteis libris ad Monetæ inuentos. Et foris, cum
tot terrores à finitimis ostentati essent, & domi ocium fuit. Hunc
annum seu tribunos modo, seu tribunis suffectos consules habuit,
312. sequitur annus haud dubiis consulibus, M. Geganio Macerino ite-
rum, T. Quintio Capitolino quintum Coss. Idem hic annus censuræ
initium fuit, rei à parua origine ortæ. quæ deinde tanto incremento
aucta est, vt morum disciplinæq; Romanæ penes eam regimen, se-
natus equitumq; centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub di- B
tione eius magistratus, publicorum ius, priuatorumq; locorum, &
vectigalia populi Rom. sub nutu atq; arbitrio essent. Ortum autem
initium rei est, quod in populo per multos annos incenso, neq; dif-
ferri census poterat: neq; cõsulibus, cum tot populorũ bella immi-
nerent, operæ erat id negotiũ agere. Mentio illata ab senatu est, rem
operosam, ac minime consularem, suo proprio magistratu egere: cui
scribarum ministerium custodięque & tabularum cura, cui arbitriũ
formulæ censendi subijceretur. Et patres quanquã rem paruam, ta-
men quo plures patricij magistratus in repub. essent, lęti accepere id
quod euenit, futurum credo etiam rati, vt mox opes eorũ qui præ-
essent, ipsi honori ius maiestatemque adijcerent. & tribuni (id quod
tunc erat) magis necessariam, quam speciosi ministerij procuratio-
nem intuentes, ne paruis quoque rebus incommode aduersarentur,
haud sane tetendere. Cum à primoribus ciuitatis spretus honor es- C
set: Papyrium, Semproniumq;, quorum de consulatu dubitabatur,
vt eo magistratu parum solidum consulatum explerent, censui agẽ-
do populus suffragiis præfecit. Censores ab re appellati sunt. Dum
hæc Romæ geruntur, legati ab Ardea veniunt, pro veterrima socie-
tate, renouatoque fœdere recenti auxiliũ prope euersæ vrbi implo-
rantes. Frui namque pace optimo consilio cum populo Romano
seruata, per intestina arma non licuit, quorum causa atque initium
traditur ex certamine factionum ortum, quæ fuere, eruntque plu-
ribus populis magis exitio, quam bella externa, quam fames mor-
biue, quæque alia in deum iras, velut vltima publicorum malorum
vertunt. Virginem plebeij generis maxime forma notam petiere iu-
uenes: alter virgini genere par, tutoribus fretus, qui & ipsi eiusdem
corporis

A corporis erant: nobilis alter, nulla re præterquam forma captus. adiuuabant eum optimatium studia, per quæ in domum quoq; puellæ certamen partium penetrauit. nobilis superior iudicio matris esse, quæ quam splendidissimis nuptijs iungi puellã volebat. tutores in ea quoque re partium memores, ad suum tendere. Cum res peragi intra parietes nequisset, ventum in ius est. postulatu audito matris tutorumque, magistratus secundum parentis arbitrium dant ius nuptiarum. Sed vis potentior fuit. namque tutores inter suæ partis homines de iniuria decreti palam in foro concionati, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. aduersus quos infestior coorta optimatium acies sequitur accensum iniuria iuuenem. fit pręlium atrox. Pulsa plebs, nihil Romanæ plebi similis, armata ex vrbe profecta, colle quodam capto, in agros optimatium cum ferro igniq; excursiones facit. vrbem quoq; omnis etiam expertem ante certaminis, B multitudine opificum ad spem prædæ euocata, obsidere parat. nec vlla species cladesq; belli abest, velut cõtacta ciuitate rabie duorum iuuenum, funestas nuptias ex occasu patriæ petentium. Parum parti vtriq; domi armorum belliq; est visum. optimates Romanos ad auxilium vrbis obsessæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos exciuere. Priores Volsci duce Æquo Cluilio Ardeam venerunt, & mœnibus hostium vallum obiecere. Quod vbi Romam est nunciatum, extemplo M. Geganius cõsul cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cœpit, præcipitiq; iam die curare corpora milites iubet. quarta deinde vigilia signa profert: cœptumque opus adeo approperatum est, vt sole orto Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumuallatos, quã à se vrbem viderent. & alia parte consul muro Ardeę brachium immiserat, qua ex oppido sui commeare possent. Volscus imperator, qui ad eam diem non com- C meatu præparato, sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento aluisset militem: postquam septus vallo, repente inops omnium rerum erat, ad colloquium consule euocato, si soluendæ obsidionis causa venerit Romanus, abducturum se inde Volscos ait. Aduersus ea consul, victis conditiones accipiendas esse, non ferendas, respondit: neque vt venerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse, dedi imperatorem, arma poni iubet, fatentes victos se esse, & imperio parere: aliter tam abeuntibus, quam manentibus se hostem infensum, victoriam potius ex Volscis, quam pacẽ infidam Romam relaturum. Volsci exiguam spem in armis ponentes: alia vndiq; abscissa, cum tentassent: præter cætera aduersa, loco quoq; iniquo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur, ad preces à certamine

V.C. versi, dedito imperatore, traditisq; armis sub iugum missi, cum singulis vestimentis ignominię cladisq; pleni dimittūtur. & cum haud procul vrbe Thusculo consedissent, vetere Thusculanorum odio inermes oppressi dederunt pœnas, vix nuncijs cædis relictis. Romanus consul Ardeæ turbatas seditione res, principibus eius motus securi percussis, bonisque eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit. Demptamque iniuriam iudicij tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid ad delendum publicæ auariciæ monumentum videbatur. Consul triumphans in vrbem redijt, Cluilio Volscorum duce ante currum ducto, prælatisque spolijs, quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat. Æquauit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: qua concordiæ pacisque domesticam curam, iura infimis summisq; moderando, ita tenuit, vt eum & patres seuerum consulem, & plebs satis comem crediderint: & aduersus tribunos B authoritate plura quam certamine tenuit. quinque consulatus eo-
313. dem tenore gesti, vitaque omnis consulariter acta, verendum pene ipsum magis quam honorem faciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit. Consules creant M. Fabium Vibulanum, Posthumium Ebutium Cornicinem. Fabius & Ebutius consules, quo maiori gloriæ rerum domi forisque gestarum succedere se cernebant: maxime autem memorabilem annum apud finitimos socios hostesq; esse, quod Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subuentum: eo impensius vt delerent prorsus ex animis hominum infamiam iudicij, senatusconsultum fecerunt, vt quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eo præsidij causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum in tabulas, vt plebem tribunosque falleret, iudicij rescindendi consilium initum. consenserant autem, vt multo maiore parte Rutulorum co- C lonorum, quam Romanorum scripta, nec ager vllus diuideretur, nisi is qui interceptus iudicio infami erat: nec vlli prius Romano ibi, quam omnibus Rutulis diuisus esset, gleba vlla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates redijt. Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendā creati, Agrippa Menenius, T. Clœlius Siculus, M. Ebutius Helua. Qui præter minime populare ministerium agro assignando socijs, quem populus Romanus suum iudicasset, cum plebem offendissent, ne primoribus quidem patrum satis accepti, quod nihil gratiæ cuiusquam dederant: vexationes, ad populū iam die dicta ab tribunis, colonis ad scripti remanendo in colonia, quam testem integritatis iustitiæq; habebant, vitauere. Pax domi forisque fuit & hoc & in se-
314. quenti anno, C. Furio Pacilio, & M. Papyrio Crasso Coss. Ludi ab decem-

A cemuiris per secessionem plebis à patribus ex senatusconsulto voti, V.C.
eo anno facti sunt. Causa seditionum nequicquam à Petilio quæsita: qui tribunus plebis iterum ea ipsa denunciando factus, neq; vt de agris diuidendis plebi referrent cõsules ad senatum, peruincere potuit: & cum magno certamine obtinuisset vt consulerentur patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creari iussi sunt. ludibrioq; erant minæ tribuni denunciantis se delectum impediturum: cum quietis finitimis, neq; belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato Coss. multiplici clade ac periculo insi- 315.
gnis, seditionibus, fame, regno prope per largitionis dulcedinem in ceruices accepto. Vnum abfuit bellum externum: quo si aggrauatæ res essent, vix ope deorum omnium res sisti potuisset. Cœpere à fame mala, seu aduersus annus frugibus fuit: seu dulcedine concio-
B num & vrbis, deserto agrorum cultu. nam vtrunq; traditur. & patres plebem desidem, & tribuni plebis nunc fraudem, nũc negligentiam consulum accusabant. Postremo perpulere plebei, haud aduersante senatu, vt L. Minutius præfectus annonæ crearetur: felicior in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus, quam ad curationẽ ministerij sui: quanquam postremo annonæ quoque leuatæ haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Qui cum multis circa finitimos populos legationibus terra mariq; nequicquam missis (nisi quod ex Hetruria haud ita multum frumenti aduectum est) nullum momentum annonæ fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiæ, profiteri cogendo frumentum, & vendere quod vsui menstruo superesset: fraudandoq; parte diurni cibi seruitia: criminando inde, & obijciendo iræ populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis quam leuaret inopiam: multi ex plebe spe amissa potius quam vt
C cruciarentur trahendo animam, capitibus obuolutis se in Tyberim præcipitauerunt. Tum Sp. Melius ex equestri ordine, vt illis temporibus prædiues rem vtilem, pessimo exemplo, peiore consilio est aggressus. frumento namq; ex Hetruria priuata pecunia per hospitum clientiumq; ministeria coempto (quæ credo ipsa res ad leuandã publica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere instituit: plebemque hoc munere delinitam, quacunque incederet, conspectus, elatusque supra modum hominis priuati, secum trahere, haud dubium consulatum ei fauore ac spe despondentem. Ipse vt est humanus animus insatiabilis, eo quod fortuna spõdet, ad altiora & non concessa tendere: & quoniam consulatus quoq; eripiendus inuitis patribus esset, de regno agitare. id vnum dignũ tanto apparatu consiliorum, & certamine, quod ingens exudandũ esset,

V.C. præmium fore. Iam comitia cõsularia instabant: quæ res eum necdũ A
compositis maturisve satis consilijs, oppressit. Consul sextum crea
316. tus T. Quintius Capitolinus, minime opportunus vir nouanti res: collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen, & L. Minutius præfectus annonæ, seu refectus, seu quo ad res posceret, in incertum creatus. nihil enim constat, nisi in libros linteos vtroque anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Minutius eandem reipu. curationem agens, quam Melius priuatim agendam susceperat: cum in vtraque domo genus idem hominum versaretur, rem compertam ad senatum defert, tela in domum Melij conferri, eumq; conciones domi habere, ac non dubia regni consilia esse. tempus agendæ rei nondum stare. cætera iam conuenisse: & tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem: & partita ducibus multitudinis ministeria esse. serius se pene, quam tutum fuerit, ne cuius incerti vaniq; author esset, ea deferre. Quæ postquam sunt B audita, & vndiq; primores patrum & prioris anni consules increparent, quod eas largitiones, cœtusque plebis in priuata domo passi essent fieri: & nouos consules, quod expectassent donec à præfecto annonæ tanta res ad senatum deferretur, quę consulem non authorem solum desideraret, sed etiam vindicem: tum T. Quintius consules immerito increpari ait, qui cõstricti legib. de prouocatione ad dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum virium in magistratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam, quantum animi haberent. opus esse non forti solum viro, sed etiam libero, exolutoque legum vinculis. Itaque se dictatorem L. Quintium dicturum: ibi animum parẽ tantę potestati esse. Approbantibus cunctis, primo Quintius abnuere: & quid sibi vellent, rogitare, qui se ætate exacta tantæ dimicationi obijcerent? Dein cum vndiq; plus in illo senili animo nõ consilij modo, sed etiam virtutis esse, quam in omnibus alijs, di- C cerent, laudibusq; haud immeritis onerarent, & consul nihil remitteret: precatus tandem deos immortales Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus damno dedecorive reipubl. esset, dictator à cõsule dicitur. ipse deinde C. Seruilium Halam magistrum equitum dicit. Postero die dispositis pręsidijs cum in forum descendisset, conuersaque in eum plebs nouitate rei ac miraculo esset: & Meliani, atque ipse dux eorum, in se intentam vim tanti imperij cernerent: expertes consiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem, aut Quintium post octogesimum annum rectorem reipub. quæsisset, rogitarent: missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium, Vocat te, inquit, dictator. Cũ pauidus ille quid vellet, quæreret: Seruiliusq;, causam dicendam esse proponeret,

A neret, crimenque à Minutio delatum ad ſenatum diluendum: tunc Melius recipere ſe in cateruam ſuorum, & primum circunſpectans tergiuerſari: poſtremo cum apparitor iuſſu magiſtri equitum eum duceret, ereptus à circunſtantibus, fugiensq; fidem plebis Romanæ implorare, & opprimi ſe conſenſu patrum dicere, quod plebi benigne feciſſet: orare, vt opem ſibi vltimo in diſcrimine ferrent, neve ante oculos ſuos trucidari ſinerent. Hæc eum vociferantem aſſecutus Hala Seruilius obtruncat: reſperſusq; cruore obtruncati, ſtipatus caterua patriciorum iuuenum dictatori renunciat: vocatum ad eum Melium, repulſo apparitore concitantem multitudinem, pœnam meritam habere. Tum dictator, Macte virtute, inquit, C. Seruili eſto, liberata repub. Tumultuantem deinde multitudinem incerta exiſtimatione facti, ad concionem vocari iuſſit: & Melium iure cæſum pronunciauit, etiã ſi regni crimine inſons fuerit: qui vocatus B à magiſtro equitum ad dictatorem non veniſſet, ſe ad cauſam cognoſcendam conſediſſe: qua cognita habiturum fuiſſe Melium ſimilem cauſæ fortunam. vim parantem ne iudicio ſe committeret, vi coercitum eſſe. nec cum eo tanquam cum ciue agendum fuiſſe, qui natus in libero populo, inter iura, legesq;, ex qua vrbe reges exactos ſciret: eodemq; anno ſororis filios regis, & liberos conſulis liberatoris patriæ, propter pactionem indicatam recipiendorum in vrbem regum, à patre ſecuri eſſe percuſſos: ex qua Collatinum Tarquinium conſulem nominis odio abdicare ſe magiſtratu, atq; exulare iuſſum: in qua de Sp. Caſſio poſt aliquot annos propter conſilia inita de regno, ſupplicium ſumptum: in qua nuper decemuiros bonis, exilio, capite multatos ob ſuperbiam regiam: in ea Sp. Melius ſpem regni conceperit, & quis homo? quanquã nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationẽ pandere viam: C ſed tamen Claudios, Caſſios, cõſulatibus, decemuiratibus ſuis, maiorumque honoribus, ſplendore familiarum ſuſtuliſſe animos, quo nefas fuerit, Sp. Melium, cui tribunatus plebis magis optãdus quam ſperandus fuerit, frumentarium diuitem, vilibus farris libris ſperaſſe libertatem ſe ciuium ſuorum emiſſe: ciboq; obijciendo ratum victorem finitimorum omnium populum in ſeruitutem perlici poſſe: vt quem ſenatorem concoquere ciuitas vix poſſet, regem ferret, Romuli cõditoris ab dijs orti, recepti ad deos, inſignia atq; imperium habentem, non pro ſcelere id magis, quam pro monſtro habendũ. Nec ſatis eſſe ſanguine eius expiatum, niſi tecta parietesq;, intra quæ tantũ amentiæ conceptum eſſet, diſſiparentur: bonaq; contacta precijs regni mercandi, publicarentur. Iubere itaque quæſtores vendere ea bona, atq; in publicum redigere. Domum deinde, vt mo-

V.C. numento area eſſet oppreſſæ nefariæ ſpei, dirui extemplo iuſſit. id A
Æquimelium appellatum eſt. L. Minutius boue aurato extra portam Tergeminam eſt donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumentum Melianum aſſibus in modios æſtimatum plebi diuiſit. Hunc Minutium apud quoſdam autores tranſiſſe à patribus ad plebem, vndecimumq; tribunum plebis cooptatum, ſeditionem motam ex Meliana cæde, ſedaſſe inuenio. Cæterum vix credibile eſt, numerum tribunorum patres augeri paſſos: idq; potiſſimũ exemplum à patricio homine introductum: nec deinde id plebẽ conceſſum ſemel obtinuiſſe, aut certe tentaſſe. ſed ante omnia refellit falſum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcilius, Q. Iunius, Sex. Titinius, ſoli ex collegio tribunorum neque tulerant de honoribus Minutij legem: & criminari nunc Minutium, nunc Seruilium apud plebem, quæriq; indignam necem Melij nõ deſtiterant. Peruicerunt igitur, vt tribunorum mi- B
litum potius quam conſulum comitia haberentur: haud dubij, quin ſex lectis (tot enim iam creari licebat) & plebeij aliqui profitendo ſe vltores fore Melianæ cædis, crearentur. Plebs quanquã agitata multis eo anno & varijs motibus erat, nec plures quã tres tribunos con-
317. ſulari poteſtate creauit, & in ijs L. Quintium Cincinnati filium: ex cuius dictaturæ inuidia tumultus quærebatur: prælatus ſuffragijs Quintio Mamercus Æmylius, vir ſummæ dignitatis, L. Iulium tertium creant. in horum magiſtratu Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumnium Veientium regem ac Veientes defecere. maius additum defectioni ſcelus. C. Fulcinium, C. Iulium Tullum, Sp. Nautium, L. Roſcium, legatos Romanos, cauſam noui conſilij quærentes, iuſſu Tolumnij interfecerunt. leuant quidam regis facinus. in teſſerarum proſpero iactu vocem eius ambiguam, vt occidi iuſſiſſe
videretur, à Fidenatibus exceptam, cauſam mortis legatis fuiſſe. rem C
incredibilem: interuentu Fidenatium nouorum ſociorum conſulentium de cæde ruptura ius gentium, non auerſum ab intentione luſus animum: nec deinde in horrorem verſum facinus. propius eſt fidem, obſtringi Fidenatium populum, ne reſpicere ſpem vllam ab Romanis poſſet conſcientia tanti ſceleris, voluiſſe. Lagatorum qui Fedenis cæſi erant, ſtatuæ publice in Roſtris poſitæ ſunt. Cum Veientibus Fidenatibusq; pręterquam finitimis populis ab cauſa etiam tam nefanda bellum exorſis, atrox dimicatio inſtabat. Itaque ad curam ſummę rerũ quieta plebe, tribuniſq; eius, nihil cõtrouerſię fuit,
318. quin conſules crearentur M. Geganius Macerinus tertium; & L. Sergius, Fidenas, à bello credo quod deinde geſſit, appellatus. hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium ſecundo prælio conflixit:

nec

A nec incruentam victoriam retulit. Maior itaq; ex ciuibus amissis dolor, quam lætitia fusis hostibus, fuit. & senatus, vt in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercũ Æmilium iussit: is magistrum equitum ex collegio prioris anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant, L. Quintium Cincinnatum, dignum parente iuuenem, dixit. Ad delectum à consulibus habitum centuriones veteres belli periti adiecti: & numerus amissorum proxima pugna expletus. Legatos, Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum secum esse dictator iussit. Cum potestas maior, tum vir quoque potestati par, hostes ex agro Romano trans Anienem submouere: collesq; inter Fidenas atq; Anienem ceperunt, referentes castra: nec ante in campos digressi sunt, quam legiones auxilio Faliscorum venerunt. tum demum castra Hetruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad confluentes consedit in B vtriusq; ripis amnis, qua sequi munimento poterat, vallo interposito, postero die in aciem eduxit. Inter hostes variæ fuere sententiæ. Faliscus procul ab domo militiam ægre patiens, satisq; fidens sibi, poscere pugnam: Veienti Fidenatiq; plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius, quanquã suorum magis placebant consilia, ne longinquam militiam paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. dictatori ac Romanus, quod detractasset pugnam hostis, animi accessere. posteroq; die iam militibus castra vrbemq; se oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat, vtrinq; acies intra bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationẽ castra Romana aggrederentur, post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus, vt dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci tenerent, medij Fidenates essent. Dictator dextro cornu aduersus Faliscos, sinistro contra C Veientem Capitolinus Quintius intulit signa: ante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper silentium & quies fuit: nec Hetruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris: & dictatore arcem Romanam respectante, vt ab auguribus simul aues rite admisissent, ex composito tolleretur signum. quod vbi conspexit, primos equites clamore sublato in hostem emisit, secuta peditum acies ingenti vi conflixit. nulla parte legionẽs Hetruscæ sustinuere impetum Romanorum. eques maxime resistebat, equitumq; longe fortissimus ipse rex ab omni parte effusè sequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis animo ac viribus par: memorq; generis, quod amplissimum acceptum maius auctiusq; reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnij, quacunq;

cunq; se intēdisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemque eum regio habitu volitantē tota acie cognouisset: Hiccine est, inquit, ruptor fœderis humani, violatorq; gentium iuris? iam ego hanc mactatam victimam (si modo sancti quicquã in terris esse dij volunt) legatorũ manibus dabo. Calcaribus subditis, in festa cuspide in vnum fertur hostem, quem cum ictum equo deiecisset, confestim & ipse hasta innixus, se in pedes excipit. assurgentem ibi regem vmbone resupinat, repetitumq; sæpius cuspide ad terrã affixit. tum exangui detracta spolia, caputq; abscissum victor spiculo gerens, terrore cæsi regis hostes fundit. Itaq; equitũ quoq; fusa acies, quæ vna fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus instat: & ad castra compulsos cædit. Fidenatium plurimi locorum notitia effugere in montes. Cossus Tyberim cum equitatu transuectus, ex agro Veientano ingentem detulit prædam ad vrbem. Inter prælium & ad castra Romana pugnatum est, aduersus partem copiarũ ab Tolumnio, vt ante dictum est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona primum vallum defendit: intentos deinde hostes in vallum, egressus dextra principali cum triarijs repente inuadit. quo pauore iniecto, cædes minor, quia pauciores erant: fuga non minus trepida, quã in acie fuit. Omnibus locis re bene gesta, dictator senatusconsulto, iussuq; populi triumphans in vrbem redijt. Longe maximum triumphi spectaculum fuit. Cossus, spolia opima regis interfecti gerens, in eum milites carmina incondita, æquantes eum Romulo, canere. Spolia in æde Iouis Feretrij prope Romuli spolia, quæ prima opima appellata sola ea tempestate erant, cum solenni dedicatione dono fixit. auerteratq; in se a curru dictatoris ciuiũ ora, & celebritatis eius diei fructum prope solus tulerat. Dictator coronam auream * libræ pondo ex publica pecunia populi iussu in Capitolio Ioui donum posuit. Omneis ante me authores secutus, A. Cornelium Cossum tribunum militum secunda spolia opima Iouis Feretrij templo intulisse, exposui. Cæterum præterquam quod ea rite opima spolia habentur, quæ dux duci detraxerit, nec ducem nouimus, nisi cuius auspicio bellum geritur, titulus ipse spolijs inscriptus, illos, meq; arguit, consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego cum Augustum Cæsarem templorum omnium conditorem aut restitutorem, ingressum ædem Feretrij Iouis, quam vetustate dilapsam refecit, se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem: prope sacrilegium ratus sum, Cossum spoliorum suorum, Cæsaremq; ipsius templi authorem subtrahere testem, qui si ea in re sit error, quod tam veteres annales, quodq; magistratuũ libri, quos linteos in æde repositos Monetæ, Macer Licinius citat identidem authores, septimo post demum

A mum anno cum T. Quintio Penno A. Cornelium Cossum consu- V.C.
lem habeant: existimatio cõmunis omnibus est: nam etiam illud ac-
cedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset, quod im-
belle triennium ferme pestilentia, inopiaq; frugum circa A. Corne-
lium consulem fuit: adeo, vt quidã annales velut funesti, nihil prȩter
nomina consulum suggerant. tertius ab cons. Cossi annus tribunum
eum militum consulari potestate habet: eidem anno magistrũ equi-
tum, quo in imperio alterã insignem edidit pugnam equestrem. ea
libera coniectura est. sed (vt ego arbitror) vana versare in omnes opi-
niones licet: cum author pugnæ recentibus spolijs in sacra sede po-
sitis, Iouem prope ipsum, cui vota erant, Romulumq; intuens, haud
spernendos falsi tituli testes, sese A. Cornelium Cossum consulẽ scri-
pserit. M. Cornelio Maluginense, L. Papyrio Crasso consulibus, ex-
ercitus in agrum Veientem ac Faliscum ducti: prædæ abactæ homi-
B num, pecorumque, hostis in agris nusquã inuentus, neq; pugnandi
copia facta. vrbes tamen non oppugnatæ: quia pestilentia populum
inuasit. Et seditiones domi quæsitæ sunt, nec motæ tamẽ, ab Sp. Me-
lio tribuno plebis. qui fauore nominis moturum se aliquid ratus, &
Minutio diem dixerat: & rogationem de publicandis bonis Seruilij
Halæ tulerat: falsis criminibus à Minutio circumuentũ Melium ar-
guens: Seruilio cædẽ ciuis indemnati obijciens, quæ vaniora ad po-
pulũ ipso authore fuere. Cæterũ magis vis morbi ingrauescens curæ
erat, terroresq; ac prodigia, maxime ꝙ crebris motibus terræ ruere
in agris nunciabantur tecta. Obsecratio itaq; à populo duũuiris prȩ-
euntibus est facta. Pestilentior inde annus C. Iulio iterum, & L. Vir- 320.
ginio consulibus, tantũ metum vastitatis in vrbe agrisq; fecit, vt non
modo prædandi causa quisquã ex agro Romano non exiret, belliue
inferendi memoria patrib. aut plebi esset: sed vltro Fidenates, qui se
C primo aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerant, populabun-
di descenderent in agrum Romanũ. deinde Veientium exercitu ac-
cito (nam Falisci perpelli ad instaurandũ bellum, neq; clade Roma-
norum, neq; sociorum precibus potuere) duo populi transiere Anie-
nem: atq; haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatũ itaq;
non in agris magis quam in vrbe est. Iulius consul in aggere murisq;
explicat copias. a Virginio senatus in æde Quirini consulitur. dicta-
torem dici A. Seruilium placet, cui Prisco alij, alij Structo fuisse co-
gnomen tradunt. Virginius dum collegam consuleret moratus, per-
mittente eo, nocte dictatorẽ dixit. is sibi magistrũ equitum Posthu-
mium Ebutiũ Heluã dicit. Dictator omnes luce prima extra portam
Collinã adesse iubet. quibuscunq; vires suppetebant ad arma feren-
da, præsto fuere: signa ex ærario prompta feruntur ad dictatorem.

V. C. Quæ cum agerentur, hostes in loca altiora concessere. eo dictator agmine in festo subit: nec procul Nomento signis collatis fudit Hetruscas legiones: compulit inde in vrbem Fidenas, valloq; circundedit. sed neq; scalis capi poterat vrbs alta, & munita: neq; in obsidione vis vlla erat: quia frumentum non necessitati modo satis, sed copię quoq; abunde ex ante conuecto sufficiebat. Ita expugnandi pariter, cogendiq; ad deditionē spe amissa, dictator in locis propter propinquitatem notis, ab auersa parte vrbis maxime neglecta, quia suapte natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum instituit. ipse diuersissimis locis subeundo ad mœnia quadrifariam diuiso exercitu, qui alij alijs succederent ad pugnam, continenti die ac nocte prælio ab sensu operis hostes auertebat: donec perfosso à castris monte, erecta in arcem via est. intentisq; Hetruscis ad vanas à certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam vrbem ostendit. Eo anno C. Furius Pacilius, & M. Geganius Macerinus censores villam publicam in campo Martio probauerunt: ibiq; primum census populi est actus. Eosdem consules in sequenti anno refectos, Iulium tertium, Virginium iterum, apud Marcum Licinium inue-
321. nio. Valerius Antias & Q. Tubero M. Manliū & Q. Sulpitium consules in eum annum edunt. cæterum in tam discrepanti editione & Tubero & Macer libros linteos authores profitentur: neuter tribunos militum eo anno fuisse, traditum à scriptoribus, antiquis, dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet: & Tubero incertus veri est. sed inter cætera vetustate incomperta, hoc quoq; in incerto positum. Trepidatum in Hetruria est post Fidenas captas, non Veientibus solum exterritis metu similis excidij, sed etiam Faliscis, memoria initi primo cum ijs belli: quanquam rebellantibus non affuerant. Igitur cum duæ ciuitates legatis circa XII. populos missis impetrassent, vt ad Vultumnæ fanum indiceretur omni Hetruriæ concilium: velut magno inde tumultu imminente, senatus Mamercum Æmilium dictorem iterum dici iussit. Ab eo A. Posthumius Tubertus magister equitum est dictus, bellumq; tanto maiore quam proximo conatu apparatū est, quando plus erat ab omni Hetruria periculi, quam ab duobus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. Itaq; cum renunciatum à mercatoribus esset, negata Veientibus auxilia, iussosq; suo consilio bellum initum, suis viribus exequi: nec aduersarum rerum quærere socios, cum quibus spem integram communicati non sint: tum dictator, ne nequicquam creatus esset, materia quærendæ bello gloriæ adempta, in pace aliquid operis edere, quod monumentum esset dictaturæ, cupiens, censuram minuere parat: seu nimiam pote-

statem

A ſtatem ratus, ſeu non tam magnitudine honoris quam diuturnitate V.C.
offenſus. Concione itaq; aduocata, rempub. foris gerendam ait, tu-
taq; omnia præſtanda, deos immortales ſuſcepiſſe: ſe, quod intra
muros agendum eſſet, libertati populi Rom. conſulturum. maxi-
mam autem eius cuſtodiam eſſe, ſi magna imperia diuturna non eſ-
ſent: & temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi nō poſ-
ſet. Alios magiſtratus annuos eſſe: quinquennalem cenſuram gra-
uem eſſe: iiſdem per tot annos magna parte vitæ obnoxios viuere.
ſe lege laturum, ne plus quam annua ac ſemeſtris cenſura eſſet. Con-
ſenſu ingenti populi legem poſtero die pertulit. Et vt re ipſa, inquit,
ſciatis Quirites, quam mihi diuturna non placeant imperia: dicta-
tura me abdico. Depoſito ſuo magiſtratu, modo aliorum magiſtra-
tui impoſito, fine alteri, cum gratulatione ac fauore ingenti populi
domum eſt reductus. Cenſores ægre paſſi, Mamercum, quod magi-
B ſtratum populi Rom. minuiſſet, tribu mouerunt, octuplicatoq; cen-
ſu ærarium fecerunt. Quam rem ipſum ingenti animo tuliſſe ferunt:
cauſam potius ignominiæ intuentem, quam ignominiam: primo-
res patrum, quanquam diminutum cenſuræ ius voluiſſent, exem-
plo acerbitatis cenſoriæ offenſos: quippe cum ſe quiſq; diutius ac
ſæpius ſubiectum cenſoribus fore cerneret, quam cenſuram geſtu-
rum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur, vt vis à cenſori-
bus nullius authoritate, præterquam ipſius Mamerci deterreri qui-
uerit. Tribuni plebis aſſiduis concionibus prohibendo conſularia
comitia, cum res prope ad interregnum perducta eſſet, euicere tan-
dem, vt tribuni militū conſulari poteſtate crearentur victoriæ præ-
mium, quod petebatur, vt plebeius crearetur, nullum fuit: omnes
patricij creati ſunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L. Sergius Fi- 322.
denas. Peſtilentia eo anno aliarū rerum ocium præbuit. ædes Apol-
C lini pro valetudine populi vota eſt. multa Duumuiri ex liberis, pla-
candæ deūm iræ, auertendæq; à populo peſtis cauſa, fecere. magna
tamen clades in vrbe agriſq;, promiſcue hominum pecorumq; per-
nicie accepta: Famem cultoribus agrorum timentes, in Hetruriam,
Pomptinumq; agrum, & Cumas, poſtremo in Siciliam quoq; fru-
menti cauſa miſere. Conſularium comitiorum nulla mentio habi-
ta eſt. Tribuni militum conſulari poteſtate omnes patricij creati
ſunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus, Sp. Poſthumius 323.
Albus. Eo anno vis morbi leuata: neq; à penuria frumenti, quia an-
te prouiſum erat, periculum fuit. Conſilia ad mouēda bella in Vol-
ſcorum Æquorumq; concilijs, & in Hetruria ad fanum Voltumnæ
agitata. Ibi prolatæ in annum res, decretoq; cautum, ne quod ante
concilium fieret: nequicquam Veiente populo querente eandem

qua

V.C. qua Fidenæ deletæ ſint, imminere Veiis formā. Interim Romæ prin- A
cipes plebis iamdiu ne quicquam imminentes ſpei maioris honoris,
dum foris ocium eſſet, cœtus indicere in domos tribunorum plebis.
ibi ſecreta conſilia agitare. queri ſe à plebe adeo ſpretos, vt cum per
tot annos tribuni militum conſulari poteſtate crecntur, nulli vnquā
plebeio ad eum honorem aditus fuerit. multum prouidiſſe ſuos ma
iores, qui cauerint, ne cui patricio plebeij magiſtratus paterent: aut
patricios habendos fuiſſe tribunos plebis. adeo ſe ſuis etiam ſorde-
re, nec à plebe minus quam à patribus contemni. Alij purgare ple-
bem: culpam in patres vertere: eorum ambitione artibuſque fieri,
vt obſeptum plebi ſit ad honorem iter. ſi plebi reſpirare ab eorum
miſtis precibus miniſque liceat, memorem eam ſuorū inituram ſuf-
fragia eſſe, & parto auxilio imperium quoq; adſcituram. Placet tol-
lendæ ambitionis cauſa tribunos legem promulgare, ne cui album
in veſtimētum addere petitionis cauſa liceret. Parua nunc res, & vix B
ſerio agenda videri poſſit, quæ tunc ingenti certamine patres ac ple-
bem accendit. Vicere tamen tribuni, vt legem perferrēt: apparebat-
que irritatis animis plebem ad ſuos ſtudia inclinaturā. quæ ne libe-
ra eſſent, ſenatuſconſultum factum eſt, vt conſularia comitia habe-
rentur. Tumultus cauſa fuit, quem ab Æquis & Volſcis Latini atq;
Hernici nunciarant. T. Quintius Lucij filius, Cincinnatus, (eidem &
334. Penno cognomen additur) & Cn. Iulius Mento conſules facti, nec
vltra terror belli eſt dilatus. Lege ſacrata, quæ maxima apud eos vis
cogendæ militię erat, delectu habito, vtrinque validi exercitus pro-
fecti in Algidum conuenere. ibiq; ſeorſum Æqui, ſeorſum Volſci ca-
ſtra communiuere. intentiorq; quam vnquam ante, muniendi, exer-
cendique militē cura ducibus erat. eo plus nuncij terroris Romam
attulere. Senatui dictatorē dici placuit: quia etſi ſæpe victi populi,
maiore tamen conatu quam alias vnquam rebellarent: & aliquantū C
Romanæ iuuentutis morbo abſumptum erat. ante omnia priuata
Coſſ. diſcordia quę inter ipſos erat, & certamina in conſiliis omni-
bus, terrebant. Sunt qui male pugnatum ab his conſulibus in Algi-
do authores ſint, eamque cauſam dictatoris creandi fuiſſe. Illud ſa-
tis conſtat ad alia diſcordes, in vno aduerſus patrum voluntatē cō-
ſenſiſſe, ne dicerent dictatorem: donec, cum alia aliis terribiliora af-
ferrentur, nec in authoritate ſenatus conſules eſſent, Q. Seruilius
Priſcus ſummis honoribus egregie vſus: Vos, inquit, tribuni plebis,
" quoniam ad extrema ventum eſt, ſenatus appellat, vt in tanto diſcri-
" mine reipub. dictatorem dicere conſules pro poteſtate veſtra coga-
" tis. Qua voce audita, occaſionem oblatam rati tribuni augendæ po-
teſtatis, ſecedunt: proque collegio pronunciāt, placere conſules ſe-
natui

A natu dicto audientes esse: si aduersus consensum amplissimi ordinis vltra attendant, in vincula se duci eos iussuros. Consules ab tribunis quam ab senatu vinci maluerunt: proditum à patribus summi imperij ius, datumque sub iugum tribunitię potestati consulatum memorantes, si quidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno cōsules, & (quo quid vlterius priuato timendum foret?) in vincula etiam duci possent. Sors, vt dictatorem diceret (nam ne id quidem inter collegas conuenerat) T. Quintio euenit is A. Posthumium Tubertum, socerum suum, seuerissimi imperij virum, dictatorem dixit. ab eo L. Iulius magister equitum est dictus. simul edicitur & iustitium: neque aliud tota vrbe agi, quam bellum apparari. cognitio vacantium militiæ munere post bellum differtur. ita dubij quoq; inclinant ad nomina danda. & Hernicis Latinisq; milites imperati. vtrinq; enixè obeditum dictatori est. Hæc omnia celeritate ingenti acta. relictoq;
B Cn. Iulio consule ad præsidium vrbi, & L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, quæ eguissent in castris, moraretur: dictator præeūte A. Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus causa vouit: profectusq; ab vrbe, diuiso cum Quintio consule exercitu ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostium paruo inter se spacio distantia viderant, ipsi quoq; mille ferme passus ab hoste, dictator Thusculo, consul Lanuuio propiorem locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimenta, planitiem in medio non paruis modo excursionibus ad prælia, sed vel ad explicandas vtrinque acies satis patentem habebant. Nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à leuibus præliis est: facile patiente dictatore, conferendo vires, spem vniuersæ victoriæ, tētato paulatim euentu certaminum, suos præcipere. Itaq; hostes nulla in prælio iusto relicta spe, noctu adorti castra consulis, rem in casum ancipitis
C euentus committunt. Clamor subito ortus, non consulis modo vigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoque ex somno exciuit. vbi præsenti ope res egebant, consul nec animo deficit, nec consilio. pars militum portarum stationes firmant: pars corona vallum cingunt. In alteris apud dictatorem castris quo minus tumultus est, eo plus animaduertitur quid opus facto sit, missum extemplo ad castra subsidium, cui SP. Posthumius Albus legatus præficitur. ipse parte copiarum paruo circuitu locum, maxime secretum ab tumultu petit, vnde ex nec opinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpitium legatum pręficit castris: M. Fabio legato assignat equites: nec ante lucem mouere iubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia quæ vel alius imperator prudens & impiger in tali re præciperet, ageretque, præcipit

ordine

ordine, atq; agit. Illud eximium conſilij animiq; ſpecimen, & neutiquam vulgatæ laudis, quod vltro ad oppugnanda caſtra hoſtium, A vnde maiore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus delectis miſit. qui poſtquam intentos homines in euentum periculi alieni, pro ſe incautos neglectis vigilijs ſtationibuſq; eſt adortus: prius pene cepit caſtra, quam oppugnari hoſtes ſatis ſcirent. inde fumo, vt conuenerat, datum ſignum, vbi conſpectum ab dictatore eſt, exclamat, capta hoſtium caſtra: nunciariq; paſſim iubet. Et iam luceſcebat, omniaq; ſub oculis erant: & Fabius cum equitatu impetum dederat: & conſul eruptionem è caſtris in trepidos iam hoſtes fecerat. Dictator autem parte altera ſubſidia & ſecundam aciem adortus, circumagenti ſe ad diſſonos clamores ac ſubitos circum tumultus hoſti vndiq; obiecerat victorem peditem equitemq;. Circunuenti igitur iam in medio ad vnum omnes pœnas rebellionis dediſſent, ni Vectius Meſſius ex Volſcis nobilior vir B factis quam genere, iam orbem voluentes ſuos increpans clara voce: „ Hic præbituri, inquit, vos telis hoſtium eſtis indefenſi, inulti? „ quid igitur arma habetis? aut quid vltro bellum intuliſtis? in ocio „ tumultuoſi, in bello ſegnes, quid hic ſtantibus ſpei eſt? an deum ali„ quem protecturum vos, rapturumq; hinc putatis? ferro via facien„ da eſt hac, qua me prægreſſum videritis, agite qui viſuri domos, pa„ rentes, coniuges, liberos eſtis, ite mecum. non murus, nec vallum, „ ſed armati armatis obſtant: virtute pares, neceſſitate (quæ vltimũ ac „ maximum telum eſt) ſuperiores eſtis. Hæc locutum, exequentemq; dicta, redintegrato clamore ſecuti, dant impreſſionem, qua Poſthumius Albus cohortes obiecerat: & mouerunt victorem, donec dictator pede iam referentibus ſuis aduenit, eoq; omne prælium verſum eſt. Vni viro Meſſio fortuna hoſtium innititur. multa vtrinque C vulnera, multa paſſim cædes eſt. Iam nec duces quidem Romani incruenti pugnant. Vnus Poſthumius ictus ſaxo, perfracto capite acie exceſſit. Non dictatorem humerus vulneratus, non Fabium prope affixum equo femur, non brachium abſciſſum conſulem ex tam ancipiti prælio ſummouit. Meſſium impetus per ſtratos cæde hoſtes cum globo fortiſſimorum iuuenum extulit ad caſtra Volſcorum, quæ nondum capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Conſul effuſos vſq; ad vallum perſecutus, ipſa caſtra vallumq; aggreditur. eodem & dictator alia parte copias admouet. nõ ſegnior oppugnatio eſt, quam pugna fuerat. Conſulem ſignum quoq; intra vallum inieciſſe ferunt, quo milites acrius ſubirent: repetendoq; ſigno primam impreſſionem factam. Et dictator perrupto vallo iam in caſtra prælium intulerat. Tum abijci arma paſſim, ac dedi hoſtes cœpti: caſtriſ-

A castrisq; & his captis, hostes, præter senatores, omnes venundati V.C.
sunt. Prædæ pars, sua cognoscentibus Latinis atq; Hernicis reddita:
partem sub hasta dictator vendidit, præpositoq; consule castris, ipse
triumphans inuectus vrbem, dictatura se abdicauit. Egregiæ dicta-
turæ tristem memoriam faciunt, qui filium ab A. Posthumio, quod
occasione bene pugnandi captus, iniussu discesserit præsidio, victo-
rem securi percussum tradunt. nec libet credere: & licet, in varijs o-
pinionibus: & argumento est, quod imperia Manliana, non Posthu-
miana, appellata sint: quum qui prior author tam sæui exempli fo-
ret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit. Imperioso
quoq; Manlio cognomen inditum: Posthumius nulla tristi nota est
insignitus. Cn. Iulius cõsul ædem Apollinis absente collega sine sor-
te dedicauit. ægre id passus Quintius, cum dimisso exercitu in vr-
bem redisset, nequicquam in senatu est conquestus. Insigni magnis
B rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinere visum,
quod Carthaginienses tanti hostes futuri, tum primum per seditio-
nes Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitũ traie-
cere. Agitatum in vrbe ab tribunis plebis, vt tribuni militum consu-
lari potestate crearentur: nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Pa- 325.
pyrius Crassus, L. Iulius, Æquorum legati fœdus ab senatu cum pe-
tissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorum octo
impetrauerunt. Volscorum res super acceptam in Algido cladem
pertinaci certamine inter pacis belliq; authores in iurgia & seditio-
nes versa. Vndiq; ocium fuit Romanis. Legem de mulctarum æsti-
matione per gratam populo, cum ab tribunis parari consules vnius
ex collegio proditione excepissent, ipsi præoccupauerunt ferre. Cõ-
sules L. Sergius Fidenas iterum, Hostius Lucretius Tricipitinus. Ni- 326.
hil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules, A. Cor- 327.
C nelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum. Veientes in agrum Ro-
manum excursiones fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium
iuuentute participes eius populationis fuisse: cognitioq; eius rei L.
Sergio & Q. Seruilio, & Mamerco Æmylio permissa. Quidam Ho-
stiam relegati, quod cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parũ con-
stabat. colonorum additus numerus, agerq; ijs bello interempto-
rum assignatus. Siccitate eo anno plurimum laboratum est: nec cœ-
lestes modo defuerũt aquæ, sed terra quoq; ingenito humore egens,
vix ad perennes suffecit amnes. defectus alibi aquarum circa torri-
dos fontes, riuosq;, stragem siti pecorum morientium dedit: scabie
alia absumpta, vulgatiq; contactu in homines morbi, & primo in
agrestes ingruerant, seruitiaq;: vrbs deinde impletur. Nec corpora
modo affecta tabo, sed animos quoq; multiplex religio, & pleraq;

V.C. externa inuasit: nouos ritus sacrificando, vaticinando inferentibus A
in domos, quibus quæstui sunt capti superstitione animi: donec pu-
blicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernētes in omni-
bus vicis sacellisq; peregrina atq; insolita piacula pacis deum exposc-
cendę. Datum inde negocium ędilibus, vt animaduerterent, ne qui,
nisi Romani dij, neu quo alio more quam patrio colerentur. Iræ ad-
328. uersus Veientes in insequentem annum C. Seruilio Hala, L. Papyrio
Mugilano consulibus, dilatæ sunt. Tunc quoq;, ne confestim bellū
indiceretur, neve exercitus mitterētur, religio obstitit: fœciales pri-
us mittendos ad res repetēdas censuere. Cum Veientibus nuper acie
dimicatū ad Nomentum & Fidenas fuerat: induciæq; inde, nō pax
facta, quarum & dies exierat, & ante diem rebellauerāt. missi tamen
fœciales: nec eorum, cum more patrum iurati repeterent res, verba
sunt audita. Controuersia inde fuit, vtrum populi iussu indiceretur
bellum, an satis esset senatusconsultum. Peruicere tribuni, denun- B
ciādo impedituros se delectū, vt Quintius cōsul de bello ad populū
ferret. omnes centuriæ iussere. In eo quoq; plebs superior fuit, quod
tenuit, ne consules in proximum annum crearentur. Tribuni mili-
329. tum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quintius Pœnus ex
consulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus: ex ijs Cos-
sus pręfuit vrbi. tres delectu habito profecti sunt Veios: documētoq;
fuere, compluriū imperiū bello inutile esse. Tendendo ad sua quisq;
consilia, cum aliud alij videretur, aperuerunt ad occasionem locum
hosti. incertam nanq; aciem signum alijs dari receptui, alijs cani iu-
bentibus, inuasere opportune Veientes: castra propinqua turbatos,
ac terga dantes accepere. Plus itaq; ignominię quam cladis est acce-
ptū. Mœsta ciuitas fuit, vinci insueta: odisse tribunos, poscere dicta-
torem, in eo verti spes ciuitatis. & cum ibi quoq; religio obstaret, ne
posset nisi ab cōsule dici dictator, augures consulti eam religionem C
exemere. A. Cornelius dictatorem Mamercū Æmylium dixit: & ipse
ab eo magister equitum est dictus. Adeo simul fortuna ciuitatis vir-
tute vera eguit: vt nihil censoria animaduersio effecerit, quo minus
regimen rerum ex notata indigne domo peteretur. Veientes re secū-
da elati, missis circum Hetrurię populos legatis, iactando tres duces
Romanos ab se vno prælio fusos, cum tamen nullam publici consi-
lij societatem mouissent, voluntarios vndiq; ad spem prædæ asciue-
runt. Vni Fidenatium populo rebellare placuit: & tanquam nisi ab
scelere bellum ordiri nefas esset, sicut legatorum antea, ita tum no-
uorum colonorū cæde imbutis armis, Veientibus sese coniungunt.
Consultare inde principes duorum populorum, Veios, an Fidenas
sedem belli caperent. Fidenæ visæ opportuniores. Itaq; traiecto Ty-
beri

A beri Veientes Fidenas transtulerunt bellum. Romæ terror ingens erat, accito exercitu ab Veijs, hostibus positis ad Fidenas, eoq; ipso abre male gesta perculsa castra locantur ante portam Collinam, & in muris armati dispositi, & iustitium in foro, tabernæq; clausæ: fiũtq; omnia castris quam vrbi similiora. Tum trepidam ciuitatem præconibus per vicos dimissis dictator ad cõcionem aduocatã increpuit, quod animos ex tam leuibus fortunę momentis suspensos gererent, vt parua iactura accepta, quæ ipsa non virtute hostium, nec ignauia Romani exercitus, sed discordia imperatorum accepta sit. Veientem hostem sexies victum pertimescant: Fidenasq, prope sæpius captas quam oppugnatas: eosdem & Romanos & hostes esse, qui per tot secula fuerint: eosdem animos, easdem corporis vires, eadem arma gerere: se quoq; eundem dictatorem Mamercũ Æmylium esse, qui ante Veientium Fidenatiumq; adiunctis Faliscis ad Nomentum exer-
B citus fuderit: & magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege Veientium in conspectu duorum exercituum occiso, spolia opima Iouis Feretrij templo intulerit, proinde memores, secũ triumphos, secum spolia, secum victoriam esse, cum hostibus scelus legatorum contra ius gentium interfectorum, cędem in pace Fidenatium colonorum, inducias ruptas, septimam infelicem defectionem, arma caperent: simul castra castris coniunxissent, satis confidere, nec sceleratissimis hostibus diuturnum ex ignominia exercitus Romani gaudium fore: & populum Romanum intellecturum quanto melius de republica meriti sint, qui se dictatorem tertium dixerint, quam eos qui ob ereptum censuræ regnum, labem secundæ dictaturæ suæ imposuerint. Votis deinde nuncupatis profectus, M & D passus citra Fidenas castra locat, dextra montibus, læua Tyberi amne septus. T. Quintium
C Pœnum legatum occupare montes iubet: occultumq; id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret. ipse postero die, cum Hetrusci pleni animorum, ac pristini diei meliore occasione quam pugna, in aciem processissent: cunctatus parumper, dum speculatores referrent, Quintium euasisse in iugum propinquum arci Fidenarum, signa profert: peditumque aciem instructam pleno gradu in hostem inducit: magistro equitum præcipit, ne iniussu pugnam incipiat: se, cum opus sit, equestri auxilio signum daturum: tum vt memor regiæ pugnæ, memor opimi doni, Romuliq; ac Iouis Feretrij, rem gereret. Legiones impetu ingenti confligunt. Romanus odio accensus, impium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores induciarum, cruentos legatorũ infanda cæde, respersos sanguine colonorũ suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul di-

ctiſque odium explet. Concuſſerat primo ſtatim congreſſu hoſtem: A
cum repente patefactis Fidenarum portis noua erupit acies, inaudita ante id tempus, inuſitataque. Ignibus armata ingens multitudo, facibuſq; ardentibus tota collucens, velut fanatico inſtincta curſu in hoſtem ruit. formaq; inſolitæ pugnæ Romanos parumper exterruit: Tum dictator magiſtro equitum, equitibuſq; tum ex mõtibus Quintio accito, prælium ciens, ipſe in ſiniſtrum cornu, quod incendio ſimilius quam prælio territum, ceſſerat flammis, accurrit: claraque voce, Fumone victi, inquit, velut examen apum loco veſtro
,, exacti, inermi ceditis hoſti? non ferro extinguetis ignes? non faces
,, has ipſas pro ſe quiſque, ſi igni non telis pugnandum eſt, ereptas vl-
,, tro inferetis? agite nominis Romani, ac virtutis patrum veſtræque
,, memores, vertite incendium hoc in hoſtium vrbem: & ſuis flammis
,, delete Fidenas, quas veſtris beneficijs placare non potuiſtis. legato-
,, rum hoc vos veſtrorum, colonorumq; ſanguis, vaſtatiq; fines mo- B
,, nent. Ad imperium dictatoris mota cuncta acies: faces partim emiſſæ excipiũtur, partim vi eripiuntur: vtraq; acies armatur igni. Magiſter equitum & ipſe nouat pugnam equeſtrem. frenos vt detrahant equis, imperat: & ipſe princeps calcaribus ſubditis euectus effreni equo, in medios ignes infertur: & alij concitati equi libero curſu ferunt equitem in hoſtem. Puluis elatus, miſtuſque fumo, lucem ex oculis virorum equorumq; aufert. ea quæ militẽ terruerat ſpecies, nihil terruit equos. Ruinæ igitur ſimilem ſtragem eques quacunq; peruaſerat, dedit. Clamor deinde accidit nouus: qui cum vtranque mirabundam in ſe aciem vertiſſet, dictator exclamat: Quintium legatum & ſuos ab tergo hoſtem adortos. ipſe redintegrato clamore infert acrius ſigna. Cum duæ acies, duo diuerſa prælia circumuẽtos Hetruſcos & à fronte & ab tergo vrgerent, neq; in caſtra retro, neq; in montes, vnde ſe nouus hoſtis obiecerat, iter fugæ eſſet: & equitũ C
paſſim liberi frenis diſpuliſſent equi, Veientium maxima pars Tyberim effuſi petunt: Fidenatium qui ſuperſunt ad vrbem Fidenas tendunt. Infert pauidos fuga in mediam cædem: obtruncantur in ripis: alios in aquam compulſos, gurgites ferunt: etiam peritos nandi laſſitudo & vulnera & pauor degrauat: pauci ex multis tranant. Alterum agmen fertur per caſtra in vrbem: eadem & Romanos ſequentes impetus rapit, Quintium maxime, & cum eo digreſſos modo de montibus recentiſſimum ad laborem militem, quia vltimo prælio aduenerat. Hi poſtquam mixti hoſtibus portam intrauere, in muros euadunt: ſuiſque capti oppidi ſignum ex muro tollunt. quod vbi dictator conſpexit (iam.n. & ipſe in deſerta hoſtium caſtra penetrauerat) cupientem militẽ diſcurrere ad prædam, ſpe iniecta maio-

ris

A ris in vrbe prædæ ad portam ducit: receptusque intra muros, in arcem, quo ruere fugientium turbam videbat, pergit. Nec minor cædes in vrbe quam in prœlio fuit, donec abiectis armis, nihil præter vitam petentes, dictatori deduntur. Vrbs castraque diripiuntur. Postero die singulis captiuis ab equite ad centurionem sorte ductis, & quorum eximia virtus fuerat, binis aliis sub corona venundatis, exercitum victorem, opulentumq; præda, triumphans dictator Romam reduxit: iussoq; magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sexto decimo, reddito in pace imperio, quod in bello trepidisque rebus acceperat. Classibus quoq; ad Fidenas pugnatum cum Veientibus, quidam in annales retulere: rem æque difficilem atq; incredibilem: nec nunc lato satis ad hoc amne, & tum aliquanto, vt à veteribus accepimus, arctiore: nisi in traiectu forte fluminis prohibendo, aliquarum nauium concursum in maius (vt fit)

B celebrantes, naualis victoriæ vanum titulum appetiuere. Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, A. Semproniū Atratinum, L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, L. 330.
Horatium Barbatum. Veientibus annorum XX. induciæ datæ: & Æquis triennij, cum plurium annorum petissent. Et ab seditionibus vrbanis ocium fuit. Annum insequentem neq; bello foris, neq; domi seditione insignem, ludi bello voti celebrem & tribunorum militum apparatu, & finitimorum concursu fecere. Tribuni consulari potestate erant, Cl. Crassus, Sp. Nautius Rutilius, T. Sergius Fi- 331.
denas, Sex. Iulius Tullus. Spectaculum comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu venerant, aduenis gratius fuit. Post ludos conciones seditiosę tribunorum plebis fuerunt, obiurgantium multitudinem, quod admiratione eorum quos odissent, stupens, in æterno se ipsa teneret seruitio: & non modo ad spem consulatus in partem reuocandam aspirare non auderet: sed ne in tribunis quidem

C militum creandis (quæ communia essent comitia patrum ac plebis) aut sui aut suorum meminisset. desineret ergo mirari, cur nemo de commodis plebis ageret: eo impendi laborem ac periculum, vnde emolumentum atque honos speretur. nihil non aggressuros homines, si magna conatis, magna præmia proponantur: vt quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu nullo: ex quibus pro certo habeat, patres aduersus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos: apud plebem, pro qua dimicauerit, nihilo se honoratiorem fore: neque sperandum, neq; postulādum esse magnos animos, magnis honoribus fieri. neminem se plebeium contempturum, vbi contemni desissent. experiendam rem denique in vno aut altero esse, sitne aliquis plebeius ferendo magno

V.C. honori: an portento simile miraculoq; sit, fortem ac strenuum vi- A
rum aliquem existere ortum ex plebe. Summa vi expugnatum esse,
vt tribuni militum consulari potestate & ex plebe crearentur, petis-
se viros domi militiæq; spectatos: primis annis sugillatos, repulsos,
risui patribus fuisse: desisse postremo præbere ad contumeliam os.
nec se videre cur non lex quoq; abrogetur, qua id liceat, quod nun-
quam futurum sit: minorem quippe ruborem fore in iuris iniquita-
te, quam si per indignitatem ipsorum prætereantur. Huius generis
orationes cum assensu auditæ, incitauere quosdam ad petendum
tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum se in
magistratu profitentem. Agri publici diuidendi, coloniarumq; de-
ducendarum ostentatæ spes: & vectigali possessoribus agrorum im-
posito, in stipendium militum erogãdi æris. Captatum deinde tem-
pus ab tribunis militum, quo per discessum hominum ab vrbe, cum
patres clandestina denunciatione reuocati ad diem certam essent, B
senatusconsultum fieret absentibus tribunis plebis: vt quoniam Vol-
scos in Hernicorum agros prædatum exisse fama esset, ad rem in-
spiciendam tribuni militum proficiscerentur, consulariaq; comitia
haberentur. Profecti Appium Claudium filium decemuiri præfe-
ctum vrbis relinquunt, impigrum iuuenem, & iam inde ab incuna-
bulis imbutum odio tribunorum, plebisq; tribunis plebis, nec cum
332. absentibus ijs qui senatusconsultum fecerant, nec cum Appio trans-
acta re, quod contenderent, fuit. Creati consules sunt, C. Sempro-
nius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria di-
gna traditur eo anno facta. Vulturnum Hetruscorum vrbem, quæ
nunc Capua est, ab Samnitibus captam: Capuamq; ab duce eorum
Capye, vel (quod propius vero est) à campestri agro appellatam. ce-
pere autem prius bello fatigatis Hetruscis, in societatem vrbis agro-
rumq; accepti: deinde festo die grauatos somno epulisq; incolas ve- C
teres noui coloni nocturna cæde adorti. His rebus actis, consules ij
quos diximus, idibus Decembribus magistratum occepere. Iam non
solum qui ad id missi erant, retulerant imminere Volscum bellum,
sed legati quoq; ab Latinis & Hernicis nunciabant, non ante vn-
quam Volscos nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo inten-
tiores fuisse: vulgo fremere, aut in perpetuum arma bellumq; obli-
uioni danda, iugumq; accipiendum: aut ijs cum quibus de imperio
certetur, nec virtute, nec patientia, nec disciplina rei militaris ce-
dendum esse. Haud vana attulere, sed nec perinde patres moti sunt,
& C. Sempronius, cui ea prouincia sorte euenit, tanquam constan-
tissimæ rei fortunæ fretus, quod victoris populi exercitum aduersus
victos duxisset, omnia temere ac negligenter egit: adeo vt discipli-
næ Ro-

A næ Romanæ plus in Volsco exercitu quam in Romano esset. ergo fortuna, vt sæpe alias, virtutem est secuta. Primo prælio quod ab Sempronio incaute inconsulteq; commissum est, non subsidijs firmata acie, non equite apte locato concursum est, clamor indicium primum fuit quo res inclinatura esset, excitatior crebriorq; ab hoste sublatus, ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incerto clamore prodidit pauorem animorum, eo ferocior illatus hostis, vrgere scutis, micare gladijs: altera ex parte nutant circunspectantibus galeæ, & incerti trepidant, applicantque se turbæ: signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, nunc inter suos manipulos recipiuntur. Nondum fuga certa, nondum victoria erat. tegi magis Romanus quam pugnare. Volscus inferre signa, vrgere aciem: plus cædis hostium videre, quam fugæ. Iam omnibus locis ceditur, nequicquam Sempronio consule obiurgante atq; hor-
B tante: nihil nec imperium nec maiestas valebat: dataque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius decurio equitum, labente iam re, præsenti animo subuenisset. Qui cum magna voce exclamasset, vt equites qui saluam rempub. vellent esse, ex equis desilirent: omnium turmarum equitibus velut ad consulis imperium motis: Nisi hæc, inquit, armata cohors sistat impetum hostium, actum de imperio est. sequimini pro vexillo cuspidem meam: ostendite Romanis Volscisque, neque equitibus vobis vllos equites, nec peditibus esse pedites pares. Cum clamore comprobata adhortatio esset, vadit alte cuspidem gerens: quacunque incedunt, vi viam faciunt: eo se inferunt obiectis parmis, vbi suorum plurimum laborem vident. restituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat, quin si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nulla sustinerentur, dat si-
C gnum Volscus imperator, vt parmatis, nouæ cohorti hostium locus detur, donec impetu illati, ab suis excludantur. quod vbi est factum, interclusi equites: nec perumpere eadem qua transierant, posse: ibi maxime confertis hostibus, qua viam fecerant, & consul, legionesque Romanæ, cum quod tegumen modo omnis exercitus fuerat, nusquam viderent: ne tot fortissimos viros interclusos opprimeret hostis, tendunt in quemcunque casum. diuersi Volsci, hinc consulem ac legiones sustinere: altera fronte instare Tempanio atque equitibus. qui cum sæpe conati nequissent perrumpere ad suos, tumulo quodã occupato, in orbem se tutabantur, nequaquam inulti. nec pugnæ finis ante noctem fuit. Consul quoq; nusquam remisso certamine, dum quicquam superfuit lucis, hostem tenuit: nox incertos diremit, tantusque ab imprudentia euentus vtraque castra

tenuit pauor, vt relictis saucijs, & magna parte impedimentorum, A ambo pro victis exercitus se in montes proximos reciperent. tumulus tamen circunsessus vltra mediam noctem est: quo cum circunsedentibus nunciatum esset, castra deserta esse, victos rati suos, & ipsi qua quemq; in tenebris pauor tulit, fugerunt: Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit. digressus deinde ipse cum paucis speculatum, cum ab saucijs hostibus sciscitando comperisset, castra Volscorum deserta esse, lætus ab tumulo suos deuocat, & in castra Romana penetrat: vbi cum vasta desertaq; omnia, atq; eandē quam apud hostes fœditatem inuenisset, prius quam Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat saucijs ductis secum, ignarus quam regionem consul petisset, ad vrbem proximis itineribus pergit. Iam eo fama pugnæ aduersæ, castrorumq; desertorum perlata erat: & ante omnia deplorati erant equites, non priuato magis quam publico luctu: Fabiusq; consul terrore vrbi quoq; iniecto, stationem ante B portas agebat, cum equites procul visi non sine terrore ab dubijs quinam essent, mox cogniti, tantam ex metu lætitiam fecere, vt clamor vrbem peruaderet gratulantium saluos victoresq; redisse equites: & ex mœstis paulo ante domibus, quæ conclamauerant suos, procurreretur in vias: pauidæq; matres ac coniuges, oblitæ præ gaudio decoris, obuiam agmini occurrerent, in suos quæq; simul corpore atq; animo vix præ gaudio compotes effusæ. Tribunis plebis qui Marco Posthumio & T. Quintio diem dixerant, quod ad Veios eorum opera male pugnatum esset, occasio visa est per recens odiū Sempronij consulis renouandæ in eos inuidiæ. itaq; aduocata concione, cum proditam Veijs rempublicam esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit in Volscis ab consule exercitum, traditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœde castra vociferati essent: C. Iulius vnus ex tribunis Tempanium equitem vocari C iussit. coramq; eis: Sexte Tempani, inquit, quæro de te, arbitrerisne C. Sempronium consulem aut in tempore pugnam inisse, aut firmasse subsidijs aciem? aut vllo boni consulis functum officio? & tune ipse victis legionibus Romanis, tuo consilio equitem ad pedes deduxeris? restitueris q, pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi atq; equitibus, num aut consul ipse subuenerit, aut miserit præsidium? postero deniq; die ecquid præsidij vsquam habueris, an tu cohorsq; in castra vestra virtute perrumperitis? ecquem in castris consulem, ecquem exercitum inueneritis? an deserta castra, relictos saucios milites? Hæc pro virtute tua fideq;, qua vna hoc bello respubl. stetit, dicenda tibi sunt hodie. Deniq; vbi C. Sempronius, vbi legiones nostræ sint? desertus sis, an deserueris consulem, exercitumq;?

victi

A victi denique simus, an vicerimus? Aduersus hæc Tempanij oratio V.C. incompta fuisse dicitur: cæterum militariter grauis, non suis vana laudibus, non crimine alieno læta. Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset, non militis de imperatore æstimationem esse, sed populi Rom. fuisse, cum eum comitiis consulem legeret. Itaque ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquirerent, quę pensitanda quoq; magnis animis atque ingeniis essent: sed quod viderit, referre posse. Vidisse autem se prius quam ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa Romana telaque hostium versantem: postea se ab conspectu suorū ablatum, ex strepitu tamen & clamore sensisse, vsque ad noctem extractum certamen: nec ad tumulum quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. Exercitus vbi esset, se nescire: arbitrari, velut ipse in re trepida loci præsidio se suosque sit

B tutatus, sic consulē seruādi exercitus causa loca tutiora castris cepisse. Nec Volscorum res meliores esse credere, quam populi Ro. fortunam, noctemque omnia erroris mutui implesse. precantemque deinde, ne se fessum labore ac vulneribus tenerent, cum ingenti laude non virtutis magis quam moderationis dimissum. Cum hæc agerentur, iam consul via Lauicana ad fanū Quietis erat. eo missa plaustra, iumentaque alia ab vrbe, exercitum affectum prælio ac via nocturna excepere. Paulo post in vrbem est ingressus consul, non ab se magis enixe amouens culpam, quam Tempanium meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re male gesta, & iratę ducibus, M. Posthumius reus obiectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat, decem millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius, quia & in Volscis consul auspicio dictatoris Posthumij Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Æmilij res pro-

C spere gesserat totam culpam eius temporis in prędam natum collegam transferentem, omnes tribus absoluerunt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri, & exactę iam ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orans, ne se breui reliquo vitæ spacio tam tristem nuncium ferre ad Cincinnatum paterentur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium & Antistium & Spurilium fecit, quos & pro centurionibus sibi præfecerāt Tempanio authore equites. Senatus cum odio Sempronij consulare nomen offenderet, tribunos militum consulari potestate creari iussit. 333. creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papyrius Mugillan9, Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio cōsuli anni prioris diē dixit, quē cū quatuor collegæ inspectāte populo Rom. orarent, ne imperatorē suū innoxiū, in quo

 nihil

V.C. nihil præter fortunam reprehendi posset, vexaret: ægre Hortensius A
pati, tentationem eam credens esse perseuerantiæ suæ, nec precibus tribunorum, quæ in speciem modo iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaque modo ad eum conuersus, vbi illi patricij spiritus, vbi subnixus & fidens innocentiæ animus esset, quærebat: sub tribunitia vmbra consularem virum delituisse. modo ad collegas: Vos autem si reum perago, quid acturi estis? an erepturi ius populo, & euersuri tribunitiam potestatem plebi? Cum illi, & de Sempronio & de omnibus summam populi Rom. potestatem esse dicerent, nec se iudicium populi tollere aut velle, aut posse: sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non valuissent, se vestem cum eo mutaturos. tum Hortẽsius: Non videbit, inquit, plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror, quando hoc est in imperio consecutus, vt tam charus esset militibus, nec pietas quatuor tribunorum, quam Hortensij tam placabile ad iustas pre- B
ces ingenium pariter plebi patribusq; gratior fuit. Non diutius fortuna Æquis indulsit, qui ambiguam victoriam Volscorum pro sua
334. amplexi fuerãt. Proximo anno Cn. Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolini filio Capitolino consulibus, ductu Fabij, cui sorte ea prouincia euenerat, nihil dignum memoratu actum. Cum trepidã tantum ostendissent aciem Æqui, turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore. itaq; triumphus negatus. cæterum ob Sempronianæ cladis leuatam ignominiam, vt ouans vrbem intraret, cõcessum est. Quemadmodum bellum minore quam timuerant dimicatione erat perfectum: sic in vrbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac patres exorta est, cœpta ab duplicãdo quæstorum numero. quam rem, vt præter duos vrbanos quæstores, duo consulib. ad ministeria belli præsto essent, à consulib. relatam, cum & patres summa ope approbassent: consulibus tribuni plebis certa- C
men intulerunt, vt pars quæstorum (nam ad id tempus patricij creati erant) ex plebe fieret. Aduersus quam actionem primo & consules & patres summa ope annixi sunt. concedendo deinde, vt quemadmodum in tribunis consulari potestate creandis vsi sunt, adæque in quæstoribus liberum esset arbitrium populi: cum parum proficerent, totam rem de augendo quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni, aliæque subinde, inter quas & agrariæ legis seditiosæ actiones existunt: propter quos motus cum senatus consules quam tribunos creari mallet, neq; posset per intercessiones tribunitias senatusconsultum fieri: respub. à consulibus ad interregnũ, neq; idipsum (nam coire patricios tribuni prohibebant) sine certamine ingenti, redit. Cum pars maior insequẽtis anni per nouos tribunos

A bunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta eſſet: modo prohibentibus tribunis, patricios coire ad prodendum interregem, modo interregem interpellantibus, ne ſenatuſconſultum de comitiis conſularib. faceret: poſtremo L. Papyrius Mugillanus proditus interrex, caſtigando nunc patres, nunc tribunos plebis, deſertam omiſſamq; ab hominibus rempublicam, deorum prouidentia curaq; exceptam, memorabat Veientium induciis, & cunctatione Æquorum ſtare: vnde ſi quid increpet terroris, ſine patricio magiſtratu placere rempub. opprimi: non exercitum, non ducem ſcribendo exercitui eſſe: an bello inteſtino bellum externum propulſaturos? quæ ſi in vnum conueniant, vix deorum opibus, quin obruatur Romana res, reſiſti poſſe: quin illi, remittendo de ſumma quiſq; iuris, mediis copularent concordiam: patres patiendo tribunos militum pro conſulibus fieri: tribuni plebis non intercedendo, V.C.

B quo minus quatuor quæſtores promiſcue de plebe ac patribus libero ſuffragio populi fierent. Tribunitia primum comitia ſunt habita: creati tribuni conſulari poteſtate omnes patricij, L. Quintius Cincinnatus tertium, Sex. Furius Medullinus iterum, M. Manlius, 335
A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quæſtorum habente, petentibusque inter aliquot plebeios filio Antiſtij tribuni plebis, & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilij, nec poteſtas, nec ſuffragatio horum valuit, quin quorum patres auosque conſules viderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antiſtiusque repulſa ſuorum accenſi. Quidnam id rei eſſet? non ſuis beneficiis, non patrum iniuriis, non denique vſurpandi libidine, cum liceat quod antea non licuerit, ſi non tribunum militarem, ne quæſtorem quidem quenquam ex plebe factum: non valuiſſe patris pro filio, fratris pro fratre preces, tri-

C bunorum plebis, poteſtatis ſacroſanctæ ad auxilium libertatis creatæ. Fraudem profecto in re eſſe, & A. Sempronium comitiis plus artis adhibuiſſe, quam fidei: eius iniuria queri ſuos honore deiectos. Itaq; cum in ipſum & innocentia tutum, & magiſtratu in quo tunc erat, impetus fieri non poſſet, flexere iras in C. Sempronium patruelem Atratini: eique ob ignominiam Volſci belli, adiutore collega M. Canuleio, diem dixere. ſubinde ab eiſdem tribunis mentio in ſenatu de agris diuidendis illata eſt: cui actioni ſemper acerrime C. Sempronius reſtiterat: ratus, id quod erat, aut depoſita cauſa leuiorem futurum apud patres reum, aut perſeuerantem ſub iudicij tempus plebem offenſurũ: aduerſæ inuidiæ obiici maluit, & ſuæ nocere cauſæ, quam publicæ deeſſe: ſtetitq; in eadẽ ſententia, ne qua largitio ceſſura in trium gratiam tribunorũ fieret. nec tum agrum plebi,

ſed

V.C. ſed ſibi inuidiam quæri: ſe quoq; ſubiturum eam tempeſtatem forti A
animo, nec ſenatui tanti ſe ciuem aut quenquam alium debere eſſe,
vt in parcendo vni, malum publicum fiat. Nihilo dimiſſiore animo,
cum dies venit, cauſa ipſa pro ſe dicta, nequicquam omnia expertis
patribus vt mitigarent plebem, quindecim millibus æris damnatur.
Eodem anno Poſthumia virgo Veſtalis de inceſtu cauſam dixit, cri-
mine innoxia: ob ſuſpicionem propter cultum amœniorem, inge-
niumque liberius quam virginem decet, parum abhorrens famam.
Ampliatam, deinde abſolutam pro collegij ſententia pontifex ma-
ximus abſtinere iocis, coliq; ſancte potius quam ſcite iuſſit. Eodem
anno à Campanis Cumæ, quam Græci tum vrbem tenebãt, capiun-
336. tur. Inſequens annus tribunos militum conſulari poteſtate habuit
Aprippam Menenium Lanatũ, P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nau-
tium. Annus felicitate populi Rom. periculo potius ingenti, quam
clade inſignis. Seruitia vrbem vt incenderent diſtantibus locis, con- B
iurarunt: populoq; ad opem paſſim ferendam tectis intento, vt ar-
cem Capitoliumq; armati occuparent. Auertit nefanda conſilia Iu-
piter: indicioq; duorum comprehenſi ſontes, pœnas dederunt. indi-
cibus dena millia grauis æris, quæ tum diuitiæ habebantur, ex æra-
rio numerata, & libertas præmium fuit. Bellum inde ab Æquis repa-
rari cœptum: & nouos hoſtes Lauicanos conſilia cum veteribus iun-
gere, haud incertis authoribus Romam eſt allatum. Æquorum iam
velut anniuerſariis armis aſſueuerat ciuitas. Lauicos legati miſſi,
cum reſponſa inde retuliſſent dubia, quibus nec tunc bellum para-
ri, nec diuturnam pacem fore appareret: Thuſculanis negocium da
tum, aduerterent animos, ne quid noui tumultus Lauicis oriretur.
337. Ad inſequentis anni tribunos militum cõſulari poteſtate inito ma-
giſtratu, legati ab Thuſculo venerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Pa-
pyrium Mugillanum, C. Seruilium Q. Seruilij Priſci filium, quo di- C
ctatore Fidenæ captæ fuerant. nunciabant legati Lauicanos arma
cepiſſe, & cum Æquorum exercitu depopulatos agrum Thuſcula-
num, caſtra in Algido poſuiſſe. Tum Lauicanis bellum indictum:
factoq; ſenatuſconſulto, vt duo ex tribunis ad bellum proficiſceren-
tur, vnus res Romæ curaret, certamen ſubito inter tribunos exor-
tum, ſe quiſq; belli ducem potiorem ferre: curam vrbis vt ingratam
ignobilemq; aſpernari. Cum parum decorum inter collegas certa-
" men mirabundi patres conſpicerent, Q. Seruilius: Quando nec or-
" dinis huius vlla, inquit, nec reip. eſt verecundia, patria maieſtas al-
" tercationem iſtam dirimet: filius meus extra ſortem vrbi præerit. bel
" lum vtinã qui appetunt, cõſideratius concordiusq; quam cupiunt,
gerant. Delectum haberi non ex toto paſſim populo placuit: decem
tribus

A tribus sorte ductæ sunt, ex his scriptos iuniores duo tribuni ad bellum duxere. Cœpta inter eos in vrbe certamina cupiditate eadem imperij multo impensius in castris accendi: nihil sentire idem, pro sententia pugnare: sua consilia velle, sua imperia sola rata esse: contemnere inuicem, & contemni: donec castigantibus legatis tandem ita comparatum est, vt alternis diebus summam imperij haberent. Quæ cum allata Romam essent, dicitur Q. Seruilius ætate & vsu doctus, precatus ab diis immortalibus, ne discordia tribunorum damnosior reipub. esset, quam ad Veios fuisset: & velut haud dubia clade imminente, instituisse filio, vt milites scriberet, & arma pararet. Nec falsus vates fuit, nam ductu L. Sergij, cui' dies imperij erat, loco iniquo sub hostium castris, cum, quia simulato metu receperat se hostis ad vallum, spes vana expugnandi castra eo traxisset, repentino impetu Æquorum per supinam vallem fusi sunt: multique in ruina B maiore quam fuga oppressi, obtruncatique, castraque eo die ægre retenta. postero die circumfusis iam magna ex parte hostibus, per auersam portam fuga turpi deseruntur. duces legatiq;, & quod circa signa roboris de exercitu fuit, Thusculum petiere. Palati alij per agros passim multis itineribus, maioris quam accepta erat cladis nuncij Romam contenderunt. Minus trepidationis fuit, quod euentus timori hominum congruens fuerat: & quod subsidia quæ respicerent in re trepida præparata erant ab tribuno militum: iussuque eiusdem per minores magistratus sedato in vrbe tumultu, speculatores propere missi nunciauere, Thusculi duces exercitumque esse, hostem castra loco non mouisse. &, quod plurimum animorum fecit, dictator ex senatusconsulto dictus Q. Seruilius Priscus, vir cuius prouidentiam in repub. cum multis aliis tempestatibus ante experta ciuitas erat, tum euentu eius belli, quod vni certamen C tribunorum suspectum ante rem male gestam fuerat: magistro equitum creato, à quo ipse tribuno militum dictator erat dictus, filio suo, vt tradidere quidam (nam alij Halam Seruilium magistrum equitum eo anno fuisse scribunt) nouo exercitu profectus ad bellum, accitis qui Thusculi erant, duo millia passuum ab hoste locum castris cepit. Transierat ex re bene gesta superbia negligentiaque ad Æquos, quæ in Romanis ducibus fuerat. Itaque primo statim prælio cum dictator equitatu immisso antesignanos hostium turbasset, legionum inde signa inferri propere iussit: signiferumque ex suis vnum cunctatem occidit. tantus ardor ad dimicandum fuit, vt impetum Æqui non tulerint: victique acie cum fuga effusa petissent castra, breuior tempore, & certamine minor castrorum oppugnatio fuit, quam prælium fuerat. Captis direptisque castris, cum prædam

V. C. dam dictator militi concessisset, secutique fugientem ex castris hostem equites renunciassent, omnes Lauicanos victos, magnam partem Æquorum Lauicos confugisse: postero die ad Lauicos ductus exercitus, oppidumq; corona circundatum, scalis captum, ac direptum est. Dictator exercitu victore Romã reducto, die octauo quam creatus erat, magistratu se abdicauit. & opportune senatus prius quam ab tribunis plebis agrariæ seditiones mentione illata de agro Lauicano diuidendo fierent, censuit frequẽs coloniam Lauicos deducendam. Coloni ab vrbe mille & quingenti missi bina iugera acceperunt. Captis Lauicis, ac deinde tribunis militum creatis consu-
338. lari potestate, Agrippa Menenio Lanato, & L. Seruilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, & Sp. Rutilio Crasso: &
339. insequenti anno A. Sempronio Atratino tertium, & duobus iterum M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio, biennium tranquillæ externæ res, discordia domi ex agrariis legibus fuit. Turbatores vulgi erant Sp. Mecilius quartum, & Metilius tertium tribuni plebis ambo absentes creati. & cum rogationem promulgassent, vt ager ex hostibus captus viritim diuideretur, magnæq; partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunæ (nec enim ferme quicquam agri, vt in vrbe alieno solo posita, non armis partum erat: nec quod venisset, assignatumue publice esset, præterquam plebs habebat) atrox plebi patribusq; propositum videbatur certamen: nec tribuni militum nunc in senatu, nunc in consiliis priuatis principum cogendis viam consilij inueniebant. cum Appius Claudius, nepos eius, qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex patrum concilio dicitur dixisse, vetus se ac familiare consilium domo afferre: proauum enim suum Appium Claudium ostendisse patribus viam vnam dissoluendæ tribunitiæ potestatis per collegarum intercessionem. facile homines nouos authoritate principum de sententia deduci, si temporum interdum potius quam maiestatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse: vbi videant collegas principes agendæ rei gratiam omnem ad plebem præoccupasse, nec locum in ea relictum sibi, haud grauate acclinaturos se ad causam senatus, per quam vniuerso ordini cum primoribus se patrum cõcilient. Approbantibus cunctis, & ante omneis Q. Seruilio Prisco, quod non degenerasset ab stirpe Claudia, collaudante iuuenem, negociũ datur, vt quos quisq; posset ex collegio tribunorum ad intercessionem perlicerent. Misso senatu prehensantur ab principibus tribuni: suadendo, monendo, pollicendoque gratum id singulis priuatim, gratum vniuerso senatui fore, sex ad intercessionẽ comparauere. Posteroque die cum ex composito relatum ad senatum esset de seditione,

quam

A quam Mecilius Metiliusq; largitione pessimi exempli concirent: eæ V.C.
orationes à primoribus patrum habitæ sunt, vt pro se quisque iam nec consilium sibi suppetere diceret, nec se vllam opem cernere aliam vsquam, præterquam in tribunitio auxilio: in eius potestatis fidem circunuentam rempub. tanquam priuatum inopem cõfugere. præclarum ipsis potestatiq; esse, non ad vexandum senatum discordiamq; ordinũ mouendam, plus in tribunatu virium esse, quam ad resistendũ improbis collegis. Fremitus deinde vniuersi senatꝰ ortus, cum ex omnib. partibus curiæ tribuni appellarentur: tum silentio facto, ij qui præparati erant gratia principum, quam rogationem à collegis promulgatam senatus censeat dissoluendæ reipub. esse, ei se intercessuros ostendunt. Gratiæ intercessorib. ab senatu actæ. Latores rogationis concione aduocata, ꝓditores plebis commodorum, ac seruos consularium appellantes, aliaq; truci oratione in collegas
B inuecti, actionẽ deposuere. Duo assidua bella insequens annus ha- 340.
buisset, quo P. Corneliꝰ Cossus, C. Valerius Potitus, Quintius Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus, tribuni militum consulari potestate fuerunt: ni Veiens bellum religio principum distulisset, quorum agros Tyberis super ripas effusus, maxime ruinis villarum vastauit: simul Æquos triennio ante accepta clades prohibuit Volanis, suæ gentis populo præsidium ferre. Excursiones inde in cõfinem agrum Lauicanum factæ erant, nouisque colonis bellum illatum. Quam noxam cum se consensu omnium Æquorum defensuros sperassent, deserti ab suis, ne memorabili quidem bello per obsidionem leuemque vnam pugnam & oppidum & fines amisere. Tentatum ab L. Sextio tribuno plebis vt rogationem ferret, quæ Volas quoq; sicut Lauicos coloni mitterentur: per intercessionem collegarum, qui nullum plebiscitum, nisi ex authoritate senatus passuros se perferri o-
C stenderunt, discussum est. Volis insequente anno receptis, Æqui, coloniaq; eo deducta, nouis viribus oppidum firmarunt, tribunis militum Romæ consulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Posthumio Regillensi. huic bel- 341.
lum aduersus Æquos permissum est, prauæ mentis homini, quã tum victoria magis quam bellum ostendit. Nam exercitu impigre scripto, ductoq; ad Volas, cum leuib. præliis Æquorum animos fregisset, postremo in oppidum irrupit: deinde ab hostibus in ciues certamẽ vertit: & cum inter oppugnationem prædam militis fore edixisset, capto oppido fidem mutauit. Eam magis adducor vt credam iræ causam exercitui fuisse, quã quod in vrbe nuper direpta, coloniaq; noua, minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram, postquã ab collegis accersitus propter seditiones tribunitias in vrbem

bem reuertit, audita vox eius in concione, ſtolida ac prope vecors, A
qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, ſimul Volas quo-
que vt mitterentur coloni, laturum ſe dicenti: dignos enim eſſe qui
armis cepiſſent, eorum vrbem, agrumq; Volanum eſſe: Malum qui-
dem militibus meis, inquit, niſi quieuerint. quod auditum, non
concionem magis quam mox patres offendit. & tribunus plebis vir
acer, nec infacundus, nactus inter aduerſarios ſuperbum ingenium,
immodicamq; linguam, quam irritando agitandoq;, in eas impel-
leret voces, quæ inuidiæ non ipſi tantum, ſed cauſæ atque vniuerſo
ordini eſſent, neminẽ ex collegio tribunorũ militum ſæpius quam
Poſthumium in diſceptationem trahebat. Tum vero ſecũdum tam
ſæuum atq; inhumanum dictum: Auditis, inquit, Quirites, ſicut ſer-
uis malum minantem militibus? tamen hæc bellua dignior vobis
tanto honore videbitur, quam qui vos vrbe agrisq; donatos in co-
lonias mittunt, qui ſedem ſenectuti veſtræ proſpiciunt, qui pro ve- B
ſtris commodis aduerſus tam crudeles ſuperbosque aduerſarios de-
pugnant. Incipite deinde mirari, cur pauci iam veſtram ſuſcipiant
cauſam. quid vt à vobis ſperent? an honores, quos aduerſariis veſtris
potius quam P. R. propugnatoribus datis? Ingemuiſtis modo voce
„ huius audita. quid id refert? iam ſi ſuffragium detur, hunc qui ma-
„ lum vobis minatur, iis qui agros ſedesque ac fortunas ſtabilire vo-
„ lunt, præferetis. Perlata hæc vox Poſthumij ad milites, multo in ca-
ſtris maiorem indignationem mouit: prædę ne interceptorem frau-
datoremq; etiam malum minari militibus? Ita cum fremitus apertè
eſſet: & quæſtor P. Sextius eadem violentia coerceri putaret ſeditio-
nem poſſe, qua mota erat: miſſo ad vociferantem quendam mili-
tem lictore, cum inde clamor & iurgium oriretur, ſaxo ictus turba
excedit: inſuper increpante qui vulnerauerat, habere quæſtorem,
quod imperator eſſet militibus minatus. Ad hunc tumultum acci- C
tus Poſthumius, aſperiora omnia fecit acerbis quæſtionibus, crude-
libus ſuppliciis. poſtremo cum modum iræ nullum faceret, ad voci-
ferationem eorum quos necari ſub crate iuſſerat, concurſu facto,
ipſe ad interpellantis pœnam vecors de tribunali decurrit. ibi cum
ſummouentes paſſim lictores centurionesque vexarent turbam, eo
indignatio erupit, vt tribunus militum ab exercitu ſuo lapidibus
cooperiretur. Quod tam atrox facinus poſtquam eſt Romam nun-
ciatum, tribunis militum de morte collegæ per ſenatum quæſtio-
nes decernentibus, tribuni plebis intercedebant. ſed ea contentio ex
certamine alio pendebat: quod cura inceſſerat patres, ne metu quę-
ſtionum plebs irata, tribunos militum ex plebe crearet: tendebantq;
ſumma ope, vt cõſules crearẽtur. Cum ſenatusconſultũ fieri tribuni
plebis

A plebis non paterentur, iidem intercederent consularibus comitiis, V.C.
res ad interregnum rediit: victoria deinde penes patres fuit. Q. Fa- 342.
bio Vibulano interrege comitia habente, consules creati sunt, A. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, vt de quæstione Posthumianæ cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent: plebsque præficeret quæstioni quem vellet. à plebe consensu populi consulib. negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum suppliciorum, quos sibimet ipsos consciſſe mortem satis creditum est, transacta re, nequiuere tamen consequi, vt non ægerrime id plebs ferret, iacere tamdiu irritas actiones, quæ de suis commodis ferrētur. cum interim de sanguine ac supplicio suo latam legem confestim exerceri, & tantam vim habere. Aptiſſimum tempus erat, vindicatis seditionibus delinimentum animis Volani agri diuisio-
B nem obiici: quo facto minuiſſent desiderium agrarię legis, quæ possesso per iniuriam agro publico patres pellebat. Tunc hæc ipsa indignitas angebat animos, non in retinendis modo publicis agris, quos vi teneret, pertinacem nobilitatem esse: sed ne vacuum quidē agrum nuper ex hostibus captum plebi diuidere, mox paucis, vt cætera, futurum prædæ. Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum fines, legiones ductæ à Furio consule, cum hostem ibi non inueniſſent: Ferentinum, quo magna multitudo Volscorum se contulerat, cepere. minus prædæ quam sperauerant, fuit: qđ Volsci postquam spes tuendi exigua erat, sublatis rebus nocte oppidum reliquerunt. postero die prope desertum capitur. Hernicis ipse ager dono datꝰ. Annum modestia tribunorum quietum excepit trib. plebis
L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilio coſſ. Is cum principio 343.
statim anni velut pensum nominis familiæq;, seditiones agrariis le-
C gibus promulgandis cieret: pestilentia coorta, minacior tamen quā perniciosior, cogitationes hominum à foro certaminibusq; publicis ad domum curamq; corporum nutriendorum auertit: minusq; eam damnosam fuisse, quam seditio futura fuerit, credūt. Defuncta ciuitate plurimorum morbis, per paucis funeribus, pestilentem an-
num, inopia frugum neglecto cultu agrorū (vt plerunq; fit) excepit, 344.
M. Papyrio Atratino, C. Nautio Rutilio consulibus. Iam fames q̃ pestilentia tristior erat: ni dimiſſis circa omnes populos legatis, qui Hetruscū mare, quiq; Tyberim accolunt, ad frumentū mercandū, annonæ foret subuentū. superbe ab Samnitib. qui Capuā habebant Cumasq;, legati prohibiti commercio sunt: cōtra ea benigne ab Siculorū tyrānis adiuti, maximos cōmeatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit. Solitudinē in ciuitate ægra experti consules sunt:

V.C. cum in legationes nō plus singulis senatorib. missis inuenientes, coacti sunt binos equites adiicere. Præterquā ab morbo annonaq; nihil eo biennio intestini externiue incōmodi fuit. at vbi hæ solicitudines discessere, omnia quib. turbari solita erat ciuitas, domi discordia, foris bellum exortum. M. Æmylio, C. Valerio Potito consulib⁹, A
345. bellum Æqui parabant: Volscis, quanquam non publico consilio, capessentibus arma, voluntariis mercede secutis militiam. Ad quorum famam hostium (iam enim in Latinum Hernicumq; transcenderant agrum) delectum habentem Valerium consulem M. Menenius tribunus plebis legis agrariæ lator, cum impediret, auxilioque tribuni nemo inuitus sacramento diceret: repente nunciatur, arcem Caruentanam ab hostibus occupatam esse. Ea ignominia accepta, cum apud patres inuidiæ Menenio fuit, tum cæteris tribunis iam ante præparatis intercessorib. legis agrariæ, præbuit iustiorem causam resistendi collegæ. Itaque cum res diu ducta per altercationem esset: consulibus deos hominesq; testantibus, quicquid ab hostibus cladis ignominiæque aut iam acceptum esset, aut immineret, culpam penes Menenium fore, qui delectum impediret. Menenio contra vociferante, si iniusti domini possessione agri publici cederent, se moram delectui nō facere: decreto interposito, nouem tribuni sustulerunt certamen: pronunciaueruntque ex collegij sententia, C. Valerio consuli se damnum, aliamq; coercitionem aduersus intercessionem collegæ delectus causa detrectantibus militiam inhibendi, auxilio futuros esse. Hoc decreto consul armatus, cum paucis appellantibus tribunum, collum torsisset: metu cæteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem, quanquam inuisus infestusque consuli erat: impigre primo statim aduentu, deiectis qui in præsidio erant, arcem recepit. prædatores ex præsidio per negligentiam dilapsi, occasionem aperuere ad inuadendū. Prædæ ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum cōgesta erant, fuit aliquantum. venditum sub hasta cōsul in ærarium redigere quæstores iussit: tum prædicans participē prædæ fore exercitum, cum militiā non abnuisset. Auctę inde plebis ac militū in consulem iræ. Itaq; cum ex senatusconsulto vrbem ouans introiret, alternis inconditi versus militari licentia iactati: quibus consul increpitus, Menenij celebre nomen laudib. fuit, cum ad omnē mentionem tribuni fauor circunstantis populi plausuq; & assensu cum vocibus militum certaret. plusq; ea res, quam prope solennis militum lascinia in consulem, curæ patrib. iniecit. & tanquam haud dubius inter tribunos militum honos Menenij, si peteret, cōsularib. comitiis est
346. exclusus. Creati consules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus

A Dullinus iterum. Non alias egrius plebs tulit tribunitia sibi comitia non commissa. eum dolorem quæstoriis comitiis simul ostendit, & vlta est. tunc primum plebeiis quæstoribus creatis: ita, vt in quatuor creãdis vni patricio C. Fabio Ambusto relinqueretur locus: tres plebeij, Q. Silius, P. Ælius, P. Pipius, clarissimarum familiarum iuuenibus præferrentur. Authores fuisse tam liberi populo suffragij Icilios accipio, ex familia infestissima patribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos. hi multarum magnarumq; rerum molem auidissimo adeo populo ostentantes, cum affirmassent nihil se moturos, sine quæstoriis quidem comitiis, quæ sola promiscua plebi patribusq; reliquisset senatus, satis animi populo esset ad id quod tamdiu vellent, & per leges liceret. Pro ingenti itaque victoria id fuit plebi: quæsturamq; non honoris ipsius finem æstimabant, sed patefactus ad consulatum ac triumphos locus nouis hominibus videbatur. Pa-
B tres contra, non pro communicatis, sed pro amissis honoribus fremere: negare, si ea ita sint, liberos tollendos esse: qui pulsi maiorum loco, cernentesq; alios in possessione dignitatis suę, salij, flaminesq; nusquam alio, quam ad sacrificandum pro populo sine imperiis ac potestatibus relinquantur. Irritatis vtriusque partis animis, cum & spiritus plebes sumpsisset, & tres ad popularem causam celeberrimi nominis haberet duces: patres omnia quæstoriis comitiis, vbi vtrũque plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad consulum comitia, quæ nondum promiscua essent. Icilij contra tribunos militum creandos dicere, & tandem aliquando impartiendos plebi honores. Sed nulla erat cõsularis actio, quam impediendo id qđ petebant, exprimerent: cum mira opportunitate Volscos & Æquos prædatũ extra fines exisse, in agrũ Latinum Hernicumq;, affertur. ad qđ bellum vbi ex senatusconsulto consules delectum habere occipiunt: obstare
C tunc enixe tribuni, sibi plebiq; eam fortunã oblatam memorantes. Tres erant, & omnes acerrimi viri, generosiq; etiã. vt inter plebeios, duo singuli singulos sibi consules asseruandos assidua opera desumunt: vni concionib. data, nunc detinenda, nunc concienda plebs. Nec delectum cõsules, nec comitia quæ petebant, tribuni expediebant. inclinãte deinde se fortuna ad causam plebis, nuntij veniunt. arcem Caruentanam dilapsis ad prædam militib. qui in præsidio erant, Æquos interfectis paucis custodib. arcis inuasisse: alios recurrẽtes in arcem, alios palantes in agris cæsos. Ea aduersa ciuitati res, vires tribunitiæ actioni adiecit, nequicquã enim tentati, vt tum demiq; desisterent impediendo bello, postquã non cessere nec publicæ tempestati, nec suæ inuidiæ, peruincunt, vt senatusconsultum fiat de tribunis militum creandis, certo tamen pacto, ne cuius ratio ha-

V.C. beretur, qui eo anno trib. plebis esset: neue quis reficeretur in annū sequentem trib. plebis: haud dubie Icilios denotante senatu, quos mercedem seditiosi tribunatus petere consulatum insimulabant. Tum delectus haberi, bellumque omniū ordinū consensu apparari cœptum. Consules ambo profecti sint ad arcem Caruentanam, an alter ad comitia habenda substiterit, incertū diuersi authores faciūt. illa pro certo habenda, in quibus non dissentiunt, ab arce Caruentana, cum diu nequicquam oppugnata esset, recessum: Verruginem in Volscis eodem exercitu receptam: populationesque & prædas & in Æquis & in Volsco agro ingentes factas. Romæ sicut plebis victoria fuit in eo, vt quæ mallent comitia haberent: ita euentu comitiorum patres vicere. namq; tribuni militum consulari potestate con-
347. tra spem omnium tres patricij creati sunt C. Iulius Tullus, Cn. Cornelius Cossus, C. Seruilius Hala. artem adhibitam ferunt à patriciis cuius eos Icilij tum quoque insimulabant, quod turbam indignorū candidatorum intermiscendo dignis, tædio sordium, in quibusdam B
insignium, inscium, populum à plebeiis auertissent. Volscos deinde & Æquos, seu Caruentana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidium, ad iram cum impulisset, fama affertur, summa vi ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse. eorum legatos, vtriusq; gentis populos, circumisse, castigantes ignauiam, quod abditi intra muros, populabundos in agris vagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præsidium passi essent. iam non exercitus modo armatos, sed colonias etiam in suos fines mitti: nec ipsos modo Romanos sua diuisa habere, sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad hęc cum inflammarentur animi: vt ad quosque vētum erat numerus iuniorum conscribebatur. Ita omnium populorū iuuentus Antium contracta, ibi castris positis hostem opperiebantur. Quæ vbi tumultu maiore etiam quam res erat, nunciantur Ro- C
mam: senatus extemplo (quod in rebus trepidis vltimum consiliū erat) dictatorem dici iussit. Quam rem ægre passos Iulium Corneliumque ferunt: magnoq; certamine animorū rem actam: cum primores patrum nequicquam conquesti, non esse in authoritate senatus tribunos militum, postremo etiam tribunos plebis appellarent, & consulis quoque ab ea potestate vim super tali re inhibitā referrent: tribuni plebis læti discordia patrum, nihil esse in his auxilij dicerent, qui non ciuium non denique hominū numero essent. si quādo promiscui honores, cōmunicata respublicā esset: tum se animaduersuros, ne qua superbia magistratuū irrita senatūscōsulta essent: interim patricij soluti legū magistratuumq; verecūdia, per se quoq; tribunitiā potestatem agerent. Hęc contentio minime idoneo tēpore, cum

A re, cum tantum belli in manib esset, occupauerat cogitationes hominum: donec vbi diu alternis Iulius Corneliusque, cum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, non esse æquum mandatū sibi à populo eripi honorem, disseruere: tum Hala Seruilius Trib. mil. tacuisse se tandiu ait, nō quia incertus sentētiæ fuerit (quem enim bonum ciuem secernere sua à publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua spōte cedere authoritati senatus, quam tribunitiā potestatem aduersus se implorari paterentur, tum quoq;, si res sineret, libēter se daturū tempus iis fuisse ad receptum nimis pertinacis sententiæ sed cum belli necessitates non expectēt humana cōsilia, potiorē sibi collegarū gratia rempub. fore. & si maneat in sententia senatus, dictatorem nocte proxima dicturū: ac si quis intercedat, senatuscōsulti authoritate se fore contentū. Quo facto, cum haud immeritam laudem gratiamq; apud omnes tulisset, dictatore P. Cornelio dicto, V. C.

B ipse ab eo magister equitū creatus est. Exemplo fuit collegis eumq; intuentibus, quam gratia atq; honos opportuniora interdū non cupientibus essent: Bellum haud memorabile fuit. vno, atque eo facili prælio cæsi ad Antium hostes. victor exercitus depopulatus Volscū agrum. castellū ad lacum Fucinum vi expugnatū, atq; in eo tria millia hominum capta: cæteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendentibus agros. Dictator bello ita gesto, vt tantum non defuisse fortunę videretur, felicitate quam gloria maior in vrbem rediit, magistratuque se abdicauit. Tribuni militum mētione nulla comitiorum consulariū habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum vero grauior cura patribus incessit: quippe cum prodi causam ab suis cernerent. Itaque sicut priore anno per indignissimos ex plebeis cādidatos omnium etiam dignorum tędium fecerant: sic tum primoribus patrum splendore gratia-

C que ad petendum præparatis, omnia loca obtinuere, ne cui plebeio adit⁹ esset. quatuor creati sunt, omnes iā functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, Cn. Fabius Vibulanus, C. Seruilius 348.
Hala. hic refectus continuato honore, cum ob alias virtutes, tum ob recentem fauorem vnica moderatione partum. Eo anno quia tēpus induciarum cum Veienti populo exierat, per legatos fœcialesque res repeti cœptæ. quibus venientibus ad finem, legatio Veientiū obuiam fuit. petiere, ne priusquam ipsi senatū Romanum adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne res ab iis repeterentur. tantum abfuit, vt ex incommodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso Verrugine præsidio, vbi tantum in tempore fuit momenti, vt cum precantibus opem militibus, qui ibi à Volscis obside-

V.C. bantur, succurri, si maturatum esset, potuisset: ad id venerit exercitus subsidio missus, vt ab recenti cæde palati ad prædandum hostes opprimerentur. Tarditatis causa in senatu magis fuit, quam in tribunis: qui, quia summa vi resistere nunciabātur, parum cogitauerunt, nulla nō virtute superari humanarum virium modum, fortissimi milites, non tamen nec viui, nec post mortem inulti fuere. In- A

349. sequenti anno, P. & Cn. Corneliis Cossis, C. Fabio Ambusto, L. Valerio Potito, tribunis militum consulari potestate. Veiens bellum motum, ob superbum responsum Veientis senatus, qui legatis repetentibus res ni facesserent propere vrbe finibusque daturos quod Lars Tolumnius dedisset, responderi iussit. Id patres ægre passi, decreuere, vt tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoq; die ad populum ferrent. Quod vbi primo promulgatū est: fremere iuuentus, nondum debellatum cum Volscis esse: modo duo præsidia occidione occisa, & cum periculo retineri: nullum annum esse, quo non acie dimicetur: & taquam pœniteat laboris, nouum bellum cum finitimo populo & potentissimo parari, qui omnem Hetruriam sit cōcitaturus. Hæc sua sponte agitata insuper tribuni plebis accendunt. Maximum bellum patribus cum plebe esse dictitant: eam de industria vexandam militia, trucidandamq; hostibus obiici: eam ꝓcul vrbe haberi, atq; ablegari: ne domi per ocium memor libertatis, coloniarumq;, aut agri publici, aut suffragij libere ferendi cōsilia agitet. prehensantesq; veteranos, stipendia cuiusque, & vulnera, ac cicatrices numerabant: quid iam integri esse in corpore loci ad noua vulnera accipienda? quid superesse sanguinis, qui dari pro republica posset? rogitantes. Hæc cum in sermonibus, concionibusq; interdum agitātes, auertissent plebem ab suscipiendo bello, profertur tempus ferundæ legis: quam, si subiecta inuidiæ esset, antiquari apparebat. Interim tribunos militum in Volscum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius vnus Romæ relictus. Tres tribuni, postquam nullo loco castra Volscorum esse, nec commissuros se prælio apparuit, tripartito ad deuastandos fines discessere: Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras. quacunq; incessere, late populati sunt tecta agrosq;, vt distinerent Volscos. Fabius, qđ maxime petebatur, ad Anxur oppugnandum sine vlla populatione accessit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ sunt: vrbs prona in paludes. ab ea parte Fabius oppugnationē ostendit. Circūmissæ quatuor cohortes cum C. Seruilio Hala, cum imminentē vrbi collem cepissent: ex loco altiore, qua nullū erat præsidiū ingenti clamore ac tumultu mœnia inuasere. ad quem tumultū obstupefacti, qui aduersus Fabiū vrbem infimā tuebantur, locum dedere, scalas admouendi. plenaq; hostium

A hostium cuncta erant: & in muris diu cædes pariter fugientium ac resistentium armatorum atq; inermium fuit. Cogebantur itaq; victi, quia cedentibus spei nihil erat, pugnam inire: cum pronunciatum repente, ne quis præter armatos violaretur, reliquam omnem multitudinem voluntariam exuit armis: quorum ad duo millia & quingenti viui capiuntur. à cętera præda Fabius militem abstinuit, donec collegæ venirent: ab illis quoq; exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui cæteros Volscos à præsidio eius loci auertissent. Qui vbi venerunt, oppidum vetere fortuna opulentum, tres exercitus diripuere. eaq; primum benignitas imperatorum plebem patribus cōciliauit. Additum deinde omnium maximè tempestiuo principum in multitudinem munere, vt ante mentionem vllam plebis tribunorumue decerneret senatus, vt stipendium miles de publico acciperet. cum ante id tempus de suo quisq; funct⁹ eo munere esset.
B Nihil acceptum vnquam à plebe tanto gaudio traditur. concursum itaq; ad curiam esse, prehensatasq; exeuntium manus, & patres vere appellatos: effectum esse fatentibus, vt nemo pro tam munifica patria, donec quicquā virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret: cum cōmoditas iuuaret, rem familiarem saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atq; operatum reipub. esset, tum quod vltro sibi oblatū esset, nō à tribunis plebis vnquam agitatum, nō suis sermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gaudium, cumulatioremq; gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lætitiæ concordiæq; soli expertes, negare tam id lætum patrib. vniuersis, nec prosperum fore, quam ipsi crederent. consiliū specie prima melius fuisse, quam vsu appariturum. vnde enim eam pecuniam confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur aliis largitos. neq; id, etiam si cæteri ferant, passuros eos, quib. iam emerita
C stipendia essent, meliore conditione alios militare, quam ipsi militassent: & eosdem in sua stipendia impensas fecisse, & in aliorū facere. His vocibus mouerunt partem plebis postremo indicto iam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio se futuros, si quis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene cœptam rem perseueranter tueri: conferre ipsi primi: & quia nondum argentum signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes, speciosam etiam collationē faciebant. Cum senatus summa fide ex censu contulisset, primores plebis nobilium amici ex composito cōferre incipiunt. quos cum & à patribus collaudari, & à militari ætate tanquam bonos ciues conspici vulgus hominum vidit: repente spreto tribunitio auxilio, certamen cōferendi est ortum. & lege perlata de indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte vo-

V.C. luntarium noui tribuni militum consulari potestate Veios duxere. A
350. Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, P. Quintius Cincinnatus, C. Iulius Tullus iterum, A. Manilius, L. Furius Medullinus tertium, M. Æmylius Mamercus. Ab his primum circunsessi Veij sunt, sub cuius initium obsidionis cum Hetruscorum consilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum esset, parum constitit, bellone publico gentis vniuersæ tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusq; ad Volscum auocata bellum. Tribunos militum consulari potestate is an-
351. nus habuit C. Valerium Potitum tertium, M. Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginensem, Cn. Cornelium Cossum, C. Fabium Ambustum, Sp. Nautium Rutilium iterum. Cum Volscis inter Ferentinum atq; Ecetram signis collatis dimicatum. Romanis secunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde Volscorū oppidum ab tribunis obsideri cœpta. inde inter eruptionē tentatam compulso in vrbem B
hoste, occasio data est Romanis irrumpendi; præterq; arcem cætera capta. in arcem munitam natura globus armatorum concessit. infra arcem cæsi captiq; multi mortales. Arx deinde obsidebatur: nec aut vi capi poterat, quia pro spacio loci satis præsidij habebat: aut spem dabat deditionis, omni publico frumento priusquam vrbs caperetur, in arcem conuecto. tædioq; recessum inde foret, ni seruus arcem Romanis prodidisset, ab eo milites per locū arduum accepti, cepere, à quibus cum custodes trucidarentur, cætera multitudo repentino pauore oppressa in deditionem venit. Diruta & arce & vrbe Artena, reductæ legiones ex Volscis, omnisque vis Romana Veios conuersa est. Proditori prȩter libertatem duarum familiarum bona in præmium data. Seruius Romanus vocitatus. Sunt qui Artenam Veientium, non Volscorum fuisse credant. præbet errorem, quod eiusdem nominis vrbs inter Cære atq; Veios fuit. sed eam reges Ro- C
mani deleuere: Cæretumque non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volsco agro fuit, cuius excidium est dictum.

DECADIS PRIMAE LIB. V.

EPITOME.

IN obsidione Veiorum hybernacula militibus facta sunt. ea res cum esset noua, indignationem tribunorum plebis mouit, querentium non dari plebi nec per hyemem militiæ requiem. Equites tum primum equis suis merere cœperunt. Cum inundatio ex lacu Albano facta esset, Vates, qui eam rem interpretaretur, ab hostibus captus est. Fu-

rius

A *rius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit: simulachrum* V.C.
Iunonis Romam transtulit: decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum, cum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit: statimq; deditione facta, Faliscorum victoriam iustitia consecutus est. Cum alter ex censoribus, C. Iulius decessisset: in locum eius M. Cornelius suffectus est: nec id postea factum est: quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio tribun. plu. dicta esset, in exilium abijt. Cum Senones Galli Clusium obsiderent: & legati à senatu missi ad componendam inter eos, & Clusinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent: hoc facto eorum concitati Senones, vrbem infesto exercitu petierunt: fusisq; ad Alliam flumen Romanis, cepere vrbem, præter Capitolium: in quod se iuuenes contulerant. maiores natu cum insignibus honorum, quos quisq; gesserat: in vestibulis ædium sedentes
B *occiderunt. & cum per auersam partem Capitolij iam in summum euasissent: proditi clangore anserum, M. Manlij præcipue opera deiecti sunt. coactis deinde propter famem Romanis despondere, vt mille pondo auri darent: & hoc precio finem obsidionis emerent. Furius Camillus dictator absens creatus inter pendendum aurum cum exercitu venit: & Gallos post sextum mensem vrbe expulit, ceciditq;. AEdes Locutio facta: quo loco ante vrbem captam vox audita erat, aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam, & dirutam vrbem, quod consilium Camillo autore discussum est. Mouit populum vocis quoq; omen ex centurione audita. qui, cum in forum venisset, manipularijs suis dixerat, sta miles, hic optime manebimus.*

PACE alibi parta, Romani Veijq; in armis erant, tanta ira odioq;, vt victis finem adesse appareret. Comitia vtri-
usque populi longe diuersa ratione facta sunt. Romani
C auxere tribunorum militum consulari potestate nume-
rum: octo, quot nunquam antea, creati, M. Æmylius Mamercus ite- 352.
rum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Iulius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Veientes contra, tædio annuæ ambitionis, quæ interdum discordiarum causa erat, regem creauere. Offendit ea res populorum Hetruriæ animos, non maiore odio regni, quam ipsius regis. grauis iam is antea genti fuerat opibus, superbiaq;, quia solennia ludorum, quos intermitti nefas est, violenter diremisset: cum ob iram repulsæ, quod suffragio XII. populorum alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius serui erant, ex medio ludicro repente abduxit. gens itaq; ante omnes alias

eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negandum, donec sub rege essent, decreuit. cuius decreti suppressa fama est, Veijs propter metum regis, qui à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non vani sermonis authore habebat. Romanis etsi quietæ res ex Hetruria nunciabantur, tamen quia omnibus concilijs eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, vt ancipitia munimenta essent. alia in vrbem, & contra oppidanorum eruptiones versa: alijs frons in Hetruriam spectans auxilijs, si qua forte inde venirent, obstruebatur. Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione, quam in oppugnatione esset, hybernacula etiam, res noua militi Romano, ædificari cœpta: consiliumq; erat hyemando continuare bellũ. quod postquam tribunis plebis, iamdiu nullam nouandi res causam inuenientibus, Romam est allatum, in concionem prosiliunt, solicitant plebis animos, hoc illud esse dictitantes, quod æra militibus sint constituta. B nec se fefellisse, id donum inimicorum veneno illitum fore. venisse libertatem plebis: remotam in perpetuum & ablegatam ab vrbe & ab repub. iuuentutem. iam ne hyemi quidem, aut tempori anni cedere, ac domos & res inuisere suas. Quam putarent continuatæ militiæ causam esse? nullam profecto aliam inuenturos, quam ne quid per frequentiam iuuenum eorum, in quibus vires omnes plebis essent, agi de commodis eorum posset. vexari præterea & subigi multo acrius, quam Veientes: quippe illos hyemem sub tectis suis agere, egregijs muris situq; naturali vrbem tutantes. militem Romanum in opere ac labore, niuibus pruinisq; obrutum sub pellibus durare, ne hyemis quidem spacio, quæ omnium bellorum terra mariq; sit quies, arma deponentem. Hoc neq; reges, neq; ante tribunitiam potestatem creatam superbos illos consules, neq; triste dictatoris imperium, neq; importunos decemuiros iniunxisse seruitutis, vt perennem militiam facerent, quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent. quidnam illi consules dictatoresve facturi essent, qui proconsularem imaginem tam sæuam ac trucem fecerint? Sed id accidere haud immerito. non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum vlli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patricios explere solitos. nunc iam octo iuges ad imperia obtinenda ire, & ne in turba quidem hærere plebeium quemquam: qui, si nihil aliud, admoneat collegas, liberos & ciues eorum, non seruos militare, quos hyeme saltem in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tempore anni parentes liberosq; ac coniuges inuisere, & vsurpare libertatem, & creare magistratus. Hæc taliaq; vociferantes, aduersarium haud imparem nacti sunt, Ap. Claudium,

A dium, relictum à collegis ad tribunitias seditiones comprimendas, virum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeis: quem authorem aliquot annis ante fuisse memoratum est per collegarum intercessionem tribunitiæ potestatis dissoluendæ. Istum iam non promptus ingenio tantum, sed vsu etiam exercitatus, talem orationem habuit: Si vnquam dubitatum est, Quirites, vtrum tribuni plebis vestra, an sua causa seditionum semper authores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari certum habeo, & cum lætor tandem longi erroris vobis finem factum esse, tum quod secundis potissimum vestris rebus hic error est sublatus, & vobis, & propter vos reipub. gratulor. An est quisquam qui dubitet, nullis iniurijs vestris, si quæ forte aliquando fuerunt, vnquam æque quam munere patrum in plebem, cum æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitatos esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis? B aut hodie turbare velle, nisi concordiam ordinum? quam dissoluendæ maxime tribunitiæ potestatis rentur esse. Sic hercule tanquam artifices improbi opus quærunt: qui & semper ægri aliquid esse in repub. volunt, vt sit ad cuius curationem à vobis adhibeatur. Vtrum enim defenditis, an impugnatis plebem? vtrum militantium aduersarij estis, an causam agitus? nisi forte hoc dicitis, quicquid patres faciunt, displicet, siue illud pro plebe, seu contra plebem est. Et quemadmodum seruis suis vetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse, pariterq; in ijs beneficio ac maleficio abstineri æquum censent: sic vos interdicitis patribus commercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atque obediens sit. Quanto tandem, si quicquam in vobis non dico ciuilis, sed humani esset, fauere vos magis, & quãtum in vobis esset: indulgere potius comitati patrum, C atq; obsequio plebis oportuit? quę si perpetua concordia sit, quis nõ spondere ausit maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse? Atq; ego quam hoc consilium collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veijs exercitum noluerunt, nõ vtile solum, sed etiam necessarium fuerit, postea disseram. nunc de ipsa conditione militantium dicere libet. quam orationem non apud vos solum, sed etiam in castris si habeatur ipso exercitu disceptante, æquam arbitror videri posse. in qua si mihi ipsi nihil quod dicerem, in mentem venire posset, aduersariorum certe orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse æra militibus, quia nunquam data essent. quonã modo igitur nunc indignari possunt, quib. aliquid noui adiectum commodi sit, eis laborem etiam nouũ proportione iniungi? nusquam nec opera sine emolumento, nec emolumentũ ferme

me sine impensa opera est. labor voluptasq; dissimillima natura, so- A
cietate quadam inter se naturali sunt iuncta. Moleste antea ferebat
miles se suo sumptu operam reipublicę prębere, gaudebat idem par-
tem anni se agrum suum colere, quærere vnde domi militiæq; se ac
suos tueri posset. gaudet nunc fructui sibi remp. esse, & lætus stipen-
dium accipit. æquo igitur animo patiatur se ab domo, ab re familia-
ri, cui grauis impensa non est, paulo diutius abesse. An si ad calculos
eum resp. vocet, non merito dicat, annua æra habes, annuam ope-
ram ede? An tu æquum censes, militia semestri solidū te stipendium
annuum accipere? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror. sic
enim agere debent, qui mercenario milite vtuntur. At nos tanquā
cum ciuibus agere volumus: agiq; tanquam cum patria nobiscum,
æquum censemus. Aut non suscipi bellum oportuit: aut geri pro di-
gnitate populi Rom. & perfici quam primū oportet. perficietur au-
tem, si vrgemus obsessos: si non ante abscedimus, quam spei nostræ B
finem captis Veijs imposuerimus. Si hercule nulla alia causa, ipsa in-
dignitas perseuerantiam imponere debuit. Decem quondam annos
vrbs oppugnata est ob vnam mulierē ab vniuersa Gręcia, quā procul
ab domo, quot terras, quot maria distans? nos intra vicesimū lapidē,
in conspectu prope vrbis nostræ annuam oppugnationem perferre
piget: scilicet quia leuis causa belli est: nec satis quicquam iusti dolo-
ris est, quod nos ad perseuerandum stimulet. Septies rebellarunt: in
pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt:
Fidenates deficere à nobis coegerunt: colonos nostros ibi interfe-
cerunt: autores fuere contra ius gentium cædis impiæ legatorū no-
strorum: Hetruriam omnem aduersus nos concitare voluerunt, ho-
dieq; id moliuntur: res repetentes legatos nostros haud procul ab-
fuit quin violarent. Cum his molliter & per dilationes bellum geri
oportet? Si nos tam iustum odium nihil mouet, ne illa quidem oro C
vos mouent? Operibus ingentibus septa vrbs est, quib. intra muros
coercetur hostis, agrum non coluit, & culta euastata sunt bello. Si
reducimus exercitum, quis est qui dubitet illos non cupiditate so-
lum vlciscendi, sed etiam necessitate imposita ex alieno prædandi,
cum sua amiserint, agrum nostrum inuasuros? non differimus igitur
bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quid? illud,
quod proprie ad milites pertinet, quib. boni tribuni plebis cum sti-
pendium extorquere voluerint, nunc consultū repente volunt, qua-
le est? vallum fossamq; ingentis vtranq; rem operis, per tantum spa-
cij duxerunt: castella primo pauca, postea exercitu aucto creberrima
fecerunt: munitiones non in vrbē modo, sed in Hetruriā etiam spe-
ctantes, si qua inde auxilia veniant, opposuere. quid turres, quid vi-
neas

A neas testudinesq; & alium oppugnandarũ vrbiũ apparatum loquar? cum tantum laboris exhaustũ sit, & ad finem iam operis tandẽ peruentum. relinquendane hæc censetis, vt ad æstatem rursus nouus de integro his instituendis exudetur labor? quãto est minus opera tueri facta? & instare, & perseuerare, defungiq; cura? breuis enim profecto res est, si vno tenore peragitur: nec ipsi per intermissiones has interuallaq; lentiorem spem nostrã facimus. loquor de opere, & de temporis iactura. Quid? periculi quod differẽdo bello adimus, num obliuisci nos hęc tam crebra Hetrurię concilia de mittendis Veios auxilijs patiuntur? vt nunc res se habet, irati sunt, oderunt, negant missuros: quantum in illis est, capere Veios licet. quis est qui spondeat, eundem, si differtur bellum, animum postea fore: cum si laxamentũ dederis maior frequentiorq; legatio itura sit: cum id quod nunc offendit Hetruscos, rex creatus Veijs spacio mutari interposito possit:

B vel consensu ciuitatis, vt eo reconcilient Hetruriæ animos, vel ipsius voluntate regis, qui obstare regnum suum saluti ciuium nolit. Videte quot res, quam inutiles sequantur illam viam cõsilij: iactura operum tanto labore factorum: vastatio imminens finium nostrorum: Hetruscum bellum pro Veiente concitatum. Hæc sunt tribuni consilia vestra, non hercule dissimilia, ac si quis ægro, qui curari se fortiter passus, extemplo cõualescere possit, cibi gratia præsentis aut potionis, longinquũ & forsitan insanabilem morbum efficiat. Si medius fidius ad hoc bellum nihil pertineret, ad disciplinam certe militiæ plurimum intererat, insuescere militem nostrũ non solum parta victoria frui, sed si res etiam lentior sit, pati tædium, & quamuis seræ spei exitum expectare: etsi non sit ęstate perfectum bellum, hyemem operiri: nec, sicut æstiuas aues, statim autumno tecta ac recessum circunspicere. Obsecro vos: venandi studium ac voluptas homi-

C nes per niues ac pruinas in montes syluasq; rapit: belli necessitatibus eam patientiã non adhibebimus, quam vel lusus ac voluptas elicere solet: adeone effœminata corpora militũ nostrorum esse putamus, adeo molles animos, vt hyemem vnã durare in castris, abesse ab domo non possint: vt tanquam nauale bellũ tempestatibus captandis, & obseruando tempore anni gerant: non æstus, non frigora pati possint: Erubescant profecto, si quis eis hæc objciat: contendantq; & animis & corporibus suis virilem patientiã inesse: & se iuxta hyeme atq; æstate bella gerere posse: nec se patrocinium mollitiæ inertiæq; mandasse tribunis, & meminisse hanc ipsam potestatem non in vmbra, nec in tectis maiores suos creasse. Hæc virtute militum vestrorum, hæc Romano nomine sunt digna: non Veios tantum, nec hoc bellum intueri, quod instat: sed famam & ad alia bella, & ad cæ-

teros

,, teros populos in posterum quærere. An mediocre discrimen opi- A
,, nionis secuturum ex hac reputatis? virum tandem finitimi populum
,, Romanum eum esse putent, cuius si qua vrbs primum illum breuis-
,, simi temporis sustinuerit impetum, nihil deinde timeat: an hic sit
,, terror nominis nostri, vt exercitum Romanum non tędium longin-
,, quæ oppugnationis, non vis hyemis, ab vrbe circunsessa semel amo-
,, uere possit? nec finem vllum alium belli, quam victoriam nouerit?
,, nec impetu potius bella, quam perseuerantia gerat? quæ in omni
,, quidem genere militiæ, maxime tamen in obsidendis vrbibus, ne-
,, cessaria est: quarum pleralq; munitionibus, ac naturali situ inexpu-
,, gnabiles, fame sitiq; tempus ipsum vincit atq; expugnat: sicut Veios
,, expugnabit, nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint, & Romæ in-
,, uenerint præsidia Veientes, quæ nequicquam in Hetruria quærunt.
,, An est quicquam quod Veientibus optatum ęque contingere possit,
,, quam vt seditionibus primum vrbs Romana, deinde velut ex conta- B
,, gione castra impleantur? At Hercule apud hostes tanta modestia est,
,, vt non obsidionis tædio, non deniq; regni, quicquam apud eos no-
,, uatum sit: non negata auxilia ab Hetruscis, irritauerint animos. mo-
,, rietur enim extemplo, quicũq; erit seditionis author: nec cuiquam
,, dicere ea licebit, quæ apud vos impune dicuntur. fustuarium mere-
,, tur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit: authores signa relin-
,, quendi, & deserendi castra, non vni aut alteri militi, sed vniuersis ex-
,, ercitibus, palam in concione audiuntur. adeo quicquid tribunus
,, plebis loquitur, etsi prodendæ patriæ, dissoluendæq; reipub. est, as-
,, suestis audire: & dulcedine potestatis eius capti, quælibet sub ea sce-
,, lera latere sinitis. Reliquum est, vt quæ hic vociferantur, eadem in
,, castris, & apud milites agãt, & exercitus corrumpant, ducibusq; pa-
,, rere non patiantur: quoniam ea demum Romæ libertas est, non se-
,, natum, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non insti- C
tuta patrum, non disciplinam vereri militiæ. Par iam etiam in con-
cionibus erat Appius tribunis plebis, cum subito, vnde minime quis
crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorẽ Appium in cau-
sa, & cõcordiam ordinum maiorem, ardoremq; ad obsidendos per-
tinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad vrbem, vineæq;
tantũ non iam iniunctæ mœnibus essent, dum opera interdiu fiunt
intentius, quam nocte custodiũtur, patefacta repente porta, ingens
multitudo facibus maxime armata ignes coniecit: horæq; momen-
to simul aggerem ac vineas, tam longi temporis opus, incendium
hausit: multiq; ibi mortales nequicquam opem ferẽtes, ferro igniq;
absumpti sunt. Quod vbi Romam est nunciatum, mœstitiam omni-
bus, senatui curam metumq; iniecit, ne tum vero sustineri nec in vr-
be sedi-

A be seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis velut ab se victæ reipublicæ, insultarent: cum repente, quibus census equester erat, equi publici non erant assignati, consilio prius inter sese habito, senatum adeũt, factaq; dicendi potestate, equis se suis stipendia facturos promittũt. Quibus cum amplissimis verbis gratię ab senatu actę essent, famaq; ea forum atq; vrbem peruasisset, subito ad curiam concursus fit plebis. pedestris ordinis se aiunt nunc esse, operamq; reipublicæ extra ordinẽ polliceri, seu Veios, seu quo alio ducere velint. si Veios ducti sint, negant se inde prius quam capta vrbe hostium, redituros esse. Tum vero iam superfundenti se lætitiæ vix temperatũ est. non enim sicuti equites, dato magistratib. negocio, laudari iussi: neq; aut in curiam vocati, quibus responsum daretur, aut limine curię continebatur senatus: sed pro se quisq; ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantẽ voce manibusq; significare publicã lætitiam. bea- V.C.

B tam vrbem Romanã, & inuictam, & æternam illa concordia dicere, laudare equites, laudare plebẽ, diem ipsum laudibus ferre: victam esse fateri comitatẽ benignitatemq; senatus, certatim patrib. plebiq, manare gaudio lachrymæ, donec reuocatis in curiã patribus senatusconsultum factũ est, vt tribuni militares concione aduocata, peditibus equitibusq; gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatũ fore. placere autem omnib. his voluntariã extra ordinem professis militiã æra procedere: & equis certus numerus æris est assignatus. Tum primum equis merere equites cœperũt. Voluntarius ductus exercitus Veios, non amissa modo restituit opera, sed noua etiam instituit. ab vrbe commeatus intentiore quã antea subuehi cura, ne quid tam benemerito exercitui ad vsum deesset.
Insequens annus tribunos militũ consulari potestate habuit, C. Seruilium Halam tertium, Q. Seruilium, P. Virginium, Q. Sulpitium, 345.

C A. Manlium iterum, M. Sergium iterum. His tribunis dum cura omnium in Veiens bellum intenta est, neglectum Anxuri præsidiũ vagationibus militum, & Volscos mercatores vulgo receptando, proditis repente portarum custodibus oppressum est. minus militũ perijt, quia præter ægros lixarum in modum omnes per agros vicinasq; vrbes negociabantur. Nec Veijs melius gesta res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat. nam & duces Romani plus inter se irarum, quam aduersus hostes animi habuerunt: & auctum est bellum aduentu repentino Capenatium atq; Faliscorum. Hi duo Hetruriæ populi, quia proximi regione erãt, deuictis Veijs, bello quoq; Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam causa infesti, quod Fidenati bello se iã antea immiscuerant, per legatos vltro citroq; missos iureiurãdo inter se obligati, cum exercitibus nec opinato ad

nato ad

nato ad Veios accessere. Forte ea regione, qua M. Sergius tribunus A
militum præerat, castra adorti sunt, ingentemque terrorem intulere, quia Hetruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. eadem opinio Veientes in vrbe concitauit. Ita ancipiti prælio castra Romana oppugnabantur. concursantesque cum huc atq; illuc signa transferrent, nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere iam vim, ac tueri se ab exteriore poterant hoste, vna spes erat, si ex maioribus castris subueniretur, vt diuersæ legiones, aliæ aduersus Capenatem ac Faliscum, aliæ contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed castris præerat Virginius, priuatim Sergio inuisus infestusq; is cum pleraq; castella oppugnata, superatas munitiones, vtrinq; inuehi hostem nunciaretur, in armis milites tenuit. si opus foret auxilio, collegam dictitans ad se missurum. Huius arrogantiā pertinacia alterius æquabat, qui ne quā opē ab inimico videretur petisse, vinci ab hoste, quā B
vincere per ciuem maluit. Diu in medio cæsi milites, postremo desertis munitionibus perpauci in maiora castra, pars maxima atque ipse Sergius Romam pertenderunt. vbi cum omnem culpam in collegam inclinaret, acciri Virginium ex castris, interea præesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est, certatumq; inter collegas maledictis. pauci reipub. huic atq; illi, vt quosque studiū priuatim aut gratia occupauerat, adsunt. primores patrum, siue culpa, siue infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset censuere non expectādum iustum tempus comitiorū, sed extemplo nouos tribunos militū creandos esse, qui Calendis Octobribus magistratū occiperent. In quam sententiam cum pedibus iretur, cæteri tribuni militum nihil cōtradicere. At enimuero Sergius Virginiusque, propter quos pœnitere magistratum eius anni senatum apparebat, primo deprecari ignominiam, deinde intercedere senatusconsulto: ne- C
gare se ante Idus Decembres, solemnem ineundis magistratibus diē honore abituros esse. Inter hæc tribuni plebis, cum in concordia hominum secundisque rebus ciuitatis inuiti silentium tenuissent, feroces repente minari tribunis militum, nisi in authoritate senatus essent, se in vincula eos deduci iussuros esse. Tum C. Seruilius Hala Trib. mil. Quod ad vos attinet tribuni plebis, minasq; vestras, næ ego libēter experirer, quam non plus in his iuris quam in vobis animi esset. sed nefas est tendere aduersus authoritatem senatus. proinde & vos desinite inter nostra certamina locum iniuriæ quærere, & collegæ aut facient quod censet senatus: aut si pertinacius tendēt, dictatorem extēplo dicam, qui eos abire magistratu cogat. Cum omnium assensu comprobata oratio esset, gauderentque patres, sine tribu-

A tis terriculis inuentam esse aliam vim maiorem ad coercendos magistratus, victi consensu omnium, comitia tribunorum militum habuere, qui Calendis Octobribus magistratum occiperent: seq; eam ante diem magistratu abdicauere. L. Valerio Potito quartum, M. Furio Camillo iterum, M. Æmylio Mamerco tertium, Cn. Cornelio Cosso iterum, C. Fabio Ambusto, L. Iulio Tullo, Tribunis mil. consulari potestate, multa domi militiæq; gesta. Nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, & ad Veios, & ad Capenam, & ad Valerios, & in Volscis, vt Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romæ simul delectu, simul tributo conferendo laboratum est: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud paruum motum duo iudicia eorum, qui paulo ante consulari potestate fuerant, exciuere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum haberi: nec iuniores modo conscripti, sed seniores etiam coacti nomina dare, vt B vrbis custodiam agerent. Quantum autem augebatur militum numerus, tanto maiore pecunia in stipendium opus erat: eaq; tributo conferebatur, inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus vrbem, opera quoq; militari laborandum, seruiendumq; reipub. erat. Hæc per se grauia, indigniora vt viderentur, tribuni plebis seditiosis concionibus faciebant: ideo æra militibus constituta esse arguendo, vt plebis partem militia, partem tributo conficerent. Vnum bellum annum iam tertium trahi, & consulto male geri, vt diutius gerant. in quatuor deinde bella vno delectu exercitus scriptos, & pueros quoq; ac senes extractos. Iam non æstatis nec hyemis discrimen esse, ne vlla quies vnquam miseræ plebi sit: quæ nunc etiam vectigalis ad vltimum facta sit: vt cum confecta labore, vulneribus, postremo ætate corpora retulerint, incultaq; omnia diutino dominorum desiderio domi inuenerint, tributũ ex affecta re fami- C liari pendant: æraq; militaria velut fœnore accepta, multiplicia reipub. reddant. Inter delectum tributumq;, & occupatos animos maiorum rerum curis, comitijs tribunorũ plebis numerus expleri nequijt. Pugnatum inde, in loca vacua, vt patricij cooptarentur. postquam obtineri non poterat, tamen labefactandæ legis tribunitiæ causa effectum est, vt cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius, & M. Acutius, haud dubie patriciorum opibus; Fors ita tulit, vt eo anno trib. pl. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitum præstare videretur Treboniæ legis patrocinium. is quod petissent patres quidam primo in cœpto repulsi, tamen tribunos militum expugnasse vociferans, legem Treboniam sublatam, & cooptatos tribunos plebis non suffragijs populi, sed imperio patriciorũ, & eo deuolui rem, vt aut patricij aut patriciorum asseclæ habendi tribuni plebis sint:

V.C 354

eripi ſacratas leges, extorqueri tribunitiam poteſtatem: id fraude A
patriciorum, ſcelere ac proditione collegarũ factum arguere. Cum
arderent inuidia non patres modo, ſed etiam tribuni plebis, coop-
tati pariter, & qui cooptauerant: tum ex collegio tres, P. Curiatius,
M. Metilius, & M. Minutius, trepidi rerũ ſuarum, in Sergium Virgi-
niumq; prioris anni tribunos militares incurrunt in eos, ab ſe iram
plebis, inuidiamq; die dicta auertunt. quibus delectus, quibus tribu-
tum, quibus diutina militia, longinquitaſq; belli ſit grauis: qui cladẽ
accepta ad Veios doleant: qui amiſſis liberis, fratribus, propinquis,
affinibus lugubres domos habeant: ijs publici priuatiq; doloris exe-
quendi ius poteſtatemq; ex duobus noxijs capitibus datũ ab ſe me-
morant. omnium nanq; malorum in Sergio Virginioq; cauſas eſſe:
nec id accuſatorem magis arguere, quã fateri reos: qui noxij ambo,
alter in alterũ cauſam conferant: fugã Sergij Virginius, Sergius pro-
ditionem increpans Virginij. quorũ adeo incredibilem amentiam B
fuiſſe, vt multo veriſimilius ſit, cõpacto eam rem, & cõmuni fraude
patriciorum actam. Ab his & prius datũ locum Veientibus ad incen-
denda opera, belli trahendi cauſa: & nunc proditũ exercitum: tradi-
ta Faliſcis Romana caſtra. omnia fieri, vt conſeneſcat ad Veios iu-
uentus: nec de agris, nec de alijs cõmodis plebis ferre ad populum
tribuni, frequentiaq; vrbana celebrare actiones, & reſiſtere conſpi-
rationi patriciorũ poſſint. Præiudicium iam de reis & ab ſenatu, & a
populo Rom. & ab ipſorum collegis factum eſſe. nam & ſenatuſcon-
ſulto eos ab republica remotos eſſe: & recuſantes abdicare ſe magi-
ſtratu: dictatoris metu ab collegis coercitos eſſe: & populum Roma-
num tribunos creaſſe, qui non idibus Decembribus die ſolenni, ſed
exemplo Cal. Octobribus magiſtratũ occiperent: quia ſtare diutius
reſpub. his manentibus in magiſtratu non poſſet. Et tamen eos tot
iudicijs confoſſos, prædamnatoſque, venire ad populi iudicium: & C
exiſtimare defunctos ſe eſſe, ſatiſq; pœnarum dediſſe, quod duobus
menſibus citius priuati facti ſint: neq; intelligere, nocendi ſibi diuti-
us tum poteſtatem ereptam eſſe, non pœnam irrogatam. quippe &
collegis abrogatum imperium, qui certe nihil deliquiſſent: illos re-
peterent animos Quirites, quos recenti clade accepta habuiſſent,
cum fuga trepidum, plenũ vulnerum ac pauore incidentẽ portis ex-
ercitum viderint, non fortunam, aut quenquã deorum, ſed hos du-
ces accuſantem. Pro certo ſe habere, neminẽ in concione ſtare, qui
illo die non caput, domũ fortunaſq; L. Virginij ac M. Sergij ſit exe-
cratus, deteſtatuſque. minime conuenire, quibus iratos quiſq; deos
precatus ſit, in ijs ſua poteſtate, cum liceat & oporteat, non vti, nun-
quam deos ipſos admouere nocentibus manus: ſatis eſſe, ſi occaſio-

nẽ vl-

A ne vlciscendi læsos arment. His orationibus incitata plebs, denis V.C. millibus æris grauis reos condemnat: nequicquam Sergio Martem cõmunem belli fortunamq; accusante: Virginio deprecante, ne infelicior domi quam militiæ esset. In hos versa ira populi, cooptationis tribunorũ, fraudisq; contra legem Treboniam factæ memoriam obscuram fecit. Victores tribuni, vt præsentem mercedem iudicij plebes haberet, legem agrariam promulgant, tributumq; conferri prohibent: cum tot exercitibus stipendio opus esset, resq; militia ita prospere gererentur, vt nullo bello veniretur ad exitum rei. nanq; Veijs castra, quæ amissa erant, recuperata, castellis præsidijsq; firmantur. Prȩerant tribuni militum, M. Æmylius, & Q. Fabius. à M. Furio in Faliscis, & Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia inuenti: prædæ actæ: incendijsq; villarum ac frugum vastati fines: oppida nec oppugnata, nec obsessa sunt. At in Volscis de

B populato agro, Anxur nequicquam oppugnatum, loco alto situm, & postquam vis irrita erat, vallo fossaq; obsideri cœptum. Valerio Potito Volsci prouincia euenerat. Hoc statu militarium rerum, seditio intestina maiore mole coorta, quã bella tractabantur. & cum tributum conferri per tribunos non posset, nec stipendium imperatoribus mitteretur, æraq; militaria flagitaret miles, haud procul erat, quin castra quoque vrbanæ seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres, cum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis, & ab Sergijs Virginijsq; ad plebeios viros fortes ac strenuos transferendi summi honoris: non tamen vltra processum est, quam vt vnus ex plebe vsurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus tribunus militum consulari potestate crearetur. cæteri patricij creati: P. Manlius, & P. Titinius, P. Melius, 355. L. Furius Medullinus, L. Popilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur

C se tantam rem obtinuisse, non is modo qui creatus erat, vir nullis ante honoribus vsus, vetus tantum senator, & ætate iam grauis. Nec satis constat, cur primus ac potissimus ad nouum delibandum honorem sit habitus. Alij Cn. Cornelij fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexque stipendium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt. alij orationẽ ipsum tempestiuam de concordia ordinum, patribus plebiq; gratam habuisse. Hac victoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime rempub. impediebat, de tributo remiserunt. collatum obedienter, missumq; ad exercitum est. Anxur in Volscis breui receptum est, neglectis die festo custodijs vrbis. Insignis annus hyeme gelida ac niuosa fuit: adeo vt viæ clausȩ, Tyberis innauigabilis fuerit. Annona ex ante cõuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Licinius, vt cœperat,

V.C. haud tumultuose magistratum maiore gaudio plebis, quam indi- A
gnatione patrum, ita etiam gessit: dulcedo inuasit proximis comi-
tijs tribunorum militum plebeios creandi. vnus M. Veturius ex pa-
tricijs candidatis locum tenuit: plebeios alios tribunos militũ con-
356. sulari potestate omnes fere centuriæ dixere, L. Titinium, P. Mene-
nium Racilium, Cn. Genutium, L. Attilium. Tristem hyemen, siue
ex intemperie cœli raptim mutatione in contrarium facta, siue alia
qua de causa, grauis pestilensq; omnibus animalibus æstas excepit.
cuius insanabili pernicie, quando nec causa nec finis inueniebatur,
libri Sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt. duumuiri sacris faciun-
dis, lectisternio tunc primum in vrbe Romana facto, per dies octo
Apollinem Latonamq; & Dianam, Herculem, Mercurium atq; Ne-
ptunum tribus quam amplissime tum apparari poterat, stratis lectis
placauere. priuatim quoq; id sacrum celebratum est, tota vrbe pa-
tentib. ianuis, promiscuoq; vsu rerum omnium in propatulo posi- B
to, notos ignotosq; passim aduenas in hospitium ductos ferunt: &
cum inimicis quoq; benigne ac comiter sermones habitos, iurgijs
ac litibus temperatum: vinctis quoq; dempta in eos dies vincula: re-
ligioni deinde fuisse, quibus eam opem dij tulissent, vinciri. Interim
ad Veios terror multiplex fuit, tribus in vnum bellis collatis. nanq;
eodem quo antea modo circa munimenta, cum repente Capenates
Faliscíq; subsidio venissent, aduersus tres exercitus ancipiti prælio
pugnatum est. ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergij ac
Virginij. itaq; maioribus castris, vnde antea cessatum fuerat, breui
spacio circunductæ copiæ Capenates in vallum Romanum versos
ab tergo aggrediuntur. Inde pugna cœpta, & Faliscis intulit terro-
rem, trepidantesq; eruptio ex castris opportune facta auertit. repul-
sos deinde insecuti victores, ingentem ediderunt cædem. Nec ita
multo post iam palantes, veluti forte oblati, populatores Capenatis C
agri reliquias pugnæ absumpsere. & Veientium refugientes in vr-
bem multi ante portas cęsi, dum præ metu ne simul Romanus irrum
peret, obiectis foribus, extremos suorum exclusere. Hæc eo anno a-
cta. Et iam comitia tribunorũ militum aderant, quorum prope ma-
ior patribus quam belli cura erat: quippe non cõmunicatum modo
cum plebe, sed prope amissum cernentibus summũ imperium. itaq;
clarissimis viris ex composito præparatis ad petendum, quos præte-
reundi verecundiam crederent fore: nihilo minus ipsi perinde ac si
omnes candidati essent, cuncta experientes, nõ homines modo, sed
deos etiam excipiebant, in religionem vertentes comitia biennio
habita: priore anno intolerandam hyemẽ prodigijsq; diuinis simi-
lem coortam: proximo non prodigia, sed iam euentus, pestilentiam
agris

A agris vrbiq; illatam, haud dubia ira deûm, quos pestis eius arcendæ V.C.
causa placandos esse, in libris fatalibus inuentum sit. comitijs, auspicato quæ fierent, indignũ dijs visum honores vulgari, discriminaq; gentium confundi. Prẹterquã maiestate petentium, religione etiam attoniti homines, patricios omnes, partem magnam honoratissimum quenq; tribunos militum consulari potestate creauere, L. Va- 357.
lerium Potitum quintum. M. Valerium Maximũ, M. Furium Camillum tertium, L. Furium Medullinum tertium, Q. Seruilium Fidenatem iterum, Q. Sulpitium Camerinũ iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est. tota vis in populationibus fuit. duo summi imperatores, Potitus à Valerijs, Camillus à Capena prædas ingentes egere, nulla incolumi relicta re, cui ferro aut igni noceri posset. Prodigia interim multa nunciata, quorum pleraq;, & quia singuli authores erant, parũ credita spretaq;: & quia hostibus
B Hetruscis, per quos ea procurarent, aruspices nõ erant. In vnũ omnium curæ versæ sunt, quod lacus in Albano nemore sine vllis cœlestibus aquis causaue, qua alia quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam creuit. Quidnam eo dij portenderent prodigio, missi sciscitatum oratores ad Delphicum oraculũ: sed propior interpres fatis oblatus senior quidã Veiens, qui inter cauillantes in stationibus ac custodijs milites Romanos Hetruscosq;, vaticinantis in modum cecinit, priusquã ex lacu Albano aqua emissa foret, nunquam potiturum Veijs Romanũ. quod primo velut temere iactum sperni, agitari deinde sermonibus cœptum est: donec vnus ex statione Romana percontatus proximũ oppidanorũ (iam per longinquitatem belli cõmercio sermonum facto) quisnam is esset, qui per ambages de lacu Albano iaceret: postquã audiuit aruspicem esse, vir haud intacti religione animi, causatus de priuati portenti procuratione, si
C operæ illi esset, consulere velle, ad colloquium vatem elicuit. cumq; progressi ambo à suis longius essent inermes, sine vllo metu, præualens iuuenis Romanus senem infirmũ in conspectu omniũ raptum, nequicquam tumultuantibus Hetruscis, ad suos transtulit. qui cum perductus ad imperatorem, inde Romã ad senatum missus esset: sciscitantibus quidnã id esset, quod de lacu Albano docuisset, respondit, profecto iratos deos Veienti populo illo fuisse die, quo sibi eam mentem obiecissent, vt excidium patriæ fatale proderet. itaq; quæ tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se nec vt indicta sint, reuocare posse: & tacẽdo forsitan quæ dij immortales vulgari velint, haud minus quam celanda effando, nefas contrahi. Sic igitur libris fatalibus, sic disciplina Hetrusca traditum esse, vt quando aqua Albana abundasset, tum si eam Romanus rite emisisset, victoriam de Veien-

V.C. tibus dari: antequam id fiat, deos mœnia Veientium deserturos non esse. Exequebatur inde, quæ solennis deriuatio esset. Sed authorem leuem, nec satis fidum super tanta re patres rati, decreuere legatos, sortesque oraculi Pythici expectandas. Priusquam à Delphis oratores redirent, Albaniue prodigij piacula inuenirentur, noui tribuni
358. militum consulari potestate, L. Iulius Tullus, L. Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas, A. Posthumius Regillensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manlius magistratum inierunt. Eo anno Tarquinienses, noui hostes exorti: quia multis simul bellis Volscorum ad Anxur, vbi præsidium obsidebatur: Æquorũ ad Lauicos qui Romanam ibi coloniam oppugnabant: ad hoc Veienti quoq; & Falisco & Capenati bello occupatos videbant Romanos, nec intra muros quietiora negocia esse certaminibus patrum ac plebis: inter hæc locum iniuriæ rati esse, prædatum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt. aut enim passuros inultã eam iniuriã Romanos, ne nouo bello se onerarent: aut exiguo, eoque parum valido exercitu persecuturos. Romanis indignitas maior, quam cura populationis Tarquiniensium fuit: eo nec magno conatu suscepta, nec in longum dilata res est. A. Posthumius, & L. Iulius non iusto delectu (etenim ab tribunis plebis impediebantur) sed prope voluntariorum, quos adhortando incitauerant, coacta manu: per agrum Cæretem obliquis tramitibus egressi, redeuntes à populationibus, grauesque præda Tarquinienses oppressere. multos mortales obtrũcant, omnes exuunt impedimentis: & receptis agrorum suorũ spoliis, Romã reuertuntur. Biduum ad recognoscendas res datũ dominis: tertio incognita (erãt autem ea pleraq; hostiũ ipsorũ) sub hasta veniere: quodque inde redactum, militibus est diuisum. Cetera bella, maximeque Veiens, incerti exitus erant. Iamq; Romani desperata ope humana, fata & deos spectabant, cum legati ab Delphis venerunt, sortẽ oraculi afferẽtes, congruentẽ responso captiui vatis. Romane, aquã Albanam caue lacu contineri, caue in mare manare suo flumine sinas. emissam per agros rigabis, dissipatamq; riuis extingues. tũ tu insiste audax hostiũ muris, memor, q̃ per tot annos obsides vrbẽ, ex ea tibi his, quæ nunc panduntur fatis victoriam datã: bello perfecto donũ amplũ victor ad mea templa portato: sacraq; patria, quorũ omissa cura est, instaurata, vt assolet, facito. Ingens inde haberi captiuus vates cœptus, eumq; adhibere tribuni militũ Cornelius Posthumiusq; ad prodigij Albani procurationem, ac deos rite placandos cœpere. inuentumq; tandẽ est, vbi neglectas ceremonias, intermissumue solenne dij arguerent, nihil profecto aliud esse, quam magistratus vitio creatos, Latinas, sacrumque in Albano monte non rite concepisse.

A pisse. vnam expiationem eorum esse, vt tribuni militum abdicarent se magistratu, auspicia de integro repeterentur, & interregnum iniretur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps fuere: L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas, M. Furius Camillus. nunquam desitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis, donec conuenisset prius, vt maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur. Quæ dum aguntur, concilia Hetruriæ ad fanum Voltumnę habita. postulantibusq; Capenatibus ac Faliscis, vt Veios communi animo consilioque omnes Hetruriæ populi ex obsidione eriperent, responsum est: antea se id Veientibus negasse, quia vnde consilium non petissent super tanta re, auxilium petere non deberent: nunc iam pro se fortunam suam illis negare. maxime in ea parte Hetruriæ gentem inusitatam nouos accolas Gallos esse. cum quibus nec pax satis fida, nec bellum pro certo sit. sanguini tamen nominique & præsentibus periculis consanguineorum id dari, vt si qui B iuuentutis suæ voluntarij ad id bellum eant, non impediant. Eum magnum aduenisse hostium numerum fama Romę erat, eoque mitescere discordiæ intestinæ metu communi, vt fit, cœptæ. Haud inuitis patribus. P. Licinium Caluum prærogatiua tribunum militum non petentē creant, moderationis expertæ in priore magistratu virum, cæterum iam tum exactæ ætatis, omnesque deinceps ex collegio eiusdem anni refici apparebat, L. Titinium, P. Menenium, Cn. Genutium, L. Attilium: qui priusquam renunciarentur, iure vocatis tribubus permissu interregis P. Licinius Caluus ita verba fecit: Omen cōcordiæ, Quirites, rei maxime in hoc tempus vtilis, memoria nostri magistratus vos his comitiis petere in insequentem annū video, si & collegas eosdem reficitis, etiam vsu meliores factos, me iam non eundem, sed vmbram nomenque P. Licinij relictum videtis. C vires corporis affectæ, sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria labat, vigor animi obtusus. En vobis, inquit, iuuenem, filium tenens, effigiem atque imaginem eius, quem vos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis, hunc ego institutum disciplina mea, vicarium pro me reipub. do, dicoque: vosque quæso Quirites, delatum mihi vltro honorem, huic petenti, meisque pro eo adiectis precibus mandetis. Datum id petenti patri, filiusque eius P. Licinius Tribunus mil. consulari potestate, cum iis quos supra scripsimus, declaratus. Titinius Genutiusque Tribuni mil. profecti aduersus Faliscos, Capenatesque dum bellum maiore animo gerunt quam consilio, præcipitauere se in insidias. Genutius morte honesta temeritatem luens, ante signa inter primores cecidit: Titinius in editum tumultum ex multa tre-

Marginal notes: V.C. 359.

pidatione militibus collectis, aciem restituit: nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus ignominię erat, quam cladis acceptum, quę prope in cladem ingentem vertit: tantum inde terroris non Romæ modo, quo multiplex fama peruenerat, sed in castris quoq; fuit ad Veios. ægre ibi miles retentus à fuga est, cum peruasisset castra rumor, ducibus exercituq; cæso victorem Capenatem ac Faliscum, Hetruriæq; omnem iuuentutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ. iam castra ad Veios oppugnari, iam partem hostium tendere ad vrbem agmine infesto crediderant: concursumq; in muros est, & matronarum quas ex domo conciuerat publicus pauor, obsecrationes in templis factæ: precibusq; ab dijs petitum, vt exitium ab vrbis tectis templisq; ac Romanis mœnibus arcerent, Veiosq; eum auerterent terrorem, si sacra renouata rite, si procurata prodigia essent. Iam Ludi Latinæq; instaurata erant: iam ex lacu Albano aqua emissa in agros: Veiosq; fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius vrbis, seruandæq; patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutauerat imperator mutatus. alia spes, alius animus hominum, fortuna quoq; alia vrbis videri. Omnium primum in eos qui à Veijs in illo pauore fugerant, more militari animaduertit, efficitque ne hostis maxime timendus militi esset: deinde indicto delectu in diem certam, ipse interim Veios ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam ad scribendum nouum exercitum redit, nullo detrectante militiam. peregrina etiam iuuentus, Latini Hernicique operam suam pollicentes ad id bellum venere. quibus cum gratias in senatu egisset dictator, satis iam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatusconsulto vouit Veijs captis se facturum: ædemque Matutæ matris refectam dedicaturum, iam ante ab rege Seruio Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab vrbe, expectatione hominum maiore quam spe, in agro primum Nepesino cum Faliscis & Capenatibus signa confert. omnia ibi summa ratione consilioq; acta, fortuna etiam, vt fit, secuta est. non prælio tantum fudit hostes, sed castris quoq; exuit, ingentiq; præda est potitus: cuius pars maxima ad quæstorem redacta est, haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraq; castella facta: & à procursationibus, quæ multæ temere inter murum ac vallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad opus milites traducti. Operum fuit omnium longe maximum ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerum diuisit. senæ horæ in orbem operi attributæ

sunt.

A sunt. nocte ac die nunquam ante omissum, quam in arcem viam facerent. Dictator, cum iam in manibus videret victoriam esse: vrbem opulentissimam capi: tantumq; prædę fore, quantum non omnibus in vnum collatis ante bellis fuisset: ne quam inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut inuidiam apud patres ex prodiga largitione caperet, literas ad senatum misit. Deûm immortalium benignitate, suis consilijs, & patientia militum Veios iam fore in potestate populi Rom. quid de præda faciendum censerent? Duæ senatum distinebant sententiæ. vna senis P. Licinij, quem primum dixisse à filio interrogatum ferunt, edici palam placere populo, vt qui particeps esse prædæ vellet, in castra Veios iret: altera Ap. Claudij, qui largitionem nouam prodigam, inæqualem, inconsultam arguens; si semel nefas ducerent, captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse, author erat stipendij ex ea pecunia militi numerandi: vt eo minus tributi plebs conferret. eius enim doni societatem
B sensuras æqualiter omnium domos: non auidas in direptiones manus ociosorum vrbanorum prærepturas fortium bellatorũ præmia esse: cum ita ferme eueniat, vt qui segnior sit prædator, vt fortissimus quisq; laboris periculiq; præcipuam petere partem soleat. Licinius contra suspectam & inuisam semper eam pecuniam fore aiebat: causasq; criminum ad plebem, seditionúmque inde ac legum nouarum præbituram. satius igitur esse, reconciliari eo dono plebis animos: exhaustis atque exinanitis tributo tot annorum succurri: & sentire prædæ fructum ex eo bello, in quo prope consenuerint. gratius id fore, lætiusq;, quod quisq; sua manu ex hoste captum domum retulerit, quam si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorem fugere inuidiam ex eo, criminaq;, eo delegasse ad senatum: senatum quoque debere reiectam rem ad se permittere plebi, ac pati habere
C quod cuiq; fors belli dederit. Hæc tutior visa sententia est, quæ popularem senatum faceret. Edictum itaq; est, ad prædam Veientem, quibus videretur, in castra ad dictatorẽ proficiscerentur. Ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspicato egressus, cũ edixisset vt arma milites caperent: Tuo ductu, inquit, Pythice Apol- "
lo, tuoq; numine instinctus, pergo ad delendam vrbem Veios: tibiq; "
hinc decimam partem prędæ voueo, te simul Iuno regina, quæ nunc "
Veios collis, præcor, vt nos victores in nostram, tuamque mox futu- "
ram vrbem sequare: vbi te dignum amplitudine tua templum acci- "
piat. Hæc precatus, superante multitudine ab omnibus locis vrbem "
aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari, se iam ab suis vatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam in partem prædæ suæ vocatos deos. alios votis ex vrbe sua

euocatos, hostium templa nouasq; sedes spectare, seque vltimum il- A
lum diem agere, nihil minus timentes, quam subrutis cuniculo mœnibus, arcem iam plenam hostium esse, in muros pro se quisq; armati discurrunt: mirantes quidnam id esset, quod cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis mouisset, tum velut repentino icti furore improuidi currerẽt ad muros. Inseritur huic loco fabula: immolante rege Veientium, vocem aruspicis dicentis, qui eius hostiæ exta prosecuisset, ei victoriam dari, exauditam in cuniculo mouisse Romanos milites, vt adaperto cuniculo exta raperent, & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis, si, quæ similia veri sint, pro veris accipiantur, satis habeam. hęc ad ostentationem scenę gaudentis miraculis aptiora, quam ad fidem, neque affirmare, neque refellere operæpretium est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repente edidit. & pars auersos in muris inuadunt hostes: pars claustra porta- B
rum reuellunt: pars, cum ex tectis saxa tegulæque à mulieribus ac seruitijs iacerentur, inferũt ignes. Clamor omnia varijs terrentium ac pauentium vocibus, misto mulierum ac puerorum ploratu, complet. Momento temporis deiectis ex muro vndique armatis, patefactisque portis, cum alij agmine irruerent, alij desertos scanderent muros, vrbs hostibus impletur, omnibus locis pugnatur. Deinde multa iam edita cæde, senescit pugna, & dictator præcones edicere iubet, vt ab inermi abstineatur. Is finis sanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. &ad prędam miles permissu dictatoris discurrit. quæ cum ante oculos eius aliquantum spe atque opinione maior, maiorisq; pretij rerum ferretur: dicitur manus ad cœlum tollens precatus esse, vt si cui deorum hominumque nimia sua fortuna, populique Romani videretur, vt eam inuidiam lenire quam minimo suo priuato incommodo, publicoque Romani populi, liceret. conuertentem se C
inter hanc venerationem, traditur memoriæ, prolapsum cecidisse. idque omen pertinuisse postea euentu rem coniectantibus visum ad damnationem ipsius Camilli: captæ deinde vrbis Romanæ, quod post paucos accidit annos, cladem. Atque ille dies cæde hostium, ac direptione vrbis opulentissimæ est consumptus. Postero die libera corpora dictator sub corona vendidit. ea sola pecunia in publicum redigitur, haud sine ira plebis, & quod retulere secum prædę, nec duci, qui ad senatum, malignitatis authores quærendo, rem arbitrij sui reiecisset: nec senatui, sed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad senatum retulisset, pater tam popularis sententiæ author fuisset, acceptum referebant. Cum iam humanæ opes asportatæ egestæque a Veijs essent, amoliri tum deûm dona, ipsosque deos, sed colentium ma-

gis,

A gis, quam rapientium modo, cœpere. namque delecti ex omni exercitu iuuenes, pure lotis corporibus, candida veste, quibus deportanda Romam regina Iuno assignata erat, venerabundi templum inire, primo religiose admouentes manus: quod id signum more Hetrusco nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset solitus. deinde cum quidam, seu spiritu diuino tactus, seu iuuenili ioco, Visne Romam ire Iuno? dixisset: annuisse cæteri Deam conclamauerunt. inde fabulæ adiectum est, vocem quoque dicentis, velle, auditam. motam certe sede sua parui molimenti adminiculis, sequentis modo, accepimus leuem ac facilem translatu fuisse: integramque in Auentinum æternam sedem suam, quo vota Romani dictatoris vocauerant, perlatam: vbi templum ei postea idem qui vouerat, Camillus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, vrbis opulentissimæ Hetrusci nominis, magnitudinem suam vel vltima clade indicantis: quod decem æstates hyemesque continuas circunsessa, cum plus aliquanto cladium intulisset quam accepisset, postremo iam fato quoque vrgente, operibus tamen, non vi expugnata est. Romam vt nunciatum est, Veios captos: quamquam & prodigia procurata fuerant, & vatum responsa, & Pythicæ sortes notæ: & quantum humanis adiuuari consilijs potuerat res, ducem M. Furium maximum imperatorum omnium legerant: tamen quia tot annis varie ibi bellatum erat, multæque clades acceptæ, velut ex insperato immensum gaudium fuit. & priusquam senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum gratias dijs agentium erant. senatus in quatriduum, quot dierum nullo ante bello, supplicationes decernit. Aduentus quoque dictatoris omnibus ordinibus obuiam effusis, celebratior, quam vllius vnquam antea fuit: triumphusq; omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum excessit. maxime conspectus ipse est, curru equis albis iuncto vrbem inuectus: parumque id non ciuile modo, sed humanum etiam visum. Iouis, solisque equis æquiparatum dictatorem in religionem etiam trahebant, triumphusque ob eam vnam maxime rem clarior quam gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templum in Auentino locauit, dedicauitque Matutæ matri. atque his diuinis humanisque rebus gestis, dictatura se abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui se decimam vouisse prædæ partem cum diceret Camillus, pontifices soluendum religione populum censerēt: haud facile inibatur ratio iubendi referre prædam populum, vt ex ea pars debita in sacrum secerneretur. tandem eo, quod leuissimum videbatur, decursum est, vt qui se domumque religione exoluere vellet, cum sibimet ipse prædam æstimasset suam, decimæ precium partis

V.C. partis in publicum deferret: vt ex eo donum aureum dignum am- A
plitudine templi, ac numine Dei, ex dignitate populi Rom. fieret. ea
quoque collatio plebis animos à Camillo alienauit. Inter hæc pa-
cificatum legati à Volscis & Æquis venerunt. impetrataq; pax, ma-
gis vt fessa tam diutino bello acquiesceret ciuitas, quam quod digni
peterent. Veijs captis, sex tribunos militum consulari potestate in-
sequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum & Scipionem, M.
360. Valerium Maximum iterum, C. Fabium Ambustum iterum, L. Furi-
um Medullinũ quintum, Q. Seruilium tertium. Cornelijs Faliscum
bellum, Valerio ac Seruilio Capenas sorte euenit. ab ijs non vrbes vi
aut operibus tentatæ, sed ager est depopulatus, prædæq; rerũ agre-
stium actæ: nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea
clades Capenatem populum subegit. pax petentibus data. In Faliscis
bellum restabat. Romæ interim multiplex seditio erat, cuius lenien-
dæ causa coloniam in Volscos, quo tria millia ciuium Romanorum B
scriberentur, deducendam censuerant: triumuiriq; ad id creati, ter-
na iugera & septunces viritim diuiserant. Ea largitio sperni cœpta:
quia spei maioris auertendæ solatium obiectum censebãt. cur enim
relegari plebem in Volscos, cum pulcherrima vrbs Veij, agerque Ve-
ietanus in conspectu sit, vberior ampliorque Romano agro? vrbem
quoque vrbi Romæ vel situ, vel magnificentia publicorum priuato-
rumq; tectorum ac locorum præponebant. quin illa quoque actio
mouebatur, quæ post captam vtique Romam à Gallis celebratior
fuit, transmigrandi Veios. cæterum partim plebi, partim senatui de-
stinabant habitandos Veios: duasque vrbes communes reipubl. in-
coli à Romano populo posse. Aduersus quæ cum optimates ita ten-
derent, vt morituros se citius dicerent in conspectu populi Romani,
quam quicquam earum rerum rogaretur: quippe nunc in vna vrbe
tantum dissensionem esse, quid in duabus vrbibus fore? victamne vt C
quisquam victrici patriæ præferret? sineretque maiorem fortunam
captis esse Veijs, quam incolumibus fuerit? postremo se relinqui à
ciuibus in patria posse: vt relinquant patriam atque ciues, nullam
vim vnquam subacturam: & T. Sicinium (is enim ex tribunis plebis
rogationis eius lator erat) conditorem Veios sequantur, relicto deo
Romulo, dei filio, parente & authore vrbis Romæ. Hæc cum fœdis
certaminibus agerentur (nam partem tribunorum plebis patres in
suam sententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare ple-
bem cogebat, quam quod vbi rixæ committendæ causa clamor or-
tus esset, principes senatus primi turbæ offerentes se, peti, feriri, atq;
occidi iubebant. ab horum ætatibus dignitatibusque & honoribus
violandis dum abstinebatur & ad reliquos similes conatus verecun-
dia

A dia iræ obstabat. Camillus identidem omnibus locis concionaba- V. C.
tur. haud mirum id quidem esse: furere ciuitatem, quæ damnata voti, omnium rerum potiorem curam, quam religione se exoluendi, habeat. nihil de collatione dicere stipis verius quam decimæ: quando ea se quisq; priuatim obligauerit, liberatus sit populus. enimuero illud se tacere, suam conscientiam non pati, quod ex ea tantum præda, quæ rerum mouentium sit, decima designetur? vrbis atq; agri capti, quæ & ipsa voto contineatur, mentionem nullam fieri. Cum ea disceptatio anceps senatui visa, delegata ad pontifices esset: adhibito Camillo, visum collegio, quod eius ante conceptum votũ Veientium fuisset, & post votum in potestatem populi Romani venisset, eius partem decimam Apollini sacram esse. ita in ęstimationem vrbs agerq; venit: pecunia ex ærario prompta, & tribunis militum consularibus, vt aurum ex ea coemerent, negocium datum. cuius cum co-
B pia non esset, matronæ cœtibus ad eam rem consultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum aurum, & omnia ornamenta sua, in ærarium detulerunt. Grata ea res, vt quæ maxime senatui vnquam fuit: honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, vt pilento ad sacra ludosque carpentis festo profestoq; vterentur. Pondere ab singulis auri accepto, æstimatoque vt pecuniæ soluerentur, crateram auream fieri placuit, quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiserunt, integrant seditionem tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum. eam prædam Veientanam publicando sacrandoque ad nihilum redegisse. absentes ferociter increpant: præsentium, cum se vltro iratis offerrent, verecundiam habēt. Simul vt extrahi rem ex eo anno viderunt, tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt: & patres hoc idem de intercesso-
C ribus legis annisi. ita tribuni plebis ex magna parte ijdem refecti. Comitijs tribunorum militum patres summa ope euicerunt, vt M. Furius Camillus crearetur. propter bella simulabant parari ducem, sed rogationi tribunitiæ aduersarius quærebatur. Cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate, L. Furius Medullinus sextum, C. Æmylius, L. Valerius Publicola, Sp. Posthumius, P. Cornelius ite- 361.
rum. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt: donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mandatum erat, proficisceretur. differendo deinde elanguit res. & Camillo, quem aduersarium maxime metuerant, gloria in Faliscis creuit. Nam cum primo mœnibus se hostes tenerent, tutissimum id rati, populatione agrorum atque incendijs villarũ coegit eos egredi vrbe, sed timor longius progredi prohibuit. mille fere passuum ab oppido castra locant: nulla re alia

re alia fidentes ea satis tuta esse, quam difficultate aditus, asperis cōfragosisque circa, & partim arctis, partim arduis viis. Cæterum Camillus captiuum indicem ex agris secutus ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus locis se ostendit, trifariam Romani muniebant. alius exercitus prælio intentus stabat ibi impedire opus conatos hostes fundit fugatq;. tantumque inde pauoris Faliscis iniectum est, vt effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, vrbem peterent. multi cæsi vulneratiq; prius quam pauentes portis inciderent. castra capta: præda ad quæstores redacta, cum magna militum ira sed seueritate imperij victi, eandem virtutem & oderant, & mirabantur. Obsidio inde vrbis, & munitiones, & interdum per occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes, præliaque parua fieri: & teri tempus, neutro inclinata spe. cū frumentum copiæque aliæ ex ante conuecto largius obsessis quam obsidentibus suppeterent. videbaturque æque diuturnus futurus labor, ac Veiis fuisset: nisi fortuna imperatori Romano simul & cognitæ rebus bellicis virtutis specimen & maturam victoriam dedisset. Mos erat Faliscis eodem magistro liberorū & comite vti, simulque plures pueri, quod hodie quoque in Græcia manet, vnius curæ demandabantur. principum liberos sicut fere fit, qui scientia videbatur præcellere, erudiebat. Is cum in pace instituisset pueros ante vrbem lusus exercendique causa producere: nihil eo more per belli tempus intermisso, dum modo breuioribus, modo longioribus spaciis trahendo eos à porta, lusu sermonibusque variatis, longius solito, vbi res dedit, progressus, inter stationes eos hostium, castraque inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi scelesto facinori scelestiorem sermonem addidit: Falerios se in manus Romanis tradidisse, quando eos pueros, quorū parentes capita ibi rerum sint in potestatem dediderit. Quę vbi Camillus audiuit: non ad similem, inquit, tui, nec populum, nec imperatorem, scelestus ipse cum scelesto munere venisti. nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas non est: quam ingenerauit natura, vtrisque est, eritque. sunt & belli sicut pacis, iura: iusteque ea non minus quam fortiter didicimus gerere. arma habemus nō aduersum eam ætatem, cui etiam captis vrbibus parcitur: sed aduersus armatos, & ipsos, qui nec læsi nec lacessiti à nobis, castra Romana ad Veios oppugnarunt. eos tu, quantum in te fuit, nouo scelere vicisti: ego Romanis artibus, virtute, opere, armis, sicut Veios, vincam. Denudatum deinde eum, manibus post tergum illigatis, reducendū Falerios pueris tradidit: virgasq; eis, quibus proditorem agerent in vrbem verberātes, dedit. Ad quod spectaculū cōcursu populi primum facto, deinde à magistratibus

A tibus de re noua vocato ſanatu, tanta mutatio animis eſt iniecta, vt qui modo efferati odio iraq; Veientium exitium pene quã Capenatium pacem mallent, apud eos pacem vniuerſa poſceret ciuitas. fides Romana, iuſtitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: conſenſuq; omnium legati ad Camillũ in caſtra, atq; inde permiſſu Camilli Romam ad ſenatum, qui dederent Falerios, proficiſcuntur. introducti ad ſenatum, ita locuti traduntur: Patres conſcripti, victoria, cui nec deus, nec homo quiſquam inuideat, victi à vobis & imperatore veſtro, dedimus nos vobis: rati, quo nihil victori pulchrius eſt, melius nos ſub imperio veſtro, quam legibus noſtris victuros. Euentu huius belli duo ſalutaria exempla prodita humano generi ſunt. vos fidem in bello, quã præſentem victoriam maluiſtis: nos fide prouocati, victoriam vltro detulimus: ſub ditione veſtra ſumus. mittite qui arma, qui obſides, qui vrbem patentibus portis accipiant. nec vos fidei noB ſtræ, nec nos imperij veſtri pœnitebit. Camillo & ab hoſtibus, & à ciuibus gratiæ actæ. Faliſcis in ſtipendium militum eius anni, vt populus Romanus tributo vacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus. Camillus meliore multo laude, quam cũ triumphantẽ albi per vrbem vexerant equi, in ſignis iuſtitia fideq; hoſtibus victis cum in vrbem rediiſſet, tacite eius verecundiam non tulit ſenatus, quin ſine mora votis liberaretur: crateramq; auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius, miſſi longa vna naue, haud procul freto Siculo a piratis Liparenſium excepti deuehuntur Liparas. Mos erat ciuitatis, velut publico latrocinio partam prædã diuidere. Forte eo anno in ſummo magiſtratu erat Timaſitheus quidam, Romanis vir ſimilior quam ſuis, qui legatorum nomen, donumque, & deum cui mitteretur, & doni cauſam veritus ipſe, multitudinem quoque, quæ ſemper ferme reC genti eſt ſimilis, religionis iuſtæ impleuit: adductosque in publicum hoſpitium legatos, cum præſidio etiam nauium Delphos proſecutus, Romam inde ſoſpites reſtituit. hoſpitium cum eo ſenatuſconſulto eſt factum: donaque publice data. Eodẽ anno in Æquis varie bellatum: adeo vt in incerto fuerit, & apud ipſos exercitus, & Romæ, viciſſent, victine eſſent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Æmylius, Spurius Poſthumius. primo rem communiter geſſerunt: fuſis inde acie hoſtibus, Æmilium præſidio Verruginem obtinere placuit, Poſthumium fines vaſtare. ibi eũ in compoſito agmine negligentius ab re bene geſta euntem adorti Æqui, terrore iniecto in proximos compulere tumulos: pauorque inde Verruginem etiam ad præſidium alterum eſt perlatus. Poſthumius ſuis in tutum receptis, cum concione aduocata terrorem increparet, ac fugam:

fuſos

V.C. fusos esse ab ignauissimo & fugacissimo hoste: conclamat vniuersus A
exercitus, merito se ea audire, & fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse, neque diuturnum id gaudium hostibus fore: poscentes vt confestim inde ad castra hostium duceret (in conspectu erant posita in plano) nihil pœnæ recusabant, ni ea ante noctem expugnassent. Collaudatos, corpora curare, paratosque esse quarta vigilia iubet. & hostes nocturnam fugam ex tumulo Romanorum, vt ab ea via quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuere obuij: prælium q; ante lucem (sed luna pernox erat) commissum est: & haud incertius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, cum castra Romana crederent oppugnari: tantum iniecit pauoris, vt nequicquam retinente atq; obsecrante Æmylio, Thusculum palati fugerent: inde fama Romam perlata est, Posthumium, exercitumque occisum. Qui vbi prima lux metum insidiarum effuse sequentibus sustulit: cum perequitasset aciem, promissa repetens, tantum iniecit B
ardoris, vt non vltra sustinuerint impetum Æqui. cædes inde fugientium, qualis vbi ira magis quam virtute res geritur, ad perniciem hostium facta est. tristemq; ab Thusculo nuncium, nequicquam exterrita ciuitate, literæ à Posthumio laureatæ sequuntur: victoriam populi Romani esse: Æquorum exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones quia nondum inuenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, & patres reficere intercessores legis annisi sunt. sed plus suis comitijs plebs valuit. quem dolorem vlti patres sunt, senatusconsulto facto, vt consules, inuisus plebi magistratus, crearentur. Annum post quintumdecimum creati consules L.
362. Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Camerinus. Principio huius anni ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat, coortis ad perferendam legem trib. plebis, nec segnius ob id ipsum consulibus resistentibus, omnique ciuitate in vnam eam curam conuersa, Vi- C
telliam coloniā Romanam in suo agro Æqui expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum, liberam per auersa vrbis fugam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea prouincia euenit. is cum exercitu profectus acie hostes vicit, victorque Romam ad maius aliquanto certamen redijt. dies dicta erat tribunis plebis biennij superioris, A. Virginio & Q. Pomponio: quos defendi patrum consensu, ad fidem senatus pertinebat. neque enim eos aut vitæ vllo crimine alio, aut gesti magistratus quisquam arguebat, præterquam quod gratificantes patribus, rogationi tribunitiæ intercessissent. vicit tamen gratiam senatus, plebis ira: & pessimo exemplo innoxij denis millibus grauis æris cōdemnati sunt. id ægre passi patres. Camillus palam sceleris plebem arguere:

A arguere: quæ iam in ſuos verſa, non intelligeret ſe prauo iudicio de tribunis interceſſionem ſuſtuliſſe. interceſſione ſublata, tribunitiam poteſtatem euertiſſe. Nam quod illi ſperarent effrenatam licentiam eius magiſtratus patres laturos, falli eos. ſi tribunitia vis tribunitio auxilio repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos eſſe. conſulesque increpabat, quod fide publica decipi tribunos eos taciti tuliſſent, qui ſenatus authoritatem ſecuti eſſent. Hæc propalam concionabundus indies magis augebat iras hominum. ſenatum vero incitare aduerſus legem haud deſiſtebat: ne aliter deſcenderent in forum cum dies ferendæ legis veniſſet, quam vt qui meminiſſent ſibi pro aris focisq; & deûm templis, ac ſolo in quo nati eſſent, dimicandum fore. nam quod ad ſe priuatim attineat: ſi ſuæ gloriæ ſibi inter dimicationem patriæ meminiſſe ſit fas, ſibi amplum quoque eſſe vrbem ab ſe captam frequentari: quotidie ſe frui monimento gloriæ ſuæ, & ante oculos habere vrbem latam in triumpho ſuo: inſiſtere omnes veſtigijs laudum ſuarum. ſed nefas ducere, deſertam ac relictam ab dijs immortalibus incoli vrbem: & in captiuo ſolo habitare populum Romanum: & victrice patria victam mutari. His adhortationibus principis concitati patres, ſenes iuuenesque cum ferretur lex, agmine facto in forum venerunt: diſſipatique per tribus, ſuos quiſque tribules prehenſantes, orare cum lachrymis cœpere, ne eam patriam, pro qua fortiſſime feliciſſimeque ipſi ac patres eorum dimicaſſent, deſererent: Capitolium, ædem Veſtæ cætera circa templa deorum oſtentantes: ne exulem, extorrem populum Roman. ab ſolo patrio, ac dijs penatibus, in hoſtium vrbem agerent: eoq; rem adducerent, vt melius fuerit non capi Veios, ne Roma deſereretur. Quia non vi agebant, ſed precibus, & inter preces multa deorum mentio erat, religioſum parti maximæ fuit: & legem vnam plures tribus antiquarunt, quam iuſſerunt. adeoque ea victoria læta patribus fuit, vt poſtero die referentibus conſulibus ſenatuſconſultum fieret, vt agri Veientani ſeptena iugera plebi diuiderentur: nec patribus familiæ tantum, ſed vt omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur: vellentque in eam ſpem liberos tollere. Eo munere delinita plebe, nihil certatum eſt, quo minus conſularia comitia haberentur. creati conſules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino poſtea fuit cognomen. Hi conſules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator vouerat Veienti bello. eodem anno ædes Iunonis reginę ab eodem dictatore, eodemque bello vota dedicatur: celebratamque dedicationem ingenti matronarum ſtudio tradunt. Bellũ haud memorabile in Algido cum Æquis geſtum eſt, fuſis hoſtibus prius pene, quam manus conſererent. Valerio, quod perſeuerantior cædendis in

V.C. (right margin, top); B (margin at "riæ ſuæ"); C (margin at "tiquarunt"); 363. (right margin at "creati conſules")

fuga fuit, triumphus Manlio, vt ouans ingrederetur vrbem, decretum est. Eodem anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortum: quo propter famē pestilentiamq; in agro Romano ex siccitate caloribusq; nimiis ortā, exercitus duci nequiuit. ob quę Volsiniēses Salpinatibus adiunctis superbia elati vltro agros Romanos incursauere. bellum inde duobus populis indictum. C. Iulius censor decessit: in eius locū M. Cornelius suffectus. quæ res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma est capta: nec deinde vnquā in demortui locum censor sufficitur: consulibusq; morbo implicitis, placuit per interregnum renouari auspicia. itaque cum ex senatusconsulto consules magistratu se abdicassent, interrex creatur M. Furius Camillus: qui P. Cornelium Scipionē, is deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati sex tribuni militū cōsulari potestate: vt etiam si cui eorum incommoda valetudo fuisset, copia magistratuū reipub. B esset. Calendis Quintilibus magistratum occepere L. Lucretius. Seruius Sulpitius, M. Æmylius, L. Furius Medullinus septimum, Agrippa Furius, C. Æmilius iterum. Ex his L. Lucretio & C. Æmylio Volsinienses prouincia euenit: Salpinates Agrippæ Furio, & Seruio Sulpitio. Prius cum Volsiniēsibus pugnatū est, bellum numero hostiū ingens, certamine haud sanè asperum fuit. fusa cōcursu primo acies in fugā. millia octo armatorū ab equitibus interclusa, positis armis in deditionem venerunt. Eius belli fama effecit, ne se pugnæ committerent Salpinates: mœnibus armati se tutabantur. Romani prædas passim & ex Salpinati agro, & ex Volsiniensi nullo eā vim arcente, egerunt: donec Volsiniensibus fessis bello, ea cōditione, vt res populo Romano redderēt, stipendiumq; eius anni exercitui præstarēt, in viginti annos induciæ datæ. Eodē anno M. Cęditius de plebe nunciauit tribunis, se in noua via, vbi nunc sacellum est supra ædem Vestæ, vocem noctis silentio audisse clariorē humana, quæ magistratibus dici iuberet, Gallos aduētare. Id (vt fit) propter authoris humilitatem spretum: & quod longinqua, eoque ignotior gens erat. Neque deorum modo monita ingruente fato spreta: sed humanā quoque opem, quæ vna erat, M. Furium ab vrbe amouere, qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis propter prædam Veientanā, filio quoque adolescente per idem tempus orbatus, cum accitis domum tribulibus, & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percontatus animos eorum responsum tulisset, se collaturos quāti damnatus esset, absoluere eum non posse: in exilium abiit: precatus ab diis immortalibus, si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoque tempore desiderium sui ciuitati ingratæ facerent. absens quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si quicquam humanorum

A manorum certi est, capi Roma non potuerat: aduentante fatali vr-
bis clade, legati ab Clusinis veniunt, auxilium aduersus Gallos pe-
tentes. Eam gentem traditur fama, dulcedine frugum, maximeque
vini noua tum voluptate captā, alpes transisse: agrosq; ab Hetruscis
ante cultos possedisse: & inuexisse in Galliam vinum illiciendæ gen-
tis causa Aruntem Clusinum, ira corruptę vxoris ab Lucumone, cui
tutor is fuerat ipse præpotente iuuene, & à quo expeti pœnæ, nisi ex
terna vis quæsita esset, nequirent. hunc transeuntibus alpes ducem
authoremq; Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim,
Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino adductos: sed eos
qui oppugnauerint Clusium, non fuisse qui primi alpes transierint,
satis constat. ducentis quippe annis ante quam Clusium oppugna-
rent, vrbemque Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt:
nec cum his primum Hetruscorum, sed multo ante cum iis qui inter
B Apennium alpesque incolebant, sæpe exercitus Gallici pugnauere.
Thuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes pa-
tuere. mari supero inferoque, quibus Italia insulæ modo cingitur,
quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Thu-
scum communi vocabulo gentis, alterum Adriaticū mare ab Adria
Thuscorum colonia vocauere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhe-
num atque Adriaticum vocant. Ij in vtrunq; mare vergentes, inco-
luere vrbibus duodenis terras, prius cis Apēninum ad inferum ma-
re, postea trans Apēninum totidem, quot capita originis erāt colo-
niis missis: quę trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angu-
lo, qui sinum circuncolunt maris, vsque ad alpes tenuere. Alpinis
quoque ea gentibus haud dubie origo est, maxime Rhetis: quos lo-
ca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eū
incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorum hæc ac-
C cepimus. Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarū, quæ pars Gal-
liæ tertia est, penes Bituriges summa imperij fuit. ij regem Celtico
dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaque cum sua tum publi-
ca prępollens: quod in imperio eius Gallia adeo frugū, hominumq;
fertilis fuit, vt abundās multitudo vix regi videretur posse. Hic ma-
gno natu ipse iam, exonerare prægrauante turba regnum cupiens,
Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurū
se esse in quas dij dedissent auguriis sedes, ostendit. quātum ipsi vel-
lent numerum hominum excirent, ne qua gens arcere aduenientes
posset. Tum Sigoueso sortibus dati Hercinij saltus. Belloueso haud
paulo lætiorem in Italiam viam dij dabant. Is quod eis ex po-
pulis abundabat, Bituriges, Aruernos, Senones, Hæduos, Am-
barros, Carnutes, Aulercos, exciuit. profectus ingentibus peditum

equitumque copijs, in Tricastinos venit. Alpes inde oppositæ erant, A quas inexuperabiles visas haud equidem miror, nulla dum via (quod quidem cōtinens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum velut septos montium altitudo teneret Gallos, circunspectarentque quanam per iuncta cœlo iuga in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit, quod allatum est, aduenas quærentes agrum ab Salyum gente oppugnari. Massilienses erāt hi, nauibus à Phocide profecti. id Galli fortunæ suæ omen rati adiuuere, vt quem primum in terram egressi occupauerant locum, patentibus syluis communirent. ipsi per Taurinos saltusq; Iuliæ alpis transscenderunt: fusisq; acie Thuscis haud procul Ticino flumine, cum, in quo consederant, agrum Insubrium appellari audissent, cognomine Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequentes loci, condidere vrbem, Mediolanū appellarunt. Alia subinde manus Cenomanorum, Elitouio duce vestigia priorum secuta, eodem saltu fauente B Belloueso cum transcendisset alpes, vbi nunc Brixa ac Verona vrbes sunt, locos tenuere Libui, considunt. post hos Salluuij, qui prope antiquam gentem Leuos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, petiere Apenninum. deinde Boij, Lingonesq; trāsgressi, cū iam inter Padum atq; alpes omnia tenerentur, Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modo, sed etiam Vmbros agro pellūt: intra Apenninum tamen sese tenuere. Tum Senones recentissimi aduenarum ab Vfente flumine vsque ad Athesim fines habuere. hanc gentem Clusium Romamque inde venisse comperio: id parum certum est, solamne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adiutam. Clusini nouo bello exterriti, cum multitudinem, tum formas hominum inusitatas cernerent, & genus armorum: audirentque sæpe ab ijs cis Padum, vltraq; legiones Hetruscorum fusas. quanquam aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitiæve erat, nisi quod Veientes C consanguineos aduersus populum Romanum non defendissent, legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil impetratum. legati tres M. Fabij Ambusti filij missi, qui senatus populique Romani nomine agerent cum Gallis, ne à quibus nullam iniuriam accepissent, socios populi Romani atq; amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque, si res cogat, tuendos esse: sed melius visum bellum ipsum amoueri, si posset, & Gallos nouam gentem pace potius cognosci quam armis. Mitis legatio, ni pręferoces legatos, Gallisq; magis quam Romanis similes habuisset. quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorū, datur responsum: Et si nouum nomen audiant Romanorum, tamen credere viros fortes esse, quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniam

A niam legatione aduerſus ſe maluerint, quam armis tueri ſocios, ne ſe quidem pacem, quam illi afferant, aſpernari, ſi Gallis egentib. agro, quem latius poſsideant quam colant Cluſini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari non poſſe. & reſponſum coram Romanis ſe accipere velle: & ſi negetur ager, coram iiſdem Romanis dimicaturos, vt nunciare domum poſſint, quantum Galli virtute cęteros mortales præſtarent. Quodnam id ius eſſet, agrum à poſſeſſoribus petere, aut minari arma. Romanis quærentibus, ecquid in Hetruria rei Gallis eſſet? cum illi ſe in armis ius ferre, & omnia fortium virorum eſſe, ferociter dicerent: accenſis vtrinq; animis ad arma diſcurritur, & prælium conſeritur. ibi, iam vrgentibus Romanam vrbem fatis, legati cõtra ius gentium arma capiunt, nec id clam eſſe potuit, cum ante ſigna Hetruſcorum tres nobiliſſimi fortiſſimiq; Romanæ iuuentutis pugnarẽt. tantum eminebat peregrina virtus. quin etiam
B Q. Fabius euectus extra aciem equo, ducem Gallorũ ferociter in ipſa ſigna Hetruſcorum incurſantem, per latus transfixum haſta occidit, ſpoliaque eius legentem Galli agnouere, perque totam aciem Romanum legatum eſſe, ſignum datum eſt. Omiſſa inde in Cluſinos ira, receptui canunt, minantes Romanis. Erant qui extemplo Romam eundum cenſerent. vicere ſeniores, vt legati prius mitterentur quæſtum iniurias, poſtulatumq;, vt pro iure gentium violato Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea ſicut erant mandata, expoſuiſſent, ſenatui nec factum placebat Fabiorum, & ius poſtulare barbari videbantur: ſed ne id quod placebat, decerneret, in tantæ nobilitatis viris ambitio obſtabat. itaq; ne penes ipſos culpa eſſet cladis forte Gallico bello acceptæ, cognitionem de poſtulatis Gallorum ad populum reijciunt. vbi tanto plus gratia atq; opes valuere, vt quorum de pœna agebatur, tribuni militum conſulari poteſtate in inſequen-
C tem annum crearentur. quo facto, haud ſecus quam dignum erat, infenſi Galli, bellum propalam minantes, ad ſuos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabijs creati, P. Sulpitius Longus, Q. Seruilius quartum, P. Seruilius Maluginenſis. Cum tanta moles mali inſtaret (adeo occæcat animos fortuna, vbi vim ſuam ingruentem refringi non vult) ciuitas quæ aduerſus Fidenatem ac Veientem hoſtem, aliosque finitimos populos vltima experiens auxilia, dictatorem multis tempeſtatibus dixiſſet: ea tunc inuſitato atque inaudito hoſte ab Oceano terrarumque vltimis oris bellum ciente, nihil extraordinarij imperij aut auxilij quæſiuit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, ſummæ rerum præerant: delectumque nihilo accuratiorem, quam ad media bella haberi ſolitus erat, extenuantes etiam famam belli habebant. Interim Galli, poſtquam

acçepere vltro honorem habitum violatoribus iuris humani, elusamq; suam legationem esse, flagrantes ira, cuius impotens est gens, confestim signis cōuulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntium raptim tumultum cum exterritę vrbes ad arma concurrerent, fugaq; agrestium fieret, Romam se ire magno clamore significabant: quacunque ibant, equis, virisque longe ac late fuso agmine immensum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nuncijsq; Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum, plurimū terroris Romam celeritas hostium tulit, quippe quib. velut tumultuario exercitu raptim ducto ægre ad vndecimum lapidē occursum est, qua flumen Allia Crustuminis montibus præalto defluens alueo, haud multum infra viam Tyberino amni miscetur. Iam omnia contra circaque hostium plena erant, & nata in vanos tumultus gens, truci cantu clamoribusq; varijs horrendo cuncta compleuerant sono. Ibi tribuni militum non loco castris ante capto, non præmunito vallo, quo receptus esset, non deorum saltem, si non hominum, memores, nec auspicato, nec litato instruunt aciem diductam in cornua, ne circumueniri multitudine hostium possent, nec tamen æquari frontes poterant, cum extenuando, infirmam, & vix cohærentem mediam aciem haberent. paulum erat ab dextera editi loci, quem subsidiarijs repleri placuit. Eaq; res vt initium pauoris ac fugæ, sic vna salus fugientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorum in paucitate hostium artem maxime timens, ratus ad id captum superiorem locum, vt vbi Galli cum acie legionum recta fronte concurrissent, subsidia in auersos transuersosque impetum darent, ad subsidiarios signa conuertit: si eos loco depulisset, haud dubius facilem in æquo campi tantum superanti multitudine victoriam fore. adeo non fortuna modo, sed ratio etiam cum barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non apud duces, non apud milites erat. pauor fugaque occupauerat animos, & tanta hominum obliuio, vt multo maior pars Veios in hostium vrbem, cum Tyberis arceret, quam recto itinere Romam ad coniuges ac liberos fugerent. Parum per subsidiarios tutatus est locus. In reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, vltimis ab tergo auditus, ignotum hostem prius pene quam viderent, non modo non tentato certamine, sed ne clamore quidem reddito, integri intactiq; fugerunt. nec vlla cædes pugnantium fuit. Terga cæsa suomet ipsorum certamine in turba impedientium fugam. Circa ripam Tyberis, quo armis abiectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta est: multosque imperitos nandi, aut inualidos, graues loricis, alijsq; tegminibus, hausere gurgites. Maxima tamen pars incolumis Veios perfu-

A perfugit, vnde non modo præsidij quicquam, sed ne nuncius quidem Cladis Romam est missus. Ab dextro cornu, quod procul à flumine, & magis sub mõte steterat, Romam omnes petiere, & ne clausis quidem portis vrbis in arcem confugerunt. Gallos quoque velut obstupefactos miraculum victoriæ tam repentinæ tenuit, & ipsi pauore defixi primum steterunt, velut ignari quid accidisset: deinde insidias vereri: postremo cæsorum spolia legere, armorumque cumulos, vt mos eis est, coaceruare. Tum demum postquam nihil vsquam hostile cernebatur, viam ingressi, haud multo ante solis occasum ad vrbem Romam perueniunt. vbi cum prægressi equites, non portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris, retulissent: aliud priori simile miraculum eos sustinuit: noctemque veriti, & ignotæ situm vrbis, inter Romam atque Anienem consedere, exploratoribus missis circa mœnia, aliasque portas, B quænam hostibus in perdita re consilia essent. Romani, cum pars maior ex acie Veios petijsset quam Romam, nec superesse quemquam præter eos qui Romam refugerant, credere: complorati omnes pariter viui mortuique totam prope vrbem lamentis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus pauor, postquam hostes adesse nunciatum est. Mox vlulatus cantusque dissonos vagantibus circa mœnia turmatim barbaris audiebant. omne inde tempus suspensos ita tenuit animos vsq; ad lucem alteram, vt identidem iam in vrbem futurus videretur impetus primo aduentu, quo accesserant ad vrbem. mansuros enim ad Alliam fuisse, nisi hoc consilij foret. deinde sub occasum solis, quia haud multum diei supererat, ante noctem rati se inuasuros: tum in noctem dilatum cõsilium esse, quo plus pauoris inferrēt. postremo lux appropinquans examinare, timoriq; perpetuo ipsum malum continens fuit, cum signa in-C festa portis sunt illata. nequaquam tamen ea nocte, neq; insequenti die similis illi, quæ ad Alliam tam pauide fugerat, ciuitas fuit. nam cum defendi vrbē posse tam parua relicta manu spes nulla esset, placuit cum coniugibus ac liberis iuuentutē militarem, senatusq; robur in arcē Capitoliumq; concedere: armisq; & frumento collatis, ex loco inde munito deos hominesq; & Romanū nomen defendere: flaminem, sacerdotesq; Vestales, sacra publica à cæde, ab incendijs procul auferre, neç ante deseri cultum eorum, quā non superessent qui colerent. Si arx, Capitoliumq; sedes deorum, si senatus caput publici cõsilij, si militaris iuuentus superfuerit imminenti ruinæ vrbis, facilem iacturam esse seniorum, relictæ in vrbe vtiq; perituræ turbę. Et quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales, consularesque simul se cum illis palam dicere obituros: nec his

corporibus,quibus non arma ferre,non tueri patriam poſſent, one- A
raturos inopiam armatorum. Hæc inter ſeniores morti deſtinatos
iactata ſolatia. Verſæ inde adhortationes ad agmen iuuenum, quos
in Capitolium atque in arcem proſequebantur,commendantes vir-
tuti eorum iuuentæque vrbis per trecentos ſexaginta annos omni-
bus bellis victricis, quæcunque reliqua eſſet,fortunam. Digredien-
tibus qui ſpem omnem atque opem ſecum ferebant,ab ijs qui captæ
vrbis non ſupereſſe ſtatuerant exitio,cum ipſa res ſpeciesque miſera-
bilis erat,tum muliebris fletus,& concurſatio incerta nunc hos nũc
illos ſequentium,rogantiumque viros natosque, cui ſe fato darent?
nihil, quod humanis ſupereſſet malis, relinquebant. magna pars
tamen earum in arcem ſuos perſecutæ ſunt,nec prohibente vllo,nec
vocante:quia quod vtile obſeſſis ad minuendam imbellem multitu-
dinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam
nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumenti B
poterat, ex vrbe effuſa velut agmine iam vno petijt Ianiculum. In-
de pars per agros dilapſi, pars vrbes petunt finitimas, ſine vllo duce,
aut conſenſu, ſuam quiſque ſpem, ſua conſilia, communibus de-
ploratis, exequentes. Flamen interim Quirinalis, virginesque Ve-
ſtales omiſſa rerum ſuarum cura, quæ ſacrorum ſecum ferenda, quæ
(quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquenda eſſent conſul-
tantes, quisve ea locus fideli aſſeruaturus cuſtodia eſſet, optimum
ducunt, condita in doliolis ſacello proximo ædibus flaminis Quiri-
nalis,vbi nunc deſpui religio eſt,defodere. Cętera inter ſe onere par-
tito ferunt via, quæ ſublicio ponte ducit ad Ianiculum. In eo cliuo
eas cum L. Albinus de plebe Romana homo conſpexiſſet, plauſtro
coniugem ac liberos vehens inter cæteram turbam, quæ inutilis
bello vrbe excedebat, ſaluo etiam tum diſcrimine diuinarum hu-
manarumq; rerum, irreligioſum ratus ſacerdotes publicos ſacraque C
populi Roma. pedibus ire, ferriq; ſe ac ſuos in vehiculo conſpici, de-
ſcendere vxorem ac pueros iuſſit, virginesſacraque in plauſtrum im-
poſuit,& Cære,quo iter ſacerdotibus erat,peruexit. Romæ interim
ſatis iam omnibus,vt in tali re,ad tuendam arcem compoſitis,turba
ſeniorum domos regreſſa,aduentum hoſtium obſtinato ad mortem
animo expectabat. Qui eorum curules geſſerant magiſtratus, vt in
fortunæ priſtinæ honorumque aut virtutis inſignibus morerentur,
quæ auguſtiſſima veſtis eſt thenſas ducentibus,triumphantibusve,ea
veſtiti medio ædium eburneis ſellis ſedere. Sunt qui M.Fabio ponti-
fice maximo præfante carmen, deuouiſſe eos ſe pro patria Quiriti-
busque Romanis tradant. Galli, & quia interpoſita nocte à conten-
tione pugnæ remiſerat animos, & quod nec in acie ancipiti vſquam
certa-

A certauerant prelio, nec tum impetu aut vi capiebant vrbem, ſine ira, ſine ardore animorum ingreſſi, poſtero die vrbem patente Collina porta in forum perueniunt, circumferẽtes oculos ad templa deûm, arcemq; ſolam belli ſpeciem tenentem. inde modico relicto præſidio, ne quis in diſſipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapſi ad prædam vacuis occurſu hominum vijs, pars in proxima quæq; tectorum agmine ruunt: pars vltima, velut ea demum intacta & referta præda, petunt. inde rurſus ipſa ſolitudine abſterriti, ne qua fraus hoſtilis vagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca conglobati redibant: vbi eos, plebis ædificijs obſeratis, patentibus atrijs principum, maior prope cunctatio tenebat aperta quam clauſa inuadendi. Adeo haud ſecus quam venerabundi intuebantur in ędium veſtibulis ſedentes viros, prẹter ornatum habitumq; humano auguſtiorem, maieſtate etiam, quam vultus grauitaſq; oris præ ſe fere-
B bat, ſimillimos dijs. Ad eos velut ſimulachra verſi cum ſtarent, M. Papyrius vnus ex his dicitur Gallo barbam ſuam, vt tum omnibus promiſſa erat, permulcenti, ſcipione eburneo in caput incuſſo iram mouiſſe: atq; ab eo initium cædis ortum: cæteros in ſedibus ſuis trucidatos. Poſt principum cædem nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhauſtis inijci ignes. Cæterum ſeu non omnibus delendi vrbem libido erat, ſeu ita placuerat principibus Gallorum, & oſtentari quædam incendia terroris cauſa, ſi compelli ad deditionẽ charitate ædium ſuarum obſeſſi poſſent: & non omnia concremari tecta, vt quodcunq; ſupereſſet vrbis, id pignus ad flectendos hoſtium animos haberent: nequaquam perinde atq; in capta vrbe, prima die aut paſſim, aut late vagatus eſt ignis. Romani ex arce plenam hoſtium vrbem cernentes, vagoſq; per vias omnes curſus, cum alia atq; alia parte noua aliqua clades oriretur, non mentibus ſolum conci-
C pere, ſed ne auribus quidem atq; oculis ſatis conſtare poterant. quocunq; clamor hoſtium, mulierum, puerorumq; ploratus, ſonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum auertiſſet, pauentes ad omnia animos oraq; & oculos flectebant, velut ad ſpectaculum à fortuna poſiti occidentis patriæ, nec vllius rerum ſuarum relicti præterquam corporum vindices: tanto ante alios miſerandi magis, qui vnquam obſeſſi ſunt, quod interclusi à patria obſidebantur, omnia ſua cernentes in hoſtium poteſtate. Nec tranquillior nox diem tam fœde actum excepit. Lux deinde noctem inquietam inſecuta eſt. nec vllum erat tempus, quod à nouæ ſemper cladis alicuius Spectaculo ceſſaret. nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos, quin etſi omnia flammis ac ruinis æquata vidiſſent, quamuis inopem paruumque, quem tenebant, collem libertati relictum vir-

 tute

tute defenderent: & iam cum eadem quotidie acciderent, velut as- A
sueti malis abalienauerant ab sensu rerum suarum animos, arma
tantum, ferrumq; in dextris velut solas reliquias spei suæ intuentes,
Galli quoq; per aliquot dies in tecta modo vrbis ne quicquam bello
gesto, cum inter incendia ac ruinas captæ vrbis nihil super esse præ-
ter armatos hostes viderent: nec quicquam tot cladibus territos,
nec flexuros ad deditionem animos, ni vis adhiberetur: experiri vl-
tima, & impetum facere in arcem statuunt. Prima luce signo dato,
multitudo omnis in foro instruitur: inde clamore sublato, ac testu-
dine facta subeunt. Aduersus quos Romani nihil temere, nec trepi-
de, ad omnes aditus stationibus firmatis, qua signa ferri videbant,
ea robore virorum opposito scandere hostem sinunt: quo successe-
rit magis in arduum, eo pelli posse per procliue facilius rati. medio
fere cliuo restitere: atq; inde ex loco superiore, qui prope sua spon-
te in hostem inferebat, impetu facto, strage ac ruina fudere Gallos: B
vt nunquam postea nec pars, nec vniuersi tentauerint tale pugnæ
genus. Omissa itaq; spe per vim atq; arma subeundi, obsidionem pa-
rant: cuius ad id tempus immemores, & quod in vrbe fuerat frumen-
tum, incendijs vrbis absumpserant, & ex agris per ipsos dies raptum
omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso, partim per finitimos popu-
los prædari placuit, partim obsideri arcem, vt obsidentibus frumen-
tum populatores agrorum præberent. Proficiscentes Gallos ab vrbe
ad Romanam experiendam virtutem, fortuna ipsa Ardeam, vbi Ca-
millus exulabat, duxit. qui mœstior ibi fortuna publica quam sua,
cum dijs hominibusq; accusandis senesceret, indignando mirando-
que vbi illi viri essent, qui secum Veios Valeriosq; cepissent, qui alia
bella fortius semper quam felicius gessissent, repente audit Gallo-
rum exercitum aduentare, atq; de eo pauidos Ardeates consultare.
Nec secus quam diuino spiritu tactus, cum se in mediam concio- C
» nem intulisset, abstinere suetus ante talibus concilijs: Ardeates, in-
» quit, veteres amici, noui etiam ciues mei, quando & vestrum benefi-
» cium ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo vestrûm conditionis
» meæ oblitum, me huc processisse putet: sed res, ac periculum com-
» mune cogit, quod quisque possit in re trepida præsidij, in medium
» conferre. & quando ego vobis pro tantis vestris in me meritis gra-
» tiam referam, si nunc cessauero? aut vbi vsus erit mei vobis, si in bel-
» lo non fuerit? hac arte in patria steti, & inuictus bello, in pace ab in-
» gratis ciuibus pulsus sum. Vobis autem Ardeates fortuna ablata est,
» & pro tantis pristinis populi Romani beneficijs, quanta ipsi memi-
» nistis (nec enim exprobranda apud memores sunt) gratiæ referen-
» dæ: & huic vrbi decus ingens belli ex hoste communi pariendi. Quæ
effuso

A effuso agmine aduentat, gens est cui natura corpora animosq; magna magis quam firma dederit. eo in certamen omne plus terroris quam virum ferunt. Argumento sit clades Romana: Patentem cepere vrbem: ex arce Capitolioq; his exigua resistitur manu. iam obsidionis tædio victi abscedunt, vagiq; per agros palantur. cibo vinoq; raptim hausto repleti, vbi nox appetit, prope riuos aquarum sine munimento, sine stationibus ac custodijs passim ferarum ritu sternuntur. nunc ab secundis rebus magis etiam solito incauti. Si vobis in animo est tueri mœnia vestra, nec pati hæc omnia Galliam fieri, prima vigilia capite arma frequentes: me sequimini ad cædem, non ad pugnam. nisi victos somno velut pecudes trucidandos tradidero, non recuso eundem Ardeæ rerum mearum exitum, quem Romæ habui. Æquis iniquisq; persuasum erat, tantum bello virum neminem vsquam ea tempestate esse. Concione dimissa, corpora curant,

B intenti quam mox signum daretur. Quo dato, primæ noctis silentio ad portas cum Camillo præsto fuere. Egressi haud procul vrbe, sicut prædictum erat, castra Gallorum intuta, neglectaq; ab omni parte nacti, cum ingenti clamore inuadunt. nusquam prælium, omnibus locis cædes est: nuda corpora, & soluta summo trucidantur, extremos tamen pauor cubilibus suis excitos, quę aut vnde vis esset ignaros, in fugam, & quosdam in hostem ipsum improuidos tulit: magna pars in agrum Antiatem delati, incursione ab oppidanis in palatos facta, circumueniuntur. Similis in agro Veienti Thuscorum facta strages est. qui vrbis iam prope quadringentesimum annum vicinæ, oppressę ab hoste inusitato, inauditoque, adeo nihil miserti sunt, vt in agrum Romanum eo tempore incursiones facerent, pleniq; prædæ Veios etiam præsidiumq;, & spem vltimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Viderant eos milites Roma-

C ni vagantes per agros, & congregatos agmine prædam præ se agentes, & castra cernebant haud procul Veijs posita. inde primum miseratio sui, deinde indignitas, atq; ea ira animos cepit, Hetruscísne etiam, à quibus bellum Gallicum in se auertissent, ludibrio esse clades suas? Vix temperauere animis, quin extemplo impetum facerent: compressiq; à Ceditio centurione, quem sibimet ipsi præfecerant, rem in noctem sustinuere. tantum par Camillo defuit author, cætera eodem ordine, eodemq; fortunæ euentu gesta. quin etiam ducibus captiuis, qui cædi nocturnę superfuerant, ad aliam manum Thuscorum ad Salinas profecti, nocte insequenti ex improuiso maiorem cædem edidere, dupliciq; victoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim plerunq; obsidio segnis, & vtrinq; silētium esse, ad id tantū intentis Gallis, ne quis hostium euadere inter stationes

posset:

possset: cum repente iuuenis Romanus admiratione in se ciues hostesq; conuertit. Sacrificium erat statum in Quirinali collegenti Fabiæ. ad id faciendum C.Fabius Dorsuo, Gabino cinctu, sacra manibus gerens, cum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus, nihil ad vocem cuiusquam terrorémue motus, in Quirinalem collem peruenit. ibiq; omnibus solenniter peractis, eadem reuertens similiter constanti vultu graduq;, satis sperans propitios esse deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos redijt, seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiam motis, cuius haudquaquam negligens gens est. Veijs interim non animi tantum indies, sed etiam vires crescebant: nec Romanis solum eo conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerso, aut clade captæ vrbis palati fuerant, sed etiam ex Latio voluntarijs confluentibus, vt in parte prędę essent. maturum iam videbatur repeti patriam, eripiq; ex hostium manibus: sed corpori valido caput deerat. Locus ipse admonebat Camilli, & magna pars militum erat, qui ductu auspicioq; eius res prospere gesserant. & Cæditius negare se commissurum, cur sibi aut deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius, quam ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri: sed antea consulto Senatu, qui Romæ esset. Adeo regebat omnia pudor, discriminaq; rerum prope perditis rebus seruabant. Ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici, secundo Tyberi ad vrbem defertur: inde qua proximum fuit à ripa, per præruptum, eoq; neglectum hostium custodiæ saxum, in Capitolium euadit, & ad magistratus ductus, mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, vt & comitijs curiatis reuocatus de exilio iussu populi Camillus dictator extemplo diceretur, militesq; haberent imperatorem quem vellent, eadem digressus nuncius Veios contendit: missiq; Ardeam legati ad Camillum. Veios eum perduxere: seu quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quam comperit legem latam. quod nec iniussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere, lex curiata lata est, dictatorq; absens dictus. Dum hæc Veijs agebantur, interim arx Romæ Capitoliumq; in ingenti periculo fuit. nanq; Galli, seu vestigio notato humano qua nuncius a Veijs peruenerat, seu sua sponte animaduerso ad Carmentis saxum ascensu æquo, nocte sublustri cum primo inermē, qui tentaret viam, præmisissent, tradentes inde arma, vbi quid iniqui esset, alterni innixi, subleuantesq; inuicem, & trahentes alij alios, prout postularet

locus

A locus, tanto silentio in summum euasere, vt non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. Anseres nō fefellere, quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur. quæ res saluti fuit. nanq; clangore eorū, alarumq; crepitu excitus M. Manlius, qui triennio ante consul fuerat, vir bello egregius, armis arreptis simul ad arma cæteros ciens vadit: & dum cæteri trepidant, Gallū, qui iam in summo constiterat, vmbone ictum deturbat. cuius casus prolapsi cum proximos sterneret, trepidantes alios, armisq; omissis saxa quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. Iamq; & alij congregati telis missilibusq; saxis proturbare hostes, ruinaq; tota prolapsa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu, reliquum noctis, quantum in turbatis mentibus poterat, cum præteritum quoq; periculum solicitaret, quieti datum est. Luce orta vocatis classico ad concilium
B militibus ad tribunos, cum & recte & perperam facto precium deberetur: Manlius primum ob virtutem laudatus, donatusq; non ab tribunis solum militum, sed consensu etiam militari: cui vniuersi selibras farris, & quartarios vini ad ædes eius quæ in arce erant, contulerunt: rem dictu paruam, cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis: cum se quisq; victu suo fraudans, detractum corpori atq; vsibus necessarijs, ad honorē vnius viri conferret. Tum vigiles eius loci, qua se fefellerat ascendens hostis, citati: & cum in omnes more militari se animaduersurum P. Sulpitius tribunus militum pronunciasset, consentiente clamore militum in vnum vigilem conijcientium culpam, deterritus, à cæteris abstinuit: reum, haud dubium eius noxæ approbantibus cunctis, de saxo deiecit. Inde intentiores vtrinq; custodiæ esse: & apud Gallos, quia vulgatum erat, inter Veios Romamq; nuncios commeare: & apud Romanos,
C ob nocturni periculi memoriam. Sed ante omnia obsidionis belliq; mala, fames vtrinq; exercitum vrgebat: Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente inter tumulos castra habentes tum ab incendijs torrido, & vaporis pleno, cineremq; non puluerem modo ferente, cum quid venti motum esset, quorum intolerantissima gens est, humoriq; ac frigori assueta: tum æstu & angore vexati, vulgatis veluti in pecora morbis morerentur. Iam pigritia singulos sepeliendi, promiscue aceruatos cumulos hominum v rebant: bustorumque inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ, & colloquia permissu imperatorum habita: in quibus cum identidem Galli famem obijcerent, eaq; necessitate ad deditionem vocarent, dicitur auertendæ eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes. Sed iam neq;

neq; dissimulari, neq; ferri vltra fames poterat. itaq; dum dictator delectum per se Ardeæ habet, magistrum equitũ L. Valerium à Veijs abducere exercitum iubet: parat, instruitq; quibus haud impar adoriatur hostes: interim Capitolinus exercitus stationibus vigilijsq; fessus, superatis tamen humanis omnibus malis, cum famem vnam natura vinci non fineret, diem de die prospectans, ecquod auxilium ab dictatore appareret, postremo spe quoque iam, non solum cibo deficiente, & cum stationes procederent prope obruentibus infirmum corpus armis, vel dedi vel redimi se quacunq; pactione possent, iussit: iactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse, vt obsidionem relinquant. Tum senatus habitus, tribunisq; militum negocium datum, vt paciscerentur. Inde inter P. Sulpitium tribunum militum, & Brennum regulum Gallorum colloquio transacta res est, & mille pondo auri precium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei fœdissimæ per se adiecta indignitas est. pondera ab Gallis allata iniqua: & tribuno recusante, additus ab insolente Gallo ponderi gladius: auditaq; intoleranda Romanis vox, Væ victis esse. Sed dijque & homines prohibuere redemptos viuere Romanos. nam sorte quadam prius quam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator interuenit: auferriq; aurum de medio, & Gallos submoueri iubet. tum illi renitentes, pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse: quæ postquam ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset: denunciatq; Gallis, vt se ad prælium expediant: suos in aceruum conijcere sarcinas, & arma aptare, ferroq;, non auro recuperare patriam iubet, in conspectu habentes fana deûm, & coniuges & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetiq; & vlcisci fas sit. Instruit deinde aciem, vt loci natura patiebatur, in semirutæ solo vrbis, & natura inæquali: & omnia quæ arte belli secunda suis eligi præpararíue poterant, prouidit. Galli noua re trepidi, arma capiunt, iraq; magis quam consilio in Romanos incurrunt. Iam verterat fortuna, iam deorum opes humanaq; consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu haud maiore momento fusi Galli sunt, quam ad Alliam vicerant. Iustiore altero deinde prælio ad octauum lapidem Gabina via, quo se ex fuga contulerant, eiusdem ductu auspicioq; Camilli vincuntur. Ibi cædes omnia obtinuit, castra capiuntur, & ne nuncius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans in vrbem reddit: interq; iocos militares, quos inconditos iaciunt, Romulus ac parens patriæ, conditorque alter vrbis, haud vanis laudibus appellatur. Seruatã deinde bello patriam

patriam iterũ in pace haud dubie ſeruauit. cum prohibuit migrari Veios, & tribunis rem intentius agentibus poſt incenſam vrbem, & per ſe inclinata magis plebe ad id conſilium. eaq; cauſa fuit non abdicandæ poſt triumphum dictaturæ, ſenatu obſecrante, ne rempub. in incerto relinqueret ſtatu. Omnium primum, vt erat diligentiſſimus religionum cultor, quę ad deos immortales pertinebant, retulit: & ſenatuſconſultũ facit, fana omnia, quod ea hoſtes poſſediſſent, reſtituerentur, terminarentur, expiarẽturq;, expiatioq; eorum in libris per duumuiros quæreretur: cum Cæretibus publice hoſpitium fieret, quod ſacra populi Romani ac ſacerdotes recepiſſent, beneficioque eius populi non intermiſſus honos deûm immortalium eſſet: ludi Capitolini fierẽt, quod Iupiter optimus maximus ſuam ſedem atq; arcem P.R. in re trepida tutatus eſſet: collegiumq; ad eam rem M. Furius dictator conſtitueret ex iis qui in Capitolio atq; arcẽ habitarent. Expiandæ enim vocis nocturnæ, quæ nuncia cladis antẽ bellum Gallicum audita, neglectaq; eſſet, mentio illata, iuſſumque templũ in Noua via Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptũ erat, quodq; ex aliis templis inter trepidationem in Iouis ſellam collatũ, cum in quæ referri oporteret, confuſa memoria eſſet, ſacrum omnẽ iudicatum, & ſub Iouis ſella poni iuſſum. Iam ante in eo religio ciuitatis apparuerat, quod cum in publico deeſſet aurũ, ex quo ſumma pactæ mercedis Gallis confieret, à matronis collatũ acceperãt, vt ſacro auro abſtineretur. Matronis gratiæ actæ, honoſq; additus, vt earum, ſicut virorum, poſt mortem ſolẽnis laudatio eſſet. Iis peractis quæ ad deos pertinebat, quæque per ſenatũ agi poterant: tum demum agitantibus tribunis plebẽ aſſiduis cõcionibus, vt relictis ruinis, in vrbem paratam Veios tranſmigrarent: in concionem vniuerſo ſenatu proſequente aſcendit, atq; ita verba fecit: Adeo mihi acerbæ ſunt Quirites contentiones cum tribunis plebis, vt nec triſtiſſimi exilij ſolatium aliud habuerim quoad Ardeæ vixi, quam quod procul ab his certaminibus eram: & ob eadem hæc, non, niſi me ſenatuſconſulto populique iuſſu reuocaretis, rediturus vnquam fuerim: nec nunc me, vt redirem, mea voluntas mutata, ſed veſtra fortuna perpulit. quippe vt in ſua ſede maneret patria, id agebatur: non vt ego vtique in patria eſſem. & nunc quieſcerem ac tacerem libenter, niſi hæc quoq; pro patria dimicatio eſſet: cui deeſſe quoad vita ſuppetat, aliis turpe, Camillo etiam nefas eſt. Quid enim repetijmus? quid obſeſſam ex hoſtium manibus eripuimus, ſi recuperatam ipſi deſerimus, & cum victoribus Gallis capta tota vrbe, Capitoliũ tamẽ atq; arcẽ dijq; & homines Romani tenuerint, habitauerint: victoribus Romanis recuperata vrbe, arx quoq; & Capitoliũ deſeretur? &

plus

,, plus vaſtitatis huic vrbi ſecunda noſtra fortuna faciet, quam aduer- A
,, ſa fecerit? Eiquidem ſi nobis cum vrbe ſimul poſitæ traditæq; per
,, manus religiones nullæ eſſent, tamen tam euidens numen hac tem-
,, peſtate rebus affuit Romanis, vt omnem negligentiam diuini cul-
,, tus exemptam hominibus putem. Intuemini enim horum deinceps
,, annorum vel ſecundas res, vel aduerſas: inuenietis omnia proſpere
,, eueniſſe ſequentibus deos, aduerſa ſpernentibus. Iam omnium pri-
,, mum Veiens bellum, per quot annos, quanto labore geſtum? non
,, ante cœpit finem, quam monitu deorum aqua ex lacu Albano emiſ-
,, ſa eſt. Quid hæc tandem vrbis noſtræ clades noua? num ante exorta
,, eſt, quam ſpreta vox cœlo emiſſa de aduentu Gallorum? quam gen-
,, tium ius ablegatis noſtris violatum? quam à nobis, cum vindicari
,, deberet, eadem negligentia deorum prætermiſſum? Igitur victi, ca-
,, ptiq; ac redempti, tantum pœnarum dijs hominibuſq; dedimus, vt
,, terrarum orbi documento eſſemus, aduerſæ deinde res admonuerũt B
,, religionum. Confugimus in Capitolium ad eos, ad ſedem Iouis
,, optimi maximi. ſacra in ruina rerum noſtrarum alia terræ celaui-
,, mus, alia auecta in finitimas vrbes amouimus ab hoſtium oculis:
,, deorum cultum, deſerti ab dijs hominibuſq;: tamen non intermiſi-
,, mus. Reddidere igitur patriam & victoriam, & antiquum belli decus
,, amiſſum: & in hoſtes qui cæci auaritia in pondere auri, fœdus ac fi-
,, dem fefellerunt, verterunt terrorẽ fugamq; & cædem. Hæc culti ne-
,, glectiq; numinis tanta monimenta in rebus humanis cernentes, ec-
,, quid ſentitis Quirites, quantum vixdum ex naufragijs prioris cul-
,, pæ cladiſq; emergentes paremus nefas? Vrbem auſpicato inaugu-
,, ratoq; conditam habemus: nullus locus in ea non religionum deo-
,, rumq; eſt plenus: ſacrificijs ſolennibus non dies magis ſtati quam
,, loca ſunt, in quibus fiant. hos omnes deos publicos priuatoſq; Qui-
,, rites deſerturi eſtis? quam par veſtrum factum eſt, quod in obſidio- C
,, ne nuper in egregio adoleſcente C. Fabio non minore hoſtium ad-
,, miratione quam veſtra conſpectum eſt. cum inter Gallica tela di-
,, greſſus ex arce ſolenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obijt? An
,, gentilitia ſacra ne in bello quidem intermitti, publica ſacra & Ro-
,, manos deos etiam in pace deſeri placet? & pontifices flamineſq; ne-
,, gligentiores publicarum religionum eſſe, quam priuatus in ſolen-
,, ni gentis fuerit? Forſitan aliquis dicat, aut Veijs ea nos facturos, aut
,, huc inde miſſuros ſacerdotes noſtros, qui faciant, quorum neutrum
,, fieri ſaluis cæremonijs poteſt: & ne omnia generatim ſacra, omneſ-
,, que percenſeam deos, in Iouis epulo non alibi, quam in Capitolio,
,, puluinar ſuſcipi poteſt? Quid de æternis Veſtæ ignibus, ſignoque
,, quod imperij pignus cuſtodia eius templi tenetur, loquar? quid de
Ancili-

A Ancilibus vestris, Mars Gradiue, tuq; Quirine pater? hæc omnia in
profano deseri placet sacra, æqualia vrbi. quædam vetustiora origi-
ne vrbis? Et videte quid inter nos ac maiores intersit: illi sacra quæ-
dam in monte Albano Lauinioq; nobis facienda tradiderunt. An ex
hostium vrbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit,
hinc sine piaculo in hostium vrbem Veios transferemus? Recorda-
mini agitedum, quoties sacra instaurentur, quia aliquid ex patrio
ritu negligentia casuve prætermissum est. Modo quæ res prodigium
Albani lacus, nisi instauratio sacrorum, auspiciorumq; renouatio,
affectæ Veienti bello reipub. remedio fuit? At etiam tanquam vete-
rum religionum memores, & peregrinos deos transtulimus Romã,
& instituimus nouos. Iuno regina transuecta à Veijs nuper in Auen-
tino quam insigni ob excellens matronarum studium, celebriq; de-
dicata est die? Locutio templum propter cœlestem vocem exaudi-
B tam in noua via iussimus fieri: Capitolinos ludos solennibus alijs
addidimus: collegiumq; ad id nouum autore senatu condidimus.
Quid horum opus fuit suscipi, si vna cum Gallis vrbem Romanam
relicturi fuimus? si non voluntate mansimus in Capitolio per tot
menses obsidionis? si ab hostibus metu retenti sumus? De sacris lo-
quimur, & de templis: quid tandem de sacerdotibus? nonne in men-
tem venit, quantum piaculi committatur? Vestalibus nempe vna il-
la sedes est, ex qua eas nihil vnquam præterquam vrbs capta mouit.
Flamini diali noctem vnam manere extra vrbem nefas est: hos Ve-
ientes pro Romanis facturi estis sacerdotes? & Vestales tuæ, te dese-
rent Vesta? & flamen peregre habitando, in singulas noctes tantum
sibi reiq; publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quæ auspicato agi-
mus omnia fere intra pomœrium, cui obliuioni, aut cui negligen-
tiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarem continent: comitia
C centuriata, quibus consules tribunosq; militares creatis: vbi auspi-
cato nisi vbi adsolent, fieri possunt? Veiosne hæc transferemus? an
comitiorum causa populus tanto incommodo in desertam hanc ab
dijs hominibusq; vrbem conueniet? Sed res ipsa cogit vastatam in-
cendijs ruinisq; relinquere vrbem, & ad integra omnia Veios mi-
grare, nec hic ædificando inopem plebem vexare. Hanc autem ia-
ctari magis causam, quam veram esse, vt ego non dicam, apparere
vobis Quirites puto, qui meministis ante Gallorum aduentum sal-
uis tectis publicis priuatisq;, stante incolumi vrbe, hanc eandem
rem actam esse, vt Veios transmigraremus. Et videte quantum inter
meam sententiam vestramq; intersit tribuni: vos etiam si tunc fa-
ciendum non fuerit, nunc vtiq; faciendum putatis: ego contra (nec
id mirati sitis prius quam quale sit audieritis) etiam si tunc migran-

Q dum

dum fuiſſet incolumi tota vrbe, nunc has ruinas relinquendas non A
cenſerem: quippe tum cauſa nobis in vrbem captā migrandi victo-
ria eſſet, glorioſa nobis, ac poſteris noſtris: nunc hęc migratio nobis
miſera ac turpis, Gallis glorioſa eſt. non enim reliquiſſe victores, ſed
amiſiſſe victi patriā videbimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta vrbs,
hoc circumſeſſum Capitolium neceſſitatis impoſuiſſe, vt deſerere-
mus penates noſtros, exiliumq; ac fugam nobis ex eo loco conſci-
ſceremur, quem tueri nō poſſemus? & Galli euertere potuerunt Ro-
mam, quam Romani reſtituere non videbuntur potuiſſe? Quid re-
ſtat, niſi vt ſi iam nouis copijs veniant (conſtat enim vix credibilem
multitudinem eſſe) & habitare in capta ab ſe, deſerta à vobis hac vr-
be velint, ſinatis? Quid ſi non Galli hoc, ſed veteres hoſtes veſtri, Æ-
qui, Volſcive faciant, vt commigrent Romam? velitiſne illos Roma-
nos, vos Veientes eſſe? non malitis hanc ſolitudinem veſtram quam
vrbem hoſtium eſſe? Non equidem video quid magis nefas ſit. Hæc B
ſcelera, quia piget ædificare, hæc dedecora pati parati eſtis? Si tota
vrbe nullum melius ampliuſve tectum fieri poſſit, quam caſa illa cō-
ditoris eſt noſtri: non in caſis ritu paſtorum agreſtiumq; habitare eſt
ſatius, inter ſacra penateſq; veſtros, quam exulatum publice ire? Ma-
iores noſtri conuenæ, paſtoreſq;, cum in his locis nihil præter ſyl-
uas paludeſq; eſſet, nouam vrbem tam breui ædificarunt. nos Capi-
tolio, arce incolumi, ſtantibus templis deorum, ædificare incenſam
piget? & quod ſinguli facturi fuimus, ſi ædes noſtræ deflagraſſent,
hoc in publico incendio vniuerſi recuſamus facere? Quid tandem
ſi fraude, ſi caſu Veijs incendium ortum ſit, ventoq; (vt fieri poteſt)
diffuſa flamma magnam partem vrbis abſumat: Fidenas inde, aut
Gabios, aliamve quam vrbem quæſituri ſumus, quo tranſmigremus?
adeo nihil tenet ſolum patriæ? nec hæc terra quam matrem appella-
mus, ſed in ſuperficie tigniſq; charitas nobis patriæ pendet? equi- C
dem fatebor vobis, etſi minus iniuriæ veſtræ quam meæ calamita-
tis meminiſſe iuuat: cum abeſſem, quotieſcunq; patria in mentem
veniret, hæc omnia occurrebant, colles campiq; & Tyberis, & aſ-
ſueta oculis regio, & hoc cœlum, ſub quo natus educatuſq; eſſem.
quæ vos Quirites nunc moueant potius charitate ſua, vt maneatis
in ſede veſtra, quam poſtea cum reliqueritis, ea macerent deſiderio.
Non ſine cauſa dij hominesq; hunc vrbi condendæ locum elege-
runt: ſaluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterra-
neis locis fruges deuehantur, quo maritimi commeatus accipian-
tur: mare vicinum ad commoditates, nec expoſitum nimia propin-
quitate ad pericula claſſium externarum: regionum Italiæ medium,
ad incrementum vrbis natum vnice locum. argumento eſt ipſa ma-

gnitu-

A gnitudo tam nouæ vrbis: trecentesimus sexagesimus quintus annus vrbis Quirites agitur. inter tot veterrimos populos tandiu bella geritis, cum interea, ne singulas loquar vrbes, non coniuncti cum Æquis Volsci, tot tam valida oppida, non vniuersa Hetruria tantum terra mariq; pollens, atq; inter duo maria latitudinem obtinens Italiæ, bello vobis par est. Quod cum ita sit, quæ, malum, ratio est expertis alia experiri, cũ iam vt virtus vestra transire alio possit, fortuna certe loci huius trãsferri nõ hinc possit? Hic Capitoliũ est, vbi quondam capite humano inuẽto responsum est, eo loco caput rerũ, summamq; imperij fore. hic cum augurato liberaretur Capitolium, Iuuentas Terminusq; maximo gaudio patrum nostrorum moueri se non passi. hic Vestæ ignes, hic Ancilia cœlo demissa, hic omnes propitij manentibus vobis dij. Mouisse eos Camillus cum alia oratione, tum ea quę ad religiones pertinebat, maxime dicitur. sed rem dubiam decreuit opportune vox emissa, quod cum senatus post paulo de his rebus in curia Hostilia haberetur, cohortesq; ex præsidijs reuertentes forte agmine forum transirẽt, centurio in comitio exclamauit: Signifer, statue signum, hic manebimus optime. Qua voce audita, & senatus accipere se omen ex curia egressus conclamauit, & plebs circunfusa approbauit. Antiquata deinde lege, promiscue vrbs ædificari cœpta, tegula publice præbita est: saxi materiæq; cædendæ vnde quisq; vellet, ius factũ, prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omisso sui alieniq; discrimine, in vacuo ædificant. Ea est causa, vt veteres cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata passim subeant tecta: formaq; vrbis sit occupatæ magis quam diuisæ similis.

B

DECADIS PRIMAE LIB. VI.

C

EPITOME.

RES aduersus AEquos, & Volscos, & Hetruscos, prospere gestas continet. Quatuor tribus additæ sunt: Stellatina, Sabbatina, Tormentina, Arniensis. M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat, cum obstrictos ære alieno liberaret, nexos exolueret, crimine affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio deiectus est. in cuius notam S. C. factum: ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius, & L. Sestius tribuni plebis legem promulgarunt: vt consules etiam ex plebe fierent, qui ex patribus creabantur. eam legem cum magna contentione repugnantibus patribus, cum ijdem tribuni plebis perquinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt. & primus omnium ex plebe

V.C. *cōsul L. Sextius creatus est. Lata est altera lex: ne cuiquam plus quin-* A
gentis iugeribus agri liceret poßidere.

QVÆ ab condita vrbe Roma ad captam eandem vrbem
Romani sub regibus primum, consulibus deinde, ac di-
ctatoribus, decemuirisq;, ac tribunis consularibus ges-
sere foris bella, domi seditiones, quinque libris exposui:
res cum vetustate nimia obscuras, velut quæ magno ex interuallo
loci vix cernuntur: tum quod perraræ per eadē tempora literæ fue-
re, vna custodia fidelis memoriæ rerum gestarum: & quod etiam si
quæ in commentariis pontificum, aliisque publicis priuatisq; erant
monumentis, incēsa vrbe pleræque interiere. clariora deinceps cer-
tioraq; ab secunda origine, velut ab stirpibus lætius feraciusq; rena-
tæ vrbis, gesta domi, militięq; exponentur. Cęterum quo primo ad-
miniculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit: neque
eum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto, passi sunt. Comitia B
in insequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu ca-
pta vrbs esset, non placuit: res ad interregnum rediit. Cum ciuitas in
opere ac labore assiduo reficiendę vrbis teneretur: interim Q. Fabio,
simul primum magistratu abijt, ab C. Martio tribuno plebis dicta
dies est, quod legatus in Gallos, ad quos missus erat orator, contra
ius gentium pugnasset. cui iudicio eum mors adeo opportuna, vt vo
luntariam magna pars crederet, subtraxit. Interregnum inijt tum P.
366. Cornelius Scipio interrex, & post eum M. Furius Camillus iterum.
Is tribunos militū consulari potestate creat, A. Valeriū Publicolam
iterum L. Virginiū, P. Cornelium, A. Māliū, L. Æmyliū, L. Posthu-
mium. Ij ex interregno cum extemplo magistratum iniissent, nulla
de re priusquam de religionibus senatum consuluere. In primis fœ-
dera ac leges (erant autē eæ duodecim tabulæ, & quædam regiæ le- C
ges) cōquiri, quæ cōparerent, iusserūt: alia ex eis edita etiā in vulgus.
quæ autem ad sacra pertinebant, à pontificibus maxime, vt religio-
ne obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa. Tum de die-
bus religiosis agitari cœptum, diemq; ad XV. Calendas Sextiles du-
plici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabij cęsi: quo deinde ad
Alliam cum exitio vrbis fœde pugnatū: à posteriore clade Alliēsem
appellarunt, insignemq; rei nulli publice priuatimq; agendæ fece-
runt. Quidam quod postridie Idus Quintiles non litasset Sulpitius
tribunus militū, neque inuēta pace deûm post diem tertiū obiectus
hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie Idus rebus diuinis
supersederi iussum: inde vt postridie Calendas quoque ac Nonas ea-
dem religio esset, traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia e-
rigendæ

A rigendæ ex tam graui casu Reipub. secum agitare. Hinc Volsci veteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperãt: Hinc Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. Nouus quoq; terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumq;, qui post pugnam ad Lacum Regillũ factam, per annos prope centum, nunquã ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaque cum tanti vndiq; terrores circunstarẽt, appareretq; omnibus non odio solum apud Hostes, sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum laborare: placuit eiusdẽ auspiciis defendi rempublicam, cuius recuperata esset: dictatoremq; dici M. Furium Camillum. is dictator C. Seruiliũ Halam magistrũ equitum dixit: iustitioque indicto, delectũ iuniorum habuit: ita vt seniores quoque, quibus aliquid roboris su-B peresset, in verba sua iuratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatumq; trifariam diuisit: partem vnam in agro Veiente Hetruriæ opposuit: alteram ante vrbem castra locare iussit: tribunus militum his A. Manlius illis qui aduersus Hetruscos mittebantur, L. Æmylius præpositus. tertiã partem ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuuio (Admetium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. quibus ab contemptu, quod prope omnem deletam à Gallis Romanam iuuentutem crederent, ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat, vt vallo se ipsi vallum congestis arboribus sepirent, ne qua intrare ad munimenta hostis posset. Quod vbi animaduertit Camillus ignem in obiectã sepem conijci iussit. & forte erat vis magna venti versa in hostem itaq; non aperuit solum incendio viam, sed flammis in castra tendentibus, vapore etiam ac fumo, crepituq; viridis materiæ flagrantis, ita consternauit C hostes, vt minor moles superantibus vallum in castra Volscorum Romanis fuerit, quam transcendentibus sepẽ incendio absumptam fuerat. Fusis hostibus, cæsisq;, cum castra impetu cepisset dictator, prædam militi dedit, quo minus speratam à minime largitore duce eo militi gratiorem. Persecutus deinde fugiẽtes, cum omnem Volscum agrum depopulatus esset, ad deditionem Volscos septuagesimo demum anno subegit. Victor ex Volscis in Æquos transijt, & ipsos bellum molientes, exercitum eorum ad Bolas oppressit: nec castra modo, sed vrbem etiam aggressus, impetu primo cœpit. Cum in ea parte, in qua caput rei Romanæ Camillus erat, ea fortuna esset, aliam in partem terror ingens ingruerat. Hetruria prope omnis armata Sutrium socios populi Romani obsidebat, quorũ legati opem rebus affectis orantes, cum senatum adissent, decretum tulere, vt dictator primo quoq; tempore auxilium Sutrinis ferret. cuius spei

moram cum pati fortuna obsessorum nō potuisset: confectaq; pau- A
citas oppidanorum opere, vigilijs, vulneribusq;, quæ semper eosdē
vrgebant, per pactionem vrbe hostibus tradita, inermes cum singu-
lis emissis vestimentis, miserabili agmine penates relinquerent: eo
forte tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit. Cui cum
se mœsta turba ad pedes prouoluisset, principumq; orationē neces-
sitate vltima expressam fletus mulierum ac puerorum, qui exilij co-
mites trahebantur, excepisset: parcere lamentis Sutrinos iussit: He-
truscis se luctum lachrymasq; ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinosq;
ibi considere modico præsidio relicto, arma secum militem ferre iu-
bet. ita expedito exercitu profectus ad Sutrium, id quod rebatur, so-
luta omnia rebus (vt fit) secundis inuenit: nullam stationē ante mœ-
nia, patentes portas, victorem vagum prędam ex hostium tectis ege-
rentem. Iterum igitur eodem die Sutrium capitur: victores Hetrusci
passim trucidantur ab nouo hoste, neq; se conglobandi, coeundiq; B
in vnum, aut arma capiendi datur spacium. cum pro se quisq; tende-
rent ad portas, si qua forte se in agros eijcere possent, clausas (id e-
nim primum dictator imperauerat) portas inueniunt. Inde alij arma
capere, alij, quos forte armatos tumultus occupauerat, conuocare
suos, vt prælium inirent. quod accensum ab desperatione hostiū fu-
isset, ni præcones per vrbem dimissi poni arma, & parci inermi iussis-
sent, nec pręter armatos quenquam violari. Tum etiam quibus ani-
mi in spe vltima obstinati ad decertandum fuerant: postquam data
spes vitæ est, iactare passim arma, inermesq; quod tutius fortuna fe-
cerat, se hosti offerre. Magna multitudo in custodias diuisa: oppidū
ante noctem redditum Sutrinis inuiolatū, integrumq; ab omni cla-
de belli: quia non vi captum, sed traditū per conditiones fuerat. Ca-
millus in vrbem triumphans redijt, trium simul bellorū victor. lon-
ge plurimos captiuos ex Hetruscis ante currū duxit. quibus sub ha- C
sta venundatis, tantū æris redactum est, vt precio pro auro matronis
persoluto, ex eo quod supererat, tres pateræ aureæ factæ sint: quas
cum titulo nominis Camilli ante Capitoliū incensum in Iouis cella
constat ante pedes Iunonis positas fuisse. Eo anno in ciuitatē acce-
pti, qui Veientiū Capenatiumq; ac Faliscorū per ea bella transfuge-
rant ad Romanos, agerq; ijs nouis ciuib. assignatus. Reuocati quoq;
in vrbem senatusconsulto à Veijs, qui ædificandi Romę pigritia, oc-
cupatis ibi vacuis tectis Veios se contulerant, & primo fremitus fuit
aspernantium imperiū: dies deinde præstituta, capitalisq; pœna, qui
non remigrasset Romam, ex ferocibus vniuersis singulos metu suo
quenq; obedientes fecit. Et Roma cum frequentia crescere, tum to-
ta simul exurgere ædificijs: & repub. impensas adiuuante, & ædilibus

velut

A velut publicum exigentibus opus, & ipsis priuatis (admonebat enim V.C.
desiderium vsus) festinantibus ad effectum operis. intraq; annũ no-
ua vrbs stetit. Exitu anni comitia tribunorum militum consulari po-
testate habita. Creati T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas 367.
quintum, Iulius Tullus, L. Aquilius Coruus, L. Lucretius Tricipiti-
nus, Seruius Sulpitius Ruffus. Exercitum alterum in Æquos, non ad
bellum (victos namq; se fatebantur) sed ab odio ad peruastandos fi-
nes, ne quid ad noua consilia relinquerent virium, duxere. alterum
in agrum Tarquiniensem, ibi oppida Hetruscorũ Cortuosa & Con-
tenebra vi capta, dirutaq;. Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. im-
prouiso adorti, primo clamore atq; impetu cepere, direptum oppi-
dum atq; incensum est Contenebra paucos dies oppugnationẽ sus-
tinuit, laborq; continuus non die non nocte remissus, subegit eos.
Cum in sex partes diuisus exercitus Romanus senis horis in orbem
B succederet prælio, oppidanos eosdẽ integro semper certamini pau-
citas fessos obijceret: cessere tandem, locusq; inuadendi vrbẽ Roma-
nis datus est. Publicari prædam tribunis placebat, sed imperiũ quam
consilium segnius fuit. dum cunctantur, iam militũ præda erat, nec
nisi per inuidiam adimi poterat. Eodem anno, ne priuatis tantum o-
peribus cresceret vrbs, Capitolium quoq; saxo quadrato substructũ
est, opus vel in hac magnificentia vrbis conspiciendum. Iam & tri-
buni plebis, ciuitate ædificando occupata, conciones suas frequen-
tare legibus agrarijs conabantur. ostentabatur in spem Pomptinus
ager, tum primum post accisas à Camillo Volscorum res possessio-
nis haud ambiguæ. Criminabantur multo eum infestiorem agrum
ab nobilitate esse, quam à Volscis fuerit. Ab illis enim tantum, quo-
ad vires & arma habuerunt, incursiones eo factas? nobiles homines
in possessionem agri publici grassari: nec nisi antequam omnia præ-
C ripiant, diuisus sit, locum ibi plebi fore. Haud magnopere plebem
mouerant, & infrequentem in foro propter ædificandi curam, &
eandem exhaustam impensis, eoque agri immemorem, ad quem in-
struendum vires non essent. In ciuitate plena religionum, tum et-
iam ab recenti clade superstitiosis principibus, vt renouarentur au-
spicia, res ad interregnum redijt. interreges deinceps, M. Man- 368.
lius Capitolinus, Ser. Sulpitius Camerinus, L. Valerius Potitus.
hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia ha-
buit. L. Papyrium, Cn. Sergium, L. Æmylium iterum, L. Licini-
um, M. Menenium, L. Valerium Publicolam tertium, creat. Hi ex
interregno magistratum occepere. Eo anno ædes Martis Gallico
bello vota, dedicata est à T. Quintio duumuiro sacris faciundis.
Tribus quatuor ex nouis ciuibus additæ, Stellatina, Pomptina, Sab-

V.C. batina, Arnienſis: eæq; trigintaquinq; tribuum numerum expleue- A
re. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum, ad fre-
quentiorem iam populũ, mobilioremq; ad cupiditatem agri, quam
fuerat. Et de Latino Hernicoq; bello mentio facta in ſenatu, maio-
ris belli cura, quod Hetruria in armis erat, dilata eſt. Res ad Camil-
lum tribunum militum conſulari poteſtate redijt: collegæ additi
quinq;, Serg. Cornelius Maluginenſis, Q. Seruilius Fidenas ſextum,
369. L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Princi-
pio anni auerſę curę hominum ſunt à bello Hetruſco: quod fugien-
tium ex agro Pomptino agmen repente illatum in vrbẽ attulit, An-
tiates in armis eſſe, Latinorumq; populos iuuentutem ſuam miſiſſe
ad id bellum, eo abnuentes publicum fuiſſe conſiliũ: quod non pro-
hibitos tantummodo voluntarios dicerent militare vbi vellent. De-
ſierant iam vlla cõtemni bella. Itaq; ſenatus dijs agere gratias, quod
Camillus in magiſtratu eſſet. dictatorem quippe dicendum eum fu- B
iſſe, ſi priuatus eſſet: & collegæ fateri regimen omnium rerum, vbi
quid bellici terroris ingruat, in viro vno eſſe: ſibiq; deſtinatum in a-
nimo eſſe, Camillo ſubmittere imperium: nec quicquam de maie-
ſtate ſua detractum credere, quod maieſtati eius viri conceſſiſſent.
Collaudatis ab ſenatu tribunis, & ipſe Camillus confuſus animo
gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano ſibi, qui ſe di-
ctatorem iam quartum creaſſet, magnum à ſenatu talibus de ſe iudi-
cijs eius ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obſe-
quio iniungi. itaq; ſi quid laboris vigiliarumq; adijci poſſit, certan-
tem ſecum ipſum anniſurum, vt tanto de ſe conſenſu ciuitatis, opi-
nionem, quę maxima ſit, etiam conſtantem efficiat. Quod ad id bel-
lum atq; Antiates attineat, plus ibi minarum, quam periculi eſſe: ſe
tamen vt nihil timendi, ſic nihil contemnendi authorẽ eſſe. Circun-
ſederi vrbem Romanam ab inuidia & odio finitimorum: itaq; & du- C
cibus pluribus & exercitibus ad adminiſtrandã rempub. eſſe. Te, in-
,, quit, P. Valeri ſocium imperij conſilijq; legiones mecum aduerſus
,, Antiatem hoſtem ducere placet: te Q. Ser. altero exercitu inſtructo
,, paratoq; in vrbe caſtra habere, intentum, ſiue Hetruria ſe interim, vt
,, nuper, ſiue noua hæc cura, Latini atq; Hernici mouerint. pro certo
,, habeo ita rem geſturum, vt patre, auo, teq; ipſo, ac ſex tribunatibus
,, dignum eſt. tertius exercitus ex cauſarijs ſenioribusq; à L. Quintio
ſcribatur, qui vrbi mœnibusq; præſidio ſit. L. Horatius arma, tela,
frumentum, quæq; belli alia tempora poſcent, prouideat. Te Sergi
Corneli, pręſidem huius publici conſilij, cuſtodem religionẽ, comi-
tiorũ, legũ, rerũ omniũ vrbanarũ, collegæ facimus. Cunctis in par-
tes muneris ſui benigne pollicentib. operã, Valerius ſocius imperij
lectus

A lectus adiecit M. Furium sibi pro dictatore, seque ei pro magistro equitum futurum: proinde quam opinionem de vnico imperatore, eam spem de bello haberēt. Severo bene sperare patres & de bello, & de pace, vniuersaque repub. erecti gaudio fremūt: nec dictatore vnquam opus fore reipub. si tales viros in magistratu habeat: tam concordibus iunctos animis, parere atq; imperare iuxta paratos, laudēque conferentes potius in mediū, quā ex cōmuni ad se trahētes. Iustitio indicto, delectuque habito, Furius ac Valerius ad Satricū profecti: quo non Volscorum modo iuuentutem Antiates ex noua sobole lectam, sed ingentem Latinorum Hernicorumque conciuerant ex integerrimis diutina pace populis. Itaq; nouus hostis veteri adiunctus, commouit animos militis Romani. Quod vbi aciē iam instruenti Camillos centuriones renunciauerunt, turbatas militum mentes esse, segniter arma capta, cunctabundosq; & resistentes egressos B castris esse: quin voces quoq; auditas, cum centenis hostibus singulos pugnaturos: & ægre inermem tātam multitudinem, nedum armatam sustineri posse: in equum insilit, & ante signa obuersus in aciem, ordines interequitans: Quæ tristitia milites hæc, quæ insolita cunctatio est? Hostem, an me, an vos ignoratis? Hostis est: quid aliud, quam perpetua materia virtutis gloriæque vestræ? Vos contra, me duce (vt Falerios Veiosq; captos, & in capta patria Gallorum legiones cæsas taceam) modo tergeminæ victoriæ triplicem triumphum ex his ipsis Volscis & Æquis, & ex Hetruria egistis. An me, quod non dictator vobis, sed tribunus signum dedi, nō agnoscitis ducem? neque ego maxima imperia in vos desidero: & vos in me nihil præter me ipsum intueri decet. neq; enim dictatura mihi vnquam animos fecit, vt ne exilium quidem ademit. Iidem igitur omnes sumus: & cum eadem omnia in hoc bellum afferamus, quæ in priora attuli- C mus, eundem euentum belli expectemus. simul concurreritis, quod quisque didicit ac consueuit, faciet: vos vincetis, illi fugient. Dato deinde signo, ex equo desilit: & proximum signiferum manu arreptum secum in hostem rapit: Infer miles, clamitans, signum. Quod vbi videre, ipsum Camillum iam ad munera corporis senecta inualidum vadentem in hostes, procurrunt pariter omnes clamore sublato, Sequere imperatorem, pro se quisque clamantes. Emissum etiam signum Camilli iussu in hostium aciem ferunt: idq; vt repeteretur, concitatos antesignanos. Ibi primum pulsum Antiatem, terroremq;, non in primam tātum aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. Nec vis tantum militum mouebat, excitata præsentia ducis, sed quod Volscorum animis nihil terribilius erat, quam ipsius Camilli forte oblata species, ita quocunque se intulisset, victoriam secum

cum haud dubiam trahebat. maxime id euidens fuit, cum in læuum A
cornu prope iam pulſum, arrepto repente equo cum ſcuto pedeſtri
aduectus, conſpectu ſuo prælium reſtituit, oſtentans vincentem cæ-
teram aciem. Iam inclinata res erat, ſed turba hoſtium & fuga im-
pediebat, & longa cæde conficienda multitudo tanta feſſo militi e-
rat: cum repente ingentibus procellis fuſus imber certam magis vi-
ctoriam quam pręlium diremit. Signo deinde receptui dato, nox in-
ſecuta quietis Romanis perfecit bellum. Latini nanq; & Hernici re-
lictis Volſcis domos profecti ſunt, malis conſiliis pares adepti euen-
tus. Volſci vbi ſe deſertos ab eis videre, quorum fiducia rebellaue-
rant: relictis caſtris, mœnib. Satrici ſe includunt. quos primo Camil-
lus vallo circundare, & aggere atq; operibus oppugnare eſt adortus.
Quæ poſtquam nulla eruptione impediri videt, minus eſſe animi
ratus in hoſte, quam vt in eo tam lentę ſpei victoriam expectaret: co-
hortatus milites, ne tanquam Veios oppugnantes in opere longin- B
quo ſeſe tererent, victoram in manibus eſſe: ingenti militum alacri-
tate mœnia vndiq; aggreſſus, ſcalis oppidum cepit. Volſci abiectis
armis ſeſe dediderunt. Cæterum animus ducis rei maiori, Antio im-
minebat. id caput Volſcorum, eam fuiſſe originem proximi belli.
Sed quia niſi magno apparatu, tormentis machinisque tam valida
vrbs capi nō poterat: relicto ad exercitum collega, Romam eſt pro-
fectus, vt ſenatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter ſermo-
nem eius (credo rem Antiatem diuturniorē manere diis cordi fuiſ-
ſe) legati ab Nepete ac Sutrio auxilium aduerſus Hetruſcos petentes
veniunt, breuem occaſionem eſſe ferendi auxilij memorātes. eo vim
Camilli ab Antio fortuna auertit. Namq; cum ea loca oppoſita He-
truriæ, & velut clauſtra inde portæq; eſſent: & illis occupādi ea, cum
quid noui molirentur, & Romanis recuperandi tuendiq; cura erat.
Igitur ſenatui cum Camillo agi placuit, vt omiſſo Antio bellū He- C
truſcum ſuſciperet. Legiones vrbanæ, quibus Quintius præfuerat,
ei decernuntur. quanquam expertum exercitum, aſſuetumq; impe-
rio, qui in Volſcis erat, mallet, nihil recuſauit: Valeriū tantummodo
imperij ſocium depopoſcit. Quintius, Horatiusq; ſucceſſores Va-
lerio in Volſcis miſſi. Profecti ab vrbe Sutrium Furius & Valerius,
partem oppidi iam captam ab Hetruſcis inuenere: ex parte altera
interſeptis itinerib. ęgre oppidanos vim hoſtium ab ſe arcentes. tum
Romani auxilij aduentus, tum Camilli nomen celeberrimum apud
hoſtes ſociosq;, & in præſentia rem inclinatam ſuſtinuit, & ſpacium
ad opem ferendam dedit. Itaque diuiſo exercitu Camillus collegam
eam in partē circunductis copiis quam hoſtes tenebant, mœnia ag-
gredi iubet: non tanta ſpe ſcalis capi vrbem poſſe, quam vt auerſis eo
hoſtibus,

A hostibus,& oppidanis iam oppugnãdo fessis, laxaretur labor, & ipse spacium intrandi sine certamine mœnia haberet. Quod cum simul vtrinq; factum esset,ancepsq; terror Hetruscos circunstaret:& mœnia summa vi oppugnari, & intra mœnia esse hostem viderent, porta se, quæ vna forte non obsidebatur, trepidi vno agmine eiecere. Magna cædes fugientium & in vrbe & per agros est facta. plures à Furianis intra mœnia cæsi: Valeriani expeditiores ad persequendos fuere:nec ante noctem,quæ conspectum ademit, finem cædendi fecere. Sutrio recepto, restitutoq; sociis, Nepete exercit⁹ ductus, quod per deditionem acceptum iam totum Hetrusci habebant: Videbatur plus in ea vrbe recipienda laboris fore,nõ in eo solum, quod tota hostium erat, sed etiam quod parte Nepesinorum prodente ciuitatem facta erat deditio. mitti tamen ad principes eorum placuit, vt secernerẽt se ab Hetruscis fidemq; quam implorassent ab Romanis, V. C.

B ipsi præstarent. Vnde cum respõsum allatum esset, nihil suæ potestatis esse: Hetruscos mœnia, custodiasq; portarum tenere: primo populationib. agri terror est oppidanis admotus: deinde postquam deditionis quam societatis fides sanctior erat, fascibus sarmentorum ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus, completisq; fossis scalæ admotæ, & clamore primo impetuque oppidum capitur. Nepesinis inde edictum, vt arma ponant, parciq; iussum inermi. Hetrusci pariter armati atq; inermes cæsi. Nepesinorum quoq; authores deditionis securi percussi: innoxiæ multitudini redditæ res, oppidũmq; cum præsidio relictum. Ita duab. sociis vrbibus ex hoste receptis, victorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Hernicisq; res repetitę, quæsitumq; cur per eos annos militem ex instituto non dedissent? Responsum frequenti vtriusq; gentis consilio est, nec culpam in eo publicam, nec consi-

C lium fuisse, quod suæ iuuentutis aliqui apud Volscos militauerint: eos tamen ipsos praui consilij pœnam habere, nec quenquam ex his reducem esse: militis autem non dati causam, terrorem assiduum à Volscis fuisse: quam pestem adhærentẽ lateri suo tot super alia aliis bellis exhauriri nequisse. Quæ relata patrib. magis tempus quã causam non visa belli habere. Insequẽti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. 370. & L. Quintiis Capitolinis, L. Papyrio Cursore II. tribun. consulari potestate, graue bellum foris, grauior domi seditio exorta: bellum à Volscis, adiuncta Latinorũ atq; Hernicorũ defectione: seditio, vnde minime timeri potuit, à patriciæ gentis viro, & inclytæ famæ, M. Manlio Capitolino: qui nimius animis, cum alios principes sperneret, vni inuideret, eximio simul honoribus atq; virtutibus M. Furio, ægre ferebat, solum eum in magistratibus, solum apud exercitus esse:tan-

eſſe:tantum iam eminere,vt iiſdem auſpiciis creatos,non pro colle- A
gis,ſed pro miniſtris habeat:cum interim,ſi quis vere ęſtimare velit,
a M. Furio recuperari patria ex obſidione hoſtium non potuerit,niſi
à ſe prius Capitoliũ atq; arx ſeruata eſſet: & ille inter aurũ accipien-
dum, & ſpem pacis ſolutis animis Gallos aggreſſus ſit, ipſe armatos
capientesque arcem depulerit: illius gloriæ pars virilis apud omnes
milites ſit qui ſimul vicerint,ſuæ victoriæ neminẽ omnium morta-
lium ſocium eſſe. His opinionib. inflato animo, ad hoc vitio quoq;
ingenij vehemens & impotens,poſtquam inter patres,non quãtum
æquũ cenſebat,excellere ſuas opes animaduertit: primum omnium
ex patrib. popularis factus, cũm plebeiis magiſtratib conſilia com-
municare,criminando patres, alliciendo ad ſe plebẽ iam aura, nõ
cõſilio ferri,famæq; magnæ malle quam bonæ eſſe: & nõ contentus
agrariis legibus,quæ materia ſemper tribunis plebis ſeditionũ fuiſ-
ſet,idem moliri cœpit. Acriores quippe æris alieni ſtimulos eſſe,qui B
non egeſtatẽ modo atq; ignominiã minentur,ſed neruo ac vinculis
corpus liberũ territent: & erat æris alieni magna vis, res damnoſiſ-
ſima etiã diuitibus,ædificando cõtracta. Bellum itaq; Volſcum gra-
ue per ſe, oneratum Latinorum atq; Hernicorũ defectione, in ſpe-
ciem cauſæ iactatum,vt maior poteſtas quæreretur. ſed noua cõſilia
Manlij magis compulere ſenatum ad dictatorẽ creandum. Creatus
A. Cornelius Coſſus magiſtrum equitum dixit T. Quintium Capi-
tolinum. Dictator etſi maiorẽ dimicationem propoſitã domi quam
foris cernebat:tamẽ ſeu quia celeritate ad bellũ opus erat,ſeu victo-
ria triumphoq; dictaturæ ipſi vires ſe additurũ ratus,delectu habito
in agrum Pomptinum,quo à Volſcis exercitum indictum audierat,
pergit. Non dubito præter ſatietatẽ tot iam libris aſſidua bella cum
Volſcis geſta legentibus,illud quoque ſuccurſurum. quod mihi per-
cenſenti propriores temporibus harum rerum authores miraculo C
fuit, vnde toties victis Volſcis & Æquis ſuffecerint milites. Quod
cum ab antiquis tacitum prætermiſſumq; ſit: cuius tandem ego rei
præter opinionem quę ſua cuiq; coniectanti eſſe poteſt,author ſim?
Simile veri eſt,aut interuallis bellorum, ſicut nunc in delectibus fit
Romanis,alia atq; alia ſobole iuniorum ad bella inſtauranda toties
vſos eſſe:aut non ex iiſdem ſemper populis exercitus ſcriptos,quan-
quam eadem ſemper gens bellum intulerit: aut innumerabilẽ mul-
titudinem liberorum capitum in eis fuiſſe locis, quæ nunc vix ſemi-
nario exiguo militum relicto,ſeruitia Romana ab ſolitudine vindi-
cant. Ingens certe(quod inter omnes authores conueniat)quanquã
nuper Camilli ductu atq; auſpicio acciſæ res erant,Volſcorum exer-
citus fuit. Ad hoc Latini Hernici q; acceſſerant,& Circeienſium qui-
dam,&

A dam & coloni etiam à Velitris. Romanus dictator castris eo die positis, postero cum auspicato prodisset, hostiaque cæsa pacem deum adorasset, lætus ad milites iam arma ad propositum pugnæ signum, sicut edictum erat, luce prima capientes processit: Nostra victoria est milites, inquit, si quid dij vatesq; eorum in futurum vident. Itaq; vt decet certæ spei plenos, & cum imparib. manus conserturos, pilis ante pedes positis, gladiis tantum dextrā armemus: ne procurri quidem ab acie velim, sed obnoxios vos stabili gradu impetū hostium excipere. vbi illi vana iniecerint missilia, & effusi stantib. vobis se intulerint, tum micēt gladij, & veniat in mentē vnicuiq; deos esse, qui Romanum adiuuent: deos, qui secundis auibus in præliū miserint. Tu Quinti equitem intentus ad primū initium moti certaminis teneas: vbi hærere iam aciem collato pede videris, tum terrorē equestrem occupatis alio pauore infer: inuectusq; ordines pugnantium B dissipa. Sic eques, sic pedes, vt præceperat, pugnāt. Nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducē. Multitudo hostium nulli rei præterquam numero freta, & oculis vtranq; metiens aciē, temere prælium iniit, temere omisit: clamore tantum, missibilibusq; telis, & primo pugnę impetu ferox, gladios, & collatum pedem, & vultum hostis ardore animi micantē ferre non potuit. Impulsa frons prima, & trepidatio subsidiis illata, & suum terrorē intulit eques. rupti inde multis locis ordines, motaq; omnia, & fluctuantis similis acies erat. deinde postquam cadentib. primis iam ad se quisq; peruenturā cædē cernebat, terga vertunt. Instare Romanus: & donec armati confertiq; abibāt, peditum labor in persequendo fuit. Postquā iactari arma passim, fugaq; per agros spargi aciem hostium animaduersum est, tum equitū turmæ emissæ, dato signo ne in singulorū morando cæde, spaciū ad euadendum interim multitudini darent: satis esse missilib. ac ter- C rore impediri cursum, obequitandoq; agmē teneri, dum assequi pedes, & iusta cæde conficere hostem posset. Fugæ, sequendiq; nō ante noctē finis fuit: capta quoq; ac direpta eodem die castra Volscorū, prædaq; omnis, præter libera corpora, militi concessa est. Pars maxima captiuorū ex Latinis atq; Hernicis fuit, nec hominū de plebe, vt credi posset mercede militasse, sed principes quidā iuuentutis inuenti, manifesta fides, publica ope Volscos hostes adiutos. Circeiensium quoq; quidam cogniti, & coloni à Velitris: Romamq; omnes missi: percunctantibus primorib. patrum, eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisque populi haud perplexe indicauere. Dictator exercitum in statiuis tenebat, minime dubius, bellum cum his populis patres iussuros: cum maior domi exorta moles, coegit acciri Romam eum, gliscente indies seditione, quam solito magis metuendam

dam

dam author faciebat. Non enim iam orationes modo M. Manlij, sed facta popularia in speciem, tumultuosa eadem, qua mente fierent, intuenda erant. Centurionem nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ cum duci vidisset, medio foro cum caterua sua accurrit, & manum iniecit: vociferatusq; de superbia patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miseriis plebis, virtutibus eius viri, fortunaque, tum vero: Ego, inquit, nequicquam hac dextra Capitolium arcemq; seruauerim, si ciuem commilitonemq; meum, tanquam Gallis victoribus captum, in seruitutem ac vincula duci videam. Ideo rem creditori palam populo soluit, libraq; & ære liberatum emittit, deos atque homines obtestantem, vt M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Romanæ, gratiam referant. Acceptus extemplo in tumultuosam turbam & ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas Veienti, Gallico, aliisq; deinceps bellis ostentans: se militantem, se restituentem euersos penates, multiplici iam sorte exoluta, mergentibus semper sortem vsuris, obrutum fœnore esse: videre lucem, forum, ciuium ora, M. Manlij opera: omnia parentum beneficia ab illo se habere: illi se deuouere corporis vitæq; ac sanguinis quod superfit: quodcunq; sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id cum vno homine esse. His vocibus instincta plebs, cum iam vnius hominis esset, addita alia commotioris ad omnia turbanda consilij res. Fundum in Veienti, caput patrimonij, subiecit præconi. Ne quem vestrum, inquit, Quirites, donec quicquam in re mea supererit, iudicatum, addictumue duci patiar. Id vero ita accendit animos vt per omne fas ac nefas secuturi vindicem libertatis viderentur. Ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in patres: inter quos cum omisso discrimine vera an vana iaceret, thesauros Gallici auri occultari à patribus iecit: nec iam possidendis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoq; publicam auertant: ea res si palam fiat, exolui plebem ære alieno posse. Quæ vbi obiecta spes est, enimuero indignum facinus videri, cum conferendũ ad redimendam ciuitatem à Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam: idem aurum ex hostibus captum, in paucorum prædã cessisse. Itaq; exequebantur quærendo, vbi tantæ rei furtum occultaretur: differenteque, & tempore suo se indicaturum dicente, cæteris omissis eo versæ erant omnium curæ: apparebatque nec veri indicij gratiam mediam, nec falsi offensionem fore. Ita suspensis rebus dictator accitus, ab exercitu in vrbem venit. Postero die senatu habito, cum satis periclitatus voluntates hominum discedere senatum ab se vetuisset: stipatus ea multitudine, sella in comitio posita, viatorem ad M. Manlium misit: qui dictatoris iussu

vocatus,

A vocatus, cum signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal venit. Hinc senatus, hinc plebs suum quisque intuentes ducem, velut in acie constiterant. Tum dictator silentio facto, Vtinam, inquit, mihi patribusque Romanis ita de cæteris rebus cum plebe conueniat, quemadmodum quod ad te attinet, eamque rem quam de te sum quæsiturus, conuenturum satis confido. Spem factam à te ciuitati video, fide incolumi, ex thesauris Gallicis, quos primores patrum occultent, creditum solui posse: cui ego rei tantum ab est vt impedimento sim, vt contra te M. Manli adhorter, liberes fœnore plebem Romanam: & istos incubantes publicis thesauris, ex præda clandestina euoluas. Quod nisi facis, siue vt & ipse in parte prædæ sis, siue quia vanum indicium est, in vincla te duci iubebo, nec diutius patiar à te multitudinem fallaci spe concitari. Ad ea Manlius nec se fefellisse ait, non aduersus Volscos toties hoB stes, quoties patrib. expediat: nec aduersus Latinos Hernicosque, quos falsis criminib. in arma agant, sed aduersus se ac plebem Romanam dictatorem creatum esse. iam omisso bello, quod simulatum sit, in se impetum fieri: iam dictatorem profiteri patrocinium fœneratorum aduersus plebem: iam sibi ex fauore multitudinis crimē & perniciem quæri. Offendit, inquit, te A. Corneli, vosque patres conscripti, circunfusa turba lateri meo? quin eam diducitis à me singuli vestris beneficiis, intercedendo, eximendo de neruo ciues vestros: prohibendo iudicatos addictosque duci, ex eo quod affluit, opibus vestris sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego vos de vestro impendatis hortor? sortem aliam ferte, de capite deducite quod vsuris pernumeratum est: iam nihilo mea turba, quam vllius, conspectior erit: At enim quid ita solus ego ciuium curam ago? Nihilo magis quod respondeam habeo, quam si quæras, quid ita solus Capitolium arC cemque seruarim. & tum vniuersis quam potui opem tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros Gallicos attinet, rem suapte natura facilem, difficilem interrogatio facit. Cur enim quæritis quod scitis? cur quod in sinu vestro est, excuti iubetis potius quam ponatis? nisi aliqua fraus subest. quo magis argui præstigias iubetis vestras, eo plus vereor ne abstuleritis obseruantib. etiam oculis. Itaque non ego vobis vt indicem prædas vestras, sed vos id cogendi estis, vt in medium proferatis. Cum mittere ambages dictator iuberet, & aut peragere verum indicium cogeret, aut fateri facinus insimulati falso crimine senatus, oblatæque vani furti inuidiæ: negantem arbitrio inimicorum se locuturum, in vincula duci iussit. Arreptus à viatore, Iupiter, inquit, optime maxime, Iunoque regina, ac Minerua, cæterique dij deæque, qui Capitolium arcemque incolitis, siccine vestrum

militem

,, ac præsidem sinitis vexari ab inimicis? Hæc dextra, qua Gallos fudi A
,, à delubris vestris, iam in vinculis & catenis erit? Nullius nec oculi nec aures indignitatem ferebant, sed inuicta sibi quædam patientissima iusti imperij ciuitas fecerat, nec aduersus dictatoriam vim, aut tribuni plebis, aut ipsa plebs attollere oculos aut hiscere audebant. Coniecto in carcerem Manlio, satis constat magnam partem plebis vestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam promisisse, obuersatamque vestibulo carceris mœstam turbam. Dictator de Volscis triumphauit: inuidiæq; magis triumphus quam gloriæ fuit: quippe domi non militiæ partum eum: actumque de ciue, non de hoste fremebāt: vnum defuisse tantum superbiæ, quod non M. Manlius ante currum sit ductus. Iamque haud procul seditione res erat: cuius leniendæ causa, postulante nullo largitor voluntarius repente senatus factus, Satricum coloniam duo millia ciuium Romanorum deduci iussit. Bina iugera & semisses agri assignati. Quod cum B & paruum, & paucis datum, & mercedem esse prodendi M. Manlij interpretarentur, remedio irritatur seditio: & iam magis insignis sordibus & facie reorum turba Manliana erat: amotusque post triumphum abdicatione dictaturæ terror & linguam & animos liberauerat hominum. Audiebantur itaque propalam voces exprobrantium multitudini, quod defensores suos in præcipitem semper locum fauore tollat, deinde in ipso discrimine periculi destituat. sic Sp. Cassium in agros plebem vocantem, sic Sp. Melium ab ore ciuium famem suis impensis propulsantem, oppressos: sic M. Manlium mersam & obrutam fœnore partem ciuitatis in libertatem ac lucem extrahentem, proditum inimicis. saginare plebem populares suos, vt iugulentur. Hoccine patiendum fuisse, si ad nutum dictatoris non responderet vir consularis? fingerent mentitum C ante, atque ideo non habuisse quod tum responderet: cui seruo vnquam mendacij pœnam vincula fuisse? Non obuersatam esse memoriam noctis illius, quæ pene vltima atque æterna nomini Romano fuerit? non speciem agminis Gallorum per Tarpeiam rupem scandentis? non ipsius M. Manlij, qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso pene Ioue erepto ex hostium manibus, vidissent? Selibrisne farris gratiam seruatori patriæ relatam? & quem prope cœlestem, cognomine certe Capitolino Ioui parem fecerint, eum pati vinctum in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? Adeo in vno omnibus satis auxilij fuisse, nullam opem in tam multis vni esse? Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur, refracturosq; carcerem minabatur: cum remisso, id qđ erepturi erant, ex senatusconsulto Manlius vinculis liberatur.

Quo

A Quo facto, nō seditio, finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem V.C.
dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circeiensib. & à Velitris pur-
gantib. se Volsci crimine belli, captiuosq; repetentibus, vt suis legib.
in eos animaduerterent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quòd
ciues Romani patriæ oppugnandæ nefanda consilia inissent. Non
negatum itaq; tantū de captiuis: sed in quo ab sociis tamen tempe-
rauerant, denunciatū senatus verbis, facesserent propere ex vrbe, ab
ore atq; oculis populi Rom. ne nihil eos legationis ius, externo non
ciui comparatū, tegeret. Recrudescente Manliana seditione sub exi-
tu anni comitia habita, creatiq; tribuni militū consulari potestate,
Serg. Cornelius Maluginēsis secundum, P. Valerius Potitus iterum, 371.
M. Furius Camillus quintum, Seruius Sulpitius Ruffus iterum, C.
Papyrius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secundum. Cuius prin-
cipio anni & patribus & plebi peropportune externa pax data: Ple-
B bi, quod non auocata delectu spem cepit, dum tam potentem habe-
ret ducem, fœnoris expugnandi: patribus, ne quo externo terrore a-
uocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur cum pars v-
traq; acrior aliquanto coorta esset, iam in propinquum certamen
aderat: & Manlius aduocata domum plebe, cum principib. nouan-
darum rerum, interdiu noctuque consilia agitat, plenior aliquanto
animorum irarumq;, quam antea fuerat. Iram accenderat ignomi-
nia recens in animo ad cōtumeliam inexperto: spiritus dabat, quod
nec ausus esset idem in se dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus
Quintius fecisset: & vinculorū suorum inuidiam non dictator mo-
do abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidem sustinere
potuisset. His simul inflatus exacerbatusq;, iam per se accensos inci-
tabat plebis animos: Quousq; tādem ignorabitis vires vestras, quas "
natura ne beluas quidē ignorare voluit? Numerate saltem quot ipsi "
C sitis, quot auersarios habeatis? si singuli singulos aggressuri essetis, "
tamen acrius crederem vos pro libertate, quam illos pro domina- "
tione certaturos. Quot enim clientes circa singulos fuistis patro- "
nos, tot nunc aduersus vnum hostem eritis. Ostēdite modo bellum, "
pacem habebitis. Videant vos paratos ad vim, ius ipsi remittent. Au- "
dendum est aliquid vniuersis, aut omnia singulis patienda. Quousq; "
me circumspectabitis? Ego quidem nulli vestrum deero. ne fortuna "
mea desit, videte. Ipse vindex vester vbi visum inimicis est, nullus re- "
pente fui: & vidistis in vincula duci vniuersi eum qui à singulis vobis "
vincula depuleram. Quid sperem, si plus in me audeant inimici? an "
exitum Cassij Meliiq; expectem? Bene facitis quod abominamini: "
dij prohibebunt hæc: sed nunquam propter me de cœlo descendent. vo- "
bis dent mentē oportet, vt prohibeatis: sicut mihi dederunt armato "

togatoq; , vt vos à barbaris hostib. à superbis defenderẽ ciuib⁹. Tam A
paruus animus tãti populi est, vt semper vobis auxiliũ aduersus inimicos satis sit? nec vllũ, nisi quatenus imperari vobis sinatis, certamẽ aduersus patres noritis? Nec hoc natura insitũ vobis est, sed vsu possidemini. cur enim aduersus externos tantũ animorũ geritis, vt imperare illis æquũ censeatis? quia consuestis cum eis ꝓ imperio certare, aduersus hos tentare magis q̃ tueri libertatẽ. Tamen qualescunq; duces habuistis, qualescunq; ipsi fuistis, omnia adhuc quantacunq; petistis, obtinuistis, seu vi, seu fortuna vestra. tempus est etiã maiora conari. Experimini modò & vestrã felicitatem, & me (vt spero) feliciter expertum: minore negocio qui imperet patrib. imponetis, quam qui resisterent imperantibus, imposuistis. Solo æquandæ sunt dictaturæ consulatusq;, vt caput attollere Romana plebs possit. Proinde adeste, prohibete ius de pecuniis dici. Ego me patronum profiteor plebis, quod mihi cura mea & fides nomẽ induit. Vos si quo insigni B
magis imperij honorisue nomine vestrum appellabitis ducem, eo vtemini potentiore ad obtinenda ea quę vultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum quibus, nec quem ad finem consilia peruenerint, sat planum, traditur. At in parte altera senatus de secessione in domum priuatam plebis, forte etiã in arce positam, & imminenti mole libertati agitat. magna pars vociferantur, Seruilio Hala opus esse, qui nõ in vincula duci iubendo irritet publicum hostem, sed vnius iactura ciuis finiat intestinum bellum. decurritur ad leniorem verbis sententiam, vim tamen eandem habentem, vt videant magistratus, ne quid ex perniciosis consiliis M. Manlij respublica detrimenti capiat. Tum Tribuni cõsulari potestate, tribuniq; plebis (nam & quia eundem & suæ potestatis, quem libertatis omnium, finem cernebant, patrum authoritati se dediderant) hi tum omnes quid opus facto sit, consultant: Cum præter vim & cædem nihil cuiquã occurreret, eam autem ingentis dimicationis fore appareret: tum M. Menenius & Q. Publius tribuni plebis: Quid patrum C
& plebis certamen facimus, quod ciuitatis esse aduersus vnum pestiferum ciuẽ debet? q̃d cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est, vt suis ipse oneratus virib. ruat? Diem dicere ei, nobis in animo est. Nihil minus populare quam regnum est. Simul multitudo illa non secum certari viderint, & ex aduocatis iudices facti erunt, & accusatores de plebe, patricium reum intuebuntur, & regni crimen in medio: nulli magis quam libertati fauebunt suæ. Approbantibus cunctis, diem Manlio dicunt. quod vbi est factum, primo commota plebs est, vtiq; postquam sordidatum reum viderunt, nec cum eo non modo patrum quenquam, sed ne cognatos qui-

A tos quidem aut affines, postremo ne fratres quidem A. & T. Manlios: quod ad eum diem nunquam vsu venisset, vt in tanto discrimine non & ꝓximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum, Claudiamq; omnẽ gentem sordidatã fuisse. consensu opprimi popularẽ virum, quod primus à patrib. ad plebem defecisset. Cum dies venit, quæ præter cœtus multitudinis, seditiosasq; voces, & largitionem, & fallax indicium, pertinentia proprie ad regni crimen, ab accusatoribus obiecta sint reo, apud neminem authorem inuenio, nec dubito haud parua fuisse, cum damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandũ videtur, vt sciant homines, quæ & quanta decora, fœda cupiditas regni, non ingrata solum, sed inuisa etiam reddiderit: homines prope CCCC. produxisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona venire, quos duci addictos prohibuisset, ad B hæc decora quoq; belli nõ commemorasse tantum, sed ꝓtulisse etiam conspicienda, spolia hostium cæsorũ ad XXX. dona imperatorum ad XL. in quib. insignes duas murales coronas, ciuicas octo ad hæc seruatos ex hostib ciues produxisse, inter quos C. Seruilium magistrum equitum absentem nominatum. & cum ea quoq; quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica, facta dictis æquando, memorasset: nudasse pectus insigne cicatricib. bello acceptis, & identidem Capitolium spectans, Iouem deosq; alios deuocasse ad auxilium fortunarũ suarum: precatusq; esse, vt quam mentem sibi Capitolinam arcem protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos vniuersosq; vt Capitolium atq; arcem intuentes, vt ad deos immortales versi de se iudicarẽt. In campo Martio cum centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitoliũ manus tendens, ab C hominibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoq; hominũ liberassent à tanti memoria decoris, nunquã fore in præoccupatis beneficio animis vero crimini locũ. ita producta die, in Petelinum lucum extra portam Flumentanã, vnde conspectus in Capitolium non esset, cõcilium populi indictum est. Ibi crimen valuit, & obstinatis animis triste iudicium, inuisumq; etiam iudicibus factum. Sunt qui duumuiros, qui de perduellione anquirerẽt, creatos, authores sint. damnatũ tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: locusq; idem in vno homine & eximiæ gloriæ monimentum, & pœnæ vltimæ fuit. Adiectæ mortuo notæ sunt. publica vna, quod cum domus eius fuisset vbi nunc ædes atq; officina Monetæ est, latũ ad populũ est, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret. Gentilitia altera, quod gentis Manliæ decreto cautum est, ne quis deinde M.

V. C. Manlius vocaretur.Hunc exitũ habuit vir,niſi in libera ciuitate na- A
tus eſſet, memorabilis. Populum breui poſtquam periculum ab eo
nullũ erat,per ſe ipſas recordantem virtutes,deſiderium eius tenuit.
Peſtilentia etiam breui conſecuta, nullis occurrentib. tantæ cladis
cauſis,exManliano ſupplicio magnæ parti videri orta.violatum Ca-
pitolium eſſe ſanguine ſeruatoris. nec diis cordi fuiſſe pœnam eius
oblatã prope oculis ſuis, à quo ſua templa erepta è manib. hoſtium
eſſent.Peſtilentiam, inopiam frugum, & vulgatam vtriuſq; mali fa-
372. mam, anno inſequente multiplex bellum excepit, L.Valerio IIII.A.
Manlio III.Ser.Sulpitio III.L.Lucretio,L.Æmylio III.M.Trebonio,
tribunis militum cõſulari poteſtate: hoſtes noui præter Volſcos ve-
lut ſorte quadam prope in æternum exercendo Romano militi da-
tos, Circeioſq; & Velitras colonias iam diu molientes defectionẽ,
& ſuſpectum Latium, Lanuuini etiam (quæ fideliſſima vrbs fuerat)
ſubito exorti.Id patres rati contemptu accidere,quod Veliternis ci- B
uib.ſuis tamdiu impunita defectio eſſet,decreuerunt,vt primo quo-
que tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam
militiam quo paratior plebs eſſet,quinqueuiros Pomptino agro di-
uidendo,& triũuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt. Tum
vt bellum iuberent, latum ad populum eſt, & nequicquam diſſua-
dentib. tribunis plebis, omnes tribus bellum iuſſerunt. Apparatum
eo anno bellum eſt,exercitus propter peſtilentiam non eductus: ea-
que cunctatio colonis ſpacium dederat deprecandi ſenatum:& ma-
gna hominum pars eo,vt legatio ſupplex Romam mitteretur, incli-
nabat:ni priuato(vt fit)periculo publicum implicitum eſſet,autho-
reſq; defectionis ab Romanis,metu ne ſoli crimini ſubiecti,piacula
iræ Romanorum dederentur, auertiſſent colonias à conſiliis pacis.
neque in ſenatu ſolum per eos legatio impedita eſt, ſed magna pars
plebis incitata,vt prædatum in agrum Romanum exirent. hæc no- C
ua iniuria exturbauit omnem ſpem pacis.De Præneſtinorum quoq;
defectione eo anno primum fama exorta: arguentibuſq; eos Thuſ-
culanis,& Gabinis,& Lauicanis , quorum in fines incurſatum erat,
ita placide ab ſenatu reſponſum eſt, vt minus credi de criminibus,
373. quia nollent ea vera eſſe,appareret.Inſequenti anno Sp.& L.Papyrij
noui tribuni militum conſulari poteſtate Velitras legiones duxere,
quatuor collegis Ser.Cornelio Maluginenſe IIII.Q.Seruilio,C.Sul-
pitio, L.Æmylio quartum, tribunis ad præſidium vrbis, & ſi qui ex
Hetruria noui motus nunciarentur (omnia enim inde ſuſpecta e-
rant)relictis.Ad Velitras aduerſus maiora pene auxilia Præneſtino-
rum,quam ipſam colonorum multitudinẽ, ſecundo prælio pugna-
tum eſt:ita,vt ꝓpinquitas vrbis hoſti & cauſa maturioris fugæ & vnũ
ex fu-

A ex fuga receptaculũ esset. Oppidi oppugnatione tribuni abstinuere, V. C.
quia & anceps erat, nec in perniciem coloniȩ pugnandũ censebant. Literæ Romam ad senatum cum victoriæ nunciis acriores in Prænestinum q̃ in Veliternum hosté missæ. Itaq; ex senatusconsulto, populiq; iussu bellum Prænestinis indictũ: qui coniuncti Volscis anno insequẽte Satricum coloniã populi Romani pertinaciter à colonis defensam, vi expugnarunt, fœdeq; in captis exercuere victoriã. Eam rem ægre passi Romani, M. Furium Camillum VII. tribunũ militum 374.
creauere. additi collegæ A. & L. Posthumij Regillenses, ac L. Furius cum L. Lucretio, & M. Fabio Ambusto. Volscum bellum M. Furio extra ordinem decretum. adiutor ex tribunis sorte L. Furius datur, non tam è repub. quam vt collegæ materia ad omnem laudem esset: & publice, quod rem temeritate eius prolapsam restituit: & priuatim, quod ex errore gratiam potius eius sibi quam suam gloriam petiit.
B Exactæ iam ætatis Camillus erat: comitiisq; iurare parato in verba excusandæ valetudini solita, consensus populi restiterat, sed vegetum ingenium in viuido pectore vigebat, virebatque integris sensibus, & ciuiles iam res haud magnopere obeuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternum millium scriptis, exercitu indicto ad portam Esquilinam in posteram diem, ad Satricum profectus. ibi eum expugnatores coloniæ haud quaquam perculsi, fidentes militum numero, quo aliquantum præstabat, opperiebantur. postquam appropinquare Romanos senserunt, extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum summæ rerum facerent. ita paucitati hostium nihil artes imperatoris vnici, quibus solis confiderent, profuturas esse. Idem ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præsentis dimicationis fortunam vlla res, præterquam vnius viri consilium atque imperium morabatur, qui occasionem iuuan-
C darum ratione virium trahendo bello quærebat. eo magis hostis instare: nec iam pro castris tantum suis explicare aciem, sed procedere in medium campi, & vallo prope hostium signa inferendo, superbam fiduciam virium ostentare. Id ægre patiebatur Romanus miles: multo ægrius alter ex tribunis militum L. Furius, ferox cum ætate & ingenio, tum multitudinis ex incertissimo sumentis animos, spe inflatus. hic per se iam milites incitatos insuper instigabat eleuando, qua vna poterat, ætate authoritatem collegæ: iuuenibus bella data dictitans, & cum corporib. vigere & deflorescere animos, cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui adueniens castra vrbesq; primo impetu capere sit solitus, eum residem intra vallũ tempus terere: quid accessurum suis, decessurumue hostium viribus sperantem? quam occasionem? quod tempus? quem insidiis instruentem lo-

 tem lo-

tem locum? frigere ac torpere senis consilia. sed Camillo tum vitæ A
satis, tum gloriæ esse. quid attinere cum mortali corpore vno, ciuitatis, quam immortalem esse deceat, pati cõsenescere vires? His sermonibus tota in se auerterat castra. & cum omnib. locis posceretur pugna: Sustinere, inquit, M. Furi non possumus militum impetum: & hostis, cuius animos cunctando auximus, iam minime toleranda superbia insultat. Cede vnus omnibus, & patere te vinci consilio, vt maturius bello vincas. Ad ea Camillus: Quæ bella suo vnius auspicio gesta ad eam diem essent, negare in eis neq; se, neque populum Romanum aut consilij sui, aut fortunæ pœnituisse: nunc scire se collegam habere iure imperioq; parem, vigore ætatis præstantem. itaq; se quod ad exercitum attineat, regere consuesse, non regi. collegæ imperium se non posse impedire. diis bene iuuantibus ageret, quod è republica duceret. ætati suæ se veniam etiam petere, ne in prima acie esset. quæ senis munia in bello sint, iis se non defuturum. B
Id à diis immortalibus precari, ne qui casus suum consiliũ laudabile efficiat. Nec ab hominib. salutaris sententia, nec à diis tam piæ preces auditæ sunt. Primam aciem author pugnæ instruit, subsidia. Camillus firmat, validamq; stationem pro castris opponit. ipse edito loco spectator intentus in euentu alieni cõsilij constitit. Simul primo concursu concrepuere arma, hostis dolo, non metu pedem retulit. Lenis à tergo cliuus erat inter aciem & castra: & quod multitudo suppeditabat, aliquot validas cohortes in castris armatas instructasq; reliquerant, quæ inter commissum iam certamen, vbi vallo appropinquasset hostis, erumperẽt. Romanus cedentem hostem effuse sequendo, in locum iniquum pertractus, opportunus huic eruptioni fuit. versus itaq; in victorem terror & nouo hoste, & supina valle Romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recentes, qui è castris impetum fecerant: integrant & illi pugnam, qui simulata cesserant fuga. Iam non recipiebat se Romanus miles, sed immemor C
recentis ferociæ, veterisq; decoris, terga passim dabat, atq; effuso cursu castra repetebat: cum Camillus sublatus à circunstantibus in equum, & raptim subsidiis oppositis: Hæc est, inquit, milites pugna quam poposcistis? Quis homo, quis deus est, quem accusare possitis? vestra illa temeritas, vestra ignauia hæc est. Secuti alium ducem, sequimini nunc Camillum & quod ductu meo soletis, vincite. Quid vallum & castra spectatis? neminem vestrum illa, nisi victorem receptura sunt. Pudor primo tenuit effusos: inde vt circumagi signa, obuertiq; aciem viderunt, ruunt in hostem: & dux præterquam quod tot insignis triumphis, etiam ætate venerabilis, inter prima signa, vbi plurim⁹ labor periculumq; erat, se offerebat: increpare singuli se

guli se

A guli se quisq;, & alios: & adhortatio inuicem totam alacri clamore peruasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit: sed missus à collega restituente peditum aciem, ad equites, nō castigando (ad quam rem leuiorem authorem eum culpæ societas fecerat) sed ab imperio totus ad preces versus, orare singulos vniuersosq;, vt se reum fortunæ eius diei, crimine eximerent. Abnuente àc prohibente collega, Temeritatis me omnium potius socium, quam vnius prudentiæ dedi. Camillus in vtraq; vestra fortuna suam gloriā videt: ego, ni restituitur pugna (quod miserrimū est) fortunam cum omnibus, infamiam solus sentiam. Optimum visum est in fluctuantē aciem tradi equos, & pedestri pugna inuadere hostem. Eunt insignes armis animisque, qua premi parte maxime peditum copias vident: nihil neque apud duces, neq; apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo euentus virtutis enixæ opem: & Volsci, qua modo simulato B metu cesserant, ea in veram fugam effusi: magna pars & in ipso certamine, & post in fuga cæsi: cæteri in castris, quæ capta eodem impetu sunt, plures tamē capti quam occisi: vbi in recensendis captiuis cum Thusculani aliquot noscitarentur, secreti ab aliis ad tribunos adducuntur: percontantibusq; fassi publico cōsilio se militasse. Cuius tam vicini belli metu Camillus motus, extemplo se Romā captiuos ductur ū ait, ne patres ignari sint Thusculanos ab societate descisse: castris exercituique interim, si videatur, præsit collega. documento vnus dies fuerat, ne sua consilia melioribus præferret. nec tamen aut ipsi, aut in exercitu cuiquam satis placato animo Camillus laturus culpā eius videbatur, qua data in tam pręcipitem casum respub. esset. & tum in exercitu, tum Romæ constans omnium fama erat, cū varia fortuna in Volscis gesta res esset, aduersæ pugnæ fugæq; in L. Furio culpā secundæ decus omne penes M. Furium esse. Intro- C ductis in senatū captiuis, cum bello persequendos Thusculanos patres censuissent. Camilloq; id bellū mandassent: adiutorē sibi ad eā rem vnū petit: permissoq; vt ex collegis optaret quem vellet, contra spem omnium L. Furiū optauit. Qua moderatione animi cum collegæ leuauit infamiam, tum sibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum Thusculanis bellum. Pace constanti vim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermissus: patentibus portis vrbis togati obuiam frequentes imperatoribus processere: commeatus exercitui comiter in castra ex vrbe & ex agris deuehitur. Camillus castris ante portas positis, eademne forma pacis, quæ in agris ostētaretur, etiam intra mœnia esset, scire cupiens: ingressus vrbem, vbi patentes ianuas, & tabernis apertis,

V.C. proposita omnia in medio vidit: intẽtosq; opifices suo quemq; operi, & ludos literarum strepere discentium vocibus: ac repletas semitas inter vulgus aliud puerorũ & mulierum huc atq; illuc euntium, qua quenq; suorum visum causæ ferrent: nihil vsquam non pauidis modo, sed ne mirantibus quidem simile circumspiciebat, omnia inquirens oculis, vbinam bellum fuisset. adeo nec amotæ rei vsquam, nec oblatę ad tempus vestigium vllum erat: sed ita omnia constanti tranquilla pace, vt eo vix fama belli perlata videri posset. Victus igitur patientia hostium, senatum eorum vocari iussit. Soli adhuc, inquit, Thusculani vera arma, verasq; vires, quib. ab ira Romanorum vestra tutaremini, inuenistis. ite Romam ad senatum. æstimabunt patres, vtrum plus ante pœnæ, an nunc veniæ meriti sitis. non præcipiam gratiam publici beneficij. deprecandi potestatem à me habueritis, precib. euentum vestris senatus quem videbitur dabit. Postquam Romam Thusculani venerunt, senatusque paulo ante fidelium sociorum mœstus in vestibulo curiæ est conspectus: moti exemplo patres, vocari eos iam tum hospitaliter magis, quam hostiliter iussere. Dictator Thusculanus ita verba fecit: Quibus bellum indixistis, intulistisq; patres conscripti, sicut nunc videtis nos stantes in vestibulo curiæ vestræ, ita armati paratique obuiam imperatoribus legionibusque vestris processimus. hic noster, hic plebis nostræ habitus fuit, eritque semper, nisi si quando à vobis, proque vobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus vestris, & exercitibus, quod oculis magis quam auribus crediderunt: & vbi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerunt. pacem quam nos præstitimus, eam à vobis petimus: bellum eo, sicubi est, auertatis precamur. In nos quid arma polleant vestra, si patiendo experiundum est, inermes experiemur. Hæc mens nostra est, dij immortales faciant, tam felix quam pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixistis: etsi reuicta rebus, verbis confutare nihil attinet: tamen etiam si vera sint, vel fateri nobis ea, cum tam euidenter pœnituerit, tutum censemus: peccetur in vos, dum digni sitis quib. ita satisfiat. Tantum fere verborum ab Thusculanis factum. Pacem in præsentia, nec ita multo post ciuitatem etiam impetrauerunt, ab Thusculo legiones reductæ. Camillus consilio & virtute in Volsco bello, felicitate in Thusculana expeditione, vtrobiq; singulari aduersus collegam patientia & moderatione insignis, magistratu abiit: creatis militarib. tribunis in insequentem annum L. & P. Valeriis, Lucio V. Publio III.

375. & C. Sergio III. Licinio Menenio II. P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginense. Censoribus quoque eguit annus, maximè propter incertam famam æris alieni, aggrauantibus summam etiam inuidiæ eius

tribunis

A tribunis plebis, cum ab ijs eleuaretur, quibus fide magis quam fortuna debentium laborare creditum videri expediebat. Creati censores, C. Sulpitius Camerius, Sp. Posthumius Regillensis. cœptaq; iam res morte Posthumij, quia collegam suffici censori relligio erat, interpellata est. igitur cum Sulpitius abdicasset se magistratu, censores alij vitio creati, non gesserunt magistratum. tertios creari, velut dijs non accipientibus in eum annum censuram, religiosum fuit. Eam vero ludificationem plebis tribuni ferendam negabant, fugere senatum testes tabulas publicas census cuiusq;, quia nolint conspici summam æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem à parte ciuitatis: cum interim obæratam plebem obiectari alijs atq; alijs hostibus, passim iam sine vllo discrimine bella quæri: ab Antio Satricum, ab Satrico, Velitras, inde Thusculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænestinis iam intentari arma, ciuium magis quam
B hostium odio, vt in armis terant plebem. nec respirare in vrbe, aut per ocium libertatis meminisse sinant: aut consistere in concione, vbi aliquando audiant vocem tribunitiam de leuando fœnore, & fine aliarum iniuriarum agentem. Quod si sit animus plebi memor patrum libertatis, se nec addici quemquam ciuem Romanũ ob creditam pecuniam passuros, neq; delectum haberi, donec inspecto ære alieno, initaq; ratione minuendi eius, sciat vnusquisq; quid sui, quid alieni sit: supersit sibi liberum corpus, an id quoq; neruo debeatur. Merces seditionis proposita confestim seditionem excitauit: nam & addicebantur multi, & ad Prænestini famam belli nouas legiones scribendas patres censuerant. quæ vtraq; simul auxilio tribunitio, & consensu plebis impediri cœpta. nam neq; duci addictos tribuni sinebant, neq; iuniores nomina dabant: cum patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quam delectus esset:
C quippe iam à Præneste profectos hostes in agro Sabino consedisse nunciabatur: interim tribunos plebis fama ea ipsa irritauerat magis ad susceptum certamẽ, quam deterruerat. neq; aliud ad seditionem extinguendam in vrbe quam prope illatum mœnibus ipsis bellum valuit. Nam cum esset Prænestinis nunciatum, nullũ exercitum cõscriptum Romæ, nullum ducem certum esse: patres ac plebem in semetipsos versos: occasionem rati duces eorum, raptim agmine facto, peruastatis protinus agris ad portam Collinam signa intulere. Ingens in vrbe trepidatio fuit. conclamatum ad arma, concursumq; in muros atq; portas est: tandemq; ab seditione ad bellum versi, dictatorem T. Quintium Cincinnatum creauere. is magistrum equitum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod vbi auditum est (tantus eius magistratus terror erat) simul hostes à mœnibus recessere, & iu-

niores Romani ad edictum sine detrectatione cõuenere. Dum conscribitur Romæ exercitus, castra interim hostium haud procul Allia flumine posita. inde agrum late populãtes, fatalem se vrbi Romanæ locum cepisse inter se iactabãt: similem pauorem inde ac fugã fore, ac bello Gallico fuerit. etenim si diem contactum religione, insignemq; nomine eius loci timeant Romani, quãto magis Alliensi die Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidaturos? species profecto his ibi truces Gallorũ, sonumq; vocis, in oculis atq; in auribus fore. Has inanium rerum inanes ipsas voluentes cogitationes, fortunæ loci delegauerant spes suas. Romani contra, vbicunq; esset Latinus hostis, satis scire eũ esse, quem ad Regillum lacũ deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint. locum insignem memoria cladis irritaturum se potius ad delendam memoriam dedecoris, quam vt timorem faciat, ne qua terra sit nefasta victoriæ suæ. quin ipsi Galli si offerantur, illo loco se ita pugnaturos, vt Romæ pugnauerint in repetenda patria, vt postero die ad Gabios, tunc cum effecerint ne quis hostis qui mœnia Romana intrasset, nuncium secundæ aduersæq; fortunæ domũ perferret. His vtrinq; animis ad Alliam ventum est. Dictator Romanus, postquam in conspectu hostes erant instructi, intentiq;: Videsne tu, inquit, A. Semproni, loci fortuna illos fretos ad Alliã constitisse? nec illis dij immortales certioris quicquam fiduciæ, maiorisve quod sit auxilij, dederint. at tu fretus armis animisq; concitatis equis inuade mediam aciem: ego cum legionibus in turbatos trepidantesq; inferam signa. Adeste dij testes fœderis, & expetite pœnas debitas simul vobis violatis, nobisq; per vestrũ numen deceptis. Non equitem, non peditem sustinuere Prænestini. primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt: deinde postquam nullo loco constabat acies, terga vertunt: cõsternatiq;, & præter castra etiã sua pauore prælati, nõ prius se ab effuso cursu sistunt, quam in conspectu Prenestе fuit. ibi ex fuga dissipati, locum, quem tumultuario opere communirent, capiũt: ne si intra mœnia se recepissent, extemplo vreretur ager, depopulatisq; omnibus obsidio vrbi inferretur. Sed postquam direptis ad Alliam castris victor Romanus aderat, id quoq; munimentũ relictum: & vix mœnia tuta rati, oppido se Præneste includunt. Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorũ. ad ea circunlatũ bellum: deincepsq; haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoq; expugnatæ. tum ad caput belli Preneste ventũ. id non vi, sed per deditionẽ receptum est. T. Quintius semel acie victor, binis castris hostium, nouem oppidis vi captis, Præneste in deditionẽ accepto, Rómã reuertit: triumphansq; signum Præneste deuectum Iouis Imperatoris in Capitoliũ tulit. dedicatum

A dicatum est inter cellam Iouis ac Mineruæ: tabulaq; sub eo fixa, mo- V.C.
numentum rerum gestarum his ferme incisa literis fuit; Iupiter atq; "
diui omnes hoc dederũt, vt T. Quintius dictator oppida nouem ca- "
peret. Die XX. quam creatus erat, dictatura se abdicauit. Comitia in- "
de habita tribunorum militum consulari potestate: quibus æquatus
patriciorũ plebeiorumq; numerus. Ex patribus creati P. & C. Manlij 376.
cum L. Iulio: plebes C. Sextilium, M. Albinum, L. Antistium dedit.
Manlijs, quod genere plebeios, gratia Iulium anteibant, Volsci pro-
uincia sine sorte, sine comparatione extra ordinem data: cuius & i-
psos postmodum, & patres qui dederant, pœnituit. Inexplorato pa-
bulatum cohortes misere, quibus velut circunuentis, cum id falso
nunciatum esset, dum præsidio vt essent, citati feruntur, ne authore
quidẽ asseruato, qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustra-
tus erat, ipsi in insidias præcipitauere? ibi dum iniquo loco sola vir-
B tute militum restantes cæduntur, cæduntq; castra interim Romana
iacentia in campo ab altera parte hostes inuasere. Ab ducibus vtro-
biq; proditæ temeritate atq; inscitia res. quicquid superfuit fortunæ
populi Rom. id militũ etiã sine rectore stabilis virtus tutata est. Quæ
vbi Romã sunt relata, primum dictatorẽ dici placebat: deinde post-
quam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos vi-
ctoria & tempore vti, reuocati etiã inde exercitus ac duces: otiumq;
inde, quantum à Volscis, fuit. id modo extremo anno tumultuatum,
quod Prænestini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodem
anno etiam ipsis querentibus penuriam hominum, noui coloni ad-
scripti. Rebusq; haud prosperis bello, domestica quies, quam tribu-
norum militum ex plebe gratia maiestasq; inter suos obtinuit, sola-
tium fuit. Insequentis anni principia statim seditione ingenti arse-
re, tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Seruilio II. Li- 377.
C cinio Menenio III. P. Clœlio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem
& materia & causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp.
Seruilius Priscus, Q. Clœlius Siculus censores facti, ne rem agerent,
bello impediti sunt. nanq; trepidi nũcij primo, fuga deinde ex agris,
legiones Volscorum ingressas fines, populariq; passim Romanum
agrum, attulere. In qua trepidatione tantum abfuit vt ciuilia certa-
mina terror externus cohiberet: vt contra eo violentior tribunitia
potestas impediendo delectui esset: donec conditiones impositę pa-
tribus, ne quis quoad bellatum esset, tributum daret, aut ius de pe-
cunia credita diceret. eo laxamento plebi sumpto, mora delectui nõ
est facta. Legionibus nouis scriptis, placuit duos exercitus in agrum
Volscum legionibus diuisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextror-
sus maritimam oram atque Antium, Q. Seruilius & L. Geganius
læua

V.C. læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hoſtis obuius fuit: A
populatioq; non illi vagæ ſimilis, quam Volſcus latrocinij more di-
ſcordia hoſtium fretus, & virtutem metuens, per trepidationem ra-
ptim fecerat: ſed ab iuſto exercitu iuſta ira facta. ſpacio quoq; tem-
poris grauior. quippe à Volſcis timentibus ne interim exercitus ab
Roma exiret, incurſiones in extrema finium factæ erant: Romano
contra etiam in hoſtico morandi erat cauſa, vt hoſtem ad certamen
eliceret. Itaq; omnibus paſſim tectis agrorum, vicisq; etiam quibuſ-
dam exuſtis, non arbore frugifera, non ſatis in ſpem frugum relictis,
omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumq; præda abacta,
Romam vtrinq; exercitus reducti. Paruo interuallo ad reſpirandum
debitoribus dato, poſtquam quietæ res ab hoſtibus erant, celebrari
de integro iuriſdictio: & tantum abeſſe ſpes veteris leuandi fœnoris,
vt tributo nouum fœnus contraheretur in murum à cenſoribus lo-
cato ſaxo quadrato faciundum. cui ſuccumbere oneri coacta ple- B
bes: quia quem delectum impedirent, non habebant tribuni plebis.
378. Tribunos etiam militares patricios omnes coacta principum opi-
bus fecit, L. Æmylium, P. Valerium IIII. C. Veturium, Ser. Sulpi-
tium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iiſdem opibus obtinuere, vt ad-
uerſus Latinos Volſcosq;, qui coniunctis legionibus ad Satricum
caſtra habebant, nullo impediente omnibus iunioribus ſacramen-
to adactis, tres exercitus ſcriberent: vnum ad præſidium vrbis: alte-
rum, qui, ſi qui alibi motus extitiſſet, ad ſubita bella mitti poſſet: ter-
tium longe validiſſimum P. Valerius & L. Æmylius ad Satricum du-
xere. vbi cum aciem inſtructam hoſtium loco æquo inueniſſent, ex-
templo pugnatum: & vt nondum ſatis claram victoriam, ſic proſpe-
ræ ſpei pugnam imber ingentibus procellis fuſus diremit. Poſtero
die iterata pugna: & aliquandiu æqua virtute fortunaq; Latinæ ma-
xime legiones longa ſocietate militiam Romanã edoctæ, reſtabant. C
eques immiſſus ordines turbauit: turbatis ſigna peditũ illata: quan-
tumq; Romana ſe inuexit acies, tantum hoſtes gradu demoti. & vt
ſemel inclinauit pugna, iam intolerabilis Romana vis erat. Fuſi ho-
ſtes, cum Satricũ, quod duobus millibus inde aberat, non caſtra pe-
terent, ab equite maxime cæſi. caſtra capta, direptaq;. Ab Satrico no-
cte quæ prælio proxima fuit, fugæ ſimili agmine petunt Antium: &
cum Romanus exercitus prope in veſtigijs ſequeretur, plus tamen ti-
mor, quã ira, celeritatis habuit. prius itaq; mœnia intrauere hoſtes,
quam Romanus extrema agminis carpere, aut morari poſſet. inde
aliquot dies vaſtando agro abſumpti, nec Romanis ſatis inſtructis
apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad ſubeundũ pu-
gnæ caſum. Seditio tum inter Antiates Latinosq; coorta, cũ Antia-

tes vi-

A tes victi malis, subactiq; bello, in quo & nati erant, & consenuerant, deditionem spectarent: Latinos ex diutina pace noua defectio recẽtibus adhuc animis ferociores ad perseuerandum in bello faceret. Finis certaminis fuit, postquã vtrisq; apparuit, nihil per alteros stare, quo minus incepta persequerentur. Latini profecti a societate pacis, vt rebantur, inhonestæ sese vindicauerũt. Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorũ remotis, vrbem agrosq; Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volscos in armis retinere potuerant, eo erupit, vt Satricum vrbem, quæ receptaculum primum eis aduersæ pugnæ fuerat, igni concremarent. nec aliud tectũ eius superfuit vrbis, cum faces pariter sacris profanisq; inijcerent, quam matris Matutæ templum. inde eos nec sua religio, nec verecundia deum arcuisse dicitur, sed vox horrenda edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris
B amouissent. incensos ea rabie impetus Thusculũ tulit, ob irã quod deserto communi concilio Latinorum, non in societatẽ modo Romanã, sed etiam in ciuitatẽ sese dedissent. patentibus portis cum improuiso incidissent, primo clamore oppidũ præter arcem captũ est. in arcem oppidani refugere cum coniugibus ac liberis: nunciosq; Romam, qui certiorem de suo casu senatũ facerent, misere. Haud segnius quam fide populi Romani dignũ fuit, exercitus Thusculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpitius tribuni militũ duxere. clausas portas Thusculi, Latinosq; simul obsidentium atq; obsessorum animo hinc mœnia tueri vident. illinc arcẽ oppugnare, terrere vna ac pauere. Aduentus Romanorũ mutauerat vtriusq; partis animos: Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex prope certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem verterat. Tollitur ex arce clamor ab
C Thusculanis: excipitur aliquanto maiore ab exercitu Romano. vtrinq; vrgentur Latini: nec impetus Thusculanorum decurrentium ex superiore loco sustinent: nec Romanos subeũtes mœnia, molientesq; obices portarum arcere possunt. scalis prius mœnia capta: inde effracta claustra portarum. & cum anceps hostis & a fronte & a tergo vrgeret: nec ad pugnam vlla vis, nec ad fugam loci quicquam superesset, in medio cæsi ad vnũ omnes. Recuperato ab hostibus Thusculo, exercitus Romam est reductus. Quãto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in vrbe vis patrum indies, miseriæq; plebis crescebant, cum eo ipso quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. itaq; cum iam ex re nihil dari posset, fama & corpore iudicati atq; addicti, creditoribus satis faciebãt, pœnaq; inuicem fidei cesserat. adeo ergo obnoxios summiserãt ani-

mos

V.C. mos non infimi solum, sed principes etiam plebis, vt non modo ad A
tribunatum militum inter patricios petendum, quod tanta vi vt li-
ceret tetenderant: sed ne ad plebeios quidem magistratus capessen-
dos, petendosq; vlli viro acri experientiq; animus esset: possessio-
nemq; honoris vsurpati modo è plebe per paucos annos, recuperas-
se in perpetuum patres viderentur. Ne id nimis lætum parti alteri es-
set, parua (vt plerunq; solet) rem ingentem moliundi causa interue-
nit. M. Fabij Ambusti potentis viri, cum inter sui corporis homines,
tum etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus contem-
ptor eius habebatur, filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpitio maior, minor C.
Licinio Stoloni erat, illustri quidē viro, tamen plebeio: eaq; ipsa af-
finitas haud spreta gratiam Fabio ad vulgum quæsierat. Forte ita in-
cidit, vt in Ser. Sulpitij tribuni militum domo sorores Fabię, cum in-
ter se (vt fit) sermonibus tempus tererent, lictor Sulpitij, cum is de
foro se domum reciperet, forem (vt mos est) virga percuteret. cum B
ad id moris eius insueta expauisset minor Fabia, risui sorori fuit, mi-
ranti ignorare id sororem. Cæterum is risus stimulos paruis mobili
rebus animo muliebri subdidit: frequentiaq; prosequentium rogā-
tiumq; nunquid vellet? credo fortunatum matrimonium ei sororis
visum: suiq; ipsam malo arbitrio, quo à proximis quisq; minime an-
teiri vult, pœnituisse. cōfusam eam ex recenti morsu animi cum pa-
ter forte vidisset, percontatus, Satin' saluæ? auertentem causam do-
loris, quippe nec satis piam aduersus sororem, nec admodum in virū
honorificam, elicuit comiter sciscitando, vt fateretur eam esse cau-
sam doloris, quod iuncta impari esset, nupta in domo in quam nec
honos nec gratia intrare posset. cōsolans inde filiam Ambustus, bo-
num animum habere iussit: eosdem propediem domi visurā hono-
res, quos apud sororem viderat. Inde consilia inire cum genero cœ-
pit, adhibito L. Sextio strenuo adolescente, & cuius spei nihil præter C
genus patricium deesset. Occasio videbatur rerum nouandarū pro-
pter ingentem vim æris alieni, cuius leuamen mali plebes, nisi suis in
summo imperio locatis, nullum speraret. accingendum ad eam co-
gitationem esse: conando agendoq; iam eo gradum fecisse plebeios.
vnde si porro annitantur, peruenire ad summa, & patribus æquari
tam honore quam virtute possent. In præsentia tribunos plebis fieri
placuit, quo in magistratu sibimet ipsi viā ad cæteros honores ape-
379. rirent. creatiq; tribuni C. Licinius & L. Sextius promulgauere leges
omnes aduersus opes patriciorum, & pro commodis plebis: vnam
de ære alieno, vt deducto eo de capite quod vsuris pernumeratū es-
set, id quod superesset, triennio æquis portionibus persolueretur: al-
380. teram de modo agrorū, ne quis plus quingenta iugera agri posside-
ret. ter-

A ret.tertiam,ne tribunorum militum comitia fierent,consulumq; vtiq; alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia, & quæ sine certamine maximo obtineri non possent.Omnem igitur simul rerum,quarum immodica cupido inter mortales est,agri,pecuniæ,honorum discrimine proposito, conterriti patres cum trepidassent, publicis priuatisq; consilijs nullo remedio alio, præter expertam multis iam ante certaminibus intercessionẽ inuento, collegas aduersus tribunitias rogationes comparauerunt.qui vbi tribus ad suffragium ineundum citari à Licinio,Sextioq; viderunt,stipati patrum præsidijs,nec recitari rogationes,nec solenne quicquam aliud ad sciscendũ plebi fieri passi sunt. Iamq; frustra sæpe cõcilio aduocato, cum pro antiquatis rogationes essent:Bene habet,inquit Sextius,quandoquidẽ tantum intercessionem pollere placet.isto ipso telo tutabimur plebẽ. Agitedum,comitia indicite patres tribunus militũ creandis.faxo ne iuuet vox ista, Veto, qua nunc cõtinentes collegas nostros tam læti auditis.Haud irritæ cecidere minæ:comitia præter ædiliũ tribunorumq; plebis nulla sunt habita.Licinius Sextiusq; tribuni plebis refecti nullos curules magistratus creari passi sunt. eaq; solitudo magistratuũ, & plebe reficiente duos tribunos, & his comitia tribunorũ militum tollentibus,per quinquennium vrbem tenuit.Alia bella opportune quieuere:Veliterni coloni gestiẽtes ocio, quod nullus exercitus Romanus esset, & agrum Romanũ aliquoties incursauere, & Thusculum oppugnare adorti sunt. eaq; res Thusculanis veteribus socijs, nouis ciuibus opem orantibus,verecundia maxime nõ patres modo sed etiam plebem mouit: remittentibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita:creatiq; tribuni militum L.Furius, A.Manlius,Ser.Sulpitius,Ser.Cornelius, A.& C.Valerij, haudquaquã tam obedientẽ in delectu, quam in comitijs plebem habuere: ingentiq; contentione exercitu scripto profecti, non ab Thusculo modo submouere hostem, sed intra suamet ipsum mœnia compulere. obsidebanturq; haud paulo vi maiore Velitræ,quam Thusculum obsessum fuerat: nec tamen ab eis à quibus obsideri cœptæ erant, expugnari potuere. ante noui creati sunt tribuni militum Q. Seruilius, C.Veturius,A.& M.Cornelij,Q.Quintius,M.Fabius.Nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum. In maiore discrimine domi res vertebantur. nam præter Sextium Liciniumq; latores legum iam octauum tribunos plebis refectos,Fabius quoq; tribunus militum, Stolonis socer, quarum legum author fuerat, earum suasorem se haud dubium ferebat. & cum octo ex collegio tribunorum plebis primo intercessores legum fuissent, quinque soli erant: & (vt ferme solent qui à suis desciscunt) capti, & stupentes animi,

Margin: V.C. 381. (beside lines 1–2); 382. (beside "dum,comitia indicite…"); 383. (beside "vox ista, Veto…"); B (beside "vox ista"); C (beside "contentione exercitu"); 384. (beside "potuere. ante noui…").

vocibus

vocibus alienis id modo quod domi præceptum erat, intercessioni A suæ prætendebant. Velitris in exercitu plebis magnam partem abesse: in aduentum militum comitia differri debere, vt vniuersa plebes de suis commodis suffragiũ ferret. Sextius Liciniusq; cum parte collegarum, & vno ex tribunis militum Fabio, artifices iam tot annorũ vsu tractandi animos plebis, primores patrũ productos interrogando de singulis quæ ferebantur ad populum, fatigabant: Auderentne postulare, vt cum bina iugera agri plebi diuideretur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret? vt singuli prope trecentorũ ciuium possiderent agros, plebeio homini vix ad tectum necessariũ, aut locum sepulturæ, suis pateret ager? An placeret fœnore circunuentam plebem, ni potius quam sortem creditũ soluat, corpus in neruũ ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri vinctis nobiles domos? & vbicunq; patricius habitet, ibi carcerẽ priuatum esse? Hæc indigna, miserandaq; auditu cum apud timentes sibimetipsos maiore audientium indignatione quam sua increpuissent: B atqui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem alium patribus vnquam fore affirmabant, nisi alterũ ex plebe consulem custodẽ suę libertatis plebs fecisset. contemni iam tribunos plebis, quippe quæ potestas iam suã ipsa vim frangat intercedendo. non posse æquo iure agi, vbi imperium penes illos, penes se auxiliũ tantum sit: nisi imperio communicato, nunquam plebem in parte pari reipub. fore: nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitijs consularibus habeatur. nisi alterum consulem vtiq; ex plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memoria exisse, cum tribunos militum idcirco potius quam consules creari placuisset, vt & plebeijs pateret summus honos? IIII. & XL. annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse, qui crederent, duobusne in locis sua voluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca C tribunis militum creandis occupare soliti sint: & ad consulatum viam fieri passuros, qui tribunatum septum tandiu habuerint? Lege obtinendum esse, quod comitijs per gratiam nequeat: & seponendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus: quoniam in certamine relictus, præmium semper potentioris futurus sit. Nec iam posse dici, id quod antea iactare soliti sint, non esse in plebeijs idoneos viros ad curules magistratus. nunquid enim socordius aut segnius rempub. administrari post P. Licinij Calui tribunatum, qui primus ex plebe creatus sit: quam per eos annos gesta sit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fuerit? quin cõtra patricios aliquot damnatos post tribunatũ, neminem plebeiũ. quæstores quoq;, sicut tribunos militum, paucis ante annis ex plebe

cœptos

A cœptos creari? nec vllius eorum populum Romanum pœnituisse. V.C.
consulatũ superesse plebeijs: eam esse arcem libertatis, id columen:
si eo peruentum sit, tum populum Romanũ vere exactos ex vrbe Re-
ges, & stabilem libertatem suam existimaturum. quippe ex illa die in
plebem ventura omnia, quibus patricij excellant, imperium atque
honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda,
maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes vbi accipi vi-
dere, nouam rogationem promulgant, vt pro duumuiris sacris faci-
undis decemuiri creentur, ita vt pars ex plebe, pars ex patribus fiat:
omniumque earum rogationum comitia in aduentum eius exerci-
tus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus,
quam à Velitris reducerentur legiones. ita suspensa de legibus res ad
nouos tribunos militum dilata: nam plebis tribunos eosdem, duos
vtique, qui legum latores erant, plebes reficiebat. tribuni militum 368.
B creati T. Quintius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpitius, Sp. Seruilius, L. Pa-
pyrius, L. Veturius. Principio statim anni ad vltimam dimicationem
de legibus ventum: & cum tribus vocarentur, nec intercessio colle-
garum latoribus obstaret: trepidi patres ad duo vltima auxilia, sum-
mum imperium, summumq; ad ciuem decurrunt. dictatorem dici
placet. dicitur M. Furius Camillus, qui magistrũ equitum L. Æmy-
lium cooptat Legum quoq; latores, aduersus tantum apparatum
aduersariorum & ipsi causam plebis ingentibus animis armant: con-
cilioq; plebis indicto, tribus ad suffragium vocant, cum dictator sti-
patus agmine patriciorum plenus iræ minarumq; consedisset, atq;
ageretur res solito primum certamine inter se tribunorum plebis
ferentium legem, intercedentiumque: & quanto iure potentior in-
tercessio erat, tantum vinceretur fauore legum ipsarum latorumq;:
& vti rogassent, primæ tribus dicerent. tum Camillus: Quandoqui- "
C dem, inquit, Quirites, iam vos tribunitia libido, non potestas re- "
git: & intercessionem secessione quondam plebis partam, nobis ea- "
dem vi facitis irritam, qua peperistis: non reipub. magis vniuersæ, "
quam vestra causa dictator intercessioni vestræ adero: euersumque "
vestrum auxilium imperio tutabor. Itaq; si C. Licinius & L. Sextius "
intercessioni collegarum cedunt, nihil patricium magistratum in- "
seram concilio plebis, si aduersus intercessionem tanquam captę ci- "
uitati leges imponere tendent, vim tribunitiam à se ipsa dissolui "
non patiar. Aduersus ea cum contemptim tribuni plebis rem nihilo
segnius peragerent, tum percitus ira Camillus, lictores, qui de me-
dio plebem emouerent, misit, & addidit minas, si pergerent, sacra-
mento omnes iuniores adacturum, exercitumq; extemplo ex vrbe
deducturum. Terrorem ingentem incusserat plebi: ducibus plebis

V.C. accendit magis certamine animos, quam minuit. ſed re neutro in- A
clinata, magiſtratu ſe abdicauit: ſeu quia vitio creatus erat, vt ſcri-
pſere quidam: ſeu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idq; plebs
ſciuit, vt ſi M. Furius pro dictatore quid egiſſet, quingentûm milli-
um æris ei mulcta eſſet. Sed auſpicijs magis quam noui exempli ro-
gatione deterritũ, vt potius credam, cum ipſius viri facit ingenium,
tum quod ei ſuffectus eſt extemplo P. Manlius dictator: quem quid
creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius victus eſſet? & quod
eundem M. Furium dictatorẽ inſequens annus habuit, haud ſine pu-
dore certe factum priore anno in ſe imperium repetiturum: ſimul
quod eo tempore quo promulgatum de mulcta eius traditur, aut &
huic rogationi, qua ſe in ordinem cogi videbat, obſiſtere potuit: aut
ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impedire: & quoad
vſq; ad memoriam noſtram tribunitijs conſularibuſq; certatum vi-
ribus eſt, dictaturæ ſemper altius faſtigium fuit. Inter priorem dicta- B
turam abdicatam, nouamq; à Manlio initam, ab tribunis velut per
interregnum concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis
plebi, quæ latoribus gratiora eſſent. nam de fœnore atq; agro roga-
tiones iubebant, de plebeio conſulatu antiquabant. & perfecta vtra-
que res eſſet, ni tribuni ſe in omnia ſimul conſulere plebẽ dixiſſent.
P. Manlius deinde dictator rem in cauſam plebis inclinauit, C. Lici-
nio, qui tribunus militum fuerat, magiſtro equitũ de plebe dicto. Id
ægre patres paſſos accipio, dictatorem propinqua cognatione Lici-
nij ſe apud patres excuſare ſolitum, ſimul negantem magiſtri equi-
387. tum maius quã tribuni conſularis imperium eſſe. Licinius Sextiuſ-
que, cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia eſſent, ita
ſe gerere, vt negando iam ſibi velle continuari honorẽ, acerrime ac-
cenderent ad id, quod diſſimulando petebant, plebẽ. nonum ſe an-
num iam velut in aciem aduerſus optimates maximo priuatim pe- C
riculo, nullo publico emolumento ſtare. conſenuiſſe iam ſecum &
rogationes promulgatas, & vim omnem tribunitiæ poteſtatis. pri-
mo interceſſione collegarum in leges ſuas pugnatũ eſſe, deinde ab-
legatione iuuentutis ad Veliternum bellum. poſtremo dictatorium
fulmen in ſe intentatum. iam nec collegas, nec bellum, nec dictato-
rem obſtare: quippe qui etiam omen plebeio conſuli, magiſtro e-
quitum ex plebe dicendo dederit: ſe ipſam plebem, & cõmoda mo-
rari ſua, liberam vrbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab in-
iuſtis poſſeſſoribus extẽplo, ſi velit, habere poſſe. quæ munera quan-
do tandem ſatis grato animo æſtimaturos, ſi inter accipiendas de ſu-
is commodis rogationes ſpem honoris latoribus earum incidant?
Non eſſe modeſtiæ populi Romani id poſtulare, vt ipſe fœnore le-

leuetur,

A uetur, & in agrum iniuria possessum à potentibus inducatur, per quos ea consecutus sit, senes tribunitios non sine honore tantum, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primũ statuerent apud animos, quid vellent: deinde comitijs tribunitijs declarent voluntatem. si coniunctim ferri ab se promulgatas rogationes vellent, esse quod eosdem reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quæ promulgauerint. sin quod cuiq; priuatim opus sit, id modo accipi velint: opus esse nihil inuidiosa continuatione honoris: nec se tribunatum, nec illos ea quæ promulgata sint, habituros. Aduersus tamen obstinatam orationem tribunorum cum præ indignitate rerum stupor, silentiumq; inde cæteros patrum defixisset: Ap. Claudius Crassus nepos decemuiri dicitur odio magis iraq; quam spe ad dissuadendum processisse, & locutus in hanc fere sententiam esse: Neq; nouum, neq; inopinatum mihi sit Quirites, si quod vnum fa-
B miliæ nostræ semper obiectum est ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoq; audiam. Claudiæ genti iam inde ab initio nil antiquius in repub. patrum maiestate fuisse: semper plebis commodis aduersatos esse. quorum alterum neq; nego, neq; inficias eo: nos, ex quo adsciti sumus simul in ciuitatem & patres, enixe operam dedisse, vt per nos aucta potius, quam imminuta maiestas earum gentium, inter quas nos esse voluistis, dici vere posset. Illud alterum pro me maioribusq; meis contendere ausim Quirites, nisi pro vniuersa repub. fiant, ea plebi tanquam aliam incolenti vrbem aduersa quis putet, nihil nos neq; priuatos, neq; in magistratibus quod incommodum plebi esset, scientes fecisse, nec vllum factũ dictumue nostrum contra vtilitatem vestram, etsi quædam contra voluntatem fuerint, vere referri posse. An hoc, si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus, sed vnus Quiritum quilibet, qui modo me duo-
C bus ingenuis ortum, & viuere in libera ciuitate sciam, reticere possim? L. illum Sextium & C. Licinium perpetuos (si dijs placet) tribunos, tantum licentiæ nouem annis, quibus regnant, sumpsisse, vt vobis negent potestatem liberam suffragij, non in comitijs, non in legibus iubendis se permissuros esse? Sub conditione, inquit, nos reficietis decimũ tribunos. Quid est aliud dicere, quod petunt alij, nos adeo fastidimus, vt sine mercede magna nõ accipiamus? Sed quę tandem ista merces est, qua vos semper tribunos plebis habeamus? Vt rogationes, inquit, nostras, seu placẽt seu displicent, seu vtiles seu inutiles sunt, omnes coniunctim accipiatis. Obsecro vos Tarquinij tribuni plebis, putate me ex media concione vnum ciuem succlamare. Bona venia vestra liceat ex his rogationibus legere quas salubres nobis censemus esse: antiquare alias. Non, inquit, licebit,

tu de fœnore atq; agris, quod ad vos omnes pertinet, iubeas: & hoc A portenti non fiat in vrbe Romana, vti L. Sextium atq; hunc C. Licinium cōsules, quod indignaris, quod abominaris, videas. aut omnia accipe: aut nihil fero. Vt si quis ei quem vrgeat fames, venenum ponat cum cibo: & aut abstinere eo quod vitale sit, iubeat, aut mortiferum vitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, non tibi frequentes succlamassent, Abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis. Quid si tu non tuleris quod cōmodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Si quis patricius, si quis (quod illi volunt inuidiosius esse) Claudius diceret, aut omnia accipite, aut nihil fero: quis vestrûm Quirites ferret? Nunquámne vos res potius, quam authores spectabitis, sed omnia semper quæ magistratus ille dicet, secundis auribus, quæ ab nostrum quo dicentur, aduersis accipietis? At hercule sermo est minime ciuilis. Quid? rogatio qualis est, quam à vobis antiquatam indignantur? sermoni Quirites simillima. Con B sules, inquit, rogo ne vobis, quos velitis, facere liceat. An aliter rogat, qui vtiq; alterum ex plebe fieri consulem iubet, nec duos patricios creandi potestatem vobis permittit? Si hodie bella sint, quale Hetruscum fuit cum Porsena Ianiculum insedit: quale Gallicū modo, cum præter Capitolium atq; arcem omnia hæc hostium erant, & consulatum cum hoc M. Furio, aut quolibet alio ex patribus L. ille Sextius peteret: possetísne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare? Hoccine est in cōmune honores vocare, vt duos plebeios fieri consules liceat, duos patricios non liceat? & alterum ex plebe creari necesse sit, vtrunq; ex patribus præterire liceat? Quænam ista societas, quænam consortio est? Parum est, si cuius pars tua nulla adhuc fuit, in partem eius venis, nisi partē petendo totum traxeris? Timeo, inquit, ne si duos licebit crea- C ri patricios neminem creetis plebeium. Quid est dicere aliud, nisi quia indignos vestra voluntate creaturi non estis, necessitatem vobis creandi quos non vultis, imponam? Quid sequitur, nisi vt ne beneficium quidem debeat populo, si cum duobus patricijs vnus petierit plebeius, & lege se, non suffragio creatum dicat? Quomodo extorqueant, non quomodo petant honores, quærunt, & ita maxima sunt adepturi, vt nihil ne pro minimis quidem debeant: & occasionibus potius quam virtute petere honores malunt. Est aliquis qui se inspici, qui æstimari fastidiat? qui certos sibi vni honores inter dimicantes cōpetitores æquum censeat esse? qui se arbitrio vestro eximat? qui vestra necessaria suffragia pro voluntarijs, & serua pro liberis faciat? Omitto Licinium Sextiumque, quorum annos in perpetua potestate tanquam Regum in Capitolio numeratis: quis est hodie in ciuita-

A ciuitate tam humilis, cui non via ad consulatum facilior per istius V.C. legis occasionem, quam nobis ac liberis nostris fiat? siquidem nos ne cum volueritis quidem, creare interdum poteritis, istos etiam si nolueritis, necesse sit. De indignitate satis dictum est (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atq; auspicijs, quæ propria deorum immortalium contemptio atq; iniuria est, loquar? Auspicijs hanc vrbem conditam esse, auspicijs bello ac pace, domi militiæq; omnia geri, quis est qui ignoret? Penes quos igitur sunt auspicia more maiorum? nempe penes patres. nam plebeius quidē magistratus nullus auspicato creatur: nobis adeo propria sunt auspicia, vt non solum quos populus creat patricios magistratus, non aliter quam auspicato creet, sed nos quoq; ipsi sine suffragio populi auspicato interregem prodamus, & priuatim auspicia habeamus, quæ isti ne in magistratibus quidem habent. Quid igitur aliud quā tollit ex
B ciuitate auspicia, qui plebeios consules creando, à patribus, qui soli ea habere possunt, aufert? Eludant nunc licet religiones. quid enim est si pulli non pascentur? si ex cauea tardius exierint? si occinuerit auis? Parua sunt hæc, sed parua ista non contemnendo maiores nostri maximam hanc rem fecerunt. nunc nos tanquā iam nihil pace deorum opus sit, omnes cæremonias polluimus. vulgo ergo pontifices, augures, sacrificuli Reges creentur: cuilibet apicē dialem, dummodo homo sit, imponamus: tradamus Ancilia, penetralia, deos, deorumq; curam, quibus nefas est: nō leges auspicato ferantur: non magistratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitijs patres autores fiant: Sextius & Licinius tanquā Romulus ac Tatius in vrbe Romana regnent, quia pecunias alienas, quia agros dono dant. tanta dulcedo est, ex alienis fortunis prædandi: nec in mentē venit, altera lege solitudines vastas in agris fieri, pellēdo finibus dominos:
C altera fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. Omnium rerum causa vobis antiquandas censeo istas rogationes. quod faxitis, deos velim fortunare. Oratio Appij ad id modo valuit, vt tempus rogationum iubendarum proferretur. Refecti decimum ijdem tribuni Sextius & Licinius de decemuiris sacrorum ex parte de plebe creandis legem pertulere. creati quinq; patrum, quinq; plebis: graduq; eo iam via facta ad cōsulatum videbatur. Hac victoria contenta plebes cessit patribus, vt in præsentia consulum mentione omissa, tribuni militum crearentur. creati A. & M. Cornelij iterum, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius VI. Cum præter Ve- 382.
litrarum obsidionem, tardi magis rerum exitus quam dubij, quietæ externæ res Romanis essent: fama repens belli Gallici allata perpulit ciuitatem, vt M. Furius dictator quintum diceretur. is T. Quintium

tium Pœnum magiſtrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen, author eſt Claudius: inclytamq; in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum cum quo prouocatus manus conſeruit, in conſpectu duorum exercituũ cæſum torque ſpoliauit, tum pugnatam. Pluribus autorib. magis adducor vt credam, decem haud minus poſt annos ea acta: hoc auté anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio ſigna collata. nec dubia, nec difficilis Romanis quanquã ingentem Galli terroré memoria priſtinę cladis attulerant, victoria fuit. multa millia Barbarorũ in acie, multa captis caſtris cæſa. palati alij Apuliam maxime petentes, cum fuga ſe longinqua, tum quod paſſim eos ſimul pauor terrorq; diſtulerant ab hoſte ſeſe tutati ſunt. Dictatori conſenſu patrũ plebiſq; triumphus decretus. Vixdum perfunctum eum bello atrocior domi ſeditio excepit: & per ingentia certamina dictator ſenatuſq; victus, vt rogationes tribunitię acciperentur: & comitia conſulũ aduerſa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus Coſ. factus. Et ne is quidẽ finis certaminum fuit. Quia patricij ſe authores futuros negabant, prope ad ſeceſſioné plebis res, terribileſq; alias minas ciuilium certaminum venit: cum tamẽ per dictatoré conditionibus ſedatæ diſcordiæ ſunt: conceſſumq; ab nobilitate plebi, de conſule plebeio: a plebe nobilitati de prætore vno: qui ius in vrbe diceret, ex partibus creando. Ita ab diutina ira tandé in concordiam redactis ordinibus, cum dignam eam rem ſenatus cenſeret eſſe, meritoq; id, ſi quando vnquã alias, deûm immortalium cauſa libenter facturos fore, vt Ludi Maximi fierent, & dies vnus ad triduum adijceretur: recuſantibus id munus ædilibus plebis, conclamatũ a patricijs eſt iuuenibus, ſe id honoris deûm immortalium cauſa libenter acturos, vt ædiles fierent. quibus cum ab vniuerſis gratię actæ eſſent, factum ſenatuſconſultũ, vt duos viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret, patres authores omnibus eius anni comitijs fierent.

DECADIS PRIMAE LIB. VII.

EPITOME.

Duo noui magiſtratus adiecti ſunt: prætura, & ædilitas curulis. Peſtilentia ciuitas laborauit: eamq; inſignem fecit mors Furij Camilli. cuius remedium, & finis cum per nouas religiones quæreretur: ludi ſcenici tunc primum facti ſunt. Cum dies L. Manlio dicta eſſet à M. Pomponio trib. pl. propter delectum acerbe factum, & ob T. Manlium filium rus relegatum, ſine vllo crimine: adoleſcens ipſe cuius relegatio patri obijciebatur, venit in cubiculum tribuni: ſtrictoq; gladio

A *gladio coegit eum in verba sua iurare, non perseueraturum se in accusatione. tunc omnia perniciosa omissa sunt. In patētem voraginem vrbis Romæ Curtius armatus equo se precipitauit: eaq; expleta est. Manlius adolescens qui patrem à tribunitia vexatione liberauerat: contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit: eiq; occiso torquem aureum detraxit: quem ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ: Pontina, & Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est: quod plus quingentorū iugerū agri possideret. M. Valerius trib. militū Gallum, à quo prouocatus erat: insidente galea coruo, & vnguibus rostroq; infestante hostem, interemit: & ex eo Coruini nomen accepit, cōsulq; proximo anno creatus est ob virtutem: cum XXIII. ageret annum. Amicitia cum Chartaginensibus iuncta. Campani, cum vrgerentur à Samnitibus bello: auxilio aduersus eos à senatu petito, cum id non impe-* V.G.
B *trarent: vrbem atq; agros populo Romano dediderunt. ob quam causam ea, quæ populi Romani facta essent, defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus in magno discrimine esset: P. Decij tribuni militum opera seruatus est: qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites consederant: occasionem consuli in æquiorem locum euadendi dedit: ipse ab hostibus circumsessus erupit. Milites Romani, qui Capuæ in præsidio erant relicti: cum de ea occupanda vrbe conspirassent: & detecto consilio, metu supplicij à populo Romano defecissent: per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui cōsilio suo eos à furore reuocauerat: patriæ restituti sunt.*

ANNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate. Hos sibi patricij quæsiuere honores, pro con- 389.
C cesso plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres pręturā Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni suarū gentium viris gratia campestri dederunt. L. Sextio collega ex patribus datus L. Æmilius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliā congregari iam fama erat, & de Hernicorū defectione agitata mentio. Cum de industria omnia, ne quid per plebeiū consulem ageretur, proferrētur: silentiū omniū rerum, ac iustitio simile ocium fuit: nisi quod non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule vno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset, prætorem quidem, etiam iura reddentem, & collegam consulibus, atque iisdem auspiciis creatum: verecundia

V.C. inde imposita est senatui ex patribus iubendi ædiles curules creari. A
390. Primo vt alternis annis ex plebe fierent, conuenerat: postea promiscuum fuit. Inde L. Genutio & Q. Seruilio Coss. & ab seditione, & à bello quietis rebus, ne quando à metu ac periculis vacarent, pestilentia ingens orta. Censorem, ædilem curulem, & tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeq; eam pestilentiam insignem mors quam matura, tam acerba M. Furij fecit. fuit enim vere vir vnicus in omni fortuna princeps pace belloque, prius quam exulatum iret: clarior in exilio vel desiderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opem: vel felicitate, qua restitutus in patriam, secum patriam ipsam restituit. par deinde per quinq; & triginta annos (tot enim postea vixit) titulo tantæ gloriæ fuit: dignusq; habitus, quem secundum à Romulo conditorem vrbis Romæ ferrent. Et hoc, & insequenti anno
391. T. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone Coss. pestilentia fuit. eo nihil B dignum memoria actum, nisi quod pacis deûm exposcendæ causa tertio tum post conditam vrbem lectisternium fuit. & cum vis morbi nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur, victis superstitione animis, ludi quoq; scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cęterum parua quoq; (vt ferme principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine vllo, sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Thusco dabant. Imitari deinde eos iuuentus, simul inconditis inter se iocularia fundentes versibus cepere: nec absoni à voce motus erant. Accepta itaque res, sæpiusq; vsurpando excitata. Vernaculis artificibus, quia hister Thusco verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante Fescennino versu similem incompositum temere ac ru- C dem alternis iacebant, sed impletas modis satyras descripto iam ad tibicinem cantu, motuq; congruenti peragebant. Liuius post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam serere, idem scilicet (id quod omnes tum erant) suorum carminum actor dicitur, cum sæpius reuocatus vocem obtudisset, venia petita puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, canticum egisse aliquanto magis vigente motu, quia nihil vocis vsus impediebat. inde ad manum cantari histrionibus cœptum, diuerbiaq; tantum ipsorum voci relicta. Postquam lege hac fabularum ab risu ac soluto ioco res auocabatur, & ludus in artem paulatim verterat, iuuentus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus iactitare cœpit, quæ inde exodia postea appellata,

A pellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt. quod genus V. C.
ludorum ab Oscis acceptum tenuit iuuentus: nec ab histrionibus
pollui passa est. eo institutum manet, vt actores Atellanarum nec tri-
bu moueantur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant.
Inter aliarum parua principia rerum, ludorum quoque prima origo
ponenda visa est, vt appareret quam ab sano initio res in hanc vix o-
pulentis regnis tolerabilem insaniam venerit. Nec tamen ludorum
primum initium procurandis religionibus datum, aut religione a-
nimos, aut corpora morbis leuauit. quinetiam cum medios forte
ludos circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset, id vero velut a-
uersis iam dijs, aspernantibusq; placamina iræ, terrorem ingentem
fecit. Itaq; Cn. Genutio, L. Æmylio Mamerco secundum Coss. cum 392.
piaculorum magis conquisitio animos, quam corpora morbi affi-
cerent, repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quon-
B dam clauo ab dictatore fixo sedatam. ea religione adductus senatus,
dictatorem claui figendi causa dici iussit. dictus L. Manlius Imperio-
sus, L. Pinarium magistrum equitum dixit. Lex vetusta est, priscis li-
teris verbisque scripta, vt qui prætor maximus sit, Idibus Septembri-
bus clauum pangat. Fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maxi-
mi ea ex parte qua Mineruæ templũ est. Eum clauum, quia raræ per
ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt: eo-
que Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus à Minerua in-
uentus sit. Volscinijs quoque clauos indices numeri annorum fixos
in templo Nortiæ Hetruscæ deæ comparere, diligens talium mo-
numentorum author Cintius affirmat. M. Horatius consul ex lege
templum Iouis optimi maximi dedicauit, anno post reges exactos.
A consulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat, sole-
mne claui figendi translatum est. Intermisso deinde more, digna
C etiam per se visa est res, propter quam dictator crearetur. qua de cau-
sa creatus L. Manlius, perinde ac rei gerendæ, ac non soluendæ reli-
gionis gratia creatus esset, bellum Hernicum affectans, delectu a-
cerbo iuuentutem agitauit: tandemque omnibus in eum tribunis
plebis coortis, seu vi, seu verecundia victus, dictatura abijt. neque eo
minus principio insequentis anni Q. Seruilio Hala, L. Genutio II. 393.
Coss. dies Manlio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. Acerbitas
in delectu non damno modo ciuium, sed etiam laceratione corpo-
rum lata, partim virgis cæsis qui ad nomina non respondissent, par-
tim in vincula ductis, inuisa erat: & ante omnia inuisum ipsum in-
genium atrox, cognomenque Imperiosi graue liberæ ciuitati, ab o-
stentatione sæuitiæ adscitum, quam non magis in alienis, quam in
proximis, ac sanguine ipse suo exerceret. criminiq; ei tribunus inter

cætera dabat, quod filium iuuenem nullius probri compertum, extorrem vrbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitum, in opus seruile, prope in carcerem atque in ergastulum dederit. vbi summo loco natus dictatorius iuuenis, quotidiana miseria disceret vere imperioso patre se natum esse. at quam ob noxam? quia infacundior sit, & lingua impromptus. quod naturæ damnum vtrum nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandum, ac vexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere & fouere, si quid ex progenie sua parũ prosperũ sit. at hercule L. Manlium malũ malo augere filij, & tarditatem ingenij insuper premere: & si quid in eo exiguum naturalis vigoris sit, id extinguere vita agresti, & rustico cultu, inter pecudes habẽdo. Omnium potius his criminationibus, quam ipsius iuuenis, irritatus est animus. quin contra se quoque parenti causam inuidiæ atque criminum esse ægre passus, vt omnes dij hominesque scirent se parenti opem latam quam inimicis eius malle, capit consilium rudis quidem atque aggrestis animi, & quãquam non ciuilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus manè in vrbem, atque à porta domum confestim ad M. Pomponium tribunum pergit: ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplo ait, nunciaret T. Manlium Lucij filium esse. mox introductus (etenim percitum ira in patrem spes erat, aut criminis aliquid noui, aut consilij ad rem agendam deferre) salute accepta, redditaque, esse ait quæ cum eo agere arbitris remotis velit. procul inde omnibus abire iussis, cultrum stringit: & super lectum stans ferro intento, nisi quæ ipse cõcepisset verba iuraret, se patris eius accusandi causa concilium plebis nunquam habiturum, se eum extemplo transfixurum minatur. Pauidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum inermem, illum prævalidum iuuenem, & quod haud minus timendum erat, stolide ferocem viribus suis cerneret) adiurat in quæ adactus est verba. & præ se deinde tulit, ea vi subactum se incepto destitisse, nec perinde vt maluisset plebes, sibi suffragij ferendi de tam crudeli & superbo reo potestatem fieri. ita ægre habuit filium id pro parente ausum: eoque id laudabilius erat, quod animum eius tanta acerbitas patria nihil à pietate auertisset. Itaque non patri modo remissa causæ dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit. & cum eo anno primum placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam & antea, sicut nunc, quos Ruffulos vocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiæque ad conciliandam gratiam meritis, vt qui rure & procul cœtu hominum iuuẽtam egisset.

Eodem

A Eodem anno seu motu terræ, seu qua vi alia forum medium ferme specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neq; eam voraginem coniectu terræ, cum pro se quisque gereret, expleri potuisse prius, quam deûm monitu quæri cœptum, quo plurimum populus Ro. posset. id enim illi loco dicandum vates canebant, si rempub. Romanã perpetuam esse vellẽt: tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitãtes, an vllum magis Romanum bonum, quàm arma, virtusq; esset. Silentio facto, templa deorũ immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlũ, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem se deuouisse: equo deinde quam poterat maxime exornato insidentem armatum se in specum immisisse, donaque ac fruges super eum à multitudine virorum ac mulierum congestas: lacumque Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, B sed ab hoc appellatum. Cura non deesset, si qua ad verum via inquirentem ferret, nunc famæ rerum standum est, vbi certam derogat vetustas fidem. & lacus nómen ab hac recẽtiore insignius fabula est. Post tanti prodigij procurationem eodem anno de Hernicis consultus senatus, cum fœciales ad res repetendas ne quicquam misisset, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit: populusque id bellum frequens iussit. L. Genutio consuli ea prouincia sorte euenit. In expectatione ciuitas erat, quod primus ille de plebe consul bellum suis auspiciis gesturus esset: deinde vt eueniret res, ita communicatos honores prospere aut secus consulto habitura. Forte ita tulit casus, vt Genutius ad hostes magno conatu profectus, in insidias præcipitaretur: legionibus nec opinato pauore fusis, consul circumuentus ab insciis quem interfecissent, occideretur. Quod vbi est Romam nunciatum, nequaquam C tantum publica calamitate mœsti patres, quantum feroces infelici consulis plebeij ductu, fremunt omnibus locis: irent, crearent consules ex plebe: transferrent auspicia, quo nefas esset. potuisse patres plebiscito belli honoribus suis, num etiam in deos immortales inauspicatam legem valuisse? vindicasse ipsos suum numen, sua auspicia: quæ vt primum contacta sint ab eo, à quo nec ius nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum documento fuisse, ne deinde turbato gentium iure comitia haberentur. His vocibus curia & forum personat. Ap. Claudium, quia dissuaserat legem, maiore nunc authoritate euentum reprehensi ab se concilij incusantem, dictatorem consensu patriciorum Seruilius consul dicit: delectusq; & iustitium indictum. Prius quam dictator legionesq; nouæ in Hernicos venirent, ductu C. Sulpitij legati res per occasionem gesta egregie est. In

Hernicos

Hernicos morte consulis contemptim ad castra Romana cum haud A dubia expugnandi spe succedentes, hortante legato, & plenis iræ atque indignitatis militum animis eruptio est facta. multum ab spe adeundi valli res Hernicis abfuit: adeo turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde aduentu nouus veteri exercitus iungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militumque quorum virtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul cæteros ad æmulandas virtutes acuit. Neque segnius ad hostes bellum apparatur, qui & parti ante decoris memores, neque ignari auctarum virium hostis, suas quoq; vires augent. Omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringentariæ octo cohortes, lecta robora virorum scribuntur. hunc eximium florem iuuentutis eo etiam, quod vt duplex acciperent stipendium, decreuerant, spei animorumque impleuere. Immunes quoque operum militarium erant, vt in vnum pugnæ laborem reseruati, plus sibi quam pro virili parte annitendum scirent. extra ordinem etiam in acie locati, quo conspectior virtus esset. Duûm millium planicies castra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari ferme vtrinque spacio in medio pugnatum est. primo stetit ambigua spe pugna, nequicquam sæpe conatis equitib. Romanis impetu turbare hostium aciem. postquam equestris pugna effectu quam conatibus vanior erat, consulto prius dictatore equites, permissu deinde eius relictis equis, clamore prouolant ante signa, & nouam integrãt pugnam. neque sustineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum animorumque robore se obiecissent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. Quicquid hinc aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex quam pro numero damnum est. vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, euentum suum in virtute aliena ponit. Multi vtrinq; cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, quid deinde restaret quærendo, si neque ex equis pepulissent hostem, neque pedites quicquam momenti facerent, quam tertiam expectarẽt pugnam? quid ante signa feroces prosiluissent? & alieno pugnarent loco? His inter se vocibus concitati, clamore renouato inferunt pedem: & primum gradu mouerunt hostem, deinde pepulerunt, postremo iam haud dubie auertunt: neque tam vires pares quæ superauerit res, facile dictu est, nisi quod perpetua fortuna vtriusque populi & extollere animos, & minuere potuit. Vsque ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuere. diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset: eo in noctem tractum erat certamen.

B

C

A certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorum, & saucij relicti quidam inuenti: agmenq; fugientium ab signis, cum preter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum, ac per agros trepida fuga palatum est. Nec Romanis incruenta victoria fuit. quarta pars militum amissa: &, vbi haud minus iacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere. Insequenti anno cum L. Sulpitius & C. Licinius Caluus Coss. in Hernicos exercitum duxissent, neque inuentis in agro hostibus, Ferentinum vrbem eorum vi cepissent, reuertentibus inde eis Tyburtes portas clausere. ea vltima fuit causa, cum multæ ante quærimoniæ vltro citroq; iactatæ essent, cur per fœciales rebus repetitis bellum Tyburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pœnum eo anno fuisse satis constat, & magistrũ equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitiorum habendorum causa & ab Licinio consule dictum scribit, quia B collega comitia bello præferre festinante, vt continuaret consulatum, obuiam eundum prauæ cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus, leuiorem authorem Licinium facit, cum mentionem eius rei in vetustioribus annalibus nullam inueniam. magis vt belli Gallici causa dictatorem creatum arbitrer, inclinat animus. Eo certe anno Galli ad tertium lapidem Salaria via trans pontem Anienis castra habuere. Dictator cum tumultus Gallici causa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit, ingentique exercitu ab vrbe profectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset. prælia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirentur, incertis viribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit & quantum maxima voce potuit: Quem nunc, inquit, Roma fortissimum virum habet, procedat agedum ad C pugnam, vt noster duorum euentus ostendat vtra gens bello sit melior. Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium fuit, cum & abnuere certamen vererentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. filius, qui patrem a vexatione tribunitia vindicauerat, ex statione ad dictatorem pergit. Iniussu tuo, inquit, imperator, extra ordinem nunquam pugnauerim, non si certam victoriam videam. si tu permittis, volo ego illi belluę ostendere, quãdo adeo ferox præsultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit. Tum dictator: Macte virtute, inquit, hac pietate in patrem, patriamque T. Manli esto: perge, & nomẽ Romanum inuictum iuuantibus dijs præsta. Armant inde iuuenem æquales: pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. Armatũ adornatumq; aduersus

V. C. 364.

V.C. ſus Gallum ſtolide lætum, & (quoniam id quoque memoria dignum A antiquis viſum eſt) linguam etiam ab irriſu exerentem, producunt. Recipiunt inde ſe ad ſtationem cæteri: & duo in medio armati, ſpectaculi magis more quam lege belli deſtituuntur, nequaquã viſu ac ſpecie æſtimantibus pares. Corpus alteri magnitudine eximium, verſicolori veſte, pictiſque & auro cælatis refulgens armis. Media in altero militaris ſtatura, modicaque in armis habilibus magis quam decoris ſpecies: non cantus, non exultatio, armorumq; agitatio vana, ſed pectus animorũ iræq; tacitæ plenũ, omnẽ ferociam in diſcrimen ipſum certaminis diſtulerat. Vbi conſtitere inter duas acies tot circa mortaliũ animis ſpe metuq; pendentibus: Gallus velut moles superne imminens, proiecto læua ſcuto in aduenientis arma hoſtis, vanũ cæſim cum ingenti ſonitu enſem deiecit. Romanus mucrone ſurrecto, cũ ſcuto ſcutum imum perculiſſet, totoq; corpore interior periculo vulneris factus, inſinuaſſet ſe inter corpus armaq;, vno al- B teroq; ſubinde ictu ventrẽ atq; inguina hauſit, & in ſpacium ingens ruentẽ porrexit hoſtem. iacentis inde corpus ab omni alia vexatione intactum, vno torq; ſpoliauit, quem reſperſum cruore collo circundedit ſuo. Defixerat pauor cum admiratone Gallos. Romani alacres ab ſtatione obuiã militi ſuo progreſſi, laudantes, gratulanteſq;, ad dictatorẽ perducunt. Inter carminum propemodum incõdita quædam militariter ioculantes. Torquati cognomen auditum, celebratum deinde poſteris etiam, familiæque honori fuit. Dictator coronam auream addidit donum, miriſque pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et hercule tanti ea ad vniuerſi belli euentum momenti dimicatio fuit, vt Gallorum exercitus proxima nocte relictis trepide caſtris, in Tyburtem agrum, atque inde ſocietate belli facta, commeatuque benigne à Tyburtibus adiutus, mox in Campa-

395. niam tranſierit. Ea fuit cauſa cur proximo anno C. Petilius Balbus C Coſſ. cum collegæ eius M. Fabio Ambuſto Hernici prouincia eueniſſet, aduerſus Tyburtes iuſſu populi exercitum duceret. ad quorum auxilium cum Galli ex Campania rediſſent, fœde populationes in Lauicano, Thuſculanoque & Albano agro haud dubie Tyburtibus ducibus ſunt factæ. Et cum aduerſus Tyburtem hoſtem duce Coſ. contenta reſpub. eſſet, Gallicus tumultus dictatorem creari coegit. creatus Q. Seruilius Hala T. Quintium magiſtrum equitum dixit: & ex authoritate patrum, ſi proſpere id bellum eueniſſet, Ludos magnos vouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes cõſulari exercitu iuſſo manere, omnes iuniores, nullo detrectante militiam, ſacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina eſt totius viribus vrbis, in conſpectu parentum coniugum-

que

A que ac liberorum, quę magna etiam absentibus hortamenta animi, V.C.
tum subiecta oculis simul verecundia, misericordiaque militem accendebant. Magna vtrinque edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum. fugati Tybur sicut arcem belli Gallici petunt. palati à Cos. Petilio haud procul Tybure excepti, egressis ad opem ferendam Tyburtibus, simul cum his intra portas compelluntur. Egregie cum ab dictatore, tum ab Cos. gesta est res. Et Cos. alter Fabius prælijs primum paruis, postremo vna insigni pugna, cum hostes totis adorti copijs essent, Hernicos deuicit. Dictator cōsulibus in senatu & apud populum magnifice collaudatis, & suarum quoque rerum illis remisso honore, dictatura se abdicauit. Petilius de Gallis Tyburtibusque geminum triumphum egit. Fabio satis visum, vt ouans vrbem iniret. Irridere Petilij triumphum Tyburtes: vbi enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisq; Gallorum
B extra portas egressos, postquam in se quoq; fieri impetum viderint, & sine discrimine obuios cædi, recepisse se intra vrbem: eam rem triumpho dignam visam Romanis? ne nimis mirum magnumq; censerent, tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante mœnia sua visuros. Itaque insequenti anno M. Popilio Lenate, Cn. Manlio Coss. primo silentio noctis ab Tybure agmine 396
infesto profecti ad vrbem Romam venerunt. terrorem repente ex somno excitatis, subita res & nocturnus pauor præbuit, ad hoc multorum inscitia, qui, aut vnde hostes aduenissent. conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus, murique præsidijs firmati. & vbi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium quam Tyburtem hostem ostendit, duabus portis egressi consules, vtrinque aciem subeuntium iam muros aggrediuntur, apparuitque occasione magis quam virtute fretos venisse: adeo vix
C primum impetum Romanorum sustinuere. quin etiam bono fuisse Romanis aduentum eorum constabat, orientemque iam seditionem inter patres & plebem, metu tam propinqui belli compressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello agris quam vrbi terribilior. Populabundi Tarquinienses fines Romanos maxime qua ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebusque nequicquam repetitis, noui consules C. Fabius & C. Plautius iussu popu- 397
li bellum indixere: Fabioque ea prouincia, Plautio Hernici euenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab ijs ex fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio cum fulta res Romana esset, leuius fuit quod Gallos mox Præneste venisse, atque inde circa Pedum consedisse au-

ditum est. Dictatorem dici C. Sulpitium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister æquitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus consularibus exercitibus electa aduersus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quam parti vtrique placebat, fuit: cum primo Galli tantum auidi certaminis fuissent: deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem aliquantum Gallicam ferociam vinceret. Dictatori neutiquam placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere aduersus hostem, quem tempus deteriorem indies, & locus alienus faceret, sine præparato commeatu, sine firmo monimento morantem: ad hoc ijs animis corporibusque, quorum omnis in impetu vis esset, parua eadem languesceret mora. His consilijs dictator bellum trahebat, grauemque edixerat pœnam, si quis iniussus in hostem pugnasset. Milites ægre id patientes, primo in stationibus vigilijsque inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum patres communiter increpare, quod non iussissent per consules geri bellum: electum esse eximium imperatorem, vnicum ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo deuolaturam in sinum victoriam censeat. Eadem deinde hæc interdiu pro palam, ac ferociora his iactare: se iniussu imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros: immisceriq; militibus centuriones: nec in circulis modo fremere, sed iam in principijs ac prætorio in vnum sermones confundi: atque in concionis magnitudinem crescere turba, & vociferari ex omnibus locis, vt extemplo ad dictatorem iretur: verba pro exercitu faceret Sex. Tullius, vt virtute eius dignum esset. Septimum primum pilum iam Tullius ducebat, neque erat in exercitu qui quidem pedestria stipendia fecisset, vir factis nobilior. is præcedens militum agmen ad tribunal pergit: mirantique Sulpitio non turbam magis quam turbæ principem Tullium imperijs obedientissimum militem: Scilicet, dictator, inquit, condemnatũ se vniuersus exercitus à te ignauię ratus, & prope ignominiæ causa destitutum sine armis, orauit me vt suam causam apud te agerem. Equidem sicubi loco cessum, si terga data hosti, si signa fœde amissa obijci nobis possent: tamen hoc à te impetrari æquum censerem, vt nos virtute culpam nostram corrigere, & abolere flagitij memoriam noua gloria patereris. etiam ad Alliam fusæ legiones eandem quam per pauorem amiserant patriam, profectæ postea ab Veijs, virtute recuperauere. Nobis deûm benignitate, felicitate tua, populiq; Romani, & res & gloria est integra: quanquam de gloria vix dicere ausim, si nos & hostes haud secus quam fœminas abditos intra vallum omnibus contumelijs eludunt: & tu imperator noster, quod ægrius patimur, exercitum tuum sine animis, sine armis, sine manibus

A manibus iudicas esse: & prius quam expertus nos esses, de nobis ita desperasti, vt te mancorum ac debilium ducem iudicares esse. Quid enim aliud esse causæ credamus, cur veteranus dux fortissimus bello, compressis, quod aiunt, manibus sedeas? Vtcunq; enim se habeat res, te de nostra virtute dubitasse videri, quam nos de tua, verius est. Sin autem non tuum istuc, sed publicum est consilium, & consensus aliquis patrum, non Gallicum bellum nos ab vrbe, à penatibus nostris ablegatos tenet: quæso vt quæ dicam, non à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe patribus: quæ sicut vos vestra habeatis consilia, sic se sua habituram dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non seruos vestros? ad bellum, non in exilium missos? Si quis det signum, in aciem educat, vt viris ac Romanis dignum sit, pugnaturos: si nihil armis opus sit, ocium Romæ potius quam in castris acturos. hæc dicta sint patribus. Te imperator milites tui ora-
B mus, vt nobis pugnandi copiam facias: tum vincere cupimus, tum duce te vincere: tibi lauream insignem deferre: tecum triumphantes vrbem inire: tuum sequentes currum, Iouis Opt. Max. templum gratantes ouantesque adire. Orationem Tullij exceperunt preces multitudinis: & vndique vt signum daret, vt capere arma iuberet, clamabant. Dictator quanquam rem bonam exemplo haud probabili actam censebat, tamen facturum quod milites vellent, se recepit. Tulliumque secreto, quænam hęc res sit, aut quo acta more, percontatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neve imperatoriæ maiestatis crederet: multitudini concitatæ, quæ ferme autoribus similis esset, non subtraxisse se ducem, ne quis alius, qualem mota creare multitudo soleret, existeret. Nam se quidem nihil non arbitrio imperatoris acturum. illi quoque tamen videndum magnopere esse, vt exercitum in potesta-
C te haberet: differri non posse: adeo concitatos animos ipsos sibi locum ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur. Dum hæc loquuntur, iumenta forte pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Roma. ademerunt. in eos saxa coniecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus ac procursum vtrinque est. Iamq; haud procul iusto prælio res erant, ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. Affirmata certe eo casu Tullij apud dictatorē fides est: nec recipiente iam dilationē re, in posterum diem edicitur acie pugnaturos. Dictator tamē, vt qui magis animis quam virib. fretus ad certamē descenderet, omnia circunspicere atq; agitare cœpit, vt arte aliqua terrorē hostib. incuteret. Solerti animo rem nouam excogitat. qua deinde multi nostri atq; externi imperatores, nostra quoq; quidā ætate vsi sunt. Mulis strata detrahi iubet: binisq;

T tantum

tantum centunculis relictis, agasones partim captiuis, partim ægrorũ armis ornatos imponit. his fere mille effectis, centum admiscet equites, & nocte super castra in montes euadere, ac syluis se occultare iubet, neq; inde ante moueri, quã ab se acciperent signum. Ipse vbi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit sedulo, vt aduersus montes consisteret hostis. Instructo iã vani terroris apparatu, qui quidẽ terror plus plene veris viribus profuit: primo credere duces Gallorum non descensuros in æquum Romanos: deinde vbi digressos repente viderunt, & ipsi auidi certaminis in prælium ruunt: priusq; pugna cœpit, quẽ signum ab ducib. daretur. Acrius inuasere Galli dextrũ cornu: neq; sustineri potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tulliũ nomine increpans, rogitansq; siccine pugnaturos milites spopondisset? vbi illi clamores sint arma poscentium? vbi minæ iniussu imperatoris prelium inituros? en ipsum imperatorẽ clara voce vocare ad prælium, & ire armatũ ante prima signa: ecquis sequeretur eorũ, qui modo ducturi fuerint? in castris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaq; tantus pudor stimulos admouit, vt ruerent in hostium tela alienatis à memoria periculi animis. hic primo impetus prope vecors turbauit hostes: eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse dictator postquam labantẽ vna parte vidit aciem, signa in læuum cornu confert, quo turbã hostium cõgregari cernebat: & ijs qui in monte erant, signũ quod conuenerat, dedit. Vbi inde quoq; nouus clamor ortus, & tendere obliquo mõte ad castra Gallorũ visi sunt: tũ metu ne excluderentur, omissa pugna est, cursuq; effuso ad castra ferebantur. Vbi cum occurrisset eis M. Valerius magister equitũ, qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimẽtis, ad montes syluasq; vertunt fugam: plurimiq; ibi à fallaci equitum specie, agasonibusq; excepti sunt: & eorũ quos pauor pertulerat in syluas atrox cædes post sedatũ prælium fuit. Nec alius post M. Furium, quã C. Sulpitius iustiorẽ de Gallis egit triumphum: auri quoq; ex Gallicis spolijs satis magnũ pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacrauit. Eodem anno & à Coss. vario euentu bellatum. Nam Hernici à C. Plautio deuicti, subactique sunt. Fabius collega eius incaute atq; inconsulte aduersus Tarquinienses pugnauit: nec in acie tantum ibi cladis acceptum, quam quod CCCVII. milites Romanos captos, Tarquinienses immolarunt. qua fœditate supplicij aliquanto ignominia populi Romani insignior fuit. Accessit ad eã cladẽ & vastatio Romani agri, quã Priuernates, Veliterni deinde incursione repentina fecerunt. Eodẽ anno duæ tribus Pomptina & Publicia additæ. Ludi votiui, quos M. Furius dictator vouerat, facti: & de ambitu à C. Petilio tribuno plebis authoribus patribus tum primum

ad

A ad populum latum est: eaq; rogatione nouorum maxime hominum V. C.
ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressam credebant. Haud ęquè patrib. læta insequenti anno C. Martio, Cn. Manlio Coss. de vnciario fœnore à M. Duellio, L. Menenio, 398.
tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eam cupidius sciuit, accepitq;. Ad bella noua priore anno destinata Falisci quoque noui hostes exorti, duplici crimine, quod & cum Tarquiniensibus iuuentus eorum militauerat: & eos qui Falerios perfugerant, cũ male pugnatum est, repetentibus fœcialibus Romanis non reddiderãt. Ea prouincia Cn. Manlio obuenit. Martius exercitum in agrum Priuernatem integrum pace longinqua induxit: militemque præda impleuit: ad copiam rerum addidit munificentiam, quod nihil in publicum secernendo, augenti rem priuatam militi fauit. Priuernates cum ante mœnia sua castris permunitis consedissent, vocatis ad con-
B cionem militibus: Castra nunc, inquit, vobis hostium, vrbemque prædæ do, si mihi pollicemini vos fortiter in acie operam nauaturos, nec prædæ magis quam pugnæ paratos esse. Signum poscunt ingenti clamore: celsique, & spe haud dubia feroces in prælium vadunt. Ibi ante signa Sex. Tullius, de quo ante dictum est, exclamat: Aspice imperator, inquit, quemadmodum exercitus tuus tibi promissa præstet, piloque posito, stricto gladio in hostem impetum facit. Sequuntur Tullium antesignani omnes: primoque impetu auertere hostem; fusum inde ad oppidum persecuti, cum iam scalas mœnibus admouerent, in deditionẽ vrbem acceperunt. triumphus de Priuernatibus actus. Ab altero Cos. nihil memorabile gestum: nisi quod legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum qui manumitterẽtur, tulit. Patres, quia ea lege haud paruum vectigal inopi ærario additum esset, authores fuerunt. Cæte-
C rum tribuni plebis non tam lege quam exemplo moti, ne quis postea populum seuocaret, capite sanxerunt. nihil enim non per milites iuratos in consulis verba, quamuis perniciosum populo, si id liceret ferri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo à M. Popilio Lænate sua lege decem millibus æris est damnatus, quod mille iugerũ agri cum filio possideret, emancipandoque filium, fraudem legi fecisset. Noui Coss. inde M. Fabius Ambustus II. & M. Popilius Lenas II. duo bel- 399.
la habuere: facile alterum cum Tyburtibus, quod Lenas gessit: qui hoste in vrbem compulso agros vastauit, Falisci, Tarquinienses; alterum consulem prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit, quod sacerdotes eorum facibus ardentibus anguibusque prælatis incessu furiali militem Romanum insueta turbauerunt specie. & tunc quidem velut lymphati & attoniti munimentis suis trepido

V. C. agmine inciderunt: deinde vbi consules, legatiq; ac tribuni, puerorum ritu vana miracula pauentes irridebant, increpabantque, vertit animos repente pudor? & in ea ipsa quæ fugerant, velut cæci ruebant. Discusso itaque vano apparatu hostium, cum in ipsos armatos se intulissent, auertunt totam aciem: castrisque etiam eo die potiti, præda ingenti parta victores reuerterunt, militaribus iocis cum apparatum hostium, tum suum increpantes pauorem. Concitatur deinde omne nomen Hetruscum, & Tarquiniensibus Faliscisque ducib. ad Salinas perueniunt. aduersus eum terrorem dictator C. Martius Rutilius primus de plebe dictus, magistrum equitum item de plebe C. Plautium dixit. Id vero Patribus indignum videri, etiam dictaturam iam in promiscuo esse: omniq; ope impediebant, ne quid dictatori ad id bellū decerneretur, parareturve. Eo promptius cuncta ferente dictatore, populus iussit. profectus ab vrbe vtraque parte Tyberis, ratibus exercitu quocunque fama hostium ducebat traiecto, multos populatores agrorum vagos, palantes oppressit: castra quoque nec opinato aggressus cœpit: & VIII. millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine authoritate Patrum populi iussu triumphauit. Quia nec per dictatorem plebeiū, nec per consulem, comitia consularia haberi volebant: & alter consul Fabius bello retinebatur, res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpitius, L. Æmylius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est, quod duo patricij consules creabantur, intercedentibusque tribunis interrex Fabius aiebat, in XII. tabulis legem esse, vt quodcunque postremum populus iussisset, id ius ratumque esset, iussum populi & suffragia esse. Cumq; intercedendo tribuni nihil aliud, quam vt differrent comitia, valuissent: duo pa-
400. tricij Coss. creati sunt, C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Publicola: eodemq; die magistratum inierunt. Quadringentesimo anno quam vrbs Romana condita erat, quinto tricesimo quam à Gallis recepta, ablato post nonum annum à plebe consulatu, patricij Coss. ambo ex interregno magistratum iniere, C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerias Publicola. Empulum eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum, siue duorum Coss. auspicio bellum ibi gestum est, vt scripsere quidam: seu per idem tempus Tarquiniensium quoque sunt vastati agri ab Sulpitio Cos. quo Valerius aduersus Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamen Coss. cum plebe ac tribunis erat. fidei iam suæ, non solùm virtutis ducebant esse, vt accepissent duo patricij consulatum, ita ambobus patricijs mandare: quin aut toto cedendum esse, si plebitus iam ma-
gistratus

A gistratus fiat consulatus: aut possidendum totum, quam possessionem integram à patribus accepissent. Plebs contra fremit. quid se viuere? quid in parte ciuium censeri? si quod duorum hominũ virtute L. Sextij ac C. Licinij partum sit, id obtinere vniuersi non possint? Vel reges, vel decemuiros, vel si quod tristius sit imperij nomen, patiendum esse potius, quam ambos patricios Coss. videant. nec inuicem pareatur, atq; imperetur, sed pars altera in æterno imperio locata, plebem nusquam alio natam quam ad seruiendum putet. Non desunt tribuni authores turbarũ: sed inter concitatos per se omnes vix duces eminẽt. Aliquoties frustra in campum descensum cũ esset, multiq; per seditiones acti comitiales dies: postremo victæ perseuerantia Coss. plebis eo dolor erupit, vt tribunos actum esse de libertate vociferantes, relinquendumq; nõ campum iam solum, sed etiam vrbem captam atq; oppressam regno patriciorum, mœsta plebs sequeretur. Consules relicti à parte populi, per infrequentiam comitia nihilo segnius perficiunt. Creati consules ambo patricij, M. Fabius Ambustus tertium, T. Quintius. In quibusdam annalibus pro T. Quintio. M. Popilium Cos. inuenio. Duo bella eo anno prospere gesta: cum Tyburtibusq; ad deditionem pugnatum: Sassula ex his vrbs capta, cæteraq; oppida eandẽ fortunam habuissent, ni vniuersa gens positis armis in fidem consulis venisset. Triumphatum de Tyburtibus: alioquin mitis victoria fuit. In Tarquinienses acerbe sæuitum, multis mortalibus in acie cæsis: ex ingenti captiuorum numero CCCLVIII. delecti, nobilissimus quisque, qui Romam mitteretur: vulgus aliud trucidatum. nec populus in eos qui missi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis cæsi, ac securi percussi. id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. Res bello bene gestæ, vt Samnites quoque amicitiam peterent, effecerunt. Legatis eorum comiter ab senatu responsum: fœdere in societatem accepti. Non eadem domi quæ militiæ, fortuna erat plebi Romanæ. Nam etsi vnciario fœnore facto leuata vsura erat, sorte ipsa obruebantur inopes, nexumque inibant. eo nec patricios ambos consules, nec comitiorum curam, publicaue studia præ priuatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus vterq; apud patricios manet. Consules creati, C. Sulpitius Peticus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Hetruscum intentam ciuitatem, quia Cæritem populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus adiunctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos conuertere, nunciantes exercitum conscriptum armatumque iam suis finibus imminere: inde populabundos in agrum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus neutram negli-

Margin: V. C. (line 1); B (at "queretur"); 401. (at "tia nihilo"); C (at "citiam peterent"); 402. (at "Consulatus vterq;")

gligendam rem esse. vtroq; legiones scribi, consulesque sortiri prouincias iussit. Inclinauit deinde pars maior curæ in Hetruscum bellum, postquam literis Sulpitij consulis, cui Tarquinij prouincia euenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa Romanas Salinas, prædæq; partem in Cæritum fines auectam, & haud dubie iuuentutem eius populi inter prædatores fuisse. Itaque Valerium consulem Volscis oppositum, castraq; ad finem Thusculanum habentem, reuocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium Lucij filium dixit. Is cum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossum dixisset, consulari exercitu cōtentus, ex authoritate patrum, ac populi iussu Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites, tanquam in verbis hostium vis maior ad bellum significandum, quam in suis factis, qui per populationem Romanos lacessierant, esset, etiam verus belli terror inuasit: & quam non suarum virium ea dimicatio esset, cernebant: pœnitebatq; populationis, & Tarquinienses execrabantur defectionis authores: nec arma aut bellum quisquam apparere, sed pro se quisq; legatos mitti iubebat ad petendam erroris veniam. Legati senatum cum adissent, ab senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt, quorum sacra bello Gallico accepta rite procurassent, vt Romanos florentes ea sui misericordia caperet, quæ se rebus affectis quondam populi Romani cepisset, conuersiq; ad delubra Vestæ, hospitium flaminum Vestaliumq; ab se caste ac religiose cultum inuocabant. Ea ne meritos crederet quisquam, hostes repente sine causa factos? aut si quid hostiliter fecissent, consilio id magis quam furore lapsos fecisse, vt sua vetera beneficia, locata præsertim apud tam gratos, nouis corrumperent maleficijs? florentemq; populū Romanum, ac felicissimum bello, sibi desumerent hostem, cuius afflicti amicitiam cepissent? Ne appellarent consilium, quæ vis ac necessitas appellanda esset, Transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienses, cum præter viam nihil petissent, traxisse quosdam agrestium populationis eius quæ sibi crimini detur, comites. eos, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturos pœnas. Cære sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotum, ac receptaculū Romanorū sacrorum, intactum inuiolatumq; crimine belli hospitio Vestalium cultisque dijs darent. Mouit populum non tam causa præsens, quam vetus meritum, vt maleficij quam beneficij potius immemores essent. itaq; pax populo Cæriti data: induciasq; in centum annos factas, in senatusconsulta referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine vis belli conuersa est: sed hostes nusquam inuenti. Cum populatione peragrati fines essent, ab oppugnatione vrbium temperatum: legionibusq; Romam reductis, reliquum anni muris

A ni muris turribusq; reficiendis consumptum, & ædes Apollinis de- V. C.
dicata est. Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac
plebis diremit, tribunis negantibus passuros comitia haberi, ni se-
cundum Liciniam legem haberentur: dictatore obstinato tollere
potius totum è republica consulatum, quam promiscuum patribus
ac plebi facere. Prolatandis igitur comitijs cum dictator magistratu
abisset, res ad interregnum redijt. Infestam inde patribus plebem in-
terreges cum accepissent, ad vndecimum interregem seditionibus
certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni iactabant: propior
dolor plebi fœnoris ingrauescentis erat: curæque priuatæ in certa-
minibus publicis erumpebant. Quorum tædio patres L. Cornelium 41
Scipionem interregem concordiæ causa obseruare legem Liciniam
comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicolę datus è plebe col-
lega C. Martius Rutilius. Inclinatis semel in concordiam animis,
B noui consules fœnebrem quoque rem, quæ distinere vnanimos vi-
debatur, leuare aggressi, solutionem alieni æris in publicam curam
verterunt, quinqueuiris creatis, quos mensarios ab dispensatione
pecuniæ appellarunt. Meriti æquitate curaque sunt, vt per omni-
um annalium monumenta celebres nominibus essent. Fuere autem
C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & T. Æmylius:
qui rem difficillimam tractatu, & plerunq; parti vtrique, semper cer-
te alteri grauem, cum alia moderatione, tum impendio magis pu-
blico quam iactura sustinuerunt. Tarda enim nomina, & impedi-
tiora inertia debitorum quam facultatibus, aut ærarium mensis
cum ære in foro positis dissoluit, vt populo prius caueretur: aut æ-
stimatio æquis rerum precijs liberauit, vt non modo sine iniuria,
sed etiam sine quærimonijs partis vtriusque exhausta vis ingens æ-
ris alieni sit. Terror inde vanus belli Hetrusci, cum coniurasse duo-
C decim populos fama esset, dictatorem dici coegit. dictus in castris
(eo enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Iulius, cui
magister equitum adiectus L. Æmylius. Cæterum foris tranquilla
omnia fuere: tentatum domi per dictatorem, vt ambo patricij con-
sules crearentur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C.
Sulpitius, & M. Fabius interpositi obtinuere, quod dictator fru-
stra tetenderat, mitiore iam plebe ob recens meritum læuati æris
alieni, vt ambo patricij consules crearentur: Creati ipse C. Sulpi-
tius Peticus, qui prior interregno abijt, & T. Quintius Pœnus. qui-
dam Cęsonem, alij C. cognomen Quintio adijciunt. Ad bellum am-
bo profecti, Faliscum Quintius, Sulpitius Tarquiniense, nusquam
acie congresso hoste, cum agris magis quam cum hominibus, vren-
do populandoq;, gesserunt bella. Cuius lentæ velut tabis senio victa

V.C. vtriusq; pertinacia populi est,vt primum à consulibus, dein permis- A
su eorum ab senatu inducias peterent, in quadraginta annos imp-
trauerunt.Ita posita duorum bellorum quæ imminebant,cura,dum
aliqua ab armis quies esset: quia solutio æris alieni multarum rerum
mutauerat dominos, censum agi placuit. cæterum cum censoribus
creandis indicta comitia essent:professus se petere censuram C.Mar-
tius Rutilius,qui primus dictator de plebe fuerat,concordiam ordi-
num turbauit: quod videbatur quidem tempore alieno fecisse,quia
ambo tum forte patricij consules erant,qui rationem eius se habitu-
ros negabant:sed & ipse constantia inceptum obtinuit, & tribuni o-
mni vi recuperando ius consularibus comitijs amissum,adiuuerunt.
& cum ipsius viri maiestas nullius honoris fastigium non æquabat,
tum per eundem,qui ad dictaturam aperuisset viam, censuram quo-
que in partem vocari plebs volebat. Nec variatum comitijs est,quin
cum Manlio Næuio censor Martius crearetur. Dictatorem quo- B
que hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, sed ne Licinia
lex comitijs consularibus obseruaretur. Magister equitum dictatori
additus Q. Seruilius, nec tamen dictatura potentiorem eum con-
sensum patrum consularibus comitijs fecit, quam censorijs fuerat.
405. M.Popilius Lenas à plebe consul, à patribus L. Cornelius Scipio da-
tus. Fortuna quoque illustriorem plebeium consulem fecit. Nam
cum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse
nunciatum esset:Scipione graui morbo implicito,Gallicum bellum
Popilio extra ordinem datum. Is impigre exercitu scripto, cum o-
mnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos
iuniores iussisset,signaque eodem quæstores ex ærario deferre: qua-
tuor expletis legionibus quod superfuit militum, P. Valerio Publi-
colæ prætori tradidit: autor patribus scribendi alterius exercitus,
quod ad incertos belli euentus subsidium reipub.esset. Ipse iam satis C
omnibus instructis,comparatisque,ad hostem pergit. cuius vt prius
nosceret vires,quam periculo vltimo tentaret: in tumulo, quē pro-
ximum castris Gallorum capere potuit, vallum ducere cœpit.Gens
ferox,& ingenij auidi ad pugnam, cum procul visis Romanorum si-
gnis, vt extemplo prælium initura explicuisset aciem: postquā neq;
in æquum dimitti agmen vidit,& cum loci altitudine, tum vallo et-
iam tegi Romanos,perculsos pauore rata,simul oportuniores,quod
intenti tum maxime operi essent,truci clamore aggreditur. Ab Ro-
manis nec opus intermissum (Triarij erant qui muniebant) & ab ha-
statis principibusque, qui pro munitoribus intenti armatique stete-
rant,prælium initum. Præter virtutem locus quoque superior adiu-
uit,vt pila omnia hastæque non tanquam ex æquo missa,vana(quod
pleruNq;

A plerunq; fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur, oneratiq; telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata inhęrentibus gerebant scuta, cum cursu pene in aduersum subissent, primo incerti restitere: dein cum ipsa cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hosti, impulsi retro ruere alij super alios, stragemq; inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeo præcipiti turba obtriti plures, quam ferro necati. Necdum certa Romanis victoria erat: alia in campum digressis supererat moles: namq; multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exuperans, velut noua rursus exoriente acie, integrum militem aduersus victorem hostem ciebat. stetitq; suppresso impetu Romanus, & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quod consul, dum inter primores incautus agitat, læuo humero matari prope traiecto, cesserat parumper ex acie. Iãq; omissa cunctando victoria erat, cum consul vulnere alligato reue-

B ctus ad prima signa: Quid stas miles? inquit. Non cum Latino Sabinoq; hoste res est, quem victum armis socium ex hoste facias. in beluas strinximus ferrum: hauriendus aut dandus est sanguis. propulistis à castris, supina valle præcipites egistis, stratis corporibus hostiũ superstatis. Complete eadem strage campos, qua montes replestis. Nolite expectare dum stantes vos fugiant. inferenda sunt signa, & vadendum in hostem. His adhortationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorũ, cuneis deinde in medium agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati, quibus, nec certa imperia, nec duces essent, vertunt impetum in suos: fusiq; per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter aquales tumulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul non vltra castra insecutus, quia & vulnus degrauabat, & subijcere exercitum pugna fessum nouo labori nolebat, à persequendo hoste continuit,

C tumulis ab hoste occupatis. Præda omni castrorum militi data, victorem exercitum, opulentumq; Gallicis spolijs Romam reduxit. Moram triumpho vulnus consulis attulit. Eademq; causa dictatoris desiderium senatui fecit, vt esset qui ægris cõsulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitum P. Cornelio Scipione, reddidit patribus possessionem pristinam cõsulatus. ipse ob id meritum ingenti patrum studio creatus consul, collegam Appium Claudium Crassum dixit. Priusquam inirent noui consules magistratum, triumphus à Popilio de Gallis actus, magno fauore plebis: mussantesq; inter se rogitabant, num quem plebeij consulis pœniteret? simul dictatorem increpabant, qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum priuata cupiditate quam publica iniuria fœdiorem, cœpisset, vt se ipse consulem dictator crea-

ret. Annus multis varijſque motibus fuit inſignis. Galli ex Albanis A
montibus, quia hyemis vim pati nequiuerant, per campos, mariti-
maq; loca vagi populabantur. Mare infeſtum claſſibus Græcorum
erat, oraq; littoris Antiatis, Laurenſque tractus, & Tyberis oſtia, vt
prędones maritimi cum terreſtribus congreſſi, ancipiti ſemel pręlio
decertarint, dubijque diſceſſerint, in caſtra Galli, Græci retro ad na-
ues, victos ſe, an victores putarent: Inter hos longe maximus extitit
terror, concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habi-
ta: reſponſumq; haud ambiguum imperantibus milites Romanis da-
tum, abſiſterent imperare ijs quorum auxilio egerent. Latinos pro
ſua libertate potius quam pro alieno imperio laturos arma. Inter
duo ſimul bella externa, defectione etiam ſociorum ſenatus anxius,
cum cerneret metu tenendos, quos fides non retinuiſſet: extendere
omnes imperij vires conſules delectu habendo iuſſit. Ciuili quippe
ſtandum exercitu eſſe, quando ſocialis cœtus deſereret. Vndiq; non B
vrbana tantum, ſed etiam agreſti iuuentute decem legiones ſcriptæ
dicuntur quaternûm millium & ducenorum peditum, equitumque
trecenorum. quem nunc nouum exercitum ſi qua externa vis ingru-
at, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contra-
ctæ in vnum haud facile efficiant. Adeo in quæ laboramus ſola cre-
uimus, diuitias, luxuriamque. Inter cætera triſtia eius anni conſul
alter Ap. Claudius in ipſo belli apparatu moritur, redierantq; res ad
Camillum: cui vnico conſuli vel ob aliam dignationem haud ſubij-
ciendam dictaturæ, vel ob omen fauſtum ad Gallicum tumultum
cognominis, dictatorem arrogari haud ſatis decorum viſum eſt Pa-
tribus. Conſul duabus legionibus vrbi præpoſitis, octo cum L. Pina-
rio prætore diuiſis, memor paternæ virtutis, Gallicum ſibi bellum
extra ſortem ſumit: prætorem maritimam oram tutari, Græcoſque
arcere littoribus iuſſit. & cum in agrum Pomptinum deſcendiſſet, C
quia neq; in campis congredi nulla cogente re volebat, & prohiben-
do populationibus, quos rapto viuere neceſſitas cogeret, ſatis do-
mari credebat hoſtem: locum idoneum ſtatiuis delegit. Vbi cum ſta-
tionibus quieti tempus tererent, Gallus proceſſit magnitudine atq;
armis inſignis; quatienſq; ſcutum haſta, cum ſilentium feciſſet, pro-
uocat per interpretem, vnum ex Romanis, qui ſecum ferro decernat.
Marcus erat Valerius tribunus militum, adoleſcens: qui haud indi-
gniorem eo decore, ſe quam T. Manlium ratus, prius ſciſcitatus con-
ſulis voluntatem, in medium armatus proceſſit. Minus inſigne cer-
tamen humanum numine interpoſito deorum factum. nanq; con-
ſerenti iam manum Romano coruus repente in galea conſedit, in
hoſtem verſus. Quod primo vt augurium cœlo miſſum lætus acce-

pit tri-

A pit tribunus: precatus deinde, ſi diuus, ſi diua eſſet, qui ſibi præpe- V.C.
tem miſiſſet, volens propitius adeſſet. dictu mirabile, tenuit non ſo-
lum ales captam ſemel ſedem, ſed quotieſcunq; certamẽ initum eſt,
leuans ſe alis, os oculoſq; hoſtis roſtro & vnguibus appetijt: donec
territum prodigij talis viſu, oculiſq; ſimul ac mente turbatum Vale-
rius obtruncat. Coruus è conſpectu elatus orientẽ petit. Hactenus
quietæ vtrinq; ſtationes fuere. Poſtquam ſpoliare corpus cæſi hoſtis
tribunus cœpit, nec Galli ſe ſtatione tenuerunt, & Romanorũ curſus
ad victorem etiam ocior fuit. ibi circa iacentis Galli corpus contra-
cto certamine pugna atrox concitatur. Iam non manipulis proxi-
marum ſtationũ, ſed legionibus vtrinq; effuſis res geritur. Camillus
lætum militem victoria tribuni, lætum tam præſentibus ac ſecundis
dijs, ire in prælium iubet. Oſtentanſq; inſignem ſpolijs tribunum:
Hunc imitare miles, aiebat, & circa iacentem ducem ſterne Gallo-
B rum cateruas. Dij homineſq; illi affuere pugnæ, de pugnatũq; haud
quaquam certamine ambiguo cum Gallis eſt. Adeo duorũ militum
euentum, inter quos pugnatum erat, vtraq; acies animis preceperat.
Inter primos, quorum concurſus alios exciuerat, atrox prælium fu-
it: alia multitudo priuſquam ad coniectum teli veniret, terga vertit.
primo per Volſcos Falernumq; agrum diſſipati ſunt: inde Apuliam
ac mare inferum petierunt. Conſul concione aduocata, laudatum
tribunum decem bobus aureaq; corona donat. Ipſe iuſſus ab ſenatu
bellum maritimũ curare, cum prætore iunxit caſtra: ibi, quia res tra-
hi ſegnitia Græcorum non committentium ſe in aciem, videbatur:
dictatorem comitiorum cauſa T. Manlium Torquatum ex autho-
ritate ſenatus dixit. Dictator magiſtro equitum A. Cornelio Coſ-
ſo dicto, conſularia comitia habuit, æmulumque decoris ſui abſen-
tem M. Valerium Coruinum (id enim illi deinde cognominis fuit)
C ſummo fauore populi treis vt viginti natum annos conſulem renun
ciauit. collega Coruino de plebe M. Popilius Lenas IIII. conſul fu- 407.
turus datus eſt. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis geſta res:
nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Poſtremo cum litto-
ribus arcerentur, aqua etiam præter cætera neceſſaria vſui deficien-
te, Italiam reliquere. Cuius populi ea, cuiuſq; gentis claſſis fuerit, ni-
hil certi eſt. maxime Siciliæ fuiſſe tyrannos crediderim. nam vlterior
Græcia ea tempeſtate inteſtino feſſa bello, iam Macedonum opes
horrebat. Exercitibus dimiſſis, cum & foris pax, & domi concordia,
ordinum ocium eſſet: ne nimis lætæ res eſſent: peſtilentia ciuitatem
adorta, coegit ſenatũ imperare decemuiris, vt libros Sibyllinos inſpi
cerent: eorumq; monitu lectiſternium fuit. Eodẽ anno Satricum ab
Antiatibus colonia deducta, reſtitutaq; vrbs, quã Latini diruerant.

Et cum

V.C. Et cum Carthaginenſ. legatis Romæ fœdus ictum, cum amicitiam A
ac ſocietatem petentes veniſſent. Idem ocium domi foriſq; manſit
408. T. Manlio Tor. C. Plautio ſecundum Coſſ. ſemunciarium tantum
ex vnciario fœnus factũ: & in penſiones æquas triennij, ita vt quarta
præſens eſſet, ſolutio æris alieni diſpenſata eſt. & ſic quoq; parte
plebis affecta, fides tamen publica priuatis difficultatibus potior ad
curam ſenatui fuit. læuatæ maximæ res, quia tributo ac delectu ſuper
409. ſeſſum. Tertio anno poſt Satricum reſtitutum à Volſcis, M. Valerius
Coruinus ſecundum Coſſ. cum C. Petilio factus, cum ex Latio
nunciatũ eſſet legatos ab Antio circumire populos Latinorum,
ad concitandum bellum: prius quam plus hoſtium fieret, Volſcis arma
inferre iuſſus, ad Satricum exercitu in feſto pergit. quo cum Antiates,
alijq; Volſci præparatis iam ante, ſi quid ab Roma moueretur,
copijs occurriſſent, nulla mora inter infenſos diutino odio dimicandi
facta eſt. Volſci ferocior ad rebellandum quam ad bellandum B
gens, certamine victi, fuga effuſa Satrici mœnia petunt. & ne
in muris quidem ſatis firma ſpe, cum corona militum cincta iam
ſcalis caperetur vrbs, ad quatuor millia præter multitudinem imbellem,
ſeſe dedidere. Oppidum dirutum atq; incenſum. ab æde tantum
matris Matutæ abſtinuere ignem. Præda omnis militi data, extra
prędam quatuor millia deditorum habita. eos vinctos conſul ante
currum triumphans egit: venditis deinde, magnam pecuniam in
ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem captiuam ſeruorum
fuiſſe ſcribant: idq; magis veriſimile eſt, quàm deditos venijſſe. Hos
410. conſules ſecuti ſunt M. Fabius Dorſuo, Ser. Sulpitius Camerinus.
Auruncũ inde bellum ab repentina populatione cœptũ. metuq; ne
id factum populi vnius conſilium omnis nominis Latini eſſet, dictator
velut aduerſus armatum iam Latium L. Furius creatus, magiſtrum
equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & cum (quod per C
magnos tumultus fieri ſolitum erat) iuſtitio indicto delectus ſine vacationibus
habitus eſſet: legiones, quantum maturari potuit, in Auruncos
ductæ. ibi prædonum magis quam hoſtium animi inuenti.
prima itaq; acie debellatum eſt. Dictator tamen, quia & vltro bellum
intulerant, & ſine detrectatione ſe certamini offerebant: deorum
quoq; opes adhibendas ratus, inter ipſam dimicationem ædem
Iunoni Monetæ vouit. cuius damnatus voti, cum victor Romam reuertiſſet,
dictatura ſe abdicauit. Senatus duumuiros ad candẽ ædem
pro amplitudine P. R. faciendam creari iuſſit. Locus in arce deſtinatus,
quæ area ædium M. Manlij Capitolini fuerat. Conſules dictatoris
411. exercitu ad bellum Volſcum vſi, Soram ex hoſtibus incautos
adorti, ceperunt. Anno poſtquam vota erat, ædes Monetæ dedicatur,

A tur, C. Martio Rutilio III. Manlio Torquato II. Coss. Prodigium extemplo dedicationem secutũ, simile vetusto montis Albani prodigio. nanq; & lapidibus pluit, & nox interdiu visa intendi. librisq; inspectis, cum plena religione ciuitas esset, senatui placuit dictatorem feriarum constituendarum causa dici. dictus P. Valerius Publicola, magiter equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos: ordoq; ijs. quo quisq; die supplicarent, statutus. Iudicia eo anno populi tristia in fœneratores facta, quibus ab ędilibus dicta dies esset, traduntur. Et res haud vlla insigni ad memoriam causa ad interregnum rediјt. Ex interregno vt id actum videri posset, ambo patricij consules creati sunt, M. Valerius Coruinus III. A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & viribus hostium, & longinquitate vel regionum, vel temporum spacio, quibus bellatum est, dicentur. nanq; eo 412.

B anno aduersus Samnites, gentem opibus armisq; validam, mota arma. Samnitium bellum ancipiti Marte gestum Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. Quanta rerum moles? quoties in extrema periculorum ventum? vt in hanc magnitudinem, quæ vix sustinetur, erigi imperium posset. Belli autem causa cum Samnitibus Romanis, quum societate amicitiaq; iuncti essent, extrinsecus venit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis iniusta arma, quia viribus plus poterant, cum intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis sese coniungunt. Campani magis nomen ad præsidium sociorum, quam vires cum attulissent, fluentes luxu ab duratis vsu armorum in Sindicino pulsi agro, in se deinde molem omnem belli verterunt. nanque Samnites omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorũ Campanos adorti, vnde æque facilis victoria, prædæ atque gloriæ plus esset: Tifata imminentes Capuæ colles cum

C præsidio firmo occupassent, descendunt inde quadrato agmine in planiciem quæ Capuam Tifataq; interiacet. ibi rursus acie dimicatum: aduersoq; prælio Campani intra mœnia compulsi, cum robore iuuentutis suæ acciso nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium. Legati introducti in senatum, maxime in hanc sententiam locuti sunt: Populus nos Campanus legatos ad vos Patres cõscripti misit, amicitiam in perpetuum auxilium præsens a vobis petitum. quam si secundis rebus nostris petissemus, sicut cœpta celeris, ita infirmiore vinculo contracta esset. tunc enim, vt qui ex æquo nos venisse in amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc, subiecti atq; obnoxij vobis minus essemus. nunc misericordia vestra conciliati, auxilioq; in dubijs rebus defensi, beneficium quoq; acceptum colamus oportet, ne ingrati, atque omni

omni ope diuina humanaq; indigni videamur. Neq; hercule quod A
Samnites priores amici socijq; vobis facti sunt ad id valere arbitror, ne nos in amicitiam suscipiamur: sed vt vetustate & gradu honoris nos præstent. neq; enim fœdere Samnitium, ne qua noua iungeretis fœdera, cautum est. Fuit quidem apud vos semper satis iusta causa amicitiæ, velle eum vobis amicum esse qui vos appeteret. Campani, etsi fortuna præsens magnifice loqui prohibet, non vrbis amplitudine, non agri vbertate vlli populo præterquam vobis cedentes, haud parua (vt arbitror) accessio bonis reb. vestris in amicitiam venimus vestram. Æquis Volscisq; æternis hostibus huius vrbis, quandocunq; se mouerint, ab tergo erimus: & quod vos pro salute nostra priores feceritis, id nos pro imperio vestro & gloria semper faciemus. Subactis ijs gentibus, quæ inter nos vosq; sunt, quod propediem futurum spondet & virtus & fortuna vestra, cōtinens imperium vsq; ad nos habebitis. Acerbum & miserum est quod fateri nos for- B
tuna nostra cogit. Eo ventum est Patres conscripti, vt aut amicorum aut inimicorū Campani simus. Si defenditis, vestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuam ergo & Campaniam omnem, vestris, an Samnitium viribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem, Romani, vestram misericordiam, vestrumq; auxilium æquum est patêre: ijs tamen maxime, qui eam implorantibus alijs, auxilium, dum supra vires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatem venerunt. quanquam pugnauimus verbo pro Sidicinis, re pro nobis, cum videremus finitimum populum nefario latrocinio Samnitium peti: & vbi conflagrassent Sidicini, ad nos traiecturū illud incendium esse. Nec enim nunc quia dolent iniuriam acceptam Samnites, sed quia gaudent oblatam sibi esse causam, oppugnatum nos veniunt. An si vltio iræ hæc, & non occasio cupiditatis explendæ esset, parum fuit quod semel in Sidicino agro, iterum in Campania ipsa legiones C
nostras cecidere? Quæ est ista tam infesta ira, quam per duas acies fusus sanguis explere non potuerit? Adde huic populationem agrorum, prædas hominum atq; pecudum actas, incendia villarum, ac ruinas, omnia ferro igniq; vastata. Hiscine ira expleri non potuit? Sed cupiditas explenda est: ea ad oppugnandam Capuam rapit. Aut delere vrbem pulcherrimam, aut ipsi possidere volunt. Sed vos potius Romani beneficio vestro occupate eam, quam illos habere per maleficium sinatis. Non loquor apud recusantem iusta bella populum: sed tamen si ostenderitis auxilia vestra, ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Vsq; ad nos contemptus Samnitium peruenit, supra nō ascendit. itaq; vmbra vestri auxilij, Romani, tegi possumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, vestrum id omne

A omnne existimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, vobis Capua vrbs frequentabitur, conditorum, parentum, deorum immortalium numero nobis eritis. nulla colonia vestra erit, quæ nos obsequio erga vos fideq; superet. Annuite patres conscripti, nutũ numenq; vestrum inuictũ Campanis: & iubete sperare incolumẽ Capuam futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quam omnia votorũ lachrymarumq; plena reliquisse? in qua nunc expectatione senatũ populumq; Campanum, coniuges liberosq; nostros esse? Stare omnẽ multitudinem ad portas, viam hinc ferentẽ prospectantes certum habeo, quid illis nos, Patres conscripti, solicitis ac pendentibus animis renunciare iubeatis. Alterum responsum salutẽ, victoriam, lucem ac libertatem: alterum ominari horreo, quæ ferat. Proinde vt aut de vestris futuris socijs atq; amicis, aut nusquã vllis futuris, nobis consulite. Summo-
B tis deinde legatis, cum consultus senatus esset, etsi magnæ parti vrbs maxima opulẽtissimaq; Italiæ, vberrimus ager, mariq; propinquus, ad varietates annonę horreũ populi Romani fore videbatur: tamen tanta vtilitate fides antiquior fuit, responditq; ita ex authoritate senatus consul: Auxilio vos Campani dignos censet senatus: sed ita vobiscum amicitiam institui par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt: itaq; arma deos prius quã homines violatura, aduersus Samnites vobis negamus: legatos, sicut fas iusq; est, ad socios atq; amicos precatũ mittemus, ne qua vobis vis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatum attulerat) Quandoquidẽ, inquit, nostra tueri aduersus vim atq; iniuriam iusta vi non vultis, vestra certe defendetis. Itaq; populum Campanũ, vrbemq; Capuam, agros, delubra deũm, diuina humanaque omnia in vestram patres conscripti, populiq; Rom. ditionẽ de-
C dimus. quicquid deinde patiemur, dedititij vestri passuri. Sub hęc dicta omnes manus ad consules tendentes, pleni lachrymarũ in vestibulo curiæ procubuerunt. Commoti patres vice fortunarũ humanarum, si ille præpotens opibus populus, luxuria superbiaq; clarus, à quo paulo ante auxiliũ finitimi petissent, adeo infractos gereret animos, vt seipse suaq; omnia potestatis alienæ faceret: tum iam fides agi visa, deditos non prodi, nec facturũ æqua Samnitium populum censebant, si agrum vrbemq; per deditionẽ factam populi Rom. oppugnarent. legatos itaque extemplo mitti ad Samnites placuit. data mandata, vt preces Campanorum, responsum senatus amicitiæ Samnitium memor, deditionem postremo factam, Samnitibus exponerent, peterent pro societate amicitiaq;, vt dedititijs suis parcerent; neque in eum agrum, qui populi Ro. factus esset, hostilia arma

infer-

inferrent. ſi leniter agendo parum proficerent, denunciarent Samnitibus populi Rom. ſenatuſq; verbis, vt Capua vrbe Campanoq; agro abſtinerent. Hæc legatis agentibus in concilio Samnitium, adeo eſt ferociter reſponſum, vt non ſolum geſturos ſe eſſe dicerent id bellum, ſed magiſtratus eorũ è curia egreſſi ſtantibus legatis præfectos cohortium vocarent, ijſq; clara voce imperarent, vt prædatum in agrum Campanum extemplo proficiſcerentur. Hac legatione Romam relata, poſitis omnium aliarum rerum curis, patres fœcialibus ad res repetendas miſſis, belloque, quia non redderentur, ſolenni more indicto, decreuerunt, vt primo quoq; tempore de eare ad populum ferretur: iuſſuq; populi conſules ambo cum duobus ab vrbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniã, Cornelius in Samnium, ille ad montem Gaurum, hic ad Satriculam caſtra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones (eo nanq; omnem belli molem inclinaturam cenſebant) occurrunt, ſimul in Campanos ſtimulabat ira, tam promptos nunc adferenda, nunc ad accerſenda aduerſus ſe auxilia. Vt vero caſtra Romana viderunt: ferociter pro ſe quiſque ſignum duces poſcere, affirmare eadem fortuna Romanũ Campano laturum opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius leuibus certaminibus tentãdi hoſtis cauſa haud ita multos moratus dies, ſignum pugnæ propoſuit, paucis ſuos adhortatus: Ne nouum bellum eos, nouuſq; hoſtis terreret. quicquid ab vrbe longius proferrent arma, magis magiſq; in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidicinorum Campanorumq; cladibus, Samnitium æſtimarent virtutem. qualeſcunq; inter ſe certauerint, neceſſe fuiſſe alteram partem vinci. Campanos quidem haud dubie magis nimio luxu fluentibus rebus mollitiaq; ſua, quam virtute hoſtium victos eſſe. Quid autem eſſe duo proſpera in tot ſeculis bella Samnitium aduerſus tot decreta populi Romani, qui triumphos pene plures quam annos ab vrbe condita numeret? qui omnia circa ſe, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernicos, Æquos, Volſcos, Auruncos, domita armis habeat? qui Gallos tot prælijs cæſos, poſtremo in mare ac naues fuga compulerit? Cum gloria belli ac virtute ſua quenq; fretos ire in aciem debere, tum etiam intueri cuius ductu auſpicioq; ineunda pugna ſit: vtrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator ſit, verbis tantum ferox, operum militarium expers: an qui & ipſe tela tra-
,, ctare, procedere ante ſigna, verſari media in mole pugnæ ſciat. Fa-
,, cta mea: non dicta vos milites, inquit, ſequi volo: nec diſciplinam
,, modo, ſed exemplum etiam à me petere. Non factionibus modo,
,, nec per conciones vſitatas nobilibus, ſed hac dextra mihi tres con-
,, ſulatus, ſummamq; laudem peperi. Fuit, cum hoc dici poterat: Pa-

tricius

A tricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno familia ista consulatum, quo vrbs hæc consulē habuit. Nunc iam nobis patribus vobisq; plebeijs promiscuus consulatus patet: nec generis, vt ante, sed virtutis est præmiū. proinde summum quodq; spectate milites decus. Non si mihi nouū hoc Coruini cognomen dijs authoribus homines dedistis, Publicolarum vetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. Semper ego plebem Romanā militiæ domiq; priuatus, in magistratibus paruis magnisq;, æque tribunus ac consul, eodem tenore per omnes deinceps consulatus colo atq; colui. Nūc quod instat, dijs beneiuuantibus nouum atq; integrum de Samnitibus triumphum mecum petite. Non alias militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militū haud grauate munia obeundo. in ludo præterea militari, cum velocitatis viriumq; inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis vincere ac vinci vul-
B tu eodem: nec quemquam aspernari parem, qui se offerret. factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ quam suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est, quibus artib. petierat magistratus, iisdem gerebat. Itaq; vniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Prælium, vt quod maxime vnquā, pari spe, vtrinq; æquis viribus, cum fiducia sui, sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ res gestæ, & paucos ante dies geminata victoria. Romanis contra, quadringentorum annorum decora, & conditæ vrbi æqualis victoria. Vtrisq; tamen nouus hostis curam addebat. Pugna indicio fuit quos gesserint animos. namq; ita conflixerunt, vt aliquandiu in neutram partem inclinaret acies. Tum consul trepidationem iniicciendam ratus, quando vi pelli non poterant: equitibus immissis, turbare prima signa hostium conatur. quos vbi nequicquā
C tumultuantes in spacio exiguo voluere turmas vidit, nec posse aperire in hostes viam, reuectus ad antesignanos legionū, cum desiluisset ex equo: Nostrum, inquit, peditum illud milites est opus. agitedum, vt me videritis, quacunq; incessero in aciem hostiū ferro viam facientē, sic pro se quisq; obuios sternite. illa nunc omnia, qua nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage vasta cernetis. Hæc dicta dederat, cum equites consulis iussu discurrunt in cornua, legionibusq; in mediam aciem aperiunt viam. Primus omniū consul inuadit hostem: & cum quo forte contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accensi, dextra læuaq; ante se quisq; memorandū prælium ciet. stant obnixi Samnites, quanquam plura accipiunt quam inferunt vulnera. Aliquandiu iam pugnatum erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab nulla dum parte erat. Adeo morte sola vinci destina-

uerant animis. Itaq; Romani cum effluere iam lassitudine vires sen- A
tirent,& diei haud multum superesse, accensi ira concitant se in ho-
stem. Tum primum referri pedem atq; inclinari rem in fugam ap-
paruit: tum capi, occidi Samnis. nec superfuissent multi, ni nox vi-
ctoriam magis quam pręliũ diremisset. Et Romani fatebantur, nun-
quam cum pertinaciore hoste conflictum: & Samnites, cum quære-
retur quænam prima causa tam obstinatos mouisset in fugam, ocu-
los sibi Romanorũ ardere visos aiebant, vesanosq; vultus, & furen-
tia ora, inde plus quam ex alia vlla re terroris ortũ. Quem terrorem
non pugnæ solum euentu, sed nocturna profectione confessi sunt.
Postero die vacuis hostium castris Romanus potitur, quo se omnis
Campanorum multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gau-
dium magna prope clade in Samnio fœdatum est. nam ab Satricu-
la profectus Cornelius Cos. exercitum incaute in saltum caua valle
peruium, circaq; insessum ab hoste, induxit: nec prius quã recipi tu- B
to signa non poterant, imminentem capiti hostẽ vidit. Dum id mo-
ræ Samnitibus est, quoad totũ in vallem infimã demitteret agmen,
P. Decius tribunus militum conspicit vnum editum in saltu collem,
imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expe-
„ ditis haud difficilem. itaq; consuli territo animi: Videsne tu, inquit,
„ A. Corneli, cacumen illud supra hostem? Arx illa est spei salutisq; no-
„ stræ, si eam, quam cæci reliquere Samnites, impigre capimus. Nec tu
„ mihi plus quã vnius legionis principes hastatosq; dederis: cum qui-
„ bus vbi euasero in summum, perge hinc omni liber metu, teq; & ex-
„ ercitum serua. Neq; enim moueri hostis subiectus nobis ad omnes
„ ictus sine sua pernicie poterit. nos deinde aut fortuna populi Roma-
„ ni, aut nostra virtus expediet. Collaudatus à consule, accepto præsi-
dio vadit occultus per saltum: nec prius ab hoste est visus, quam lo-
co quẽ petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cun- C
ctis, cum omniũ in se vertisset oculos: & spaciũ consuli dedit ad sub-
ducendum agmen in ęquiorem locũ, & ipse in summo constitit ver-
tice. Samnites dum huc illuc signa vertunt: vtriusq; rei omissa occa-
sione, neq; insequi consulem, nisi per eandem vallem, in qua paulo
ante subiectum cum telis suis habuerãt, possunt: nec erigere agmen
in captum super se ab Decio tumulũ. Sed cum ira in hos magis qui
fortunã gerendæ rei eripuerãt, tum propinquitas loci, atq; ipsa pau-
citas incitat: & nunc circundare vndiq; collem armatis volunt, vt à
consule Decium intercludant: nunc viam patefacere, vt digressos in
vallem adoriantur. incertos quid agerẽt, nox oppressit. Decium pri-
mum spes tenuit, cum subeuntibus in aduersum collem ex superio-
re loco se pugnaturũ: deinde admiratio incessit, quod nec pugnam
inirent:

A inirent: nec, si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere se
valloq; circundarent. Tum centurionibus ad se vocatis: Quænam
illa inscitia belli, ac pigritia est? aut quonam modo isti ex Sidicinis
Campanisq; victoriã peperunt? Huc atq; illuc signa moueri, ac mo-
do in vnum conferri, modo educi videtis. Opus quidem incipit ne-
mo, cum iam circundati vallo potuerimus esse. Tum vero nos simi-
les istorum simus, si diutius hic moremur, quam commodum sit. A-
gitedum, ite mecum: vt dum lucis aliquid superest, quibus locis præ-
sidia ponant, qua pateat hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagu-
lo gregali amictus, centurionibus item manipularium militum ha-
bitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustrauit. Vigi-
lijs deinde dispositis, cæteris omnibus tesseram dari iubet: vbi secun-
dæ vigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se ve-
nirent. Quo vbi, sicut edictum erat, taciti conuenerunt: Hoc silen-
B tium milites, inquit, omisso militari assensu, in me audiendo seruan-
dum est. vbi sententiam meam vobis peregero, tum quibus eadem
placebunt, in dextram partem taciti transibitis: quæ pars maior erit,
eius stabitur consilio. Nunc quæ mente agitem, audite. Non fuga
delatos, nec inertia relictos hic vos circumuenit hostis. virtute cepi-
stis locum: virtute hinc oportet euadatis. Veniendo huc exercitum
egregium populi Romani seruastis: erumpendo hinc, vosmetipsos
seruate. Digni estis, qui pauci pluribus opẽ tuleritis, ipsi nullius au-
xilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis
exercitus fortuna per socordiam vsus non sit: hunc, tam opportu-
num collem imminentem capiti suo non ante viderit, quam ca-
ptum à nobis: nos tam paucos, tot ipse millibus hominũ nec ascen-
su arcuerit: nec tenentes locũ, cum diei tantum superesset, vallo cir-
cundederit. Quem videntẽ ac vigilantẽ sic elyseritis, sopitũ oportet
C fallatis: imo necesse est. In eo enim loco res sunt nostræ, vt ego vobis
magis necessitatis vestræ index, quã cõsilij autor sim. neq; enim ma-
neatis, an abeatis hinc, deliberari potest, cũ præter arma, & animos
armorum memores, nihil vobis fortuna reliqui fecerit: fame & siti
moriendũ sit, si plus quam viros ac Romanos decet, ferrum timea-
mus. Ergo vna est salus, erumpere hinc, atq; abire. id aut interdiu, aut
nocte faciamus oportet. Ecce hoc aliud minus dubiũ. quippe si lux
expectetur, quę spes est nõ vallo perpetuo fossaq; nos septurũ hostẽ,
qui nunc corporib. suis subiectis vndiq; cinxerit, vt videtis, collẽ? At-
qui si nox opportuna est eruptioni, sicut est, hæc ꝑfecto noctis aptis-
sima hora est. signo secũdæ vigiliæ conuenistis: ꝙ tẽpus mortales so-
mno altissimo premit. Per corpora sopita vadetis, vel silẽtio incau-
tos fallẽtes, vel sentientib. clamore subito pauorẽ iniecturi. Me mo-

do ſequimini, quem ſecuti eſtis. Ego eandem quæ duxit huc, ſequar A fortunam. Quibus hæc ſalutaria videntur, agite dum in dextrā partem pedibus tranſite. Omnes tranſierunt, vadentemq; per intermiſſa cuſtodijs loca Deciū ſecuti ſunt. Iam euaſerant media caſtra, cum ſuperſcandens vigilū ſtrata ſomno corpora miles offenſo ſcuto præbuit ſonitum. quo excitatus vigil, cum proximum mouiſſet, erectiq; alios concitarent, ignari ciues an hoſtes eſſent: præſidiū erumperet, an conſul caſtra cepiſſet: Decius, cum non fallerent, clamorem tollere iuſſis militibus, torpidos ſomno, inſuper pauore exanimat: quo præpediti, nec arma impigre capere, nec obſiſtere, nec inſequi poterant. Inter trepidationem tumultumq; Samnitium, præſidium Romanū obuijs cuſtodibus cæſis, ad caſtra conſulis peruadit. Aliquantum ſupererat noctis, iamq; in tuto videbātur eſſe, cum Decius: Macti virtute, inquit, milites Romani eſte. veſtrum iter, ac reditum omnia ſecula laudibus ferent: ſed ad conſpiciendam tantam virtutem B luce ac die opus eſt: nec vos digni eſtis, quos cum tanta gloria in caſtra reduces ſilentium ac nox tegat. hic lucē quieti opperiamur. Dictis obtemperatum. atq; vbi primū illuxit, præmiſſo nuncio ad conſulem, in caſtra ingenti gaudio concitantur: & teſſera data, incolumes reuerti, qui ſua corpora pro ſalute omnium haud dubio periculo obieciſſent, pro ſe quiſq; obuiam effuſi laudant, gratulantur: ſingulos vniuerſoſq; ſeruatores ſuos vocant: dijs laudes grateſq; agunt: Decium in cœlum ferunt. Hic Decij caſtrenſis triumphus fuit, incedentis per media caſtra cum armato præſidio, coniectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum conſuli æquantibus. Vbi ad prætorium ventum eſt, conſul claſſico ad concionem conuocat: orſuſq; meritas Decij laudes, interfante ipſo Decio, diſtulit concionem: qui author omnia poſthabendi, dum occaſio in manibus eſſet, perpulit conſulem, vt hoſtes & nocturno pauore attonitos, & C circa collem caſtellatim diſſipatos aggrederetur. credere etiam aliquos ad ſe ſequendum emiſſos per ſaltum vagari. Iuſſæ legiones arma capere: egreſſæq; caſtris, cum per exploratores notior iam ſaltus eſſet, via patentiore ad hoſtem ducuntur. Quem incautum improuiſo adortæ, cū palati paſſim Samnitiū milites, pleriq; inermes, nec coire in vnum, nec arma capere, nec recipere intra vallū ſe poſſent, pauentē primum intra caſtra compellunt: deinde caſtra ipſa turbatis ſtationibus capiūt. Perfertur circa collem clamor: fugatq; ex ſuis quemq; præſidijs. ita magna pars abſenti hoſti ceſſit. Quos intra vallum egerat pauor (fuere autem ad triginta millia) omnes cæſi, caſtra direpta. Ita rebus geſtis, Coſ. aduocata concione, P. Decij nō cœptas ſolum ante, ſed cumulatas noua virtute laudes peragit: & præter militaria

A litaria alia dona, aurea corona eum, & centum bobus, eximioq; vno
albo opimo auratis cornib. donat. Milites qui in pręsidio simul fue-
rant, duplici frumento in perpetuũ, in præsentia singulis bobus, bi-
nisq; priuis tunicis donati. Secundũ consulis donationem legiones
gramineam coronam obsidionalem, clamore donum approbãtes,
Decio imponunt. altera corona eiusdem honoris index à præsidio
suo imposita est. His decoratus insignibus bouem eximiũ Marti im-
molauit, centum boues militibus dono dedit, qui secũ in expeditio-
ne fuerãt. ijsdem militib. legiones libras farris, & sextarios vini con-
tulerunt. Omniaq; ea ingenti alacritate per clamorem militarẽ, in-
dicem omniũ assensus, gerebãtur. Tertia pugna ad Suessulam com-
missa est: qua fugatus à Marco Valerio Samnitiũ exercitus, omni ro-
bore iuuentutis domo accito, certamine vltimo fortunam experiri
statuit. Ab Suessula nuncij trepidi Capuã, inde equites citati ad Va-
B lerium Cos. opem oratum veniunt. Confestim signa mota: relictisq;
impedimentis castrorum valido præsidio, raptim agitur agmen: nec
procul ab hoste locum exiguum, vt quibus præter equos cæterorum
iumentorum calonumq; turba abesset, castris cœpit. Samnitiũ exer-
citus, velut haud vlla mora pugnę futura esset, aciem instruit: deinde
postquam nemo obuius ibat, infestis signis ad castra hostium succe-
dit. Ibi vt militem in vallo vidit: missiq; ab omni parte exploratum,
quam in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatẽ inde ho-
stium colligentes, retulerunt: fremere omnis acies, complendas esse
fossas, scindendumq; vallum, & in castra irrumpendũ, transactumq;
ea temeritate bellum foret, ni duces continuissent impetum militũ.
Cæterum quia multitudo sua commeatibus grauis, & prius sedendi
ad Suessulã, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerũ omnium
inopia esset: placuit, dum inclusus paueret hostis, frumentatum per
C agros militẽ duci. interim & Romano, qui expeditus quantũ hume-
ris inter arma geri posset, frumẽti secum attulisset, de futura omnia.
Consul palatos per agros cum vidisset hostes, stationes infrequentęs
relictas, paucis milites adhortatus, ad castra oppugnãda ducit. Quæ
cum primo clamore atq; impetu cepisset, pluribus hostiũ in tento-
rijs suis, quam in portis valloq; cæsis, signa captiua in vnum locum
conferri iussit: relictisq; duabus legionibus custodiæ & præsidij cau-
sa graui edicto monitis, vt donec ipse reuertisset, præda abstinerent:
profectus agmine instructo, cũ præmissus eques velut indagine dis-
sipatos Samnites ageret, cędẽ ingentẽ fecit. nam neq; quo signo coi-
rent inter se, neq; vtrũ castra peterent, an longiorẽ intenderent fu-
gam, territis constare poterat. Tantumq; fugæ ac formidinis fuit, vt
ad XL. millia scutatorũ, nequaquã tot cæsis, & signa militaria, cum

V.C. ijs quæ in caſtris capta erant, ad CLXX. ad conſulem deferrentur. A
Tunc in caſtra hoſtium reditum, ibiq; omnis præda militi data. Hu-
ius certaminis fortuna & Faliſcos, cum in inducijs eſſent, fœdus pe-
tere ab ſenatu coegit, & Latinos iam exercitibus comparatis ab Ro.
in Pelignum vertit bellum. Neq; ita rei geſtæ fama Italiæ ſe finibus
tenuit: ſed Carthaginienſes quoq; legatos gratulatū Romam miſere
cum coronæ aureæ dono, quę in Capitolio in Iouis cella poneretur:
fuit pondo XXV. Conſules ambo de Samnitibus triumpharunt, ſe-
quente Decio inſigni cum laude, doniſq;: cū incondito militari io-
co haud minus tribuni celebre nomen, quam conſulū eſſet. Campa-
norum deinde, Sueſſulanorūq; auditæ legationes: precantibuſq; da-
tum, vt præſidiū eo in hyberna mitteretur, quo Samnitiū excurſio-
nes arcerentur. Iam tum minime ſalubris militari diſciplinę Capua,
inſtrumento omnium voluptatū delinitos militū animos auertit à
memoria patriæ. inibanturq; conſilia in hybernis eodem ſcelere ad- B
imendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultorib. ad-
emiſſent: neq; immerito ſuum ipſorū exemplum in eos verſurū. Cur
autem potius Campani agrum Italiæ vberrimū, dignam agro vrbē,
qui nec ſe nec ſua tutari poſſint, quam victor exercitus haberet, qui
ſuo ſudore ac ſanguine inde Samnites depuliſſet? An ęquum eſſe, de-
dititios ſuos illa fertilitate atq; amœnitate perfrui, ſe militādo feſſos
in peſtilenti atq; arido circa vrbē ſolo luctari? aut in vrbe inſidentē
labem creſcentis indies fœnoris pati? Hæc agitata occultis coniura-
tionibus, nec dum vulgata in omnes conſilia inuenit nouus Coſ. C.
Martius Rutilius, cui Campania ſorte prouincia euenerat, Q. Serui-
lio collega ad vrbem relicto. Itaq; cum omnia ea ſicut geſta erāt per
tribunos comperta haberet, & ætate & vſu doctus: quippe qui iam
413. quartum Coſ. eſſet, dictatorq; & cenſor fuiſſet: optimum ratus, diſ-
ferendo ſpem quandocunq; vellent conſilij exequendi militarē im- C
petū fruſtrari, rumorē diſſipat, in iiſdem oppidis & anno poſt præſi-
dia hybernatura. diuiſa enim erāt per Campanię vrbes. manauerātq;
à Capua conſilia in exercitum omnē. Eo laxamento cogitationibus
dato, quieuit in præſentia ſeditio. Conſul educto in æſtiua milite, dū
quietos Samnites habebat, exercitū purgare miſſionibus turbulen-
torum hominum inſtituit, alijs emerita dicēdo ſtipendia eſſe: alios
graues iam ætate, aut viribus parum validos. Quidam in commea-
tus mittebantur. ſinguli primo, deinde & cohortes quædā, quia pro-
cul ab domo ac rebus ſuis hybernaſſent, per ſpeciē etiam militariū
vſuum cum alij alio mitterentur, magna pars ablegati. quam multi-
tudinem conſul alter Romæ, prætorq; alias ex alijs fingendo moras
retinebat. Et primo quidem ignari ludificationis, minime inuiti

domos

A domos reuisebant. postquam neq; reuerti ad signa primos, nec ferme alium, quam qui in Campania hybernassent, præcipueq; ex ijs seditionis authores mitti viderunt: primum admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos, consilia sua emanasse: iam quæstiones, iam iudicia, iam occulta singulorum supplicia, impotensq; & crudele consulum ac patrum in se regnum passuros. Hæc qui in castris erant, occultis sermonibus serunt, neruos coniurationis eiectos arte consulis cernentes. Cohors vna, cum haud procul Anxure esset, ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes consedit, ad excipiendos quos consul alijs atq; alijs (vt ante dictum est) causis mittebat. Iam valido admodum numero manus erat: nec quicquam ad iusti exercitus formam, præter ducem, deerat. incompositi itaq; prædantes in agrum Albanum perueniunt: & sub iugo Albæ Longæ castra vallo cingunt. perfecto inde opere, reliquum diei de impera-
B tore sumendo sententijs decertant, nulli ex præsentibus satis fidentes. quem autem ab Roma posse acciri? quem patrum aut plebis esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat, aut cui ex iniuria insanientis exercitus causa recte committatur? Postero die cum eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus vagis quidam compertũ attulerunt, T. Quintium in Thusculano agrum colere, vrbis honorũq; immemorẽ. Patriciæ hic vir gentis erat: cui cum militiæ magna cum gloria actæ finem pes alter ex vulnere claudus fecisset, ruri agere vitam procul ambitione ac foro constituit. Nomine audito, extemplo agnouere virũ: &, quod bene verteret, acciri iusserunt. sed parum spei erat, voluntate quicquam facturum. vim adhiberi ac metũ placuit. Itaq; silentio noctis cum tectũ villæ, qui ad id missi erant, intrassent, somno graui Quintium oppressum, nihil medium, aut imperiũ atq; honorem, aut vbi restitaret, mortem, ni sequeretur. denunciantes, in
C castra pertraxerunt. Imperator extemplo aduenienis appellatus: insigniaq; honoris exterrito subitę rei miraculo deferunt, & ad vrbem ducere iubent. Suo magis inde impetu, quam consilio ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauum viæ quæ nunc Appia est, perueniunt: issentq; confestim ad vrbem, ni venire contra exercitum, dictatoremq; aduersus se M. Valerium Coruinum dictum audissent, & magistrum equitum L. Æmylium Mamercum. Vbi primum in conspectum ventum est, arma signaq; agnouere: extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerant bella: vltimaq; rabies secessio ab suis habebatur. Itaq; iam duces, iam milites vtrinque cõgressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorũ etiam pro patria satietas teneret, nedum aduersus patriam; Coruinus om-

nes charitate ciues, præcipue milites, & ante alios suum exercitum A complexus, ad colloquiũ processit. Cognito ei extemplo haud minor ab aduersarijs verecundia, quam ab suis silentiũ datum. Deos, inquit, immortales, milites, vestros publicos, meosq; ab vrbe proficiscens ita adoraui, veniãq; supplex poposci: vt mihi de vobis cõcordiæ partæ gloriam, non victoriam darent: satis fuit, eritq; vnde belli decus pariatur: hinc pax petenda est. Quod deos immortales inter nuncupanda vota expoposci, eius me compotem voti vos facere potestis: si meminisse vultis, non vos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colles quos cernitis, patrię vestrę esse. si hunc exercitum ciuium vestrorum: si me consulem vestrum, cuius ductu auspicioq; priore anno bis legiones Samnitiũ fudistis, bis castra vi cepistis. Ego sum M. Valerius Coruinus, milites: cuius vos nobilitatem beneficijs erga vos non iniurijs sensistis: nullius superbæ in vos legis, nullius crudelis senatusconsulti author: in omnibus meis imperijs in me seuerior, quam in vos. Ac si cui genus, si cui B sua virtus, si cui etiam maiestas, si cui honores subdere spiritus potuerunt: ijs eram natus, id specimen mei dederam, ea ætate cõsulatum adeptus eram, vt potuerim tres & viginti annos natus consul patribus quoque ferox esse, non solum plebi. Quod meum factum, dictumve consulis grauius quam tribuni audistis? Eodem tenore duos insequentes consulatus gessi: eodem hæc imperiosa dictatura geretur: vt neq; in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quam in vos, horreo dicere hostes. Ergo vos prius in me strinxeritis ferrum, quam in vos ego. Isthinc signa canent, isthinc clamor prius incipiet atq; impetus, si dimicandum est. Inducite in animum, quod non induxerunt patres auiq; vestri: non illi qui in Sacrum montem secesserunt: non hi qui postea Auentinum insederunt. Expectate dum vobis singulis, vt olim Coriolano, matres coniuges crinibus passis ob- C uiæ ab vrbe veniant. tum Volscorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieuerunt: vos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? Tite Quinti, quocunq; istic loco seu volens seu inuitus constitisti: si dimicandum erit, tum tu in nouissimos te recipito: fugeris etiam honestius, tergumq; ciui dederis, quam pugnaueris contra patriam. Nunc ad pacificandum bene atq; honeste inter primos stabis, & colloquij huius salutaris interpres fueris. Postulate æqua, & ferte: quanquam vel iniquis standum est potius, quam impias inter nos cõferamus manus. Titius Quintius plenus lachrymarum ad suos versus: Me quoq;, inquit, milites, si quis vsus mei est, meliorem pacis quam belli habetis ducem. Nõ enim illa modo Volscus aut Samnis, sed Romanus verba fecit, vester consul, vester imperator,

A rator, milites, cuius auſpicia pro vobis experti, nolite aduerſus vos "
velle experiri. Qui pugnarent vobiſcum infeſtius, & alios duces ſe- "
natus habuit: qui maxime vobis ſuis militibus parceret, cui plurimũ "
vos imperatori veſtro crederetis, eum elegit. Pacem etiã qui vincere "
poſſunt, volunt. Quid nos velle oportet? Quin omiſſis ira & ſpe fal- "
lacibus authoribus, nos ipſos noſtraque omnia cognitæ permitti- "
mus fidei? Approbantibus clamore cunctis, Titus Quintius ante ſi- "
gna progreſſus, in poteſtate dictatoris milites fore dixit: orauitque, vt cauſam miſerorum ciuium ſuſciperet, ſuſceptamque eadem fide, qua rempub. adminiſtrare ſolitus eſſet, tueretur. ſibi ſe priuatim nihil cauere: nolle alibi quam in innocentia ſpem habere. militibus cauendum, quod apud patres ſemel plebi, iterum legionibus cautum ſit, ne fraudi ſeceſſio eſſet. Quintio collaudato, cæteris bonum animum habere iuſſis, dictator equo citato ad vrbem reuectus, au-
B thoribus patrib. tulit ad populum in luco Petilino, ne cui militum fraudi ſeceſſio eſſet. Orauit etiam bona venia. Quirites, ne quis eam rem ioco serioue cuiquam exprobraret. Lex quoq; ſacrata militaris lata eſt, ne cuius militis ſcripti nomen, niſi ipſo volente, deleretur: additumq; legi, ne quis, vbi tribunus militum fuiſſet, poſtea ordinum ductor eſſet. id propter P. Salonium poſtulatum eſt ab coniuratis: qui alternis prope annis & tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primipili appellant. Huic infenſi milites erant, quod ſemper aduerſatus nouis conſiliis fuiſſet, nec particeps eorum eſſet, qui ab Lautulis fugiſſent. Itaq; cum hoc vnum propter Salonium ab ſenatu non impetraretur, tum Salonius obteſtatus patres conſcriptos, ne ſuum honorem pluris quam concordiam ciuitatis æſtimarent, perpulit, vt id quoq; ferretur. Æque impotens poſtulatum fuit, vt de ſtipendio equitum (merebant autem triplex ea
C tempeſtate) æra demerentur, quod aduerſati coniurationi fuiſſent. Præter hæc inuenio apud quoſdam, L. Genutium tribunum plebis tuliſſe ad populum, ne fœnerare liceret. Item aliis plebiſcitis cautũ, ne quis eundem magiſtratum intra decem annos caperet, neu duos magiſtratus vno anno gereret, vtique liceret Coſſ. ambos plebeios creari. Quæ ſi omnia conceſſa ſunt plebi, apparet haud paruas vires defectionem habuiſſe. Aliis annalib. proditum eſt, neq; dictatorem Valerium dictum, ſed per Coſſ. omnem rem actam: neq; antequam Romam veniretur, ſed Romæ eam multitudinem coniuratorum ad arma cõſternatam eſſe: nec in T. Quintij villam, ſed in ædes C. Manlij nocte impetum factũ: eumq; à coniuratis comprehenſum, vt dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito conſediſſe: nec ab ducib. mentionẽ concordiæ ortam, ſed repẽte, cum in aciem

armati exercitus processissent, salutationẽ factam: & permistos dextras iungere, ac complecti inter se lachrymantes milites cœpisse: coactosq; Coss. cum viderent auersos à dimicatione militum animos, retulisse ad patres de concordia reconcilianda. adeo nihil præterquàm seditionem fuisse, eamq; compositam, inter antiquos rerum authores constat. Et huius fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus graue bellum aliquot populos ab Romana societate auertit: & præter Latinorum infidum iam diu fœdus, Priuernates etiam Norbam atq; Setiam finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt. A

DECADIS PRIMAE LIB. VIII.

EPITOME.

Latini cum Campanis defecerunt: & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt: vt, si pacem habere vellent: alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est, vt exanimaretur. T. Manlius consul filium suum, quod cōtra edictum pugnauerat aduersum Latinos: quamuis prospere pugnasset: securi percussit. Laborantibus in acie Romanis, P. Decius cum Manlio deuouit se pro exercitu: & concitato equo cum in medios hostes se intulisset: interfectus, morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in deditionem venerunt. T. Manlio in vrbem reuerso, nemo ex iuuentute obuiam processit. Minutia virgo Vestalis incesti damnata est. Ausonib. victis, in oppidũ Cales colonia deducta est. Item Fregellæ coloniæ deductæ sunt. Veneficium complurium matronarũ deprehensum: quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de veneficio tunc primum constituta est. Priuernatibus, cum rebellassent, victis ciuitas data est. Palæpolitani victi bello: & obsidione in deditionem venerunt. Q. Publio, qui eos obsederat: primũ imperium prolatum: & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter Lucij Papyrij creditoris libidinem: qui C. Publio debitori suo stuprũ inferre voluerat. Cum L. Papyrius dictator reuersus in vrbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda: Q. Fabius magister equitum occasione rei bene gerendæ inuitatus, contra edictum eius præliatus est: qui prospere aduersus Samnites pugnauit. ob eam causam cum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur: Fabius Romam profugit: & cum causa parum proficeret: populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prospere gestas continet. B C

Iam

A IAm Coss. erant C. Plautius II. L. Æmylius Mamercus, cum Setini Norbanique Romam nuncij defectionis Priuernatium cum querimoniis acceptæ cladis venerunt. V.C. 414. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum, allatum est. Vtrunque bellum Plautio sorte euenit. Prius ad Priuernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine deuicti hostes, oppidum captũ, redditumq; Priuernatib. præsidio valido imposito: agri partes duæ ademptæ. Inde victor exercit⁹ Satricũ contra Antiates ductus. ibi magna vtrinq; cæde atrox præliũ fuit, & cum tempestas eos neutro inclinata spe dimicantes diremisset. Romani nihil eo certamine tã ambiguo fessi, in posterũ diem prælium parant. Volscis recensentib. quos viros in acie amisissent, haud quaq̃ idem animus ad iterandum periculum fuit. Nocte pro victis Antium agmine trepido, sauciis, ac parte im-
B pedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna vis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se consul dixit: finesque hostium vsque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli Æmylio ingresso Sabellum agrum, nõ castra Samnitium, non legiones vsquam oppositæ. ferro igniq; vastantem agros, legati Samnitium pacem orantes adeunt. a quo reiecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis, pacem sibi ab Romanis, bellique ius aduersus Sidicinos petierunt. Quæ se eo iustius petere, quod in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non aduersis, vt Campani, venissent: & aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos: qui nec, vt Samnites, in pace amicitiam: nec, vt Campani, auxilium in bello petissent: nec in fide populi Romani, nec in ditione essent. Cum de postulatis Samnitiũ Titus Æmylius præ-
C tor senatum consuluisset, reddendumque his fœdus patres censuissent, prætor Samnitibus respondit: Nec, quominus perpetua cum eis amicitia esset, per pop. Roma. stetisse: nec contradici, quin quoniam ipsos belli culpa sua contracti tædium ceperit, amicitia de integro reconcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi quo minus Samniti populo pacis belliq; liberum arbitrium sit. Fœdere icto cum domum reuertissent, extemplo inde exercitus Romanus ductus, annuo stipendio, & trium mensium frumẽto accepto, quod pepigerat consul, vt tempus induciis daret quoad legati redissent. Samnites copiis iisdem, quibus vsi aduersus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti, haud in dubia spe erant mature vrbis hostium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri est: deinde, postquam patres vt seram eam, vltimaque

tandem

V. C. tandē neceſſitate expreſſam aſpernabãtur, ad Latinos iam ſua ſpon- A
te in arma motos facta eſt. Ne Cāpani quidem (adeo iniuriæ Sam-
nitium, q̃ beneficij Romanorũ memoria pręſentior erat) his ſe armis
abſtinuere. Ex his tot populis vnus ingens exercitus duce Latino fi-
nes Samnitium ingreſſus, plus populationib. quam prælijs cladium
fecit. & quanq̃ ſuperiores certaminib. Latini erant: haud inuiti, ne
ſæpius dimicãdum foret, agro hoſtium exceſſere. Id ſpacium Sam-
nitib. datum eſt Romã legatos mittendi. qui cum adiiſſent ſenatum,
conqueſti eadē ſe fœderatos pati, quæ hoſtes eſſent paſſi, precib. in-
infimis petiere, vt ſatis ducerent Romani victoriã quam Samnitib.
ex Campano Sidicinoq; hoſte eripuiſſent: ne vinci etiã ſe ab ignauiſ-
ſimis populis ſinerent. Latinos Cãpanosq;, ſi ſub ditione populi Rō.
eſſent, pro imperio arcerent Samniti agro. ſin imperiũ abnuerent,
armis coercerent. Aduerſus hæc reſponſum anceps datum, quia fa-
teri pigebat in poteſtate ſua Latinos iam nō eſſe, timebantq; ne ar- B
guendo ab alienarent. Campanorum aliam conditionē eſſe, qui nō
fœdere, ſed per deditionē in fidem veniſſent. Itaq; Campanos ſeu ve-
lint, ſeu nolint, quieturos: in fœdere Latino nihil eſſe, quod bellare
cum quib. ipſi velint, prohibeantur. Quod reſponſum, ſicut dubios
Sannites, quidnã facturum Romanum cenſerent, dimiſit: ita Cam-
panos metu abalienauit: Latinos velut nihil iam nō concedentibus
Romanis, ferociores fecit. Itaq; per ſpeciē aduerſus Samnites belli
parandi, crebra concilia indicentes, omnibus conſultationib. inter
ſe principes occulte Romanum coquebant bellum. Huic quoq; ad-
uerſus ſeruatores ſuos bello Campanus aderat. Sed quanquã omnia
de induſtria celabantur, priusq; quam mouerentur Romani, tolli
ab tergo Samnitem hoſtem volebant: tamen per quoſdam priuatis
hoſpitiis neceſſitudinibusq; coniunctos indicia coniurationis eius
Romam emanarunt. iuſſisq; ante tempus conſulib. abdicare ſe ma- C
giſtratu: quo maturius noui conſules aduerſus tantam molem belli
crearentur: religio inceſſit, ab eis quorum imminutum imperium
eſſet, comitia haberi. itaq; interregnum initum. duo interreges fue-
415. runt, M. Valerius, ac M. Fabi9. Is creauit conſules T. Manlium Tor-
quatum III. P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum Epiri regem
in Italiam claſſe appuliſſe conſtat. quod bellum, ſi prima ſatis pro-
ſpera fuiſſent, haud dubie ad Romanos perueniſſet. Eadem ætas re-
rum magni Alexandri eſt, quem ſorore huius ortum, in alio tractu
orbis inuictum bellis iuuenem fortuna morbo extinxit. Cæterum
Romani, & ſi defectio ſociorum nominisq; Latini haud dubia erat.
tamen tanquã de Samnitibus, non de ſe curam agerent, decē prin-
cipes Latinorũ Romam euocauerunt, quib. imperarent quę vellent.
Prætores

A Prætores tum duos Latini habebant, L. Annium Setinũ, & L. Numitium Circeiensem, ambos ex coloniis Romanis: per quos præter Signiam Velitrasq;, & ipsas colonias Romanas, Volsci etiam exciti ad arma erant. eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquã dubium erat, super qua re accirentur. Itaque concilio prius habito, prætores quam Romam proficiscerentur, euocatos se ab senatu docent Romano, & quæ actum iri secum credant, quidnã ad ea responderi placeat, referunt. Cum aliud alij censerent, tum Annius: Quanquã ipse ego retuli quid responderi placeret, tamen magis ad summã rerum nostrarum pertinere arbitror. quid agendum nobis, quam quid loquendum sit. Facile erit, explicatis consiliis, accommodare reb. verba. Nam si etiam nunc sub vmbra fœderis æqui seruitutem pati possumus, quid abest quin proditis Sidicinis, non Romanorum solum, sed Samnitium quoq; dicto pareamus: respondeamusq; Romanis, B nos, vbi innuerint, posituros arma? Sin autem tandem libertatis desiderium remordet animos: si fœdus est, si societas æquatio iuris est: si consanguineos nos Romanorũ esse, quod olim pudebat, nunc gloriari licet: si socialis illis exercitus is est, quo adiuncto duplicent vires suas, quem secernere ab se Coss. bellis propriis ponẽdis sumendisque nolint, cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis consul datur? Vbi pars virium, ibi & imperij: pars est. Est quidem nobis hoc per se haud nimis amplum, quippe concedentibus Romam caput Latio esse, sed vt amplum videri posset, diuturna patientia fecimus. Atqui si quando vnquam consociandi imperij, vsurpandæ libertatis tempus optastis: en hoc tempus adest, & virtute vestra, & deum benignitate vobis datum. Tentastis patientiam negando militem. Quis dubitat exarsisse eos, cum plus ducentorũ annorum morem solueremus? Pertulerunt tamen hunc dolorem. Bellum nostro C nomine cum Pelignis gessimus. Qui ne nostrorum quidem finium per nos tuendorum ius antea dabant, nihil intercesserunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab se ad nos desciisse, exercitus nos parare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt: nec mouerunt se ab vrbe. Vnde hæc illis tanta modestia, nisi a conscientia virium & nostrarum & suarum? idoneos authores habeo, querentib. de nobis Samnitib. ita responsum ab senatu Romano esse, vt facile appareret, ne ipsos quidem iam postulare vt Latium sub Romano imperio sit. Vsurpate modo postulando eo, quod illi vobis taciti concedunt. Si quem hoc dicere metus prohibet, en ego ipse audiente non populo Romano modo senatuq;, sed Ioue ipso, qui Capitolium incolit, profiteor me dicturũ, vt si nos in fœdere ac societate esse velint, consulẽ alterum ab nobis, senatusq; partẽ accipiant. Hæc ferociter non suadenti

denti ſolùm, ſed pollicenti, clamore & aſſenſu omnes permiſerunt, A
vt ageret diceretque quæ è repub. nominis Latini, fideque ſua viderentur. Vbi eſt Romam ventum, in Capitolio ei ſenatus datus eſt. Ibi cùm T. Manlius Coſ. egiſſet cum eis ex authoritate patrum, ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent: Annius, tanquam victor armis Capitolium cepiſſet, non legatus iure gentium tutus loqueretur: » Tempus erat, inquit, T. Manli, voſque patres conſcripti, tandem iam vos nobiſcum nihil pro imperio agere, cum florētiſſimum deum benignitate nunc Latium armis viriſq;, Samnitibus bello victis, Sidicinis Campaniſq; ſociis, nunc etiam Volſcis adiunctis, videretis: colonias quoque veſtras Latinum Romano prætuliſſe imperium. Sed quoniam vos regno impotenti finem vt imponatis, non inducitis in animum: nos quanquam armis poſſumus aſſerere Latium in libertatem, conſanguinitati tamen hoc dabimus, vt conditiones pacis feramus æquas vtriſque, quoniam vires quoq; æquari B
diis immortalibus placuit. Conſulem alterum Roma, alterum ex Latio creari oportet: ſenatus partem æquam ex vtraque gente eſſe: vnum populum, vnam rempub. fieri. Et vt imperij eadem ſedes ſit, idemq; omnibus nomen: quoniam ab alterutra parte concedi neceſſe eſt: quod vtriſq; bene vertat, ſit hæc ſane patria potior, & Romani omnes vocemur. Forte ita accidit, vt parem ferociæ huius & Romani Coſ. T. Manlium haberent: qui adeo non tenuit iram, vt ſi tanta dementia patres conſcriptos cepiſſet, vt ab Setino homine leges acciperēt, gladio cinctum in ſenatum venturum ſe eſſe palam diceret, & quemcunq; in curia Latinum vidiſſet, ſua manu interempturum. & conuerſus ad ſimulacrum Iouis: » Audi Iupiter hęc ſcelera, inquit, audite ius faſq;. Peregrinos Coſſ. & peregrinum ſenatum in tuo Iupiter augurato templo captus, atq; ipſe oppreſſus viſurus es? Hæccine fœdera Tullus Romanus rex cum Albanis patribus veſtris C
Latini, hæc L. Tarquinius vobiſcum poſtea fecit? Non venit in mentem pugna apud Regillum lacum? Adeo & cladium veſtrarum veterum, & beneficiorum noſtrorum erga vos, obliti eſtis? Cum conſulis vocem ſubſecuta patrū indignatio eſſet, proditur memoriæ, aduerſus crebram implorationē deum, quos teſtes fœderum ſæpius inuocabant cōſules, vocem Annij ſpernentis numina Iouis Romani auditam. certe cum cōmotus ira ſe ab veſtibulo tēpli citato gradu proriperet, lapſus per gradus, capite grauiter offenſo, impactus imo ita eſt ſaxo, vt ſopiretur. Exanimatū authores quoniā non omnes ſunt, mihi quoque in incerto relictum ſit: ſicut inter fœderum ruptorum teſtationem ingenti fragore cœli procellam effuſam. nam & vera eſſe, & apte ad repræſentandem iram deum ficta poſſunt. Torquatus miſ-

tus miſ-

A tus missus ab senatu ad dimittẽdos legatos, cum iacentem Annium vidisset, exclamat ita vt populo patribusque audita vox pariter sit: Bene habet: dij pium mouete bellum. est cœleste numen, es magne Iupiter, haud frustra te patrem deum hominumque hac sede sacrauimus. Quid cessatis Quirites, vosq; patres conscripti arma capere diis ducibus? Sic stratas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum iacentem videtis. Assensu populi excepta vox consulis, tantum ardoris animis fecit, vt legatos ꝓficiscentes cura magistratuum magis, qui iussu consulis prosequebantur, quam ius gentium ab ira impetuq; hominum tegeret. Cõsensit & senatus bellum: consulesq; duobus scriptis exercitib. per Marsos Pelignosq; profecti, adiuncto Samnitium exercitu, ad Capuam, quo iam Latini sociiq; conuenerant, castra locant. Ibi in quiete vtriq; cõsuli eadem dicitur visa species viri maioris, quam pro humano habitu, augustiorisq;, dicentis:
B Ex vna acie imperatorem, eo altera exercitum diis Manibus matriq; Terræ deberi. vtrius exercitus imperator legiones hostium, superq; eas se deuouisset, eius populi partisque victoriam fore. Hos vbi nocturnos visus inter se consules contulerunt, placuit auerruncandæ deum iræ victimas cædi: simul vt si extis eadem quæ somno visa fuerant, portenderentur, alteruter consulum fata impleret. Vbi responsa aruspicum insidenti iam animo tacitæ religioni cõgruerunt, tum adhibitis legatis tribunisq;, & imperiis deum propalam expositis, ne mors voluntaria consulis exercitum in acie terreret: comparant inter se, vt ab vtra parte cedere Romanus exercitus cœpisset, inde se consul deuoueret pro populo Rom. Quiritibusq;. Agitatum etiam in concilio est, vt si quando vnquam seuero vllum imperio bellum administratum esset, tunc vti disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. Curã acuebat, quod aduersus Latinos bellandum erat,
C linguã, moribus, armorũ genere, institutis ante omnia militaribus cõgruentes. milites militibus, centurionib. centuriones, tribuni tribunis, compares collegæq;, iisdem præsidiis, sæpe iisdem manipulis permisti fuerant. Per hæc ne quo errore milites caperentur, edicunt cõsules, ne quis extra ordinem in hostem pugnaret. Forte inter cæteros turmarũ præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erant, T. Manlius consulis filius super castra hostiũ cum suis turmalib. euasit, vt vix teli iactu ab statione ꝓxima abesset. ibi Thusculani erant equites. præerat Geminius Metius, vir tum genere inter suos, tum factis clarus. is vbi Romanos equites insignemq; inter eos præcedentem consulis filium (nam omnes inter se vtiq; illustres viri noti erant) cognouit: Vnane, ait, turma Romani cum Latinis sociisq; bellum gesturi estis? Quid interea consules, quid duo exercitus con-

sulares

,, sulares agent? Aderunt in tempore, Manlius inquit, & cum illis ade- A
,, rit Iupiter ipse, fœderum à vobis violatorum testis, qui plus potest,
,, polletq;. Si ad Regillum lacum ad satietatem vestram pugnauimus,
,, hic quoq; efficiemus profecto, ne nimis acies vobis, & collata signa
nobiscum, cordi sint. Ad ea Geminius paululum ab suis equo proue-
,, ctus: Visne igitur, dum dies ista venit, qua magno conatu exercitus
,, moueatis, interea tu ipse congredi mecum, vt nostro duorum iam
,, hinc euentu cernatur, quantũ eques Latinus Romano præstet? Mo-
,, uet ferocem animum iuuenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexuperabilis vis fati. Oblitus itaque imperij patrij, consulumq; edicti, præceps ad id certamen agitur, quo vinceret an vinceretur, haud multum interesset. Equitibus cæteris velut ad spectaculum summotis, spacio quod vacui interiacebat cãpi, aduersos concitant equos: & cum infestis cuspidibus concurrissent, Manlij cuspis super galeam hostis Metij trans ceruicem equi elapsa est. circum a- B
ctis deinde equis, cum prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset, spiculũ inter aures equi fixit. ad cuius vulneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret. excussit equitem: quem cuspide parmaq; innixum, attollentem se graui casu, Manlius ab iugulo, ita vt per costas ferrum emineret, terræ affixit, spoliisq; lectis ad suos reuect⁹, cum ouante gaudio turma in castra, atq; inde ad prætorium ad patrem tendit, ignarus fati, futurique, laus an pœna merita esset. Vt me omnes, inquit, pater, tuo sanguine ortum vere ferrent, prouocatus equestria hæc spolia capta ex hoste
,, cæso porto. Quod vbi audiuit consul, extẽplo filium auersatus, con-
,, cionem classico aduocari iussit quæ vbi frequens conuenit: Quan-
,, doquidem, inquit, tu T. Manli neq; imperium consulare, neq; ma-
,, iestatem patriam veritus, aduersus edictum nostrum extra ordinem
,, in hostem pugnasti, & quantum in te fuit, disciplinam militarem, C
,, qua stetit ad hanc diem Romana res, soluisti: meq; in eam necessita-
,, tem adduxisti, vt aut reip. mihi, aut mei meorumq; obliuiscendũ sit:
,, nos potius nostro delicto plectemur, quam respub. tanto suo dãno
,, nostra peccata luat. Triste exemplum, sed in posterum salubre iu-
,, uentuti erimus. Me quidem cum ingenita charitas liberum, tũ spe-
,, cimen istud virtutis deceptũ vana imagine decoris in te mouet: sed
,, cũ aut morte tua sancienda sint consulũ imperia, aut impunitate in
,, perpetuũ abroganda: nec te quidẽ, si quid in te nostri sanguinis est,
,, recusare censeam, quin disciplinã militarẽ culpa tua ꝓlapsam, pœ-
,, na restituas: I lictor, deliga ad palũ. Exanimati omnes tam atroci imperio: nec aliter q̃ in se quisq; districtã cernẽtes securim, metu magis q̃ modestia quieuere. Itaq; velut emerso ab admiratione animo, cũ
silentio

A silentio defixi stetissent: repente postquam ceruice cęsa fusus est cruor, tum libero conquestu coortæ voces sunt, vt neq; lamentis, neq; execrationibus parceretur: spoliisq; contectũ iuuenis corpus, quantum militaribus studiis funus vllum concelebrari potest, structo extra vallum rogo cremaretur: Manlianaq; imperia non in præsentia modo horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent. Fecit tamen atrocitas pœnę obedientiorem duci militem: & pręterquam quod custodiæ vigiliæq; & ordo stationum intentioris vbiq; curæ erant, in vltimo etiam certamine, cum descensum in aciem est, ea seueritas profuit. fuit enim ciuili maxime bello pugna similis. adeo nihil apud Latinos dissonum ab Romana repub. præter animos, erat. Clypeis antea Romanis vsi sunt: deinde postquam stipendiarij facti sunt, scuta pro clypeis fecere: & quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. Postremo in plures ordines instruebantur. Ordo sexagenos milites, duos centuriones, vexillarium vnum habebat. Prima acies hastati erant manipuli quindecim, distantes inter se modicum spacium. Manipulus leueis vicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. Leues autem, qui hastam tantum gesaq; gererent, vocabantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus est nomen. hos sequebantur scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc XXX. manipulorum agmen antepilanos appellabãt, quia sub signis iam alij quindecim ordines locabantur: ex quib. ordo vnusquisq; tres partes habebat, earum vnamquanq; primum pilum vocabant. tribus ex vexillis constabat. Vexillum CLXXXVI. homines erant. Primum vexillum triarios ducebat, veteranum militem spectatæ virtutis: secundum rorarios, minus roboris ætate factisq;: tertium accensos, minimæ fiduciæ manum. eo & in postremam aciem reiiciebantur. Vbi his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnam inibant. si hastati profligare hostem non possent, pede presso eos retrocedentes in interualla ordinum principes recipiebant. tum principum pugna erat. Hastati sequebantur. Triarij sub vexillis considebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas sub erecta cuspide in terra fixas, haud secus quam vallo septa inhorreret acies, tenẽtes. Si apud principes quoque haud satis prospere esset pugnatum, à prima acie ad triarios sensim referebantur. Inde rem ad triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbuit. Triarij consurgentes, vbi in interualla ordinum suorum principes & hastatos recepissent, extemplo compressis ordinib. velut claudebant vias: vnoq; continente agmine iam

nulla spe post relicta in hostem incedebant. Id erat formidolosissimum hosti, cum velut victos insecuti, nouam repente aciem exurgentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecentis alterum tantum ex Latino delectu adijciebatur: qui ea tēpestate hostes erant Romanis, eodemq; ordine instruxerāt aciem. Nec vexilla cum vexillis tantum, vniuersi hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio quoq; cum centurione, si ordines turbati non essent, concurrēdum sibi esse sciebat. Duo primipili ex vtraque acie inter triarios erant: Romanus corpore haud quaquā satis validus, cæterum strenuus vir, peritusq; militiæ: Latinus viribus ingēs, bellatorque primus: notissimi inter se, quia semper pares ordines duxerunt. Romano haud satis fidenti viribus, iā Romæ permissum erat ab Coss. vt subcenturionem sibi quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab vno destinato hoste. isque iuuenis in acie oblatus, ex centurione latino victoriam tulit. Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuij montis, qua via ad Veserim ferebat. Romani Coss. prius quam educerent in aciem, immolauerunt. Decio caput iecinoris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam diis hostiā esse: Manliū egregiè litasse. Atqui bene habet, inquit Decius, si ab collega prospere litatum est. Instructis, sicut ante dictum est, ordinibus, processere in aciem. Mālius dextro, Decius læuo cornu præerat. Primo vtrinque æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorum, se ad principes recepere. In hac trepidatione Decius Cos. M. Valerium magna voce inclamat: Deorum, inquit, ope Valeri opus est. agedum pontifex publicus populi Romani præi verba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pontifex eum togam prætextam sumere iussit, & velato capite manu subter togam ad mentum exerta, super telum subiectum pedibus stantem sic dicere: Iane, Iupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, diui Nouensiles, dij indigetes, diui quorum est potestas nostrorum, hostiumque, dijq; manes, vos precor, veneror, veniā peto feroque: vti populo Rom. Quiritum vim victoriamque prosperetis: hostesque populi Romani Quiritium terrore, formidine, morteque afficiatis. Sicut verbis nuncupaui, ita pro repub. Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Rom. Quiritium, legiones auxiliaque hostium mecum diis manibus Tellurique deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet, matureque collegæ se deuotum pro exercitu nunciare. Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit: ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab vtraque

acie

A acie aliquanto augustior humano visu, sicut cœlo missus piaculum omnis deorum iræ, qui pestem ab suis auersam in hostes ferret. Ita omnis terror pauorque cum illo latus, signa primo Latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem peruasit. Euidentissimum id fuit, quod quacunq; equo inuectus est, ibi haud secus quam pestifero sidere icti pauebant. vbi vero corruit obrutus telis, inde iam haud dubie consternatæ cohortes Latinorum, fugam ac vastitatem late fecerunt. Simul & Romani exolutis religione animis, velut tum primum signo dato coorti, pugnam integram ediderunt nam & Rorarij procurrebant inter Antepilanos, addiderantque vires hastatis ac principibus: & Triarij genu dextro innixi, nutum Cos. ad consurgendum expectabant. Procedente deinde certamine, cum aliis partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius Cos audito euentu collegæ, cum, vt ius fasq; erat, lachrymis non minus quam laudibus

B debitis prosecutus tam memorabilē mortē esset: paulisper addubitauit, an consurgendi iam Triariis tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad vltimum discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui vbi subiere, extemplo Latini, tanquam idem aduersarij fecissent, Triarios suos excitauerunt: qui aliquandiu pugna atroci cum & semetipsi fatigassent, & hastas aut præfregissent, aut hebetassent, pellerent vi tamen hostem, debellatum iam rati, peruentumq; ad extremam aciem: tum Cos. Triariis: " Consurgite nunc, inquit, integri aduersus fessos, memores patriæ " parentumq;, & coniugum ac liberorum, memores consulis pro ve- " stra victoria morte occumbentis. Vbi Triarij consurrexerunt inte- " gri, refulgentibus armis, noua ex improuiso exorta acies, receptis in interualla ordinum Antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisq; ora fodientes, primo robore virorum

C cæso, per alios manipulos velut inermes prope intacti euasere: tantaque cæde perrupere cuneos, vt vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoq; sub radicib. montis procul instructi, præbuere terrorem Latinis. Cæterum inter omnes ciues sociosque præcipua laus eius belli penes Coss. fuit: quorum alter omnes minas periculaque ab diis superis inferisq; in se vnum vertit: alter ea virtute, eoq; consilio in prælio fuit, vt facile conuenerit inter Romanos Latinosque, qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderunt, vtrius partis T. Manlius dux fuisset, eius futuram haud dubie fuisse victoriam. Latini ex fuga se Minturnas cōtulerunt. castra secundum prælium capta, multique mortales ibi viui oppressi, maxime Campani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppressit: postero die inuentum inter maximam hostium stragem coopertum

telis, funusque par morti celebrante collega factum. Illud adiicien- A
dum videtur, licere conſuli, dictatoriq; & prætori, cum legiones ho-
ſtium deuoueant: non vtique ſe, ſed quem velit ex legione Romana
ſcripta ciuem deuouere: ſi is homo qui deuotus eſt moritur, probe
factum videri: ni moritur, tum ſignum ſeptem pedes altum, aut ma-
ius, in terrã defodi, & piaculum hoſtia cædi. vbi illud ſignum defoſ-
ſum erit, eo magiſtratum Romanum deſcendere fas non eſſe. Sin au-
tem ſeſe deuouere volet, ſicuti Decius deuouit: ni moritur, neq; ſu-
um, neq; publicũ diuinum pure faciet qui ſeſe deuouerit. Vulcano
arma, ſiue cui alij diuo deuouere volet: ſiue hoſtia, ſiue quo alio vo-
let ius eſto. Telo, ſuper quod ſtans conſul precatus eſt, hoſtem potiri
fas non eſt: ſi potiatur, Marti ſuoue taurilib. piaculum fieri. Hæc etſi
omnis diuini humaniq; moris memoria aboleuit, noua peregrinaq;
omnia priſcis ac patriis præferendo haud ab re duxi, verbis quoque
ipſis, vt tradita nuncupataq; ſunt, referre. Romanis poſt præliũ de- B
mũ factum Samnites veniſſe ſubſidio, expectato euẽtu pugnæ, apud
quoſdã authores inuenio. Latinis quoq; ab Lauinio auxilium, dum
deliberando terunt tempus, victis demum ferri cœptum. & cum iam
portis prima ſigna, & pars agminis eſſet egreſſa: nũcio allato de cla-
de Latinorũ, cum conuerſis ſignis retro in vrbem rediretur, præto-
rem eorum nomine Milionium dixiſſe ferunt, pro paulula via ma-
gnam mercedẽ Romanis eſſe ſoluendam. Qui Latinorum pugnę ſu-
perfuerant, multis itinerib. diſſipati, cum ſe in vnum cõglobaſſent,
Veſcia vrbs eis receptaculum fuit. Ibi in conſiliis Numiſius impera-
tor eorum, affirmando communẽ vere Martem belli, vtranq; aciem
pari cæde poſtrauiſſe, victoriæque nomen tantum penes Romanos
eſſe, cæterã pro victis fortunã & illos gerere: funeſta duo conſulum
prætoria, alterum parricidio filij, alterum conſulis deuoti cęde, tru-
cidatum exercitum omnem: cæſos haſtatos principeſq; ſtragem & C
ante ſigna & poſt ſigna factam: triarios poſtremo rem reſtituiſſe: La-
tinorũ etſi pariter acciſæ copię ſint, tamen ſupplemento vel Latium
propius eſſe, vel Volſcos, quam Romã. Itaq; ſi videatur eis, ſe ex La-
tinis & ex Volſcis populis iuuentute propere excita, rediturum in-
feſto exercitu Capuam eſſe: Romanoſq; nihil tum minus quã præ-
lium expectantes, nec opinato aduentu perculſurum. Fallacib. lite-
ris circa Latium nomenque Volſcum miſſis, quia qui non interfue-
runt pugnæ, ad credendum temere faciliores erant, tumultuarius
vndiq; exercitus raptim conſcriptus cõuenit. Huic agmini Torqua-
tus conſul ad Trifanũ (inter Sinueſſam Minturnaſq; is locus eſt) oc-
currit. prius quam caſtris locus caperetur, ſarcinis vtrinque in acer-
uum coniectis, pugnatum, debellatumque eſt. adeo enim acciſæ res
ſunt,

A ſunt, vt conſuli victorẽ exercitum ad populandos agros eorum du- V.C
centi dederent ſe omnes Latini: deditionemq; eam Campani ſeque-
rentur. Latium Capuaq; agro multati. Latinus ager, Priuernati ad-
dito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, vſque ad Vultur-
num flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latino iugera, ita vt
dodrantem ex Priuernati complerent, data: terna in Falerno, qua-
drantib. etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuere La-
tinorum Laurentes, Campanorumq; equites: quia non deſciuerant.
Cum Laurentibus reuocari fœdus iuſſum. renouaturque ex eo quo-
tannis poſt diem decimum Latinarum. Equitibus Campanis ciuitas
data: monumentoq; vt eſſet, æneam tabulam in æde Caſtoris Romę
fixerunt. Vectigal quoque eis Campanus populus iuſſus pendere in
ſingulos quotannis (fuere autẽ mille & ſexcenti) denarios nummos
quadringenos quinquagenos. Ita bello geſto, præmiis pœnaq; pro
B cuiuſque merito perſolutis, T. Manlius Romam rediit. cui venienti
ſeniores tantum obuiam exiſſe conſtat: iuuentutem & tunc & om-
ni vita deinde auerſatam eum, execratamq; Antiates in agrum Ho-
ſtienſem, Ardeatem, Solonium incurſiones fecerunt. Manlius Con-
ſul, quia ipſe per valetudinem id bellum exequi nequierat, dictato-
rem L. Papyrium Craſſum, qui tum forte erat prętor, dixit. ab eo ma-
giſter equitum L. Papyrius Curſor dictus. Nihil memorabile aduer-
ſus Antiates ab dictatore geſtum eſt, cum aliquot menſes ſtatiua in
agro Antiati habuiſſet. Anno inſigni victoria de tot ac tam poten-
tibus populis, ab hoc conſulum alterius nobili morte, alterius ſicut
truci, ita claro ad memoriam imperio, ſucceſſere Coſſ. T. Æmylius 416.
Mamercus, & Q. Publius Philo: neq; in ſimilem materiam rerum, &
ipſi aut ſuarum rerum, aut partium in repub. magis quam patriæ
memores. Latinos ob iram agri amiſſi rebellantes in campis Fene-
C ctanis fuderunt, caſtriſq; exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu auſpicio-
que res geſtæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quo-
rum ibi iuuentus cæſa erat: Æmylius ad Pedum exercitum duxit. Pe-
danos tuebatur Tyburs, Præneſtinus, Veliternuſq; populus. Vene-
rant & ab Lanuuio Antioq; auxilia. Vbi cum præliis quidem ſupe-
rior Romanus eſſet: ad vrbem ipſam Pedum, caſtraq; ſociorum po-
pulorum, quæ vrbi adiuncta erant, integer labor reſtaret: bello in-
fecto repente omiſſo, conſul, quia collegæ decretum triumphum
audiuit, ipſe quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam re-
diit. Qua cupiditate offenſis patribus, negantibuſq; niſi Pedo capto
aut dedito triumphum, hinc alienatus ab ſenatu Æmylius, ſeditio-
ſis tribunatibus ſimilem deinde conſulatum geſſit. Nam neq; quo-
ad fuit cõſul, criminari apud populum patres deſtitit. collega haud

V.C. quaquam aduersante: quia & ipse de plebe erat. materiam autem A
præbebat criminibus ager in Latino Falernoq; agro maligne plebi diuisus. & postquam senatus finire imperium consulibus cupiens, dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit: Æmylius, cui tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum Iunius Brutus dictus. Dictatura popularis, & orationib. in patres criminosis fuit: & quod tres leges secundissimas plebi, aduersas nobilitati tulit: vnã, vt plebiscita omnes Quirites tenerent: alteram, vt legum quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragiũ patres authores fierent: tertiam, vt alter vtiq; ex plebe, cum eo ventum sit, vt vtrunq; plebeium fieri liceret, censor crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus, ac dictatore, quam ex victoria eorum, bellicisq; rebus foris auctum imperium patres credebant.
417. bant. Anno insequenti L. Furio Camillo, C. Mænio Coss. quo insignius omissa res Æmylio superioris anni consuli exprobraretur, Pedum armis virisq; & omni vi expugnandum ac delendum senatus B
fremit: coactiq; noui consules omnibus eam rem præuerti, proficiscuntur. Iam Latio is status erat rerum, vt neq; bellum, neque pacem pati possent. Ad bellum opes deerant: pacem ob agri adempti dolorem aspernabantur. mediis consiliis standum videbatur, vt oppidis se tenerent, ne lacessitus Romanus causam belli haberet: & si cuius oppidi obsidio nunciata esset, vndique ex omnib. populis auxilium obsessis ferretur. Neq; tamen nisi admodum à paucis populis Pedani adiuti sunt. Tyburtes, Prænestinique, quorum ager propior erat, Pedum peruenere. Aricinos, Lanuuinosq;, & Veliternos Antiatibus Volscis se coniungentes ad Asturæ flumen Menius improuiso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburtibus maxime valido exercitu, maiore mole, quanquam æque prospero euentu pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorũ C
fecit: in quos parte exercitus conuersa, Camillus non compulit solum eos intra mœnia, sed eodem etiam die, cum ipsos auxiliaq; eorum perculisset, oppidũ scalis cœpit. Placuit inde iam maiore conatu animoq; ab vnius expugnatione vrbis ad per domandum Latium victorem circũducere exercitũ. Nec quieuere ante, quam expugnãdo, aut in deditionem accipiendo singulas vrbes, Latium omne subegere. Præsidiis inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere. Additus triumpho honos, vt statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur. Priusquam comitiis in insequentem annum consules rogarent, Camillus de Latinis populis ad senatum retulit, atque ita disseruit: Patres conscripti, quod bello armisque in Latio agendum fuit, id iam deum

A deum benignitate ac virtute militum ad finem venit. cæsi ad Pedum V.C.
Asturamq; sunt exercitus hostium: oppida Latina omnia, & Antium
ex Volscis, aut vi capta, aut recepta in deditionem, præsidiis tenentur
vestris. Reliqua consultatio est, quoniam rebellando sæpius nos
solicitant, quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. Dij
immortales ita vos potentes huius consilij fecerunt, vt sit Latium
deinde, an non sit, in vestra manu posuerint. Itaque pacem vobis,
quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum vel sæuiendo, vel
ignoscendo potestis. Vultis crudeliter consulere in deditos, victosque? 396.
licet delere omne Latium: vastas inde solitudines facere, vnde
sociali egregio exercitu per multa bella magnaq; sæpe vsi estis. Vultis
exemplo maiorum augere rem Romanam, victos in ciuitatem
accipiendo? Materia crescendi per summam gloriam suppeditat.
Certe id firmissimum longe imperium est, quo obedientes gaudent.
B Sed maturato opus est, quicquid statuere placet. Tot populos inter
spem metumque suspensos animi habetis; & vestram vtique de eis
curam quamprimum absolui, & illorum animos, dum expectatione
stupent, seu pœna, seu beneficio præoccupari oportet. Nostrum
enim fuit efficere, vt omnium rerum vobis ad consulendum potestas
esset: vestrum est decernere quod optimum vobis, reiq; publicæ
sit. Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare:
sed cum aliorum causa alia esset, ita expediri posse consilium dicere,
vt pro merito cuiusq; statueretur, si de singulis nominatim referrent
populis. Relatum igitur de singulis, decretumq;. Lanuuinis 397.
ciuitas data: sacraq; sua reddita cum eo, vt ædes locusq; Sospitæ Iunonis
communis Lanuuinis municipib. cum populo Rom. esset. Aricini,
Nomentaniq; & Pedani eodem iure quo Lanuuini in ciuitatem
accepti. Thusculanis seruata ciuitas, quam habebant: crimenq;
C rebellionis à publica fraude in paucos authores versum. In Veliternos
veteres ciues Romanos, quod toties rebellassent, grauiter sæuitum:
& muri deiecti, & senatus inde abductus: iussiq; trans Tyberim
habitare, vt eius qui cis Tyberim deprehensus esset, vsque ad mille
pondo clarigatio esset: nec prius quam ære persoluto, is qui cepisset,
extra vincula captum haberet. In agrum senatorum coloni missi:
quibus adscriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt.
Et Antium noua colonia missa, cum eo, vt Antiatibus permitteretur,
si & ipsi adscribi coloni vellent. naues inde longæ abactæ:
interdictumque mari Antiati populo est, & ciuitas data. Tyburtes
Prænestiniq; agro multati, neq; ob recens tantum rebellionis commune
cum aliis Latinis crimen, sed ꝙ tędio imperij Romani cũ Gallis,
gente efferata, arma quõdam consociassent. Cæteris Latinis populis,

V.C. pulis connubia, commerciaq;, & consilia inter se ademerunt. Campanis equitib. honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluissent: Fundanisq;, & Formianis, quod per fines eorum tuta pacataq; semper fuisset via, ciuitas sine suffragio data. Cumanos, Suessulanosque eiusdem iuris conditionisq;, cuius Capuam esse placuit. Naues Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit: Rostraque id templum appellatum. C. Sulpitio Longo, P. Ælio Peto Coss. A
418. que id templum appellatum. C. Sulpitio Longo, P. Ælio Peto Coss.
cum omnia non opes magis Romanæ, quam beneficiis parta gratia bona pace obtineret: inter Sidicinos Auruncosq; bellum ortũ. Aurunci a T. Manlio Coss. in deditionem accepti, nihil deinde mouerant: eo petẽdi auxilij ab Romanis causa iustior fuit. sed prius quam consules ab vrbe (iusserat enim senatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur, Auruncos metu oppidum deseruisse: profugosque cum coniugibus ac liberis Suessam communisse, quæ B
nunc Aurunca appellata, mœnia antiqua eorum, vrbemq; ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus Consulibus senatus, quorum cunctatione proditi socij essent: dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis, magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum augures vitio creatum videri dixissent, dictator magisterq; equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minutia Vestalis suspecta primo propter mundiorẽ iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiamq; in potestate habere: facto iudicio viua sub terrã ad portam Collinam dextra via stratam de fossa scelerato campo. credo ab incesto id ei loco nomen factum. Eodẽ anno Q. Publius Philo prætor primum de plebe, aduersante Sulpitio Cos. qui negabat rationẽ eius se habiturum, est factus: senatu, cum in summis imperiis id non obtinuisset, minus in prætu- C
419. ra intendente. Insequens annus L. Papyrio Crasso, Cæsone Duellio Coss. Ausonũ magis nouo q̃ magno bello fuit insignis Ea gens Cales vrbem incolebat: Sidicinis finitimis arma cõiunxerat: vnoq; prælio haud sane memorabili duorum populorũ exercitus fusus ꝓpinquitate vrbium & ad fugã pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamen omissa eius belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipsi mouerant bellum, aut mouentibus auxilium tulerant, aut causa armorum fuerant. Itaq; omni ope annixi sunt, vt maximum ea tempesta-
420. te imperatorem M. Valerium Coruinum Coss. quartum facerent. collega additus Coruino M. Attilius Regulus. & ne forte casu erraretur, petitum ab Coss. vt extra sortem Coruini ea prouincia esset. Exercitu victore à superioribus consulibus accepto, ad Cales, vnde bellum

A bellum ortum erat, profectus,cum hostes ab superioris etiam certa- V.C.
minis memoria pauidos clamore atq; impetu primo fudisset, mœ-
nia ipsa oppugnare est aggressus: & militum quidem is erat ardor, vt
iam inde cum scalis succedere ad muros vellent, euasurosq; conten-
derent. Coruinus, quia id arduum factu erat, labore militum po-
tius quam periculo peragere incœptum voluit. itaq; aggerem & vi-
neas egit, turresq; muro admouit quarum vsum forte oblata oppor-
tunitas præuertit. nanq; M. Fabius captiuus Romanus cum per ne-
gligentiam custodum festo die vinculis ruptis per murum inter ope-
ra Romanorum, religata ad pinnam muri reste suspensus manibus se
demisisset, perpulit imperatorem, vt vino epulisq; sopitos hostes ag-
grederetur. Nec maiore certamine capti cum vrbe Ausones sunt,
quam acie fusi erant. pręda capta ingens est: pręsidioq; imposito Ca-
libus, reductæ Romam legiones. Cos. ex senatusconsulto triumpha-
B uit: & ne Attilius expers gloriæ esset, iussi ambo Coss. aduersus Sidi-
cinos ducere exercitum, dictatorem ante ex senatusconsulto comi-
tiorum habendorum causa dixerũt L. Æmylium Mamercum: is ma-
gistrum equitum Q. Publiũ Philonem dixit. Dictatore comitia ha-
bente Coss. creati T. Veturius. Sp. Posthumius. Et si belli pars cum Si- 421.
dicinis restabat: tamen vt beneficio præuenirent desiderium plebis,
de colonia deducenda Cales retulerunt: factoq; senatusconsulto, vt
duo millia quingenti homines eo scriberentur, Triumuiros colo-
niæ deducendæ, agroq; diuidendo creauerunt, Cęsonem Duellium,
T. Quintiũ, M. Fabium. Noui deinde Coss. à veteribus exercitu ac-
cepto, ingressi hostium fines populando vsq; ad mœnia atq; vrbem
peruenerunt. Ibi, quia ingenti exercitu comparato Sidicini & ipsi
pro extrema spe dimicaturi enixe videbantur, & Samnium fama erat
conciri ad bellum: dictator ab consulibus ex authoritate senatus di-
C ctus P. Cornelius Ruffinus: magister equitum M. Antonius. Religio
deinde incessit, vitio eos creatos: magistratuq; se abdicauerunt: &
quia pestilentia insecuta est, velut omnibus eo vitio contactis auspi-
cijs, res ad interregnum redijt. ab interregno inito per quintum de-
mum interregem M. Valerium Coruinum creati Coss. L. Cornelius 422.
iterũ, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus fama Gallici belli pro tu-
multu valuit, vt dictatorẽ dici placeret. dictus M. Papyrius Crassus,
& magister equitũ P. Valerius Publicola. à quibus cum delectus in-
tentius quam aduersus finitima bella haberetur, exploratores missi
attulerũt quieta omnia apud Gallos esse. Samnium quoq; iam alte-
rum annum turbari nouis consilijs suspectum erat: eo ex agro Sidi-
cino exercitus Romanus non est deductus. Cæterum Samnites bel-
lum Alexandri Epeirensis in Lucanos traxit. qui duo populi aduer-

V.C. sus regem excursionem à Pæsto facientem signis collatis pugnaue- A
runt. eo certamine superior Alexander, incertum qua fide culturus,
si perinde cætera processissent, pacem cum Romanis fecit. Eodē an-
no census actus, nouique ciues censi: tribus propter eos additæ Me-
tia & Scaptia: censores addiderunt. Publius Philo, Sp. Posthumius.
Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio prętore lata, qua ciuitas si-
ne suffragio data. Hæc eo anno domi militiæque gesta. Fœdus inse-
quens annus seu intemperie cœli, seu humana fraude fuit, M. Clau-
dio Marcello, T. Valerio Coss. Flaccum, Potitūq; varie in annalibus
cognomen cōsulis inuenio: cæterum in eo parui refert quid veri sit.
Illud peruelim (nec omnes authores sunt) proditum falso esse, ve-
nenis absumptos, quorū mors infamē annum pestilentia fecerit,
sicut proditur tamen res, ne cui authorum fidē abrogauerim, expo-
nenda est. Cum primores ciuitatis similibus morbis, eodemq; ferme
omnes euentu morerentur. ancilla quædā ad Q. Fabium Maximum
ædilem curulem indicaturā se causam publicæ pestis professa est, si B
ab eo fides sibi data esset, haud futurū noxę indicium. Fabius confe-
stim rem ad consules, consules ad senatū referunt: consensuq; ordi-
nis fides indici data. Tum petefactū, muliebri fraude ciuitatē premi:
matronasque ea venena coquere: & si sequi extēplo velint manife-
sto deprehendi posse. Secuti indicem, & coquentes quasdā medica-
menta, & recondita alia inuenerunt, quibus in forum delatis, & ad
XX. matronis, apud quas deprehensa erāt, per viatorem accitis, duæ
ex eis Cornelia ac Sergia, patriciæ vtraq; gentis, cum ea medicamen-
ta salubria esse cōtenderent, ab confutante indice bibere iussæ, vt se
falsum cōmentam arguerent: spacio ad colloquendū sumpto, cum
summoto populo in conspectu omnium rem ad cęteras retulissent:
haud abnuentibus & illis bibere, epoto medicamento suamet ipsæ
fraude omnes interierunt. comprehensæ extēplo earū comites, ma- C
gnum numerum matronarū indicauerūt: ex quibus ad CLXX. da-
mnatæ. Neque de veneficiis ante eam diem Romæ quæsitū est. Pro-
digij ea res loco habita: captisq; magis mētibus quā consceleratis si-
milis visa. Itaq; memoria ex annalibꝰ repetita, in secessionibus quō-
dam plebis clauum ab dictatore fixū. alienatasque discordia mentes
hominum, eo piaculo compotes sui fecisse. dictatorem claui figendi
causa creari placuit. creatus Cn. Quintilius, magistrum equitum L.
Valerium dixit: qui fixo clauo magistratu se abdicarunt. Creati Coss.
424. L. Papyrius Crassus iterum, L. Plautius Venox. cuius principio anni
legati ex Volscis Fabraterni & Lucani Romam venerunt, orantes vt
in fidem reciperentur: si à Samnitium armis defensi essent, se sub im-
perio populi Romani fideliter atque obedienter futuros. Missi tum
ab se-

A ab senatu legati: denunciatumq; Samnitibus, vt eorum populorum V.C.
finibus vim abstinerent. valuitq; ea legatio, non tam quia pacem vo-
lebant Samnites, quam quia nōdum parati erant ad bellum. Eodem
anno Priuernas bellum initum: cuius socij Fundani, dux etiam Fun-
danus fuit Vitruuius Vaccus, vir non domi solum, sed etiam Romæ
clarus. ædes fuere in palatio eius, quæ Vacci prata diruto ædificio
publicatoq; solo appellata. Aduersus hunc vastantem effuse Setinū
Norbanumq; & Coranū agrum, L. Papyrius profectus, haud procul
castris eius consedit. Vitruuio nec vt vallo se teneret aduersus vali-
diorem hostem, sana constare mens, nec vt longius à castris dimica-
ret, animus suppetere. Vix tota extra portam castrorum explicita a-
cie, fugam magis retro quam prælium aut hostem spectante milite
sine consilio, sine audacia depugnat: & vt leui momento, nec ambi-
guè est victus: ita breuitate ipsa loci, faciliq; receptu in tam propin-
B qua castra, haud ægre militē à multa cæde est tutatus. nec fere quis-
quam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, cum in castra
ruerent, cæsi: primisque tenebris Priuernum inde petitum agmine
trepido, vt muris potius quam vallo sese tutarentur. A. Priuerno
Plautius alter Cos. peruastatis passim agris, prædaque abacta, in a-
grum Fundanum exercitum inducit. ingredienti fines senatus Fun-
danorum occurrit: negant se pro Vitruuio sectamque eius secutis
precatum venisse. sed pro Fundano populo: quem extra culpam bel-
li esse, ipsum Vitruuium indicasse, cum receptaculum fugæ Priuer-
num habuerit, non patriam Fundos. Priuerni igitur hostes populi
Romani querendos, persequendosque esse, qui simul à Fundanis ac
Romanis vtriusque patriæ immemores, defecerint. Fundanis pa-
cem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptæ ciui-
tatis: orare se consulem, vt bellum ab innoxio populo abstineat: a-
C gros, vrbem, corpora ipsorum coniugumque ac liberorum suorum
in potestate populi Romani esse, futuraque. Collaudatis Fundanis
Cos. literisque Romam missis in officio Fundanos esse, ad Priuer-
num flexit iter. Prius animaduersum in eos qui capita coniurationis
fuerant, à Cos. scribit Claudius ad CCCL. ex cōiuratis vinctos Ro-
mam missos: eamque deditionem ab senatu non acceptam: quod e-
gentium atque humilium pœna defungi velle Fūdanum populum
censuerint. Priuernū duobus consularibus exercitibus cum obside-
retur, alter Cos comitiorum causa Romā reuocatus. Carceres eo an-
no in circo primum statuti. Nondum perfunctos cura Priuernatis
belli, tumultus Gallici fama atrox inuasit, haud ferme vnquam ne-
glecta patribus. Extemplo igitur Coss. noui L. Æmylius Mamercus, 425.
& Cn. Plautius eo ipso die Calen. Quintilib. quo magistratus inierūt,
compa-

comparare inter se prouincias iussi: & Mamercus, cui Gallicum bellum euenerat, scribere exercitum sine vlla vacationis venia. quin opificum quoq; vulgus, & sellularij, minime militiæ idoneum genus, exciti dicuntur: Veiosq; ingens exercitus cōtractus, vt inde obuiam Gallis iretur. Longius discedi, ne alio itinere hostis falleret, ab vrbē incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis eius quiete à Gallis, Priuernum omnis conuersa vis. Duplex inde fama est, alij vi captam vrbem, Vitruuiumq; viuum in potestatem venisse, alij, prius quam vltima adhiberetur vis, ipsos se in deditionē consulis caduceum pręferentes permisisse authores sunt, Vitruuiūq; ab suis traditū. Senatus de Vitruuio Priuernatibusq; consultus, consulem Plautium dirutis Priuerni muris, præsidioq; valido in posito, ad triumphum accersit. Vitruuium in carcerem asseruari iussit quoad consul redisset, tum verberatum necari: ædes eius, quæ essent in palatio diruendas, bona Semoni Sango censuerunt consecranda: quodq; æris ex eis redactum est, ex eo ęnei orbes facti, positi in sacello Sangi versus ædem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, vt, qui senator Priuerni post defectionē ab Romanis mansisset, trans Tyberim lege eadem qua Veliterni habitaret. His ita decretis, vsq; ad Triumphum Plautij silentium de Priuernatibus fuit: post triumphum Consul necato Vitruuio, socijsq; eius noxę, apud satiatos iam
›› supplicijs nocentiū tutam mentionē de Priuernatibus ratus: Quo-
›› niam authores defectionis, inquit, meritas pœnas & ab dijs immor-
›› talibus, & à vobis habent, Patres conscripti: quid placet de innoxia
›› multitudine fieri? Equidem etsi meæ partes exquirendæ magis sen-
›› tentiæ, quam dandæ sunt: tamen cum videā Priuernates vicinos Sa-
›› mnitibus esse, vnde nunc nobis incertissima pax est, quam minimū
›› irarum inter nos illosq; relinqui velim. Cum ipsa per se res anceps esset, prout cuiusq; ingenium erat atrocius mitiusve suadentibus, tum incertiora omnia vnus ex Priuernatibus legatis fecit, magis cōditionis in qua natus esset, quam præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ autore, quam pœnam meritos Priuernates censeret: eam, inquit, quam merentur qui se libertate dignos censent. cuius cum feroci responso infestiores factos videret consul eos, qui ante Priuernatium causam impugnabant: vt
›› ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret: Quid si pœ-
›› nam, inquit, remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habi-
›› turos speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: si
›› malam, haud diuturnam. Tum vero minari, nec id ambigue, Priuer-
›› natem quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos po-
›› pulos. pars melior senatus ad meliora responsa trahere, & dicere, viri, &

A ri, & liberi, vocem auditam an credi poſſe, vllum populum, aut hominem deniq; in ea conditione, cuius eum pœniteat, diutius quam neceſſe ſit, manſurum? ibi pacē eſſe fidam, vbi voluntarij pacati ſint: neq; eo loco, vbi ſeruitutem eſſe velint, fidem ſperandam eſſe. In hāc ſententiā maxime cōſul ipſe inclinauit animos, identidem ad principes ſententiarum conſulares, vti exaudiri poſſet à pluribus, dicendo, eos demum qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos eſſe qui Romani fiant. Itaq; & in ſenatu cauſam obtinuere: & ex authoritate patrum latum ad populum eſt, vt Priuernatibus ciuitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam miſſi ſunt: bina iugera agri acceperunt. Secutus eſt annus re belli domive inſignis, P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula Coſſ. præterquam quod Fregellas (Sidicinorum is ager, deinde Volſcorum fuerat) colonia deducta: & populo viſceratio data à Marco Flauio in funere matris. Erāt 426.
B qui per ſpeciem honorandę parentis meritam mercedem populo ſolutam interpretarentur, quod eum die dicta ab ædilibus crimine ſtupratæ matrisfamilię abſoluiſſet. Data viſceratio in prēteritā iudicij gratiā, honoris etiā ei cauſa fuit: tribunatuq; plebis proximis comitijs abſens præſentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, vbi nunc Neapolis ſita eſt: duabus vrbibus populus idem habitabat, Cumis erant oriundi. Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt. Claſſe qua aduecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere. primo in inſulas Ænariam & Pythecuſas egreſſi, deinde in continentem auſi ſedes transferre. Hæc ciuitas cum ſuis viribus, tum Samnitium infida aduerſus Romanos ſocietate freta, ſiue peſtilentiæ, quæ Romanam vrbem adorta nunciabatur, fidens, multa hoſtilia aduerſus Romanos agrum Campanum Falernūq; incolentes fecit. Igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publio Phi- 427.
C lone iterum Coſſ. fœcialibus Palæpolin ad res repetendas miſſis, cum relatum eſſet à Græcis, gente lingua magis ſtrenua quam factis, ferox reſponſum: ex authoritate patrum populus Palæpolitanis bellum fieri iuſſit. Inter Coſſ. prouincijs comparatis, bello Græci perſequendi Publio euenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, ſi qua ſe mouerent, oppoſitus. Fama autē erat, defectioni Campanorum imminentes admoturos caſtra. ibi optimum viſum Cornelio ſtatiua habere. Ab vtroq; conſule exiguam ſpem pacis cum Samnitibus eſſe, certior fit ſenatus. Publius duo millia Nolanorū militum, & quatuor Samnitiū, magis Nolanis cogentibus, quam voluntate Græcorum, recepta Palæpoli miſerat. Romæ compertū eſt, delectum indictum à magiſtratibus: vniuerſum Samnium erectum: ac vicinos populos, Priuernatem Fundanumq; & Formianum, haud ambigue

ambigue solicitari. Ob hęc cum legatos mitti placuisset, prius ad Samnites, quam bellum fieret, responsum redditur à Samnitibus ferox. Vltro incusabant iniurias Romanorum: neq; eo negligentius ea quę ipsis obijcerentur, purgabant, haud vllo publico consilio auxiliove iuuari Græcos: nec Fundanum Formianumve à se solicitatos: quippe minime pœnitere se virium suarum, si bellum placeat. cæterum nō posse dissimulare, ægre pati ciuitatem Samnitium, quod Fregellas ex Volscis captas, dirutasq; ab se, restituerit Romanus populus, coloniamq; in Samnitium agro imposuerit, quam coloni eorū Fregellas appellent. eam se contumeliam iniuriamq;, ni sibi ab ijs qui fecerint, dematur, ipsos omni vi depulsuros esse. Cum Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios atq; amicos vocaret: „ Quid perplexe agimus? inquit. Nostra certamina, Romani, non „ verba legatorum, nec hominum quisquam disceptator, sed campus „ Campanus, in quo concurrendū est, & arma, & communis Mars bel- B „ li decernet. Proinde inter Capuam Suessulamq; castra castris conferamus: & Samnis Romanusne imperio Italiā regat, decernamus. Legati Romanorum cum se non quo hostis vocasset, sed quo imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent: iam Publius inter Palæpolim Neapolimq; loco opportune capto, diremerat hostib. societatem auxilij mutui, qua vt quisq; locus premeretur, inter se vsi fuerant. Itaq; cum & comitiorum dies instaret, & Publium imminentē hostiū muris auocari ab spe capiendæ indies vrbis, haud è Republica esset: actum cum tribunis est, ad populum ferrent, vt, cum Publius Philo cōsulatu abisset, proconsul rem gereret, quoad debellatū cum Græcis esset. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat, literæ missæ, vt dictatorē comitiorum causa diceret. dixit M. Claudium Marcellum. ab eo magister equitum dictus Sp. Posthumius. Nec tamē ab dictatore comi- C tia sunt habita: quia vitione creatus esset, in disquisitionē venit. Cōsulti augures, vitiosum videri dictatorem pronunciauerūt. Eam rem tribuni suspectam infamemq; criminando fecerunt. nam neq; facile fuisse id vitium nosci, cum consul ineunte nocte silentio diceret dictatorem: neq; ab consule cuiquam publice priuatimve de ea re scriptum esse: nec quenquam mortalium extare, qui se vidisse aut audiuisse quid dicat, quod auspiciū dirimeret: neq; augures diuinare Romæ sedentes potuisse, quid in castris consuli vitij obuenisset. Cui nō apparere, quod plebeius dictator sit, id vitiū auguribus visum? Hæc, aliaq, ab tribunis nequicquam iactata: tamē ad interregnum res redit: dilatisq; alia atq; alia de causa comitijs, quartusdecimus demum interrex Lucius Æmylius Coss. creat C. Petilium, L. Papyrium Mugilanum:

A Ianum: Cursorem in alijs annalibus inuenio. Eodem anno Alexandriam in Ægypto proditum conditam: Alexandrumq; Epeiri regem ab exule Lucano interfectum, sortes Dodonæi Iouis euentu affirmasse. Accito ab Tarentinis in Italiã data dictio erat, caueret Acherusiam aquam, Pandosiamq; vrbẽ: ibi fatis eius terminum dari. eoq; ocius transmisit in Italiam, vt quam maxime procul abesset vrbe Pandosia in Epeiro, & Acheronte amni: quem ex Molosside fluentem in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterum (vt ferme fugiendo in media fata ruitur) cum sæpe Brutias Lucanasq; legiones fudisset: Heracleam Tarentinorum coloniam, Consentiam ex Lucanis, Sipontumq;, Brutiorum coloniam Acerinam, alias inde Messapiorum ac Lucanorũ cepisset vrbes: & trecentas familias illustres in Epeirum, quas obsidum numero haberet, misisset: haud procul Pandosia vrbe imminentes Lucanis ac Brutijs finibus, treis tumulos B aliquantum inter se distantes insedit: ex quibus incursiones in omnem partem agri hostilis faceret: & ducentos ferme Lucanorum exules circa se pro fidis habebat, vt pleraq; eius generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. Imbres continui campis omnibus inundantes cum interclusissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio: duo præsidia, quæ sine rege erant, improuiso hostium aduentu opprimuntur: deletisq; eis, ad ipsius obsidionem omnes conuersi. inde ab Lucanis exulibus ad suos nuncij missi sunt: pactoq; reditu promissum est, regem aut viuum aut mortuum in potestatem daturos. Cæterum cum delectis ipse egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes, & ducem Lucanorum cominus congressum obtruncat: contrahensq; suos ex fuga palatos, peruenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, indicantem iter. quem cum incerto vado transiret agmen, fessus metu C ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis: Iure Acheros vocaris, inquit. Quod vbi ad aures accidit regis, adiecit extemplo animum fatis suis, substititq; dubius an transiret. Tum Sotinus minister ex regijs pueris, quid in tanto discrimine periculi cunctaretur interrogans, indicat Lucanos insidijs quærere locum. quos vbi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium, & per medium amnem transmittit equum. Iamq; in vadum egressum eminus veruto Lucanus exul transfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. namque præciso medio, partem Consentiam misere: pars ipsis retenta ad ludibrium: quæ cum iaculis saxisque procul incesseretur, mulier vna vltra humanarum irarum fidem sæuienti turbæ immista, vt parumper sustinerent precata, flens ait, vi-

ait, virum sibi liberosq; captos apud hostes esse: sperare corpore re- A gio vtcunq; multato se suos redemptura. Is finis lacerationi fuit: sepultumq; Consentiæ quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris vnius: ossaq; Metapontum ad hostes remissa, inde Epeirum deuecta ad Cleopatram vxorem, sororemq; Olympiadem: quarum mater Magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hęc de Alexandri Epeirensis tristi euentu. quanquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamen quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romę quinto post conditam vrbem ijsdem quibus ante placandis habitum est dijs. Noui deinde consules iussu populi cum misissent, qui indicerent Samnitibus bellum, & ipsi maiore conatu quam aduersus Græcos cuncta parabant, & alia noua nihil tum animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atq; Appuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt, arma virosq; ad bellum pollicentes. fœdere B ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiã in Samnio res prospere gesta. Tria oppida in potestatem venerunt, Allife, Callife, Ruffrium: aliusq; ager primo aduentu Coss. longe lateq; est peruastatus. Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoq; bello, quo Græci obsidebantur, iam finis aderat. nam præterquã quod interseptis munimentis hostium pars parti abscissa erat, fœdiora aliquanto intra muros ijs quibus hostis territabat, patiebantur: & velut capti à suismetipsis præsidijs, indigna iam liberis quoq; ac coniugibus, & quæ captarum vrbium extrema sunt, patiebantur. Itaq; cum & à Tarento & à Samnitibus fama esset noua auxilia ventura: Samnitium plus quam vellent, intra mœnia esse rebantur: Tarentinorũ iuuentutem Gręci Gręcos haud minus per quos Samniti Nolanoq; quam vt Romanis hostibus resisterent, expectabant. Postremo leuissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus & Nymphius principes C ciuitatis communicato inter se consilio, partes ad rem agendam diuisere: vt alter ad imperatorem Romanorum transfugeret: alter subsisteret ad præbendam opportunam consilio vrbem. Charilaus fuit, qui ad P. Philonem venit: & quod bonum, faustum, felix Palæpolitanis, populoq; Romano esset, tradere se ait mœnia statuisse: eo facto vtrum ab se prodita, an seruata patria videatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec pacisci quicquam, nec petere: publice petere quam pacisci magis, vt si successisset incœptum, cogitaret populus Romanus potius cum quanto studio periculoq; reditum in amicitiam suam esset, quam qua stultitia & temeritate de officio decessum. Collaudatus ab imperatore, tria millia militũ ad occupandam eam partẽ vrbis quam Samnites insidebant, accepit: præsidio ei L. Quin-

A L. Quintius tribunus militum præpositus. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitium arte aggressus perpulerat, vt quoniam omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim, aut in Samnio esset, sineret se classe circumuehi ad Romanũ agrum: non oram modo maris, sed ipsi vrbi propinqua loca depopulaturum. sed vt falleret, nocte proficiscendũ esse, extemploq; naues deducendas. Quod quo maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium, præter necessarium vrbis præsidium, ad littus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris & multitudine semetipsa impediente sedulo alijs alia imperia turbans, terit tempus: Charilaus ex composito ab socijs in vrbem receptus, cum summa vrbis Romano milite implesset, tolli clamorem iussit: ad quem Græci signo accepto à principibus quieuere: Nolani per auersam partem vrbis via Nolam ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab vrbe, vt expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, postB quam periculo euaserunt, visa: quippe qui inermes nulla rerum suarum non relicta inter hostes, ludibrium non externis modo, sed etiam popularibus, spoliati atq; egẽtes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur: cum authoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tum fœdus Neapolitanum (eo enim deinde summa rei Græcorum venit) similius vero facit ipsos in amicitiam redisse. Publio triumphus decretus, quod satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem venisse. Duo singularia hæc ei viro primum contigere, prorogatio imperij non ante in vllo facta, & acto honore triumphus. Aliud subinde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. namq; cum Tarentini rem Palæpolitanam vana spe auxilij aliquandiu sustinuissent, postquam Romanos vrbe potitos accepere, velut destituti, ac non qui ipsi destituissent, increpare Palæpolitanos: ira atque inuidia in Romanos C fuere, eo etiam, quod Lucanos & Appulos (nam vtraq; eo anno societas cœpta est) in fidem populi Romani venisse allatum est. quippe propemodum peruentum ad se esse: iamq; in eo rem fore, vt Romani aut hostes, aut domini habendi sint. discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium, euentuq; eius verti: eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis validam, quando Lucanus defecit: quem reuocari ad huc, impelliq; ad abolendam societatem Romanã posse, si qua ars serendis discordijs adhibeatur. Hæc consilia cum apud cupidos rerum nouandarum valuissent: ex iuuentute quidam Lucanorum precio asciti, clari magis inter populares quam honesti, inter se mulctati ipsi virgis, cum corpora nuda intulissent in ciuium cœtum, vociferati sunt se, quod castra Romana ingredi ausi essent, à Coss. virgis cæsos, ac prope securi percussos esse. Deformis suapte

V.C. natura res, cum speciem iniuriæ magis quam doli præ se ferret, concitati homines, cogunt clamore suo magistratus senatum vocare: & alij circunstantes concilium, bellum in Romanos poscunt: alij ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuque etiam sanos consternante animos decernitur, vt societas cum Samnitibus renouetur, legatiq; ad eam rem mittantur. Repentina res, quia quam causam nullam, tam ne fidem quidem habebat: coacti a Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde breui fraus cœpit, postquam criminum falsorum authores Tarentum commigrauere: sed amissa omni de se potestate, nihil vltra quam vt pœniteret frustra restabat. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est quod necti desierunt. Mutatum autem ius ob vnius fœneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit, cui cum se C. Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset: quæ ætas formaq; misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animũ accenderunt: & florem ętatis eius fructum aduentitium crediti ratus, primo perlicere adolescentem sermone incesto est conatus: deinde postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atq; identidem admonere fortunæ: postremo cum ingenuitatis magis quã præsentis conditionis memorem videret, nudari iubet, verberaq; afferri. Quibus laceratus iuuenis cum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemq; conquerens fœneratoris, ingens vis hominũ quum ætatis miseratione, atq; indignitate iniuriæ accensa, tũ suæ conditionis, liberumq; suorum respectu, in forum, atq; inde agmine facto ad curiam concurrit. & cum consules tumultu repentino coacti, senatum vocarent, introeuntibus in curiam patribus, laceratum iuuenis tergum, procumbentes ad singulorũ pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam vnius, ingens vinculum fidei: iussiq; Coss. ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi solui, cautumq; in posterum, ne necterentur. Eodẽ anno cum satis per se ipsum Samnitium bellum, & defectio recens Lucanorũ, authoresq; defectionis Tarentini solicitos haberent patres: accessit vt & Vestinus populus Samnitibus sese coniungeret. Quę res sicut eo anno sermonibus magis passim hominũ iactata, quam in publico vllo concilio est: ita insequentis anni Coss. L. Furio Camillo iterũ, Iunio Bruto Scæuæ, nulla prior potiorq; visa est, de qua ad senatum referrent. Et quanquam noua res erat, tamen tanta cura patres incessit, vt pariter eam susceptam negle-

429.

A B C

A negleċtamq; timerent, ne aut impunitas eorum laſciuia ſuperbiaq;, V. C.
aut bello pœnæ expetitæ metu ꝓpinquo, atq; ira cōcirent finitimos
populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitib. par, Marſi Pe-
ligniq; & Marucini: quos, ſi Veſtinus attingeretur, omnes habendos
hoſtes. Vicit tamen pars, quæ in præſentia videri potuit maioris ani-
mi quā conſilij: ſed euentus docuit fortes fortunā iuuare. Bellum ex
authoritate patrū populus aduerſus Veſtinos iuſſit: prouincia ea Bru-
to, Samniū Camillo ſorte euenit. Exercitus vtroq; ducti, & cura tu-
endorū finium hoſtes prohibiti coniungere arma. Cæterū alterum
Coſ. L. Furium, cui maior moles rerū impoſita erat, morbo graui im
plicitū fortuna bello ſubtraxit: iuſſuſq; dictatorē dicere rei gerendæ
cauſa, longe clariſſimū bello ea tempeſtate dixit L. Papyrium Curſo-
rē, à quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magiſter equitū eſt dictus:
par nobile rebus in eo magiſtratu geſtis, diſcordia tamen, qua pro-
B pe ad vltimū dimicationis ventum eſt, nobilius. Ab altero conſule in
Veſtinis multiplex bellum, nec vſquā vario euentu geſtū eſt. nam &
peruaſtauit agros, & populando atq; vrendo tecta hoſtium ſataq;. in
aciem inuitos extraxit: & ita prælio vno accidit Veſtinorū res, haud
quaquā tamen incruento milite ſuo, vt non in caſtra ſolum refuge-
rent hoſtes, ſed iam ne vallo quidē ac foſſis freti dilaberentur in op-
pida, ſitu vrbium mœnibuſq; ſe defenſuri. Poſtremo oppida quoq; vi
expugnare adortus, primo Cutinā ingenti ardore militum, aut vul-
nerū ira, quod haud fere quiſquā integer prælio exceſſerat, ſcalis ce-
pit: deinde Cingiliā. vtriuſq; vrbis prædam militibus, quod eos neq;
portæ, neq; muri hoſtium arcuerant, conceſſit. In Samnium incertis
itum auſpicijs eſt: cuius rei vitium, non in belli euentū, quod proſpe-
re geſtū eſt, ſed in rabiem atq; iras imperatorū vertit. Nanq; Papyri- 430.
us dictator à pullario monitus, cum ad auſpiciū repetendū Romam
C proficiſceretur, magiſtro equitum denunciauit, vt ſeſe loco teneret,
neu abſente ſe cū hoſte manū confereret. Fabius cum poſt profectio
nem dictatoris per exploratores cōperiſſet: perinde omnia ſoluta a-
pud hoſtes, ac ſi nemo Romanus in Samnio eſſet: ſeu ferox adoleſcēs
indignitate accenſus, quod omnia in dictatore viderentur repoſita
eſſe: ſeu occaſione bene gerendæ rei inductus, exercitu inſtructo pa-
ratoq; profectus ad Imbriniū (ita vocant locum) acie cum Samniti-
bus conflixit. Ea fortuna pugnæ fuit, vt nihil relictum ſit, quo ſi affu-
iſſet dictator, res melius geri potuerit. nō dux militi, non miles duci
defuit. eques etiam authore L. Cominio Tribuno militum, qui ali-
quoties impetu capto perrūpere non poterat hoſtiū agmen, detraxit
frenos equis: atq; ita concitatos calcaribus permiſit, vt ſuſtinere eos
nulla vis poſſet. Per arma, per viros late ſtragē dedere. Secutus pedes

impetum equitum, turbatis hostibus intulit signa. Viginti millia A hostium cæsa eo die traduntur. Authores habeo, bis cum hoste signa collata dictatore absente, bis rem egregie gestã. Apud antiquissimos scriptores vna hæc pugna inuenitur. In quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, vt ex tanta cæde, multis potitus spolijs, congesta in ingentem aceruum hostilia arma subdito igne concremauit: seu votum id deorum cuipiam fuit: seu credere libet Fabio authore factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenque ibi scriberet, aut spolia in triumphum ferret. Literæ quoq; de re prospere gesta, ad senatum, non ad dictatorem missæ, argumentum fuere minime cum eo communicantis laudem. Ita certe dictator id factum accepit, vt lætis alijs victoria parta, præ se ferret iram, tristitiamque. Misso itaq; repente senatu, se ex curia proripuit: tum vero non Samnitium magis legiones, quam maiestatem dictatoriam, & disciplinam militarem à magistro equitum victam B & euersam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset. Itaq; plenus minarum, iræq; profectus in castra cum maximis itineribus isset, non tamen præuenire famam aduentus sui potuit. Præcurrerant enim ab vrbe, qui nunciarent dictatorem auidum pœnæ venire, alternis pene verbis T. Manlij facta laudantem. Fabius concione extemplo aduocata, obtestatus milites est, vt qua virtute Rempublicam ab infestissimis hostibus defendissent, eadem se, cuius ductu auspicioque vicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire amentem inuidia, iratum virtuti alienæ felicitatiq; furere, quod se absente Respublica egregie gesta esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites quam Romanos victoriam esse imperium dictare spretum, tanquam non eadem mente pugnari vetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc inuidia impedire virtutem alie- C nam voluisse, cupidissimisq; arma ablaturum fuisse militibus, ne se absente moueri possent: & nunc id furere, id ægre pati, quod sine L. Papyrio non inermes, non manci milites fuerint, quod se Q. Fabius magistrum equitum duxerit, ac non accensum dictatoris. Quid illum facturum fuisse, si quod belli casus ferunt, Marsq; communis, aduersa pugna euenisset, qui sibi deuictis hostibus, Republica bene gesta, ita vt non ab illo vnico duce melius geri potuerit, supplicium magistro equitum, & tunc victori minetur? Neq; illum magistro equitum infestiorem, quam tribunis militum, quã centurionibus, quam militibus esse: si posset, in omne sæuiturum fuisse: quia id nequeat, in vnum sæuire: etiam inuidiam tanquam ignem summa petere: in caput consilij, in ducem incurrere. Si se simul cum gloria rei gestæ extinxisset, tunc victorem velut in capto exercitu dominan-

tem,

A tem, quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda victoria videat, & salutem vnius omnibus curæ esse inclinaturum ad clementiorem sententiam animum. postremo se vitam fortunasque suas illorum fidei virtutiq; permittere. Clamor è tota concione ortus, vti bonum animum haberet: neminem illi vim allaturum saluis legionibus Romanis. Haud multo post dictator aduenit: classicoq; extemplo ad concionem aduocauit. Tum silentio facto, præco Q. Fabium magistrum equitum citauit. qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator: Quæro, inquit, de te Q. Fabi, cum summum imperium dictatoris sit, pareantque ei consules, regia potestas, prætores iisdem auspicijs, quibus Consules, creati, æquum censeas nec ne, magistrum equitum dicto audientem esse? Itemq; illud interrogo, cum B me incertis auspicijs profectum ab domo scirem, vtrum mihi turbatis religionibus Respub. in discrimen committenda fuerit, an auspicia repetenda, ne quid dubijs dijs agerem? Simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse? Sed quid ego hæc interrogo: cum si ego tacitus abissem, tamen tibi ad voluntatis interpretationem meæ dirigenda tua sententia fuerit. Quin tu respondes, vetuerimne te quicquam rei me absente agere? vetuerimne signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spreto, incertis auspicijs, turbatis religionibus, aduersus morem militarem, disciplinamque maiorum, & numen deorum ausus es cum hoste confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, responde: extra ea caue vocem mittas. Accede lictor. Aduersus quæ singula Q. Fabio cum respondere haud facile esset, & nunc quereretur eundem accusatorem capitis sui, ac iudi-C cem esse: modo vitam sibi eripi citius quam gloriam rerum gestarum posse vociferaretur: purgaretq; se inuicem, atq; vltro accusaret: tunc Papyrius redintegrata ira spoliari magistrum equitum, ac virgas & secures expediri iussit. Fabius fidem militum implorans, lacerantibus vestem lictoribus, ad triarios tumultum iam in concionem miscentes sese recepit. inde clamor in totam concionem est perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. Qui proximi forte tribunali steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterant, orabant vt parceret magistro equitum: neu cum eo exercitum damnaret. Extrema concio, & circa Fabium globus increpabant inclementem dictatorem: nec procul seditione aberant. Ne tribunal quidem satis quietum erat. Legati circumstantes sellam, orabant vt rem in posterum diem differret, & iræ suæ spacium, & consilio tem-

pus daret: ſatis caſtigatā adoleſcentiam Fabij eſſe: ſatis deformatam A
victoriam: ne ad extremū finem ſupplicij tenderet: neu vnico iuueni, neu patri eius clariſſimo viro, neu Fabiæ genti eā inureret ignominiam. Cum parum precibus, parum cauſa proficerent: intueri ſæuientem concionem iubebant: ita irritatis militum animis ſubdere ignem, ac materiam ſeditioni, non eſſe ætatis, non prudentiæ eius: neminem id Q. Fabio pœnā deprecanti ſuam vitio verſurum, ſed dictatori: ſi occæcatus ira infeſtam multitudinē in ſe prauo certamine mouiſſet. Poſtremo ne id ſe gratiæ dare Q. Fabij crederet, ſe iuſiurandum dare paratos eſſe, non videri ē Repub. in Q. Fabium eo tempore animaduerti. His vocibus cum in ſe magis incitarent dictatorem, quā magiſtro equitum placarēt, iuſſi de tribunali deſcendere legati: & ſilentio nequicquā per præconē tentato, cum præ ſtrepitu ac tumultu nec ipſius dictatoris, nec apparitorū eius vox audiretur, nox velut in prælio certamini finem fecit. Magiſter equitū iuſſus poſte- B
ro die adeſſe, cum omnes affirmarent infeſtius Papyrium exarſurum agitatum contentione ipſa exacerbatumque, clam ex caſtris Romam profugit: & patre authore & M. Fabio, qui ter iam Coſ. dictatorq; fuerat, vocato extemplo ſenatu, cum maxime conquereretur apud patres vim atq; iniuriam dictatoris, repente ſtrepitus ante curiam lictorum ſubmouentium auditur: & ipſe infenſus aderat, poſtquam comperit profectum ex caſtris, cum expedito equitatu ſecutus. Iterata deinde contentio eſt: & prehendi Papyrius Fabium iuſſit. vbi cum deprecantibus primoribus patrum, atq; vniuerſo ſenatu, perſtaret in incœpto immitis animus: tum pater M. Fabius: Quan-
„ doquidem, inquit, apud te nec authoritas ſenatus, nec ætas mea, cui
„ orbitatem paras, nec virtus nobilitaſque magiſtri equitum à te ipſo
„ nominati valet: nec preces, quæ ſæpe hoſtem mitigauere, quæ deo-
„ rum iras placant: tribunos plebis apello, & prouoco ad populum: C
„ eumque tibi fugienti exercitus tui, fugienti ſenatus iudicium, iudi-
„ cem fero, qui certe vnus plus quam tua dictatura poteſt, polletque,
„ videro ceſſuruſne prouocationi ſis, cui rex Romanus Tullus Hoſti-
„ lius ceſſit. Ex curia in concionem itur. quo cum paucis dictator, cum omni agmine principum magiſter equitum cum aſcendiſſet, deduci eum de roſtris Papyrius in partem inferiorem iuſſit. Secutus pa-
„ ter: Bene agis, inquit, cum eo nos deduci iuſſiſti, vnde & priuati
„ vocem mittere poſſemus. Ibi primo non tam perpetuæ orationes quam altercatio exaudiebantur. Vicit deinde ſtrepitum vox & indignatio Fabij ſenis, increpantis ſuperbiam crudelitatemq; Papyrij: ſe quoq; dictatorem Romæ fuiſſe, nec à ſe quenquam ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem violatum. Papyrium tan-

A um tanquam ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore victoriam & triumphum petere. Quantum esset inter moderationem antiquorum, & nouam superbiam crudelitatemque: dictatorem Quintium Cincinnatum in L. Minutium Cos. ex obsidione à se ereptum non vltra sæuisse, quam vt legatum eum ad exercitum pro Consule relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui contempta sua senectute & authoritate fœdissimo cum euentu pugnasset: non solum in præsentia moderatum iræ esse, ne quid de collega secus populo aut senatui scriberet: sed cum reuertisset, potissimum ex tribunis consularibus habuisse, quem ex collegis optione ab senatu data socium sibi imperij delegerit. Nam populi quidē, penes quem potestas omnium rerum esset, ne iram quidem vnquam atrociorem fuisse in eos, qui temeritate atq; inscitia exercitus amisissent, quam vt pecunia eos multaret: capite anquisitum ob rem bello male ge-
B stam de impetatore nullum ad eam diem esse: nunc ducibus populi Romani, quæ ne victis quidem bello fas fuerit, virgas & secures victoribus, & iustissimos meritis triumphos intentari. Quid enim tandem passurum fuisse filium suum, si exercitum amisisset? si fusus, fugatus, castris exutus fuisset? quo vltra iram violentiamq; eius excessuram fuisse, quam vt verberaret, necaretq;? Quam conueniens esse, propter Q. Fabium ciuitatem in lætitia, victoria, supplicationibus, ac gratulationibus esse: eum, propter quē deûm delubra pateant, aræ sacrificijs fument, honore, donis cumulentur: nudatum virgis lacerari in conspectu populi Romani, intuentem Capitolium atq; arcē, deosq; ab se duobus prælijs haud frustra aduocatos? Quo id animo exercitū, qui eius ductu auspicijsq; vicisset, laturū? Quem luctum in castris Romanis, quā lętitiam inter hostes fore? Hęc simul iurgans, querens, deûm hominūq; fidem obtestans, & cōplexus fili-
C um plurimis cum lacrymis agebat. Stabat cum eo senatus maiestas, fauor populi, tribunitium auxilium, memoria absentis exercitus. Ex parte altera imperium inuictū populi Romani, & disciplina rei militaris, & dictatoris edictū pro numine semper obseruatum, & Manliana imperia, & posthabita filij charitas publicæ vtilitati iactabantur. Hoc etiam L. Brutū conditorē Romanæ liberatis antea in duobus liberis fecisse. nunc patres comes, & senes faciles de alieno imperio spreto tanquā rei paruæ disciplinæ militaris euersæ iuuentuti gratiam facere: se tamen perstaturum in incœpto: nec ei qui aduersus dictū suum turbatis religionibus, ac dubijs auspicijs pugnasset, quicquam ex iusta pœna remissurū. Maiestas imperij perpetua ne esset, non esse in sua potestate: L. Papyriū nihil de eius iure diminuturū, optare ne potestas tribunitia inuiolata ipsa violet intercessione

ſua Romanum imperium: neu populus Romanus in ſe potiſſimum A
dictatorem & ius dictaturæ extinguat. Quod ſi feciſſet: non L. Papy-
rium, ſed tribunos, ſed prauum populi iudicium nequicquam poſte-
ros accuſaturos: cum polluta ſemel militari diſciplina, non miles
centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati non legatus
conſulis, non magiſter equitum dictatoris pereat imperio: nemo
hominum, nemo deorum verecundiam habeat: non edicta impera-
torum, non auſpicia obſeruentur: ſine commeatu vagi milites in pa-
cato, in hoſtico errent, immemores ſacramenti, licentia ſola ſe vbi
velint ex authorent: infrequentia deſerant ſigna: neq; cõueniant ad
edictum: nec diſcernant, interdiu nocte, æquo iniquo loco, iuſſu in-
iuſſu imperatoris pugnent: & non ſigna, non ordines ſeruent: latro-
cinij modo cæca & fortuita, pro ſoléni, & ſacrata, militia ſit. Horum
criminum vos reos in omnia ſecula offerte tribuni plebis: veſtra ob-
noxia capita pro licentia Q. Fabij obijcite. Stupentes tribunos, & ſu- B
am iam vicem magis anxios, quã eius, cui auxilium ab ſe petebatur,
liberauit onere cõſenſus populi Romani ad preces & obteſtationem
verſus, vt ſibi pœnam magiſtri equitum dictator remitteret. Tribu-
ni quoq; inclinatam rem in preces ſubſecuti, orare dictatorem inſi-
ſtunt, vt veniam errori humano, veniam adoleſcentiæ Q. Fabij da-
ret: ſatis eum pœnarũ dediſſe. Iam ipſe adoleſcens, iam pater M. Fa-
bius contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari
,, dictatoris. Tum dictator ſilentio facto: Bene habet, inquit, Quiri-
,, tes. Vicit diſciplina militaris: vicit imperij maieſtas: quę in diſcrimi-
,, ne fuerunt, an vlla poſt hanc diem eſſent. Non noxæ eximitur Q.
,, Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnauit: ſed noxę damna-
,, tus, donatur populo Romano: donatur tribunitiæ poteſtati, preca-
,, rium non iuſtum auxilium ferenti. Viue Q. Fabi. felicior hoc con-
,, ſenſu ciuitatis ad tuendum te, quã qua paulo ante exultabas victo- C
,, ria. Viue id facinus auſus, cuius tibi ne parens quidem, ſi eodem loco
,, fuiſſet, quo fuit L. Papyrius, veniam dediſſet. Mecũ vt voles, reuerte-
,, ris in gratiam: populo Romano, cui vitã debes, nihil maius præſtite-
,, ris, quã ſi hic tibi dies ſatis documenti dederit, vt bello ac pace pati
,, legitima imperia poſſis. Cum ſe nihil morari magiſtrũ equitum pro
nunciaſſet: digreſſum eum templo lętus ſenatus, lætior populus, cir-
cumfuſi, ac gratulantes hinc magiſtro equitũ, hinc dictatori, proſę-
cuti ſunt: firmatumq; imperiũ militare haud minus periculo Q. Fa-
bij, quam ſupplicio miſerabili adoleſcentis Manlij videbatur. Forte
ita eo anno euenit, vt quotieſcunq; dictator ab exercitu receſſit, ho-
ſtes in Samnio mouerentur. cęterũ in oculis exemplũ erat Q. Fabius
M. Valerio legato, qui caſtris præerat, ne quam vim hoſtium magis
quam

A quam trucem dictatoris iram timeret. Itaque frumentatores cum V.C.
circumuenti ex insidijs cęsi loco iniquo essent, creditũ vulgo est subueniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. Ea quoq; ira alienauit à dictatore militũ animos iam ante infensos, quod implacabilis Q. Fabio fuisset: & quod suis precibus negasset, eius populo Rom. veniam dedisset. Postquam dictator præposito in vrbe L. Papyrio Crasso magistro equitum, Q. Fabio vetito quicquam pro magistratu agere, in castra redijt: neq; ciuibus satis lætus aduentus eius fuit, nec hostibus quicquam attulit terroris. Namq; postero die, seu ignari venisse dictatorem, seu adesset an abesset parui facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Cæterum tantum momenti in vno viro L. Papyrio fuit, vt si ducis consilia fauor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitum sit: ita instruxit aciem loco, ac subsidijs, ita omni arte bellica
B firmauit. Cessatum à milite: ac de industria, vt obtrectaretur laudibus ducis, impedita victoria est. Plures Samnitium cecidere: plures Romani vulnerati sunt. Sensit peritus dux quæ res victoriæ obstaret: temperandum ingenium suum esse, & seueritatem miscendam comitati. itaq; adhibitis legatis, ipse circumsaucios milites inserens in tentoria caput, singulos vt sese haberent rogitans, curam eorum nominatim legatis tribunisq; & præfectis demandabat, rem per se popularem ita dexter egit, vt medendis corporibus animi multo prius militum imperatori reconcialiarentur: nec quicquam ad salubritatem efficacius fuerit, quam quod grato animo ea cura accepta est. Refecto exercitu cum hoste congressus haud dubia spe sua militumque, ita fudit fugauitque Samnites, vt ille vltimus eis dies conferendi signa cum dictatore fuerit. Incessit deinde qua duxit prædæ spes, victor exercitus: pelustrauitq; hostium agros, nulla arma, nullã vim
C nec apertam nec insidijs expertus. Addebat alacritatem, quod dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quam priuatum compendium in hostem acuebat. His cladibus subacti Samnites, pacem à dictatore petiere: cum quo pacti, vt singula vestimenta militibus, & annuum stipendium darent: cum ire ad senatum iussi essent, secuturos se dictatorem responderũt, vnius eius fidei virtutiq; causam suam commendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus, Dictator triumphans vrbem est ingressus: & cum se dictatura abdicare vellet, iussu patrum prius quam abdicaret, Coss. creauit
C. Sulpitium longum iterum, Q. Æmylium Cæretanum. Samnites 431.
infecta pace, quia de cõditionibus agebatur, inducias annuas ab vrbe retulerunt. nec earum ipsarum sancta fides fuit: adeo postquã Papyrium abisse magistratu nũciatum est, arrecti ad bellandum animi

V.C. sunt: C.Sulpitio, Q.Æmilio(Aulium quidam annales habent)Con- A
sulibus, ad defectioné Samnitium Apulum nouum bellum accessit.
Vtroque exercitus missi. Sulpitio Samnites, Apuli Æmilio sorte eue-
nerunt. Sunt qui nõ ipsis Apulis bellum illatum, sed socios eius gen-
tis populos ab Samnitium vi atque iniurijs defensos scribant. Cæte-
rum fortuna Samnitium vix à seipsis eo tempore propulsantium bel-
lum, propius vt sit vero, facit: non Apulis ab Samnitibus arma illata,
sed cum vtraq; simul gente bellum Romanis fuisse. Nec tamen res
vlla memorabilis acta: ager Apulus, Samniumq; euastatum: hostes
nec hic nec illic inuenti. Romæ nocturnus terror ita ex somno tre-
pidam repente ciuitatem exciuit, vt Capitolium atq; arx, mœniaq;
& portæ plena armatorum fuerint. & cum concursatum conclama-
tumq; ad arma omnibus locis esset: prima luce nec author, nec cau-
sa terroris comparuit. Eodem anno de Thusculanis Flauia rogatio-
ne populi fuit iudicium. M. Flauius Trib. pleb. tulit ad populum, vt B
in Thusculanos animaduerteretur, quorum ope ac consilio Veli-
terni Priuernatesque populo Romano bellum fecissent. Populus
Thusculanus cum coniugibus ac liberis Romã venit: ea multitudo
veste mutata, & specie reorũ tribus circuit, genibus se omnium ad-
uoluens. Plus itaq; misericordia ad pœnæ veniam impetrãdam, quã
causa ad crimen purgandum valuit. Tribus omnes, præter Polliam,
antiquarunt legem. Polliæ sententia fuit, puberes verberatos neca-
ri: coniuges liberosque sub corona lege belli venire: memoriamque
eius iræ Thusculanis in pœnæ tam atrocis authores mansisse ad pa-
trum ætatem constat: nec quenquam ferme ex Pollia tribu candida-
432. tum Papyriam ferre solitum. Insequenti anno Q. Fabio, L. Fuluio
Coss. A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambustus, magi-
ster equitum metu grauioris in Samnio belli (conducta enim pre-
cio à finitimis iuuentus dicebatur) intentiore delectu habito, egre- C
gium exercitum aduersus Samnites duxerunt. Castra in hostico in-
curiose ita posita, tanquam procul abesset hostis: cum subito adue-
nere Samnitium legiones tanta ferocia, vt vallum vsque ad statio-
nem Romanam inferrent. nox iam appetebat: id prohibuit muni-
menta adoriri: nec dissimulabant orta luce postero die facturos.
Dictator vbi propiorem spe dimicationem vidit: ne militum virtuti
damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum ho-
stium frustrarentur, silentio legiones educit: nec tamen fallere pro-
pter propinquitatem castrorum potuit. eques extemplo insecutus,
ita institit agmini, vt donec lucesceret, prælio abstineret. nec pede-
stres quidem copiæ ante lucem castris egressæ. Eques luce demum
ausus incursare in hosté, carpendo nouissimos, premendoq; iniquis
ad

A ad transitum locis, agmen detinuit. interim pedes equitem assecutus: & totis iam copijs Samnis vrgebat. Tum dictator postquam sine magno incommodo progredi non poterat, eum ipsum in quo consiterat locum castris dimetari iussit. Id vero circumfuso vndique equitatu, vt vallum peteretur, opusq; inciperet, fieri non poterat. Itaque vbi neq; eundi, neq; manendi copiam esse videt: instruit aciem, impedimentis ex agmine remotis. instruunt contra & hostes, & animis & viribus pares. Auxerat id maxime animos quod ignari loco iniquo non hosti cessum, velut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquandiu æquauit pugnam, iam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At hercule illo die ab hora diei tertia ad octauam ita anceps dicitur certamen stetisse, vt neq; clamor, vt primo semel concursu est sublatus, iteratus sit: neq; signa promota loco, retrove recepta. neq; recursum ab vlla sit parte. In suo B quisque gradu obnixi, vrgentes scutis sine respiratione ac respectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorque idem pugnæ in defagationem vltimam, aut noctẽ spectabat. Iam viris vires, iam ferro sua vis, iam consilia ducibus deerant: cum subito Samnitium equites cum turma vna longius profecta accepissent impedimẽta Romanorum, procul ab armatis sine præsidio, sine munimento stare, auiditate prædæ impetum faciunt. Quod vbi dictatori trepidus nuncius attulit: Sine modo, inquit, sese præda prępediant. Alij deinde super alios diripi passim, ferriq; fortunas militum vociferabantur. Tum magistro equitum accito: Vides tu, inquit, M. Fabi, ab hostium equite omissam pugnam? hærent impediti impedimentis nostris: aggredere (quod inter prædandum omni multitudini euenit) dissipatos: raros equis insidentes, raros quibus ferrum in manu sit, inuenies: equosq; dũ præda onerant, cæde inermes: cruentamq; illis prædã redde. Mihi C legiones, peditumq; pugna curæ erunt: penes te equestre sit decus. Equitum acies qualis quæ esse instructissima potest, inuecta in dissipatos impeditosq; hostes cæde omnia replet. Inter sarcinas omissas repente, obiacentes pedibus fugientium consternatorumq; equorũ, neq; pugnæ, neq; fugæ satis potentes cæduntur. Tum deleto prope equitatu hostiũ, M. Fabius circunductis paululũ alis ab tergo pedestrẽ aciem adoritur. Clamor inde nouus accidens & Samnitium animos terruit: & dictator vbi respectantes hostium antesignanos, turbataq; signa, & fluctuantẽ aciem vidit: tum appellare, tum adhortari milites, tribunos, principesque ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam vocare. Nouato clamore signa inferuntur, & quicquid progrediebantur, magis magisque turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam primus erat in conspectu: & Cornelius respiciens ad mani-

manipulos militum, quod manu, quod voce poterat, monstrabat: A vexilla se suorum, parmasque cernere equitum. Quod vbi auditum, simulq; visum est: adeo repente laboris per diem pene totum tolerati, vulnerumq; obliti sunt, vt haud secus quam si tum integri è castris signum pugnæ accepissent, concitauerint se in hostem. nec vltra Samnis tolerare terrorem equitum, peditumq; vim potuit: Partim in medio cęsi, partim in fugam dissipati sunt. Pedes restantes ac circunuentos cæcidit: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum prælium Samnitium res ita infregit, vt omnibus concilijs fremerent, minime id quidem mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto, infestiorib. merito dijs quam hominibus, nihil prospere agerent: expiandum id bellũ magna mercede, luendumq; esse. id referre tantum, vtrum supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio præbeant sanguine, audebantque iàm quidam nominare authores armorum. vnum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papij exaudiebatur. B Vir nobilis potensque erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretum fecerunt, vt Brutulus Papius Romanis dederetur: & cum eo præda omnis Romana, captiuiq; vt Romam mitterentur: quæque res per fœciales ex fœdere repetitæ essent, secundum ius fasq; restituerentur. Fœciales Romam, vt censuerunt, missi, & corpus Brutuli exanime: ipse morte voluntaria ignominiæ se ac supplicio subtraxit. Placuit cum corpore bona quoque eius dedi. nihil tamen earum rerũ præter captiuos, ac si qua cognita ex præda sunt, acceptum est: cæterarum rerum irrita fuit deditio. dictator ex S.C. triumphauit. Hoc bellum à Coss. bellatũ quidam authores sunt: eosque de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas prædas egisse. Nec discrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur, C belline gerendi causa creatus sit: an vt esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor graui morbo forte implicitus erat, signum mittendis quadrigis daret: functusq; eo haud sane memorandi imperij ministerio, se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem rei, aut authorem authori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsisque imaginum titulis, dum familia ad se quæq; famam rerum gestarum honorumq; fallente mendacio trahunt. inde certe & singulorum gesta, & publica monumenta rerum confusa: nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo authore stetur.

DECA-

A # DECADIS PRIMAE LIB. IX.

EPITOME.

Titus Veturius, & Sp. Posthumius apud Caudinas furcas, deducto in locum iniquum exercitu, cum nulla spes euadẽdi esset: fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt, vt omnes sub iugum mitterentur. ijdemq; authore Sp. Posthumio Cos. qui in senatu suaserat: vt eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat: publica fides liberaretur: cum duobus tribun. plebis, & omnibus qui per fœdus spoponderant: dediti Samnitibus non sunt recepti. nec etiam multo post fusis à Papyrio Cursore Samnitibus, & sub iugum missis, receptisq; sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant: pudor prioris flagitij abolitus, Tribus duæ adiectæ sunt, Vfentina, & Valerina. Suessa, & Pontia coloniæ deductæ sunt. B *Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit: viam strauit, quæ Appia vocata est: libertinorum filios in senatu legit. ideoque, quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis: sequentis anni consules in sanatu legendo obseruauerunt, quemadmodum ante per proximos censores obseruatũ fuerat. Res præterea contra Apulos, Hetruscos, Vmbros, Marsos, Pelignos, AEquos, & Samnites, quibus fœdus erat restitutum: prospere gestas continet. Flauius Scriba libertino patre natus ædilis curulis fuit, per forensem factionem creatus, quæ cum comitia & campum turbaret: & in ijs propter nimias vires dominaretur: à Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est, eaq; res Fabio Maximo nomen dedit.*

SEquitur hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax, T. Veturio Caluino, Sp. Posthumio Coss. Samnites eo anno imperatorem C. Pontium Herennij filium habuerunt, patre longe prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem, ducemque. Is vbi legati qui ad dedendas res missi erant, pace infecta redierunt: Ne nihil actum, inquit, hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœlestium fuit. Satis scio quibuscunq; dijs cordi fuit subigi nos ad necessitatem dedendi res, quę à nobis ex fœdere repetitæ fuerant, ijs non fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationem spretam. Quid enim vltra fieri ad placandos deos, mitigandosque homines potuit, quam quod nos fecimus? Res hostium in præda captas, quæ belli iure nostræ videbantur, remisimus: authores belli quia viuos non potuimus, perfunctos iam fato dedidimus: bona eorũ, ne quid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romam portauimus. Quid vltra tibi

V.C. 433.

C

tibi Romane, quid fœderi, quid dijs arbitris fœderis debeo? Quem A
tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum iudicem feram?
Neminem neq; populum, neq; priuatum fugio. Quod si nihil cũ potentiore iuris humani relinquitur inopi, at ego ad deos vindices intolerandæ superbiæ confugiam: & præcabor, vt iras suas vertant in eos, quib. non suæ redditæ res, nõ alienæ accumulatæ satis sint: quorũ sæuitiam non mors noxiorum, non deditio exanimatorum corporum, non bona sequentia domini deditionẽ exsatient: placari nequeant, nisi hauriendum sanguinem, laniandaq; viscera nostra præbuerimus. Iustũ est bellum, Samnites, quib. necessarium: & pia arma, quib. nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde cum rerum humanarum maximum momentum sit, quam propitijs rem, quã aduersis agant dijs: pro certo habete, priora bella aduersus deos magis quam homines gessisse: hoc quod instat, ducibus ipsis dijs gesturos. Hæc non læta magis quam vera vaticinatus, exercitu educto circa Cau- B
dium castra quam potest occultissime locat: Inde ad Calatiam, vbi iam Coss. Romanos, castraq; esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit: pecoraq; diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere iubet præsidijs: vbi inciderint in prædatores, vt idem omnibus sermo constet, legiones Samnitium in Apulia esse: Luceriam omnibus copijs circunsedere: nec procul abesse, quin vi capiant. Iam & is etiam rumor ante de industria vulgatus venerat ad Romanos: sed fidem auxere captiui, eo maxime, quod sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus socijs: simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret. ea modo, qua irent, consultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ: altera præter oram superi maris patens apertaq;, sed quanto tutior, tanto fere longior: altera per Furculas Caudinas, breuior: sed ita natus locus est. saltus duo alti, angusti, syluosiq; sunt, C
montibus circa se perpetuis inter se iuncti. iacet inter eos satis patens clausus in medio campus, herbidus aquosusque, per quem medium iter est. sed ante quam venias ad eum, intrandæ primæ angustiæ sunt: & aut eadem qua te insinuaueris, retro via repetenda: aut si ire porro pergas, per alium saltum arctiorem impeditioremq; euadendum. In eum campum via alia per cauam rupem Romani demisso agmine, cum ad alias angustias protinus pergerent, septas deiectu arborum saxorumq; ingentium obiacentem molem inuenere. Cum fraus hostilis apparuisset, præsidium etiam in summo saltu conspicitur. citati inde retro, qua venerant, pergunt repetere viam. eam quoque clausam sua obice armisq; inueniunt. sistunt inde gradum sine vllius imperio. stuporque omnium animos, ac velut torpor

por

A por quidam insolitus membra tenet: intuētesq; alij alios, cum alterum quisq; magis mentis compotem ac consilij ducerēt, diu im̃mobiles silent. deinde vbi prætoria consulum erigi videre, & expedire quosdā vtilia operi: quanquam ludibrio fore munientes, perditis rebus ac spe omni adempta cernebant: tamen ne culpam malis adderent, pro se quisq; nec hortante vllo, nec imperante ad muniendum versi, castra propter aquā vallo circundant, sua ipsi opera, laboremq; irritum, pręterquā quod hostes superbe increpabant, cum miserabili confessione eludentes. ad coss. mœstos, nē aduocantes quidē in consilium, quando nec consilio nec auxilio locus esset, sua sponte legati ac tribuni conueniunt: militesq; in prætorium versi opem, quā vix dij immortales ferre poterant, ab ducib. exposcunt. Quærentes magis quam consultantes nox oppressit. cū pro ingenio quisq; fremerent: alius, per obices viarū, alius, per aduersa montium, per syluas,

B qua ferri arma poterant, eamus: modo ad hostē peruenire liceat, quē per annos iā prope XXX. vincimus, omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitē pugnāti. alius, quo, aut qua eamus? num montes moliri sede sua paramus? dū hæc imminebunt iuga qua tu ad hostē venies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti atq; victi sumus. ne ferrum quidē ad bene moriendum oblaturus est hostis: sedens bellū conficiet. His inuicem sermonibus, qua cibi, qua quietis immemor nox traducta est. Ne Samnitib. quidē consilium in tā lætis suppetebat rebus. itaq; vniuersi Herenniū Pontium patrem imperatoris per literas cōsulendum censent. Iā is grauior annis non militarib. solum, sed ciuilib. quoq; abscesserat muneribus: in corpore tamen affecto vigebat vis animi, consilijq;. Is vbi accepit ad Furculas Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos: consultus ab nuncio filij censuit omnes inde quamprimum inuiolatos

C dimittendos. quæ vbi spreta sententia est, iterumque eodem remeante nuncio consulebatur: censuit ad vnum omnes interficiendos. Quæ vbi tam discordia inter se velut ex ancipiti oraculo responsa data sunt: quanquam filius ipse in primis iam animum quoque patris consenuisse in affecto corpore rebatur: tamen consensu omnium victus est, vt ipsum in consilium acciret. Nec grauatus senex plaustro in castra dicitur aduectus, vocatusque in consilium, ita ferme locutus esse, vt nihil sententiæ suæ mutaret, causas tantum adijceret. Priore se consilio, quod optimum duceret, cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem, amicitiamque: altero consilio, in multas ætates, quibus amissis duobus exercitibus haud facile receptura vires Romana res esset, bellum differre: tertium nullum consilium esse. Cum filius alijque principes

percontando exquirerent, quid si media via consilium caperetur, vt A & dimitterentur incolumes, & leges ijs iure belli victis imponerentur? Ista quidem sententia, inquit, ea est, quæ neq; amicos parat, neque inimicos tollit. Seruate modo, quos ignominia irritaueritis: ea est Romana gens, quæ victa quiescere nesciat: viuet semper in pectoribus illorum quicquid istuc præsens necessitas inusserit, neque eos ante multiplices pœnas expetitas à vobis quiescere sinet. Neutra sententia accepta, Herennius domum è castris est auectus. Et in castris Romanis cum frustra multi conatus ad erumpendum capti essent, & iam omnium rerum inopia esset, victi necessitate legatos mittũt, qui primum pacem æquam peterent: si pacem non impetrarent, vti prouocarent ad pugnam. Tum Pontius debellatum esse respondit: & quoniam ne victi quidem ac capti fortunam fateri scirent, inermes cum singulis vestimentis sub iugum missurum: alias conditiones pacis æquas victis ac victoribus fore, si agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur: suis deinde legibus Romanum ac Samnitem æquo fœdere victurum. B His conditionibus paratum se esse fœdus cum Coss. ferire: si quid eorum displiceat, legatos iam redire ad se vetuit. Hæc cum legatio renunciaretur, tantus gemitus omnium subito exortus est, tantaque mœstitia incessit, vt non grauius accepturi viderentur, si nunciaretur omnibus eo loco morte oppetendam esse. Cum diu silentium fuisset: nec Coss. aut pro fœdere tam turpi, aut cõtra fœdus tam necessarium hiscere possent: tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum virtute atque honoribus erat: Patrem meum, inquit, Coss. sæpe audiui memorantem, se in Capitolio vnum non fuisse authorem senatui redimendæ auro à Gallis ciuitatis: quando nec fossa valloque ab ignauissimo ad opera ac muniendum hoste clausi essent: & erumpere si non sine periculo magno, tamen sine certa pernicie possent. C Quod si vt illis decurrere ex Capitolio armatis in hostem licuit (quo sæpe modo obsessi in obsidentes eruperunt) ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset, non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem pro patria præclaram esse fateor, & me vel deuouere pro populo Romano legionibusque, vel in medios me mittere hostes paratus sum. Sed hic patriam video: hic quicquid Romanarum legionum est: quę nisi pro seipsis ad mortem ruere volunt, quid habent quod morte sua seruent? Tecta vrbis dicat aliquis, & mœnia, & eam turbam à qua vrbs incolitur. Imo hercule produntur magis ea omnia deleto hoc exercitu, non seruantur. Quis enim ea tuebitur? imbellis videlicet atque inermis multitudo? tam hercule, quam à Gallorum impetu defendit. An à Veijs exercitum,

A tum, Camillumque ducem implorabunt? Hic omnes ſpes opesque ſunt: quas ſeruando, patriam ſeruamus: dedendo ad necem, patriam deſerimus, ac prodimus. At fœda atque ignominioſa deditio eſt: ſed ea charitas patriæ eſt, vt tam ignominia eam, quam morte noſtra, ſi opus ſit, ſeruemus. Subeatur ergo iſta quantacunq; eſt indignitas: & pareatur neceſſitati, quam ne dij quidem ſuperant. Ite Coſſ. redimite armis ciuitatem, quã auro maiores veſtri redemerunt. Coſſ. profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere victor agitaret, negarunt iniuſſu populi fœdus fieri poſſe, nec ſine fœcialibus, cęremoniaque alia ſolenni. Itaque non vt vulgo credunt, Claudiusq; etiam ſcribit, fœdere pax Caudina, ſed per ſponſionem facta eſt. Quid enim aut ſponſoribus in fœdere opus eſſet, aut obſidibus, vbi precatione res tranſigitur, per quem populum fiat, quó minus legibus dictis ſtetur, vt eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœcialibus porcus
B feriatur? Spoponderunt Coſſ. legati, quæſtores, tribuni militum: nominaque omnium qui ſpoponderunt, extant: vbi ſi ex fœdere acta res eſſet, præterquam duorum fœcialium non extarent, & propter neceſſariam fœderis dilationem obſides etiam DC. equites imperati, qui capite luerent, ſi pacto non ſtaretur. Tempus inde ſtatutum tradendis obſidibus, exercituque inermi mittendo. Redintegrauit luctum in caſtris conſulum aduentus: vt vix ab ijs abſtinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti eſſent: quorum ignauia fœdius inde, quam veniſſent, abituri: illis non ducem locorum, non exploratorem fuiſſe: belluarum modo cæcos in foueam miſſos. Alij alios intueri: contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaque corpora hoſti. Proponere ſibimet ipſi ante oculos iugum hoſtile, & ludubria victoris, & vultus
C ſuperbos, & per armatos inermium iter: inde fœdi agminis miſerabilem viam, per ſociorum vrbes reditum in patriam, ac parentes: quo ſæpe ipſi maioresque eorum triumphantes veniſſent. Se ſolos ſine vulnere, ſine ferro, ſine acie victos: ſibi non ſtringere licuiſſe gladios, non manum cum hoſte conferre: ſibi nequicquam arma, nequicquam vires, nequicquam animos datos. Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ aduenit, omnia triſtiora experiundo factura, quam quę præceperant animis. Iam primum cum ſingulis veſtimentis inermes extra vallum exire iuſſi, & primi traditi obſides, atque in cuſtodiam abducti. Tum à Coſſ. abire lictores iuſſi, paludamentaque detracta, tantam inter ipſos qui paulo ante eos execrantes, dedendos lacerandosque cenſuerant, miſerationem fecit, vt ſuæ quiſque conditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ maieſtatis velut ab nefando ſpectaculo auerteret oculos. Primi Coſſ. prope ſeminudi

nudi sub iugum missi: tum vt quisque gradu proximus erat, ita ignominiæ obiectus: tum deinceps singulæ legiones. Circunstabant armati hostes exprobrantes, eludentesq;: gladij etiam plerisq; intentati: & vulnerati quidam, necatiq; si vultus eorũ indignitate rerum acrior victorẽ offendisset. Ita traducti sub iugum. & (quod pene grauius erat) per hostium oculos cum ex saltu euasissent, etsi velut ab inferis extracti, tum primũ lucem aspicere visi sunt, tamen ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaq; cũ ante noctẽ Capuam peruenire possent, incerti de fide sociorum, & quod pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua omnium egena corpora humi prostrauerunt. Quod vbi est Capuam nunciatũ, euicit miseratio iusta sociorum, superbiam ingenitam Campanis. Confestim insignia sua consulibus, fasces, lictores, arma, equos, vestimenta, commeatus militibus benigne mittunt: & venientibus Capuam cunctus senatus populusq; obuiam egressus, iustis omnibus hospitalibus, priuatisq; & publicis fungitur officijs, neq; illis sociorũ comitas, vultusq; benigni, & alloquia non modo sermonem elicere, sed ne vt oculos quidem attollerent, aut consolantes amicos contra intuerentur, efficere poterãt. Adeo super mœrorem pudor quidam effugere colloquia & cœtus hominum cogebat. Postero die cum iuuenes nobiles missi a Capua, vt proficiscentes ad finem Campanum prosequerentur, reuertissent: vocatique in curiam. percontantibus maioribus natu, multo sibi mœstioris & abiectioris animi visos referrent: adeo silens, ac prope mutum agmen incessisse: tacere indolem illam Romanam: ablatosque cum armis animos: non reddere salutem, non salutantibus dare responsum: non hiscere quenquam præ metu potuisse: tanquam ferentibus adhuc ceruicibus iugum, sub quod emissi essent. Habere Samnites victoriam non præclaram solum, sed etiam perpetuam: cepisse enim eos non Romam, sicut ante Gallos: sed quod multo bellicosius fuerit, Romanam virtutem, ferociamq;. Cum hæc dicerenrur, audirenturq;, & deploratum pene Romanum nomen in concilio sociorum fidelium esset: dicitur Offilius Calauius Ouij filius, clarus genere factisq;, tum etiam ætate verendus, longe aliter se habere rem dixisse: silentium illud obstinatum, fixosque in terram oculos, & surdas ad omnia solatia aures, & pudorem intuendæ lucis, ingentem molem irarum ex alto animo cientis indicia esse: aut se Romana ignorare ingenia: aut silentium illud Samnitib. flebiles breui clamores gemitusq; excitaturum: Caudinæq; pacis aliquanto Samnitibus quã Romanis tristiorẽ memoriam fore. Quippe suos quenq; eorũ animos habiturum, vbicunque congressuri sint: saltus Caudinos non vbiq; Samnitibus fore. Iam &

Romæ

A Romæ sua infamis clades erat. obsessos primū audierunt: tristior de- V. C.
inde ignominiosæ pacis magis quā periculi nuncius fuit. Ad famam obsidionis delectus haberi cœptus erat: dimissus deinde auxiliorum apparatus, postquam deditionē tam fœde factā acceperunt: extemploq; sine vlla publica authoritate concessum in omnem formā luctus est. Tabernæ circa forum clausæ: iustitiumq, in foro sua sponte cœptum prius quam indictum: lati claui annuli aurei positi: pene mœstior exercitu ipso ciuitas esse: nec ducib. solum atq; authoribus sponsoribusq; pacis irasci, sed innoxios etiā milites odisse, & negare vrbe tectisve accipiendos. Quam concitationem animorum fregit aduentus exercitus etiam iratis miserabilis. Non enim tanquā in patriam reuertentes ex insperato incolumes, sed captorum habitu vultuq; ingressi sero in vrbem, ita se in suis quisq; tectis abdiderunt, vt postero atque insequentibus diebus nemo eorum forum aut publi-
B cum aspicere vellet. Consules in priuato abditi, nihil pro magistratu agere, nisi quod expressum senatusconsulto est, vt dictatorē dicerent comitiorum causa. Q. Fabium Ambustum dixerunt, & P. Ælium Petum magistrum equitum. quibus vitio creatis suffecti M. Æmylius Papus dictator, L. Valerius Flaccus magister equitum. nec per eos comitia habita: & quia tædebat populum omnium magistratuum eius anni, res ad interregnum redijt. interreges Q. Fabius Maximus, 434.
M. Valerius Coruinus. Is COSS. creauit Q. Publium Philonem, & L. Papyrium Cursorem iterum, haud dubio consensu ciuitatis, quod nulli ea tempestate duces clariores essent. Quo creati sunt die, eo (sic enim placuerat patribus) magistratum inierunt, solennibusque senatusconsultis perfectis, de pace Caudina retulerunt. & Publius penes quem fasces erant: Dic Spuri Posthumi, inquit: Qui vbi surrexit, eodem illo vultu quo sub iugum missus erat. Haud sum «
C ignarus, inquit, consules, ignominiæ, non honoris causa me pri- «
mum excitatum, iussumq; dicere non tanquam senatorem, sed tan- «
quam reum qua infelicis belli, qua ignominiosæ pacis. Ego tamen, «
quando neque de noxa nostra, neque de pœna retulistis: omissa de- «
fensione, quæ non difficillima esset apud haud ignaros fortunarum «
humanarum, necessitatumque, sententiam de eo, de quo retulistis, «
paucis peragam: quæ sententia testis erit, mihine, an legionibus ve- «
stris pepercerim, cum me seu turpi, seu necessaria sponsione obstrin- «
xi: qua tamen, quando iniussu populi facta est, non tenetur popu- «
lus Romanus, nec quicquam ex ea, præterquam corpora nostra, de- «
bentur Samnitibus. Dedamur per fœciales nudi, vinctique exol- «
uamus religione populum, si quā obligauimus, ne quid diuini hu- «
manive obstet, quo minus iustum piumque de integro ineatur bel- «

lum. Interea Coſſ. exercitum ſcribere, armare, educere placet. nec A
prius ingredi hoſtium fines, quam omnia iuſta in deditionem no-
ſtram perfecta erunt. Vos dij immortales precor, quæſoque, ſi vobis
non fuit cordi Spurium Poſthumium, T. Veturium conſules cum
Samnitibus proſpere bellum gerere: at vos ſatis habeatis vidiſſe nos
ſub iugum miſſos: vidiſſe ſponſione infami obligatos: videre nu-
dos vinctoſque hoſtibus deditos, omnem iram hoſtium noſtris ca-
pitibus excipientes: nouos Coſſ. legioneſq; Romanas ita cũ Samni-
te gerere bellum velitis, vt omnia ante nos conſules bella geſta ſunt.
Quæ vbi dixit, tanta ſimul admiratio miſeratioque viri inceſſit ho-
mines, vt modo vix crederent illum eundem eſſe Sp. Poſthumium,
qui author tam fœdæ pacis fuiſſet: modo miſerarentur quod vir ta-
lis etiam præcipuum apud hoſtes ſupplicium paſſurus eſſet ob iram
diremptæ pacis, cum omnes laudibus modo proſequentes virum, in
ſententiam eius pedibus irent, tentata pauliſper interceſſio eſt ab L. B
Liuio, & Q. Melio tribunis plebis, qui neque exolui religione popu-
lum aiebant deditione ſua, niſi omnia Samnitibus qualia apud Cau-
dium fuiſſent, reſtituerentur: neq; ſe pro eo quod ſpondendo pacem,
ſeruaſſent exercitum populi Ro. pœnam vllam meritos eſſe, neq; ad
extremum cũ ſacroſancti eſſent, dedi hoſtibus, violarive poſſe. Tum
Poſthumius: Interea dedite, inquit, profanos nos, quos ſalua reli-
gione poteſtis: deditis deinde & iſtos ſacroſanctos, cum primum
magiſtratu abierint: ſed ſi me audiatis, prius quam dedantur, hic in
comitio virgis cæſos, hanc iam vt intercalatæ pœnæ vſurã habeant.
Nam quod deditione noſtra negant ex ſolui religione populum: id
iſtos magis ne dedantur, quam quia ita ſe res habeat, dicere, quis ad-
eo iuris fœcialium expers eſt, qui ignoret? Neq; ego inficias eo pa-
tres conſcripti, tam ſponſiones, quam fœdera ſancta eſſe apud eos
homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur: C
ſed iniuſſu populi nego quicquam ſanciri poſſe, quod populum te-
neat. An ſi eadem ſuperbia qua ſponſionẽ iſtam expreſſerunt nobis
Samnites, coegiſſent nos verba legitima dedentium vrbes nuncupa-
re, deditum populum Romanum vos tribuni diceretis? & hanc vr-
bem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium eſſe? Omitto deditio-
nem, quoniam de ſponſione agitur. Quid tandem ſi ſpopondiſſe-
mus vrbem hanc relicturum populum Ro. ſi incenſurum? ſi magiſtra-
tus, ſi ſenatum, ſi leges non habiturum? ſi ſub regibus futurum? Dij
meliora, inquis. atqui non indignitas rerum, ſponſionis vinculum
leuat. Si quid eſt in quod obligari populus poſſit, in omnia poteſt. Et
ne illud quidẽ, quod quoſdã forſitã moueat, refert, Coſ. an dictator,
an prætor ſpoponderit. & hoc ipſi etiam Samnites iudicauerũt, qui-
bus

A bus non fuit ſatis Coſſ. ſpondere, ſed legatos, quęſtores, tribunos militũ, ſpondere coegerunt. Nec à me nunc quiſquam quæſiuerit, quid ita ſpoponderim, cum id nec conſulis ius eſſet, nec illis ſpondere pacem, quæ mei non erat arbitrij: nec pro vobis, qui nihil mandaueratis, poſſem. Nihil ad Caudium patres conſcripti humanis conſilijs geſtum eſt: dij immortales & veſtris, & hoſtium imperatoribus mentem ademerunt: nec nos in bello ſatis cauimus, & illi male partam victoriam male perdiderunt, dum vix locis quibus vicerant, credũt, dum quacunque conditione arma viris in arma natis auferre feſtinant. An ſi ſana mens fuiſſet, difficile illis fuit, dum ſenes ab domo ad cõſultandum accerſunt, mittere Romam legatos? cum ſenatu, cum populo de pace ac fœdere agere? Tridui iter expeditis erat. interea in iudicijs res fuiſſet, donec ab Roma legati aut victoriam illis certam, aut pacem afferrent. Ea demum ſponſio eſſet, quam populi iuſ-
B ſu ſpopondiſſemus. Sed neq; vos tuliſſetis, nec nos ſpopondiſſemus: nec fas fuit alium rerum exitum eſſe: quam vt & illi velut ſomnio lætiore, quam quod mẽtes eorum capere poſſent, nequicquam eluderentur: & noſtrum exercitum eadem quæ impedierat fortuna, expediret. vanam victoriam vanior irritam faceret pax: ſponſio interponeretur, quæ neminem præter ſponſorem obligaret. Quid enim vobiſcum patres conſcripti, quid cum populo Rom. actum eſt? Quis vos appellare poteſt? quis ſe a vobis dicere deceptum? hoſtis? an ciuis? Hoſti nihil ſpopondiſtis: ciuem neminem ſpondere pro vobis iuſſiſtis. Nihil ergo vobis nec nobiſcum eſt, quibus nihil mandaſtis? nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egiſtis. Samnitibus ſponſores nos ſumus rei ſatis locupletes in id quod noſtrum eſt, in id quod præſtare poſſumus, corpora noſtra, & animos: in hæc ſæuiant, in hęc ferrum, in hæc iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet: conſu-
C lite vtrum præſens deditio eorum fieri poſſit, an in diem differatur: nos interim T. Veturi, voſq; cæteri vilia hæc capita luendæ ſponſionis feramus, & noſtro ſupplicio liberemus Romana arma. Mouit patres conſcriptos tum cauſa, tum author: nec cæteros ſolum, ſed tribunos etiã plebis, vt ſe in ſenatus dicerent fore poteſtate. magiſtratu inde ſe extemplo abdicauerunt: traditique fœcialibus cum cæteris Caudium ducendi. Hoc facto ſenatuſconſulto, lux quædam affulſiſſe ciuitati viſa eſt. Poſthumius in ore erat: eum laudibus ad cœlũ ferebant: deuotioni P. Decij Coſ. alijs claris facinoribus æquabant: emerſiſſe ciuitatem ex obnoxia pace illius conſilio & opera: ipſum ſe cruciatibus, & hoſtiũ iræ offerre: piaculaq; pro populo Romano dare. Arma cuncti ſpectant, & bellum, en vnquã futurum, vt congredi armis cum Samnite liceat? In ciuitate ira odioq; ardente delectus

omnium prope voluntariorum fuit: rescriptæ ex eodem milite nouę A legiones: ductusq; ad Caudium exercitus. Prægressi fœciales vbi ad portam venere, vestem detrahi pacis sponsorib. iubent: manus post tergum vinciri. Cum apparitor verecundia maiestatis Posthumium laxe vinciret: Quin tu, inquit, adducis lorum, vt iusta fiat deditio? Tum vbi in cœtum Samnitium, & ad tribunal ventum Pontij est, A. Cornelius Aruina fœcialis ita verba fecit? Quandoquidem hice homines iniussu populi Ro. Quiritium fœdus ictum iri spoponderunt, atque ob eam rem noxam nocuerunt, ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homines vobis dedo. Hæc dicenti: fœciali Posthumius genu femur quanta maxime poterat vi perculit, & clara voce ait, se Samnitem ciuem esse, illum legatum: fœcialem à se contra ius gentium violatum: eo iustius bellum Rom. gesturos. Tum Pontius: Nec ego istam deditionē accipiam, inquit, nec Samnites ratam habebunt. Quin tu Sp. Posthumi, si deos esse B censes, aut omnia irrita facis, aut pacto stas? Samniti populo omnes quos in potestate habuit, aut pro ijs pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum victori cum qua potes fide restituis? Populum Romanum appello: quem si sponsionis ad Furculas Caudinas factæ pœnitet, restituat legiones intra saltum quo septæ fuerunt. Nemo quenquam deceperit, omnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pactionē tradiderunt: redeant in castra sua: quicquid pridie habuerunt, quam in colloquium est ventum, habeant. Tum bellum, & fortia consilia placeant, tunc sponsio & pax repudietur. Ea vero fortuna, ijs locis, quæ ante pacis mentionem habuimus, geramus bellum: nec populus Romanus consulum sponsionem, nec nos fidem populi Romani accusemus. Nunquamne causa deficiet, cur victi pacto non stetis? Obsides Porsenæ dedistis: furto eos subduxistis. Auro ciuitatem à Gallis redemistis: inter accipiendū aurum cæsi sunt. C Pacem nobiscum pepigistis, vt legiones vobis captas restitueremus, eam pacem irritam facitis, & semper aliquā fraudi speciem iuris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones seruatas? Pacem sibi habeat, legiones captas victori restituat. Hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialib. cæremonijs dignum erat, vt tu quidem, quod petisti, per pactionem habeas tot ciues incolumes: ego pacem quā hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? Hoc tu A. Corneli, hoc vos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego vero istos, quos dedi simulatis, nec accipio, nec dedi arbitror: nec moror quo minus in ciuitatem obligatam sponsione commissa, iratis omnibus dijs, quorū eluditur numen, redeant. Gerite bellum, quādo Sp. Postmius modo legatū fœcialem genu perculit: ita dij credēt Samnitum

ciuem-

A ciuem Posthumium, non ciuem Ro. esse: & à Samnite legatum Ro. violatum: eo vobis iustum in nos factū esse bellum. Hæc ludibria religionū non pudere in lucem proferre? & vix pueris dignas ambages, senes ac cōsulares fallendæ fidei exquirere? I lictor, deme vincla Romanis: moratus sit nemo, quo minus vbi visum fuerit, abeant. Et illi quidē forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab Caudio in castra Romana inuiolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestissimū cernentibus renatū bellum, omnia quę deinde euenerunt, non in animis solum, sed prope in oculis esse, & sero ac nequicquam laudare senis Pontij vtraq; consilia: inter quæ se media lapsos, victoriæ possessionem pace incerta mutasse, & beneficij & maleficij occasione amissa, pugnaturos cum eis quos potuerint in perpetuum vel inimicos tollere, vel amicos facere. Adeoq; nullo dum certamine inclinatis viribus post Caudinā pacem animi mutauerāt, vt clariorem in-
B ter Romanos deditio Posthumium, quam Pontium incruenta victoria inter Samnites faceret: & geri posse bellum Romani pro victoria certa haberent, Samnites simul rebellasse & vicisse crederent Romanum. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ colonia nec opinato aduentu Samnitium (fuisse & Satricanos cum ijs satis constat) nocte occupata est. Timor inde mutuus vtrosque vsque ad lucem quietos tenuit; lux pugnæ initium fuit: quam aliquandiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinauit, quod vocem audiri preconis passi sunt, incolumem abiturum qui arma posuisset. Ea spes remisit à certamine animos, & passim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata per auersam portam erupit: tutiorque eis audacia fuit, quam incautus ad credendum cęteris pauor: quos circumdatos igni nequic-
C quam deos fidemque inuocantes, Samnites concremauerunt. Coss. inter se partiti prouincias, Papyrius in Apuliam ad Luceriam pergit, vbi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur; Publius in Samnio substitit aduersus Caudinas legiones. Distendit ea res Samnitium animos, quod nec ad Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis: nec manere, ne Luceria interim amitteretur, satis audebāt. Optimum visum est committere rem fortunæ, & transigere cum Publio certamen. Itaque in aciem copias ducunt: aduersus quos Publius Cos. cum dimicaturus esset, prius alloquendos milites ratus, concionem aduocari iussit. Cæterum sicut ingenti alacritate ad prætorium concursum est, ita præ clamore poscentium pugnam, nulla adhortatio imperatoris audita est: suus cuique animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prælium, vrgentes

signiferos: & nemora in concursu pilis emittendis, stringendisque A
inde gladijs esset, pila velut dato ad id signo abijciunt, strictisq; gladijs cursu in hostem ferũtur. Nihil illic imperatoriæ artis ordinibus aut subsidijs locandis fuit: omnia ira militaris prope vesano impetu egit. Itaq; nõ fusi modo hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi. Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamẽ coacto rursus in vnũ agmine est peruentum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hostium tulerat, & in castra pertulit. ibi plus quam in acie sanguinis ac cædis factum: prædæq; pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Papyrio Cos. locis maritimis peruenerat Arpos, per omnia pacata, Samnitium magis iniurijs & odio, quã beneficio vllo populi Romani. Nam Samnites ea tempestate in montibus vicatim habitantes, campestria maritima loca contempto cultu molliore, atq; vt euenit, fere locis simili genere, ipsi montani atq; agrestes depopulabantur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut per- B
uenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut interiecta inter Romam & Arpos penuria rerum omnium, exclusos à commeatibus absumpsisset. Tum quoque profectos inde ad Luceriam iuxta obsidentes obsessosq; inopia vexauit: omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur, cæterum adeo exigue, vt militi occupato stationibus vigilijsq; & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum veheret: interdum occursu hostium cogeretur, abiecto ex equo frumento, pugnare. & obsessis prius quam alter consul victore exercitu aduenit, & commeatus ex montibus Samnitium inuecti erant, & auxilia intromissa. Arctiora omnia aduentus Publij fecit, qui obsidione delegata in curam collegæ, vacuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaq; cum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos, coacti Samnites qui ad Luceriam castra habebant, vndique contractis viribus signa cum Papyrio conferre. Per id C
tempus parantibus vtrisque se ad prælium, legati Tarentini interueniunt, denunciantes Samnitibus Romanisque, vt bellum omitterent: per vtros stetisset quominus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorum, cum collega se cõmunicaturum respondit: accitoq; eo, cum tempus omne in apparatu consumpsisset, collocutus de re haud dubia, signum pugnæ proposuit. Agentibus diuina humanaque quæ assolent cum acie dimicandum est, consulibus Tarentini legati occursare, responsum expectantes. Quibus Papyrius ait, auspicia secunda esse, Tarentini, pullarius nunciat: litatum præterea est egregie: authoribus dijs, vt videtis, ad rem agendam proficiscimur. Signa inde ferri iussit, & copias eduxit, vanissimam incre-

A increpans gentem, quæ suarum impotens rerum præ domesticis seditionibus discordijsque alijs modum pacis ac belli facere æquum censeret. Samnites ex parte altera cum omnem curam belli remisissent, quia aut pacem vere cupiebant, aut expediebat simulare, vt Tarentinos sibi conciliarent, cum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent, vociferari se in authoritate Tarentinorum manere, nec descendere in aciem, nec extra vallum arma ferre: deceptos potius quodcunq; casus ferat, passuros, quam vt spreuisse pacis authores Tarentinos videantur. Accipere se omen Coss. aiunt, & eam precari mentem hostibus, vt ne vallum quidem defendant. Ipsi inter se particis copijs succedunt hostium munimentis: & simul vndiq; adorti, cum pars fossas explerent, pars vellerent vallum, atq; in fossas proruerent, nec virtus modo insita, sed ira etiam exulceratos ignominia stimularet animos, castra inuasere: & pro se quisque, non B hæc Furculas, nec Caudium, nec saltus inuios esse, vbi errorē fraus superbe vicisset, sed Romanam virtutem, quam nec vallum, nec fossæ arcerent, memorantes: cædunt pariter resistentes, fusosq; inermes atq; armatos, seruos, liberos, puberes, impuberes, homines, iumentaque. Nec vllum superfuisset animal, ni Coss. receptui signum dedissent, auidosq; cædis milites è castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaq; apud infensos ob interpellatam dulcedinem iræ, confestim oratio habita est, vt doceretur miles minime cuiquam militum consules odio in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplicij futuros fuisse, ni respectus equitum sexcentorum qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos: ne desperata venia hostes cæcos in supplicia eorum ageret, perdere prius quam perire optantes. Laudare ea milites, lætarique, obuiam itum iræ suæ esse, fateri omnia patienda potius, quam prode-C retur salus tot principum Romanæ iuuentutis. Dimissa concione consilium habitum, omnibusne copijs Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Apuli circa, gens dubię ad id voluntatis tentarentur. Publius Cos. ad peragrandam profectus Apuliam, aliquot expeditione vna populos aut vi subegit, aut conditionibus in societatem accepit. Papyrio quoq; qui obsessor Luceriæ restiterat, breui ad spem euentus respondit. Nam insessis omnibus vijs per quas commeatus ex Samnio subuehebatur, fame domiti Samnites qui Luceriæ in præsidio erant, legatos misere ad Cos. Romanum, vt receptis equitibus qui causa belli essent, absisteret obsidione. His Papyrius ita respondit, debuisse eos Pontium Herennij filium, quo authore Romanos sub iugum misissent, consulere quid victis patiendum censeret. Cæterum quoniam ab hostibus in se æqua statui, quam in

V.C. ſe ipſi ferre maluerint, nunciare Luceriam iuſſit, arma, ſarcinas, iu- A
menta, multitudinē omnem imbellem intra mœnia relinquerent:
militem ſe cum ſingulis veſtimentis ſub iugum miſſurum, vlciſcen-
tem illatā, non nouam inferentem ignominiam. Nihil recuſatum.
ſeptem millia militum ſub iugum miſſa, prædaq; ingens Luceriæ ca-
pta, receptis omnibus ſignis armiſque, quæ ad Caudium amiſerant:
& quod omnia ſuperabat gaudia, equitibus recuperatis, quos pigno-
ra pacis cuſtodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud ferme a-
lia mutatione ſubita rerum clarior victoria populi Rom. eſt, ſi qui-
dem etiam (quod quibuſdam in annalibus inuenitur) Pontius He-
rennij filius, Samnitium imperator, vt expiaret conſulum ignomi-
niam, ſub iugum cum cæteris eſt miſſus. Cæterum id minus miror
obſcurum eſſe de hoſtium duce dedito, miſſoq; ſub iugum. id magis
mirabile eſt ambigi, Luciuſne Cornelius dictator cum L. Papyrio
Curſore magiſtro equitum eas res ad Caudium, atq; inde Luceriam B
geſſerit: vltorq; vnicus Romanæ ignominiæ haud ſciā an iuſtiſſimo
triumpho ad eam ætatē ſecundum Furium Camillum triumphaue-
rit, an Coſ. Papyrij præcipuum id decus ſit. Sequitur hunc errorem
435. alius error: Curſorne Papyrius proximis comitijs cum Q. Æmylio
Cæretano iterum ob rem bene geſtam Luceriæ continuato magi-
ſtratu conſul tertium creatus ſit, an L. Papyrius Mugilanus, & in co-
gnomine erratum ſit. Conuenit iam inde per conſules reliqua belli
perfecta. Æmilius cum Ferentanis vno ſecundo prælio debellauit:
vrbemq; ipſam quo ſe fuſa contulerat acies, obſidibus imperatis in
deditionem accepit. Pari fortuna conſul alter cum Satricanis, qui
ciues Romani poſt Caudinam cladem ad Samnites defecerant, præ-
ſidiumq; eorum in vrbem acceperant, rem geſſit. nam cum ad mœ-
nia Satrici admotus eſſet exercitus: legatiſq; miſſis ad pacem cum C
precibus petendam, triſte reſponſum ab conſule redditum eſſet, niſi
præſidio Samnitium interfecto, aut tradito, ne ad ſe remearent: plus
ea voce, quam armis illatis, terroris colonis iniectum. Itaq; ſubinde
cum exequerentur quærendo à conſule legati, quonā ſe pacto pau-
cos & infirmos crederet præſidio tam valido & armato vim allatu-
ros? ab ijſdem conſilium petere iuſſi, quibus authoribus præſidium
in vrbem accepiſſent, diſcedunt: ægreq; impetrato vt de ea re conſu-
li ſenatum, reſponſaq; ad ſe ferri ſineret, ad ſuos redeunt. Duæ factio-
nes ſenatum deſtinebant: vna, cuius principes erant defectionis à
populo Romano authores: altera, fidelium ciuium. Certatum ab
vtriſque tamen eſt, vt ad reconciliandam pacem conſuli opera na-
uaretur. Pars altera, cum præſidium Samnitium, quia nihil ſatis præ-
parati erat ad obſidionem tolerandam, exceſſurum proxima nocte

A esset, nunciare consuli satis habuit, qua noctis hora, quamq; per portam, & quam in viam egressurus hostis foret. altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam consuli aperuerunt, armatosq; clam hostes in vrbem acceperunt. Ita duplici proditione & præsidium Samnitium, insessis circa viam syluestribus locis, nec opinato oppressum est: & ab vrbe plena hostium clamor sublatus: momentoq; vnius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus, & omnia in potestate Cos. erant. Qui quęstione habita, quorum opera defectio esset facta: quos sontes comperit, virgis cæsos securi percussit: præsidioq; valido imposito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papyrium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesq; sub iugum missos, authores sunt. Et fuit vir haud dubie dignus omni bellica laude, non animi solum vigore, sed etiam corporis viribus excel-
B lens. Præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: victoremq; cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu virium vi, seu exercitatione multa, cibi viniq; eundem capacissimum, nec cum vllo asperiorem, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse militiam pediti pariter equitiq;. equites etiam aliquando ausos ab eo petere, vt sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris, quibus ille: Ne nihil remissum dicatis, remitto, inquit, ne vtiq; dorsum demulceatis cum ex equis descendetis. Et vis erat in eo viro imperij ingens pariter in socios, ciuesq;. Prænestinus prætor per timorem segnius ex subsidijs suos duxerat in primā aciem: quem cum inambulans ante tabernaculum vocari iussisset, lictorē expedire securim iussit. Ad quā vocem exanimi stante Prænestino: Agedum lictor, excide radicē hanc, inquit, incōmodam ambulantibus: perfusumq; vltimi supplicij metu, multa dicta dimisit. Haud dubie illa ætate,
C qua nulla virtutum feracior fuit, nemo vnus erat vir: quo magis innixa res Romana staret: quin eum parem destinarant animis magno Alexandro ducē si arma Asia perdomita in Europam vertisset. Nihil minus quæsitū à principio huius operis videri potest, quā vt plus iusto ab rerum ordine declinarē, varietatibusq; distinguendo opera, & legentibus velut diuerticula amœna, & requiem animo meo quęrerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quib. sæpe tacitis cogitationibus volutauit animū, eas euocat in medium: vt quęrere libeat, quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatū futurus fuerit. Plurimū in bello pollere videntur militū copia & virtus, ingenia imperatorū, fortuna per omnia humana maxime in res bellicas potens. Ea & singula intuenti & vniuersa, sicut ab alijs regibus gentibusq;, ita ab hoc quoq; facile præstant inuictū Romanum

imperi-

imperium. Iam primum, vt ordiar ab ducibus comparandis, haud e- A
quidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum: sed clariorem
tamen eum facit, quod vnus fuit, quod adolescens in incremento
rerum nondum alteram fortunam expertus decessit. Vt alios reges
claros ducesq; omittam, magna exempla casuum humanorum: Cy-
rum quem maxime Græci laudibus celebrant quid nisi longa vita,
sicut Magnum modo Pompeium vertenti præbuit fortunæ? Recen-
seam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos
cum quibus cõsulibus aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum:
M. Valerium Coruinum, C. Martium Rutilium, C. Sulpitium, T.
Manlium Torquatum, Q. Publicum Philonem, L. Papyrium Cur-
sorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Marcum
Curium. deinceps ingentes sequuntur viri, si Punicũ Romano præ-
uertisset bellum, seniorq; in Italiam traiecisset. Horum in quolibet
tum indoles eadem quæ in Alexandro erat, animi ingenijque, tum B
disciplina militaris iam inde ab initijs vrbis tradita per manus, in
artis perpetuis præceptis ordinatæ modum venerat. Ita reges gesse-
rant bella: ita deinde exactores regum, Iunij, Valerijque: ita dein-
ceps Fabij, Quintij, Cornelij: ita Furius Camillus, quem iuuenes
duo, quibus cum Alexandro dimicandum erat, senem viderant. Mi-
litaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoq; haud mi-
nus clarum eum faciunt) cessisset videlicet in acie oblatus par Man-
lius Torquatus: aut Valerius Coruinus, insignes ante milites, quam
duces? Cessissent Decij deuotis corporibus in hostem ruentes? Ces-
sisset Papyrius Cursor illo corporis robore, illo animi? Victus esset
consilijs iuuenis vnius, ne singulos nominem, senatus ille? quem
qui ex regibus constare dixit, vnus veram speciem Romani senatus
cepit. Id vero erat periculum, ne solertius, quam quiuis vnus ex ijs
quos nominaui, castris locum caperet, commeatus expediret, ab in- C
sidijs præcaueret, tempus pugnæ eligeret, aciem instrueret, subsidijs
firmaret. Non iam cum Dario rem esse dixisset: quem mulierum ac
spadonum agmen trahentem, inter purpuram atq; aurum eneruа-
tum fortunæ suæ apparatibus, prædam verius quam hostem, nihil
aliud quam bene ausus vana contemnere, incruentus deuicit. Lon-
ge alius Italiæ, quam Indiæ, per quam temulento agmine comessa-
bundus incessit, visus illi habitus esset, saltus Apuliæ, ac montes Lu-
canos cernenti, & vestigia recentia domesticæ cladis: vbi auuncu-
lus eius nuper Epeiri rex Alexander absumptus erat. Et loquimur de
Alexandro nondum merso secundis rebus, quarum nemo intole-
rantior fuit. Qui si ex habitu nouæ fortunæ, nouiq; (vt ita dicam)
ingenij, quod sibi victor induerat, spectetur: Dario magis similis
quam

A quam Alexandro in Italiam venisset, & exercitum Macedoniæ oblitum, degenerantemq; iam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationem vestis, & desideratas humi iacentium adulationes, etiam victis Macedonibus graues, nedum victoribus: & fœda supplicia: & inter vinum & epulas cædes amicorum: & vanitatem ementiendæ stirpis. Quid si vini amor in dies fieret acrior? quid si trux ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nullane hæc damna imperatorijs virtutibus ducimus? Id vero periculum erat, quod leuissimi ex Græcis, qui Parthorum quoq; contra nomen Romanum gloriæ fauent, dictitare solent, ne maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis notum arbitror fuisse, sustinere non potuerit populus Rom. & aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime prope fumantes Thebarum ruinas, con-
B cionari libere ausi sint homines (id quod ex monumentis orationum patet) aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam missurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, vnius tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paulo plus decem annorum felicitate, quam qui eo extollunt, quod populus Rom. etsi nullo bello, multis tamen prælijs victus sit, Alexandro nullius pugnæ non secunda fortuna fuerit: non intelligunt se vnius hominis res gestas, & eius iuuenis, cum populi iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. Miremur, si cum ex hac parte secula plura numerentur, quam ex illa anni: plus in tam longo spacio, quam in ætate XIII. annorum fortuna variauerit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominē, quibus nunquam aduersa fortuna pugnæ fuit? Paginas in annalibus magistratuum fa-
C stisq; percurrere licet, consulum, dictatorumque, quorum nec virtutis nec fortunæ vllo die populum Rom. pœnituit. Et quo sint mirabiliores quam Alexander, aut quisquam alius rex: denos vicenosq; dies quidam dictaturam, nemo plus quam annum consulatum gessit. ab Tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum causa reuocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc prauitas impedimento aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est: tyronem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumque, trahunt consilijs cuncta, non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset: & eadē fortunæ pignora in discrimen detulisset: immo etiam

eo plus

eo plus periculi subisset, quod Macedones vnum Alexandrum habuissent, multis casibus non solum obnoxium, sed etiam offerentem se: Romani multi fuissent Alexandro vel gloria, vel rerum magnitudine pares: quorum suo quisq; fato sine publico discrimine viueret, moreretúrq;. Restat vt copiæ copijs comparentur vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Censebantur eius ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaq; in omni defectione sociorũ Latini nominis vrbano prope delectu decem scribebantur legiones. quaterni, quiniq; exercitus sæpe per eos annos in Hetruria, in Vmbria, Gallis hostibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis & Volscis, & Æquis, & omni Campania, & parte Vmbriæ Hetruriæque, & Picentibus, & Marsis, Pelignisq; ac Vestinis atq; Apulis, adiunctaq; omni ora Græcorum inferi maris à Thurijs Neapolim & Cumas, & inde Antio atque Hostia tenus Samnites, aut socios validos Romanis, aut fractos bello inuenisset hostes. ipse traiecisset mare cum veteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum, maxime Thessalorum. hoc enim roboris erat. Persas, Indos, aliasq; si adiunxisset gentes, impedimentum maius quam auxilium traheret. Adde, quod Romanis ad manum domi supplementum esset: Alexandro (quod postea Annibali accidit) alieno in agro bellanti, exercitus consenuisset. Arma, clypeus, sarissæque illis, Romano scitum, maius corpori tegumentum, & pilum haud paulo quam hasta vehementius ictu missuq; telum. Statarius vterq; miles, ordines seruans: sed illa phalanx immobilis, & vnius generis: Romana acies distinctior, ex pluribus constans: facilis partienti quacunque opus esset, facilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Vno prælio victus Alexander, bello victus esset. Romanum quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quę fregisset acies? Næ ille sæpe etiamsi prima prospere euenissent, Persas & Indos, & imbellẽ Asiam quæsisset, & cum fœminis sibi bellum fuisse dixisset: quod Epeiri regem Alexandrum mortifero vulnere ictum dixisse ferunt, sortem bellorum in Asia gestorũ ab hoc ipso iuuene cum sua conferentem. Equidem cum per annos quatuor & viginti primo Punico bello classibus certatum cum Pœnis recordor, vix ætatem Alexandri suffecturam fuisse reor ad vnum bellum. Et forsitan cum & fœderibus vetustis iuncta Punica res Romanæ esset, & timor par aduersus communem hostem duas potentissimas armis virisq; vrbes armaret, simul Punico Romanoque obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, sed experti tamen sunt Romani Mace-

A Macedonem hoſtem aduerſus Antiochum, Philippum & Perſen, V. C.
non modo cum clade vlla, ſed ne cum periculo quidem ſuo. Abſit inuidia verbo, & ciuilia bella ſileant. nunquam ab equite hoſte, nunquam à pedite, nunquam aperta acie, nunquam æquis vtique, nunquam iniquis locis laborauimus. Equidem, ſagittas, ſaltus impeditos, auia commeatibus loca, grauis armis miles timere poteſt, mille acies grauiores quam Macedonum atque Alexandri, auertit: auertetque, modo ſit perpetuus huius qua viuimus pacis amor, & ciuilis cura concordiæ. Marcus Follius Flaccina inde, & L. Plautius 436.
Venox Coſſ. facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de fœdere renouando legati cum ſenatum humi ſtrati mouiſſent, reiecti ad populum haudquaquam tam efficaces habebant preces. Itaque de fœdere negatum: induciæ biennij cum per aliquot dies fatigaſſent ſingulos, precibus impetratæ. Et ex Apulia Theanenſes
B Canuſinique populationibus feſſi obſidibus L. Plautio Coſ. datis, in deditionem venerunt. Eodem anno primum præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis: cum vtrumq; ipſi pro remedio ægris rebus diſcordia inteſtina petiſſent. Et duæ Romæ additæ tribus, Vfentina, ac Falerina. Inclinatis ſemel in Apulia rebus, Theates quoq; Apuli ad nouos Coſſ. C. Iunium Bubulcum, Q. Æ- 437.
mylium Barbulam fœdus petitum venerunt. Pacis per omnem Apuliam præſtandæ populo Rom. authores, id audacter ſpondendo, impetrauerunt vt fœdus daretur, neque vt æquo tamen fœdere, ſed vt in ditione populi Rom. eſſent Apulia perdomita (nam Tarento quoque valido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos perrectum. inde repentino aduentu Æmylij Coſ. Nerulum vi captum. Et poſtquam res Capuæ ſtabilitas Romana diſciplina fama per ſocios vulgauit: Antiatibus quoq; qui ſe ſine legibus certis, ſine magiſtratibus agere
C querebantur: dati ab ſenatu ad iura ſtatuenda ipſius coloniæ patroni. Nec arma modo, ſed iura etiam Romana late pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Æmylius Barbula conſules, exitu anni non conſulibus ab ſe creatis, Sp. Nautio, & M. Popilio, cæterum dictatori L. Æmylio legiones tradiderunt. Is cum L. Fuluio magiſtro equi- 438
tum Satriculam oppugnare adortus, rebellandi cauſam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximendos obſidione ſocios, haud procul caſtris Romanorum caſtra poſuit. hinc Satricani magno cum tumultu patefactis repente portis in ſtationes hoſtium incurrerunt. Inde pars vtraque ſpe alieni magis auxilij, quam viribus freta ſuis, iuſto mox prælio inito Romanos vrgent. & quanquam anceps dimicatio erat, tamen vtrinq; tutã aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem ad

V.C. lem ad circunueniendum cepit: & diuersa statuit signa. Infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra mœnia compulit. tum totam aciem in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. Victoria sicut sera, ita nec dubia, nec varia fuit. Fusi in castra Samnites, extinctis nocte ignibus, tacito Agmine abeunt: & spe abiecta Satriculæ tuendæ, Plistiam ipsi socios Romanorum, vt parem dolorem hosti redderent, circunsidunt. Anno circumacto, bellum
439. deinceps ab dictatore Q. Fabio gestum est. Consules noui, L. Papyrius Cursor quartum, & Q. Publius Philo quartum, sicut superiores, Romæ manserunt: Fabius ad accipiendum ab Æmylio exercitum ad Satriculam cum supplemento venit. Neq; enim Samnites ad Plistiam manserant: sed accitis ab domo nouis militibus, multitudine freti castra eodem quo ante loco posuerunt, lacessentesque prælio Romanos auertere ab obsidione conabantur. Eo intentius dictator in mœnia hostium versus, id bellum tanti ducere, quod vrbem oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppositis, ne qua in castra vis fieret, eo ferocius obequitare Samnites vallo, neque ocium pati: & cum iam prope in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitũ Q. Æmilius Cæretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, summouit hostem. Tum in minime pertinaci genere pugnæ sic fortuna exercuit opes, vt insignis vtrinque clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. Prior Samnitium imperator ægre patiens, quod tam security adequitasset, inde se fundi fugarique, orando hortandoq; equites prælium integrauit. In quem insignem inter suos cientem pugnam magister equitum Romanus infesta cuspide ita permisit equum, vt vno ictu exanimem equo præcipitaret: nec vt fit, ad ducis casum perculsa magis quam irritata est multitudo. Omnes qui circa erant, in Æmyliũ temere inuectum per hostium turmas, tela coniecerunt: fratriq; præcipuum decus vlti Samnitium imperatoris dederunt. Is victorem detractum ex equo magistrum equitum plenus mœroris atq; iræ trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. Sed extemplo ad pedes descensum ab Romanis est: coactique idem Samnites facere: & repentina acies circa corpora ducum pedestre prælium inijt, quo haud dubiè superat Romanus: recuperatũq; Æmylij corpus mista cum dolore lætitia victores in castra referunt. Samnites duce amisso, & per equestre certamen tentatis viribus, omissa Satricula, quam nequicquam defendi rebantur ad Plistiæ obsidionem redeunt: intraque paucos dies Satricula Romanis per deditionem, Plistia per vim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est, ad Soram è Sam-

A è Samno Apuliaq; traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quo cum prior Romanus exercitus ad vlciscendam ciuium necem, recuperandamq; coloniā magnis itineribus peruenisset: & sparsi per vias speculatores sequi legiones Samnitium, nec iam procul abesse alij super alios nunciarent: obuiam itum hosti, atq; ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum est. Non cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos victi victoresne essent, diremit. Inuenio apud quosdam, aduersam eam pugnam Romanis fuisse: atq; in ea cecidisse Q. Æmylium magistrum equitū. Suffectus in locum Æmylij C. Fabius magister equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per præmissos nuncios consulto dictatore vbi subsisteret, quove tempore, & qua ex parte hostem aggrederetur, substitit occultus ad omnia satis exploratis consilijs. Dictator cum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intra vallum, B obsessi magis quam obsidentis modo, signum repente pugnæ proposuit. Et efficacius ratus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi quam in semetipso cuiquam relictam spem, de magistro equitum, nouoq; exercitu militem celauit: & tanquam nulla nisi in eruptione spes esset: Locis, inquit, angustis milites deprehensi, nisi quam victoria patefecerimus, viam nullā habemus. Statiua nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadē infesta. Nam & circa omnia defecerunt, vnde subuehi commeatus poterāt: & si homines iuuare velint, iniqua loca sunt. Itaq; nō frustrabor ego vos castra hic relinquēdo, in quæ infecta victoria, sicut pristino die, vos recipiatis. Armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. Castra habeant, repetantq;, quibus operæ est trahere bellum: nos omnium rerum respectum, præter quam victoriæ, nobis abscindamus. Ferte signa in hostem: vbi extra vallum agmē excesserit, castra quibus imC peratum est incendant. Damna vestra milites, omnium circa qui defecerunt populorum præda sarcientur. Ea oratione dictatoris, quæ necessitatis vltimæ index erat, milites accensi, vadunt in hostem: & respectus ipse ardentium castrorum, quanquam proximis tantum (ita enim iusserat dictator) ignis est subditus, haud paruum fuit irritamentum. Itaq; velut vecordes illati, signa primo impetu hostium turbant: & in tempore postquam ardentia procul vidit castra magister equitum (id conuenerat signum) hostium terga inuadit. ita circunuenti Samnites, qua potest quisq;, fugam per diuersa petunt. Ingens multitudo in vnum metu cōglobata, ac semetipsam turba impediens, in medio cæsa. Castra hostium capta direptaq;, quorū præda onustum militem in Romana castra dictator reducit, haudquaquam tam victoria lætum, quam quod præter exiguam deformatam

V.C. incendio partem, cætera contra spem salua inuenit. Ad Soram inde A
441. reditum, nouiq; Coss. M. Petilius, C. Sulpitius exercitum ab dictato-
re Fabio accipiunt, magna parte veterum militum dimissa, nouisque
cohortibus in supplementum adductis. Cæterum cum propter dif-
ficilem vrbis situm, nec oppugnandi satis certa ratio iniretur, & aut
tempore longinqua, aut præceps periculo victoria esset, Soranus
trãsfuga clam ex oppido profectus, cum ad vigiles Romanos pene-
trasset, duci se extemplo ad consules iubet: deductusq; traditurum
vrbem promittit. Visus inde, cum quonam modo id præstaturus es-
set, percontãtes doceret, haud vana afferre, perpulit prope adiuncta
mœnibus Romana castra, vt sex millia ab oppido remouerentur, fo-
re vt minus intentæ in custodiam vrbis diurnæ stationes, ac noctur-
næ vigiliæ essent. ipse insequenti nocte sub oppido syluestribus locis
cohortibus insidere iussis, decẽ milites delectos secum per ardua ac
prope inuia in arcem ducit, pluribus quam pro numero virorũ mis- B
silibus telis eo collatis. ad hoc saxa erant & temere iacentia (vt fit) in
asprетis, & de industria etiã, quo locus tutior esset, ab oppidanis cõ-
gesta. Vbi cum constituisset Romanos, semitamque angustam & ar-
duam erectam ex oppido in arcem ostendisset: Hoc quidem ascensu,
inquit, vel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint: vos &
decem numero, & quod plus est, Romani, Romanorumq; fortissimi
viri estis, & locus pro vobis, & nox erit, quæ omnia incerto maiora
territis ostentat. Ego iam terrore omnia implebo, vos arcem inten-
ti tenete. Decurrit inde quanto maxime poterat cum tumultu: Ad
arma, &, Prò vestram fidem ciues, clamitans, Arx ab hostibus capta
est, ite, defendite. Hæc incidens principum foribus, hæc obuiis, hæc
occurrentibus in publicum pauidis increpat. Acceptum ab vno pa-
uorem plures per vrbem ferunt. Trepidi magistratus missis ad arcẽ
exploratoribus, cum tela & armatos tenere arcẽ multiplicato nume- C
ro audirent, auertunt animos à spe recuperandæ arcis. Fuga cuncta
complentur, portæq; à semisomnis, ac maxima parte inermibus re-
fringuntur: quarum per vnam præsidium Romanum clamore exci-
tatum irrumpit, & concursantes per viam pauidos cædit. Iam Sora
capta erat, cum Coss. prima luce aduenere, & quos reliquos fortuna
ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. ex his
CCXXV. qui omnium consensu destinabantur, & infandæ colo-
norum cædis & defectionis authores, vinctos Romam deducunt:
cæteram multitudinem incolumem præsidio imposito Soræ relin-
quunt. Omnes qui Romam deducti erant, virgis in foro cæsi, ac se-
curi percussi, summo gaudio plebis: cuius maxime intererat tutam
vbique, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse.
Consules

A Consules ab Sora profecti, in agros atq; vrbes Ausonum bellum intulerunt. Mota namq; omnia aduentu Samnitium, cum apud Lautulas dimicatum est, fuerant, coniurationesq; circa Campaniã passim factæ. Nec Capua ipsa crimine caruit. quin Romam quoq; & ad principum quosdam inquirendos ventum est. Cæterum Ausonum gens proditione vrbium, sicut Sora, in potestatem venit. Ausona, & Minturnæ, & Vestina vrbes erant, ex quib. principes iuuentutis duodecim numero in proditionem vrbium suarum coniurati, ad consules veniunt: docent suos iampridem exoptantes Samnitium aduentum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro victis Romanos habuisse, iuuentute & armis Samnites iuuisse. Fugatis inde Samnitibus, incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne accersant bellum: & obstinatos claudere, si exercitus admoueatur: in ea fluctuatione animorũ opprimi incautos posse. His authoribus mo-
B ta propius castra: missiq; eodem tempore circa tria oppida milites, partim armati, qui occulti propinqua mœnib. insiderent loca: partim togati, tectis veste gladijs, qui sub lucem apertis portis vrbes ingrederentur. Ab ijs simul custodes trucidari cœpti, simul datum signum armatis, vt ex insidijs concurrerent. ita portæ occupatæ, triaq; oppida eadem hora, eodemq; consilio capta: sed quia absentib. ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deletaq; Ausonum gens vix certo defectionis crimine, perinde ac si internecino bello certasset. Eodẽ anno prodito hostibus Romano præsidio, Luceria Samnitiũ facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. Haud procul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetu vrbs sita in plano capitur: Lucerini ac Samnites ad internecionem cæsi. eoq; ita processit, vt Romæ cum de colonis mittendis Luceriam consuleretur senatus, multi delendam vrbem censerent. præter odiũ, quod
C execrabile in bis captos erat, longinquitas quoq; abhorrere à relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. vicit tamen sententia, vt mitterentur coloni. duo millia & quingenti missi. Eodem anno, cum omnia infida Romanis essent, Capuæ quoq; occultæ principũ coniurationes patefactæ: de quibus cum ad senatũ relatum esset, haudquaquam neglecta res est. Quæstiones decretæ, dictatorẽq; quæstionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus, is M. Follium magistrũ equitum dixit. Ingens erat magistratus eius terror. itaq; siue timore eius, seu cõscientia, Calauios, Ouiũ, Nouiumq; (ea capita coniurationis fuerant) prius quam nominarentur apud dictatorẽ, mors haud dubie ab ipsis cõscita, iudicio subtraxit. Deinde vt quæstioni Campaniæ materia decessit, versa Romã interpretando res: non nominatim qui Capuæ, sed in vniuersum

qui vſquam coiſſent coniuraſſentve aduerſus Romanum populum, A
quæri ſenatum iuſſiſſe: & coitiones honorum adipiſcendorum cau-
ſa factas, aduerſus remp. eſſe. Latiorq; & re & perſonis quæſtio fieri:
haud abnuente dictatore ſine fine vlla quæſtionis ſuæ ius eſſe. Po-
ſtulabantur ergo nobiles homines:appellantibusq; tribunos, nemo
erat auxilio,quin nomina reciperentur. Inde nobilitas, nec ij modo
in quos crimen intendebatur,ſed vniuerſi ſimul negare nobilium id
crimen eſſe,quibus ſi nulla obſtetur fraude, pateat via ad honorem,
ſed hominum nouorum. ipſos adeo dictatorem magiſtrumq; equi-
tum, reos magis quam quæſitores idoneos eius criminis eſſe: intel-
lecturosq; ita id eſſe,ſimul magiſtratu abiſſent. Tum enimuero Mæ-
nius iam famæ magis quam imperij memor, progreſſus in concio-
,, nē,ita verba fecit: Et omnes anteactæ vitæ vos conſcios habeo Qui-
,, rites,& hic ipſe honos delatus ad me,teſtis eſt innocentiæ meę. Neq;
,, enim(quod ſæpe alias)quia ita tempora poſtulabant reipub.qui bel- B
,, lo clariſſimus eſſet, ſed qui maxime procul ab his coitionibus vitam
,, egiſſet, dictator deligendus exercendis quæſtionibus fuit. Sed quo-
,, niam quidam nobiles homines (qua de cauſa vos exiſtimare, quam
,, me pro magiſtratu quicquam incompertum dicere melius eſt) pri-
,, mum ipſas expugnare quæſtiones omni ope anniſi ſunt: dein poſt-
,, quam ad id parū potentes erant, ne cauſam dicerent, in præſidia ad-
,, uerſariorum, appellationem & tribunitium auxiliū, patricij confu-
,, gerunt:poſtremo repulſi inde(adeo omnia tutiora,quam vt innocē-
,, tiam ſuam purgarent, viſa) in nos irruerunt. & priuatis dictatorem
,, poſcere reum, verecundiæ non fuit: vt omnes dij hominesq; ſciant,
,, ab illis etiam quæ non poſſint,tentari,ne rationem vitæ reddant:me
,, obuiam ire crimini,& offerre me inimicis reum: dictatura me abdi-
,, co.Vos quæſo Coſſ.ſi vobis datum ab ſenatu negocium fuerit, in me
,, primum & hunc M. Follium quæſtiones exerceatis: vt appareat in- C
,, nocentia noſtra nos, non maieſtate honoris tutos à criminationi-
,, bus iſtis eſſe.Abdicat inde ſe dictatura,& poſt eum confeſtim Follius
magiſterio equitum:primiq; apud Coſſ. (ijs enim ab ſenatu manda-
ta res eſt)rei facti, aduerſus nobiliū teſtimonia egregie abſoluuntur.
Publius etiā Philo multiplicatis ſummis honoribus, poſt res tot do-
mi belloq; geſtas,cæterum inuiſus nobilitati, cauſam dixit, abſolu-
tusq; eſt. Nec diutius (vt fit) quam dum recens erat,quæſtio per clara
nomina reorum viguit.inde labi cœpit ad viliora capita, donec coi-
tionibus factionibusq;, aduerſus quas comparata erat, oppreſſa eſt.
Earum fama rerū,magis tamē ſpes Campaniæ defectionis, in quam
coniuratum erat, Samnites in Apuliam verſos, rurſus ad Caudium
reuocauit: vt inde ex propinquo, ſi qui motus occaſionem aperiret,
Capuam

A Capuam Romanis eriperent. Eo Coss. cum valido exercitu venerũt. V.C. & primo circa saltus, cum vtrinq; ad hostem iniqua via esset, cunctati sunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana, Campanos campos, agmen demittunt. ibiq; primum castra in conspectu hostibus data: deinde leuibus prælijs equitũ sæpius quam peditum vtrinq; periculum factum. Nec aut euentus eorũ Romanum, aut morę, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi paruis quotidie damnis, & senescere dilatione belli vires suæ videbantur. itaq; in aciem procedunt, equitibus in cornua diuisis: quibus pręceptum erat, intentiores ad respectum castrorum, ne qua eo vis fieret, quam ad pręlium starent: aciem pediti tutam fore. Coss. Sulpitius in dextro, Petilius in læuo cornu cõsistunt. dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos hostes, aut ne ipsi circumirentur, constiterãt, latius patefacta stetit sinistris, B præterquam quod confertiores steterant, repentino consilio Petilij Cos. additæ vires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ casus reseruabantur, in primã aciem extemplo emisit: vniuersisq; hostẽ primo impetu virib. impulit. Commota pedestri acie Samnitium, eques in pugnam succedit. In hunc transuerso agmine inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos: signaq; & ordines peditum atq; equitum confundit, donec vniuersam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu nõ Petilius solus, sed Sulpitius etiam hortator affuerat, auectus ab suis nondum conferentibus manus, ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. Vnde haud dubiam victoriam cernens, cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis viris, dissimilem ibi fortunam inuenit. Romanos loco pulsos, victorem hostem signa in perculsos inferentẽ. Cæterum omnia mutauit repente consulis aduentus. nam & conspectu ducis refectus C militum est animus: & maius quam pro numero auxilium aduenerat, fortes viri: & partis alterius victoria audita, mox visa etiam prælium restituit. tota deinde iam vincere acie Romanus: & omisso certamine, cædi capiq; Samnites: nisi qui Maleuentum, cui nunc vrbi Beneuentum nomen est, perfugerunt. Ad triginta millia cæsa aut capta Samnitium, proditum memoriæ est. Coss. egregia victoria parta, protinus inde ad Bouianum oppugnandum legiones ducunt: ibiq; hyberna egerunt: donec ab nouis Coss. L. Papyrio Cursore quintum, 442. C. Iunio Bubulco iterũ, nominatus dictator C. Petilius cum M. Follio magistro equitum exercitum accepit. Is cum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captam, omisso Bouiano ad Fregellas pergit. Vnde post nocturnam Samnitium fugã sine certamine receptis Fregellis, præsidioq; valido imposito, in Campaniam reditum, ma-

V.C. xime ad Nolam armis repetendam. Eo se intra mœnia sub aduentũ A dictatoris & Samnitium omnis multitudo, & Nolana agrestis, contulerant. Dictator vrbis situ circunspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitabatur) circuniecta muris incendit. nec ita multo post, siue à Petilio dictatore, siue ab C. Iunio Cos. (nam vtrunq; traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad Coss. trahunt, adijciunt Atinam & Calatiam ab eodẽ captas: Petilium autem pestilentia orta claui figendi causa dictatorẽ dictum. Suessa & Pontia eodem anno coloniæ deductæ sunt. Suessa Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu littoris sui incoluerant. Et in tertiam Cassinum vt deducerentur coloni, senatusconsultum factum est. sed triumuiros creauere, ac misere colonorum quatuor millia insequentes Coss. M. Valerius, P. Decius. Profligato fere Samnitium bello, prius quam ea cura decederet patribus Romanis, Hetrusci belli fama exorta est. Nec erat ea tempe- B state gens alia, cum secundum Gallicos tumultu arma terribiliora essent, cum propinquitate agri, tum multitudine hominũ. Itaq; altero consule in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui grauiter æger Romæ restiterat, authore senatu dictatorem C. Sulpitium Longum, is magistrum equitum C. Iunium Bubulcum dixit. Is prout rei magnitudo postulabat, omnes iuniores sacramento adigit: arma, quæq; alia res poscit, summa industria parat: nec tantis apparatibus elatus de inferẽdo bello agitat, quieturus haud dubie, nisi vltro arma Hetrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendoq; bello consilia & apud Hetruscos fuere. Neutri finibus egressi. Et censura clara eo anno Appij Claudij, & C. Plautij fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appij, quod viam muniuit, & aquam in vrbem duxit: eaq; vnus perfecit, quia ob infamem atq; inuidiosam senatus lectionem verecundia victus collega magistratu se ab- C dicauerat. Appius iam inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram obtinuit. Eodem Appio authore Poticia gens, cuius ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerij delegandi causa solennia eius sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris religionem facere posset: cum duodecim familiæ ea tempestate Poticiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantum Poticiorum interijsse, sed censorem etiam Appium memori deum ira post aliquot annos luminibus captum. Itaq; Coss. qui eum annum secuti sunt, C. Iunius
444. Bubulcus III. & Quintus Æmylius Barbula iterum, initio anni questi apud populum, deformatum ordinem praua lectione senatus, qua

A tus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent: negauerunt eam lectionem se, quæ sine recti prauiq; discrimine ad gratiam ac libidinẽ facta esset, obseruaturos: & senatum extemplo citauerunt eo ordine, qui ante censores Appium Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, vtraq; pertinentia ad rem militarem: vnum, vt tribuni militum senideni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea per quam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum ferme fuerant beneficia. Tulere eam rogationem Tribuni plebis L. Atilius, C. Martius. Alterum, vt duumuiros nauales classis ornandæ reficiendæq; causa idem populus iuberet. Lator huius plebiscit fuit M. Decius tribunus plebis. Eiusdem anni rem dictu paruam præterirem, ni ad religionem visa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis censoribus erant in æde Iouis vesci, quod traditum antiquitus erat, ægre passi, Tybur

B vno agmine abierunt: adeo, vt nemo in vrbe esset qui sacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum: legatosq; Tybur miserunt, vt darent operam, vt hi homines Romanis restituerentur. Tyburtini benigne polliciti, primum accitos eos in curiam hortati sunt, vt reuerterentur Romam: postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingenijs hominum, eos aggrediuntur. Die festo alij alios per speciem celebrandarum cantu epularum causa inuitant, & vino, cuius auidum ferme genus est, oneratos sopiunt: atq; ita in plaustra somno victos conijciunt, ac Romam deportant: nec prius sensere, quã plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppressit. Tunc concursus populi factus, impetratoq; vt manerent, datum, vt triduum quotannis ornati cum cantu, atq; hac, quæ nunc solennis est, licentia per vrbem vagarentur: restitutumq; in æde vescendi ius ijs qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bello-

C rum curam gerebantur. Consules inter se prouincias partiti: Iunio Samnites, Æmylio nouum bellum Hetruria sorte obuenit. In Samno Cluuiam præsidium Romanum, quia nequiuerat vi capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites: verberibusq; fœdum in modũ laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iunius, nihil antiquius oppugnatione Cluuiana ratus, quo die aggressus est mœnia, vi cepit, atq; omnes puberes interfecit. Inde victor exercitus Bouianũ ductus. Caput hoc erat Pentrorũ, Samnitium, longe ditissimum, atq; opulentissimũ armis virisq;. Ibi quia haud tantũ irarũ erat, spe prædæ milites accensi, oppido potiuntur. Minus itaq; sæuitũ in hostes est: prædæ plus pene quam ex omni Samnio vnquã egestum, benigneq; omnis militi concessa. Et postquam præpotentem armis Romanũ nec acies subsistere vlle, nec castra, nec vrbes po-

terant: omnium principum in Samnio eo curæ sunt intentæ, vt insidijs quæreretur locus, si qua licentia populando effusus exercitus excipi ac circumueniri posset. Transfugæ agrestes, & captiui quidam, pars forte, pars consilio oblati, cōgruentia ad consulem afferentes, quæ & vera erant, pecoris vim ingentem in saltum auium compulsam esse: perpulerunt vt prędatum eo expeditæ ducerentur legiones. ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat: & postquam intrasse Romanos vidit saltum, repente exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. Et primo noua res trepidationē fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in mediū. dein postquam, vt quisque liberauerat se onere, aptaueratq; armis, ad signa vndiq; coibāt, & notis ordinibus in veteri disciplina militiæ iam sine præcepto vllius sua sponte struebatur acies: consul ad ancipitem maxime pugnā aduectus, desilit ex equo: & Iouē Martemq;, atq; alios testatur deos, se nullam suam gloriam inde, sed prædam militi quærentem, in eum locum deuenisse: neq; in se aliud, quam nimiam ditandi ex hoste militis curam reprehendi posse. Ab eo se dedecore nullam rem aliam, quam virtutem militum vindicaturam. Conniterentur modo vno animo omnes inuadere hostē victum acie, castris exutum, nudatum vrbibus, vltimam spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum. Sed quem esse iam virtuti Romanæ inexpugnabilem locum? Fregellana arx, Soranaq;, & vbicunq; iniquo successum erat loco, memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, vadit aduersus imminentem hostium aciem. Vbi paulum laboris fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen. Cæterum postquam prima signa planitiem summam ceperunt, sensitq; acies æquo se iam institisse loco, versus extemplo est terror in insidiatores: easdemq; latebras, quibus se paulo ante texerāt, palati atq; inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsita, ipsos tum sua fraude impediebant. itaq; ergo per paucis effugium patuit. Cæsa ad viginti millia hominum: victorq; Romanus ad oblatam vltro ab hoste prædam pecorum discurrit. Dum hæc geruntur in Samnio, iam omnes Hetruriæ populi, præter Aretinos, ad arma ierant, ab oppugnando Sutrio, quæ vrbs socia Romanis velut claustra Hetruriæ erat, ingens orsi bellum. Eo alter Cos. Æmylius cum exercitu ad liberandos obsidione socios venit. Aduenientibus Romanis Sutrini commeatus benigne in castra ante vrbem posita aduexere. Hetrusci diem primum consultando, maturarent, traherentne bellum, traduxerunt: postero die, vbi celeriora quam tutiora consilia magis placuere ducibus, sole orto signū pugnæ propositum est: armatiq; in aciem procedunt. Quod postquam consuli nunciatum est, extemplo tesseram dari

A ram dari iubet, vt prandeat miles, firmatisque cibo viribus arma ca- V. C.
piat. dicto paretur. Consul vbi armatos paratosque vidit, signa extra
vallum proferri iussit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquã-
diu intenti vtrinque steterunt, expectantes vt ab aduersariis clamor
& pugna inciperet. Et prius sol meridie se inclinauit, quam telum
hinc aut illinc emissum est. inde ne infecta re abiretur, clamor ab
Hetruscis oritur, cõcinuntq; tubæ, & signa inferuntur. Nec segnius
à Romanis pugna initur. Concurrunt infensis animis. numero ho-
stis, virtute Romanus superat. Anceps prælium multos vtrinque, &
fortissimum quenque absumit. Nec prius inclinata res est, quam
secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt.
Hetrusci, quia nullis recentibus subsidiis fulta prima acies fuit, an-
te signa circaque omnes ceciderunt. Nullo vnquam prælio fugæ
minus, nec plus cædis fuisset, ni obstinatos mori Thuscos nox texis-
B set, ita vt victores prius quam victi pugnandi finem facerent. Post
occasum solis signum receptui datum est: nocte ab vtroque in ca-
stra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ a-
pud Sutrium gestum est, quia & ex hostium exercitu prima tota a-
cies deleta vno prælio fuerat, subsidiariis modo relictis, vix quod sa-
tis esset ad castrorum præsidium: & apud Romanos tantum vulne-
rum fuit, vt plures post prælium saucij decesserint, quam ceciderant
in acie. Q. Fabius insequentis anni Consul bellum ad Sutrium ex- 445.
cepit. collega Fabio C. Martius Rutilius datus est. Cæterum & Fa-
bius supplementum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo ac-
citus Hetruscis venit. Permulti iam anni erant, cum inter patricios
magistratus tribunosq; plebis nulla certamina fuerant: cum ex ea
familia, quæ velut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen ori-
tur. Ap. Claudius censor circumactis decem & octo mensibus, quod
C Æmylia lege finitum censuræ spacium temporis erat, cum C. Plau-
tius collega eius magistratu se abdicasset: nulla vi compelli, vt abdi-
caret, potuit. P. Sempronius erat tribunus plebis, qui finiendæ cen-
suræ intra legitimum tempus, actionem susceperat, non popularem
magis quam iustam, nec in vulgus, quam optimo cuiq; gratiorem.
Is cum identidem legem Æmyliam recitaret, authoremq; eius Ma-
mercum Æmylium dictatorem laudibus ferret: qui quinquenna-
lem ante censuram, & longinquitate potestatem dominantem, in-
tra sex mensium, & anni coegisset spacium. Dic agedum, inquit, Ap-
pi Claudi, quidnam facturus fueris, si eo tempore quo C. Furius &
M. Geganius censores fuerunt, censor fuisses? Negare Appius inter-
rogationem tribuni magnopere ad causam pertinere suam. nam et-
si tenuerit lex Æmylia eos censores, quorum in magistratu lata es-

ſet:quia poſt illos cenſores creatos eam legē populus iuſſiſſet, quod- A
que poſtremum iuſſiſſet, id ius ratumque eſſet: non tamen aut ſe,
aut eorum quenquam, qui poſt eam legem latam creati cenſores eſ-
ſent, teneri ea lege potuiſſe. Hæc ſine vllius aſſenſu cauillante Ap-
pio: En, inquit, Quirites, illius Appij progenies: qui decemuir in an-
num creatus, altero anno ſe ipſe creauit: tertio nec ab ſe, nec ab vllo
creatus, priuatus faſces & imperium obtinuit: nec ante continuan-
do abſtitit magiſtratu, quam obruerent eum male parta, male ge-
ſta, male retenta imperia. Hæc eſt eadem familia, Quirites, cuius vi
atque iniuriis compulſi extorres patria Sacrum montem cepiſtis.
hæc, aduerſus quam tribunitium auxilium vobis comparaſtis. hæc,
propter quam duo exercitus Auentinum inſediſtis. hæc, quæ fœne-
bres leges: hæc, quæ agrarias ſemper impugnauit: hæc connubia pa-
trum & plebis interrupit: hæc plebi ad curules magiſtratus iter ob-
ſepſit. hoc eſt nomen multo quam Tarquiniorum infeſtius veſtræ B
libertati. Itane tandem Ap. Claudi cum centeſimus iam annus ſit ab
Mamerco Æmylio dictatore, tot cenſores fuerint nobiliſſimi fortiſ-
ſimiq; viri, nemo eorum duodecim tabulas legit? Nemo id ius eſſe,
quod poſtremo populus iuſſiſſet, ſciuit? Immo vero omnes ſciuerūt:
ideo Æmyliæ potius legi paruerūt, quam illi antiquæ, qua primum
cenſores creati erāt: quia hanc poſtremum iuſſerat populus: & quia,
vbi duæ cōtrariæ leges ſunt, ſemper antiquæ abrogat noua. An hoc
dicis Appi, non teneri Æmylia lege populum? an populum teneri,
te vnum extra legem eſſe? Tenuit Æmylia lex violentos illos cenſo-
res, C. Furium, & M. Geganium: qui quid iſte magiſtratus in repub.
mali facere poſſet, indicarunt: cum ira finitæ poteſtatis, Mamercum
Æmylium principem ætatis ſuæ belli domique ærarium fecerunt.
Tenuit deinceps omnes cenſores intra centum annorum ſpacium.
tenet C. Plautium collegam tuum, iiſdem auſpiciis, eodem iure crea C
tum. An hunc non vt qui optimo iure cenſor creatus eſſet, populus
creauit: tu vnus eximius es, in quo hoc præcipuum ac ſingulare va-
leat? quem tu regem ſacrificiorum crees, amplexus regni nomen, vt
qui optimo iure rex Romæ creatus ſit, creatum ſe dicet? Quem ſe-
meſtri dictatura, quem interregno quinque diebus contentum fore
putes? Quem claui figendi, aut ludorum cauſa dictatorem audacter
crees? Quam iſti ſtolidos ac ſocordes videri creditis eos, qui intra
viceſimum diem ingentibus rebus geſtis dictatura ſe abdicauerunt,
aut qui vitio creati, abierunt magiſtratu? Quid ego antiqua repe-
tam? Nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia cum quæ-
ſtiones ſeuerius quam quibuſdam potentibus tutum erat, exerceret:
contagio eius quod quærebat, ipſi criminis obiectata ab inimicis
eſt, vt

A est, vt priuatus obuiam iret crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istam in te modestiam, ne degeneraueris à familia imperiosissima, & superbissima: non die, non hora citius quam necesse est, magistratu abieris: modo ne excedas finitum tempus, satis est aut diem aut mensem censuræ adiicere. Triennium, inquit, & sex menses vltra quam licet Æmylia lege, censuram geram, & solus geram. Hoc quidem iam regno simile est. An collegam subrogabis, quem ne in demortui quidem locum subrogari fas est? Pœnitet enim, quod antiquissimum solenne, & solum ab ipso cui fit, institutum Deo, ab nobilissimis antistitibus eius sacri ad seruorum ministerium religiosus censor deduxisti, gens antiquior originibus vrbis huius, hospitio deorum immortalium sancta, propter te ac tuam censuram intra annum ab stirpe extincta est: nisi vniuersam rempub. eo nefario obstrinxeris: quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo lu-
B stro capta est, quo demortuo collega C. Iulio censore, L. Papyrius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam subrogauit. Et quanto modestior illius cupiditas fuit, quam tua Appi? nec solus, nec vltra finitum lege tempus L. Papyrius censuram gessit. tamen neminem inuenit qui se postea authorem sequeretur. omnes deinceps censores post mortem collegæ se magistratu abdicarunt. Te nec quod dies exiit censuræ, nec quod collega magistratu abiit, nec lex nec pudor coercet. virtutem in superbia, in audacia, in contemptu deorum hominumque ponis. Ego te Appi Claudi pro istius magistratus maiestate ac verecundia, quem gessisti, non modo manu violatum, sed ne verbo quidem inclementiori à me appellatum vellem: sed & hæc quæ adhuc egi, peruicacia tua & superbia coegit me loqui: & nisi AEmyliæ legi parueris, te in vincula duci iubebo: nec cum ita comparatum à maioribus sit, vt comitiis
C censoriis nisi duo confecerint legitima suffragia, non renunciato altero comitia differatur; ego te, qui solus censor creari non possis, solum censurã gerere patiar. Hæc taliaq; cum dixisset, prehendi censorẽ, & in vincula duci iussit. Approbantib. sex tribunis actionẽ collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt, summaq; inuidia omnium ordinum solus censuram gessit. Dum ea Romæ geruntur, iam Sutriũ ab Hetruscis obsidebatur: consuliq; Fabio imis montib. ducenti ad ferendã opem sociis, tentãdasq; munitiones, si qua posset, acies hostium instructa occurrit. quorum ingentem multitudinem cum ostẽderet subiecta late planities, consul, vt loco paucitatẽ suorum adiuuaret, deflectit paululũ in cliuos agmẽ (aspreta erant strata saxis) inde signa in hostem obuertit. Hetrusci omnium prætetquam multitudinis suæ (qua sola freti erant) immemores, prælium ineunt

adeo

adeò raptim & auide, vt abiectis missilibus, quo celerius manus cō- A
ſererent, ſtringerent gladios, vadentes in hoſtem. Romanus contra, nunc tela, nunc ſaxa, quibus eos affatim locus ipſe armabat, ingerere. Igitur ſcuta galeæq; ictæ, cum etiam quos non vulnerauerant, turbarent: neque ſubire erat facile ad propiorem pugnam: neq; miſſilia habebant, quibus eminus rem gererent: ſtantes, & expoſitos ad ictus, cum iam ſatis nihil tegeret, quoſdam etiam pedem referentes, fluctuantesque, & inſtabilem aciem redintegrato clamore ſtrictis gladiis haſtati & principes inuadunt. eum impetum non tulerunt Hetruſci: verſisq; ſignis, fuga effuſa caſtra repetunt. Sed equites Romani præuecti per obliqua campi, cum ſe fugientibus obtuliſſent, omiſſo ad caſtra itinere montes petunt. Inde inermi pene agmine, ac vexato vulneribus, in ſyluam Ciminiam penetratum. Romanus multis millibus Hetruſcorum cæſis, duo de quadraginta ſignis militaribus captis, caſtris etiam hoſtium cum præda ingenti potitur. B
Tum de perſequendo hoſte agitari cœptum. Sylua erat Ciminia magis tum inuia atq; horrenda, quam nuper fuere Germanici ſaltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud fere quiſquam præter ducem ipſum audebat. aliis omnib. cladis Caudinæ nondum memoria aboleuerat. Tum ex iis qui aderat, conſulis frater (M. Fabium Cæſonem alij, C. Claudium quidam, matre eadem qua Coſ. genitum, tradunt) ſpeculatum ſe iturum profeſſus, breuiq; omnia certa allaturum. Cære educatus apud hoſpites, Hetruſcis inde literis eruditus erat. linguamq; Hetruſcam ꝓbe nouerat. Habeo authores, vulgo tum Romanos pueros, ſicut nūc Græcis, ita Hetruſcis literis erudiri ſolitos, ſed propius eſt vero, præcipuum aliquid fuiſſe in eo, qui ſe tam audaci ſimulatione hoſtibus immiſcuerit. Seruus ei dicitur comes vnus fuiſſe, nutritus vna. eoq; haud ignarus linguæ eiuſdem. nec quicquam aliud proficiſcentes, C
quam ſummatim regionis quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accepere: ne qua inter colloquia inſigni nota hæſitantes deprehendi poſſent. Iere paſtorali habitu, agreſtib. telis, falcibus geſisq; binis armati. Sed neq; commercium linguæ nec veſtis armorumue habitus ſic eos texit, quam quod abhorrebat à fide quenquā externum Ciminios ſaltus intraturum. Vſq; ad Camertes Vmbros penetraſſe dicuntur. ibi, qui eſſent, fateri Romanū auſum: introductumq; in ſenatum conſulis verbis egiſſe de ſocietate, amicitiaque: atq; inde comi hoſpitio acceptum, nunciare Romanis iuſſum, commeatum exercitui dierum XXX. præſto fore, ſi ea loca intraſſet: iuuentutemq; Camertium Vmbrorum in armis paratā imperio futuram. Hæc cum relata conſuli eſſent: impedimentis prima

vigilia

A vigilia præmissis, legionib. post impedimenta ire iussis, ipse substitit cum equitatu: & luce orta, postero die obequitauit stationibus hostium, quæ extra saltum dispositæ erãt: & cum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portaq; altera egressus, ante noctẽ agmen assequitur. postero die luce prima iuga Ciminij montis tenebat: inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agrestium Hetruscorum cohortes repente à principibus regionis eius concitatæ, Romanis occurrunt, adeo incompositæ, vt vindices prædarum prope ipsi prædæ fuerint. Cæsis fugatisq; iis, late depopulato agro victor Romanus, opulentusque rerum omnium copia in castra rediit. Eo forte quinq; legati cum duobus Tribunis plebis venerant denunciatum Fabio senatus verbis, ne saltum Ciminium transiret. lætati serius se, quam vt impedire bellum possent, venisse, nuncij victoriæ Romam reuertuntur.

B Hac expeditione consulis motũ latius erat, q̃ profligatũ bellum. vastationẽ nanq; sub Ciminij montis radicib. iacens ora senserat: cõciueratq; indignatione nõ Hetruriæ modo populos, sed Vmbriæ finitima. itaq; quantus non vnquã antea exercitus ad Sutrium venit: neq; è syluis tantummodo promota castra: sed etiam auiditate dimicandi quamprimum in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco, relicto hostibus ad instruendum contra spacio. deinde postquam detrectare hostem sensere pugnã, ad vallum subeunt. vbi postquam stationes quoq; receptas intra munimenta sensere, clamor repente circa duces ortus, vt eo sibi è castris cibaria eius diei deferri iuberent: mansuros se sub armis: & aut nocte, aut certe luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. Decima erat fere diei hora, cum cibum capere consul milites iubet: præcipit vt in armis sint,

C quacunq; diei noctisue hora signum dederit. paucis milites alloquitur: Samnitium bella extollit: eleuat Hetruscos: nec hostem hosti, nec multitudinem multitudini comparandam ait esse: præterea telum aliud occultum scituros in tempore: interea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, quo animus militum multitudine territus restitueretur: & quod sine munimento consederant, verisimilius erat quod simulabatur. Curati cibo corpora quieti dant: & quarta fere vigilia sine tumultu excitati arma capiunt. dolabræ calonibus diuiduntur ad vallum proruendum, fossasque implendas. intra munimenta instruitur acies: delectæ cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde signo paulo ante lucem, quod æstiuis noctib. sopitæ maxime quietis tempus est, proruto vallo erupit acies: stratos passim inuadit hostes: alios immobiles,

biles, alios semisomnos in cubilibus suis, maximā partem ad arma A trepidantes cædes oppressit, paucis armandi se datum spaciū est. eos ipsos non signum certum, non ducē sequentes fundit Romanus. fugatos equos persequitur. Ad castra, ad syluas diuersi tendebāt. sylua tutius dedere refugium. nam castra in campis sita eodem die capiuntur aurum, argentumque iussum referri ad consulem. cætera præda militis fuit. Cæsa aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam quidam authores sunt, metuque in magno ciuitatem fuisse, ne interclusus exercitus tam infesto saltu, coortis vndiq; Thuscis Vmbrisque, opprimeretur. Sed vbicunque pugnatum est, res Romana superior fuit: itaque à Perusia, & Cortona, & Arretio, quæ ferme capita Hetruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem fœdusq; ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hæc in Hetruria geruntur, Cos. alter C. Martius Rutilius Allifas de Samnitibus vi cœpit. multa alia castella, viciq; aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem venere. Per idem tempus & classis Romana à P. Cornelio quem senatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, cum appulsa Pompeios esset: socij inde nauales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim vastatis, vnde reditus tutus ad naues esset, dulcedine (vt fit) prædæ longius progressi, exciuere hostes. palatis per agros nemo obuius fuit, cum occidione occidi possent: redeuntes agmine incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt præda, partem etiam occiderunt: quæ superfuit cædi trepida multitudo, ad naues compulsa est. Profectio Q. Fabij trans Ciminiam syluā quantum Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samnium ad hostes tulerat: interclusum Romanum exercitum obsideri: cladisq; imaginem furculas Caudinas memorabant. eadem temeritate auidam vlteriorum semper gentem in saltus inuios deductam, septam non hostium magis armis quam locorum iniquitatibus esse. Iam gaudium inuidia quadam miscebatur, quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset, itaque armis virisq; ad obterendum C. Martium Cos. concurrunt: protinus inde Hetruriam per Marsos ac Sabinos petituri, si Martius dimicandi potestatem non faciat. Obuius iis Coss. fuit. dimicatum prælio vtrinque atroci, atq; incerto euentu est. & cum anceps cædes fuisset, aduersæ tamen rei fama in Romanos vertit, ob amissos quosdam equestris ordinis, tribunosq; militum, atque vnū legatum, & (quod insigne maxime fuit) consulis ipsius vulnus. Ob hæc etiam aucta fama (vt solet) ingens terror patres inuasit: dictatoremq; dici placebat: nec quin

A quin Cursor Papyrius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuncium perferri omnibus infestis tuto posse: nec viuere Martium Coss. satis fidebant. Alter Cos. Fabius infestus priuatim Papyrio erat: quæ né ira obstaret bono publico, legatos ex consularium numero mittendos ad eum Sanatus cēsuit: qui sua quoque eum, non publica solum authoritate mouerent, vt memoriam simultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium Consulem cum S. C. tradidissent, adiecissentque orationem conuenientem mandatis: consul demissis in terram oculis, tacitus ab incertis, quidnam esset acturus, legatis recessit. Nocte deinde silentio (vt mos est) L. Papyrium dictatorem dixit. cui cum ob animum egregie victum legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit: ac sine responso ac mentione facta B sui, ita legatos dimisit: vt appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo: Papyrius C. Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit: atque ei legem curiatam de imperio ferenti, triste omen, diem diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principium, duabus insignis cladibus captæ vrbis, & Caudinæ pacis: quod vtroque anno eiusdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam eam curiam facit. Dictator postero die auspiciis repetitis pertulit legem, & profectus cum legionibus ad terrorem traducti syluam Ciminiam exercitus nuper scriptis ad Longulam peruenit: acceptisque à Martio Cos. veteribus militibus, in aciem copias eduxit, nec hostes detrectare visi pugnam: instructos deinde, armatosque, cum ab neutris prælium inciperetur, nox oppressit. Quieti aliquandiu nec suis diffidentes viribus, nec hostem spernentes, statiua in propinquo habuere. Nam C & cum Vmbrorum exercitu acie depugnatum est. fusi tamen magis, quam cæsi hostes: quia ceptum acriter non tolerarunt pugnam, & ad Vadimonis lacum Hetrusci lege sacrata coacto exercitu, cum vir virum legisset, quantis nunquam alias ante simul copiis, simul animis dimicarunt: tantoque irarum certamine gesta res est, vt ab neutra parte emissa sint tela. gladijs pugna cœpit: & acerrime commissa, ipso certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accensa est: vt non cum Hetruscis totiens victis, sed cum aliqua noua gente videretur dimicatio esse. Nihil ab vlla parte mouetur fugæ: cadunt antesignani: & ne nudentur propugnatoribus signa, fit ex secunda prima acies. ab vltimis deinde subsidiis cietur miles: adeoque ad vltimum laboris ac periculi vētum est, vt equites Romani omissis equis ad primos peditum, per arma, per corpora eluaserint. ea velut noua inter fessos exorta acies turbauit signa Hetruscorum, secu-

ſecuta deinde impetum eorum, vt cunq; affecta fuerat, cætera multitudo tandem perrumpit ordines hoſtium. Tunc vinci pertinacia cepta, & auerti manipuli quidam: & vt ſemel dedere terga, etiam certiorem capeſſere fugam. Ille primum dies fortuna veteri abundantes Hetruſcorum fregit opes. Cæſum in acie quod roboris fuit: caſtra eo impetu capta, direptaque. Pari ſubinde periculo, gloriæq; euentu bellum in Samnitibus erat: qui præter cæteros belli apparatus, vt acies ſua fulgeret nouis armorum inſignibus, fecerunt. Duo exercitus erant. ſcuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat ſcuti: ſummum latius, qua pectus atque humeri teguntur, faſtigio æquali ad imum cuneatior, mobilitatis cauſa. ſpongia pectori tegumentum: & ſiniſtrum crus ocrea tectum. Galeæ criſtatæ, quę ſpeciem magnitudini corporum adderent. Tunicę auratis militibus verſicolores, argentatis linteæ candidæ. His dextrum cornu datum: illi in ſiniſtro conſiſtunt. Notus iam Romanis apparatus inſignium armorum fuerat: doctique à ducibus erant, horridum militem eſſe debere, non cælatum auro argentóque, ſed ferro & animis fretum, quippe illa prædam verius quam arma eſſe, nitentia ante rem, deformia inter ſanguinem & vulnera. virtutem eſſe militis decus, & omnia illa victoriam ſequi: & ditem hoſtem quamuis pauperis victoris præmium eſſe. His Curſor vocibus inſtinctos milites in prælium ducit. dextro ipſe cornu conſiſtit: ſiniſtro præfecit magiſtrum equitum. Simul eſt concurſum, ingens fuit cum hoſte certamen: non ſegnius inter dictatorem & magiſtrum equitum, ab vtra parte victoria inciperet. Prior forte Iunius commouit hoſtem, lęuo dextrum cornu, ſacratos more Samnitium milites, eoque candida veſte, & paribus candore armis inſignes. eos ſe orco mactare Iunius dictitans, cum intuliſſet ſigna, turbauit ordines, & haud dubie impulit aciem. Quod vbi ſenſit dictator: A b lęuone cornu victoria incipiet, inquit, & dextrum cornu, dictatoris acies alienam pugnam ſequetur, non partem maximam victoriæ trahet? concitat milites. Nec peditum virtuti equites, aut legatorum ſtudia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab læuo cornu, ambo conſulares, ad equites in cornibus poſitos euehuntur: adhortatiq; eos, vt partem ſecum capeſſerent decoris, in tranſuerſa latera hoſtium incurrunt. Is nouus additus terror, cum ex parte vtraq; circumuaſiſſet aciem, & ad terrorem hoſtium legiones Romanę redintegrato clamore intuliſſent gradum, tum fuga ab Samnitibus cœpta. Iam ſtrage hominum armorúmque inſignium campi repleri. ac primo pauidos Samnites caſtra ſua accepere: deinde ne ea quidem retenta, captis direptiſque ante noctem iniectus ignis. Dictator ex

S.C.

A S. C. triumphauit. cuius triumpho longe maximã speciem captiua V. C.
arma præbuere. Tantum magnificentiæ visum in iis, vt aurata scuta dominis argentariorum ad forum ornandũ diuiderentur. Inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, cum thensæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem deum insingnib. armis hostiũ vsi sunt: Campani ab superbia & odio Samnitiũ, gladiatores, quod spectaculum inter epulas erat, eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Hetruscorũ ad Perusiam, quæ ipsa induciarum fidem ruperat, Fabius Cos. nec dubia nec difficili victoria dimicat. Ipsum oppidum (nam ad mœnia victor accessit) cepisset, ni legati dedentes vrbem exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Hetruriæ amicitiam petentib. præ se Romam ad Senatum missis, Cos. præstantiore quam dictator victoria triumphans vrbẽ est inuectus. Quinetiam deuictorum Samnitium
B decus magna ex parte ad legatos P. Decium & M. Valerium est versum: quos populus proximis comitiis ingenti consensu consulem alterum, alterum prætorem declarauit. Fabio ob egregie perdomi- 446.
tam Hetruriam, continuatur consulatus: Decius collega datur. Valerius prætor quartũ creatus. Consules partiri prouincias. Hetruria Decio, Samniũ Fabio euenit. Is profectus ad Nuceriã. Allisates iam tum pacem petentes, quod vti ea cum daretur noluissent, aspernatus, oppugnando subegit. Cum Samnitib. acie dimicatum. Haud magno certamine hostes victi: neque eius pugnæ memoria tradita foret, ni Marsi eo primum prælio cum Romanis bellassent. Secuti Marsorũ defectionem Peligni, eandẽ fortunam habuerunt. Decio quoq; alteri consuli secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentũ exercitui præbere, atq; inducias in XL. annos petere. Volsiniensium castella aliquot vi cepit: quædam ex iis di-
C ruit, ne receptaculo hostib. essent: circũferendoq; passim bello, tantum terrorem sui fecit, vt nomen omne Hetruscũ fœdus à consule peteret. Ac de eo quidem nihil impetratũ. induciæ annuæ datæ. stipendium exercitui Romano ab hoste in eum annum pensum, & binæ tunicæ in militẽ exactæ. ea merces induciarum fuit. Tranquillas res iam Hetruscis turbauit repentina defectio Vmbrorũ gentis integræ à cladib. belli, nisi quod transitum exercitus ager senserat. ij concitata omni iuuentute sua, & magna parte Hetruscorũ ad rebellionem compulsa, tantũ exercitum fecerant, vt relicto post se in Hetruria Decio, ad oppugnandam inde Romam ituros, magnifice de se, ac contemptim de Romanis loquentes, iactarent. Quod inceptũ eorum vbi ad Decium Cos. perlatũ est, ad vrbẽ ex Hetruria magnis itinerib. pergit: & in agro Pipiniensi ad famam intent⁹ hostium con-

V.C. sedit. Nec Romæ spernebatur Vmbrorum bellum: & ipsæ minæ metum fecerant expertis à Gallica clade, quam in tutam vrbem incolerent. Itaq; legati ad Fabium consulem missi sunt, vt si quid laxamenti à bello Samnitium esset in Vmbriam propere exercitum duceret. Dicto paruit consul, magnisq; itineribus ad Meuaniam, vbi tum copiæ Vmbrorum erant, perrexit. Repens aduentus consulis, quem procul Vmbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Vmbros, vt alij recedendum ad vrbes munitas, quidam bellum omittendum censerent. Plaga vna (Materinam ipsi appellabãt) non continuit modo cæteros in armis, sed confestim ad certamen egit. castra vallantem Fabium adorti sunt. Quos vbi effusos ruere in munimenta consul vidit, reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempusq; patiebatur, ita instruit: cohortatusque prædicatione vera qua in Tuscis, qua in Samnio partorum decorum, exiguam appendicem Hetrusci belli conficere iubet: & vocis impiæ pœnas expetere, qua se vrbem Romanam oppugnaturos minati sunt. Hęc tãta sunt alacritate militum audita, vt clamor sua sponte ortus, loquentem interpellauerit ducem. ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum cursu effuso in hostem ferũtur: non tanquam in viros aut armatos incurrũt. Mirabile dictu: signa primo erigi cœpta signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad consulem: armatiq; milites ex acie in aciem transferri. & sicubi est certamen, scutis magis quam gladiis geritur res. vmbonibus incussaque ala sternuntur hostes. Plus capitur hominum quam cæditur: atq; vna vox ponere arma iubentium, per totam fertur aciem. Itaq; inter ipsum certamen facta deditio est à primis authoribus belli. postero insequentibusq; diebus & cæteri Vmbrorum populi deduntur. Ocriculani sponsione in amicitiam accepti. Fabius alienæ sortis victor belli, in suã prouinciam exercitum reduxit. itaq; ei ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuarat consulatum, ita senatus in inse-
447. quentẽ annum quo Ap. Claudius, L. Volumnius Coss. fuerunt, prorogauit, maxime Appio aduersante, imperium. Appium Censorem petisse consulatum, comitiaq; eius ab L. Furio Trib. pl. interpellata donec se censura abdicauit, in quibusdam annalibus inuenio. Creatus consul, cum collegæ nouum bellum Salentini hostes decernerẽtur, Romæ mansit, vt vrbanis artibus opes augeret, quanto belli decus penes alios esset. Volumnium prouinciæ haud pœnituit. Multa secunda prælia fecit: aliquot vrbes hostium vi cepit. Prædæ erat largitor: & benignitatem per se gratam comitate adiuuabat: militemq; ijs artibus fecerat & periculi & laboris auidum. Q. Fabius proconsul ad vrbem Allifas cum Samnitiũ exercitu signis collatis confligit.

minime

A minime ambigua res fuit. Fusi hostes, atque in castra compulsi. Nec V.C.
castra forent retenta, ni exiguum superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circunsessa, & nocte custodita, ne quis elabi posset. postero die vix dum luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui Samnitiũ forent, vt cum singulis vestimentis emitterentur. hi omnes sub iugum missi. sociis Samnitium nihil cautum: ad VII. millia sub corona veniere. Qui se ciuem Hernicum dixerat, seorsum in custodia habitus. eos omnes Fabius Romam ad Senatum misit: & cum quæsitum esset, delectu, an voluntarij pro Samnitibus aduersus Romanos bellassent: per Latinos populos custodiendi dantur. Iussique eam integram rem noui Consules, P. Cornelius Aruina, Q. M. Tremulus (ij 448.
enim iam creati erant) ad Senatum referre. Id ægre passi Hernici, concilium populorũ omnium habentib. Anagninis in circo, quem Maritimum vocant: præter Alatrinatem, Ferentinatemq; & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt.
B In Samnio quoq; quia decesserat inde Fabius, noui mot⁹ exorti. Calatia & Sora, præsidiaq; quæ in iis Romana erant, expugnata: & in captiuorum corpora militum fœde sæuitum. itaque eo P. Cornelius cum exercitu missus. Martio noui hostes (iam enim Anagninis, Hernicisq; aliis bellum iussum erat) decernuntur. Primo ita omnia opportuna loca hostes inter consulũ castra interceperunt, vt peruadere expeditus nuncius nõ posset, & per aliquot dies incerti rerum omnium, suspensiq; de statu alterius, vterq; consul ageret: Romamq; is metus manaret, adeo vt omnes iuniores sacramento adigerẽtur, atq; ad subita rerũ duo iusti scriberentur exercitus. Cæterũ Hernicum bellum nequaquã pro præsenti terrore ac vetustate gentis gloriæ fuit. Nihil vsquã dictu dignũ ausi, trinis castris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita vt ad Senatum Romam
C legatos mitterent, pacti sunt bimestri stipendio frumentoq;, & singulis in militem tunicis. Ab senatu ad Martium reiecti: cui S.C. permissum de Hernicis erat: isq; gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter Cos. superior viribus, locis impeditior erat. omnia itinera obsepserant hostes, saltusq; peruios ceperant: ne qua subuehi cõmeatus possent. Neq; eos, cum quotidie signa in aciem cõsul pro ferret, elicere ad certamẽ poterat: satisq; apparebat, neq; Samnitem certamen præsens, nec Romanũ dilationem belli laturũ. Aduentus Martij, qui Hernicis subactis maturauit collegę venire auxilio, moram certaminis hosti exemit. nam, vt qui ne alteri quidem exercitui se ad certamen credidissent pares, coniungi vtiq; passi duos consulares exercitus, nihil crederẽt superesse spei: aduenientem incõposito agmine Martium aggrediuntur. Raptim collatæ sarcinæ in me-

V. C. dium:& prout tempus patiebatur, instructa acies. Clamor primum A in statiua perlatus, deinde conspectus procul puluis tumultũ apud alterum consulem in castris fecit:iisq; confestim arma capere iussis, raptimque eductis in aciem militibus, transuersam hostium aciem, atq; alio certamine occupatam inuadit: clamitans, summum flagitium fore, si alterum exercitum vtriusq; victoriæ compotem sinerẽt fieri, nec ad se sui belli vindicarent decus. Qua impetũ dederat, perrumpit: aciemq; per mediam in castra hostium tendit: & vacua defensoribus capit, atq; incendit. Quæ vbi flagrantia Martianus miles conspexit, & hostes respexere: tum passim fuga cœpta Samnitium fieri. sed omnia obtinet cædes: nec in vllam partem tutum perfugiũ est. Iam XXX. millibus hostium cæsis, signum receptui consules dederant: colligebantq; in vnum copias, inuicem inter se gratantes, cum repente visæ procul hostium nouæ cohortes, quæ in supplemẽtum scriptæ fuerant, integrauere eadem, in quas nec iussu cõsulum, B nec signo accepto victores vadunt, malo tyrocinio imbuendũ Samnitem clamitantes. Indulgent cõsules legionum ardori: vt qui ꝓbe scirent, nouum militem hostium inter perculsos fuga veteranos, ne tentando quidem satis certamini fore. nec eos opinio fefellit. Omnes Samnitiũ copiæ veteres nouæq; montes ꝓximos fuga capiunt. eo & Romana erigitur acies. nec quicquam satis tuti loci victis est: & de iugis quæ ceperant, funduntur. iamq; vna voce omnes pacem petebant. Tum trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio, ac singulis in militem tunicis, ad senatũ pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Martius de Hernicis triumphans in vrbẽ rediit: statuaq; ei equestris in foro decreta est: quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam ciuitatẽ suæ leges redditæ: connubiumq; inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorum C habuerunt, permissum. Anagninis, quiq; arma Romanis intulerant, ciuitas sine suffragij latione data: concilia, connubiaque adempta, & magistratibus præterquam sacrorum curatione, interdictum. Eodem anno ædes Salutis a C. Iunio Bubulco censore locata est: quam Cos. bello Samnitium vouerat. ab eodem collegaq; eius M. Valerio Maximo viæ per agros publica impensa factæ: & cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renouatum: legatisq; eorum, qui ad id venerant comiter munera missa. Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magistro equitum P. Decio Mure. ab iis, propter quę creati erant, comitia consularia habita, quia neuter
449. consulum potuerat bello abesse. Creati Coss. L. Posthumius, T. Minutius. Hos consules Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit, biennio

exempto,

A exempto, quo Claudium Volumniumq;, & Cornelium cum Martio consules factos tradidimus. Memoriane fugerit in annalib. digerendis, an consulto binos consules falsos ratus transcenderit, incertum est. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incursiones factæ. itaq; ambo Coss. in Samnium missi, cum diuersas regiones, Tifernum Posthumius, Bouianum Minutius petissent: Posthumij prius ductu ad Tifernum pugnatũ. Alij haud dubie Samnites victos, ac triginta millia inde hominũ capta tradunt: alij marte æquo discessum: & Posthumium metum simulantem, nocturno itinere clam in montes copias abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul vt statiua tuta copiosaque (& ita erant) petisse videretur: postquam & munimentis castra firmauit, & omnia apparatu rerum vtilium instruxit: relicto firmo præsidio, vigilia tertia, qua duci proxime potest, expeditas legiones ad collegam, & ipsum aduersus alios sedentem, ducit. ibi authore Posthumio Minutius cum hostibus signa confert, & cum anceps prælium in multum diei processisset: tum Posthumius integris legionibus defessam iam aciem hostium improuiso inuadit. itaque cum lassitudo ac vulnera fugam quoq; præpedissent, occidione occisi hostes: signa vnum & viginti capta, atque inde ad castra Posthumij perrectum. ibi duo victores exercitus perculsum iam fama hostem adorti fundunt, fugantque: signa militaria sex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Cellius, multique alij mortales: & castra vtraque capta: & Bouianum, vbi postero die cœptum oppugnari, breui capitur. magnaque gloria rerum gestarum consules triumpharunt. Minutium consulem cum vulnere graui relatum in castra, mortuum quidam authores sunt, & M. Fuluium in locum eius consulem suffectum: & ab eo, cum ad exercitum Minutij missus C esset, Bouianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Consentia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum simulachrum in Capitolio positum dedicatumque. P. Sulpitio Auerrione, P. Sempronio 450. Sopho Coss. Samnites, seu finem seu dilationem belli querentes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus responsum est, nisi sæpe bellum parantes pacem petissent: Samnites, oratione vltro citroque habita, de pace transigi potuisse: nunc quando verba vana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium consulem cum exercitu breui in Samnio fore: eum, ad bellum pacem ne inclinent animi, falli non posse: comperta omnia Senatui relaturum: decedentem ex Samnio consulem legati sequerentur. Eo anno cum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne præbito commeatu peragrasset, fœdus antiquum Samnitibus redditum.

ditum. Ad Æquos inde veteres hoſtes, cæterum per multos annos ſub ſpecie infidæ pacis quietos. verſa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine miſſitauerant ſimul cum iis Samniti auxilia, & poſt Hernicos ſubactos vniuerſa prope gens ſine diſſimulatione cõſilij publici ad hoſtes deſciuerat: & poſtquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere fœciales venerant res repetitum, tentationem aiebant eſſe, vt terrore incuſſo belli, Romanos ſe fieri paterentur. quod quantopere optandum foret, Hernicos docuiſſe, quum, quibus licuerit, ſuas leges Romanæ ciuitati præoptauerint: quibus legendi quid mallent, copia nõ fuerit, pro pœna neceſſariam ciuitatem fore. Ob hæc vulgo in conciliis iactata populus Romanus bellum fieri Æquis iuſſit: conſulesque ambo ad nouum profecti bellum, quatuor millibus à caſtris hoſtium conſederunt. Æquorum exercitus (vt qui ſuo nomine per multos annos imbelles egiſſent) tumultuario ſimilis, ſine ducib. certis, ſine imperio trepidare. alij exeundum in aciem, alij caſtra tuenda cenſent, mouet pleroſq; vaſtatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus præſidiis vrbium relictarum excidia. itaque poſtquam inter multas ſententias vna, quæ omiſſa cura communium, ad reſpectum ſuarum quenq; rerum auertiſſet, audita: vt prima vigilia diuerſi è caſtris ad deportanda omnia, tuendasq; mœnibus in vrbes abirent: cuncti eam ſententiam ingenti aſſenſu accepere. Palatis hoſtibus per agros, prima luce Romani ſignis prolatis in acie conſiſtunt: & vbi nemo obuius ibat, pleno gradu ad caſtra hoſtium tendunt. cæterum poſtquam ibi neq; ſtationes pro portis, nec quenquam in vallo, nec fremitum conſuetum caſtrorum animaduerterunt: inſolito ſilentio moti, metu inſidiarum ſubſiſtunt. tranſgreſſi deinde vallum cum deſerta omnia inueniſſent, pergunt hoſtem veſtigiis ſequi: ſed veſtigia in omnes æque ferentia partes, vt in dilapſis paſſim, primo errorem faciebant: poſt per exploratores compertis hoſtium conſiliis, ad ſingulas vrbes circunferendo bello, vnum & quadraginta oppida intra dies ſexaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraq; diruta atq; incenſa: nomenq; Æquorum prope ad internecionem deletum. De Æquis triumphatum: exemploq; eorum clades fuit, vt Marucini, Marſi, Peligni, Ferentini mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæque. iis populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flauius Cn. filius ſcriba patre libertino humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facundus, ædilis curulis fuit. Inuenio in quibuſdam annalibus, cum appareret ædilibus, fierique ſe pro tribu. ædilem videret, neq; eius accipi nomen, ꝙ ſcriptum faceret: tabulam poſuiſſe, & iuraſſe ſe ſcriptum non facturum. quem aliquanto antea deſiſſe ſcriptum facere arguit

Macer

A Macer Licinius, tribunatu ante gesto, triumuiratibusq; nocturno
altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterũ (id quod haud discrepat)
contumacia aduersus contemnentes humilitatẽ suam nobiles certauit.
Ciuile ius repositum in penetralib. Pontificum euulgauit: fa-
stosq; circa forum in albo proposuit: vt quando lege agi posset sci-
retur. ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium
dedicauit: coactusq; consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex
maximus verba præire: cum more maiorum negaret, nisi consulem
aut imperatorem posse templum dedicare. Itaq; ex authoritate Se-
natus latum ad populum est, ne quis templũ aramue iniusso Sena-
tus, aut Tribunorum plebis partis maioris dedicaret. Haud memo-
rabilem rem per se, nisi documentum sit aduersus superbiam nobi-
lium plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi causa
Flauius cum venisset, consensuq; nobilium adolescentium qui ibi
B assidebant, assurrectum ei non esset: curulem afferri sellam eo iussit,
ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterum Fla-
uium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudij censura vires na-
cta: qui Senatum primus libertinorum filiis lectis inquinauerat. &
postea quam eam lectionẽ nemo ratam habuit, nec in curia adeptus
erat quas petierat opes vrbanas, humilibus per omnes tribus diui-
sis, forum & campum corrupit. tantumq; Flauij comitia indignita-
tis habuerunt, vt pleriq; nobilium annulos aureos & phaleras depo-
nerent. Ex eo tempore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer
populus fautor & cultor honorum, aliud forensis factio tenebat,
donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordię
causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem in
forensem turbam excretam in quatuor tribus coniecit, vrbanasque
eas appellauit, adeoq; eam rem acceptam gratis animis ferunt, vt
C Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum
temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur, vt equites Idi-
bus Quintilibus transueherentur.

DECADIS PRIMAE LIB. X.

EPITOME.

COloniæ deductæ sunt Sora, & Alba. Carseoli Marsi in deditionem accepti sunt. Collegium augurum ampliatum est, vt essent nouem, cum antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populum à Valerio consule tertium lata est. Duæ tribus adiectæ sunt: Arniensis & Terentina. Samnitibus bellum indictum: & aduersus eos prospere pugnatum est. Cum aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos,

 P. Decio,

V.C. *P. Decio, & Q. Fabio coss. ducibus pugnaretur: Romanusq; exercitus in maximo esset discrimine: P. Decius secutus exemplum patris deuouit se pro exercitu: & morte sua victoriam eius pugnæ populo Romano dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitum, qui iureiurando astrictus suo, quo maiore constantia virtutis in aciem descenderet, fudit. Census actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.* A

451. VCio Genutio, Ser Cornelio Coss. ab externis ferme bellis ocium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ: Albam in Æquos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites. eo quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus Trepulanisque ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati, quod Hernicos ab eis solicitatos compertum: capitaque coniurationis eius, quæstione B ab consulibus ex senatusconsulto habita, virgis cæsi, ac securi percussi. Tamen ne prorsus imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta est, quod nunciabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam spelũcam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscuro multa vulnera accepta, maximeque lapidum ictu, donec altero specus eius ore (nam peruius erat) inuento, vtræq; fauces congestis lignis accensæ. ita intus fumo ac vapore ad duo millia armatorum ruentia nouissime in ipsas flammas, dum
452. euadere tendunt, absumpta. M. Liuio Dentre, & C. Æmylio Coss. redintegratum Æquorum bellum. Coloniam ægre patientes velut arcem suis finibus impositam, summa vi expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. Cæterum tantum Romæ terrorem fecere, quia vix credibile erat tam affectis rebus solos per se Æquos ad bellum coortos, vt tumultus eius causa dictator diceretur C. Iunius Bubul- C cus cum M. Titinio magistro equitum, profectus primo congressu Æquos subegit, ac die octauo triumphans in vrbem cum redisset, ædem Salutis, quam cos. vouerat, censor locauerat, dictator dedicauit. Eodem anno classis Græcorum Cleonymo duce Lacædemonio ad Italiæ litora appulsa, Thurias vrbem in Salentinis cepit. Aduersus hunc hostem cos. Æmylius missus, prælio vno fugatum cõpulit in naues, Thuriæ redditæ veteri cultori, Salentinoq; agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorẽ missum in Salentinos, in quibusdã annalibus inuenio: & Cleonymum prius quam confligendũ esset cum Romanis, Italia excessisse. Circunuectus inde Brundusij promontorium, medioque sinu Hadriatico ventis latus, cum læua importuosa Italiæ littora, dextra Illyrici Liburnique & Istri, gentes feræ & magna

A gna ex parte latrocinijs maritimis infames terrerent: penitus ad littora Venetorum peruenit: ibi expositis paucis, qui loca explorarent: cum audissent tenue prætentum littus esse, quod transgressis stagna ab tergo sint irrigua ęstibus maritimis: agros haud procul proximos campestres cerni: vlteriora colles: inde esse ostium fluminis prælati, quo circumagi naues in stationem tutam vidisse (Meduacus amnis erat) eo inuectam classem subire flumine aduerso iussit. Grauissimas nauium non pertulit alueus fluminis. in leuiora nauigia transgressa multitudo armatorum, ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorum vicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egressi leui præsidio nauibus relicto, vicos expugnant: inflammant tecta: hominum pecudumq; prædas agunt: & dulcedine prædandi longius vsq; à nauibus procedunt. Hæc vbi Patauium sunt nunciata (semper autē eos in armis accollæ Galli habebant) in duas partes iuuentutem diui-
B dunt. Altera in regionem, qua effusa populatio nunciabatur: altera, ne cui prædonum obuia fieret, altero itinere ad stationem nauium (millia autem XIIII. ab oppido aberat) ducta in naues paruas, custodibus interemptis impetus factus: territiq; nautæ coguntur naues in alteram ripam amnis traijcere, & in terra prosperum æque in palatos prędatores præliū fuerat: refugientibusq; ad stationem Gręcis Veneti obsistunt. Ita in medio circumuenti hostes cæsiq;. pars capti classem indicant, regemq; Cleonymum tria inde millia abesse. Ibi captiuis proximo vico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues ad superanda vada stagnorum apte planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis complent. profectiq; ad classem, immobiles naues, & loca ignota plus quam hostem timentes circunuadunt: fugientesq; in altum, ac nusquam repugnātes vsq; ad ostiū amnis persecuti, captis quibusdam, incensisq; nauibus hostium, quas trepida-
C tio in vada intulerat, victores reuertūtur. Cleonymus vix quinta parte nauium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discessit. rostra nauium, spoliaq; Laconum in æde Iunonis veteri fixa, multi supersunt, qui viderunt. Patauij monumentum naualis pugnæ eo die, quo pugnatū est, quotannis solenni certamine nauium in flumine oppidi medio exercetur. Eodem anno Romæ cum Vestinis petentibus amicitiam ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Hetruriā rebellare ab Arretinorum seditionibus motu orto nunciabatur. vbi Licinium genus præpotens, diuitiarū inuidia pelli armis cœptum. simul Marsos agrum vi tueri, in quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominū scriptis. Itaq; propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator, magistrū equitum sibi legit M. Æmyliū Paulum. Id magis credo, quam Q. Fabium

 ea ætate,

ea ætate, atq; eis honoribus Valerio subiectũ. Cæterum ex Maximi cognomine ortum errorẽ haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu, prælio vno Marsos fundit. compulsis deinde in vrbes munitas, Miloniam, Plestinam, Fresiliam intra dies paucos cepit: & parte agri multatis Marsis fœdus restituit. Tum in Hetruscos versum bellum. & cum dictator auspiciorum repetẽdorum causa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus, ex insidiis circumuenitur: signisq; aliquot amissis, fœda militum cæde ac fuga in castra est compulsus. qui terror non eo tantum à Fabio abhorret, quod si aliqua alia arte cognomen suũ æquauit, tum maxime bellicis laudibus: sed etiã ꝙ memor Papyrianę sęuitię nunquã vt dictatoris iniussu dimicaret, adduci potuisset. Nunciata ea clades Romam, maiorem q̃ res erat terrorẽ exciuit. nam vt exercitu deleto, ita iustitium indictum, custodię in portis, vigiliæ vicatim exactæ: arma, tela in muros congesta. Omnibus iunioribus sacramento adactis, dictator ad exercitum missus, omnia spe trãquilliora, & cõposita magistri equitum cura, castra in tutiorem locũ redacta, cohortes quæ signa amiserant, extra vallũ sine tentoriis destitutas inuenit: exercitum auidum pugnę, quo maturius ignominia aboleretur. Itaq; cõfestim castra inde in agrum Rusellanum promouit. Eo & hostes secuti, quanquã ex bene gesta re summam & in aperto certamine virium spem habebant: tamen insidiis quoq;, quas feliciter experti erant, hostem tentant. Tecta semiruta, vici per vastationem agrorum deusti, haud procul castris Romanorum aberant. ibi abditis armatis, pecus in cõspectu pręsidij Romani, cui præerat Cn. Fuluius legatus, propulsum. ad quam illecebram cum cõmoueretur nemo ab Romana statione, pastorum vnus progressus sub ipsas munitiones, inclamat alios cunctãter ab ruinis vici pecus propellentes: quid cessarẽt, cum per media castra Romana tuto agere possent? Hæc quum legato Carites quidem interpretarentur, & per omnes manipulos militum ingẽs esset indignatio: nec tamen iniussu mouere se auderent: iubet peritos linguę attendere animum, pastorum sermo agresti an vrbano propior esset. Cum referrẽt sonũ linguę, & corporum habitum, & nitorẽ, cultiora quam pastoralia esse: Ite igitur, dicite, inquit, detegant ne quicquã conditas insidias: omnia scire Romanum: nec magis iam dolo capi, quam armis vinci posse. Hæc vbi audita sunt, & ad eos qui consederant in insidiis, perlata: consurrectum repente ex latebris est, & in patentem ad conspectum vndique campum prolata signa. Visa legato maior acies, quam quæ ab suo pręsidio sustineri possesset. itaq; propere ad dictatorem auxilia accitum mittit: interea ipse impetus hostiũ sustinet. Nuncio allato, dictator signa ferri ac se-

A ac sequi armatos iubet, sed celeriora prope omnia imperio erant. Ra-
pta extemplo signa armaq; : & vix ab impetu & cursu tenebantur.
Cum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum concitatior accidēs
clamor ab increscente certamine. Vrgent itaq; alij alios: hortāturq;
signiferos vt ocius eant. Quo magis festinãter ire videt dictator, eo
impensius retentat agmen, ac sensim incedere iubet. Hetrusci con-
tra principio exciti pugnæ omnibus copiis aderant: & super alios alij
nunciāt dictatori, omnes legiones Hetruscorum capessisse pugnam:
nec iam ab suis resisti posse. & ipse cernit ex superiore loco, in quan-
to discrimine pręsidium esset: cæterum satis fretus esse iam nunc to-
lerando certamini legatū, nec se procul abesse periculi vindicem, q̃
maxime vult fatigari hostem, vt integris adoriatur viribus fessos.
Quanquam lente procedunt, iam tamen ad impetum capiendum e-
quiti vtique modicum erat spacium. Prima incedebant signa legio-
B num ne quid occultū aut repentinum hostis timeret: sed reliquerat
interualla inter ordines peditū, qua satis laxo spacio equi permitti
possent. Pariter sustulit clamorē acies: & immissus eques libero cur-
su in hostem inuehitur: incompositisq; aduersus equestrem procel-
lam, subitum pauorem offundit. Itaq; vt prope serum auxilium iam
pene circumuētis, ita vniuersa requies data est. Integri accepere pu-
gnam: nec ea ipsa longa, aut anceps fuit. Fusi hostes castra repetunt:
inferentibusq; iam signa Romanis cedunt, & in vltimam castrorum
partem conglobantur. Hærent fugiētes in angustiis portarum: pars
magna aggerem vallumq; conscendunt, si aut ex superiore loco tue-
ri se, aut separare aliqua & euadere possent. Forte quodam loco ma-
le densatus agger pondere suprastantium in fossam procubuit: atq;
ea cum deos pandere viam fugæ conclamassent, plures inermes
quam armati euadunt. Hoc prælio fractæ iterum Hetruscorum vi-
C res: & pacto annuo stipendio, & duûm mensium frumento, permis-
sum ab dictatore, vt de pace legatos mitterent Romam. Pax nega-
ta: induciæ biennij datæ. Dictator triumphans in vrbem rediit. Ha-
beo authores, sine vllo memorabili prælio pacatā ab dictatore He-
truriam esse, seditionibus tantum Arretinorum compositis, & Lici-
nio genere cum plebe in gratiā reducto. Consul ex dictatura factus
M. Valerius Non petentem, atque adeo etiam absentē creatum cre-
didere quidam: & per interregem ea comitia facta. Id vnum non am-
bigitur consulatum cum Apuleio Pansa gessisse. M. Valerio & Q. A-
puleio cōsulibus satis pacatæ foris res fuere. Hetruscū aduersæ belli
res, & inducię quietū tenebant: Samnitem multorum annorum cla-
dibus domitum, haud dum fœderis noui pœnitebat. Romæ quoq;
plebe quietā & exoneratā deducta in colonias multitudo pręstabat.
Tamen

Tamen ne vndiq; tranquillæ res essent, certamē iniectum inter primores ciuitatis patricios plebeiosq;, ab tribun. pleb. Q. & Cn. Ogulnijs: qui vndiq; criminandorum patrum apud plebem occasionibus quæsitis, postquam alia frustra tentata erant, eam actionem susceperunt, qua non infimam modo plebem accenderent, sed ipsa capita plebis, consulares triumphalesq; plebeios: quorum honoribus nihil præter sacerdotia, quæ nondum promiscua erant, deesset. Rogationem promulgarunt, vt cum quatuor augures, quatuor pontifices ea tempestate essent, placeretq; augeri sacerdotum numerum: quatuor pontifices, quinq; augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum, id redigi collegium potuerit, nō inuenio: cum inter augures constet imparem numerum debere esse: vt tres antiquæ tribus, Ramnenses, Titienses, Luceres, suum quæq; augurem habeant: aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt cum ad quatuor quinq; adiecti, nouem numerum, vt terni in singulas essent, expleuerunt. Cæterum quia de plebe adlegebantur: iuxta eam rem ægre passi Patres, quam cum consulatum vulgari viderent: simulabant ad deos id magis quam ad se pertinere. ipsos visuros ne sacra sua polluantur. id se optare tantum, ne qua in rempublicam clades veniat. Minus autem tetendere, assueti iam tali genere certaminum vinci, & cernebant aduersarios non id, quod olim vix sperauerint, affectantes magnos honores: sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adeptos, multiplices consulatus, censurasq;, & triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq; lege inter Appium Claudium maxime ferunt, & inter Publium Decium Murem, qui cum eadē ferme de iure patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam, contraq; eam dicta erant, cum plebeijs consulatus rogabatur, differuissent: retulisse dicitur Decius parentis sui speciem, qualem cum multi qui in concione erant, viderant, incinctum Gabino cultu, super telum stantem: quo se habitu pro populo ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium consulem purum piumq; dijs immortalibus visum, æque ac si T. Manlius collega eius deuoueretur: eundem P. Decium, qui sacra publica populi Romani faceret, legi rite non potuisse? id esse periculum, ne suas preces minus audirent dij, quam Appij Claudij? castius eum sacra priuata facere, & religiosius deos colere, quam se? quem pœnitere votorum quæ pro repub. nuncupauerint, tot consules plebeij, tot dictatores, aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorum ductu & auspicio res geri cœptæ sunt: numerarentur triumphi: iam ne nobilitatis quidem

A dem suæ plebeios pœnitere. Pro certo habere, si quod repens bellum oriatur, non plus spei fore Senatui populoq; Romano in patricijs, quam in plebeijs ducibus. Quod cum ita se habeat cui deorum hominumq; indignum videri potest, inquit, eis viris, quos vos sellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laureaq; honoraritis, quorum domos spolijs hostium affixis insignes inter alias feceritis. pontificalia atq; auguralia insignia adijcere? Qui Iouis Opt. Max. ornatu decoratus, curru aurato per vrbem vectus in Capitolium ascenderit: si conspiciatur cum capite ac lituo, capite velato victimam cædat, auguriumve ex arce capiat? Cuius imaginis titulo consulatus, censuraq;, & triumphus æquo animo legetur: si auguratum aut pontificatum adieceritis, non sustinebunt legentium oculi? Equidem (pace dixerim deum) eos nos iam populi Romani beneficio esse spero, qui sacerdotijs non minus red-
B damus dignatione nostra honoris, quam acceperimus, & deorum magis, quam nostra causa expetamus, vt quos priuatim colimus, publice colamus. Quid autem ego sic adhuc egi, tanquam integra sit causa patriciorum de sacerdotijs, & non iam in possessione vnius amplissimi simus sacerdotij? Decemuiros sacris faciundis, carminum Sibyllæ ac fatorum populi huius interpretes, antistites eosdem Apollinaris sacri ceremoniarumq; aliarum plebeios videmus. nec tum patricijs vlla iniuria facta est, cum duumuiris sacris faciundis adiectus est propter plebeios numerus: & nunc tribunus, vir fortis ac strenuus, quinq; augurum loca, quatuor pontificum adiecit, in quæ plebeij nominentur: non vt vos, Appi, vestro loco pellant, sed vt adiuuent vos homines plebeij diuinis quoq; rebus procurandis: sicut in cæteris humanis pro parte virili adiuuant. Noli erubescere Appi, collegam in sacerdotio habere, quem in censura, quem in consu-
C latu collegam habere potuisti: cuius tam dictatoris magister equitum, quam magistri equitum dictator esse potes. Sabinum aduenā principem nobilitatis vestræ, seu Appium Clausum, seu Appiū Claudium mauultis, illi antiqui patricij in suum numerum acceperunt, ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. Multa nobiscum decora afferimus: imo omnia eadem, quæ vos superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe consul est factus: Caius Licinius Stolo primus magister equitum: C. Martius Rutilius primus & dictator & censor: Q. Publius Philo primus prætor. Semper ista audita sunt eadem, penes vos auspicia esse, vos solos gentem habere, vos solos iustum imperium & auspicium domi militiæq;: æque adhuc prosperum plebeium, ac patricium fuit, porroq; erit. En Romæ vnquam fando audistis patricios primo esse factos, non de cælo demissos: sed

qui

V.C. qui patrem ciere auumq; possent, id est, nihil vltra quam ingenuos? A
,, Consulem iam patrem ciere possum, auumq; iam poterit filius me-
,, us. Nihil est aliud in re Quirites, nisi vt omnia negata adipiscamur.
,, Certamen tantum patricij petunt nec curant quem euentum certa-
,, minum habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustum, felixq; sit
,, vobis ac reip. vti rogati estis, iubendam censeo. Vocare tribus extem-
plo populus iubebat: apparebatq; accipi legem: ille tamē dies est in-
tercessione sublatus. postero die deterritis tribunis ingenti consensu
accepta est. Pontifices creantur, suasor legis P. Decius Mus, P. Sem-
pronius Sophus, C. Martius Rutilius, M. Liuius Denter. Quinq; au-
gures item de plebe, C. Genutius, P. Ælius Pætus, M. Minutius Fes-
sus, C. Martius, T. Publius. Ita octo pontificum, nouem augurū nu-
merus factus. Eodem anno M. Valerius Cos. de prouocatione legem
tulit diligentius sanctam. Tertio ea tum post reges exactos lata est
semper à familia eadem. Causam renouandæ sæpius haud aliam fu- B
isse reor, quam quod plus paucorum opes, quam libertas plebis po-
terant. Porcia tamen lex sola pro tergo ciuium lata videtur: quod
graui pœna, si quis verberasset necassetve ciuem Romanum, sanxit.
Valeria lex, cum eum qui prouocasset, virgis cædi, securiq; necari ve-
tuisset: si quis aduersus ea fecisset, nihil vltra, quam improbe factum,
adiecit. id (qui tum pudor hominum erat) visum credo vinculum sa-
tis validum legis. nunc vix seruo ita minetur quisquam. Bellum ab
eodē consule haudquaquā memorabile aduersus rebellātes Æquos,
cum pręter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, gestū
est. Alter Cos. Apuleius in Vmbria Nequinum oppidum circunsedit,
locus erat arduus, atq; in parte vna præceps, vbi nunc Narnia sita
est: nec vi, nec munimento capi poterat. itaq; eam infectam rem M.
454. Fuluius Pætus, T. Manlius Torquatus noui C O S S. acceperunt. In
eum annum cum Q. Fabium consulem non petentem omnes dice- C
rent centuriæ, ipsum authorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tra-
dunt differendi sibi consulatus in bellicosiorem annum: eo anno
maiori se vsui reipublicæ fore vrbano gesto magistratu. ita nec dissi-
mulantem quid mallet, nec petentem tamen, ædilem curulem cum
L. Papyrio Cursore factum. Id ne pro certo ponerem, vetustior an-
nalium author Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit
C. Domitium, Cn. F. Caluinum, & Sp. Caruilium, Q. F. Maximum.
id credo cognomen errorem in ædilibus fecisse: secutamq; fabulam
mistam ex ædilitijs & consularibus comitijs, conuenientem errori.
Et lustrum eo anno conditum à P. Sempronio Sopho, & P. Sulpitio
Auerrione censoribus: tribusq; additæ duæ, Arniensis ac Terentina.
Hæc Romæ gesta. cæterum ad Nequinum oppidum cum segni obsi-
dione

A dione tempus tereretur: duo ex oppidanis, quorum erant ædificia iuncta muro, specu facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad consulem deducti, præsidium armatũ se intra mœnia & muros accepturos confirmant. Nec aspernanda res visa, neq; incaute credenda. cum altero eorum (nam alter obses retentus) duo exploratores per cuniculum missi: per quos satis comperta re, trecenti armati transfuga duce in vrbem ingressi, nocte portam quæ proxima erat, cepere: qua refracta consul exercitusq; Romanus sine certamine vrbem inuasere. ita Nequinum in ditionem populi Romani venit: colonia eo aduersus Vmbros missa, à flumine Narnia appellata. exercitus cum magna præda Romam reductus. Eodem anno ab Hetruscis aduersus inducias paratũ bellum: sed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines ingressus, paulisper à proposito auertit. pecunia deinde, qua multum poterant, freti, socios ex hosti-

B bus facere Gallos conantur, vt eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent: de societate haud abnuunt barbari: de mercede agitur. qua pacta acceptaq;, cum parata cætera ad bellum essent, sequiq; Hetruscus iuberet, inficias eunt, mercedem se belli Romanis inferendi pactos: quicquid acceperint, accepisse ne agrum Hetruscum vastarent, armisq; lacesserent cultores. militaturos tamen se, si vtiq; Hetrusci velint: sed nulla alia mercede, quam vt in partem agri accipiantur, tandemq; aliqua sede certa consistant. Multa de eo concilia populorum Hetruriæ habita: nec perfici quicquam potuit, non tam quia imminui agrum, quam quia accolas sibi quisq; adiungere tam efferatæ gentis homines horrebat. ita dimissi Galli, pecuniam ingentem sine labore ac periculo partam retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Hetruscum adiecti: eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. T. Manlio Cos.

C Hetruria prouincia sorte euenit: qui vixdum ingressus hostium fines, cum exerceretur inter equites, ab rapido cursu circumagendo equo effusus, extemplo prope expirauit, tertius ab eo casu dies finis vitæ consulis fuit. Quo velut omine belli accepto, deos pro se commisisse bellum memorantes Hetrusci, sustulere animos. Romæ tum desiderio viri, tum incommoditate temporis tristis nuncius fuit, vt patres ab iubendo dictatore consulis subrogandi comitia ex sententia principum habita deterruerint. M. Valerium Cos. omnes sententiæ centuriæq; dixere, quem senatus dictatorem dici iussurus fuerat. tum extemplo in Hetruriam ad legionis proficisci iussit. Aduentus eius compressit Hetruscos, adeo vt nemo extra munimenta egredi auderet: timorq; ipsorum obsidioni similis esset, neq; illos nouus consul vastandis agris, vrendisque tectis, cum passim non villa

solum,

V.C. solum,sed frequentes quoq; vici incendijs fumarent, elicere ad cer- A
tamen potuit. Cum hoc segnius bellum opinione esset: alterius bel-
li,quod multis inuicem cladibus haud immerito terribile erat,fama
Picentium nouorum sociorum indicio exorta est : Samnites arma &
rebellionem spectare, seq; ab eis solicitatos esse. Picentibus gratiæ
actæ:& magna pars curæ patribus ab Hetruria in Samnites versa est.
Caritas etiam annonæ solicitam ciuitatem habuit: ventumq; ad in-
opiæ vltimum foret (vt scripsere quibus ædilem fuisse eo anno Fa-
bium Maximum placet) ni eius viri cura,qualis in bellicis rebus mul
tis tempestatibus fuerat, talis domi tum in annonæ dispensatione
præparando ac conuehendo frumento fuisset. Eo anno (nec tradi-
455. tur causa)interregnum initum.interreges fuere, Ap. Claudius, dein
P.Sulpitius. is comitia consularia habuit: creauit L.Cornelium Sci-
pionem, Cn.Fuluium Coss. Principio huius anni oratores Lucano-
rum ad nouos Coss.venerunt questum.quia conditionibus perlicere B
se nequiuerint ad societatem armorũ, Samnites infesto exercitu in-
gressos fines suos vastare, belloq; ad bellum cogere. Lucano populo
satis superq; erratum quondam ; nunc ita obstinatos animos esse, vt
omnia ferre ac pati tolerabilius ducãt, quam vt vnquam postea no-
men Romanum violent. Orare patres, vt & Lucanos in fidem acci-
piant, & vim atq; iniuriam ab se Samnitium arceant. Se quanquam
bello cum Samnitib. suscepto necessaria iam facta aduersus Roma-
nos fides sit,tamen obsides dare paratos esse.Breuis cõsultatio Sena-
tus fuit.ad vnum omnes iungendum fœdus cum Lucanis,resq; repe-
tendas ab Samnitibus censent.Benigne responsum Lucanis,ictumq;
fœdus.Fœciales missi,qui Samnitem decedere agro sociorum,ac de-
ducere exercitum finibus Lucanis iuberent. quibus obuiam missi ab
Samnitibus qui denunciarent, si quod adissent in Samnio conciliũ,
haud inuiolatos abituros. Hæc postquam audita sunt Romæ, bellũ C
Samnitibus & patres censuerunt, & populus iussit. Consules inter se
prouincias partiti sunt. Scipioni Hetruria, Fuluio Samnites obuene-
runt:diuersiq; ad suum quisq; bellum proficiscuntur. Scipioni segne
bellũ, & simile prioris anni militiæ expectanti, hostes ad Volaterras
instructo agmine occurrerunt. Pugnatum maiore parte diei magna
vtrinq; cæde. nox incertis qua data victoria esset, interuenit. lux in-
sequens victorẽ victumq; ostendit. Nam Hetrusci silentio noctis ca-
stra reliquerunt. Romanus egressus in aciem, vbi profectione hostiũ
cõcessam victoriam videt, progressus ad castra, vacuis cum plurima
præda (nam & statiua trepide deserta fuerant) potitur. inde in Faliscũ
agrũ copijs reductis, cum impedimenta Falerijs cum modico præsi-
dio reliquisset, expedito agmine ad populandos hostiũ fines incedit.
omnia

A omnia ferro igniq; vastantur, prædæ vndiq; actæ. nec solum modo V.C. vastum hosti relictum, sed castellis etiam vicisq; illatus ignis. Vrbibus oppugnandis temperatũ, in quas timor Hetruscos compulerat. Cn. Fuluij consulis clara pugna in Samnio ad Bouianum, haudquaquam ambiguæ victoriæ fuit. Bouianũ inde aggressus, nec ita multo post Aufidenã vi cepit. Eodẽ anno Carseolos colonia in agrũ Æquicularũ deducta. Fuluius Cos. de Samnitib. triumphauit. Cum comitia consularia instarent, fama exorta, Hetruscos Samnitesq; ingentes conscribere exercitus: palam omnibus concilijs vexari principes Hetruscorum, quod non Gallos quacunq; conditione traxerint ad bellum: increpari magistratus Samnitium, quod exercitũ aduersus Lucanum hostem comparatum, obiecerint Romanis. itaq; suis sociorumq; viribus consurgere hostes ad bellum, & haud quaquã pari defungendum esse certamine. Hic terror, cum illustres viri consula-

B tum peterent, omnes in Q. Fabium Maximũ primo non petentem, deinde vt inclinata studia vidit, etiam recusantẽ, conuertit. Quid se iam senẽ, ac perfunctũ laboribus, laborumq; præmijs, solicitarent? Nec corporis nec animi vigorẽ remanere eundem: & fortunã ipsam vereri, ne cui deorũ nimia iam in se, & constantior quã velint humanæ res, videatur. & se gloriæ seniorũ succreuisse: & ad suam gloriam consurgentes alios lætum aspicere. nec honores magnos fortissimis viris Romæ, nec honoribus deesse fortes viros. Acuebat hac moderatione tam iusta studia, quæ verecundia legũ restinguenda ratus, legem recitari iussit, qua intra decẽ annos eundem consulẽ refici non liceret. Vix præ strepitu audita lex est, tribuniq; plebis nihil id impedimenti futurum aiebant. se ad populũ laturos, vti legibus solueretur. Et ille quidem in recusando perstabat: quid ergo attineret leges ferri rogitans, quibus per eosdem qui tulissent, fraus fieret? iam regi

C leges, non regere. Populus nihilominus suffragia inibat: & vt quæq; intro vocata erat centuria, consulẽ haud dubie Fabiũ dicebat. Tum ‹‹ demũ consensu ciuitatis victus: Dij approbent, inquit, quod agitis, ‹‹ acturiq; estis Quirites. cęterũ quoniã in me, quod vos vultis, facturi ‹‹ estis: in collega sit meæ apud vos gratiæ locus. P. Deciũ expertũ mihi ‹‹ concordi collegio virum, dignum vobis, dignum parente suo, quęso ‹‹ mecum consulẽ faciatis. Iusta suffragio visa. Omnes quæ supererant centuriæ, Q. Fabiũ, P. Decium consules dixere. Eo anno plerisq; dies dicta ab ædilibus, quia plus quã quod lege finitũ erat, agri possiderent: nec quisquã ferme est purgatus: vinculumq; ingens immodicæ cupiditatis iniectũ est. Coss. noui, Q. Fabius Maximus quartum, & P. 456. Decius Mus tertium, cum inter se agitarẽt vti alter Samnites hostes, alter Hetruscos deligeret: quantæq; in hanc aut in illã prouinciam

copiæ satis essent, & vter ad vtrum bellum dux idoneus magis esset: A ab Sutrio & Nepete & Faleriis legati authores cōcilia Hetruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium auerterunt. Profecti coss. quo expeditiores commeatus essent, & incertior hostis qua venturum bellum foret: Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrum, in Samnium legiones ducunt. Vbi in hostium fines ventum est, vterque populabundus effuso agmine incedit: explorant tamen latius, quam populantur. Igitur non fefellere ad Tifernum hostes in occulta valle instructi, qua ingressos Romanos superiore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locum tutũ remotis, præsidioq; modico imposito, præmonitis militibus adesse certamen, quadrato agmine ad prædictas hostiũ latebras succedit. Samnites desperātes improuiso tumultu, quando in apertum semel discrimen euasura esset res, & ipsi acie iusta maluerunt concurrere. itaq; & in equũ descendunt, ac fortunę se maiore animo B quam spe committunt. cæterum siue quia ex omnium Samnitium populis quodcunq; roboris fuerat, contraxerāt: seu quia discrimen summæ rerum augebat animos: aliquantũ aperta quoq; pugna prębuerunt terroris. Fabius vbi nulla ex parte hostem loco moueri videt, M. Fuluium, & M. Valerium tribunos militum, cum quibus ad primam aciem procurrerat, ire ad equites iubet, & adhortari, vt si quando vnquā equestri ope adiutam Rempub. meminerint, illo die annitantur, vt ordinis eius gloriam inuictā præstent: peditum certamine immobilem hostem restare: omnium reliquā spem in impetu esse equitũ & ipsos nominatim iuuenes pari comitate vtrunq; nūc laudibus, nunc promissis onerat. Cæterum quando ne ea quoq; tētata vis proficeret, consilio grassandum, si nihil vires iuuarēt, ratus. Scipionē legatum hastatos primæ legiones subtrahere ex acie, & ad montes proximos, quam posset occultissime, circunducere iubet: C inde ascensu abdito à conspectu erigere in montes agmen: auersoq; hosti ab tergo repente se ostendere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hostibus quam suis, ex improuiso ante signa euecti, prębuerunt tumultus. aduersus incitatas turmas stetit immota Samnitium acies: nec parte vlla pelli aut perrumpi potuit. & postquam irritum incœptũ erat, recepti post signa prælio excesserunt. Creuit ex eo hostium animus: nec sustinere frons prima tam longũ certamen, increscētemq; fiducia sui vim potuisset, ni secunda acies iussu Cos. in primũ successisset. Ibi integræ vires sistunt inuehentē se iam Samnitem. & tēpore improuisa ex mōtibus signa, clamorq; sublatus non vero tantũ metu terruere Samnitiũ animos. Nam & Fabius Decium collegā appropinquare exclamauit: & pro se quisq; miles adesse al-

terum

A terum Cos. adesse legiones gaudio alacres fremunt: terrorque vtilis V.C.
Romanis oblatus, fugæ formidinisque Samnites impleuit, maxime territos, ne ab altero exercitu integro intactoq; fessi opprimerētur. & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cædes quam pro tanta victoria fuit. tria millia & CCCC. cæsi: capti trecenti ferme & viginti: signa militaria capta tria & viginti. Samnitib. Apuli se ante prælium coniunxissent, ni P. Decius Cos. ijs ad Maleuentum castra obiecisset, extractosq; deinde ad certamen fudisset. Ibi quoq; plus fugæ fuit quam cædis. duo millia Apulorum cæsa. spretoq; eo hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo consulares exercitus diuersis vagati partibus omnia spacio quinq; mensium euastarunt. quadraginta & quinq; loca in Samnio fuere. in quibus Decij castra fuerunt: alterius consulis sex & octoginta. nec valli tantum ac fossorum vestigia relicta: sed multa illis insigniora monimenta vastitatis circa
B regionumq; depopulatarum. Fabius etiam vrbem Cimetram cepit. ibi capta armorū duo millia CCCC. cæsi, ferme pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitiorum causa Romam profectus, maturauit eam rem agere. Cum primo vocatæ Q. Fabium consulem dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius consularis candidatus, vir acer & ambitiosus, non sui magis honoris causa, quam vt patricij recuperarent duo consularia loca: cum suis, tum totius nobilitatis viribus incubuit, vt se cum Q. Fabio consulem dicerent. Fabius primo de se eadem fere, quæ priore anno dicendo abnuere. circunstare sellam omnis nobilitas: orare vt ex cœno plebeio consulatum extraheret: maiestatemq; pristinā tum honori, tum patricijs gentibus redderet. Fabius silentio facto media oratione studia hominū sedauit. facturum enim se fuisse dixit, vt duorum patriciorum nomina reciperet, si alium quam se consulem fieri videret: nunc se sui rationem
C comitijs, cum contra leges futurum sit, pessimo exemplo non habiturum. Ita Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio Cos. est 457.
factus. priore item consulatu inter se comparati. Nobilitas obiectare Fabio, fugisse eum Appium Claudium collegam, eloquentia ciuilibusq; artibus haud dubie præstantē. Comitijs perfectis veteres Consules iussi bellum in Samnio gerere, prorogato in sex menses imperio. Itaq; insequenti quoq; anno L. Volumnio, Ap. Claudio Coss. P. Decius, qui Cos. in Samnio relictus à collega fuerat, proconsul idem populari non destitit agros: donec Samnitium exercitum nusquam se prælio committentem, postremo expulit finibus. Hetruriam pulsi petierunt: & quod legationibus nequicquam sæpe tentauerant, id se tanto agmine armatorum mistis terrore precibus acturos efficacius rati, postularunt principum Hetruriæ concilium. Quo coacto, per

quot annos pro libertate dimicẽt cum Romanis, exponunt. omnia A expertos esse, si suismet ipsorum viribus tolerare tantã molem belli possent, tentasse etiam haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacẽ à populo Romano, cum bellũ tolerare non possent: rebellasse, quod pax seruientibus grauior, quã liberis bellum esset: vnã sibi spem reliquã in Hetruscis restare: scire gentẽ Italiæ opulentissimã armis, viris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, feroces cum suopte ingenio, tũ aduersus Romanum populũ: quem captum à se, auroq; redemptũ haud vana iactantes memorẽt. Nihil abesse, si sit animus Hetruscis, qui Porsenę quondam, maioribusq; eorũ fuerit, quin Romanos omni agro cis Tyberim pulsos, dimicare pro salute sua, non de intolerando Italiæ regno cogant. Samnitẽ illis exercitum paratũ, instructum armis, stipendio venisse: confestim secuturos, vel si ad ipsam Romanam vrbem oppugnandã ducant. Hęc eos in Hetruria iactantes, molientesq;, bellum B domi Romanum vrebat. nam P. Decius vbi cõperit per exploratores „ profectum Samnitum exercitũ: aduocato concilio: Quid per agros, „ inquit, vagamur, vicatim circũferentes bellum? quin vrbes ac mœnia aggredimur? Nullus iã exercitus Samnio prę̨sidet. cessere finibus, „ ac sibimet ipsi exiliũ consciuere. Approbantib. cunctis, ad Murgantiam validã vrbem oppugnandã ducit: tantusq; ardor militũ fuit & charitate ducis, & spe maioris, quam ex agrestibus populationibus prædæ, vt vno die vi atq; armis vrbẽ caperent. ibi duo millia Samnitium, & centũ pugnantes circumuenti captiq;, & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimentis grauibus agmen oneraret, cõuocari „ milites Decius iubet: Haccine, inquit, victoria sola, aut hac præda „ contenti estis futuri? Vultis vos pro virtute spes gerere? Omnes Sam- „ nitium vrbes, fortunęq; in vrbibus relictæ vestrę sunt, quando legio- „ nes eorũ tot prælijs fusas, postremo finibus expulistis. vendite ista: & C „ illicite lucro mercatorẽ, vt sequatur agmen. ego subinde suggeram „ quæ vendatis. Ad Romuleam vrbem hinc eamus, vbi vos labor haud „ magnus, præda maior manet. Diuendita præda, vltro adhortantes imperatorem, ad Romuleam pergunt. Ibi quoq; sine opere, sine tormentis, simul admota sunt signa, nulla vi deterriti à muris, quà cuiq; proximũ fuit, scalis raptim admotis in mœnia euasere. Captũ oppidum ac direptũ est. ad duo millia & C C C. occisi, & sex millia hominum capta, & miles ingenti præda potitus, quam vendere sicut priorem coactus, Ferentinũ inde, quanquã nihil quietis dabatur, tamen summa alacritate ductus, cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. nam & defensa summa vi mœnia sunt: & locus erat munimento naturaque tutus, sed euicit omnia assuetus prædæ miles. ad tria millia hostium

A hoſtium circa muros cæſa: præda militis fuit. Huius oppugnatarum vrbium decoris pars maior in quibuſdã annalibus ad Maximum trahitur. Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamq; oppugnatas tradunt. Sunt qui nouorum conſulum hanc gloriam faciant. quidã nõ amborum, ſed alterius, P. Volumnij: ei Samnium prouinciam eueniſſe. Dum ea in Samnio, cuiuſcunq; ductu auſpicioq; gererentur, Romanis in Hetruria interim bellum ingens multis ex gentibus concitur: cuius author Gellius Egnatius ex Samnitibus erat: Thuſci fere omnes conciuerant bellum: traxerat contagio proximos Vmbriæ populos: & Gallica auxilia mercede ſolicitabantur, omnis ea multitudo ad caſtra Samnitium conueniebat. Qui tumultus repens poſtquã Romã perlatus eſt, cum iam L. Volumnius Coſ. cum legionibus ſecunda ac tertia, ſociorumq; millibus quindecim profectus in Samnium eſſet: Ap. Claudium primo quoq; tempore in

B Hetruriam ire placuit. duę Romanæ legiones ſecutę, prima & quarta, & ſociorũ duodecim millia: caſtra haud procul ab hoſte poſita. Cæterum magis eo profectũ eſt, quod mature ventum erat, vt quoſdam ſpectantes iam arma in Hetruria populos, metus Romani nominis cõprimeret: quam quod ductu conſulis quicquã ibi ſatis ſcite aut fortunate geſtum ſit. Multa prælia locis & temporibus iniquis cõmiſſa, ſpeſq; in dies grauiorẽ hoſtem faciebat. & iam prope erat, vt nec duci milites, nec militibus dux ſatis fideret. Literas ad collegam accerſendũ ex Samnio miſſas, in trinis annalibus inuenio. piget tamen incertũ ponere, cum ea ipſa inter Coſſ. populi Romani iam iterum eodẽ honore fungẽtes diſcrepatio fuerit, Appio abnuente miſſas, Volumnio affirmante Appij ſe literis accitũ. Iam Volumnius in Samnio tria caſtella ceperat, in quibus ad tria millia hoſtium cæſa erant, dimidium fere eius captum. Et Lucanorũ ſeditiones à plebeijs

C & egentibus ducib. ortas, ſumma optimatium voluntate per Q. Fabium proconſulem, miſſum eo cum veteri exercitu cõpreſſerat. Decio populandos hoſtium agros relinquit: ipſe cum ſuis copijs in Hetruriam ad collegam pergit: quem aduenientẽ læti omnes accepere, Appium ex conſcientia ſua credo animũ habuiſſe haud immerito iratum, ſi nihil ſcripſerat: illiberali & ingrato animo, ſi eguerat ope, diſſimulantem. vix enim ſalute mutua reddita, cum obuiam egreſſus eſſet: Satin' ſalue inquit, Luci Volumni? vt ſeſe in Samnio res habent? quę te cauſa, vt prouincia tua excederes, induxit? Volumnius in Samnio res proſperas eſſe ait: literis eius accitum veniſſe: quæ ſi falſæ fuerint, nec vſus ſui ſit in Hetruria, extemplo conuerſis ſignis abiturum. Tu vero abeas inquit: neq; te quiſquam moratur. etenim minimè conſentaneum eſt, cum bello tuo forſitan vix ſuffi-

cias, hic te ad opem ferendam alijs gloriari veniſſe. Bene Hercules A verteret, diceret Volumnius: malle fruſtra operam inſumptam, quam quicquam incidiſſe, cur non ſatis eſſet Hetruriæ vnus conſularis exercitus. Digredientes iam conſules, legati tribuniq; ex Appiano exercitu circunſiſtunt: pars imperatorem ſuum orare, ne collegæ auxilium, quod accipiendū vltro fuerit, ſua ſponte oblatum ſperneretur: plures abeunti Volumnio obſiſtere, atq; obteſtari ne prauo cum collega certamine rempub. prodat. ſi qua clades incidiſſet: deſertori magis quam deſerto noxię fore. eo rem adductam, vt omnis rei bene aut ſecus geſtę in Hetruria decus dedecuſq; ad L. Volumnium ſit delegatum. neminem quæſiturum quæ verba Appij, ſed quæ fortuna exercitus fuerit. dimitti ab Appio eum, ſed à repub. & ab exercitu retineri. experiretur modo voluntatem militum. Hæc monendo obteſtandoque prope reſtitantes Coſſ. in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandem ferme ſententiam, in quam B inter paucos certatum verbis fuerat. Et cum Volumnius cauſa ſuperior, ne infacundus quidem aduerſus eximiam eloquentiam collegæ viſus eſſet: cauillanſq; Appius ſibi acceptum referre diceret debere, quod ex muto atq; elingui facundū etiam Coſ. haberent: priore conſulatu primis vtiq; menſibus hiſcere eum nequiſſe, nunc iam populares orationes ſerere: Quam mallem, inquit Volumnius, tu à me ſtrenue facere, quam ego abs te ſcite loqui didiciſſem? Poſtremo conditionem ferre, quæ decretura ſit, non orator (neq; enim id deſiderare rempub.) ſed imperator vter ſit melior: Hetruriā & Samnium prouincias eſſe: vtram mallet, eligeret. ſuo exercitu ſe vel in Hetruria, vel in Samnio rem geſturum. Tum militum clamor ortus, vt ſimul ambo bellum Hetruſcum ſuſciperent. quo animaduerſo conſenſu Volumnius: Quoniam in collegę voluntate interpretanda, inquit, erraui, non committam vt quid vos velitis, obſcurum ſit. ma- C nere, an abire me velitis, clamore ſignificate. tum vero tantus eſt clamor exortus, vt hoſtes è caſtris exciret. armis arreptis in aciem deſcendunt. & Volumnius ſigna canere, ac vexilla efferri è caſtris iuſſit. Appium addubitaſſe ferunt, cernentem, ſeu pugnante ſeu quieto ſe fore collegę victoriam. deinde veritum ne ſuæ quoq; legiones Volumnium ſequerentur, & ipſum flagitantibus ſuis ſignum dediſſe. Ab neutra parte ſatis cōmode inſtructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: ſuoque impetu magis milites, quam cuiuſquam ductu aut imperio pugnam capeſſebant: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec ſatis temporis ad inſtruendū fuit. Prius concurrit Volumnius, quam Appius ad hoſtem perueniret. itaq; fronte inæquali cōcurſum eſt: & velut

A velut forte quadã mutante aſſueto inter ſe hoſtes, Hetruſci Volum-
nio, Samnites parumper cunctati. quia dux aberat, Apio occurrere.
Dicitur Appius in medio pugnæ diſcrimine, ita vt inter prima ſigna
manibus ad cœlũ ſublatis conſpiceretur, ita præcatus eſſe: Bellona, "
ſi hodie nobis victoriam duis, aſt ego templũ tibi voueo. Hæc preca "
tus, velut inſtigãte dea, & ipſe collegæ, & exercitus virtutẽ adęquauit
ducis. Imperaroria opera exequitur: & milites ne ab altera parte pri-
us victoria incipiat, annituntur, ergo fundũt fugantq; hoſtes, maio-
rem molẽ haud facile ſuſtinentes, quã cum qua manus conſerere aſ-
ſueti fuerant. vrgendo cedentes, inſequendoq; effuſos compulere ad
caſtra. ibi interuentu Gellij, cohortiumq; Sabellarũ paulisper recru-
duit pugna, ijs quoq; mox fuſis, iam à victoribus caſtra oppugnaban
tur. & cum Volumnius ipſe portæ ſigna inferret, Appius Bellonã vi-
ctricẽ identidẽ celebrans, accenderet militũ animos: per vallum, per
B foſſas irruperunt. caſtra capta direptaq;: præda ingens parta, & mi-
liti conceſſa eſt, ſeptẽ millia ac trecenti hoſtium occiſi: duo millia &
centũ viginti capti. Dum ambo Coſſ. omniſq; Romana vis in Hetru-
ſcum bellũ magis inclinat: in Samnio noui exercitus exorti ad depo-
pulandos imperij Romani fines, per Veſtinos in Campaniam Faler-
numq; agrũ tranſcendunt, ingenteſq; prædas faciunt. Volumnium
magnis itineribus in Samnium redeuntẽ (iam enim Fabio Decioq;
prorogati imperij finis aderat) fama de Samnitium exercitu popula-
tionibuſq; Campani agri, ad tuendos ſocios conuertit. Vt in Calœ-
num agrũ venit: & ipſe cernit recentia cladis veſtigia: & Calœni nar-
rant tantũ iam prædæ hoſtes trahere, vt vix explicare agmen poſſint:
itaq; iam propalã duces loqui, extemplo eundũ in Samnium eſſe: vt
relicta ibi præda in expeditionẽ redeant, nec tam oneratũ agmen di-
micationi cõmittant. Ea quanquã ſimilia veris erant, certius tamen
C exploranda ratus, dimittit equites, qui vagos prędatores in agris pa-
lantes excipiant: ex quibus inquirendo cognoſcit ad Vulturnũ flu-
men ſedere hoſtẽ: inde tertia vigilia moturũ iter in Samniũ eſſe. His
ſatis exploratis profectus tanto interuallo ab hoſtib. conſedit, vt nec
aduentus ſuus propinquitate nimia noſci poſſet: & egredientẽ è ca-
ſtris hoſtem opprimeret. aliquanto ante lucẽ ad caſtra acceſſit: gna-
roſq; Oſcæ linguæ exploratũ quid agatur mittit. Intermiſti hoſtibus
(quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoſcunt infrequen-
tia armatis ſigna egreſſa, prædam prædæq; cuſtodes exire, ignobile
agmen, & ſua quenq; molientem, nullo inter alios conſenſu, nec ſa-
tis certo imperio. Tempus aggrediendi aptiſſimum viſum eſt: & iam
lux appetebat. itaq; ſigna canere iuſſit: agmenq; hoſtium aggreditur.
Samnites pręda impediti, infrequentes armati, pars addere gradum,

ac præ se agere prædam: pars stare, incerti vtrum progredi, an regredi in castra tutius foret. inter cunctationem opprimuntur. & Romani iam transcenderant vallum, cædesq; ac tumultus erat in castris. Samnitium agmen præterquam hostili tumultu, captiuorum etiam repetina defectione turbatũ erat: qui partim ipsi soluti vinctos soluebãt: partim arma in sarcinis deligata rapiebant, tumultumq; prælio ipso terribiliorem intermisti agmini præbebant. memorandum deinde edidere facinus: nam Statium Minatium ducem adeuntem ordines, hortantemq; inuadunt: dissipatis inde equitibus qui cum eo aderant, ipsum circunsistunt, insidentemq; equo, captum ad Cos. Romanum rapiunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitium: præliumque iam profligatum, integratum est: nec diutius sustineri potuit. cæsa ad sex millia hominum: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum quatuor: signa militaria triginta: &, quod lætissimum victoribus fuit, captiuorũ recepta septem millia & CCCC. prǽda ingens sociorum: accitiq; edicto domini ad res suas noscendas recipiendasq; præstituta die. quarum rerum non extitit dominus, militi concessæ: coactiq; vendere prædam, ne alibi quam in armis animũ haberent. Magnum ea populatio Campani agri tumultum Romę præbuerat: & per eos forte dies ex Hetruria allatum erat, post deductum inde Volumnianũ exercitum Hetruriam concitam in arma, & Gellium Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem vocari. & Gallos precio ingenti solicitari. His nuncijs Senatus conterritus, iustitium indici, delectum omnis generis hominum habere iussit. Nec ingenui modo, aut iuniores sacramento adacti sunt, sed seniorum etiam cohortes factæ, libertiniq; centuriati. & defendendæ vrbis consilia agitabantur: summæq; rerum prætor P. Sempronius præerat. cæterum parte curæ exonerarunt Senatum Lucij Volumnij Cos. literæ, quibus cæsos fusosq; populatores Campaniæ cognitũ est. Itaq; & supplicationes ob rem bene gestam consulis nomine decernunt: iustitium remittitur, quod fuerat per dies decem & octo: supplicatioq; perlæta fuit. Tum de prȩsidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cœptum. itaq; placuit vt duæ coloniæ circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur: vna ad ostium Liris fluuij, quæ Minturnæ appellata: altera in saltu Vestino Falernum contingente agrum, vbi Synope dicitur Grȩca vrbs fuisse, Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negociũ datũ est, vt plebiscito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darent, facile inueniebãtur: quia in stationẽ se prope perpetuã infestȩ regionis, nõ in agros mitti rebantur. Auertit ab eis curis Senatũ Hetruriæ ingra-

A

B

C

A ingrauescens bellum, & crebræ literæ Appij, monentis ne regionis V. C
eius motum negligerent. quatuor gentes conferre arma, Hetruscos,
Samnites, Vmbros, Gallos. iam castra bifariam facta esse: quia vnus
locus capere tantam multitudinem non possit. Ob hęc, & iam appe-
tebat tempus, comitiorum causa L. Volumnius Cos. Romam reuo-
catus. qui prius quam ad suffragium centurias vocaret, in cõcionem
aduocato populo, multa de magnitudine belli Hetrusci disseruit.
iam tum, cum ipse ibi cum collega rem pariter gesserit, fuisse tãtum
bellum, vt nec duce vno nec exercitu geri potuerit: accessisse postea
dici Vmbros, & ingentem exercitum Gallorum. Aduersus quatuor
populos, duos Consules illo die deligi meminissent. se, nisi confide-
ret eum cõsensu populi Romani consulem declaratum iri, qui haud
dubie tum primus omnium ductor habeatur: dictatorem fuisse ex-
templo dicturum. Nemini dubium erat, quin Q. Fabius omniũ con-
B sensu destinaretur: eumq; & prærogatiuæ, & primo vocatæ omnes
centuriæ consulẽ cum L. Volumnio dicebant. Fabij oratio fuit qua-
lis biennio ante: deinde vt vincebatur consensu, versa postremo ad
collegam P. Decium poscendum. id senectuti suæ adminiculum fo-
re: censura duobusq; consulatibus simul gestis expertum se nil con-
cordi collegio firmius ad rempub. tuendam esse. nouo imperij socio
vix iam assuescere senilem animum posse: cum moribus notis faci-
lius se communicaturum consilia. Subscripsit orationi eius consul,
cum meritis P. Decij laudibus, tum quæ ex concordia consulum bo-
na, quæque ex discordia mala in administratione rerum militarium
euenirent, memorando: quam prope ad vltimum discrimen suis &
collegæ certaminibus nuper ventum foret: admonendo Decium
Fabiumque, vt vno animo, vna mente viuerent. Esse præterea viros
natos militiæ, factis magnos, ad verborum linguęque certamina ru-
C des: ea ingenia consularia esse. callidos solertesq;, iuris atq; eloquen-
tiæ consultos, qualis Ap. Claudius esset, vrbi ac foro præsides haben-
dos, prætoresque ad reddenda iura creandos esse. His agendis dies
est consumptus. postridie ad præscriptum consulis & consularia &
prætoria comitia habita. Coss. creati, Q. Fabius, & P. Decius: Appius
Claudius prætor: omnes absentes. & L. Volumnio ex S.C. & scito ple- 458.
bis prorogatũ in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fue-
runt: quorum auerruncandorũ causa supplicationes in biduum Se-
natus decreuit. publice vinum ac thus sacrificijs præbitum. supplica-
tum iere frequentes viri fœminæq;. Insignem supplicationem fecit
certamen in sacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario est ad æ-
dem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli fi-
liam patriciã plebeio nuptam L. Volumnio consuli, matronæ, quod

è patribus enupsisset, sacris arcuerant. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit: cum se Virginia & patriciam & pudicam in patriciæ Pudicitiæ templum ingressam: & vni nuptam, ad quem virgo deducta sit: nec se viri, honorũ ve eius ac rerum gestarum pœnitere vero gloriaretur. facto deinde egregio magnifica verba adauxit. in vico Lõgo, vbi habitabat, ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello, exclusit: aramq; ibi posuit: & conuocatis plebeiis matronis cõquesta iniuriam patriciarum: Hanc ego aram, inquit, Pudicitię plebeię dedico, vosq; hortor, vt quod certamen virtutis viros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit: detisq; operam, vt hæc ara, quam illa, si quid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodem ferme ritu & hęc ara, quo illa antiquior, culta est, vt nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ vni viro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis nec matronis solum, sed omnis ordinis fœminis. postremò in obliuionem venit. Eodem anno Cn. & Q. Ogulnij ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt, quorum bonis multatis, ex eo quod in publicum redactum est, ænea in Capitolio limina, & trium mensarum argẽtea vasa in cella Iouis, Iouemque in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulachra infantium, conditorũ vrbis sub vberibus lupæ posuerũt: semitãque saxo quadrato à Capena porta ad Martis strauerunt. Et ab ædilibus plebeiis L. Ælio Pæto, & C. Fuluio Curuo ex multatitia item pecunia, quã exegerunt pecuariis damnatis, ludi facti: pateræq; aureæ ad Cereris positæ. Q. inde Fabius quintum, & P. Decius quartum, cõsulatum ineunt: tribus consulatibus, censuraq; collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quam concordia inter se clari, quę ne perpetua esset, ordinum magis quam ipsorum inter se certamen interuenisse reor: patriciis tendentibus, vt Fabius Hetruriam extra ordinem prouinciam haberet: plebeis authoribus Decio, vt ad sortem reuocaret. Fuit certe contentio in Senatu: & postquam ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad populũ est. In concione, vt inter militares viros & factis potius quã dictis fretos, pauca verba habita. Fabius, quam arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum indignum esse dicere se aperuisse Ciminiam syluam, viamque per deuios saltus Romano bello fecisse. Quid se id ætatis solicitassent, si alio duce bellũ gesturi essent? Nimirum aduersariũ se, non socium imperij legisse sensim exprobat: & inuidisse Decium concordibus collegiis tribus. Postremo se tendere nihil vltra, quam vt si se dignũ prouincia ducerent in eam mitterent. in Senatus arbitrio se fuisse, & in potestate populi futurum. P. Decius Senatus iniuriam querebatur.

batur.

A batur. quoad potuerint patres annisos, ne plebeis aditus ad magnos honores esset. postquam ipsa virtus peruicerit ne in vllo genere hominum inhonorata esset: queri quemadmodum irrita sint non suffragia modo populi, sed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum potestatem vertantur. Omnes ante se consules sortitos prouincias esse: nunc extra sortem Fabio Senatum prouinciam dare. Si honoris eius causa: ita eum de se, deque repub. meritum esse, vt faueat Q. Fabij gloriæ, quæ modo non sua contumelia splendeat. Cui autem dubium esse, vbi vnum bellum sit asperum ac difficile, cum id alteri extra sortem mandetur, quin alter consul pro superuacaneo atq; inutili habeatur? Gloriari Fabium rebus in Hetruria gestis: velle & P. Decium gloriari: & forsitan quem ille obrutum ignem reliquerit, ita vt toties nouum ex improuiso incendium daret, eum se extincturum. B Postremo se collegæ honores præmiaque concessurum, verecundia ætatis eius maiestatisq;: cum periculũ, cum dimicatio proposita sit, neque cedere sua sponte, neq; cessurum, & si nihil aliud ex eo certamine tulerit: illud certe laturum, vt quod populi sit, populus iubeat potius, quam patres gratificentur. Iouem optimum maximum, deosq; immortales se precari, vt ita sortem æquam sibi cum collega dent, si eandem virtutem felicitatemq; in bello administrãdo daturi sint. certe id & natura æquum, & exemplo vtile esse, & ad famam populi Romani pertinere, eos consules esse, quorum vtrolibet duce bellum Hetruscum geri rectè possit. Fabius nihil aliud precatus populum, quam vt prius quam introuocarentur ad suffragiũ tribus, Ap. Claudij prætoris allatas ex Hetruria literas audirent, comitio abit, nec minore populi consensu quam senatus, prouincia Hetruria extra sortem Fabio decreta est. Concursus inde ad consulẽ C factus omnium ferme iuniorum: & pro se quisque nomina dabant. Tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circumfusus turba: Quatuor millia, inquit, peditum, & sexcentos equites duntaxát scribere in animo est hodierno & crastino die qui nomina dederint, mecum ducam. Maiori mihi curæ est, vt omnes locupletes reducam, quam vt multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac spei gerente, quod non desiderata multitudo erat: ad oppidum Aharnam, vnde haud procul hostes erant, ad castra Appij prætoris pergit. paucis citra millibus lignatores ei cum præsidio occurrunt. qui vt lictores prægredi viderũt, Fabiumq; esse consulem accepere: læti atq; alacres diis populoq; Romano gratias agunt, ꝙ eum sibi imperatorẽ misissent. Circunfusi deinde cum cõsulẽ salutarẽt, quærit Fabius quo pergerẽt. respõdentibusq; lignatũ se ire, ain' tã dẽ? inquit, nũ castra vallata nõ habetis? ad hoc cũ succlamatum

matum esset, duplici quidem vallo, & fossa, & tamen in ingenti metu esse: habetis igitur, inquit, affatim lignorum: redite, & vellite vallum. Redeunt in castra, terroremque ibi vellentes vallum, & ijs qui in castris remanserant militibus, & ipsi Appio fecerunt. Tum pro se quisq; alij alijs dicere, consulis se Q. Fabij facere iussu. Postero inde die castra mota, & Appius prætor Romam dimissus. inde nusquam statiua Romanis fuere. negabat vtile esse vno loco sedere exercitum: itineribus ac mutatione locorum nobiliorem ac salubriorem esse. Fiebant autem itinera, quanta fieri sinebat hiems haud dum exacta. Vere inde primo relicta secunda legione ad Clusium. quod Camars olim appellabant, præpositoque castris L. Scipione proprætore Romam ipse ad consultandum de bello redijt: siue ipse sponte sua, quia bellum ei maius in conspectu erat, quam quantum esse famæ crediderat: siue senatusconsultó accitus: nam in vtrunq; authores sunt. Ab Ap. Claudio prætore retractum quidam videri volunt: cum in senatu, & apud populum (id quod per literas assidue fecerat) terrorem belli Hetrusci augeret. nō suffecturum ducem vnum, nec exercitum vnum aduersus quatuor populos. periculosum esse, siue iuncti vnum premant, siue id diuersi gerāt bellum, ne ad omnia simul obire vnus non possit. duas se ibi legiones Romanas reliquisse: & minus quinq; millia peditum equitumque cum Fabio venisse, sibi placere, P. Decium consulem primo quoque tempore in Hetruriam ad collegam proficisci: L. Volumnio Samnium prouinciam dari. si consul malit in suam prouinciam ire, Volumnium in Hetruriam ad consulē cum exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnam partem moueret oratio prætoris, P. Decium censuisse ferunt, vt omnia integra ac libera Q. Fabio seruarentur, donec vel ipse, si per commodum reipub. posset Romam venisset, vel aliquem ex legatis misisset, à quo disceret Senatus quantum in Hetruria belli esset, quantisq; adminstrandum copijs, & quot per duces esset. Fabius vt Romam redijt: & in Senatu, & productus ad populum, mediam orationem habuit, vt nec augere nec minuere videretur belli famam: magisq; in altero assumendo duce aliorum indulgere timori, quam suo aut reipubli. periculo consulere. Cæterum si sibi adiutorem belli, sociumque imperij darent: quonam modo se obliuisci P. Decij consulis per tot collegia experti posse? neminem omnium secum coniungi malle? & copiarum satis sibi cum P. Decio, & nunquam nimium hostium fore. Sin collega quid aliud malit: at sibi L. Volumnium darent adiutorem. Omnium rerum arbitrium & à populo, & à Senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cum Decius se in Samnium vel in Hetruriam proficisci paratum esse ostendisset: tanta lætitia ac gratulatio fuit,

A fuit, vt præciperetur victoria animis: triumphusq;, non bellum decretum cōsulibus videretur. Inuenio apud quosdam, extemplo consulatu inito, profectos in Hetruriam Fabium Deciumque sine vlla mentione sortis prouinciarum certaminumque inter collegas, quæ exposui. Sunt quibus ne hæc quidem certamina exponere satis fuerit: adiecerint & Appij criminationes de Fabio absente ad populum, & pertinaciam aduersus præsentem Cos. prætoris, contentionemque aliam inter collegas: tendente Decio, vt suæ quisque prouinciæ sortē tueretur: Constare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo Coss. ad bellum sunt. Cæterum antequam Coss. in Hetruriam peruenirent, Senones Galli multudine ingenti ad Clusium venerunt, legionem Romanam castraque oppugnaturi. Scipio qui castris præerat, loco adiuuandam paucitatem suorum militum ratus, in colle, qui inter vrbem & castra erat, aciem erexit. sed, vt in re subi-B ta, parū explorato itinere, ad iugum perrexit, quod hostes ceperant, parte alia aggressi. Ita cæsa ab tergo legio: atq; in medio, cum hostis vndique vrgeret, circunuenta. Deletam quoque ibi legionem, ita vt nuncius non superesset, quidam authores sunt: nec ante ad cōsules, qui iam haud procul à Clusio aberant, famam eius cladis perlatam, quam in conspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita, & lanceis infixa, ouantesque moris sui carmine. Sunt qui Vmbros fuisse, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum: & circumuentis pabulatoribus cum L. Manlio Torquato legato, Scipionem proprætorem subsidium è castris tulisse: victoresq; Vmbros redintegrato prælio victos esse: captiuosque eis ac prædam ademptam: Similius vero est à Gallo hoste quam Vmbro eam cladem acceptam. quod cum sæpe alias, tum eo anno Gallici C tumultus pręcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaq; pręterquam quod ambo consules profecti ad bellum erant cum quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campanisq; mille equitibus delectis ad id bellum missis, & sociorum nominisque Latini maiore exercitu, quam Romani: alij duo exercitus haud procul vrbe Hetruriæ oppositi, vnus in Falisco, alter in Vaticano agro. Cn. Fuluius, & L. Posthumius Megillus, proprætores ambo, statiua in eis locis habere iussi. Consules ad hostes transgresso Apennino in agrum Sentinatem peruenerunt. ibi quatuor millium ferme interuallo castra posita. Inter hostes deinde consultationes habitæ: atque ita conuenit, vt ne vnis castris miscerentur omnes: neve in aciem descenderent simul. Samnitibus Galli, Hetruscis Vmbri adiecti, dies indicta pugnę: Samnitibus Gallisq; delegata pugna: inter ipsum certamen Hetrusci Vmbriq; iussi castra Romana oppugnare. Hæc consilia turbarunt transfugæ

fugæ Clusini tres, clam nocte ad Fabium consulem transgressi: qui A editis hostium consilijs, dimissi cum donis, vt subinde, vt quæque res noua decreta esset, exploratam perferrent. consules Fuluio vt ex Falisco, Posthumio vt ex Vaticano exercitum ad Clusium admoueant, summaq; vi fines hostium depopulentur, scribunt. Huius depopulationis fama Hetruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos mouit. Instare inde cõsules, vt absentibus ijs pugnaretur. per biduum lacessiere prælio hostem. biduo nihil dignũ dictu actum. pauci vtrinq; cecidere: magisq; irritati sunt ad iustum certamen animi, quam ad discrimen summa rerum adducta. Tertio die descensum in campum omnibus copijs est. Cum instructæ acies starẽt, cerua fugiens lupum è montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diuersæ feræ, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter ordines via, ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis
" Romanus miles: Illac fuga, inquit, & cædes vertit, vbi sacram Dianæ B
" feram iacentem videtis: hinc victor Martius lupus, integer & inta-
" ctus, gentis nos Martiæ & conditoris nostri admonuit. Dextro cor-
" nu Galli, sinistro Samnites constiterunt. Aduersus Samnites Fabius primam ac tertiam legiones pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintam & sextam instruxit. secunda & quarta cum L. Volumnio proconsule in Samnio gerebant bellũ. Primo concursu adeo æquis viribus gesta res est, vt si affuissent Hetrusci & Vmbri, aut in acie, aut in castris, quocunq; se inclinassent, accipienda clades fuerit. Cæterum quanquam communis adhuc Mars belli erat, nec dum discrimen fortuna fecerat qua datura vires esset, haudquaquam similis pugna in dextro læuóq; cornu erat: Romani apud Fabium arcebant magis quam inferebant pugnam: extrahebaturque in quam maxime serum diei certamen: quia ita persuasum erat duci, & Samnites & Gallos primo impetu feroces esse, quos sustineri satis C sit: longiore certamine sensim residere Samnitium animos: Gallorum quidem etiam corpora intolerantissima laboris atq; æstus fluere: primaq; eorũ prælia plus quam virorum, postrema minus quam fœminarum esse. In id tempus igitur quo vinci solebat hostis, quam integerrimas vires militi seruabat. Ferocior Decius & ætate & vigore animi, quantumcunque virium habuit, certamine primo effudit: & quia lentior videbatur pedestris pugna, equitatum in pugnã concitat: & ipse fortissimæ iuuenum turmæ immistus, orat proceres iuuentutis. vt secum in hostẽ impetum faciant: duplicẽ illorum gloriam fore, si ab ab læuo cornu, & ab equite victoria incipiat. Bis auertere Gallicum equitatum. iterum longius euectos, & iam inter media equitum agmina prælium cientes, nouum pugnæ conterruit genus.

A genus. essedis carrisque super stans armatus hostis ingenti sonitu equorum rotarumque aduenit, & insolitos eius tumultus Romanorum conterruit equos. Ita victorem equitatum velut lymphaticus pauor dissipat: sternit inde ruentes equos virosque improuida fuga. turbata hinc etiam signa legionum, multique impetu equorum ac vehiculorum raptorum per agmen, obtriti antesignani: & insecuta. simul territos hostes vidit, Gallica acies, nullum spacium respirandi recipiendique se dedit. Vociferari Decius, quo fugerent? quamve in fuga spem haberent? obsistere cedentibus, ac reuocare fusos. deinde vt nulla vi perculsos sustinere poterat: patrem P. Decium nomine compellans, "Quid vltra moror, inquit, familiare fatum? Datum hoc nostro generi est, vt luendis periculis publicis piacula simus. Iam ego mecum legiones hostium mactandas Telluri ac dijs manibus dabo. Hæc locutus, M. Liuium pontificem, quem de-

B scendens in aciem digredi vetuerat ab se, præire iussit, verba, quibus se legionesque hostium pro exercitu populi Romani Quiritium deuoueret. deuotus inde eadem precatione, eodemq; habitu, quo pater P. Decius ad Veserim bello Latino se iusserat deuoueri: cum secundum solennes precationes adiecisset, prę se agere sese formidinem ac fugam, cædemque ac cruorem: cœlestium infernorumque iras: contacturum funebribus diris digna, tela, arma hostium: locumq; eundem suæ pestis, & Gallorum ac Samnitium fore: hæc execratus in se, hostesq;, qua confertissimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum: inferensque se ipse infestis telis, interfectus est. Vix humanæ inde opis videri pugna potuit. Romani duce amisso, quæ res terrori alias esse solet, sistere fugā, ac nouam de integro velle instaurare pugnam, Galli & maxime globus circumstans consulis corpus, velut a-

C lienata mente, vana incassum iactare tela, torpere quidam, & nec pugnæ meminisse, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Liuius, cui lictores Decius tradiderat, iusseratque proprætorem esse, vociferari, vicisse Romanos defunctos consulis fato: Gallos Samnitesq; Telluris matris ac deorum Manium esse: rapere ad se ac vocare Decium deuotam secum aciem: furiarumq; ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superueniunt deinde his restituentibus pugnam, Cornelius Scipio, & C. Martius, cum subsidijs ex nouissima acie iussu Q. Fabij consulis ad præsidium collegæ missi. ibi auditur P. Decij euentus, ingens hortamen ad omnia pro rep. audenda. itaque cum Galli structis ante se scutis conferti starent. nec facilis pede collato videretur pugna: iussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies iacebant, atque in testudinem hostium coniecta. quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cu-

neus

neus, ita vt magna pars integris corporibus attoniti conciderent. A
Hæc in sinistro cornu Romanorum fortuna variauerat. Fabius in dextro cornu primo (vt ante dictum est) cunctando extraxerat diem: deinde postquam nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa eandem vim habere visa, præfectis equitum iussis ad latus Samnitium circunducere alas, vt signo dato in transuersos quanto maximo possent impetu incurrerent: sensim suos signa inferre iussit, & commouere hostem. Postquam non resisti vidit, & haud dubiam lassitudinem esse: tum collectis omnibus subsidijs, quæ ad id tempus reseruauerat, & legiones concitauit, & signum ad inuadendos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetum: præterque aciem ipsam Gallorum relictis in dimicatione socijs, ad castra effuso cursu ferebantur. Galli testudine facta conferti stabant. Tum Fabius audita morte collegæ, Campanorum alam quingentos fere equites excedere acie iubet, & circumuectos à tergo Gallicam inuadere a- B
ciem: tertiæ deinde legionis subsequi principes: & qua turbatum agmen hostium viderent, impetu equitum instare, ac territos cædere. Ipse ædem Ioui Victori, spoliaque hostium cum vouisset, ad castra Samnitium perrexit, quo multitudo omnis consternata agebatur. Sub ipso vallo, quia tantam multitudinem portæ non recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est. ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit. compulsi deinde intra vallum Samnites, paruoque certamine capta castra, & Galli à tergo circumuenti. Cæsa eo die hostium XXV. millia, octo capta. Nec incruenta victoria fuit. nam ex P. Decij exercitu cæsa septem millia: ex Fabij mille ac ducenti. Fabius dimissis ad quærendum collegæ corpus, spolia hostium coniecta in aceruum Ioui Victori cremauit. Consulis corpus eo die, quia obrutum superstratis Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit. postero die inuentum relatumque est cum multis mili- C
tum lachrymis. Intermissa inde omnium aliarum rerũ cura, Fabius collegæ funus omni honore, laudibusq; meritis celebrat. Et in Hetruria per eosdem dies ab Cn. Fuluio proprætore res ex sententia gesta: & præter ingentem illatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum etiam egregie est. Perusinorumque & Clusinorum cæsa amplius tria millia, & signa militaria ad viginti capta. Samnitium agmen cum per Pelignum agrum fugeret, circumuentum à Pelignis est. ex millibus quinque ad mille cæsi. Magna eius diei quo in Sentinati agro bellatum fama est, etiam vero stanti. Sed superiecere quidam augendo fidem, qui in hostium exercitu peditum quadraginta millia CCCXXX. equitum sex & quadraginta millia, mille carpentorum scripsere fuisse: scilicet cum Vmbris Thuscisq;, quos

& ipsos

A &ipsos pugnæ affuisse. &vt Romanorum quoq; augerent copias,L.
Volumnium proconsulem ducem consulibus, exercitumq; eius le-
gionibus consulū adijciunt. In pluribus annalibus duorū ea consu-
lū victoria est.Volumnius in Samnio interim res gerit,Samnitiumq;
exercitum in Tifernum montem compulsum, non deterritus ini-
quitate loci,fundit fugatque. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in
Hetruria,suis legionibus deductis ad vrbem, de Gallis Hetruscisque
ac Samnitibus triumphauit. milites triumphantem secuti sunt. cele-
brata inconditis carminibus militaribus non magis victoria Q. Fa-
bij,quam mors præclara P.Decij est.excitataque memoria parentis,
equata euentu publico priuatoque filij laudibus. Data ex præda mi-
litibus æris octogeni bini,sagaque,& tunicæ,præmia illa tempestate
militiæ haud quaquam spernēda. His ita rebus gestis,nec in Samni-
tibus adhuc, nec in Hetruria pax erat. nam &Perusinis authoribus
B post deductum ab consule exercitum,rebellatum fuerat:&Samnites
prædatum in agrum Vestinum Formianumque, & parte alia in Ese-
trunium,quæ Vulturno adiacent flumini, descendere. Aduersus eos
Ap.Claudius prætor cum exercitu Deciano missus.Fabius in Hetru-
ria rebellante denuo quatuor millia& quingentos Perusinorum oc-
cidit: cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti singu-
li æris trecentis decem.præda alia omnis militibus concessa.Samni-
tium legiones cum partim Ap.Claudius prætor,partim L.Volumni-
us proconsul sequeretur,in agrum Stellatem conuenerunt.ibi & Sa-
mnitium legiones omnes considunt, & Appius Volumniusque ca-
stra coniungunt. Pugnatum infestissimis animis, hinc ira stimulan-
te aduersus rebellantes toties, illinc ab vltima iam dimicantibus
spe.Cæsa ergo Samnitium XVI.millia trecenti,capta duo millia se-
ptingenti: ex Romano exercitu cecidere duo millia septingenti. Fe-
C lix annus bellicis rebus,pestilentia grauis,prodigijsq. solicitus. nam
& terra multifariam pluuisse,&in exercitu Ap.Claudij plerosque ful-
minibus ictos nunciatum est: librique ob hæc aditi. Eo anno Q.Fa-
bius Gurges consulis filius aliquot matronas ad populum stupri da-
mnatas pecunia multauit: ex quo multatitio ære Veneris ędem,quæ
propę Circum est,faciendam curauit. Supersunt etiam nunc Samni-
tium bella,quæ continua per quartum iam volumen, annumq; sex-
tum &quadragesimum à M.Valerio,A.Cornelio consulibus,qui pri-
mi Samnio arma intulerunt,agimus. &ne tot annorū clades vtriusq;
gentis, laboresque actos nunc referam: quibus nequiuerint tamen
dū illa pectora vinci: proximo anno Samnites in Sentinati agro,Pe-
lignis,ad Tifernū,Stellatibus cāpis,suis ipsi legionibus,misti alienis
ab quatuor exercitibus,quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant im-

V.C. peratorem clarissimum gētis suæ amiserant: socios belli, Hetruscos, A
Vmbros, Gallos, in eadem fortuna videbant, qua ipsi erant: nec suis nec externis viribus iam stare poterant: tamen bello non abstinebāt; adeo ne infeliciter quidem defensæ libertatis tędebat: & vinci, quam non tentare victoriam malebant. Quinam sit ille, quem non pigeat longinquitatis bellum scribendo, legendoq;, quę gerentes non fati-
451. gauerunt? Q. Fabium, P. Decium, L. Posthumius Megillus, & M. Attilius Regulus Consules secuti sunt. Samniū ambobus decreta prouincia est: quia tres scriptos hostium exercitus, vno Hetruriam, altero populationem Campanię repeti, tertium tuēdis parari finibus, fama erat. Posthumiū valetudo aduersa Romæ tenuit. Attilius cum exercitu extemplo profectus, vt in Samnio hostes (ita enim placuerat patribus) nondum egressos opprimeret, velut ex composito ibi obuium habuit hostem. vbi & intrare, nedum vastare ipsi Samnitum agrum prohiberentur: & egredi inde in pacata, sociorumque po- B
puli Rom. fines Samnites prohiberentur: cum castra castris collata essent: quod vix Romanus toties victor auderet. ausi Samnites sunt (tantum desperatio vltima temeritatis facit) castris Rom. oppugnare. & quanquam non venit ad finem tam audax incœptum, tamen haud omnino vanum fuit. Nebula erat ad multum diei densa adeo, vt lucis visum eriperet: non prospectu modo extra vallum adempto, sed propinquo etiam congredientium inter se conspectu. hac velut latebra insidiarū freti Samnites, vixdū satis certa luce & eam ipsam premente caligine, ad stationem Romanam in porta segniter agentem vigilias perueniunt. Improuiso oppressis, nec animi satis ad resistendum, nec virium fuit. ab tergo castrorum decumana porta impetus factus. itaq; captum questoriū. quæstorq; ibi L. Opimius Pansa occisus. conclamatum inde ad arma. Consul tumultu excitus, cohortes duas sociorum, Lucanam, Suessanamq;, quæ proximæ forte C
erant, tueri prętorium iubet: manipulos legionum principali via inducit, vixdum satis aptatis armis, in ordines eunt: & clamore magis q̄ oculis hostē noscūt: nec quantus numerus sit, æstimari potest. Cedunt primo incerti fortunę suæ, & hostem introrsum in media castra accipiunt. inde cum consul vociferaretur, expulsi ne extra vallū, castra deinde sua oppugnaturi essent, rogitans: clamore sublato connixi primo resistunt: deinde inferunt pedem, vrgentq; & impulsos semel terrore eodem agunt, quo cœperunt: expellunt extra portam vallūque: inde pergere, ac persequi, quia turbida lux metū circa insidiarū faciebat: nō ausi, libertatis castris contenti, receperunt se intra vallū, trecentis ferme hostiū occisis. Romanorū stationis primæ, vigiliumq;, & eorū qui circa quæstoriū oppressi, periere ad ducentos

trigin-

A triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non modo proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur. retro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama tumultuosior etiam, quam res erāt, perlata Romam, coegit L. Posthumium Cos. vixdum validum proficisci ex vrbe, prius tamen quam exiret, militibus edicto Soram iussis conuenire. Ipse ædem Victoriæ, quam ædilis curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Samnium, ad castra collegæ perrexit, inde postquam Samnites, diffisi duob. exercitibus resisti posse, recesserunt: diuersi Coss. ad vastandos agros, vrbesq; oppugnandas discedūt. Posthumius Milioniam oppugnare adortus, vi primo atq; impetu: deinde postquam ea parū procedebant, opere ac vineis demū iniunctis muro cepit. ibi capta iam vrbe ab hora quarta vsq; ad octauam fere horam, omnibus

B partib. vrbis diu incerto euentu pugnatū est. postremo potitur oppido Romanus. Samnitium cęsi tria millia ducenti: capti quatuor millia C C. præter prædam aliam. Inde Ferentinum ductę legiones. vnde oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agiq; potuerunt, nocte per auersam portam silentio excesserunt. Igitur simul aduenit Cos. primo ita compositus instructusq; mœnibus successit, tanquā idem quod ad Milioniam fuerat, certaminis foret: deinde vt silentium vastum in vrbe, nec arma nec viros in turribus ac muris vidit, auidum inuadendi deserta mœnia militem detinet, ne quam occultam in fraudem incautus rueret: duas turmas sociorum Latini nominis circumequitare mœnia, atq; explorare omnia iubet. Equites portam vnam alteramq; eadem regione in propinquo patentes cōspiciunt, itineribusq; ijs vestigia nocturnæ hostium fugæ. adequitant deinde sensim portis: vrbemq; ex tuto rectis itinerib. peruiam conspiciunt:

C & consuli referunt excessum vrbe: solitudine haud dubia id perspicuum esse, & recentibus vestigijs fugæ, ac strage rerum in trepidatione nocturna passim relictarum. His auditis Cos. ad eam partem vrbis quam adierant equites, circumducit agmen: constitutisque haud procul porta signis, quinq; equites iubet intrare vrbem: & modicum spacium progressus tres manere eodem loco, si tuta videantur: duos explorata ad se referre. Qui vbi redierunt, retuleruntque eo se progressos, vnde in omnes partes circunspectus esset, longe lateq; silentium ac solitudinem vidisse: extemplo Cos. cohortes expeditas in vrbem induxit: cæteros interim castra communire iussit. Ingressi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos, inueniunt: relictaque quæ migratu difficilia essent ea direpta: & cognitum ex captiuis est communi consilio aliquot circa vrbes con-

ſciſſe fugam: ſuos prima vigilia profectos: credere eandem in alijs A
vrbibus ſolitudinẽ inuenturos. Dictis captiuorũ fides extitit: deſertis oppidis Coſ. potitur. Alteri Coſ. M. Attilio nequaquã tam facile bellum fuit, cum ad Luceriam duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat, ad finem Lucerinum ei hoſtis obuius fuit. ibi ira vires æquauit. prælium varium & anceps fuit, triſtius tamen euentu Romanis, & quia inſueti erant vinci, & quia digredientes magis quã in ipſo certamine, ſenſerunt quantum in ſua parte plus vulnerum ac cædis fuiſſet. Itaque is terror in caſtris ortus, qui ſi pugnantes cepiſſet, inſignis accepta clades foret. tum quoq; ſolicita nox fuit, iam inuaſurum caſtra Samnitem credentibus, aut prima luce cum victoribus conſerendas manus. Minus cladis, cæterum nõ plus animorum ad hoſtes erat. vbi primum illuxit, abire ſine certamine cupiunt. Sed via vna, & ea ipſa præter hoſtes erat, quam ingreſſi præbuere ſpeciem recta tendentium ad caſtra oppugnanda. Coſ. arma capere milites B
iubet & ſequi ſe extra vallum: legatis, tribunis, præfectis ſociorum imperat, quod apud quemq; facto opus eſt. Omnes affirmant, ſe quidem omnia facturos: ſed militum iacere animos: tota nocte inter vulnera & gemitus morientium vigilatum eſſe. ſi ante lucẽ ad caſtra ventum foret, tantum pauoris fuiſſe, vt relicturi ſigna fuerint: nunc pudore à fuga contineri, alioquin pro victis eſſe. Quæ vbi conſul accepit, ſibimetipſi circumeundos alloquendosq; milites ratus, vt ad quoſq; venerat, cunctantes, arma capere increpabat, quid ceſſarent, tergiuerſarenturque hoſtem in caſtra venturum, niſi illi extra caſtra exiſſent: & pro tentorijs ſuis pugnaturos, ſi pro vallo nollent armatis ac dimicantibus haud dubiam victoriam eſſe: qui nudus atq; inermis hoſtem maneat, ei aut mortem, aut ſeruitutẽ patiendam. Hæc iurganti increpantiq; reſpondebant, confectos ſe pugna heſterna eſſe: nec virium quicquam, nec ſanguinis ſupereſſe: maiorem multitu- C
dinem hoſtium aperere, quam pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen: & iam breuiore interuallo certiora intuentes, vallum ſecum portare Samnitem affirmant, nec dubium eſſe quin caſtra circumuallaturi ſint. Tunc enimuero Coſ. indignum facinus eſſe vociferari, tantam contumeliam ignominiamque ab ignauiſſimo accipi hoſte. Etiamne circumſedebimur, inquit, in caſtris, vt fame potius per ignominiam, quam ferro, ſi neceſſe eſt, per virtutem moriamur? Dij bene verterent, facerentq; quod ſe dignum quiſque ducerent: Coſ. M. Attilium vel ſolum, ſi nemo alius ſequatur, iturum aduerſus hoſtes: caſurumq; inter ſigna Samnitium potius, quam circumuallari caſtra Romana videat. Dicta conſulis, legati, tribunique & omnes turmæ equitum, & centuriones primorum ordinũ approbauere.

A bauere. tum pudore victus miles ſegniter arma capit, ſegniter è caſtris egreditur: longo agmine, nec continenti, mœſti ac prope victi procedunt verſus hoſtem nec ſpe nec animo certiorem. Itaque ſimul conſpecta ſunt Romana ſigna, extemplo à primo Samnitium agmine ad nouiſſimū fremitus perfertur: exire, id quod timuerint, ad impediendum iter Romanos: nullam inde ne fugæ quidē patere viam: illo loco aut cadendum eſſe, aut ſtratis hoſtibus per corpora eorum euadendum. in medio ſarcinas conijciunt: armati ſuis quiſque ordinibus inſtruunt aciem. Iam exiguum inter duas acies erat ſpacium, & ſtabant expectantes dum ab hoſtibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus eſt ad pugnandum. Diuerſique integri atque intacti abiſſent, ni cedenti inſtaturum alterum timuiſſent. ſua ſponte inter inuitos tergiuerſantesque ſegnis pugna clamore incerto atque impari, cœpit: nec veſtigio quiſquam mouebatur. Tum
B Coſ. Romanus vt rem excitaret, equitum paucas turmas extra ordinem immiſit: quorum cum pleriq; delapſi ex equis eſſent, & alij turbati. & ab Samnitium acie ad opprimendos eos qui ceciderant, & ad ſuos tuendos ab Romanis procurſum eſt. Inde paululum irritata pugna eſt, ſed aliquanto & impigre magis, & plures procurrerunt Samnites: & turbatus eques ſua ipſe ſubſidia territis equis proculcauit. hinc fuga cœpta totam auertit aciem Romanam. Iamque in terga fugientium Samnites pugnabant, cum Coſ. equo præuectus ad portam caſtrorum, ac ſtatione equitum ibi oppoſita, edictoque vt quicunq; ad vallum tenderet, ſiue ille Romanus, ſiue Samnis eſſet, pro hoſte haberetur: hæc ipſa minitans obſtitit profuſe tendentibus ſuis in caſtra. Quo pergis, inquit, miles? & hic arma & viros inuenies, "
nec viuo Coſ. tuo niſi victor caſtra intrabis: proinde elige, cum ciue "
an hoſte pugnare malis. Hæc dicente Coſ. equites infeſtis cuſpidibus "
C circumfunduntur, ac peditem in pugnam redire iubent. Non virtus ſolum Coſ. ſed fors etiam adiuuit: quod non inſtiterunt Samnites, ſpaciumque circumagendi ſigna, vertendique aciem à caſtris in hoſtem fuit. Tum alij alios hortari, vt repeterent pugnam: centuriones ab ſigniferis rapta ſigna inferre, & oſtendere ſuis, paucos & ordinibus incompoſitis effuſe venire hoſtes: Inter hæc Coſ. manus ad cœlum attollens, voce clara, ita vt exaudiretur, templum Ioui Statori vouet, ſi conſtitiſſet à fuga Romana acies, redintegrátoq; prælio cæcidiſſet, viciſſetq; legiones Samnitium. Omnes vndiq; anniſi ad reſtituendam pugnam, duces, milites, peditum equitumq; vis: numen etiam deorum reſpexiſſe nomen Romanum viſum. Adeo facile inclinata res, repulſiq; à caſtris hoſtes: mox etiam redacti ad eum locum, in quo commiſſa pugna erat. Ibi obiacente ſarcinarū cumulo,

quas coniecerant in medium, hæsere impediti: deinde ne diriperentur res, orbem armatorũ sarcinis circumdant. Tum vero eos à fronte vrgere pedites, ab tergo circumuecti equites. ita in medio cęsi captique. Captiuorum numerus fuit septẽ millia C C C. qui omnes nudi sub iugum missi. Cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidem lęta victoria fuit. Recensente cos. biduo acceptam cladem, amissorum militum numerus relatus septem millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur: altero exercitu Samnites Interamnam coloniam Romanam, quę via Latina est, occupare conati, vrbem non tenuerunt. agros depopulati, cum prædam aliam inde mistam hominum atque pecudum, colonosq; captos agerent, in victorem incidunt Cos. ab Lucretia redeuntem: nec prædam solum amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incompositi cædũtur. Consul Interamnam edicto dominis ad res suas noscendas recipiendasq; reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum causa Romam est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militum, & quod captiuos sine pactione sub iugum misisset. Cos. alter Posthumius, quia in Samnitibus materia belli deerat, in Hetruriam traducto exercitu, primum peruastauerat Volsiniensem agrum: deinde cum egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia C C. Hetruscorum cæsi: cæteros propinquitas vrbis tutata est. In Rosellanum agrum exercitus traductus. ibi non agri tantum vastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum: minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamen clarior maiorq;, quam bellum in Hetruria eo anno fuerat, parta est. tres validissimę vrbes, Hetruriæ capita, Volsini, Perusia, Aretium, pacem petiere: & vestimentis militum, frumentoque pacti cum Cos. vt mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetrauerunt. mulcta præsens quingentum millium æris in singulas ciuitates imposita. Ob hasce res gestas consul cum triumphum ab Senatu moris magis causa, quam spe impetrandi petisset: videretq; alios, quod tardius ab vrbe exisset: alios quod iniussu Senatus ex Samnio in Hetruriam transisset, partim suos inimicos, partim collegæ amicos, ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoq; negare
„ triumphum: Non ita, inquit, patres conscripti, vestrę maiestatis me-
„ minero, vt me cõsulem esse obliuiscar. eodem iure imperij, quo bel-
„ la gessi, bellis feliciter gestis, Samnio atque Hetruria subactis, victo-
„ ria & pace parta, triumphabo. ita Senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta est. pars intercessuros, ne nouo exemplo triumpharet, aiebant: pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populum est: vocatusq; eo consul, cum L. Ho-

A L. Horatium, M. Valerium consules, C. Martium Rutilium nuper, patrem eius, qui tunc censor esset, non ex authoritate Senatus, sed iussu populi triumphasse diceret: adijciebat se quoq; laturum fuisse ad populum: ni sciret mancipia nobilium tribunos plebis legem impedituros, voluntatem sibi ac fauorem consentientis populi pro omnib. iussis esse ac futuram: posteroq; die auxilio tribunorum plebis trium aduersus intercessionem VII. tribunorum, & consensum Senatus, celebrante populo diem, triumphauit. Et huius anni parum cõstans memoria est. Posthumium, author est Claudius, in Samnio captis aliquot vrbibus, in Apulia fusum fugatumq;, saucium ipsum cũ paucis Luceriam compulsum: Ab Attilio in Hetruria res gestas: eumque triumphasse. Fabius ambos Coss. in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit: traductumque in Hetruriam exercitum, sed ab vtro Cos. non adiecit. & ad Luceriam vtrinq; multos occisos: inque ea pugna
B Iouis Statoris ædẽ votam, vt Romulus ante vouerat. sed vanũ tantũ, id est locus templo effatus, iã sacratus fuerat. Cæterum hoc demum anno, vt ædem etiã fieri Senatus iuberet, bis eiusdem voti damnata Resp. in religionẽ venit. Sequitur hunc annum & COS. insignis L. Papyrius Cursor, qua paterna gloria, qua sua: & bellũ ingens, victoriaq;, quantam de Samnitibus nemo ad eam diem, præter L. Papyrium patrem Cos. pepererat. & forte eodem conatu apparatuq; omni opulentia insignium armorum bellum adornauerant: & opes deorum etiam adhibuerant ritu quodã sacramenti vetusto, velut initiatis militibus, delectu per omne Samnium habito noua lege: vt qui iuniorum non conuenisset ad imperatorium edictum, quiq; iniussu abisset, caput Ioui sacratũ esset. Tum exercitus omnis Aquiloniam est indictus. ad XL. millia militum, quod roboris in Samnio erat, conuenerunt. ibi medijs fere castris locus est conseptus cratibus plu-
C teis q;, & linteis contectus, patens ducentos maxime pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrificatum sacerdote Ouio Paccio quodam, homine magno natu, qui se id sacrum petere affirmabat ex vetusta Samnitium religione: qua quondam vsi maiores eorum fuissent, cum adimendæ Hetruscis Capuæ clandestinum cepissent consilium. Sacrificio perfecto, per viatorem imperator acciri iubebat nobilissimum quemque genere factisq;. singuli introducebantur. erat cum alius apparatus sacri, qui perfundere religione animum posset: tum in loco circa omni contecto aræ in medio, victimæque circa cæsæ, & circunstantes centuriones strictis gladijs, admouebatur altaribus miles, magis vt victima, quam vt sacri particeps: adigebaturq; iureiurando, quæ visa auditaque in eo loco essent, non nunciaturum. dein iurare cogebatur diro quodam car-

mine in execrationem capitis familiæq; & stirpis composito, nisi isset in prælium, quo imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset, aut si quem fugientem vidisset, nō extemplo occidisset. Id primo quidam abnuentes iuraturos se, obtruncati circa altaria sunt. iacentes deinde inter stragem victimarum, documento cæteris fuere ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum vt vir virum legerent: donec sexdecim millium numerum confecissent. ea legio linteata, ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat, appellata est. his arma insignia data, & cristatæ galeæ, vt inter cæteros eminerent. Paulo plus viginti millium alius exercitus fuit, nec corporum specie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni dispar. hic hominum numerus, quod roboris erat, ad Aquiloniam consedit. Coss. profecti ab vrbe, prior Sp. Caruilius, cui veteres legiones, quas M. Attilius superioris anni Cos. in agro Interamnati reliquerat, decretæ erant, cum B eis in Samnium profectus, dum hostes operati superstitionibus concilia secreta agunt. Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit. cæsa ibi millia hominum duo ferme atque octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita decretum erat) scripto, Duroniam vrbem expugnauit: minus quam collega cepit hominum, plus aliquanto occidit: præda opulenta vtrobique est parta. inde peruagati Samnium Coss. maxime depopulato Antinate agro, Caruilius ad Cominiū, Papyrius ad Aquiloniam, vbi summa rei Samnitium erat, peruenit. ibi aliquandiu nec cessatum ab armis est, neq; grauiter pugnatum: lacessendo quietos, resistentibus cedendo, comminandoque magis quam inferendo pugnam, dies absumebatur. quod cum inciperetur remittereturque, omnium rerum etiam paruarum euentus proferebatur indies. Altera Romana castra viginti millium spacio aberant: & absentis colle- C gæ consilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorque Caruilius, quo maiore discrimine res vertebatur, in Aquiloniam, quam ad Cominium, quod obsidebat, erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandum satis paratus, nuncium ad collegam mittit: sibi in animo esse, postero die, si per auspicia liceret, confligere cum hoste: opus esse & illum quanta maxima vi posset, Cominium oppugnare, ne quid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda. diem ad proficiscendum nuncius habuit: nocte rediit, approbare collegam consulta referens. Papyrius nuncio misso extemplo concionē habuit: multa de vniuerso genere belli, multa de præsenti hostiū apparatu vana magis specie, quam efficaci ad euentū, disseruit. Non enim cristas vulnera facere: & per picta atque aurata scuta transire

A tranſire Romanum pilum: & candore tunicarum fulgentem aciem, vbi res ferro geratur, cruentari. Auream olim atq; argenteam Samnitium aciem à parente ſuo occidione occiſam: ſpoliaque ea honeſtiora victori hoſti, quam ipſis arma fuiſſe. Datum hoc nomini familiæq; ſuæ, vt aduerſus maximos conatus Samnitium opponerentur duces, ſpoliaq; ea referrent, quæ inſignia publicis etiam locis decorandis eſſent. Deos immortales adeſſe propter toties petita fœdera, toties rupta: tum ſi qua coniectura mentis diuinæ ſit, nulli vnquam exercitui fuiſſe infeſtiores, quam qui nefando ſacro miſta hominum pecudumq; cæde reſperſus, ancipiti deûm iræ deuotus, hinc fœderum cum Romanis ictorum teſtes deos, hinc iuriſiurandi aduerſus fœdera ſuſcepti execrationes horrens, inuitus iurauerit, oderit ſacramentum, vno tempore deos, ciues, hoſteis metuat. Hæc comperta perfugarum indicijs, cum apud infenſos iam ſua ſponte

B milites diſſeruiſſet: ſimul diuinæ humanęq; ſpei pleni, clamore conſentienti pugnam poſcunt: pœnitet in poſterum diem dilatum certamen: moram diei noctiſq; oderunt. Tertia vigilia noctis iam relatis literis à collega, Papyrius ſilentio ſurgit: & pullarium in auſpicium mittit. Nullum erat genus hominum in caſtris intactum cupiditate pugnæ: ſummi infimiq; æque intenti erant: dux militum, miles ducis ardorem ſpectabat. Is ardor omnium etiam ad eos qui auſpicio intererant, peruenit. nam cum pulli non paſcerentur, pullarius auſpicium mentiri auſus, tripudium ſoliſtimum Coſ. nunciauit. Coſ. lætus, auſpicium egregium eſſe, & deis authoribus rem geſturos pronunciat, ſignumq; pugnæ proponit. Exeunti iam in aciem nunciat perfuga, viginti cohortes Samnitium (quadringenariæ ferme erant) Cominium profectas. quod ne ignoraret collega, extemplo nuncium mittit: ipſe ſigna ocius proferri iubet: ſubſidiaq;

C ſuis quæq; locis, & præfectos ſubſidijs attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, ſiniſtro L. Scipionem, equitibus legatos alios, C. Ceditium & Trebonium præfecit. Sp. Nautium mulos detractis clitellis cum cohortibus alaribus in tumulum conſpectum propere circunducere iubet: atq; inde inter ipſam dimicationem quanto maxime poſſet, moto puluere oſtendere. Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auſpicio eius diei, exauditaq; ab equitibus Romanis, qui rem haud ſpernendam rati, Sp. Papyrio fratris filio conſulis ambigi de auſpicio renunciauerunt. Iuuenis ante doctrinam deos ſpernentem natus, rem inquiſitam, ne quid incompertum deferret, ad conſulem detulit. cui ille: Tu quidem macte virtute diligentiaque eſto: cæterum qui auſpicio adeſt, ſi quid falſi nunciat, in ſemetipſum religionem recipit: mihi quidem tri-

pudium nunciatum populo Romano exercituiq; egregium auſpicium eſt. Centurionibus deinde imperauit, vt pullarios inter prima ſigna conſtituerent. Promouent & Samnites ſigna: inſequitur acies ornata armataque: vt hoſtium quoq; magnificum ſpectaculũ eſſet. A
Prius quam clamor tolleretur concurrereturq;, emiſſo temere pilo ictus pullarius ante ſigna cecidit. quod vbi Coſ. nunciatum eſt: Dij in prælio ſunt, inquit, habet pœnam noxium caput. Ante Coſ. hæc dicentem, coruus voce clara occinuit. quo lætus augurio conſul, affirmans nunquam humanis rebus magis præſentes interfuiſſe deos, ſigna canere, & clamorem tolli iuſſit. Prælium cõmiſſum atrox, ceterum lõge diſparibus animis, Romanos ira, ſpes, ardor certaminis, auidos hoſtium ſanguinis in prælium rapit: Samnitium magnam partẽ neceſſitas ac religio inuitos magis reſiſtere, quam inferre pugnã cogit. nec ſuſtinuiſſent primum clamorẽ atque impetũ Romanorum, per aliquot iam annos vinci aſſueti, ni potentior alius metus inſidens pectoribus à fuga retineret. quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus ſacri, & armati ſacerdotes, & promiſcua hominum pecudumque ſtrages, & reſperſæ fando nefandoque ſanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carmen deteſtandæ familiæ ſtirpique cõpoſitum. his vinculis fugæ obſtricti ſtabant, ciuẽ magis quam hoſtẽ timentes. Inſtare Romanos à cornu vtroque à media acie, & cædere deorum hominumque attonitos metu. Repugnatur ſegniter, vt ab iis quos timor moraretur à fuga. Iam prope ad ſigna cædes peruenerat, cum ex tranſuerſo puluis velut ingentis agminis inceſſu motus apparuit. Sp. Nautius (Octauium Metium quidam eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: puluerem maiorem quam pro numero excitabãt: inſidentes mulis calones frondoſos ramos per terram trahebant: arma, ſignaque per turbidam lucem in primo apparebãt: poſt altior denſiorque puluis equitum ſpeciem cogentium agmen dabat. fefellitque non Samnites modo, ſed etiam Romanos: & conſul affirmauit errorem, clamitans inter prima ſigna, ita vt vox etiam ad hoſtes accideret, captum Cominium, victorem collegam adeſſe. anniterentur vincere prius quã gloria alterius exercitus fieret. Hæc inſidens equo. inde tribunis cẽturionibuſque imperat, vt vias equitibus patefaciant. ipſe Trebonio Ceditioque prædixerat, vt vbi ſe cuſpidem erectam quatientem vidiſſent, quanta maxima vi poſſent, concitarent equites in hoſtem. Ad nutum omnia, vt ex ante præparato, fiunt, panduntur inter ordines viæ: prouolat eques: atque infeſtis cuſpidibus in medium agmen hoſtium ruit: perrumpitque ordines. quacunque impetum dedit. Inſtant Volumnius & Scipio, & perculſos ſternunt. Tum iam deorũ hominumque victa vi, funduntur linteatæ

A linteatæ cohortes: pariter iurati iniuratique fugiunt, nec quenquã
præter hostes metuunt. Peditũ agmen quod superfuit pugnæ, in ca-
stra ad Aquiloniã compulsum est. nobilitas equitesq; Bouianũ pro-
fugerunt. equites eques sequitur, peditem pedes: ac diuersa cornua,
dextrum ad castra Samnitiũ, læuum ad vrbem tendit. Prior aliquan-
to Volumnius castra cepit. ad vrbem Scipioni maiore resistitur vi:
non quia plus animi victis est, sed melius muri quam vallum arma-
tos arcent. inde lapidibus propulsant hostẽ. Scipio, nisi in primo pa-
uore prius quam colligerentur animi, transacta res esset, lentiorem
fore munitæ vrbis oppugnationem ratus interrogat milites, Satin'
æquo animo paterentur ab altero cornu castra capta esse, se victores
pelli à portis vrbis? Reclamantibus vniuersis, primus ipse scuto su-
per caput elato pergit ad portam, secuti alij testudine facta in vrbẽ
perrumpunt: deturbatisq; Samnitibus, quæ circa portam erant mu-
B ri occupauere. penetrare in teriora vrbis, quia pauci admodum erãt,
non audent. Hæc primo ignorare consul, & intentus recipiendo ex-
ercitui esse. iam enim præceps in occasum sol erat, & appetens nox
periculosa & suspecta omnia etiam victoribus faciebat. progressus
longius, ab dextra castra capta videt: ab læua clamorem in vrbe mi-
stum pugnantium ac pauentium fremitu esse. & tum forte certamẽ
ad portam erat. aduectus deinde equo propius, vt suos in muris vi-
det, nec iam integri quicquam esse: quoniam temeritate paucorum,
magnæ rei parta occasio esset, acciri quas receperat copias, signaque
in vrbem inferri iussit. ingressi proxima ex parte, quia nox appropin-
quabat quieuere. nocte oppidum ab hostibus desertum est. Cæsa il-
lo die ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecenti quadra-
ginta: capta tria millia octingenti & septuaginta, signa militaria no-
naginta septem. Cæterum illud memoriæ traditur, nõ ferme alium
C ducem lætiorem in acie visum, seu suopte ingenio, seu fiducia
bene gerendæ rei. Ab eodem robore animi, neque controuerso au-
spicio reuocari à prælio potuit: & in ipso discrimine, quo templa
diis immortalibus voueri mos erat, vouerat Ioui Victori, si legio-
nes hostium fudisset, pocillum mulsi prius quam temetum bibe-
ret, sese facturum. id votum diis cordi fuit, & auspicia in bonum
verterunt. Eadem fortuna ab altero consule ad Cominium ge-
sta res. Prima luce ad mœnia omnibus copiis admotis, corona cin-
xit vrbem: subsidiaque firma, ne qua eruptio fieret, portis opposuit.
Iam signum dantem cum nuncius à collega trepidus de viginti co-
hortium aduentu, & ab impetu moratus est: & partem copia-
rum reuocare instructam, intentamque ad oppugnandum coegit.
D. Brutum Scæuam legatum cum legione prima, & viginti co-

hortibus

hortibus alaribus, equitatuq; ire aduersus subsidium hostiũ iussit: A quocunq; in loco fuisset obuius, obsisteret ac moraretur: manumque, si fortè ita res posceret, conferret: modo ne ad Cominium eæ copiæ admoueri possent. ipse scalas ferri ad muros ab omni parte vrbis iussit: ac testudine ad portas successit. simul & refringebantur portæ, & vis vndique in muros fiebat. Samnites, sicut antequam in muris viderent armatos, satis animi habuerunt ad prohibendos vrbis aditu hostes: ita postquam iam non ex interuallo, nec missilibus, sed cominus gerebatur res: qui ægre successerant ex plano in muros, loco quem magis timuerant victo, facile in hostem imparem ex æquo pugnabant: relictis turribus murisq;, in forum omnes compulsi, paulisper inde tentauerunt extremam pugnæ fortunam. deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominum & quadringenti in fidem consulis venerunt. cęsa ad quatuor millia ac trecenti octoginta. Sic ad Cominium, sic ad Aquiloniam gesta res. Inde me- B dio inter duas vrbes spacio, vbi tertia expectata erat pugna, hostes non inuenti, septem millia pasuum cum abessent à Cominio, reuocati ab suis, neutri prælio occurrerunt. primis ferme tenebris cum in conspectu iam castra, iam Aquiloniam habuissent: clamor eos vtrinque par accidens sustinuit. deinde è regione castrorum, quæ incensa ab Romanis erant, flamma late fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. Eo ipso loco prope temere sub armis strati passim inquietum omne tempus noctis, expectando timendoque lucem, egere. prima luce incerti quam in partem intenderent iter, repente in fugam consternantur conspecti ab equitibus: qui egressos nocte ab oppido Samnites persecuti, viderant multitudinem non vallo, non stationibus firmatam. Conspecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat. iamq; etiam legionariæ cohortes sequebantur: cæterũ nec pedes fugientes persequi potuit: & ab equi- C te nouissimi agminis ducenti ferme & octoginta interfecti. arma multa pauidi, ac signa militaria duodeuiginti reliquere. alio agmine incolumi, vix ex tanta trepidatione, Bouianum peruentum est. Lætitiã vtriusq; exercitus Romani auxit, & ab altera parte feliciter gesta res, vterq; ex alterius sententia cõsul captum oppidum diripiendum militi dedit. exhaustis deinde tectis ignem iniecit: eodemque die Aquilonia & Cominium deflagrauere, & consules cum gratulatione mutua legionum suaq; castra coniunxere. In conspectu duorum exercituum & Caruilius suos pro cuiusq; merito laudauit, donauitque, & Papyrius, apud quem multiplex in acie, circa castra, circa vrbem, fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papyrium fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumque hastatorum, armillis aureis-

A aureisq; coronis donauit. Nautium propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenem Papyrium, propter nauatam cum equitatu & in prælio operam, & nocte qua fugam infestam Samnitibus ab Aquilonia clam egressis fecit: centuriones, militesque, quia primi portam murumq; Aquiloniæ ceperant: equites omnes ob insignem multis locis operam, corniculis, armillisq; argenteis donat. Consilium inde habitum, cum iam tempus esset deducendi ab Samnio exercitus, aut vtriusq;, aut certe alterius, optimum visum, quo magis fractæ res Samnitium essent, eo pertinacius & infestius agere cætera & persequi: vt perdomitum Samnium insequentibus consulibns tradi posset. quando iam nullus esset hostium exercitus, qui signis collatis dimicaturus videretur: vnum superesse belli genus, vrbium oppugnationes: quarum per excidia militem locupletare præda, & hostem pro aris ac focis dimicantē conB ficere possent. Itaq; literis missis ad Senatum populumq; Romanum de rebus ab se gestis, diuersi, Papyrius ad Sepinum, Caruilius ad Volanam oppugnandam, legiones ducunt. Litteræ consulum ingenti lætitia & in curia & in concione auditæ: & quatridui supplicatione publicum gaudium priuatis studijs celebratum est, nec populo Romano magna solum, sed peropportuna etiam ea victoria fuit: quia per idem forte tempus rebellasse Hetruscos allatum est. Subibat cogitatio animum, quonam modo tolerabilis futura Hetruria fuisset, si quid in Samnio aduersi venisset: quæ coniuratione Samnitium erecta, quoniam ambo consules, omnisq; Romana vis auersa in Samnium esset, occupationem populi Romani pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorum à Marco Attilo prætore in Senatum introductæ, quærebantur vri & vastari agros à finitimis Hetruscis, quod desciscere à populo Romano nollent: obtestabanC turq; patres conscriptos, vt se à vi atq; iniuria communium hostium tutarentur. Responsum legatis, curæ senatui futurum, ne socios fidei suæ pœniteret. Hetruscorum propediem eandem fortunam, quam Samnitium fore, Segnius tamen quod ad Hetruriam attinebat, acta res esset, ni Faliscos quoque, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret, arma Hetruscis iunxisse. Huius propinquitas populi acuit curam patribus, vt fœciales mittendos ad res repetendas censerent. Quibus non redditis, ex authoritate patrum, iussu populi, bellum Faliscis indictum est: iussiq; consules sortiri, vter ex Samnio in Hetruriam cum exercitu transiret. Iam Caruilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies, Palumbinum eodem quo ad muros accessit. ad Herculaneum bis etiam signis collatis ancipiti prælio, & cum

maiore

maiore sua quam hostium iactura dimicauit. castris deinde positis, A moenibus hostem inclusit: oppugnatum oppidum, captumq;. In his tribus vrbib. capta aut cæsa ad decem millia hominum: ita, vt paruo admodum numero plures caperentur. Sortientibus prouincias consulibus. Hetruria Caruilio euenit secundum vota militum, qui vim vigoris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior vis hostium restitit: sæpe in acie, sæpe in agmine, sæpe circa ipsam vrbem, aduersus eruptiones hostium pugnatum: neq; obsidio, neque bellum ex æquo erat: non enim muris magis se Samnites, quam armis ac viris mœnia tutabantur, tandem pugnando in obsidionem iustam coegit hostes: obsidendoq; vi atq; operibus vrbem expugnauit. itaq; ab ira plus cædis editum capta vrbe: septem millia quadringenti cæsi, capta minus tria millia hominum: præda, quæ plurima fuit, congestis Samnitium rebus in vrbes paucas, militi concessa est. Niues iam omnia oppleuerant, nec durari ex- B tra tecta poterat: itaq; consul de Samnio exercitum deduxit. Venienti Romam, triumphus omnium consensu est delatus. triumphauit in magistratu, insigni, vt illorum temporum habitus erat, triumpho. pedites equitesq; insignes donis transire, ac transuecti sunt: multæ ciuicæ coronæ vallaresq; ac murales conspectæ, inspectata spolia Samnitium, & decore ac pulchritudine paternis spolijs, quæ nota frequenti publicorum ornatu locorum erant, comprobantur. nobiles aliquot captiui, clari suis patrumq; factis, ducti. æris grauis transuecta vicies centum millia, & quingenta triginta tria millia. id æs redactum ex captiuis dicebatur. argēti quod captū ex vrbib. erat, P.M.CCCXXX. omne æs argentumq; in ærarium conditum. militibus nihil datum ex prēda est. auctaq; ea inuidia est ad plebem, quod tributum etiam in stipendium militum collatum est: cum si spreta gloria fuisset captiuæ pecuniæ in ærarium illatæ, & C militi tum dari ex præda, & stipendium militare præstari potuisset. Ædem Quirini, quam in ipsa dimicatione votam apud neminem veterem authorem inuenio (neq; hercule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre votam filius consul dedicauit, exornauitq; hostium spolijs: quorum tanta multitudo fuit, vt non templum tantum, forumq; his ornaretur, sed socijs etiam colonisque finitimis ad templorum locorumq; publicorum ornatum diuiderentur. A triumpho exercitum in agrum Vestinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hybernatum duxit. Inter hæc Caruilius consul in Hetruria Troilium primum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos pecunia grandi pactos vt abire inde liceret, dimisit: cæteram multitudinem oppidumque ipsum vi cepit.

A cepit. inde quinque castella locis sita munitis expugnauit. Cæsa ibi V.C. hostium duo millia quadringenti, minus duo millia capta. & Faliscis pacem petentibus, annuas inducias dedit: pactus centum millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit, vt minus clarum de Samnitibus, quam collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli æquatum. æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis fortunæ de manubijs faciendam locauit, prope ædem eidem deæ ab rege Seruilio Tullo dedicatam: & militibus ex præda centenos binos asses, & alterum tantum centurionibus atque equitibus, malignitate collegæ gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populum est L. Posthumium legatum eius: qui dicta die à M. Cancio Tribuno plebis fugerat in legationem (vt fama ferebat) populi iudicium: iactarique magis quam B peragi accusatio eius poterat. Exacto iam anno, noui tribuni plebis magistratum inierant: ijsque ipsis, quia vitio creati erant, quinque post dies alij suffecti. Lustrum conditum eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Martio Rutilio, censoribus: censa capitum millia ducenta sexaginta duo, trecenta viginti duo. Censores vicesimi sexti à primis censoribus: lustrum vndeuicesimum fuit. Eodem anno coronati primum ob res bello bene gestas, ludos Romanos spectauerunt: palmæq; tum primum translato è Græcia more victoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuarijs, via à Martis silice ad Bouillas perstrata est. Comitia consularia L. Papyrius habuit: creauit Consules Q. Fabium, Maximi filium Gurgitem, & D. Iunium Brutum Scæuam. ipse 461 Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus annus, vix ad solatium vnius mali, pestilentiæ vrentis simul vrbem atq; agros, suffecit. porC tentoque iam similis clades erat. Et libri aditi, quinam finis, aut quod remedium eius mali ab dijs daretur. inuentum in libris: Æsculapium ab Epidauro Romam accersendum. neq; eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum, præterquam quod vnum diem Æsculapio supplicatio habita est.

DECAD. I. FINIS.

DECA-

DECADIS SECVNDAE LIB. I. A

EPITOME.

CVM Fabius Gurges consul male aduersum Samnites pugnasset: senatus de remouendo eo ab exercitu ageret: Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maxime Senatum mouit: quod iturum se filio legatum pollicitus est: idq; praestitit, atq; eius consilijs & opera filius consul adiutus, caesis Samnitibus triumphauit: C. Pontium imperatorem Samnitium ductum in triumpho securi percussit. Cum ciuitas pestilentia laboraret: missis legatis, vt Aesculapij signũ Romam ab Epidauro transferrent, anguem, qui se in nauem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportauere: eoq; in insulam Tyberis egresso, eodem loco aedes Aesculapij constituta est. L. Posthumius consularis, quoniam cum exercitui praeesset, opera militum in agro suo vsus esset, damnatus est. B *Cum Samnitibus pacem petentibus foedus quarto renouatum est. Curius Dentatus consul Samnitibus caesis, & Sabinis, qui rebellauerant, victis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphauit. Coloniae deductae sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumuiri capitales tunc primum creati sunt. Census actus est: lustrum conditum, censa sunt ciuium capita* CCLXXIII *millia. Plebs propter aes alienum, post graues & longas seditiones, ad vltimum secessit in Ianiculum, vnde à Q. Hortensio dictatore deducta est: isq; in ipso magistratu decessit. Res praeterea contra Volsinienses gestas continet: item aduersus Lucanos, contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.*

LIB. II. EPITOME.

CVm legati Romanorum à Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Caecilius praetor cum legionibus ab ijs caesus est. C *Cum à Tarentinis classis Romana direpta esset, duce, qui praeerat classi, occiso, legati ad eos à senatu, vt de ijs iniurijs quererentur, missi, pulsati sunt. ob id bellum ijs indictum est. Samnites defecerunt, Aduersus eos & Lucanos, & Brutios, & Hetruscos aliquot praelijs à compluribus ducibus bene pugnatum est. Pyrrhus Epirotarum rex, vt auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cum in praesidium Rheginorum legio Campana cum praefecto Decio Iubellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium occupauit.*

LIB. III. EPITOME.

VAlerius Leuinus consul parum prospere aduersus Pyrrhum pugnauit, elephantorum maxime inusitata facie territis militibus.

Post

Poſt id prælium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inſpiceret: omnia verſa in hoſtem inuenit: populabundusq; ad vrbem Romam proceßit. C. Fabricius miſſus ad eum, vt de redimendis captiuis ageret: fruſtra vt patriam deſereret à rege tentatus eſt. captiui ſine pretio remißi ſunt. Cyneas legatus à Pyrrho ad ſenatum miſſus petijt: vt componendæ pacis cauſa rex in vrbem reciperetur. de qua re cum ad frequentiorem ſenatum referri placuiſſet: Ap. Claudius qui propter inualetudinem oculorum iam diu à conſilijs publicis abſtinuerat, venit in curiam & ſententia ſua tenuit, vt id Pyrrho negaretur. P. Domitius cenſor primus ex plebe luſtrum condidit. cenſa ſunt ciuium capita CCLXXVIII. millia, CCXXII. Iterum aduerſus Pyrrhum dubio euentu pugnatum eſt. Cum Carthaginienſibus quartò fœdus renouatum eſt. Cum C. Fabricio conſuli is, qui ad eum à Pyrrho transfugerat, polliceretur ſe regi venenum daturum, cum indicio ad regem remiſſus eſt. Res præterea contra Hetruſcos, Lucanos, Brutios, & Samnites, proſperè geſtas continet.

LIB. IIII. EPITOME.

Pyrrhus in Siciliam traiecit. Cum inter alia prodigia fulmine deiectum eſſet in Capitolio Iouis ſignum, caput eius per aruſpices inuentum eſt. Curius Dentatus, cùm delectum haberet: eius qui citatus non reſponderat. bona vendidit. Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiam reuerſum vicit, & expulit. Fabricius cenſor P. Cornelium Rufinum conſularem ſenatu mouit, quòd decem argenti pondo facti haberet. Luſtro à cenſoribus condito, cenſa ſunt capita ciuium CCLXXXI. millia, CCXXIIII. Cum Ptolemæo Aegypti rege ſocietas iuncta eſt. Sextilia virgo Veſtalis damnata inceſti viua defoſſa eſt. Coloniæ deductæ ſunt Poßidonia, & Conſa. Carthaginienſium claßis Mamertinis venit. quo facto ab ijs fœdus violatum eſt. Res præterea contra Lucanos, Samnites, & Brutios feliciter geſtas, & Pyrrhi regis mortem continet.

LIB. V. EPITOME.

Victis Tarentinis pax & libertas data. Legio campana, quæ Rhegium occupauerat obſeſſa, deditione facta, ſecuri percuſſa eſt. Cum legatos Appolloniatium ad ſenatum miſſos quidam iuuenes pulſaſſent: dediti ſunt Appollonatibus. Picentibus victis pax data. Coloniæ deductæ: Ariminum in Piceno: Beneuentum in Samnio. Tunc primùm populus Romanus argento vti cœpit. Vmbri, & Salentini victi in deditionem accepti ſunt. Quæſtorum numerus ampliatus eſt.

LIB. VI. EPITOME.

ORigo Carthaginensium & primordia Vrbis referuntur: contra quos & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cum de ea re inter suadentes, vt id fieret: dissuadentesq; contentio fuisset: transgressis tum primùm mare equitibus Romanis, aduersus Hieronem sæpius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustrum à censoribus conditum. censa sunt ciuium capita CCXCII. millia, CCXXIIII. D. Iunius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Esernia deducta est. Res præterea contra Pœnos & Volscos prosperè gestas continet.

LIB. VII. EPITOME.

CN. Cornelius cos. à classe Punica circumuentus, & per fraudem veluti in colloquium euocatus, captus est. Cn. Duillius cos. aduersus classem Pœnorum prosperè pugnauit, primusq; omnium Romanorum ducum naualis victoriæ duxit triumphum. ob quam causam ei perpetuus honos habitus est: vt reuertenti à cœna tibicines canerent: & funale præferretur. L. Cornelius cos. in Sardinia contra Sardos, & Corsos, & Hannonem Pœnorum ducem feliciter pugnauit. Attilius Calatinus cos. cum in locum iniquum à Pœnis circumsessum temerè duxisset exercitum, M. Calpurnij tribuni militum virtute, & opera euasit. qui cum trecentis militibus eruptione facta hostes in se conuertit. Annibal dux Pœnorum victa classe, cui præfuerat, à militibus suis in crucem sublatus est. Attilius Regulus cos. victis nauali prælio Pœnis, in Africam traiecit.

LIB. VIII. EPITOME.

ATtilius Regulus in Africa serpentem portētosæ magnitudinis cum maxima militum clade occidit. & cùm aliquot prælijs aduersum Carthaginienses pugnasset: successorq; à senatu prosperè bellum gerenti non mitteretur: id ipsum per literas ad senatum missas conquestus est. in quibus inter causas petendi successoris erat, quòd agellus eius à mercenarijs deuastaretur. Quærente deinde fortuna vt magnum vtriusq; casus exemplum in Regulo proderetur: accersito à Carthaginiensibus Xantippo Lacedæmoniorum duce victus in prælio, & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra mariq; prosperè gestas deformauere naufragia classium. T. Goruncanius primus ex plebe pontifex

tifex maximus creatus est. M. Sempronius Sophus, Valerius Maximus censores cum senatum legerent: XIII. senatu mouerunt: lustrum condiderunt, quo censa sunt ciuium capita CCCXVII. millia. CCXVII. Regulus missus à Carthaginiensibus ad senatum, vt de pace, & si eam minimè impetraret, de captiuis commutandis, ageret: iureiurando astrictus est, rediturum se Carthaginem, si commutari captiuos non placuisset. Vtrunq; negandi autor senatui fuit: & cùm fide custodita reuersus esset, supplicio à Carthaginiensibus de eo sumpto, periit.

LIB. IX. EPITOME.

CAecilius Metellus, rebus aduersus Pœnos prosperè gestis, speciosissimum egit triumphum: XIII. ducibus hostium, & centum viginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher cos. qui contra auspicia profectus iussit immergi pullos, qui cibari nolebant: infeliciter aduersus Carthaginienses classe pugnauit, & reuocatus à senatu, iussusq; dictatorem dicere, C. Glauciam dixit, sortis vltimæ hominem: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectauit. Atilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captiuorum commutatio facta est. Coloniæ deductæ sunt, Fregellæ, in agro Salentino Brundusium. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLI. millia, CCXII. Claudia soror P. Claudij, qui contemptis auspicijs malè pugnauerat: à ludis diuertens, cùm turba premeretur, dixit: vtinam frater meus viueret, iterumq; classem duceret, ob eam causam mulctata est. Duo prætores primùm creati sunt. Cæcilius Metellus pontifex maximus, A. Posthumium consulem, quoniam idem flamen Martialis erat: cum ille ad bellum gerendum proficisci vellet, in vrbe tenuit, nec passus est à sacris recedere. Rebus aduersus Pœnos pluribus ducibus gestis, summam victoriæ C. Luctatius consul victa ad Aegates insulas classe Pœnorum, finem bello imposuit. petentibus Carthaginiensibus pax data est. Cum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus Pontifex Maximus ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adiectæ sunt: Velina, & Esquilina. Falisci, cum rebellassent: sexto die domiti in deditionem venerunt.

LIB. X. EPITOME.

SPoletum colonia deducta est. Aduersus Ligures tunc primùm exercitus promotus est. Sardi & Corsi, cum rebellassent, subacti sunt. Tutia virgo Vestalis incesti damnata est. Bellum Illyrijs propter vnum ex legatis, qui ad eos missi erant occisum, indictum est: subactiq; in de-

ditionem venerunt. Prætorum numerus ampliatus est, vt essent quatuor. Galli transalpini, qui in Italiam eruperant, cæsi sunt. Eo bello populus Romanus sociorum, Latinique nominis trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primùm trans Padum ductis, Galli Insubres aliquot prælijs fusi in deditionem venerunt. M. Claudius Marcellus consul, Insubrium Gallorum duce Viridomaro occiso, opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrij, cum rebellassent, domiti in deditionem venerunt. Lustrum à censoribus conditum est, quo censa sunt ciuium capita CCLXX. millia. Libertini in quatuor trib. redacti sunt, cum antea dispersi fuissent, Esquiliniam, Palatinam, Suburranam, Collinam. C. Flaminius censor viam Flaminiam muniuit: & circum Flaminium extruxit. Coloniæ deductæ sunt, in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.

FINIS.

RERVM

RERVM ET VERBORVM PRIMAE TITI LIVII DECADIS INDEX.

Arre-

C.Sem-

Fresi-

Hostius

Legio

Manlij

Ocri-

Talaßius

FINIS.

FRANCOFVRTI AD MOENVM APVD
Iohannem Feyerabend, impensis Sigismundi Feyerabendij, Petri Fischeri, & Henrici Thackij
sociorum.

M. D. LXXXVIII.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS TERTIÆ LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

IN Italia belli Punici secundi acta narrantur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus: à quo Saguntum sociorum populi Romani ciuitas octauo mense capta est. de quib. iniurijs missi legati ad Carthaginienses, qui quererentur, & cum sa- B *tisfacere nollent, bellum ijs indictum est. Annibal superato Pyrenæo saltu, per Gallias fusis Volscis, qui obsistere ei conati erant, ad Alpes venit: & laborioso per eas transitu cum montanos quoq; Gallos obuios aliquot prælijs repulisset, descendit in Italiam: & ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo vulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius: qui Africani postea nomen accepit. iterumque exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso. Annibal Apenninum per maximam militum vexationem propter vim tempestatum transijt. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit, duce hostium Magone capto.*

IN parte Operis mei licet mihi præfari, quod in princi- V. C.
pio summæ totius professi plerique sunt rerum scripto- 535.
res, bellum maxime memorabile omnium quæ vnquam
C gesta sint, me scripturum, quod Annibale duce Carthaginienses cum populo Romano gessere. nam neque validiores opibus vllę inter se ciuitates gentesq; contulerunt arma: neque his ipsis tantum vnquam virium aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo Punico conserebant bello. & adeo varia belli fortuna, ancepsque Mars fuit, vt propius periculo fuerint, qui vicere, odiis etiam prope maioribus certarunt, quam viribus: Romanis indignantibus, quod victoribus victi vltro inferrent arma: Pœnis, quod superbe auareque crederent imperitatum victis esse. Fama etiam est, Annibalem annorum ferme nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, vt duceretur in Hispaniam, cum perfecto Africo bello exercitum eo traiecturus sacrificaret, altaribus admotum, tactis sacris iureiurando adactum, se cum primum pos-

ſet, hoſtem fore populo Romano. Angebant ingentis ſpiritus virum A Sicilia Sardiniaque amiſſæ. nam & Siciliam nimis celeri deſperatione rerum conceſſam, & Sardiniam inter modum Africæ fraude Romanorum, ſtipendio etiam ſuperimpoſito, interceptam. His anxius curis ita ſe Africo bello, quod fuit ſub recentem Romanam pacem, per quinque annos: ita deinde nouem annis in Hiſpania augendo Punico imperio geſſit, vt appareret maius eum, quam quod gereret, agitare in animo bellum: & ſi diutius vixiſſet, Amilcare duce Pœnos arma Italiæ illaturos fuiſſe, quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris per opportuna, & pueritia Annibalis, diſtulerunt bellum. Medius Aſdrubal inter patrem & filium octo ferme annos imperium obtinuit, flore ætatis (vti ferunt) primo Amilcari conciliatus: gener inde ob altam indolem profectus animi adſcitus: & quia gener erat, factionis Barchinæ opibus, quæ apud milites plebemque plus quam modicæ erant, haud ſane voluntate principum, B in imperio poſitus. Is plura conſilio quam vi gerens, auſpiciis regulorum magis, conciliandisq; per amicitiam principum nouis gentibus, quam bello aut armis rem Carthaginienſem auxit. Cæterum nihilo ei pax tutior fuit, barbarus eum quidam palam ob iram interfecti ab eo domini obtruncauit: comprehenſusque à circunſtantibus haud alio quam ſi euaſiſſet vultu, tormentis quoq; cum laceraretur, eo fuit habitu oris, vt ſuperante lætitia dolores, ridentis etiam ſpeciem præbuerit. Cum hoc Aſdrubale, quia miræ artis in ſollicitandis gentibus, imperioq; iungendis ſuo fuerat, fœdus renouauerat populus Romanus, vt finis vtriuſq; imperij eſſet amnis Iberus, Saguntinisq; mediis inter imperia duorum populorũ libertas ſeruaretur. In Aſdrubalis locum haud dubia res fuit, quin prærogatiuam militarem, qua extemplo iuuenis Annibal intra prætorium delatus, imperatorq; ingenti omnium clamore atq; aſſenſu appellatus erat, C fauor etiam plebis ſequeretur. Hunc vix dum puberem Aſdrubal literis ad ſe accerſierat: actaq; res in ſenatu etiam fuerat: Barchinis nitentibus vt aſſueſceret militiæ Annibal, atq; in paternas ſuccederet ,, opes. Hanno alterius factionis princeps: Et æquum poſtulare vide- ,, tur, inquit, Aſdrubal, & ego tamen non cenſeo, quod petit, tribuen- ,, dum. Cum admiratione tam ancipitis ſententiæ in ſe omnes con- ,, uertiſſet, florem ætatis, inquit, Aſdrubal, quem ipſe patri Annibalis ,, fruendum præbuit, iuſto iure eum à filio repeti cenſet. nos tamen ,, minime decet iuuentutem noſtram pro militari rudimento aſſue- ,, facere libidini imperatorum. An hoc timemus, ne Amilcaris filius ,, nimis ſero imperia immodica, & regni paterni ſpeciem videat? & cu- ,, ius regis genero hæreditarij ſint relicti exercitus noſtri, eius filio parum

A rum mature seruiamus? Ego istum iuuenẽ domi tenendum sub legibus, sub magistratib. docendum, viuere æquo iure cum cæteris censeo, ne quandoq; paruus hic ignis incendium ingens exsuscitet. Pauci, ac ferme optimus quisq; Hannoni assentiebantur: sed (vt plerunque fit) maior pars meliorẽ vicit. Missus Annibal in Hispaniam, primo statim aduentu omnem exercitum in se conuertit. Amilcarem viuentem redditum sibi veteres milites credere, eundem vigorem in vultu, vimq; in oculis, habitum oris, lineamentaq; intueri. deinde breui effecit, vt patri in se minimum momentum ad fauorem cõciliandum esset. Nunquam ingenium idem ad res diuersissimas, parendum atque imperandum, habilius fuit, itaq; haud facile discerneres, vtrum imperatori an exercitui charior esset: neq; Asdrubal alium quenquam præficere malle, vbi quid fortiter ac strenue agendum esset, neque milites alio duce plus confidere, aut audere. plurimum audaciæ ad pericula capessenda, plurimum consilij inter ipsa pericula erat. nullo labore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisq; desiderio naturali, non voluptate modus finitus. vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata tempora. id quod gerendis rebus superesset, quieti datum. ea neque molli strato, neque silentio accersita. multi sæpe militari sagulo opertum, humi iacentem inter custodias stationesq; militum conspexerunt. vestitus nihil inter æquales excellens, arma atque equi conspiciebantur. equitum peditumque idem longe primus erat: princeps prælium inibat: vltimus conserto prælio excedebat. Has tantas viri virtutes, ingentia vitia æquabant: inhumana crudelitas, perfidia plus quam Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus deum metus, nullum iusiurandum, nulla religio. Cum hac indole virtutum ac vitiorum triennio sub Asdrubale imperatore meruit: nulla re quæ agenda audendaq; magno futuro duci esset, prætermissa. Cæterum ex quo die dux est declaratus, velut Italia ei prouincia decreta, bellumq; Romanum mandatum esset, nihil prolatandum ratus, ne se quoq; vt patrem Amilcarem, deinde Asdrubalem, cunctantem casus aliquis opprimeret: Saguntinis inferre bellum statuit, quibus oppugnandis haud dubie Romana arma mouebantur. in Olcadum fines prius (vltra Iberum ea gens in parte magis quam in ditione Carthaginiensium erat) induxit exercitum, vt non petisse Saguntinos, sed rerum serie finitimis domitis gentibus, iungendisq; tractus ad id bellum videri posset. Carteiam vrbem opulẽtam caput gentis eius expugnat, diripitque, quo metu perculsæ minores ciuitates, stipendio imposito imperium accepere. victor exercitus opulentusque præda Carthaginem Nouam in hyberna est deductus.

V.C. ductus. Ibi large partiendo prædã, stipendia præterita cum fide exoluendo, cunctis ciuium suorũ sociorumq; animis in se firmatis. Vere primo in Vaccæos promotũ bellum. Hermãdica & Arbacala Carteiorũ vrbes vi captæ. Arbacala & virtute & multitudine oppidanorum diu defensa. Ab Hermãdica profugi, exulib. Olcadum priore æstate domitæ gentis, cum se iunxissent, cõcitant Carpetanos: adortiq; Annibalẽ regressum ex Vacceis, haud procul Tago flumine agmen graue præda turbauere. Annibal prælio abstinuit, castrisq; super ripam positis, cum prima quies silentiumq; ab hostib. fuit, agmẽ amnem vado traiecit: valloq; ita producto, vt locum ad transgrediendũ hostes haberent, inuadere eos transeuntes statuit. equitib. præcepit, vt cum ingressos aquam viderent, adorirentur peditum agmen: in ripa elephantos ad quadraginta disposuit. Carpetanorum cum appendicib. Olcadum Vacceorumq; centũ millia fuere, inuicta acies, si æquo dimicaretur campo. Itaq; & ingenio feroces, & multitudine freti, & qđ metu cessisse credebant hostem, id morari victoriam rati, qđ interesset amnis, clamore sublato, passim sine vlli⁹ imperio, qua cuique proximũ est, in amnem ruunt. Et ex parte altera ripæ vis ingens equitũ in flumen immissa, medioq; alueo haud quaquã pari certamine concursum: quippe vbi pedes instabilis, ac vix vado fidens, vel ab inermi equite, equo temere acto peruerti posset: eques corpore armisq; liber, equo vel per medios gurgites stabili, cõminus eminusq; rem gereret. Pars magna flumine absumpta, quidã vorticoso amni delati in hostes, ab elephantis obtriti sunt. postremi, quibus ingressus in suam ripam tutior fuit, ex varia trepidatione cum in vnũ colligerentur, prius quam tanto ex pauore reciperent animos: Annibal agmine quadrato amnem ingressus, fugam ex ripa fecit: vastatisq; agris, intra paucos dies Carpetanos quoq; in deditionem accepit. Et iam omnia trans Iberum, præter Saguntinos, Carthaginiensium erant. cum Saguntinis bellum nondum erat. cæterũ tam belli causa certamina cum finitimis serebantur maxime Turdetanis. quos cum adisset idem, qui litis erat sator: nec certamen iuris, sed vim quæri appareret: legati à Saguntinis Romã missi auxilium ad bellum iam

536. haud dubie imminens orantes. Consules tunc Romæ erant, P. Cornelius Scipio, & T. Sempronius Longus. qui cum legatis in senatum introductis, de repub. retulissent, placuissetque mitti legatos in Hispaniam ad res sociorum inspiciẽdas, quibus si videretur digna causa, & Annibali denunciarent, vt ab Saguntinis sociis populi Romani abstineret, & Carthaginem in Africam traiicerent, ac sociorum populi Romani querimonias deferrent: hac legatione decreta, necdum missa, omnium spe celerius Saguntum oppugnari allatum est.

tunc

A tunc delata ex integro res ad ſenatum. Alij prouincias conſulib. Hi-
ſpaniam atq; Africam decernentes, terra mariq; rem gerendam cen-
ſebant. alij totum in Hiſpaniam Annibalemq; intendebant bellum.
erant qui non temere mouendam rem tantam, expectandosque ex
Hiſpania legatos cenſerent. Hæc ſententia, quæ tutiſſima videba-
tur, vicit. legatiq; eo maturius miſſi P. Valerius Flaccus & Q. Bebius
Pamphilus Saguntum ad Annibalem: atque inde Carthaginem, ſi
non abſiſteretur bello, ad ducem ipſum in pœnam fœderis rupti de-
poſcendum. Dum ea Romani parant conſultantq;, iam Saguntum
ſumma vi oppugnabatur. Ciuitas ea longe opulentiſſima vltra Ibe-
rum fuit, ſita paſſus mille ferme à mari. oriundi à Zacyntho inſula
dicuntur: miſtiq; etiam ab Ardea Rutulorum quidam generis. cæte-
rum in tantas breui creuerant opes, ſeu maritimis, ſeu terreſtribus
fructib. ſeu multitudinis incremento, ſeu ſanctitate diſciplinæ, qua
B fidem ſocialem vſq; ad perniciem ſuam coluerunt. Annibal infeſto
exercitu ingreſſus fines, peruaſtatis paſſim agris, vrbem tripartito
aggreditur. Angulus muri erat in planiorem patentioremque quam
cætera circa vallem vergens: aduerſus eum vineas agere inſtituit,
per quas aries mœnibus admoueri poſſet. Sed vt locus procul muro
ſatis æquus agendis vineis fuit: ita haud quaquam proſpere, poſt-
quam ad effectum operis ventum eſt, cœptis ſuccedebat. & turris
ingens imminebat: & murus, vt in ſuſpecto loco, ſupra cæteræ mo-
dum altitudinis emunitus erat: & iuuentus delecta, vbi plurimum
periculi ac laboris oſtendebatur, ibi vi maiore obſiſtebant. ac pri-
mo miſſilibus ſommouere hoſtem: nec quicquam ſatis tutum mu-
nientibus pati. deinde iam non pro mœnibus modo atq; turri tela
micare, ſed ad erumpendum etiam in ſtationes operaque hoſtium
animus erat. quibus tumultuariis certaminibus haud ferme plures
C Saguntini cadebant quam Pœni. Vt vero Annibal ipſe, dum mu-
rum incautius ſubit, aduerſum femur tragula grauiter ictus ceci-
dit: tanta circa fuga atque trepidatio fuit, vt non multum abeſſet,
quin opera ac vineæ deſererentur. Obſidio deinde per paucos dies
magis quam oppugnatio fuit, dum vulnus ducis curaretur. per qđ
tempus vt quies certaminum erat, ita ab apparatu operum ac mu-
nitionum nihil ceſſatum. itaque acrius de integro obortum eſt bel-
lum, pluribusque partibus, vix accipientibus quibuſdam opera lo-
cis, vineæ cœptę agi, admoueriq; aries. Abundabat multitudine ho-
minum Pœnus. ad centum enim quinquaginta millia habuiſſe in
armis creditur. Oppidani ad omnia tuenda atque obeunda multi-
moda arte deſtineri cœpti ſunt: & non ſufficiebant, iam enim ferie-
bantur arietibus muri: quaſſatæ quoque multæ partes erant. vna

continentibus ruinis nudauerat vrbem. tres deinceps turres, quan- A
tumq; inter eas muri erat, cum fragore ingenti ꝓciderant: captum-
que oppidum ea ruina crediderant Pœni, qua velut ſi pariter vtroſq;
murus texiſſet, ita vtrinque in pugnam procurſum eſt. Nihil tumul-
tuariæ pugnæ ſimile erat, quales in oppugnantibus vrbium per oc-
caſionem partis alterius cenſeri ſolent: ſed iuſtæ acies, velut patenti
campo, inter ruinas muri tectaque vrbis modico diſtantia interual-
lo conſtiterant. Hinc ſpes, hinc deſperatio animos irritat. Pœno
cœpiſſe iam ſe vrbem, ſi paululum adnitatur, credente: Saguntinis
pro nudata mœnib. patria corpora opponentibus: nec vllo pedem
referente, ne relicto a ſe loco hoſtem immitteret. Itaque quo acrius
& confertim magis vtrinque pugnabatur, eo plures vulnerabantur,
nullo inter arma corporaque vano intercidente telo. Falarica erat
Saguntinis, miſſile telum haſtili oblongo, & cætera teriti, præter-
quam ad extremum, vnde ferrum extabat. id, ſicut in pilo, quadra- B
tum ſtuppa circumligabant, linebantque pice. ferrum autem tres in
longum habebat pedes, vt cum armis transfigere corpus poſſet. ſed
id maxime, etiam ſi hæſiſſet in ſcuto, nec penetraſſet in corpus, pa-
uorem faciebat: ꝙ cum medium accenſum mitteretur, conceptum-
que ipſo motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat,
nudumq; militem ad inſequentes ictus prębebat. Cum ergo diu an-
ceps fuiſſet certamē, & Saguntinis, quia præter ſpem reſiſterent, cre-
uiſſent animi: Pœnus, quia non viciſſet, pro victo eſſet: clamorē re-
pente oppidani tollunt, hoſtemq; in ruinas muri expellunt: inde im-
peditum trepidantemq; exturbant: poſtremo fuſum fugatumq; in
caſtra redigunt. Interim ab Roma legatos veniſſe nunciatū eſt. qui-
bus obuiam ad mare miſſi ab Annibale qui dicerent, nec tuto eos
adituros inter tot tam effrænatarum gentium arma: nec Annibali
in tanto diſcrimine rerum operæ eſſe legationes audire. Apparebat C
non admiſſos protinus Carthaginem ituros. literas igitur nuncios-
que ad principes factionis Barchinæ præmittit, vt præpararent ſuo-
rum animos, ne quid pars altera gratificari pro Romanis poſſet. Ita-
que pręterquam quod admiſſi auditiq; non ſunt, ea quoq; vana atq;
irrita legatio fuit. Hanno vnus aduerſo ſenatu cauſam fœderis rupti
magno ſilentio propter authoritatem ſuam, cum aſſenſu audien-
,, tium egit. Per deos fœderum arbitros ac teſtes monuiſſe, prædixiſſe
,, ſe, ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterent. non manes,
,, non ſtirpem eius conquieſcere viri: nec vnquam, donec ſanguinis
,, nominisq; Barchini quiſquam ſuperſit, quietura Romana fœdera.
,, Iuuenem flagrantem cupidine regni, viamque vnam ad id cernen-
,, tem, ſi ex bellis bella ſerendo, ſuccinctus armis legionibusq; viuat,

A velut materiam igni præbentes, ad exercitus misistis. aluistis ergo
hoc incendium, quo nunc ardetis. Saguntum vestri circunsedent
exercitus, vnde arcentur fœdere: mox Carthaginem circunsedebunt
Romanæ legiones ducibus iisdem diis, per quos priore bello rupta
fœdera sunt vlti. Vtrum hostem, an vos, an fortunam vtriusque po-
puli ignoratis? Legatos ab sociis, & pro sociis venientes bonus im-
perator vester in castra non admisit, ius gentium sustulit. hi tamen
vnde ne hostium quidem legati arcentur, pulsi ad vos veniunt, res ex
fœdere repetunt: publica fraus absit: authorem culpæ, & reum cri-
minis deposcunt, quo lenius agunt, segnius incipiunt: eo cum cœ-
perint, vereor ne perseuerantius sæuiant. Ægates insulas Erycemq;
ante oculos proponite, quæ terra mariq; per quatuor & viginti an-
nos passi sitis. Nec puer hic dux erat, sed pater ipse Amilcar. Mars al-
ter, vt isti volunt. sed Tarento tum in Italiam non abstinueramus
B ex fœdere: sicut nunc Sagunto nō abstinemus. vicerunt ergo dij ho-
minesq;: & id de quo verbis ambigebatur, vter populus fœdus rupis-
set: euentus belli, velut æquus iudex, vnde ius stabat, ei victoriam de-
dit. Carthagini nunc Annibal vineas turresque admouit: Cartha-
ginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinæ (falsus vtinam vates sim)
nostris capitibus incident: susceptumque cum Saguntinis bellum,
habendum cum Romanis est. Dedemus ergo Annibalem? dicet ali-
quis. Scio meam leuem esse in eo authoritatem, propter paternas
inimicitias. sed & Amilcarem eo periisse lætatus sum, quod si ille vi-
ueret, bellum iam cum Romanis haberemus: & hunc iuuenem tan-
quam furiam facemq; huius belli odi ac detestor. nec dedendum so-
lum ad piaculum rupti fœderis: sed si nemo deposcat, deuehendum
in vltimas maris terrarumq; oras: ablegandumque eo, vnde nec ad
nos nomen famaq; eius accedere, nec solicitare quietę ciuitatis sta-
C tum possit. Ego autem ita censeo, legatos extemplo Romam mit-
tendos, qui senatui satisfaciant: alios qui Annibali nunciēt, vt exer-
citum ab Sagunto abducat: ipsumq; Annibalem ex fœdere Roma-
nis dedant. tertiam legationem ad res Saguntinis reddendas decer-
no. Cum Hanno perorasset, nemini omnium certare oratione cum
eo necesse fuit. adeo prope omnis senatus Annibalis erat, infestiusq;
locutum arguebant Hannonem, quam Flaccum Valerium legatum
Romanum. Responsum inde legatis Romanis est, bellum ortum ab
Saguntinis, nō ab Annibale esse. populum Romanum iniuste facere,
si Saguntinos vetustissimæ Carthaginiensium societati præponat.
Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Annibal quia
fessum militē præliis operibusq; habebat, paucorum iis dierū quie-
tem dedit, stationibus ad custodiam vinearum aliorumque operum

 dispositis.

dispositis interim animos eorũ, nunc ira in hostes stimulando, nunc A spe præmiorum accendit. vt vero pro concione prædam captę vrbis edixit militum fore, adeo accēsi omnes sunt, vt si extemplo signum datũ esset, nulla vi resisti videretur posse. Sagũtini, vt à pręliis quietem habuerant, nec lacessentes, nec lacessiti per aliquot dies: ita non nocte, non die vnquam cessauerant ab opere, vt nouum murum ab ea parte qua patefectum oppidũ ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos aliquãto atrocior, quam ante, adorta est: nec qua primũ aut potissimum parte ferrent opem, cum omnia variis clamoribus streperent, satis scire poterant. Ipse Annibal, quà turris mobilis omnia munimenta vrbis superans altitudine agebatur, hortator aderat. quæ cum admota catapultis balistisq; per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset, tum Annibal occasionem ratus, quingentos ferme Afros cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quod cæmenta non calce durata erãt, B sed interlita luto, structuræ antiquæ genere. itaque antequam cęderetur, ruebat: perque patentia ruinis agmina armatorum in vrbem vadebant. locum quoque editum capiunt: collatisque eo catapultis balistisque, vt castellum in ipsa vrbe velut arcem imminentem haberent, muro circundant. & Saguntini murum interiorem ab nondum capta vrbis parte ducunt. Vtrinque summa vi & muniunt, & pugnant, sed interiora tuendo, minorem in dies vrbem Saguntini faciunt. simul crescit inopia omnium longa obsidione, & minuitur expectatio externæ opis, cum tam procul Romani, vnica spes, circa omnia hostium essent. paulisper tamen affectos animos recreauit repentina profectio Annibalis in Oretanos Carpetanosque, qui duo populi delectus acerbitate consternati, retentis conquisitoribus, metum defectionis cum præbuissent, oppressi celeritate Annibalis, omiserunt mota arma. Nec Sagunti oppugnatio segnior erat, Ma C harbale Himilconis filio, quem præfecerat Annibal, ita impigre rem agente, vt ducem abesse, nec ciues nec hostes sentirent. Is & prælia aliquot secunda fecit, & tribus arietibus aliquantum muri discussit: strataque omnia recentibus ruinis aduenienti Annibali ostendit. Itaque ad ipsam arcem extemplo ductus exercitus, atroxque prælium cum multorum vtrinq; cæde initum, & pars arcis capta est. Tentata deinde per duos exigua pacis spes, Alconem Saguntinum, & Alorcum Hispanum. Alcon insciis Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, cum ad Annibalem noctu transisset, postquam nihil lachrymæ mouebant, conditionesque tristes, vt ab irato victore ferebantur, transfuga ex oratore factus, apud hostem mansit, moriturum affirmans qui sub conditionibus his de pace ageret.

Postula-

A ret. Postulabatur autem, redderent res Turdetanis: traditoq; omni
auro atq; argento, egressi vrbe cum singulis vestimentis, ibi habita-
rent, vbi Pœnus iussisset. Has pacis leges abnuente Alcone acceptu-
ros Saguntinos, Alorcus vinci animos, vbi alia vincantur, affirmans,
se pacis eius interpretem fore pollicetur. Erat autem tum miles An-
nibalis: cęterum publice Saguntinis amicus atq; hospes. Tradito pa-
lam telo custodibus hostium, transgressus munimenta, ad prętorem
Saguntinũ (& ipse ita iubebat) est deductus. Quo cum extemplo con-
cursus omnis generis hominum esset factus: summota cætera multi-
tudine, senatus Alorco datus est, cuius talis oratio fuit: Si ciuis vester
Alcon, sicuti ad pacem petendam ad Annibalem venit, ita pacis con-
ditiones ab Annibale ad vos retulisset, superuacaneum hoc mihi fuis-
set iter quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad vos venissem. cũ
vero ille aut vestra, aut sua culpa manserit apud hostem: si metum si-
B mulauit, sua: vestra, si periculũ est apud vos vera referentibus: ego, ne
ignoraretis esse aliquas & salutis & pacis vobis conditiones, pro ve-
tusto hospitio, quod mihi vobiscum est, ad vos veni. Vęstra autẽ cau-
sa me, nec vllius alterius loqui, quæ loquor apud vos, vel ea fides sit,
quod neq; dum vestris viribus restitistis, neq; dum auxilia ab Roma-
nis sperastis, pacis vnquam apud vos mentionem feci. postquam nec
ab Romanis vobis vlla spes est, nec vestra iam aut arma vos, aut mœ-
nia satis defendunt, pacẽ affero ad vos magis necessariam quam æ-
quam. cuius ita aliqua spes est. si eam quemadmodum, vt victor fert
Annibal, sic vos vt victi audiatis: si nõ id quod amittitur, in damno,
cum omnia victoris sint: sed quicquid relinquitur, pro munere habi-
turi estis. Vrbem vobis, quam ex magna iam parte dirutam, captam
fere totam habet, adimit: agros relinquit, locũ assignaturus, in quo
nouum oppidum ædificetis: aurum argentumq; omne, publicum
C priuatumq; ad se iubet deferri: coniugum vestraq; corpora, ac libe
rorum vestrorum seruat inuiolata, si inermes cum binis vestimentis
velitis à Sagunto exire. Hæc victor hostis imperat. hæc quanquam
sint grauia atq; acerba, fortuna vestra vobis suadet. Equidem haud
despero, cum omnium potestas ei à vobis facta sit, aliquid ex his re-
bus remissurũ. Sed hæc patienda censeo potius, quam trucidari cor-
pora vestra, rapi trahiq; ante ora vestra coniuges ac liberos belli iu-
re sinatis. Ad hæc audienda cum circunfusa paulatim multitudine,
per mistum senatui esset populi concilium: repente primores seces-
sione facta, priusquam responsum daretur, argentũ aurumq; omne
ex publico priuatoq; in forum collatum, in ignem ad id raptim fa-
ctum conijcientes, eodem pleriq; semetipsos præcipitauerunt. Cum
ex eo pauor ac trepidatio totam vrbem peruasisset, alius insuper tu-

multus ex arce auditur. Turris diu quaſſata prociderat: perq; ruinã eius cohors Pœnorum impetu facto, cum ſignum imperatori dediſſet, nudatam ſtationibus cuſtodijſq; ſolitis hoſtium eſſe vrbem, non cunctandum in tali occaſione ratus Annibali, totis viribus aggreſſus vrbem, momento cepit: ſigno dato, vt omnes puberes interficerentur. quod imperium crudele, cæterum prope neceſſarium cognitum in ipſo euentu eſt, cui enim parci potuit ex ijs, qui aut incluſi cũ coniugibus ac liberis, domos ſuper ſeipſos concremauerunt? aut armati nullum ante finem pugnæ, quam morientes fecerunt? Captum oppidum eſt cum ingenti præda. quanquam pleraq; ab dominis de induſtria corrupta erant, & in cędibus vix vllum diſcrimen ætatis ira fecerat, & captiui militum præda fuerant: tamen ex precio rerũ venditarum aliquantum pecuniæ redactum eſſe conſtat, & multã precioſam ſuppellectilem veſtemq; miſſam Carthaginẽ. Octauo menſe, quam cœptum oppugnari, captum Saguntum quidam ſcripſere: B inde Carthaginẽ Nouam in hyberna Annibalem conceſſiſſe: quinto deinde menſe quam à Carthagine profectus ſit, in Italiam perueniſſe. Quæ ſi ita ſunt, fieri non potuit, vt P. Cornelius, T. Sempronius Coſſ. fuerint. ad quos & in principio oppugnationis legati Saguntini miſſi ſint: & qui in ſuo magiſtratu cum Annibale, alter ad Ticinũ amnem, ambo aliquanto poſt ad Trebiam pugnauerint, aut omnia breuiora aliquãto fuere: aut Saguntum principio anni, quo P. Cornelius, T. Sempronius Coſſ. fuerunt, non cœptum oppugnari eſt, ſed captum. nam exceſſiſſe pugna ad Trebiam in annum Cn. Seruilij & C. Flaminij non poteſt. quia Flaminius Arimini conſulatum inijt, creatus ab T. Sempronio conſule: qui poſt pugnam ad Trebiam, ad creandos conſules Romam cum veniſſet, comitijs perfectis, ad exercitum in hyberna redijt. Sub idem fere tempus & legati qui redierãt à Carthagine, Romam retulerunt omnia hoſtilia eſſe: & Sagunti excidium nunciatum eſt: tantuſq; ſimul mœror patres miſericordiaq; C ſociorum peremptorum indigne, & pudor non lati auxilij, & ira in Carthaginienſes, metuſq; de ſumma rerũ cæpit, velut ſi iam ad portas hoſtis eſſet: vt tot vno tempore motibus animi turbati trepidarent magis quam conſulerent. Nam neq; hoſtem acriorem bellicoſioremq; ſecum cõgreſſum: nec rem Romanã tam deſidem vnquam fuiſſe atq; imbellem. Sardos Corſoſq; & Hiſtros atq; Illyricos laceſſiſſe magis quam exercuiſſe Romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis quam belligeratum. Pœnum hoſtem veteranum trium & viginti annorum militia duriſſima inter Hiſpanas gentes ſemper victorem, primum Amilcare, deinde Aſdrubale, nunc Annibale duce acerrimo aſſuetum, recentem ab excidio opulentiſſimæ vrbis

Iberum

A Iberum transire: trahere secum tot excitos Hispanorum populos: conciturum auidas semper armorum Gallicas gentes: cum orbe terrarum bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus Romanis esse. Nominatæ iam antea consulibus prouinciæ erant tum sortiri iussi: Cornelio Hispania, Sempronio Africa cũ Sicilia euenit. Sex in eum annum decretæ legiones, & sociorum quantum ipsis videretur, & classis quanta parari posset. quatuor & viginti peditum Romanorum millia sunt scripta, mille & octingenti equites: sociorum XLIIII. peditum, & IIII. equitum. naues CCXX. quinq; remes, celoces viginti deductæ. Latum inde ad populum, vellent, iuberent, populo Carthaginiensi bellum indici. eiusq; belli causa supplicatio per vrbẽ habita, atq; adorati dij, vt bene ac feliciter eueniret, quod bellũ populus Romanus iussisset. Inter consules ita copiæ diuisæ: Sempronio datæ legiones duæ: ea quaterna millia erant peditũ, & trecenti equi-
B tes: sociorum sexdecim millia peditum, equites mille octingẽti, naues longæ CLX. celoces duodecim. Cum his terrestribus maritimisq; copijs T. Sempronius missus in Siciliam, ita in Africam transmissurus, si ad arcendum Italia Pœnum consul alter satis esset. Cornelio minus copiarum datum, quia L. Manlius prætor, & ipse cum haud inualido præsidio in Galliã mittebatur. Nauium maxime Cornelio numerus diminutus. sexaginta quinqueremes datę: (neq; enim mari venturum, aut ea parte belli dimicaturum hostem credebant) & duæ Romanæ legiones cum suo iusto equitatu, & quatuordecim millibus sociorum peditum, equitibus mille ducentis. Duas legiones Romanas, & quatuordecim millia sociorum peditũ, mille equites socios, sexcentos Romanos. Gallia prouincia eodem anno versa in Punicum bellum habuit. His ita comparatis, vt omnia iusta ante bellũ fierent, legatos maiores natu, Q. Fabium, M. Liuium, L. Æmy-
C lium, C. Licinium, Q. Bæbium, in Africam mittunt, ad percontandos Carthaginienses, publicone consilio Annibal Saguntum oppugnasset: & si id quod facturi videbantur, faterentur, ac defenderent publico consilio factum, vt indicerent populo Carthaginiensi bellum. Romani postquam Carthaginem venerunt, cum senatus datus esset, & Q. Fabius nihil vltra quam vnum, quod mandatum erat, percontatus esset, tum ex Carthaginiensibus vnus princeps: Vana Romani, inquit, & prior legatio fuit, cum Annibalẽ tanquam suo consilio Saguntum oppugnantem deposcebatis. cæterum hæc legatio verbis adhuc lenior est: re asperior. tunc enim Annibal & insimulabatur, & deposcebatur. nunc à nobis & confessio culpæ exprimitur: & vt à confessis res extemplo repetuntur. Ego autem nõ priuato publicone consilio Saguntum oppugnatum sit, quærendũ censeo: sed

vtrum

,, vtrum iure an iniuria.nostra enim hæc quęstio atq; animaduersio in A
,, ciuem nostrũ est:nostro,an suo fecerit arbitrio,vobiscum vna disce-
,, ptatio est,licueritne per fœdus fieri. Itaq; quoniam discerni placet,
,, quid publico consilio,quid sua sponte imperatores faciãt:nobis vo-
,, biscum fœdus est à Luctatio,Cos.ictum : in quo cauetur virorumq;
,, sociis. nihil de Saguntinis (nec dum enim erant socij vestri) cautum
,, est. At enim eo fœdere quod cum Asdrubale ictũ est,Saguntini exci-
,, piũtur,aduersus quod nihil ego dicturus sum , nisi quod à vobis di-
,, dici. vos enim quod C. Luctatius Cos. primo nobiscum fœdus icit:
,, quia neq; authoritate patrũ , nec populi iussu ictũ erat , negastis vos
,, eo teneri. itaq; aliud de integro fœdus publico consilio ictum est. Si
,, vos nõ tenent vestra fœdera, nisi aut ex authoritate aut iussu vestro
,, icta:ne nos quidẽ Asdrubalis fœdus,ꝙ nobis insciis icit,obligare po-
,, tuit. Proinde omittite Sagunti atq; Iberi mentionẽ facere : & quod
,, diu parturit animus vester,aliquãdo pariat. Tum Romanus sinu ex B
,, toga facto:Hîc,inquit,vobis bellũ & pacem portamus : vtrũ placet,
,, sumite. Sub hanc vocẽ haud minus ferociter , daret vtrũ vellet, suc-
clamatũ est. &cum is iterũ sinu effuso bellũ dare dixisset,accipere se
omnes responderunt:& quibus acciperẽt animis,iisdem se gesturos.
Hæc directa percunctatio ac denunciatio belli magis ex dignitate P.
R. visa est, quam de fœderum iure verbis disceptare, cum ante, tum
maxime Sagunto excisa. nã si verborũ disceptationis res esset,quod
fœdus Asdrubalis cum Luctatij priore fœdere commutatum est,
comparãdum non erat: cum in Luctatij fœdere diserte additum es-
set,ita id ratum fore,si populus censuisset:in Asdrubalis fœdere nec
exceptum tale quicquam fuerit,& tot annorum silentio ita viuo eo
comprobatum sit fœdus. vt ne mortuo quidem authore quicquam
mutaretur.quanquam & si priore fœdere staretur,satis cautum erat
Saguntinis , sociis vtrorumque exceptis. nam neque additum erat C
iis,qui tunc essent:nec,qui postea assumerẽtur. & cum assumere no-
uos liceret socios,quis æquum censeret, aut ob nulla quenquã me-
rita in amicitiam recipi ? aut receptos in fidem,non defendi ? tãtum,
ne Carthaginiensium socij aut solicitarẽtur ad defectionem,aut sua
sponte desciscentes reciperentur. Legati Romani ab Carthagine, si-
cut his Romæ imperatum erat, in Hispania , vt adirent ciuitates, vt
in societatem pellicerent, aut auerterent à Pœnis , traiecerunt. Ad
Bargusios primum venerunt : à quibus benigne excepti, quia tæde-
bat imperij Punici,multos trans Iberum populos ad cupidinem no-
uæ fortunæ erexerunt. Ad Volscianos inde est ventum:quorum ce-
lebre per Hispaniam responsum,cęteros populos à societate Roma-
na auertit. ita enim maximus natu ex iis in concilio respondit. Quæ
verecun-

A verecundia eſt vos Romani poſtulare, vti veſtrã Carthagínienſium "
præponamus amicitiæ, cum qui id fecerunt, Saguntinos, crudelius "
quàm Pœnus hoſtis perdidit, vos ſociis prodideritis? Ibi quæratis "
ſocios cenſeo, vbi Saguntina clades ignota eſt. Hiſpanis populis ſicut "
lugubre, ita inſigne documentum Sagunti ruinæ erunt, ne quis fidei Rom. aut ſocietati cõfidat. Inde extemplo abire finibus Volſcianorum iuſſi, ab nullo deinde cõcilio Hiſpaniæ benigniora verba tulere, atq; nequicquam peragrata Hiſpania in Galliam tranſeunt. In his noua terribiliſque ſpecies viſa eſt, quod armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt. Cum verbis extollentes virtutem gloriamque P. R. ac magnitudinem imperij, petiſſent, ne Pœno bellum Italiæ inferenti, per agros vrbeſque ſuas tranſitum darent: tantus cum fremitu riſus dicitur ortus, vt vix à magiſtratibus maioribuſque natu iuuentus ſedaretur. adeo ſtolida impudenſque poſtulatio
B viſa eſt, cenſere, ne in Italiam tranſmittant Galli bellum, ipſos id auertere in ſe, agroſque ſuos pro alienis depopulandos obijcere. Sedato tandem fremitu, reſponſum legatis eſt, neq; Romanorum in ſe meritum eſſe, neque Carthaginienſium iniuriã, ob quę aut pro Romanis, aut aduerſus Pœnos ſumant arma. Contra ea audire ſeſe, gentis ſuæ homines agris finibuſq; Italię pelli à P. R. ſtipendiumque pendere, & cætera indigna pati. Eadẽ fermè in cęteris Galliæ cõciliis dicta auditaq;, nec hoſpitale quicquã, pacatum ue ſatis prius auditũ, quam Maſſiliã venerũt, ibi omnia ab ſociis inquiſita cum cura ac fide, cognita præoccupatos iam ab Annibale Gallorum animos eſſe. ſed ne illi quidem ipſi ſatis mitem gẽtem fore, (adeo ferocia atq; indomita ingenia eſſe) ni ſubinde auro, cuius auidiſſima gens eſt, principum animi cõcilientur. Ita peragratis Hiſpaniæ & Galliæ populis, legati Romã redeunt, haud ita multo poſt quam Coſſ. in prouincias
C profecti erant, ciuitatẽ omnem in expectationem belli erectã inuenerunt: ſatis conſtante fama, iam Iberum Pœnos tranſiſſe. Annibal Sagunto capto Carthaginem Nouã in hyberna conceſſerat, ibique auditis quæ Romæ, quæq; Carthagine acta decretaq; forent, ſeque non ducem ſolum, ſed etiã cauſam eſſe belli, partitis diuenditiſq; reliquiis prędæ, nihil vltra differendum ratus. Hiſpani generis milites conuocat: Credo ego vos, inquit, ſocij, & ipſos cernere, pacatis om- "
nibus Hiſpaniæ populis, aut finiendã vobis militiam, exercituſq; di- "
mittendos eſſe, aut in alias terras transferendum bellum. ita enim "
hæ gentes non pacis ſolum, ſed etiam victorię bonis florebunt, ſi ex "
aliis gentibus prædam & gloriam quæremus. itaq; cum longinquo "
ab domo inſtet militia, incertumq; ſit quãdo domos veſtras, & quę- "
cuiq; ibi cara ſint, viſuri ſitis: ſi quis veſtrûm ſuos inuiſere vult, cõ- "
meatum

meatum do. primo vere edico adſitis: vt dijs bene iuuantibus, bellum A
ingentis gloriæ prædæq; futurum incipiamus. Omnibus fere viſendi domos oblata vltro poteſtas grata erat, & iam deſiderantibus ſuos, & longius in futurum prouidentibus deſiderium. Per totum tempus hyemis quies inter labores aut iam exhauſtos, aut mox exhauriendos, renouauit corpora animoſq; ad omnia de integro patienda. vere primo ad edictum conuenere. Annibal cum recenſuiſſet omnium auxilia gentiũ, Gadeis profectus, Herculi vota exoluit: nouiſq; ſe obligat votis, ſi cætera proſpere eueniſſent. Inde partiens curas ſimul inferendi atq; arcẽdi belli, ne dum ipſe terreſtri per Hiſpaniam Galliaſq; itinere Italiam peteret, nuda apertaq; Romanis Africa ab Sicilia eſſet, valido præſidio eam firmare ſtatuit. pro eo ſupplementum ipſe ex Africa, maxime iaculatorum leuium armis petijt: vt Afri in Hiſpania, Hiſpani in Africa, melior procul ab domo futurus
vterq; miles, velut mutuis pignorib. obligati ſtipendia facerent. Tre- B
decim millia octingentos quinquaginta pedites cetratos miſit in Africam, & funditores Baleares octingentos ſeptuaginta, equites miſtos ex multis gentibus mille ducentos. has copias partim Carthagini præſidio eſſe, partim diſtribui per Africam iubet. ſimul conquiſitoribus in ciuitates miſſis, quatuor millia conſcripta delectę iuuentutis, præſidium eoſdem & obſides duci Carthaginem iubet. Neq; Hiſpaniam negligendam ratus, atq; ideo haud minus, quod haud ignarus erat, circuitam ab Romanis eam legatis ad ſolicitandos principum animos, Aſdrubali fratri viro impigro eam prouinciam deſtinat: firmatq; eum Africis maxime præſidijs peditum Afrorum vndecim millibus octingentis quinquaginta, Liguribus trecentis, Balearibus D. ad hæc peditum auxilia additi equites Libyphœnices miſtum Punicum Afris genus, trecenti, & Numidæ Mauriq; accolæ
Oceani ad mille octingentos, & parua Ilergetum manus ex Hiſpa- C
nia ducenti equites: &, ne quod terreſtris deeſſet auxilij genus, elephanti quatuordecim. claſſis præterea data ad tuendam maritimam oram, quia qua parte belli vicerant, ea tum quoq; rem geſturos Romanos credi poterat: quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinq;: ſed aptæ inſtructæq; remigio triginta & duæ quinqueremes erant, & triremes quinq;. Ab Gadibus Carthaginem ad hyberna exercitus redijt: atq; inde profectus præter Etouiſſam vrbem ad Iberum, maritimamq; oram ducit. Ibi fama eſt in quiete viſum ab eo iuuenem diuina ſpecie, qui ſe ab Ioue diceret ducem in Italiam Annibali miſſum: proinde ſequeretur, neq; vſquam à ſe deflecteret oculos. pauidum primo nuſquam circunſpicientem aut reſpicientem ſecutum: deinde cura humani ingenij, cum quidnam

id eſſet

A id esset quod respicere vetitus esset, agitaret animo, temperare oculis nequiuisse. tum vidisse post se serpentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac virgultorum strage ferri: ac post insequi cum fragore cœli nimbum. tum quæ moles ea, quidq; prodigij esset, quærentem, audiuisse, vastitatem Italiæ esse: pergeret porro ire, nec vltra inquirere: sineretq; fata in occulto esset. Hoc visu lætus, tripartito Iberum copias traiecit, præmissis, qui Gallorum animos qua traducendus exercitus erat, donis conciliarent, alpiumq; transitus specularentur. nonaginta millia peditum, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes inde, Bargusiosq; & Ausetanos, & Aquitaniam quæ subiecta Pyrenæis montibus est, subegit: oræq; huic omnî præfecit Hannonem, vt fauces quæ Hispanias Gallijs iungũt, in potestate essent. Decem millia peditum Hannoni ad præsidium obtinendæ regionis data, & mille equites. Postquam per Pyrenæum sal-

B tum traduci exercitus cœptus est, rumorq; per barbaros manauit certior de bello Romano: tria millia inde Carpetanorum peditum iter auerterunt. constabat non tam bello motos, quam longinquitate viæ, insuperabiliq; alpium transitu. Annibal quia reuocare aut vi retinere eos anceps erat, ne cæterorum etiam feroces animi irritarentur, supra septem millia hominum domos remisit, quos & ipse grauari militia censuerat, Carpetanos quoq; ab se dimissos simulãs. inde ne mora atq; ocium animos solicitarent, cum reliquis copijs Pyrenæum transgreditur: & ad oppidum Illiberim castra locat. Galli quanquam Italiæ bellum inferri audiebant: tamen quia vi subactos trans Pyrenæum Hispanos fama erat præsidiaq; valida imposita, metu seruitutis ad arma consternati, Ruscionem aliquot populi conueniunt. quod vbi Annibali nunciatum est, moram magis quam bellum metuens, oratores ad regulos eorum misit, colloqui semet-

C ipsum velle cum his: & vel illi propius Illiberim accederẽt, vel se Ruscionem processurum, vt ex propinquo congressus facilior esset. nam & accepturum eos in castra sua se lætum, nec cunctanter se ipsum ad eos venturum, hospitem enim se Galliæ, non hostem aduenisse: nec stricturum ante gladium, si per Gallos liceat, quam in Italiam venisset. Et per nuncios quidem hæc. Vt vero reguli Gallorum castris ad Illiberim extemplo motis, haud grauate ad Pœnum venerunt, capti donis, cum bona pace exercitum per fines suos præter Ruscionem oppidum transmiserunt. In Italiam interim nihil vltra quam Iberum transisse Annibalem, à Massiliensium legatis Romam perlatum erat: cum perinde ac si alpes iam transisset, Boij solicitatis Insubribus defecerunt: nec tam ob veteres in P.R. iras, quam quod nuper circa Padum, Placentiam, Cremonamque colonias in agrum Gallicum

Gallicum deductas ægre patiebantur. Itaq; armis repente arreptis, A in eum ipsum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fecerunt, vt non agrestis modo multitudo, sed ipsi triumuiri Romani, qui ad agrum venerant assignandum, diffisi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint, C. Luctatius, A. Seruilius, T. Annius. Luctatij nomen haud dubium est, pro A. Seruilio, & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alij Publium Cornelium Asinam, & C. Papyrium Masonem. Id quoq; dubium est, legati ad Boios ad expostulandum missi, violati sint: an in triumuiros agrum metantes impetus sit factus. Mutinæ cum obsiderentur, & gens ad oppugnandarum vrbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, segnis intactis assideret muris, simulari cœptum de pace agi: euocatiq; ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra ius modo gentium, sed violata etiam, quæ data in id tempus erat, fide, comprehenduntur: negantibus Gallis, nisi obsides sibi redderentur, eos se dimissuros. Cum hæc de legatis nunciata essent, & B Mutina præsidiumque in periculo esset, L. Manlius Pr. ira accensus, effusum agmen ad Mutinam ducit. Syluæ tunc circa viam erant, plerisque locis incultis. ibi inexplorato profectus, in insidias præcipitatus, multaque cum cæde suorum ægre in apertos campos emersit. ibi castra communita: & quia Gallis ad tentanda ea defuit spes, refecti sunt militum animi, quanquam accisas res satis constabat. Iter deinde de integro cœptum: nec dum per patentia loca ducebatur agmen, cum apparuit hostis. vbi rursus syluæ intratæ, tum postremos adorti, cum magna trepidatione ac pauore omnium, octingentos milites occiderunt: sex signa ademere. Finis inde & Gallis territandi, & pauendi Romanis fuit, vt ex saltu inuio atque impedito euasere. inde apertis locis facile tutantes agmen Romani, Cannetum vicum propinquum Pado contendere. ibi se mu- C nimento ad tempus, commeatibusq; fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio aduersus crescentem indies multitudinem hostium tutabantur. Qui tumultus repens postquam est Romam perlatus, & Punicum insuper Gallico bello auctum patres acceperunt: C. Attilium Pr. cum vna legione Romana, & quinque millibus sociorum delectu nouo à consule conscriptis, auxilium ferre Manlio iubent: qui sine vllo certamine (abscesserant enim metu hostes) Cannetum peruenit. Et Publius Cornelius in locum eius, quæ missa cum prætore fuerat transcripta legione noua profectus ab vrbe sexaginta longis nauibus, præter oram Hetruriæ Ligurumque, & inde Salyum, mox peruenit Massiliam: & ad proximum ostium Rhodani (pluribus enim diuisus amnis in mare decurrit) castra locat,

vixdum

A vixdum ſatis credens Annibalem ſuperaſſe Pyreneos montes. quem vt de Rhodani quoq; tranſitu agitare animaduertit, incertus quonam ei loco occurreret, nec dum ſatis refectis ab iactationem maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Maſſilienſibus, & auxiliaribus Gallis, ad exploranda omnia, viſendoſq; ex tuto hoſtes præmittit. Annibal cæteris metu aut precio pacatis, iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis vallidæ: colunt autem circa vtranque ripam Rhodani: ſed diffiſi citeriore agro arceri Pœnum poſſe, vt flumen pro munimento haberent, omnibus ferme ſuis trans Rhodanum traiectis, vlteriorem ripam amnis obtinebant. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ipſos qui ipſas ſedes tenuerant, ſimul pellicit donis ad naues vndiq; contrahendas, fabricandaſque: ſimul & ipſi traijci exercitum, leuariq; quam primum regionem ſuam tanta vrgente hominum turba cupiebant. Itaque ingens

B coacta vis nauium eſt, lintriumq; temere ad vicinalem vſum paratarum: nouaſq; alias primum Galli inchoantes cauabant ex ſingulis arboribus: deinde & ipſi milites ſimul copia materiæ, ſimul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquæ, & capere onera poſſent, curantes, raptim faciebant, quibus ſe ſuaque tranſueherent. Iamque omnibus ſatis comparatis ad traijciendum, terrebant ex aduerſo hoſtes omnem ripam equis viriſq; obtinentes. quos vt auerteret, Hannonem Bomilcaris filium vigilia prima noctis cum parte copiarum, maxime Hiſpanis, aduerſo flumine ire iter vnius diei iubet, & vbi primo poſſit, quam occultiſſime traiecto amni, circunducere agmen: vt cum facto opus ſit, adoriatur ab tergo hoſtem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinq; & viginti ferme ſupra paruæ inſulæ circumfuſum amnem, latiorem vbi diuidebatur: eoq; minus alto alueo tranſitum oſtendere. Ibi ra-

C ptim cæſa materia, rateſq; fabricatæ: in quibus equi virique, & alia onera traijcerentur. Hiſpani ſine vlla mole in vtres veſtimentis coniectis, ipſi cetris ſuppoſitis incubantes flumen tranſnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, caſtris prope flumen poſitis, nocturno itinere atq; operis labore feſſus, quiete vnius diei reficitur, intento duce ad conſilium opportune exequendum. Poſtero die profecti ex loco, prodito fumo ſignificant ſe tranſiſſe, & haud procul abeſſe. quod vbi accepit Annibal, ne tempori deeſſet, dat ſignum ad traijciendum. Iam paratas aptataſq; habebat pedes lintres. eques fere propter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduerſi impetum fluminis parte ſuperiore tranſmittens, tranquillitatem infra traijcientibus lintribus præbebat. equorum pars magna nantes loris à puppibus trahebantur, præter eos quos inſtructos, frænatoſque,

tosque, vt extemplo egresso in ripam equiti sui essent, imposuerunt A in naues. Galli occursant in ripam cum varijs vlulatibus, cantuque moris sui, quatientes scuta super capita, vibrantesque dextris tela: quanquam & ex aduerso terrebat tanta vis nauium cum ingenti sono fluminis, & clamore vario nautarum & militum, qui nitebantur perrumpere impetum fluminis, & qui ex altera ripa traijcientes suos hortabantur. Iam satis pauentes aduerso tumultu, terribilior ab tergo adortus clamor, castris ab Hannone captis. mox & ipse aderat, ancepsq; terror circunstabat: & è nauibus tanta vis armatorum in terram euadens, & à tergo improuisa premebat acies. Galli postquam vim facere conati, vltra pellebantur: qua patere visum maxime iter, perrumpunt: trepidique in vicos passim suos diffugiunt. Annibal cæteris copijs per ocium traiectis, spernens iam Gallicos tumultus, castra locat. Elephantorum traijciendorum varia consilia fuisse credo: certe variata memoria est actæ rei. quidam con- B gregatis ad ripam elephantis, tradunt ferocissimum ex ijs irritatum à rectore suo, cum refugientem in aquam natantem sequeretur, traxisse gregem, vt quenque timentem altitudinem destituerat vadum, impetu ipso fluminis in alteram ripam rapiente. Cæterum magis constat ratibus traiectos. id vt tutius consilium ante rem foret: ita acta re, ad fidem pronius est. Ratem vnam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, à terra in amnem porrexerunt: quam, ne secunda aqua deferretur, plurib. retinaculis validis parte superiore ripæ relegatam, pontis in modum humo iniecta constrauerunt, vt beluæ audacter velut per solum ingrederentur. altera ratis æque lata, longa pedes centum, ad traijciendum flumen apta, huic copulata est: cum elephanti per stabilem ratem, tanquam viam, prægredientibus fœminis, acti, in minorem applicatam transgressi sunt: ea extemplo resolutis quibus leuiter annexa erat vincu- C lis, ab actuarijs aliquot nauibus ad alteram ripam pertrahitur. ita primis expositis, alij deinde repetiti ac traiecti sunt. nihil sane trepidabant, donec continenti velut ponte agerentur. primis erat pauor, cum soluta ab cæteris rate in altum raperentur. ibi vrgentes inter se, cedentibus extremis ab aqua, trepidationem aliquantum edebant, donec quietem ipse timor circunspeicientibus aquam fecisset. excidere etiam sæuientes quidam in flumen, sed pondere ipso stabiles, deiectis rectoribus, quærendis pedetentim vadis in terram euasere. Dum elephanti traijciuntur, interim Annibal Numidas equites quingentos ad castra Romana miserat speculatum, vbi & quantæ copiæ essent, & quid pararent. huic alæ equitum, missi, vt ante dictum est, ob ostio Rhodani trecenti Romanorum equites

occur-

A occurrunt. prælium atrocius quam pro numero pugnantium editur. nam prẹter multa vulnera, cædes etiam prope par vtrinq; fuit: fugaque & pauor Numidarum Romanis iam admodum fessis victoriam dedit. victores ad centum sexaginta, nec omnes Romani, sed pars Gallorum: victi amplius ducentis ceciderunt. Hoc principium, simulque omen belli, vt summæ rerum prosperum euentum, ita haud sane incruentam, ancipitisque certaminis victoriam Romanis portendit. Re ita gesta, ad vtrunque ducem sui redierunt. Nec Scipionis stare sententia poterat, nisi vt ex consiliis cœptisque hostis & ipse conatus caperet: & Annibalem incertum, vtrum cœptum in Italiam intenderet iter, an cum eo, qui primus se obtulisset Romanus exercitus, manus consereret, auerterat à præsenti certamine Boiorum legatorum, reguliquе Matali aduentus: qui se duces itinerum socios periculi fore affirmantes, integro bello, nusquam ante libatis viribus, Italiam aggrediendam censent. B Multitudo timebat quidem hostes, nondum obliterata memoria superioris belli: sed magis iter immensum alpesque, rem fama vtique inexpertis horrendam, metuebat. Itaque Annibal, postquam ipsi sententia stetit pergere ire, atque Italiam petere, aduocata concione, varie militum versat animos, castigando adhortandoque. Mirari se, quinam pectora semper impauida repens terror inuaserit. per tot annos vincentes eos stipendia facere: neque ante Hispania excessisse, quam omnes gentesque & terræ eæ quas duo diuersa maria amplectantur, Carthaginiensium essent. indignatos deinde, quod quicunque Saguntum obsedissent, velut ob noxam sibi dedi postularet P. R. Iberum traiecisse ad delendum nomen Romanorum, liberandumque orbem terrarum. tum nemini visum id longum, cum ab occasu solis ad ortum intenderent iter. nunc, postquam multo maiorem partem itineris C emensam cernant, Pyrenæum saltum inter ferocissimas gentes superatum: Rhodanum tantum amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipsius fluminis vi traiectum: in conspectu alpes habeant, quarum alterum latus Italia sit: in ipsis portis hostium fatigatos subsistere: quid aliud alpes esse credentes quam montium altitudines? fingerent altiores Pyrenæis iugis: nullas profecto terras cœlum contingere, nec inexuperabiles humano generi esse. Alpes quidem habitari, coli, gignere atq; alere animantes: peruias paucis esse, exercitibus inuias? eos ipsos, quos cernant, legatos non pennis sublime elatos alpes transgressos: nec maiores quidẽ eorum indigenas, sed aduenas Italiæ cultores, has ipsas alpes ingentibus sępe agminibus cum liberis ac coniugibus, migrantiũ modo, tuto trãsisse. Militi quidẽ armato, nihil secum præter instrumẽta

belli portanti; quid inuium aut inexsuperabile esse: Saguntum vt A
caperetur, quid per octo menses periculi, quid laboris exhaustum esse: Romam orbis terrarum caput petentibus, quicquam adeo asperũ atq; arduum videri, quod inceptum moretur? cœpisse quondam Gallos ea, quæ adiri posse Pœnus desperet; proinde aut cederent animo atq; virtute genti per eos dies toties ab se victæ, aut itineris finem sperent campum interiacentẽ Tiberi ac mœnibus Romanis. His adhortationibus incitatos corpora curare, atq; ad iter se parare iubet. Postero die profectus aduersa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad alpes via esset, sed quantum à mari recessisset, minus obuiam fore Romanum credens: cum quo, prius quam in Italiam ventum foret, non erat in animo manus conserere. Quartis castris ad insulam peruenit: ibi Arar Rhodanusque amnis diuersis ex alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi confluunt in vnum, medijs campis insulæ nomen inditum. B
accolunt prope Allobroges, gens iam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior: tum discors erat. regni certamine ambigebant fratres. maior, & qui prius imperitarat, Brancus nomine, minore à fratre & cœtu iuniorum, qui iure minus, vi plus poterat, pellebatur. Huius seditionis peropportuna disceptatio cum ad Annibalem reiecta esset, arbiter regni factus, quod erat senatus principumque sententia futurum, imperium maiori restituit. ob id meritum commeatu copiaq; rerum omnium & vestimentis est adiutus, quæ infames frigoribus alpes præparare cogebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam alpes peteret, non recta regione iter instituit, sed ad læuam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios: haud vsquam impedita via, prius quam ed Druentiam flumen peruenit. Is & ipse alpinus amnis longe omnium Galliæ fluminum difficilimus transitu C
est. nam cum aquæ vim vehat ingentem, non tamen nauium patiens est: quia nullis coercitus ripis, pluribus simul, neque ijsdem alueis fluens, noua semper vada nouosque gurgites faciens (& ob eadem pediti quoque incerta via est (ad hæc saxa glomerosa voluens, nihil stabilis nec tuti ingredienti præbet. & tum forte imbribus auctus, ingentem transgredientibus tumultum fecit, cum super cætera trepidatione ipsi sua, atque incertis clamoribus turbarentur. P. Cornelius Cos. triduo fere post quam Annibal ab ripa Rhodoni mouit, quadrato agmine ad castra hostium venerat, nullum dimicandi moram facturus. cæterum vbi deserta munimenta, nec facile se tantum progressos assecuturum videt, ad mare ad naues redijt, tutius faciliusque ita descendenti ab alpibus Annibali occursurus. Ne

tamen

A tamen nuda auxilijs Romanis Hiſpania eſſet, quam prouinciam ſortitus erat, Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum aduerſus Aſdrubalem miſit: non ad tutandos tantummodo veteres ſocios, conciliandoſq; nouos, ſed etiam ad pellendum Hiſpania Aſdrubalem. ipſe cum admodum exiguis copijs Genuam repetit, eo qui circa Padum erat exercitu Italiam defenſurus. Annibal ab Druentia campeſtri maxime itinere cum bona pace ad alpes incolentium ea loca Gallorum peruenit. Tum, quanquam fama prius, qua quidem incerta in maius vero ferri ſolent, percepta res erat: tamen ex propinquo viſa montium altitudo, niueſq; cœlo prope immiſtæ: tecta informia impoſita rupibus, pecora iumentaq; torrida frigore, homines intonſi & inculti, animalia inanimaq; omnia rigentia gelu, cætera viſu quam dictu fœdiora, terrorem renouauere. Erigentibus in primos agmen cliuos apparuerunt imminentes tumu-
B los inſidentes montani: qui ſi valles occultiores inſediſſent, coorti in pugnam repente, ingentem fugam ſtragemq; dediſſent. Annibal conſiſtere ſigna iubet: Galliſq; ad viſenda loca præmiſſis, poſtquam comperit tranſitum ea non eſſe, caſtra inter confragoſa omnia præruptaque, quam extentiſſima poteſt valle, locat. Tum per eoſdem Gallos, haud ſane multum lingua moribuſq; abhorrentes, cum ſe immiſcuiſſent colloquijs montanorum, edoctus interdiu tantum obſideri ſaltum, nocte in ſua quenq; dilabi tecta: luce prima ſubijt tumulos, vt ex aperto atq; interdiu viam per anguſtias facturus. die deinde, ſimulando aliud quam quod parabatur, conſumpto, cum eodem quo conſtiterat loco caſtra communiſſet: vbi primum digreſſos tumulis montanos, laxataſq; ſenſit cuſtodias, pluribus ignibus quam pro numero manentium in ſpeciem factis, impedimentiſq; cum equite relictis, & maxima parte peditum, ipſe cum expe-
C ditis acerrimo quoq; viro raptim anguſtias euadit: iiſq; ipſis tumulis, quos hoſtes tenuerant, conſedit. Prima deinde luce caſtra mota, & agmen reliquum incedere cœpit. iam montani ſigno dato ex caſtellis ad ſtationem ſolitam conueniebant: cum repente conſpiciunt alios arce occupata ſua ſuper caput imminenteis, alios via tranſire hoſtes. vtraq; ſimul obiecta res oculis, animis immobiles parum per eos defixit. deinde vt trepidationem in anguſtijs, ſuoq; ipſo tumultu Annibalis miſceri agmen videre, equis maxime conſternatis, quicquid adieciſſent ipſi terroris, ſatis ad perniciem fore rati, peruerſis rupibus iuxta inuia ac deuia aſſueti diſcurrunt. Tum vero ſimul ab hoſtibus, ſimul ab iniquitatis locorum Pœni oppugnabantur: pluſq; inter ipſos, ſibi cuiq; tendenti vt periculo prius euaderet, quam cum hoſtibus certaminis erat. equi maxime infeſtum agmen

faciebant. qui & clamoribus diſſonis, quos nemora etiam repercuſ- A
ſæque valles augebant, territi trepidabant: & icti forte aut vulne-
rati, adeo conſternati ſunt, vt ſtragem ingenten ſimul hominum ac
ſarcinarum omnis generis facerent. multoſq; turba, cum præcipites
dirumptæq; vtrinq; anguſtiæ eſſent, in immenſum altitudinis deie-
cit: quoſdam & armatos. inde ruinæ maximæ, modo iumenta cum
oneribus deuoluebantur. Quæ quanquam fœda viſu erant, ſtetit
parumper tamen Annibal, ac ſuos continuit ne tumultum ac tre-
pidationem augeret. deinde poſtquam interrumpi agmen vidit, pe-
riculumque eſſe, ne exutum impedimentis exercitum nequicquam
incolumem traduxiſſet, decurrit ex ſuperiore loco: & cum impetu
ipſo fudiſſet hoſtem, ſuis tumultum auxit. ſed is tumultus momen-
to temporis, poſtquam liberata itinera fuga montanorum erant,
ſedatur: nec per ocium modo, ſed prope ſilentio mox omnes tradu-
cti. caſtellum inde, quod caput eius regionis erat, vicoſque circum B
iectos capit, & captiuorum pecoribus per triduum exercitum aluit.
& quia nec montanis primo perculſis, nec loco magnopere impe-
diebantur, aliquantum eo triduo viæ confecit. Peruentum inde ad
frequentem cultoribus alium, vt inter montana, populum, ibi non
bello aperto, ſed ſuis artibus, fraude, deinde inſidijs eſt prope cir-
cumuentus. Magno natu principes caſtellorum oratores ad Pœ-
num veniunt: alienis malis, vt illi exemplo doctos, memorantes
amicitiam malle quam vim experiri Pœnorum: itaque obedienter
imperata facturos. commeatum, itinerisq; duces, & ad fidem pro-
miſſorum obſides acciperet. Annibal nec temere credendo, nec a-
ſpernendo, ne repudiati aperte hoſtes fierent, benigne cum reſpon-
diſſet: obſidibus quos dabant acceptis, & commeatu, quem in vi-
am ipſi detulerant, vſus: nequaquam, vt inter pacatos, incompo-
ſito agmine duces eorum ſequitur. Primum agmen elephanti & e- C
quites erant: ipſe poſt cum robore peditum circunſpectans ſolici-
tus omnia, incedebat. vbi in anguſtiorem viam ex parte altera ſub-
iectam iugo inſuper imminenti ventum eſt. vndique ex inſidijs bar-
bari à fronte & à tergo coorti, comminus eminuſque petunt, ſaxa
ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab tergo vis hominum vrge-
bat. in eos verſa peditum acies, haud dubium fecit, quin niſi firma-
ta extrema agmina fuiſſent, ingens in eo ſaltu accipienda clades
fuerit. Tunc quoque ad extremum periculi, ac prope perniciem
ventum eſt. nam dum cunctaretur Annibal dimittere in anguſtias
agmen, quia non vt ipſe equitibus præſidio erat, ita peditibus quic-
quam ab tergo auxilij reliquerat: occurſantes per obliqua monta-
ni, perrupto medio agmine viam inſedere. noxque vna Annibali ſi-
ne equi-

A ne equitibus ac impedimentis acta eſt. Poſtero die iam ſegnius intercurſantibus barbaris, iunctæ copiæ, ſaltuſque haud ſine clade, maiore tamen iumentorum quam hominum pernicie ſuperatus. inde montani pauciores iam, & latrocinij magis quam belli more concurſabant, modo in primum, modo in nouiſſimum agmen: vt cuique aut locus opportunitatem daret, aut progreſſi moratiue aliquam occaſionem feciſſent. Elephanti ſicut præcipites per actas vias magna mora agebantur: ita tutum ab hoſtibus quacunque incederent, quia inſuetis adeudi propius metus erat, agmen præbebant. Nono die in iugum alpium peruentum eſt, per inuia pleraque, & errores, quos aut ducentium fraus, aut, vbi fides ijs non eſſet, temere initæ valles à coniectantibus iter, faciebant. Biduum in iugis ſtatiua habita: feſſique labore ac pugnando quies data militibus: iumentaque aliquot, quæ prolapſa in rupibus erant, ſequen-
B do veſtigia agminis, in caſtra peruenere. Feſſis tædio tot malorum, niuis etiam caſus, occidente iam ſidere Vergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Per omnia niue oppleta, quum ſignis prima luce motis ſegniter agmen incederet, pigritiaque & deſperatio in omnium vultu emineret: prægreſſus ſigna Annibal, in promontorio quodam, vnde longe ac late proſpectus erat, conſiſtere iuſſis militibus Italiam oſtentat, ſubiectoſque alpinis montibus circumpadanos campos: mœniaque eius tum tranſcendere non Italiæ modo, ſed etiam vrbis Romæ: cætera plana, procliuia fore: vno, aut ad ſummum altero prælio arcem & caput Italiæ in manu ac poteſtate habituros. Procedere inde agmen cœpit: iam nihil ne hoſtibus quidem præter parua furta per occaſionem tentantibus. cæterum iter multo quam in aſcenſu fuerat, vt pleraque alpium ab Italia ſicut breuiora, ita arrectiora ſunt, difficilius fuit. omnis enim ferme via præceps, an-
C guſta, lubrica erat, vt neque ſuſtinere ſe à lapſu poſſent: nec ſi qui paululum titubaſſent, hærere afflicti veſtigio ſuo: alijque ſuper alios, & iumenta & homines occiderent. Ventum deinde ad multo anguſtiorem rupem, atque ita rectis ſaxis, vt ægre expeditus miles tentabundus, manibuſque retinens virgulta ac ſtirpes circa eminentes, demittere ſeſe poſſet. Natura locus iam ante præceps, recenti terræ lapſu in pedum mille admodum altitudinem abruptus erat. Ibi cum velut ad finem viæ equites conſtitiſſent, miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nunciatur rupem inuiam eſſe. digreſſus deinde ipſe ad locum viſendum: haud dubia res viſa, quin per inuia circa, nec trita antea, quamuis longo ambitu, circunduceret agmen. Ea vero via inſuperabilis fuit. nam cum ſuper veterem niuem intactam noua modicæ altitudinis eſſet: molli, nec præaltæ niui facile pedes

ingredientium insistebant. vt vero tot hominum iumentorumq; incessu dilapsa est, per nudam infra glaciem, fluentemq; labem liquescentis niuis ingrediebantur. tetra ibi luctatio erat, vt à lubrica glacie non recipiente vestigium, & in prono citius pede se fallente: & seu manibus in assurgendo, seu genu se adiuuisent, ipsis adminiculis prolapsi si iterum corruissent, nec stirpe circa radicesue, ad quas pede aut manu quisquam eniti posset, erant. itaq; in leui tantum glacie tabitaq; niue voluntabantur iumenta: necabantur interdum, etiam tum infirmam ingredientia niuem: & prolapsa iactandis grauius in continendo vngulis, penitus perfringebant: vt pleraq; velut pedica capta hærerent indurata & alta concreta glacie. Tandē necquicquam iumentis atq; hominibus fatigatis, castra in iugo posita, ægerrime ad id ipsum loco purgato. tantum niuis fodiendum atq; egerendum fuit. inde ad rupem minuendam, per quam via vna esse poterat, milites ducti: cum cædendum esset saxum, arboribus circa immanibus deiectis, detruncatisque, struem ingentem lignorum faciunt, eamque, cum & vis venti apta faciendo igni coorta esset, succendunt, ardentiaq; saxa in fuso aceto putrefaciunt. ita torridam incendio rupem ferro pandunt, molliuntq; an fractibus modicis cliuos, vt nō iumenta solum, sed elephanti etiam deduci possent. Quatriduum circa rupem consumptum, iumenta prope fame absumebantur. nuda enim ferre cacumina sunt: & si quid est pabuli, obruunt niues. inferiora vallis apricos quosdam colles habent, riuosque prope syluas, etiam humano cultu digniora, loca. ibi iumenta in pabulum missa, & quies muniendo fessis hominibus data triduo, inde ad planum descensum est etiam locis mollioribus, & accolarum ingenijs. Hoc maxime modo peruentum est in Italiam quinto mense à Carthagine Noua, vt quidam authores sunt, quinto decimo die Alpibus superatis. Quantæ copiæ trangresso in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter authores constat. qui plurimum, centum millia peditum, viginti equitum fuisse scribunt: qui minimum, viginti millia peditum, sex equitum. L. Cincius Alimentius, qui captum se ab Annibale scribit, maxime author moueret me, nisi confunderet numerum, Gallis Liguribusque additis. cum his scribit octoginta millia peditum, decem equitum, adducta in Italiam (magis affluxisse verisimile est, & ita quidam authores sunt) ex ipso autem audisse Annibale, postquam Rhodanum transierit, triginta sex millia hominum, ingentemque numerum equorum & aliorum iumentorum amisisse in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat, in Italiam digresso. Id cum inter omnes constet, eo magis, miror ambigi, quanam alpes transierit: & vulgo credere Pennino,

atq;

A atque inde nomen & iugo alpium inditum, transgressum. Cœlius per Cremonis iugũ dicit transisse. qui ambo saltus eum non in Taurinos, sed per saltus montanos ad Libuos Gallos deduxissent. Nec verisimile est, ea tum ad Galliam patuisse itinera: vtique cum quæ ad Penninum ferant, obsepta gentibus semigermanis fuissent. neque hercule montibus his (si quem forte id mouit) ab transitu Penorum vllo Veragri incolæ iugi eius norunt nomẽ inditum: sed ab eo, quem in summo sacratum vertice Penninum montani appellant. Peropportunæ ad principia rerum Taurinis proximæ genti aduersus Insubres motum bellum erat. sed armare exercitum Annibal, vt parti alteri auxilio esset, in reficiendo maxime sentientem contracta ante mala, non poterat: ocium etenim ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuuie tabeque, squalida & prope efferata corpora varie mouebãt. Ea P. Cornelij Cos. causa fuit, cum Pisas nauibus venisset, exercitu B à Manlio Attilioque accepto tyrone, & in nouis ignominijs trepido, ad Padum festinandi: vt cum hoste nondum refecto manum consereret, sed cum Placentiam Cos. venit, iam ex statiuis mouerat Annibal: Taurinorumque vnam vrbem caput gentis eius, quia volens in amicitiam non veniebat, vi expugnarat: iunxissetque sibi non metu solum, sed etiam voluntate Gallos accolas Padi, ni eos circunspectantes defectionis tempus, subito aduentus Cos. oppressisset. Et Annibal mouit ex Taurinis, incertos quæ pars sequenda esset, Gallos præsertim se secuturos ratus. Iam prope in conspectu erant exercitus, conuenerantque duces, sicut vterq; inter se nondum satis noti, ita iam imbutus vterque quadam admiratione alterius. nam Annibalis & apud Romanos iam ante Sagunti excidium celeberrimum nomen erat: & Scipionem Annibalem eo ipso, quod aduersus se dux potissimum lectus esset, præstantem virum credebat: & auxerant in- C ter se opinionem: Scipio quod relictus in Gallia, obbuius fuerat in Italiam transgresso Annibali: Annibal, conatu tam audaci traijciendarum alpium, & effectu. Occupauit tamen Scipio Padum traijcere: & ad Ticinum amnem motis castris, prius quam induceret in aciem, adhortandorum militum causa talem orationem exorsus est: Si eum " exercitum milites educerem in aciem, quem in Gallia mecum ha- " bui, supersedissem loqui apud vos. quid enim adhortari referret aut " eos equites, qui equitatum hostium ad Rhodanum flumen egregie " vicissent? aut eas legiones, cum quibus fugientem hunc ipsum ho- " stem secutus, confessionem cedentis ac detrectantis certamen pro " victoria habui? Nunc quia ille exercitus Hispaniæ prouinciæ scri- " ptus, ibi cum fratre Cn. Scipione meis auspicijs rem gerit, vbi eam " gerere senatus populusque Romanus voluit: ego, vt Cos. ducem ad- "

,, uerſus Annibalem ac Pœnos haberetis, ipſe me huic voluntario cer- A
,, tamini obtuli. Nouo imperatori apud nouos milites pauca verba fa-
,, cienda ſunt. Ne genus belli, neve hoſtem ignoretis: cum ijs eſt vobis
,, milites pugnandum, quos terra mariq; priore bello viciſtis: à quibus
,, ſtipendium per viginti annos exegiſtis: à quibus capta belli præmia
,, Siciliam ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is vobis
,, illisque animus, qui victoribus & victis eſſe ſolet. Nec nunc illi quia
,, audent, ſed quia neceſſe eſt, pugnaturi ſunt. niſi creditis, qui exercitu
,, incolumi pugnã detrectauere, eos duabus partibus peditũ equitum-
,, que in tranſitu Alpium amiſſis, qui plures pene perierint, quam ſu-
,, perſint, plus ſpei nactos eſſe. At enim pauci quidẽ ſunt, ſed vigentes
,, animis corporibusq;, quorũ robor ac vires vix ſuſtinere vis vlla poſ-
,, ſit. Effigies imo vmbræ hominũ, fame, frigore, illuuie, ſqualore ene-
,, cti, contuſi ac debilitati inter ſaxa rupeſq;: ad hæc, peruſti, artus, nive
,, rigentes nerui, membra torrida gelu, quaſſata fractaq; arma: claudi B
,, ac debiles equi. cum hoc equite, cũ hoc pedite pugnaturi eſtis: reli-
,, quias extremas hoſtium, nõ hoſtes habebitis. Ac nihil magis vereor,
,, quã ne antequam vos cũ hoſte pugnaueritis, alpes viciſſe Annibalem
,, videantur. Sed ita forſitan decuit, cũ fœderũ ruptore duce ac populo
,, deos ipſos ſine vlla humana ope cõmittere ac profligare bellum: nos
,, autem, qui ſecundũ deos violati ſumus, commiſſum ac profligatum
,, conficere. Non vereor, ne quis me hoc veſtri adhortandi cauſa ma-
,, gnifice loqui exiſtimet, ipſum aliter animo affectum eſſe. Licuit mi-
,, hi in Hiſpaniam prouinciam meam ire, quo iã profectus eram cum
,, exercitu meo, vbi & fratrem conſilij participem, ac periculi ſocium
,, haberem: & Aſdrubalem potius quã Annibalem hoſtem & minorem
,, haud dubie molem belli. tamen cum præterueherer nauibus Galliæ
,, oram, ad famam huius hoſtis in terram egreſſus, præmiſſo equitatu,
,, ad Rhodanum moui caſtra. equeſtri prælio, qua parte copiarũ con- C
,, ſerendi manum fortuna data eſt, hoſtem fudi, peditum agmen, quod
,, in modum fugientium raptim agebatur, quia aſſequi terra non po-
,, teram, neque regreſſus ad naues erat: quanta maxime celeritate po-
,, tui, tanto maris terrarumque circuitu in radicibus alpium obuius
,, fui. Huic timendo hoſti virum cum declinarem certamen, improui-
,, ſus videor incidiſſe, an occurrere in veſtigijs eius, laceſſere ac trahere
,, ad decernendum? Experiri iuuat, vtrum alios certe repente Cartha-
,, ginienſes per viginti annos terra ediderit: an ijdem ſint, qui ad Æ-
,, gates pugnauere inſulas: & quos ab Eryce duodeuicenis denarijs
,, æſtimatos emiſiſtis. & vtrum Annibal hic ſit æmulus itinerum Her-
,, culis, vt ipſe fert: an vectigalis ſtipendiariusque & ſeruus populi Ro-
,, mani à patre relictus. quem niſi Saguntinum ſcelus agitaret, reſpice-

A ret profecto, si non patriam victam, domum certe, pacemque, & fœdera Amilcaris scripta manu: qui iussus à Cos. nostro præsidium deduxit ab Eryce: qui graues impositas victis Carthaginiensibus leges fremens mœrensque accepit: qui decedere Sicilia, qui stipendium populo Romano dare pactus est. Itaque vos ego milites, non eo solum animo, quo aduersus alios hostes soletis, pugnare velim: sed cum indignatione quadam atque ira, velut si seruos videatis vestros arma repente contra vos ferentes. Licuit, si voluissemus, ad Erycem clausos, vltimo supplicio humanorum, fame interficere. licuit classem victricem in Africam traijcere, atque intra paucos dies sine vllo certamine Carthaginem delere. Veniam dedimus precantibus: emisimus ex obsidione: pacem cum victis fecimus: tutelæ nostræ deinde duximus, cum Africo bello vrgerentur. Pro his impertitis furiosum iuuenem sequentes, oppugnatum patriam nostram veniunt. At-

B que vtinam pro decore nobis hoc tantum, & nō pro salute esset certamen. Non de possessione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quondam agebatur: sed pro Italia nobis est pugnandum. nec est alius ab tergo exercitus: qui, nisi nos vincimus, hosti obsistat: nec alpes aliæ sunt, quas dum superat, comparari noua possint præsidia. Hic est obstandum milites, velut si ante Romana mœnia pugnemus. Vnusquisq; se non corpus suum, sed coniugem ac liberos paruos armis protegere putet: nec domesticas solum agitet curas, sed identidem hoc animo reputet, nostras nunc intueri manus senatū populumq; Romanum: qualis nostra vis virtusq; fuerit, talem deinde fortunam illius vrbis ac Romani imperij fore. Hæc apud Romanos consul. Annibal rebus prius quam verbis adhortandos milites ratus, circundato ad spectaculum exercitu, captiuos montanos vinctos in medio constituit: armisque Gallicis ante eorum pedes proiectis, interrogare interpre-

C tem iussit, Quis, si vinculis leuaretur, armaque & equum victor acciperet, decertare ferro vellet? Cum ad vnum omnes ferrum pugnamque poscerent, & deiecta esset in id sors, se quisque eum optabat, quem fortuna in id certamen eligeret. Vt cuiusque sors exciderat, alacer intergratulantes gaudio exultans, cum sui moris tripudijs arma raptim capiebat. vbi vero dimicarent, is habitus animorum non inter eiusdem modo conditionis homines erat, sed etiam inter spectantes vulgo, vt non vincentium magis quam bene morientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spectatis paribus affectos dimisisset, concione inde aduocata, ita apud eos locutus fertur: Si quem animum in alienæ sortis exemplo paulo ante habuistis, eundem mox in æstimanda fortuna vestra habueritis, vicimus milites. neque enim spectaculum modo illud, sed quædam veluti imago vestræ

„ go vestræ conditionis erat. ac nescio an maiora vincula, maioresque A
„ necessitates vobis quam captiuis vestris fortuna circundederit. dex-
„ tra læuaq; duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem na-
„ uem habentibus: circa Padus amnis, maior ac violentior Rhodano:
„ à tergo alpes vrgent, vix integris vobis ac vigentibus transitæ. Hic
„ vobis vincendum, aut moriendum milites est, vbi primum hosti oc-
„ curristis: & eadem fortuna, quæ necessitatem pugnandi imposuit,
„ præmia vobis ea victoribus proponit, quibus ampliora homines ne
„ a dijs quidem immortalibus optare solent. Si Siciliam tantum ac
„ Sardiniam parentibus nostris ereptas, nostra virtute recuperaturi es-
„ semus: satis tamen ampla precia essent. quicquid Romani tot trium-
„ phis partum congestumque possident. id omne nostrum cum ipsis
„ dominis futurum est. in hanc tam opimam mercedem agite, cum
„ dijs bene iuuantib. arma capite. Satis adhuc in vastis Lusitaniæ Cel-
„ tiberiæque montibus pecora consectando, nullum emolumentum B
„ tot laborum periculorumque vestrorum vidistis: tempus est iam o-
„ pulenta vos ac ditia stipendia facere, & magna operæ precia mereri,
„ tantum itineris per tot montes fluminaque & tot armatas gentes
„ emensos. Hic vobis terminum laborum fortuna dedit: hic dignam
„ mercedem emeritis stipendijs dabit. Nec quam magni nominis bel-
„ lum est, tam difficilem existimaueritis victoriam fore. Sæpe & con-
„ temptus hostis cruentum certamen edidit: & inclyti populi regesq;
„ perleui momento victi sunt. Nam dempto hoc vno fulgore nominis
„ Romani, quid est quod illi vobis comparandi sint? Vt viginti anno-
„ rum militiam vestram cum illa virtute, cum illa fortuna taceam, ab
„ Herculis columnis, ab Oceano, terminisque vltimis terrarum, per
„ tot ferocissimos Hispaniæ & Galliæ populos, vincentes huc perue-
„ nistis: pugnabitis cum exercitu tyrone, hac ipsa æstate cæso, victo,
„ circumsesso à Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignoranteque ducem. C
„ An me in prætorio patris clarissimi imperatoris prope natum, certe
„ educatum, domitorem Hispaniç, Galliæque, victorem eundem non
„ alpinarum modo gentium, sed ipsarum, quod multo maius est, al-
„ pium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui? cui
„ si quis demptis signis Pœnos Romanosque hodie ostendat, ignora-
„ turum certum habeo, vtrius exercitus sit Cos. Non ego illud parui
„ æstimo milites, quod nemo vestrum est, cuius non ante oculos ipse
„ sæpe militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego virtutis
„ spectator ac testis, notata temporibus locisq; referre sua possim de-
„ cora: tum laudastis me milites, donastis. Alumnus prius omnium ve-
„ strum, quã imperator procedam acie aduersus ignotos inter se, igno-
„ rantesque. Quocunque circumtuli oculos, plena omnia video ani-
morum

A morum ac roboris: veteranum peditem, generoſiſſimarum gentium equites frenatos & infrenatos, vos ſocios fideliſſimos fortiſſimosq;, vos Carthaginienſes tum ob patriam, tum ob iram iuſtiſſimam pugnaturos. Inferimus bellum, infeſtiſque ſignis deſcendimus in Italiam, tanto audacius fortiusque pugnaturi, quanto maior ſpes maiorque animus inferentis eſt vim, quam arcentis. Accendit præterea animos & ſtimulat dolor, iniuria, indignitas. Ad ſupplicium depoſcere me ducem primum, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnaſſetis, deditos vltimis cruciatibus affecturi fuere. Crudeliſſima ac ſuperbiſſima gens, ſua omnia, ſuique arbitrij facit: cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, ſe modum imponere æquum cenſet: circũſcribit includitque nos terminis montium fluminumque, quos ne excedamus, neque eos, quos ſtatuit, terminos obſeruat. Ne tranſieris Iberum: ne quid rei tibi ſit cum Saguntinis: ad Iberum B eſt Saguntum: nuſquam te veſtigio moueris. Parum eſt, quod veterrimas prouincias noſtras Siciliam ac Sardiniam ademit, niſi adimat etiam Hiſpaniam: & ſi inde ceſſero, in Africam tranſcendet. Tranſſcendet autem dico? duos Coſſ. huius anni, vnum in Africam, alterum in Hiſpaniam miſere. nihil vſquam nobis relictum eſt, niſi quod armis vindicauerimus. illis timidis & ignauis licet eſſe, qui receptum habent, quos ſuus ager, ſua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient: vobis neceſſe eſt fortibus viris eſſe, & omnibus inter victoriam mortemve certa deſperatione abruptis, aut vincere: aut ſi fortuna dubitabit, in prælio potius quam in fuga mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnibus, deſtinatumque in animo eſt, iterum dicam, viciſtis. nullum incitamentum ad vincendum homini à dijs immortalibus acrius datum eſt. His adhortationibus cũ vtrinq; ad certamen accenſi militum animi eſſent, Romani ponte Ticinum

C iungunt, tutandique pontis cauſa caſtellum ſuperimponunt. Pœnus opere occupatis hoſtibus, Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingentis, ad depopulandos ſociorum P. R. agros mittit: Gallis parci quam maxime iubet, principumque animos ſolicitare ad defectionem. Põte perfecto traductus Romanus exercitus in agrum Inſubrium, quinque millia paſſuum à vico tumulis conſedit. Ibi Annibal caſtra habebat, reuocatoque propere Maharbale, atque equitibus, cum inſtare certamen cerneret: nihil vnquam ſatis dictum præmonitumque ad cohortandos milites ratus, vocatis ad concionem certa præmia pronunciat, in quorum ſpem pugnarent. agrum ſeſe daturum eſſe in Italia, Africa, Hiſpania, vbi quiſque velit, immunem ipſi qui accepiſſet, liberiſque: qui pecuniam quam agrum maluiſſet, ei ſe argento ſatisfacturum: qui ſociorum ciues, Carthagi-

nienſes

nienses fieri vellent, potestatē facturum: qui domos redire mallent, A
daturum se operam, ne cuius suorum populariū mutatā secum fortunā esse vellent: seruis quoq; dominos prosecutis libertatem promittit, binaq; pro his mācipia dominis se redditurū. Eaq; vt rata scirent fore, agnum læua manu, dextra silicē retinens, si falleret Iouem cæterosq; precatus deos, ita se mactarēt, quemadmodū ipse agnum mactasset: secundum precationē caput pecudis saxo elisit. Tum vero omnes velut diis authoribus in spem suam quisq; acceptis, id moræ, quod nondum pugnarent, ad potienda sperata rati: prælium vno animo & voce vna poscunt. Apud Romanos haudquaquam tanta alacritas erat, super cætera recentibus etiam territos prodigiis. nam & lupus intrauerat castra, laniatisq; obuiis, ipse intactus euaserat: & examen apum in arbore prætorio imminente consederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu iaculatoribusque expeditis profectus ad castra hostium, exq; propinquo copias, quantæ & cuius ge- B
neris essent, speculandas, obuius fit, Annibali, & ipsi cum equitibus ad exploranda circa loca progresso. neutri alteros primo cernebant. densior deinde incessu tot hominum equorumq; oriens puluis, signum propinquantium hostium fuit. Constitit vtrunq; agmen, & prælio sese expediebāt. Scipio iaculatores & Gallos equites in fronte locat: Romanos, sociorumq; quod roboris fuit, in subsidiis. Annibal frenatos equites in medium accepit, cornua Numidis firmat. Vixdum clamore sublato, iaculatores fugere inter subsidia ad secundam aciem. inde equitum certamen erat aliquandiu anceps. deinde quia turbabant equos pedites intermisti, multis labentibus ex equis, aut desilientibus, vbi suos premi circumuentos vidissent, iam magna ex parte anceps pugna erat: donec Numidæ, qui in cornibus erant, circumuecti, paululum ab tergo se ostendere. Is pauor percu- C
lit Romanos: auxitque pauorem Cos. vulnus, periculumque intercursu tum primum pubescentis filij propulsatum. Hic erat iuuenis, penes quem perfecti huiusce belli laus est, Africanus ob egregiam victoriam de Annibale & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effusa iaculatorum maxime fuit, quos primos Numidæ inuaserunt. Alius confertus equitatus Cos. in medium acceptum, non armis modo, sed etiam corporibus suis protegens, in castra, nusquam trepide neque effuse cedendo, reduxit. Seruati Cos. decus Cœlius ad seruum, natione Ligurem, delegat. Malim equidem de filio verum esse, quod & plures tradidere authores: seruum fama obtinuit. Hoc primum cum Annibale prælium fuit: quo facile apparuit, & equitatu meliorem Pœnum esse: & ob id campos patentes, quales sunt inter Padum alpesque, bello gerendo Romanis aptos non esse. Itaque pro-

A que proxima nocte iuſſis militibus vaſa ſilentio colligere, caſtra ab Ticino mota: feſtinatumque ad Padum eſt, vt ratibus, quibus iunxerat flumen, nondum reſolutis, ſine tumultu atque inſectatione hoſtis, copias traijceret. Prius Placentiam peruenere, quam ſatis ſciret Annibal ab Ticino profectos: tamen aliquot moratorum in citeriore ripa ſegniter ratē ſoluentes cepit: tranſire non potuit pontem, vt extrema reſoluta erant, tota rate in ſecundam aquam labente. Cœlius author eſt, Magonem cum equitatu & Hiſpanis peditibus flumen extemplo tranſnataſſe: ipſum Annibalem per ſuperiora Padi vada exercitum traduxiſſe, elephantis in ordinem ad ſuſtinendum impetum fluminis oppoſitis. Ea periti amnis eius vix fecerint. nam neque equites armis equiſque ſaluis tantam vim fluminis ſuperaſſe veriſimile eſt, vt iam Hiſpanos omneis inflati tranſuexerint vtres: & multorum dierum circuitu Padi vada petenda fuerint, quà
B exercitus grauis impedimentis traduci poſſet. Potiores apud me authores ſunt, qui biduo vix locum rate iungendo flumini inuentum tradunt, ea cum Magone equites Hiſpanorum expeditos pręmiſſos. Dum Annibal citra flumen legationibus Gallorum audiendis moratus, traijcit grauius peditum agmen: interim Mago equiteſque ab tranſitu fluminis diei vnius itinere Placentiam ad hoſtes contendunt. Annibal paucis poſt diebus ſex millia à Placentia caſtra communiuit, & poſtero die in conſpectu hoſtium acie directa, poteſtatem pugnæ fecit. Inſequenti nocte cædes in caſtris Romanis, tumultu tamen quam re maior, ab auxiliaribus Gallis facta eſt. Ad duo millia peditum, & ducenti equites, vigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalem transfugiunt: quos Pœnus benigne allocutus, & ſpe ingentium donorum accenſos, in ciuitates quenque ſuas ad ſolicitandos popularium animos dimiſit. Scipio cædem eam ſi-
C gnum defectionis omnium Gallorum eſſe ratus, contactoſque eo ſcelere velut iniecta rabie ad arma ituros: quanquam grauis adhuc vulnere erat, tamen quarta vigilia noctis inſequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuium, in loca altiora, colleſq; impeditiores equiti caſtra mouet. Minus quam ad Ticinium fefellit. miſſiſque Annibal primum Numidis, deinde omni equitatu, turbaſſet vtique nouiſſimum agmen, ni auiditate prędæ in vacua Romana caſtra Numidæ diuertiſſent. ibi dum perſcrutantes loca omnia caſtrorum, nullo ſatis digno morę precio tempus terunt, emiſſus hoſtis de manibus eſt: & cum iam tranſgreſſos Trebiam Romanos, metanteſque caſtra conſpexiſſent, paucos moratorum occiderunt circa flumen interceptos. Scipio nec vexationem vulneris in via iactantis vltra patiens, & collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audie-

audierat) ratus expectandum, locum, qui prope flumen tutissimus A statiuis est visus, delectum communiuit. Nec procul inde Annibal cum consedisset, quantum victoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem nusquam præparatis commeatibus maior in dies excipiebat: ad Clastidium vicum, quo magnum frumenti numerum cōgesserant Romani, mittit. ibi cum vim pararent, spes facta proditionis: nec sane magno precio, nummis aureis quadringentis datis P. Brundusino præfecto præsidij corrupto, traditur Annibali Clastidium, id horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito præsidio, vt fama clementiæ in principio rerum colligeretur, nihil sæuitum est. Cum ad Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa Siciliam insulasque Italię imminentes, & à Sempronio consule, & ante aduentum eius terra marique res gestę. Viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandam oram Italiæ, à Carthaginiensibus missæ, nouem Lipa- B ras, octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum auertit æstus. Ad eas conspectas à Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorum missæ, qui tum forte Messanæ erat, consulem Romanum opperiens, nullo repugnante captas naues Messanam in portum deduxerunt. Cognitū ex captiuis, præter viginti naues, cuius ipsi classis essent, in Italiam missas, quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad solicitandos veteres socios. Lilybæi occupandi pręcipuam curam esse credere eadem tempestate qua ipsi disiecti forēt, eam quoq; classem ad Ægateis insulam deiectam. Hæc sicut audita erant, rex Messanæ Æmylio prętori, cuius Sicilia erat prouincia perscribit: monetque Lilybæum firmo teneret præsidio. Extemplo & circa prætorem ad ciuitates missi legati tribunique, qui suos ad curam custodiæ intenderent: ante omnia Lilybæum teneri ad apparatum belli: edicto proposito, vt socij nauales decem dierum cocta ci- C baria ad naues deferrent: vbi signum datum esset, ne quid moram conscendendi facerent: perque omnem oram qui erant, ex speculis conspicerent aduentantem hostium classem. Simul itaque, quamquam de industria morati cursum nauium erant Carthaginienses, vt ante lucem accederent Lilybæum: præsensum tamen est, quia & luna pernox erat, & sublatis armamentis veniebant, extemplo datum è speculis signum, & in oppido ad arma conclamatum est, & in naues conscensum. pars militum in muris portarumque stationibus, pars in nauibus erant. Et Carthaginienses, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, vsque ad lucem portu se abstinuerunt: demendis armamentis eo tempore, aptandaque ad pugnam classe absumpto. Vbi illuxit, recepere classem in altum, vt spacium pugnæ esset,

exitumq;

A exitumq; liberum è portu naues hoſtium haberent. Nec Romani de-
trectauere pugnam, & memoria circa ea ipſa loca geſtarum rerũ fre-
ti, & militum multitudine ac virtute. Vbi in altum euecti ſunt, Ro-
manus conſerere pugnam, & ex propinquo vires conferre velle. con-
tra eludere Pœnus, & arte non vi rem gerere, nauiumq; quã virorum
aut armorum malle certamen facere. nam vt ſocijs naualibus affa-
tim inſtructam claſſem, ita inopem milite habebat: & ſicubi conſer-
ta manus eſſet, haudquaquã par numerus armatorũ ex ea pugnabat.
Quod vbi animaduerſum eſt, & Romanis multitudo ſua auxit ani-
mum, & paucitas illis minuit. Extemplo ſeptem naues Punicæ cir-
cunuentæ, fugam cæteræ ceperunt. Mille & DCC. fuere in nauibus
capti milites nautæq;, in ijs tres nobiles Carthaginienſium. Claſſis
Romana incolumis, vna tantum perforata naui, ſed ea quoq; ipſa re-
duce, in portum redijt. Secundum hanc pugnam, nondum gnaris eis
B qui Meſſanæ erant, T. Sempronius Coſ. Meſſanam venit, & fretũ in-
tranti rex Hiero, claſſem ornatam obuiam duxit. tranſgreſſusque ex
regia in prætoriam nauem, gratulatus ſoſpitem cum exercitu & na-
uibus aduenisse, præcatuſq; proſperum ac felicem in Siciliam tranſi-
tum, ſtatum deinde inſulæ, & Carthaginienſium conata expoſuit:
pollicitusque eſt, quo animo priore bello populo Roman. iuuenis
adiuuiſſet, eo ſenem adiuturum: frumenta veſtimentaque ſe legio-
nibus conſulis ſocijsque naualibus gratis præbiturum: grande peri-
culum Lilybæorum maritimisque ciuitatibus eſſe, quibuſdam vo-
lentibus nouas res fore. Ob hoc conſuli nihil cunctandum viſum,
quin Lilybæum claſſe peteret: & rex regiaq; claſſis vna profecti. na-
uigantes inde, pugnatum ad Lilybæum, fuſasque & captas hoſtium
naues accepere. A Lilybæo Coſ. Hierone cum claſſe regia dimiſſo,
relictoque prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipſe in inſulam Meli-
C tam, quæ à Carthaginienſibus tenebatur, traiecit. Aduenienti Amil-
car Giſgonis filius pręfectus præſidij, cum paulo minus duobus mil-
libus militum, oppidumque, cum inſula traditur. inde poſt paucos
dies reditum Lilybæum: captiuique & à conſule & à prætore, præter
inſignes nobilitate viros, ſub corona venierunt. Poſtquã ab ea parte
ſatis tutam Siciliam cenſebat conſul, ad inſulas Vulcani, quia fama
erat ſtare ibi Punicam claſſem, traiecit. nec quiſquam hoſtium cir-
ca eas inſulas inuentus. iam forte tranſmiſerant ad vaſtandam Ita-
liæ oram: depopulatoque Vibonenſi agro, vrbem etiam terrebant.
Repetenti Siciliam conſuli, excurſio hoſtium in agrum Vibonen-
ſem facta nunciatur: literæque à ſenatu de tranſitu in Italiam An-
nibalis, & primo quoque tempore collegæ ferret auxilium, miſſæ
traduntur. Multis ſimul anxius curis, exercitum extemplo in na-

ues impositum Ariminum supero mari misit: Sex. Pomponio legato cum viginti quinque longis nauibus Vibonensem agrum maritimamque oram Italiæ tuendam attribuit: M. Æmylio Pr. quinquaginta nauium classem expleuit: ipse compositis Siciliæ rebus, decem nauibus oram Italiæ legens, Ariminum peruenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam flumen, collegæ coniũgitur. Iam ambo consules, & quicquid Romanarum virium erat, Annibali oppositum, aut illis copiis defendi posse Romanum imperium, aut spem nullam aliam esse, satis declarabat. Tamen consul alter equestri prælio vno & vulnere suo minutus, trahi rem malebat: recentis animi alter, eoque ferocior, nullam dilationem patiebatur. Quod inter Trebiam Padumque agri est, Galli tum incolebant, in duorũ prępotentium populorum certamine per ambiguum fauorẽ haud dubie gratiam victoris spectantes. Id Romani, ne quid modo mouerẽt, æquo satis, Pœnus periniquo animo ferebat, à Gallis accitum se venisse ad liberãdum eos dictitans. Ob eam iram, simul vt præda militem aleret, duo millia peditum & mille equites, Numidas plerosq;, mistos quosdam & Gallos populari omnem deinceps agrum vsque ad Padi ripas iussit. Egentes ope Galli, cum ad id dubios seruassent animos, coacti ab authoribus iniuriæ ad vindices futuros declinant: legatisque ad consulem missis, auxilium Romanorum terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec causa nec tempus agendę rei placebat: suspectaque ei gens erat, tum ob infida multa facinora: tum, vt alia vetustate obsoleuissent, ob recentem Boiorum perfidiam. Sempronius contra, continendis in fide sociis maximum vinculum esse, primos qui coissent, ope defensos, censebat. Tum collega cunctante, equitatum suum, mille peditum iaculatoribus ferme admistis, ad defendẽdum Gallicum agrum trans Trebiam mittit. hi sparsos & incompositos, oneratosque præda plerosque cum inopinantes inuasissent: ingentem terrorem, cædemque ac fugam vsq; ad castra stationesque hostium fecere: vnde multitudine effusa pulsi, rursus subsidio suorum prælium restituere. varia inde pugna sequentes, quanquam ad extremum æquassent certamen, maior tamen hostium Romanis fama victoriæ fuit. Cæterum nemini omnium maior iustiorq; quam ipsi consuli videri. gaudio efferri, qua parte copiarum alter consul victus foret, ea se vicisse, restitutos ac refectos militũ animos, nec quenquã esse pręter collegam, qui dilatam dimicationẽ vellet: eum animo magis quam corpore ægrum memoria vulneris aciem ac tela horrere. sed nõ esse cum ægro senescendum. quid enim vltra differri, aut teri tempus? quem tertium consulem, quem alium exercitum expectari? castra Carthagi-

A Carthaginiensium in Italia, ac prope in conspectu vrbis esse. non Siciliam ac Sardiniam victis ademptas, nec cis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio terraq; in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantũ ingemiscant, inquit, patres nostri circa mœnia Carthaginis bellare soliti, si videant nos, progeniem suam, duos consules consularesq; exercitus in media Italia pauentes intra castra? Pœnum, quod inter Alpes Apenninumq; agri sit, suæ ditionis fecisse? Hæc assidens ægro collegæ, hæc in prætorio prope concionabundus agere. stimulabat & tempus propinquum comitiorum, ne in nouos cõsules bellum differretur: & occasio in se vnum vertendæ gloriæ, dum æger collega erat. Itaq; nequicquã dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen milites iubet. Annibal cum quid optimum foret hosti, cerneret: vix vllam spem habebat, temere atq; improuide quicquam consules acturos. sed cum alterius ingenium fama prius, deinde re cognitũ, percitũ, ac ferox sciret esse ferociusq; factũ ex prospero cum prædatorib. suis certamine crederet: adesse gerendæ rei fortunam haud diffidebat, cuius ne quod prætermitteret tempus, sollicitusq; & intentus erat, dum tyro hostium esset miles: dum meliorem ex ducibus inutilem vulnus faceret: dum Gallorum animi vigerent. quorum ingentem multitudinem sciebat segnius secuturam, quanto longius ab domo traheretur. Cum ob hęc taliaq; speraret propinquum certamen, & facere si cessaretur, cuperet: speculatoresq; Galli ad ea exploranda quæ vellet, tutiores, quia in vtrisque castris militabant, paratos pugnæ esse Romanos retulissent: locum insidijs circunspectare Pœnus cœpit. Erat in medio riuus præaltis vtrinq; clausus ripis, & circa obsitus palustribus herbis, & quibus inculta ferme vestiuntur, virgultis vepribusque quem vbi ad equites quoque tegendos satis latebrosum locũ circumuectus ipse oculis perlustrauit:

B

C Hic erit locus, Magoni fratri ait, quem teneas. delige centenos viros ex omni pedite atque equite: cum quibus ad me vigilia prima venias. nunc corpora curare tempus est. Ita præconium missum. mox cum delectis Mago aderat. Robora virorum cerno, inquit Annibal: sed vt & numero etiam, non animis modo valeatis, singulis vobis nouenos ex turmis manipulisque vestri similes eligite: Mago locum monstrabit, quem insideatis. hostem cæcum ad has belli artes habebitis. Ita mille equitibus Magon, mille peditibus dimissis, Annibal prima luce Numidas equites transgressos, Trebiam flumen obequitare iubet hostium portis, iaculandoq; in stationes elicere ad pugnã hostem: iniecto deinde certamine, cedendo sensim circa flumen pertrahere. Hęc mandata Numidis. cęteris ducibus peditum equitumq; præceptũ, vt prandere omnes iuberent: armatos deinde,

instratisque equis signum expectare. Sempronius ad tumultum Numidarum primum omnem equitatum, ferox ea parte virium, deinde sex millia peditum, postremo omnes copias ad destinatum locum iam ante consilio, auidus certaminis eduxit. Erat forte brumæ tempus, & niualis dies in locis alpibus Apenninoque interiectis, propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelidis. ad hæc raptim eductis hominibus atque equis, non capto ante cibo, non ope vlla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid auræ fluminis appropinquabat, afflabat acrior frigoris vis. vt vero refugientes Numidas insequentes aquam ingressi sunt: (& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri) tum vtique egressis rigere omnibus corpora. vt vix armorum tenendorum potentia essent: & simul procedente iam die, fame etiam deficere. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleoque per manipulos vt mollirent artus misso, & cibo per ocium capto, vbi transgressos flumen nunciatum est hostes, alacer animis corporibusque arma capit, atque in aciem procedit. Baleares locat ante signa, leuem armaturam, octo ferme millia hominum: deinde grauiorem armis peditem, quod virium, quod roboris erat: in cornibus circunfudit decem millia equitum, & ab cornibus in vtranque partem diuisos elephantos statuit. Consul effusos sequentes equites, cum ab resistētibus subito Numidis incauti exciperentur, signo receptui dato reuocatos circundedit peditibus. Duodeuiginti millia Romanorum erant, socium nominis Latini XX. auxilia præterea Cenomanorum. ea sola in fide manserant Gallica gens, his copijs concursum est. Prælium à Balearibus ortum est, quibus cum maiore robore legiones obsisterent, deductæ propere in cornua leues armaturæ sunt. quæ res effecit, vt equitatus Romanus extemplo vrgeretur. nam cum vix iam per se resisterent decem millibus equitum quatuor millia, & fessi Romani plerisque integris Pœnis, obruti sunt insuper velut nube iaculorum à Balearibus coniecta. ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus, equis maxime non visu modo, sed odore insolito territis, fugam late faciebant. Pedestris pugna par animis magis quam viribus erat, quas recentes Pœnus paulo ante curatis corporibus in prælium attulerat: contra, ieiuna fessaque corpora Romanis, & rigentia gelu torpebant. restitissent tamen animis, si cum pedite solum foret pugnatum: sed & Baleares pulso equite iaculabantur in latera, & elephanti iam in mediam peditum aciem sese tulerant: & Mago Numidæque, simul latebras eorum improuida præterlata acies est, exorti à tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circunstantibus malis mansit aliquandiu immota acies, maxime prçter spem

A ſpem omnium aduerſus elephantos. eos pedites ad ipſum locati ve- V.C.
rutis coniectis & auertere, & inſecuti aduerſos ſub caudis qua maxime molli cute vulnera accipiunt, fodiebant. Trepidantes, propeque iam in ſuos conſternatos media acie in extremam, ad ſiniſtrum cornu aduerſus Gallos auxiliares agi iuſſit Annibal. extemplo haud dubiam fecere fugam. additus quoque nouus terror Romanis, vt fuſa auxilia ſua viderunt. Itaque cum iam in orbem vtrinque pugnarent, decem millia ferme hominum, cum alia euadere nequiuiſſent, media Afrorum acie, quæ Gallicis auxilijs firmata erat, cum ingenti cęde hoſtium perrupere. & cum neque in caſtra reditus eſſet, flumine interclufis: neque præ imbri ſatis diſcernere poſſent qua ſuis opem ferrent, Placentiam recto itinere perrexere. Plures deinde in omnes partes eruptiones factę, & qui flumen petiere, aut gurgitibus abſumpti ſunt, aut inter cunctationem ingrediendi ab hoſtibus oppreſſi.
B qui paſſim per agros fuga ſparſi erant, veſtigia cedentis ſequentes agminis Placentiam contendere. alijs timor hoſtium audaciam ingrediendi flumen fecit, tranſgreſſique in caſtra peruenere. Imber niue miſtus, & intoleranda vis frigoris, & homines multos, & iumenta & elephantos prope omnes conſumpſit. Finis inſequendi hoſtis Pœnis flumen Trebia fuit. & ita torpentes gelu in caſtra rediere, vt vix lætitiam victoriæ ſentirent. Itaque nocte inſequenti cum præſidium Romanorum caſtrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat, ratibus Trebiam traijcerent: aut nihil ſenſere Pœni obſtrepente pluuia: aut quia iam moueri præ laſſitudine nequibant, ac vulneribus ſentire ſeſe diſſimulauerunt: quietisque Pœnis, tacito agmine ab Scipione Coſ. exercitu Placentiam eſt perductus: inde Pado traiectus Cremonam, ne duorum exercitum hybernis vna colonia premeretur. Romam tantus terror ex hac clade perlatus eſt, vt iam ad
C vrbem Romam crederent infeſtis ſignis hoſtem venturum: nec quicquam ſpe aut auxilij eſſe, quo portis mœnibusq; vim arcerent. Vno conſule ad Ticinum victo, altero ex Sicilia reuocato, duobus conſulibus, duobus conſularibus exercitibus victis, quos alios duces, quas alias legiones eſſe, quæ accerſerentur? ita territis Sempronius Coſ. aduenit: ingenti periculo per effuſos paſſim ad prædandum hoſtium equites, audacia magis quam conſilio aut ſpe fallendi reſiſtendive, ſi non falleret, tranſgreſſus. Id quod vnũ maxime in præſentia deſiderabatur: comitijs conſularib. habitis, in hyberna redijt. Creati conſules Cn. Seruilius & C. Flaminius. Cæterum ne hyberna quidẽ Ro- 537.
manis quieta erant, vagantibus paſſim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Celtiberis, Luſitaniſque. Omnes igitur clauſi vndiq; commeatus erant, niſi quos Pado naues ſubueherent. Empo-

rium prope Placentiam fuit, & opere valido & magno munitū præsidio. Eius castelli oppugnandi spe cum equitibus ac leui armatura profectus Annibal, cum plurimum in celando incepto ad effectum spei habuisset, nocte adortus non fefellit vigiles. tantus repente clamor est sublatus, vt Placentiæ quoq; audiretur. Itaq; sub lucem cum equitatu consul aderat, iussis quadrato agmine legionibus sequi. Equestre prælium interim commissum: in quo, quia Annibal saucius pugna excessit, pauore hostibus iniecto, defensum egregie præsidium est. Paucorū inde dierum quiete sumpta, & vix dum satis percurato vulnere, ad Vicunuias ire pergit oppugnandas. Id emporium à Romanis Gallico bello fuerat munitum. inde locum frequentauerant accolę, misti vndiq; ex finitimis populis: & tum terror populationum eo plerósq; ex agris compulerat. Huius generis multitudo fama impigre defensi ad Placentiam præsidij accensa, armis arreptis obuiam Annibali procedit. Magis agmine quam acie in via concurrerunt. & B cum ex altera parte nihil præter inconditam turbam esset, in altera & dux militi, & duci fidens miles: ad triginta quinq; millia hominum à paucis fusa. Postero die deditione facta, præsidium intra mœnia accepere: iussique arma tradere, cum dicto paruissent, signum repente victoribus datur, vt tanquam vi captam vrbem diriperent. neq; vlla, quæ in tali re memorabilis scribentibus videri solet, pretermissa clades est. adeo omnis libidinis crudelitatisq; & inhumanæ superbiæ editum in miseros est exemplum. Hæ fuere hybernæ expeditiones Annibalis. Haud longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora erant, quies militi data est: & ad prima ac dubia signa veris profectus ex hybernis, in Hetruriam ducit, eam quoq; gentem, sicut Gallos Liguresq;, aut vi aut voluntate adiuncturus. Transeuntem Apenninum adeo atrox tempestas adorta est, vt alpium fœditatem prope superauerit. Vento mistus imber cum ferretur in ipsa ora: primum, quia aut C arma omittenda erant, aut contra enitentes vortice intorti affligebantur, constitere. deinde cum iam spiritum intercluderet, nec reciprocare animam sineret, auersi à vento parumper consedere. Tum vero ingenti sono cœlum strepere, & inter horrendos fragores micare ignes. capti auribus & oculis, metu omnes torpere. Tandem effuso imbre, cum eo magis accensa vis venti esset, ipso illo quo deprehensi erant, loco castra ponere necessarium visum est. Id vero laboris velut de integro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec statuere poterant: nec quod statutum esset, manebat, omnia perscindente vento, & rapiente, & mox aqua leuata vento, cum super gelida montium cacumina concreta esset, tantum niuosæ grandinis deiecit, vt omnibus omissis procumberent homines, tegminibus suis

magis

A magis obruti, quam tecti. tantaque vis frigoris insecuta est, vt ex illa miserabili hominum iumentorumq; strage, cum se quisq; attollere ac leuare vellet, diu nequiret: quia torpentibus rigore neruis, vix flectere artus poterant. deinde vt tandem agitando sese mouere, ac recepere animos, & raris locis ignis fieri est cœptus: ad alienam opem quisque inops tendere. Biduum eo loco velut obsessi mansere multi homines, multa iumenta, elephanti quoq; ex his qui prælio ad Trebiam facto superfuerant, septem assumpti. Digressus Apennino retro ad Placentiam castra mouit, & ad decem millia progressus consedit. Postero die XII. millia peditum, quinque equitum aduersus hostem ducit. Nec Sempronius Cos. (iam enim redierat ab Roma) derrectauit certamen. atq; eo die tria millia passuum inter bina castra fuere. Postero die ingentibus animis, vario euentu pugnatum est. primo concursu adeo res Romana superior fuit, vt non acie vincerent so-

B lum, sed perculsos hostes in castra persequerentur: mox castra quoq; oppugnarent. Annibal paucis propugnatoribus in vallo portisq; positis, cæteros confertos in media castra recepit: intentosq; signũ ad erumpendum spectare iubet. Iam nona ferme diei hora erat, cũ Romanus nequicquã fatigato milite, postquam nulla spes erat potiundi castris, signũ receptui dedit. Quod vbi Annibal accepit, laxatamq; pugnam, & recessum à castris vidit, extemplo equitibus dextra læuaque emissis in hostem, ipse cum peditum robore de his castris erũpit. Pugna raro vlla magis sæua: & cum vtriusque partis pernicie clarior fuisset, si extendi à die in longum spacium quiuisset. nox accensum ingentibus animis prælium diremit. itaque acrior concursus fuit quam cædes. & sicut æquata ferme pugna erat, ita clade pari discessum est. ab vtraque parte sexcentis plus peditibus, & dimidium eius equitum cecidit. sed maior Roman. quam pro numero iactura

C fuit: quia equestris ordinis aliquot, & tribuni militum quinque, & præfecti sociorum tres sunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit. Venienti in Ligures Annibali, per insidias intercepti duo quæstores Romani, C. Fuluius & L. Lucretius cum duobus tribunis militum, & quinque equestris ordinis senatorum ferme liberis, quo magis ratam fore cum his pacem societatemque crederet, traduntur. Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus, cum ab ostio Rhodani profectus, Pyrenæosq; montes circumuectus, Emporijs appulisset classem: exposito ibi exercitu, orsus ex Lacetanis, vsque ad Iberum flumen, partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis, Romanæ ditionis fecit. inde conciliata clementiæ fama, non ad maritimos modo populos, sed in mediterra-

neis quoque montanis ad ferociores iam gentes valuit: nec pax modo apud eos, sed societas etiam armorum parata est: validæque aliquot auxiliorum cohortes ex ijs conscriptæ sunt. Hanno nō inscius in Iberi prouincia erat. eum reliquerat Annibal ad regionis eius pręsidium, itaq; priusquam alienarentur omnia, obuiam eundum ratus, castris in conspectu hostium positis, in aciem eduxit. Nec Romano differendum certamen visum: quippe qui sciret cum Hannone & Asdrubale sibi dimicandum esse, malletq; aduersus singulos separatim, quam aduersus duos simul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostium cæsa, duo capta cum præsidio castrorum: nam & castra expugnata sunt, atq; ipse dux militum cum aliquot præsidijs capitur: & Stissum propinquum castris oppidum expugnatur. cæterum præda oppidi parui precij rerum fuit, suppellex barbarica, ac vilium mancipiorum. castra militem ditauere, non eius modo exercitus, qui victus erat, sed & eius qui cum Annibale in Italia militabat, omnibus fere caris rebus, ne grauia impedimenta ferentibus essent, circa Pyrenæum relictis. Priusquam certa huius cladis fama accideret, transgressus Iberum Asdrubal octo millibus peditium, mille equitibus tanquam ad primum aduentum Romanorum occursurus, postquam perditas res, amissaque castra accepit, iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone classicos milites naualesque socios vagos palantesque per agros (quod ferme fit, vt secundæ res negligentiam creent) equite passim dimisso, cum magna cæde, maiore fuga ad naues compellit. nec diutius circa ea loca morari ausus, ne à Scipione opprimeretur, trans Iberum sese recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hostium agmine acto, cum in paucos præfectos paululum animaduertisset, præsidio Tarracone modico relicto, Emporias cum classe redijt. Vix dum digresso eo, Asdrubal aderat: & Ilergetum populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionem impulso, cum eorum ipsorum iuuentute agros fidelium Romanis sociorum vastat. Excito deinde Scipione hybernis, toto cis Iberum rursus cedit agro. Scipio relictam ab authore defectionis, Ilergetum gentem cum infesto exercitu inuasisset, compulsis omnibus, Athanagiam vrbem, quæ caput eius populi erat, circumsedit: intraque dies paucos pluribus quam ante obsidibus imperatis, Ilergetes pecunia etiam mulctatos in ius ditionemque recepit. inde in Ausetanos prope Iberum, socios & ipsos Pœnorum, procedit: atque vrbe eorum obsessa, Lacetanos auxilium finitimis ferentes, nocte haud procul iam vrbe, cum intrare vellent, excepit insidijs. Cæsa ad duodecim millia, exuti pene omnes armis, domos passim palantes per agros diffugere. nec ob-

sessos

A ſeſſos alia vlla res quam iniqua oppugnantibus hyems tutabatur.
XXX. dies obſidio fuit, per quos raro vnquam nix minus quatuor
pedes alta iacuit: adeoq; pluteos ac vineas Ronanorum operuerat,
vt ea ſola, ignibus aliquoties coniectis ab hoſte, etiam tutamentum
fuerit. poſtremo cum Amuſitus princeps eorum ad Aſdrubalem pro-
fugiſſet, viginti argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hy-
berna reditum eſt. Romæ autem & circa vrbem multa ea hyeme pro-
digia facta: aut (quod euenire ſolet motis ſemel in religionem ani-
mis) multa nunciata, & temere credita ſunt. in queis ingenuum in-
fantem ſemeſtrem in foro olitorio triumphum clamaſſe: & foro
boario bouem in tertiam contignationem ſua ſponte ſcandiſſe, atq;
inde tumultu habitatorum territum ſeſe deieciſſe. & nauium ſpeci-
em de cœlo affulſiſſe: & ædem Spei, quæ in foro olitorio eſt, fulmi-
ne ictam: & Lanuuij haſtam ſe commouiſſe: & coruum in ędem Iu-
B nonis deuolaſſe, atq; in ipſo puluinario conſediſſe: & in agro Ami-
ternio multis locis hominum ſpecies procul candida veſte viſas, nec
tamen illis congreſſos: & in Piceno lapidibus pluiſſe: & Cære ſor-
tes extenuatas: & in Gallia lupum vigili gladium è vagina raptum
abſtuliſſe. Ob cætera prodigia libros adire decemuiri iuſſi. quod au-
tem lapidibus pluiſſet in Piceno, nouendiale ſacrũ edictum: & ſub-
inde alijs procurandis prope ciuitas operata fuit. Iam primũ omni-
um vrbs luſtrata eſt: hoſtiæq; maiores quibus edictum eſt dijs cæſæ:
& donum ex auri pondo XL. Lanuuium Iunoni portatum eſt: & ſi-
gnum æneum matronæ Iunoni in Auentino ædificauerunt: & le-
ctiſternium Cære, vbi ſortes extenuatæ erant, imperatum: & ſuppli-
catio Fortunæ in Algido: Romæ quoq; & lectiſternium Iuuentæ, &
ſupplicatio ad ædem Herculis, nominatim deinde vniuerſo popu-
lo circa omnia puluinaria indicta: & Genio maiores hoſtiæ cæſæ
C quinque: & C. Attilius Seranus prætor vota ſuſcipere iuſſus: ſi in de-
cem annos R.P. eodem ſtetiſſet ſtatu. Hæc procurata votaq; ex libris
Sibyllinis magna ex parte leuauerant animum religione. Conſu-
lum deſignatorum alter Flaminius, cui eæ legiones quæ Placentiæ
hybernabant, ſorte euenerant: edictum & literas ad conſulem mi-
ſit, vt is exercitus Idibus Martijs Arimini eſſet in caſtris. Huic in pro-
uincia conſulatum inire conſilium erat, memori veterum certami-
num cum patribus, quæ tribunus plebis, & quæ poſtea conſul, prius
de conſulatu qui abrogabatur, deinde triumpho habuerat: inuiſus
etiam ſenatui ob nouam legem, quam inique Q. Claudius tribunus
plebis aduerſus ſenatum, vno patrum adiuuante C. Flaminio, tule-
rat: ne quis ſenator, quiue ſenatoris pater fuiſſet, maritimam na-
uem, quæ plus quam trecentarum amphorarum eſſet, haberet. id ſa-

 tis ha-

tis habitum ad fructus ex agris vectandos. Quæstus omnis patribus indecorus visus est. Res per summam contentionem acta, inuidiam apud nobilitatem suasori legis Flaminio, fauorem apud plebem, alterumq; inde consulatum peperit. Ob hoc ratus auspicijs ementiendis, Latinarumq; feriarum mora, & consularibus alijs impedimentis retenturos se in vrbe, simulato itinere priuatus clam in prouinciam abijt. ea res vbi palam facta est, nouam insuper iram infestis iam ante patribus mouit. non cum senatu modo, sed cum dijs immortalibus C. Flaminium bellum gerere. consulē ante inauspicato factum, reuocantibus ex ipsa acie dijs atq; hominibus non paruisse: & nunc conscientia præteritorū, & Capitolium & solennem votorum nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus Iouis Opt. Max. templum adiret: ne senatum inuisus ipsi, & sibi vni inuisum, videret, consuleretq;: ne Latinas indiceret, Iouiq; Latiali solenne sacrū in monte Albano faceret: ne auspicato profectus in Capitoliū ad vota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciam iret, lixę modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clam, furtim, haud aliter quam si exilij causa solum vertisset: magis pro maiestate videlicet imperij Arimini, quam Romæ magistratum initurum: & in diuersorio hospitali, quam apud penates suos prætextam sumpturum. Reuocandum vniuersi retrahendumq; censuerunt: & cogendū omnibus prius præsentem in deos hominesq; fungi officijs, quā ad exercitum & in prouinciam iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Antistius profecti, nihilo magis cum mouere, quam priori consulatu literæ mouerant, a senatu missæ. Paucos post dies magistratū inijt: immolantiq; ei vitulus iam ictus è manibus sacrificantium, sese cum proripuisset, multos circunstantes cruore respersit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concursatio fuit. id à plerisq; in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni consule, duabus a C. Attilio prætore acceptis, in Hetruriam iam per Apennini tramites exercitus duci est cœptus.

A
B
C

DECADIS TERTIAE LIB. II.

EPITOME.

Annibal per continuas vigilias in paludibus oculo amisso, venit in Hetruriam: per quas paludes quatriduo & tribus noctibus sine vlla requie iter fecit. C. Flaminius consul homo temerarius contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant, & ab equo, quem conscenderat, per caput deuolutus, insidijs ab Annibale

A *bale circumuentus, ad Thrasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia, quæ eruperant, fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis victa sunt. Cum ad nuncium cladis Romæ luctus esset, duæ matres insperato receptis filijs, gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex Sybillinis libris ver sacrum votum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere: ne contra ferocem tot victorijs hostem territũ aduersis prælijs militem pugnæ committeret, & opponendo se tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minutius magister equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem, tanquam timidum & segnem effecit: vt populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur, diuisoq; exercitu; cum iniquo loco conflixisset, & in maximo discrimine legiones eius essent: superueniente cum exercitu Fabio Maximo, ex discrimine liberatus est, quo beneficio victus, castra cum eo iunxit: & patrem eum salutauit: idem-*
B *que milites facere commilitonibus iussit. Annibal vastata Campania inter Casilinum oppidum, & Calliculam montem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis & incensis, præsidium Romanorum, quod Calliculam insidebat, fugauit: & sic transgressus est saltum. idemq; Fabij Maximi dictatoris, cum circumposita vreret, agro pepercit: vt illum tanquam proditorem suspectum faceret. Aemylio deinde Paulo, & Terentio Varrone consulibus, & ducibus, cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatum est, cæsaque eo prælio Romanorum quadraginta quinq; millia cum Paulo consule, & senatoribus* LXXX. *consularibus atq; prætorijs, aut ædilitijs triginta. Post quam cladem cum à nobilibus adolescentibus propter desperationem consilium de relinquenda Italia iniretur: P. Cornelius Scipio tribunus militum, qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberantium ferro, iurauit pro hoste se habitu-*
C *rum eum, qui in verba sua non iurasset, effecitque, vt omnes minime relictum iri à se Italiam iureiurando astringerentur. Præterea trepidationem vrbis & luctum, & res in Hispania meliore euentu gestas continet. Opimia & Feronia Vestales virgines incœsti damnatæ sunt. Propter paucitatem vero militum seruorum octo millia armata sunt. captiui cum potestas esset redimendi, redempti non sunt. Varroni obuiam itum est: & gratiæ actæ, quod de repub. non desperasset.*

IAM ver appetebat, cum Annibal ex hybernis mouit, & nequicquam ante conatus transcendere Appenninum intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac metu Galli, quos prædæ populationumq; conciuerat spes: postquam pro eo, vt ipsi ex alieno agro raperent agerentque,

que,

que, ſuas terras ſedem belli eſſe, premiq; vtriuſque partis exercitum A
viderent hybernis, verterunt retro ad Annibalem ab Romanis odia: petituſq; ſæpe principum inſidijs, ipſorumq; inter ſe fraude, eadem leuitate qua conſenſerant, conſenſum indicantium, ſeruatus erat: & mutando nunc veſtem, nunc tegumenta capitis, errore etiam ſeſe ab inſidijs munierat. cæterum hic quoq; ei timor cauſa fuit maturius mouendi ex hybernis. Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ Idibus Martijs magiſtratum inijt. Ibi cum de repub. retuliſſet, redintegrata in C. Flaminium inuidia eſt. duos ſe conſules creaſſe, vnum habere. quod enim illi iuſtum imperium, quod auſpicium eſſet magiſtratus: id à domo, publicis priuatiſq; penatibus, Latinis ferijs actis, ſacrificio in monte perfecto, votis rite in Capitolio nuncupatis, ſecum ferre: nec priuatum auſpicia ſequi: nec ſine auſpicijs profectum in externo ea ſolo noua atq; integra concipere poſſe. Augebant metum prodigia ex pluribus ſimul locis nunciata: in Sicilia B
militibus aliquot ſpicula, in Sardinia autem in muro circumeunti vigilias equiti, ſcipionem quem manu tenuerat, arſiſſe: & littora crebris ignibus fulſiſſe: & ſcuta duo ſanguinem ſudaſſe: & milites quoſdam ictos fulminibus: & ſolis orbem minui viſum: & Præneſte ardentes lapides cœlo cecidiſſe: & Arpis palmas in cœlo viſas, pugnantemque cum luna ſolem: & Capenæ duas interdiu lunas ortas: & aquas Cærete ſanguine miſtas fluxiſſe, fontemq; ipſum Herculis cruentis manaſſe, ſparſum maculis: & Antij metentibus, cruentas in corbem ſpicas cecidiſſe: & Falerijs cœlum findi viſum velut magno hiatu: quæq; patuerit, ingens lumen effulſiſſe: ſortes ſua ſponte attenuatas, vnamq; excidiſſe ita ſcriptam: Mauors telum ſuum concutit. & per idem tempus Romæ ſignum Martis Appia via ad ſimulachra luporum ſudaſſe: & Capuæ ſpeciem cœli ardentis fuiſſe, lunæque inter imbrem candentis. Inde minoribus etiam dictu prodigijs C
fides habita: capras lanatas quibuſdam factas, & gallinam in marem, gallum in fœminam ſeſe vertiſſe. His ſicut erant nunciata expoſitis, authoribuſq; in curiam introductis, conſul de religione patres conſuluit. Decretum, vt ea prodigia partim maioribus hoſtijs, partim lactantibus procurarentur: & vti ſupplicatio per triduum ad omnia puluinaria haberetur. Cætera, cum decemuiri libros inſpexiſſent, vt ita fierent, quemadmodũ cordi eſſe diui carminibus præfarentur. id decemuirorum monitu decretum eſt, Ioui primum donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret: Iunoni Mineruæque ex argento daretur: & Iunoni Reginæ in Auentino, Iunonique Soſpitæ Lanuuij maioribus hoſtijs ſacrificaretur: matronæq; pecunia collata, quantum conferre cuiq; commodum eſſet, donum Iu-

noni

A noni Reginæ in Auentinum ferrent, lectisterniumq; fieret: quin & libertinæ, & ipsæ, vnde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro facultatibus suis conferrent. Hæc vbi facta, decemuiri Ardeæ in foro maioribus hostijs sacrificarunt, postremo ex libris Decembri iam mense ad ædem Saturni Romæ immolatum est, lectisterniumq; imperatum (& eum lectum senatores strauerunt) & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatũ, populusq; eum diem festum habere ac seruare in perpetuum iussus. Dum consul placandis Romæ dijs, habendoq; delectu dat operam, Annibal profectus ex hybernis, quia iam Flaminium consulem Arretium peruenisse fama erat: cum aliud longius, cæterum commodius ostenderetur iter, propiorem viam per paludem petit, qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inundauerat. Hispanos & Afros, & omne quod veterani erat robur exercitus, admistis ipsorum impedimen-
B tis, nec vbi consistere coactis necessaria ad vsus deessent, primos ire iussit, sequi Gallos, vt id agminis medium esset, nouissimos ire equites: Magonem inde cum expeditis Numidis cogere agmen: maxime Gallos, si tædio laboris, longæq; viæ (vt est mollis ad talia gens) dilaberentur aut subsisterent, cohibentem. Primi, qua modo præirent duces, per præaltas fluuij ac profundas voragines hausti pene limo, immergentesq; se, tamen signa sequebantur. Galli neq; sustinere se prolapsi, neq; assurgere ex voraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant: alij fessa ęgre trahentes membra: alij vbi semel victis tædio animis procubuissent, inter iumenta & ipsa iacentia passim morientes, maximeq; omnium vigiliæ conficiebant, per quatriduum iam & tres noctes toleratæ. Cum omnia obtinentibus aquis, nihil vbi in sicco fessa sternerent corpora, inueniri posset, cumulatis in aquas sarcinis insuper incumbebant. iu-
C mentorum itinere toto prostratorum passim acerui, tantum quod extaret aqua quærentibus ad quietem, parui temporis necessarium cubile dabant. Ipse Annibal æger oculis ex verna primum intemperie variante calores frigoraque, elephanto, qui vnus superfuerat, quod altius ex aqua extaret, vectus: vigilijs tamen, & nocturno humore, palustrique cœlo grauante caput, & quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur. Multis hominibus iumentisque fœde amissis, cum tandem de paludibus emersisset, vbi primum in sicco potuit, castra locat: certumq; per præmissos exploratores habuit, exercitum Romanum circa Arretij mœnia esse. consulis deinde consilia atq; animum, & situm regionum, itineraque, & copias, atq; commeatus expediendos, & cætera quæ cognoscenda in re erant, summa omnia cum cura inquirendo exequebatur. Regio erat

in primis Italiæ fertilis, Hetruſci campi, qui Fæſulas inter Arretiũq; A iacent frumenti ac pecoris,& omnium copia rerũ opulenti Conſul ferox ab conſulatu priore,&non modo legũ aut patrum maieſtatis, ſed ne deorum quidẽ ſatis metuens erat hanc inſitam ingenio eius temeritatẽ fortuna proſpero ciuilibus bellicíſq; rebus ſucceſſu aluerat.itaq; ſatis apparebat, nec deos nec homines conſulentẽ, ferociter omnia ac præpropere acturũ: quoq; pronior eſſet in vitia ſua, agitare eum atque irritare Pœnus parat: & leua relicto hoſte, Feſulas petẽs, Hetruriæ agros prædatũ profectus quantã maximam vaſtitatẽ poteſt, cædibus incendiiſq; conſuli procul oſtendit. Flaminius, qui ne quieto quidẽ hoſte ipſe quieturus erat: tum vero, poſteaquã res ſociorũ ante oculos prope ſuos ferri agiq; vidit, ſuũ id dedecus ratus, per mediam iam Italiam vagari Pœnũ, atq; obſiſtẽte nullo ad ipſa Romana mœnia ire oppugnanda: cæteris omnibus in conſilio ſalutaria magis quam ſpecioſa ſuadentibus, collegã expectandũ, vt B coniunctis exercitibus cõmuni animo conſilioq; rem gererent, interim equitatu, auxiliiſq; leuium armorũ ab effuſa prædãdi licentia hoſtem cohibendũ: iratus, ſe ex conſilio proripuit, ſignumq; ſimul itineris pugnæq; propoſuit. Quinimo Aretij ante mœnia ſedeamus, inquit: hic enim patria & penates ſunt: Annibal emiſſus è manibus perpoppuletur Italiam, vaſtandoque & vrendo omnia, ad Romana mœnia perueniat. nec ante nos hinc mouerimus, quam, ſicut olim Camillum ab Veiis, C. Flaminium ab Aretio patres acciuerint. Hæc ſimul increpans, cum ocius ſigna conuelli iuberet, & ipſe in equum inſiluiſſet, equus repente corruit, conſulemque lapſum ſuper caput effudit. Territis omnibus qui circa erant, velut fœdo omine incipiendæ rei, inſuper nunciatur, ſignum omni vi moliente ſignifero conuelli nequire. Conuerſus ad nuncium: Num literas quoque inquit, ab ſenatu affers, quæ me rem gerere vetent? abi, nuncia, ſignum effodiant, ſi ad conuellendũ manus præ metu obtorpuerint. C Incedere inde agmen cœpit: primoribus, ſuperquam quod diſſenſerant à conſilio, territis etiam duplici prodigio: milite in vulgus læto ferocia ducis, cum ſpem magis ipſam quam cauſam ſpei intueretur Annibal quod agri eſt inter Cortonam vrbẽ Thraſymenumque lacum omni clade belli peruaſtat, quo magis iram hoſti ad vindicandas ſociorum iniurias acuat. Etiam peruenerant ad loca inſidiis nata, vbi maxime montes Cortonenſes Thraſymenus ſubit. Via tãtũ intereſt per anguſta, velut ad id ipſum de induſtria relicto ſpacio: deinde paulo latior pateſcit campus, inde colles aſſurgunt. Ibi caſtra in aperto locat, vbi ipſe cum Afris modo Hiſpaniſque conſideret. Baleares, cæteramque leuem armaturam poſt mõtes circunducit:equi-

A cit: equites ad ipsas fauces saltus, tumulis apte tegentibus locat: vt vbi intrassent Romani, obiecto equitatu clausa omnia lacu ac mõtibus essent. Flaminius cum pridie solis occasu ad lacũ peruenisset, inexplorata postero die vix dũ satis certa luce angustiis superatis, postquam in patentiorem campum pandi agmen cœpit: id tantum hostium, quod ex aduerso erat, aspexit: à tergo ac super caput detectæ insidiæ. Pœnus vbi id quod petierat, clausum lacu montibusque, & circunfusum suis copiis habuit hostẽ, signũ omnibus dat inuadendi. Qui vbi qua cuiq; proximum fuit, decurrere: eò magis Rom. subita atq; improuisa res fuit, quod orta ex lacu nebula, campo quam mõtibus desior sederat: agminaq; hostium ex pluribus vallibus ipsa inter se satis conspecta, eoq; magis pariter decurrerunt. Romanus clamore prius vndique orto, quam satis cerneret, se circumuẽtum esse sensit: & ante in frontem lateraque pugnari cœptum est, quam satis B instrueretur acies, aut expediri arma, stringique gladij possent. Cõsul perculsis omnibus, ipse satis vt in trepida re impauidus, turbatos ordines, vertentesque se quoq; ad dissonos clamores instruit, vt tempus locusque patitur: & quacunq; potest, adhortatur, ac stare & pugnare iubet. Nec enim inde votis, aut imploratione deûm, sed vi ac virtute euadendum esse. per medias acies ferro viam fieri: & quo timoris minus sit, eo minus ferme periculi esse. Cæterum præ strepitu ac tumultu, nec consilium nec imperium accipi poterat: tantumque aberat, vt sua signa atque ordinem & locum nosceret miles, vt vix ad arma capienda aptandaque pugnę competeret animus: opprimerenturque quidam onerati magis his quam tecti. & erat in tanta caligine maior vsus aurium quam oculorum ad gemitus vulnerum, ictusq; corporum aut armorum, & mistos strepentium pa- C uentiumque clamores circunferebant ora, oculosq;. Alij fugientes pugnantium globo illati hærebãt, alios redeuntes in pugnam auertebat fugientium agmen. Deinde vbi in omnes partes nequicquam impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, à fronte & à tergo hostium acies claudebat, apparuitq; nullã nisi in dextra ferroque salutis spem esse: tum sibi vnusquisque dux adhortatorq; factus ad rem geredam, & noua de integro pugna exorta est, non illa ordinata per principes hastatosq; ac triarios: nec vt pro signis antesignanus, post signa alia pugnaret acies: nec vt in sua legione miles, aut cohorte, aut manipulo esset, fors conglobabat, & animus suus cuiq; ante aut post pugnandi ordinem dabat: tantusq; fuit ardor animorũ, adeo intẽtus pugnæ animus, vt eum terræmotũ, qui multarum vrbiũ Italię magnas partes ꝓstrauit, auertitq; cursu rapido amnes, mare fluminibus inuexit, mõtes lapsu ingẽti proruit, nemo pugnantiũ senserit.

Tres

Tres ferme horas pugnatum erat, & vbiq; atrociter, circa consulem A
tamen acrior infestiorque pugna est. eum & robora virorum sequebantur: & ipse quacunque in parte premi ac laborare senserat suos, impigre ferebat opem: insignisque armis, & hostem summa vi petebat, & tuebatur suos ciues: donec Insuber equum (Ducario nomen erat) faciemq; noscitans: Consul, inquit, hic est, popularibus suis, qui legiones nostras cecidit, agrosq; & vrbem est depopulatus. iam ego hanc victimam Manibus peremptorum fœde ciuium dabo. subditisq; calcaribus equo, per confertissimam hostium turbam impetum facit: obtruncatoq; prius armigero, qui se infesto venienti obuiam obiecerat, consulem lancea transfixit. spoliare cupientē, triarij obiectis clypeis arcuere. Magnæ partis fuga inde primum cœpit: & iam nec lacus nec montes obstabant pauori. per omnia arcta prœruptaq; veluti cæci euadunt: armaq; & viri super alium alij præcipitantur. pars magna vbi locus fugæ deest, per prima vada paludis in B
aquam progressi, quoad capitibus humerisque extare possunt, sese immergunt. fuere quos inconsultus pauor nando etiam capessere fugam impulerit. quæ vbi immensa, ac sine spe erat, aut deficientibus animis hauriebantur gurgitibus, aut vbi nequicquam festinauerant, retro ægerrime terrā repetebant, atq; ibi ab ingressis aquam hostium equitibus passim trucidabantur. Sex millia ferme primi agminis per aduersos hostes eruptione impigre facta, ignari omnium quæ post se agerentur, ex saltu euasere. & cum in tumulo quodam constitissent, clamorem modo ac sonum armorum audientes, quæ fortuna pugnę esset, neq; scire, nec perspicere prę caligine poterant. Inclinata ad iniqua re, cum calescente sole depulsa nebula aperuisset diem, tum liquida iam luce montes campique perditas res, stratamq; ostendere fœde Romanam aciem. itaq; ne in conspectos procul immitteretur eques: sublatis raptim signis, quam citatissimo C
poterant agmine, sese abripuerunt. postero die cum super cætera extrema fames etiam instaret: fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equestribus copijs nocte consecutus erat, si arma tradidissent, abire cum singulis vestimentis passurum, sese dediderunt. quæ Punica religione seruata fides ab Annibale est, atq; in vincula omnes coniecti. Hæc est nobilis ad Thrasymenum pugna, atq; inter paucas memorata populi Romani clades. Quindecim millia Romanorum in acie cæsa sunt: decem millia sparsa, fuga per omnem Hetruriam diuersis itineribus Romam petiere. Mille & quingenti hostium in acie, multi postea vtrinq; ex vulneribus periere. Multiplex cædes vtrinq; facta traditur ab alijs. Ego præterquam quod nihil haustum ex vano velim, quo nimis inclinant ferme scribentium animi: Fa-

bium

A bjum æqualẽ temporibus, huiuſce belli potiſſimum authorẽ habui. Annibal captiuorum qui Latini nominis eſſent, ſine precio dimiſſis, Romanis in vincula datis, ſegregata ex hoſtium coaceruatorum cumulis corpora ſuorũ cum ſepeliri iuſſiſſet, Flaminij quoq; corpus funeris cauſa magna cum cura inquiſitum non inuenit. Romæ ad primũ nuncium cladis eius, cum ingenti terrore ac tumultu concurſus in forũ populi eſt factus. Matronæ vagæ per vias, quæ repens clades allata, quæve fortuna exercitus eſſet, obuios percontantur. & cum frequẽtis cõcionis modo turba in comitium & curiam verſa, magiſtratus vocaret: tandẽ haud multo ante ſolis occaſum M. Pomponius Pr. Pugna, inquit, magna victi ſumus. & quanquã nihil certius ex eo auditum eſt, tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt: conſulem cum magna parte copiarum cæſum: ſupereſſe pau-
B cos, aut fuga paſſim per Hetruriã ſparſos, aut captos ab hoſte. Quot caſus exercitus victi fuerãt, tot in curas diſpertiti eorum animi erãt, quorum propinqui ſub C. Flaminio Coſ. meruerãt, ignorantiũ quæ cuiuſq; ſuorum fortuna eſſet.. nec quiſquã ſatis certum habet, quid aut ſperet, aut timeat. Poſtero, ac deinceps aliquot diebus ad portas maior prope mulierum quam virorũ multitudo ſtetit, aut ſuorum aliquem, aut nuncios de his opperiens: circunfundebãturq; obuiis ciſſcitantes: neq; auelli vtiq; à notis, prius quam ordine omnia inquiſiſſent, poterant. Inde varios vultus digredientiũ ab nunciis cerneres, vt cuiq; aut læta aut triſtia nunciabantur: gratulanteſque aut conſolantes redeuntibus domos circunfuſos. Fœminarũ præcipue & gaudia inſignia erãt, & luctus. Vnam in ipſa porta. ſoſpite filio repente oblato, in conſpectu eius expiraſſe ferunt: alteram, cui mors filij falſo nunciata erat, mœſtã ſedentem domi, ad primũ conſpectũ
C redeuntis filij gaudio nimio exanimatã. Senatũ prætores per dies aliquot ab orto vſq; ad occidentẽ ſolem in curia retinent, conſultantes, quonam duce, aut quibus copiis reſiſti victoribus Pœnis poſſet. Priuſquam ſatis certa conſilia eſſent, repens alia nunciatur clades: quatuor millia equitum C, Centronio proprætore miſſa ad collegã à Seruilio Coſ. in Vmbria, quo poſt pugnam ad Thraſymenum auditam auerterant iter, ab Annibale circunuenta. Eius rei fama varie homines affecit. pars occupatis maiore ægritudine animis, leuem ex comparatione priorum ducere recentem equitum iacturam. pars non id quod acciderat, per ſe æſtimare: ſed vt in affecto corpore quamuis leuis cauſa magis quam valido, grauior ſentiretur: ita cum ægræ & affectæ ciuitati quodcunque aduerſi inciderit, non rerum magnitudine, ſed viribus extenuatis, quæ nihil quod aggrauaret, pati poſſent, æſtimandum eſſe. Itaque ad remedium iamdiu deſide-

ratum, nec adhibitum, dictatorem dicendum, ciuitas confugit: & quia & conſul aberat, à quo vno dici poſſe videbatur: nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat aut nunciũ aut literas mitti: nec dictatorem populus creare poterat: quod nunquam ante eam diem factum erat, prodictatorem populus creauit Q. Fabium Maximum, & magiſtrum equitum M. Minutium Rufum. hiſq; negocium ab ſenatu datum, vt muros turreſq; vrbis firmarent, & præſidia diſponerent, quibus locis videretur, ponteſq; reſcinderent fluminum: ac tum pro penatibus, pro vrbe dimicandum eſſe, quando Italiam tueri nequiſſent. Annibal interim recto itinere per Vmbriã vſq; ad Spoletum venit. inde cum perpopulato agro vrbem oppugnare adortus eſſet, cum magna cæde ſuorum repulſus, coniectans ex vnius coloniæ haud nimis proſpere tentatæ viribus, quanta moles Romanę vrbis eſſet, in agrum Picenum auertit iter, non copia ſolum omnis generis frugum abundantem, ſed refertum præda, quam effuſe auidi B atq; egentes rapiebant. ibi per dies aliquot ſtatiua habita: refectuſq; miles hybernis itineribus ac paluſtri via, pręlioq; magis ad euentum ſecundo quam leui aut facili, affectus. Vbi ſatis quieti datum, præda ac populationibus magis quam ocio aut requie gaudentibus, profectus, Prætutianum Adrianumq; agrum, Marſos inde Marrucinoſq; & Pelignos deuaſtat, circaq; Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Seruilius Coſ. leuibus prælijs cum Gallis actis, & vno oppido ignobili expugnato, poſtquam de collegæ exercituſq; cæde audiuit: iam mœnibus patriæ metuens, ne abeſſet in diſcrimine extremo, ad vrbem iter intendit. Q. Fabius Maximus dictator, quo die magiſtratum inijt, vocato ſenatu, ab dijs orſus, cum edocuiſſet patres, plus negligentia ceremoniarum, auſpiciorumq;, quam temeritate atq; inſcitia peccatũ à C. Flaminio Coſ. eſſe: quæq; piacula iræ deum eſſent, ipſos deos conſulendos eſſe: peruicit, vt (quod nõ ferme C decernitur, niſi cum tetra prodigia nunciata ſunt) decemuiri libros Sibyllinos adire iuberentur. qui inſpectis fatalibus libris, retulerunt patribus, quod eius belli cauſa votũ Marti foret, id non rite factum, de integro atq; amplius faciendum eſſe: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti vouendas eſſe, & ſupplicationem lectiſterniumq; habendum, & ver ſacrum vouendum: ſi bellatum proſpere eſſet, reſq; publica in eodem quo ante bellũ fuiſſet, ſtatu permanſiſſet. Senatus, quoniã Fabium belli cura occupatura eſſet, M. Æmylium Pr. ex collegij pontificum ſententia omnia ea vt mature fiant, curare iubet. His ſenatuſconſultis perfectis, L. Cornelius Lentulus Pon. Max. conſulente collegio pontificum omnium primum populum conſulendũ de vere ſacro cenſet: iniuſſu populi voueri non poſ-

ſe. Ro-

A se. Rogatus in hæc verba populus: Velitis iubeatisne hoc sic fieri? si res populi Rom. Quiritium ad quinquennium proximũ,sicut velim eam,salua seruata erit hisce duellis, datum donũ duit populus Rom. Quiritium,quod duellum pop.Rom.cum Carthaginiensi est:quæq; duella cum Gallis sunt, qui cis Alpes sunt: quod ver attulerit ex suillo,ouillo,caprino grege,quæq; prophana erũt, Ioui fieri, ex qua die senatus populusq; iusserit.qui faciet,quando volet,quaq; lege volet, facito:quo modo faxit,probe factum esto.si id moritur,quod fieri oportebit,prophanum esto,neq; scelus esto.Si quis rumpet, occidetve insciens, ne fraus esto. si quis clepsit, ne populo scelus esto, neve cui cleptum erit.si atro die faxit insciens,probe factum esto.si nocte siue luce, si seruus siue liber faxit, probe factum esto. si ante id ea senatus populusq; iusserit fieri,ac faxit,eo populus solutus,liber esto. Eiusdẽ rei causa ludi magni voti æris CCCXXXIII.millibus,triente:præ-
B terea bubus Ioui CCC. multis alijs diuis bubus albis, atq; cæteris hostijs. Votis rite nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatumq; ijt cum coniugibus ac liberis non vrbana multitudo tantum, sed agrestium etiam,quos in aliqua sua fortuna publica quoq; contingebat. Curatum lectisternium,& per triduum habitum, decemuiris sacrorum curantibus. & puluinaria in conspectu fuere, Ioui & Iunoni vnum: alterum Neptuno & Mineruæ:tertium Marti ac Veneri: quartum Apollini ac Dianæ:quintum Vulcano ac Vestæ: sextum Mercurio & Cereri. Tum ædes votæ. Veneri Erycinæ ædem Q. Fabius Maximus dictator vouit:quia ita ex fatalibus libris editum erat,vt is voueret,cuius maximum imperium in ciuitate esset.Menti ędem Attilius prætor vouit. Ita rebus diuinis peractis,tum de bello req; publica dictator retulit, quibus quotve legionibus victori hosti obuiam eundum esse Patres censerent. Decretũ, vt ab Cn.Seruilio cõsule ex-
C ercitũ acciperet: scriberet præterea ex ciuibus socijsq;,quantũ equitum ac peditũ videretur:cætera omnia ageret faceretq;, vt è republica duceret.Fabius duas legiones se adiecturum ad Seruilianum exercitum dixit. his per magistrũ equitum scriptis, Tybur diem ad cõueniendum edixit. edictoq; proposito, vt quibus oppida castellaq; immunita essent,in loca tuta cõmigrarent:ex agris quoq; vti demigrarent omnes regionis eius, qua iturus Annibal esset: tectis prius incensis,ac frugib. corruptis,ne cuius rei copia esset: ipse via Flaminia profectus obuiam consuli exercituiq;, cum ad Tyberim circa Otriculum prospexisset agmen, consulemq; cum equitibus ad se progredientem,viatorem misit,qui consuli nunciaret, vt sine lictoribus ad dictatorem veniret. Qui cum dicto paruisset, cõgressusq; eorum ingentem speciem dictaturæ apud ciues sociosq;, vetustate iam prope

oblitos eius imperij, fecisset, literæ ab vrbe allatæ sunt, naues oneraria commeatum ab Hostia in Hispaniam ad exercitum portantes, à classe Punica circa portum Cossanum captas esse. Itaq; extemplo consul Hostiam proficisci iussus, nauibus quæ ad vrbem Romanam aut Hostiæ essent, completis milite ac naualibus socijs, persequi hostium classem, ac littora Italiæ tutari. Magna vis hominum conscripta Romæ erat. Libertini etiam quibus liberi essent, & ætas militaris, in verba iurauerant. Ex hoc vrbano exercitu qui minores quinq; & triginta annis erant, in naues impositi: alij vt vrbi præsiderent, relicti. Dictator exercitu consulis accepto à Fuluio Flacco legato, per agrum Sabinum Tybur, quo diem ad conueniendum edixerat, nouis militibus, venit: inde Præneste transuersis tramitibus in viam Latinam est regressus: vnde itineribus summa cum cura exploratis, ad hostem ducit: nullo loco, nisi quantum necessitas cogeret, fortunæ se commissurus. Quo primum die haud procul Arpis in conspectu hostium posuit castra, nulla mora facta, quin Pœnus educeret in aciem, copiamq; pugnandi faceret. sed vbi quieta omnia apud hostes, nec castra vllo tumultu mota videt: increpans quidē victos tandem Martios animos Romanorum, debellatumq;, & concessum eis propalam de virtute ac gloria esse, in castra redijt: cæterum tacita cura animū incensus, quod cum duce haudquaquam Flaminio Sempronioq; simili, futura sibi res esset: ac tum demū edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsissent: & prudentiam quidem, non vim dictatoris extemplo timuit, constantiamq; eius haud dum expertus, agitare ac tentare animum mouendo crebro castra, populandoq; in oculis eius agros sociorum, cœpit: & modo citato agmine è conspectu abibat, modo repente in aliquo flexu viæ, si excipere digressum in æquum posset, occultus subsistebat. Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoste interuallo, vt neq; omitteret eum, neq; congrederetur. castris, nisi quantum vsus necessario cogeret, tenebatur miles. pabulum & ligna nec pauci petebant, nec passim. equitum leuisq; armaturæ statio composita instructaq; in subitos tumultus, & suo militi tuta omnia, & infesta effusis hostiū populatoribus præbebat. neq; vniuerso periculo summa rerum committebatur: & parua momenta leuium certaminum ex tuto cœptorum finitimorum receptu, assuefaciebant territum pristinis cladibus militem, minus iam tandem aut virtutis aut fortunę pœnitere suæ. Sed non Annibalem magis infestum tam sanis consilijs habebat, quam magistrum equitum, qui nihil aliud quam quod non imperabat, mora ad rempublicam præcipitandā habebat, ferox rapidusq; in consilijs, ac lingua immodicus, primo inter paucos, dein propalam in vulgus pro cuncta-

A (margin, line 1) · B (margin, at "se commissurus") · C (margin, at "ducebat")

A cunctatore segnem, pro cauto timidū, affingens vicina virtutib. vi-
tia, compellabat: premendorūq; superiorū arte, quæ pessima ars ni-
mis prosperis multorū successibus creuit, sese extollebat. Annibal ex
Arpis in Samniū transit, Beneuentanū depopulatur agrum, Telesiā
vrbē capit: irritat etiam de industria ducē, si forte accensum tot in-
dignitatibus cladibusq; sociorū trahere ad æquum certamen possit.
Inter multitudinē sociorum Italici generis, qui ad Thrasymenū ca-
pti ab Annibale, dimissiq; fuerant, tres Campani equites erant, mul-
tis iam tum illecti donis promissisq; Annibalis ad conciliandos po-
pulariū animos. Hi nunciantes, si in Campaniam exercitum admo-
uisset, Capuæ potiendę copiā fore: cum res maior quam authores es-
set, dubium Annibalē, alternisq; fidentem ac diffidentem, tamen vt
Campanos ex Samnio peteret, mouerunt. Monitos vt etiam atq; et-
iam promissa rebus confirmarent, iussosq; cum popularibus & ali-
B quibus principū redire ad se, dimisit. ipse imperat duci, vt se in agrum
Casinatē ducat: edoctus à peritis regionū, si eum saltum occupasset,
exitum Romano ad opem ferendā socijs interclusurū. Sed Punicum
abhorrens ab Latino nomen, Casilinum pro Casino ducem accipe-
re fecit: auersusq; ab itinere, per Alifanū, Calatinumq; & Calenum
agrum, in campum Stellatem descendit. vbi cum montibus flumini-
busq; clausam regionē circunspexisset, vocatum ducē percontatur,
vbi terrarum esset. cum is Casilini eo die mansurum eum dixisset, tum
demum cognitus est error, & Casinum longe inde alia regione esse.
virgisq; cæso duce, & ad reliquorum terrorē in crucem sublato, ca-
stris communitis, Maharbalem cum equitibus in agrum Falernum
prædatum dimisit. Vsq; ad aquas Sinuessanas populatio ea peruenit.
ingentē cladem, fugam terroremq; latius Numidæ fecerunt. nec ta-
men is terror, cum omnia bello flagrarent, fide socios dimouit, vide-
C licet quia iusto & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, ꝙ
vnum vinculū fidei est, melioribus parere. Vt vero ad Vulturnum flu-
mē castra sunt posita, exurebaturq; amœnissimus Italiæ ager, villęq;
passim incendijs fumabant, per iuga Massici montis Fabio ducente,
prope de integro est orta seditio, ac duces seditionis accensi quidam:
fuerat enim silentiū per paucos dies: quia cum celerius solito ductū
agmen fuisset, festinari ad prohibendam populationibus Campaniā
crediderant, vt vero in extrema iuga Massici montis ventum est, ho-
stesq; sub oculis erant, Falerni agri, colonorumq; Sinuessa tecta v-
rentes, nec vlla erat mentio pugnæ: Spectatumne huc, inquit Minu- "
tius, ad rem fruendam oculis, sociorum cædes & incendia venimus: "
nec si nullius alterius nos, ne ciuium quidem horum pudet, quos in "
Sinuessam colonos patres nostri miserunt, vt ab Samnite hoste tuta "

» hæc ora esset, quam nunc non vicinus Samnis vrit, sed Pœnus adue- A
» na, ab extremis orbis terrarum terminis nostra cunctatione & so-
» cordia iam huc progressus. Tantum (pro dolor) degeneramus à pa-
» rentibus nostris, vt præter quam oram illi Punicas vagari classes, de-
» decus esse imperij sui duxerint: eam nos nunc plenam Numidarum
» hostium, ac Maurorum iam factam videamus? Qui modo Saguntũ
» oppugnari indignando, non homines tantum, sed fœdera & deos
» ciebamus, tendentem ad mœnia Romanæ coloniæ Annibalem len-
» ti spectamus. Fumus ex incendijs villarum agrorumq; in oculos atq;
» ora venit, strepunt aures clamoribus plorantium sociorum, sæpius
» nos, quam deorum inuocantium opem. nos hic pecorum more per
» æstiuos saltus, deuiosq; colles exercitum ducimus, conditi nubibus,
» syluisq;. Si hoc modo peragrando cacumina saltusq; Furius recipere
» à Gallis vrbem voluisset, quo hic nouus Camillus nobis dictator v-
» nicus in rebus afflictis quæsitus, Italiam ab Annibale recuperare pa- B
» rat, Gallorum Roma esset: quam vereor ne sic cunctantibus nobis,
» Annibali ac Pœnis toties seruauerint maiores nostri. Sed vir, ac vere
» Romanus, quo die dictatorem eum ex authoritate patrum iussuq;
» populi dictum, Veios allatus est nuncius: cum esset satis altum Iani-
» culum, vbi sedens prospectaret hostem, descendit in æquum: atq; illo
» ipso die media in vrbe, qua nũc busta Gallica sunt, & postero die cir-
» ca Gabios cecidit Gallorum legiones. Quid post multos annos, cum
» ad furcas Caudinas ab Samnite hoste sub iugum missi sumus? vtrum
» tandem L. Papyrius Cursor iuga Samnij perlustrando, an Luceriam
» premendo, obsidendoq;, & lacessendo victorem hostem, depulsum
» ab Romanis ceruicibus iugũ superbo Samniti imposuit? Modo con-
» suli Luctatio quæ alia res, quam celeritas victoriã dedit? quod poste-
» ro die, quam hostem vidit, classem grauem commeatibus, impeditã
» suo ipsam instrumento atq; apparatu, oppressit. Stultitia est, sedendo C
» aut votis debellari credere posse: armari copias oportet, deducendas
» in æquum, vt vir cum viro congrediaris. Audendo, agendoq, res Ro-
» mana creuit, non his sensibus, consilijsve, quæ timidi cauta vocant.

Hęc velut concionanti Minutio circunfundebatur tribunorũ equitumq; Romanorũ multitudo, & ad aures quoq; militum dicta ferocia voluebãtur: ac si militaris suffragij res esset, haud dubie ferebant Minutium Fabio duci pręlaturos. Fabius pariter in suos haud minus quam in hostes intentus, prius ab alijs inuictum animum præstans, quanquam probe scire, nõ in castris modo suis, sed iam etiam Romę suam cunctationem infamem esse, obstinatus tamen eodem consiliorum tenore, æstatis reliquum extraxit: vt Annibal destitutis ab spe summa appetiti certaminis, iam hybernis locum circumspectaret: quia

A quia ea regio præsentis erat copiæ, non perpetuæ, arbusta vineæq;, & cōsita omnia magis amœnis quam necessarijs fructibus. Hac per exploratores relata fama Fabio, cum satis sciret per easdē angustias, quibus intrauerat Falernum agrum, redriturū, Calliculam montem & Casilinum occupat modicis præsidijs: quæ vrbs Vulturno flumine dirempta, Falernum à Campano agro diuidit: ipse iugis ijsdem exercitum reducit, misso exploratum cum CCCC. equitibus sociorum L. Hostilio Mancino: qui ex turba iuuenum audientium sæpe ferociter concionantem magistrum equitum, progressus primo exploratoris modo, vt ex tuto specularetur hostē, vbi vagos passim per vicos Numidas vidit, per occasionem etiam paucos occidit, extemplo occupatus certamine est animus, exciderunt q; præcepta dictatoris: qui quam tuto posset progressum prius recipere sese iusserat, quam in conspectum hostiū veniret. Numidæ alij atq; alij occursantes, re-B fugientesq;, ad castra prope ipsum cum fatigatione equorū atq; hominū pertraxere. inde Cartalo, penes quem summa equestris imperij erat, concitatis equis inuectus, cum prius quam ad coniectū teli veniret, auertisset hostē, quinq; millia ferme continenti cursu secutus est fugientes Mancinus. postquam nec hostē desistere sequi, nec spem vidit effugiendi esse, cohortatus suos in prælium redijt, omni parte virium impar. itaq; ipse, & delecti equitū circunuenti occidūtur. cæteri effuso rursus cursu Cales primum, inde prope inuijs callibus ad dictatorem perfugerunt. Eo forte die Minutius se coniunxerat Fabio, missus ad firmandum præsidio saltum, qui super Taracinam in arctas coactus fauces imminet mari, ne immunito Appiæ limite, Pœnus peruenire in agrum Romanum posset. Coniunctis exercitibus dictator ac magister equitum castra in viam deferunt, qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hostes aberant. Postero die C Pœni quod viæ inter bina castra erat, agmine compleuere. Cum Romani sub ipso constitissent vallo, haud dubie æquiore loco, successit tamen Pœnus cum expeditis equitibus, atq; ad lacessendum hostem raptim, & procursando, recipiēdoq; sese, pugnauere. Restitit suo loco Romana acies, lenta pugna, & ex dictatoris magis quam Annibalis fuit voluntate. CC. ab Romanis, DCCC. hostium cecidere. Inclusus inde videri Annibal, & ad Casilinum obsessus: cum Capua, & Samnium, & tantum ab tergo diuitum sociorū Romanis commeatus subueheret: Pœnus contra intra Formiana saxa, ac Linterni arenas, stagnaq; perhorrida situ, hybernaturus esset. Nec Annibalē fefellit suis se artib. peti. itaq; cū per Casilinū euadere nō posset, petēdiq; montes & iugū Calliculæ superandū esset: nec vbi Romanus inclusum vallibus agmen aggrederetur, ludibrium oculorū specie ter-

ribile ad frustrandum hostem commentus, principio noctis furtim succedere ad montes statuit. fallacis consilij talis apparatus fuit. Faces vndiq; ex agris collectæ, facesq; virgarum atq; arida sarmenta prę ligantur cornibus boum: quos domitos, indomitosq; multos inter cæteram agrestem prædam agebat. ad duo millia ferme boum effecta: Asdrubaliq; negocium datum, vt primis tenebris noctis id armentum accensis cornibus ad montes ageret, maxime, si posset, super saltus ab hoste insessos. Primis tenebris silentio mota castra boues aliquanto ante signa acti. vbi ad radices montium, viasq; angustas ventum est, signum extemplo datur, vt accensis cornibus armenta in aduersos concitentur montes. & metus ipse relucentis flammæ ex capite, calorq; iam ad viuum, ad imaq; cornuum adueniens, velut stimulatus furore agebat boues. quo repēte discursu haud secus quā syluis montibusq; accensis, omnia circum virgulta ardere: capitūq; inquietatio excitans flammam, hominum passim discurrentiū speciem præbebat. Qui ad transitus saltus insidendos locati erant, vbi in summis montibus, ac super se quosdā ignes conspexerūt, circumuentos se esse rati, præsidio excessere: qua ingens emicabat flamma, velut tutissimum iter petentes summa montium iuga. tum in quosdam boues palantes à suis gregibus inciderunt: & primo cum procul cernerent, veluti flammas spirantium miraculo attoniti constiterunt. deinde vt humana apparuit fraus, tum vero insidias rati esse, cum multo maximoq; strepitu concitant se in fugam, leuiq; armaturæ hostium incurrere. cæterum mox æquato timore neutros pugnam incipiētes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro Alifano posuit castra. Hūc tumultum sensit Fabius: cæterum & insidias esse ratus, & ab nocturno vtiq; abhorrens certamine, suos munimentis tenuit. Luce prima sub iugo montis prælium fuit, quo interclusam ab suis leuem armaturā facile (etenim numero aliquantum præstabant) Romani superassent, nisi Hispanorum cohors ad idipsum remissa ab Annibale, peruenisset. ea assuetior montibus, & ad concursandum inter saxa rupesq; aptior ac leuior, cum velocitate corporum, tum armorum habitu, campestrem hostem grauem armis, statariumq; pugnæ genere facile elusit. Ita haudquaquam pari certamine digressi Hispani fere omnes incolumes, Romani aliquot suis amissis, in castra contenderūt. Fabius quoq; mouit castra: transgressusq; saltum super Alifas loco alto ac munito consedit. Tum per Samnium Romam se petere simulans Annibal, vsq; in Pelignos populabundus redijt. Fabius medijs inter hostiū agmen vrbemq; Romam iugis ducebat, nec absistens, nec congrediens. Ex Pelignis Pœnus fle-

A nus flexit iter, retroque Apuliam repetens, Gerionem peruenit, vrbem metu, quia collapsa ruinis pars mœnium erat, ab suis desertam. Dictator in Larinate agro castra communiit. inde sacrorum causa Romam reuocatus, non imperio modo, sed consilio etiam, ac prope precibus agens cum magistro equitum, vt plus consilio, quam fortunæ confidat: & se potius ducem, quam Sempronium Flaminiumque imitetur, ne nihil actum censeret, exacta prope æstate per ludificationem hostis: medicos quoq; plus interdum quiete, quam mouendo atque agendo proficere. haud paruam rem esse, ab toties victore hoste vinci desisse, & ab continuis cladibus respirasse. Hæc nequicquam præmonito magistro equitum, Romam est profectus. Principio æstatis qua hæc gerebantur, in Hispania quoq; terra mariq; cœptum bellum est. Asdrubal ad eum nauium numerum, quem à fratre instructum, paratumque acceperat, decem adiecit. quadra-
B ginta nauium classem Himilconi tradidit, atque ita Carthagine profectus nauibus prope terram, exercitum in littore ducebat, paratus confligere quacunque parte copiarum hostis occurrisset. Cn. Scipioni, postquam mouisse ex hybernis hostem audiuit, primo idem consilij fuit: deinde minus terra proter ingentem famam nouorum auxiliorum concurrere ausus, delecto milite in naues imposito, quinque & triginta nauium classe ire obuiam hosti pergit. Altero ab Tarracone die ad stationem X. millia passuum distantem ab ostio Iberi amnis peruenit. inde duæ Massiliensium speculatoriæ præmissæ retulerunt, classem Punicam stare in ostio fluminis, castraque in ripa posita. Itaque vt improuidos incautosq; vniuersos simul effuso terrore opprimeret, sublatis ancoris ad hostē vadit. Multas & locis altis positas turres Hispania habet, quibus & speculis, & propugnaculis aduersus latrones vtuntur. Inde primo conspectis
C hostium nauibus, datum signum Asdrubali est: tumultusq; prius in terra & castris, quam ad mare & ad naues est ortus, nondum aut pulsu remorum, strepituq; alio nautico exaudito, aut aperientib⁹ classem promontoriis: cum repente eques alius super alium ab Asdrubale missus, vagos in littore, quietosq; in tentoriis suis, nihil minus quam hostem aut prælium eo die expectantes, conscendere naues propere, atque arma capere iubet. classem Romanam iam haud procul à portu esse. Hæc equites dimissi passim imperabant. mox Asdrubal ipse cum omni exercitu aderat: varioq; omnia tumultu strepunt, ruentibus in naues simul remigibus militibusq;, fugientium magis è terra quam in pugnam euntium modo. Vix dum omnes conscenderant, cum alij resoluunt oras, aut ancoram vellunt: alij, ne quid teneat, ancoralia incidunt: raptimque omnia præpropere agendo,

militũ apparatu nautica ministeria impediuntur, trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohibetur. Etiã Romanus non appropinquabat modo, sed direxerat etiã in pugnã náues. itaq; non ab hoste & prælio magis Pœni, quam suomet ipsi tumultu turbabãtur: & tentata verius pugna, quam inita, in fugam auerterunt classem. & cum auersi, ac diuerso late agmine à tam multis simul venientibus haud sane impenetrabiles essent, in littus passim naues egerũt: atq; alij vadis, alij sicco littore excepti, partim armati, partim inermes ad instructam per littus aciem suorum perfugere. Duæ tamen primo concursu captæ erant Punicæ naues, quatuor suppressæ. Romani, quanquã terra hostium erat, armatamq; aciem toto prætentam in littore cernebant, haud cunctanter tamẽ insecuti trepidam hostium classem, naues omnes, quæ non aut perfregerãt proras littore illisas, aut carinas fixerant vadis, religatas puppib. in altum extraxere, ad V. & XX. naues ex XXX. cepere. Neq; id pulcherrimum eius victoriæ fuit, sed quod vna leui pugna toto eius oræ mari potiti erant. Itaq; ad Honoscam classe prouecti, exscensu nauibus in terram facto, cum vrbem vi cepissent, captamq; diripuissent, Carthaginem inde petunt: atq; omnẽ agrum circa depopulati, postremo tecta quoque coniuncta muro, portisq; incenderunt. Inde iam præda grauis ad Longunticam peruenit classis. vbi vis magna sparti fuit, ad rem nauticam congesta ab Asdrubale, quod satis in vsum fuit, sublato, cæterum omne incensum est. Nec continentis modo proiectas oras præteruecta, sed in Ebusum insulam transmissum. vbi vrbe, quæ caput insulæ est, biduum nequicquam summo labore oppugnata, vbi in spem irritam frustra teri tempus animaduersum est, ad populationem agri versi, direptis aliquot incensisq; vicis, maiore quam ex continenti præda parta, cum in naues sese recepissent, ex Balearibus insulis legati pacem petentes ad Scipionem venerunt. Inde flexa retro classis, reditumq; in citeriora prouinciæ: quo omnium populorũ, qui Iberum incolunt, multorum & vltimæ Hispaniæ legati concurrerunt. Sed qui vere ditionis imperiique Romani facti sunt, obsidibus datis, populi amplius fuerunt centumuiginti. Igitur terrestribus quoq; copiis satis fidens Romanus, vsq; ad saltum Castulonensem est progressus. Asdrubal in Lusitaniam, ac propius Oceanum concessit. Quietum inde fore videbatur reliquum æstatis tempus, fuissetque per Pœnum hostem: sed præterquam quod ipsorum Hispanorũ inquieta auidaq; in nouas res sunt ingenia, Mandonius vir nobilis, qui antea Ilergetum regulus fuerat, postquã Romani ab saltu recessere ad maritimam oram, concitis popularibus, in agrum pacatum Romanorum sociorum ad populandum venit.

Aduer-

A Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxiliis à Scipione missis, leui certamine vt tumultuariam manum fudere, multis occisis, quibusdam captis, magnaq; parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Asdrubalem cis Iberum ad socios tutandos retraxit. castra Punica in agro Ilercaonensium, castra Romana ad nouam classem erant, cum fama repens alio vertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos obsidesq; dederant Romanis, nuncio misso à Scipione exciti arma capiunt, prouinciamque Carthaginiensium valido exercitu inuadunt: tria oppida vi expugnant. inde cum ipso Asdrubale duob. prælijs egregie pugnãtes, XV. millia hostium occiderunt, quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt. Hoc statu rerum in Hispania, P. Scipio in prouinciã venit, prorogato post consulatum imperio, ab Senatu missus cum XXX. longis nauibus, & octo millibus militum, magnoq; commeatu

B aduecto. Ea classis ingens agmine onerariorum procul visa cum magna lætitia ciuium sociorumq;, portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri coniungitur: ac deinde communi animo consilioq; gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginiensibus Celtiberico bello, haud cunctanter Iberum transgrediuntur: nec vllo viso hoste Saguntum pergunt ire, quod ibi obsides totius Hispaniæ custodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico in arce custodiri præsidio. Id vnum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hispaniæ populorum animos morabatur, ne sanguine liberorum suorum culpa defectionis lueretur. Eo vinculo Hispaniam vir vnus solerti magis quam fideli consilio exoluit. Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus, fidus ante Pœnis: tũ (qualia pleraq; sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem. cæterum transfugam sine magnæ rei proditione venientem

C ad hostes, nihil aliud quam vnum vile atq; infame corpus esse ratus, id agebat, vt quam maximum emolumentum nouis sociis esset. circumspectis igitur omnibus quæ fortuna potestatis eius poterat facere, obsidibus potissimum tradendis animum adiecit: eam vnam rem maxime ratus conciliaturam Romanis principum Hispaniæ amicitiam. Sed cum iniussu Bostaris præfecti satis sciret nihil obsidum custodes facturos esse, Bostarem ipsum arte aggreditur. Castra extra vrbẽ in ipso littore habebat Bostar, vt aditũ ex portu intercluderet Romanis. ibi eum in secretum abductum, velut ignorantem monet, in quo statu sit res. Metum continuisse ad eam diem Hispanorũ animos, quia procul Romani abessent: nunc cis Iberum castra Romana esse, arcem tutam, perfugiumq; nouas volentibus res. Itaq; quos metus non teneat, beneficio & gratia deuinciendos esse. Mi-

ranti

ranti Bostari, percontantiq; quodnam id subitum tantæ rei donum A possit esse: Obsides, inquit, in ciuitates remitte. id priuatim parentibus, quorum maximum nomen in ciuitatibus est suis, & publice populis gratum erit. Vult sibi quisque credi, & habita fides ipsam plerunque obligat fidem. Ministerium restituendorũ domos obsidum, mihimet deposco ipse, vt opera quoque impensa consiliũ adiuuem meum, & rei suapte natura gratę, quantam insuper gratiam possim, adijciam: Homini non ad cætera Punica ingenia callido vt persuasit, nocte clam progressus ad hostium stationes, conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, & ab iis ad Scipionem perductus, quid afferret expromit. Fide accepta dataque, ac loco & tempore constituto ad obsides tradẽdos, Saguntum redit. diem insequentem absumpsit cum Bostare mandatis ad rem agendam accipiendis dimissus, cum se nocte iterum, vt custodias hostium falleret, constituisset, ad compositam cum iis horam excitatis custodibus puerorum profectus, veluti ignarus in præparatas sua fraude insidias ducit. In castra Ro- B mana perducti, cætera omnia de reddendis obsidibus, sicut cum Bostare constitutum erat, acta per eundem ordinem quasi Carthaginiensium nomine sic agerentur. Maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quam quanta futura Carthaginiensium fuerat. illos enim graues superbosque in rebus secundis expertos, fortuna & timor mitigasse videri poterat. Romanus primo aduentu, incognitus ante, ab re clementi liberalique initium fecerat: & Acedux vir prudens haud frustra videbatur socios mutasse. Itaque ingenti consensu ad defectionem omnes spectare: armaque extemplo mota forent, ni hyems quæ Romanos quoque & Carthaginienses concedere in tecta coegit, interuenisset. Hæc in Hispania quoque secunda æstate Punici belli gesta, cum in Italia paululum interualli cladibus Romanis solers cunctatio Fabij fecisset: quæ vt Annibalem non me C diocri solicitum cura habebat, tandem eum militiæ magistrum delegisse Romanos cernentẽ, qui bellũ ratione, non fortuna gereret: ita contẽpta erat inter ciues armatos pariter togatosq;, vtique postquam absente eo, temeritate magistri equitũ lęto, vt verius dixerim, quam prospero euentu, pugnatũ ferat. Accesserãt duę res ad augendam inuidiã dictatoris. Vna fraude ac dolo Annibalis: quod cum à perfugis eis monstratus ager dictatoris esset, omnibus circa solo æquatis, ab vno eo ferrũ ignemq; & vim omnẽ hostiũ abstineri iussit, vt occulti alicuius pacti ea merces videri posset. altera ipsius facto, primo forsitã dubio, quia nõ expectata in eo senatus authoritas est: ad extremum haud ambigue in maximã laudẽ verso, in permutãdis captiuis: quod sicut primo Punico bello factũ erat, cõuenerat inter

duces

A duces Romanos, Pœnumq;, vt quæ pars plus reciperet quam daret, argenti pondo bina & selibras in militem præstaret, CCXLVII. cum plures Romanus quam Pœnus recepisset, argentumq; pro eis debitum sæpe iactata in senatu re, quoniã non consuluisset patres, tardius rogaretur: inuiolatũ ab hoste agrum misso Romã filio vendidit, fidemq; publicam impẽdio priuato exoluit. Annibal pro Gerionis mœnibus, cuius vrbis captæ atq; incensæ ab se in vsum horreorum, pauca reliquerat tecta, statiua habebat. inde frumentatum duas exercitus partes mittebat: cum tertia ipsa expedita in statione erat, simul castris præsidio, & circunspectans nec vnde impetus in frumentatores fieret. Romanus tunc exercitus in agro Larinati erat. præerat Minutius magister equitũ, profecto, sicut ante dictum est, ad vrbem dictatore. Cæterum castra quæ in monte alto ac tuto loco posita fuerãt, iam in planũ deferũtur: agitabanturq; pro ingeB nio ducis consilia callidiora, vt impetus aut in frumentatores palantes, aut in castra relicta, cum leui manu præsidioq; fieret. Nec Annibalem fefellit, cum duce mutatam esse belli rationem, & ferocius quam consultius rem hostes gesturos. Ipse autem (quod minime quis crederet) cum hostis propius esset, tertiam partem militum frumentatum, duabus in castris retentis, dimisit: deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo ferme à Gerione millia, in tumulum hosti conspectu: vt intentum sciret esse ad frumentatores, siqua vis fieret, tutãdos. Propior inde ei atque ipsis imminens Romanorum castris tumulus apparuit: ad quem capiendum si luce palam iretur, quia haud dubie hostibus breuiore via præuentus esset, nocte clam missi Numidæ ceperunt. quos tenentes locum contempta paucitate Romani postero die cum eiecissent, ipsi eo trãsferunt castra. Tum itaque vt exiguum spacij vallum à vallo aberat, & id ipsum totum C prope compleuerat Romana acies, simul & per auersa castra à castris Annibalis equitatus cum leui armatura emissus in frumentatores late cædem fugamque hostium palatorum fecit: nec acie certare Annibal ausus: quia tanta paucitate vix castra, si oppugnarentur, tutari poterat. iamque artibus Fabij pars exercitus aberat, iam ferme sedendo & cunctando bellum gerebat, receperatque suos in priora castra, quæ pro Gerionis mœnibus erant. Iusta quoque acie, & collatis signis dimicatum, quidam authores sunt. primo concursu Pœnum vsque ad castra fusum, inde eruptione facta repente versum terrorem in Romanos: Numerij Decimi Samnitis deinde aduentu prælium restitutum. hinc principem genere ac diuitiis non Bouiani modo, vnde erat, sed toto Samnio, iussu dictatoris octo millia peditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cum

cum apparuisset Annibali spem parti vtrique præbuisse noui subsidij: tumque Fabio ab Roma veniente, Annibalem insidiarum quoq; aliquid timentem recepisse suos: Romanum insecutum adiuuante Samnite duo castella eo die expugnasse: sex millia hostiũ cæsa, quinque admodum Romanorum. tamen in tam pari prope clade famam egregiæ victoriæ cum vanioribus literis magistri equitum Romam perlatam. De his rebus persæpe & in senatu & in cõcione actum est. Cum lęta ciuitate dictator vnus nihil nec famę, nec literis crederet, vt si vera omnia essent, secunda se magis quam aduersa timere diceret: tum M. Metellus tribunus plebis id vnum enimuero ferendum esse negat, non præsentem solum dictatorem obstitisse rei bene gerendæ, sed absentem etiam gestæ obstare: & inducendo bello sedulo tempus terere, quo diutius in magistratu sit, solusq; & Romæ & in exercitu imperium habeat. quippe consulum alterum in acie cecidisse, alterum specie classis Punicæ persequendę procul ab Italia ablegatum. duos prætores Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum neutra hoc tempore prouincia prætore egeat. M. Minutium magistrum equitum, ne hostem videret, ne quid rei bellicæ gereret, prope in custodia habitum. Itaq; hercule, non Samnium modo, quo iam tanquam trans Iberum agros Pœnis concessum sit, sed Campanum Calenumq;, & Falernum agrum peruastatos esse, sedente Casilini dictatore, & legionibus populi Romani agrum suum tutante: exercitum cupientem pugnare, & magistrum equitum, clausos prope intra vallum retentos, tanquam hostibus captiuis arma adempta. tandem vt abscesserit inde dictator, vt obsidione liberatos extra vallum egressos fudisse ac fugasse hostes. Quas ob res, si antiquus animus plebi Romanæ esset, audacter se laturum fuisse de abrogando Q. Fabij imperio. Nunc modicam rogationem promulgaturum de æquando magistri equitum & dictatoris iure: nec tamen, ne ita quidem prius dimittendum ad exercitum. Q. Fabium, quam consulem in locum C. Flaminij suffecisset. Dictator concionibus se abstinuit in actione minime popularis, ne in senatu quidem satis ęquis auribus audiebatur, tunc cum hostem verbis extolleret, bienniique clades per temeritatem atq; inscitiam ducum acceptas referret: magistroq; equitum, quod contra edictum suum pugnasset, rationem diceret reddendam esse. si penes se summa imperij consiliiq; sit, propediem effecturum, vt sciant homines, bono imperatori haud magni fortunam momenti esse: mentem rationemq; dominari. se sæuo tempore, & sine ignominia seruasse exercitum, quam multa millia hostium occidisse, ducere maiorem gloriam esse. Huius generis orationibus frustra habitis, & consule creato M. Attilio Regulo, ne

præsens

A præsens de iure imperij dimicaret, pridie quam rogationis ferendæ dies adesset, nocte ad exercitum abiit. Luce orta, cum plebis concilium esset, magis tacita inuidia dictatoris, fauorque magistri equitum animos versabat, quam satis audebant homines ad suadendũ, quod vulgo placebat, prodire: & fauore superante, authoritas tamen rogationi deerat. Vnus inuentus est suasor legis C. Terentius Varro, qui priore anno prætor fuerat, loco nõ humili solum, sed etiam sordido ortus. patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorẽ mercis filioq; hoc ipso in seruili eius artis ministerio vsum, is iuuenis vbi ex eo genere quæstus pecunia à patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ adiecit, togaque & forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus, causisq; aduersus rem & famam bonorum, primum in notitiam populi, deinde ad honorem peruenit. quæstura quoq;, & duabus ædilitatibus, plebeia & curuli, postremo & præ-
B tura perfunctus. iam ad consulatus spem cum attolleret animos, haud parum callide auram fauorabilis populi ex dictatoria inuidia petiit: sicq; plebis vnus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quique Romæ, quique in exercitu erant, æqui atq; iniqui, præter ipsum dictatorem, in contumeliam eius latam acceperunt. ipse, qua grauitate animi criminantes se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in se sæuientis iniuriam tulit: acceptisq; in ipso itinere literis senatuscõsulti de æquato imperio, satis fidens haud quaquam cum imperij iure artem imperandi æquatam, cumque inuicto à ciuibus hostibusque animo ad exercitum rediit. Minutius vero cum iam ante vix tolerabilis fuisset, secundis rebus, ac fauore vulgi: tum vtique immodice immodesteque non Annibale magis victo ab se, quam Fabio, gloriari. Illum in rebus asperis vnicum ac parem ducem quæsitum Annibali, maiorem minori, dictatorem ma-
C gistro equitum, quod nulla memoria habeat annalium, iussu populi æquatum in eadem ciuitate, in qua magistri equitum virgas ac secures dictatoris tremere atq; horrere soliti sunt. in tantum suam felicitatem virtutemque enituisse. ergo secuturum se fortunam suam, si dictatoris cunctatio in segnitie deorum hominumq; iudicio damnata perstaret. Itaque quo die primum congressus est cum Fabio, statuendum omnium primum ait esse, quemadmodum imperio adæquato vtantur. se optimum ducere, aut diebus alternis, aut, si maiora interualla placerent, partitis temporibus alternis summum ius imperiumq; esse, vt par hosti non solum consilio, sed viribus etiam esset, si quam occasionem rei gerendæ habuisset. Q. Fabio haudquaquam id placere: omnia enim fortunam habiturã, quæcunq; temeritas collegæ habuisset: sibi cõmunicatum cum illo, sed non adem-

ptum

ptum imperium esse. itaq; se nunquam volentem parte qua posset, A rerum cōsilio gerendarum cessurum: nec se tempora aut dies imperij cum eo, sed exercitus diuisurum. suisq; consiliis, quoniam omnia non liceret, quæ posset, seruaturum. Ita obtinuit, vt legiones. sicut consulib. mos esset, inter se diuiderent. prima & quarta Minutio, secunda & tertia Fabio euenerunt. item equites pari numero, sociumque & Latini nominis auxilia diuiserunt. castris se quoque separari magister equitum voluit. Duplex inde Annibali gaudium fuit (neq; enim quicquam eorum quæ apud hostes agerentur, eum fallebat, & perfugis multa indicantibus, & per suos explorantem) nam & liberam Minutij temeritatē se suo modo capturum, & solertiæ Fabij dimidium virium decessisse. Tumulus erat inter castra Minutij, Pœnorumq;, eum qui occupasset, haud dubie iniquiorem erat hosti locum facturus. eum non tam capere sine certamine volebat Annibal, quanquā id operæprecium erat, quam causam certaminis cum B Minutio, quem semper occursurū ad obsistendum satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori, quia nō modo syluestre quicquam, sed ne vepribus quidem vestitū habebat: re ipsa natus tegendis insidiis eo magis, quod in nuda valle nulla talis fraus timeri poterat. & erant in anfractibus cauæ rupes, vt quædam earum ducenos armatos possent capere. In has latebras, quot quenq; locum apte insidere poterant, quinq; millia conduntur peditum equitumque. nec vbi tamen aut motus alicuius temere egressi, aut fulgor armorum fraudem in valle tam aperta detegeret, missis paucis prima luce ad capiendum quem ante diximus tumulum, auertit oculos hostium. Primo statim cōspectu contempta paucitas, ac sibi quisq; deposcere pellendos inde hosteis. ad locum capiēdum dux ipse inter stolidissimos ferocissimosq; ad arma vocat, & vanis animis & minis increpat hostem. Principio leuem arma- C turam dimittit, deinde conserto agmine mittit equites: postremo, cum hostibus quoq; subsidia mitti videret, instructis legionib. procedit. Et Annibal laborantib. suis alia atq; alia, crescente certamine, mittens auxilia peditum equitumq;, iam iustam expleuerat aciem, ac totis vtrinque viribus certabatur. Prima leuis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco succedens tumulum, pulsa detrusaq; terrorem in succedentem intulit equitem, & ad signa legionum refugit. peditum acies inter perculsos impauida sola erat, videbaturq;, si iusta aut si recta pugna esset, haud quaquam impar futura. tantum animorum fecerat prospere ante paucos dies res gesta. sed exorti repente insidiatores, eum tumultum terroremque in latera vtrinque, ab tergoque incursantes fecerunt, vt neque animus ad pu-

A ad pugnam, neq; ad fugam spes cuiquā superesset. Tunc Fabius primo clamore pauentium audito, dein conspecta procul turbata acie Ita est, inquit, non celerius quam timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fabio æquatus imperio, Annibalem & virtute & fortuna superiorem videt. sed aliud iurgandi succensendiq; tempus erit: nunc signa extra vallum proferte. victoriam hosti extorqueamus, confessionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte cæsis aliis, aliis circūspectantibus fugam. Fabiana se acies repente velut cœlo demissa ad auxilium ostendit. itaq; priusquam ad coniectū teli veniret, aut manum consereret, & suos à fuga effusa, & à feroci pugna hostes continuit. Qui solutis ordinibus vage dissipati erant, vndiq; confugerāt ad integram aciem. qui plures simul terga dederant, conuersi in hostem, voluentesq; orbem, nunc sensim referre pedem, nunc cōglobati restare. ac iam prope vna acies facta erat victi atq; integri exer-

B citus, inferebantq; signa ad hostē: cum Pœnus receptui cecinit, palam ferente Annibale, ab se Minutium, se à Fabio victum. Ita per variam fortunā diei maiore parte exacta, cum in castra reditum esset, Minutius conuocatis militibus, Sæpe ego, inquit, audiui, milites, eum primum esse virum, qui ipse cōsulat quid in rem sit: secundum, eum qui bene monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenij esse. Nobis quoniā prima animi ingeniiq; negata sors est, secundam ac mediam teneamus, & cum imperare discimus, parere prudenti in animum inducamus. castra cum Fabio iungamus. ad prætorium eius signa cum tulerimus: vbi ego eum parentem appellauero, quod beneficio eius erga nos, ac maiestate eius dignum est: vos milites eos, quorum vos modo arma dextræq; texerunt, patronos salutabitis: & si nihil aliud, gratorum certe nobis animorum gloriā dies hæc dederit. Signo dato, cōclamatur

C inde vt colligantur vasa. profecti agmine incedentes, ad dictatoris castra, in admirationem, & ipsum, & omnes qui circa erant, conuerterunt. Vt constituta sunt ante tribunal signa, progressus ante alios magister equitum, cum patrem Fabium appellasset, circumfusosq; militum eius totum agmen patronos consalutasset: Parentibus, inquit, meis, dictator, quibus te modo nomine, quo fando possum, æquaui, vitam tantum debeo: tibi cum meam salutem tum omnium horum. itaq; plebiscitū, quo oneratus magis quam honoratus sum, primus antiquo, abrogoq;: &, quod tibi mihiq;, quod meo exercitui tuoque conseruato ac conseruatori sit felix, sub imperium auspiciumque tuum redeo, & signa hæc legionesq; restituo, tu quæso placatus, me magistrum equitum, hos ordinibus suis quenque teneri iubeas. Tum dextræ interiunctæ: militesq; concione dimissa à notis

ignotisque benigne atq; hospitaliter inuitari: lætusque dies ex admodũ tristi paulo ante ac prope execrabili factus. Romæ, vt est perlata fama rei gestæ, dein literis non magis ipsorum imperatorum, quam vulgo militum ex vtroque exercitu affirmata, pro se quisque Maximum laudibus ad cœlum ferre. Par gloria apud Annibalẽ hostesq; Pœnos erat: ac tum demum sentire, cum Romanis, atque in Italia bellum esse: nam biennio ante adeo & duces Romanos, & milites spreuerant, vt vix cum eadem gente bellum esse crederent, cuius terribilem eam famam à patribus accepissent. Annibalem quoq; ex acie redeuntem dixisse ferunt, tandem eam nubem, quæ sederet in iugis montium, solicitatam procella imbrem dedisse. Dum hæc geruntur in Italia: Cn. Seruilius Geminus consul cum classe nauium circunuectus Sardiniæ & Corsicæ oram, & obsidibus vtrinque acceptis, in Africam transmisit: & prius quam in continentem descensiones faceret, Meninge insula vastata, & ab incolentibus circa eam, ne & ipsorum vreretur diripereturque ager, decem talentis argenti acceptis, ad littora Africæ accessit, copiasque exposuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, naualesque socij iuxta effusi, ac si insulas cultorum egentes prædarentur. itaque in insidias temere illati, cum à frequentibus palantes, & locorum ignari circumuenirentur, cum multa cæde, ac fœda fuga retro ad naues compulsi sunt. Ad mille hominum, cum his Sempronio Blæso quæstore amisso, classis à littoribus hostium plenis trepide soluta in Siciliam cursum tenuit: traditaque Lilybæi, T. Otacilio prætori, vt ab legato eius P. Sura Romam reduceretur. ipse per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam traiecit: literisque Q. Fabij accitus & ipse, & collega eius Marcus Attilius, vt exercitum ab se exacto iam prope semestri imperio acciperent. Omnium prope annales Fabium dictatorem aduersus Annibalem rem gessisse tradunt. Cœlius etiam eum primum à populo creatum dictatorem scribit. Sed & Cœlium & cæteros fugit, vni consuli Cn. Seruilio, qui tunc procul in Gallia prouincia aberat, ius fuisse, dicendi dictatoris: quam moram quia expectare territa iam clade ciuitas non poterat, eo decursum esse, vt à populo crearetur, qui pro dictatore esset: res inde gestas gloriamque insignem ducis, & augendæ titulum imaginis posteris, vt dictator pro dictatore diceretur, facile obtinuisse. Consules M. Attilius Regulus, Cn. Seruilius Geminus, exercitu accepto, hybernaculis mature communitis (tum enim autumni erat tempus) Fabij artibus cum summa inter se concordia bellum gesserunt. Frumentatum exeunti Annibali diuersis locis opportune aderant, carpentes agmen, palantesque excipientes. in casum

vniuersæ

A vniuersæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hostis, non veniebant. adeoque inopia est coactus Annibal, vt nisi tum fugæ speciem abeundo timuisset, Galliam repetiturus fuerit: nulla relicta spe alendi exercitus in eis locis, si insequentes consules eisdem artibus bellum gererent. Cum ad Gerionem iam hyeme impendente constitisset bellum, Neapolitani legati Romam venere. ab iis quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam illatæ, atque ita verba facta, vt dicerent, scire se Romani populi ærarium bello exhauriri: & cum iuxta pro vrbibus agrisque sociorum, ac pro capite atque arce Italiæ vrbe Romana atque imperio geratur: æquum censuisse Neapolitanos: quod auri sibi cum ad ipsorum ornatum, tum ad subsidium fortunæ à maioribus relictum foret, eo iuuare populum Romanum, si quam opem in sese crederent, eodem studio fuisse oblaturos. gratum sibi patres Romanos populumq; facturum, si
B omnes res Neapolitanorum suas duxissent: dignosq; iudicauerint, à quibus donum animo ac voluntate eorum, qui libentes darent, quam re maius ampliusq;, acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munificentia curaque. patera, quæ ponderis minimi fuit, accepta. Per eosdem dies speculator Carthaginiensis, qui per biennium fefellerat, Romæ deprehensus, præcisisq; manibus dimissus: & serui quinq; & viginti in crucem acti, quod in campo Martio coniurassent. indici data libertas, & æris grauis viginti millia. Legati & ad Philippum Macedonum regem missi ad deposcendum Demetrium Pharium, qui bello victus ad eum fugisset: alij in Ligures ad expostulandum, quod Pœnum opibus auxiliisque suis iuuissent: simul ad visendum ex propinquo, quæ in Boiis atq; Insubribus gererentur. Ad Pinæum quoque regem in Illyricos legati missi ad stipendium, cuius dies exierat, poscendum: aut, si diem proferre vellet, obsides accipien-
C dos. adeo etsi bellum ingens in ceruicibus erat, nullius vsquam terrarum rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. in religionem etiam venit, ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio ante L. Manlius prætor in Gallia vouisset, locatam ad id tempus non esse. itaq; duumuiri ad eam rem creati ab Æmylio prætore vrbis, Cn. Pupius, & Cæso Quintius Flaminius, ædem in arce faciendam locauerunt. Ab eodem prætore ex Senatusconsulto literæ ad consules missæ, vt si iis videretur, alter eorum ad consules creandos Romam veniret: se in eam diem, qua iussissent, comitia edicturum. Ad hæc à consulibus rescriptum, sine detrimento reipublicæ abscedi non posse ab hoste, itaq; per interregem comitia habenda esse potius, quam consulum alter à bello auocaretur. Patrib. rectius visum est, dictatorē à consule dici comitiorum habendorum

V. C. causa. Dictus L. Veturius Philo, M. Pomponium Mathonem magistrum equitum dixit. His vitio creatis, iussisque die quartodecimo se magistratu abdicare, ad interregnum res rediit. consulibus prorogatum in annum imperium. interreges proditi à patribus, Cn. Claudius, Appij filius, Cento: inde Publius Cornelius Asina. in eius interregno comitia habita magno certamine patrum ac plebis. C. Terentium Varronem, sui generis hominem, plebi, insectatione principum, popularibusque artibus conciliatum, ab Q. Fabij opibus & dictatorio imperio concussis, aliena inuidia splendentem, vulgus etiam extrahere ad consulatum nitebatur. patres summa ope obstabant, ne se insectando, sibi æquari assuescerent homines. Bebius Herennius tribunus plebis, cognatus C. Terentij, criminando non senatum modo, sed etiam augures, quod dictatorem prohibuissent commitia perficere, per inuidiam eorum fauorem candidato suo conciliabat. Ab hominibus nobilibus per multos annos B bellum quærentibus, Annibalem in Italiam abductum: ab iisdem, cum debellari possit, fraude id bellum trahi. cum quatuor militum legionib. vniuersis pugnari posse apparuisset, ac eo quod M. Minutius absente Fabio prospere pugnasset, duas legiones hosti ad cædem obiectas: deinde ex ipsa cæde ereptas, vt pater patronusq; appellaretur, qui prius vincere prohibuisset Romanos, quam vinci. Consules deinde Fabianis artibus, cum debellari posset, bellum traxisse. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem ante belli habituros, quam consulem vere plebeium, id est, hominem nouum fecissent. nam plebeios nobiles, iam eisdem initiatos esse sacris: & cõtemnere plebem, ex quo contemni desierint à patribus, cœpisse. Cui non id apparet? id actum & quæsitum esse, vt interregnum iniretur: vt in patrum potestate comitia essent. id consules ambos ad exercitum morãdo quæsisse. id postea, quia inuitis iis dictator esset dictus C comitiorum causa, expugnatum esse, vt vitiosus dictator per augures fieret. Abhorrere igitur interregnum eos: consulatum vnum certe plebis Romanæ esse: populum liberius habiturum, ac daturum ei, qui magis vincere quam diu imperare malit. Cum his orationibus accensa plebs esset, tribus patriciis petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volsone, M. Æmylio Lepido, duobus nobilibus iam
538. familiaribus plebi, C. Attilio Serrano, & Q. Ælio Pæto, quorum alter pontifex, alter augur erat, C. Terentius consul vnus creatur, vt in manu eius essent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas parum fuisse virium in competitoribus eius, L. Æmylium Paulum, qui cum M. Liuio consul fuerat, & damnatione collegæ, & sua prope ambustus euaserat, infestum plebi, diu ac multum recusantem, ad petitio-

A petitionem compellit. is proximo comitiali die, concedentibus omnibus qui cum Varrone certauerunt, parq; magis in aduersando quam collega, datur consuli. Inde prætoria comitia habita. creati M. Pōponius Matho, & P. Furius Philus. Romæ iuris dicundi vrbana sors Pomponio, inter ciues Romanos & inter peregrinos P. Furio Philo euenit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Posthumius Albinus in Galliā. Omnes absentes creati sunt, nec cuiquam eorum præter Terentium consulem, erat mandatus honos, quem iam non antea gessisset, præteritis aliquot fortibus ac strenuis viris, quia in tali tempore nullus nouus magistratus videbatur mandandus. Exercitus quoq; multiplicati sunt. Quantæ autem peditum equitumq; additæ sint copiæ, adeo & numero, & genere copiarum variāt authores, vt vix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia nouorum militum alij scripta in supplementum,

B alij nouas quatuor legiones quinq; legionibus additas, vt nouē legionib. rem gererent. numero quoq; peditum equitumq; legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adiectis: vt quina millia peditum, treceni equites essent: socij duplicem numerum equitum darent, pedites æquarēt. Septem & octoginta millia armatorum, & ducentos in castris Romanis, cum pugnatum ad Cannas est, quidam authores sunt. Illud haud quaquam discrepat, maiore conatu atq; impetu rem actam, quam prioribus annis, quia spem posse vinci hostem dictator præbuerat. Cæterum prius quam signa ab vrbe nouæ legiones mouerent, decemuiri libros adire atq; inspicere iussi, propter territos vulgo homines nouis prodigiis. nam & Romæ in Auentino, & Ariciæ, nunciatū erat, sub idem tempus lapidibus pluisse, & multo cruore, signa in Sabinis cædis, aquas è fonte calidas manasse. id quidem & quod sæpius acciderat, magis ter-

C rebat. & in via Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de cœlo tacti exanimatiq; fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pesto pateras aureas Romam attulerunt. iis sicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum non acceptum. Per eosdem dies ab Hierone classis Hostiā cum magno commeatu accessit. Legati Syracusani in senatū introducti, nunciarunt cædem C. Flaminij Cos. exercitusq; allatam, adeo ægre tulisse regem Hieronem, vt nulla sui propria, regniq; sui clade moueri magis potuerit. itaq;, quanquam probe sciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem prope aduersis rebus, quam secundis esse, missa tamen à se omnia, quibus à bonis fidelibusq; sociis bella iuuari soleant. quæ ne accipere abnuant, magnopere se P. C. orare. Iam omnium primum ominis causa victoriam auream pondo CCCXX. afferre sese: acciperent eam, te-

nerentque, & haberent propriam & perpetuam. aduexisse etiam trecenta millia modium tritici, ducenta hordei, ne commeatus deessent. & quantum præterea opus esset, quo iussissent, subuecturos. Milite atque equite scire nisi Romano Latiniq; nominis non vti populumRomanum: leuium armatorum auxilia etiam externa vidisse in castris Romanis. itaque misisse mille sagittariorum ac funditorum, aptam manum aduersus Baleares ac Mauros, pugnacesq; alias missili telo gentes. Ad ea dona consilium quoq; addebant, vt prætor, cui prouincia Sicilia euenisset, classem in Africam traiiceret: vt & hostes in terra sua bellum haberent, minusq; laxamenti daretur iis ad auxilia Annibali summittenda. Ab senatu ita respõsum regi est: Virum bonum, egregiumq; socium Hieronem esse, atq; vno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani venerit, fidem coluisse, ac rem Romanam omni tempore ac loco munifice adiuuisse: id, perinde ac deberet, pergratum populo Romano esse. Aurum & à ciuitatibus quibusdam allatum, gratia rei accepta, non accepisse populum Romanũ: victoriam, omenq; accipere, sedemq; ei se diuæ dare, dicare Capitolium, templum Iouis Optimi Maximi. in ea arce vrbis Romæ sacratam, volentem propitiamque, firmam ac stabilem fore populo Romano. Funditores, sagittariiq;, & frumentum traditum consulibus. Quinqueremes ad nauium classem, quæ cum T. Octacilio proprætore in Sicilia erant, quinque & viginti additæ: permissumq; est, vt si è republica censeret esse, in Africam traiiceret. Delectu perfecto, consules paucos morati dies, dum socij ab nomine Latino venirent. Milites tunc, quod nunquam antea factum erat, iureiurando à tribunis militum adacti, iussu consulum conuenturos, neque iniussu abituros. nam ad eam diem nihil præter sacramentum fuerat: & vbi ad decuriatum aut centuriatum conuenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, sese fugæ atque formidinis ergo non abituros, neq; ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa. id ex voluntario inter ipsos fœdere à tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum. Conciones prius quam vrbe signa mouerentur, consulis Varronis multæ ac feroces fuere, denunciantes, bellum accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurumque in visceribus reipublicæ, si plures Fabios imperatores haberet, se quo die hostem vidisset, profligaturum. Collegæ eius Pauli vna, pridie quam ex vrbe proficiscerentur, concio fuit, verior quam gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum, nisi id modo: Mirari se, quomodo quis dux, prius quam aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset: iam nunc locatus

A tatus in vrbe sciret, quæ sibi agenda armato forent: & diem quoque
prædicere posset, qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se,
quæ consilia magis res dent hominibus, quam homines rebus, ea
ante tempus immatura non præcepturum. optare, vt quæ cautæ at-
que consulte gesta essent, satis prospere euenirēt. temeritatem, præ-
terquam quod stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum
sua sponte apparebat tuta celeribus consiliis præpositurum: & quo
id constantius perseueraret, Q. Fabius Maximus sic eum proficiscen-
tem allocutus fertur: Si aut collegam (id quod mallem) tui similem
L. Æmyli haberes, aut tu collegæ tui similis esses, superuacanea es-
set oratio mea. nam & duo boni consules etiam me tacente omnia
è republica fide vestra faceretis: & mali nec mea verba aurib. vestris,
nec consilia animis reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem
virum intuenti mihi, tecum omnis oratio est: quem video nequic-
B quam & virum bonum, & ciuem fore, si altera parte claudicet respu-
blica, malis consiliis idem ac bonis iuris & potestatis erit. Erras e-
nim L. Paule, si tibi minus certaminis cum C. Terentio, quam cum
Annibale futurum censes. nescio an infestior hic aduersarius, quam
ille hostis maneat. & cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus lo-
cis ac temporibus certaturus es, & aduersum Annibalem legionesq;
eius tuis equitibus ac peditibus pugnandum tibi est: Varro dux tuis
militibus te est oppugnaturus. Ominis etiam tibi causa absit C. Fla-
minij memoria. tamen ille consul demum, & in prouincia, & ad
exercitum cœpit furere: hic prius quam peteret consulatum, dein-
de in petendo consulatu: nunc quoque consul, prius quam ca-
stra videat, aut hostem, insanit, & qui tantas iam nunc procellas,
prælia atque acies iactando inter togatos ciet, quid inter arma-
tam iuuentutem censes facturum? & vbi extemplo verba res se-
C quitur? Atqui si hic, quod facturum se denunciat, extemplo
pugnauerit: aut ego rem militarem, belli hoc genus, hostem
hunc ignoro, aut nobilior alius Thrasymeno locus nostris cladi-
bus erit. Nec gloriandi tempus aduersus vnum est: & ego contem-
nendo potius, quam appetendo gloriam, modum excesserim. sed ita
res habet, vna ratio belli gerendi aduersus Annibalem est, qua ego
gessi. nec euentus modo hoc docet. stultorum iste magister est: sed
eadem ratio quæ fuit, futuraque, donec res eædem manebunt, im-
mutabilis est. In Italia bellum gerimus, in sede ac solo nostro. om-
nia circa plena ciuium ac sociorum sunt, armis, viris, equis commea
tibus iuuant, iuuabuntque: id iam fidei documentum in aduersis
rebus nostris dederunt. meliores, prudentiores, constantiores nos
tempus diesque facit. Annibal contra, in aliena, in hostili est ter-

ra, inter omnia inimica infestaque, procul à domo, procul à patria. A
neq; illi terra, neque mari est pax. nullæ eum vrbes accipiunt, nulla
mœnia: nihil vsquam sui videt, in diem rapto viuit, partem vix tertiam exercitus eius habet, quem Iberum amnem traiecit. plures fames quam ferrum absumpsit: nec his paucis iam victum suppeditat. Dubitas ergo, quin eum sedendo superaturi simus, qui senescat in dies? non commeatus, non supplementum, non pecuniam habeat? Quam diu pro Gerionis, castelli Apuliæ inopis, tanquam pro Carthaginis mœnibus pugnatum est? Sed ne aduersus te quidẽ ego gloriabor. Cn. Seruilius, atq; Attilius, proximi consules, vide quemadmodũ eum ludificati sint. Hæc vna salutis est via, L. Paule, quam difficilem infestamq; ciues sibi magis, quam hostes facient. idem enim tui, ꝙ hostium milites, volent: idem Varro consul Romanus, quod Annibal Pœnus imperator, cupiet. duob. ducibus vnus resistat oportet. resistes autem, aduersus famam rumoresq; hominum, si satis firm⁹ steteris: si te neq; collegæ vana gloria, neq; tua falsa infamia mouerit. A veritate laborare nimis ius sæpe aiunt, extingui nunquam. Gloriam qui spreuerit, veram habebit. Sine timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem pro perito belli vocent. malo te sapiens hostis metuat, quã stulti ciues laudent. omnia audentem contemnet Annibal: nil temere agentẽ metuet. nec ego, vt nihil agatur, moneo, sed vt agentẽ te ratio ducat, nõ fortuna. tuæ potestatis semper tuaq; omnia sint. armatus intentusq; sis, neq; occasioni tuæ desis, neq; suam occasionem hosti des. omnia nõ properanti clara certaq; erunt. festinatio improuida est, & cæca. Aduersus ea oratio consulis haud sane læta fuit, magis fatentis ea quæ diceret, vera, quam facilia factu esse. Dictatori magistrum equitum intolerabilem fuisse: quid consilij aduersus collegam seditiosum ac temerarium virũ, atq; authoritatis fore? Se populare incendium priore consulatu semissum effugisse, optare vt omnia prospere euenirent. at si quid aduersi caderet: hostiũ se telis potius q̃ suffragiis iratorum ciuium caput obiecturũ. Ab hoc sermone profectũ Paulũ tradunt, prosequentibus primorib. patrum Plebeium consulẽ sua plebs prosecuta, turba q̃ dignitate cõspectior. Vt in castra venerũt, permisto nouo exercitu ac vetere, castris bifariã factis, vt noua minora essent ꝓpius Annibali, in veterib. maior pars & omne robur viriũ esse: tum anni prioris consulẽ M. Attilium ætatem excusantem, Romam miserunt. Cn. Seruilium in minoribus castris legioni Romanæ, & socium peditum equitumq; duobus millibus præficiunt. Annibal quanquã parte dimidia auctas hostium copias cernebat: tamen aduentu consulum mire gaudere. non solum enim nihil ex raptis in diem commeatib.

supera-

A superabat, sed ne vnde raperet quidem, quicquam reliqui erat, omni
vndiq; frumento, posteaquam ager parum tutus erat, in vrbes mu-
nitas conuecto: vt vix decem dierum, quod compertum postea est,
frumentum superesset: Hispanorumq; ob inopiam transitio parata
fuerit, si maturitas temporis expectata foret. Cæterum temeritati
consulis, ac præpropero ingenio materiã etiam fortuna dedit: quod
in prohibendis prædatoribus tumultuario prælio, ac procursu ma-
gis militum, quam ex præparato, aut iussu imperatorũ orto, haud-
quaquam par Pœnis dimicatio fuit. Ad mille & septingentos cæsi:
non plus centum Romanorum sociorumq; occisis. Cæterum victo-
ribus effuse sequentibus, metu insidiarum obstitit Paulus consul,
cuius eo die (nam alternis imperitabant) imperium erat: Varrone in-
dignante, ac vociferante, emissum hostem è manibus: debellariq;,
ni cessatum foret, potuisse. Annibal id damnum haud ægerrime pa-
B ti: quin potius credere, velut inescatam temeritatem ferocioris con-
sulis, ac nouorum maxime militum esse: & omnia ei hostium haud
secus quam sua, nota erant: dissimiles discordesq; imperitare, duas
prope partes tyronum militum in exercitu esse. itaq; locum & tem-
pus insidijs aptum se habere ratus, nocte proxima nihil præter ar-
ma ferentes secum milites ducens, castra plena omnis fortunæ pu-
blicæ priuatæq; relinquit: transq; proximos montes læua pedites
instructos condit, dextra equites, impedimenta per cornua in me-
dium agmen traducit, vt diripiendis velut desertis fuga dominorum
castris, occupatum impeditumq; hostem opprimeret. Crebri relicti
in castris ignes, vt fides fieret, dum ipse longius spacium fuga præri-
peret. falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustratus
esset, tenere in locis consules voluisse. Vbi illuxit, subductæ primo
stationes, deinde propius adeuntibus insolitum silentium admira-
C tionem fecit. Iam satis comperta solitudine in castris, concursus fit
ad prætoria Coss. nunciantium fugam hostium adeo trepidam, vt
tabernaculis stantibus castra reliquerint: quoq; fuga obscurior es-
set, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, vt signa profer-
ri iuberent, ducerentq; ad persequendos hostes, ac protinus castra
diripienda. Et Coss. alter velut vnus turbæ militaris erat. Paulus et-
iam atq; etiam dicere, prouidendum præcauendumq; esse. postremo
cum aliter neq; seditionem, neq; ducem seditionis sustinere posset:
M. Statilium præfectum cum turma Lucanorum exploratum misit.
qui vbi adequitauit portis, subsistere extra munimenta cæteris ius-
sis, ipse cum duobus equitibus vallum intrauit: speculatusq; omnia
cum cura, renunciat insidias profecto esse: ignes in parte castrorum,
quæ vergat in hostem, relictos: tabernacula aperta, & omnia cara in

promptu relicta: argentum quibusdam locis temere per vias velut A obiectum ad prædam vidisse. Quæ ad detinendos à cupiditate animos nunciata erant, ea accenderunt: & clamore sublato à militibus, nisi signum detur, sine ducibus ituros: haudquaquam dux defuit. nam extemplo Varro signum dedit proficiscendi. Paulus, cum ei sua sponte cunctanti, pulli quoq; auspicio non addixissent, obnunciari iam efferenti porta signa collegæ iussit. quod quanquam Varro ægre est passus: Flaminij tamen recens casus, Claudijq; Cos. primo Punico bello memorata naualis clades religionem animo incussit, Dij prope ipsi eo die magis distulere, quam prohibuere imminentem pestem Romanis. nam forte ita euenit, vt cum referri signa in castra iubenti Cos. milites non parerent, serui duo, Formiani vnus, alter Sidicini equitis, qui Seruilio atq; Attilio Coss. inter pabulatores excepti à Numidis fuerant, profugerent eo die ad dominos: qui deducti ad Coss. denunciant omnem exercitum Annibalis trans B proximos montes sedere in insidijs. Horum opportunus aduentus Coss. imperij potentes fecit: cum ambitio alterius suam primum apud eos praua indulgentia maiestatẽ soluisset. Annibal posteaquam motos magis inconsulte Romanos, quam ad vltimum temere euectos vidit, nequicquam detecta fraude, in castra redijt. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequibat: nouaq; consilia indies non apud milites solum mistos ex colluuione omnium gentium, sed etiam apud ipsum ducem oriebantur. nam cum initio fremitus, deinde aperta vociferatio fuisset, exposcentium stipendiũ debitum, querentiumq; annonam primo, postremo famem: & mercenarios milites, maxime Hispani generis, de transitione cepisse consilium fama esset, ipse etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitasse: ita vt relicto peditatu omni, cum equitatu se proriperet. Cum hæc consilia atq; hic habitus animorum esset in castris, moue- C re inde statuit in calidiora, atq; eo maturiora messibus Apuliæ loca: simul vt quo longius ab hoste recessisset, transfugia impeditiora leuibus ingenijs essent. Profectus est nocte, ignibus similiter factis, tabernaculisq; paucis in speciem relictis, vt insidiarum par priori metus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus vltra castra, transq; montes exploratis, cum relatum esset, visum procul hostium agmen: tum die sequenti, eius insequendi consilia agitari cœpta. Cum vtriusq; C O S. eadem, quæ semper ante, fuisset sententia: cæterum Varroni fere omnes, Paulo nemo, præter Seruilium prioris anni C O S. assentiretur: maioris partis sententia ad nobilitandas clade Romana Cannas vrgente fato profecti sunt. Prope eum vicum Annibal castra posuerat auersa à Vulturno vento, qui cam-

A qui campis torridis siccitate nubes pulueris vehit: id cum ipsis castris percommodum fuit, tum salutare præcipue futurũ erat, cum aciem dirigerent, ipsi auersi, terga tantum afflante vento, in obcæcatum puluere effuso hostem pugnaturi. C O S S. satis exploratis itineribus sequentes Pœnum, vt ventum ad Cannas est, vbi in conspectu Pœnũ habebant, bina castra communiunt eodem ferme interuallo, quoad Gerionem, sicut ante, copijs diuisis. Aufidus amnis vtrisq; castris affluens aditum aquatoribus ex sua cuiusq; opportunitate haud sine certamine dabat. ex minoribus tamen castris, quæ posita trans Aufidum erant, liberius aquabantur Romani, quia ripa vlterior nullum habebat hostium præsidiũ. Annibal spem nactus loci, ad equestrem pugnam, qua parte virium inuictus erat, facturus copiam pugnandi consulibus, dirigit aciem, lacessitq; Numidarum procursatione hostes. Inde rursus solicitari seditione militari, ac discordia consulũ
B Romana castra: cum Paulus Sempronij & Flaminij temeritatẽ Varroni, Varro speciosum timidis ac segnibus ducibus exemplum Fabij obijceret: testareturq; deos & homines, hic nullam penes se culpam esse, quod Annibal iam velut suam cepisset Italiam, se constrictum à collega teneri, ferrum atq; arma iratis & pugnare cupientibus adimi militibus: ille si quid proiectis ac proditis ad inconsultam atq; improuidam pugnam legionibus accideret, se omnis culpæ exortem, omnis tamen euentus participem fore diceret. videret, vt quibus lingua prompta ac temeraria esset, æque in pugnam vigerent manus. Dum altercationibus magis quam consilijs tempus teritur, Annibal ex acie, quam ad multum diei tenuerat instructam, cum in castra cæteras reciperet copias, Numidas ad inuadendos ex minoribus castris Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam inconditam turbam cum vixdum in ripam egressi clamore ac tumultu
C fugassent, in stationem quoq; pro vallo locatã, atq; ipsas prope portas euecti sunt. Id vero indignum visum, ab tumultuario auxilio iam etiã castra Romana terreri, vt ea modo vna causa, ne extemplo transirent flumẽ, dirigerentq; aciẽ, tenuerit Romanos, quod summa imperij eo die penes Paulum fuerit. itaq; Varro postero die, cui sors eius diei imperij erat, nihil cõsulto collega signum pugnæ proposuit, instructisq; copijs flumen transiuit, sequente Paulo: quia magis non probare, quam nõ adiuuare consilium poterat. Transgressi flumen, eas quoq; quas in castris minoribus habuerãt copias, suis adiungũt: atq; ita instructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locant, deinde pedites. læuum cornu extremi equites sociorum, intra pedites, ad medium iuncti legionibus Romanis tenuerunt iaculatores. ex cæteris leuium armorum auxilijs prima

acies facta. COS. cornua tenent: Terentius læuum, Æmylius dextrum. Cn. Seruilio media pugna tuenda data. Annibal luce prima Balearibus leuique alia armatura præmissa, transgressus flumen, vt quosq; traduxerat, ita in acie locabat: Gallos Hispanosque equites prope ripam læuo in cornu aduersus Romanum equitatũ. dextrum cornu Numidis equitibus datum, media acie peditibus firmata: ita vt Afrorum vtraq; cornua essent. interponerentur his medij Galli atque Hispani. Afros Romanam magna ex parte crederes aciem: ita armati erant, armis & ad Trebiam, cæterũ magna ex parte ad Thrasymenum captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdẽ formæ fere erãt: dispares ac dissimiles gladij: Gallis prælõgi, ac sine mucronibus: Hispano pũctim magis quàm cæsim assueto petere hostẽ, breuitate habiles, & cum mucronibus ante cæteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat) Galli super vmbilicum erant nudi: Hispani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus constiterant. Numerum omniũ qui tum peditum equitumq; in acie stetere, illum ferunt, videlicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus præerãt: sinistrum Asdrubal, dextrum regebat Maharbal: mediam aciem Annibal ipse cum fratre Magone tenuit sol seu de industria ita locatis, seu forte ita stando, peropportune vtriq; parti obliquus erat, Romanis in meridiẽ, Pœnis in septentrionem versis. ventus, quem Vulturnum incolæ regionis vocant, aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora voluendo prospectum ademit. Clamore sublato procursum ab auxiliis, & pugna leuibus primum armis commissa: deinde equitum Gallorũ Hispanorumq; læuum cornu cum dextro Romano concurrit, minime equestris more pugnæ. frontibus enim aduersis concurrendum erat: quia nullo circa ad euagandum relicto spacio, hinc amnis, hinc peditum acies claudebant. in directũ vtrinq; nitentes, stantibus ac confertis, postremo turbatis equis, vir virum amplexus detrahebat equo. pedestre magna iam ex parte certamen factum erat. acrius tamen quam diutius pugnatum est, pulsique Romani equites terga vertunt. Sub equestris finem certaminis coorta est peditum pugna: primo & viribus & animis pares constabant ordines Gallis Hispanisque. tandem Romani diu ac sæpe consilio agitabant, qua fronte acieq; densa impellerent hostium cuneum nimis tenuem, eoq; parum validum, à cæteris prominentem acie. impulsis deinde ac trepide referentibus pedem insistere, ac tenore vno per præceps pauore fugiẽtium agmen, in mediam primam aciem illati, postremo nullo resistente ad subsidia Afrorũ peruenerũt: qui vtrinque reductis alis constiterant, medijq; Galli Hispaniq; steterunt aliquantum

quantum

A quantũ prominente acie. qui cuneus vt pulsus æquauit frõtem primũ, deinde nitendo etiã sinum in medio dedit, Afri circa iam cornua vim fecerant: irruentibusque incaute in medium Romanis circundedere alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes. Hinc Romani defuncti nequicquam prælio vno, omissis Gallis Hispanisque, quorum terga cęciderant, etiam aduersus Afros integram pugnam ineunt: non tantum eo iniquam, quod inclusi aduersus circunfusos, sed etiam quod fessi cum recentibus ac vegetis pugnabãt. Iam & in sinistro cornu Romano, vbi sociorũ equites aduersus Numidas steterant, consertum prælium erat, segne primo, & à Punica cœptum fraude. Quingenti ferme Numidæ præter consueta arma telaq;, gladios occultos sub loricis habentes, specie transfugarum cum ab suis parmas post terga habentes, adequitassent: repente ex equis desiliunt, parmisq; & iaculis ante pedes hostium proiectis, in

B mediam aciem accepti, ductiq; ad vltimos, considere ab tergo iubẽtur. ac dum prælium ab omni parte conseritur, quieti manserunt. postquam omnium animos oculosque occupauerat certamen, tum arreptis scutis, quæ passim inter aceruos cæsorum corporum strata erant, auersam adoriuntur Romanam aciem: tergaq; ferientes, ac poplites cędentes, stragem ingentem dederunt, ac maiorem aliquãto pauorem ac tumultum fecerunt. Cum alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala iam spe prælium esset: Asdrubal, qui ea parte præerat, subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorum cum aduersis pugna erat, ad persequendos passim fugientes mittit. Hispanos & Gallos pedites Afris iam prope fessis cęde magis quam pugna adiungit. Parte altera pugnæ Paulus, quanquam primo statim prælio funda grauiter ictus fuerat, tamen & occurrit sæpe cum confertis Annibali, & aliquot locis prælium restituit, protegentibus eum

C equitibus Romanis. omissis postremo equis, quia COS. ad regendum equũ, vires deficiebant. tum denuncianti cuidam iussisse COS. ad pedes descendere equites, dixisse Annibalem ferunt: Quam mallem victos mihi traderet. Equitum pedestre præliũ, quale iam haud dubia hostiũ victoria fuit: cum victi mori in vestigio mallent, quàm fugere: victores morantibus victoriam irati, trucidarent quos pellere non poterant: pepulerunt tamen iam paucos superatos, & labore ac vulneribus fessos. inde dissipati omnes sunt, equosq; ad fugam, qui poterant repetebant. Cn. Lentulus Tr. mil. cum præteruehens equo sedentem in saxo cruore oppletum COS. vidisset: L. Æmyli, “
inquit, quem vnum insontem culpæ cladis hodiernæ dij respicere “
debent, cape hunc equum, dum & tibi virium aliquid superest: co- “
mes ego te tollere possum ac protegere, ne funestam hanc pugnam “
morte

,, morte C O S. feceris. etiam sine hoc lacrymarum satis, luctusq; est. A
,, Ad ea C O S. Tu quidem Cn. Corneli macte virtute esto: sed caue fru-
,, stra miserando exiguum tempus è manibus hostium euadendi ab-
,, sumas. Abi, nuncia publice patribus vrbem Romã muniant, ac prius
,, quam hostis victor adueniat, præsidijs firment: priuatimq; Q. Fabio,
,, L. Æmylium præceptorum eius memorem extitisse, & vixisse, & ad-
,, huc mori. & tu me in hac strage militum meorum patere expirare,
,, ne vt reus inteream, causaq; consulatus accusator collegæ existam,
,, vt alieno crimine innocentiam meam protegam. Hæc exigentem
prius turba fugientiũ ciuium, deinde hostes oppressere C O S. igno-
rantes quis esset, obrueruntq; telis. Lentulum in tumulum abripuit
equus: tum inde effuse fugiunt. Septem millia hominum in minora
castra, decem in maiora, duo ferme in vicum ipsum Cannas perfuge-
rũt: qui extemplo à Cartalone atq; equitibus, nullo munimento te-
gente vicum, circunuenti sunt. C O S. alter, seu forte, seu consilio, ni- B
hil fugientium infestus agmini, cum quinquaginta fere equitibus
Venusiam profugit. Quadraginta millia peditum, duo millia septin-
genti equites, & tanta prope ciuium sociorumq; pars cæsi dicuntur.
in his alter consulũ, quæstores L. Attilius & Furius Bibaculus: XXI.
Tr. mil. consulares quidam, prætorijq; & ædilitij: inter eos Cn. Ser-
uilius, & C. Minutius Numatius, qui magister equitum priore anno
aliquot diebus ante fuerat: LXXX. præterea senatores, aut qui eos
magistratus gessissent, vnde in senatum legi deberent, cum sua vo-
luntate milites in legionibus facti essent. Capta eo prælio tria millia
peditum, & equites trecenti dicuntur. Hæc est pugna Cannensi cla-
de nobilitata, par cætera Alliensi. vtq; hæc illa ijs, quæ post pugnam
accidere, leuior, quia ab hoste cessatum est: sic strage exercitus gra-
uior, fœdiorq; fuit fuga. nanq; ad Alliam fuga sicut vrbem prodidit,
ita exercitum seruauit: Ad Cannas fugientem C O S. vix quinqua- C
ginta secuti sunt: alterius morientis prope totus exercitus fugit. Bi-
nis in castris cum multitudo semiermis sine ducibus esset, nuncium,
qui maioribus præerant, mittunt: dum prælio, deinde ex lætitia epu-
lis fatigatos quies nocturna hostes premeret, vt ad se transirent: vno
agmine Cannusium abituros esse. Eam sententiam alij totam asper-
nari. cur enim illos, qui se accersant, ipsos non venire, cum æque
coniungi possent? quia videlicet plena hostium omnia in medio es-
sent: & aliorum quam sua corpora tanto periculo mallent obijcere.
Alijs non tam sententia displicere, quam animus deesse. P. Sempro-
,, nius Tuditanus Tr. mil. Capi ergo mauultis, inquit, ab auarissimo
,, & crudelissimo hoste? æstimariq; capita vestra precio? & exquiri ab
,, interrogantibus, Romanus ciuis sis, an Latinus socius? vt ex tua con-
tumelia

A tumelia & miseria alteri honos quæratur, non tibi? Non vos quidem L. Æmylij, qui se bene mori, quam turpiter viuere maluit: & tot fortissimorum virorum, qui circa eum cumulati iacent, similes estis. Sed antequam opprimat lux, maioraq; hostium agmina obsepiant iter: per hos qui inordinati atq; incompositi obstrepunt portis, erumpamus. Ferro atq; audacia iter fit, quamuis per cõfertos hostes. cuneo quidem hoc laxum atq; solutum agmen, ac si nihil obstet, transibimus. itaq; ite mecum, qui & vosmetipsos & rempub. saluam vultis. Hæc vbi dicta dedit, stringit gladium, cuneoq; facto per medios vadit hostes: & cum in latus dextrum, quod patebat, Numidæ iacularentur, translatis in dextram partem scutis, in maiora castra ad sexcentos euaserunt: atq; inde protinus alio magno agmine adiuncto Cannusium incolumes perueniunt. Hæc apud victos magis impetu animorum, quem ingeniũ suum cuiq; aut sors dabat, quam B ex consilio ipsorum, aut imperio cuiusquam agebantur. Annibali victori cum cæteri circunfusi gratularentur, suaderentq; vt tanto perfunctus bello, diei quod reliquũ esset, noctisq; insequentis, quietem & ipse sibi sumeret, & fessis daret militibus, Maharbal præfectus equitum minime cessandum ratus: Imo vt quid hac pugna sit actũ, scias, die quinta, inquit, victor in Capitolio epulaberis. sequere cum equite, vt prius te venisse, quam venturum sciant. Præcedant, Annibal inquit, nuncij, læta res est, sed via maior, quam vt eam statim capere animo possim. itaq; voluntatem se laudare Maharbalis ait, ad consilium prensandum tempus opus esse. Tum Maharbal: Non omnia nimirum eidem dij dedere. Vincere scis Annibal, victoria vti nescis. Mora eius diei satis creditur saluti fuisse vrbi atq; imperio. Postero die vbi primum illuxit, ad spolia legenda, fœdamq; etiam hostibus spectandam stragem insistunt. Iacebant tot Romanorum C millia, pedites passim equitesq;, vt quem cuiq; fors aut pugna iunxerat, aut fuga. assurgentes quidam ex strage media cruenti, quos stricta matutino frigore excitauerant vulnera, ab hoste oppressi sunt. Quosdam & iacentes viuos succisis feminibus poplitibusq; inuenerunt, nudantes ceruicem iugulumq;, & reliquum sanguinem inuitantes haurire. Inuenti sunt quidam mersis in effossam terram capitibus, quos sibi ipsos fecisse foueas, obruentesq; ora subiecta super humo iniecta interclusisse spiritum apparebat. Præcipue conuertit omnes substratus Numida mortuo superincumbẽti Romano viuus, naso auribusq; laceratis: cum manibus ad capiendum telum inutilibus, in rabiem ira versus, laniando dentibus hostẽ expirasset. Spolijs ad multũ diei lectis, Annibal ad minora ducit castra oppugnanda, & omniũ primum brachio fluminis obiecto eos excludit. Cęterũ ab omni-

ab omnibus,labore,vigilijs,vulneribus etiam fessis, maturior ipsius A spe deditio est facta. Pacti vt arma atq; equos traderent,in capita Romana trecētis nummis quadrigatis, in socios ducenis,in seruos centenis:& vt eo precio persoluto, cum singulis abirent vestimentis, in castra hostes acceperunt: traditiq; in custodiā omnes sunt, sed seorsum ciues socijq;. Dum ibi tempus teritur, interea cum ex maioribus castris, quibus satis virium aut animi fuit,ad quatuor millia hominum,& C C. equites,alij agmine, alij palantes passim per agros, quod haud minus tutum erat, Cannusium profugissent, castra ipsa ab saucijs timidisq; eadem conditione,qua altera,tradita hosti.Præda ingens parta est: & præter equos virosq;, & si quid argenti, quod plurimum in phaleris equorum erat: (nam ad vestiendum facto perexiguo vtiq; militantes vtebantur) omnis cætera præda diripienda data est. Tum sepeliendi causa conferri in vnum corpora suorum iussit.Ad octo millia fuisse dicuntur fortissimorum virorum. C O S. B quoq; Romanum conquisitum sepultumq;, quidam authores sunt. Eos qui Cannusium perfugerant, muliercula nomine Busa, genere clara ac diuitijs, mœnibus tantum tectisq; à Cannusinis acceptos, frumento, veste, viatico etiam iuuit.pro qua ei munificentia postea bello perfecto ab senatu honores habiti sunt. Cæterum cum ibi tribuni militum quatuor essent, Fabius Maximus de legione prima, cuius pater priore anno dictator fuerat:& de legione secunda L. Publicius Bibulus,& P.Cornelius Scipio:& de legione tertia Ap. Claudius pulcher,qui proxime ædilis fuerat: omnium consensu ad P.Scipionem admodum adolescentem, & ad Appium Claudium summa imperij delata est.quibus consultantibus inter paucos de summa rerum,nunciat P.Furius Philus,consularis viri filius,nequicquam eos consultare: perditam spem fouere: desperatam comploratamque rem esse publicam. nobiles iuuenes quosdam, quorum principem C L. Cæcilium Metellum, mare ac naues spectare, vt deserta Italia, ad regum aliquem transfugiant. Quod malum præterquam quod atrox super tot clades, etiam nouum, cum stupore ac miraculo torpidos defixisset: & qui aderant, consilium aduocandum de eo censerent: negat consilij rem esse Scipio, iuuenis fatalis dux huiusce belli. audendum atque agendum, non consultandum ait in tanto malo esse. irent secum extemplo armati, qui rempublicam saluam vellent.nusquam verius, quàm vbi ea cogitentur, hostium castra esse.Pergit deinde ire sequentibus paucis in hospitium Metelli.& cum concilium ibi iuuenum, de quibus allatum erat, inuenisset: stricto
„ super capita consultantium gladio: Ex mei animi sententia, in-
„ quit,iuro, vt ego rempublicam non deseram, neq; alium ciuem Romanum

A manum deſerere patiar. ſi ſciens fallo, tum me Iupiter OPT. MAX. domum, familiam, remq; meam peſſimo letho afficias. In hæc verba L. Cæcili iures expoſtulo, cæteriq; qui adeſtis. qui non iurauerit, in ſe hunc gladium ſtrictum eſſe ſciat. Haud ſecus pauidi, quam ſi victorem Annibalem cernerent, iurant omnes: cuſtodiendoſq; ſemetipſos contra Annibalem Scipioni tradunt. Eo tempore quo hęc Cannuſij agebantur, Venuſiam ad COS. ad quatuor millia peditum equitumq;, qui ſparſi fuga per agros fuerant, peruenere. Eos omnes Venuſini per familias benigne accipiendos curandoſq; cum diuiſiſſent: in ſingulos equites togas & tunicas & quadrigatos nummos quinos vicenos, & pedibus denos, & arma quibus deerant, dederunt. cæteraq; publice ac priuatim hoſpitaliter facta: certatumque, ne a muliere Cannuſina populus Venuſinus officijs vinceretur. Sed Cannuſij grauius onus Buſæ multitudo faciebat, & iam ad decem B millia hominum erant. Appiuſq; & Scipio poſtquam incolumem eſſe alterum Coſ. acceperunt, nuncium extemplo mittunt, quantæ ſecum peditum equitumq; copiæ eſſent: ſciſcitatumq; ſimul, vtrum Venuſiam adduci exercitum, an manere iuberet Cannuſij. Varro ipſe Cannuſium copias traduxit. Etiam aliqua ſpecies conſularis exercitus erat, mœnibuſq; ſe certe, ſi non armis, ab hoſte videbantur defenſuri. Romam ne has quidem reliquias ſuperaſſe ciuium ſociorumque, ſed occidione occiſum cum duobus exercitibus Coſ. deletaſq; omnes copias, allatum fuerat. Nunquam ſalua vrbe tantum pauoris tumultuſq; intra mœnia Romana fuit. Itaq; ſuccumbam oneri, neq; aggrediar narrare, quæ diſſerendo minora vero facio. Conſule exercituq; ad Thraſymenum priore anno amiſſo, non vulnus ſuper vulnus, ſed multiplex clades, cum duobus Coſſ. conſulares exercitus amiſſi annunciabantur: nec vlla iam caſtra Roma- C na, nec ducem, nec militem eſſe: Annibalis Apuliam, Samnium, ac iam prope totam Italiam factam. Nulla profecto alia gens tanta mole cladis non obruta eſſet. Comparem cladem ad Ægateis inſulas Carthaginienſium prælio naualí acceptam? qua fracti, Sicilia ac Sardinia ceſſere: hinc vectigales ac ſtipendiarios fieri ſe paſſi ſunt. aut pugnam aduerſam in Africa? cui poſtea hic ipſe Annibal ſuccubuit. nulla ex parte comparandæ ſunt: niſi quod minore animo latæ ſunt. P. Furius Philus, & M. Pomponius, Prætores, ſenatum in curiam Hoſtiliam vocauerunt, vt de vrbis cuſtodia conſulerent. neque enim dubitabant, deletis exercitibus, hoſtem ad oppugnandam Romam, quod vnum opus belli reſtaret, venturum. Cum malis ſicut ingentibus, ita ignotis, ne conſilium quidem ſatis expedirent, obſtreperetque clamor lamentantium mulierum: & nondum

palam facti viui mortuiq; per omnes pene domos promiscue com- A
plorarentur: tum Fabius Maximus censuit equites expeditos & Appia & Latina via mittendos, qui obuiam euntes percontarentur aliquos profectos ex fuga, passim dissipatos, si forte referant, quæ fortuna consulum atq; exercituum sit, & si quid dij immortales miseri imperij reliquum Romano nomini fecerint: vbi eæ copiæ sint: quo se Annibal post prælium contulerit, quid paret, quid agat, acturusq; sit. Hæc exploranda noscendaq; per impigros iuuenes esse. Illud per patres ipsos agendum: quoniam magistratuum parum sit, vt tumultum ac trepidationem in vrbe tollant, matronas publico arceant, contineriq; intra suum quamq; limen cogant: comploratus familiarium coerceant. silentium per vrbem faciant: nuncios rerum omnium ad Pr. deducendos curent: suæ quisq; fortunæ domi authorem expectet: custodes præterea ad portas ponant, qui prohibeant quenquam egredi vrbem: cogantque homines nullam, nisi vrbe ac B
mœnibus saluis, salutum sperare: vbi conticuerit tumultus, recte tum in curiam patres reuocandos, consulendumq; de vrbis custodia esse. Cum in hanc sententiam pedibus omnes issent, summotaque foro per magistratus turba, patres diuersi ad sedandos tumultus discessissent: tum demum literæ à Terentio Cos. allatæ sunt, L. Æmylium Cos. exercitumq; cæsum: Cannusijque se esse, reliquias tantæ cladis velut ex naufragio colligentem: ad X. millia militum ferme esse incompositorum, inordinatorumq;, sed Annibalem nunc sedere ad Cannas, in captiuorum precijs, prædaq; alia victoriam nec victoris animo, nec magni ducis more metientem. Tum priuatæ quoque per domos clades vulgatæ sunt: adeoque totam vrbem oppleuit luctus, vt sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit: quia nec lugentibus id facere est fas, nec vlla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat. Itaq; ne ob eandem causam alia quo- C
que sacra publica aut priuata desererentur, senatusconsulto diebus XXX. luctus est finitus. Cæterum sedato vrbis tumultu, reuocati in curiam patres essent, aliæ insuper ex Sicilia literæ allatæ sunt ab T. Octacilio pro prætore, regnum Hieronis classe Punica vastari: cui cum opem imploranti ferre vellet, nunciatum sibi esse, aliam classem ad Ægates insulas stare paratam instructamque, vt vbi se versum ad tuendam Syracusanam oram Pœni sensissent, Lilybæum extemplo prouinciamque aliam Romanam aggrederentur. itaque classe opus esse, si regem socium Siciliamq; tueri vellent. Literis Cos. proprætorisque lectis, M. Claudium, qui classi ad Ostium stanti præesset, Cannusium ad exercitum mittendum: scribendumq; consuli, vt cum prætori exercitum tradidisset, primo quoque tempore, quan-

A quantum per commodum reipub. fieri posset, Romã veniret. Territi etiam super tantas clades, cum cæteris prodigiis, tum quod duæ Vestales eo anno, Opimia atque Floronia, stupri compertæ: & altera sub terram, vt mos est, ad portam Collinam necata fuerat, altera sibimet ipsa mortem consciuerat. L. Cantilius scriba pontificum, quos nunc minores pontifices appellãt, qui cum Floronia stuprum fecerat, à PONT. MAX. eo vsque virgis in comitio cæsus erat, vt inter verbera expiraret. Hoc nefas cum inter tot, vt fit, clades, in prodigium versum esset: decemuiri libros adire iussi sunt. Et Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus est sciscitatum, quibus precibus supplicationibusque deos possent placare: & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boario sub terra viui demissi sunt in locum B saxo conseptum, ibi ante hostiis humanis minime Romano sacro imbutum. Placatis satis, vt rebantur, deis, M. Claudius Marcellus ab Ostia mille & quingentos milites, quos in classem scriptos habebat, Romam, vt vrbi præsidio essent, mittit: ipse legione classis (ea tertia legio erat) cum tribuno mil. Theano Sidicino præmissa, classe tradita P. Furio collegæ, paucos post dies Cannusium magnis itineribus contendit. Dictator ex authoritate patrum dictus M. Iunius, & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, iuniores ab annis XVII. & quosdam prætextatos scribunt. quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. item ad socios Latinumque nomen ad milites ex formula accipiendos mittunt: arma, tela, alia parari iubent. & vetera hostium spolia detrahunt templis, porticibusque. Et aliam formam noui delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit: octo millia iuuenum validorum ex seruitiis, C prius sciscitantes singulos, vellentne militare, empta publice armauerunt. Hic miles magis placuit, cum precio minore redimendi captiuos copia fieret. Namque Annibal secundum tam prosperam ad Cannas pugnam, victoris magis quam bellum gerentis intentus curis, cum captiuis productis, segregatisque sociis, eos, sicut ante ad Trebiam Thrasymenumque lacum, benigne allocutus, sine precio dimisisset: Romanos quoque vocatos, quod nunquam alias antea, satis miti sermone alloquitur. Non internecinum sibi esse cum Romanis bellum: de dignitate atque imperio certare, & patres virtuti Romanæ cessisse, & se id adniti, vt suæ inuicem simul felicitati & virtuti cedatur. itaque redimendi se captiuis copiam facere. precium fore in capita, equiti quingenos quadrigatos nummos, trecenos pediti, seruo centum. Quanquam

aliquantum adijciebatur equitibus ad id precium quod pepigerant A dedentes ſe: læti tamen quamcunq; conditionem paciſcendi acceperunt. Placuit ſuffragio eorum decem deligi, qui Romam ad ſenatum irent. nec pignus aliud fidei, quam vt iurarent ſe redituros, acceptum. Miſſus cum his Carthalo nobilis Carthaginenſis: qui, ſi forte ad pacem inclinarent animos, conditiones ferret. Cum egreſſi caſtris eſſent, vnus ex ijs minime Romani ingenij homo, velut aliquid oblitus, iuriſiurandi ſoluendi cauſa cum in caſtra rediſſet, ante noctem comites aſſequitur. Vbi eos Romam venire nunciatum eſt, Carthaloni obuiam lictor miſſus, qui dictatoris verbis nunciaret, vt ante noctem excederet finibus Romanis. Legatis captiuorum ſenatus ab dictatore datus eſt. Quorum princeps M. Iunius, P.C. inquit, nemo veſtrum ignorat, nulli vnquam ciuitati viliores fuiſſe captiuos, quam noſtræ. cæterum, niſi nobis plus iuſto noſtra placet cauſa, non alij vnquam minus negligendi vobis, quam nos, in hoſtium poteſtatem venerunt. non enim in acie per timorem arma B tradidimus, ſed cum prope ad noctem ſuper ſtantes cumulis cæſorum corporum prælium extraxiſſemus, in caſtra recepimus nos. diei reliquum, ac noctem inſequentem feſſi labore ac vulneribus vallum ſumus tutati. poſtero die cum circunſeſſi ab exercitu victore aqua arceremur, nec vlla alia iam per confertos hoſtes erumpendi ſpes eſſet, nec eſſe nefas duceremus, quinquaginta millibus hominum ex acie noſtra trucidatis, aliquem ex Cannenſi pugna Romanum militem reſtare: tum demum pacti ſumus precium quo redempti dimitteremur: arma, in quibus nihil iam auxilij erat, hoſti tradidimus. Maiores noſtros quoq; acceperamus, ſe à Gallis auro redemiſſe: & patres noſtros aſperrimos illos ad conditionem pacis, legatos tamen captiuorum redimendorum gratia Tarentum miſiſſe, atq; in Italia cum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, vtraq; non tam C clade infamis, quam pauore & fuga, pugna fuit. Cannenſis campos acerui Romanorum corporum tegunt: nec ſuperſumus pugnæ, niſi in quibus trucidandis & ferrum & vires hoſtem defecerunt. Sunt etiam de noſtris quidam, qui nec in acie quidem refugerunt: ſed præſidio caſtris relicti, cum caſtra traderentur, in poteſtatem hoſtium venerunt. Haud equidem vllius ciuis aut commilitonis fortunæ aut conditioni inuideo, nec premendo alium, me extuliſſe velim videri. ne illi quidem (niſi pernicitatis pedum, & curſus aliquod præmium eſt) qui pleriq; inermes ex acie fugientes, non prius quam Venuſiæ aut Canuſij conſtiterunt, ſe nobis merito prætulerint: gloriatiq; ſint, in ſe plus quam in nobis præſidij reipub. eſſe. ſed illis vt bonis ac fortibus viris militibuſq; vtemini: vt nobis iam prom-

A promptioribus pro patria: quod beneficio veſtro redempti, atq; in
patriam reſtituti fuerimus. Delectum ex omni ætate & fortuna ha-
betis. octo millia ſeruorum audio armari: non minor numerus no-
ſter eſt: nec maiori precio redimi poſſumus, quàm hi emuntur. nam
ſi conferam nos cum illis, iniuriam nomini Romano faciam. Illud
etiam in tali conſilio animaduertendum vobis cenſeam P. C. ſi tam
duri oris eſſe velitis, quod nullo noſtro merito faciatis: cui nos ho-
ſti relicturi ſitis. Pyrrho videlicet? qui nos hoſpitum numero ha-
buit captiuos, an barbaro ac Pœno? qui vtrum auarior, an crude-
lior ſit, vix exiſtimari poteſt. Si videatis catenas, ſqualorem defor-
mitatemque ciuium veſtrorum, non minus profectò vos ea ſpecies
moueat, quam ſi ex altera parte cernatis ſtratas Cannenſibus cam-
pis legiones veſtras. Intueri poteſtis ſolicitudinem & lachrymas in
veſtibulo curiæ ſtantium cognatorum noſtrorum, expectantiumq;
B reſponſum veſtrum. cum ij pro nobis, proque ijs qui abſunt, ita ſu-
ſpenſi ac ſoliciti ſint, quem cenſetis animum ipſorum eſſe, quorum
in diſcrimine vita libertaſq; eſt? Si medius fidius ipſe in nos mitis
Annibal contra naturam ſuam eſſe velit: nihil tamen nobis vita o-
pus eſſe cenſeamus, cum indigni vt à vobis redimeremur, viſi ſumus.
Rediere Romam quondam remiſſi à Pyrrho ſine precio capti: ſed
rediere cum legatis primoribus ciuitatis ad redimendos ſeſe miſſis.
Redeam ego in patriam trecentis nummis non æſtimatus ciuis? Su-
um quiſq; habet animum P. C. ſcio in diſcrimine eſſe vitam corpuſ-
que meum. magis me famæ periculum mouet, ne à vobis damnati ac
repulſi habeamur. neq; enim vos precio peperciſſe homines credent.
Vbi is finem fecit, extemplo ab ea turba quæ in comitio erat, cla-
mor flebilis eſt ſublatus, manuſq; ad curiam tendebant, orantes, vt
ſibi liberos, fratres, cognatos redderent. Fœminas quoq; metus ac
C neceſſitas turbæ huic virorum in foro immiſcuerat. Senatus ſum-
motis arbitris conſuli cœptus. Ibi cum ſententijs variaretur, & alij
redimendos de publico, alij nullam publicā impenſam faciendam,
nec prohibendos ex priuato redimi: ſi quibus argentum in præſen-
tia deeſſet, dandam ex ærario pecuniam mutuam, prędibuſq; ac prę-
dijs cauendum populo, cenſerent: tum T. Manlius Torquatus, pri-
ſcæ ac nimis duræ, vt pleriſq; videbatur, ſeueritatis, interrogatus
ſententiam, ita locutus fertur: Si tantummodo poſtulaſſent legati
pro ijs qui in hoſtium poteſtate ſunt, vt redimerentur, ſine vllius in
ſectatione eorū breui ſententiam peregiſſem. quid enim aliud quam
admonendi eſſetis vt morem traditum à patribus neceſſario ad rem
militarem exemplo, ſeruaretis? nunc autem cum prope gloriati ſint,
quod ſe hoſtibus dediderint, præferriq; non captis modo in acie ab

hostibus, sed etiam ijs qui Venusiam Cannusiumq; peruenerunt, atque ipsi C. Terentio Cos. æquum censuerint: nihil vos eorum P.C. A quæ illic acta sunt, ignorare patiar. Atq; vtinam hæc, quæ apud vos acturus sum, Cannusij apud ipsum exercitum agerem, optimum testem ignauiæ cuiusque, & virtutis: aut vnus hic saltem adesset P. Sempronius, quem si isti ducem secuti essent, milites hodie in castris Romanis, non captiui in hostium potestate essent: & cum fessis pugnando hostibus, tum victoria lætis, & ipsis plerisq; regressis in castra sua, noctem ad erumpendum liberam habuissent, & septena armatorum hominum millia erumpere etiam inter confertos hostes potuissent. neq; enim per se ipsi id facere conati sunt, neq; alium sequi voluerunt: Nocte prope tota P. Sempronius Tuditanus non destitit admonere adhortariq; eos, dum paucitas hostium circa castra, dum quies ac silentium esset, dum nox incœptum tegeret, se ducem sequerentur: ante lucem peruenire in tuta loca, in sociorum vrbes B posse. Sicut auorum memoria P. Decius Tr. mil. in Samnio: sicut nobis adolescentibus priori Punico bello Calphurnius Flamma trecentis voluntarijs, cum ad tumulum eos capiendum, situm inter medios hostes, duceret, dixit: Moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex obsidione circunuentas legiones: si hoc P. Sempronius diceret, nec viros quidem, nec Romanos vos duceret, si nemo tantæ virtutis existeret comes. Viam non ad gloriam magis quam ad salutem ferentem demonstrat: ducem se in patriam, ad parentes, ad coniuges ac liberos facit: vt seruemini, deest vobis animus. quid si moriendum pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuium sociorumque circa vos eo ipso die cæsa iacent: si tot exempla virtutis non mouent, nihil vnquam mouebit: si tanta clades vobis vilem vitam non fecit, nulla faciet. Liberi atq; incolumes desiderate patriam, imo desiderate dum patria est, dum ciues eius estis. sero C nunc desideratis, diminuti capite, abalienati iure ciuium, serui Carthaginiensium facti. Precio redituri estis eo, vnde ignauia ac nequitia abistis? P. Sempronium ciuem vestrum non audistis arma capere, ac se iubentem sequi: Annibalem paulo post audistis, castra prodi, & arma tradi iubentem. Quam ego ignauiam istorum accuso, cum scelus possim accusare? non enim modo sequi recusarunt bene monentem, sed obsidere ac retinere conati sunt, ni strictis gladijs viri fortissimi inertes summouissent. prius inquam P. Sempronio per ciuium agmen, quam per hostium fuit erumpendum. Hos ciues patria desideret, quorum si cæteri similes fuissent, neminem hodie ex ijs qui ad Cannas pugnauerunt, ciuem haberet? Ex millibus septem armatorum sexcenti exstiterunt, qui erumpere auderent, qui in pa-

A in patriam liberi atq; armati redirent: neq; ijs quadraginta millia hoſtium obſtitere. quam tutum iter duarum prope legionum agmini futurum cenſetis fuiſſe? haberetis hodie viginti millia armatorum Cannuſij, fortia, fidelia, P.C. Nunc autem quemadmodum hi boni, fideleſq; (nam fortes ne ipſi quidem dixerint) ciues eſſe poſſunt? niſi quis credere poteſt fuiſſe, qui erumpentibus, quin erumperent, obſiſtere conati ſunt: aut non inuidere eos cum incolumitati, tum gloriæ illorum per virtutem partæ, cum ſibi timorem ignauiamque ſeruitutis ignominioſæ cauſam eſſe ſciant. Maluerunt in tentorijs latentes ſimul lucem atq; hoſtem expectare, cum ſilentio noctis erumpendi occaſio eſſet. At enim ad erumpendum è caſtris defuit animus, ad tutanda fortiter caſtra animum habuerunt. dies noctesq; aliquot obſeſſi armati ſe ipſi tutati vallo ſunt: tandem vltima auſi, paſſiq; cum omnia ſubſidia vitæ deeſſent, affectiſq; fame B viribus, arma iam ſuſtinere nequirent, neceſſitatibus magis humanis quam armis victi ſunt. Orto ſole hoſtis ad vallum acceſſit. ante ſecundam horam nullam fortunā certaminis experti tradiderunt arma ac ſeipſos. Hæc vobis ipſorum per biduum militia fuit. cum in acie ſtare ac pugnare decuerat, tum in caſtra refugerunt: cum pro vallo pugnandum erat, caſtra tradiderunt, neq; in acie, neq; in caſtris vtiles. Vos redimam? cum erumpere caſtris oportet, cunctamini, ac manetis. cum manere, & caſtra tutari armis neceſſe eſt, & caſtra & arma & vos ipſos traditis hoſti. Ego non magis iſtos redimendos P.C. cenſeo, quam illos dedendos Annibali, qui per medios hoſtes è caſtris eruperunt, ac per ſummam virtutem ſe patriæ reſtituerunt. Poſteaquam Manlius dixit: Quanquam patrum quoque pleroſque captiui cognatione attingebant, præter exemplum ciuitatis minime in captiuos iam inde antiquitus indulgentis, pecuniæ quo-C que ſumma homines mouit; quia nec ærarium exhaurire, magna iam ſumma erogata in ſeruos ad militiam emendos, armandoſque, nec Annibalem maxime huiuſce rei, vt fama erat, egentem locupletari volebant. cum triſte reſponſum, non redimi captiuos, redditum eſſet, nouuſque ſuper veterem luctus tot iactura ciuium adiectus eſſet, cum magnis fletibus queſtibuſque legatos ad portam proſecuti ſunt. Vnus ex ijs domum abijt, quod fallaci reditu in caſtra, iureiurando ſe exoluiſſet, quod vbi innotuit, relatumque ad ſenatum eſt: omnes cenſuerunt comprehendendum, & cuſtodibus publice datis, deducendum ad Annibalem eſſe. Eſt & alia de captiuis fama, X. primos veniſſe. de eis cum dubitatum in ſenatu eſſet, admitterentur in vrbem, necne: ita admiſſos eſſe, ne tamen ijs ſenatus daretur. morantibus deinde longius omnium ſpe, alios tres inſuper legatos veniſſe,

L. Scribonium, & Caium Calpurnium, & Lucium Manlium. tum demum ab cognato Scribonij Trib. pleb. de redimendis captiuis relatum esse, nec censuisse redimendos senatum, & nouos legatos tres ad Annibalem reuertisse, decem veteres remansisse, quod per caussam recognoscendi nomina captiuorum ad Annibalem ex itinere regressi, religione sese exoluissent. de ijs dedendis magna contentione actum in senatu esse: victosq; paucis sententijs, qui dedendos censuerint. cęterum proximis censoribus adeo omnibus notis ignominijsq; confectos esse, vt quidam eorum mortem sibiipsi extemplo consciuerint: cæteri non foro solum omni deinde vita, sed prope luce ac publico caruerint. Mirari magis, adeo discrepare inter authores, quam quid veri sit, discernere queas. Quanto autem maior hæc clades superioribus cladibus fuerit, vel ea res indicio est, quod qui sociorum ad eam diem firmi steterant, tum labare cœperunt: nulla profecto alia de re, quam quod desperare cœperant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Attellani, Calatini, Hirpini, Apulorum pars, Samnites, pręter Petellinos, Brutij omnes, Lucani: præter hos Surrentini, & Græcorum omnis ferme ora, Tarentini, Metapontini, Crotonienses, Locrique, & Cisalpini omnes Galli. nec tamen hæc clades defectionesq; sociorum mouerunt, vt pacis vnquam mentio apud Romanos fieret, neq; ante Cos. Romani aduentum, nec postquam is redijt, renouauitq; memoriam acceptæ cladis. quo in tempore ipso adeo magno animo ciuitas fuit, vt consuli ex tanta clade, cuius ipse maxima caussa fuisset, redeunti, & obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus sit, & gratiæ actæ, quod de republica non desperasset: cui, si Carthaginensium ductor fuisset, nihil recusandum supplicij foret.

A B

DECADIS TERTIAE LIB. III.

C

EPITOME.

Campani ad Annibalem defecere. Nuncius Cannensis victoriæ Mago Carthaginem missus, annulos aureos à digitis occisorum Romanorum detractos in vestibulo curiæ fudit: quos excessisse modij mensuram traditur. Post quem quidem nuntium Hanno, ex Pœnis vir nobilissimus, suadebat senatui Carthaginensium: vt pacem à populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente Barchina factione. Cl. Marcellus prætor ad Nolam eruptione aduersus Annibalem ex oppido facta prospere pugnauit. Exercitus Annibalis per hyberna Capuæ ita luxuriatus est: vt corporum viribus atq; animorum eneruaretur. Casilinum à Pœnis obsessum ita fame vexatum est: vt lora, & pelles

scutis

A *ſcutis detractas, item mures eſſent: & nucibus per Vulturnum amnem à Romanis miſsis vixerint, Senatus ex equeſtri ordine hominibus centum nonaginta ſeptem ſuppletus eſt. L. Poſthumius prætor à Gallis cum exercitu cæſus eſt. Cn. & P. Scipiones in Hiſpania Aſdrubalem vicerunt: & Hiſpaniam ſuam fecerunt. Reliquiæ Cannenſis exercitus in Siciliam relegatæ ſunt: ne recederent inde niſi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem ſocietas iuncta eſt. Sempronius Gracchus Coſ. Campanos cæcidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore aduerſus Pœnos, Sardoſque res geſtas continet, à quo Aſdrubal dux, & Mago, & Hanno capti. Claudius Marcellus prætor Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit, & vicit: primuſque omnium tot cladibus feſsis Romanis meliorem ſpem belli dedit.*

B ANNIBAL, poſt Cannenſem pugnam, caſtra capta ac direpta, confeſtim ex Apulia in Samnium mouerat: accitus in Hirpinos à Statio, pollicente ſe Coſſam tradit urum. Coſſanus erat Trebius, nobilis inter ſuos: ſed premebat eum Coſſanorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis. Poſt famam Cannenſis pugnæ, vulgatumque Trebij ſermonibus aduentum Annibalis, cum Coſſani vrbe exceſſiſſent, ſine certamine tradita vrbs Pœno, præſidiumque acceptum eſt. Ibi præda omni atque impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem regionis eius vrbes, aut deficientes ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defectionem iubet, ipſe per agrum Campanum mare inferum petit, oppugnaturus Neapolim, vt vrbem maritimam haberet. Vbi fines Neapolitanorum intrauit, Numidas partim in inſidijs (& pleræque cauæ ſunt viæ ſinuſque occulti) quacunq; arte poterat, diſpoſuit: alios præ ſe actam prædam ex agris oſtentantes obe-
C quitare portis iuſſit. In quos, quia nec multi & incompoſiti videbantur, cum turma equitum erupiſſet, à cedentibus conſulto tracta in inſidias, circumuenta eſt. nec euaſiſſet quiſquam, niſi mare propinquum, & haud procul littore naues piſcatoriæ pleræque conſpectæ peritis nandi dediſſent effugium. aliquot tamen eo prælio nobiles iuuenes cæſi ſunt: inter quos & Hegeas præfectus equitum intemperantius cedentes ſecutus, cecidit. Ab vrbe oppugnanda Pœnum abſterruere conſpecta mœnia, haudquaquam prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter, luxuriantem longa felicitate atq; indulgentia fortunæ: maxime tamen inter corrupta omnia licentia plebis ſine modo libertatem exercentis, ſenatum & ſibi & plebi obnoxium Pacuuius Calauius fecerat, nobilis idem, ac popularis homo, cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo forte anno, quo res

male geſta ad Thraſymenũ eſt, in ſummo magiſtratu eſſet: iam diu A
infeſtam ſenatui plebem, ratus per occaſionẽ nouandi res magnum
auſuram facinus, vt ſi in ea loca Annibal cum victore exercitu veniſ-
ſet, trucidato ſenatu traderet Capuam Pœnis improbus homo, ſed
non ad extremum perditus, cum mallet incolumi quam euerſa rep.
dominari, nullam autem incolumem eſſe orbatam publico conſilio
crederet, rationem inijt qua & ſenatum ſeruaret, & obnoxium ſibi ac
plebi faceret. Vocato ſenatu, cum ſibi defectionis ab Romanis con-
ſilium placiturum nullo modo, niſi neceſſarium fuiſſet, præfatus eſ-
ſet: quippe qui liberos ex Appij Claudij filia haberet, filiamq; Romę
nuptum Liuio dediſſet: cæterum maiorem multo rem, magiſq; ti-
mendam inſtare. non enim per defectionem ad tollẽdum ex ciuita-
te ſenatum, plebem ſpectare: ſed per cædem ſenatus vacuã rempub.
tradere Annibali ac Pœnis velle. eo ſe periculo poſſe liberare eos, ſi
ſe permittant ſibi, & certaminum in repub. obliti credant. Cum om- B
,, nes victi metu permitterent: Claudam in curiam vos, inquit, & tan-
,, quam & ipſe cogitati facinoris particeps, approbando conſilis, qui-
,, bus nequicquam aduerſarer, viam ſaluti veſtræ inueniam. in hoc fi-
dem, quam vultis ipſi, accipite. Fide data egreſſus, claudi curiam iu-
bet, præſidiumque in veſtibulo reliquit, ne quis adire curiam iniuſ-
ſu ſuo, neve inde egredi poſſit. Tunc vocato ad concionem populo:
,, Quod ſæpe, inquit optaſtis Campani, vt ſupplicij ſumendi vobis ex
,, improbo ac deteſtabili ſenatu poteſtas eſſet, eam nunc non per tu-
,, multũ expugnantes domos ſingulorũ, quas præſidiis clientium ſer-
,, uorumq; tuentur, cum ſummo veſtro periculo, ſed tutam habetis,
,, ac liberam. Clauſos omnes in curiã accipite, ſolos, inermes: nequic-
,, quam raptim aut forte temere egeritis, de ſingulorum capite vobis
,, ius ſentẽtiæ dicendę faciã, vt quas quiſq; meritus eſt pœnas pendat.
,, Sed ante omnia ita vos irę indulgere oportet, vt potiorẽ ira ſalutem C
,, atq; vtilitatem veſtram habeatis. Etenim hos (vt opinor) odiſtis ſe-
,, natores. nam ſenatũ omnino non habere non vultis: quippe aut rex,
,, quod abominandum: aut, quod vnum liberæ ciuitatis cõſilium eſt,
,, ſenatus habendus eſt. Itaq; duæ res ſimul agendæ ſunt vobis, vt &
,, veterem ſenatum tollatis, & nouũ coopteris. Citari ſingulos ſena-
,, tores iubebo: de quorum capite vos conſulam: quod de quoq; cen-
,, ſueritis, fiet. Sed prius in eius locum, virum fortem ac ſtrenuum no-
,, uum ſenatorem cooptabitis, quam de noxio ſupplicium ſumatur.
Inde conſedit, & nominibus in vrnam coniectis, citari quod primum
ſorte nomen excidit, ipſumque è curia produci iuſſit. Vbi auditum
eſt nomen, malum improbum pro ſe quiſque clamare, & ſuppli-
,, cio dignum. Tum Pacuuius: Video quæ ſententia de hoc ſit data:

eijcitur

A eijcitur pro malo atq; improbo. bonum senatorē, & iustum eligite. Primo silentiū erat, inopia potioris subijciundi. deinde cum aliquis omissa verecundia quempiam nominasset, multo maior extemplo clamor oriebatur: cum alij negarēt nosse, alij nunc probra, nunc humilitatem, sordidamq; inopiam, & pudēdæ artis aut quæstus genus obijcerent. Hoc multo magis in secundo ac tertio senatore est factū, vt ipsius pœnitere homines appareret: quem autem in eius substituerent locum, deesse. quia nec eosdem nominari attinebat, nihil aliud quam ad audienda probra nominatos: & multo humiliores obscurioresque cæteri erant eis, qui primi memoriæ occurrebant. Ita dilabi homines, notissimum quodq; malum maxime tolerabile dicentes esse, iubentesque senatum ex custodia dimitti. Hoc modo Pacuuius cum obnoxium vitæ beneficio senatum multo sibi magis q̃ plebi fecisset, sine armis iam omnibus concedentibus dominabatur.

B Hinc senatores omissa dignitatis libertatisque memoria, plebem affari, salutare, benigne inuitare, apparatis accipere epulis, eius causas suscipere, ei semper parati adesse. secundum eum in lite iudicem dare, qui magis popularis, aptiorq; in vulgus fauori conciliando esset. Iam vero nihil in senatu actum aliter, quàm si plebis ibi esset concilium. Prona semper ciuitas in luxuriam, non ingeniorum modo vitio, sed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ, terrestrisq;: tum vero ita obsequio principum, & licentia plebis lasciuire, vt nec libidini nec sumptibus modus esset. ad contemptum legum, magistratuum, senatusque, accessit tum post Cannensem cladem: vt, cuius aliqua erat verecundia, Romanorum quoque imperium spernerent. id modo erat in mora, ne id extemplo efficerent, quod connubium vetustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat: & quod, cum militarent aliquot

C apud Romanos, maximum vinculum erant trecenti equites, nobilissimus quisque Campanorum, in præsidia Sicularum vrbium delecti ab Romanis, ac missi. Horum parentes cognatique ægre peruicerunt, vt legati ad COS. Romanum mitterentur. Ij nondum Cannusium profectum, sed Venusiæ cum paucis ac semiermibus COS. inuenerunt: quam poterat maxime miserabilem bonis sociis, superbis atque infidelibus, vt erant Campani, spernendum. Et auxit rerum suarum suique contemptum COS. nimis detegendo cladem, nudandoque. nam cum legati ægre ferre senatum populumque Campanum aduersi quicquam euenisse Romanis, nunciassent, pollicerenturque omnia quæ ad bellū opus essent: Morem, "
inquit, magis loquendi cum sociis seruastis Campani, iubentes quæ "
opus essent ad bellum, imperare, quam conuenienter ad præsen- "
tem

tem fortunæ nostræ statum locuti estis. quid enim nobis ad Cannas A
relictum est: vt quasi aliquid habeamus, id quod deest, expleri ab so-
cijs velimus? pedites vobis imperemus, tanquam equites habeamus?
pecuniam deesse dicamus, tanquam ea tantum desit? Nihil, ne quod
suppleremus quidem, nobis reliquit fortuna, legiones, equitatus, ar-
ma, signa, equi virique, pecunia, commeatus, aut in acie, aut in rui-
nis postero die amissis castris perierunt. Itaque non iuuetis nos in
bello oportet Campani, sed cum Pœnis bellum pro nobis suscipiatis.
Veniat in mentem, vt trepidos quondam maiores vestros intra mœ-
nia compulsos, nec Samnitem modo hostem, sed etiam Sidicinum
pauentes, receptos in fidem apud Satriculã defenderimus, cœptum-
que propter vos cum Samnitibus bellum per centum prope annos,
variante fortuna euentum, tulerimus. Adijcite ad hæc, quod fœdus
æquum dedimus, quod leges nostras, quod ad extremum, id quod
ante Cannensem certe cladem maximum fuit, ciuitatem nostrã ma- B
gnæ parti vestrum dedimus, communicauimusque vobiscum. Itaq;
communem vos hanc cladem, quæ accepta est, credere Campani
oportet, communem patriam tuendam arbitrari esse. Non cum Sa-
mnite aut Hetrusco res est, vt quod à nobis ablatum sit, in Italia ta-
men imperium maneat. Pœnus hostis, ne Africæ quidem indigenam,
ab vltimis terrarum oris, freto Oceani, Herculisque columnis, ex-
pertem omnis iuris & conditionis & linguæ prope humanæ, mili-
tem trahit. Hunc natura & moribus immitem ferumque, insuper
dux ipse efferauit, pontibus ac molibus ex humanorum corporum
strue faciendis, & (quod proloqui etiam piget) vesci humanis cor-
poribus docendo. hos infandis pastos epulis, quos contingere etiam
nefas sit, videre atque habere dominos, & ex Africa & à Carthagine
iura petere, & Italiam Numidarum ac Maurorum pati prouinciam
esse, cui non genito modo in Italia, detestabile sit? Pulchrum erit C
Campani, prolapsum clade Romanum imperium, vestra fide, vestris
viribus retẽtum ac recuperatum esse. Triginta millia peditum, qua-
tuor equitum arbitror ex Campania vos scripsisse: iam pecuniæ af-
fatim esse, frumentiq;. qui si parem fortunæ vestræ fidem habetis, nec
Annibal se vicisse sentiet, nec Romani se victos esse. Hac oratione
Cos. dimissis redeuntibusque domum legatis, vnus ex ijs, Sabius Vi-
rius, tempus venisse ait, quo Campani non agrum solum ab Roma-
nis quondam per iniuriam ademptum recuperare, sed imperio et-
iam Italiæ potiri possint. fœdus enim cum Annibale quibus velint
legibus facturos. neque controuersiam fore, quin ipse confecto bel-
lo Annibal victor in Africam hinc decedat, exercitumque deportet:
Italiæ imperium Campanis relinquatur. Hæc Virio loquenti assensi
omnes,

A omnes, ita renunciant legationem, vti deletum omnibus videretur nomen Romanum. Extemplo plebes ad defectionem, ac pars maxima senatus spectare. extracta tamen authoritatibus seniorū per paucos dies est res: postremo vicit sententia plurium, vt ijdem legati qui ad Cos. Romanum ierant, ad Annibalem mitterentur. Quo prius quam iretur, certumque defectionis consilium esset: Romam legatos missos à Campanis, in quibusdam Analibus inuenio, postulantes, vt alter Cos. Campanus fieret, si rem Romanam adiuuari vellent. indignatione orta, summoueri à curia iussos esse: missumq; lictorem, qui ex vrbe educeret eos, atque eo die manere extra fines Romanos iuberet. Quia nimis compar Latinorum quondam postulationi erat, Cœliusque & alij id haud sine causa prætermiserant scriptores, ponere pro certo sum veritus. Legati ad Annibalem venerunt, pacemque cum eo his conditionibus fecerunt, ne quis imperator magistratusve Pœnorum ius vllum in ciuem Campanum haberet, neve ciuis Campanus inuitus militaret, munusve faceret: vt suæ leges, sui magistratus Campanis essent: vt trecentos ex Romanis captiuos Pœnus daret Campanis, quos ipsi elegissent: cum quibus equitum Campanorum, qui in Sicilia stipendia facerent, permutatio fieret. Hæc pacta. Alia insuper, quam quæ pacta erant, facinora Campani ediderunt. nam præfectos socium, ciuesque Romanos alios, partim aliquo militiæ munere occupatos, partim priuatis negocijs implicitos, plebs repente omnes comprehensos, velut custodiæ suæ causa balneis includi iussit: vbi feruore atque æstu anima interclusa, fœdum in modum expirarent. Ea ne fierent, neu legatio mitteretur ad Pœnum, summa ope Decius Magius, vir cui ad summam authoritatem nihil præter sanam ciuium mentem defuit, restiterat. vt vero præsidium mitti. Ab Annibale audiuit: Pyrrhi superbam dominationem, miserabilemque Tarentinorum seruitutem, exempla referens, primo ne reciperetur præsidium, palam vociferatus est: deinde, vt receptum aut eijceretur: aut, si malum facinus, quod à vetustissimis socijs consanguineisque defecissent, forti ac memorabili facinore purgare vellent, vt interfecto Punico præsidio restituerent se Romanis. Hæc (neque enim occulte agebantur) cum relata Annibali essent: primo misit qui vocarent Magium ad sese in castra. deinde cum is ferociter negasset se iturum (nec enim Annibali ius esse in ciuem Campanum) concitatus ira Pœnus, comprehendi hominem, vinctumque attrahi ad se iussit: veritus deinde, ne quid inter vim tumultus, atque ex concitatione animorū inconsulti certaminis oriretur, ipse præmisso nuncio ad Marium Blosium Pr. Campanum, postero die se Capuæ futurum, proficiscitur è castris cum

cum modico præsidio. Martius cõcione aduocata edicit, vt frequentes cum coniugibus ac liberis obuiam irent Annibali. Ab aduersis id non obedienter modo, sed enixe, fauore etiam vulgi, & studio visendi tot iam victorijs clarum imperatorem, factum est. Decius Magius nec obuiam egressus est: nec, quo timorem aliquem ex conscientia significare posset, priuatim se tenuit. in foro cum filio clientibusque paucis ociose inambulauit, trepidante tota ciuitate ad excipiendum Pœnum, visendumq;. Annibal ingressus vrbem, senatũ extemplo postulat. precantibusq; inde primoribus Campanorum, ne quid eo die fere gereret, diemq; vt ipse aduentu suo festũ lætus ac libens celebraret: quanquam præceps ingenio in iram erat, tamen ne quid in principio negaret, visendo vrbem magnã diei partem cõsumpsit. Diuersatus est apud Munios Celeres, Stenium, Pacuuiumque inclytos nobilitate ac diuitijs. Eo Pacuuius Calauius, de quo ante dictum est, princeps factionis eius, quæ attraxerat rem ad Pœnos, filium iuuenem adduxit: abstractumq; ab se à Decij ait latere, cum quo ferocissime pro Romana societate aduersus Punicum fœdus steterat: nec eum aut inclinata in partem alterã ciuitas, aut patria maiestas sententia depulerat. Huic tum pater iuueni Annibalem deprecãdo magis quam purgando placauit. victusq; patris precibus, lachrymisque etiam ad cœnam eum cũ patre vocari iussit: cui conuiuio neminem Capanum, præterquam hospites, Iubelliumque Tauream, insignem bello virum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & cõuiuium non ex more Punico, aut militari disciplina esse: sed vt in ciuitate, atq; etiam domo, diu ad varias omnium voluptatum illecebras instructum. Vnus nec dominorum inuitatione, nec ipsius interdũ Annibalis, Calauij filius Perolla vinci potuit. ipsiq; valetudinem excusans patri, animi quoq; eius mirabilem interturbationem cum quæreret: ante solis ferme occasum patrem Calauium ex cõuiuio egressum secutus filius, vbi in secretum (hortus erat posticis ædium partibus) peruenerunt: Consilium, inquit, affero pater, quo non veniam solum peccati, quod defecimus ad Annibalem, impetraturi ab Romanis: sed in multo maiore dignitate & gratia simus Cãpani, quam vnquam fuimus. Cum mirabundus pater, quidnam id esset consilij quæreret: toga reiecta ab humero, latus succinctum gladio nudat. Iam ego, inquit, sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus. te id prius scire volui, si forte abesse, dum facinus patratur, malles. Quæ vbi vidit audiuitque senex, velut si iam agendis quæ audiebat, interesset, cum metu: Per ego te, inquit, fili, quæcunque iura liberos iungunt parentibus, precor, quæsoque, ne ante oculos patris facere & pati omnia infanda velis. paucæ horæ sunt, intra quas iurantes

per

A per quicquid deorũ est, dextras dextrę iungentes, fidẽ obstrinximus, vt sacratis de mensis essemus. Digressi à colloquio, extemplo in eum armamur? surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibale: eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Annibalem modo pater filio meo potui placare, filium Annibali non possum? Sed si nihil sancti, non fides, non religio, non pietas, audiantur infanda, si non perniciem nobis cum scelere afferunt. Vnus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot liberorum seruorumq; ? quid in vnum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescentne in amentia illa? vultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus Romanus, tu sustinebis? & si alia auxilia desint, meipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis? atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusque est. deterreri hic sine te potius, B quã illic vinci. valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt. Lachrymantem inde iuuenem cernẽs, medium complectitur, atq; osculo hærens, non ante precibus abstitit, quam peruicit vt gladium poneret, fidemq; daret, nihil facturum tale. Tum iuuenis: Ego quidem, inquit, quam patriæ debeo pietatem, exoluam patri. tuam doleo vicem, cui ter proditæ patriæ sustinendum est crimen: semel, cum defectionem inisti ab Romanis: iterum, cum pacis cũ Annibale fuisti author: tertio hodie, cum restituendæ Romanis Capuæ mora atque impedimentum tu es. O patria, ferrum, quo pro te armatus hanc arcem defendere volebam, hosti minime parcens, quando parens extorquet, recipe. Hęc cum dixisset, gladium in publicum trans maceriam horti abiecit: & quo minus res suspecta esset, se ipse conuiuio reddidit. Postero die senatus frequens datus Annibali. vbi prima eius oratio perblanda ac benigna fuit, qua gratias egit C Campanis, quod amicitiam suam Romanæ societati præposuissent: & inter cætera magnifica promissa pollicitus, breui caput Italiæ omnis Capuam fore: iuraque inde cum cæteris populum Romanum etiam petiturum. Vnum esse exortem Punicæ amicitiæ, fœderisque secum facti, quem neque esse Campanum, neque dici debere, Magium Decium. eum postulare, vt sibi dedatur, ac se præsente de eo referatur, senatusque consultum fiat. omnes in eam sententiam ierunt: quanquam magnæ parti & vir indignus ea calamitate, & haud paruo initio minui videbatur ius libertatis. Egressus curia, in templo magistratus consedit: comprehendique Decium Magium, atque ante pedes statutum causam dicere iussit. Qui cum manente ferocia animi negaret lege fœderis id cogi posse: tum iniectæ catenæ, duciq; ante lictorem in castra est iussus.

Quoad

Quoad capite aperto est ductus, concionabundus incessit, ad circumfusam vndique multitudinem vociferans: Habetis eam libertatem Campani, quam petistis. foro medio, luce clara, videntibus vobis, nulli Campanorum secundus, vinctus ad mortem rapior. quid violentius Capua capta fieret? ite obuiam Annibali, exornate vrbem, diemque aduentus eius consecrate, vt hunc triumphum de ciue vestro spectetis. Hæc eo vociferante cum moueri vulgus videretur, obuolutum caput est: ociusque rapi extra portam iussus. ita in castra perducitur: extemploq; impositus in nauim, & Carthaginem missus, ne motu aliquo Capuę ex indignitate rei orto, senatum quoque pœniteret dediti principis: & legatione missa ad repetendum eum, ne aut negando rem, quam primum peterent, offendendi sibi noui socij, aut tribuendo, habendus Capuæ esset seditionis ac turbarum author. Nauem Cyrenas detulit tempestas, quæ tum in ditione regum erant. ibi cum Magius ad statuam Ptolemæi regis confugisset, deportatus à custodibus Alexandriam ad Ptolemæum, dum eum docuisset, contra ius fœderis vinctum se ab Annibale esse, vinculis liberatur: permissumque vt rediret, seu Romam seu Capuam mallet. Nec Magius Capuam sibi tutam dicere: & Romam eo tempore, quo inter Romanos Campanosque bellum sit, transfugæ magis quam hospis fore domicilium: nusquam malle, quam in regno eius viuere, quem vindicem atque authorem habeat libertatis. Dum hæc geruntur. Q. Fabius Pictor legatus à Delphis Romam redijt, responsumq; ex scripto recitauit: (diui quoque in eo erant, quib. quoq; modo supplicaretur.) Tum si ita faxitis Romani, vestræ res meliores facilioresq; erunt: magis ex sententia respub. vestra vobis procedet: victoriaque duelli populi Romani erit. Pythio Apollini, Repub. vestra bene gesta seruataque, lucris meritis donum mittitote: deque præda, manubijs, spolijsque honorem habetote. Hæc vbi ex Græco carmine interpretata recitauit: tum dixit, se oraculo egressum extemplo, his omnib. diuis rem diuinam thure ac vino fecisse: iussumque ab antistite, sicut coronatus laurea corona & oraculum adisset, & rem diuinam fecisset, ita coronatum nauim ascendere, nec ante deponere eam, quam Romam peruenisset. se quæcunque imperata sint, cum summa religione ac diligentia executum, coronam Romæ in ara Apollinis deposuisse. Senatus decreuit, vt eæ res diuinæ, supplicationesque primo quoque tempore cum cura fierent. Dum hæc Romæ atq; in Italia geruntur, nuncius victoriæ ad Cannas Carthaginem venerat. Mago Amilcaris filius, nō ex ipsa acie à fratre missus, sed retentus aliquot dies in recipiendis ciuitatibus Brutiorum, quæ deficiebant. Is cum ei senatus datus esset, res gestas in Italia à fratre

exposuit.

A exposuit. Cum sex imperatoribus eum, quorũ quatuor consules, duo dictator ac magister equitũ fuerint, cum sex consularib. exercitibus acie cõflixisse. occidisse supra ducenta millia hostium: supra L. millia cepisse. ex quatuor consulibus duos occidisse. ex duobus saucium alterum, alterum toto exercitu amisso, vix cum L. hominib. effugisse. magistrum equitum, qui consularis potestatis sit, fusum fugatumq;, dictatorem, quia se in aciem nunquam commiserit, vnicum haberi imperatorem. Brutios Apulosq;, partem Samnitum ac Lucanorum, defecisse ad Pœnos. Capuam, quod caput non Campaniæ modo, sed post afflictam rem Romanam Cannensi pugna, Italię sit, Annibali se tradidisse. Pro his tantis totq; victorijs verum sacrum dijs immortalibus agi, haberiq;. Ad fidem deinde tam lætarum rerum, effundi in vestibulo curiæ iussit annulos aureos. qui tantus aceruus fuit, vt metientibus dimidium super tres modios explesse, sint quidam authores. Fama tenuit, quæ propior vero est, haud plus fuisse modio. Adiecit deinde verbis, quo maioris cladis indicium esset, neminem nisi equitem, atq; eorum ipsorum primores id gerere insigne. Summa fuit orationis, quo propius spes belli perficiendi sit, eo magis omni ope iuuandum Annibalem esse. procul enim ab domo militiam esse, in media hostium terra, magnã vim frumenti pecuniæq; absumi: & tot acies, vt hostium exercitus delesse, ita victoris etiam copias parte aliqua minuisse. mittendum igitur supplementum esse, mittendam in stipendium pecuniam, frumentumque tam benemeritis de nomine Punico militibus. Secundum hæc dicta Magonis lætis omnibus, Himilco vir factionis Barchinæ, locum Hannonis increpandi esse ratus: Quid est Hanno? inquit? etiam nunc te pœnitet belli suscepti aduersus Romanos? iube dedi Annibalem: veta in tam prosperis rebus gratias dijs immortalibus agi. audiamus Romanum senatorem in Carthaginiensium curia. Tum Hanno: Tacuissem hodie Patres conscripti, ne quid in communi omnium gaudio, minus lætũ quod esset vobis, loquerer. nunc interroganti senatori, pœniteatne me adhuc suscepti aduersus Romanos belli, si reticeam, aut superbus, aut obnoxius videar. quorum alterum est hominis alienæ libertatis obliti, alterum suæ. Respondeam igitur Himilconi, non desisse pœnitere me belli: neque desiturum ante inuictum nostrum imperatorem incusare, quam finitum aliqua tolerabili conditione bellum videro: nec mihi pacis antiquæ desiderium vlla alia res, quam pax noua finiet. Itaque ista quæ modo Mago iactauit, Himilconi cæterisque Annibalis satellitibus iam læta sunt. mihi possunt læta esse, quia res bello bene gestæ, si volumus fortuna vti, pacem nobis æquiorem dabunt. nam si prætermittimus hoc tempus, quo magis

dare quam accipere possumus videri pacem : vereor, ne hæc quoque A lætitia luxuriet nobis, ac vana euadat. quæ tamen nunc quoq; qualis est? Occidi exercitus hostium : mittite milites mihi. Quid aliud rogares, si esses victus? Hostium cepi bina castra, prædæ videlicet plena, & commeatuum : frumentum & pecuniam date. Quid aliud, inquam, si spoliatus, si exutus castris esses, peteres? Et ne omnia ipse mirer : (mihi quoq; enim, quoniam respondi Himilconi, interrogare ius fasq; est) velim seu Himilco, seu Mago respondeat : cum ad internecionem Romani imperij pugnatum ad Cannas sit, constetque in defectione totam Italiam esse : primum ecquis Latini nominis populus defecerit ad nos? deinde ecquis homo ex V. & XXX. tribubus ad Annibalem transfugerit? Cum vtrunque Mago negasset: Hostium quidem ergo, inquit, adhuc multum superest : sed multitudo ea quid animorum, quidve spei habebat, scire velim. Cum id nescire se Mago diceret: Nihil facilius scitu est, inquit, ecquos legatos ad B Annibalem Romani miserunt de pace? ecquam deniq; mentionem pacis Romæ factam esse, allatum ad vos est? Cum id quoq; negasset: Bellum igitur, inquit, tam integrũ habemus, quam habuimus, qua die Annibal in Italiam est ingressus. Quam varia victoria priore Punico bello fuerit, pleriq;, qui meminerimus, supersumus. nunquam terra marique magis prosperæ res nostræ visæ sunt, quam ante consules C. Luctatium & A. Posthumium fuerunt. Luctatio & Posthumio Coss. deuicti ad Ægates insulas sumus. Quod si (id quod dij omen auertant) nunc quoq; fortuna aliquid variauerit, tum pacem speratis, quum vincimur: quam nunc cum vicimus, dat nemo? Ego, si quis de pace consulet, seu deferenda hostibus, seu accipienda: habeo quid sententię dicam. si de ijs quæ Mago postulat, refertis, nec victoribus mitti attinere puto, & frustrantibus nos falsa atq; inani victoria, multo minus censeo mittenda esse. Haud multos mouit Han- C nonis oratio. nam & simultas cum familia Barchina leuiorem authorem faciebat : & occupati animi præsenti lætitia, nihil quo vanius fieret gaudium suum, auribus admittebant : debellatumq; mox fore, si adniti paululum voluissent, rebantur. Itaq; ingenti consensu fit senatusconsultum, vt Annibali XL. Numidarum millia in supplementum mitterentur, & XL. elephanti, & argenti multa talenta. Dictatorq; cũ Magone in Hispaniam præmissus est, ad cõducenda XX. milla peditum, quatuor equitũ, quibus exercitus qui in Italia, quiq; in Hispania erant, supplerentur. Cæterum hæc, vt in secundis rebus, segniter ocioseque gesta sunt. Romanos præter insitam industriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat. nam nec consul vlli rei quæ per eum agenda esset, deerat: & dictator M. Iunius rebus diuinis perfectis,

A perfectis, latoque (vt solet) ad populum, vt equum ascendere liceret: præter duas vrbanas legiones, quę principio anni à consulibus conscriptæ fuerant, & seruorum delectum, cohortesque ex agro Piceno & Gallico collectas, ad vltimum prope desperatæ Reipub. auxilium, cum honesta vtilibus cedunt, descendit equo, dixitque: Qui capitalem fraudem ausi, quique pecuniæ iudicati in vinculis essent, qui eorum apud se milites fierent, eos noxa pecuniaque se exolui iussurum. & sex millia hominum Gallicis spolijs, quæ triumpho C. Flaminij translata erant, armauit. itaque cum X X V. millibus armatorum ab vrbe proficiscitur. Annibal Capua recepta, cum iterum Neapolitanorum animos, partim spe, partim metu nequicquam tentasset, in agrum Nolanum exercitum traducit: & vt non hostiliter statim, quia non desperabat voluntariam deditionem: ita si morarentur spem, nihil eorum quæ pati aut timere possent, prætermis-B surus. Senatus, ac maxime primores eius, in societate Romana cum fide perstare. plebs nouarum (vt solet) rerum auida, atque Annibalis tota esse: metumque agrorum populationis, & patienda in obsidione multa grauia indignaque proponere animo, neque authores defectionis deerant. Itaque vbi senatum metus cepit, si palam contra tenderent, resisti multitudini concitatæ non posse, clam simulãdo dilationem mali inueniunt. placere enim sibi defectionem ad Annibalem simulant: quibus autem conditionibus in fœdus amicitiamque nouam transeant, parum constare. Ita spacio sumpto, legatos propere ad prætorem Romanum Marcellum Claudium, qui Cannusij cum exercitu erat, mittunt: docentque quanto in discrimine sit Nolana res. agrum Annibalis esse, & Pœnorum vrbem extemplo futuram, ni subueniatur. concedendo plebi senatum, vbi velint, defecturos se, ne deficere præfestinarent, effecisse. Marcellus C collaudatis Nolanis, eadem simulatione extrahi rem in suum aduentum iussit: interim celari quæ secum acta essent, spemq; omnem auxilij Romani. Ipse à Cannusio Calatiam petit: atque inde Vulturno amne traiecto, perq; agrum Satriculanum Trebianumque super Suessulam per montes Nolam peruenit. Sub aduentum prætoris Romani Pœnus agro Nolano excessit: & ad mare proxime Neapolim descendit cupidus maritimi oppidi potiundi, quo cursus nauibus tutus ex Africa esset. Cæterum postea quam Neapolim à præfecto Romano teneri accepit: (M. Iunius Syllanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus) Neapolim quoque, sicut Nolam, non admissus, petit Nuceriam. Eam cum aliquandiu circumsedisset: sæpe vi, sæpe solicitandis nequicquam nunc plebe, nunc principibus, fame demum in deditionem accepit, pactus, vt inermes cum singulis abirent ve-

stimentis: deinde, vt qui à principio mitis omnibus Italicis, præter A Romanos videri vellet, præmia atq; honores ijs qui remansissent, ac militare vellent secum, proposuit. nec ea spes quenquã tenuit. dilapsi omnes quocunque hospitia, aut fortuitus animi impetus tulit, per Campaniæ vrbes, maxime Nolam, Neapolimq;. Cum ferme triginta senatores, ac forte primus quisque Capuam petissent: exclusi inde, quod portas Annibali clausissent, Cumas se contulerunt. Nuceriæ præda militi data est, vrbs direpta, atq; incensa. Nolã Marcellus non sui magis fiducia pręsidij, quam voluntate principum habebat. plebs timebatur, & ante omnes L. Bantius, quem consensus attentatæ defectionis, ac metus à prætore Romano, nũc ad proditionem patriæ, nunc si ea die fortuna de fuisset, ad transfugiendum stimulabat. Erat iuuenis acer, & sociorum ea tempestate nobilissimus eques. semine cem eum ad Cannas in aceruo cæsorum corporum inuentum, curatumque benigne, etiam cum donis Annibal domum remiserat. ob B eius gratiam meriti, rem Nolanam in ius ditionemq; dare voluerat Pœno: anxiumq; eum & solicitum cura nouandi res prætor cernebat. cæterum cum aut pœna cohibendus esset, aut beneficio conciliandus, sibi assumpsisse, quam hosti ademisse fortẽ ac strenuum maluit socium, accitumq; ad se benigne appellat. Multos eum inuidos inter populares habere, inde existimatu facile esse, quod nemo ciuis Nolanus sibi indicauerit quam multa eius egregia facinora militaria essent. sed qui in Romanis militauerit castris, nõ posse obscuram eius virtutem esse. multos sibi qui cum eo stipendia fecerint, referre, qui vir esset ille: quæque & quoties pericula pro salute ac dignitate populi Romani adisset: vtiq; Cannensi pugna non prius prælio abstiterit, quam prope exanguis ruina superincidentium virorum, equorum, armorumque sit oppressus. Itaque macte virtute esto, inquit, apud me tibi omnis honos, atque omne præmium erit: & quo C frequentior mecum fueris, senties eam rem tibi dignitati atq; emolumento esse. Lætoque iuueni promissis, equum eximium dono dat, bigatosq; quingentos quæstorem numerare iubet: lictoribus imperat, vt eum se adire, quoties velit, patiantur. Hac comitate Marcelli, ferocis iuuenis animus adeo est mollitus, vt nemo inde sociorũ rem Romanam fortius ac fidelius iuuerit. Cum Annibal ad portas esset (Nolam enim rursus à Nuceria mouerat castra (plebsq; Nolana de integro ad defectionem spectaret: Marcellus sub aduentũ hostium intra muros se recepit, non castris metuens, sed ne prodendæ vrbis occasionem nimis multis in eam imminentibus daret. Instrui deinde vtrinq; acies cœptę, Romanorum pro mœnibus Nolę, Pœnorum ante castra sua. prælia hinc parua inter vrbem castraque, & vario euentu

A euentu fiebant: quia duces nec prohibere paucos temere roganteis, nec dare ſignum vniuerſæ pugnæ volebant. in hac continua duorum exercituum ſtatione, principes Nolanorum nunciant Marcello, nocturna colloquia inter plebē ac Pœnos fieri: ſtatutumq; eſſe, vt cum Romana acies egreſſa portis iret, impedimenta eorum ac ſarcinas diriperent: clauderentq; deinde portas, muroſq; occuparent, vt potientes rerum ſuarum atq; vrbis, Pœnum inde pro Romano acciperent. Hæc vbi nunciata ſunt Marcello, collaudatis ſenatoribus Nolanis, priuſquam aliquis motus in muris oriretur, fortunam pugnæ experiri ſtatuit. Ad treis portas in hoſtes verſas tripartito exercitum inſtruxit, impedimenta ſubſequi iuſſit: calones, lixaſq; & inualidos milites vallum ferre. media porta robora legionum, & Romanos equites, duabus circa portis nouos milites, leuemque armaturam, ac ſociorum equites ſtatuit. Nolani muros portasq; adire vetiti: ſubſi-
B diaq; deſtinata impedimentis data, ne occupatis prælio legionibus, in ea impetus fieret. ita inſtructi intra portas ſtabant. Annibali ſub ſignis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multum diei in acie ſtanti, primo miraculo eſſe, quod nec exercitus Romanus porta egrederetur, nec armatus quiſquam in muris eſſet. ratus deinde prodita colloquia eſſe, metuque reſides factos, partem militum in caſtra remittit, iuſſos propere apparatum omnem oppugnandę vrbis in primam aciem afferre: ſatis fidens, ſi cunctantibus inſtaret, tumultū aliquem in vrbe plebē moturam. Moxq; dum in ſua quiſq; miniſteria diſcurſu trepidat ad prima ſigna, ſucceditq; ad muros acies: patefacta repente porta, Marcellus ſigna canere, clamoremque tolli, ac pedites primum, deinde equites quanto maximo poſſent impetu in hoſtem erumpere iubet. Satis terroris tumultuſq; in aciem mediam intulerant, cum duabus circa portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius lega-
C ti in cornua hoſtium erupere. Addidere clamorem lixæ caloneſq;, & alia turba cuſtodiæ impedimentorum appoſita, vt paucitatē maxime ſpernentibus Pœnis ingentis repente exercitus ſpeciem fecerint. Vix equidem auſim affirmare, quod quidam authores ſunt, duo millia & C C C. hoſtium cæſos: non plus vno Romanos amiſiſſe. Siue tanta, ſiue minor victoria fuit, ingens eo die res, ac neſcio an maxima illo bello geſta ſit. non vinci enim ab Annibale vincere ſolito, difficilius fuit, quam poſtea vincere. Annibal ſpe potiundæ Nolę adempta, cum Acerras receſſiſſet: Marcellus extemplo clauſis portis, cuſtodibuſq; diſpoſitis, ne quis egrederetur, quæſtionem in foro de ijs qui clam in colloquijs hoſtium fuerant, habuit: ſupra LXX. damnatos proditionis ſecuri percuſſit, bonaq; eorū iuſſit publica eſſe. & ſumma rerum ſenatui tradita, cum exercitu omni profectus ſupra

Sueſſulam caſtris poſitis conſedit. Pœnus Acerras primum ad voluntariam deditionem conatus perlicere, poſteaquam obſtinatos vidit, obſidere inde atq; oppugnare parat. Cæterum Acerranis plus animi quam virium erat. itaq; deſperata tutela vrbis, vt circumuallari mœnia viderunt, priuſquam continuarentur hoſtium opera, per intermiſſa munimenta, neglectaſq; cuſtodias, ſilētio noctis dilapſi, per vias inuiaq;, qua quenq; aut conſilium aut terror tulit, in vrbes Campaniæ, quas ſatis certum erat non mutaſſe fidem, perfugerunt. Annibal Acerris direptis atque incenſis, cum à Caſilino dictatorem Romanum legioneſque nuncij accipi nunciaſſent, ne quis tam propinquis hoſtium caſtris Capuam quoque recurrat, exercitum ad Caſilinum ducit. Caſilinum eo tempore quingēti Prænestini habebant, cum paucis Romanis Latinique nominis, quos eodem audita Cannenſis clades contulerat. Hi, non confecto Præneſte ad diem delectu, ſerius profecti domo cum Caſilinum ante aduerſæ pugnæ famam veniſſent, & aliis aggregarent ſeſe Romanis ſociiſq;, profecti à Caſilino, cum ſatis magno agmine irēt, auertit eos retro Caſilinum nuncius Cannenſis pugnæ: ibi cum dies aliquot ſuſpecti Campanis, timenteſq; cauendis ac ſtruendis inuicem inſidiis traduxiſſent, iamque de Capuæ defectione agi, accipiq; Annibalem ſatis pro certo habuere: interfectis nocte oppidanis, partem vrbis quę citra Vulturnum eſt (eo enim diuiditur amni) occupauere. idque præſidium Caſilini habebant Romani. Additur & Peruſina cohors, homines CCCC. & LX. eodē nuncio, quo Prænestini paucos ante dies Caſilinum compulſi. & ſatis ferme armatorum ad tam exigua mœnia, flumine altera parte cincta tuenda erat. penuria frumenti, nimium etiam vt videretur hominū, efficiebat. Annibal cum iam inde haud procul eſſet, Getulos cū præfecto nomine Iſalca præmittit. ac primo ſi fiat colloquij copia, verbis benignis ad portas aperiendas, præſidiumque accipiēdum perlicere iubet. ſin in pertinacia perſtent, rem gerere, ac tentare ſi qua parte inuadere vrbem poſſit. Vbi ad mœnia acceſſere, quia ſilentium erat, ſolicitudo viſa, metuque conceſſum barbarus ratus, moliri portas, & ſeras clauſtraque effringere parat: cum patefactis repente portis cohortes duæ ad id ipſum inſtructæ intus, ingenti cum tumultu erumpunt, ſtragemq; hoſtium faciunt. Ita primis repulſis, Maharbal cum maiore robore virorum miſſus, nec ipſe eruptionem cohortium ſuſtinuit. Poſtremum Annibal caſtris ante ipſa mœnia oppoſitis, paruam vrbem paruumque præſidium ſumma vi atque omnibus copiis oppugnare parat ac dum inſtat, laceſſitque, corona vndique circundatis mœnibus, aliquot milites, & promptiſſimum quenque è muro turribuſque ictos, amiſit.

A sit. Semel vltro irrumpentes agmine elephantorum opposito prope interclusit, trepidosque compulit in vrbem: satis multis, vt ex tanta paucitate, interfectis. plures cecidissent, ni nox prælio interuenisset. Postero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur: vtique posteaquam corona aurea muralis proposita est, atque ipse dux castelli plano loco positi segnem oppugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Cannarum Thrasimenique & Threbiæ singulos admonens, vniuersosque. inde vineæ quoque cœptæ agi, cuniculique: nec ad varios conatus hostium aut vis vlla, aut ars deerat. Socij Romanorum propugnacula aduersus vineas statuere, transuersis cuniculis hostium cuniculos excipere, & palam & clam cœptis obuiam ire, donec pudor etiam Annibalem ab incœpto auertit, castrisque communitis, ac præsidio modico imposito, ne omissa res videretur, in hyberna Capuam concessit. ibi partem maiorem hyemis exB ercitum in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sæpe ac diu durantem, bonis inexpertum atque insuetum. itaq; quos nulla male vicerat vis, perdidere nimia bona, ac voluptates immodicæ. & eo impensius, quo auidius ex insolentia in eas se immerserant. somnus enim, & vinum, & epulæ, & scorta, balneaque, & ocium consuetudine indies blandius, ita eneruauerunt corpora animosque, vt magis deinde præteritæ eos victoriæ quam præsentes tutarentur vires: maiusque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur, quam quod non ex Cannensi acie protinus ad vrbem Romam duxisset. illa enim cunctatio distulisse modo victoriam videri potuit: hic error vires ademisse ad vincendum. Itaque hercule velut si cum alio exercitu à Capua exiret, nihil vsquam pristinæ disciplinæ tenuit. nam & redierunt plerique scortis impliciti: & vbi primum sub pellibus haberi cœpti sunt, viaque & alius militaris labor excepit, C tyronum modo corporibus animisque deficiebant: & deinde per omne æstiuorum tempus magna pars sine commeatibus ab signis dilabebantur: neque aliæ latebræ, quam Capua, desertoribus erant, Cæterum mitescente iam hyeme, ducto ex hybernis milite, Casilinum redit. vbi quanquam ab oppugnatione cessatum erat, obsidio tamen continuata oppidanos præsidiumque ad vltimum inopiæ adduxerat. Castris Romanis T. Sempronius præerat, dictatore auspiciorum repetendorum causa profecto Romam. Marcellum & ipsum cupientem ferre auxilium obsessis, Vulturnus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorum atque Acerranorum tenebant, Campanos timentium, si præsidium Romanum abscessisset. Gracchus assidens tantum Casilino, quia prædictum erat dictatoris, ne quid absente eo rei gereret, nihil mouebat: quanquam quæ facile

 omnem

omnem patientiam vincerent, nunciabantur à Casilino. nam & præcipitasse se quosdam, non tolerantes famem, constabat: & stare inermes in muris, nuda corpora ad missilium telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, cum neque pugnam conserere dictatoris iniussu auderet: pugnandum autem esse, si palam frumentum importare vellet, videret: neque clam importandi spes esset: farre ex agris circa vndiq; conuecto, cum complura dolia complesset, nuncium ad magistratum Casilinum misit, vt exciperent dolia quæ amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumẽ, ac spem ab nuncio Romano factam, dolia medio missa amni defluxerunt: æqualiter inter omnes frumentum diuisum. id postero quoque die, ac tertio factum est. nocte & mittebantur, & perueniebant: eo custodias hostium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior solito amnis, transuerso vertice dolia impulit ad ripam, quã hostes seruabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur, nunciatumque Annibali est: & deinde intentiore custodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad vrbem missum. Nuces inde fusæ ab Romanis castris, cum medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremo ad id ventum inopiæ est, vt lora, detractasque scutis pelles, vbi feruida mollissent aqua, mandere conarentur: nec muribus, aliove animali abstinerent: & omne herbarum radicumq; genus aggeribus infimi muri eruerent. & cum hostes obarassent, quicquid herbidi terreni extra murũ erat, raporũ semen iniecerunt, vt Annibal, Eone vsq; dum ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum? exclamaret. & qui nullam antea pactionẽ auribus admiserat, tum demum agi secum est passus de redemptione liberorum capitum. Septunces auri in singulos precium conuenit. fide accepta, sese tradiderunt. donec omne aurum persolutum est, in vinculis habiti. tum remissi Cumas cum fide. Id verius est, quam ab equite in abeuntes immisso interfectos. Prænestini maxima pars fuere. ex quingentis septuaginta, qui in præsidio fuerunt, minus dimidium, ferrum famesque absumpsit. cæterum incolumes Præneste cum prætore suo Manitio (scriba is antea fuerat) redierunt. Statua eius indicio fuit Præneste in foro statuta, loricata, amicta toga, velato capite: & tria signa cum titulo laminæ æneæ inscripto, Manitium pro militibus qui Casilini in præsidio fuerint, votum vouisse. Idem titulus tribus signis in æde Fortunæ positis fuit subiectus. Casilinũ oppidum redditum Campanis est, firmatum septingentorum militum de exercitu Annibalis præsidio: ne vbi Pœnus inde abscessisset, Romani oppugnarent. Prænestinis militibus senatus Romanus duplex stipendium, & quinquennij militiæ vacationem decreuit. ciuitate cum

A cum donarentur ob virtutem, non mutauerunt. Perusinorum casus obscurior fama est, quia nec ipsorum monumento vllo est illustratus, nec decreto Romanorum. Eodem tempore Petellinos, qui vni ex Brutijs manserant in amicitia Romana: non Carthaginienses modo, qui regionem obtinebant, sed Brutij quoq; cæteri ob separata ab se consilia oppugnabant. cum obsistere malis nequirent Petellini, legatos Romam ad præsidium petendum miserunt. Quorum preces lachrymæq; (in quæstus enim flebiles, cum sibimetipsi consulere iussi sunt, sese in vestibulo curiæ profuderunt) ingentem misericordiam patribus ac populo mouerunt. consultiq; iterum à M. Æmylio prætore patres, circunspectis omnibus imperij viribus, fateri coacti, nihil iam longinquis socijs in se præsidij esse: redire domum, fideq; ad vltimum expleta, consulere sibimet ipsos in præsenti fortuna iusserunt. Hæc posteaquam renunciata legatio Petellinis
B est, tantus repente mœror pauorq; senatū eorum cepit, vt pars profugiendi qua quisq; posset, ac deserendæ vrbis authores essent: pars, quando deserti à veteribus socijs essent, adiungendi se cæteris Brutijs, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamen ea pars, quæ nil raptim nec temere agendum, consulendumq; de integro censuit. Relaxata postero die per minorem trepidationem, retinuerunt optimates, vt conuectis omnibus ex agris, vrbem ac muros firmarent. Per idem fere tempus literæ ex Sicilia Sardiniaque Romam allatæ. priores ex Sicilia Octacilij Propr. in senatu recitatæ sunt. L. Furium Pr. cum classe ex Africa Lilybæum venisse. ipsum grauiter saucium in discrimine vltimo vitæ esse. militi & naualibus socijs neq; stipendium neque frumentum ad diem dari: neq; vnde detur, esse: magnopere suadere, vt quamprimum ea mittantur: sibique, si ita videatur, ex nouis prætoribus successorem mittant. Eademq; ferme de stipendio fru-
C mentoq; ab A. Cornelio Mammula Propr. ex Sardinia scripta. Responsum vtrisque, non esse vnde mitteretur. iussiq; ipsi classibus atq; exercitibus suis consulerent. Octacilius ad vnicum subsidium populi Romani Hieronem legatos cum misset, in stipendium quantum argenti opus fuit, & sex mensium frumentum accepit. Cornelio in Sardinia ciuitates sociæ benigne contulerunt. Et Romæ quoq; propter penuriā argenti triumuiri mensarij rogatione Minutij tribuni plebis facti, L. Æmylius, qui consul censorq; fuerat: & M. Attilius Regulus, qui bis consul fuerat: & L. Scribonius Libo, qui tū tribunus plebis erat. Et duum viri creati, M. & C. Attilij, ædem Concordiæ, quam L. Manlius Pr. vouerat, dedicauerunt. Et tres pontifices creati, Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccius in locum P. Scantinij demortui, & L. Æmylij Pauli Cos. & Q. Ælij

Pæti, qui ceciderant in pugna Cannensi. Cum cætera quæ continuis A cladibus fortuna minuerat, quantum consiliis humanis assequi poterant, patres explessent: tandem se quoque & solitudinem curiæ, paucitatemque conuenientium ad publicum consilium respexerũt. neque enim post L. Æmylium & C. Flaminium censores senatus lectus fuerat, cum tantum senatorum aduersæ pugnę, ad hoc sui quẽque casus per quinquennium absumpsissent. Cum de ea re M. Æmylius Pr. dictatore post Casilinum amissum profecto iam ad exercitum, exposcentibus cunctis retulisset. tum Spurius Cauilius, cum longa oratione non solum inopiam, sed paucitatẽ etiam ciuium, ex quibus in patres legerentur: conquestus esset, explendi senatus causa, & iungendi arctius Latini nominis pro magna re se suadere dixit, vt ex singulis populis Latinorum binis senatoribus, si patres Romani censuissent, ciuitas daretur: atque in demortuorum locum in senatum legerentur. Eam sententiam haud æquioribus animis, B quam ipsorum quõdam postulatum Latinorum, patres audierunt. & cum fremitus indignantium tota curia esset: & præcipue Manlius esset etiam nunc stirpis eius virum diceret, ex qua quondam in Capitolio consul minatus esset, quem Latinum in curia vidisset, eum sua manu interfecturum: Quintus Fabius Maximus nunquam rei vllius alieniore tempore mentionem factam in senatu dixit, quam inter tam suspensos sociorum animos, incertamq; fidem id tactum, quod insuper solicitaret eos. eam vnius hominis temerariã vocem silentio omnium extinguendam esse: & si quid vnquam arcani sanctiue ad silendum in curia fuerit, id omnium maxime tegendum, occulendum, obliuiscendum, pro non dicto habendum esse. Ita eius rei opressa mentio est. Dictatorem, qui censor ante fuisset, vetustissimusque ex iis qui viuerent censores, creari placuit, qui senatum legeret: accirique Caium Terentium consulem ad dictatorem C dicendum iusserunt. qui cum ex Apuleia, relicto ibi præsidio, magnis itineribus Romam redisset nocte proxima, vt mos erat, M. Fabium Buteonem ex S. C. sine magistro equitum dictatorem in sex menses dixit. is vbi cum lictoribus in Rostra ascendit, neque duos dictatores tempore vno, quod nunquam antea factum esset, probare se dixit: neque dictatorem se sine magistro equitum, nec censoriam vim permissam vni & eidem iterum: nec dictatori, nisi rei gerendæ causa creato, in sex menses datum imperium. quæ immoderata fors, tempus ac necessitas fecerint, iis se modum impositurum. nam neque senatu quenquam moturum ex iis quos C. Flaminius, L. Æmylius censores in senatum legissent: transcribi tantum recitarique eos iussurum, ne penes vnum hominem iudicium arbitrium-

A bitriumque de fama ac moribus senatoris fuerit: & ita in demortuorum locum sublecturum. vt ordo ordini non homo homini prælatus videretur. Recitato vetere senatu, inde primum in demortuorum locum legit, qui post L. Æmylium & C. Flaminium censores curulem magistratum cepissent, nec dum in senatum lecti essent, vt quisque eorum senator primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni, prætores, quæstoresve fuerant, tum ex eis qui spolia ex Romano hoste fixa domi haberent aut ciuicam coronam accepissent. Ita CLXXVII. cum ingenti approbatione omnium in senatum lectis, extemplo se magistratu abdicauit, priuatusque de Rostris descendit, lictoribus abire iussis: turbæque se immiscuit priuatas agentium res: tempus hoc sedulo terens, ne deducendi sui causa populum de foro abduceret. neque tamen elanguit cura hominum ea mora, frequentesque eum domum deduxerunt. Consul

B nocte insequenti ad exercitum rediit, non facto certiore senatu, ne comitiorum causa in vrbe retineretur. postero die consultus à M. Pomponio Pr. senatus decreuit dictatori scribendum, vti si è repub. censeret esse, ad consules subrogandos veniret cum magistro equitum, & prætore M. Marcello, vt ex iis præsentibus noscere patres possent, quo statu respublica esset, consiliaque ex rebus caperent. Qui acciti erant, omnes venerunt, relictis legatis, qui legionibus præessent. Dictator de se pauca ac modice locutus, in magistrum equitum T. Sempronium Gracchum magnam partem gloriæ vertit: comitiaque edixit, quibus L. Posthumius III. absens, qui tum Galliam prouinciam obtinebat: & T. Sempronius Gracchus, qui tum magister equitum eo accurrerat, consules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Læuinus, Appius Claudius Pulcher, Q. Fuluius Flaccus, Q. Mutius Scæuola. Dictator

C creatis magistratibus, Theanum in hyberna ad exercitum rediit, relicto magistro equitum Romæ: qui cum post paucos dies magistratum initurus esset, de exercitibus scribendis, comparandisque in annum, patres consuleret. Cum eæ res maxime agerentur, noua clades nunciata, alia super alia cumulante in eum annum fortuna: Posthumium consulem designatum, in Gallia ipsum atque exercitum deletos. Sylua erat vasta (Litanam Galli vocant) qua exercitum traducturus erat. eius syluæ dextra læuaque circa viam Galli arbores ita inciderant, vt immotæ starent, momento leui impulsæ occiderent. Legiones duas Romanas habebat Posthumius: sociumq; ab supero mari tantum conscripserat, vt XXV. millia armatorum in agros hostiũ induxisset Galli oras extremæ syluę cum circũsedissent, vbi intrauit agmen saltum, tum extremas arborum succisarum impellunt.

pellunt. quæ alia in aliam inſtabilem per ſe ac male hærentem inci- A.
dentes ancipiti ſtrage arma, viros, equos obruerunt, vix decem ho-
mines effugerent. nam cum exanimati pleriq; eſſent arborum trun-
cis, fragmentiſq; ramorum: cæteram quoq; multitudinem inopi-
nato malo trepidam, Galli ſaltum omnem armati circunſidentes
interfecerunt: paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis
petentes, obſeſſo ante ab hoſtibus ponte intercluſi ſunt. Ibi Poſthu-
mius omni vi, ne caperetur, obnixus, occubuit. ſpolia corporis, ca-
putq; ducis præciſum Boij ouantes templo, quod ſanctiſſimum eſt
apud eos, intulere. purgato inde capite, vt mos ijs eſt, caluam auro
cælauere. idque ſacrum vas ijs erat, quo ſolennibus libarent: pocu-
lumq; idem ſacerdoti eſſe, ac templi antiſtibus. Præda quoq; haud
minor Gallis quam victoria fuit. nam etſi magna pars animalium
ſtrage ſyluæ oppreſſa erat: tamen cæteræ res, quia nihil diſſipatum
fuga eſt, ſtratæ per omnem iacentis agminis ordinem inuentæ ſunt. B
Hac nunciata clade, cum per dies multos in tanto pauore fuiſſet ci-
uitas, vt tabernis clauſis, velut nocturna ſolitudine per vrbem acta,
ſenatus ædilibus negocium daret, vt vrbem circumirent, aperirique
tabernas, & mœſtitiæ ſpeciem publicæ vrbi demi iuberent: tum T.
Sempronius ſenatum habuit, conſolatuſq; patres eſt, & adhortatus,
ne qui Cannenſi ruinæ non ſuccubuiſſent, ad minores calamitates
animos ſummitterent. quod ad Carthaginienſes hoſtes Annibalem-
que attinet: proſpera modo eſſet, ſicut ſperaret, fortuna: Gallicum
bellum & omitti tuto, & differri poſſe: vltionem eam fraudis in deo-
rum ac populi Romani poteſtate fore, de hoſte Pœno, exercitibuſ-
que, per quos id bellum gereretur, conſultandum atq; agitandum.
Ipſe primum quid peditum equitumque, quid ciuium, quid ſocio-
rum in exercitu eſſet dictatoris, diſſeruit. Tum Marcellus ſuarum
copiarum ſummam expoſuit. Quid in Apulia cum C. Terentio con- C
ſule eſſet, à peritis quæſitum eſt. duone conſulares exercitus ſatis fir-
mati tanto bello ſufficerent, inibatur ratio. itaque Galliam, quan-
quam ſtimulabat iuſta ira, omitti eo anno placuit. Exercitus dicta-
toris conſuli decretus eſt. De exercitu Marcelli qui ex fuga Cannenſi
eſſent, in Siciliam eos traduci, atq; ibi militare, donec in Italia bel-
lum eſſet, placuit. eodem ex dictatoris legionibus reijci militem mi-
nimi quenque roboris, nullo præſtituto militiæ tempore, niſi quod
ſtipendiorum legitimorum eſſet. Duæ legiones vrbanæ alteri con-
ſuli, qui in locum L. Poſthumij ſuffectus eſſet, decretæ ſunt: eumq;
cum primum ſaluis auſpicijs poſſet, creari placuit. legiones præte-
rea duas primo quoque tempore ex Sicilia acciri: atq; inde conſul,
cui legiones vrbanæ eueniſſent, militum ſumeret quantum opus eſ-
ſet. C.

A ſet, C. Terentio Coſ. prorogari in annum imperium: neq; de eo exercitu, quem ad præſidium Apuliæ haberet, quicquam minui. Dum hæc in Italia geruntur apparanturque, nihilo ſegnius in Hiſpania bellum erat, ſed ad eam diem magis proſperum Romanis. P. & Cn. Scipiones inter ſe partiti ſunt copias, vt Cn. terra, P. mari nauibuſq; rem gereret. Aſdrubal Pœnorum imperator neutri parti virium ſatis fidens, procul ab hoſte interuallo, ac locis tutis tenebat ſe. cui multum ac diu obteſtanti quatuor millia peditum & quingenti equites in ſupplementum miſſi ex Africa ſunt. tum refecta tandẽ ſpe, caſtra propius hoſtem mouit: claſſemq; & ipſe inſtrui parariq; iubet, ad inſulas maritimamq; oram tutandam. In ipſo impetu mouendarũ de integro rerum perculit eum præfectorũ nauium tranſitio, qui poſt claſſem ad Iberum per pauorem deſertã grauiter increpiti, nunquã deinde ſatis fidi aut duci aut Carthaginenſium rebus fuerant. Fece-
B rant ij transfugæ motum in Capeſiorum gente: deſciuerantque ijs authoribus vrbes aliquot: vna etiam ab ipſis vi capta fuerat. In eam gentem verſum ab Romanis bellum eſt: infeſtoq; exercitu Aſdrubal ingreſſus agrum hoſtium, pro captæ ante dies paucos vrbis mœnibus Galbum, nobilem Carpeſiorum ducem, cum valido exercitu caſtris ſe detinentem aggredi ſtatuit. Præmiſſa igitur leui armatura, quæ eliceret hoſtes ad pugnam, peditum partem ad depopulandum per agros paſſim dimiſit, vt palantes exciperent, ſimul & ad caſtra tumultus erat, & per agros fugaq; & cædes. deinde vndiq; diuerſis itineribus cum in caſtra ſe recepiſſent, adeo repente deceſſit animis pauor, vt non ad munimenta modo defendenda ſatis animorum eſſet, ſed etiam ad laceſſendum hoſtem prælio. Erumpunt igitur agmine è caſtris tripudiantes more ſuo: repentinaq; eorum audacia terrorem hoſti paulo ante vltro laceſſenti incuſſit. itaq; & ipſe Aſdru-
C bal in collem ſatis arduum tutumq; flumine etiam obiecto tum copias ſubducit, & præmiſſam leuem armaturam equiteſque palatos eodem recepit: nec aut colli aut flumini ſatis fidens, vallo caſtra permunijt. In hoc alterno pauore certamina aliquot ſunt contracta. nec Numida Hiſpano eques par fuit: nec iaculator Maurus cetrato, velocitate pari, robore animi viriumq; aliquantum præſtanti. Poſteaquam neq; elicere Pœnum ad certamen obuerſati caſtris poterant, neq; caſtrorum oppugnatio facilis erat: vrbem Aſenam, quo fines hoſtium ingrediens Aſdrubal frumentum commeatuſq; alios conuexerat, vi capiunt, omnique circa agro potiuntur. nec iam aut in agmine, aut in caſtris vllo imperio contineri. Quam vbi negligentiam ex re (vt fit) bene geſta, oriri ſenſerat Aſdrubal: cohortatus milites, vt palantes ſine ſignis hoſtes aggrederentur, digreſſus colle

pergit

pergit ire acie inſtructa ad caſtra. Quem vt adeſſe tumultuoſi nuncij refugientes ex ſpeculis ſtationibuſq; attulere, ad arma conclamatum eſt. Vt quiſq; arma ceperat, ſine imperio, ſine ſigno, incompoſiti, inordinati in prælium ruunt. Iam primi conſeruerant manus, cum alij cateruatim currerent, alij nondum è caſtris exiſſent. tum primo ipſa audacia terruere hoſtem. deinde rari in confertos illati, cum paucitas parum tuta eſſet, reſpicere alij alios, & vndique pulſi coire in orbem. & dum corporibus applicantur, armaq; armis iungunt, in arctum compulſi, cum vix mouendis armis ſatis ſpacij eſſet, corona hoſtium cincti, ad multum diei cæduntur. Exigua pars, eruptione facta, ſyluas ac montes petit: pariq; terrore & caſtra ſunt deſerta, & vniuerſa gens poſtero die in deditionem venit. nec diu in pacato manſit. nam ſubinde ab Carthagine allatum eſt, vt Aſdrubal primo quoque tempore in Italiam exercitum duceret. quæ vulgata res per Hiſpaniam, omnium ferme animos ad Romanos auertit. Itaq; Aſdrubal extemplo literas Carthaginē mittit, indicans, quanto fama profectionis ſuæ damno fuiſſet: Si vero inde pergeret, priuſquam Iberum tranſiret, Romanorum Hiſpaniam fore. nam præterquam quod nec præſidium nec ducem haberet, quem relinqueret pro ſe, imperatores eſſe Romanos, quibus vix æquis viribus reſiſti poſſit. Itaq; ſi vlla Hiſpaniæ cura eſſet, ſucceſſorem ſibi cum valido exercitu mitterent, cui ſi omnia proſpere euenirent, non tamen ocioſam prouinciam fore. Hæ literæ quanquam primo admodum mouerunt ſenatum: tamen quia Italiæ cura prior potiorq; erat, nihil de Aſdrubale neq; de copijs eius mutatum eſt. Himilco cum exercitu iuſtò, & aucta claſſe ad retinendam terra marique, ac tuendam Hiſpaniam eſt miſſus, qui vt pedeſtres naualeſq; copias traiecit, caſtris communitis, nauibuſq; ſubductis, & vallo circundatis, cum equitibus delectis ipſe, quantum maxime accelerare poterat, per dubios infeſtoſq; populos iuxta intentus ad Aſdrubalem peruenit. Cum decreta ſenatus mandataq, expoſuiſſet, atq; edidiſſet ipſe inuicem, quemadmodum tractandum bellum in Hiſpania foret, retro in ſua caſtra redijt: nulla re quam celeritate tutior. quod vndiq; abierat, antequam populi conſentirent. Aſdrubal priuſquam moueret caſtra, pecunias imperat populis omnibus ſuę ditionis: ſatis gnarus, Annibalem tranſitus quoſdam precio mercatum: nec auxilia Gallica aliter quam conducta habuiſſe: inopem tantum iter ingreſſum, vix penetraturum ad alpes fuiſſe. pecunijs igitur raptim exactis, ad Iberum deſcendit. Decreta Cathaginienſium, & Aſdrubalis iter, vbi ad Romanos ſunt perlata, omnibus omiſſis rebus, ambo duces iunctis copijs ire obuiam cœptis, atque obſidere parant; rati, ſi Anni-

A Annibali vix per ſe ipſi tolerando Italiæ hoſti, Aſdrubal dux atq; Hiſpanienſis exercitus eſſet iunctus, illico Romani finem imperij fore. His anxij curis ad Iberum contrahunt copias, & tranſito amne, cum diu conſultaſſent, vtrum caſtra caſtris conferrent, an ſatis haberent ſocijs Carthaginienſium oppugnandis morari ab itinere propoſito hoſtem: vrbem à propinquo flumine Iberam appellatam, opulentiſſimam ea tempeſtate regionis eius, oppugnare parant. quod vbi ſenſit Aſdrubal, pro ope ferenda ſocijs pergit ire ad vrbem, deditam nuper in fidem Romanorum, oppugnandam. Ita iam cœpta obſidio omiſſa ab Romanis eſt, & in ipſum Aſdrubalem verſum bellum. Quinq; millium interuallo caſtra diſtantia habuerè paucos dies, nec ſine leuibus prælijs, nec vt in aciem exirent. tandem vno eodemque die velut ex compoſito vtrinq; ſignum pugnæ propoſitum eſt: atq; omnibus copijs in campum deſcenſum eſt. Triplex ſtetit Romana

B acies: peditum pars ante ſigna locata, pars poſt ſigna accepta: equites cornua cinxere. Aſdrubal mediam aciem Hiſpanis firmat: in cornibus, dextro Pœnos locat, læuo Afros: mercenariorumq; auxilia equitum, Numidas Pœnorum pedibus, cæteros Afros pro cornibus opponit. nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, ſed quibus deſultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam ſæpe pugnam in recentem equum ex feſſo armatis tranſultare mos erat. tanta velocitas ipſis, tamq; docile equorum genus eſt. Cum hoc modo inſtructi ſtarent, imperatorum vtriuſq; partis haud ferme diſpares ſpes erant. nam ne multum quidem aut numero aut genere militum hi aut illi præſtabant. militibus longe diſpar animus erat. Romanis enim, quanquam procul à patria pugnarent, facile perſuaſerant duces pro Italia atq; vrbe Roma eos pugnare. itaq; velut quibus reditus in patriam eo diſcrimine pugnæ verteretur, obſtinaue-

C rant animis vincere aut mori. Minus pertinaces viros habebat altera acies. nam maxima pars Hiſpani erant, qui vinci in Hiſpania, quam victores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur concurſu, cum vix pila coniecta eſſent, retulit pedem media acies, inferentibusque ſeſe magno impetu Romanis terga vertit. Nihilo ſegnius in cornibus prælium fuit. hinc Pœnus, hinc Afer vrget: & velut in circunuentos prælio ancipiti pugnant, ſed cum in medium tota iam coiſſet Romana acies, ſatis virum ad dimouenda hoſtium cornua habuit. itaq; duo diuerſa prælia erant: vtroq; Romani, vt qui pulſis tandē medijs, & numero & robore virorum præſtarent, haud dubie ſuperarunt. Magna vis hominum ibi occiſa, & niſi Hiſpani vix dum cōſerto prelio tā effuſe fugiſſent, per pauci ex tota ſuperfuiſſent acie. Equeſtris pugna nulla admodum fuit: quia ſimul inclinatā mediam

aciem

aciem Mauri Numidæque viderunt extemplo fuga effusa nuda cornua, elephantis quoq; præ se actis, deseruere. Et Asdrubal vsq; ad vltimum euentum pugnæ moratus è media cæde cum paucis effugit. Castra Romani cepere atq; inde diripuere. Ea pugna, si qua dubia in Hispania erant, Romanis adiunxit: Asdrubaliq; non modo in Italiam traducendi exercitus, sed ne manendi quidem satis tuto in Hispania spem reliquit. Quæ posteaquam literis Scipionum Romæ vulgata sunt, non tam victoria, quam prohibito Asdrubalis in Italiam transitu lætabantur. Dum hæc in Hispania geruntur, Petellia in Brutijs aliquot post mensibus quam cœpta oppugnari erat, ab Himilcone præfecto Annibalis expugnata est. multorumq; sanguine ac vulneribus ea Pœnis victoria stetit: nec vlla magis vis obsessos, quam fames expugnauit. absumptis enim frugum alimentis, carnisq; omnis generis quadrupedum, sutrinæ postremo corijs, herbisque, & radicibus, & corticibus teneris, strictisq; rubis vixere. nec ante quam vires ad standum in muris ferendaq; arma deerant, expugnati sunt. Recepta Petellia, Pœnus ad Consentiam copias traducit quam minus pertinaciter defensam, intra paucos dies in deditionem accepit. Iisdem ferme diebus & Brutiorum exercitus Crotonem Græcam vrbem circumsedit, opulentam quondam armis virisque: tum iam adeo multis magnisq; cladibus afflictam, vt omnis ætatis minus viginti millia ciuium superessent. itaque vrbe defensoribus vacua, facile potiti sunt hostes: arx tantum retenta, in quam inter tumultum captæ vrbis è media cæde quidam effugere. Et Locrenses desciuere ad Brutios Pœnosq; prodita multitudine à principibus. Rhegini tantummodo regionis eius & fide erga Romanos, & potestatis suæ ad vltimum manserunt. In Siciliam quoq; eadem inclinatio animorum peruenit: & ne domus quidem Hieronis tota à defectione abstinuit. namque Gelo maximus stirpis contempta simul senectute patris, simul post Cannensem cladem Romana societate, ad Pœnos defecit. mouissetq; in Sicilia res, nisi mors adeo opportuna, vt patrem quoq; suspicione aspergeret, armantem eum multitudinem, solicitantemq; socios, absumpsisset. Hæc eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hispania vario euentu acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus a senatu postulauit, vt ædem Veneris Erycinæ, quã dictator vouisset, dedicari liceret. Senatus decreuit, vt T. Sempronius Cos. designatus, cum primum magistratum inisset, ad populum ferret, vt Fabium duumuirum esse iuberent ædis dedicandæ causa. Et M. Æmylio Lepido, qui bis consul augurq; fuerat, filij tres, Lucius, Marcus, Quintus ludos funebres per triduum, & gladiatorũ paria duo & XX. per triduum in foro dederunt. Ædiles curules C.

Lecto-

A Lectorius, & T. Sempronius Gracchus COS. designatus, qui in ædilitate magister equitum fuerat, ludos Romanos fecerunt, qui per triduum instaurati sunt. Plebeij ludi à M. Aurelio Cotta & M. Claudio Marcello ter instaurati sunt. Circũacto tertio anno Punici belli, T. Sempronius COS. Idibus Martiis magistratum iniit. Prætoresque Q. Fuluius Flaccus, qui antea consul censorque fuerat, vrbanam, M. Valerius Leuinus peregrinam sortem in iurisdictione habuit. Ap. Claudius Pulcher Siciliam, Q. Mutius Scæuola Sardiniam, sortiti sunt. M. Marcello Procõs. imperium esse populus iussit, quod post Cannensem cladem vnus Romanorum imperatorum in Italia prospere rem gessisset. Senatus quo die primum est in Capitolio cõsultus, decreuit vt eo anno duplex tributum imperaretur, simplex confestim exigeretur, ex quo stipendium præsens omnibus militi-
B bus daretur, præterquam qui milites ad Cannas fuissent. Inde de exercitibus ita decretum est, vt duabus legionibus vrbanis T. Sempronius COS. Cales ad conueniendum diem ediceret. inde sex legiones in castra Claudiana supra Suessulam deducerentur. quæ ibi legiones essent (erant autem Cannensis maxime exercitus), eas Ap. Claudius Pulcher Pr. in Siciliam traijceret: quæque in Sicilia essent, Romam deportarentur. Ad exercitum cui ad conueniendum Cales edicta dies erat, M. Claudius Marcellus missus, isque iussus in castra Claudiana deducere vrbanas legiones. ad veterem exercitum accipiendum deducendumq; in Siciliam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio est missus. Taciti primo expectauerãt homines, vti cõsul comitia collegæ creando haberet, deinde vbi ablegatum velut de industria M. Marcellum viderunt, quem maxime consulem in eum annum ob egregie in prætura res gestas creari volebant, fremitus in
C curia est ortus. Quod vbi sensit consul: Vtrunque, inquit, è republica fuit, Patres conscripti, & M. Claudium ad permutãdos exercitus in Campaniam proficisci, & comitia non prius edici, quam is inde confecto quod mandatum est negocio reuertisset: vt vos consulem, quem tempus reipublicæ postularet, quemq; maxime vultis, haberetis. Ita de comitiis, donec redijt Marcellus, silentium fuit. Interea duumuiri creati sunt Q. Fabius Maximus, & T. Octacilius Crassus, ædibus dedicandis, Menti Octacilius, Fabius Veneri Erycinæ. Vtraque in Capitolio est, canali vno discretæ. Et de trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendiis emeritis Romã venerant, delatum ad populũ, vt ciues Romani essent: item vti municipes Cumani essent, pridie q̃ populus Campanus à populo Romano defecisset. Maxime vt hoc ferretur, mouerat, quod quorũ hominũ essent, scire se ipsi negabant, vetere patria relicta, in eam in quam re-

h dierant,

dierant, nondum adsciti. Posteaquam Marcellus ab exercitu rediit, A comitia vni consuli rogando in locum L. Posthumij edicũtur. Creatur ingenti consensu Marcellus, qui extemplo magistratum occiperet. cui ineunti consulatum cum tenuisset, vocati augures vitio creatum videri pronunciauerunt, vulgoq; patres ita fama ferebãt, quod tum primum duo plebeij consules facti essent, id deis cordi non esse. In locum Marcelli, vbi is se magistratu abdicauit, suffectus Fabius Maximus tertium. Mare arsit eo anno: ad Sinuessam bos equuleum peperit: signa Lanuuij ad Iunonis Sospitæ cruore manauere: lapidibusq; circa id templum pluuit: ob quem imbrem Nouendiale, vt assolet, sacrum fuit: cæteraq, prodigia cum cura expiata. Consules exercitus inter se diuiserũt. Fabio exercitus cui M. Iunius dictator præfuerat, euenit. Sempronio, volonũ quod fuerat, & sociorum XXV. millia. M. Valerio Pr. legiones quæ ex Sicilia redissent, decretæ. M. Claudius Proconsul ad eum exercitũ, qui supra Suessulam Nolæ præsideret, missus. Prætores in Siciliam ac Sardiniam profecti. Consules B edixerunt, quoties senatum vocassent, vti senatores, quibusq; in senatu dicere sententiam liceret, ad portam Capenam conuenirent. Prætores quorum iurisdictio erat, tribunalia ad Piscinam publicam posuerunt. eo vadimonia fieri iusserũt: ibiq; eo anno ius dictum est. Interim Carthaginem, vnde Mago frater Annibalis XII. millia peditum, & mille quingentos equites, XX. elephantos, mille argenti talenta in Italiã transmissurus erat cum præsidio LX. nauium longarum, nuncius affertur, in Hispania rem male gestam, omnesq; ferme eius prouinciæ populos ad Romanos defecisse. Erant qui Magonem cum classe ea copijsq; omissa Italia in Hispaniam auerterent, cum Sardiniæ recipiendæ repentina spes affulsit. Paruum ibi exercitum Romanum esse, veterem prętorem, inde Cornelium prouinciæ peritum decedere, nouum expectari. ad hoc, fessos iam animos Sar- C dorum esse diuturnitate imperij: & proximo ijs anno acerbe atq; auare imperatũ: graui tributo & collatione iniqua frumenti oppressos. nihil deesse aliud, quam authorẽ ad quem deficerent. Hæc clandestina legatio per principes missa erat. maxime eam rem moliente Harsicora, qui tum authoritate atq; opibus longe primus erat. His nuncijs prope vno tempore turbati, erectiq;, Magonem cum classe sua copijsq; in Hispaniam mittunt. in Sardiniam Asdrubalem cognomento Caluum deligunt ducẽ: & tantum ferme copiarũ, quantum Magoni, decernunt. Et Romæ consules transactis rebus, quæ in vrbe agendæ erant, mouebant iam sese ad bellum. T. Sempronius militibus Sinuessam diem ad conueniendum edixit. & Q. Fabius, consulto prius senatu, vt frumẽta omnes ex agris ante Calendas Iu-
lias

A lias primas in vrbes munitas conueherent. qui non inuexissent, corũ se agrum populaturum, seruos sub hasta venditurum, villas incensurum. Ne prætoribus quidem, qui ad ius dicendum creati erant, vacatio à belli administratione data est. Valerium prætorem in Apuliam ire placuit ad exercitum à Terentio accipiendum: cum ex Sicilia legiones venissent, ijs potissimum vti ad regionis eius præsidium: Terentianum mitti cum aliquo legatorum. Et XXV. naues M. Valerio datæ sunt, quibus oram maritimam inter Brundusium ac Tarentum tutari posset. Par nauium numerus Q. Fuluio Pr. vrbano decretus, ad suburbana littora tutanda. C. Terentio Procons. negociũ datum, vt in Piceno agro conquisitionem militum haberet, locisq; ijs præsidio esset. Et T. Octacilius Crassus posteaquam ædem Mentis in Capitolio dedicauit: in Siciliam cum imperio qui classi præesset, missus. In hanc dimicationem duorum opulentissimorũ in terB ris populorum, omnes reges gentesq; animos intenderat. inter quos Philippus Macedonum rex eo magis, quod propior Italiæ, ac mari tantum Ionio discretus erat. Is vbi primum fama accepit Annibalem alpes transgressum: vt bello inter Romanos Pœnumq; orto lætatus erat: ita vtrius populi mallet victoriam esse, incertis adhuc viribus, fluctuatus animo fuerat. posteaquam tertia iam pugna, tertia victoria cum Annibale & Pœnis erat, ad fortunam inclinauit, legatosq; ad Annibalem misit: qui vitantes portus Brundusinum Tarentinũq;, quia custodijs nauium Romanarum tenebantur: ad Laciniæ Iunonis templum in terram egressi sunt. inde per Apuliam petentes Capuam, media in præsidia Romana illati sunt, deductiq; ad M. Valerium Leuinum prætorem, circa Nuceriam castra habentẽ. Ibi intrepide Xenophanes legationis princeps à Philippo rege se missum ait, ad amicitiam societatemq; iungendam cum populo Romano, manC data habere ad consules, ac senatum populumq; Romanum. Inter defectiones veterum sociorum Valerius noua societate tam clari regis lætus admodum, hostẽ pro hospite comiter accepit. dat qui prosequantur, itineraq; cum cura demonstrent, quæ loca, quosq; saltus, aut Romani, aut hostes teneant. Xenophanes per præsidia Romana in Campaniã, inde qua proximum fuit, in castra Annibalis peruenit: fœdusq; cum eo, atq; amicitiam iungit legibus his, vt Philippus rex quam maxima classe (ducentas autem naues videbatur effecturus) in Italiã traijceret, & vastaret maritimã oram, bellum pro parte sua terra mariq; gereret. vbi debellatũ esset, Italia omnis cũ ipsa vrbe Roma Carthaginiensiũ atq; Annibalis esset, prędaq; omnis Annibali cederet. perdomita Italia, nauigarent in Græciam, bellumq; cum quibus regibus placeret, gererent. quæ ciuitates continentis, quæ insulæ ad

Macedoniam vergunt, eæ Philippi, regniq; eius essent. In has ferme A
leges inter Pœnum ducem, legatosq; Macedonũ ictum fœdus, missiq; cum ijs ad regis ipsius firmandam fidem legati, Gisgo, & Bostar, & Mago, eodem ad Iunonis Laciniæ templum, vbi nauis occulta in statione erat, perueniunt. inde profecti, cum iam altum tenerent, conspecti à classe Romana sunt, quæ præsidio erat Calabriæ littoribus. Q. Fuluius Flaccus Corcyræos ad persequendam retrahendãq; nauem cum misisset, primo fugere regij conati: deinde vbi celeritate victi cesserunt, tradunt se Romanis: & ad præfectum classis adducti, cum quæreret, qui, & vnde, & quo tenderent cursum: Xenophanes primo satis iam semel felix mendacium struere, à Philippo se ad Romanos missum, ad M. Valerium, ad quem vnum iter tutum fuerit, peruenisse: Campaniam superare nequisse, septam hostium præsidijs. deinde vt Punicus cultus habitusq; suspectos legatos fecit Annibalis, interrogatosq; sermo prodidit: tum comitibus eorum sedu- B
ctis, ac metu territis, literæ quoq; ab Annibale ad Philippum inuentæ de pace inter regem Macedonum, Pœnumq; ducem. Quibus satis cognitis, optimum visum est, captiuos, comitesq; eorum Romam ad senatum, aut ad consules, vbicunq; essent, quamprimum deportare. ad id celerrimæ quinq; naues delectæ: ac L. Valerius Antias, qui præesset, missus: eiq; mandatum, vt in omnes naues legatos separatim custodiendos diuideret: daretq; operã, ne quod ijs colloquium inter se, neve communicatio consilij esset. Per idem tempus Romæ, cum A. Cornelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens, retulisset qui status rerum in insula esset, ad bellum ac defectionem omnes spectare: Q. Mutium, qui successisset sibi, grauitate cœli aquarumq; aduenientem exceptum, non tam in periculosum quam longum morbum implicitum, diu ad belli vim sustinẽdam inutilem fore: exercitumq; ibi vt satis firmum pacatæ prouinciæ præsidem esse, C
ita parum bello, quod motum iri videretur: decreuerunt patres, vt Q. Fuluius Flaccus quinq; millia peditum, quadringentos equites scriberet, eamq; legionem primo quoq; tempore in Sardiniam traijciendam curaret, mitteretq; cum imperio quem ipsi videretur, qui rem gereret quoad Mutius conualuisset. Ad eam rem missus est T. Manlius Torquatus, qui bis consul censorq; fuerat, subegeratq; in consulatu Sardos. Sub idem fere tempus & à Carthagine in Sardiniam classis missa duce Asdrubale, cui Caluo cognomen erat, fœda tempestate vexata, ad Baleares insulas eijcitur. ibiq; (adeo non armamenta modo, sed etiam aluei nauium quassati erant) subductæ naues dum reficiuntur, aliquantum temporis triuerunt. In Italia cum post Cannensem pugnam fractis partis alterius viribus, alte-

rius

A rius mollitis animis, segnius bellũ esset: Campani per se adorti sunt rem Cumanam suæ ditionis facere, primo solicitantis vt ab Romanis deficerent. vbi id parum processit, dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus statum sacrificiũ ad Hamas: eo senatum Campanum venturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntq;, vt & Cumanus eo senatus veniret ad consultandũ communiter, vt eosdem vterq; populus socios hostesq; haberet. præsidium ibi armatum sese habituros, ne quid ab Romanis noui periculi esset. Cumani, quanquam suspecta fraus erat, nihil abnuere, ita tegi fallax consiliũ posse rati. Interim T. Sempronius consul Romanus Sinuessæ, quoad cõueniendum diem edixerat, exercitu lustrato, transgressus Vulturnum flumen, circa Linternum castra posuit. Ibi, quia ociosa statiua erant, crebro decurrere milites cogebat, vt tyrones (ea maxima pars volonum erat) assuescerent signa sequi, & in acie agnoscere ordines
B suos, inter quæ concordiæ maxima erat cura duci. itaq; legatis tribunisq; præceperat, ne quam exprobatio cuiquam veteris fortunæ discordiam inter ordines sereret: vetus miles tyroni, liber voloni sese exæquari sineret. omnes satis honestos, generososq; ducerent, quibus arma sua signaq, populus Romanus commisisset. quæ fortuna coegisset ita fieri, eandem cogere tueri factum. Ea non maiore cura præcepta ab ducibus sunt, quam à militibus obseruata, breuiq; tanta concordia coaluerant omnium animi, vt prope in obliuionẽ venirent, qua ex conditione quisq; esset miles factus. Hæc agenti Graccho, legati Cumani nunciarũt, quæ à Campanis legatio paucos ante dies venisset, & quid ijs ipsi respondissent. Triduum post eum diẽ festum esse: non senatum solum omnem ibi futurũ, sed castra etiam, & exercitum Campanum. Gracchus iussis Cumanis omnia ex agris in vrbem conuehere, & manere intra muros: ipse pridie quam statu-
C tum sacrificium Campanis esset, Cumas mouet castra. Hamæ inde tria millia passuum absunt. Iam Campani eo frequentes ex composito conuenerant: nec procul inde in occulto Marius Alfius, qui summus magistratus erat Campanis, cum XIIII. millibus militum habebat castra, is sacrificio apparando, & inter id instruendæ fraudi aliquanto intentior, quam muniendis castris, aut vlli militari operi fuit. Triduum sacrificatũ ad Hamas. nocturnum erat sacrum, ita vt ante mediam noctẽ compleretur. Huic Gracchus insidiandum tempori ratus, custodibus ad portas positis, ne quis enunciare posset, à sexta ad decimam diei horam coactis militibus corpora curare, somnoq; operã dare, vt primis tenebris conuenire ad signũ possent, vigilia ferme prima tolli iussit signa. silentiq; profectus agmine, cum ad Hamas media nocte peruenisset, castra Campana, vt in peruigilio

neglecta, simul omnibus portis inuadit, alios somno stratos, alios A perpetrato sacro inermes redeuntes, obtruncat. Hominũ eo tumultu nocturno cæsa plus duo millia cum ipso duce Mario Alfio, capta sunt signa militaria quatuor & triginta. Gracchus minus centũ militum iactura castris hostium potitus, Cumas se propere recepit, ab Annibale metuens, qui super Capuam ad Tifata habebat castra. Nec eum prouida viri fefellit opinio. nam simul Capuã ea clades est nunciata, ratus Annibal ab re bene gesta insolenter lætum exercitũ, tyronum magna ex parte seruorumq;, spoliantẽ victos, prędasq; agentem ad Hamas se inuenturũ, citatum agmen præter Capuam rapit: obuiosq; ex fuga Campanorum per duo præsidia Capuam duci, saucios vehiculis tolli, portariq; iubet. ipse ad Hamas vacua ab hostib. castra, nec quiquã præter recentis vestigia cædis, strataq; passim corpora sociorum, inuenit. Authores erant quidã, vt protinus inde Cumas duceret, vrbẽq; oppugnaret. Id quanquam haud modice Anni- B bal cupiebat, vt quia Neapolim non potuerat, Cumas saltẽ maritimam vrbẽ haberet: tamen quia præter arma nihil secũ miles raptim acto agmine extulerat, retro in castra supra Tifata se recepit. inde fatigatus Campanorũ precibus, sequenti die cum omni apparatu oppugnandæ vrbis, Cumas redit: populatoq; agro Cumano, mille passus ab vrbe castra locat. Tum Gracchus magis verecundia in tali necessitate deserendi socios implorantes fidẽ suam populiq; Romani, substitit, quam satis fidens exercitui. Nec alter consul Fabius, qui ad Cales castra habebat, Vulturnum traducere audebat exercitũ: occupatus primo auspicijs repetendis Romæ: dein prodigijs, quæ alia super alia nunciabantur, expiantiq; ea haud facile litari aruspices respondebant. Hæ causæ cum Fabium tenerent, Sempronius in obsidione erat: & iam operibus oppugnabatur. Aduersus ligneam ingentem turrim admotam vrbi, aliam turrim ex ipso muro excitauit con- C sul Romanus, aliquanto altiorem: quia muro satis per se alto subiectis validis sublicis pro solo vsus erat. inde primum saxis, sudibusque, & cæteris missilibus propugnatores vrbem ac mœnia tuebantur: postremo vbi promouendo adiunctam viderunt turrim, facibus ardentibus plurimum simul ignem coniecerunt. quo incendio trepida armatorum multitudo cum de turri sese præcipitaret, eruptio ex oppido simul duabus portis facta, stationes hostium fudit, fugauitq; in castra, vt eo die obsesso quam obsidenti similior esset Pœnus. Ad mille C C C C. Carthaginiensiũ cæsi: vnde quadraginta viui capti, qui circa muros & in stationibus solute ac negligẽter agentes, cum nihil minus quam eruptionẽ timuissent, ex improuiso oppressi sunt. Gracchus prius quã se hostes ab repentino pauore col-

A re colligerent, receptui signū dedit, ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal elatum secunda re consulē, iusto prælio ratus certaturū, aciem inter castra atq; vrbem instruxit. cęterum posteaquam neminem moueri ab solita custodia vrbis vidit, nec committi quicquam temerariæ spei, ad Tifata redit, infecta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidione, iisdem diebus & in Lucanis ad Grumētum T. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Hannone Pœno prospere pugnat. supra duo millia hominū occidit: & CCLXXX. milites amisit. signa militaria ad XLI. cepit. Pulsus finibus Lucanis Hanno, retro in Brutios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Romano defecerant, vi recepta per M. Valerium prętorem. Vercellius, Siciliusq; authores defectionis securi percussi. supra mille captiuorum sub hasta venierunt. præda alia militi concessa, exercitusq; Cumas reductus. Dum hæc in Lucanis atq; in Hirpinis gerū-
B tur, quinq; naues, quę Macedonū atq; Pœnorum captos legatos Romam portabāt, à supero mari ad inferum circunuectæ, prope omnē Italiæ oram, cum pręter Cumas velis ferrentur, neq; hostiū an sociorum essent satis sciretur, Gracchus obuiam ex classe sua naues misit. Cum percontando inuicē cognitum esset, consulem Cumis esse, naues Cumas appulsæ, captiuiq; ad consulē deducti, & literæ datę. Cōsul literis Philippi atq; Annibalis perlectis, consignata omnia ad senatum itinere terrestri misit: nauibus deuehi legatos iussit. Cum eodem fere die literæ legatiq; Romā venissent, & percontatione facta, dicta cum scriptis congruerēt, primo grauis cura patres incessit, cernentes quanta vix tolerantibus Punicū bellū, Macedonici belli moles instaret. cui tamen adeo non succubuerunt, vt extemplo agitaretur, quemadmodum vltro inferendo bello auerterent ab Italia hostem. Captiuis in vincula cōditis, comitibusq; eorum sub hasta ven-
C ditis, ad naues XXV. quibus Q. Fuluius Flaccus præfectus præerat, viginti paratas alias decernunt. His comparatis deductisq;, & additis quinq; nauibus, quæ aduexerant captiuos legatos, quinquaginta naues ab Ostia Tarentū profectæ: iussusq; Q. Fuluius militibus Varronianis. quibus L. Apustius legatus Tarenti pręerat, in naues impositis, L. nauium classe nō tueri modo Italiæ orā, sed explorare de Macedonico bello. si congruentia literis, legatorumq; indicijs Philippi consilia essent, vt M. Valerium prætorē literis certiorem faceret. isq; L. Apustio legato exercitui præposito, Tarentum ad classem profectus, primo quoq; tempore in Macedoniā transmitteret: daretq; operam, vt Philippū in regno contineret. Pecunia ad classem tuendā, bellumq; Macedonicū ei decreta est, quæ Ap. Claudio in Siciliā missa erat, vt redderetur Hieroni regi. & hæc per L. Apustium legatum

Tarentum est deuecta. simul ab Hierone missa ducenta millia mo- A dium tritici,& hordei centum.Dum hæc Romani parant, aguntq;, ad Philippum captiua nauis vna ex ijs quæ Romam missæ erant, ex cursu fugit:inde scitum, legatos cum literis captos. itaq; ignarus de ijs quæ cum Annibale legatis suis conuenissent,quæq; legati eius ad se allaturi fuissent, legationem aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad Annibalem missi,Heraclitus,cui Scotino cognomen erat, & Crito Berreus, & Sositheus Magnes. hi prospere tulerunt ac retulerunt mandata.sed prius se æstas circumegit, quam mouere ac moliri quicquam rex posset. tantum nauis vna capta cum legatis momenti fecit ad dilationē imminentis Romanis belli.Et circa Capuā, transgresso Vulturnum Fabio post expiata tandem prodigia, ambo consules rem gerebant.Combulteriam,& Trebulam, & Austiculam vrbes,quæ ad Pœnū defecerant, Fabius vi cepit: præsidiaq; in ijs Annibalis:Campani permulti capti.& Nolæ,sicut priore anno,senatus B Romanorum,plebs Annibalis erat, consiliaq; occulta de cæde principū & proditione vrbis inibantur. Quibus ne incepta procederent, inter Capuam,castraq; Annibalis,quæ in Tifatis erant, traducto exercitu, Fabius super Vesuuium in castris Claudianis consedit. inde M.Marcellum proconsulē cum ijs copijs quas habebat Nolā in pręsidium misit.Et in Sardinia res per T.Manlium prætorē administrari cœptæ,quæ omissæ erant,posteaquā Q.Mutius pretor graui morbo est implicitus. Manlius nauibus longis ad Caraleis subductis,naualibusq; socijs armatis, vt terra rem gereret, & à prætore exercitu accepto,duo & viginti millia peditū, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitū peditumq; copijs profectus in agrum hostiū, haud procul ab Harsicoræ castris castra posuit. Harsicora tum forte profectus erat in Pellidos Sardos ad iuuentutē armandam, qua copias augeret.Filius eius nomine Hiostus castris præerat. Is adolescē- C tia ferox, temere prælio inito fusus, fugatusq;, ad XXX. millia Sardorū eo prælio cæsa. mille trecenti ferme viui capti. Alius exercitus primo per agros syluasq; fuga palatus:dein,quo ducē fugisse fama erat,ad vrbē nomine Cornum caput eius regionis,confugit.Debellatumq; eo prælio in Sardinia esset, ni classis Punica cū duce Asdrubale, quæ tempestate deiecta ad Baleares erat, in tempore ad spem rebellandi aduenisset.Manlius post famam appulsæ Punicę classis Caraleis se recepit.ea occasio Harsicorę data Pœno se iungendi.Asdrubal copijs in terrā expositis,& classe remissa Carthaginē,duce Harsicora ad sociorū populi Rom.agrum populandū profectus, Caraleis peruenturus erat, ni Manlius obuio exercitu ab effusa eum populatione cōtinuisset. Primo castra castris modico interuallo sunt obie-

 cta: de-

A cta: deinceps procursationes, leuiaq; certamina vario euentu inita, postremo descensum in aciem, signisq; collatis iusto prelio per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœni Sardis facile vinci assuetis, fecerunt: postremo & ipsi, cum omnia circa strage ac fuga Sardorum repleta essent, fusi. cæterum terga dantes, circumducto cornu, quo pepulerat Sardos, inclusit Romanus: cædes inde magis quam pugna fuit. Duodecim millia hostium cæsa, Sardorum simul Pœnorumque ferme III. millia, & D C C. capti, & signa militaria septem & viginti. Ante omnia claram & memorabilem pugnā fecit Asdrubal imperator captus, & Hanno & Mago, nobiles Carthaginienses. Mago ex gente Barchina, propinqua cognatione Annibali iunctus: Hanno author rebellionis Sardis, belliq; eius haud dubie concitator. Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnā cladibus suis fecerunt. nam & filius Harsicoræ Hiostus in acie cecidit: & Harsicora cum paucis equitibus fugiens, vt super afflictas res

B necem quoque filij audiuit: nocte ne cuiusquam interuentus cœptum impediret, mortem sibi consciuit. Cæteris vrbs Cornus eadē, quæ ante, fugæ receptaculum fuit, quam Manlius victore exercitu aggressus intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoque ciuitates, quæ ad Harsicoram Pœnosq; defecerant, obsidibus datis, dediderunt sese, quibus stipendio frumentoq; imperato, pro cuiusq; aut viribus, aut delicto, Carales exercitum reduxit. Ibi nauibus longis deductis, impositoq; quem secum aduexerat milite, Romam nauigat, Sardiniamq; per domitam nunciat patribus: & stipendium quæstoribus, frumentum ædilibus, captiuosq; Fuluio prætori tradidit. Per idem tempus T. Octacilius prætor quinquaginta nauium ab Lilybæo classe in Africam transuectus, de populatusque agrum Carthaginiensem, cum Sardiniam inde peteret, quo fama erat Asdrubalem

C a Balearibus nuper traiecisse, classi Africam repetenti occurrit: leuiq; armatura certamine in alto commisso, septem inde naues cum sociis naualibus cepit. cæteras metus haud secus quam tempestas passim disiecit. Per eosdem forte dies & Bomilcar cum militibus ad supplementum Carthagine missis, quadragintaque elephantis, & cōmeatu, Locros accessit. quem vt incautum opprimeret Ap. Claudius, per simulationem prouinciæ circumeundæ, Messanam raptim exercitu ducto, æstu secundo Locros traiecit. Iam inde Bomilcar ad Hannonem in Brutios profectus erat, & Locrenses portas Romanis clauserunt. Appius magno conatu nulla re gesta, Messanā repetit. Eadem æstate Marcellus ab Nola, quam præsidio obtinebat, crebras excursiones in agrum Hirpinum & Samnites Caudinos fecit: adeoq; omnia ferro atq; igni vastauit, vt antiquarum claudium

Samnio memoriam renouaret. itaque extemplo legati ad Anniba- A
lem missi simul ex vtraq; gente, ita Pœnum allocuti sunt: Hostes po-
puli Romani, Annibal, fuimus primum per nos ipsi, quoad nostra
arma, nostræ vires nos tutari poterant. posteaquam iis parum fide-
bamus, Pyrrho regi nos adiunximus: à quo relicti, pacem necessa-
riam accepimus, fuimusq; in ea per annos prope quinquaginta, ad
id tempus quo in Italiam venisti. Tua nos non magis virtus fortu-
naque, quam vnica comitas ac benignitas erga ciues nostros, quos
captos nobis remisisti, ita conciliauit tibi, vt te saluo atq; incolumi
amico, non modo populum Ro. sed ne deos quidem iratos (si dici fas
est) timeremus. At Hercule non solum incolumi & victore, sed præ-
sente te, cum ploratum prope coniugum ac liberorum nostrorum
exaudire, & flagrantia tecta posses conspicere: ita sumus aliquoties
hac æstate deuastati, vt M. Marcellus, nō Annibal vicisse ad Cannas
videatur: glorienturq; Romani, te ad vnum modo ictum vigentem, B
velut iaculo emisso torpere. Per centum prope annos cum populo
Romano bellum gessimus, nullo externo adiuti nec duce, nec exer-
citu: nisi qđ per biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit vi-
res, quam suis viribus nos defendit. Non ergo secundis rebus nostris
gloriabimur: duos consules, ac duos cōsulares exercitus à nobis sub
iugum missos, & si qua alia aut læta aut gloriosa nobis euenerunt.
quæ aspera aduersaq; tunc acciderunt, minore indignatione referre
possumus, q̃ quæ hodie eueniunt. Magni dictatores cum magistris
equitum, bini consules cum binis consularibus exercitib. ingredie-
bantur fines nostros ante explorato, & subsidiis positis, & sub signis
ad populandum ducebant. nunc prope vnius & parui ad tuendā No-
lam præsidij præda sumus. iam ne manipulatim quidem, sed latro-
nū modo percursant totis finibus nostris negligentius, quam si in
Romano vagarentur agro. Causa autem hæc est, quod neq; tu defen C
dis: & nostra iuuentus, quæ si domi esset, tutaretur. omnis sub signis
militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim, nisi à quo tot Ro-
manas acies fusas stratasq; esse sciam, ei facile esse ducam opprime-
re populatores nostros vagos, sine signis, palatos, quo quemq; trahit
quamuis vana prædæ spes. Numidarum paucorum illi quidem præ-
da erunt: præsidiumq; missum nobis erit: & Nolæ ademeris, si modo
quos, vt socios haberes, dignos duxisti, haud indignos iudicas quos
in fidem receptos tuearis. Ad ea Annibal respondit: Omnia simul fa-
cere Hirpinos, Samnitesque: & indicare clades suas, & petere præsi-
dium: & queri indefensos se, neglectosq;. Indicandum autem fuisse
primum, dein petendum presidium: postremo ni impetraretur, tum
deniq; querendum frustra opem imploratam. Exercitum se non in
agrum

A agrum Hirpinum, Samnitemue, ne & ipse oneri esset: sed in proxima
loca sociorum populi Romani adducturum: iis populandis & mili-
tem suum repleturum se, & metu procul ab iis summoturum hostes.
Quod ad bellum Romanum attineret: si Thrasymeni quam Tre-
biæ, si Cannarum quam Thrasymeni pugna nobilior esset: Canna-
rum se quoque memoriam obscuram maiore & clariore victoria
facturum. Cum hoc responso, muneribusque amplis legatos dimi-
sit. ipse præsidio modico relicto in Tifatis, profectus cum cætero
exercitu ire Nolam pergit. Eodem Hanno ex Brutiis cum supple-
mento Carthagine aduecto, atque elephantis venit. ibi castris haud
procul positis, longe alia omnia inquirenti comperta sunt, quam
quæ à legatis sociorum audierat. Nihil enim Marcellus ita gerebat,
vt aut fortunæ aut temere hosti commissum dici posset. explorato,
cum firmisque præsidiis tuto receptu prædatum ierat: omniaque
B velut aduersus præsentem Annibalem cauta prouisaque fuerunt.
tum vbi sensit hostem aduentare, copias intra mœnia tenuit: per
muros inambulare senatores Nolanos iussit, & omnia circa explo-
rare, quæ apud hostes fierent. Ex iis Hanno, cum ad murum suc-
cessisset: Herennium Bassum, & Herium Petrium ad colloquium
euocatos, permissuque Marcelli egressos, per interpretem allo-
quitur. Annibalis virtutem fortunamque extollit: populi Ro-
mani obterit senescentem cum viribus maiestatem. quæ si paria
essent, vt quondam fuissent, tamen expertis quam graue Roma-
num imperium sociis, quanta indulgentia Annibalis etiam in ca-
ptiuos omnes Italici nominis fuisset: Punicam Romanæ societa-
tem atque amicitiam præoptandam esse. Si ambo consules cum
suis exercitibus ad Nolam essent, tamen non magis pares Anni-
bali futuros, quam ad Cannas fuissent: nedum prætor vnus cum
C paucis & nouis militibus Nolam tutari possit. ipsorum magis quam
Annibalis interesse, capta, an tradita Nola potiretur. potiturum
enim, vt Capua Nuceriaque potitus esset, sed quid inter Capuæ
Nuceriæque fortunam interesset, ipsos prope in medio sitos No-
lanos scire. Nolle ominari quæ captæ vrbi cessura forent: sed po-
tius spondere, si Marcellum cum præsidio ac Nolam tradidissent,
neminem alium quam ipsos, legem qua in societatem amicitiam-
que Annibalis venirent, dicturum. Ad ea Herennius Bassus respon-
dit: Multos annos iam inter Romanum Nolanumque populum a-
micitiam esse, cuius neutros ad eam diem pœniteret. & sibi si cum
fortuna mutanda fides fuerat, sero iam esse mutare eam dedituris se
Annibali, nō fuisse accersendum Romanum præsidium. cum iis qui
ad se tuendos venissent, omnia sibi & esse consociata, & ad vltimum
fore.

fore. Hoc colloquium abstulit spem Annibali per proditionem recipiendæ Nolæ. itaq; oppidum corona circundedit, vt simul ab omni parte mœnia aggrederetur. Quem vt successisse muris Marcellus vidit, instructa intra portā acie, cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu perculsi, cæsiq; sunt: deinde concursu ad pugnam facto, æquatisq; viribus, atrox cœpit esse pugna: memorabilisq; inter paucas fuisset, ni ingentibus procellis effusus imber diremisset pugnantes. Eo die commisso modico certamine, atq; irritatis animis, in vrbem Romani, Pœni in castra sese receperūt. tamen Pœnorum prima eruptione perculsi ceciderunt haud plus quam triginta: Romanorum nullus. Imber continens per noctem totam vsque ad horam tertiam diei insequentis tenuit: itaq; quanquam vtraque pars auida certaminis erat, eo die tamen tenuerunt sese munimentis. tertio die Annibal partem copiarum prędatū in agrum Nolanum misit. Quod vbi animaduertit Marcellus extemplo in aciem copias eduxit, neque Annibal detrectauit. Mille fere passuum inter vrbem erant, castraque. eo spacio (& sunt omnia campi circa Nolam) concurrerunt. Clamor ex parte vtraque sublatus, proximos ex cohortibus ijs quæ in agros prædatum exierant. ad pręlium iam commissum reuocauit. Et Nolani aciem Romanam auxerunt. quos collaudatos Marcellus in subsidiis stare, & saucios ex acie efferre iussit: pugna abstinerent, nisi ab se signum accepissent. Prælium erat anceps, summa vi & duces adhortabātur, & milites pugnabant. Marcellus victis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies à Cumis, pulsis priore anno ab Nola ab eodem se duce, milite alio, instare iubet. Non omnes esse in acie, prædātes vagari in agro, sed qui pugnent marcere Campana luxuria, vino, scortis, omnibusque lustris per totam hyemem confectos. abisse illā vim, vigorem q;: dilapsa esse robora corporum animorumque, quibus Pyrenæi Alpiumque superata sint iuga. reliquias illorum virorum vix arma membraque sustinentes pugnare. Capuam Annibali Cānas fuisse ibi virtutem bellicam, ibi militarem disciplinam, ibi præteriti temporis famam, ibi spem futuri extinctam. Cum hæc exprobando hosti, Marcellus suorum militum animos erigeret, Annibal multo grauioribus probris increpabat. Arma, signaque eadem se aiebat noscere, quæ ad Trebiam, Thrasymenumque, postremo ad Cannas viderit, habueritque militem alium profecto se in hyberna Capuam duxisse, alium inde eduxisse. Legatumne Romanum, & legionis vnius atque alæ magno certamine vix toleratis pugnam, quos binæ acies consulares nunquam sustinuerunt? Marcellus tyrone milite, ac Nolanis subsidiis inultus nos iam iterum lacessit? Vbi ille meus miles est, qui erepto ex equo C. Flaminio

A Flaminio consuli caput abstulit? vbi, qui L. Paulum ad Cannas occidit? ferrum nunc hebet? aut dextræ torpent? an quid prodigij est aliud? qui pauci plures vincere soliti estis, nũc paucis plures vix resistitis? Romam vos expugnaturos si quis duceret, fortes lingua iactabatis. en nunc minor res est. hîc experiri vim virtutemque volo. expugnate Nolam campestrem vrbem, non flumine, nõ mari septã. hinc vos ex tam opulenta vrbe præda spoliisque onustos vel ducam quo voletis, vel sequar. Nec bene nec male dicta profuerunt ad confirmandos animos. Cum omni parte pellerentur, Romanisq; crescerent animi, non duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem fauoris indicem accendentibus ad ardorem pugnæ, terga Pœni dederunt, atque in castra compulsi sunt, quæ oppugnare cupientes milites Romanos, Marcellus Nolam reduxit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ ante inclinatior ad Pœnos

B fuerat. Hostium plus mille cæsi eo die, capti mille D C. & signa militaria vndeuiginti, & duo elephanti, quatuor in acie occisi. Romanorum minus mille interfecti. Posterum diem induciis datis, sepeliendo vtrinque cæsos in acie, consumpserunt. Spolia hostium Marcellus Vulcano votum cremauit. Tertio post die (ob iram credo aliquam, aut spem liberalioris militiæ) mille C C L X X I I. equites, misti Numidæ Hispaniq;, ad Marcellũ transfugerunt. eorum forti fidelique opera in eo bello vsi sunt sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispania, Numidis in Africa post bellum virtutis causa latus datus est. Annibal ab Nola remissos in Brutios Hannone, cum quibus venerat copiis, ipse Apuleiæ hyberna petit, circaque Arpos consedit. Q. Fabius vt profectum in Apuliam Annibalem audiuit, frumento ab Nola Neapolique in ea castra conuecto, quæ super Suessulam erant, munimentisque firmatis, & præsidio quod per hyberna ad tutan-

C dum locum satis esset, relicto, ipse Capuam propius mouit castra, agrumque Campanum ferro ignique est depopulatus: donec coacti sunt Campani nihil admodum viribus suis fidentes egredi portis, & castra ante vrbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant, peditem imbellem: equitatu plus poterant. Itaque equestribus præliis lacessebant hostem. Inter multos nobiles equites Cãpanos acerrimus erat Iubellius, cognomine Taurea: ciuis indidem erat, longe omnium Campanorum fortissimus eques: adeo vt cum apud Romanos militaret, vnus eum Romanus Claudius Asellus gloria equestri æquaret. Hunc Taurea cum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis, tandem facto silientio, vbi esset Claudius Asellus, quæsiuit. & quoniam verbis secum de virtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret? daretque opima spolia victus?

ctus?

ctus? aut victor caperet? Hæc vbi Asello nunciata sunt in castra, id A modo moratus, vt cõsulem percontaretur, liceretne extra ordinem in prouocantem hostem pugnare: permissu eius arma extemplo cepit: prouectusq; ante stationes equo, Tauream nomine compellauit, congrediq; vbi vellet iussit. iam Romani ad spectaculum pugnæ eius frequentes exierant: & Campani non vallum modo castrorum, sed mœnia etiam vrbis prospectantes repleuerant. Cum iam ante ferocibus dictis rem nobilitassent, infestis hastis concitarunt equos, dein libero spacio inter se ludificantes, sine vulnere pugnã extrahebant. Tum Campanus Romano: Equorũ, inquit, hoc non equitum erit certamen, nisi è campo in cauã hanc viam demittimus equos: ibi nullo ad euagandũ spacio comminus conferentur manus. Dicto prope citius equũ in viam Claudius egit. Taurea verbis ferocior quã re: Minime sis, inquit, canterium in fossa. quæ vox in rusticum inde prouerbiũ prodita. Claudius cum ex via longe perequitasset nullo B obuio hoste, in campum rursus euectus, increpans ignauiam hostis, cum magno gaudio & gratulatione victor in castra redit. Huic pugnæ equestri rem, quam satis certam, cõmunis existimatio est, mirabilem certe, adiiciunt quidam annales, cum refugientem ad vrbem Tauream Claudius sequeretur, patenti hostium portæ inuectum, per alteram, stupentib. miraculo hostibus, intactum euasisse. Quieta inde statiua fuere, ac retro etiam consul mouit castra, vt sementem Campani facerent: nec ante violat agrum Campanum, quam iam altæ in segetibus herbæ pabulum præbere poterant. id conuexit in Claudiana castra super Suessalam, ibiq; hyberna ædificauit. M. Claudio proconsuli imperauit, vt retento Nolæ necessario ad tuendam vrbem præsidio, cæteros milites dimitteret Romã, ne oneri sociis, & sumptui reipublicæ essent. Et T. Gracchus à Cumis Luceriam in Apuliam legiones cum duxisset, M. Valerium inde prętorem Brundu- C sium cum eo quem Luceriæ habuerat exercitu misit, tuerique oram agri Salentini, & prouidere quod ad Philippum bellumq; Macedonicum attineret, iussit. Exitu æstatis eius qua hæc gesta perscripsimus, literæ à P. & Cn. Scipionibus venerunt, quantas, quamque prosperas in Hispania res gessissent: sed pecuniam in stipendium, vestimentaque & frumentum exercitui, & sociis naualibus omnia deesse. quod ad stipendium attineat, si ærarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quo modo ab Hispanis sumant. cætera vtrique ab Roma mittenda esse: nec aliter exercitum aut prouinciam retineri posse. Literis recitatis, nemo omnium erat, qui non & vera scribi, & postulari æqua fateretur. sed occurrebat animis, quantos exercitus terrestres naualesque tuerentur: quantaque noua classis mox

paranda

A paranda esset, si bellum Macedonicum moueretur. Siciliam ac Sardiniam, quæ ante bellum vectigales fuissent, vix præsides prouinciarum exercitus alere: tributo sumptus suppeditari. verum cum ipsum tributum conferentium numerum, tantis exercituum stragibus & ad Thrasymenum lacum & ad Cannas imminutũ: tum qui superessent pauci, si multiplici grauarentur stipendio, alia perituros peste. itaq; nisi fide staret respublica, opibus non staturam. Prodeundum in concionem Fuluio prætori esse, indicandasque populo publicas necessitates, exhortandosque qui redempturis auxissent patrimonia, vt reipublicæ, ex qua creuissent, ad tempus cõmodarent: conducerentque ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hispaniensem opus essent: vt cum pecunia in ærario esset, iis primis solueretur. Hæc prætor in concione edixit, qua die vestimenta, frumẽtum, Hispaniensi exercitui præbenda, quæque alia opus essent naualibus
B sociis, esset locaturus. Vbi ea dies venit, ad conducendum tres societates aderant hominum vndeuiginti. quorum duo postulata fuere: vnum, ne alij triennio eo publicani essent: alterum, vt quæ in naues imposuissent, ab hostium tempestatisque vi publico periculo essent. Vtroque impetrato, conduxerunt, priuataq; pecunia respub. administrata est. Hi mores, eaq; charitas patriæ per omnes ordines velut tenore vno pertinebat. Quemadmodum conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita: nec quicquam desideratum, ac si ex opulento ærario, vt quondam, alerentur. Cum hi commeatus venerunt, Illiturgi oppidum ab Asdrubale ac Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos, oppugnabatur. Inter hæc terna castra hostium Scipiones cum in vrbem sociorum magno certamine ac strage obsistentium peruenissent, frumentum, cuius inopia erat, aduexerunt. cohortatique oppidanos, vt eodem
C animo mœnia tutarentur, quo pro se pugnantem Romanum exercitum vidissent, ad castra maxima oppugnanda, quibus Asdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginiensium, ibi rem summam agi cernentes, conuenerunt. itaque eruptione è castris pugnatum est. LX. hostium millia eo die in pugna fuerunt, sexdecim circiter Romanis. Tamen adeo haud dubia victoria fuit, vt plures numero, quam ipsi erant, Romani hostium occiderint, ceperint amplius tria millia hominum, paulo minus mille equorum, vnde sexaginta militaria signa, elephantis V. in prælio occisis: ternisq; castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsidione liberato, ad Incibili oppugnandũ Punici exercitus traducti, suppletis copiis ex prouincia, vt quæ maxime omnium belli auida, modo præda aut merces esset, & tum iuuentute abundãte. Iterum signis collatis

eadem

eadem fortuna vtriusque partis pugnatum. supra XIII. millia ho- A
stium cæsa, supraque tria capta, cum signis duobus & XL. & nouem elephantis. Tum vero omnes prope Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt. multoque maiores ea æstate in Hispania quam in Italia res gestæ.

DECADIS TERTIAE LIB. IIII.

EPITOME.

Hieronymus, Syracusanorum rex, cuius auus Hiero amicus populo Rom. fuerat: ad Carthaginienses defecit: & propter crudelitatem superbiamq; à suis interfectus est. T. Sempronius proconsul prospere aduersus Pœnos, & Hannonem ducem ad Beneuentum pugnauit, seruorum maxime opera: quos liberos esse iussit. Cl. Marcellus Cos. in B
Sicilia, quæ prope tota ad Pœnos defecerat: Siracusas obsedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum est: qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus fugatusq;, in Macedoniam cum prope inermi exercitu perfugit. ad id bellum gerendum Valerius prætor missus est. Res præterea in Hispania à P. & Cn. Scipionibus aduersus Carthaginienses gestas continet. Syphax rex Numidarum in amicitiam ascitus contra Masanissam regem Maßiliorum pro Carthaginiensibus pugnans, victus, in Hispaniam ad Scipionem cum maxima manu transijt contra Gades: vbi angusto freto Africa & Hispania dirimuntur. Celtiberi quoq; in amicitiam recepti sunt: quorum auxilijs accitis, tunc primum mercenarium militem Romana castra habuerunt.

VT ex Campania in Brutios reditum est, Hanno adiutoribus & ducibus Brutiis Græcas vrbes tentauit: eo faci- C
lius in societate manentes Romana, quod Brutios, quos & oderant & metuebant, Carthaginiensium partis factos cernebant. Regium primum tentatum est, diesque aliquot ibi nequicquam absumpti. Interim Locrenses frumentum, lignaq;, & cætera necessaria vsibus ex agris in vrbem rapere, etiam ne quid relictum prædæ hostibus esset: & in dies maior omnibus portis multitudo effundi. postremo ij modo relicti in vrbe erant, qui reficere muros ac portas, telaq; in propugnacula cõgerere cogebantur. In permistam omnium ætatum ordinumq; multitudinem, & vagantem in agris magna ex parte inermem, Amilcar Pœnus equites emisit. qui violare quenquam vetiti, tantum vt excluderent ab vrbe fuga dissipatos, turmas obiecere. Dux ipse loco superiore castra ponit, vnde

A vnde agros vrbemque possit conspicere. Brutiorum cohortem adire muros, atque euocare principes Locrensium ad colloquium iussit, & pollicentes amicitiam Annibalis adhortari ad vrbem tradendam. Brutiis in colloquio nullius rei primo fides est: deinde vt Pœnus apparuit in collibus, & refugientes pauci aliam omnem multitudinem in potestate hostium esse afferebant, tum metu victi, consulturos se populum responderunt. aduocataq; extemplo concione, cum & leuissimus quisque nouas res, nouamque societatem mallet: & quorum propinqui extra vrbem interclusi ab hostibus erant, velut obsidibus datis, pignoratos haberent animos: pauci magis taciti probarent constantem fidem, quam probatam tueri auderent: haud dubio in speciem consensu fit ad Pœnos deditio. L. Attilio præfecto præsidij, quique cum eo milites Romani erant, clam in portum deductis, atque impositis in naues, vt Rhegium deueherentur: Amil-B carem, Pœnosque ea conditione, vt fœdus extemplo æquis legibus fieret, in vrbem acceperunt. Cuius rei prope non seruata fides deditis est, cum Pœnus dolo dimissum Romanum incusaret, Locrenses profugisse ipsum causarentur. Insecuti etiam equites sunt, si quo casu in freto æstus morari, aut deferre naues in terram posset. & eos quidem quos sequebantur, non sunt adepti. alias à Messana traiicientes freto Rhegium naues conspexerunt. milites erant Romani à Claudio prætore missi ad obtinendam vrbem præsidio. Itaque Rhegio extemplo abscessum est. Locrensibus iussu Annibalis data pax, vt liberi suis legibus viuerent: vrbs pariter & portus in potestate Locrensium esset, societas eo iure staret, vt Pœnus Locrensem, Locrensisque Pœnum pace ac bello iuuaret. Sic à freto Pœni reducti, frementibus Brutiis, quod Rhegium ac Locros, quas vrbes directuros se destinauerant, intactas reliquissent. Itaque per

C se ipsi conscriptis armatisque iuuentutis suæ XV. millibus, ad Crotonem oppugnandum pergunt ire, Græcam & ipsam vrbem, & maritimam: plurimum accessurum opibus, si in ora maris portum ac vrbem mœnibus validam tenuissent, credentes. Ea cura angebat, quod neque non accersere ad auxilium Pœnos satis audebant, ne quid non pro sociis egisse viderentur: & si Pœnus rursus magis arbiter pacis, quam adiutor belli fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut ante Locrorum, frustra pugnaretur. itaque optimum visum est, ad Annibalem mitti legatos: cauerique ab eo, vt receptus Croto Brutiorum esset. Annibal cum præsentium eam consultationem esse respondisset, & ad Hannonem eos reiecisset, ab Hannone nihil certi allatum. nec enim diripi volebant nobilem atque opulentam vrbem: & sperabant, cum Brutius oppugnaret,

Pœnos nec probare nec iuuare eam oppugnationem appareret, eo A maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium vnum inter populares, nec voluntas erat. Vnus velut morbus inuaserat omnes Italiæ ciuitates, vt plebes ab optimatibus dissentirent: senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam dissensionem in vrbe perfuga nunciat Brutiis: Aristomachum esse principem plebis, tradendæque authorem vrbis: & in vasta vrbe, lateq; omnibus disiectis mœnibus partitas stationes custodiasque senatorum ac plebis esse. quacunque custodiant plebis homines, ea patere aditum. Authore ac duce perfuga Brutij corona cinxerunt vrbem, acceptiq; à plebe, primo impetu locos omnes, præter arcem, opere. Arcem optimates tenebant, præparato iam ante ad talem casum perfugio. Eodem Aristomachus perfugit, tanquam Pœnis, non Brutiis author vrbis tradendæ fuisset. Vrbs Croto murum in circuitu patentem XII. millia passuum habuit, ante Pyrrhi in Italiam aduentum. post vastitatem eo bello factam, vix pars dimidia habitabatur. flumen quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat muros procul iis quæ inhabitabantur. sex millia aberat ab vrbe nobile templum, ipsa vrbe nobilius, Laciniæ Iunonis, sanctum omnib. circa populis. lucus ibi frequenti sylua, & proceris abietis arboribus septus, læta in medio pascua habuit, vbi omnis generis sacrum deæ pascebatur pecus sine vllo pastore: separatimq; egressi cuiusq; generis greges nocte remeabant ad stabula, nunquam insidiis ferarum, non fraude violati hominum. magni igitur fructus ex eo pecore capti: columnaque inde aurea solida facta, & sacrata est: inclytumque templum diuitiis etiam, non tantum sanctitate fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerunq; tam insignibus locis. Fama est aram esse in vestibulo templi, cuius cinerem nullus vnquam moueat ventus. Et arx Crotonis vna parte imminet mari, altera vergente in agrum, situ naturali quondam munita, postea & muro cincta, qua per auersas rupes ab Dionysio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta. Eam tum arcem satis, vt videbatur, tutam, Crotoniatum optimates tenebant, circumsedente cum Brutiis eos etiam plebe sua. Postremo Brutij cum suis viribus inexpugnabilem viderent arcem, coacti necessitate., Hannonis auxilium implorant. Is conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas conatus, vt coloniam Brutiorum eo deduci antiquamque frequentiam eorum recipere vastam ac desertam bellis vrbem paterentur, omnium neminem præter Aristomachum mouit. morituros se affirmabāt citius, quam immisti Brutiis, in alienos ritus, mores, legesq;, ac mox linguam etiam verterentur. Aristomachus vnus, quando nec suadendo ad deditionem satis va-

lebat:

A lebat: nec ſicut vrbem prodiderat, locum prodendæ arcis inueniebat, transfugit ad Hannonē. Locrenſes breui poſt legati quum permiſſu Hannonis arcem intraſſent, perſuadent, vt traduci ſe in Locros paterentur, nec vltima experiri vellent. iam hoc vt ſibi liceret, impetrauerant & ab Annibale, miſſis ad idipſum legatis. Ita Crotone exceſſum eſt: deductiq; Crotoniatæ ad mare, naues conſcendunt. Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hyems quidem quieta inter Romanos atq; Annibalem erat. Luceriæ Sempronius conſul, Annibal haud procul Arpis hybernabat. Inter eos leuia prælia ex occaſione aut opportunitate huius aut illius partis oriebantur: meliorq; eis Romanus, & indies cautior tutiorque ab inſidiis fiebat. In Sicilia Romanis omnia mutauerat mors Hieronis, regnumque ad Hieronymum nepotem eius translatum, puerum vix dum libertatem, nedum dominationem modice laturum. Læte id ingenium tu-
B tores atq; amici ad præcipitandum in omnia vitia acceperunt. Quæ ita futura cernens Hiero, vltima ſenecta voluiſſe dicitur liberas Syracuſas relinquere: ne ſub dominatu puerili, per ludibrium, bonis artibus partum firmatumque interiret regnum. Huic conſilio eius ſumma ope obſiſtere filiæ, nomen regium penes puerum futurum ratæ, regimen rerum omnium penes ſe, viroſque ſuos Andronodorum, & Zoilum: nam ij tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonageſimū iam agenti annū, circunſeſſo dies noctesq; mulieribus blanditiis, liberare animum, & conuertere ad publicam priuatamque curam. Itaq; tutores numero quindecim puero reliquit. quos precatus eſt moriens, vt fidem erga populum Romanum quinquaginta annos ab ſe cultam, inuiolatam ſeruarent: iuuenemque ſuis potiſſimum veſtigiis inſiſtere vellent, diſciplinæque in qua edo-
C ctus eſſet. Poſt hæc mandata cum expiraſſet, tutores prodeunt, teſtamēto prolato, pueroque in concionem producto (erat autem XV. tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores diſpoſiti erant, approbantibus teſtamentum, cæteris velut patre amiſſo in orba ciuitate omnia timentibus: funus fit regium, magis amore ciuium & charitate, quam cura ſuorum celebre. Deinde cæteros tutores ſummouet Andronodorus: iuuenem iam eſſe dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoque tutelam, quæ ipſi cum pluribus communis erat, in ſe vnum omnium vires conuertit. Vix quidem vlli bono moderatoque regi facilis erat fauor apud Syracuſanos, ſuccedendi tanta charitate Hieronis. verum enimuero Hieronymus, velut ſuis vitiis deſiderabilem efficere vellet auum, primo ſtatim conſpectu omnia quam diſparia eſſent, oſtendit. nam qui per tot annos Hieronem, filiumque eius Ge-

lonem, nec vestis habitu, nec alio vllo insigni differentes à cæteris A
ciuibus vidissent, conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos. quadrigisq; etiam alborum equorũ interdum ex regia procedentem, more Dionysij tyranni. Hunc tam superbum apparatum, habitumq;, conuenientes sequebantur mores, contemptus omniũ hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta: aditus non alienis modo, sed tutoribus etiam difficilis: libidines nouæ, inhumana crudelitas. itaque tantus omnes terror inuaserat, vt quidam ex tutoribus aut morte voluntaria, aut fuga præuerterent metum suppliciorum. Tres ex iis, quibus solis aditus in domum familiarior erat, Andronodorus & Zoilus, generi Hieronis, & Thraso quidam, de aliis quidem rebus haud magnopere audiebantur. Tendendo autem duo ad Carthaginienses, Thraso ad societatem Romanam, certamine ac studiis interdum in se conuertebant animum adolescentis.
Coniuratio in tyranni caput facta indicatur per Calonem quen- B
dam æqualem Hieronymi, & iam inde à puero in omnia familiaria iura assuetum. Index vnus ex coniuratis Theodorum, à quo ipse appellatus erat, nominare potuit. qui comprehensus extemplo, traditusq; Andronodoro torquendus, de se ipse haud cunctanter fassus, conscios celabat. postremo cum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur, victum malis se simulans, auertit ab consciis in insontes indicium, Thrasonem esse authorem consilij mentitus: nec nisi tam potenti duce confisos, rem tantam ausuros. ab latere inde eos nominat tyranni, quorum capita vilissima fingenti inter dolores gemitusq; occurrere. Maxime animo tyranni credibile indicium Thraso nominatus fecit. itaq; extemplo traditur ad supplicium: adiectiq; pœnæ cæteri iuxta insontes. Conscioꝛum nemo, cum diu socius consilij torqueretur, aut latuit, aut fugit. tan-
tum illis in virtute ac fide Theodori fiduciæ fuit: tantumque ipsi C
Theodoro virium ad arcana occultanda. Itaq; quod vnum vinculum cum Romanis societatis erat, Thrasone sublato è medio, extemplo haud dubie ad defectionem res spectabat. legatiq; ad Annibalem missi: ac remissi ab eodem Annibale nobiles adolescentuli, Hippocrates & Epicides, nati Carthagine, sed oriundi ab Syracusis exule auo, Pœni ipsi materno genere. per hos iuncta societas Annibali, ac Syracusano tyranno: nec inuito Annibale apud tyrannum manserunt. Appius Claudius prætor, cuius Sicilia prouincia erat: vbi ea accepit, extemplo legatos ad Hieronymum misit, qui cum sese ad renouãdam societatem, quæ cum auo fuisset, venisse dicerent, per ludibrium auditi, dimissique sunt ab quærente per iocum Hieronymo, quæ fortuna eis pugnæ ad Cannas fuisset. vix credibilia enim

A enim legatos Annibalis narrare: velle quid veri ſit, ſcire, vt ex eo, vtram ſpem ſequatur, conſilium capiat. Romani, cum ſerio legationes audire cœpiſſet, redituros ſe ad eum dicentes eſſe: monito magis eo quam rogato, ne fidem temere mutaret, proficiſcuntur. Hieronymus legatos Carthaginem miſit ad fœdus ex ſocietate cum Annibale faciendum. Pacto conuenit, vt cum Romanos Sicilia expuliſſent (id autem breui fore, ſi naues atque exercitum miſiſſent) Himera amnis, qui ferme inſulam diuidit, finis regni Syracuſani ac Punici imperij eſſet. Aliam deinde inflatus aſſentationibus eorum qui eum non Hieronis tantum, ſed Pyrrhi etiam regis materni aui iubebant meminiſſe, legationem miſit, quia æquum cenſebat, Siciliam ſibi omnem cedi: Italiæ imperium proprium quæri Carthaginienſi populo. Hanc leuitatem ac iactationem animi neq; mirabantur in iuuene furioſo, neq; arguebant, dummodo auerterent eum ab Ro-
B manis. Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fuerũt. nam cum præmiſſis Hippocrate atq; Epicide cum binis millibus armatorum ad tentandas vrbes quæ præſidiis tenebantur Romanis, & ipſe in Leontinos cum cætero omni exercitu (erant autem ad XV. millia peditũ equitumq;) profectus eſſet: liberas ædes coniurati (& omnes fortè militabant) imminentes viæ anguſtæ, qua deſcendere ad forum rex ſolebat, ſumpſerunt. ibi cum inſtructi armatiq; cæteri tranſitum expectantes ſtarent, vni ex eis (Indigemini fuit nomen) quia cuſtos corporis erat, partes datæ ſunt, vt cum appropinquaret ianuæ rex, per cauſam aliquam in anguſtiis ſuſtineret ab tergo agmen. Ita vt conuenerat, factum eſt. tanquam laxaret elatum pedem ab ſtricto nodo, moratus turbam Indigemines, tantum interualli fecit, vt cum in prætereuntem ſine armatis regem impetus fieret, confoderetur aliquot prius vulneribus, quam ſuccurri poſſet. Clamore & tumultu
C audito, in Indigeminem iam haud dubie obſtantem tela coniiciuntur: per quæ tamen, duobus acceptis vulneribus, euaſit. fuga ſatellitum, vt iacentem videre regem, facta eſt. interfectores pars in forum in multitudinem lætam libertate, pars Syracuſas pergunt ad præoccupanda Andronodori regiorumq; aliorum conſilia. Incerto rerum ſtatu. Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo cum cerneret, ſenatum literis certiorem fecit, Siciliam Carthaginienſi populo & Annibali conciliari. ipſe aduerſus Syracuſana conſilia, prouinciam, regniq; fines, omnia conuertit præſidia. Exitu anni eius Q. Fabius ex authoritate ſenatus Puteolos, per bellum cœptum frequentari emporium, communiit, præſidiumq; impoſuit. inde Romam comitiorum cauſa veniens, in eum quem primum diem comitialem habuit, comitia edixit, atq; ex itinere præter vrbem in campũ deſcendit.

dit. Eo die cum ſors prærogatiuæ ante iuniorum exiſſet, eaq; T. O- A
ctacilium & M. Æmylium Regillum conſules diceret, tum Q. Fabius
„ ſilentio facto tali oratione eſt vſus: Si aut pacem in Italia, aut bellũ
„ cum eo hoſte haberemus, in quo negligentiæ aut errori locus eſſet:
„ qui veſtris ſtudiis, quæ in campum ad mandandos quibus velitis ho-
„ nores affertis, moram vllam offerret, is mihi parum meminiſſe vide-
„ retur veſtræ libertatis. ſed cum in hoc bello, cum hoc hoſte nunquã
„ ab vllo duce ſine ingenti noſtra clade erratum ſit: eadem vos cura,
„ qua in aciem armati deſcenditis, inire ſuffragium ad creandos con-
„ ſules decet, & ſibi ſic quenque dicere: Annibali imperatori parem
„ conſulem nomino. Hoc anno ad Capuam Iubellio Taureæ Cam-
„ pano ſummo equiti prouocanti, ſummus Romanus eques Aſellus
„ Claudius oppoſitus. Aduerſus Gallum quondam prouocantem in
„ ponte Anienis, Manlium fidentem & animo & viribus miſere ma-
„ iores noſtri. Ob eandem cauſam haud multis annis poſt fuiſſe non B
„ negauerim, cur M. Valerio non diffideretur arma capienti aduerſus
„ ſimiliter prouocantem ad certamen Gallum. Quemadmodum pe-
„ dites equitesq; optamus vt validiores, ſi minus, vt pares hoſti habea-
„ mus: ita duci hoſtium parem imperatorem quæramus. Cum, qui eſt
„ ſummus in ciuitate dux, eum legerimus: tum repente lectus, in an-
„ num creatus aduerſus veterem ac perpetuum imperatorem compa-
„ rabitur, nullis neque temporis neque iuris incluſum anguſtiis, quo
„ minus ita omnia gerat adminiſtretq;, vt tempora poſtulabunt belli.
„ nobis autem in apparatu ipſo, ac tantum inchoantibus res, annus
„ circumagitur. Quoniam quales viros creare vos conſules deceat,
„ ſatis eſt dictum: reſtat vt pauca de eis, in quos prærogatiuæ fauor
„ inclinauit, dicam. M. Æmylius Regillus flamẽ eſt Quirinalis, quem
„ neque mittere à ſacris, neque retinere poſſumus, vt non deum aut
„ belli deſeramus curam. Octacilius ſororis meæ filiam vxorem, atq; C
„ ex ea liberos habet. cæterum non ea veſtra in me, maioresque meos
„ merita ſunt, vt non potiorem priuatis neceſſitudinibus rempubli-
„ cam habeam. Quilibet nautarum vectorumq; tranquillo mari gu-
„ bernare poteſt. vbi ſæua orta tempeſtas eſt, ac turbato mari rapitur
„ vento nauis: tum viro & gubernatore opus eſt. Non tranquillo na-
„ uigamus: ſed iam aliquot procellis ſubmerſi pene ſumus. itaq; quis
„ ad gubernacula ſedeat, ſumma cura prouidendum ac præcauendũ
„ nobis eſt. In minore experti T. Octacili operam tuam ſumus, haud
„ ſane cur ad maiora tibi fidamus, documenti quicquam dediſti. Claſ
„ ſem hoc anno, cui tu præfuiſti, trium rerum cauſa parauimus: vt A-
„ fricæ oram popularetur: vt tuta nobis Italiæ littora eſſent: ante om-
„ nia, ne ſupplementum cum ſtipendio commeatuq; à Carthagine
Annibali

A Annibali transportaretur. Create consulem T. Octacilium: non dico si omnia hæc, sed si aliquid eorum reipublicæ præstitit. Sin autem te classem obtinente, etiam velut pacato mari quælibet Annibali tuta atque integra ab domo venerunt: si ora Italiæ infestior hoc anno, quam Africæ fuit: quid dicere potes, cur te potissimum ducem Annibali hosti opponant? Si consul esses, dictatorem dicendum exemplo maiorum nostrorum censeremus. nec tu id indignari posses: aliquem in ciuitate Romana meliorem bello haberi, quam te. magis nullius interest, quam tua T. Octacili, non imponi ceruicibus tuis onus sub quo cõcidas. Ego magnopere suadeo. eodem animo, quo, si stantib. vobis in aciem armatis repente deligendi duo imperatores essent, quorum ductu atq; auspicio dimicaretis, hodie quoque consules creetis, quibus sacramenta liberi nostri dicant: ad quorum edictum conueniant: sub quorum tutela atque cura militent. B Lacus Thrasymenus, & Cannæ, triste ad recordationem exemplar: vt ad præcauendum simile, vtiles documento sunt. Prærogatiua iuniorum in suffragium reuocata, cum T. Octacilius ferociter eum continuare consulatum velle vociferaretur, atq; obstreperet, lictores ad eum accedere consul iussit: & quia in vrbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus, admonuit, cum securibus sibi fasces præferri. Interim prærogatiua suffragium init: creatiq; in ea consules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. eosdem consules cæteræ centuriæ sine variatione vlla dixerunt. & prætor vnus refectus, Q. Fuluius Flaccus. noui alij creati: T. Octacilius Crassus iterum, Q. Fabius consulis filius, qui tum ædilis curulis erat: P. Cornelius Lentulus. Comitiis prætorum perfectis, S. C. factũ est, vt Q. Fuluio extra ordinem vrbana prouincia esset, isq; potissimum consulibus ad bellum profectis, vrbi præesset. Aquæ magnæ C & niues eo anno fuerunt: Tyberisq; agros inundauit cũ magna strage tectorum, pecorumq; & hominũ pernicie. Quinto anno secundi Punici belli Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, consulatum ineuntes, plus solito conuerterant in se ciuitatis animos. multis enim annis tale consulum par non fuerat. Referebant senes, sic Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum, sic postea Papyrium & Caruilium aduersus Samnites, Brutiosque, & Lucanum cum Tarentino populum consules declaratos. Absens Marcellus consul creatus, cum ad exercitum esset: præsenti Fabio, atq; ipso comitia habente consulatus continuatus. Tempus, ac necessitas belli, ac discrimen summæ rerum faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut suspectum cupiditatis imperij consulem haberet. quin laudabant potius magnitudinem animi: qđ cum

ſummo imperatore eſſe opus reipub. ſciret, ſeq; eum haud dubie eſ- A
ſe: minoris inuidiam ſuam, ſi qua ex re oriretur, quam vtilitatē reipub. feciſſet. Quo die magiſtratū inierunt conſules, ſenatus in Capitolio eſt habitus: decretumq; omniũ primum, vt conſules ſortirentur cõpararentve inter ſe, vter cenſoribus creãdis comitia haberet, prius quàm ad exercitum proficiſceretur. Prorogatũ deinde imperium omnibus qui ad exercitus erant: iuſſiq; in prouinciis manere, T. Gracchus Luceriæ, vbi cum volonum exercitu erat, C. Terentius Varro in agro Piceno, M. Pomponius in Gallico. ex prætoribus prioris anni proprętor Q. Mutius obtineret Sardiniã, M. Valerius ad Brũduſium orę maritimę, intentus aduerſus omnes motus Philippi Macedonum regis, pręeſſet. P. Cornelio Lentulo prætori Sicilia decreta prouincia, T. Octacilio claſſis eadem, quam aduerſus Carthaginienſes priore anno habuiſſet. Prodigia eo anno multa nũciata ſunt: quę, quo magis credebant ſimplices ac religioſi homines, eo etiã plura B
nunciabantur. Lanuuij in æde intus Soſpitę Iunonis coruos nidũ feciſſe. In Apulia palmã viridem arſiſſe. Mantuę ſtagnũ effuſum Mintio amni cruentũ viſum. Et Calibus creta, & Romę in foro Boario ſanguine pluuiſſe. Et in vico Iſtrico fontē ſub terra tanta vi aquarũ fluxiſſe, vt ſerias doliæq; quę in eo loco erant, prouoluta velut impetus torrentis tulerit. Tacta de cœlo, atriũ publicum in Capitolio ædē in campo Vulcani, nucē in Sabinis, publicamq; viam, murũ ac portam Gabiis. Iam alia vulgata miracula erant: haſtam Martis Pręneſte ſua ſponte promotam: bouem in Sicilia locutum: infantem in vtero matris in Marrucinis, Io triumphe, clamaſſe: ex muliere Spoleti virum factum: Hadrię aram in cœlo, ſpecieſq; hominũ circum eam cum candida veſte viſas eſſe. Quin Romæ quoq; in ipſa vrbe ſecundum apum examē in foro viſum. quod mirabile eſt, quia rarum. affirmantes quidam legiones ſe armatas in Ianiculo videre, concita- C
uerunt ciuitatem ad arma: qui cum in Ianiculum iniſſent, negarunt quenquam ibi, pręter aſſuetos collis eius cultores apparuiſſe. Hæc prodigia hoſtiis maioribus procurata ſunt ex Aruſpicum reſſponſo: & ſupplicatio omnibus diis, quorum puluinaria Romæ ſunt, indicta eſt. Perpetratis quæ ad pacem deũm pertinebant, de republ. belloque gerendo, & quantum copiarum, & vbi quæque eſſent, Coſſ. ad ſenatum retulerunt. Duodeuiginti legionibus bellum geri placuit: binas Coſſ. ſibi ſumere: binis Galliam Siciliamque ac Sardiniam obtineri: duabus Q. Fabium prætorem Apuliæ, duabus volonum T. Gracchum circa Luceriam præeſſe. ſingulas C. Terentio Procoſ. ad Picenum, & M. Valerio ad claſſem circa Brunduſium, & duas vrbi præſidium relinqui. Hic vt numerus

legionum

A legionum expleretur,ſex nouæ legiones erant ſcribendæ. Eas primo quoq; tempore Coſſ. ſcribere iuſſi, & claſſem parare, vt cum eis nauibus,quæ pro Calabrię littoribus in ſtatione eſſent,C.L.longarum nauium claſſis eo anno expleretur.Delectu habito,& nauibus nouis deductis,Q.Fabius comitia cenſoribus creandis habuit. creati M.Atilius Regulus, & P. Furius Philus. Cum increbreſceret rumor,bellũ in Sicilia eſſe: T. Octacilius eo cum claſſe proficiſci iuſſus eſt. Cum deeſſent nautæ,Coſſ.ex S.C. edixerunt, vt qui L.Æmylio, C.Flaminio cenſoribus,millibus æris quinquaginta ipſe, aut pater eius cenſus fuiſſet vſq; ad centum millia, aut cui poſtea res tanta eſſet facta, nautam vnum cum ſex menſium ſtipendio daret. qui ſupra centum millia, vſq; ad CCC. millia, tres nautas cum ſtipendio annuo: qui ſupra trecenta millia vſq; ad decies æris,quinq; nautas: qui ſupra decies,ſeptem: ſenatores,octo nautas cum annuo ſtipendio darent. Ex
B hoc edicto dati nautæ armati inſtructiq; ab dominis cum triginta dierum coctis cibarijs naues conſcenderũt. Tum primum eſt factũ, vt claſſis Romana ſocijs naualibus priuata impenſa paratis compleretur. Hic maior ſolito apparatus præcipue conterruit Campanos, ne ab obſidione Capuæ bellum eius anni Romani inciperent. itaq; legatos ad Annibalem oratum miſerunt, vt Capuam exercitum admoueret. ad eam oppugnandam nouos exercitus ſcribi Romæ, nec vllius vrbis defectioni magis infenſos eorum animos eſſe. Id quia tam trepidi nunciabant, maturandum Annibal ratus, ne præuenirent Romani: profectus Arpis, ad Tifata in veteribus caſtris ſuper Capuam conſedit. inde Numidis Hiſpaniſq; ad præſidium ſimul caſtrorum, ſimul Capuæ relictis, cum cætero exercitu ad lacum Auerni per ſpeciẽ ſacrificandi,re ipſa,vt tentaret Puteolos, quiq; ibi præſidio erant, deſcendit. Maximus poſtquam Annibalem Arpis profe-
C ctum, & regredi in Campaniam, allatum eſt, nec die nec nocte intermiſſo itinere,ad exercitum redit: & T.Gracchum ab Luceria Beneuentum copias admouere:Q.Fabium Pr.(is filius Coſ.erat.) Luceriam Gracchо ſuccedere iubet. In Siciliam eodem tempore duo Prr. profecti: P. Cornelius ad exercitum, Octacilius, qui maritimæ oræ reiq; nauali præeſſet, & cæteri in ſuas quiſq; prouincias profecti. & quibus prorogatum imperium erat: eaſdẽ quas priore anno regiones obtinuerunt. Ad Annibalem,cum ad lacum Auerni eſſet,quinq; nobiles iuuenes ab Tarento venerunt, partim ad Thraſymenum lacum,partim ad Cannas capti, dimiſſiq; domos cum eadem comitate, qua vſus aduerſus omnes Romanorũ ſocios Pœnus fuerat. Ii memores beneficiorum eius, perpuliſſe magnam partem ſe iuuentutis Tarentinæ referunt,vt Annibalis amicitiã ac ſocietatem quam P.R.

 mallent:

mallent: legatosq; ab suis missos rogare Annibalem, vt exercitũ propius Tarentum admoueat. si signa eius, si castra conspecta a Tarento sint, haud vllam intercessuram moram quin vrbs dedatur. in potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse. Annibal collaudatos eos, oneratosq; ingentibus promissis domum ad cœpta maturanda redire iubet, se in tempore affuturũ esse. Hac cum spe dimissi Tarentini, ipsum ingens cupido incesserat Tarenti potiundi. vrbem esse videbat cum opulentam nobilemq;, tum maritimam, & in Macedoniã opportune versam, regemq; Philippum hũc portum, si transiret in Italiam, cum Brundusium Romani haberent, petiturum. Sacro inde perpetrato, ad quod venerat: & dum ibi moratur, peruastato agro Cumano vsq; ad Miseni promontorium, Puteolos repente agmen conuertit ad opprimendũ præsidium Romanum. Sex millia hominũ erant: & locus munimento quoq;, non natura modo tutus. Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato præsidio. deinde, vt nihil procedebat, ad populandum agrum Neapolitanũ magis ira quam potiundę vrbis spe processit. Aduentu eius in propinquum agrũ Nolana mota est plebs, iamdiu auersa ab Romanis, & infesta senatui suo. itaq; legati ad accersendum Annibalem cum haud dubio promisso tradendæ vrbis venerunt. Præuenit in cœptum eorũ Marcellus COS. à primoribus accitus. die vno Suessulam à Calibus, tum Vulturnus amnis traijcientem moratus esset, contenderat. inde proxima nocte sex millia peditum, equitesq; CCC. qui præsidio senatui essent, Nolam intromisit. & vti à COS. omnia impigre facta sunt ad præoccupandam Nolam: ita Annibal tempus terebat, bis iam ante nequicquam tentata re segnior ad credendum Nolanis factus. Iisdem diebus & Q. Fabius COS. ad Casilinum tentandum, quod præsidio Punico tenebatur, venit. & ad Beneuentũ velut ex composito parte altera Hanno ex Brutijs cum magna peditum equitumq; manu, altera T. Gracchus ab Luceria accessit, qui primo oppidũ intrauit. deinde vt Hannonem tria millia ferme ab vrbe ad Calorem fluuium castra posuisse, & inde agrum populari audiuit: & ipse egressus mœnibus mille ferme passus ab hoste castra locat: ibiq; concionem militum habuit. Legiones magna ex parte volonum habebat: qui iam alterum annum libertatẽ tacite mereri quam postulare palam maluerant. senserat tamen hybernis egrediens murmur in agmine esse querentium, nunquamne liberi militaturi essent? scripseratq; senatui, non tam quid desiderarent, quam quid meruissent. bona fortiq; opera eorũ se ad eam diem vsum: neq; ad exemplum iusti militis quicquam eis pręter libertatem deesse. De eo permissum ipsi erat, faceret quod è rep. duceret esse. Itaq; prius quam

A quam cum hoste manum consereret, pronunciat, tempus venisse eius libertatis, quam diu sperassent, potiundæ. Postero die signis collatis dimicaturum puro ac patenti campo, vbi sine vllo insidiarum metu verà virtute geri res posset. Qui caput hostis retulisset, eum se extemplo liberum iussurũ esse. qui loco cessisset, in eum seruili supplicio animaduersurum. Suam cuiq; fortunam in manu esse. libertatis authorem eis non se fore solum, sed. C O S. M. Marcellum, & vniuersos patres, qui consulti ab se de libertate eorum, sibi permisissent. Literas inde C O S. ac S. C. recitauit. Ad quæ clamor cum ingenti assensu est sublatus, pugnam poscebãt, signumq; vt daret extemplo, ferociter instabant. Gracchus prælio in posterum diem pronunciato, concionem dimisit. Milites læti, præcipue quibus merces nauatæ in vnum diem operæ, libertas futura erat: armis expediendis quod reliquum diei fuit, consumpserunt. Postero die vbi signa cœperunt
B canere, primi omnium parati instructiq; ad prætorium conueniunt. sole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hostes morã dimicandi fecerunt. Decem & septem millia peditum erant, maxima ex parte Brutij ac Lucani: equites M C C. inter quos pauci admodum Italici, cęteri Numidæ fere omnes, Mauriq;. Pugnatum est & acriter, & diu. quatuor horis neutro inclinata est pugna. nec alia magis Romanum impediebat res, quam capita hostium precia libertati facta. nam vt quisq; hostem impigre occiderat, primum capita ægre inter turbam tumultumq; abscindendo, tempus terebat. deinde occupata dextra tenendo caput, fortissimus quisq; pugnator esse desierat: segnibus ac timidis tradita pugna erat. Quod vbi tribuni mil. Graccho nunciauerunt, neminem stantem iam vulnerari hostem, carnificari iacentes, & in dextris militum pro gladijs humana capita esse: signum dari propere iussit, proijcerent capita, inuaderentq; hostem.
C claram satis & insignem virtutem esse: nec dubiam libertatem futuram strenuis viris. Tum redintegrata pugna est, & eques etiam in hostem emissus. Quibus cum impigre Numidæ concurrissent, nec segnior equitum quam peditum pugna esset, iterum in dubium adducta res: cum vtrinq; duces, Romanus Brutium Lucanumq; toties à maioribus suis victos subactosq;, Pœnus mancipia Romana, & ex ergăstulo militem verbis obtereret. Postremo pronunciat Gracchus, ęsse nihil quod de libertate sperarent, nisi eo die fusi fugatiq; hostes essent. Ea demum vox ita animos accendit, atq; renouato clamore velut alij repente facti, tanta vi se in hostem intulerunt, vt sustineri vltra non possent. Primo antesignani Pœnorum, deinde signa perturbata, postremo tota impulsa acies: inde haud dubie terga data, ruuntq; fugientes in castra adeo pauidi, trepidiq;, vt ne in portis quidem

quidem aut vallo quisquam restiterit: ac prope continenti agmine A Romani insecuti, nouum de integro prælium inclusi hostiũ vallo ediderint. ibi sicuti pugna impeditior in angustiis, ita cædes atrocior fuit: & adiuuere captiui, qui rapto inter tumultum ferro cõglobati, & à tergo cæciderunt Pœnos, & fugam impedierunt. itaque minus duo millia hominum ex tanto exercitu, & ea maior pars equitum cum ipso duce effugerunt. alij omnes cæsi, aut capti. capta & signa duodequadraginta. Ex victoribus duo millia ferme cecidere. præda omnis, præterquam hominum captiuorum, militi concessa est. & pecus exceptũ est, quod intra dies triginta domini cognouissent. Cum præda onusti in castra redissent, quatuor millia ferme volonum militum, qui pugnauerant segnius, nec in castra irruperant simul, metu pœnæ collẽ haud procul castris cœperũt. postero die per Tr. mil. inde deducti, concione militum aduocata à Graccho, superueniũt: vbi cum proconsul veteres milites primum, prout cuiusque virtus atq; B operaa in ea pugna fuerat, militaribus donis donasset: tunc quod ad volones attineret, omnes ait malle laudatos à se, dignos indignosque, quam quenquam eo die castigatum esse. quod bonum, faustum, felixq; reipublicæ ipsisque esset, omnes eos liberos esse iubere. Ad quã vocem cum clamor ingenti alacritate sublatus esset: ac nunc complexi inter se, gratulantesq;, nunc manus ad cœlum tollentes, bona omnia P.R. Gracchoq; ipsi precarentur. tum Gracchus: Prius quam omnes iure libertatis æquassem, inquit, neminem nota strenui aut ignaui militis notasse volui. nunc exsoluta iam fide publica, ne discrimen omne virtutis ignauiæque pereat, nomina eorum qui detrectatæ pugnæ memores, secessionem paulo ante fecerunt, referri ad me iubebo: citatosq; singulos iureiurando adigam, nisi quibus morbus causa erit, non aliter quam stantes cibum potumq;, quoad stipendia facient, capturos esse. Hanc multam ita æquo animo feretis, C si reputabitis, nulla ignauiæ nota leuiore vos designari potuisse. Signum deinde colligendi vasa dedit: militesq; prædam portantes agentesq;, per lasciuiam ac iocum ita ludibundi Beneuẽtum rediere, vt ab epulis per celebrem festumq; diem actis, nõ ex acie reuerti viderentur. Beneuẽtani omnes turba effusa cum obuiã ad portas exissent, cõplecti milites, gratulari, vocare in hospitiũ. Apparata cõuiuia omnibus in propatulo ædium fuerãt: ad ea inuitabant, Gracchumq; orabant, vt epulari permitteret militibus. & Gracchus ita permisit, in publico epularentur omnes. Ante suas quibusq; fores prolata omnia, pileati, aut lana alba velatis capitibus volones epulati sunt, alij accubantes, alij stantes, qui simul ministrabãt, vescebanturq;. Digna res visa, vt simulacrũ celebrati eius diei Gracchus, postquã Romam

A mam rediit, pingi iuberet in æde Libertatis, quam pater eius in Auẽtino ex multatitia pecunia faciendã curauit, dedicauitq;. Dum hæc ad Beneuentum geruntur, Annibal depopulatus agrum Neapolitanum, ad Nolam caſtra mouet. Quem vbi aduentare COS. ſenſit: Pomponio proprætore cum eo exercitu qui ſuper Sueſſulam in caſtris erat, accito, ire obuiam hoſti parat, ne moram dimicãdi faceret. Claudium Neronem cum robore equitum ſilentio noctis per auerſam maxime ab hoſte portã emittit: circumuectumq; occultè ſubſequi ſenſim agmen hoſtium iubet: & cum coortum prçliũ videret, ab tergo ſe obijcere. Id errore viarum, an exiguitate temporis Nero exequi nõ potuerit, incertũ eſt. Abſente eo cum prælium cõmiſſum eſſet, ſuperior quidem haud dubie Romanus erat. ſed quia equites non affuere in tempore, ratio compoſitæ rei turbata eſt Non auſus inſequi cedentes Marcellus, vincentibus ſuis ſignũ receptui dedit:

B plus tamen duo millia hoſtiũ eo die cæſa traduntur: Romanorum minus CCCC. Solis fere occaſu Nero diem noctemq; nequicquam fatigatis equis hominibuſq;, ne viſo quidem hoſte rediẽs, adeo grauiter eſt ab COS. increpatus, vt per eum ſtetiſſe diceret, quo minus accepta ad Cannas redderetur hoſti clades. Poſtero die Romanus in aciem deſcendit. Pœnus tacita etiam confeſſione victus, caſtris ſe tenuit. Tertio die ſilentio noctis, omiſſa ſpe Nolæ potiundæ, rei nunquam proſpere tentatæ, Tarentum ad certiorem ſpem proditionis proficiſcitur. Nec minore animo res Romanæ domi quam militiç gerebantur. Cenſores vacui ab operum locandorum cura propter inopiam ærarij: ad mores hominum regendos animum aduerterũt, caſtigandaq; vitia: quæ, velut diutinis morbis ægra corpora ex ſeſe gignunt, nata bello erant. Primum eos citauerunt, qui poſt Cannenſem pugnam rempub. deſeruiſſe, Italiaq; exceſſiſſe velle dicebantur.

C princeps eorum Lucius Cçcilius Metellus, qui quçſtor tunc forte erat. iuſſo deinde eo cçteriſq; eiuſdem noxæ reis cauſam dicere, cum purgari nequiſſent, pronunciarũt, verba orationemq; eos aduerſus remp. habuiſſe quo coniuratio deſerendæ Italiç cauſa fieret. Secundum eos citati nimis callidi exoluendi iuriſiurandi interpretes: qui captiuorũ ex itinere egreſſi clam in caſtra Annibalis, ſolutũ quod iurauerant redituros, rebantur. His ſuperioribuſq; illis equi adempti, qui publicum equũ habebant: tribuq; moti, ærarij omnes facti. Neque ſenatu modo aut equeſtri ordine regendo cura ſe cenſorem tenuit. nomina omniũ ex iuniorũ tabulis excerpſerunt, qui quadriennio non militaſſent, quibus neq; vacatio iuſta militiç, neq; morbus cauſa fuiſſet. & ea ſupra duo millia nominũ in ærarios relata, tribuque omnes moti: aditũq; inerti cẽſoriç notç triſte ſenatuſconſultũ,

vtij

vt ij omnes quos censores notassent, pedibus mererent, mitteren- A turq; in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias: cui militum generi non prius quam pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiorum tempus erat. Cum censores ob inopiam ærarij se iam locationibus abstinerent ædium sacrarum tuendarum, curuliumq; equorum prębendorum, ac similium his rerum: conuenere ad eos frequentes, qui hastæ huius generis assueuerant: hortatiq; censores, vt omnia perinde agerent locarentq;, ac si pecunia in ærario esset. neminē nisi bello confecto pecuniam ab ærario petiturum esse. Conuenere deinde domini eorum quos T. Sempronius ad Beneuentum manu emiserat: accersitosq; se ab triumuiris mensarijs esse dixerunt vt precia seruorum acciperent. cęterum non ante quam bello confecto accepturos esse. Cum hæc inclinatio animorum plebis ad sustinendam inopiam ærarij fieret: pecuniæ quoq; pupillares primo, deinde viduarū cœptæ conferri, nusquam eas tutius sanctiusq; deponere credenti- B bus, qui deferebant, quam in publica fide. inde si quid emptum paratumq; pupillis ac viduis foret, à quæstore perscribebatur. Manauit ea priuatorum benignitas ex vrbe etiam in castra, vt non eques, non centurio stipendium acciperent: mercenariumq; increpantes vocarent, qui accepisset. Q. Fabius C O S. ad Casilinum castra habebat, quod duum millium Campanorum, & septingentorum militū Annibalis tenebatur præsidio. præerat Statius Metius, missus ab Cn. Magio Atellano: qui eo anno Mediastuticus erat, seruitiaq; & plebē promiscue armabat, vt castra Romana inuaderet, intento C O S. ad Casilinum oppugnandum. Nihil eorum Fabium fefellit. Itaq; Nolam ad collega mittit, altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur, opus esse, qui Campanis opponatur. vel ipse relicto Nolæ præsidio modico veniret: vel, si eum Nola teneret, & nec dū securæ res ab Annibale essent, T. Gracchum Procos. à Beneuento accitturū. Hoc nun- C cio Marcellus duobus militum millibus Nolæ in præsidio relictis, cum cætero exercitu Casilinum venit, aduentuq; eius Campani iam mouentes sese, quieuerunt. ita à duobus C O S. Casilinū oppugnari cœptum. vbi cum multa succedentes temere mœnibus Romani milites acciperent vulnera, neq; satis incœptis succederet. Fabius omittendam rem paruam, ac iuxta magnis difficilem, abscedendumq; inde censebat, cum res maiores instarent. Marcellus multa magnis ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda esse dicendo, quia magna famæ momenta in vtranq; partem fierent, tenuit ne incepto abiretur. Vineæ inde, omniaq; alia operum machinationumq; genera cum admouerentur, Campaniq; Fabium orarent vt abire Capuā tuto liceret, paucis egressis, Marcellus portam qua

A qua egrediebantur, occupauit: cædesq; promiſcue omnium circa portam primo, deinde irruptione facta, etiam in vrbe fieri cœpta eſt. Quinquaginta fere primo egreſſi Campanorũ cum ad Fabium confugiſſent, præſidio eius Capuam peruenerũt. Caſilinum inter colloquia, cunctationemq; petentium fidem, per occaſionem captũ eſt. captiui, quiq; Campanorum, quiq; Annibalis militum erant, Romã miſſi, atq; ibi in carcere incluſi ſunt: oppidanorum turba per finitimos populos in cuſtodiam diuiſa. Quibus diebus à Caſilino re bene geſta receſſum eſt, eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conſcriptas cum præfecto ſociorum in agros hoſtium prædatum miſit. eos effuſe palatos Hanno adortus, haud multo minorem, quam à Beneuento acceperat, reddidit hoſti cladem: atq; in Brutios raptim, ne Gracchus aſſequeretur, cõceſſit. Coſ. Marcellus retro vnde venerat Nolam redit: Fabius in Samnium ad populandos agros, B recipiendaſq; armis quæ defecerant vrbes, proceſſit: Caudinus Samnis grauius deuaſtatus, peruſti populatiq; late agri, prædæ pecudum hominumq; actæ: oppida vi capta, Compulteria, Teleſia, Coſſa, Melæ, Fuiſulæ, & Orbitanium. ex Lucanis Blandæ, Apulorum Ancæ oppugnatæ. Millia hoſtium in his vrbibus XXV. capta aut occiſa: & recepti perfugæ CCCLXX. quos cum Romam miſiſſet Coſ. virgis in comitio cæſi omnes, ac de ſaxo deiecti. Hæc a Q. Fabio, intra paucos dies geſta. Marcellum ab gerendis rebus valetudo aduerſa Nolæ tenuit. Et à Pr. Q. Fabio, cui circa Luceriam prouincia erat, Accua oppidum per eos dies vi captum, ſtatiuaq; ad Ardoneas communita. Dum hæc alijs locis ab Romanis geruntur: iam Tarentum peruenerat Annibal cum maxima omnium, quacunq; ierat, clade. in Tarentino demum agro pacatũ incedere agmen cœpit. nihil ibi violatum; neq; vſquam via exceſſum eſt. apparebatq, non id modeſtia militum C aut ducis, niſi ad conciliandos Tarentinorũ animos, fieri. Cæterum cum prope iam mœnibus acceſſiſſet, nullo ad conſpectum primi agminis, vt rebatur, motu facto, caſtra ab vrbe ferme paſſus mille locat. Tarentum triduo antequam Annibal ad mœnia accederet, à M. Valerio Propr. qui claſſi ad Brunduſium præerat, T. Valerius legatus miſſus. Is primorũ iuuentute conſcripta, diſpoſitiſq; ad omnes portas, circaq; muros, qua res poſtulabat, ſtationib. die ac nocte plurimum intentus, neq; hoſtibus neq; dubijs ſocijs quicquã præbuit ad tentandũ. Sicq; diebus aliquot fruſtra ibi abſumptis Annibal, cũ eorum nemo qui ad lacũ Auerni adiſſent, aut ipſi venirent, aut nunciũ literaſve mitterẽt: vana promiſſa ſe temere ſecutũ cernens, caſtra inde mouit. Tũ quoq; intacto agro Tarentino, quanquã ſimulata lenitas nondũ profuerat: tamen ſpe labefactandæ fidei haud abſiſtens,

Salapiam

Salapiam tendit: eoq; frumentum ex agris Metapontino atq; Heracleensi (iam media æstas exacta erat, & hybernis placebat locus) comportat. Prædatum inde Numidæ Mauriq; per Salentinum agrum, proximosq; Apuliæ saltus dimissi: vnde cæteræ prædæ haud multum, equorum greges maxime abacti: è quibus ad quatuor millia domanda equitibus diuisa. Romani, cum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur: morsq; tyranni duces magis impigros dedisset Syracusanis, quam causam aut animos mutasset: M. Marcello alteri consulum eam prouinciam decernunt. Secundum Hieronymi cædem primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, vociferatumq;, ferociter, parentandum regi sanguine coniuratorum esse. deinde libertatis restitutæ dulce auditum nomen, crebro vsurpatum, spes facta ex pecunia regia largitionis militi, atque fungendi potioribus ducibus: & relata tyranni fœda scelera, fœdioresq; libidines, adeo mutauere animos, vt insepultum iacere corpus paulo ante desiderati regis paterentur. Cum cæteri ex coniuratis ad exercitum obtinendum remansissent, Theodorus & Sosis regijs equis, quanto maximo cursu poterant, vt ignaros omnium regios opprimerent, Syracusas contendunt. cæterum præuenerat non fama solũ, qua nihil in talibus rebus est celerius, sed nuncius etiam ex regijs seruis. itaq; Andronodorus & insulam & arcem, & alia quæ poterat, quæque opportuna erant, præsidijs firmarat. Hexapylo Theodorus ac Sosis post solis occasum iam obscura luce inuecti, cum cruentam regiam vestem, atque insigne capitis ostentarent, transuecti per Thicam, simul ad libertatem, simul ad arma vocantes, in Acradinam conuenire iubent. Multitudo pars procurrit in vias, pars in ædium vestibulis stat, pars ex tectis fenestrisque prospectant, & quid rei sit, rogitant. omnia luminibus collucent, strepituque vario complentur. armati locis patentibus congregantur. inermes ex Olympij Iouis templo spolia Gallorum Illyriorumque dono data Hieroni a P.R. fixaque ab eo, detrahunt, precantes Iouem, vt volens propitius præbeat sacra arma pro patria, pro deum delubris, pro libertate sese armantibus. Hæc quoq; multitudo stationibus per principes regionum vrbis dispositis adiungitur. In insula inter cætera Andronodorus præsidijs firmat horrea publica. Locus saxo quadrato septus: atq; arcis in modũ emunitus capitur ab iuuentute, quæ præsidio eius loci attributa erat. mittuntq; nuncios in Acradinam: horrea frumentumq; in senatus potestate esse. Luce prima populus omnis armatus inermisq; in Acradinam ad curiam conuenit. ibi pro Concordiæ ara, quæ in eo sita loco erat, ex principibus vnus nomine Polyneus concionem & liberam & moderatam habuit:

Serui-

A Seruitudinis indignitatisq; homines expertos aduersus notum malum irritatos esse. Discordia ciuilis quas importet clades, audisse magis à patribus Syracusanos, quam ipsos vidisse. Arma quod impigre ceperint, laudare, magis laudaturum, si non vtantur nisi vltima necessitate coacti: in præsentia legatos ad Andronodorũ mitti placere, qui denuncient, vt in potestate senatus ac populi sit: portæ insulæ pateant, reddat presidium, si tutelam alieni regni suum regnum velit facere, eundẽ se censere, multo acrius ab Andronodoro, quam ab Hieronymo repeti libertatem. Ab hac concione legati missi sunt. senatus inde haberi cœptus est: quod sicut regnante Hierone manserat publicum consilium, ita post mortem eius ante eam diem nulla de re neq; conuocati neq; consulti fuerant. Vt ventum ad Andronodorum est, ipsum quidem mouebat & ciuium consensus: & cum aliæ occupatæ vrbis partes, tum pars insulæ velut munitissima prodita atq; alienata: sed euocatum eum ab legatis Demarata vxor, filia Hieronis, inflata adhuc regijs animis, ac muliebri spiritu, admonet sæpe vsurpatæ Dionysij tyranni vocis: quæ pedibus tractum, non insidentem equo, relinquere tyrannidem dixerit debere. facile esse momento quo quis velit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere & parare eam difficile atque arduum esse. paululum sumeret spacij ad consultandum ab legatis. eo vteretur ad accersendos ex Leontinis milites. quibus si pecuniam regiam pollicitus esset, omnia in potestate eius futura. Hæc muliebria consilia Andronodorus neque tota aspernatus est, neq; extemplo accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus esse viam, si in præsentia tempori cessisset. itaq; legatos renunciare iussit, futurum se in senatus ac populi potestate. Postero die luce prima patefactis insulæ portis in forum Arcadiæ venit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus concionatus erat, ascendit: orationemq; eam orsus est, qua primum cunctationis suæ veniam petiuit. Se enim clausas habuisse portas, non separantem suas res à publicis, sed strictis semel gladijs timentem, qui finis cædibus esset futurus: vtrum, quod satis libertatis fore, contenti nece tyranni essent: an quicunq; aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus ministerijs regiam contigissent: alienæ culpæ rei trucidarẽtur. postquam animaduertit, eos qui liberassent patriam, seruare etiam liberatam velle, atq; vndiq; consuli in medium: non dubitasse, quin & corpus suum, & cætera omnia quæ suæ fidei tutelæq; essent, quando eum qui mandasset, suus furor absumpsisset, patriæ restitueret. Conuersus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine appellans Theodorum ac Sosim: Facinus, inquit, memorabile fecistis. sed mihi credite, inchoata vestra gloria, nondum perfecta

est: periculumq; ingens manet, nisi communi concordiæ consulitis, ne libera efferatur res. Post hanc orationem claues portarum pecuniæq; regiæ ante pedes eorum posuit. atq; illo quidem die dimissi ex concione læti circa omnia fana deûm supplicauerunt cum coniugibus ac liberis. postero die comitia Prr. creandis habita. creatus in primis Andronodorus: cæteri magna ex parte interfectores tyranni: duos etiam absentes Sopatrum ac Deomenem fecerunt. Qui auditis ijs quæ Syracusis acta erant, pecuniam regiam quæ in Leontinis erat, Syracusas deuectam, quæstoribus ad idipsum creatis tradiderunt, & ea quæ in insula erat, & Acradina, tradita est. muriq; ea pars quæ ab cætera vrbe nimis firmo munimento intersepiebat insulam, consensu omnium deiecta est. secutæ & cæteræ res hanc inclinationem animorum ad libertatem. Hippocrates atq; Epicides audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nuncio interfecto celare voluerat: deserti a militibus, quia id tutissimum ex præsentibus videbatur, Syracusas rediere. vbi ne suspecti obseruarentur, tanquã nouandi res aliquam occasionem quærentes: prætores primum, dein per eos senatum adeunt. Ab Annibale se missos prædicant ad Hieronymum tanquam amicum ac socium, paruisse imperio eius, cuius imperator suus voluerit velle ad Annibalem redire. cæterum cum iter tutum non sit, vagantibus passim per totam Siciliam Romanis armis, petere vt præsidij dent aliquid, quo Locros in Italiam perducantur. gratiam magnam eos parua opera apud Annibalem inituros. Facile res impetrata: abire enim duces regios, cum peritos militiæ, tum egentes eosdem atque audaces, cupiebant: sed quod volebant, non quam maturato opus erat, nauiter expediebant. Interim iuuenes militares, & assueti militibus, nunc apud eos ipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex naualibus socijs Romanorum erat: nunc etiam apud infimæ plebis homines crimina ferebant in senatum optimatesque: moliri clam eos, atq; struere, vt Syracusæ per speciem reconciliandæ societatis in deditione Romanorum sint: dein factio, & pauci authores fœderis renouati dominentur. His audiendis credendisq; opportuna multitudo maior in dies Syracusas confluebat: nec Hippocrati & Epicidi solum spem nouandarum rerum, sed Andronodoro iam præbebat. Qui fessus tandem vxoris vocibus, monentis nunc illud esse tempus occupandi res, dum turbata omnia noua atq; incognita libertate essent, dum regijs stipendijs pastus obuersaretur miles, dum ab Annibale missi duces assueti militibus iuuare possent incœpta: cum Themistio, cui Gelonis filia nupta erat, rem consociatam, paucos post dies Aristoni cuidam tragico actori, cui & alia arcana committere assueuerat,

A uerat,incaute aperit. Huic & genus & fortuna honesta erāt: nec ars,
quia nihil tale apud Græcos pudori est,ea deformabat. itaq; fidē po-
tiorem ratus, quam patriæ debebat, indicium ad Prt.defert. Qui vbi
rem haud vanam esse certis indicijs compererunt: consultis seniori-
bus,& authoritate eorum præsidio ad fores posito,ingressos curiam
Themistium atq; Andronodorū interfecerunt. & cum tumultus ab
re in speciem atrociore causam alijs ignorantibus ortus esset: silen-
tio tandem facto,indicem in curiam introduxerunt. Qui cum ordi-
ne omnia edocuisset: & principium coniurationis factum ab Har-
moniæ Gelonis filiæ nuptijs, quibus Themistio iuncta esset: Afro-
rum Hispanorumq; auxiliares instructos ad cędem prætorum prin-
cipumq; aliorum: bonaq; eorum prædæ futura interfectoribus pro-
nunciatum: iam mercenariorū manum assuetam imperijs Andro-
nodori paratam fuisse ad insulam rursus occupandam: singula dein-
B de,quæ,per quosq; agerentur,totamq; viris armisq; instructam con-
iurationem ante oculos posuisset:senatui quidē tam iure cęsi,quam
Hieronymus,videbantur. Ante curiam variæ atq; incertæ rerū mul-
titudinis clamor erat. quam ferociter minitantem in vestibulo cu-
riæ corpora coniuratorum eo metu compresserunt, vt silentes inte-
gram plebem in concionem sequerentur. Sopatro mandatum ab se-
natu,& ab collegis,vt verba faceret. Is (tanquam reos agebat) ab an-
te acta vita orsus, quæcunq; post Hieronis mortem scelestè atq; im-
pie facta essent,Andronodorum ac Themistium arguit fecisse. Quid
enim sua sponte fecisse Hieronymum puerum,ac vixdum pubescen-
tem facere potuisse? tutores ac magistratus eius sub aliena inuidia
regnasse. itaque aut ante Hieronymum, aut certe cum Hieronymo
perire eos debuisse. At illos debitos iam morti destinatosque, alia
noua scelera post mortem tyranni molitos. palam primo, cum clau-
C sis Andronodorus insulæ portis, hæreditatem regni creuerit: quæq;
procurator tenuerat, pro domino possederit. proditus deinde ab eis
qui in insula erant,circunsessus ab vniuersa ciuitate,quę Acradinam
tenuerit: nequicquam palam atq; aperte petitum regnum, clam &
dolo affectare conatus sit. & ne beneficio quidem atque honore po-
tuerit vinci: cum inter liberatores patriæ insidiator ipse libertatis
creatus esset Prætor. Sed animos eis regios regias coniuges fecisse:
alteri Hieronis, alteri Gelonis filias nuptas. Sub hanc vocem ex o-
mnibus partibus concionis clamor oritur, nullam earum viuere de-
bere,nec quenquam superesse tyrannorum stirpis. Hæc natura mul-
titudinis est: aut seruit humiliter, aut superbe dominatur. liberta-
tem,quæ media est, nec spernere modice, nec habere sciunt, & non
ferme desunt irarum indulgentes ministri, qui auidos atque intem-

perantes plebeiorum animos ad ſanguinem & cædes irritent: ſicut A
tum extemplo Prætores rogationem promulgarunt. acceptaq; pene
prius quam promulgata eſt, vt omnis regia ſtirps interficeretur, miſ-
ſiq; à Prr. Demaratam Hieronis, & Harmoniam Gelonis filias, con-
iuges Andronodori & Themiſtij, interfecerunt. Heraclea erat filia
Hieronis, vxor Soſippi: qui legatus ab Hieronymo ad regem Ptole-
mæum miſſus, voluntarium conſciuerat exilium. Ea cum ad ſe quo-
que venire præſciſſet, in ſacrarium ad penates confugit, cum dua-
bus filiabus virginibus, reſolutis crinibus, miſerabiliq; alio habitu:
& ad ea addidit preces, nunc per memoriam Hieronis patris, Gelo-
niſque fratris, ne ſe innoxiam inuidia Hieronymi conflagrare ſine-
rent. nihil ſe ex regno illius, præter exilium viri habere. neq; fortu-
nam ſuam eandem viuo Hieronymo fuiſſe, quam ſororis: neq; in-
terfecto eo cauſam eandem eſſe. Quid, quod ſi Andronodoro conſi-
lia proceſſiſſent: illa cum viro fuerit regnatura, ſibi cum cæteris ſer- B
uiendum? Si quis Soſippo nunciet interfectum Hieronymum, ac
liberatas Syracuſas, cui dubium eſſe, quin extemplo conſcenſurus ſit
nauim, atq; in patriam rediturus? Quantum ſpes hominem fallit:
in liberata patria coniugem eius, ac libros de vita dimicare? quid
obſtantes libertati, aut legibus? quod ab ſe cuiquam periculum à
ſola, ac prope vidua, & puellis in orbitate degentibus eſſe? At enim
periculi quidem nihil ab ſe timeri: inuiſam tantum regiam ſtirpem
eſſe. Ablegarent ergo procul ab Syracuſis, Siciliaque, & aſportari
Alexandriam iuberent ad virum vxorem, ad patrem filias. Auerſis
auribus animiſque, caſſe ne tempus tereretur (ferrum enim quoſ-
dam expedientes cernebat) tum omiſſis pro ſe precibus, puellis vt
ſaltem parcerent, orare inſtitit: à qua ætate etiam hoſtes irati abſti-
nerent, ne tyrannos vlciſcendo, quæ odiſſent ſcelera, ipſi imitaren-
tur. Inter hæc abſtractam à penetralibus iugulant. in virgines dein- C
de reſperſas matris cruore, impetum faciunt: quæ alienata mente
ſimul luctu metuque, velut captæ furore occurſu ſe ex ſacrario pro-
ripuerunt, vt ſi effugium patuiſſet in publicum, impleturæ vrbem
tumultu fuerint. tum quoq; haud magno ædium ſpacio inter medi-
os tot armatos aliquoties integro corpore euaſerunt: tenentibuſ-
que, cum tot ac tam validæ eluctandæ manus eſſent, ſeſe eripuerunt.
tandem vulneribus confectæ, cum omnia repleſſent ſanguine, exa-
nimes corruerunt cædemq; per ſe miſerabilem, miſerabiliorem ca-
ſus fecit: quod paulo poſt nuncius venit, mutatis repente ad miſe-
ricordiam animis, ne interficerentur. Ira deinde ex miſericordia or-
ta: quod adeo feſtinatum ad ſupplicium, neq; locus pœnitendi, aut
regreſſus ab ira relictus eſſet. itaq; fremere multitudo, & in locum a
Andro-

A Andronodori ac Themiſtij (nam ambo Prr.fuerant) comitia poſce-
re, quæ nequaquam ex ſententia prætorum futura eſſent. Statutus
eſt comitijs dies: quo nec opinantibus omnibus, vnus ex vltima tur-
ba Epicidem nominauit: tum inde alius Hippocratem: crebriores
deinde eæ voces, & cum haud dubio aſſenſu multitudinis eſſe. Et e-
rat confuſa concio, non populari modo. ſed militari quoque turba,
magna ex parte etiam perfugis, qui omnia nouare cupiebant, per-
miſtis. Prætores diſſimulare primo, & trahendam rem eſſe: poſtre-
mo victi conſenſu, ſeditionem metuentes, pronunciant eos præto-
res. Nec illi primo ſtatim creati nudare quid vellent: quanquam æ-
gre ferebant, & de inducijs dierum decem legatos iſſe ad Appium
Claudium: & impetratis eis, alios qui de fœdere antiquo renouan-
do agerent, miſſos. Ad Murgantiam tum claſſem nauium centum
Romanus habebat, quo euaderent motus ex cædibus tyrannorum
B orti Syracuſis, quoue eos ageret noua atq; inſolita libertas, opperi-
ens. Per eoſdem dies cum ad Marcellum venientem in Siciliam le-
gati Syracuſani miſſi ab Appio eſſent, auditis conditionibus pacis:
Marcellus poſſe rem conuenire ratus, & ipſe legatos Syracuſas, qui
coram cum prætoribus de renouando fœdere agerent, miſit. Et iam
ibi nequaquam eadem quies & tranquillitas erat. poſtquam Puni-
cam claſſem acceſſiſſe Pachynum allatum eſt: dempto timore Hip-
pocrates & Epicides nunc apud mercenarios milites, nunc apud
transfugas prodi Romanis Syracuſas criminabantur. At vero Appi-
us naues ad hoſtium portus, quid aliæ partis hominibus animi ac-
cederet, operiens, in ſtatione habere cœpit. Ingens in ſpeciem cri-
minibus vanis acceſſerat fides: ac primo etiam tumultuoſe decurre-
rat multitudo ad prohibendos, ſi in terram egrederentur. In hac tur-
batione rerum, in concionem vocari placuit, vbi cum alij alio ten-
C derent, ne procul à ſeditione res eſſet, Apollonides principum vnus
orationem ſalutarem, vt in tali tempore, habuit: Nec ſpem ſalutis,
nec perniciem propiorem vnquam ciuitati vlli fuiſſe. ſi enim vno a-
nimo omnes vel ad Romanos, vel ad Carthaginienſes inclinent,
nullius ciuitatis ſtatum fortunatiorem, gratioremue fore. ſi alia alio
trahat res, nō inter Pœnos Romanoſq; bellum atrocius fore, quam
inter ipſos Syracuſanos: cum intra eoſdem muros pars vnaquæque
ſuos exercitus, ſua arma, ſuos habitura ſit duces. itaq; vt idem omnes
ſentiant, ſumma vi agendum eſſe. vtra ſocietas ſit vtilior, longe mi-
noris adeo rem momenti conſultatione eſſe: ſed tamen Hieronis
potius quam Hieronymi authoritatem ſequendam in ſocijs legen-
dis, vel quinquaginta annis feliciter expertam amicitiam, nunc in-
cognitæ, quondam infideli, præferendam. Eſſe etiam momenti ali-

quid ad conſilium, quod Carthaginienſibus ita pax negari poſſit, vt A
non vtique in præſentia bellum cum eis geratur: cum Romanis extemplo aut pacē aut bellum habendum. Quo minus cupiditatis ac ſtudij viſa eſt oratio habere, eo plus authoritatis habuit. Adiectum eſt prætoribus ac delectis ſenatorum militare etiam conſilium, iuſſi & duces ordinum præfectiq; auxiliorum ſimul conſulere. Cum ſæpe acta res eſſet medijs certaminibus: poſtremo, quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit, mittique cum eis legatos ad rem confirmandam. Dies haud ita multi interceſſerant, cum ex Leontinis legati præſidium finibus ſuis orantes venerunt. Legatio per opportuna viſa ad multitudinem inconditam ac tumultuoſam exonerandam, duceſque eius ablegandos. Hippocrates Pr. ducere eo transfugas iuſſus: ſecuti multi ex auxilijs mercenarijs, quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus & miſſis ea læta expeditio fuit. nam & illis, quod iam diu cupiebant, B
nouandi res occaſio data eſt: & hi ſententiam quandam vrbis rati exhauſtam, lætabantur. cæterum leuauerunt modo in præſentia velut corpus ægrum, quo mox in grauiorem morbum recideret. Hippocrates enim finitima prouinciæ Romanæ primo furtiuis excurſionibus vaſtare cœpit: deinde cum ad tuendos ſociorum agros miſſum ab Appio præſidium eſſet, omnibus copijs impetum in oppoſitam ſtationem cum cæde multorum fecit. Quæ cum eſſent nunciata Marcello, legatos extemplo Syracuſas miſit, qui pacis fidem ruptam eſſe dicerent: nec belli defuturam vnquam cauſam, niſi Hippocrates atq; Epicides non ab Syracuſis modo, ſed tota procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis abſentis fratris præſens eſſet, aut deeſſet pro parte ſua concitando bello: profectus & ipſe in Leontinos, quia ſatis eos aduerſus P.R. concitatos cernebat: auertere etiam ab Syracuſis cœpit. Nam ita eos pacē pepigiſſe cum C
Romanis, vt quicunque populi ſub regibus fuiſſent, & ſuæ ditionis eſſent: nec iam libertate contentos eſſe, niſi etiam regnent ac dominentur. Renunciandū igitur eis eſſe, Leontinos quoq; æquum cenſere liberos eſſe: vel quod in ſolo vrbis ſuæ tyrannus ceciderit: vel quod ibi primū conclamatum ad libertatem, relictiſq; regijs ducibus, Syracuſas ſit concurſum. Itaq; aut eximendum id de fœdere eſſe, aut legem eam fœderis non accipiendam. Facile multitudini perſuaſum. legatiſq; Syracuſanorum & de cæde ſtationis Romanæ querentibus, & Hippocratē atq; Epicidē abire, ſeu Locros, ſeu quo alio mallent, dū modo Sicilia cederent, iubentibus, ferociter reſponſum eſt: Neq; mandaſſe ſeſe Syracuſanis vt pacem pro ſe cum Romanis facerent, neq; teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracuſani de-

ni de-

A ni detulerunt, abnuentes Leontinos in sua potestate esse. itaq; integro secũ fœdere, bellum Romanos cum iis gesturos, neq; sese defuturos ei bello: ita, vt in potestatẽ redacti, suæ rursus ditionis essent, sicut pax cõuenisset. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio quoq; accito. vt altera parte aggrederetur. tanto ardore militum est vsus ob iram inter conditiones pacis interfectæ stationis, vt primo impetu vrbẽ expugnarent. Hippocrates atq; Epicides, posteaquã capi muros, refringiq; portas viderunt, in arcem sese cum paucis recepere. inde clam nocte Herbesum perfugiũt. Syracusanis octo milliũ armatorũ agmine profectis domo, ad Mylã flumẽ nuncius occurrit, captã vrbẽ esse, cætera falsa mista veris ferens: cædem promiscuam militum atq; oppidanorum factã. nec quenquam puberem arbitrari superesse: direptam vrbem, bona locupletum donata. ad nuncium tam atrocẽ cõstitit agmen: concitatisq; omnibus,
B duces (erant autem Sosis ac Dinomenes) quid agerent, consultabãt. Erroris speciem haud vanã mendacio præbuerãt verberati ac securi percussi transfugæ ad duo millia hominũ. Cæterum Leontinorum militumq; aliorũ nemo post captã vrbem violatus fuerat. suaq; omnia eis, nisi quæ primus tumultus captę vrbis absumpserat, restituebantur. Nec vt in Leontinos irent, proditos ad cædẽ commilitones quærentes perpelli potuere: nec vt eodem loco certiorem nuncium expectarent. Cum ad defectionem inclinatos animos cernerent Prr. sed eum motum haud diuturnũ fore, si duces amentiæ sublati essent, exercitum ducunt Megaram. ipsi cum paucis equitibus Herbesum proficiscuntur, spe, territis omnibus, per proditionem vrbis potiundæ. quod vbi frustra eis fuit incœptum, vt agendum rati, postero die Megaris castra mouent, vt Herbesum omnibus copiis oppugnarent. Hippocrates & Epicides non tam tutum prima specie, quam vnum
C spe, vndique abscissa, consilium esse rati, vt se militibus permitteret, & assuetis magna ex parte sibi, & tum fama cędis commilitonum accensis, obuiam agmini procedunt. Prima forte signa sexcentorum Cretensium erant, qui apud Hieronymum meruerant sub eis, & Annibalis beneficium habebant, capti ad Thrasymenum inter Romana auxilia, dimissique. quos vbi ex signis armorumque habitu cognouere Hippocratęs atq; Epicides, ramos oleæ, ac velamenta alia supplicum porrigentes: orare, vt reciperent sese, receptosque tutarentur, neu proderent Syracusanis, à quibus mox ipsi trucidandi P. R. dederentur. enimuero conclamant, bonum vt animum haberent, omnem se cum illis fortunam subituros. Inter hoc colloquium signa constiterant, tenebaturq; agmen: nec dum quæ moræ causa foret, peruenerat ad duces. Postquam Hippocratem atque Epicidem

adesse persuasit rumor, fremitusq; toto agmine erat haud dubie approbantium aduentum eorum. extemplo Prr. citatis equis ad prima signa perrexerunt: qui mos ille, quæ licentia Cretensium esset, rogitantes, colloquia serendi cum hoste, iniussuq; prætorum miscendi eos agmini suo? comprehendi vincirique catenis iusserunt Hippocratem. ad quā vocem tantus extemplo primum à Cretensibus clamor est ortus, deinde exceptus ab alijs, vt facile, si vltra tenderent, appareret eis timendum esse. Soliciti incertiq; rerum suarum Megaram, vnde profecti erant, referri signa iubent, nunciosq; de statu præsenti Syracusas mittunt. Fraudem quoq; Hippocrates addit inclinatis ad omnem suspicionem animis: & Cretensium quibusdam ad itinera insidenda missis, velut interceptas literas, quas ipse composuerat, recitat. Prr. Syracusani Marcello suo S. Secundum salutem, vt assolet, scriptum erat. recte eum atq; ordine fecisse, quod in Leontinis nulli pepercisset: sed omnium mercenariorum militum eandem esse causam: nec vnquam Syracusas quieturas, donec quicquam externorum auxiliorum, aut in vrbe aut in exercitu suo esset. Itaq; daret operam, vt eos qui cum suis prætoribus castra ad Megaram haberent, in suam potestatem redigeret, ac supplicio eorum liberaret tandem Syracusas. Hæc cum recitata essent, tanto clamore ad arma discursum est, vt prætores inter tumultum pauidi obequitauerint Syracusas. & ne fuga quidem eorum seditio compressa est, impetusque in Syracusanos milites fiebat. nec ab vllo temperatum foret, ni Epicides atq; Hippocrates iræ multitudinis obuiam issent: non à misericordia, aut humano consilio: sed ne spem reditus præciderent sibi, & cum ipsos simul milites fidos haberent, simul obsides: tum cognatos quoq; eorum atq; amicos tanto merito primum, dein pignore sibi conciliarent, expertique, quam vana aut leui aura mobile vulgus esset, militem nacti ex eo numero qui in Leontinis circumsessi erant, subornant, vt Syracusas perferret nuncium conuenientem eis, quæ ad Mylam falso nunciata erant: authoremque se exhibendo, ac velut visa quæ dubia erant narrando, concitaret iras hominum. Huic non apud vulgum modo fides fuit, sed senatum quoque in curiam introductus mouit, vt vani quidam homines palam ferrent, per bene detectam in Leontinis esse auaritiam & crudelitatem Romanorum. eadem, si intrassent Syracusas, aut fœdiora etiam, quo maius ibi auaritiæ præmium esset, facturos fuisse. Itaq; claudendas cuncti portas, & custodiendam vrbem censere. sed non ab eisdem omnes timere, nec eosdem odisse. apud militares pene omnes, partemque magnam plebis inuisum esse nomen Romanum. prætores, optimatumq; pauci, quanquā inflati vano nuncio erant, tamen

A

B

C

A tamen ad propius præsentiusq; malum cautiores esse. Etiam ad Hexapylum erant Hippocrates atque Epicides: serebanturq; colloquia per propinquos popularium qui in exercitu erant, vt portas aperirent, sinerentque communem patriam defendi ab impetu Romanorum. Iam vnus foribus Hexapyli apertis, cœpti erant recipi, cum Prr. interuenerunt. & primo imperio minisq;, deinde authoritate deterrendo, postremo, vt omnia vana erant, obliti maiestatis, precibus agebant, ne proderent patriam tyrāni ante satellitibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed surdæ adeo omnium aures concitatæ multitudinis erant, quod non minore intus vi, quam foris, portæ effringerentur: effractisque omnibus tuto in Hexapylo agmen receptum est. Prr. in Acradinam cum iuuentute popularium confugiunt. mercenarij milites, perfugæque, & quicquid regiorum militum Syracusis erat, agmen hostium augent. Ita Acradina quoque primo impetu B capitur, prætoresque, nisi qui inter tumultum effegerunt, omnes interficiuntur. nox cædibus finem fecit. Postero die serui ad pileum vocati, & carcere vincti, emissi, confusaque omnis multitudo Hippocratem atq; Epicidem creant prætores: Syracusæq;, cum breue tempus libertas affulsisset, in antiquam seruitutem reciderūt. Hæc nunciata cum essent Romanis, ex Leontinis mota sunt extemplo castra ad Syracusas. Et ab Appio legati per portum missi forte in quinqueremi erant. præmissa quadriremis cum intrasset fauces portus, capitur. legati ægre effugerunt. Etiam non modo pacis, sed ne belli quidem iura relicta erant: cum Romanus exercitus ad Olympium (Iouis id templum est) mille & quingentis passibus ab vrbe castra posuit. inde quoque legatos præmitti placuit. quibus, ne intrarent vrbem, extra portam Hippocrates atque Epicides obuiam cum suis processerunt. Romanus orator non bellum se Syracusanis, sed opem C auxiliumque afferre ait: & ijs qui ex media cæde elapsi perfugerint ad se, & eis qui metu oppressi, fœdiorem non exilio solum, sed etiam morte seruitutem patiantur. Nec cædem nefandam sociorum inultam Romanos passuros. Itaque si eis qui ad se perfugerunt, tutus in patriam reditus pateret, ac cædis authores dedantur, & libertas legesque Syracusanis restituantur, nihil armis opus esse: si ea nō fiant, quicunque in mora sit, bello persecuturos. Ad ea Epicides, si qua ad se mandata haberent, responsum eis ait se daturos fuisse. cūm in eorum, ad quos venerint, manu res Syracusana esset: tum reuerterentur. Si bello lacessant, ipsa re intellecturos, nequaquam idem esse Syracusas ac Leontinos oppugnare. Ita legatis relictis portas clausit. Inde terra marique simul cœptæ oppugnari Syracusæ: terra ab Hexapylo, mari ab Acradina, cuius murus fluctu alluitur. & quia sicut

Leontinos terrore ac primo impetu ceperant, non diffidebant va- A
stam disiectamque spacio vrbem parte aliqua se inuasuros, omnem
apparatum oppugnãdarum vrbium muris admouerunt. Et habuis-
set tanto impetu cœpta res fortunam, nisi vnus homo Syracusis ea
tempestate fuisset. Archimedes is erat, vnicus spectator cœli, side-
rumque: mirabilior tamen inuentor ac machinator bellicorum tor-
mentorum, operumq; quibus ea quę hostes ingenti mole agerent,
ipse perleui momento ludificaretur. Murum per inæquales ductum
colles, pleraq; alta & difficilia aditu, summissa quædam: & quæ pla-
nis vallibus adiri possent, vt cuiq; aptum visum est loco, ita omni ge
nere tormentorum instruxit. Arcadinæ murum, qui, vt ante dictum
est, mari alluitur, ex quinque remibus Marcellus oppugnabat. ex cæ
teris nauibus sagittarij funditoresq;, & velites etiam, quorũ telum
inhabile ad remittendum imperitis est, vix quenquam sine vul-
nere consistere in muro patiebantur. Hi, quia spacio missilibus o B
pus est, procul muro tenebant naues, iunctæ aliæ binæ ad quinque-
remes, demptis interioribus remis, vt latus lateri applicaretur: cum
exteriore ordine remorum velut naues agerentur, turres contabu-
latas, machinamentaq; alia quatiendis muris portabant. Aduersus
hunc naualem apparatũ, Archimedes variæ magnitudinis tormen-
ta in muris disposuit, in eas quæ procul erant naues, saxa ingenti põ-
dere emittebat: propiores leuioribus, eoque magis crebris petebat
telis. postremo vt sui vulnere intacti tela in hostem ingererent, mu-
rum ab imo ad summum crebris cubitalibus fere cauis aperuit: per
quæ caua pars sagittis, pars scorpionibus modicis ex occulto pete-
bant hostem. Quæ propius quidem subibant naues, quo interiores
ictibus tormentorum essent: in eas tollendas desuper murum emi-
nẽtem ferrea manus firmæ catenæ illigata, cum iniecta proræ esset,
grauiq; libramento plumbi recelleret ad solum, suspensa prora, na- C
uim in puppim statuebat. dein remissa subito, velut ex muro caden-
tem nauim cum ingenti trepidatione nautarum ita vndę affligebat,
vt etiam si recta recideret, aliquantum aquæ acciperet. Ita mariti-
ma oppugnatio est elusa, omnisque vis est auersa, vt totis viribus
terra aggrederentur. sed ea quoque pars eodem omni apparatu tor-
mentorum instructa erat, Hieronis impensis curaque per multos
annos, Archimedis vnica arte. natura etiam adiuuabat loci: quod
saxum, cui imposita muri fundamenta sunt, magna ex parte ita pro-
cliue est, vt non solum missa, sed etiam quæ pondere suo prouoluta
essent, grauiter in hostem inciderent. eadem causa ad subeundum
arduum aditum, instabilemque ingressum præbebat. Ita consilio
habito, cum omnis conatus ludibrio esset, absistere oppugnatione,

A atq; obsidendo tantum arcere terra mariq; cõmeatibus hostem placuit. Interim Marcellus cum tertia fere parte exercitus ad recipiendas vrbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginienses defecerant, Pelorum atq; Herbesum dedentibus ipsis recepit. Megaram vi captam diruit ac diripuit, ad reliquorum, ac maxime Syracusanorum terrorẽ. Per idem fere tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium classem diu tenuerat, ad Heracleam, quam vocant Minoam, quinque & viginti millia peditum, tria equitum. XII. elephãtos exposuit, Nequaquam cum tantis copiis ante tenuerat ad Pachynum classem: sed postquam ab Hippocrate occupatæ Syracusæ erãt, profectus Carthaginem, accitusq; ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui venisse tempus aiebant Siciliæ per summum decus repetendæ: & ipse haud vanus præsens monitor facile perpulerat, vt quantæ maximæ possent peditum equitumq; copiæ in Siciliam traijcerentur.
B Aduenicns Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recipit: aliarumq; ciuitatum quæ partis Carthaginiensium erant, adeo accensæ sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos, vt postremo etiam qui obsidebantur Syracusis animos sustulerint, & parte copiarum satis defendi vrbem posse rati, ita inter se munera belli partiti sunt, vt Epicides præesset custodiæ vrbis: Hippocrates Himilconi cõiunctus, bellum aduersus Cos. Romanos gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermissa custodiis loca profectus, castra circa Accillas vrbem ponebat. Munientibus superuenit Marcellus, ab Agrigento iam occupato, cum frustra eo peruenire hostem festinans tetendisset, rediens: nihil minus ratus, quam illo tempore ac loco Syracusanum sibi exercitum obuiam fore, sed tamen metu Himilconis Pœnorumque, vt quibus nequaquam eis copiis quas habebat, par esset, quam poterat maxi-
C me intentus, atque agmine ad omnes casus composito ibat. Forte ea cura, quę erat aduersus Pœnos pręparata, aduersus Siculos vsui fuit. Castris ponendis incompositos ac dispersos nactus eos, & plerosque inermes, quod peditum fuit, circunuenit. eques leui certamine inito, cum Hippocrate Acras perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuisset Siculos, Marcellus Syracusas rediit: & post paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad flumen Anatim octo ferme inde millia castra posuit. Sub idem fere tempus & naues longæ quinque & quiquaginta Carthaginiensium cum Bolmicare classis præfecto in magnum portum Syracusas ex alto decurrere: & Romana item classis XXX. quinqueremes legionem primam Parnormi exposuere: versumq; ab Italia bellum, adeo vterq; populus in Siciliã intentus fuisse videri poterat. Legionem Romanã, quæ exposita

Panor-

Panormi erat, venientem Syracusas prædæ haud dubie sibi futuram A Himilco ratus, via decipitur. mediterraneo namque Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequente ad Appium Claudium Pachynum cum parte copiarum obuium progressum, peruenit. Nec diutius Pœni Syracusis morati sunt. & Bomilcar simul parum fidens nauibus suis, duplici facile numero classe aduentantibus Romanis, simul inutili mora cernens nihil aliud ab suis, quam inopia aggrauari socios, velis in altum datis in Africam transmisit. & Himilco secutus nequicquam Marcellum Syracusas, si qua prius quam maioribus copijs iungeretur, occasio pugnandi esset: postquam ea nulla contigerat, tutumque ad Syracusas & munimento & viribus hostem cernebat: ne frustra assidendo, spectandoque obsidionem sociorum, tempus tereret, castra inde mouit: vt quocunque vocasset defectionis ab Romanis spes, admoueret exercitum, ac præsens suas res fouentibus adderet animos. Murgantiam primum, prodito B ab ipsis præsidio Romano, recepit: vbi frumenti magna vis, commeatusque omnis generis conuecti erant à Romanis. Ad hanc defectionem erecti sunt & aliarum ciuitatum animi: præsidiaque Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. Ænna in excelso loco ac prærupto vndique sita, cum loco inexpugnabilis erat, tum præsidium in arce validum, præfectumq; præsidij haud sane opportunum insidiantibus habebat. L. Pinarius erat vir acer, & qui plus in eo, ne posset decipi, quam in fide Siculorum reponeret. & tum intenderant eum ad cauendum omni cura tot auditæ proditiones defectionesque vrbium, & clades præsidiorum. itaque nocte dieque iuxta parata instructaque omnia custodijs ac vigilijs erant: nec ab armis aut loco suo miles abscedebat. Quod vbi Ænnensium principes iam pacti cum Himilcone de proditione præsidij, animaduerterunt, nulli occasioni fraudis Romanum patere, a- C perte ac propalam placuerat agendum. Vrbem arcemque suæ potestatis aiunt debere esse, si liberi in societatem, nō serui in custodiam traditi essent Romanis. itaque claues portarum reddi sibi æquū censent, bonis socijs fidem suam maximum vinculum esse: & ita sibi populum Romanum senatumque gratias habiturum, si volentes, ac non coacti mansissent in amicitia. Ad ea Romanus, se in præsidio impositum esse dicere, ab imperatore suo: clauesq; portarum & custodiam arcis ab eo accepisse, quæ nec suo, nec Ænnensium arbitrio haberet, sed eius qui commisisset. præsidio decedere, apud Romanos capitale esse: & nece liberorum etiam suorum eam legem parentes sanxisse. cōsulem Marcellum haud procul esse: ad eum mitterent legatos, cuius iuris atque arbitrij esset. Se vero negare illi missuros: testariq;

A stariq;,si verbis nihil agerent, vindictam aliquam libertatis suę quæsituros. Tum Pinarius ait illis, si ad consulem grauarentur mittere, sibi saltem darent populi consilium: vt sciretur, vtrum paucorum ea denunciata, an vniuersę ciuitatis essent. Consensu in posterum diem concio edicitur. Postquam ab eo colloquio in arcem sese recepit, conuocatis militibus: Credo ego vos audisse milites, inquit, quemadmodum præsidia Romana ab Siculis circumuenta & oppressa sint per hos dies. eam vos fraudem, deûm primo benignitate, dein vestra ipsi virtute, dies noctesque perstando ac peruigilando in armis, vitastis. vtinam reliquum tempus nec patiendo infanda, nec faciendo traduci possit. Hæc, occulta fraude, cautio est: qua, quia adhuc minus cuiquam successit, aperte ac propalam claues portarum reposcunt. quas simul tradiderimus, Carthaginiensium extemplo Ænna erit: fœdiusque hic trucidabimur, quam Murgantiæ præsidium in-
B terfectum est. Noctem vnam ægre ad consultandum sumpsi, qua vos certiores periculi instantis facerem. Orta luce concionem habituri sunt ad criminandum me, concitandumque in vos populum. itaque crastino die, aut vestro, aut Ænnensium sanguine Ænna inundabitur. nec præoccupati, peculij: nec occupantes, periculi quicquam habebitis. qui prior strinxerit ferrum, eius victoria erit. Intenti ergo omnes, armatique signum expectabitis. ego in concione ero: & tempus quoad omnia instructa sint, loquendo altercandoque traham. cum toga signum dedero, tum mihi vndiq, clamore sublato turbam inuadite, ac sternite omnia ferro: & cauete ne quisquam ex ijs supersit, à quibus aut vis aut fraus timeri possit. Vos Ceres mater ac Proserpina præcor, cæteri superni infernique dij, qui hanc vrbem, hos sacratos lacus lucosque colitis, vt ita nobis volentes propitij ad sitis, si vitandæ, non inferendæ fraudis causa hoc consilij capimus. Pluri-
C bus vos milites hortarer, si cum armatis dimicatio futura esset. inermes, incautos ad satietatem trucidabitis. Et consulis castra in propinquo sunt, ne quid ab Himilcone & Carthaginiensibus timeri possit. Ab hac adhortatione dimissi, corpora curant. Postero die alij alijs locis ad obsidenda itinera, claudendosq; oppidanis exitus, pars maxima super theatrum circaque, assueti & ante spectaculis concionum, consistunt. Productus ad populum à magistratibus præfectus Romanus, cum consulis ea de re ius ac potestatem esse, non suam, & pleraque eadem quæ pridie prius dixisset: primo sensim ac plures reddere claues, dein iam vna voce id omnes iuberent, cunctantique ac differenti promiciter minitarentur, nec viderentur vltra vim vltimam dilaturi: tum præfectus toga signum, vt conuenerat, dedit. militesque intenti dudum ac parati, alij superne in aduersam con-

cionem clamore ſublato decurrunt, alij ad exitus theatri conferti A obſiſtunt. Cæduntur Ænnenſes cauea incluſi: coaceruanturque non cæde ſolum, ſed etiam fuga, cum alij ſuper aliorum capita ruerent, atque integri ſaucijs, viui mortuis incidentes cumularentur. Inde paſſim diſcurritur, & vrbis captæ modo fugaque & cædes omnia tenet: nihilo remiſſiore militum ira, quod iure turbam inermem cædebant, quam ſi periculum par & ardor certaminis eos irritaret. Ita Ænna aut malo aut neceſſario facinore retenta, Marcellus nec factum improbauit, & prædam Ænnenſium militibus conceſſit: ratus timore deterritos temperaturos proditionibus præſidiorum Siculos. Atque ea clades, vt vrbis in media Sicilia ſitæ, claræque vel ob inſignem munimento naturali locum, vel ob ſacrata omnia veſtigijs raptæ quondam Proſerpinæ, prope vno die omnem Siciliam peruaſit. & quia cæde infanda rebantur non hominum tantum, ſed etiam deorum ſedem violatam eſſe: tum vero qui etiam ante dubij B fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiam, Himilco Agrigentum ſeſe recepit, cum acciti à proditoribus nequicquam ad Ænnam exercitum admouiſſent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumentoque & commeatibus alijs in caſtra conuectis, præſidio modico ibi relicto, ad Syracuſas obſidendas venit. inde Appio Claudio Romam ad conſulatum petendum miſſo, T. Quintium Criſpinum in eius locum claſſi caſtriſque præfecit veteribus. ipſe hybernacula quinque millia paſſuum ab Hexapylo (Leontiam vocant locum) communijt, ædificauitque. Hæc in Sicilia vſque ad principium hyemis geſta. Eadem æſtate & cum Philippo rege, quod iam ante ſuſpectum fuerat, motum bellum eſt. Legati ab Orico ad M. Valerium Pr. venerunt, præſidentem claſſi Brunduſio, Calabriæque circa littoribus, nunciantes Philippum primum Apolloniam tentaſſe, leuibus biremibus C X X. flumine aduerſo ſubuectum: C deinde, vt ea res tardior ſpe fuerit, ad Oricum clam nocte exercitum admouiſſe: eamque vrbem ſitam in plano, neque mœnibus, neque viris, neque armis validam, primo impetu oppreſſam eſſe. Hæc nunciantes, orabant vt opem ferret, hoſtemque haud dubium Romanis, terra aut maritimis viribus arceret, qui ob nullam aliam cauſam, niſi quod imminerent Italiæ, peterentur. M. Valerius præſidio loci eius relicto T. Valerio legato, cum claſſe inſtructa parataque, & quod longæ naues militum capere non poterant, in onerarias impoſitis, altera die Oricum peruenit: vrbemque eam leui tenente præſidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eo ab Apollonia venerunt nunciantes, in obſidione ſeſe, quod deficere ab Romanis nollent, eſſe: neq;

ſuſti-

A sustinere vltra vim Macedonum posse, nisi præsidium mittatur Romanum. Facturum se quæ vellent pollicitus, mille delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium fluminis cum præfecto sociûm Næuio Crispo, viro impigro, & perito militiæ. Is expositis in terram militibus, nauibusque Oricum retro vnde venerat ad cæteram classem remissis, milites procul à flumine per viam minime ab regijs obsessam duxit: & nocte, ita vt nemo hostium sentiret, vrbem est ingressus. Die insequenti quieuere, dum præfectus iuuentutem Apolloniatûm, armaque, & vrbis vires inspiceret. vbi ea visa inspectaque satis animorum fecere, simulque ab exploratoribus comperit, quanta socordia ac negligentia apud hostes esset: silentio noctis ab vrbe sine vllo tumultu egressus, castra hostium adeo neglecta atque aperta intrauit, vt satis constaret prius plus mille hominum vallum intrasse, quam quisquam sentiret: ac si cæde abstinuissent, peruenire
B ad tabernaculum regium potuisse. Cædes proximorum portæ excitauit hostes. inde tantus terror pauorque omnes occupauit, vt non modo alius quisquam arma caperet, aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, prope seminudus fugiens, militi quoque nedum regi vix decoro habitu, ad flumen nauesque perfugerit. eodem & alia turba effusa est. Paulo minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa. plus tamen hostium aliquanto captum, quam cæsum est. Castris direptis, Apolloniatæ catapultas, balistas, tormentaque alia, quæ oppugnandæ vrbi comparata erant, ad tuenda mœnia, si quando similis fortuna venisset, Apolloniam deuexere. cætera omnis præda castrorum Romanis concessa est. Hæc cum Oricum essent nunciata, M. Valerius classem ex templo ad ostium fluminis duxit, ne nauibus capessere fugam rex posset: itaque Philippus neque terrestri neque nauali certamine sa-
C tis fore parem se videns, subductis aut incensis nauibus, terra Macedoniam petijt, magna ex parte inermi exercitu, spoliatoque. Romana classis cum M. Valerio Orici hybernauit. Eodem anno in Hispania variæ res gestæ. nam prius quam Romani amnem Iberum transirent, ingentes copias Hispanorum Mago & Asdrubal fuderunt. defecissetq; ab Romanis vlterior Hispania, ni Publius Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubijs sociorum animis in tempore aduenisset. Primo ad castrum Altum (locus est insignis cæde magni Amilcaris) castra Romani habuere. Arx erat munita, & conuexerant ante frumentum. tamen quia omnia circa hostium plena erant, agmenq; Romanum impune incursatum ab equitibus hostium fuerat, & ad duo millia aut moratorum, aut palantium per agros interfecta: cessere inde Romani per prius pacata loca, & ad montem Victo-

riæ

riæ caſtra communiuere. Eo Cn. Scipio cum omnibus copijs,& Aſ- A
drubal Giſgonis filius, tertius Carthaginienſium dux, cum exercitu iuſto aduenit: contraque caſtra Romana trans fluuium omnes conſedere. P. Scipio cum expeditis clam profectus ad loca circa viſenda haud fefellit hoſtes: oppreſſiſſentque eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepiſſet. ibi quoque circumſeſſus aduentu fratris obſidione eximitur. Caſtulo vrbs Hiſpaniæ valida ac nobilis, & adeo coniuncta ſocietate Pœnis, vt vxor inde Annibali eſſet, ad Romanos defecit. Carthaginienſes Illiturgum oppugnare adorti, quia præſidium ibi Romanum erat. videbanturque inopia eum locum maxime expugnaturi. Cn. Scipio vt ſocijs præſidioque ferret opem, cum legione expedita profectus, intra bina caſtra cum magna cæde hoſtium vrbem eſt ingreſſus. & poſtero die eruptione æque felici pugnauit. ſupra duodecim millia hominum cæſa duobus prælijs: plus decem millia capta, cum ſex & triginta militaribus ſignis. B
ita ab Illiturgi receſſum eſt obſidione. Bigerra inde vrbs (ſocia & hæc Romanorum erat) à Carthaginienſibus oppugnari cœpta eſt. Eam obſidionē ſine certamine adueniens Cn. Scipio ſoluit. Ad Mundam exinde caſtra Punica mota. Et Romani eo confeſtim ſecuti ſunt. Ibi ſignis collatis pugnatum per quatuor ferme horas, egregieque vincentibus Romanis ſignum receptui eſt datum, quod Cn. Scipionis femur tragula confixum erat: pauorque circa eum ceperat milites ne mortiferum eſſet vulnus. Cæterum haud dubium fuit, quin niſi ea mora interueniſſet, caſtra eo die Punica capi potuerint. iam enim non milites ſolum, ſed elephanti etiam vſq; ad vallum acti erant, ſuperque ipſo nouem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoque prælio ad duodecim millia hominum dicuntur cæſa: prope tria millia capta, cum ſignis militaribus ſeptem & quinquaginta. Ad Auringen inde vrbem Pœni receſſere. & vt territis inſtaret, ſecutus Roma- C
nus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem illatus conflixit. nec dubia victoria fuit: minus tamen dimidio hoſtium, quam antea, quia pauciores ſuperfuerant qui pugnarent, occiſum. Sed gens nata inſtaurandis reparandiſque bellis, Magone ad conquiſitionem militum fratre miſſo, breui repleuit exercitum: animoſque ad tentandum deintegro certamen fecit. Alij plerique milites, ſicut pro parte toties intra paucos dies victa, eiſdem animis quibus prius, eodemq; euentu pugnauere. plus octo millia hominum cæſa: haud multo minus quam mille capta: & ſigna militaria LVIII. & ſpolia plurima Gallica fuere: annuli aurei, torques, armillæque magnus numerus. duo etiam inſignes reguli Gallorum (Mœnicapto & Ciuiſmaro nomina erant) eo prælio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occiſi. Cum

iam

A iam res proſperæ in Hiſpania eſſent, verecundia Romanos tandem cœpit: Suguntum oppidum quod cauſa belli eſſet, octauum iam annum ſub hoſtium poteſtate eſſe. itaque id oppidum vi pulſo præſidio Punico receperunt: cultoribuſq; antiquis, quos vis reliquerat belli, reſtituerunt. & Turdetanos, qui contraxerant eis cũ Carthaginienſibus bellum, in poteſtatem redactos ſub corona vendiderunt, vrbemque eorum deleuere. Hæc in Hiſpania Q. Fabio, M. Claudio Coſſ. geſta: Romæ cũ tribuni plebis noui magiſtratum iniſſent, extemplo cenſoribus P. Furio, & M. Attilio à L. Metello tribuno plebis dies dicta ad populum eſt. quæſtorem eum proximo anno adempto equo tribu mouerant, atq; ærarium fecerant, propter coniurationem deſerendæ Italiæ ad Cannas factam. ſed nouem tribunorum auxilio vetiti cauſam in magiſtratu dicere, dimiſſiq; fuerant. Ne luſtrum perficerent, mors prohibuit P. Furij. M. Attilius magiſtratu ſe abdicauit.

B Conſularia comitia habita à Q. Fabio Maximo Coſ. creati conſules ambo abſentes, Q. Fabius Maximus conſulis filius, & T. Sempronius Gracchus iterum. Prætores fiunt M. Attilius, & qui tum ædiles curules erant, P. Sempronius Tuditanus, & Cn. Fuluius Centimalus, & M. Æmylius Lepidus. Ludos ſcenicos per quatriduum eo anno primum factos ab curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Ædilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pauore alijs in tanta clade torpentibus, per medios hoſtes erupit. Comitijs perfectis ab Q. Fabio Coſ. deſignati conſules Romam accerſiti, magiſtratum inierunt: ſenatumque de bello ac prouincijs ſuis, prætorumque, & de exercitibus quibus quique præeſſent, conſuluerunt. Itaque prouinciæ atque exercitus diuiſi. Bellum vndecunque cum Annibale conſulibus mandatum, & exercitus vnus quem ipſe Sempronius habuerat, alter quẽ Fabius Coſ. eæ binę erant legiones. M. AEmylius Pr. cuius peregrina ſors erat, iu-

C riſdictionem Attilio collegæ pretori vrbano mandarat. Vt Luceriam prouinciam haberet, legioneſque duas, quibus Q. Fabius qui tum conſul erat, prætor præfuerat. prætori Sempronio prouincia Ariminum, Cn. Fuluio Sueſſula, cum binis item legionibus euenerunt, vt Fuluius vrbanas legiones duceret, Tuditanus à M. Pomponio acciperet. Prorogata imperia prouinciæque, M. Claudio Sicilia, finibus eis quibus regnum Hieronis fuiſſet. Lentulo Propr. prouincia vetus: T. Octacilio claſſis, exercitus nulli additi noui: M. Valerio Græcia Macedoniaque, cum legione & claſſe quam haberet: Q. Mutio cum vetere exercitu (duę autem legiones erant) Sardinia. C. Terentio cum legione vna cui iam diu præerat, Picenum. Scribi præterea duæ legiones vrbanæ iuſſæ, & viginti millia ſociorum. His ducibus, his copijs aduerſus multa ſimul aut mota aut ſuſpecta bella munierunt

Romanum imperium. Consules duabus vrbanis legionibus scriptis, A supplementoque in alias lecto, prius quam ab vrbe mouerent, prodigia procurarunt, quę nunciata erant. Murus ac portæ tactæ: & Ariciæ etiam Iouis ædes de cœlo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum auriumque credita pro veris. nauium longarum species in flumine Tarracinæ, quæ nullæ erant, visæ. & in Iouis Vicilini templo, quod in Cossano agro est, arma concrepuisse: & flumen Amiterni cruentum fluxisse. His procuratis ex decreto pontificum, profecti consules, Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius. Pater filio legatus ad Suessulam in castra venit. cum obuiam filius progrederetur, lictoresque verecundiam maiestatis eius taciti anteirent, nō summouentes patrem, præter vndecim fasces equo præuectus senex, vt consul animaduertere proximum lictorem iussit: & is vt descenderet ex equo, inclamauit. tum demum desiliens: Experiri, inquit, volui fili, satin' scires consulem te esse. In ea castra Crassius Altinius Arpinas B clam nocte cum tribus seruis venit, promittens, si sibi præmio foret, se Arpos proditurum esse. Cum eam tunc rem ad consilium retulisset Fabius, alijs pro transfuga verberandus necandusque videri, ancipitis animi communis hostis: qui post Cannensem cladem, tanquam cum fortuna fidem stare oporteret, ad Annibalem discessisset, traxissetque ad defectionem Arpos: tum posteaquam res Romana contra spem votaque eius velut resurgeret, turpius videatur nouam referre proditionem: vt proditio pro septemuirali iudicio esset, semperque aliud sentiret. infidus socius vanus hostis ad Faleriorum Pyrrhive proditorem, tertium transfugis documentum esset. Contra eā consulis pater Fabius, temporum oblitos homines in medio ardore belli, tanquam in pace libera de quoque arbitrari & agere aiebat: cum illud potius agendum, atque eis cogitandum sit, si quomodo fieri possit, ne qui socij à populo Romano desciscant, & non vocitent. documentum autem ducant statui oportere, si quis resipiscat, C & antiquam societatem respiciat. quod si abire ab Romanis liceat, redire ad eos non liceat, cui dubium esse, quin breui deserta ab socijs Romana res, fœderibus Punicis omnia in Italia iuncta visura sit? Se tamen nō eum esse, qui Altinio fidei quicquam censeat habendum, sed mediam consecuturum consilij viam. neque eum pro hoste, neque pro socio in præsentia habitum, libera custodia haud procul à castris placere in aliqua fida ciuitate seruari per belli tempus. perpetrato bello, tum consultandum, vtrum defectio prior plus merita sit pœnæ, an hic reditus veniæ. Fabio assensum est, catenisque ligatus traditus & ipse & comites: & auri satis magnum pondus, quod secum tum attulerat, ei seruari iussum. Calibus eum interdiu solutum

custodes

A custodes sequebantur, nocte clausum asseruabant. Arpis domi primum desiderari quærique est cœptus: dein fama per totam vrbem vulgata, tumultum pro principe amisso fecit: metuque rerum nouarum extemplo nuncij ad Annibalem missi. Quibus nequaquam offensus Pœnus, quia & ipsum vt ambiguæ fidei virum suspectum iampridem habebat, & causam nactus erat tam ditis hominis bona possidendi, vendendique. cæterum vt iræ magis quam auaritiæ datum crederent homines, crudelitati quoque grauitatem addidit: coniugemque eius ac liberos in castra accitos, quæstione prius habita, primum de fuga, deinde quantum auri argentique domi relictum esset: satis cognitis omnibus, viuos combussit. Fabius ab Suessula profectus, Arpos primum instituit oppugnare. vbi cum à mille fere passibus castra posuisset, contemplatus ex propinquo situm vrbis, mœniaque: quæ pars tutissima mœnibus erat, qua maxime neB glectam custodia vidit, ea potissimum aggredi statuit. Comparatis omnibus quæ ad vrbes oppugnandas vsui sunt, centurionum robora ex toto exercitu delegit, tribunosque viros fortes eis præfecit: & milites sexcentos, quantum satis visum est, attribuit: eosque, vbi quartæ vigiliæ signum cecinisset, ad eum locum scalas iussit ferre. Porta ibi humilis & angusta erat, via infrequenti per desertam partem vrbis, eam portam scalis prius transgressos, ad murum pergere, & ex interiore parte claustra refringere iubet: & tenentes partem vrbis cornu signum dare, vt cæteræ copiæ admouerentur. parata omnia atque instructa sese habiturum. Ea impigre facta: & quod impedimentum agentibus fore videbatur, id maxime ad fallendum iuuit. Imber à nocte media coortus, custodes vigilesque dilapsos è stationibus suffugere in tecta coegit: sonituque primo largioris procellæ, strepitum demolientium portam, exaudiri prohibuit. lentior C deinde æqualiorque accidens auribus, magnam partem hominum sopiuit. Posteaquam portam tenuerunt, cornicines in via paribus interuallis dispositos canere iubent, vt consulem excirent. Id vbi factum ex composito est, signa efferri consul iubet: ac paulo ante lucem per effractam portam vrbem ingreditur. Tum demum hostes excitati sunt iam, & imbre conquiescente, & propinqua luce. Præsidium in vrbe erat Annibalis, quinque millia ferme armatorum: & ipsi Arpini tria millia hominum armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis esset, hosti opposuerunt. Pugnatum primo in tenebris angustisque vijs est. cum Romani non vias tantum, sed tecta etiã proxima portę occupassent, ne peti superne ac vulnerari possent. Cognitii inter se quidam Arpinique & Romani, atque inde colloquia cœpta fieri: percunctantibus Romanis, quid sibi vellent Arpini?

quam ob noxam Romanorum, quod ob meritum Pœnorum, pro alienigenis ac barbaris Italici aduersus veteres socios Romanos bellum gererent? & vectigalem ac stipendiariam Italiam Africæ facerent? Arpinis purgantibus, ignaros omnium se venum à principibus datos, pene captos oppressosque à paucis esse. Initio otto plures cum pluribus colloqui. postremo prætor Arpinis ab suis ad consulem deductus, fideque data inter signa aciesque, Arpini repente pro Romanis aduersus Carthaginienses arma verterunt. Hispani quoque paulo minus mille homines, nihil præterea cum consule pacti, quam vt sine fraude Punicum emitteretur præsidium, ad consulem transtulerunt signa. Carthaginiensibus portæ patefactæ, emissique cum fide incolumes ad Annibalem, Salapiam venerunt. Arpi sine clade vllius, præterquam vnius veteris proditoris, noui perfugæ, restituti Romanis. Hispanis duplicia cibaria dari iussa, operaque eorum forti ac fideli persæpe respublica vsa est. Cum consulum alter in Apulia, alter in Lucanis esset: equites C X I I. nobiles Campani per speciem prædandi ex hostium agro, permissu magistratuum ab Capua profecti, ad castra Romana, quæ super Suessulam erant, venerunt, stationi militum, qui essent, dixerunt, colloqui se cum prætore velle. Cn. Fuluius castris præerat. cui vbi nunciatum est, X. ex eo numero iussis inermibus deduci ad se, vbi quæ postularent audiuit: (nihil autem aliud petebant, quam vt Capua recepta, bona sibi restituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Citernum expugnatum. amplius septem millia hominum capta, & æris argentique signati aliquantum. Romæ fœdum incendium per duas noctes ac diem vnum tenuit. solo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem, cum AEquimelio Iugarioque vico. in templis Fortunæ ac matris Matutæ & Spei extra portam, late vagatus ignis sacra profanaque multa absumpsit. Eodem anno Publius & Cneius Cornelij, cum in Hispania res prosperæ essent, multosque & veteres reciperent socios, & nouos adijcerent, in Africam quoque spem extenderunt. *Syphax* erat rex Numidarum, subito Carthaginiensibus hostis factus. ad eum centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo amicitiam societatemque facerent: & pollicerentur, si perseueraret vrgere bello Carthaginienses, gratam eam rem fore senatui populoque Romano: & adnixuros, vt in tempore, & bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit. collocutusque cum legatis de ratione belli gerendi, vt veterum militum verba audiuit, quam multarum rerum ipse ignarus esset, ex comparatione tam ordinatæ disciplinæ animaduertit. Tum primum, vt pro bonis ac fidelibus socijs facerent,

A facerent, orauit, vt duo legationem referrent ad imperatores suos: vnus apud sese magister rei militaris remaneret. rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse, equis tantum habilem. Ita iam inde à principijs gentis maiores suos bella gessisse, ita se à pueris insuetos: sed habere hostem pedestri fidentem marte, cui se æquari robore virium velit: & sibi pedites comparandos esse: & ad id multitudine hominum regnum abundare: sed armandi ordinandique & instruendi eos artem ignorare. omnis, velut forte congregata turba sua inscia ac temeraria esset. Facturos se in præsentia quod vellet, legati responderunt: fide accepta, vt remitteret extemplo eum, si imperatores sui non comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui apud regem remansit. Cum duobus Romanis relata Numidasq; legatos in Hispaniam misit ad capiendam fidem ab imperatoribus Romanis. ijsdem mandauit, vt protinus Numidas qui intra portas,

B seu præsidia Carthaginiensium auxiliares essent, ad transitionem perlicerent. Et Statorius ex multa iuuentute regi pedites cõscripsit: ordinatosq; proxime morem Romanum instruendo, & decurrendo signa sequi, & seruare ordines docuit: & operi, alijsq; institutis militaribus ita assuefecit, vt breui rex non equiti magis fideret, quam pediti: collatisq; æquo campo signis, iusto prælio Carthaginiensem hostem superaret. Romanis quoq; in Hispania legatorum regis aduentus magno emolumento fuit. namq; ad famam eorum transitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Syphace Romanis iuncta amicitia est. Quod vbi Carthaginienses acceperunt, extemplo ad Galã in parte altera Numidiæ (Massyla ea gens vocatur) regnantem, legatos mittunt. Filium Gala Masanissam habebat, septem & decem annos natum, cæterum iuuenẽ ea indole, vt iam tum appareret, eius regnum opulentius, quam quod accepisset, facturum. Legati, quo-

C niam Syphax se Romanis iunxisset, vt potentior societate eorum aduersus reges populosq; Africæ esset, docent: melius fore Galæ quoq; Carthaginiensibus iungi quamprimum, antequam Syphax in Hispaniam, aut Romani in Africam transeant: opprimi Syphacem, nihil dum præter nomen ex fœdere Romano habentem, posse. Facile persuasum Galæ, filio deposcente id bellum, vt exercitum mitteret. Qui Carthaginiensium legionibus coniunctis, magno prælio Syphacem deuicit. XXX. millia eo prælio hominum cæsa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas (extremi prope Oceanum aduersus Gadeis colunt) refugit: affluentibusq; ad famam eius vndiq; barbaris, ingenteis breui copias armauit: cum quibus antequam in Hispaniam angusto diremptam freto traijceret, Masanissa cum victore exercitu aduenit. isque ibi cum Syphace

ingenti gloria per se sine vllis Carthaginiensium opibus gessit bellum. In Hispania nihil memorabile gestum præterquam quod Celtiberum iuuentutem eadem mercede, quæ pacta cum Carthaginiensibus erat, imperatores Romani ad se perduxerunt: & nobilissimos Hispanos supra C C C. inde in Italiam ad solicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant, miserunt. Id modo eius anni in Hispania ad memoriam insigne est, quod mercenarium militem in castris neminem ante, quam tum Celtiberos, Romani habuerunt. A

DECADIS TERTIAE LIB. V.

EPITOME.

PVb. Cornelius Scipio, postea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus est. Annibal Vrbem Tarentum præter arcem per Tarentinos iuuenes, qui se noctu Venatum ire simulauerant, cepit. Ludi Apollinares ex Marcij carminibus, quibus Cannensis clades prædicta fuerat, instituti sunt, à Q. Fuluio & Ap. Claudio COSS. aduersus Hannonem Pœnorum ducem prospere pugnatum est. T. Sempronius Gracchus proconsul ab hospite suo Lucano in insidias ductus à Magone interemptus est. Centenius Penula, qui centurio militauerat: cum petisset à senatu, vt sibi exercitus daretur: pollicitusque esset, si hoc impetrasset: de Annibale victoriam: octo millibus acceptis militum dux factus, conflixit acie cum Annibale: qui cum exercitu eum cecidit. Cn. Fuluius prætor male aduersus Annibalem pugnauit: in quo prælio hominum sexdecim millia ceciderunt, ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obuia obsessa est à Q. Fuluio. & ab Ap. Claudio COSS. Cl. Marcellus Syracusas expugnauit anno tertio: & ingentē se virum gessit. in eo tumultu Vrbis captæ Archimedes intentus formis, quas in puluere descripserat, interfectus est. P. & Cn. Scipiones in Hispania tot tantarumque rerum feliciter gestarum tristem exitum tulerunt, prope cum totis exercitibus cæsi anno octauo, quam in Hispaniam iuerāt. amissaque eius prouinciæ possessio foret: nisi L. Martij equitis Romani virtute & industria contractis exercituum reliquiis, eiusdem hortatu bina castra hostium expugnata essent, ad triginta septem millia cæsa, ex mille octingentis præda ingens capta dux Martius appellatus est. B C

VM hæc in Africa atque in Hispania geruntur, Annibal in agro Tarentino æstatem consumpsit, spe per proditionem vrbis Tarentinorum potiundæ. ipsorum interim Salentinorum ignobiles vrbes ad eum defecerunt. Eodē tempore in Bruttiis ex XII. populis, qui anno priore ad Pœnos desciue-

A desciuerant, Consentini & Thurini in fidem populi Rom. redierunt. & plures redijssent, ni L. Pomponius Veientanus præfectus sociũm, prosperis aliquot populationibus in agro Brutio iusti ducis speciem nactus, tumultuario exercitu coacto cũ Hannone conflixisset. Magna ibi vis hominũ, sed inconditę turbæ agrestium seruorumq; cęsa aut capta est: minimumq; iacturæ fuit, quod præfectus inter cæteros est captus, & tũ temerariæ pugnæ author, & ante publicanus omnibus malis artib. & reip. & societatibus infidus, damnosusq;. Sempronius Cos. in Lucanis multa prælia parua, haud vllum dignũ memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnauit. Quo diutius trahebatur bellum, & variabant secundæ aduersæq; res, non fortunam magis quã animos hominum: tanta religio, & ea magna ex parte externa, ciuitatẽ incessit, vt aut homines aut dij repente alij viderentur facti. nec iam in secreto modo atq; intra parietes ac po-
B stes cõtemnebantur Romani ritus, sed in publico etiam ac foro Capitolioq; mulierum turba erat, nec sacrificantium nec precantium deos patrio more. Sacrificuli ac vates ceperant hominum mentes, quorum numerum auxit rustica plebs, ex incultis diutino bello infestisq; agris egestate & metu in vrbẽ compulsa: & quæstus ex alieno errore facilis, quem velut ex concessæ artis vsu exercebant. Primo secretæ bonorũ indignationes exaudiebantur, deinde ad Patres etiam & ad publicam querimoniam excessit res. Incusati grauiter ab senatu ædiles triumuiriq; capitales, quod non prohiberent. cũ emoueri eam multitudinẽ è foro, ac disijcere apparat⁹ sacrorũ conati essent, haud procul abfuit, quin violarentur. Vbi potentius iam esse id malum apparuit, quam vt minores per magistratus sedaretur: M. Æmylio Pr. vrbis negotium ab senatu datum est, vt & his religionibus populum liberaret. Is & in concione senatusconsultum recitauit, &
C edixit, vt quicunque libros vaticinos precationesve, aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos libros omnes literasque ad se ante Calend. Aprilis deferret: neu quis in publico sacrove loco nouo aut externo ritu sacrificaret. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt: L. Cornelius Lentulus PONT. MAX. & C. Papyrius C. F. Masso potifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papyrius L. F. Masso decemuir sacrorum. In Lentuli locum M. Cornelius Cethegus, in Papyrij Cn. Seruilius Cepio, pontifices suffecti sunt. augur creatus L. Quintius Flaminius, decemuir sacrorum L. Cornelius Lentulus. Comitiorum consularium iam appetebat tempus, sed quia consules à bello intentos auocare non placebat: T. Sempronius Consul comitiorum causa dictatorem dixit C. Claudium Centonem. ab eo magister equitum est dictus Q. Fuluius Flaccus. Dictator

V.C. primo comitiali die creauit cõsules Q. Fuluium Flaccum magistrum A
equitum, & Appium Claudium Pulchrum, cui Sicilia prouincia in
prætura fuerat. Tũ prætores creati Cneius Fuluius Flaccus, C. Clau-
dius Nero, M. Iunius Syllanus, P. Cornelius Sulla. Comitijs perfectis,
dictator magistratu abijt. AEdilis curulis fuit eo anno cum M. Cor-
nelio Cethego P. Cornelius Scipio, cui post Africanus fuit cogno-
men. Huic petenti ædilitatem cum obsisterẽt tribuni plebis, negan-
tes rationem eius habendam esse, quod nondum ad petendum legi-
tima ætas esset: Si me, inquit, omnes Quirites ędilem facere volunt,
satis annorum habeo. Tanto inde fauore ad suffragium ferendum in
tribus discursum est, vt tribuni repente incepto destiterint. AEdilitia
largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius copijs magnifice
facti, & diem vnum instaurati, & congij olei in vicos singulos dati.
L. Villius Tappulus & M. Fundanius ædiles plebeij aliquot matro-
nas apud populum probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in B
exilium egerunt. Ludi plebeij per biduum instaurati: & Iouis epu-
542. lum fuit ludorum causa. Q. Fuluius Flaccus tertium, Ap. Claudius
consulatum ineunt. Et prætores prouincias sortiti sunt, P. Corneli-
us Sulla vrbanam & peregrinam, quæ duorum ante sors fuerat: Cn.
Fuluius Flaccus Apuliam, C. Claudius Nero Suessulam, M. Iunius
Syllanus Thuscos. Consulibus bellum cum Annibale, & binæ legio-
nes decretæ. alter à Q. Fabio superioris anni consule, alter à Fuluio
Centimalo acciperet. Prætorum Fuluij Flacci, quæ Luceriæ sub AE-
mylio Pr. Neronis Claudij, quæ in Piceno sub C. Terentio fuissent,
legiones essent. supplementum in eas quisque scriberet sibi. M. Iunio
in Thuscos legiones vrbanæ prioris anni datæ. T. Sempronio Grac-
cho & P. Sempronio Tuditano imperium prouinciæque Lucani &
Galliæ cum suis exercitibus prorogatæ. item P. Lentulo, qua vetus
prouincia in Sicilia esset, M. Marcello Syracusæ: & qua Hieronis C
regnum fuisset, T. Octacilio classis, Græcia M. Valerio, Sardinia Q.
Mutio Scæuolæ. Hispaniæ P. & Cn. Cornelijs. Ad veteres exercitus
duæ vrbanæ legiones à consulibus scriptæ, summaque trium & vi-
ginti legionum eo anno effecta est. Delectum consulum M. Posthu-
mij Pyrgensis cum magno prope motu rerum factum impedijt. Pu-
blicanus erat Posthumius, qui multis annis parem fraude auaritiaq;
neminem in ciuitate habuerat, præter L. Pomponium Veientanum,
quem populantem temere agros in Lucanis, ductu Hannonis prio-
re anno ceperant Carthaginienses. Hi, quia publicum periculum
erat à vi tempestatis in ijs quæ portarentur ad exercitus, & emen-
titi erant facta naufragia, & ea ipsa quæ vera renunciauerant,
fraude ipsorum facta erant, non casu: in veteres quassatasque naues
paucis,

A paucis, & parui precij rebus impositis, cum mersissent eas in alto, exceptis in præparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces ementiebantur. Ea fraus indicata M. Æmylio Pr. priore anno fuerat, ac per eum ad senatum delata; nec tamen vllo senatusconsulto notata: quia patres ordinem publicanorum in tali tempore offensum nolebant: populus seuerior vindex fraudis erat: excitatiq; tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Caruilij, cum rem inuisam infamemque cernerent, ducentûm millium æris multam M. Posthumio dixerunt. cuius certandæ cum dies aduenisset, conciliumq; tam frequens plebis adesset, vt multitudinem area Capitolij vix caperet: perorata causa, spes vna videbatur esse, si C. Seruilius Casca tribunus plebis, qui propinquus cognatusq; Posthumio erat, prius quam ad suffragium tribus vocarentur, intercessisset. Testibus datis, tribuni populum summouerunt: sitellaq; allata est, vt sortirentur, vbi Latini suf-
B fragium ferrent. Interim publicani Cascæ instare, vt concilio diem eximeret. populus reclamare. & forte in cornu primus sedebat Casca, cui simul metus pudorque animum versabat. Cum in eo parum præsidij esset, turbandæ rei causa publicani per vacuum vi summo occupato loco in eos irruperunt, iurgantes simul cum populo tribunisque. Nec procul dimicatione res erat, cum Fuluius consul tribunis: Nonne videtis, inquit, vos in ordinem coactos esse? & rem ad seditionẽ spectare, ni propere dimittitis plebis concilium? Plebe dimissa, senatus vocatur: & consules referunt de concilio plebis turbato vi atque audacia publicanorum. M. Furium Camillum, cuius exilium ruina vrbis secuta fuerit, damnari se ab ingratis ciuilibus passum esse: Decemuiros ante eum, quorum legibus ad eam diem viuerent, multos postea principes ciuitatis iudicium de se populi passos. Posthumium Pyrgensem suffragium populo per vim extor-
C sisse, concilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coëgisse, contra populum Romanũ aciem introduxisse, locum occupasse, vt tribunos à plebe intercluderet: tribus in suffragium vocari prohiberet. nihil aliud à cæde ac dimicatione continuisse homines, nisi patientiam magistratuum, quod cessérint in præsentia furori atq; audaciæ paucorum: vinciq; se ac populum Romanum passi sint: & comitia quæ reus vi atque armis prohibiturus erat, ne causa quærentibus dimicationem daretur, voluntate ipsius sustulerint. Hæc cum ab optimo quoq; pro atrocitate rei acta essent, vimque eam contra rempublicam pernicioso exemplo factam, senatus decerneret: confestim Caruilij tribuni plebis omissa multæ certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt, ac ni vades daret, prehendi à viatore, atq; in carcerem duci iusserunt. Posthumius vadibus datis, non affuit,

Tribuni vocauerunt plebem, quæ ita sciuit: Si M. Posthumius ante Calend. Maias non prodisset, citatusq; eo die non respondisset, neq; excusatus esset, videri eum in exilio esse, bonaq; eius venire, ipsi aqua & igni placere interdici. Singulis deinde eorum qui turbæ ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere, ac vades poscere cœperunt. primo non dantes, deinde etiam eos qui dare possent, in carcerem conijciebant. cuius rei periculum vitantes plerique in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit. Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fuluius Flaccus. Cos. qui & ante bis consul & censor fuerat, & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consularibus & censura insignis: & P. Licinius Crassus, qui ædilitatem curulem petiturus erat. Hic senes honoratosq; iuuenis in eo certamine deuicit. Ante hunc intra centũ annos & viginti, nemo, præter Publium Cornelium Calussam pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset. Consules cum ægre delectum conficerent, quod inopia iuniorum non facile in vtrumque, vt & nouæ vrbanæ legiones, & supplementum veteribus scriberetur, sufficiebat: senatus absistere eos incœpto vetuit: & triumuiros binos creari iussit, alteros qui citra, alteros qui vltra quinquagesimum lapidem in plateis forisque & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur, etiam si nondum militari ætate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si ijs videretur, ad populum ferrent, vt qui minores septem & decem annis sacramento dixissent, ijs perinde stipendia procederent, ac si septem & viginti annorum, aut maiores, milites facti essent. Ex hoc senatusconsulto creati triumuiri bini, conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatæ sunt. Cannensis reliquiæ cladis is exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi permissu Lentuli primores equitum centurionumque, & robora ex legionibus peditum legatos in hyberna ad M. Marcellum miserunt, è quibus vnus, potestate dicendi facta: Consulem, inquit, te M. Marcelle in Italiam adissemus, cum primum de nobis, etsi non iniquum, certe triste senatusconsultum factum est: nisi hoc sperassemus, in prouinciam nos morte regum, turbatam ad graue bellum aduersus Siculos, simul Pœnosq; mitti, & sanguine nostro vulneribusq; magistratibus satisfacturos esse: sicut patrum memoria, qui capti à Pyrrho ad

A rho ad Heracleam erant, aduersus Pyrrhum ipsum pugnantes satisfecerunt. quanquam quod ob meritum nostrum succensuistis, Patres conscripti, nobis, aut succensetis? Ambos mihi consules, & vniuersum senatum intueri videor, cum te M. Marcelle intueor: quem si ad Cannas consulem habuissemus, melior & reipub. & nostra fortuna esset. Sine quæso priusquam de conditione nostra queror, noxam cuius arguimur, nos purgare. Si non deûm ira, nec fato, cuius lege immobilis rerum humanarum ordo seritur, sed culpa perijmus ad Cannas, cuius tandem ea culpa fuit? militum? an imperatorum? Equidem miles nihil vnquam dicam de imperatore eo, cui præsertim gratias sciam ab senatu actas, quod non desperauerit de republica, cui post fugam actam sit per omnes annos prorogatũ imperium. Cæteros item ex reliquijs clades eius, quos tribunos militum habuimus, honores petere & gerere, & prouincias obtinere audiui-
B mus. An vobis vestrisq; liberis ignoscitis facile Patres conscripti? in hæc vilia capita sæuitis? & consuli primoribusque alijs ciuitatis fugere, cum spes alia nulla esset, turpe non fuit? milites vtiq; morituros in aciem misistis? Ad Alliam prope omnis exercitus fugit: ad Furcas Caudinas ne expertus quidem certamen, arma tradidit hosti (vt alias pudendas clades exercituum taceam) tamen tantum abfuit ab eo, vt vlla ignominia ijs exercitibus inuretur, vt & vrbs Roma per eum exercitum qui ab Allia Veios transfugerat, recuperaretur: & Caudinæ legiones, quæ sine armis redierant Romam, armatæ remissæ in Samnium, eundem illum hostem sub iugum miserint, qui hac sua ignominia lætatus fuerat. Cannensem vero quisquam exercitum fugæ, aut pauoris insimulare potest? vbi plus quinquaginta millia hominũ ceciderunt? vnde consul cum equitibus quinquaginta fuit? vnde nemo superest, nisi quem hostis cædendo fessus
C reliquit? Cum captiuis redemptio negabatur, nos vulgo homines laudabant, quod reipub. nos seruassemus: quod ad consulem Venusiam redissemus, & speciem iusti exercitus fecissemus. Nunc deteriore conditione sumus, quam apud patres nostros fuerant captiui. quippe illis arma tantum atq; ordo militandi, locusq; in quo tenderent, in castris est mutuatus. quæ tamen semel nauata reipublicæ opera, & vno felici prælio recuperarunt. nemo eorum relegatus in exilium est: nemini spes emerendi stipendia adempta. hostis deniq; est datus, cum quo dimicantes, aut vitam semel, aut ignominiam finirent. Nos, quibus, nisi quod cõmisimus, vt quisquam ex Cannensi acie miles Romanus superesset, nihil obijci potest: non solum a patria procul Italiaque, sed ab hoste etiam relegati sumus, vbi senescamus in exilio, ne qua spes, ne qua occasio abolendę ignominię, in qua placan-

„ placandæ ciuium iræ, ne qua deniq; bene moriendi sit. Neq; igno- A
„ miniæ finem, nec virtutis præmium petimus: modo experiri ani-
„ mum, & virtutem exercere liceat. laborem & periculum petimus:
„ vt virorum, vt militum officio fungamur. Bellum in Sicilia iam al-
„ terum annum ingenti dimicatione geritur, vrbes alias Pœnus, alias Romanus expugnat. peditum & equitum acies concurrunt. ad Syracusas terra mariq; res geritur. clamorem pugnantium, crepitumque armorum exaudimus resides ipsi ac segnes, tanquam nec manus nec arma habeamus. Seruorum legionibus T. Sempronius Cos. toties iam cum hoste signis collatis pugnauit. operæ precium habent, libertatem, ciuitatemq; pro seruis saltem ad hoc bellum emptis nobis simul congredi cum hoste liceat, & pugnando quærere libertatem. Vis tu mari, vis terra, vis acie, vis vrbibus oppugnandis experiri virtutem? Asperrima quæq; ad laborem periculumq; deposcimus, vt quod ad Cannas faciendum fuit, quamprimum fiat: quoniam B quicquid postea viximus, id omne destinatum ignominiæ est: Sub hæc dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id nec iuris nec potestatis suæ esse dixit. senatui scripturum se, omniaq; de sententia Patrum facturum esse. Hæ literæ ad nouos consules allatæ, ac per eos in senatu recitatæ sunt, consultusq; de his literis ita decreuit senatus, militibus qui ad Cannas commilitones suos pugnantes deseruissent, senatui nihil videri rempublicam committendam esse. si M. Claudio proconsuli aliter videretur, faceret quod è repub. fideq; sua duceret, dum ne quis eorum munere vacaret, neu dono militari virtutis ergo donaretur, neu in Italiam reportaretur, donec hostis intra Italiam esset. Comitia deinde à prætore vrbano de senatus sententia, plebisq; scito sunt habita, quibus creati sunt quinqueuiri muris turribusque reficiendis: & triumuiri bini, vni sacris conquirendis, donisq; persignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ C & matris Matutæ intra portam Carmentalem: sed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio consumptæ fuerant. Tempestates fœdæ fuere. In Albano monte biduum continenter lapidibus pluit. tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio ædes: vallum in castris multis locis supra Suessulam, & duo vigiles exanimati: murus turresq; quædam Cumis non ictæ modo fulminibus, sed etiam decussæ. Reate saxum ingens visum volitare: sol rubere solito magis, sanguineoque similis. Horum prodigiorum causa diem vnum supplicatio fuit: & per aliquot dies consules rebus diuinis operam dederunt: & per eosdem dies sacrum nouendiale fuit. Cum Tarentinorum defectio iam diu & in spe Annibali, & in suspitione Romanis esset: causa forte extrinsecus maturandæ eius interuenit. Phileas Tarentinus diu

iam

A iam per ſpeciem legationis Romæ cum eſſet, vir inquieti animi, &
minime otium (quo tum diutino ſeneſcere videbatur) patientis, adi-
tum ſibi ad obſides Tarentinos inuenit. Cuſtodiebantur in atrio
Libertatis minore cura: quia nec ipſis, nec ciuitati eorum fallere
Romanos expediebat. Hos crebris colloquijs ſolicitatos, corruptis
æditui duobus, cum primis tenebris cuſtodia eduxiſſet, ipſe comes
occulti itineris factus profugit. Luce prima vulgata per vrbem fuga
eſt, emiſſiq; qui ſequerentur, à Tarracina comprehenſos omnes re-
traxerunt. deducti in comitio, virgiſq; approbante populo cæſi, de
ſaxo deijciuntur. Huius atrocitas pœnæ, duarum nobiliſſimarum
in Italia Græcarum ciuitatum animos irritauit, tum publice, tum
etiam ſingulos priuatim, vt quiſq; tam fœde interemptos aut pro-
pinquitate aut amicitia contingebat. Ex ijs tredecim fere nobiles
iuuenes Tarentini coniurauerunt, quorum principes Nico & Phi-
B lomenes erant. Hi prius quam aliquid mouerent, colloquendum
cum Annibale rati, nocte per ſpeciem venandi vrbe egreſſi ad eum
proficiſcuntur. & cum haud procul caſtris abeſſent, cæteri ſylua pro-
pe viam ſeſe occuluerunt. Nico & Philomenes progreſſi ad ſtatio-
nes, comprehenſique, vltro id petentes ad Annibalem deducti ſunt.
Qui cum & cauſas conſilij ſui, & quid pararent, expoſuiſſent: collau-
dati, oneratique promiſſis, iubentur vt fidem popularibus facerent,
prædandi cauſa ſe vrbe egreſſos: pecora Carthaginienſium, quæ pa-
ſtum propulſa eſſent, ad vrbem agere. tuto ac ſine certamine id fa-
cturos, promiſſum eſt. Conſpecta ea præda iuuenum eſt: minuſque
iterum ac ſæpius id eos audere, miraculo fuit. Congreſſi cum Anni-
bale rurſus fide ſanxerunt, liberos Tarentinos leges ſuaq; omnia ha-
bituros, neq; vllum vectigal Pœno penſuros, præſidiumue inuitos
recepturos: prodita præſidia Carthaginienſium fore. Hæc vbi con-
C uenerunt, tunc vero Philomenes conſuetudinem nocte egrediun-
di, redeundiq; in vrbem, frequentiorem facere (& erat venandi ſtu-
dio inſignis) caneſq; & alius apparatus ſequebatur: captumq; fer-
me aliquid, aut ab hoſte ex præparato ablatum reportando, dona-
bat aut præfecto, aut cuſtodibus portarum. nocte maxime com-
meare propter metum hoſtium credebant. Vbi iam eo conſuetudi-
nis adducta res eſt, vt quocunq; noctis tēpore ſibilo dediſſet ſignum,
porta aperiretur: tempus agendæ rei Annibali viſum eſt. Tridui via
aberat: vbi, quo minus mirum eſſet vno eodemq; loco ſtatiua eum
tandiu habere, ægrum ſimulabat. Romanis quoque qui in præſidio
Tarenti erant, ſuſpecta eſſe iam ſegnis mora eius deſierat. Cæterum
poſteaquam Tarentum ire conſtituit, decem millibus peditum atq;
equitum, quos in expeditione velocitate corporum ac leuitate ar-

morũ aptissimos esse rat⁹, electis, quarta vigilia noctis signa mouit: A præmissisq; octuaginta fere Numidis equitibus præcepit, vt discurrerent circa vias, perlustrarentq; omnia oculis, nequis agrestiũ procul spectator agminis falleret, progressos retraherent, obuios occiderẽt, vt prædonum magis quam exercitus accolis species esset, ipse raptim agmine facto, quindecim ferme milliũ spacio castra ab Tarento posuit. & ne ibi quidem nunciato quo pergerent, tantum cõuocatos milites monuit, via omnes irent: nec diuerti quenquam, aut excedere ordinem agminis paterentur: & in primis intenti ad imperia accipienda essent, neu quid nisi ducum iussu facerẽt. se in tempore editurum quæ vellet agi. Eadem ferme hora Tarentum fama peruenerat, Numidas equites paucos populari agros, terroremq; late agrestibus iniecisse. Ad quem nuncium nihil vltra motus præfectus Romanus, quam vt partem equitum postero die luce prima iuberet exire ad arcendum populationibus hostem. interea adeo nihil obe- B dienter curatum est, vt contra pro argumẽto fuerit illa procursatio Numidarum, Annibalem exercitumq; castris non mouisse. Annibal concubia nocte mouit. dux Philomenes erat cum solito captæ venationis onere. cæteri proditores ea quæ composita erant, expectabant. Conuenerat autem vt Philomenes portula assueta venationẽ inferens, armatos induceret: parte alia portam Temenida adiret Annibal. Ea mediterranea regione orientem spectabat: aliquantum intra mœnia includitur. Cum portæ appropinquaret, editus ex cõposito ignis ab Annibale est, refulsitque. idem reditum ab Nicone signum extinctæ deinde vtrinque flammæ sunt. Annibal silentio ducebat ad portam. Nico ex improuiso ad portas sopitos vigiles in cubilibus suis obtrũcat, portamq; aperit. Annibal cum peditum agmine ingreditur, equites subsistere iubet: vt quo res postulet, occurrere libero campo possent. Et Philomenes portulæ parte alia qua cõ- C meare assuerat, appropinquabat. nota vox eius, & familiare iam signum cum excitasset vigilem, dicentis, vix sustinere grandis bestiæ onus, portula aperitur. inferentes aprum duos iuuenes secutus ipse cum expedito venatore, vigilem incautius miraculo magnitudinis in eos qui ferebant versum venabulo traijcit. ingressi deinde triginta fere armati cæteros vigiles obtruncant, refringuntq; portam maximam: & agmen sub signis confestim irrupit. inde cum silentio in forum ducti, Annibali sese cõiunxerunt. Tum duo millia Gallorum Pœnus in tres diuisa partes per vrbem dimittit. Tarentinos & Afros quam maxime frequentia occupare iubet, tumultu orto Romanos passim cædi, oppidanis parci. sed vt fieri id posset, præcipit iuuenibus Tarentinis, vt vbi quem suorum procul vidissent, quiescere & silere,

A silere, ac bono animo esse iuberent. Iam tumultus erat, clamorque qualis esse in capta vrbe solet: sed quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam vrbem credere coortos. Romanis seditio aliqua cum fraude videri ab oppidanis mota. Præfectus primo excitatus tumultu in portũ effugit: inde acceptus scapha in arcem confugit. Terrorem & tuba audita ex theatro faciebat: nam & Romana erat, à proditoribus ad hoc ipsum præparata, & inscienter à Græco inflata, quis aut quibus signum daret, incertum efficiebat. Vbi illuxit, & Romanis Punica & Gallica arma cognita, tum dubitationem exemerunt: & Græci Romanos passim cæde stratos cernentes, ab Anibale captam vrbem senserunt. Posteaquam lux certior erat, & Romani qui cædibus superfuerant, in arcem confugerant, conticescebatque paulatim tumultus: tum Annibal Tarentinos sine armis conuocare iubet. Conuenere omnes, præterquam B qui cedentes in arcem Romanos ad omnem adeundam simul fortunam persecuti fuerant. Ibi Annibal benigne allocutus Tarentinos, testatusque quæ præstitisset ciuibus eorum quos ad Thrasymenum aut ad Cannas cepisset: simul in dominationem superbam Romanorum inuectus, recipere se in domos suas quenque iussit, & foribus nomen suum inscribere, se domos eas quæ inscriptæ non essent, signo extemplo dato, diripi iussurum. si quis in hospitio ciuis Romani (vacuas autem cernebat domos) nomen inscripsisset, eum se pro hoste habiturum. Concione dimissa, cum titulis notatæ fores discrimen pacatæ ab hostili domo fecissent: signo dato, ad diripienda hospitia Romana passim discursum est, & fuit prædæ aliquantum. Postero die ad oppugnandam arcem ducit, quam cum & mari, quo in peninsulæ modum pars maior circumluitur, & præaltis rupibus, & ab ipsa vrbe muro & fossa ingenti septam videret, eoque C nec vi nec operibus expugnabilem esse, ne aut se ipsum cura tuendi Tarentinos à maioribus rebus moraretur, aut in relictos sine valido præsidio Tarentinos impetum ex arce cum vellent, Romani facerent: vallo vrbem arce intersepire statuit, non sine vlla etiam spe, cum prohibentibus opus Romanis manum posse conseri: & si ferocius procurrissent, magna cæde ita attenuari præsidij vires, vt facile per se ipsi Tarentini vrbem ab iis tueri possent. Vbi cœptum opus est, patefacta repente porta, in munientes impetum fecerunt Romani. pellique se statio passa est, quæ pro opere erat, vt successu cresceret audacia, pluresque & longius pulsos persequerētur. Tum signo dato coorti vndique Pœni sunt, quos instructos ad hoc Annibal tenuerat. nec sustinuere impetũ Romani, sed ab effusa fuga loci angustiæ eos, impedimentaque alia opere iam cœpto, alia apparatu operis,

operis, morabantur. plurimi in fossam præcipitati, occisiq; sunt plu- A
res in fuga quam in pugna. Inde & opus nullo prohibente fieri cœ-
ptum. fossa ingens ducta, & vallum intra eam erigitur: modicoque
post interuallo murum etiam eadem regione addere parat, vt vel si-
ne præsidio tueri se aduersus Romanos possent. reliquit tamen mo-
dicum præsidium, vt simul in faciendo muro adiuuaret. ipse profe-
ctus cum cæteris copijs ad Galesum flumen (quinq; millia ab vrbe
abest) posuit castra. Ex ijs statiuis regressus ad inspiciendum opus,
quod aliquantum opinione eius celerius creuerat, spem cœpit et-
iam arcem expugnari posse. Et est non altitudine, vt cætera, tuta,
sed loco plano posita, & ab vrbe muro tantum ac fossa diuisa. Cum
iam machinationum omni genere & operibus oppugnaretur, mis-
sum à Metaponto præsidium Romanis fecit animum, vt nocte ex
improuiso opera hostium inuaderent. alia disiecerunt, alia igni cor-
ruperunt. isque finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnandi. Re- B
liqua erat in obsidione spes, nec ea satis efficax: quia arcem tenen-
tes, qua in peninsula posita imminet faucibus portus, mare liberum
habebant: vrbs contra exclusa maritimis commeatibus: propiusq;
inopiam erant obsidentes, quam obsessi. Annibal conuocatis prin-
cipibus Tarentinis, omnes præsentes difficultates exposuit: neque
arcis tam munitæ expugnādæ viam cernere, neq; in obsidione quic-
quam habere spei, donec mari potiantur hostes. quod si naues sint:
quibus commeatus inuehi prohibeant, extemplo aut abscessuros,
aut dedituros se hostes. Assentiebantur Tarentini. cæterum ei qui
consilium afferret, opem quoque in eam rem afferendam esse cense-
bant. Punicas enim naues ex Sicilia accitas id posse facere: suas, quæ
sinu exiguo interclusæ essent, cum claustra portus hostis haberet,
quemadmodum inde in apertum mare euasuras? Euadent, inquit
„ Annibal, MVLTA quæ impedita natura sunt, consilio expediuntur. C
„ vrbem enim in campo sitam habetis: planæ & satis latæ viæ patent
„ in omnes partes. via quæ in portum per mediam vrbem ad mare
„ transmissa est, plaustris transueham naues haud magna mole. & ma-
„ re nostrum erit, quo nunc hostes potiuntur: & illinc mari, hinc ter-
„ ra circunsedebimus arcem. imo breui aut relictam ab hostibus, aut
„ cum ipsis hostibus capiemus. Hæc oratio non spem modo effectus,
sed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Contracta extemplo
vndiq; plaustra, iunctaq; inter se: & machinæ ad subducendas na-
ues admotæ, munitumq; iter, quo faciliora plaustra, minorq; mo-
les in transitu esset. iumenta inde & homines contracti, & opus im-
pigre cœptum: paucosq; post dies classis instructa ac parata circum-
uehitur arcem, & ante ipsum portum anchoras iacit. Hunc statum
rerum

A rerum Annibal Tarenti reliquit, regreſſus ipſe in hyberna. Cęterum defectio Tarentinorum vtrum priore anno, an hoc facta ſit, in diuerſum authores trahunt. plures propioreſque ætate memoriæ rerum hoc anno tradunt factam. Romæ conſules pretoreſq; vſq; ante diem quintum Calendas Maias Latinæ tenuerunt. eo die perpetrato ſacro in monte, in ſuas quiſque prouincias proficiſcuntur. Religio deinde noua obiecta eſt ex carminibus Martianis. Vates hic Martius illuſtris fuerat. & cum inquiſitio priore anno ex ſenatuſconſulto talium librorum fieret, in M. Æmylij prætoris vrbani, qui eam rem agebat, manus venerant. is protinus nouo pretori Sullæ tradiderat. Ex huius Martij duobus carminibus alterius poſtea aucta declarata authoritas euentu, alteri quoque cuius nondum tempus venerat, afferebat fidem. Priore carmine Cannenſis prædicta clades in hæc ferme verba erat: Amnem Troiugena Cannam Romane fuge,
B ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conſerere manus. ſed neque credes tu mihi, donec compleris ſanguine campum: multaque millia occiſa tua deferat amnis in põtum magnum ex terra frugifera, piſcibus atque auibus feriſque, quæ incolunt terras, iis fiat eſca caro tua. nam mihi ita Iupiter fatus eſt. Et Diomedis Argiui campos, & Cannam flumen, qui militauerant in iis locis, iuxta atq; ipſam cladem agnoſcebant. Tum alterum carmen recitatum, non eo tantum obſcurius, quia incertiora futura preteritis ſunt, ſed perplexius etiam ſcripturæ genere. Hoſtes Romani ſi expellere vultis, vomicamque, quæ gentium venit longe, Apollini vouendos cenſeo ludos: qui quotannis comiter Apollini fiant: cum populus dederit ex publico partem, priuati vti conferant pro ſe, ſuiſque. Iis ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo plebique dabit ſummum. decemuiri Græco ritu hoſtiis ſacra faciant. hæc ſi recte faxitis, gau
C debitis ſemper, fietq; res veſtra melior. nam is diuus extinguet perduelles veſtros, qui veſtros campos paſcunt placide. Ad id carmen explanandum diem vnum ſumpſerunt. poſtero die ſenatuſconſultum factum eſt, vt decemuiri libros de ludis Apollini, reque diuina facienda inſpicerent. Ea cum inſpecta relataque ad ſenatum eſſent, cenſuerunt Patres Apollini ludos vouendos faciendoſque: & quando ludi facti eſſent, duodecim millia æris prætori ad rem diuinam, & duas hoſtias maiores dandas. Alterum ſenatuſconſultum factum eſt, vt decemuiri ſacra Græco ritu facerent, iiſque hoſtiis Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis, Latonæ boue fœmina aurata. Ludos pretor in circo maximo cum facturus eſſet, edixit vt populus per eos ludos ſtipem Apollini, quãtam commodum eſſet, conferret. Hæc eſt origo ludorum Apollinarium, victoriæ, non va-

letudinis ergo, vt pleriq; rentur, votorũ factosq; populus coronatus A spectauit: matronæ supplicauere. vulgo apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celeberq; dies omni ceremoniarũ genere fuit. Cũ Annibal circa Tarentum, consules ambo in Samnio essent, sed circunsessuri Capuam viderentur: quod malum diuturnæ obsidionis esse solet, iam famem Campani sentiebant, quia sementem facere prohibuerant eos Romani exercitus. itaq; legatos ad Annibalem miserũt, orantes, vt prius quam consules in agros suos educerent legiones, viæq; omnes hostium præsidijs insiderentur, frumentum ex propinquis locis conuehi iuberet Capuam. Annibal Hannonem ex Brutijs cum exercitu in Campaniam transire, & dare operam, vt frumenti copia fieret Campanis, iussit. Hanno ex Brutijs profectus cum exercitu, vitabundus castra hostium, consulesq; qui in Samnio erãt, cum Beneuento iam appropinquaret, tria passuum millia ab ipsa vrbe loco edito castra posuit. inde ex socijs circa populis, quo æstate com- B portatum erat, deuehi frumentum in castra iussit, præsidijs datis, quæ commeatus eos prosequerentur. Capuam inde nuncium misit, qua die ad accipiendum frumentum præsto essent, omni vndiq; genere vehiculorum iumentorumq; ex agris contracto. Id pro cætera socordia negligentiaq; à Campanis actum. paulo plus XL. vehicula missa, & pauca pręterea iumenta. ob id castigatis ab Hannone, quod ne fames quidem, quæ mutas accenderet bestias, curam eorum stimulare posset: alia producta dies ad frumentum maiore apparatu petendum. Ea omnia, sicut acta erant, cum enunciata Beneuentanis essent, legatos decem extemplo ad coss. (circa Bouianum castra Romanorum erant) miserũt. Qui cum auditis quæ ad Capuam agerentur, inter se comparassent, vt alter in Campaniam exercitum duceret: Fuluius, cui ea prouincia euenerat, profectus nocte Beneuentũ, mœnia est ingressus. Ex propinquo cognoscit, Hannonem cum ex- C ercitus parte profectum frumentatum: duo millia plaustrorum, inconditam; inermemq; aliam turbam aduenisse: per tumultum ac trepidationem omnia agi, castrorumq; formam, & militarem ordinem, immistis agrestibus ijs ex terris, sublatum. His satis compertis, consul militibus edicit, signa tantum armaq; in proximam noctem expedirent: castra Punica oppugnanda esse. Quarta vigilia profecti, sarcinis omnibus impedimentisq; Beneuenti relictis, paulo ante lucem cum ad castra peruenissent, tantum pauoris iniecerunt, vt si in plano castra posita essent, haud dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & munimenta defenderunt, quæ nulla ex parte adiri, nisi arduo ac difficili ascensu poterant. Luce prima prælium ingens accensum est, nec vallum modo tutantur Pœni: sed, vt quibus locus æquior

A æquior eſſet, deturbant nitentes per ardua hoſtes. Vicit tamen om-
nia pertinax virtus, & aliquot ſimul partibus ad vallum ac foſſas per-
uentum eſt, ſed cum multis vulneribus, ac militum pernicie. Itaq;
conuocatis tribunis militum, conſul abſiſtendum temerario incœ-
pto ait: tutius ſibi videri, reduci eo die exercitum Beneuentum: dein
poſtero caſtris ſe hoſtium iungi, ne exire inde Campani: neve Han-
no regredi poſſet. id quo facilius obtineatur, collegam quoq;, & ex-
ercitum eius ſe acciturum, totumq; eo verſurum bellum. Hæc con-
ſilia ducis, cum iam receptui caneret, clamor militũ aſpernantium
tam ſegne imperium, diſiecit. Proxima portæ hoſtium erat cohors
Peligna: cuius præfectus Vibius ereptum vexillum trans vallum ho-
ſtium traiecit: execratus inde ſeq; & cohortem, ſi eius vexilli hoſtes
potiti eſſent: princeps ipſe per foſſam vallumq; in caſtra irrumpit.
Iamq; intra vallũ Peligni pugnabant, cum altera parte Valerio Flac-
B co tribuno militum tertiæ legionis exprobrante Romanis igna-
uiam, qui ſocijs captorum caſtrorum concederent decus, T. Peda-
nius princeps primus centurio, cum ſignifero ſignum ademiſſet:
Iam hoc ſignum, & hic centurio, inquit, intra vallum hoſtium erit:
ſequantur qui capi ſignum ab hoſte prohibituri ſunt. Manipulares
ſui primum tranſcenderunt foſſam, dein legio tota ſecuta eſt. Iam
& conſul ad conſpectum tranſgredientium vallum mutato conſi-
lio, ab reuocandis ad incitandos hortandoſq; verſus milites, oſten-
dere in quanto diſcrimine ac periculo fortiſſima cohors ſociorum
& ciuium legio eſſet. Itaq; pro ſe quiſq; omnes per æqua atq; iniqua
loca, cum vndique tela conijcerentur, armaque & corpora hoſtes
obijcerent, peruadunt, irrumpuntque multi vulnerati, etiam quos
vires ſanguiſque deſereret, vt intra vallum hoſtium caderent, nite-
bantur. Capta itaque momento temporis velut in plano ſita, nec
C permunita caſtra. Cædes inde, non iam pugna erat, omnibus intra
vallum permiſtis. ſupra ſex millia hoſtium cæſa. ſupra ſeptem mil-
lia capiuntur, cum frumentatoribus Campanis, omnique plauſtro-
rum & iumentorum apparatu. capta & alia ingens præda fuit, quam
Hanno, populabundus paſſim cum eſſet, ex ſociorum populi Ro-
mani agris traxerat. Inde deiectis hoſtium caſtris, Beneuentum redi-
tum eſt: prædamq; ibi ambo conſules (nam & Ap. Claudius eo poſt
paucos dies venit) vendiderunt, diuiſeruntq;. & donati, quorum ope-
ra caſtra hoſtium capta erant, ante alios Vibius Pelignus, & T. Pe-
danius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Cominio Cerito, quo
nunciata caſtrorum clades eſt, cum paucis frumentatoribus, quos
forte ſecum habuerat, fugę magis quam itineris modo in Brutios re-
dijt. Et Campani audita ſua pariter ſociorũq; clade, legatos ad Anni-

 balem

balem miſerunt, qui nunciarent, duos conſules ad Beneuentum eſſe A
diei iter à Capua: tantum nō ad portas & muros bellum eſſe. ni pro-
pere ſubueniat, celerius Capuam quam Arpos, in poteſtatē hoſtium
venturam. ne Tarentum quidem, non modo arcem, tanti debere eſ-
ſe, vt Capuam, quam Carthagini æquare ſit ſolitus, deſertam inde-
fenſamq; populo Romano tradat. Annibal curæ ſibi fore rem Cam-
panam pollicitus, in præſentia duo millia equitum cum legatis mit-
tit, quo præſidio agros populationibus poſſent prohibere. Romanis
interim, ſicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præſidijq; quod ibi
obſideretur, cura eſſe. C. Seruilius legatus ex authoritate patrum à P.
Cornelio pretore in Hetruriam ad frumentum coemendum miſſus,
cum aliquot nauibus onuſtis in portum Tarentinum inter hoſtium
cuſtodias peruenit. Cuius aduentu, qui ante in exigua ſpe vocati ſæ-
pe ad tranſitionem ab hoſtibus per colloquia erant, vltro ad tranſ-
eundum hoſtes vocabant, ſolicitabantq;. & erat ſatis validum præſi- B
dium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant,
militibus. Itaq; Metapontini extemplo metu quo tenebantur, libe-
rati, ad Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini
fecerunt. mouit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapon-
tinorūq;, quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iun-
cti erant, quam ira in Romanos, propter obſides nuper interfectos.
Eorum amici cognatiq; literas ac nuncios ad Hannonem Mago-
nemq;, qui in propinquo in Brutijs erant, miſerunt, ſi exercitum ad
mœnia admouiſſent, ſe in poteſtatem eorum vrbem tradituros eſſe.
M. Atinius Thurinis cum modico præſidio præerat: quem facile eli-
ci ad certamen temere ineundum rebantur poſſe. non tam militum,
quos perpaucos habebat, fiducia, quam iuuentutis Thurinæ. eam
ex induſtria centuriauerat, armaueratq; ad tales caſus. Diuiſis co-
pijs inter ſe duces Pœni cum agrum Thurinum ingreſſi eſſent, Han- C
no cum peditum agmine infeſtis ſignis ire ad vrbē pergit. Mago cum
equitatu tectus, collibus ad tegendas inſidias oppoſitis, ſubſiſtit. A-
tinius peditum tantum agmine per exploratores comperto, in
aciem copias educit, & fraudis inteſtinæ, & hoſtium inſidiarū igna-
rus. pedeſtre prælium fuit perſegne. paucis in prima acie pugnanti-
bus Romanis, Thurinis expectantibus magis quam adiuuantibus,
euentum: & Carthaginienſium acies de induſtria pedem referebat,
vt ad terga collis ab equite ſuo inſeſſi hoſtem incautum pertraheret.
Quo vbi ventum eſt, coorti cum clamore equites propere incondi-
tam Thurinorum turbam, nec ſatis fido animo vnde pugnabat ſtan-
tem, extemplo in fugam auerterunt. Romani quanquam circum-
uentos hinc pedes hinc eques vrgebat, tamen aliquandiu pugnam
traxere.

A traxere. postremo & ipsi terga vertunt, atq; ad vrbem fugiunt. Ibi proditores conglobati cum popularium agmen patentibus portis accepissent: vbi Romanos fusos ad vrbem ferri viderũt, conclamant instare Pœnum, permistosq; hostes vrbem inuasuros, ni propere portas claudant. ita exclusos Romanos præbuere hosti ad cædem. Atinius tamen cum paucis receptus. Seditio inde paulisper tenuit, cum alij vrbem tuendam, inde alij cedendum fortunæ, & tradendam vrbem victoribus censerent. cæterum, vt plerunq; fortuna, & consilia mala vicerunt, Atinio cum suis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite ac iustum consultum volebant, quam respectu Romanorum, Carthaginienses in vrbem accipiunt. Consules à Beneuento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modo, quæ iam in hybernis erant, corrumpenda: sed ad Capuam oppugnandam, nobilem se consulatum tam opulentæ B vrbis excidio rati facturos: simul & ingens flagitium imperio dempturos, quod vrbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio esset. Cæterum ne Beneuentum sine præsidio esset, & vt ad subita belli, si Annibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam socijs Capuam venisset, equites vim sustinere possent: T. Gracchum ex Lucanis cum equitatu ac leui armatura Beneuentum venire iubent: legionibus, statiuisq; ad obtinẽdas res in Lucanis aliquem præficeret. Graccho, priusquam ex Lucanis moueret, sacrificanti triste prodigium factũ est. ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex occulto allapsi edere iecur, conspectiq; repente ex oculis abierunt. Id cum aruspicum monitu sacrificium instauraretur, atq; intentius exta referata seruarentur, iterum ac tertium venisse tradunt, libatoq; iecinore intactos angues abijsse. Cum aruspices ad imperatorem id pertinere prodigium præmonuissent, & ab occultis cauen-C dum hominibus, consilijsq;, nulla tamen prouidentia fatum imminens moueri potuit. Flauius Lucanus fuit caput partis eius Lucanorum, cum pars ad Annibalem defecisset, quæ cum Romanis stabat: & iam anno in magistratu erat, ab eisdem illis creatus prætor. Is mutata repente voluntate locum gratiæ apud Pœnum quærens, neq; transire ipse, neq; trahere ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi imperatoris & eiusdẽ hospitis proditi capite ac sanguine fœdus cum hostibus sanxisset. ad Magonem qui in Brutijs præerat, clam in colloquium venit. fideq; ab eo accepta, si Romanum imperatorem sibi tradidisset, liberos cum suis legibus venturos in amicitiam Lucanos, deducit Pœnum, in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equitesq; armare, & capere eas latebras, vbi ingentem numerum occuleret, iubet. Loco satis inspecto, atq; vndiq; explorato

dies composita gerendæ rei est. Flauius ad Romanum imperatorem A venit. Rem se ait magnam inchoasse, ad quam perficiendam ipsius Gracchi opera opus esset. omnium populorum prætoribus qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu desciissent, persuasisse vt redirent in amicitiam Romanorum, quando res quoq; Romana, quæ prope exitium clade Cannensi venisset, indies melior atq; auctior fieret: Annibalis vis senesceret, ac prope ad nihilum venisset. veteri delicto haud implicabiles fore Romanos: nullam vnquam gentem magis exorabilem, promptioremq; veniæ dandæ fuisse. quoties rebellioni etiam maiorum suorum ignotum? Hæc ab se ait dicta. cæterum ab ipso Graccho eadem hæc audire malle eos, præsentisq; contingere dextram: id pignus fidei secum ferre. Locum se consilijs edixisse à cõspectu amotum, haud procul à castris Romanis. ibi paucis verbis transigi rem posse, vt omne nomen Lucanum in fide ac societate Romana sit. Gracchus fraudem & sermoni & rei abesse ratus, B ac similitudine veri captus, cum lictoribus ac turma equitum è castris profectus, duce hospite in insidias præcipitatus. Hostes subito exorti: & ne dubia proditio esset, Flauius his se adiungit. tela vndiq; in Gracchum atq; equites conijciuntur. Gracchus ex equo desilijt, idem cæteros facere iubet: hortaturq;, vt quod vnum reliquum fortuna fecerit, id honestent virtute. reliquum autem quid esset paucis à multitudine in valle sylua ac montibus septa circunuentis, præter mortem? id referre, vtrum præsenti torpore pecorum modo inulti trucidentur, an toto animo à patiendo expectandoq; euentu in impetum atq; iram verso, agentes, audentesq;, persusi hostium cruore inter expirantium inimicorum cumulata armaq; & corpora cadãt. Lucanum proditorem ac transfugã omnes peterent: qui eam victimam præ se ad inferos misisset, eum decus eximium egregiumq; solatium suæ morti inuenturum. Inter hęc dicta paludamento circum C læuum brachium intorto (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Maior quam pro numero hominum editur pugna: iaculis maxime aperta corpora Romanorum, & cum vndiq; ex altioribus locis in cauam vallem coniectus esset, transfiguntur. Gracchum iam nudatum præsidio viuum capere Pœni nituntur. cæterum ille cõspicatus Lucanum hospitem inter hostes adeo infestus confertos inuasit, vt parci ei sine multorum pernicie non posset. Exanimem eum Mago extemplo ad Annibalem misit, poniq; cum captis simul fascibus ante tribunal imperatoris iussit. Hæc vera fama est. Gracchus in Lucanis ad campos, qui Veteres vocantur, perijt. Sũt qui in agro Beneuentano prope Calorem fluuium ostendãt à castris cum lictoribus ac tribus seruis lauandi causa progressum, cum forte

inter

A inter ſalicta innata ripis laterent hoſtes, nudũ atq; inermem, ſaxiſq; quæ voluit amnis, propugnantem interfectum. Sunt qui aruſpicum monitu quingẽtos paſſus à caſtris progreſſum, vti loco puro ea quæ antedicta prodigia ſunt, procuraret, ab inſidentibus forte locũ duabus turmis Numidarum circumuentũ ſcribant. adeo nec locus, nec ratio mortis in viro tam claro & inſigni cõſtat. Funeris quoq; Gracchi varia fama eſt. Alij in caſtris Romanis ſepultũ ab ſuis: alij ab Annibale (& ea vulgatior fama eſt) tradunt in veſtibulo Punicorum caſtrorum rogum extructum eſſe, armatum exercitum decurriſſe cum tripudijs Hiſpanorum, motibuſq; armorum & corporum ſuæ cuiq; genti aſſuetis, ipſo Annibale omni rerum verborumq; honore exequias celebrante. Hæc tradũt qui in Lucanis rei geſtæ authores ſunt. Si illis qui ad Calorem fluuium interfectum memorant, credere velis, capitis tantum Gracchi hoſtes potiti ſunt. eo delato ad Annibalem, B miſſus ab eo confeſtim Carthalo, qui in caſtra Romana ad Cn. Cornelium quæſtorem deferret. is funus imperatoris in caſtris, celebrantibus cum exercitu Beneuentanis, fecit. Conſules agrum Campanum ingreſſi, cum paſſim popularentur, eruptione oppidanorum & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad ſigna milites palatos paſſim reuocarunt: & vixdum inſtructa acie fuſi, ſupra mille & quingentos milites amiſerunt. Inde ingens ferocia ſuperbæ ſuopte ingenio genti creuit: multiſq; prælijs laceſſebant Romanos: ſed intentiores ad cauendum conſules vna pugna fecerat incaute atq; inconſulte inita. Reſtituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parua vna res. Sed in bello nihil tam leue eſt, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Criſpino Badius Campanus hoſpes erat perfamiliari hoſpitio iunctus. creuerat conſuetudo, quod æger Romæ apud Criſpinum Badius ante defectionem Campanam C liberaliter, comiterq; curatus fuerat. Tum Badius progreſſus ante ſtationes, quæ pro porta ſtabant, euocari Criſpinum iuſſit. quod vbi eſt Criſpino nunciatũ, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in diſſidio publicorum fœderum priuati iuris, paulum à cæteris proceſſit. Poſtquam in conſpectum venere: Prouoco te, inquit, ad pugnam Criſpine, Badius: conſcendamus equos, ſommotiſq; alijs, vter bello melior ſit, decernamus. Ad ea Criſpinus, nec ſibi nec illi, ait, hoſtes deeſſe, in quibus virtutẽ oſtendant: ſe ab eo, etiamſi in acie occurrat, declinaturũ, ne hoſpitali cęde dextram violet. conuerſuſq; abibat. Enimuero ferocius tum Campanus increpare mollitiem ignauiãq;, & ſe digna probra in inſontẽ iacere, hoſpitalẽ hoſtem appellans, ſimulantẽq; parcere, cui ſciat parem ſe non eſſe, ſi parũ publicis fœderibus ruptis dirempta ſimul & priuata

iura esse putet, Bacium Campanum T. Quintio Crispino Romano A palam omnibus, duobus exercitibus audientibus, renunciare hospitium. nihil sibi cum eo consociatum, nihil fœderatum hospiti cum hoste, cuius patriam ac penates publicos priuatosq; oppugnatũ venisset. si vir esset, congrederetur. Diu cunctantem Crispinum perpulere turmales, ne impune insultare Campanum pateretur. itaq; tantum moratus, dum imperatores consuleret, permitterentne sibi extra ordinem in prouocantem hostem pugnare: permissu eorum arma cepit, equumq; conscendit, & Badiũ nomine compellans ad pugnam euocauit. Nulla mora à Campano facta est. infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerũ Badio hasta transfixit: superq; delapsum cum vulnere ex equo desilijt, vt pedes iacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parma atq; equo relicto, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaq; capta, & cruentam cuspidem insignis spolijs ostentans, cum magna laude & gratulatione militum ad consules est deductus, laudatusq; ibi magnifice, & donis donatus. B Annibal ex agro Beneuentano castra ad Capuam cum mouisset, tertio post die quam venit, copias in aciem eduxit, haudquaquam dubius, quod Campanis absente se paucos ante dies secũda fuisset pugna: quin multo minus se, suumq; toties victorem exercitum sustinere Romani possent. Cæterũ posteaquam pugnari cœptum est, equitum maxime incursu cum iaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec signum equitibus datum est, vt in hostem admitterent equos. Itaq; equestre prælium erat, cum procul visus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæstor præerat, vtriq; parti parem metum præbuit, ne hostes noui aduentarent. velut ex composito vtrinq; signum receptui datum: reductiq; in castra prope æquo marte discesserunt. plures tamen ab Romanis primo incursu equitum ceciderunt. Inde consules vt auerterent Capua Annibalem, C nocte quæ secuta est, diuersi, Fuluius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos abierunt. Postero die cum vacua castra Romanorum nunciatum Annibali esset, & duobus agminibus diuersos abijsse: incertus primo vtrum sequeretur, Appium instititit sequi. Ille circunducto hoste qua voluit, alio itinere ad Capuam redijt. Annibali alia in ijs locis bene gerẽdæ rei fortuna oblata est. M. Centenius fuit cognomine Penula, insignis inter primipili centuriones & magnitudine corporis & animi. Is perfunctus militia, per P. Corneliũ Sullam prętorẽ in Senatum introductus, petit à Patribus, vti sibi quinq; millia militum darentur: se peritum & hostis & regionum, breui operæ precium facturum: & quibus artibus ad id locorum nostri & duces & exercitus capti forent, ijs aduersus inuentorem vsurum.

Id non

A Id non promissum magis stolide, quam stolide creditum: tanquam cædem militares, & imperatoriæ artes essent. Data pro quinq; octo millia militum: pars dimidia ciues, pars socij. & ipse aliquantum voluntariorum itinere in agris conciuit: ac prope duplicato exercitu in Lucanos peruenit, vbi Annibal nequicquam secutus Claudiũ substiterat. Haud dubia res est: quippe inter Annibalem ducem & centurionem, exercitusque, alterum vincendo veteranum, alterum nouum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium ac semiermem. Vt conspecta inter se agmina sunt, & neutra pars detrectauit pugnam, extemplo instructæ acies. pugnatum tamen, vt in nulla pari re, duas amplius horas, cōcitata etiam, donec dux stetisset, Romana acie. Posteaquam is non pro vetere fama solum, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset, obiectans se hostium telis cecidit: fusa extemplo est Romana acies. sed B adeo ne fugæ quidem iter patuit, omnibus viis ab equite insessis, vt ex tanta multitudine vix mille euaserint: cęteri passim alij alia peste absumpti sunt. Capua à consulib. interim summa vi obsideri cœpta est: quæq; in eam rem opus erant, comportabantur, parabanturq;. Casilinum frumentum conuectum: ad Vulturni ostium, vbi nunc vrbs est, castellum communitum: (ante Fabius Maximus munierat) præsidium impositum, vt & mare proximum, & flumen in potestate essent. In ea duo maritima castella frumentum quod ex Sardinia nuper missum erat, quodq; Mutius prætor ex Hetruria coemerat, ab Ostia conuectum est, vt exercitui per hyemem copia esset. Cæterum super eam cladem quæ in Lucanis accepta erat, volonũ quoq; exercitus qui viuo Gracco summa fide stipendia fecerat: velut ex authoratus morte ducis, ab signis decessit. Annibal nō Capuam neglectã, neq; ita tanto discrimine desertos volebat socios, sed prospero ex teC meritate vnius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitusq; opprimendi occasionem imminebat. Cn. Fuluium prætorem Apuli legati nunciabant, primo dum vrbes quasdam Apulorum, quæ ad Annibalem desciuissent, oppugnaret, intētius rem egisse: postea nimio successu & ipsum & milites præda impletos, in tantã licentiam socordiamq; effusos, vt nulla disciplina militiæ esset. Annibal cum sæpe alias, tum paucis diebus ante expertus, qualis sub inscio duce exercitus esset, in Apuliam castra mouit. Circa Herdoniam Romanæ legiones & prætor Fuluius erant. quo vbi allatum est hostes aduentare: prope est factum, vt iniussu prætoris signis conuulsis in aciẽ exirent: nec res vlla magis tenuit, quam spes haud dubia, suo id arbitrio, vbi vellent, acturos. Nocte insequenti Annibal, cum tumultuatum in castris, & plerosque ferociter signum vt daret institisse

duci ad arma vocãtes,ſciret: haud dubius proſperæ pugnæ occaſio- A
nem dari,tria millia expeditorum militum in villis circa,vepribusq;
& ſyluis diſponit, qui ſigno dato ſimul omnes è latebris exilirent.&
Magonem,ac duo ferme millia equitum, qua fugam inclinaturam
credebat, omnia itinera inſidere iubet. his nocte præparatis, prima
luce in aciem copias educit. Nec Fuluius eſt cunctatus non tam ſua
vlla ſpe,quam militum impetu fortuito tractus. itaq; eadem temeri
tate,qua ꝓceſſum in aciem eſt, inſtruitur ipſa acies ad libidinẽ mili-
tũ forte procurrentũ conſiſtentiumq;, quo loco ipſorum tuliſſet a-
nimus, deinde per libidinẽ aut metum deſerẽtium locum. Prima le-
gio & ſiniſtra ala primo inſtructæ,& in longitudinẽ porrectæ acies,
clamantibus tribunis,nihil introrſus roboris ac virium eſſe,& qua-
cunque impetum feciſſent hoſtes,perrupturos. nil qđ ſalutare eſſet,
non modo ad animũ,ſed ne ad aures quidem admittebant.Et Anni-
bal quidẽ haud quaquam ſimili exercitu, neq; ita inſtructo aderat. B
ergo ne clamorẽ quidem atq; impetum primũ eorum Romani ſuſti-
nuere.Dux ſtultitia & temeritate Centenio par,animo ne quaquam
comparandus,vbi rem inclinatã, ac trepidantes ſuos vidit, equo ar-
repto cum ducentis ferme equitib. effugit. cætera à frõte pulſa,à ter-
go atq; alis circumuẽta acies eo vſq; eſt cęſa,vt ex duodeuiginti mil-
libus hominũ duo millia haud amplius euaſerint. caſtris hoſtes po-
titi ſunt.Hæ clades ſuper aliam alia Romã cum eſſent nunciatæ,in-
gens quidẽ & luctus & pauor ciuitatẽ capit: ſed tamen quia conſu-
les,vbi ſumma rerum eſſet,ad id locorũ proſpere gererẽt, minus his
cladibus cõmouebantur. Legatos ad conſules mittunt C. Lectoriũ,
M.Mitilium: qui nunciarent, vt reliquias duorum exercituum cum
cura colligerent, darentq; operam ne per metum ac deſperationem
hoſti ſe dederent (id quod poſt Cannenſem accidiſſet cladem) & vt
deſertores de exercitu volonũ conquirerent.Idem negotij P.Corne- C
lio datum, cui & delectus mandatus erat.isq; per fora conciliabula-
que edixit,vt cõquiſitio volonum fieret, iiq; ad ſigna reducerentur.
Hæc omnia intentiſſima cura acta.Ap.Claudius conſul D.Iunio ad
oſtium Vulturni,M.Aurelio Cotta Puteolis præpoſito,qui,vt quæq;
naues ex Hetruria ac Sardinia acceſſiſſent, extemplo in caſtra mit-
terent frumentum:ipſe ad Campuã regreſſus, Q.Fuluium collegam
inuenit Caſilino omnia importantem,molientemq; ad oppugnan-
dam Capuam. Tum ambo conſules circunſederunt vrbem,& Clau-
dium Neronem prætorem ab Sueſſula ex Claudianis caſtris exciue-
runt.Is quoq; modico ibi præſidio ad tuendum locũ relicto,cæteris
cum omnib. copiis ad Capuam deſcendit.ita tria prætoria circa Ca-
puam erecta,tres exercit⁹ diuerſis partib. opus aggreſſi, foſſa valloq;
circun-

A circundare vrbē parant: & caſtella excitāt modicis interuallis: multiſque ſimul locis cum prohibentibus opera Campanis eo euentu pugnant, vt poſtremo portis muroq; ſe contineret Campanus. Prius tamen quam hæc continuarentur opera, legati ad Annibalē miſſi, qui quererentur deſertam ab eo Capuam, ac prope redditam Romanis: obteſtarenturq;, vt tunc ſaltem opem nō circunſeſſis modo, ſed etiam circunuallatis ferret. Conſulibus literæ à P. Cornelio prætore miſſæ, vt priuſquam clauderent Capuam operibus, poteſtatē Campanis facerent, vt qui eorū vellent, exirēt ab Capua, ſuasq; res ſecum auferrent. liberos fore, ſuaq; omnia habituros, qui ante Idus Martias exiſſent. poſt eam diē quiq; exiſſent, quiq; ibi manſiſſent, hoſtiū futuros numero. Ea pronunciata Campanis, atq; ita ſpreta, vt vltro dicerent contumelias minarenturq;. Annibal ab Herdonia Tarentum duxerat legiones, ſpe aut vi aut dolo arcis Tarētinæ potiundæ.
B quod vbi parum proceſſit, ad Brunduſium flexit iter, prodi id oppidum ratus. ibi quoque cum fruſtra tereret tempus, legati Campani ad eum venerunt, querentes ſimul, orantesq;: quibus Annibal magnifice reſpondit, & antea ſoluiſſe obſidionem, & nunc aduentum ſuum conſules non laturos. Cum hac ſpe dimiſſi legati, vix regredi Capuam iam duplici foſſa valloq; cinctam potuerūt. Cum maxime Capua circunuallaretur, Syracuſarum quoque oppugnatio ad finem venit, præterquam vi ac virtute ducis exercitusque, inteſtina etiam proditione adiuta. Namq; Marcellus initio veris incertus, vtrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocratem verteret bellum, an obſidione Syracuſas premeret: quanquam nec vi capi videbat poſſe inexpugnabilem terreſtri ac maritimo ſitu vrbem, nec fame, quam prope liberi ab Carthagine commeatus alerent: tamen ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracuſanos (erant au-
C tem apud Romanos aliqui nobiliſſimi viri, inter defectionem ab Romanis, quia ab nouis conſiliis abhorrebant, pulſi) colloquiis ſuæ partis tentare hominum animos iuſſit: & fidem dare, ſi traditæ forent Syracuſæ, liberos eos ac ſuis legibus victuros eſſe. Non erat colloquij copia: quia multorum animi ſuſpecti, omnium curam oculosque conuerterant: ne quid falleret tale admiſſum. Seruus vnus exulum pro transfuga intromiſſus in vrbem, conuentis paucis, initium colloquendi de tali re fecit. deinde in piſcatoria quidam naui retibus operti, circunuectiq; ita ad caſtra Romana, collocutique cum transfugis. & idem ſæpius eodem modo atq; alij: poſtremo ad octuaginta facti. & cum iam compoſita omnia ad proditionem eſſent, indicio delato ad Epicidem per Attalum quendam indignantem ſibi rem creditā non eſſe, necati omnes, & cruciati ſunt. Alia ſub inde

inde spes, postquam hæc vana euaserat, excepit. Damasippus quidam Lacedæmonius missus ab Syracusis ad Philippum regem, captus ab Romanis nauibus erat. huius vtiq; redimendi & Epicidi cura erat ingens: nec abnuit Marcellus, iam tum Ætolorum, cuius gẽtis socij Lacedæmonij erant, amicitiam affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione eius missis medius maxime, atq; vtrisque opportunus locus ad portũ Trogilorum, propter turrim quam vocant Galeagram, est visus. quo cum sæpius commearent, vnus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerãdo lapides, æstimandoq; ipse secum, qui in fronte paterent: simul altitudinem muri, quantum proxime coniectura poterat, permensus: humilioremq; aliquanto pristina opinione sua, & cæterorum omnium ratus esse, & vel mediocribus scalis superabilem: ad Marcellum rem defert. Haud spernẽda res visa, sed cum adiri locus, qui ob idipsum intentius custodiebatur, non posset, occasio quærebatur. quam obtulit transfuga, nuncians diem festũ Dianæ per triduum agi: & quia alia in obsidione desint, vino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito vniuersæ plebi, & per tribus à principibus diuiso. Id vbi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum millitum collocutus, electisq; per eos ad rem tantam agendam audendamq; idoneis centurionibus militibusq;, & scalis in occulto comparatis, ceteris signum dari iubet, vt mature corpora curarent, quietiq; darent: nocte in expeditionem eundũ esse. Inde vbi id temporis visum, quo die epulatis iam, vinoq; satiatis principiũ somni esset, signi vnius milites ferre scalas iussit: & ad mille fere armati tenui agmine per silẽtium eo deducti. Vbi sine strepitu ac tumultu primi euaserunt in murũ, secuti ordine alij, cum priorum audacia dubiis etiam animum faceret Iam mille armatorum ceperant partem, cum cætere admotæ pluribusque scalis in murum euadebãt, signo ab Hexapylo dato quo per ingentem solitudinem erat peruentum, quia magna pars in turribus epulati, aut sopiti vino erant, aut semigraues potabant. paucos tamen eorum comprehensos in cubilibus interfecerunt. Prope Hexapylon est portula ea magna vi refringi cœpta, & è muro ex composito tuba datum signum erat: & iam vndiq; non furtim, sed vi aperte gerebatur res. quippe ad epipolas, frequentẽ custodiis locum, peruentum erat: terrendiq; magis hostes erant, quam fallendi: sicut territi sunt. Nam simul ac tubarum est auditus cantus, clamorque tenentium muros partemq; vrbis: omnia teneri custodes rati, alij per murũ fugere, alij salire de muro, præcipitariq; turba pauẽtium, magna pars tamẽ ignara tanti mali erat, & grauatis omnibus vino somnioq;, & in vastæ magnitudinis vrbe partiũ sensu non satis pertinente

tinente

A tinente in omnia. Sub luce Hexapylo effracto, Marcellus omnib. copiis vrbem ingressus. Excitauit conuertitq; omnes ad arma capiēda, opemq;, si quam possent, iam captæ prope vrbi ferendam. Epicides ab insula, quam ipsi Nasson vocant, citato profectus agmine, haud dubius, quin paucos per negligentiam custodum trāsgressos murū expulsurus foret: occurrentibus pauidis tumultum augere eos dictitans, & maiora ac terribiliora vero afferre. postquam conspexit omnia circa Epipolas armis completa, lacessito tātum hoste paucis missilibus, retro in Acradinam agmen conuertit, non tam vim multitudinēq; hostiū metuens, quam ne qua intestina fraus per occasionem oriretur, clausasq; inter tumultum Acradinæ atque insulæ inueniret portas. Marcellus vt mœnia ingressus, ex superioribus locis vrbem, omnium ferme illa tempestate pulcherrimam subiectam oculis vidit, illachrymasse dicitur, partim gaudio tantæ perpetratæ
B rei, partim vetusta gloria vrbis. Atheniensium classes demersæ, & duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrebant: & tot bella cum Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta, tot ac tam opulenti tyrāni gregesq;: præter cæteros Hiero, cum recētissime memoriæ rex, tum ante omnia quæ virtus eius fortunaq; sua dederat, beneficijs in populum Romanū insignis. ea cum vniuersa occurrerēt animo, subiretque cogitatio, iam illa momento horæ arsura omnia, & ad cineres reditura: priusquam signa Acradinæ admoueret, præmittit Syracusanos, qui inter præsidia Romana, vt ante dictum est, fuerant, vt alloquio leni perlicerēt hostes ad dedendam vrbem. Tenebant Acradinæ portas murosque maxime transfugæ, quibus nulla erat per conditiones veniæ spes. ij nec adire muros, nec alloqui quenquam passi. itaq; Marcellus postquam id incœptum irritū fuit, ad Euryalum signa referri iussit. Tumulus
C est in extrema parte vrbis versus à mari, viæque imminens ferenti in agros, mediterraneaq; insulę, percommodus ad commeatus excipiendos. Præerat huic arci Philodemus Argiuus ab Epicide impositus. ad quem missus à Marcello Sosis, vnus ex interfectoribus tyranni cum longo sermone habito dilatus per frustrationem esset, retulit Marcello, tempus eum ad deliberandū sumpsisse. Cum is diem de die differret, dum Hippocrates atque Himilco admouerent castra legionesque, haud dubius, si in arcem accepisset eos, deleri Romanum exercitum inclusum muris posse: Marcellus vt Euryalum neque tradi neque capi vidit posse, inter Neapolim & Thicam (nomina partium vrbis, & instar vrbium sunt posuit castra: timens ne si frequentia intrasset loca, contineri à discursu miles auidus prædæ non posset. Legati eo ab Thica & Neapoli cum infulis & velamentis ve-

tis venerunt, precantes vt à cædibus & ab incendiis parceretur. De A
quorum precibus quam postulatis magis consilio habito, Marcellus ex omnium sententia edixit militibus, ne quis liberum corpus violaret, cætera prædæ futura. castraque tectis parietum pro muro septa, portis regione platearum patentibus stationes præsidiaque disposuit, ne quis in discursu militum impetus in castra fieri posset. Inde signo dato milites discurrerunt: refractisque foribus cum omnia terrore ac tumultu streperent, à cædibus tamen temperatum est. Rapinis nullus ante modus fuit, quam omnia diuturna fœlicitate cumulata bona egessere. Inter hæc & Philodemus, cum spes auxilij nulla esset, fide accepta, vt inuiolatus ad Epicidem rediret, reducto præsidio tradidit tumulum Romanis. Auersis omnibus ad tumulum ex parte captæ vrbis, Bomilcar noctem eam nactus, qua propter vim tempestatis stare ad anchoram in salo Romana classis non posset, cum triginta quinq; nauibus ex portu Syracusano pro- B
fectus, libero mari vela in altum dedit, quinq; & quinquaginta nauibus Epicidæ & Syracusanis relictis, edoctisq; Carthaginiensibus, in quanto res Syracusana discrimine esset, cum C. nauibus post paucos dies redit, multis (vt fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicide donatus. Marcellus Euryalo recepto, præsidioque addito, vna cura erat liber, ne qua ab tergo vis hostium in arcem accepta, inclusos impeditosq; mœnibus suos turbaret. Acradinam inde ternis castris per idonea dispositis loca: spe ad inopiam omnium rerum inclusos redacturum se, circunsedit. Cum per aliquot dies quietæ stationes vtrinq; fuissent, repente aduentus Hippocratis & Himilconis, vt vltro vndiq; oppugnarentur Romani, fecit. nam & Hippocrates castris ad magnum portum communitis, signoq; iis dato qui Acradinam tenebant, castra vetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus præerat: & Epicides eruptionem in stationes Marcelli fecit, & C
classis Punica littori, quod inter vrbem & castra Romana erat, appulsa est, ne quid præsidij Crispino summitti à Marcello posset. Tumultum tamen maiorem hostes præbuerunt, quam certamen. nam & Crispinus Hippocratem non repulit tantum à munimentis, sed insecutus etiam est trepide fugientem: & Epicidem Marcellus in vrbem compulit. satisq; iam etiam in posterum videbatur prouisum, ne quid ab repentinis eorum excursionibus periculi foret. Accessit & pestilentia, commune malum, quod facile vtrorumq; animos auerteret à belli consiliis. nam tempore autumni, & locis natura grauibus, multo tamen magis extra vrbem quam in vrbe, intoleranda vis æstus per vtraque castra omnium ferme corpora mouit. & primo temporis ac loci vitio & ægri erant, & moriebantur. Postea curatio ipsa,

A ipſa, & contactus ægrorum vulgabat morbos: vt aut neglecti deſer-
tiq;, qui incidiſſent, morerentur: aut aſſidentes curanteſq; eadem vi
morbi repletos ſecum traherent: quotidianaque funera, & mors ob
omnium oculos eſſet, & vndiq; dies noctesq; ploratus audirentur.
poſtremo ita aſſuetudine mali efferauerant animos, vt non modo
nō lachrymis, iuſtoq; comploratu proſequerentur mortuos, ſed ne
efferrent quidem aut ſepelirent: iacerentq; ſtrata exanima corpora
in conſpectu ſimilem quoque mortem expectantium: mortuiq; æ-
gros, ægri validos cum metu, tum tabe ac peſtifero odore corporum
conficerent: & vt ferro potius morerentur, ferro quidam inuadebāt
ſoli hoſtium ſtationes. Multo tamen maior vis peſtis Pœnorum ca-
ſtra, quam Romana, diu circunſidendo Syracuſas cæde aquiſq; affe-
cerat magis. ex hoſtium exercitu Siculi vt primum videre ex graui-
tate loci vulgari morbos, in ſuas quiſque propinquas vrbes dilapſi
B ſunt. at Carthaginienſes, quibus nuſquam receptus erat, cum ipſis
ducibus Hippocrate atq; Himilcone ad internecionem omnes pe-
rierunt. Marcellus, vt tanta vis ingruebat mali, adduxerat in vrbem
ſuos: infirmaq; corpora tecta & vmbræ recreauerant. multi tamen
ex Romano exercitu eadem peſte abſumpti ſunt. Deleto terreſtri
Punico exercitu, Siculi qui Hippocratis milites fuerant, haud in
magna oppida, cæterum & ſitu & munimentis tuta: tria millia al-
terum ab Syracuſis, alterum quindecim ab oſtio, & commeatus è
ciuitatibus ſuis comportabāt, & auxilia acceſſebāt. Interea Bomil-
car iterum cum claſſe profectus Carthaginem, ita expoſita fortuna
ſociorum, vt ſpem faceret non ipſis modo ſalutarem opem ferri poſ-
ſe, ſed Romanos quoque in capta quodammodo vrbe capi: perpulit,
vt onerarias naues quamplurimas omni copia rerum onuſtas ſecū
mitterent, claſſemque ſuam augerent. Igitur centum triginta naui-
C bus longis, & ſeptuaginta onerariis profectus Carthagine, ſatis pro-
ſperos ventos ad traiiciendum in Siciliam habuit: ſed iidem venti ſu-
perare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris aduentus fama pri-
mo, dein præter ſpem mora, cum gaudium & metum inuicem Ro-
manis Syracuſaniſq; præbuiſſet: Epicides metuens, ne ſi pergerent
iidem qui tum tenebant, ab ortu ſolis flare per dies plures venti,
claſſis Punica Africam repeteret: tradita Acradina mercenariorum
militum ducibus, ad Bomilcarem nauigat, claſſem in ſtatione ver-
ſa in Africam habentem, atque timentem nauale prælium, non
tam quod impar viribus aut numero nauium eſſet (quippe etiam
plures habebat) quam quod venti aptiores Romanæ quam ſuæ claſ-
ſi flarent. perpulit tandem, vt fortunam naualis certaminis experiri
vellet. Et Marcellus cum & Siculum exercitum ex tota inſula

concisi

conciri videret, &cum ingenti commeatu classem Punicam aduentare, ne simul terra marique inclusus, vrbe hostium vrgeretur, quanquam impar numero nauium erat, prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ classes infestæ circa promontorium Pachynum stabant, vbi primum tranquillitas maris in altum euexisset, concursuræ. Itaq; cadente iam Euro, qui per dies aliquot sæuierat, prior Bomilcar mouit: cuius prima classis petere altum visa est, quo facilius superaret promontorium. Cæterum postquam tendere ad se Romanas naues vidit, incertum qua subita territus re Bomilcar, vela in altum dedit: missisque nunciis Heracleam, qui onerarias naues retro in Africam repetere iuberent, ipse Siciliam prætereuectus, Tarentum petit. Epicides à tanta repente destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captæ vrbis rediret, Agrigentum nauigat, expectaturus magis euentum, quam inde quicquam moturus. Quæ vbi in castra Siculorum sunt nunciata, Epicidem Syracusis excessisse, à Carthaginiensibus relictam insulam, & prope iterum Romanis traditam: legatos de conditionibus dedendæ vrbis, explorata prius per colloquia voluntate eorum qui obsidebantur, ad Marcellum mittunt. Cum haud ferme discreparet, quin quæ vbique regum fuissent, Romanorum essent: Siculis cetera cum libertate ac legibus suis seruarentur: euocatis ad colloquium iis, quibus ab Epicide credita res erat, missos se simul ad Marcellum, simul ab eo ad exercitum Siculorum aiunt, vt vna omnium qui obsiderentur, quiq; extra obsidionem essent, fortuna esset: neue alteri proprie sibi paciscerentur quicquam. Recepti deinde ab iis vt necessarios hospitesq; alloquerentur, expositis quæ pacta iam cum Marcello haberent, oblata spe salutis perpulere eos, vt secum præfectos Epicidis, Polycletum & Philistionem & Epicidem, cui Sydon cognomen erat, aggrederentur. Interfectis iis, & multitudine ad concionem conuocata: & inopiam, qua ipsi inter se fremere occulte soliti erant, conquesti: & quanquam tot mala vrgerent, negarunt fortunam accusandam esse, quod in ipsorum esset potestate, quamdiu ea paterentur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse charitatem Syracusanorum, non odium: nam vt occupatas res ab satellitibus Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate atque Epicide audierint, tum bellum mouisse, & obsidere vrbem cœpisse: vt crudeles tyrannos eius, non vt ipsam vrbem expugnarent. Hippocrate vero interempto, Epicide intercluso ab Syracusis, & præfectis eius occisis, Carthaginiensibus omni possessione Siciliæ terra marique pulsis: quam superesse causam Romanis, cur non perinde ac si Hiero ipse viueret, vnicus Romanæ amicitiæ cultor, incolumes Syracusas esse

A se velint? Itaque nec vrbi nec hominibus aliud periculi, quam ab semetipsis esse, si occasionem reconciliandi se Romanis prætermisissent. Eam autem, qualis illo momēto horæ sit, nullam deinde fore, si simul libertas ab impotentibus tyrannis apparuisset. Omnium ingenti ascensu oratio audita est. prætores tamen prius creari quam legatos nominari placuit. ex ipsorum deinde prætorū numero missi oratores ad Marcellum: quorum princeps, Neque primo, inquit, Syracusani à vobis defecimus, sed Hyeronimus, nequaquam tam in vos impius, quam in nos: nec postea pacem tyranni cæde compositam Syracusanus quisquam, sed satellites regij Hippocrates atque Epicides, oppressis nobis hinc metu, hinc fraude, turbauerunt. nec quisquam dicere potest, aliquando nobis libertatis tempus fuisse, quod pacis vobiscum non fuerit. Nunc certe cæde eorum qui oppressas tenebant Syracusas, cum primum arbitrij nostri esse cœpi-
B mus, extemplo venimus ad tradenda arma, dedendos nos, vrbem, mœnia: nullam recusandam fortunam, quæ imposita à vobis fuerit. Gloriam captę nobilissimæ pulcherrimæque vrbis Græcarum dij tibi dederunt Marcelle. quicquid vnquam terra mariq; memorandum gessimus, id tui triumphi titulo accedit. famæ ne credi malis, quanta vrbs à te capta sit, quam posteris quoq; eam spectaculo esse. quo quisquis terra, quisquis mari venerit: nunc nostra de Atheniensibus, Carthaginiensibusq; trophæa, nunc tua de nobis ostendat, incolumesque Syracusas familiæ vestrę sub clientela nominis Marcellorum, tutelaque habendas tradas, ne plus apud vos Hieronymi, quam Hieronis memoria momenti faciat. diutius ille multo amicus fuit, quam hic hostis: & illius etiam benefacta persensistis, huius amentia ad perniciem tantum ipsius valuit. Omnia & impetrabilia & tuta erāt apud Romanos. inter ipsos plus belli ac periculi erat. nam-
C que transfugæ tradi se Romanis rati. mercenariorum quoque militum auxilia in eundem compulere metum: arreptisq; armis prętores primum obtruncant, inde ad cædem Syracusanorum discurrunt: quosque fors obtulit, irati interfecerunt: atq; omnia quæ in promptu erant, diripuere. tum ne sine ducibus essent, sex prefectos creauere, vt terni Acradinę ac Nasso preessent. Sedato tandem tumultu, exequentibus sciscitando mercenariis, quę acta cum Romanis essent: dilucere: id quod erat, cœpit: aliam suam ac transfugarum causam esse. In tempore legati à Marcello redierunt, falsa eos suspicione incitatos memorantes: nec causam expetendæ pœnę eorum vllam Romanis esse. Erat ex tribus Acradinæ prefectis Hispanus, Mericus nomine. ad eum inter comites legatorū de industria vnus ex Hispanorum auxiliaribus est missus: qui sine arbitris Mericum nactus,

primum quo in ſtatu reliquiſſet Hiſpaniam (& nuper inde venerat) A
exponit. omnia Romanis ibi obtineri armis. poſſe eum, ſi operæpre-
cium faciat, principem popularium eſſe: ſeu militare cum Romanis,
ſeu in patriam reuerti libeat. contra, ſi malle obſideri pergat, quam
ſedem eſſe terra marique clauſo? Motus his Mericus, cum legatos ad
Marcellum mitti placuiſſet, fratrem inter eos mittit: qui per eundẽ
illum Hiſpanum ſecretus ab aliis ad Marcellũ deductus, cum fidem
accepiſſet, compoſuiſſetque agendæ rei ordinem, Acradinam redit.
Tum Mericus vt ab ſuſpicione proditionis auerteret omnium ani-
mos, negat ſibi placere legatos commeare vltro citroq;: neque reci-
piendum quenquã neq; mittendum. & quo intentius cuſtodiæ ſer-
uentur, opportuna loca diuidenda præfectis eſſe, vt ſuæ quiſq; par-
tis tutandæ reus ſit. Omnes aſſenſi ſunt. Partibus diuidendis, ipſi re-
gio euenit ab Arethuſa fonte vſq; ad oſtium magni portus. id vt ſci-
rent Romani, fecit. Itaque Marcellus nocte nauim onerariam cum B
armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iuſſit: exponitq;
milites regione portæ quæ prope fontem Arethuſam eſt. Hoc cum
quarta vigilia factum eſſet, expoſitosq; milites porta, vt cõuenerat,
recepiſſet Mericus: luce prima Marcellus omnibus copiis mœnia A-
cradinæ aggreditur: ita vt non eos ſolum qui Acradinã tenebant, in
ſe conuerteret, ſed ab Naſſo etiam agmina armatorum cõcurrerent,
relictis ſtationibus ſuis, ad vim & impetum Romanorũ arcendum.
In hoc tumultu actuariæ naues inſtructæ iam ante, circunuectæq;,
ad Naſſum armatos exponunt: qui improuiſo adorti ſemiplenas ſta
tiones, & adapertas fores portæ, qua paulo ante excurrerant armati,
haud magno certamine Naſſum cepere, deſertam trepidatione &
fuga cuſtodum. neq; vllis minus præſidij, aut pertinaciæ ad manen-
dum, quã transfugis fuit: quia ne ſuis quidem ſatis credentes ſe, me-
dio certamine effugerunt. Marcellus vt captã eſſe Naſſum didicit, & C
Acradinæ regionem vnam teneri, Mericumq; cum præſidio ſuis ad-
iunctum, receptui cecinit, ne regię opes, quarum fama maior quam
res erat, diriperentur. Suppreſſo impetu militum, & iis qui in Acra-
dina erant transfugis ſpacium locusq; fugæ datus eſt: & Syracuſani
tandem liberi metu, portis Acradinæ apertis, oratores ad Macellum
mittunt, nihil petentes aliud, quam incolumitatem ſibi, liberisque
ſuis. Marcellus concilio aduocato, & adhibitis etiam Syracuſanis,
qui per ſeditiones pulſi ab domo inter præſidia Romana fuerant, re-
ſpondit non plura per annos quinquaginta benefacta Hieronis, q̃
paucis his annis maleficia eorum qui Syracuſas tenuerint, erga po-
pulum Romanum eſſe: ſed pleraq; eorum quo debuerint, recidiſſe:
fœderumque ruptorum ipſos ab ſe grauiores multo, quam populus
Roma-

A Romanus voluerit, pœnas exegisse. Se quidem tertium annum circunsedere Syracusas, non vt populus reseruatam ciuitatem haberet, sed ne transfugarum duces captam & oppressam tenerent. Quid potuerint Syracusani facere, exemplo vel eos Syracusanorum esse, qui inter præsidia Romana fuerint: vel Hispanum ducem Mericum, qui præsidium tradiderit: vel ipsorum Syracusanorum postremo serum quidem, sed forte consilium. Omnium sibi laborum periculorumq; circa mœnia Syracusana terra mariq; tamdiu exhaustorum, nequaquam tantum fructum esse, quam capere Syracusas potuisse. Inde quæstor cum præsidio ad Nassum ad accipiendam pecuniã regiam custodiendamque missus. diripiendaq; vrbs militi data est, custodibus diuisis per domos eorum qui intra præsidia Romana fuerunt. Cum multa iræ, multa inuidiæ auaritiæq; fœda exempla ederentur: Archimedem memoriæ proditum est, in tanto tumultu, quantum B capta vrbs in discursu diripientium militum ciere poterat, intẽtum formis, quas in puluere descripserat, ab ignaro milite quis esset interfectum. ægre id Marcellum tulisse, sepulturæq; curam habitam: & propinquis etiam inquisitis, honori præsidioque nomen ac memoriam eius fuisse. Hoc maxime modo Syracusæ captæ: in quibus prędæ tantum fuit, quantum vix capta Carthagine tum fuisset, cum qua æquis viribus certabatur. Paucis ante diebus quam Syracusæ caperẽtur, T. Octacilius cum quinqueremib. octoginta Vticã ab Lilybæo transmisit. & cum ante lucem portum intrasset, onerarias frumento onustas cepit: egressusq; in terram, depopulatus est aliquantum agri circa Vticam: prædamque omnis generis retro ad naues egit. Lilybæum tertio die, quam inde profectus erat, cum centum triginta onerariis nauibus frumento prædaque onustis rediit: idq; frumentum extemplo Syracusas misit. quod ni tam in tempore subuenisset, C victoribus victisq; pariter perniciosa fames instabat. Eadem æstate in Hispania, cum biennio ferme nihil admodum memorabile factum esset, consiliisq; magis, quam armis bellum gereretur, Romani imperatores egressi hybernis copias coniunxerunt. ibi concilium aduocatum, omniumq; in vnum cõgruerunt sententiæ: quando ad id locorum id modo actum esset, vt Asdrubalem tendentem in Italiam retinerent: tempus esse id iam agi, vt bellum in Hispania finiretur. & satis ad id virium credebant accessisse, triginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata. Tres exercitus erant. Asdrubal Gisgonis filius, & Mago coniunctis castris quinq; ferme dierũ iter ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris filius Asdrubal, vetus in Hispania imperator. ad vrbem nomine Anitorgin exercitũ habebat. Eum volebant prius opprimi duces Romani: & spes erat

satis superque ad id virium esse.illa restabat cura,ne fuso eo perculsi, A alter Asdrubal,&Mago,in auios saltus montesq; recipiētes sese,bellum extraherent. Optimum igitur rati diuisis bifariam copiis totius simul Hispanię amplecti bellum,ita inter se diuiserunt,vt P.Cornelius duas partes exercitus Romanorū sociorumq; aduersus Magonem,duceret, atq; Asdrubalem. Cn.Cornelius, cum tertia parte veteris exercitus Celtiberis adiunctis cum Asdrubale Barchino bellum gereret. Vna ꝓfecti ambo duces,exercitusq;,Celtiberis prægredientibus, ad vrbem Anitorgin in conspectu hostium, dirimente amne, ponunt castra.Ibi Cn.Scipio cum quibus ante dictū est copiis substitit,&P.Scipio profectus ad destinatam belli partem. Asdrubal postquam animaduertit exiguum Romanū exercitum in castris,& spem omnem in Celtiberorum auxiliis esse: peritus omnis barbaricæ & præcipuæ omnium earum gentium,in quibus per tot annos militabat,perfidiæ,facili linguæ cōmercio,cum vtraq; castra plena Hispanorū essent, per occulta colloquia paciscitur magna mercede cum B Celtiberorum principibus, vt copias inde abducant. Nec atrox visum facinus.non enim vt in Romanos verterent arma, agebatur: & merces, quanta vel pro bello satis esset, dabatur, ne bellum gererēt: & cum quies ipsa,tum reditus domum,fructusq; videndi suos suaq;, grata vulgo erant. itaque non ducibus facilius quam multitudini persuasum est:simul ne metus quidem ab Romanis erat,quippe tam paucis, se ne retinerent.Id quidem cauendum semper Romanis ducibus erit, exemplaq; hæc vere pro documentis habenda, ne ita externis credant auxiliis, vt non plus sui roboris, suarumq; proprie virium in castris habeant. Signis repente sublatis Celtiberi abeunt, nihil aliud quærentibus causam, obtestantibusq; vt manerent, Romanis respondentes,quam domestico se auocari bello. Scipio,postquam socij nec precibus nec vi retineri poterant, nec se aut parem C sine illis hosti esse,aut fratri rursus coniungi vidit posse, nec vllum aliud salutare consiliū in promptu esse:retro quantum posset,cedere statuit,in id omni cura intentus,nec vbi hosti ęquo se cōmitteret loco, qui transgressus flumen prope vestigiis abeuntium insistebat. Per eosdem dies P. Scipionem par terror,periculum maius ab nouo hoste vrgebat.Masanissa erat iuuenis, qui eo tēpore erat socius Carthaginiensium, quem deinde clarū potentemq; Romana fecit amicitia.Is tum cum equitatu Numidarū & ąduenienti P. Scipioni occurrit,&deinde assidue dies noctesq; infestus aderat:vt nō vagos tantum ꝓcul à castris lignatū pabulatumq; ꝓgressos exciperet,sed ipsis obequitaret castris, inuectusq; in medias sæpe stationes, omnia ingēti tumultu turbaret.noctib.quoq; sæpe incursu repentino in por-
tis

A tis valloq; trepidatum eſt:nec aut locus aut tempus vllum vacuum à
metu ac ſolicitudine erat, Romanis. compulſiſq; intra vallum, ad-
empto rerum omnium vſu, cum prope iuſta obſidio eſſet, futuramq;
arctiorem eam appareret, ſi ſe Indibilis, quem cum ſeptem millibus
& quingentis Sueſſetanorum aduentare fama erat. Pœnis cōiunxiſ-
ſet: dux cautus & prudens Scipio victus neceſſitatib. temerarium ca-
pit conſilium, vt nocte Indibili obuiam iret, & quocunq; occurriſſet
loco, prælium conſereret. Relicto igitur modico præſidio in caſtris,
præpoſitoq; T. Fonteio Legato, media nocte profectus cum obuiis
hoſtibus manus conſeruit. Agmina magis quam acies pugnabant.
ſuperior tamē, vt in tumultuaria pugna, Romanus erat. Cæterum &
equites Numidæ repente, quos fefeliſſe ſe dux ratus erat, ab laterib.
circunfuſi magnum terrorem intulere. Contracto aduerſus Numi-
das certamine nouo, tertius inſuper aduenit hoſtis. duces Pœni aſſe-
B cuti ab tergo iam pugnantes, ancepsq; prælium Romanos circum-
ſteterat, incertos in quem potiſſimum hoſtem, quamue in partem
conferti eruptionem facerent. Pugnanti, hortantiq; imperatori, &
offerenti ſe vbi plurimus labor erat, latus dexterum lancea traiici-
tur: cuneuſq; is hoſtium qui in conferto circa ducem impetum fe-
cerat, vt exanimem labentemq; ex equo Scipionē vidit, alacres gau-
dio cum clamore per totam aciem nunciantes diſcurrunt, impera-
torem Romanum cecidiſſe. Hæc peruagata paſſim vox, vt & hoſtes
haud dubie pro victoribus, & Romani pro victis eſſent, fecit. Fuga
confeſtim ex acie duce amiſſo fieri cœpta eſt. Cæterum vt ad erum-
pendum inter Numidas, aliaq; leuium armatorum auxilia haud dif-
ficilis res erat: ita effugere tantum equitum, æquantiumq; equos
velocitate peditum, vix poterant: cæſiq; prope plures in fuga, quam
in pugna ſunt. nec ſuper fuiſſet quiſquam, ni præcipiti iam ad veſpe-
C rum die nox interueniſſet. Haud ſegniter inde duces Pœni fortuna
vſi, cōfeſtim è prælio, vix neceſſaria quiete data militibus, ad Aſdru-
balem Amilcaris citatum agmen rapiunt, non dubia ſpe, cum co-
pias coniunxiſſent, debellari poſſe. Quo vbi eſt ventum, inter exer-
citus ducesq; victoria recenti lætos gratulatio ingens facta, impera-
tore tanto cum omni exercitu deleto, & alterā pro haud dubio pa-
rem victoriam expectantes. Ad Romanos nondum quidē fama tan-
tæ cladis peruenerat, ſed tamen mœſtum quoddam ſilentium erat,
& tacita diuinatio, qualis iam præſagientibus animis imminentis
mali eſſe ſolet. Imperator ipſe, præterquam quod ab ſociis ſe deſer-
tum, hoſtium tantum auctas copias ſentiebat, coniectura etiam &
ratione ad ſuſpicionem acceptæ cladis, quam ad vllam bonā ſpem
pronior erat. Quonam modo enim Aſdrubalem ac Magonem, niſi

defuncto suo fratre bello, sine certamine adducere exercitũ potuisse? quomodo autem non obstitisse? aut ab tergo non secutum fratrẽ? vt si prohibere quo minus in vnum coirent & duces & exercitus hostium non posset, ipse certe cum fratre coniungeret copias. His anxius curis, id modo esse salutare in pñsens credebat, cedere inde quantum posset. & inde vna nocte ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantum emensus est iter. Luce, vt senserunt profectos hostes, præmissis Numidis quam poterant maxime citato agmine sequi cœperunt. ante noctẽ assecuti Numidæ, nunc ab tergo nunc in latera cõcursantes. Cõsistere cœperunt, aut tutari agmen quantum possent: tamen tuto vt simul pugnarent procederentq;, Scipio hortabatur, priusquã pedestres copiæ assequerentur. Cæterũ nunc agendo, nunc sustinendo agmen, cum aliquandiu haud multum procederetur, & nox iam instaret, reuocat è prælio suos Scipio: & collectos in tumulum quendam, non quidem satis tutum, præsertim agmini perculso, editiorem tamen quam cætera circa erant, subducit. Ibi primo impedimentis & equitatu in mediũ receptis, circũdati pedites haud difficulter impetus incursantium Numidarum arcebant. dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderant, apparebatque parum armis ad tuendum locum sine munimento valituros esse, circunspectare atq; agitare dux cœpit, si quomodo posset vallum circum iniicere. sed erat adeo nudus tumulus, & asperi soli, vt nec virgulta vallo cædendo, nec terra cespiti faciundo, aut ducendæ fossæ, altiue vlli operi apta inueniri posset: nec ferme quicquam satis arduum aut abscissum erat, qđ hosti aditum ascensumue difficilem præberet. omnia fastigio leni subuexa, vt tamẽ aliquam imaginem valli obiicerent, clitellas illigatas oneribus velut struentes ad altitudinem solitam circundabant: cumulo sarcinarum omnis generis obiecto, vbi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam aduenere, in tumulũ quidem perfacile agmen erexere: munitionis vero facies noua primo eos velut miraculo quodam tenuit, cum duces vndiq; vociferarentur, quid starẽt? & non ludibrium illud vix fœminis puerisue morandis satis validum distraherent diriperentque? captum hostem teneri latentem post sarcinas. Hæc contemptim duces increpabant: cæterum neque transilire, neque moliri onera obiecta, nec cedere stipatas clitellas, ipsisq; obrutas sarcinis facile erat. Tardatis diu, cum amoliri obiecta onera, armatis dedissent viã, pluribusq; idem partibus fieret, capta iam vndiq; castra erant: pauci à multis perculsiq; à victoribus passim cædebantur. Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugisset syluas, in castra P. Scipionis, quibus T. Fonteius legatus

A legatus præerat, perfugerunt. Cn. Scipionem alij tumulo primo impetu hoſtium cæſum tradunt: alij cum paucis in propinquam caſtris turrim perfugiſſe. hanc igni circundatam, atque ita exuſtis foribus, quas nulla moliri potuerunt vi, captam: omneſque intus cum ipſo imperatore occiſos. Anno ſexto poſtquam in Hiſpaniam venerat Cn. Scipio, vndetrigeſimo die poſt fratris mortem eſt interfectus. Luctus ex morte eorum non Romæ maior quam per totam Hiſpaniam fuit. quin apud ciues partem doloris & exercitus amiſſi, & alienata prouincia, & publica trahebat clades. Hiſpaniæ ipſos lugebãt deſiderabantq; duces, Cneium tamen magis, quod diutius præfuerat iis priorque & fauorem occupauerat, & ſpeciem iuſtitiæ temperantiæq; Romanæ primus dederat. Cum deletus exercitus, amiſſæq; Hiſpaniæ viderentur: vir vnus res perditas reſtituit. Erat in exercitu L. Martius Septimij filius, eques Romanus, impiger iuue-
B nis, animiq; & ingenij aliquanto quam pro fortuna, in qua erat natus, maioris. ad ſummam indolem acceſſerat Cn. Scipionis diſciplina: ſub qua per tot annos omnes militiæ arteis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibuſdã de præſidiis deductis, haud cõtemnendum exercitum fecerat, iunxeratq; cum T. Fonteio P. Scipionis legato. Sed tantum præſtitit eques Romanus authoritate inter milites atq; honore, vt caſtris citra Iberum communitis, cum ducem exercituum comitiis militaribus creari placuiſſet: ſubeuntes alij aliis in cuſtodiam valli ſtationeſq;, donec per omnes ſuffragium iret, ad L. Martium cuncti ſummam imperij detulerint. Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis caſtris, conuehendiſque commeatibus conſumptum: & omnia imperia milites cum impigre, tum haudquaquam abiecto animo exequebantur. Cæterum poſtquam Aſdrubalem Giſgonis venientem ad reliquias belli delen-
C das tranſiſſe Iberum, & appropinquare allatum eſt, ſignumq; pugnę propoſitum ab nouo duce milites viderunt: recordati, quos paulo ante imperatores habuiſſent, quibuſque & ducibus & copiis freti prodire ad pugnam ſoliti eſſent, flere omnes repente, & offenſare capita: & alij manus ad cœlum tendere, deos incuſantes: alij ſtrati humi ſuum quiſque nominatim ducem implorare. neque ſedari lamentatio poterat, excitantibus centurionibus manipulares, & ipſo minitante & increpante Martio, quod in muliebres & inutiles ſe proieciſſent fletus, potius quam ad tutandos ſemetipſos & rempublicam ſecum acuerent animos, & ne inultos imperatores ſuos iacere ſinerent: cum ſubito clamor tubarumq; ſonus (iam enim prope vallum hoſtes erant) exauditur. inde verſo repente in iram luctu, diſcurrunt ad arma: ac velut accenſi rabie diſcurrunt ad portas,

& in hostem negligenter atq; incomposite venientē incurrunt. Ex- A templo improuisa res pauorē incutit Pœnis: mirabundiq; vnde tot hostes tam subito exorti prope deleto exercitu forent: vnde tanta audacia, tanta fiducia sui victis ac fugatis: quis imperator duobus. Scipionib. cæsis extitisset: quis castris præesset: quis signum dedisset pugnæ: ad hæc tot, iam nec opinata primo omniū incerti stupentesq; referunt pedē: dein valida impressione pulsi terga vertunt, & aut fugientium cædes fœda fuisset, aut temerarius periculosusq; sequentium impetus, ni Martius ꝓpere receptui dedisset signū, obsistensq; ad prima signa, quosdā & ipse retinens, concitatam repressisset aciē. inde in castra auidos adhuc cædisq; & sanguinis reduxit. Carthaginienses trepide primo ab hostium vallo acti, postquā neminem insequi viderunt, metu substitisse rati, contemptim rursus & sedato gradu in castra abeunt. Par negligentia in castris custodiēdis fuit. nam etsi propinquus hostis erat: tamen reliquias eum esse duorū exerci- B tuum ante paucos dies deletorum, succurrebat. Ob hoc cum omnia neglecta apud hostes essent: exploratis iis, Martius ad consiliū prima specie temerarium magis q̃ audax, animū adiecit, vt vltro castra hostium oppugnaret? simul facilius esse ratus vnius Asdrubalis expugnari castra, quam si se rursus tres exercitus ac tres duces iunxissent, sua defendi: simul, aut si successisset cœptis, recepturum se afflictas res: aut si pulsus esset, tamē vltro inferendo arma, contemptum sui dempturum. Ne tamen subita res, & nocturnus terror etiamnū suæ fortunæ cōsilium perturbaret: alloquendos adhortandosq; sibi milites ratus, concione aduocata ita disseruit: Vel mea erga imperatores nostros viuos mortuosq; pietas, vel præsens omniū nostrum, milites, fortuna, fidem cuiuis facere potest, mihi hoc imperium, vt amplum iudicio vestro, ita re ipsa graue ac solicitum esse. quo enim tempore, nisi metus mœrorē obstupefaceret, vix ita compos mei es- C sem, vt aliqua solatia inuenire ægro animo possem: cogor vestram omnium vicem (quod difficillimum in luctu est) vnus consolari. & ne dum quidē, vbi quonam modo has reliquias duorū exercituum patriæ conseruare possim, cogitandū est: auertere animum ab assiduo mœrore libet. præsto est enim acerba memoria: & Scipiones me ambo dies noctesq; curis insomniisq; agitant, & excitant sæpe somno: neu se, neu inuictos per septē annos in iis terris milites suos, commilitones vestros, neu rempub. patiar inultam: & suam disciplinam suaq; instituta sequi iubent. Et vt imperiis virorum nemo obedientior me vno fuerit: ita post mortem suam, quod quaque in re facturos illos fuisse maxime censeam, id optimum ducere vos quoq; velim milites: non lamentis lachrymisque tanquam extinctos prosequi

A qui(viuunt enim, vigentq; fama rerum geſtarum) ſed quotieſcunq;
occurret memoria illorum, velut ſi adhortātes, ſignumq; dantes vi-
deatis eos, ita prælia inire. Nec alia profecto ſpecies heſterno die o-
culis animiſq; veſtris oblata memorabile illud edidit prɇliū: quo do-
cumentum dediſtis hoſtibus, non cum Scipionibus extinctum eſſe
nomen Romanum: & cuius populi vis atq; virtus nō obruta ſit Can-
nenſi clade, ex omni profecto ſæuitia fortunæ emerſurā eſſe. Nunc,
qui tantum auſi eſtis ſponte veſtra, experiri libet quantum audeatis
duce veſtro authore. nō enim heſterno die cum ſignum receptui de-
di, ſequentibus effuſe vobis turbatum hoſtem, frangere audaciā ve-
ſtram, ſed differre in maiorem gloriam atq; opportunitatem volui:
vt poſtmodum præparati incautos, armati inermes, atq; etiam ſopi-
tos, per occaſionē aggredi poſſetis. Nec huius occaſionis ſpem mili-
tes forte temere, ſed ex re ipſa conceptam habeo. A vobis quoq; pro-
B fecto ſi quis quęrat, quonam modo pauci à multis, victi à victoribus
caſtra tutati ſitis, nihil aliud reſpondeatis, quam idipſum timentes
vos, omnia & operibus firmata habuiſſe, & ipſos paratos inſtructoſq;
fuiſſe. Et ita ſe res habet. Ad id quod ne timeatur, fortuna facit, mini-
me cauti ſunt homines: quia quod neglexeris, in cautum atq; aper-
tum habeas. Nihil omnium nunc minus metuunt hoſtes, quam ne
obſeſſi modo ipſi atq; oppugnati. caſtra ſua vltro oppugnemus. Au-
deamus, quod credi non poteſt auſuros nos. eo ipſo, quod difficilli-
mum videtur, facillimū erit. Tertia vigilia noctis ſilenti agmine du-
cam vos, exploratum habeo, non vigiliarum ordinem, non ſtationes
iuſtas eſſe. clamor in portis auditus, & primus impetus caſtra cepe-
rit. tum inter torpidos ſomno, pauenteſq; ad nec opinatum tumul-
tum, & inermes in cubilibus ſuis oppreſſos illa cædes edatur, à qua
vos heſterno die reuocatos ęgre ferebatis. Scio audax videri conſiliū:
C ſed in rebus aſperis & tenuibus fortiſſima quæq; conſilia tutiſſima
ſunt: quia ſi in occaſionis momento, cuius præteruolat opportuni-
tas, cunctatus paulū fueris, nequicquam mox omiſſam queraris. V-
nus exercitus in propinquo eſt: duo haud procul abſunt. nunc aggre-
dientibus par aliqua opportunitas eſt: & iam tentaſtis veſtras atq; il-
lorum vires. ſi diem proferimus, & heſternæ eruptionis fama cōtenti
deſierimus, periculum, eſt ne omnes duces, omneſq; copiæ conue-
niant. tres deinde duces, tres exercitus ſuſtinebimus hoſtium, quos
Cn. Scipio incolumi exercitu non ſuſtinuit? Vt diuidendo copias,
periere duces noſtri: ita ſeparati ac diuiſi opprimi poſſunt hoſtes. alia
belli gerendi via nulla eſt. proinde nihil præter noctis proximæ op-
portunitatem expectemus. Ite dijs bene iuuantibus, corpora curate,
vt integri vigenteſq; eodem animo in caſtra hoſtiū irrumpatis, quo

» vestra tutati estis. Læti & audiere ab nouo duce nouum consilium: A
& quo audacius erat, magis placebat. reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum cõsumptum: & maior pars noctis quieti data est. quarta vigilia mouere. Erant vltra proxima castra sex milliũ interuallo distantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis caua intererat, cõdensa arboribus. in huius syluæ medio ferme stadio cohors Romana arte Punica abitur, & equites. Ita medio itinere intercepto, cæteræ copiæ silenti agmine ad proximos hostes ductæ. & cum statio nulla pro portis, neq; in vallo custodiæ essent, velut in sua castra, nullo vsquam obsistente, penetrauere. inde signa canunt, & tollitur clamor. pars semisopitos hostes cædunt. pars ignis escas stramenta arida tectis inijciunt: pars portas occupant, vt fugam intercludant. hostes simul ignis, clamor, cædes, velut alienatos sensibus, nec audire, nec prouidere quicquam sinunt. incidunt inermes inter cateruas armatorum. alij ruunt ad portas, alij obseptis itineribus super vallum saliunt: & vt quisq; euaserat, protinus ad castra altera fugiunt. vbi à cohorte & equitibus ex occulto proruentibus circunuenti cæsiq; ad vnum omnes sunt. quanquam etiam, si quis ex ea cæde effugisset, adeo raptim captis propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis est, vt præuenire nuncius cladis non posset. Ibi vero quo longius ab hoste aberant, & quia sub lucem pabulatum, lignatum & prædatum quidam dilapsi fuerant, neglecta magis omnia ac soluta inuenere: arma tantum in stationibus posita, milites inermes, aut humi sedentes accubantesq;, aut obambulantes ante vallũ portasq;. Cum his tam securis solutisq; Romani calentes adhuc ab recenti pugna, ferocesq; victoria prælium ineunt. itaq; nequaquam resisti in portis potuit. intra portas concursu ex totis castris ad primum clamorem ex tumultu facto, atrox prælium oritur. diuq; tenuisset, ni cruenta scuta Romanorum visa, indicium alterius cladis Pœnis, at- C
que inde pauorem iniecissent. hic terror in fugam auertit omnes. effusiq; qua iter est, nisi quos cædes oppressit, exuuntur castris. Atque ita nocte ac die bina castra hostium expugnata ductu L. Martij. Ad triginta septem millia hostium cæsa, author est Claudius, qui annales Acilianos ex Græco in Latinum sermonem vertit: captos ad mille octingentos triginta: prædam ingentem partam: in ea fuisse clypeum argenteum pondo centum triginta octo, cum imagine Barchini Asdrubalis. Valerius Antias vna castra Magonis capta tradit: septem millia ferme cæsa hostium: altero prælio eruptione pugnatum cum Asdrubale, decem millia occisa: quatuor millia trecentos triginta captos. Piso quinq; millia hominum, cum Mago cedentes nostros effuse sequeretur, cæsa ex insidijs scribit. Apud omnes magnum

gnum

A gnum nomen Martij ducis est:& verę gloriæ eius etiam miracula addunt:flammam ei concionanti fusam è capite sine ipsius sensu, cum magno pauore circunstantium militum: monumentumq; victoriæ eius de Pœnis vsque ad incensum Capitolium fuisse in templo clypeum, Martium appellatum, cum imagine Asdrubalis. Quietæ deinde aliquandiu in Hispania res fuere, vtrisq; post tantas acceptas inuicem illatasq; clades cunctantibus periculum summæ rerum facere. Dum hæc in Hispania geruntur, Marcellus captis Syracusis, cum cætera in Sicilia tanta fide atque integritate composuisset, vt non modo suam gloriam, sed etiam maiestatem P.R. augeret: ornamenta vrbis, signa tabulasq;, quibus abundabant Syracusæ, Romam deuexit: hostium quidem illa spolia, & parta belli iure. cæterum inde primum initium mirandi Græcarum artium opera, licentiæq; hinc sacra profanaq; omnia vulgo spoliandi, factum est. quæ postre-B mo in Romanos deos, templum idipsum primum quod à Marcello eximie ornatum est, vertit. visebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata à Marcello templa, propter excellentia eius generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium ferme ciuitatum Siciliæ ad eum conueniebant. dispar vt causa earum, ita conditio erat. Qui ante captas Syracusas aut non desciuerant, aut redierant in amicitiam, vt socij fideles accepti cultiq;. quos metus post captas Syracusas dediderat: vt victi à victore leges acceperunt. Erant tamen haud paruæ reliquiæ belli circa Agrigentũ Romanis, Epicides & Hanno, duces reliquiæ prioris belli, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum generis Hipponiates (Mutinem populares vocabant) vir impiger, & sub Annibale magistro omnes belli artes edoctus. Huic ab Epicide & Hannone Numidæ dati auxiliares, cum quibus ita perua-C gatus est hostium agros, ita socios ad retinendos in fide animos eorum, ferendumq; in tempore cuiq; auxilium, adijt, vt breui tempore totam Siciliã impleret nominis sui, nec spes alia maior apud fauentes rebus Carthaginiensium esset. Itaq; inclusi ad tempus mœnibus Agrigenti dux Pœnus Syracusanusq;, non consilio Mutinis magis quam fiducia ausi egredi extra muros, ad Himerã amnem posuerunt castra. Quod vbi perlatũ ad Marcellum est, extemplo copias mouit: & ab hoste quatuor ferme milliũ interuallo consedit, quid agerent pararentve, expectaturus. Sed nullũ neq; locũ neq; tẽpus cũctationi cõsiliove dedit Mutines, transgressus amnẽ, ac stationibus hostiũ cũ ingenti terrore ac tumultu inuectus. Postero die prope iusto prælio cõpulit hostẽ intra munimẽta. inde reuocatus seditione Numidarũ in castris facta, cũ treceñti ferme eorũ Heracleã Minoã cõcessissent, ad miti-

V.C. mitigandos reuocandosq; eos profectus, magnopere monuisse duces dicitur, ne absente se cum hoste manus consererent. Id ambo ægre passi duces, magis Hanno, iam ante anxius gloria eius: Mutinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginiensi misso ab senatu populoque. Is perpulit cunctantem Epicidem, vt transgressi flumen in aciem exirent. nam si Mutinem operirentur, & secunda pugnę fortuna euenisset: haud dubie Mutinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcellus, se, qui Annibalem subnixum victoria Cannensi ab Nola repulisset: his terra marique victis ab se hostibus cedere, arma propere capere milites, & efferri signa iubet. Ad instruentem exercitum decem effusis equis aduolāt ex hostium acie Numidæ, nunciantes populares suos primum ea seditione motos, qua trecenti ex numero suo concesserint Heracleam: dein quod præfectum suum ab obtrectantibus ducibus gloriæ eius sub ipsam certaminis diem ablegatum videant, quieturos in pugna. Gens fallax promissi fidem præstitit. itaque & Romanis creuit animus, nuncio celeri per ordinem misso, destitutū ab equite hostem esse, quem maxime timuerāt: & territi hostes, præterquam quod maxima parte virium suarum non iuuabantur, timore etiam incusso, ne à suo ipsi equite oppugnarentur. Itaque haud magna vis certaminis fuit. Primus clamor atque impetus rem decreuit. Numidæ cum in concursu quieti stetissent in cornibus, vt terga dantes suos viderunt, fugæ tantum parumper comites facti, postquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes viderunt, ipsi metu obsidionis passim in ciuitates proximas dilapsi. Multa millia hominum cæsa captaque & octo elephanti. Hæc vltima in Sicilia Marcelli pugna fuit. victor inde Syracusas rediit. Iam ferme in exitu annus erat. itaque senatus Romæ decreuit, vt P. Cornelius Pr. literas Capuam ad Coss. mitteret: dum Annibal procul abesset, nec vlla magni discriminis res ad Capuam gereretur: alter eorum, si ita videretur, ad magistratus subrogandos Romam veniret. Literis acceptis, inter se Coss. compararunt, vt Claudius comitia perficeret, Fuluius ad Capuam maneret. Coss. Claudius creauit Cn. Fuluium Centimalum, & P. Sulpitium serui filium, Galbam, qui nullum antea curulem magistratum gesisset. Prr. deinde creati L. Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C. Sulpitius, C. Calpurnius Piso. Pisoni iurisdictio vrbana, Sulpitio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. Consulibus prorogatum in annum imperium est.

A (beside line 1) · B (beside "certaminis diem ablegatum… Gens fal-") · C (beside "ret: dum Annibal procul abesset…") · 543. (beside "Capuam gereretur")

DECA-

A DECADIS TERTIAE LIB. VI.

EPITOME.

ANnibal ad tertium ab Vrbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. ipse vero cum duobus millibus equitum vsq; ad portam Capenam, vt Vrbis situm exploraret, obequitauit. & cum per triduum in aciem vtrinque exercitus omnis descendisset: certamen tempestas diremit. nam cum in castra rediissent, statim serenitas erat. Capua capta est à Q. Fuluio, & Ap. Claudio COSS. Principes Campani veneno sibi consciuerunt mortem. Cum senatus Campanorum deligatus esset ad palos: vt securi feriretur: literas à senatu missas Q. Fuluius COS. quibus iubebatur parcere, antequam legeret, in sinu posuit: & lege agi iussit: & supplicium peregit. Cum in comitiis apud populum quæreretur: cui mandaretur Hispaniarum imperium: nullo id
B *volente suscipere, Publius Scipio, Publij filius, qui in Hispania ceciderat: professus est se iturum. & suffragio populi, consensuq; omnium missus, nouam Carthaginem vno die expugnauit: cum ageret vigesimum quartum annum: videreturq; diuina stirpe creatus: quoniam & ipse posteaquam togam acceperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis sæpenumero visus est. Res præterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Aetolis iunctam, bellumq; gestum aduersus Acarnanes & Philippum Macedonum regem.*

N. Fuluius Centimalus, P. Sulpitius Galba Coss. cum Idibus Martijs magistratum inissent: senatu in Capitoliũ vocato, de Rep. de administratione belli, de prouinciis exercitibusque Patres consuluerunt. Q. Fuluio, & Appio Claudio prioris anni consulibus prorogatum imperium est, atque
C exercitus quos habebant, decreti: adiectumque, ne à Capua, quam obsidebant, abscederent, priusquam expugnassent. Ea tum cura maxime intentos habebat Romanos: non tam ob iram, quæ in nullam vnquam ciuitatem iustior fuit, quam quod vrbs tam nobilis ac potens, sicut defectione sua traxerat aliquot populos, ita recepta inclinatura rursus animos videbatur ad veteris imperij respectum. Et prætoribus prioris anni, M. Iunio in Hetruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerant, prorogatũ est imperium. Prorogatum & M. Marcello, vt proconsul in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu quem haberet. si supplemẽto opus esset, suppleret de legionibus, quibus P. Cornelius proprætor in Sicilia præesset: dum ne quem militem legeret ex eo numero quibus senatus missionem reditumque in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpitio,

pitio, cui Sicilia euenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuisset, decretæ: & supplementum de exercitu Cn. Fuluij, qui priore anno in Apulia fœde cæsus fugatusq; erat. Huic generi militum senatus eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ. additum etiam vtrorumq; ignominiæ est, ne in oppidis hybernarent, neve hyberna propius vllam vrbem decem millibus passuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ, quibus Q. Mutius præfuerat. supplementum, si opus esset, consules scribere iussi. T. Octacilio, & M. Valerio, Siciliæ Græciæq; ora cum legionibus classibusq; quibus præerant decreta. Quinquaginta Græci cum legione vna, centum Siculi cum duabus legionibus habebant naues. Tribus & viginti legionibus Romanis eo anno bellum terra mariq; est gestū. Principio eius anni cum de literis L. Martij referretur, res gestæ magnificæ senatui visæ. titulus honoris, quod imperio non populi iussu, non ex authoritate patrum dato, Proprætor Senatui scripserat, magnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus, & solenne auspicatorum comitiorum in castra & prouincias procul ab legibus magistratibusq; ad militarem temeritatem transferri. & cum quidam referendum ad senatum censerent, melius visum differri eam consultationem, donec proficiscerentur equites, qui ab Martio literas attulerant. Rescribi de frumento & vestimentis exercitus placuit: vtranq; rem eam curæ fore senatui. adscribi autem, Proprætori L. Martio, non placuit: ne idipsum, quod consultationi reliquerāt, pro pręiudicato ferrent. Dimissis equitibus, de nulla re prius consules retulerunt, omniumq; in vnum sententiæ congruebant, agendum cum tribunis plebis esse, primo quoq; tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hispaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator præfuisset. Ea res cum tribunis acta promulgataq; est. Sed aliud certamen occupauerat animos. C. Sempronius Blæsus die dicta Cn. Fuluium ob exercitum in Apulia amissum in concionibus vexabat, multa imperatorem temeritate atque inscitia exercitum in locum præcipitem perduxisse dictitans. Neminem, præter Cn. Fuluium, ante corrupisse omnibus vitijs legiones suas, quam proderet. itaq; vere dici posse, prius eos perisse, quam viderent hostem: nec ab Annibale, sed ab imperatore suo victos esse. Neminem, cum suffragium ineat, satis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat. Quid interfuisse inter T. Sempronium? Cum ei seruorum exercitus datus esset, breui effecisse disciplina atq; imperio, vt nemo eorum generis ac sanguinis sui memor in acie esset: præsidio socijs, hostibus terrori essent. Cum ad Beneuentum aliasq; vrbes, eos velut è faucibus Anni-

balis

A balis ereptos P.R. restituisset, Cn.Fuluium Quiritium Romanorum exercitum, honeste genitos, liberaliter educatos, seruilibus vitijs imbuisse. ergo effecisse, vt feroces & inquieti inter socios, ignaui & imbelles inter hostes essent: nec impetum modo Pœnorum, sed nec clamorem quidem sustinere possent. Nec hercule mirum esse milites in acie non stetisse, cum primus omnium imperator fugeret. magis mirari se, aliquos stantes cecidisse, & non omnes comites Cn. Fuluij fuisse pauoris ac fugæ. C.Flaminium, L.Paulum, L.Posthumium, Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse, quam deserere circunuentos hostibus suos exercitus, Cn. Fuluium prope vnum nuncium deleti exercitus Romam redisse. Facinus indignum esse, Cannensem exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quam hostis ex Italia decesserit: & hoc idem in Cn. Fuluij legionibus nuper decretum, Cn. Fuluio fugam ex prælio ipsius B temeritate commisso, impunitam esse: & eum in ganea lustrisq; vbi iuuentam egerit, senectutem acturum: milites, qui nihil aliud peccauerint, quam quod imperatoris similes fuerint, relegatos prope in exilium, ignominiosam pati militiam. adeo imparem libertatē Romæ diti ac pauperi, honorato atq; inhonorato esse. Reus ab se culpā in milites transferebat. Eos ferociter pugnam poscentes productos in aciem, non eo, quo voluerint, quia serum diei fuerit: sed postero die & tempore & loco æquo instructos, seu famam, seu vim hostium non sustinuisse. cum effuse omnes fugerent, se quoq; turba ablatum, vt Varronē Cannensi pugna, vt multos alios imperatores. Quid autem solum se restantem prodesse reip. potuisse? nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esse potuisset. Non se inopia commeatus, non in loca iniqua incaute deductum: non agmine inexplorato euntem insidijs circunuentum: vi aperta, armis, acie victum: nec suo- C rum animos, nec hostium in potestate habuisse: suum cuiq; ingeniū, audaciam aut pauorem facere. Bis est accusatus: pecuniaq; anquisitum. tertio testibus datis, cum præterquam quod omnibus probris onerabatur, iurati permulti dicerent, fugæ pauorisq; initium à prætore ortum: ab eo desertos milites: cum haud vanum timorem ducis crederent, terga dedisse: tanta ira accensa est, vt capite anquirendum concio succlamaret. De eo quoq; nouum certamē ortum. nam cum tribunus bis pecunia anquisisset, tertio capitis se anquirere diceret: tribuni plebis appellati. cum collegæ negarent, se in mora esse, quo minus quod ei more maiorū permissum esset, seu legibus, seu moribus mallet, anquireret, quoad vel capitis, vel pecuniæ iudicasset priuato: tū Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit: diemq; comitijs ab C. Calpurnio prætore vrbano petit. Inde alia spes ab reo tentata

tentata eſt, ſi adeſſe iudicio Q. Fuluius frater poſſet, florens tum & A
fama rerum geſtarũ, & propinqua ſpe Capuæ potiundæ. Id cum per
literas miſerabiliter pro fratris capite ſcriptas petiſſet Fuluius, negaſ-
ſentq; Patres è rep. eſſe abſcedi à Capua, priuſquam dies comitiorum
aderat: Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abijt. id ei iuſtum exilium
eſſe ſciuit pebs. Inter hæc vis omnis belli verſa in Capuam erat. obſi-
debatur tamen acrius, quam oppugnabatur. nec aut famem tolera-
re ſeruitia ac plebs poterant, aut mittere nuncios ad Annibalem per
cuſtodias tam arctas. Inuentus eſt tandem quidam Numida, qui ac-
ceptis literis euaſurum ſe profeſſus, vt promiſſum præſtaret, per me-
dia Romana caſtra nocte egreſſus, ſpem accendit Campanis, dum a-
liquid virium ſupereſſet, ab omni parte eruptionem tentandi. Cæte-
rum in multis certaminibus equeſtria prælia ferme proſpera facie-
bant: pedites ſuperabantur. ſed nequaquam tam lætũ vincere, quam
triſte vinci vlla parte erat ab obſeſſo & prope expugnato hoſte. Inita B
tandem ratio eſt, vt quod viribus deerat, arte æquaretur. Ex omnibus
legionibus electi ſunt iuuenes maxime vigore ac leuitate corporum
veloces: eis parmæ breuiores, quam equeſtres, & ſeptena iacula qua-
ternos longa pedes data, præfixa ferro, quale haſtis velitaribus ineſt.
eos ſingulos in equos ſuos accipientes equites, aſſuefecerunt, & vehi
poſt ſeſe, & deſilire perniciter, vbi datum ſignum eſſet. Poſtquam aſ-
ſuetudine quotidiana ſatis intrepide viſum eſt fieri, in campum qui
medius inter caſtra murumq; erat, aduerſus inſtructos Campano-
rum equites proceſſerunt. & vbi ad coniectum teli ventum eſt, ſigno
dato velites deſiliunt. pedeſtris inde acies ex equitatu repente in ho-
ſtium equites incurrit: iaculaq; cum impetu alia ſuper alia emittũt:
quibus plurimis in equos viroſq; paſſim coniectis, permultos vulne-
rauerunt. pauoris tamen plus ex re noua atq; inopinata iniectum
eſt. & in perculſum hoſtem equites inuecti, fugam ſtragemq; eorum C
vſq; ad portas fecerunt. Inde equitatu quoq; ſuperior Romana acies
fuit. Inſtitutum vt velites in legionibus eſſent. Authorem peditum
equiti immiſcendorum centurionem Q. Nauium ferunt: honoriq;
id ei apud imperatorem fuiſſe. Cum in hoc ſtatu ad Capuam res eſ-
ſent, Annibalem in diuerſum Tarentinæ arcis potiundæ, Capuæq;
retinendæ trahebant curæ. vicit tamen reſpectus Capuæ, in quam
omnium ſociorum hoſtiumq; cõuerſos videbat animos, documen-
to futuræ qualemcunq; euentũ defectio ab Romanis habuiſſet. Igi-
tur magna parte impedimentorũ relicta in Brutijs, & omni grauio-
re armatura, cum delectis peditum equitumq; quam poterat aptiſ-
ſimis ad maturandum iter, in Campaniam contendit, ſecuti ta-
men tam raptim euntem tres & triginta elephanti. in valle occulta
poſt

A poſt Tifata montem imminentem Capuę conſedit. Adueniens cum
caſtellum Galatiam, præſidio inde vi pulſo, cepiſſet, in circunſiden-
tes Capuam ſe vertit: præmiſſis ante nuntijs Capuam, quo tempore
caſtra Romana aggreſſurus eſſet, vt eodem & illi ad eruptionem pa-
rati portis omnibus ſeſe effunderent. Res nec explorata Romanis
ingentem præbuit terrorē. nam alia parte ipſe adortus eſt: alia Cam-
pani omnes pedites equiteſque, & cum ijs Punicum præſidium, cui
Boſtar & Hanno præerant, erupit. Romani, vt in re trepida, ne ad
vnam concurrendo partem, aliquid indefenſi relinquerent: ita in-
ter ſe copias partiti ſunt. Appius Claudius Campanis, Fuluius An-
nibali eſt oppoſitus. Claudius Nero proprætor cum equitibus ſextæ
legionis via quæ Sueſſulam fert: C. Fuluius Flaccus legatus cum ſo-
ciali equitatu conſtitit è regione Vulturni amnis. Prælium nō ſoli-
to modo clamore ac tumultu eſt cœptum, ſed ad alium virorum, e-
B quorum armorumque ſonum diſpoſita in muris Campanorum im-
bellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ ſi-
lenti nocte cieri ſolet, edidit clamorem: vt auerteret etiam pugnan-
tium animos. Campanos facile à vallo Appius arcebat. Maior vis ab
altera parte, Fuluium Annibal & Pœni vrgebant. legio ibi ſexta lo-
co ceſſit, qua pulſa cohors Hiſpanorum cum tribus elephantis vſq;
ad vallum peruaſit, ruperatq; mediam aciem Romanorum: & in an-
cipiti ſpe ac periculo erat, vtrum in caſtra perrumperet, an interclu-
deretur à ſuis. Quem pauorem legionis, periculumque caſtrorum
Fuluius vbi vidit, Q. Nauium primoreſq; alios centurionum horta-
tur, vt cohortem hoſtium ſub vallo pugnantem inuadant ac truci-
dent: in ſummo diſcrimine rem verti: aut viam dandam ijs eſſe: &
minore conatu, quam condenſam aciem irrupiſſent, in caſtra ir-
rupturos: aut conficiendos ſub vallo eſſe. nec magni certaminis rem
C fore: paucos eſſe, & ab ſuis interclusos, & quæ dum paueat, Roma-
nis interrupta acies videatur: etiam ſi ſe vtrinque in hoſtem vertat,
ancipiti pugna medios circumuenturam. Nauius vbi hæc impera-
toris dicta accepit, ſecundi haſtati ſignum ademptum ſignifero in
hoſtes infert, iacturū in medios eos minitans, ni ſe propere ſequan-
tur milites, & partem capeſſant pugnæ. Ingens corpus erat, & ar-
ma honeſtabant, & ſublatum alte ſignum conuerterat ad ſpectacu-
lum ciues hoſteſque. cæterum poſtquam iam ad ſigna peruenerat
Hiſpanorum, tum vndique in eum tragulæ coniectæ, & prope to-
ta in vnum acies verſa: ſed neque hoſtium multitudo, neque telo-
rum vis arcere impetum eius viri potuerunt. Et M. Attilius legatus
primi principis ex eadem legione ſignum inferri in cohortem Hi-
ſpanorum coegit. Et qui caſtris præerant, L. Porcius Licinius, & T.

Popilius legati pro vallo acriter pugnant: elephantoſq; tranſgredi- A
entes in ipſo vallo conficiunt. quorum corporibus cum oppleta eſ-
ſet foſſa, velut aggere aut ponte iniecto, tranſitum hoſtibus dedit.
ibi per ſtragem iacentium elephantorum atrox edita cædes. Altera
in parte caſtrorum iam pulſi erant Campani, Punicumq; præſidi-
um: & ſub ipſa porta Capuæ quæ ad Vulturnum fert, pugnabatur:
neq; tam armati irrumpentibus Romanis reſiſtebant, quam quod
porta baliſtis ſcorpionibuſq; inſtructa, miſſilibus procul hoſtes ar-
cebat. & ſuppreſſit impetum Romanorum vulnus imperatoris Ap-
pij Claudij. cui ſuos ante prima ſigna adhortanti, ſub læuo humero
ſummum pectus gæſo ictum eſt. magna tamen vis hoſtium ante por-
tam eſt cæſa: cæteri trepidi in vrbem compulſi. Et Annibal poſtea-
quam cohortis Hiſpanorum ſtragem vidit, ſummaq; vi caſtra hoſti-
um defendi: omiſſa oppugnatione recipere ſigna, & conuertere ag-
men retro peditum, obiecto à tergo equitatu, ne hoſtis inſtaret, cœ- B
pit. Longionū ardor ingens ad hoſtem inſequendum fuit: ſed Flac-
cus receptui cani iuſſit, ſatis ad vtrunq, profectum ratus: vt & Cam-
pani quam haud multum in Annibale præſidij eſſet, & ipſe Annibal
ſentiret. Cæſa eo die, qui huius pugnæ authores ſunt, octo millia
hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: ſignaq;
Carthaginienſibus quindecim adempta, duodeuiginti Campanis.
Apud alios nequaquam tantam molem pugnæ inuenio, pluſq; pa-
uoris quā certaminis fuiſſe, cum inopinato in caſtra Romana Nu-
midę Hiſpaniq; cum elephantis irrupiſſent: elephanti per media ca-
ſtra vadentes, ſtragem tabernaculorum ingenti ſonitu ac fuga ab-
rumpentium vincula iumentorum facerent. fraudem quoq; ſuper
tumultum adiectam, immiſſis ab Annibale, qui (habuit aliquot)
gnari Latinæ linguæ iuberent conſulum verbis, quoniam amiſſa ca-
ſtra eſſent, pro ſe quenq; militum in proximos montes fugere: ſed C
eam celeriter cognitam fraudem, oppreſſamq; magna cæde hoſti-
um. elephantos igni è caſtris exactos. Hoc vltimum, vtcunque ini-
tum finitumq; eſt, ante deditionem Capuæ prælium fuit. Mediaſtu-
ticus, qui ſummus magiſtratus apud Campanos eſt, eo anno Sep-
pius Leſius erat, loco obſcuro, tenuiq; fortuna ortus. Matrem eius
quondam pro pupillo eo procurantem familiare oſtentum, cum re-
ſpondiſſet aruſpex, ſummum quod eſſet imperium Capuæ, peruen-
turum ad eum puerum: nihil ad eam ſpem agnoſcentem dixiſſe fe-
runt, tu perditas res Campanorum narras, vbi ſummus honos ad
filium meum perueniet. Ea ludificatio veri, & ipſa in verum vertit.
nam cum fame ferroque vrgerentur, nec ſpes vlla ſupereſſet: ijs qui
nati in ſpem honorum erant, honores detrectantibus, Leſius quæ-

rendo

A rendo desertam ac proditam à primoribus Capuam, summum magistratum vltimus omnium Campanorum cepit. Cęterum Annibal vt ne hostes elici amplius ad pugnam vidit, nec per Castra eorũ perrumpi ad Capuam posse: ne suos quoq; commeatus intercluderent noui consules, abscedere irrito incœpto, & mouere à Capua statuit castra. multa secũ quo iam inde pergeret, voluenti, subijt animum impetus, caput ipsum belli Romam petendi, cuius rei semper cupitæ pretermissam occasionem post Cannensem pugnam, & alij vulgo fremebant, & ipse non dissimulabat: nec opinato pauore ac tumultu non esse desparandum, aliquam partem vrbis occupari posse. Eo si Roma in discrimine esset, Capuam extemplo omissuros aut ambos imperatores Romanos, aut alterũ ex iis. qui si diuisissent copias, vtrunq; infirmiorem factum, aut sibi, aut Campanis bene gerẽdę rei fortunã daturos esse. Vna ea cura angebat, ne vbi abscessisset, B extemplo dederentur Campani. Numidam promptũ ad omnia audenda donis perlicit, vt literis acceptis, specie trãsfugę castra Romana ingressus, altera parte Capuam clam peruadat. Literę autem erãt adhortatione plenæ. Profectionem suam quæ salutaris illis foret, abstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces atque exercitus Romanos, ne desponderent animos, tolerando paucos dies, totam soluturos obsidionem. Inde naues in flumine Vulturno comprehensas duci Casilinum, quod iam ante præsidij causa fecerat castellum, iussit. quarum vbi tantam copiam esse, vt vna nocte traijci posset exercitus, allatum est: cibariis decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluuium legiones ante lucem traiecit. Id priusquam fieret, ita futurum compertum ex transfugis Fuluius Flaccus senatui Romam cum scripsisset, varie hominum animi pro cuiusque ingenio affecti sunt. Vt in re C tam trepida, senatu extemplo vocato, P. Cornelius, cui Asinæ cognomen erat, omnes duces exercitusque ex tota Italia, neque Capuæ neque vllius alterius rei memor, ad vrbis præsidium reuocabat. Fabius Maximus abscedi à Capua, terrerique & circumagi ad nutus comminationesque Annibalis, flagitiosum ducebat. Qui ad Cannas victor, ire tamen ad vrbem ausus non esset, eum à Capua repulsum, spem potiundę vrbis Romæ cepisse? Non ad Romam obsidendam, sed ad Capuam liberandam obsidione ire Romam cum eo exercitu, qui ad vrbem esset: Iouem fœderum ruptorum ab Annibale testem, deosque alios defensuros esse. Has diuersas sententias media sententia P. Valerij Flacci vicit: qui vtriusque rei memor, imperatoribus, qui ad Capuam essent, scribendum censuit, quid ad vrbem præsidij esset. quantas autem Annibal

copias duceret, aut quanto exercitu ad Capuam obſidendam opus A
eſſet, ipſos ſcire. ſi & Romam è ducibus alter, & exercitus pars mitti
poſſet, vt ab reliquo & duce & exercitu Capua recte obſideretur: in-
ter ſe compararent Claudius Fuluiuſque, vtri obſidenda Capua, vtri
ad prohibendam obſidione patriam, Romam veniendum eſſet. Hoc
ſenatuſconſulto Capuam perlato, Q. Fuluius proconſul, cui col-
lega ex vulnere ægro, eundum Romam erat: è tribus exercitibus
milite electo, ad quindecim millia peditum, mille equites Vultur-
num traducit. inde cum Annibalem Latina via iturum ſatis com-
periſſet, ipſe per Appiæ municipia, quæque propter eam viam ſunt,
Setiam, Soram, Lauinium præmiſit, vt commeatus paratos & in
vrbibus haberent, & ex agris de vijs in viam proferrent: præſidia-
que in vrbes contraherent, vt ſua cuique reſpublica in manu eſſet.
Annibal quo die Vulturnum eſt trangreſſus, haud procul à flumi-
ne caſtra poſuit. poſtero die præter Cales in agrum Sidicinum per- B
uenit. ibi diem vnum populando moratus, per Sueſſulam Allifa-
numque & Caſinatem agrum via Latina ducit. ſub Caſinum biduo
ſtatiua habita: & paſſim populationes factæ. Inde præter Interam-
nam Aquinumque in Fregellanum agrum ad Lirim fluuium ven-
tum, vbi interciſum pontem à Fregellanis morandi itineris cauſa
inuenit. Et Fuluium Vulturnus tenuerat amnis, nauibus ab Anni-
bale incenſis, rates ad traijciendum exercitum in magna inopia ma-
teriæ ægre comparantem. traiecto ratibus exercitu, reliquum Ful-
uio expeditum iter, non per vrbes modo, ſed circa viam expoſitis
benigne commeatibus, erat. alacreſque milites alius alium, vt ad-
deret gradum, memor ad defendendam ire patriam, hortabantur.
Romam Fregellanus nuncius diem noctemque itinere continuato
ingentem attulit terrorem. tumultuoſius, quam allatum erat, cur-
ſus hominum affingentium vana auditis, totam vrbem conciuerat. C
ploratus mulierum non ex priuatis ſolum domibus exaudiebatur,
ſed vndiq; matronæ in publicum effuſæ circa deûm delubra diſcur-
runt, crinibus paſſis aras verrentes, nixæ genibus, ſupinas manus
ad cœlum ac deos tendentes, oranteſque, vt vrbem Romam è ma-
nibus hoſtium eriperent: matreſq; Romanas, & liberos paruos in-
uiolatos ſeruarent. Senatus magiſtratibus in foro præſto eſt, ſi quid
conſulere velint: alij accipiunt imperia, diſceduntque ad ſuas quiſ-
que officiorum partes: alij offerunt ſe, ſi quo vſus operæ ſit. præſi-
dia in arce, in Capitolio, in muris, circa vrbem, in monte etiam Al-
bano atque arce Tuſculana ponuntur. Inter hunc tumultum Q.
Fuluium Procos. profectum cum exercitu à Capua affertur. cui ne
minueretur imperium, ſi in vrbem veniſſet, decreuit ſenatus, vt Q.

A Fuluio par cum consulibus imperium esset. Annibal infestius per populato agro Fregellano propter intercisos pontes, per Frusinatem Ferentinatemque & Anagninum agrum in Labicanum venit. inde Algido Tusculum petijt: nec receptus mœnibus infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. inde in Pupiniam exercitu demisso, octo millia passuum à Roma posuit castra. Quo propius hostis accedebat, eo maior cædes fiebat fugientium, & præcedentibus Numidis: pluresq; omnium generum atq; ætatum capiebantur. In hoc tumultu Fuluius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media vrbe per Carinas Exquilias contendit. inde egressus inter Exquilinam Collinamq; portam posuit castra. Ædiles plebis commeatum eo comportarunt. Coss. senatusq; in castra venerunt, ibi de summa reip. consultatum. Placuit Coss. circa portas Collinam Exquilinamq; ponere castra: C. Calpurnium Pr. vrbanum Capito-
B lio atque arci præesse: & senatum frequentem in foro contineri, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset. Inter hæc Annibal ad Anienem fluuium tria millia passuum ab vrbe castra admouit. ibi statiuis positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam, vsq; ad Herculis templum est progressus: atq; vnde proxime poterat, mœnia situmq; orbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atq; ociose facere, Flacco indignum visum est. itaque immisit equites, submouerique, atq; in castra redigi hostium equitatum iussit. Cum commissum prælium esset: Coss. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & CC. erant, media vrbe transire Exquilias iusserunt: nullos aptiores inter conualles tectaq; hortorum, & sepulchra, & cauas vndiq, vias ad pugnandum futuros rati. quos cum ex arce Capitolioq; cliuo publico in equis de currentes quidam vidissent, captum Auentinum conclamauerunt. Ea res
C tantum tumultum ac fugam præbuit, vt nisi castra Punica extra vrbem fuissent, effusura se omnis pauida multitudo fuerit. Tunc in domos atq; in tecta refugiebant: vagosq; in vijs suos pro hostibus lapidibus telisq; incessabant. nec comprimi tumultus, apeririq; error poterat, refertis itineribus agrestium turba pecorumq;, quæ repentinus pauor in vrbem compulerat. Equestre prelium secundum fuit, summoti q; hostes sunt. & quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebantur, placuit, omnes qui dictatores, Coss. censoresue fuissent, cum imperio esse, donec recessisset à muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte insequenti, multi temere excitati tumultus sunt, compressique. Postero die transgressus Anienem Annibal, in aciem omnes copias eduxit: nec Flaccus consulesq; certamen detrectauere. Instructis vtrinq; exercitibus in eius pugnæ

casum, in qua vrbs Romę victori pręmium esset, imber ingens grandine mistus ita vtranq; aciem turbauit, vt vix armis retentis in castra sese receperint. nullius rei minore quam hostium metu. Et postero die eodem loco acies instructas eadem tempestas diremit. vbi recepissent se in castra, mira serenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos versa est: auditaq; vox Annibalis fertur, potiundæ sibi vrbis Romæ modo mentem non dari, modo fortunam. Minuere etiam spem eius & aliæ paruæ magnæq; res. magna illa, quod cum ipse ad mœnia vrbis Romæ armatus sederet, milites sub vexillis in supplementum Hispaniæ profectos audiuit: parua autem, quod per eos dies cum forte agrum in quo ipse castra haberet, venisse nihil ob id diminuto precio, cognitum ex quodam captiuo est. id vero adeo superbum atq; indignum visum, eius soli quod ipse bello captum possideret haberetque, inuentum Romæ emptorem: vt extemplo vocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc essent, iusserit venire. His motus ad Turiam fluuium castra retulit, sex millia passuum ab vrbe. inde ad lucum Feroniæ pergit ire, templum ea tempestate inclytum diuitijs. Capenates aliqui accolæ eius erant, primitias frugum eo, donaque alia pro copia portantes, multo auro argentoque id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum templum, æris acerui, cum rudera milites religione inducti iacerent, post profectionem Annibalis magni inuenti. Huius populatio templi haud dubia inter scriptores est. Cœlius Romam euntem ab Ereto diuertisse eo Annibalem tradit: iterq; eius ab Reate, Cutilijsque, & ab Amiterno orditur, ex Campania in Samnium, inde in Pelignos peruenisse: præterque oppidum Sulmonem in Marucinos transisse: inde Albensi agro in Marsos: hinc Amiternum, Forulosq; vicum venisse. Neq; ibi error est, quod tanti exercitus vestigia intra tam breuis æui memoriam potuerint confundi. isse enim ea constat. tantum id interest, veneritne eo itinere ad vrbem, an ab vrbe in Campaniam redierit. Cæterum non quantum pertinaciæ ad præmendam obsidione Capuam Romanis fuit, tantum ad defendendam Annibali. nanq; ex Lucanis in Brutium agrum, ad fretum vero ac Rhegium eo cursu contendit, vt prope repentino aduentu incautos oppresserit. Capua etsi nihilo segnius oppressa per eos dies fuerat, tamen aduentum Flacci sensit: & admiratio orta est, non simul regressum Annibalem. inde per colloquia intellexerunt relictos se desertosque, & spem Capuæ retinendæ deploratam apud Pœnos esse. Accessit edictum proconsulis ex S. C. propositum vulgatumque apud hostes: vt qui ciuis Campanus ante certam diem transisset, sine fraude esset. nec vlla

facta

A facta eſt tranſitio, metu magis eos quam fide continente: quia maiora in defectione deliquerant, quam quibus ignoſci poſſet. Cæterum quemadmodum nemo priuato conſilio ad hoſtem tranſibat, ita nihil ſalutare in medium conſulebatur. Nobilitas rempub. deſeruerat, neque in ſenatum cogi poterat. in magiſtratu autem erat, qui non ſibi honorem adieciſſet, ſed indignitate ſua vim ac ius magiſtratui quem gerebat, dempſiſſet. Iam ne in foro quidem, aut publico loco principum quiſquam apparebat. domibus incluſi patriæ occaſum cum ſuo exitio indies expectabant. ſumma curæ omnis in Boſtarem Hannonemque præfectos præſidij Punici verſa erat, ſuo non ſociorum periculo ſolicitos. Hi conſcriptis ad Annibalem literis, non libere modo, ſed etiam aſpere, quibus non Capuam ſolum traditam in manum hoſtibus, ſed ſe quoque & præſidium in omnes cruciatus proditos incuſabant: abijſſe eum in Brutios, ve-
B lut auertentem ſeſe, ne Capua in oculis eius caperetur. at hercule Romanos ne oppugnatione quidem vrbis Romæ abſtrahi à Capua obſidenda potuiſſe. tanto conſtantiorem inimicum Romanum, quam amicum Pœnum eſſe. Si redeat Capuam, bellumque omne eo vertat: & ſe, & Campanos paratos eruptioni fore. Non cum Rheginis neque Tarentinis bellum geſturos tranſiſſe Alpes. vbi Romanæ legiones ſint, ibi & Carthaginienſium exercitus debere eſſe. ſic ad Cannas, ſic ad Thraſymenum rem bene geſtam, coeundo, conferendo cum hoſte caſtra, fortunam tentando. In hanc ſententiam literæ conſcriptæ, Numidis propoſita mercede iam profeſſis operam, dantur. Hi ſpecie transfugarum cum ad Flaccum in caſtra veniſſent, vt inde tempore captato abirent: fameſque, quæ tam diu Capuæ erat, nulli non probabilem cauſam tranſitionis faceret, mulier repente Campana in caſtra venit, ſcortum
C transfugarum vnius: indicatque imperatori Romano, Numidas fraude compoſita tranſiſſe, literaſque ad Annibalem ferre. Id vnum ex ijs qui ſibi rem aperuiſſet, arguere ſeſe paratam eſſe. Productus primo, ſatis conſtanter ignorare ſe mulierem ſimulabat. paulatim deinde conuictus veris, cum tormenta poſci & parari videret: faſſus id ita eſſe, literæque prolatæ: & additum etiam indicio, quod celabatur, & alios ſpecie transfugarum Numidas vagari in caſtris Romanis. Hi ſupra LXX. comprehenſi, & cum transfugis nouis mulctati virgis, manibuſque præciſis Capuam rediguntur. Conſpectum tam triſte ſupplicium fregit animos Campanorum. Concurſus ad curiam populi factus coëgit Leſium ſenatum vocare: & primoribus, qui iam diu publicis conſilij aberant, propalam minabantur, niſi venirent in ſenatum, circa domos eorum ituros ſe,

& in publicum omnes vi extracturos esse. Is timor frequentem sena- A
tum magistratui præbuit. Ibi cum cæteri de legatis mittendis ad im-
peratores Romanos agerent: Vibius Virius, qui defectionis ab Ro-
manis author fuerat, interrogatus sententiam, negat eos qui de le-
gatis & de pace ac deditione loquantur, meminisse, nec quid factu-
ri fuerint, si Romanos in potestate habuissent, nec quid ipsis patien-
„ dum sit. Quid vos, inquit, eam deditionem fore censetis, qua quon-
„ dam, vt aduersus Samnites auxilium impetraremus, nos nostraque
„ omnia Romanis dedimus? Iam è memoria excessit, quo tempore, &
„ in qua fortuna à P. R. defecerimus? iam quemadmodum in defe-
„ ctione præsidium, quod poterat emitti, per cruciatum, & ad contu-
„ meliam necauerimus? quoties in obsidentes quam inimici eruperi-
„ mus? castra oppugnauerimus? Annibalē vocauerimus ad opprimen-
„ dos eos? hoc quod recentissimum est, ad oppugnandam Romā hinc
„ eum miserimus? Age contra, quæ illi infeste in nos fecerint, repe- B
„ tite, vt ex eo quid speretis habeatis. Cum hostis alienigena in Italia
„ esset, & Annibal hostis, & cuncta bello arderent: omissis omnibus,
„ omisso ipso Annibale, ambos Coss. & duos consulares exercitus ad
„ Capuam oppugnandam miserunt. Alterum annum circunuallatos
„ inclusosque nos fame macerant, & ipsi nobiscum vltima pericula,
„ grauissimos labores perpessi, circa vallum ac fossas sæpe trucidati, &
„ prope ad extremum castris exuti. Sed omitto hæc. vetus atq; vsitata
„ res est, in oppugnanda hostium vrbe labores ac pericula pati: illud
„ iræ atq; odij execrabilis indicium est. Annibal ingentibus copijs pe-
„ ditum equitumque castra oppugnauit, & ex parte cepit: tanto pe-
„ riculo nihil moti sunt ab obsidione. profectus trans Vulturnum pe-
„ russit Calenum agrum: nihil tanta sociorum clade auocati sunt. Ad
„ ipsam vrbem Romam infesta signa ferri iussit: eam quoq; tempesta-
„ tem imminentem spreuerunt. Transgressus Anienem, tria millia C
„ passuum ab vrbe castra posuit. postremo ad mœnia ipsa & ad portas
„ accessit: Romam se ademturū eis, nisi omitterent Capuam, osten-
„ dit: & non omiserunt. Feras bestias cæco impetu ac rabie concita-
„ tas, si ad cubilia & catulos earum ire pergas, ad opem suis ferendam
„ auertas. Romanos Roma circunsessa, coniuges, liberi, quorum plo-
„ ratus hic quoq; prope exaudiebantur: aræ, foci, deûm delubra, se-
„ pulchra maiorum temerata ac violata, à Capua non auerterunt.
„ tanta auiditas supplicij expetendi, tanta sanguinis nostri hauriendi
„ est sitis. nec iniuria forsitan. nos quoq; idem fecissemus, si data for-
„ tuna esset. Itaque quando aliter dijs immortalibus visum est, cum
„ mortem ne recusare quidem debeam: cruciatus contumeliasq; quas
„ sperat hostis, dum liber, dum mei potens sum, effugere morte præ-
terquam

A terquam honesta, etiam leni possum. nō videbo Ap. Claudium & Q.
Fuluium victoria insolenti subnixos: neque vinctus per vrbem Ro-
mam triumphi spectaculum trahar, vt deinde in carcere, aut ad pa-
lum deligatus, lacerato virgis tergo, ceruicem securi Romanæ subij-
ciam: nec dirui incendique patriam videbo: nec rapi ad stuprum
matres Campanas, virginesque & ingenuos pueros. Albam, vnde ipsi
oriundi erant, à fundamētis proruerunt, ne stirpis, ne memoria ori-
ginum suarum extaret: nedum eos Capuæ parsuros credam, cui in-
festiores quam Carthagini sunt. Itaque quibus vestrum ante fato ce-
dere, quam hæc tot & tam acerba videant, in animo est: ijs apud me
hodie epulæ instructæ paratæque sunt. satiatis vino ciboque, pocu-
lum idem quod mihi datum fuerit, circunferetur. ea potio corpus à
cruciatu, animum à contumelijs, oculos, aures à videndis audien-
disque omnibus acerbis indignisque, quæ manent victos, vindica-
B bit. parati erunt, qui magno rogo in propatulo ædium accenso cor-
pora exanima inijciant. Hæc vna via & honesta & libera ad mortem.
& ipsi virtutem mirabuntur hostes, & Annibal fortes socios sciet ab
se desertos ac proditos esse. Hanc orationem Virij plures audierunt
cum assensu, quam forti animo id quod probabant exequi potue-
runt. Maior pars senatus multis sæpe bellis expertam populi Roma-
ni clementiam, haud diffidentes sibi quoque placabilem fore, lega-
tos ad dedendam Romanis Capuam decreuerunt, miseruntque. Vi-
bium Virium septem & viginti ferme senatores domum secuti sunt,
epulatique cum eo, & quantum facere potuerant, alienatis menti-
bus vino ab imminentis sensu mali, venenum omnes sumpserunt.
inde misso conuiuio dextris inter se datis, vltimoque complexu, col-
lachrymantes suum patriæque casum, alij vt eodem rogo cremaren-
tur manserunt, alij domos digressi sunt. Impletæ cibis vinoque venæ
C minus efficacem in maturanda morte vim veneni fecerunt, itaque
noctem totam plerique eorum, & diei insequentis partem, cum ani-
mam egissent: omnes tamen prius quam aperirentur hostibus por-
tæ, expirarunt. Postero die porta Iouis, quæ aduersus castra Roma-
na erat, iussu proconsulis aperta est. ea intromissa legio vna, & duæ
alæ cum C. Fuluio legato. Is cum omnium primum arma telaq; quæ
Capuæ erant, ad se conferenda curasset, custodijs ad omnes portas
dispositis, ne quis exire aut emitti posset, præsidium Punicum com-
prehendit: senatum Campanum ire in castra ad imperatores Roma-
nos iussit. quo cum venissent, extemplo his omnibus catenæ iniectę,
iussique ad quæstores deferre, quod auri argentique haberent. auri
pondo LXX. fuit. argenti tria millia pondo & CC. senatores quin-
que & viginti Cales in custodiam, duodetriginta Theanum missi,

quorum de sententia maxime descitum ab Romanis constabat. De A supplicio Campani senatus haudquaquam inter Fuluium Claudiumq; conueniebat. facilis impetrandæ veniæ Claudius, Fuluij durior sententia erat. Itaq; Appius Romam ad senatū arbitrium eius rei totū reijciebat. percunctandi etiā æquum esse potestatem fieri Patribus, num communicassent consilia cum aliquibus sociorum Latini nominis municipiorum, & num ope eorū in bello forent & municipiorum adiuti? id vero minime committendum esse, Fuluius dicere, vt solicitarentur criminibus dubijs sociorū fidelium animi, & subijcerentur indicibus, queis neq; quid facerent, neq; quid dicerēt, quicquam vnquam pensi fuisset. itaq; se eam quæstionē oppressurum extincturumq;. Ab hoc sermone cum digressi essent: & Appius quamuis ferociter loquentē collegam, non dubitaret tamen literas super tanta re ab Roma expectaturum: Fuluius ne id ipsum impedimētum in cœpto foret, dimittens prætorium, tribunis militum ac præfectis B sociorum imperauit, vti duobus millibus equitum delectis denunciarent, vt ad tertiam buccinam præsto essent. Cū hoc equitatu nocte Theanum profectus, prima luce portam intrauit, atq; in forum perrexit: concursuque ad primum equitum ingressum facto, magistratum Sidicinum citari iussit: imperauitq; vt produceret Campanos quos in custodia haberet. Producti omnes, virgisq; cæsi, ac securi percussi. Inde citato equo Cales percurrit. vbi cum in tribunali consedisset, productique Campani deligarentur ad palum: eques citus ab Roma venit: literasque à C. Calpurnio, populoque Romano, Pr. Fuluio cum tradidisset: murmur à tribunali totam concionem peruasit, deferri rem integram ad patres de Campanis. Et Fuluius id ita esse ratus, acceptas literas neq; resolutas cum in gremio reposuisset, preconi imperauit, vt lictorem lege agere iuberet. Ita de ijs quoque qui Calibus erant, sumptum supplicium. tum literæ lectæ, senatusq; C consultum, serum ad impediendam rem actam, quæ summa ope approperata erat, ne impediri posset. Consurgentē iam Fuluium Taurea Iubellius Campanus per mediam vadens turbam nomine inclamauit: & cum mirabundus quidnam sese vellet, resedisset Flaccus: Me quoque, inquit, iube occidi: vt gloriari possis, multo fortiorem quam ipse es, virum abs te occisum esse. Cum Flaccus negaret profecto satis compotem mentis esse, modo prohiberi etiam se, si id vellet, S.C. diceret. tum Iubellius: Quandoquidem, inquit, capta patria propinquis amicisq; amissis, cum ipse manu mea coniugem liberosque interfecerim, ne quid indigni paterentur, mihi ne mortis quidem copia eadem est, quæ his ciuibus meis: petatur à virtute inuisæ huius vitæ vindicta. atq; ita gladio, quem veste texerat, per aduersum

pectus

A pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad ſupplicium attinet Campanorum, & pleraque alia, de Flacci vnius ſententia acta erant. mortuum Appium Claudium ſub deditionem Capuæ quidam tradunt. hunc quoque ipſum Tauream neque ſua ſponte veniſſe Cales, neque ſua manu interfectum: ſed dum inter cæteros ad palum deligatur, quia parum inter ſtrepitus exaudiri poſſent quæ vociferabantur, ſilentium fieri Flaccum iuſſiſſe: tum Tauream illa quæ ante memorata ſunt, dixiſſe virum ſe fortiſſimum à nequaquam pari ad virtutem occidi. ſub hæc dicta iuſſu proconſulis præconem ita pronunciaſſe: Lictor viro forti adde virgas, & in eum primum lege age. Lectum quoque ſenaſconſultum, priuſquam ſecuri feriret, quidam authores ſunt: ſed quia adſcriptum in ſenatuſconſulto fuerit, ſi ei videretur, integram rem ad ſenatum reijceret, interpretatum eſſe, quid magis è republica duce-

B ret, æſtimationem ſibi permiſſam. Capuam à Calibus reditum eſt: Attellaque & Calatia in deditionem acceptæ. ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animaduerſum. ita ad L X X X. principes ſenatus interfecti, trecenti ferme nobiles Campani in carcerem conditi, alij per ſociorum Latini nominis vrbes in cuſtodias dati, varijs caſibus interierunt. multitudo alia ciuium Campanorum venundata. De vrbe agroque reliqua conſultatio fuit: quibuſdam delendam cenſentibus vrbem prævalidam, propinquam, inimicam. Cæterum præſens vtilitas vicit. nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ ſatis conſtabat primum in Italia eſſe, vrbs ſeruata eſt, vt eſſet aliqua aratorum ſedes. vrbi frequentandæ multitudo incolarum libertinorumq; & inſtitorum opificumq; retenta. ager omnis & tecta publica populi Romani facta. Cæterum habitari tantum tanquam vrbem, Capuam, frequentarique placuit: corpus nullum ciuita-

C tis, nec ſenatus, nec plebis concilium, nec magiſtratus eſſe: ſine conſilio publico, ſine imperio multitudinem nullius rei inter ſe ſociam, ad conſenſum inhabilem fore, præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis miſſuros. Ita ad Capuam res compoſitæ, conſilio ab omni parte laudabili, ſeuere & celeriter in maxime noxios animaduerſum: multitudo ciuium diſſipata in nullam ſpem reditus: non ſæuitum incendijs ruiniſque in tecta innoxia, muroſque: & cum emolumento quæſita etiam apud ſocios lenitatis ſpecies incolumitate vrbis nobiliſſimę opulētiſſimęq;, cuius ruinis omnis Campania, omnes qui Campaniam circa accolunt populi ingemuiſſent: confeſſio expreſſa hoſti, quanta vis in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus ſocijs, & quam nihil in Annibale auxilij ad receptos in fidem tuendos eſſet. Romani proconſules perfuncti, quod

ad Ca-

ad Capuam attinebat cura, Claudio Neroni ex ijs duabus legioni- A
bus quas ad Capuam habuerat, ſex millia peditum, & trecentos e-
quites, quos ipſe legiſſet, & ſocium Latini nominis peditum nume-
rum parem, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum Pu-
teolis in naues impoſitum Nero in Hiſpaniam tranſportauit. Cum
Tarraconem nauibus veniſſet, expoſitiſque ibi copijs, & nauibus
ſubductis, ſocios quoque nauales multitudinis augendæ cauſa ar-
maſſet: profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fonteio & L.
Martio accepit. inde pergit ad hoſtes ire. Aſdrubal Amilcaris ad La-
pides atros caſtra habebat in Auſetanis, is locus eſt inter oppida Illy-
turgin & Mentiſſam. huius ſaltus fauces Nero occupauit. Aſdrubal
ne in arcto res eſſet, caduceatorē miſit, qui promitteret, ſi inde miſ-
ſus foret, ſe omnem exercitum ex Hiſpania deportaturum. Quam
rem cum læto animo Romanus accepiſſet, diem poſterum Aſdrubal
colloquio potiuit, vt Romani leges conſcriberent de tradendis arci- B
bus vrbium, dieque ſtatuenda, ad quam præſidia deducerentur, ſua-
que omnia ſine fraude Pœni deportarent. Quod vbi impetrauit, ex-
templo primis tenebris, atque inde tota nocte, quod grauiſſimum
exercitus erat, Aſdrubal quacunque poſſet, euadere è ſaltu iuſſit. da-
ta ſedulo opera eſt, ne multi ea nocte exirent, vt ipſa paucitas tum ad
hoſtem ſilentio fallendum aptior, tum ad euadendum per arctas ſe-
mitas ac difficiles eſſet. Ventum inſequenti die ad colloquium eſt:
ſed loquendo plura ſcribendoque dedita opera, quæ in rem non eſ-
ſent, die conſumpto, in poſterum dilatum eſt. addita inſequens nox
ſpacium dedit & alios emittendi: nec poſtero die res finem inuenit.
ita aliquot dies diſceptando palam de legibus, noctesque emittendis
clam è caſtris Carthaginienſibus abſumptæ. & poſteaquam maior
pars emiſſa exercitus erat, iam ne ijs quidem quæ vltro dicta erant,
ſtabatur: minuſq; ac minus, cum timore ſimul fide decreſcente, con- C
ueniebat. Iam ferme pedeſtres omnes copiæ euaſerant è ſaltu: cum
prima luce denſa nebula ſaltum omnem campoſque circa intexuit.
quod vbi ſenſit Aſdrubal, mittit ad Neronem, qui in poſterum diem
colloquium differret. illum diem religioſum Carthaginienſibus ad
agendum quicquā rei, feriatum eſſe. Ne tum quidem ſuſpecta fraus.
cum data eſſet venia eius diei, extemplo Aſdrubal cum equitatu ele-
phantiſque caſtris egreſſus, ſine vlllo tumultu in tutum euaſit. Hora
ferme quarta depulſa ſole nebula aperuit diem, vacuaque hoſtium
caſtra conſpexerunt Romani. Tum demum Claudius Punicam frau-
dem agnoſcens, vt ſe dolo captum ſenſit, proficiſcentem inſtitit ſe-
qui, paratus confligere acie? ſed hoſtis detrectabat pugnam. leuia
tamen prælia inter extremum Punicum agmen, præcurſoreſq; Ro-
manorum

A manorum fiebant. Inter hæc Hiſpaniæ populi, nec qui poſt cladem acceptam defecerant, redibant ad Romanos, nec vlli noui deficiebant. Et Romæ ſenatui populoque poſt receptam Capuam non Italiæ iam maior quam Hiſpaniæ cura erat. & exercitum augeri, & imperatorem mitti placebat. nec tamen quem mitterent, ſatis conſtabat: quoniam illuc, vbi duo ſummi imperatores intra dies XXX. cecidiſſent, qui in locum duorum ſuccederet, extraordinaria cura deligendus eſſet. Cum alij alium nominatent, poſtremum eo decurſum eſt; vt populus proconſuli creando in Hiſpaniam comitia haberet. diemque comitijs conſules edixerunt. Primo expectauerant, vt qui ſe tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. quæ vt deſtituta expectatio eſt, redintegratus luctus acceptæ cladis, deſideriumque imperatorum amiſſorum Mœſta itaque ciuitas, prope inops conſilij, comitiorum die tamen in campum deſcendit. atque B in magiſtratus verſi, circumſpectant ora principum aliorum alios intuentium, fremuntque, adeo perditas res, deſperatumque de rep. vt nemo audeat in Hiſpaniam imperium accipere. Cum ſubito P. Cornelius illius qui in Hiſpania ceciderat, filius, quatuor & viginti ferme annos natus, profeſſus ſe petere, in ſuperiore vnde conſpici poſſet loco conſtitit. In quem poſtquam omnium ora cõuerſa ſunt, clamore ac fauore ominati extemplo ſunt felix fauſtumque imperium. iuſſi deinde inire ſuffragium, ad vnum omnes non centurię modo, ſed etiam homines P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpaniam iuſſerunt. Cæterum poſt rem actam, vt iam reſederat impetus animorum ardorque ſilentium ſubito ortum, & tacita cogitatio, quidnam egiſſent noui, quod fauor plus valuiſſet, quam ratio ætatis, maxime pœnitebat. quidam fortunam etiam domus horrebant, nomenque, ex funeſtis duabus familijs, in eas prouincias, vbi inter ſepulchra patris C patruique res gerendæ eſſent, proficiſcentis. Quam vbi ab re tanto impetu acta ſolicitudinem curamque hominum animaduertit, aduocata concione, ita de ætate ſua, imperioque mandato, & bello quod gerendum eſſet, magno elatoque animo diſſeruit. vt ardorem eum qui reſiderat, excitaret rurſus, innouaretque & impleret homines certioris ſpei, quam quantam fides promiſſi humani, aut ratio ex fiducia rerum ſubijcere ſolet. Fuit enim Scipio non veris tantum virtutibus mirabilis, ſed arte quoque quadam ab iuuenta in oſtentationem earum compoſitus: pleraque apud multitudinem aut per nocturnas viſa ſpecies, aut velut diuinitus mente monita, agens: ſiue & ipſe capti quadam ſuperſtitione animi, ſiue vt imperia conſiliaq; velut ſorte oraculi miſſa, ſine cunctatione aſſequeretur. ad hæc iam inde ab initio præparans animos, ex quo togã virilem ſumpſit, nullo die

die prius vllam publicam priuatamq; rem egit, quam in Capitolium A iret, ingressusq; ædem consideret: & plerunque tempus solus in secreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam seruabatur, seu cōsulto seu temere vulgatæ opinioni fidem apud quosdam fecit, stirpis eum diuinæ virum esse: retulitq; famā in Alexādro magno prius vulgatam, & vanitate & fabula parem: anguis immanis concubitu conceptum, & in cubiculo matris eius persæpe visam prodigij eius speciem, interuentuq; hominum euolutam repente, atque ex oculis elapsam. His miraculis nunquam ab ipso elusa fides est: quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palam affirmandi. Multa alia eiusdem generis, alia vera, alia assimulata, admirationis humanæ in eo iuuene excesserant modum, quibus freta tunc ciuitas, ætati haudquaquam maturæ tantā molem rerum, tantumque imperium permisit. Ad eas copias quas ex vetere exercitu Hispania habebat, quæque à Puteolis cum Claudio Nerone traiectę B erant, decem millia peditum, & mille equites adduntur, & M. Iunius Syllanus Proprætor adiutor ad res gerendas datus est. Ita cū XXX. nauium classe (omnes autem quinqueremes erant) ostiis Tyberinis profectus præter oram Tusci maris, Alpes atque Gallicum sinum, & deinde Pyrenes circunuectus promontorium, Emporiis vrbe Grȩca (oriundi & ipsi à Phocæa sunt) copias exposuit. inde sequi nauibus iussis, Taraconem pedibus profectus, conuentum omnium sociorum (etenim legationes ad famā aduentus eius ex omni se prouincia effuderant) habuit: naues ibi subduci iussit: remissis quatuor triremibus Massiliensiū, quæ officij causa ab domo prosecutæ fuerant. Responsa inde legationibus suspensis varietate tot casuum dare cœpit: ita elato ab ingenti virtutum suarum fiducia animo, vt nullum ferox verbum excideret: ingensq; omnibus quæ diceret, cum maiestas inesset, tum fides. Profectus ab Tarracone, & ciuitates sociorū, C & hyberna exercitus adiit, collaudauitq; milites, quod duabus tantis cladibus deinceps icti prouinciam obtinuissent: nec fructū secundarum rerum sentire hostes passi, omni cis Iberum agro eos arcuissent, sociosq; cum fide tutati essent. Martium secū habebat cum tanto honore, vt facile appareret, nihil minus eum vereri, quam ne quis obstaret gloriæ suæ. Successit inde Neroni Syllanus. & in hyberna noui milites deducti. Scipio omnibus quæ adeunda agendaque erant mature aditis peractisque, Tarraconem concessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat, quā apud ciues sociosq;: & diuinatio quædam futuri, quo minus ratio timoris reddi poterat, eo opportune maiorem inferens metum. In hyberna diuersi concesserant: Asdrubal Gisgonis vsque ad Oceanum & Gades: Mago in medi-

A mediterranea, maxime supra Castulonensem saltum. Asdrubal Amilcaris filius proximus Ibero circa Saguntum hybernauit. Æstatis eius extremo, quo capta est Capua, & Scipio in Hispaniam venit: Punica classis ex Sicilia Tarentum accita ad arcendos commeatus præsidij Romani, quod in arce Tarentina erat, clauserat quidem omnes ad arcem à mari aditus: sed assidendo diutius arctiorem annonam sociis quam hosti faciebat. non enim tantum subuehi oppidanis per pacata littora apertosque portus præsidio nauium Punicarum poterat, quantum frumenti classis ipsa turba nauali mista ex omni genere hominum absumebat: vt arcis præsidium etiam sine inuecto, quia ibi pauci erant, ex ante præparato sustentari posset: Tarentinis classique ne inuectum quidem sufficeret: tandem maiore gratia quam venerat, classis dimissa est. annona haud multum laxauerat: quia remoto maritimo præsidio sub-
B uehi frumentum non poterat. Eiusdem æstatis exitu M. Marcellus ex Sicilia prouincia cum ad vrbem venisset, à C. Calpurnio Pr. senatus ei ad ædem Bellonæ datus est, ibi cum de rebus ab se gestis disseruisset, questus leniter non suam magis quam militum vicem, quod prouincia confecta exercitum deportare non licuisset, postulauit, vt triumphanti vrbem inire liceret. id non impetrauit. Cum multis verbis actum esset, vtrum minus conueniret, cuius nomine absentis ob res prospere ductu eius gestas supplicatio decreta foret, & diis immortalibus habitus honos, ei præsenti negare triumphum: an quem tradere exercitū successori iussissent, quod nisi manente in prouincia bello non decerneretur, eum quasi debellato triumphare, cum exercitus testis meriti atque immeriti triumphi abesset: medium visum, vt ouans vrbem iniret. Tribuni plebis ex authoritate senatus ad populum tulerunt, vt M. Marcello, quo die vr-
C bem ouans iniret, imperium esset. Pridie quam vrbem iniret, in monte Albano triumphauit. inde ouans multam præ se prædam in vrbem intulit. Cum simulacro captarum Syracusarum catapultę balistæque, & alia omnia instrumenta belli lata, & pacis diuturnæ regiæque opulentiæ ornamenta, argenti ærisque fabrefacta vasa, & alia suppellex, preciosaque vestis: & multa nobilia signa, quibus inter primas Græciæ vrbes Syracusæ ornatæ fuerant. Punicæ quoque victoriæ signum, octo ducti elephanti. Et non minimum fuere spectaculum cum coronis aureis præcedentes Sosis Syracusanus, & Mericus Hispanus, quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat: alter Nassum, quodque ibi præsidij erat, prodiderat. His ambobus ciuitas data, & quingenta iugera agri: Sosidi in agro Syracusano, qui aut regius, aut hostium populi Romani fuisset, &

ædes

ædes Syracusis cuius vellet eorum, in quos belli iure animaduersum A esset: Merico, Hispanisque, qui cum eo transierant, vrbs agerque in Sicilia ex ijs, qui à populo Romano defecissent, iussa dari. id M. Cornelio mandatum, vt vbi ei videretur, vrbem agrumque eis assignaret. In eodem agro, Belligeni, per quem illectus ad transitionem Mericus erat, C C C C. iugera agri decreta. Post profectionem ex Sicilia Marcelli Punica classis octo millia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos Murgentinæ desciuerunt terræ, secutæ defectionem earum Hybla & Magella sunt, & ignobiliores quædã aliæ. Et Numidæ præfecto Mutinæ vagi per totam Siciliam sociorum populi Romani agros vrebant. Super hæc exercitus Roman. iratus, partim quod cum imperatore non deuectus ex prouincia esset, partim quod in oppidis hybernare vetiti erant, segni fungebantur militia: magisque eis author ad seditionem, quam animus deerat. Inter has difficultates M. Cornelius Pr. & militum animos nunc consolando B nunc castigando sedauit: & ciuitates omnes quæ defecerant, in deditionem redegit: atque ex his Murgantiam Hispanis, quibus vrbs agerque debebatur, ex S.C. tribuit. Consules cum ambo Apuliam prouinciam haberent, minusque iam terroris à Pœnis & Annibale esset, sortiri iussi Apuliam Mecedoniamque prouincias: Sulpitio Macedonia euenit, isque Leuino successit. Fuluius Romam comitiorum causa accersitus, cum Comitia consulibus rogandis haberet: prærogatiua centuria iuniorum declarauit T: Manlium Torquatum, & T. Octacilium. Manlius qui præsens erat, gratulandi causa cum turba coiret, nec dubius esset consensus populi, magna circunfusus turba ad tribunal consulis venit: petitque vt pauca sua verba audiret, centuriamque quæ tulisset suffragium, reuocari iuberet. Erectis omnibus expectatione quidnam postulaturus esset, oculorum valetudinem excusauit. Impudentem & gubernatorem & imperato- C rem esse, qui cum alienis oculis ei omnia agenda sint, postulet sibi aliorum capita ac fortunas committi. proinde si videretur, & redire in suffragium centuriam iuniorum iuberet: & meminisset in consulibus creandis belli, quod in Italia sit, temporumque reipublicæ. vix dum requiescere aureis à strepitu & tumultu hostili, quo paucos ante menses assederint prope mœnia Romana. Post hæc cum centuria frequens succlamasset, nihil se mutare sententiæ, eosdemque consules dicturos esse: tum Torquatus: Neque ego vestros, inquit, mores consul ferre potero, neq; vos imperium meum. redite in suffragium, & cogitate bellum Punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem esse. Tum centuria & authoritate mota viri, & admirantium circa fremitu, petit à cõsule, vt centuriam seniorum citaret. velle sese cum

maiori.

A maioribus natu colloqui, & ex authoritate eorum conſules dicere.
Citatis centuriæ ſenioribus, datum ſecreto in ouili cum his collo-
quendi tempus. Seniores de tribus conſulendum dixerunt eſſe: duo-
bus iam plenis honorum, Q. Fabio & M. Marcello (& ſi vtique no-
uum aliquem aduerſus Pœnos conſulem creari vellent) M. Valerium
Læuinum egregiæ aduerſus Philippum regem terra marique res geſ-
ſiſſe. Ita de tribus conſultatione data, ſenioribus dimiſſis, iuniores
ſuffragium ineunt, M. Claudium Marcellum fulgentem tum Sicilia
domita, & M. Valerium abſentem Coss. dixerũt. authoritatem præ-
rogatiuæ omnes centuriæ ſecutæ ſunt. Eludant nunc antiqua mi-
rantes. non equidem ſi qua ſit ſapientium ciuitas, quam docti fin-
gunt magis quam norunt: aut principes grauiores temperantio-
resque à cupidine imperij, aut multitudinem melius moratam cen-
ſeam fieri poſſe. centuriam vero iuniorum ſeniores conſulere vo-
B luiſſe, quibus imperium ſuffragio mandaret, vix vt veriſimile ſit, pa-
rentum quoque hoc ſeculo vilis leuisq; apud liberos authoritas fe-
cit. Prætoria inde comitia habita, P. Manlius Volſo, & L. Manlius
Acidinus, & C. Lectorius, & L. Cincius Alimentius creati ſunt.
Forte ita incidit, vt comitijs perfectis nunciaretur T. Octacilium,
quem T. Manlio, niſi interpellatus ordo comitiorum eſſet, collegam
abſentem daturus fuiſſe videbatur populus, mortuum in Sicilia
eſſe. Ludi Apollinares & priore anno fuerant, & eo anno vt fie-
rent, referente C. Calpurnio Pr. ſenatus decreuit, vt in perpetuum
vouerentur. Eodem anno prodigia aliquot viſa, nunciataque ſunt.
In æde Concordiæ Victoria quæ in culmine erat, fulmine icta decuſ-
ſaque ad Victorias quæ in ante fixæ erant, hæſit, neq; inde procidit.
& Anagniæ & Fregellis nunciatum eſt murum portasque de cœlo
tactas. & in foro Sudertano ſanguinis riuos per diem totum fluxiſ-
C ſe. & Ereti lapidibus pluuiſſe. & Reate mulam peperiſſe. Ea prodi-
gia hoſtijs maioribus ſunt procurata: & obſecratio in vnum diem
populo indicta, & nouendiale ſacrum. ſacerdotes publici aliquot eo
anno mortui ſunt, nouiq; ſuffecti, in locum M. Æmylij Numidæ de-
cemuiri ſacrorum M. Æmylius Lepidus: in locum M. Pomponij Ma-
thonis pontificis C. Liuius: in locum Sp. Caruilij Maximi auguris
M. Seruilius. T. Octacilius Craſſus pontifex, quia exacto anno mor-
tuus erat, ideo nominatio in locũ eius non eſt facta. C. Claudius fla-
men dialis quod exta perperã dederat, flaminio abijt. Per idem tem-
pus M. V. Læuin. tentatis prius per ſecreta colloquia principum ani-
mis, ad indictũ ante ad idipſum concilium Ætolorũ claſſe expedita
venit. Vbi cum Syracuſas Capuamq; captas in fidem, in Italiaque re-
rum ſecundarum ſucceſſum oſtentaſſet: adieciſſetq;, iam inde à ma-

ioribus traditum morem Romanis colendi socios: ex quibus alios A in ciuitatem, atq; æquum secum ius accepissent: alios in ea fortuna haberent, vt socij esse quam ciues mallent: Ætolos eò in maiore futuros honore, quod gentium transmarinarum in amicitiam primi venissent. Philippum eis & Macedonas graues accolas esse, quorum se vim ac spiritus etiam fregisse: & eo redactos esse, vt non ijs modo vrbibus, quas per vim ademissent Ætolis, excedant: sed ipsam Macedoniam infestam habeant. Et Acarnanas quos ægre ferrent Ætoli à corpore suo diremptos, restituturum se in antiquam formulam, iurisq; ac ditionis eorum. Hæc dicta promissaque à Romano imperatore, Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus princeps Ætolorum affirmarunt authoritate sua, minore cum verecundia & maiore cum fide vim maiestatemque populi Ro. extollētes. maxime tamen spes potiundæ mouebat Acarnaniæ. Igitur conscriptæ conditiones, quibus in amicitiam societatemq; populi Romani venirent. B additumq;, vt si placeret vellentque, eodem iure amicitiæ Elei Lacedæmonijq;, & Attalus & Pleuratus & Scerdiletus essent: Asiæ Attalus, hi Illyriorum reges. Bellum vt extemplo Ætoli cū Philippo terra gererent. Nauibus ne minus viginti quinqueremibus adiuuaret Romanus. Vrbium Corcyra tenus ab Ætolia incipienti solum tectaq;, & muri cum agris Ætolorum alia omnis præda populi Romani esset. Darentque operam Romani vt Acarnaniam Ætoli haberent. Si Ætoli pacem cum Philippo facerent, fœderi adscriberent: ita ratam eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis socijsque, quique eorum ditionis essent, abstinuisset. Item si populus Romanus fœdere iungeretur regi, vt caueret ne ius ei belli inferendi Ætolis socijsque eorum esset. Hæc conuenerunt, conscriptaque biennio post, Olympiæ ab Ætolis, in Capitolio ab Romanis, vt testata sacratis monumentis essent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diutius C legati Ætolorum. nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit, & Ætoli extemplo mouerunt aduersus Philippum bellum: & Leuinus Zacynthum (parua insula est, propinqua Ætoliæ: vrbem vnam eodem quo ipsa est nomine habet, eam præter arcem vi cepit) & OEniada Naxumque Acarnanum captas AEtolis contribuit. Philippum quoque satis implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Pœnosq; & pacta cum Annibale posset respicere, Corcyram ipse se recepit. Philippo AEtolorum defectio Pellæ hybernanti allata est. itaq; quia primo vere moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimasq; eis vrbes alieno metu quietas vt Macedonia haberet, expeditionem subitam in Oricinorum atque Apolloniatum fines fecit, egressosq; Apolloniatas cum magno terrore ac pauore compulit intra muros.

vastatis

A vastatis proximis Illyrijs, in Pelagoniam eadem celeritatē vertit iter. inde Dardanorum vrbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam, cepit. His raptim actis, memor AEtolici iunctique cum eo Romani belli per Pelagoniam & Nymphæum & Boleam in Thessaliam descendit. ad bellum secum aduersus AEtolos capessendum incitari posse homines credebat: & relicto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu AEtolos, ipse priusquam maioribus occuparetur rebus, in Macedoniam atque inde in Thraciam exercitum ad Medos eduxit. Incurrere ea gens Macedoniam solita erat, vbi regem occupatum externo bello, ac sine præsidio esse regnum sensisset. Ad Phragandas igitur vastare agros, & vrbem Iamphorinam, caput arcemque Medicæ oppugnare cœpit. Scopas vbi profectum in Thraciam regem, occupatumque ibi bello audiuit, armata omni iuuentute AEtolorum, bellum inferre Acarnaniæ parat.

B Aduersus quos Acarnanum gens & viribus impar, & iam mœnia OEniadon Naxumque amissa cernens, Romanaque insuper arma ingruere, ira magis instruit, quā consilio bellum. coniugibus liberisque & senioribus supra LX. annos in propinquam Epirum missis, ab XV. ad LX. annos coniurant, nisi victores, se non redituros. qui victus acie excessisset, eum ne quis vrbe, tecto, mensa, lare reciperet, diram execrationem in populares, obtestationem quam sanctissimam potuerunt, aduersus hospites composuerunt: precatique simul Epirotas sunt, vt qui suorum in acie cecidissent, eos vno tumulo contegerent, adhiberentque humatis titulum: Hic siti sunt Acarnanes, qui aduersus vim atque iniuriam AEtolorum pro patria pugnantes, mortem occubuerunt. Per hæc incitatis animis, castra in extremis finibus suis obuiam hosti posuerunt. nuncijs ad Philippum missis, quanto res in discrimine

C esset: omittere Philippum id quod in manibus erat, coegerunt bellum, Iamphorina per deditionem recepta, & prospero alio successu rerum. AEtolorum impetum tardauerat primo coniurationis fama Acarnanicæ: deinde auditus Philippi aduentus regredi etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus, quamquam ne opprimerentur Acarnanes, itineribus magnis ierat: vltra Clinen est progressus. inde cum audisset reditum AEtolorum ex Acarnania, & ipse Pellam redijt. Læuinus veris principio à Corcyra profectus nauibus, superato Leucate promontorio, cum venisset Naupactum: Anticyram inde se petiturum edixit, vt præsto ibi Scopas AEtolique essent. Sita Anticyra est in Locride læua parte sinum Corinthiacum intrantibus. breue terra iter eo, breuis nauigatio ab Naupacto est. Tertio ferme post die vtrinque oppu-

gnari cœpta est. grauior à mari oppugnatio erat: quia & tormenta A
machinæque omnis generis in nauibus erant, & Romani inde op-
pugnabant. itaq; intra paucos dies recepta vrbs per deditionem,
Ætolis traditur. præda ex pacto Romanis cessit. Literæ Leuino red-
ditæ, consulem eum absentem declaratum, & successorem venire P.
Sulpitium. cæterum diuturno ibi morbo implicitus, serius spe o-
mnium Romam venit. M. Marcellus cum Idibus Martijs consula-
tum inisset, senatum eo die moris modo causa habuit, professus ni-
hil se absente collega, neq; de republica, neque de prouincijs actu-
rum. Scire se frequentes Siculos prope vrbem in villis obtrectato-
rum suorum esse: quibus tantum abesse vt per se non liceat palam
Romæ crimina edita fictaque ab inimicis vulgare: vt ni simularent
aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipse
eis extemplo daturus senatum fuerit. vbi quidem collega venisset,
non passurum quicquam prius agi, quam Siculi in senatum introdu- B
cantur. delectum prope à M. Cornelio per totam Siciliam habitum,
vt quamplurimi quæstum de se Romam venirent. eundem literis
falsis vrbem implesse, bellum in Sicilia esse, vt suam laudem minuat.
Moderati animi gloriam eo die adeptus consul senatum dimisit. ac
prope iustitium omnium rerum futurum videbatur, donec alter
consul ad vrbem venisset. Otium, vt solet, excitauit plebis rumo-
res, belli diuturnitate & vastatos agros circa vrbem, qua infesto ag-
mine isset Annibal: & exhaustam delectibus Italiam, & pro repu-
blica Cannis exercitus cæsos querebantur: & consules bellicosos
ambos viros acres nimis & feroces creatos: qui vel in pace tranquil-
la bellum excitare possent, nedum in bello respirare ciuitatem fo-
rent passuri. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie Quinqua-
trus fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. eodem
tempore septem tabernæ, quæ postea quinque, & argentariæ, quæ C
nunc nouæ appellantur, arsere. comprehensa postea priuata ædi-
ficia (neque enim tum basilicæ erant) comprehensæ latumiæ fo-
rumque piscatorium, & atrium regium. ædes Vestæ vix defensa est.
tredecim maxime seruorum opera, qui in publicum redempti, ac
manumissi sunt. nocte ac die continuatum incendium fuit. nec vlli
dubium erat, humana id fraude factum esse, quod pluribus simul
locis, & in ijs diuersis, ignes coorti essent. Itaque consul ex autho-
ritate senatus pro concione edixit, qui quorum opera id conflatum
incendium profiteretur, præmium fore libero pecuniam, seruo li-
bertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calauiorum seruus
(Manus ei nomen erat) indicauit, dominos, & quinque præterea
iuuenes nobiles Campanos, quorum parentes à Quinto Fuluio se-
curi

A curi percussi erant, id incendium fecisse: vulgoque facturos alia, ni comprehendantur. Comprehensi, familiæque eorum. & primo eleuabatur index, indiciumque: pridie eum verberibus castigatum ab dominis discessisse: per iram ac leuitatem ex re fortuita crimen commentum. cæterum vt coram coaguebantur, & quæstio ex ministris facinoris foro medio haberi cœpta est, fassi omnes, atque in dominos seruosque conscios animaduersum est. indici libertas data, & viginti millia æris. Consuli Leuino Capuam prætereunti circumfusa multitudo Campanorum est, obsecrantium cum lachrymis, vt sibi Romam ad senatum ire liceret oratum, si qua misericordia tandem flecti possent, ne se ad vltimum perditum irent, nomenque Campanorum à Q. Flacco deleri sinerent. Flaccus sibi priuatam simultatem cum Campanis negare vllam esse, publicas inimicitias & hostiles esse: & futuras, quoad alieno animo in populum Romanum esse sci-
B ret. nullam enim in terris gentem esse, nullum infestiorem populum nomini Romano. ideo se mœnibus inclusos tenere eos: quia si qui euasissent aliqua, velut feras bestias per agros vagari, & laniare & trucidare quodcunque obuium detur. alios ad Annibalem transfugisse, alios ad Romam incendendam profectos. inuenturum in semiusto foro consulem vestigia sceleris Campanorum. Vestæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale pignus imperij Romani. se minime censere tutum esse, Campanis potestatem intrandi Romana mœnia fieri. Leuinus Campanos iureiurando à Flacco adactos, quinto die quam à senatu responsum accepissent, Capuam redituros, sequi se Romam iussit. Hac circumfusus multitudine simul Siculis obuiam egressis, potestatem Romam adeundi fecit: clarissimarum vrbium excidio celeberrimis viris victos bello accusatores in vrbem adducens. De republica tamen primum
C ac de prouincijs ambo consules ad senatum retulere. Ibi Leuinus quo statu Macedonia, & Græcia, Ætoli, Acarnanes Locrique essent, quasque ibi res ipse egisset terra marique, exposuit. Philippum inferentem bellum Ætolis, in Macedoniam retro ab se compulsum, ad intima penitus regni abijsse, legionemque inde deduci posse. classem satis esse ad arcendum Italia regem. Hæc de se, deque prouincia cui præfuerat. Consulum de prouincijs communis relatio fuit. Decreuere patres, vt alteri consulum Italia, bellumque cum Annibale, prouincia esset: alter classem cui T. Octacilius præfuisset: Siciliamque prouinciam cum L. Cincio prætore obtineret. Exercitus eis duo decreti, qui in Hetruria Galliaque essent: eæ quatuor erãt legiones. vrbanæ duæ superioris anni in Hetruriam: duæ quibus Sulpitius Cos. præfuisset, in Galliam mitterentur. Galliæ & legioni-

bus prçeesset, quem consul cuius Italia prouincia esset, prçfecisset. A
In Hetruriam C. Calpurnius post præturam, prorogato in annũ imperio missus. & Q. Fuluio Capua prouincia decreta, prorogatumq; in annum imperium. Exercitus ciuium sociorumque minui iussus, vt ex duabus legionibus vna legio quinque millia peditum, & trecenti equites essent: dimissis qui plurima stipendia haberent: & sociorum septem millia peditum: & trecenti equites relinquerentur: eadem ratione stipẽdiorum habita in veteribus militibus dimittendis. Cn. Fuluio Cos. superioris anni, nec de prouincia Apulia, nec de exercitu quem habuerat, quicquam mutatum: tantum in annum prorogatum imperium est. P. Sulpitius collega eius omnem exercitum, prçter socios nauales, iussus dimittere est. Item ex Sicilia exercitus cui M. Cornelius prçesset: vbi consul in prouinciam venisset, dimitti iussus. L. Cincio Pr. ad obtinendam Siciliam Cannenses milites dati, duarum instar legionum. Totidem legiones in Sardiniam B
P. Mãlio Volsoni Pr. decretæ: quibus L. Cornelius in eadem prouincia priore anno prçfuerat. Vrbanas legiones ita scribere consules iussi, ne quem militẽ facerent, qui in exercitu M. Claudij, M. Valerij, Fuluijq; fuissent: neve eo anno plures quam vna & viginti Romanç legiones essent. His senatusconsultis perfectis, sortiti prouincias cõsules. Sicilia & classis Marcello, Italia cum bello aduersus Annibalem Leuino euenit. Quç sors velut iterum captis Syracusis, ita exanimauit Siculos expectatione sortis in consulum conspectu stantes, vt comploratio eorum flebilesq; voces, & extemplo oculos hominum conuerterent, & postmodum sermones præbuerint. Circumibant enim senatũ cum veste sordida, affirmãtes, se non modo suam quisque patriam, sed totam Siciliam relicturos, si eo Marcellus iterum cum imperio redisset. nullo suo merito eum ante implicabilem in se fuisse: quid iratum, quod Romam de se questum venisse Siculos sciat, facturum? obrui Ætnæ ignibus, aut mergi freto, satius illi C
insulæ esse, quam velut dedi noxç inimico. Hæ Siculorum querelæ per domos primum nobilium circumlatæ, celebrateq; sermonibus, quos partim misericordia Siculorũ, partim inuidia Marcelli excitabat, in senatum etiã peruenerunt. Postulatum à consulibus est, vt de permutandis prouinciis senatũ consulerent. Marcellus, si iam auditi ab senatu Siculi essent, aliam forsitan futurã fuisse sententiã suam, dicere nunc ne quis timore frenari eos dicere posset, quominus de eo libere quçrantur, in cuius potestate mox futuri sint: si collegæ nihil interesit, mutare se prouinciam paratum esse. deprecari senatus præiudicium. nam cum extra sortem collegæ optionem dare prouinciæ iniquum fuerit, quanto maiorem iniuriam, imo contume-
liam

A liam esse, sortem suam ad eum transferri? Ita senatus, cum quid placeret, magis ostendisset, quã decreuisset, dimittitur. Inter ipsos consules permutatio prouinciarum, rapiente fato Marcellum ad Annibalem facta est: vt ex quo primus aduersæ pugnæ gloriam ceperat, in eius laudem postremus Romanorum imperatorum, prosperis tum maxime bellicis rebus, caderet. Permutatis prouincijs, Siculi in senatum introducti, multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanum verba fecerunt, in gratiam publicam auertentes. Hieronymum ac postea Hippocratem & Epicidem tyrannos, cum ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem, inuisos fuisse sibi ob eam causam, & Hieronymum à principibus iuuentutis prope publico consilio interfectum, & in Epicidis Hippocratisque cędem septuaginta nobilissimorum iuuenum coniurationem factam. quos Marcelli mora destitutos, quia ad prędictum tem-

B pus exercitum ad Syracusas non admouisset, indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoque Hippocratis atque Epicidis tyrannidẽ Marcellum excitasse, Leontinis crudeliter direptis. Nunquã deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum transire, pollicerique, se vrbem cum vellet, ei tradituros: sed eum primo vi capere maluisse; dein cum id neque terra neque mari omnia expertus potuisset, authores traditarum Syracusarum fabrum ærarium Sosin, & Mericum Hispanum, quam principes Syracusanorum habere, toties id nequicquam vltro offerentes, præoptasse, quo scilicet iustiore de causa vetustissimos socios populi Romani trucidaret ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset, sed populus Syracusanus & senatus: si portas Marcello Syracusani publice: & non oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippocrates & Epicides clausissent: si Carthaginiensium animis bellum cum populo Romano

C gessissent: quid vltra quam quod fecerit, nisi vt deleret Syracusas, facere hostiliter Marcellum potuisse? Certæ præter mœnia & tecta exhausta vrbis, & refracta deûm delubra, dijs ipsis ornamentisque eorum ablatis, nihil relictum Syracusis esse. bona quoque multis adempta: ita vt ne nudo quidem solo, reliquijs direptæ fortunæ alere sese ac suos possent. orarę se Patres conscriptos, vt si nequeant omnia, saltem quę compareant, cognoscique possint, restitui dominis iabeant. Talia conquestos cum excedere templo, vt de postulatis eorum patres consuli possent, Læuinus iussisset: Imo maneant, inquit Marcellus, vt coram his respondeam: quando ea conditione pro vobis Patres conscripti bella gerimus, vt victos armis accusatores habeamus: duæ captæ hoc anno vrbes, Capua Fuluium reum, Marcellum Syracusæ habeant. Reductis in curiam legatis,

tum conſul: Non adeo maieſtatis, inquit, populi Romani imperij- A
que huius oblitus ſum Patres conſcripti, vt ſi de meo crimine ambigeretur, conſul dicturus cauſam accuſantibus Græcis fuerim: ſed non quid ego fecerim, in diſquiſitionē venit, quem quicquid in hoſtibus feci, ius belli defendit, ſed quid iſti pati debuerint. qui ſi non fuerunt hoſtes, nihil intereſt, nunc, an viuo Hierone Syrcuſas violauerim. ſin autem deſciuerunt, legatos noſtros ferro atque armis petierunt, vrbem ac mœnia clauſerunt, exercitumque Carthaginienſium aduerſus nos tutati ſunt: quis paſſos eſſe hoſtilia cum fecerint indignatur? Tradentes vrbem principes Syracuſanorum auerſatus ſum: Soſin & Mericum Hiſpanum, quibus tantam rem crederem, potiores habui? Non eſtis extremi Syrcacuſanorum: quippe qui alijs humilitatem obijciatis. quis eſt veſtrum, qui ſe mihi portas aperturum, qui armatos milites meos in vrbem accepturum promiſerit? Odiſtis, & execramini eos qui fecerunt: & ne hic quidem contume- B
lijs in eos dicendis parcitis: tantum abeſt vt & ipſi tale quicquam facturi fueritis. Ipſa humilitas eorum, Patres conſcripti, quam iſti obijciunt, maximo argumento eſt, me neminem qui nauatam operam reipublicæ noſtræ velit, auerſatum eſſe. Et antequam obſiderem Syracuſas, nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo tentaui pacem: & poſteaquam neq; legatos violandi verecundia erat, nec mihi ipſi congreſſo ad portas cum principibus reſponſum dabatur: multis terra marique exhauſtis laboribus, tandem vi atque armis Syracuſas cepi. Quæ captis acciderint, apud Annibalem & Carthaginienſes, victosque iuſtius quam apud victoris populi Romani ſenatum quærerentur. Ego, Patres conſcripti, Syracuſas ſpoliatas ſi negaturus eſſem: nunquam ſpolijs earum vrbem Romam exornarem. quæ autem ſingulis victor aut ademi aut dedi, cum belli iure, tum ex cuiuſq; merito ſatis ſcio me feciſſe. ea vos rata habeatis, Patres con- C
ſcripti, necne, magis reipublicæ intereſt, quam mea. mea quippe fides exoluta eſt: ad rempublicam pertinet, ne acta mea reſcindendo, alios in poſterum ſegniores duces faciatis. Et quoniam coram & Siculorum, & mea verba audiſtis, Patres conſcripti: ſimul templo excedemus, vt me abſente liberius conſuli ſenatus poſſit. Ita dimiſſis Siculis, & ipſe in Capitolium ad delectum diſceſſit. Conſul alter de poſtulatis Siculorum ad patres retulit, Ibi cum diu de ſententijs certatū eſſet: & magna pars ſenatus, principe eius ſententiæ T. Manlio Torquato, cum tyrannis bellum gerendum fuiſſe cenſerent, hoſtibus, & Syracuſanorum & populi Romani: & vrbem recipi, non capi: & receptam legibus antiquis & libertate ſtabiliri, non feſſam miſeranda ſeruitute, bello affligi: inter tyrannorum & ducis Romani

A manī certamina præmium victoris in medio positam vrbem pulcherrimam ac nobilissimam perijsse, horreum atq; ærarium quondam populi Romani: cuius munificentia ac donis multis tempestatibus, hoc deniq; ipso Punico bello adiuta ornataq; respublica esset. Si ab inferis existat rex Hiero, fidissimus imperij Romani cultor, quo ore aut Syracusas, cum Romam ei ostendi posse? cum vbi semirutam ac spoliatam patriam respexisset, ingrediens Romam in vestibulo vrbis, prope in porta, spolia patriæ suæ visurus sit? Hæc taliaq; cum ad inuidiam consulis miserationemq; Siculorum dicerentur, mitius tamen decreuerunt patres causa Marcelli. Quę is gerens bellum, victorq; egisset, rata habenda esse, in reliquum curæ senatui fore rem Syracusanam, mandaturosq; consuli Læuino, quoad sine iactura reipub. fieri posset, fortunis eius ciuitatis consuleret. Missis duobus senatoribus in Capitolium ad consulem, vti rediret in curi-

B am, & introductis Siculis, senatusconsultum recitatum est. legatiq; benigne appellati, ac dimissi, ad genua se Marcelli Cos. proiecerunt: obsecrantes, vt quæ deplorandæ ac leuandæ calamitatis causa dixissent, veniam eis daret, & in fidem & clientelam se vrbemq; Syracusas reciperet. post hæc consul clementer appellatos eos dimisit. Campanis deinde senatus datus est. quorū oratio miserabilior, causa durior erat. neq; enim meritas pœnas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent: sed satis pensum pœnarum, tot veneno absumptis, tot securi percussis senatoribus, credebant. Paucos nobilium superstites esse, quos nec sua conscientia, vt quicquam de se grauius consulerent, impulerit: nec victoris ira capitis damnauerit: eos libertatem sibi suisque, & bonorum aliquam partem orare, ciues Romanos affinitatibus plerosq; & propinquis iam cognationibus ex connubio vetusto iunctos. Summotis deinde è templo,

C paulisper dubitatum, an accersendus à Capua Q. Fuluius esset: (mortuus enim post captam Claudius consul erat) vt coram imperatore qui res gessisset, sicut inter Marcellum Siculosq; disceptatum fuerat, disceptaretur: dein cum M. Atilium, C. Fuluium fratrem Flacci, legatos eius ac Q. Minutium & L. Veturium Philonem, item Claudij legatos, qui omnibus gerendis rebus interfuerant, in senatu viderent: nec Fuluium auocari à Capua, nec differri Campanos vellent: interrogatus sententiam M. Attilius Regulus, cuius ex ijs qui ad Capuam fuerant, maxima authoritas erat: In consilio, inquit, arbitror ״
me fuisse consulibus Capua capta, cum quæreretur, ecquis Campa- ״
norum de repub. nostra benemeritus esset: duas mulieres comper- ״
tum est, Vestiam Oppiam Atellanam, Capuæ habitantem, & Faucu- ״
lam Cluuiam, quæ quondam quæstum corpore fecisset: illam quo- ״

,, tidie sacrificasse pro salute & victoria populi Romani: hanc captiuis A
,, egentibus alimenta clam suppeditasse: cæterorum omnium Cam-
,, panorum eundem erga nos animum, quem Carthaginiensium, fuis-
,, se. securiq; percussos à Q. Fuluio fuisse magis, quorum dignitas in-
,, ter alios, quam quorum culpa eminebat. Per senatum agi de Cam-
,, panis, qui ciues Romani sunt, iniussu populi non video posse. idq; &
,, apud maiores nostros in Sutrianis factum est, cum defecissent. vt M.
,, Antistius tribunus plebis prius rogationem ferret: sciretq; plebs, vti
,, senatui de Sutrianis sententiæ dicendæ ius esset. Itaque censeo cum
,, tribunis plebis agendum esse, vt eorum vnus pluresue rogationem
,, ferant ad plebem, qua nobis statuendi de Campanis ius fiat. L. Atti-
,, lius tribunus plebis ex authoritate senatus plebem in hæc verba ro-
,, gauit: Omnes Campani, Atellani, Calatini, Sabatini, qui se dedide-
,, runt in arbitrium ditionemque populi Romani Fuluio proconsuli, B
,, quæq; vna secum dediderunt, agrum vrbemq;, diuina humanaque,
,, vtensiliaque, siue quid aliud dediderunt: de iis rebus quid fieri veli-
,, tis, vos rogo Quirites. Plebs sic iussit: Quod senatus maxima pars
,, censeat, qui assidetis, id volumus iubemusque. Ex hoc plebiscito se-
natus consultus, Oppiæ Cluuiæque primū bona, ac libertatem re-
stituit. si qua alia premia petere à senatu vellent, venire eas Romam.
Campanis in familias singulas decreta facta, quæ non operæpreciū
est omnia enumerare. Aliorum bona publicanda, ipsos liberosque
eorū & coniuges vendendas, extra filias quæ nupsissent prius quam
in populi Romani potestatem venirent. alios in vincula condēdos,
ac de his posterius consulendum. aliorum Campanorum summam
etiam census distinxerunt, publicanda necne bona essent. pecua ca-
ptiua, præter equos & mancipia, præter puberes virilis sexus, & o-
mnia quæ solo non continerentur, restituenda censuerunt dominis. C
Campanos omnes, Atellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quam
qui eorum aut ipsi aut parentes eorum apud hostes essent, liberos
esse iusserunt: ita vt nemo eorum ciuis Romanus, aut Latini nomi-
nis esset, neue quis eorum qui Capuæ fuissent, dum portæ clausæ
in vrbe agroue Campano intra certam diem maneret: locus vbi ha-
bitarent, trans Tyberim, qui non contingeret Tyberim, daretur.
qui nec Capuæ nec in vrbe Campana, quæ à populo Romano defe-
cisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim amnem Romam versus: qui
ad Romanos transissent prius quam Annibal Capuam veniret, cis
Vulturnum emouendos censuerunt: ne quis eorum propius mare
XV. millibus passuum agrū ædificiumve haberet. qui eorum trans
Tyberim emoti essent, nec ipsi posterive eorum vspiam pararent
haberentve, nisi in Veiente aut Sutrino Nepesinove agro: dum ne
cui ma-

A cui maior quam quinquaginta iugerum agri modus esset. Senatorum omnium, quique magistratus Capuę, Atellę, Calatię gessissent, bona venire Capuæ iusserunt libera corpora quæ venundari placuerat, Romam mitti, ac Romæ venire. Signa, statuas æneas, quę capta de hostibus dicerentur, quæ eorum sacra ac profana essent, ad pontificum collegium reiecerunt. Ob hæc decreta mœstiores aliquanto quam Romam venerant, Campanos dimiserunt. nec iam Q. Fuluij sæuitiam in sese, sed iniquitatem deum, atque execrabilē fortunam suam incusabant. Dimissis Siculis Campanisque, delectus habitus. scripto deinde exercitu; de remigum supplemento agi cœptum. in quam rem cum neque hominum satis, nec ex qua pararentur, stipendiumque acciperent, pecuniæ quicquam ea tempestate in publico esset: edixerunt consules, vt priuati ex censu ordinibusque sicut antea remiges darent cum stipendio cibariisque dierum triginta.

B Ad id edictum tantus fremitus hominum, tātaque indignatio fuit, vt magis dux quam materia seditioni deesset. Secundum Siculos Campanosque plebem Romanam perdendam, lacerandamque sibi consules sumpsisse. per tot annos tributo exhaustos, nil reliqui pręter terram nudam ac vastam habere. tecta hostes incendisse, seruos agri cultores prætores abduxisse: nunc ad militiā paruo ære emendo, nunc remiges imperando. si quid cui argenti ærisve fuerit: stipendio remigum, & tributis annuis ablatum. se vt dent, quod non habent, nulla vi, nullo imperio cogi posse. bona sua venderent: in corpora quæ reliqua essent, sæuirent. ne vnde redimantur quidem quicquam superesse. Hæc non in occulto, sed propalam in foro atque oculis ipsorum consulum ingens turba circumfusi fremebant: nec eos sedare cōsules nunc castigando, nunc consolando poterant. Spacium deinde his tribuere se, dareque ad cogitandum dixerunt:

C quo ipsi ad rem inspiciendam expediendamque vsi sunt. Senatum postero die habuerunt de remigum supplemento. vbi cum multa disseruissent, cur æqua plebis recusatio esset: verterunt orationem eo, vt dicerent: priuatis id, seu æquum, seu iniquum onus iniungendum esse. nam vnde, cum pecunia in ærario non esset, paraturos nauales socios? quomodo autem sine classibus aut Siciliam obtineri, aut Italia Philippum arceri posse? aut tuta Italiæ littora esse? Cum in hac difficultate rerum consilium hęreret, ac prope torpor quidam occupasset hominum mentes, tum Læuinus Cos. Magistratus senatui, & senatus populo sicut honore pręstet, ita ad omnia quæ dura atque aspera essent, subeunda ducem debere esse. si quid iniungere inferiori velis, id prius in te ac tuos si ipse iuris statueris, facilius omnes obedientes habeas. nec impensa grauis est, cum ex

cum ex ea plus quam pro virili parte ſibi quemq; capere principum A
vident. Itaq; vt claſſem habeat, quam ornare volumus, populus Romanus, priuatos ſine recuſatione remiges dare nobiſmetipſis primum imperemus. aurum, argentum, æs ſignatum omnes ſenatores craſtina die in publicum conferamus: ita vt annulos ſibi quiſque & coniugi & liberis & filio bullam, & quibus vxor filiæue ſunt, ſingulas vncias auri pondo relinquant: argenti, qui curuli ſella ſederunt: equi ornamenta & libras pondo, vt ſalinum patellamque deorum cauſa habere poſſint. cæteri ſenatores libram argenti tantum, æris ſignati quina millia in ſingulos patres familiæ relinquamus. Cæterum omne aurum, argentum, æs ſignatum, ad triumuiros menſarios extemplo deferamus. nullo ante ſenatuſconſulto facto, vt voluntaria collatio, & certamen adiuuandæ reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum equeſtris ordinis, dein reliquæ plebis.
hanc vnam viam, multa inter nos collocuti conſules inuenimus. In- B
gredimini dijs bene iuuantibus. reſpub. incolumis & priuatas res facile ſaluas præſtat. publica perdendo, tua nequicquam ſerues. In hæc tanto animo conſenſum eſt, vt gratiæ vltro conſulibus agerentur. ſenatu inde miſſo, pro ſe quiſq; aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina ſua vellent in publicis tabulis eſſe; vt nec triumuiri accipiendo, nec ſcribæ referendo ſufficerent. Hunc conſenſum ſenatus equeſter ordo eſt ſecutus, equeſtris ordinis plebs. ita ſine edicto, ſine cohortatione magiſtratus, nec remige in ſupplementum, nec ſtipendio reſpublica eguit: paratiſq; omnibus ad bellum, conſules in prouincias profecti ſunt. Neq; aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginienſes Romaniq; pariter varijs caſibus immiſtis, in ancipiti ſpe ac metu fuerint. Nam Romanis & in prouincijs, hinc in Hiſpania ad
uerſæ res, hinc proſperæ in Sicilia, luctum & lætitiam miſcuerant: C
& in Italia, cum Tarentum amiſſum damno & dolori: tum arx cum præſidio retenta præter ſpem, gaudio fuit: & terrorem ſubitum pauoremque vrbis Romæ obſeſſæ & oppugnatæ, Capua poſt dies paucos capta in lætitiam vertit. Tranſmarinæ quoq; res quadam vice penſatæ. Philippus hoſtis tempore haud ſatis opportuno factus: Ætoli noui adſciti ſocij, Attaluſq; Aſiæ rex, iam velut deſpondente fortuna Romanis imperium orientis. Carthaginienſes quoq; Capuam amiſſam, & Tarentum captum æquabant: & vt ad mœnia vrbis Romæ nullo prohibente ſe perueniſſe in gloria ponebant: ita pigebat irriti incœpti, pudebatque adeo ſe ſpretos, vt ſedentibus ipſis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hiſpaniam duceretur. ipſæ quoq; Hiſpaniæ quo propius ſpem venerant, tantis duobus duci-

A ducibus exercitibusque cæsis, debellatum ibi, ac pulsos inde Romanos esse, eo plus ab L. Martio tumultuario duce ad vanum & irritum victoriam redactam esse, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna, suspensa omnia vtrinq; erant, integra spe, integro metu, velut illo tempore primum bellum inciperent. Annibalem ante omnia angebat, quod Capua pertinacius oppugnata ab Romanis, quam defensa ab se, multorum Italiæ populorum animos auerterat: quos neque omnes tenere præsidijs, nisi vellet in multas paruasque partes carpere exercitum (quod minime tum expediebat) poterat: nec deductis præsidijs spei liberam, vel obnoxiam timori sociorum relinquere fidem. Præceps in auaritiam & crudelitatem animus, ad spolianda quæ tueri nequibat, vt vastata hosti relinquerentur, inclinauit. Id fœdum consilium cum incepto tum etiam exitu fuit. neque enim indigna patientium modo ab alienabantur animi, sed cæte-
B rorum etiam: quippe ad plures exemplum quam calamitas pertinebat. Nec consul Romanus tentandis vrbibus, sicunde spes aliqua se ostendisset, deerat. Salapiæ principes erant Dasius & Blasius: Dasius Annibali amicus, Blasius quantum ex tuto poterat, rem Romanam fouebat. & per occultos nuncios spem proditionis fecerat Marcello. sed sine adiutore Dasio res transigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis inopia consilij potioris, quam spe effectus, Dasium appellabat. at ille cum ab re auersus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Accersito vtroque, Annibal cum pro tribunali quædam ageret, mox de Blasio cogniturus, starentq; summoto populo accusator & reus: Blasius de proditione Dasium appellabat. Enimuero ille velut in manifesta re exclamat, sub oculis Annibalis secum de proditione agi. Annibali, atq; eis qui aderant, quo audacior res erat, minus similis veri visa est. æmulatio-
C nem profecto atq; odium esse: & id crimen afferri, quod quia testem habere non potuisset, liberius fingeretur. Ita inde dimissi sunt. nec Blasius ante abstitit tam audaci incœpto, quam idem obtundendo, docendoq; quam ea res ipsis patriæq; salutaris esset, peruicit, vt præsidium Punicum (hi autem Numidæ erant) Sapaliaque traderetur Marcello. Nec sine cæde multa tradi potuit. longe fortissimi equitum toto Punico exercitu erant. itaq; quanquam improuisa res fuit, nec vsus equorum in vrbe erat, tamen armis inter tumultum captis, & eruptionem tentauerunt: & cum euadere nequirent, pugnantes ad vltimum occubuerunt. nec plus quinquaginta ex his in potestatem hostium, viui venerunt, plusq; aliquanto damni hæc ala equitum amissa Annibali, quam Salapia fuit: nec deinde vnquam Pœnus, quo longe plurimum valuerat equitatu superior fuit. Per idem

tempus

tempus cum in arce Tarentina vix inopia tolerabilis esset, spem omnem præsidium quod ibi erat Romanum, præfectusq; præsidij atque arcis M. Liuius in commeatibus ab Sicilia missis habebant. qui vt tuto præterueherentur oram Italiæ classis viginti ferme nauium Rhegij stabat. Præerat classi commeatibusq; D. Quintius obscuro genere ortus, cęterum multis fortibus factis gloria militari illustris. primo quinq; naues, quarum maximæ duæ triremes à Marcello ei traditæ erant, habuit: postea rem impigre sæpe gerenti tres additæ quinqueremes: postremo ipse à socijs, Rheginisque, & à Velia & Pesto, debitas ex fœdere exigendo, classem XX. nauium, sicut ante dictum est, effecit. Huic ab Rhegio profectæ classi Democrates cum pari classe nauium Tarentinarum numero, quindecim millia ferme ab vrbe ad Sacriportum obuius fuit. Velis tum forte improuidus futuri certaminis Romanus veniebat: sed circa Crotonem Sibarimq; suppleuerat remigio naues: instructamque & armatam egregie pro magnitudine nauium classem habebat. & tum forte sub idem fere tempus & venti vis omnis cecidit, & hostes in conspectu fuere: vt ad componenda armamenta, expediendumq; remigem ac militem ad imminens certamen vix satis temporis esset. Raro aliás tantis animis iustæ concurrerunt classes: quippe cum in maioris discrimen rei, quam ipsæ erant, pugnarent. Tarentini, vt recuperata vrbe ab Romanis post centesimum prope annum, arcem etiam liberarent: spem commeatus quoq; hostibus, si nauali prælio possessionem maris ademissent, interclusuri: Romani vt retenta possessione arcis ostenderent, non vi aut virtute, sed proditione ac furto Tarentum amissum. Itaq; ex vtraq; parte signo dato, cum rostris concurrissent, neq; retro nauem inhiberent, nec dirimi ab se hostem paterentur, quam quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu: ita conserebant ex propinquo pugnam, vt non missilibus tantum, sed gladijs etiam prope collato pede præliarentur. Proræ inter se iunctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto stipatæ erãt naues, vt vix vllum telum in mari vanum intercideret. frontibus velut pedestris acies vrgebant: peruiæq; naues pugnantibus erant. Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis concurrerant inter se. in Romana naue ipse Quintius erat, in Tarentina Nico, cui Perconi fuit cognomen, non publico modo, sed priuato etiam odio inuisus atq; infestus Romanis: quod eius factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium simul pugnantem hortantemq; suos, incautum hasta transfigit. Ille simul atq; præceps cum armis procidit ante proram. victor Tarentinus in turbatam duce amisso nauem impigre transgressus, cum sum-

A summouisset hostes, & prora iam Tarentinorum esset, puppim ma-
le conglobati tuerentur Romani: repente & alia à puppi triremis
hostium apparuit. ita in medio circumuenta Romana nauis capi-
tur. hinc cæteris terror iniectus, vt prętoriam nauem captam videre:
fugientesq; passim, aliæ in alto mersæ, aliæ in terram remis abreptæ,
mox prædæ fuere Thurinis Metapontinisque. ex onerarijs, quę cum
commeatu sequebantur, per paucæ in potestatem hostium venere:
aliæ ad incertos ventos hinc atq; illinc obliqua transferentes vela,
in altum euectæ sunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Taren-
ti res gesta. nam ad quatuor millia hominum frumentatum egressa,
cum in agris passim vagarentur: Liuius, qui arci præsidioq; Roma-
no præerat, intentus in omnes occasiones gerendæ rei, C. Persium
impigrum virum cum duobus millibus armatorum ex arce emisit.
qui vage effusos per agros, palatosq; adortus, cum diu passim cæci-
B disset: paucos ex multis trepida fuga incedentes semiapertis porta-
rum foribus, in vrbem compulit: ne vrbs eodem impetu caperetur.
Ita æquatæ res ad Tarentum, Romanis victoribus terra, Tarentinis
mari. Frumenti spes quæ in oculis fuerat, vtrosq; frustrata pariter.
Per idem tempus Læuinus COS. iam magna parte anni circumacta,
in Siciliam veteribus nouisque socijs expectatus cum venisset, pri-
mum ac potissimum omnium ratus Syracusanis noua pace incon-
ditas componere res: Agrigentum inde quod belli reliquum erat,
tenebaturq; à Carthaginensium valido præsidio, duxit legiones. &
affuit fortuna incœpto. Hanno erat imperator Carthaginiensium,
sed omnem in Mutina Numidisq; spem repositam habebat. Per to-
tam Siciliam vagus prædas agebat ex socijs Romanorum: neq; in-
tercludi ab Agrigento vi aut arte vlla, nec quin erumperet vbi vellet,
prohiberi poterat. Hæc eius gloria quia iam imperatoris quoq; fa-
C mæ officiebat, postremo in inuidiam vertit: vt ne bene gestæ qui-
dem res iam Hannoni propter authorem satis lætæ essent. propter
quæ postremo præfecturam eius filio suo dedit, ratus cum imperio
authoritatem quoq; ei inter Numidas erepturum. quod longe ali-
ter euenit. nam veterem fauorem eius sua insuper inuidia auxit. neq;
ille indignitatem iniuriæ tulit: confestimq; ad Læuinum occultos
nuncios misit de tradendo Agrigento. per quos vt est facta fides,
compositusque rei gerendæ modus: portam ad mare ferentem Nu-
midæ cum occupassent, pulsis inde custodibus, aut cæsis, Romanos
ad idipsum missos in vrbem acceperunt. & cum agmine iam in me-
dia vrbis ad forum magno tumultu iretur: ratus Hanno non aliud
quam tumultum ac secessionem (id quod & ante acciderat) Numi-
darum esse, ad comprimendam seditionem processit. atq; ille, cum

ei mul-

ei multitudo maior quam Numidarum procul viſa, & clamor Romanus haud quaquam ignotus ad aures accidiſſet: prius quam ad ictum teli veniret, capeſſit fugam. per auerſam portam emiſſus, aſſumpto comite Epicide, cum paucis ad mare peruenit: nactiq; opportune paruum nauigium, relicta hoſtibus Sicilia, de qua per tot annos certatum erat, in Africam traiecerunt. alia multitudo Pœnorum Siculorumque ne tentato quidem certamine, cum cæci in fugam ruerent, clauſiq; exitus eſſent, circa portas cæſa. Oppido recepto Læuinus, qui capita rerum Agrigenti erant, virgis cœſos ſecuri percuſſit: cæteros, prædamq; vendidit, omnem pecuniam Romam miſit. Fama Agrigentinorum cladis Siciliam cum peruaſiſſet, omnia repente ad Romanos inclinauerunt. Prodita breui ſunt XX. oppida. ſex vi capta, voluntaria deditione in fidem venerunt ad quadraginta. Quarum ciuitatum principibus cum pro cuiuſq; merito conſul præmia, pœnaſq; exoluiſſet, coëgiſſetq; Siculos poſitis tandem armis ad agrum colendum animos conuertere: vt eſſet non incolarum modo alimentis frugifera inſula, ſed vrbis Romæ, atq; Italiæ (id quod multis ſæpe tempeſtatibus fecerat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam multitudinem ſecum in Italiam tranſuexit. Quatuor millia hominum erant, miſti ex omni colluuione, exules, obærati, capitalia auſi plerique, & cum in ciuitatibus ſuis, ac ſub legibus vixerant: & poſtquam eos ex varijs cauſis fortuna ſimilis conglobauerat, Agatirnæ per latrocinia ac rapinam tolerantes vitam. Hos neque relinquere Læuinus in inſula, tum primum noua pace coaleſcente, velut materiam nouandis rebus, ſatis tutum ratus eſt: & Rheginis vſui futuri erant ad populandum Brutium agrum, aſſuetam latrocinijs quærentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum eſt. In Hiſpania principio veris P. Scipio nauibus deductis, euocatiſq; edicto Tarraconem ſociorum auxilijs, claſſem onerariaſq; oſtium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem legiones ex hybernis conuenire cum iuſſiſſet, ipſe cum quinq; millibus ſociorum ab Tarracone profectus ad exercitum eſt: quo cum veniſſet, alloquendos maxime veteres millites, qui tantis ſuperfuerant cladibus, ratus, concione aduocata, ita diſſeruit: Nemo ante me nouus imperator militibus ſuis priusquam opera eorum vſus eſſet, gratias agere iure ac merito potuit. me vobis, prius quam prouinciam aut caſtra viderem, obligauit fortuna: primum, quod ea pietate erga patrem patruumq; meum, viuos mortuoſq; fuiſtis: deinde, quod amiſſam tanta clade prouinciæ poſſeſſionem, integram & populo Romano, & ſucceſſori mihi virtute veſtra obtinuiſtis. Sed cum iam benignitate deûm id paremus atque agamus, non vt ipſe manea-

A maneamus in Hiſpania, ſed ne Pœni maneant: nec vt pro ripa Iberi ſtantes arceamus tranſitum hoſtis, ſed vt vltro tranſeamus, transferamuſq; bellum: vereor ne cui veſtrum maius id, audaciuſq; concilium, quam aut pro memoria cladium nuper acceptarum, aut pro ætate mea videatur. Aduerſæ pugnę in Hiſpania nullius in animo q̃ meo, minus obliterari poſſunt. Quippe cui pater & patruus intra triginta dierum ſpacium, vt aliud ſuper aliud cumularetur familię noſtræ funus, interfecti ſunt. ſed vt familiares orbitas ac ſolitudo frangit animum: ita publica cum fortuna, tum virtus deſperare de ſumma rerum prohibet, eo fato, quo donata nobis ſors eſt, vt magnis omnibus bellis victi vicerimus. Vetera omitto, Porſenam, Gallos, Samnites: à Punicis bellis incipiam. Quot claſſes, quot duces, quot exercitus priore bello amiſſi ſunt? iam quid hoc bello memorem? omnibus aut ipſe adfui cladibus, aut quibus abfui, maxime vnus omniũ eas ſenſi. B Trebia, Thraſymenus, Cannę, quid aliud ſunt quam monumenta occiſorum exercituum conſulumq; Romanorum? adde defectionem Italię, Siciliæ maioris partis Sardinię: adde vltimum terrorẽ ac pauorem, caſtra Punica inter Anienẽ & mœnia Romana poſita, & viſum prope in portis victorem Annibalẽ. In hac ruina rerum ſtetit vna integra atq; immobilis virtus populi Romani. Hęc omnia ſtrata humi erexit ac ſuſtulit. Vos omnium primi milites poſt Cannenſem cladẽ vadenti Aſdrubali ad alpeis Italiamq; (qui ſi ſe cum fratre coniunxiſſet, nullum iam nomen eſſet populi Romani) ductu auſpicioq; patris mei obſtitiſtis. & hæ ſecundæ res illas aduerſas ſuſtinuerunt. Nunc benignitate deum omnium ſecunda proſpera, in dies lætiora ac meliora in Italia Siciliaq; geruntur. In Sicilia Syracuſę, Agrigentumq; captum, pulſi tota inſula hoſtes, receptaque prouincia in ditionem populi Romani eſt. In Italia Arpi C recepti, Capua capta: iter omne ab vrbe Roma trepida fuga emenſus Annibal, in extremum angulum agri Brutij compulſus, nihil iam maius precatur deos, quam vt incolumi cedere atque abire ex hoſtium terra liceat. Quid igitur minus conueniat milites, quam cum alię ſuper alias clades cumularentur, ac dij prope ipſi cum Annibale ſtarent, vos hic cum parentibus meis (æquentur enim ipſi etiam honore nominis) ſuſtinuiſſe labantem fortunam populi Romani: nunc eoſdem, quia illic omnia ſecunda lętaque ſunt, animis deficere? Nuper quoque quę acciderunt, vtinam tam ſine meo luctu, quam veſtro tranſiſſent. Nunc dii immortales imperij Romani præſides qui centuriis omnibus, vt mihi imperium iuberent dari, fuere authores, iidem auguriis auſpiciiſque & per nocturnos etiam viſus omnia læta ac proſpera portendunt, animus quoque

"meus, maximus mihi ad hoc tempus vates, præsagit nostram Hispa- A
"niam esse: breui extorre hinc omne Punicum nomen, maria terrasq;
"fœda fuga impleturum. Quod mens sua sponte diuinat, idem subij-
"cit ratio haud fallax. Vexati ab ijs socij nostram fidem per legatos
"implorant. tres duces discrepantes, prope vt defecerint alij ab alijs,
"trifariam exercitum in diuersissimas regiones distraxere. Eadem in
"illos ingruit fortuna, quæ nuper nos afflixit. nam & deseruntur ab
"socijs, vt prius ab Celtiberis nos: & diduxere exercitus, quæ patri, pa-
"truoq; mea causa exitij fuit. nec discordia intestina coire eos in vnū
"sinet, neq; singuli nobis resistere poterunt. Vos modo milites fauete
"nomini Scipionum, soboli imperatorum vestrorum, velut accisis re-
"crescenti stirpibus. Agite milites veteres, nouum exercitū, nouumq;
"ducem traducite Iberum: traducite in terras cum multis fortibus fa-
"ctis sæpe à vobis peragratas. Breui faciam, vt quemadmodum nunc
"noscitatis in me patris patruiq; similitudinem oris vultusq;, & linea- B
"menta corporis: ita ingenij, fidei, virtutisq; exemplū ac effigiem vo-
"bis reddam, vt reuixisse, aut renatum sibi quisq; Scipionem impera-
"torem dicat. Hac oratione accensis militum animis, relicto ad præ-
sidium regionis eius M. Syllano cum tribus millibus peditum, & tre-
centis equitibus, cæteras omnes copias (erant autem viginti quinq;
millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum traiecit. Ibi
quibusdam suadentibus, vt, quoniam in tres tam diuersas regiones
discessissent Punici exercitus, proximum aggrederetur: periculum
esse ratus, ne eo facto in vnum omnes contraheret, nec par esset v-
nus tot exercitibus, Carthaginem Nouam interim oppugnare sta-
tuit: vrbem cum ipsam opulentam suis opibus, tum hostium omni
bellico apparatu plenam (ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hispaniæ
obsides erant) sitam præterea cum opportune ad traijciendum in A-
fricam, tum super portum satis amplum quantæuis classi, & nescio C
an vnum in Hispaniæ ora, qua nostro, adiacet mari. Nemo omnium
quo iretur sciebat, præter C. Lælium. Is classe circummissus ita mo-
derari cursum nauium iussus erat, vt eodem tempore Scipio ab ter-
ra exercitum ostenderet, classis portum intraret. Septimo die ab Ibe-
ro Carthaginem ventum est. simul terra mariq; castra ab regione vr-
bis, quam Septentrionem versa est, posita; his ab tergo (nam frons
natura tuta erat) vallum obiectum. Etenim sita Carthago sic est: Si-
nus est maris media fere Hispaniæ ora, maxime Africo vento oppo-
situs, & quingentos passus introrsus retractus, paululo plus pas-
suum in latitudinem patens. huius in ostio sinus parua insula ob-
iecta ab alto, portum ab omnibus ventis, præterquam Africo, tu-
tum facit: ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse in quo
condita

A condita vrbs est; ab ortu solis & à meridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, paulum etiam ad Septentrionem fusum, incertæ altitudinis vtcunq; exæstuat aut deficit mare, continenti vrbem iugum ducentos fere & quinquaginta passus patens coniungit. Vnde cum tam parui operis munitio esset, non obiecit vallum imperator Romanus: seu fiduciam hosti superbe ostentans, siue vt subeunti sæpe ad mœnia vrbis recursus pateret. Cætera quæ munienda erant, cum perfecisset, naues etiam in portu, velut maritimam quoq; ostẽtans obsidionem, instruxit: circumuectusq; classem, cum monuisset præfectos nauium, vt vigilias nocturnas intenti seruarent (omnia vbiq; primo obsessum hostem conari) regressus in castra, vt consilij sui rationem, quod ab vrbe potissimum oppugnanda bellum orsus esset, militibus ostenderet, & spem potiundæ cohortando faceret, concione aduocata ita differuit: Ad vrbem vnam oppugnandum si B quis vos adductos credit, is magis operis vestri, quam emolumẽti rationem exactam milites habet. oppugnabitis enim vere mœnia vnius vrbis, sed in vna vrbe vniuersam ceperitis Hispaniam. Hic sunt obsides omnium nobilium regum populorumq;: qui simul in potestate vestra erunt, extemplo omnia quæ nunc sub Carthaginiensibus sunt, in ditionem tradent. hic pecunia omnis hostium, sine qua neq; illi gerere bellum possunt, quippe qui mercenarios exercitus alant: & quæ nobis maximo vsui ad conciliandos animos barbarorũ erit. hic tormenta, arma, armamenta, & omnis apparatus belli est, qui simul & vos instruet, & hostes nudabit. Potiemur præterea cum pulcherrima opulentissimaq; vrbe, tum opportunissima portu egregio: vnde terra mariq; quæ belli vsus poscunt, suppeditentur. quæ cum magna ipsi habebimus, tum dempserimus hostibus multo maiora. hæc illis arx, hoc horreum, ærarium, armamentarium, hoc omnium C rerum receptaculum est. huc rectus ex Africa cursus est. hæc vna inter Pyreneum & Gades statio, hinc omnis Hispania imminet Africę. Sed quoniã vos instructos & ordinatos cognosco, ad Carthaginem Nouam oppugnandam totis viribus, & bono animo transeamus. Cumq; omnes vna voce hoc faciendũ succlamarent, eos Carthaginem duxit. tum terra mariq; eam oppugnari iubet. Cõtra Mago Pœnorũ dux, cum terra mariq; instrui oppugnationẽ videret, & ipse copias ita disponit. Oppidanorũ duo millia ab ea parte qua castra Romana erãt, opponit: quingentis militib. arcẽ insedit: quingentos tumulo vrbis in orientem verso imponit: multitudinẽ aliam quo clamor, quo subita vis aduocasset, resistentem ad omnia occurrere iubet. Patefacta deinde porta eos quos in via ferente ad castra hostium instruxerat, mittit. Romani duce ipso præcipiente parũper cessere, vt

propiores subsidijs in certamine ipso summittendis essent. Et primo A haud impari stetere acie. subsidia deinde identidem summissa è castris non auerterunt solum in fugam hostes: sed adeo effusis institerunt, vt nisi receptui cecinisset, permisti fugientibus irrupturi fuisse in vrbem viderentur. Trepidatio vero non prælio maior quam tota vrbe fuit, multę stationes pauore atq; loca deserta sunt: relictiq; muri, cum qua cuiq; erat proximũ, desiluissent. Quod vbi versus Scipio in tumulũ, quem Mercurium Teutatem appellant, aduertit, multis partibus nudata defensorib. mœnia esse, omnes è castris excitos ire ad oppugnandum vrbem, & ferre scalas iubet: ipse trium præ se iuuenum validorum scutis oppositis (ingens enim iam vis omnis generis telorum è muris volabat) ad vrbem succedit. hortatur, imperat quæ in rem sunt: quodq; plurimum ad accendendos militum animos interrerat, testis spectatorq; virtutis atq; ignauiæ cuiusq; adest. Itaq; in vulnera ac tela ruunt: neq; illos muri, neq; superstantes armati arcere queunt, quin certatim ascendant. Et ab nauibus eodem tempore B ea quæ mari alluitur pars vrbis oppugnari cœpta est. cæterũ tumultus inde maior quam vis videri poterat. Dum applicant, dum partim exponunt scalas militesq;, dum qua cuiq; proximum est, in terram euadere properant: ipsa festinatione & certamine alij alios impediunt. inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros, & vis magna & ingens copia congesta telorũ suppeditabat. Sed neq; viri, nec tela, nec quicquam aliud æque quam mœnia ipsa sese defendebant. raræ enim scalæ altitudini æquari poterant: & quo quæq; altiores, eo infirmiores erant. itaq; cum summus quisq; euadere non posset, subirent tamen alij, onere ipso frangebantur. quidam stantibus scalis, cum altitudo caliginem oculis offudisset, ad terrã delati sunt. Et cum passim homines scalæq; ruerent, & ipso successu audacia atq; alacritas hostium cresceret, signum receptui datum est, quod spem C non præsentis modo ab tanto certamine ac labore quietis obsessis, sed etiam in posterum dedit, scalis & corona capi vrbem non posse: opera & difficilia esse, & tempus datura ad ferendam opem imperatoribus suis. Vix prior tumultus conticuerat, cum Scipio ab defessis iam vulneratisq; recentes integrosq; alios accipere scalas iubet, & vi maiore aggredi vrbem. ipse, vt ei nunciatũ est æstum decedere: quod per piscatores Tarraconenses, nunc leuibus cymbis, nunc vbi eæ sederent, vadis peruagatos per stagnum, compertum habebat, facilem pedibus ad murũ transitũ dari: eo armatos duxit. Mediũ ferme diei erat: & ad id, quod sua sponte cedente in mare æstu trahebatur aqua, acer etiam Septentrio ortus inclinatum stagnum eodem quo æstus ferebat: & adeo nudauerat vada, vt alibi vmbilico tenus aqua esset,

alibi

A alibi genua vix ſuperaret. Hoc cura ac ratione compertum, in prodigium ac deos vertens Scipio, qui ad tranſitum Romanis mare verterent, & ſtagna auferrent, viaſq; ante nunquam initas humano veſtigio aperirent: Neptunum iubebat ducẽ itineris ſequi, ac medio ſtagna euadere ad mœnia. Ab terra ingens labor ſuccedentibus erat: nec altitudine tantum mœnium impediebantur: ſed quod euntes ad ancipites vtrinq; ictus ſubiectos habebant Romanos: vt latera infeſtiora ſubeuntibus, quã aduerſa corpora eſſent. At parte in alia quietus, & per ſtagnum facilis tranſitus, & in murum aſcenſus inde fuit. nam neq; opere emunitus erat, vt vbi ipſius loci ac ſtagni præſidio ſatis creditum foret: nec vlla armatorum ſtatio, aut cuſtodia oppoſita, intentis omnibus ad opem eo ferendam, vnde periculum oſtendebatur. Vbi vrbem ſine certamine intrauere, pergunt inde quanto maximo curſu poterant, ad eam portam circa quam omne contra-

B ctum certamen erat, in quod adeo intenti omnium non animi ſolum fuerant, ſed etiam oculi aureſq; oppugnantiũ, ſpectantiumq; & adhortantiũ pugnantes, vt nemo ante ab tergo ſenſerit captam vrbem, quam tela in auerſos inciderunt, & vtrinq; ancipitem hoſtem habebant. tunc turbatis defenſoribus metu, & mœnia capta, & porta intus foriſq; pariter refringi cœpit: & mox cędendo confractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt. Magna multitudo & muros tranſcendebat, ſed hi paſſim ad cædem oppidanorum verſi. illa quæ portam ingreſſa erat iuſta acies, cum ducibus, cum ordinibus media vrbe in forum proceſſit. Inde cum duobus itineribus fugientes videret hoſtes: alios ad tumulum in orientem verſum, qui tenebatur quingentorum militum præſidio: alios in arcem, in quam & ipſe Mago cum omnibus fere armatis qui muris pulſi fuerant, refugerat: partem copiarum ad tumulum expugnandum mittit, ipſe

C ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu eſt captus: & Mago arcem conatus defendere, cum omnia hoſtium plena videret, neq; ſpem vllam eſſe, ſe arcemq; & præſidium dedidit. Quoad dedita arx eſt, cædes tota vrbe paſſim factæ: nec vlli puberum qui obuius fuit, parcebatur. Tum ſigno dato cædibus finis factus. ad prædam victores verſi. quæ ingens omnis generis fuit. Liberorum capitum virilis ſexus ad X. millia capta. inde qui ciues nouæ Carthaginis erant, dimiſit. vrbemq;, & ſua omnia quæ reliqua eis bellum fecerat, reſtituit. Opifices ad duo millia hominum erant. eos publicos fore populo Romano eduxit, cum ſpe propinqua libertatis, ſi ad miniſteria belli enixe operam nauaſſent. cæteram multitudinem incolarum iuuenum ac validorum ſeruorum in claſſem ad ſupplementum remigum dedit: & auxerat nauibus octo captiuis claſſem. Extra hanc multitudinem

Hiſpanorum obſides erant:quorum perinde ac ſi ſociorum liberi eſ- A
ſent,cura habita.Captus & apparatus ingẽs belli,catapultæ maximæ
ferme centũ viginti,minores CCLXXXI baliſtæ maiores XXIII.
minores LII. ſcorpionum maiorum minorumq;,& armorum telo-
rumq; ingens numerus.ſigna militaria LXXIIII. Et auri argentiq;
relata ad imperatorem magna vis. pateræ aureæ fuerũt CCLXXVI.
librales ferme omnes pondo: argenti facti ſignatiq; decem & octo
millia, & CCC. pondo: vaſorum argenteorum magnus numerus.
Hæc omnia C.Flaminio quæſtori appenſa adnumerataq; ſunt.triti-
ci XL. millia modiorũ,hordei CCLXX. Naues onerariæ CXIII.
in portu expugnatæ, captæq;: quædam cum ſuis oneribus, frumen-
to,armis,ære præterea,ferroq;, & linteis,& ſparto,& nauali alia ma-
teria ad claſſem ædificandam, vt minimum omnium inter tantas o-
pes bellicas Carthago ipſa fuerit. Eo die Scipio C.Lælio cum ſocijs
naualibus vrbem cuſtodire iuſſo,ipſe in caſtra legiones reduxit, feſ- B
ſoſq; milites omnibus vno die belli operibus (quippe qui & acie di-
micaſſent, & in capienda vrbe tantum laboris periculiq; adiſſent:
& capta, cum ijs qui in arcẽ confugerant, iniquo etiã loco pugnaſ-
ſent) curare corpora iuſſit.Poſtero die militib. naualibuſq; ſocijs cõ-
uocatis, primum dijs immortalibus laudes gratiaſq; egit: qui ſe nõ
vrbis ſolum opulentiſſimæ omnium in Hiſpania vno die compotem
feciſſent, ſed ante eo congeſſiſſent omnis pene Africæ atq; Hiſpa-
niæ opes, vt neq; hoſtibus quicquam relinqueretur, & ſibi ac ſuis o-
mnia ſupereſſent. Militum deinde virtutem collaudauit, quod eos
non eruptio hoſtium, non altitudo mœnium, non inexplorata ſta-
gni vada,non caſtellum in alto tumulo ſitum, non munitiſſima arx
deterruiſſet, quo minus tranſcenderent omnia, perrumperentq;.
Itaq; quanquam omnibus omnia deberet: præcipuum tamen mu-
ralis coronæ decus eius eſſe, qui primus murum aſcendiſſe ſe profi- C
teretur, qui ſe dignum eo duceret dono. Duo profeſſi ſunt, Q.Tre-
bellius centurio legionis quartę, & Sex.Digitius ſocius naualis.Nec
ipſi tam inter ſe acriter contendebant, quam ſtudia excitauerant v-
terq; ſui corporis hominum.ſocijs C.Lælius præfectus claſſis, legio-
narijs M.Sempronius Tuditanus aderat. Ea contentio cum prope
ſeditionem veniret: Scipio tres recuperatores cum ſe daturum pro-
nunciaſſet,qui cognita cauſa,teſtibuſq; auditis,iudicarẽt,vter prior
in oppidum tranſcendiſſet:C.Lęlio, & M.Sempronio aduocatis par-
tis vtriuſq; P.Cornelium Caudinum de medio adiecit: eoſq; tres re-
cuperatores conſidere, & cauſam cognoſcere iuſſit. Cum res eo ma-
iore ageretur certamine, quod amoti tantæ dignitatis non tam ad-
uocati, quam moderatores ſtudiorum fuerãt: C.Lælius relicto con-
ſilio,

A ſilio, ad tribunal ad Scipionem accedit: eumq; docet, rem ſine modo ac modeſtia agi: ac prope eſſe, vt manus inter ſe conſerant. Cæterum etiã ſi vis abſit, nihilominus deteſtabili exemplo rem agi: quippe vbi fraude ac periurio decus petatur virtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc claſſicos, per omnes deos paratos iurare magis quę velint, quam quæ ſciant: vera eſſe, & obſtringere periurio non ſe ſolum, ſuumq; caput, ſed ſigna militaria & aquilas, ſacramentiq; religionem. Hæc ſe ad eum de ſententia P. Cornelij & M. Sempronij deferre. Scipio collaudato Lælio, ad concionem vocauit, pronunciauitq;, ſe ſatis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum aſcendiſſe: ſeq; eos ambos virtutis cauſa coronis muralibus donare. Tum reliquos prout cuiuſq; meritum virtuſq; erat, donauit: ante omnes C. Lælium præfectum claſſis, & omni genere laudis ſibimetipſi æquauit, & corona aurea ac XXX. bobus do-

B nauit. Tum obſides ciuitatum Hiſpaniæ vocari iuſſit, quorũ quantus numerus fuerit, piget ſcribere: quippe cum alibi CCC. ferme, alibi DCCXXV. fuiſſe inueniam. Æque & alia inter authores diſcrepant. Præſidium Punicum alius X. alius VII. alius haud plus quam duum millium fuiſſe ſcribit. Capta alibi X. millia capitum, alibi ſupra V. & XX. inuenio. Scorpiones maiores minoreſq; ad LX. captos ſcripſerim, ſi authorem Græcum ſequar Silenum: ſi Valerium Antiatem, maiorũ ſcorpionum VI. millia, minorum XIII. adeo nullus mentiendi modus eſt. Ne de ducibus quidem conuenit, pleriq; Lælium præfuiſſe claſſi, ſunt qui M. Iunium Syllanum dicant. Armen præfuiſſe Punico præſidio, deditumq; Romanis, Antias Valerius: Magonem alij ſcriptores tradunt. Non de numero nauium captarum, non de pondere auri atq; argenti, & redacta pecunia conuenit. Si aliquibus aſſentiri neceſſe eſt, media ſimilia veri ſunt. Cæ-

C terum Scipio vocatis obſidibus, primum vniuerſos bonum animum habere iuſſit. veniſſe eos in populi Romani poteſtatem, qui beneficio quam metu obligare homines malit: exteraſq; gentes fide ac ſocietate iunctas habere, quam triſti ſubiectas ſeruitio. deinde acceptis nominibus ciuitatum, recenſuit captiuos, quot cuiuſq; populi eſſent, & nuncios domum miſit, vt ad ſuos quiſq; recipiendos veniret. ſi quarum forte ciuitatum legati aderant, eis præſentibus ſuos reſtituit. cæterorũ curam benigne tuendorum C. Flaminio quæſtori attribuit. Inter hæc è media turba obſidum mulier magno natu, Mandonij vxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit: obteſtariq; cœpit, vt curam cultumq; fœminarũ impenſius cuſtodibus commendaret. Cum Scipio nihil profecto defuturũ ijs diceret: tũ rurſus mulier, Haud magni iſta facimus,

inquit, quid enim huic fortunæ non satis est? alia me angit cura, ætatem harum intuentem: nam ipsa iam extra periculum iniuriæ muliebris sum. simul ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant, aliæq; nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio: Meæ, populiq; Romani disciplinæ causa facerem, inquit, ne quid quod sanctum vsquam esset, apud nos violaretur. nunc vt id curem impensius, vestra quoq; virtus dignitasq; facit, quæ nec in malis quidem oblitæ decoris matronalis estis. Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas: tueriq; haud secus verecunde ac modeste, quam hospitum coniuges ac matres iussit. Captiua deinde à militib. adducitur ad eum adulta virgo, adeo eximia forma, vt quacunq; incedebat, conuerteret omnium oculos. Scipio percontatus patriam, parentesq;, inter cætera accepit, desponsatam eam principi Celtiberorum adolescenti, cui Allucio nomen erat. Extemplo igitur parentibus sponsoq; ab domo accitis, cum interim audiret deperire eum sponsæ amore: vbi primũ venit, accuratiore eum sermone quam parentes alloquitur. Iuuenis, inquit, iuuenem appello, quo minus sit inter nos huius sermonis verecundia. Ego, cum sponsa tua capta à militibus nostris ad me deducta esset, audiremq; eam tibi cordi esse, & forma faceret fidem: quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, præsertim recto & legitimo amore, & nõ respublica animum nostrum occupasset: veniam mihi dari sponsam impensius amanti vellem: tuo, cuius possum, amori faueo. Fuit sponsa tua apud me eadẽ qua apud soceros tuos parentesq; suos verecundia: seruata tibi est, vt inuiolatum, & dignum me teq; dari tibi donum posset. hanc mercedẽ vnam pro eo munere paciscor: amicus populo Romano sis. & si me virum bonum credis esse, quales patrem, patruumq; meum iam ante hæ gentes norant: scias multos nostri similes in ciuitate Romana esse: nec vllum in terris populum hodie dici posse, quem minus tibi hostem tuisq; esse velis, aut amicum malis. Cum adolescens simul pudore gaudioq; perfusus, dextrã Scipionis tenens, deos omnes inuocaret ad gratiam illi pro se referendam, quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo, atq; illius erga se merito esset: parentes inde cognatiq; virginis appellati, qui quoniam gratis sibi redderetur virgo, ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus: orare Scipionem, vt id ab se donum acciperet, cœperunt: haud minorem eius rei apud se gratiam futuram affirmantes, quam redditæ inuiolatæ foret virginis. Scipio, quando tantopere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit. vocatoque ad se Allucio: Super dotem, inquit, quam accepturus à socero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent. aurumque tollere, ac sibi habere iussit.

A B C

A iussit. His lætus donis honoribusque dimissus domum, impleuit populares laudibus & meritis Scipionis. Venisse diis simillimum iuuenem, vincentem omnia cum armis, tum benignitate ac beneficiis. Itaque delectu clientium habito, cum delectis mille & CCCC. equitibus intra paucos dies ad Scipionem reuertit. Scipio retentum secum Lælium, dum captiuos obsidesque & prædam ex consilio eius disponeret: rebus omnib. compositis, data quinquereme, captiuis cum Magone, & quindecim fere senatoribus, qui simul cum eo capti erāt, in naue impositis, nuncium victoriæ Romam mittit. ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat, exercendis naualibus pedestribusque copiis absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor millium spacio decurrerunt. secundo die arma curare & tergere ante tentoria iussit, tertio die sudibus inter se in modum iustæ pugnæ concurrerunt: præpilatisq; missilibus iaculati sunt. B quarto die quies data. quinto iterum in armis concursum est. Hunc ordinem laboris quietisque quoad Carthagine morati sunt, seruauerunt. Remigio classici milites tranquillo in altum euecti, agilitatem nauium simulacris naualis pugnæ experiebantur. Hæc extra vrbem terra mariq; corpora simul animosq; ad bellum acuebant. Vrbs ipsa strepebat apparatu belli, fabris omnium generum in publica officina inclusis. dux cuncta pari cura obibat: nunc in classe ac nauali erat, nunc cum legionibus decurrebat, nunc operibus aspiciendis tempus dabat, quæq; in officinis, quæq; in armamentario ac naualibus fabrorum multitudo plurima in singulos dies certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, refectisq; quos quassauerat muris, dispositisq; præsidiis ad custodiam vrbis, Tarraconem est ꝑfectus, à multis legationibus protinus in via aditus: quas partim dato respõso ex itinere dimisit, partim distulit Tarraconem, quo omnibus C nouis veteribusq; sociis edixerat conuentum. Et cuncti fere qui cis Iberum incolunt populi, multiq; etiam vlterioris Hispaniæ conuenerunt. Carthaginiensium duces primo ex industria famã captæ Carthaginis compresserant: deinde vt clarior res erat, quam vt tegi ac dissimulari posset, eleuabant verbis: nec opinato aduentu, ac prope furto vnius diei vrbem vnam Hispaniæ interceptam. cuius rei tam paruæ præmio elatum insolentem iuuenem immodico gaudio speciem magnæ victoriæ imposuisse. at vbi appropinquare tres duces, tres victores hostium exercitus audisset, occursuram ei extemplo domesticorum funerum memoriam. Hæc in vulgus iactabant, haudquaquam ipsi ignari, quantum sibi ad omnia virium Carthagine amissa decessisset.

DECADIS TERTIAE LIB. VII. A

EPITOME.

CN. Fuluius prætor cum exercitu ab Annibale cæsus est. Meliore euentu à Claudio Marcello Cos. aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal noctu recessit. Marcellus insecutus est: & subinde cedentem pressit, donec effugeret. Priore pugna Annibal superior fuit: Marcellus in sequenti. Fabius Maximus pater consulis Tarentinos per deditionem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit, & vicit. inter alia captum puerum regalem eximiæ formæ ad auunculum Masanissam cum donis misit. Cl. Marcellus, T. Quintius Crispinus Coss. speculandi causa egressi è castris, insidijs ab Annibale circumuenti sunt. Marcellus occisus fuit: Crispinus fugit. Res præterea à P. Sulpitio prætore aduersus Philippum & Achæos gestas continet. B *Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum & octo, ex quo numero apparuit, quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populo Romano abstulisset. Asdrubal, qui cum exercitu nouo transcenderat Alpes: vt se Annibali coniungeret: cum millibus hominum LVI. cæsus est. M. Liuij consulis ductu, non minore opera Claudij Neronis consulis, qui cum Annibali oppositus esset: relictis castris, ita vt inimicum falleret, electa manu profectus, Asdrubalem circumuenit.*

Ic status rerum Hispaniæ erat. In Italia consul Marcellus, Salapia per proditionem recepta, Maroneã & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præsidij causa relictæ erant, oppressa. prædæ aliquantum eius militi fuit C concessum. tritici quoque CCXL. millia modium, & CX. millia hordei inuenta. Cæterum nequaquam inde tantum gaudij fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul ab Herdonea vrbe. Castra ibi Cn. Fuluius proconsul habebat, spe recipiundæ Herdoneæ, quæ post Cannensem cladem ab Romanis defecerat, nec loco satis tuto posita, nec præsidiis firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea, quod labare iis aduersus Pœnum fidem senserat. Postquam Salapia amissa excessisse his locis Annibalem in Brutios auditum est, ea omnia ab Herdonea per occultos nuncios delata Annibali, simul curam sociæ retinendæ vrbis, & spem fecere incautum hostem aggrediendi. Exercitu

expedito,

A expedito, ita vt famam quoque præueniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit. & quo plus terroris hoſti obiiceret, acie inſtructa acceſſit. Par audacia Romanus, conſilio & viribus impar, copiis raptim eductis conflixit: quinta legio & ſexta alacriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal ſigno equitibus dato, vt cum pedeſtres acies occupaſſent præſenti certamine oculos animosque, circumuecti, pars caſtra hoſtium, pars terga pugnantium inuaderent: ipſe. Cn. Fuluij ſimilitudinem nominis, quod Cn. Fuluium prætorem biennio ante in iiſdem deuicerat locis, increpans, ſimilem euentum pugnæ fore affirmabat. Neque ea ſpes vana fuit. nam cum comminus acie & peditum certamine multi cecidiſſent Romanorum, ſtarent tamen ordines ſignaque: equeſtris tumultus à tergo, ſimul à caſtris clamor hoſtilis auditus, ſextam ante legionem quæ in ſecunda acie poſita prior ab Numi-
B dis turbata eſt: quintam deinde, atque eos qui ad prima ſigna erant, auertit. Pars in fugam effuſi, pars in medio cæſi: vbi & ipſe Cn. Fuluius cum duodecim tribunis militum cecidit. Romanorum ſociorumque quot cæſa in eo prælio millia ſint, quis pro certo affirmet, cum tredecim millia alibi, alibi haud pluſquam ſeptem inueniam? Caſtris, prædaque victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuiſſe ad Romanos comperit, nec manſuram in fide ſi inde abſceſſiſſet, multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit: principes qui cum Fuluio colloquia occulta habuiſſe comperti ſunt, perempti. Romani, qui ex tanta clade euaſerant, diuerſis itineribus ſemiermes ad Marcellum conſulem in Samnium confugerunt. Marcellus nihil admodum tanta clade territus, literas Romam ad ſenatum de duce & exercitu ad Herdoneam amiſſo ſcribit. Cæterum eundem ſe, qui poſt Cannenſem
C pugnam ferocem victoria Annibalem contudiſſet, ire aduerſus eum, breuem illi lætitiam qua exultet facturum. Et Romæ quidem cum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum erat. Conſul ex Samnio in Lucanos tranſgreſſus ad Numiſtronem in cōſpectu Annibalis loco plano, cum Pœnus collem teneret, poſuit caſtra. addidit & aliam fidentis ſpeciem, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectauit Annibal, vt ſigna portis efferri vidit. Ita tamen aciem inſtruxerunt, vt Pœnus dextrum cornu in collem erigeret, Romani ſiniſtrum ad oppidum applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendiſſent, feſſæque pugnando primæ acies eſſent, ab Romanis prima legio & dextera alia, ab Annibale Hiſpani milites & funditores Baleares, elephanti quoque, commiſſo iam certamine, in prælium acti. Diu pugna neutro inclinata ſtetit.

Primæ

Primæ legioni tertia, dexteræ alæ sinistra subit. & apud hostes inte- A
gri à fessis pugnam accepere. Nouum atq; atrox prælium ex tam segni repente exarsit, recentibus animis corporibusq;: sed nox incerta victoria diremit pugnātes. Postero die Romani ab sole orto in multum diem stetere in acie; vbi nemo hostium aduersus prodiit, spolia per ocium legere, & congestos in vnum locum cremauere suos. Nocte insequenti Annibal silentio mouit castra, & in Apuliā abiit. Marcellus vbi lux fugam hostium aperuit, sauciis cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositoq; his L. Furio Pupurione tribuno militum, vestigiis institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab stationibus procursaretur, mista equitum peditumq; tumultuosa magis prælia quam magna, & ferme omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus sine vllo memorando certamine, cum Annibal nocte signa moueret, locum insidiis quærens: Marcellus nisi certa luce, & explorato ante, non sequeretur. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum ven- B
dendis, agro qui publicatus fuerat, locando (locauit autem omnem frumento) tempus terit, ne deesset materia in Campanos sæuiendi, nouum in occulto gliscens per indicium protractum est facinus. milites ædificijs emotos, simul vt cum agro tecta vrbis fruenda locarentur: simul metuens ne suum quoq; exercitum, sicut Annibalis, nimia vrbi amœnitas emolliret: in portis murisq; sibimetipsos tecta militariter coegerat ædificare. erant autem pleraq; ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta omnia, velut de industria alimentis ignis. Hæc noctis vna hora vt omnia incenderent, C L X X. Campani principibus fratribus Blosiis, coniurauerāt, indicio eius rei ex familia Blosiorum facto, portis repente iussu proconsulis clausis, cum ad arma signo dato milites concurrissent, cōprehensi omnes qui in noxia erant, & quęstione acriter habita, dam- C
nati necatique. indicibus libertas, & æris dena millia data. Nucerinos & Acerranos quærentes vbi habitarēt non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fuluius ad senatum misit. Acerranis permissum vt ædificarent quæ incensa erant. Nucerrini Atellam quia id maluerant, Atellanis Calatiam migrare iussis, traducti. Inter multas magnasque res quæ nunc secundæ, nunc aduersæ occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquilius in Ætoliam legati ad frumentum coemendum, quod Tarētum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu vrbano, par numerus Romanorum sociorumque eodem in præsidium cum frumento missi sunt. Iam æstas in exitu erat, comitiorumq; consulariū instabat tēpus. sed literæ Marcelli negantis

gantis

A gantis è republica esse, vestigium abscedi ab Annibale, cui cedenti, certamenq; abnuenti, grauius ipse instaret: curam iniecerant, ne aut consulem tum maxime res agentem à bello auocarent, aut in annum consules deessent. optimũ visum est, quanquam extra Italiam esset, Valerium potius consulem ex Sicilia reuocari. Ad eum literæ iussu senatus ab L. Manlio prætore vrbis missæ cum literis consulis M. Marcelli: vt ex iis nosceret, quæ causa patribus eum potius quam collegã reuocandi ex prouincia esset. Eo fere tempore legati ab rege Syphace Romam venerunt, quę is prospera prælia rex cum Carthaginiensibus fecisset, memorantes. Regem nec inimiciorem vlli populo quam Carthaginiensi, nec amiciorem quam Romano affirmabant esse. misisse eum antea legatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios Scipiones, imperatores Rom. nunc ab ipso velut fonte petere Romanã amicitiam voluisse. Senatus non legatis modo benigne re-
B spondit, sed & ipse legatos cum donis ad regem misit, L. Genutium, P. Petellium, P. Popilium. Dona tulere, togam & tunicã purpuream, sellam eburneam, paterã auream ex quinq; pondo factam. Protinus & alios Africæ regulos iussit adire. iis quoq; quæ darentur, portata, togę prætextę, & ternum pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramq; reges M. Attilius, & M. Acilius legati ad commemorandam renouandamq; amicitiam missi dona tulere: Regi togam & tunicam purpuream cum sella eburnea: Reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo. Multa æstate qua hæc facta sunt, ex propinquis vrbibus agrisq; nunciata sunt prodigia. Tusculi agnum cum vbere lactanti natum: Iouis ædis culmen fulmine ictum ac prope omni tecto nudatum. Iisdem ferme diebus Anagniæ terram ante portam ictam diem ac noctem sine vllo ignis alimento arsisse: & aues ad compitum Anagninum in luco Dianę nidos in arboribus
C reliquisse. Tarracinę in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ lasciuientium piscium more exultasse. Tarquiniis porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate ad lucum Feronię IIII. signa sanguine multo diem ac noctem sudasse Hæc prodigia hostiis maioribus procurata decreto pontificum: & supplicatio diem vnum Romę ad omnia puluinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ lucum indicta. M. Valerius consul literis excitus, prouincia exercituq; mandato Cincio prætori, M. Valerio Messala præfecto classis cum parte nauium in Africam prędatum simul, speculatumque, quę populus Carthaginiensis ageret pararetq;, misso: ipse X. nauibus Romam profectus cum prospere peruenisset, senatum extemplo habuit. ibi de suis rebus gestis commemorauit. Cum annos prope LX in Sicilia terra mariq; sępe magnis cladibus bellatũ

esset,

esset, se eam prouinciam confecisse. neminem Carthaginiensem in A Sicilia esse: neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, non esse. omnes in vrbes, agrosque suos reductos, arare, serere: desertam recoli tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, populoque Romano pace ac bello fidissimum annonæ subsidium. Exin Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in senatum introductis, honores omnibus ad exsoluendam fidem consulis habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis ex authoritate patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur. M. Valerius Messala L. nauibus cum ante lucem ad Africam accessisset, improuiso in agrum Vticensem excursionem fecit: eumq; late depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naues rediit, atque in Siciliam transmisit: tertiodecimo die quam profectus inde erat, Lilybæum reuectus. Ex captiuis quæstione habita, hæc comperta: consulique Læuino omnia B ordine perscripta, vt sciret in quo statu res Africæ essent. Quinque millia Numidarum cum Masanissa Galæ filio acerrimo iuuene Carthagine esse: & alios per totam Africam milites mercede conduci, qui in Hispaniam ad Asdrubalem traiicerentur, vt is quam maximo exercitu primo quoque tempore in Italiam transgressus iungeret se Annibali. in eo positam victoriam credere Carthaginienses. classem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamq; se credere breui traiecturam. Hæc recitata à consule, ita mouere senatum. vt non expectanda comitia consulis censeret, sed dictatore comitiorum habendorum causa dicto, extemplo in prouinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quod consul in Sicilia se M. Valerium Messalam, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse aiebat: patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus ple- C bis cum de ea re consuleret, ita decreuit senatus, vt consul prius quam ab vrbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: eumque quem populus iussisset, dictatorem diceret. si consul noluisset, prætor vrbanus populum rogaret: si ne is quidem vellet, tum tribuni ad plebem ferrent. Cum consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset: prætoremque vetuisset rogare: tribuni plebis rogarunt, plebesque sciuit, vt Q. Fuluius qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. Sed quo die id plebis concilium futurum erat, consul clam nocte in Siciliam abiit, destituitq; patres literas ad M. Claudium mittendas censuerunt, vt desertæ à collega reipublicæ subueniret, diceretque quem populus iussisset, dictatorem. Ita à M. Claudio consule Q. Fuluius dictator dictus. &

ex eo-

A ex eodem plebiscito à Q. Fuluio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitum dictus. Dictator posteaquam Romam venit, Cn. Sempronium Blesum legatum, quem ad Capuam habuerat, in Hetruriam prouinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnij prætoris: quem vt Capuæ exercituique suo præesset, literis exciuit. ipse comitia quem diem primum potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremq; iniecto, perfici non potuerant. Galeria iuniorum, quæ sorte prærogatiua erat, Q. Fuluium & Q. Fabium consules dixerat. eodemque iure vocatæ reliquæ inclinassent, ni tribuni plebis C. & L. Ariani se interposuissent: qui neque magistratum continuari satis ciuile esse aiebant: & multo fœdioris exempli, eum ipsum creari qui comitia haberet. itaque si suum nomen dictator acciperet, se comitiis intercessuros: si aliorum præterquam ipsius ratio haberetur, comitiis se moram non facere. Di-
B ctator causam comitiorum authoritate Senatus, plebiscito, exemplisque tutabatur. Nam Cn. Seruilio COS. cum Flaminius alter consul ad Thrasymenum cecidisset, ex authoritate patrum ad plebem latum, plebemque sciuisse, vt quoad bellum in Italia esset, ex iis qui consules fuissent, quos & quoties vellet, reficiendi consules populo ius esset. exemplaq; ea in re se habere, vetus L. Posthumij Megilli: qui interrex iis comitiis quæ ipse habuisset, Consul cum Cn. Iunio Bubulco creatus esset: recens Q. Fabij, qui sibi continuari consulatum, nisi id bono publico fieret, profecto nunquam siuisset. His orationibus cum diu certatum esset, postremo ita inter dictatorem ac tribunos conuenit, vt eo quod censuisset Senatus, staretur. Patribus id tempus reipublicæ visum est, vt per veteres & expertos, bellique peritos imperatores respublica gereretur: itaque moram fieri comitiis non placere. Concedentibus tribu-
C nis, comitia habita. Declarati consules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fuluius Flaccus III. Prætores inde creati, L. Veturius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis, Q. Fuluius dictatura se abdicauit. Extremo æstatis huius classis Punica nauium XL. cum præfecto Amilcare in Sardiniam traiecta, Olbiensem primo, dein postquam ibi P. Manlius Volso prætor cum exercitu apparuit, circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanum agrum vastauit: & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot, suffectique. C. Seruilius pontifex factus in locum T. Octacilij Crassi. Decemuir item sacris faciundis in locum T. Sempronij T. F. Longi T. Sempronius C. F. Longus suffectus. M. Martius rex sacrorum mortuus est: & M. Æmylius Pappus maximus

V.C (beside line 1)
545. (beside line "tum, Q. Fuluius Flaccus III.")

mus curio: neq; in eorum locum sacerdotes eo anno suffecti. Et censores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Crassum pontificem maximum. Crassus Licinius nec consul nec prætor ante fuerat, quam censor est factus. ex ædilitate gradum ad censuram fecit. Sed hi censores neque senatum legerunt, nec quicquam publicæ rei egerunt. mors diremit L. Veturij. inde & Licinius censura se abdicauit. Ædiles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos Romanos diem vnum instaurarunt. Ædiles plebis Q. Catius, & L. Porcius Licinius ex multatitio argento signa ænea ad Cereris dedere: & ludos pro temporis eius copia magnifice apparatos fecerunt. Exitu anni huius die IIII. & XXX. quam ab Tarracone profectus erat Lælius, Romam venit. isq; cum agmine captiuorum ingressus vrbem magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, captam Carthaginem caput Hispaniæ vno die, receptasq; aliquot vrbes, quæ defecissent: nouasq; in societatem ascitas: exposuit. Ex captiuis comperta his fere congruentia, quæ in literis fuerant M. Valerij Messalæ. Maxime mouit patres Asdrubalis transitus in Italiam, vix Annibali atq; eius armis obsistentem. Productus in concionem Lælius eadem disseruit. Senatus ob res feliciter à P. Scipione gestas supplicationem in vnum diem decreuit. C. Lælium primo quoq; tempore cum quibus venerat nauibus, redire in Hispaniam iussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli multis authoribus: haud nescius quosdam esse, qui anno insequenti captam tradiderint. Sed mihi minus simile veri visum est, annum integrum Scipionem nihil gerendo in Hispania consumpsisse. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fuluio Flacco quartum Coss. Idibus Martiis, quo die magistratum inierũt, Italia ambobus prouincia decreta: regionibus tamen partitum imperium, Fabius ad Tarentum, Fuluius in Lucanis ac Brutiis rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Prætores sortiti prouincias: C. Hostilius Tubulus vrbanam: L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia: T. Quintius Crispinus Capuam: C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per prouincias diuisi. Fuluio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Læuinus haberet: Q. Fabio, quibus in Hetruria C. Calpurnius præfuisset, exercitus vrbanus vt in Hetruriam succederet: C. Calpurnius eidem præesset prouinciæ, exercituique, quem Q. Fuluius habuisset, Capuam exercitumq; T. Quintius obtineret: C. Hostilius ab C. Lectorio proprætore prouinciam, exercitumque, qui tum iam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus consul bene rem gesserat, legiones decretæ: M. Valerio cum L. Cincio (his quoque est in annum prorogatum in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus: eumq; supplere

A ſupplere ex militibus qui ex legionibus Cn.Fuluij ſupereſſent, iuſſi. Conquiſitos eos conſules in Siciliam miſerunt: additaque eadem militiæ ignominia, ſub qua Cannenſes militabant: quiq; ex prętoris Cn. Fuluij exercitu ob ſimilis iram fugæ miſſi eo ab ſenatu fuerant. Cn Aurunculeio eædem in Sardinia legiones quibus P. Mãlius Volſo eam prouinciam obtinuerat, decretę. P.Sulpitio eadem legione, eademq; claſſe Macedoniam obtinere iuſſo, prorogatum in annum imperium XXX. quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium conſulẽ mitti iuſſæ: cætera claſſe placere prædatum in Africam, aut ipſum M. Valerium Læuinũ traijcere: aut mittere, ſeu L. Cinnium, ſeu M. Valerium Meſſalam vellet: Nec de Hiſpania quicquam mutatum, niſi quod non in annũ Scipioni Syllanoq;, ſed donec reuocati ab Senatu forent, prorogatum imperium eſt. ita prouincię, exercituſq; in eum annum partita imperia. Inter maiorũ rerum curas co-
B mitia maximi curionis, cum in locũ M. Æmylij ſacerdos crearetur, vetus excitauerunt certamen, patriciis negantibus C. Manlij Attilij qui vnus ex plebe petebat, habendam rationem eſſe, quia nemo ante eum, niſi ex patribus, id ſacerdotium habuiſſet. Tribuni appellati, ad Senatum reiecerunt. Senatus populo poteſtatẽ fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Manilius Attellius. Et flaminem dialem inuitum inaugurari coegit. P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum decemuir ſacris faciundis creatus in locum Q. Mutij, Scæuolæ demortui C. Lectorius. Cauſam inaugurari coacti flaminis libens reticuiſſem, ni ex mala fama in bonam vertiſſet. Ob adoleſcentiam negligentem luxurioſamq; C. Flaccus flamen captus à P. Licinio Pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatiſq; aliis ob eadem vitia inuiſus. Is, vt animum eius cura ſacrorum & cæremoniarum cepit, ita repente exuit antiquos mores, vt nemo
C tota iuuentute haberetur prior: nec probatior primoribus patrum, ſuis pariter, alieniſque eſſet. Huius famę conſenſu elatus ad iuſtam fiduciam ſui, rem intermiſſam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetiuit, vt in Senatum introiret. Ingreſſum eum curiam, cum L. Licinius prętor inde eduxiſſet, trib. pleb. appellauit flamen. Vetuſtum eius ſacerdotij repetebat: datum id cum toga prętexta, & ſella curuli C. Flaminio eſſe. Prętor non exoletis vetuſtate annalium exemplis ſtare ius, ſed recentiſſimæ cuiuſque conſuetudinis vſu volebat, nec patrum nec auorum, memoria dialem quenquam id ius vſurpaſſe. Tribuni rem inertia flaminum obliteratam, ipſis non ſacerdotio damno fuiſſe cum æquum cenſuiſſent, ne ipſo quidem contra tendente prætore, magno aſſenſu patrum plebiſque flaminem in Senatum introduxerunt: omnibus ita

existimantibus, magis sanctitate vitæ quam sacerdotij iure rem eam flaminem obtinuisse. Cõsules prius quam in prouincias irent, duas vrbanas legiones in supplemẽtum quantum opus erat cæteris exercitibus militum, scripserunt. Vrbanum veterem exercitum Fuluius consul C. Fuluio Flacco legato (frater hic consulis erat) in Hetruriã dedit ducendum: & legiones quæ in Hetruria erant, Romam deducendas. Et Fabius consul reliquias exercitus Fuluiani conquisitas (fuerunt autem ad tria millia CCCXXXVI.) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulẽ iussit: atq; ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil hæ eductę ex insula legiones minuerunt nec viribus nec specie eius prouinciæ præsidium. nam cum pter egregie suppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumq; magnam vim haberet: Siculos quoq; qui in exercitu Epicidis aut Pœnorum fuerant, belli peritos viros milites scripsit. Ea externa auxilia quum singulis Romanis legionibus adiunxisset, duorum speciem exercituum seruauit. altero L. Cincium partem insulæ, qua regnum Hieronis, fuerat, tueri iussit: altero ipse cæteram insulam tuebatur, diuinã quondam Romani Punicique imperij finibus. Classis quoque nauium LXX. parata, vt omni ambitu littorum præsidio oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu prouinciam peragrabat, vt viseret agros, cultaq; ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret, castigaretq;. Ita tantum ea cura frumenti prouenit, vt & Romam mitteret, & Catanam conueheret, vnde exercitui qui ad Tarentum æstiua acturus esset, posset præberi. Cæterum transportati milites in Siciliam (& erat maior pars Latini nominis, sociorumque) prope magni motus causa fuere. adeo ex paruis sæpe magnarum momenta rerum pendent: fremitus enim inter Latinos sociosque in conciliis ortus. Decimum annum delectibus & stipendiis exhaustos esse. quotannis ferme clade magna pugnare: alios in acie occidi, alios morbo absumi. magis perire sibi ciuem qui ab Romano miles lectus sit, quam qui à Pœno captus: quippe ab hoste gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Italiam in exilium verius quam in militiam ablegari. Octauum iam ibi annum senescere Cannensem militem, moriturum ante quam Italia hostis (quippe nunc cum maxime florens viribus) excedat. si veteres milites non redeant in patriam, noui legantur, breui neminem super futurum. Itaque quod propediem res ipsa negatura sit, prius quam ad vltimam solitudinem atque egestatem perueniant, negandum populo Romano esse. si consentientes in hoc socios videant Romani, profecto de pace cum Carthaginiensibus iungenda cogitaturos. aliter nunquam viuo An-

A uo Annibale ſine bello Italiam fore. Hæc acta in conciliis. Triginta tum coloniæ populi Romani erant. ex iis duodecim cum omnium legationes Romæ eſſent, negauerunt conſulibus eſſe vnde milites pecuniamq; darent. Eę fuere, Ardea, Nepete, Sutrium, Circeij, Alba, Carſeoli, Sueſſa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna, Noua re cõſules icti, cum abſterrere eos à tam deteſtabili conſilio vellent, caſtigando increpandoque plus quam leniter agendo profecturos rati, eos auſos eſſe conſulib. dicere aiebant, quod conſules in Senatu vt pronunciarent, in animum inducere non poſſent. non enim detrectationem eam munerum militiæ, ſed apertam defectionem à populo Romano eſſe. Redirent itaque propere in colonias, & tanquam integra re locuti magis quam auſi tantum nefas, cum ſuis conſulerent, admonerent. non Campanos, neque Tarentinos eos eſſe, ſed Romanos: inde oriundos, inde in colonias atque in agrum B bello captum ſtirpis augendæ cauſa miſſos: quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, ſi vlla pietas, ſi memoria antiquę patriæ eſſet. Conſulerent igitur de integro. nam tum quidem quæ temere agitaſſent, ea prodendi imperij Romani, tradendæ Annibali victoriæ eſſe. Cum alternis hæc conſules diu iactaſſent, nihil moti legati, neque ſe quod domum renunciarent, habere dixerunt, neque ſenatum ſuum quid noui conſuleret: vbi nec miles qui legeretur, nec pecunia quæ daretur in ſtipendium, eſſet. Cum obſtinatos eos viderent conſules, rem ad Senatum detulerunt, vbi tantus pauor animis hominum eſt iniectus, vt magna pars actum de imperio diceret. idem alias colonias facturas, idem ſocios conſenſiſſe omnes ad prodendam Annibali vrbem Romam. Conſules hortari & conſolari Senatum: & dicere, alias colonias in fide atque officio priſtino fore. eas quoque ipſas quæ officio deceſſerint, ſi legati circa C ca eas colonias mittantur, qui caſtigent, non qui precentur, verecundiam imperij habituras eſſe. Permiſſum ab Senatu iis cum eſſet, agerent facerentque vt è republica ducerent: pertentatis prius aliarum coloniarum animis, citauerunt legatos: quæſiueruntq; ab iis, ecquid milites ex formula paratos haberent? Pro duodeuiginti coloniis M. Sextilius Fregellanus reſpondit: & milites ex formula paratos eſſe, & ſi pluribus opus eſſet, plures daturos: & quicquid aliud imperaret velletq; populus Romanus, enixe facturos. ad id ſibi neq; opes deeſſe, animum etiam ſupereſſe. Conſules ſibi parum videri præfati pro merito eorum, ſua voce collaudari eos, niſi vniuerſi patres in curia gratias egiſſent, ſequi in Senatum iuſſerunt. Senatus quam poterat honoratiſſimo decreto allocutus eos, mandat conſulibus, vt ad populum quoq; eos producerēt, & inter multa alia præclara,

clara, quæ ipsis maioribusque suis præstitissent, recens etiam meri- A
tum eorum in rempublicam commemorarent. Ne nunc quidem post tot secula sileantur, fraudenturue laude sua. Signini fuere, & Norbani, Satriculanique, & Brundusini, & Fregellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses: & ab altero mari, Pontiani, & Pæstani, & Cossani: & mediterranei, Beneuentani, & Essernini, & Spoletini, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Romani stetit: iisque gratiæ & in Senatu & apud populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectauerunt imperium, mentionem fieri patres vetuerunt: neque illos dimitti, neque retineri, neque appellari à consulibus. Ea tacita castigatio maxime ex dignitate populi Romani visa est. Cætera expedientibus quæ ad bellum opus erant, consulibus, aurum vicesimarium, quod in sanctiore ærario ad vltimos casus seruaretur, promi placuit, prompta ad quatuor millia pondo auri. In- B
de quingena pondo data consulibus, & M. Marcello & P. Sulpitio Procoss. & L. Veturio prætori qui Galliam prouinciam sortitus erat, additumque Fabio Cos. C. pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur. cætero vsi sunt ad vestimenta præsenti pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellum secunda sua fama, ducisque gerebat. Prodigia quoque prius quam ab vrbe Coss. proficiscerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant, signum Iouis, arborque templo propinqua, & Ostiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæque ædes, & Sinuessæ murus portaque. Hæc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam, quidam authores erant. Et Romæ intra cellam ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priuerni satis constabat bouem locutum, vulturemque frequenti foro in tabernam deuolasse. Et Sinuessæ natum ambiguo inter ma- C
rem ac fœminam sexu infantem, quos androgynos vulgus, vt pleraque faciliore ad duplicanda verba Græco sermone, appellat: & lacte pluuisse, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hostiis maioribus procurata, & supplicatio circa omnia puluinaria, & obsecratio in vnum diem indicta. & decretum, vt C. Hostilius prætor ludos Apollinis, sicut his annis voti factique erant, voueret faceretque. Per eos dies & censoribus creandis Quintius Fuluius consul comitia habuit. Creati censores, ambo qui nondum consules fuerant, M. Cornelius Cethegus, Publius Sempronius Tuditanus. Hi censores vt agrum Campanum fruendum locarent, ex authoritate patrum latum ad plebem est, plebesque sciuit. Senatus lectionem contentio inter censores de principe legendo te-

A do tenuit. Sempronij lectio erat. Cæterum Cornelius morem tra-
ditum à patribus ſequendum aiebat, vt qui primus cenſor ex iis,
qui viuerent, fuiſſet, eum principem legerent. is Tit. Manlius Tor-
quatus erat. Sempronius, cui dij ſortem legendi dediſſent, et ius
liberum eoſdem dediſſe deos, ſe id ſuo arbitrio facturum: lectu-
rumque Quint. Fabium Maximum, quem tum principem Roma-
næ ciuitatis eſſe, vel Annibale iudice victurus eſſet. Cum diu cer-
tatum eſſet verbis, concedente collega, lectus à Sempronio prin-
ceps in Senatu Quint. Fabius Maximus conſul. Inde alius lectus
ſenatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, in-
famis author deferendæ Italiæ poſt Cannenſem cladem. In eque-
ſtribus quoque notis eadem ſeruata cauſa. ſed erant perpauci, quos
ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi,
qui Cannenſium legionum equites in Sicilia erant. addiderunt a-
B cerbitati etiam tempus, ne præterita ſtipendia procederent iis qui
equo publico meruerant, ſed dena ſtipendia equis priuatis facerent.
Magnum præterea numerum eorum conquiſiuerunt, qui equo
merere deberent: atque ex iis qui principio eius belli ſexdecim an-
nos nati fuerant, neque militauerant, omnes ærarios fecerunt. Lo-
cauerunt inde reficienda quæ circa forum incendio conſumpta e-
rant, VII. tabernas, macellum, atrium regium. Tranſactis omnibus
quæ Romæ agenda erāt, conſules ad bellum profecti: prior Fuluius
prægreſſus Capuam, poſt paucos dies conſecutus Fabius, qui & col-
legam coram obteſtatus, & per literas Marcellum, vt quam acerri-
mo bello detineret Annibalem, dum ipſe Tarentum oppugnaret: ea
vrbe adempta hoſti vndiq; pulſo, nec vbi conſiſteret, nec quid fidum
reſpiceret habenti, ne morandi quidem cauſam in Italia fore. Rhe-
gium etiam nuncium mittit ad præfectum præſidij, quod ab Læui-
C no Coſ. aduerſus Brutios ibi locatum erat, octo millia hominū pars
maxima ab Agatirna (ſicut antea dictum eſt) ex Sicilia traducta, & ra
pto viuere hominum aſſuetorum additi erant Brutiorum indidem
perfugæ, & audacia & audendi omnia neceſſitatibus pares. Hanc
manum ad Brutium primum agrum depopulandum duci iuſſit, in-
de ad Cauloniam vrbem oppugnandam. Imperata non impigre ſo-
lum, ſed etiam auide executi, direptis fugatisque cultoribus agri,
ſumma vrbem oppugnabant. Marcellus & conſulis literis excita-
tus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum
tam parem Annibali quam ſe eſſe: vbi primum in agris pabuli co-
pia fuit, ex hybernis profectus, ad Cannuſium Annibali occurrit.
Solicitabat ad defectionem Cannuſinos Pœnus. cæterum vt appro-
pinquare Marcellum audiuit, caſtra inde mouit. Aperta erat regio

ſine vllis ad inſidias latebris:itaq; in loca ſaltuoſa cedere inde cœpit. A
Marcellus veſtigiis inſtabat,caſtraq; caſtris conferebat:& opere per-
fecto,extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per
equites,peditumque iaculatores leuia certamina ferens,caſum vni-
uerſæ pugnæ nō neceſſarium ducebat,tractus eſt tamen ad id, quod
vitabat, certamen. Nocte prægreſſum eum aſſequitur locis planis
ac patentibus Marcellus. caſtra inde ponentem , pugnando vndiq;
in munitores,operibus prohibet.Ita ſigna collata, pugnatumq; to-
tis copiis: & cum iam nox inſtaret, marte æquo diſceſſum eſt. caſtra
exiguo diſtantia ſpacio raptim ante noctem permunita. Poſtero die
luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detre-
ctauit certamen,multis verbis adhortatus milites,vt memores Tra-
ſymeni Cannarumq;, contunderent ferociam hoſtis;vrgere atq; in-
ſtare eum: non iter quietos facere,non caſtra ponere pati,non reſpi-
rare aut circumſpicere. quotidie ſimul orientem ſolem , & Roma- B
nam aciem in campis videndam eſſe. ſi vno prælio haud incruentus
abeat, quietius deinde tranquilliusq; eum bellaturum. His irritati
adhortationibus,ſimulque tædio ferociæ hoſtium quotidie inſtan-
tium laceſſentiumque acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius
duabus horis eſt. cedere inde ab Romanis dextera ala, & extraordi-
narij cœpere.quod vbi Marcellus vidit, duodeuiceſimam legionem
in primam aciem inducit. Dum alij trepide cedūt, alij ſegniter ſub-
eunt, turbata tota acies eſt: dein prorſus fuſa, & vincente pudorem
metu terga dabant. Cecidereque in pugna ad duo millia & ſeptin-
genti ciuium ſociorumq;, in his quatuor Romani centuriones fue-
re: duo tribūni militum, M. Licinius & M. Fuluius. ſigna militaria
quatuor de ala prima,quæ fugit:duo de legione quæ cedentibus ſo-
ciis ſucceſſerat, amiſſa. Marcellus, poſtquam in caſtra reditum eſt,
concionem adeo ſæuam atque acerbam apud milites habuit , vt C
prælio per diem totum infeliciter tolerato, triſtior iis irati ducis o-
» ratio eſſet. Diis immortalibus vt in tali re laudes grateſque, inquit,
» ago:quod victor hoſtis cum tanto pauore incidentibus vobis in val-
» lum portaſque , non ipſa caſtra eſt aggreſſus. deſeruiſſetis profecto
» eodem terrore caſtra,quo omiſiſtis pugnam. Qui pauor hic?qui ter-
» ror?quæ repente,qui,& cum quibus pugnaretis,obliuio animos ce-
» pit? nempe iidem ſunt ij hoſtes, quos vincendo, & victos ſequendo
» priorem æſtatem abſumpſiſtis:quibus dies noctesq; fugientibus,per
» hos dies inſtitiſtis: quos leuibus præliis fatigaſtis,quos heſterno die
» nec iter facere , nec caſtra ponere paſſi eſtis. Omitto ea quibus glo-
» riari poteſtis;cuius & ipſius pudere ac pœnitere vos oportet. nempe
» æquis manib.heſterna die diremiſtis pugnā.quid hæc nox?quid hęc
dies

A dies abstulit? vestræ his copiæ imminutæ sunt, an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor, nec cum Romanis militibus. corpora tantum atque arma eadem sunt. an si eosdem animos habuissetis, terga vestra vidisset hostis? signa alicui manipulo, aut cohorti abstulisset? Non adhuc cæsis Romanis legionib. gloriabatur? vos illi hodierno die primum fugati exercitus dedistis decus. Clamor inde ortus, vt veniam eius diei daret, vbi vellet deinde experiretur militum suorum animos. Ego vero experiar, inquit, milites, & vos crastina die in aciem educam, vt victores potius quam victi veniam impetretis, quam petitis. Cohortibus quæ signa amiserant, hordeum dari iussit: centurionesq; manipulorũ quorum signa amissa fuerant, districtis gladiis discinctos destituit: & vt postero die omnes pedites equitesq; armati adessent, edixit. Ita concio dimissa fatentium iure ac merito sese increpitos: neq; illo die virum quenquam in acie Romana fuisse, præter vnum ducem: cui aut morte satisfaciendum, aut egregia victoria esset. Postero die armati ornatiq; ad edictum aderant. Imperator eos collaudat: pronunciatq;, à quibus orta pridie fuga esset, cohortesq; quæ signa amisissent, se in primam aciem inducturum. edicere etiam sese, omnibus pugnandum ac vincendum esse: & adnitendum singulis vniuersisq;, ne prius hesternæ fugæ, quam hodiernæ victoriæ fama Romam perueniat. Inde cibo corpora firmare iussit, vt si longior esset pugna, viribus sufficerent. Vbi omnia dicta factaq; sunt quibus excitarentur animi militum, in aciem ꝓcedunt. Quod vbi Annibali nunciatum est: Cum eo nimirum, inquit, hoste res est, qui nec bonam nec malam ferre fortunam potest. seu vicit, ferociter instat victis: seu victus est, instaurat cum victorib. certamen: Signa inde canere iussit, & copias educit. Pugnatum vtrinque aliquanto quam pridie acrius est: Pœnis ad

C obtinendum hesternum decus adnitentibus: Romanis ad demendã ignominiam. Sinistra ala ab Romanis & cohortes, quæ amiserant signa, in prima acie pugnabant, & legio vicesima ab dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus & C. Claudius Nero legati cornib. præerant: Marcellus mediam aciem hortator testisq; præsens firmabat. Ab Annibale Hispani primã obtinebant frontẽ, & id roboris in omni exercitu erat. Cum anceps diu pugna esset, Annibal elephãtos in primam aciem induci iussit, si quem iniicere ea res tumultum ac pauorem posset. Et primo turbarunt signa ordinesq;, & partim occultatis, partim dissipatis terrore qui circa erãt, nudauerãt vna parte aciẽ: latiusq; fuga manasset, ni Cn. Decimius Flauus tribunus militum signo arrepto, primi hastati manipulum eius signi se sequi iussisset. duxit vbi maxime tumultum conglobatæ belluæ faciebant:

pilaq; in eas coniici iussit. Hæsere omnia tela haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, & tam conferta turba: sed vt non omnes vulnerati sunt, ita in quorum tergis infixa stetere pila, vt est genus anceps, in fugam versi etiam integros auertere. Tum iam non vnus manipulus, sed pro se quisque miles, qui modo assequi agmen fugientium elephantorum poterat, pila coniicere. eo magis ruere in suos belluæ, tantoq; maiorem stragem edere, quam inter hostes ediderant, quanto acrius pauor consternatas agit, quam insidentis magistri imperio reguntur. In perturbatam trãscursu belluarum aciem signa inferunt Romani pedites: & haud magno certamine dissipatos trepidantesq; auertunt. Tum in fugientes equitatum immittit Marcellus. nec ante finis sequendi est factus, quam in castra pauentes compulsi sunt. nam super alia quæ terrorem trepidationemq; facerent, elephanti forte duo in ipsa porta corruerant, coactique erant milites per fossam vallumq; ruere in castra. ibi maxima hostium cædes facta. Cæsa ad octo millia hominum, quinq; elephanti. Nec Romanis incruenta victoria fuit. mille ferme & septingenti de duabus legionibus, & sociorum supra M. & CCC. occisi: vulnerati permulti ciuium, sociorumq;. Annibal nocte proxima castra mouit. Cupientem insequi Marcellum prohibuit multitudo sauciorum. Speculatores, qui sequerentur agmen missi, postero die retulerunt Brutios Annibalem petere. Iisdem ferme diebus & ad Q. Fuluium consulem Hirpini, & Lucani, & Volscentes, traditis præsidiis Annibalis, quæ in vrbibus habebant, dediderunt sese: clementerq; à consule cum verborũ tantum castigatione ob errorem præteritum accepti. Et Brutiis similis spes veniæ facta est, cum ab iis Vibius & Pactius fratres, longe nobilissimi gentis eius, eandem quæ data Lucanis erat, cõditionem deditionis petentes venissent. Q. Fabius consul oppidum in Salentinis Manduriam vi cepit. ibi ad quatuor millia hominum capta, & cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipsis faucibus portus posuit castra. naues, quas Liuius tutandis cõmeatibus habuerat: partim machinationib. onerat, apparatuq; mœniũ oppugnandorum: partim tormentis & saxis omniq; missilium telorum genere instruit: onerarias quoq;, non eas solum quæ remis agerentur, vt alij machinas scalasq; ad muros ferrent, alij procul ex nauibus vulnerarent mœnium propugnatores. Eæ naues ab aperto mari vt vrbem aggrederentur, instructæ paratæq; sunt. Et erat liberum mare, classe Punica, cum Philippus oppugnare Ætolos pararet, Corcyram transmissa. In Brutiis interim Cauloniæ oppugnatores sub aduentum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum a præsenti impetu tutum, ad cætera inopem, concessere. Fabium Tarentum obsiden-

A obsidentem leue dictu momentum ad rem ingentē potiundam adiuuit. Præsidium Brutiorum datum ab Annibale Tarentini habebant. eius præsidij præfectus deperiebat amore muliercule, cuius frater in exercitu Fabij consulis erat. Is certior literis sororis factus de noua consuetudine aduenæ locupletis, atq; inter populares tam honorati, spem nactus per sororem quolibet impelli amantem posse, quid speraret, ad consulem detulit. Quæ cum haud vana cogitatio visa esset, perfuga iussus Tarentum transire, ac per sororē præfecto conciliatus, primo occulte animum eius tentando, dein satis explorata leuitate, blanditijs muliebribus perpulit eum ad proditionem custodiæ loci, cui præpositus erat. Vbi & ratio agendæ rei, & tempus conuenit, miles nocte per interualla stationum clam ex vrbe emissus, ea quæ acta erant, quæq; vt agerentur conuenerant, ad consulem refert. Fabius vigilia prima dato signo ijs qui in arce erāt,
B quiq; custodiam portus habebāt, ipso circuito portu ab regione vrbis in orientem versa occultus consedit. Canere inde tubæ simul ab arce, & à portu & à nauibus, quæ aperto mari appulsę erāt: clamorq; vndiq; cum ingenti tumultu, vnde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio cōtinebat suos. Igitur Democrates, qui pręfectus antea classis fuerat, forte illi loco præpositus, postquam quieta omnia circa se vidit, alias partes eo tumultu personare, vt captæ vrbis interdum excitaretur clamor: veritus ne inter cunctationem suam consul aliquam vim faceret, ac signa inferret, præsidiū ad arcem, vnde maxime terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius cum ex temporis spacio, & ex silentio ipso (quod vbi paulo ante strepebant excitantes vocantesq; ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas custodias sensisset, ferri scalas ad eam partem muri, qua Brutiorum cohortem præsidium agitare proditionis conciliator pro-
C nunciauerat, iubet. Ea primum captus est murus, adiuuantibus recipientibusq; Brutijs, & transcensum in vrbem est: deinde proxima refracta porta, vt frequenti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato sub ortum ferme lucis nullo obuio armato in forum perueniunt: omnesq; vndiq;, qui ad arcem portumq; pugnabant, in se conuerterunt. Prælium in aditu fori maiori impetu, quam perseuerantia commissum est. non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum coniectis, prius pene quam consererent manus, terga dederunt, dilapsiq; per nota vrbis itinera in suas amicorūq; domos. Duo ex ducibus, Nico & Democrates, fortiter pugnantes cecidere. Philomenes qui proditionis ad Annibalē author fuerat, cum citato equo ex prælio auectus esset, vacuus paulo post equus erransq; per vrbem

cognitus, corpus nuſquam inuentum eſt. creditum vulgo eſt, in A puteum apertum ex equo præcipitaſſe. Carthalonem autem præfectum Punici præſidij, cum commemoratione paterni hoſpitij poſitis armis venientem ad conſulem, miles obuius obtruncat. Alij alios paſſim ſine diſcrimine armatos inermeſque cædunt, Carthaginienſes Tarentinoſque pariter. Brutij quoque multi paſſim interfecti, ſeu per errorem, ſeu vetere in eos inſito odio, ſeu ad proditionis famam, vt vi potius atque armis captum Tarentum videretur, extinguendam. Tum à cæde ad diripiendam vrbem diſcurſum. Triginta millia ſeruilium capitum dicuntur capta, ingens argenti vis facti ſignatique, auri octuaginta ſeptem millia pondo. ſigna tabulæque, prope vt Syracuſarum ornamenta æquarent. Sed maiore animo generis eius præda abſtinuit Fabius, quam Marcellus: qui interroganti ſcribæ quid fieri de ſignis vellet (ingentis magnitudinis dij ſunt, ſuo quiſque habitu in modum pugnantium for- B mati) deos iratos Tarentinis relinqui iuſſit. Murus inde qui vrbem ab arce dirimebat, dirutus eſt ac diſiectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal ijs qui Cauloniam obſidebant, in deditionem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesq; curſim agmine acto cũ feſtinans ad opem ferendam, captam vrbem audiſſet. Et Romani, inquit, ſuum Annibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amiſimus. Ne tamen fugientis modo conuertiſſe agmen videretur, quo conſtiterat loco, quinq; millia ferme ab vrbe poſuit caſtra. ibi paucos moratus dies, Metapontũ ſeſe recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum eius ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidẽ ab conſule accepturos, impunita priora fore, ſi Metapontum ei cum præſidio Punico prodidiſſent. Fabius vera quæ afferrent eſſe ratus, diem, qua acceſſurus eſſet Metapontũ, conſtituit: literaſq; ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ ſunt. Enim- C uero lætus ſucceſſu fraudis, ſi ne Fabius quidem dolo inuictus eſſet, haud procul Metaponto inſidias ponit. Fabio auſpicãti prius quam egrederetur ab Tarento, aues ſemel atq; iterum non addixerunt. hoſtia quoq; cæſa conſulenti deos, aruſpex cauendum à fraude hoſtili, & ab inſidijs, prædixit. Metapontini, poſtquam ad conſtitutam non venerat diem, remiſſi vt cunctantem hortarentur, repente comprehenſi metu grauioris quæſtionis detegũt inſidias. Æſtatis eius principio, qua hæc agebãtur, P. Scipio in Hiſpania cum hyemem totam reconciliandis barbarorum animis partim donis, partim remiſſione obſidum captiuorumq; abſumpſiſſet: Edeſco ad eum, clarus inter duces Hiſpanos, venit. Erãt coniũx liberiq; eius apud Romanos, ſed præter eam cauſam etiam velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hiſpa-

A Hiſpaniam omnem auerterat ad Romanum à Punico imperio, traxit eum. Eadem cauſa Indibili Mandonioq; fuit, haud dubie omnis Hiſpaniæ principibus, cum omni popularium manu relicto Aſdrubale, ſecedendi in imminentes caſtris eius tumulos, vnde per continentia iuga tutus receptus ad Romanos eſſet. Aſdrubal cum hoſtiũ res tacitis augeſcere incrementis cerneret, ſuas imminui, ac fore, vt niſi audendo aliquid moueret, qua cœpiſſent, ruerent: dimicare quã primum ſtatuit. Scipio auidior etiam certaminis erat, cum à ſpe, quam ſucceſſus rerum augebat: tum quod prius quam iungerentur hoſtium exercitus, cum vno dimicare duce, exercituq;, quam ſimul cum vniuerſis malebat. Ceterum etiam ſi cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat. nam cum videret nullum eſſe nauium vſum, quia vacua omnis Hiſpaniæ ora claſſibus Punicis erat, ſubductis nauibus Tarraconem, nauales ſocios terreſtri-
B bus copijs addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ poſt captam eam fecerat, tanto opificum numero incluſo. Cum ijs Scipio veris principio ab Tarracone egreſſus (iam enim & Lælius redierat ab Roma, ſine quo nihil maioris rei motum volebat) ducere ad hoſtem pergit. Per omnia pacata eunti, vt cuiuſq; populi fines tranſiret, proſequentibus excipientibuſq; ſocijs, Indibilis & Mandonius cum ſuis copijs occurrerunt. Indibilis pro vtroq; locutus, haudquaquam vt barbarus ſtolide incauteq;, ſed potius cum verecunda grauitate: propiorq; excuſanti tranſitionem vt neceſſariã, quam glorianti ea velut ad primam occaſionem rapta. Scire enim ſe, transfugæ nomen execrabile veteribus ſocijs, nouis ſuſpectum eſſe. neque eum ſe reprehendere morem hominum, ſi tamen anceps odium cauſa, non nomen faciat. Merita inde ſua in duces Carthaginienſes commemorauit. auaritiam contra eorum, ſuperbiamq;, &
C omnis generis iniurias in ſe atq; populares. Itaq; corpus duntaxat ſuum ad id tempus apud eos fuiſſe: animum iam pridem ibi eſſe, vbi ius ac fas crederet coli. ad deos quoq; confugere ſupplices, qui nequeant hominum vim atq; iniurias pati: ſe id Scipionem orare, vt tranſitio ſibi nec fraudi apud eum, nec honori ſit. quales ex ea die experiundo cognouerit, perinde operæ eorum precium faciat. Ita prorſus reſpondet facturũ Romanus. nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint ſocietatẽ ratam, vbi nec diuini quicquam, nec humani ſanctum eſſet. Productæ deinde in conſpectum eius coniuges, liberiq; lachrymantibus gaudio reddũtur: atq; eo die in hoſpitiũ abducti. Poſtero die fœdere accepta fides, dimiſſiq; ad copias adducendas. Iiſdem deinde in caſtris tendebant, donec ducibus ijs ad hoſtem peruentum eſt. Proximus Carthaginienſium exercitus Aſdrubalis prope

prope vrbem Betulam erat. pro castris equitum stationes habebat. A
In eas velites, antesignanique, & qui primi agminis erant, aduenientes ex itinere, priusquam castris locum caperent, adeo contemptim impetum fecerunt, vt facile appareret quid vtrique parti animorum esset. In castra trepida fuga compulsi equites sunt, signaq; Romana portis prope ipsis illata. Atque illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis, castra Romani posuerunt. Nocte Asdrubal in tumulum copias recepit, plano campo in summo patētem: fluuius ab tergo, ante circaq; velut ripa præceps oram eius omnem cingebat. suberat & altera inferior summissa fastigio planities, eam quoque altera crepido haud facilior in ascensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam stantem pro castris hostium aciem vidit: equites Numidas, leuiumq; armorum Baleares, & Afros demisit. Scipio circumuectus ordines signaq;, ostendebat hostem, prædam nata spe æquo dimicandi campo, captantē tumulos loci fiducia, non virtutis aut armorum stare in conspectu. sed altiora mœnia habuisse Carthaginem, quæ trāscendisset miles Romanus. nec tumulos, nec arcem ne mare quidē armis obstitisse suis. ad id fore altitudines, quas cepissent, hostibus, vt per præcipitia & & prærupta salientes fugerent: eam quoq; se illis fugam clausurum. B
Cohortesq; duas, alterā tenere fauces vallis, per quam defertur amnis, iubet: alteram viam insidere, quæ ab vrbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos, qui pridie stationes hostium pepulerāt, ad leuē armaturam infimo stantem supercilio ducit. Per aspreta primum, nihil aliud quàm via impediti iere: deinde vt sub iactum venerunt telorū, primo omnis generis vis ingens effusa est in eos. ipsi contra saxa, quæ locus strata passim omnia ferme missilia præbet, ingerere. non milites solum, sed etiam turba calonum immista armatis. Cæterum quanquam ascensus difficilis erat, & prope obruebantur telis saxisq;, assuetudine tamē succedendi muros & pertinacia animi subierunt primi. Qui simul cepere aliquid æqui loci, vbi firmo consisterēt gradu, leuem & concursatorē hostem, atq; interuallo tutū cum procul missilibus pugna eluditur, instabilē eundem ad cominus conferendas manus expulerūt loco: & cęde magna in aciem altiori superstantem tumulo impegere. inde Scipio iussis aduersus mediam euadere aciem victoribus, cęteras copias cum Lęlio diuidit: atq; eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris ascensus viam inueniret, iubet. ipse ab læua circuitu haud magno in trāsuersos hostes incurrit. inde primo turbata acies est, dum ad circumsonantē vndiq; clamorē flectere cornua, & obuertere ordines volūt. Hoc tumultu & Lælius subijt. & dum pedē referūt, ne ab tergo vul- C

go vul-

A go vulnerarentur, laxata prima acies, locusq; ad euadendum & me-
diis datus est: qui per tam iniquum locū stātibus integris ordinibus,
elephantisque ante signa locatis, nūquam euasissent. Cum ab omni
parte cædes fieret, Scipio, qui læuo cornu in dextrum incurrerat,
maxime in nuda hostium latera pugnabat. Et iam ne fugæ quidem
patebat locus. nam & stationes vtrinq; Romanæ, dextra læuaq; in-
sederant vias: & portam castrorum ducis principumq; fuga clause-
rat, addita trepidatione elephantorum, quos territos æque atq; ho-
stes timebant. Cæsa igitur ad octo millia hominū. Asdrubal iam an-
tequam dimicaret, pecunia rapta, elephantisq; præmissis, quamplu-
rimos poterat de fuga excipiens, præter Tagum flumen ad Pyręneū
tendit. Scipio castris hostium potitus, cum præter libera capita om-
nem prædam militibus concessisset, in recēsendis captiuis decē mil-
lia peditum, duo millia equitum inuenit. ex iis Hispanos sine precio
B omnes domum dimisit: Afros vendere quęstorem iussit. Circumfu-
sa inde multitudo Hispanorum & ante deditorum, & pridie capto-
rum, regē eum ingenti consensu appellauit. Tum Scipio silentio per
preconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse dixit, quo
se milites sui appellassent. regiū nomen alibi magnū, Romę intole-
randū esse. regalē animum in se esse. si id in hominis ingenio amplis-
simum ducerēt, tacite iudicarent, vocis vsurpatione abstinerēt. Sen-
sere etiam barbari magnitudinem animi, cuius miraculo nominis a-
lij mortales stuperent, id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona in-
de regulis principibusq; Hispanorum diuisa, & ex magna copia ca-
ptorū equorum trecētos, quos vellet, eligere Indibilem iussit. Cum
Afros venderet iussu imperatoris quæstor, puerū adultum inter eos
forma insigni, cum audisset regij generis esse, ad Scipionem misit.
quem cum percūctaretur Scipio, quis, & cuiâs, & cur id ætatis in ca-
C stris fuisset? Numidam se esse ait. Massiuam populares vocare. orbū
à patre relictum, apud maternum auum Galam regem Numidarum
educatum. cum auunculo Masanissa, qui nuper cum equitatu subsi-
dio Carthaginiensibus venisset, in Hispaniam traiecisse. prohibitum
propter ætatem à Masanissa, nunquam ante prælium inijsse. eo die
se, quo pugnatum cum Romanis esset, inscio auunculo clam armis
equoq; sumpto in aciē exisse. ibi prolapso equo effusum in pręceps,
captum ab Romanis esse. Scipio cum asseruari Numidā iussisset: quę
pro tribunali agenda erāt, peragit. Inde cum se in pretorium recepis-
set, vocatum eum interrogat, vellet ne ad Masanissam reuerti? Cum
effusis gaudio lachrymis, cupere vero diceret, tum puero annulum
aureum, tunicam lato clauo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, e-
quumq; ornatum donat: iussis prosequi quoad vellet equitibus, di-
misit.

misit. De bello inde consilium habitum. & authoribus quibusdam A
vt confestim Asdrubalem persequeretur, anceps id ratus, ne Mago
atq; Asdrubal cum eo iungerent copias, præsidio tantum ad insiden-
dum Pyrenæum misso, ipse reliquum ęstatis recipiendis in fidem Hi-
spaniæ populis absumpsit. Paucis post prælium factum ad Betulam
diebus, cum Scipio rediens iam Tarraconem, saltu Castulonensi ex-
cessisset: Asdrubal Gisgonis filius & Mago imperatores ex vlteriore
Hispania ad Asdrubalem venere, serum post male gestam rem auxi-
lium, consilio in cætera exequenda belli haud parum opportuni.
Ibi conferentibus quid in cuiusq; prouinciæ regione animorũ Hi-
spanis esset, vnus Asdrubal Gisgonis vltimam Hispaniæ oram, quæ
ad Oceanum & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum esse, eoq;
Carthaginiensibus satis fidam censebat. Inter Asdrubalem alterum
& Magonem constabat beneficijs Scipionis occupatos omnium a-
nimos publice priuatimq; esse: nec transitionis finem ante fore, quã B
omnes Hispani milites aut in vltima Hispaniæ amoti, aut traducti
in Galliam forent. Itaq; etiam si senatus Carthaginiensium nõ cen-
suisset, eundum tamen Asdrubali fuisse in Italiam, vbi belli caput &
rerum summa esset, simul vt Hispanos omnes procul ab nomine Sci-
pionis ex Hispania abduceret, exercitum eius cum transitionibus,
tum aduerso prælio imminutum, Hispanis repleri militibus. Et Ma-
gonem, Asdrubali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi
pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares traijcere. As-
drubalem Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam abire: nec
cum Romano manus conserere. Masanissæ ex omni equitatu quod
roboris esset, tria millia equitum expleri: cumq; vagum per citerio-
rem Hispaniam socijs opem ferre, hostium oppida atq; agros popu-
lari. His decretis, ad exequenda quæ statuerant duces digressi. Hæc
eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipionis in dies crescere. Fa- C
bio Tarentum captum astu magis quam virtute, gloriæ tamen esse.
Fuluij senescere famam. Marcellus etiam aduerso rumore esse, super
quam quod primo male pugnauerat, quia vagante per Italiam An-
nibale, media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus
erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is iam à prima pugna,
quæ aduersa fuerat, assiduis concionibus infamem inuisumq; plebi
Claudium fecerat: & iam de imperio abrogando eius agebat: cum
tamen necessarij Claudij obtinuerunt, vt relicto Venusiæ legato,
Marcellus Romam veniret, ad purganda ea quæ inimici obijcerent,
nec de imperio eius abrogãdo absente ipso ageretur. Forte sub idem
tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fuluius
cõsul comitiorum causa Romam venit. Actum de imperio Marcelli
in cir-

A in circo Flaminio est, ingenti concursu plebisq; & omniũ ordinum. V.C. Accusauit tribunus plebis non Marcellum modo, sed omnem nobilitatem. Fraude eorum & cunctatione fieri, vt Annibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat, diutius ibi quam Carthagine vixerit. habere fructum imperij prorogati Marcello populum Romanum. bis cæsum exercitum eius æstiua Venusiæ sub tectis agere. Hãc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, vt non rogatio solum de imperio eius abrogando antiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Diues, Pon. max. 546. P. Licinius Varus, Sex. Iulius Cæsar, & Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipsorum diebus solicita ciuitas de Hetruriæ defectione fuit. Principium eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui

B eam prouinciã proprætor obtinebat. Itaq; confestim eo missus Marcellus consul designatus, qui rem inspiceret, ac si digna videretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Hetruriam transferret. Eo metu compressi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus suis, responsum ab senatu est, vt redirent cum Fabius consul Romam venisset. Ludi & Romani & plebeij eo anno in singulos dies instaurati. Ædiles curules fuere L. Cornelius Caudinus, & Ser. Sulpitius Galba: plebeij, C. Seruilius, & Q. Cæcilius Metellus. Seruiliũ negabant iure aut tribunũ plebis fuisse, aut ædilẽ esse, quod patrẽ eius, quem triumuirum agrariũ occisum à Boijs circa Mutinã esse, opinio per decem annos fuerat, viuere atq; in hostiũ potestate esse satis constabat: Vndecimo anno Punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintum (vt numeretur consulatus, quem vitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. Vtriq;

C consulum Italia decreta prouincia est, & duo consulum prioris anni exercitus: tertius tum erat Venusiæ, cui M. Marcellus præfuerat: ita vt ex tribus eligerent duos quos vellent, tertius ei traderetur, cui Tarentũ & Salentini prouincia euenisset. Cæteræ prouinciæ ita diuisæ prætoribus, P. Licinio Varo vrbana: P. Licinio Crasso Pon. max. peregrina, & quo senatus censuisset: Sex. Iulio Cęsari Sicilia: Q. Claudio Flamini Tarentũ. Prorogatum imperium in annũ est Q. Fuluio Flacco, vt prouinciã Capuam, quæ T. Quintij prætoris fuerat, cum vna legione obtineret. Prorogatũ & C. Hostilio Tubulo est, vt proprætor in Hetruria ad duas legiones succederet C. Calpurnio. Prorogatũ & L. Veturio Philoni est, vt proprætor Galliã eandẽ prouinciã cum ijsdẽ duabus legionib. obtineret, quibus prętor obtinuisset. Quod in L. Veturio, idẽ in C. Aurunculeio decretũ, ab senatu, latũq; de pro-

de prorogando imperio ad populum est, qui prætor Sardiniam prouinciam cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad presidium prouinciæ quinquaginta longæ naues, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Syllano suæ Hispaniæ, suiq; exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta nauibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam transmittere iussus: quia fama erat, magnum naualem apparatum eo anno Carthagine esse: C C. nauibus omnem oram Italiæ, Siciliæq; ac Sardiniæ impleturos. Et in Sicilia ita diuisa res est. Sex. Cæsari exercitus Cannensis est datus: M. Valerius Læuinus (ei quoq; enim in annum prorogatum imperium est) classem quæ ad Siciliam erat, nauium L X X. obtineret, adderet eo X X X. naues, quæ ad Tarentum priore anno fuerant, cum ea centũ nauium classe, si videretur ei, prædatum in Africam traijceret: & P. Sulpitio, vt eadem classe Macedoniam Græciamq; prouinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus quæ ad vrbem Romam fuerant legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset, vt scriberent, consulibus permissum. Vna & viginti legionibus eo anno defensum imperium Romanum est. Et P. Licinio Varo prætori vrbano negocium datum, vt naues longas X X X. veteres reficeret, quæ Hostiæ erant, & viginti nouas naues socijs naualibus compleret, vt quinquaginta nauium classe oram maris vicinam vrbi Romæ tueri posset. C. Calpurnius vetitus ab Arretio mouere exercitum, nisi cum successor venisset. Idem & Tubulo imperatum, vt inde præcipue caueret ne qua noua consilia orirentur. Prætores in prouincias profecti. Consules religio tenebat, quod prodigijs aliquot nunciatis, non facile litabant. Ex Campania nunciata erant, Capuę duas ædes, Fortunæ & Martis, & sepulchra aliquot de cœlo tacta: cum ijs (adeo minimis etiam rebus praua religio inserit deos) mures in æde Iouis aurum rosisse: Cassini examen apum ingens in foro cõsedisse: & Hostiæ murum, portamq; de cœlo tactam: Cære vulturium volasse in ædem Iouis: Vulsinijs sanguine lacum manasse. Horum prodigiorum causa diem vnum supplicatio fuit. Per dies aliquot hostiæ maiores sine litatione cæsæ, diuq; non impetrata pax deum, in capita consulum, repub. incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus vertit. Ludi Apollinares Q. Fuluio, Ap. Claudio Coss. à P. Cornelio Sulla prætore vrbis primum facti erant. inde omnes deinceps prætores vrbani fecerant: sed in vnum annum vouebant, dieq; incerta faciebãt. Eo anno pestilentia grauis incidit in vrbem, agrosq;, quæ tamen magis in longos morbos quam in perniciales euasit. Eius pestilentiæ causa & supplicatum per compita tota vrbe est, & P. Licinius Varus Prætor

vrbanus

A vrbanus legem ferre ad populum iussus, vt hi ludi in perpetuum in statam diem vouerentur. Itaq; ipse primus ita vouit, fecitq; ad III. Nonas Quintiles, is dies deinde solennis seruatus. De Arretinis & fama indies grauior, & cura crescere patribus. Itaq; C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere, cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio missus: qui vt aduenit, extemplo Hostilius legionem vnam, quæ ante vrbem castra habebat, signa in vrbem ferre iussit, præsidiaq; locis idoneis disposuit. tum in foro citatis senatoribus obsides imperauit. Cum senatus biduum ad considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omnes liberos sumpturum, edixit: inde portas custodire iussit tribunos militum, præfectosque socium & centuriones, ne quis nocte vrbe exiret. Id segnius negligentiusq; factum, septem principes senatus, prius quam custodiæ in B portis locarentur, ante noctem cum liberis euaserunt. Postero die luce prima cum senatus in forum citari cœptus esset, desiderati, bonaque eorum venierunt. à cæteris senatoribus CXX. obsides liberi ipsorum accepti, traditiq; C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quam ante fuerant, in senatu fecit. Itaq; tanquam imminente Hetrusco tumultu, legionem alteram ex vrbanis Arretium ducere iussus ipse C. Terentius, eamq; habere in præsidio vrbis. C. Hostilium cum cætero exercitu placuit totam prouinciam peragrare, & cauere ne qua occasio nouare cupientibus res daretur. C. Terentius vt Arretium cum legione venit, claues portarum cum magistratus poposcisset, negantibus ijs comparere, fraude amotas magis ratus, quam negligentia intercidisse, ipse alias claues omnibus portis imposuit, cauitq; cum cura, vt omnia in potestate sua essent. Hostilium intentius monuit, vt in eo spem non moturos quic- C quam Hetruscos poneret, si ne quid mouere possent, præcauisset. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso quos cæperat armis, alijs infensis, & plerisq; æquantibus eos Campanorum noxæ, pœnæque. S.C. in sententiam M. Acilij factum est, vt oppidum præsidio custodiretur, Tarentinique omnes intra mœnia continerentur: res integra postea referretur, cum tranquillior status Italiæ esset. Et de M. Liuio præfecto arcis Tarentinę haud minore certamine actum est, alijs sententijs notantibus præfectum, quod eius socordia Tarentum proditum hosti esset: alijs præmia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeque vnius eius opera receptum Tarentum foret: medijs, ad censores, non ad senatum cognitionem de eo pertinere dicentibus. cuius sententiæ & Fabius fuit. adiecit tamen, fateri

se opera Liuij Tarentum receptum, quod amici eius vulgo in senatu iactassent. neq; enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret. Consulum alter T. Quintius Crispinus ad exercitum, quem Q. Fuluius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum aliæ atq; aliæ obiectę animo religiones tenebant, in quibus, quod cum bello Gallico ad Clastidium ędem Honori & Virtuti vouisset, dedicatio eius à pontificibus impediebatur: quod negabant vnam cellam amplius quam vni deo rite dedicari: quia si de cœlo tacta, aut prodigij aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod vtri deo diuina res fieret, sciri nō posset. neq; enim duobus, nisi certis deis rite vna hostia fieri. Ita addita Virtutis ædes approperato opere. neque tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusiæ reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutijs Crispinus oppugnare conatus, quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum ferebatur, omne genus tormentorum, machinarumq; ex Sicilia accersierat: & naues indidem accitæ erant, quæ vergentem ad mare partē vrbis oppugnarent. Ea omissa oppugnatio est, quia Lacinium Annibal admouerat copias: & collegam eduxisse iam à Venusia exercitum fama erat, cui coniungi volebat. Itaque in Apuliam ex Brutijs reditum, & inter Venusiā Brutiamq; minus trium millium passuum interuallo consules binis castris consederant. In eandem regionem & Annibal redijt, auerso ab Locris bello. Ibi cōsules ambo ingenio feroces prope quotidie milites in aciem excire haud dubia spe, si duobus exercitibus consularibus iunctis cōmisisset sese hostis, debellari posse. Annibal quia cum Marcello bis priore anno congressus vicerat, victusque erat: vt cum eodem si dimicandum foret, nec spem nec metum ex vano haberet: ita duobus consulibus haudquaquam sese parem futurum credebat. itaq; totus in suas artes versus, insidijs locum quęrebat. Leuia tamen pręlia inter bina castra vario euentu fiebant. quibus cum extrahi æstatem posse consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati, L. Cincio, vt ex Sicilia Locros cum classe traijceret, scribunt. Et vt ab terra quoq; oppugnari mœnia possent, ab Tarento partem exercitus qui in præsidio erat, duci eo iusserunt. Ea ita futura per quosdam Thurinos cōperta Annibali cum essent, mittit ad insidendā ab Tarento viam. Ibi sub tumulo Petelliæ equitum duo, peditum tria millia in occulto locata: in quæ inexplorato euntes Romani cum incidissent, ad duo millia armatorum cæsa, & mille & CC. ferme viui capti. alij dissipati fuga per agros saltusque Tarentum rediere. Tumulus erat syluestris inter Punica & Romana castra, ab neutris primo occupatus: quia Romani qualis pars eius, quæ

A quæ vergeret in hoſtium caſtra, eſſet, ignorabant. Annibal inſidijs,
quam caſtris aptiorem eum crediderat. itaq; nocte ad id miſſas ali-
quot Numidarum turmas medio in ſaltu condiderat, quorum inter
diu nemo ab ſtatione mouebatur, ne aut arma, aut ipſi procul con-
ſpicerentur. Fremebant vulgo in caſtris Romanis, occupandũ eum
tumulum eſſe, & caſtello firmandum: ne, ſi occupatus ab Annibale
foret, velut in ceruicibus haberent hoſtem. Mouit ea res Marcellum.
& collegæ: Quinimus, inquit, ipſi cum equitibus paucis explora-
tum? ſubiecta res oculis certius dabit conſilium. Adſentiente Cri-
ſpino, cum equitibus ducentis & viginti, ex quibus XL. Fregellani,
cæteri Hetruſci erant, proficiſcuntur. Secuti M. Marcellus conſulis
filius, & A. Manlius, tribuui militum, ſimul & duo præfecti ſocium,
L. Arennius, & M. Aulius. Immolaſſe eo die quidam memoriæ pro-
didere conſulem Marcellum: & prima hoſtia cæſa, iecur ſine capite
B inuentum: in ſecunda omnia comparuiſſe quæ aſſolent. Auctum
etiam viſum in capite: nec id ſane aruſpici placuiſſe, quod ſecun-
dum trunca & turpia exta, nimis læta apparuiſſent. Cæterum conſu-
lem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale,
vt nunquam ſatis caſtra caſtris collata duceret. Tum quoq; vallo e-
grediens ſignum dedit, vt ad locum miles eſſet paratus: ſi collis in
quem ſpeculatum irent, placuiſſet, vaſa colligerent, ac ſequerentur.
Exiguum campi ante caſtra erat, inde in collem aperta vndique &
conſpecta ferebat via. Numidis ſpeculator nequaquã in ſpem tantæ
rei poſitus, ſed ſi quos vagos pabuli aut lignorum cauſa longius à ca-
ſtris progreſſos poſſent excipere, ſignum dat vt pariter ab ſuis quiſq;
latebris exorirentur. Nõ ante apparuere quibus obuijs ab iugo ipſo
conſurgendum erat, quam circumire qui ab tergo intercluderent
viam. Tum vndiq; omnes exorti, & clamore ſublato impetum fece-
C re. Cum in ea valle conſules eſſent, vt neq; euaderent in iugum oc-
cupatum ab hoſte, nec receptum ab tergo circumuenti haberent:
extrahi tamen diutius certamen potuiſſet, ni cœpta ab Hetruſcis fu-
ga pauorem cæteris inieciſſet. Non tamen omiſere pugnã deſerti ab
Hetruſcis Fregellani, donec integri conſules hortando, ipſique ex
parte pugnando rem ſuſtinebant. Sed poſtquam vulneratos ambos
conſules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentẽ ex equo
moribundum videre, tum & ipſi (per pauci autem ſupererant) cum
Criſpino conſule duobus iaculis icto, & Marcello adoleſcente, ſau-
cio & ipſo, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militum:
& ex duobus præfectis ſocium M. Aulius occiſus: L. Arennius ca-
ptus. & lictores conſulum quinque viui in hoſtium poteſtatem ve-
nerunt. cæteri aut interfecti, aut cum conſule effugerunt. equites

tres & XL. aut in prælio. aut in fuga ceciderunt: duo deuiginti viui A
capti. Tumultuatũ & in castris fuerat, vt consulibus irent subsidio: cum consulem, & filium alterius consulis saucios, exiguasq; infelicis expeditionis reliquias ad castra venientes cernunt. Mors Marcelli cum alioqui miserabilis fuit, tum quod nec pro ætate (maior iam enim LX. annis erat) neq; pro veteris prudentia ducis, tam improuide se collegamque, & prope totam rempub. in præceps dederat. Multos circa vnam rem ambitus fecerim, si quæ de Marcelli morte variant authores, omnia exequi velim. Vt omittam alios: L. Cælius triplicem gestę rei ordinem edit: vnam traditam fama: alteram scripta laudatione filij: qui rei gestæ interfuerit: tertiam, quam ipse pro inquisita ac sibi comperta affert. Cæterum ita fama variat, vt tamen pleriq; loci speculandi causa castris egressum, omnes insidijs circumuentum tradant. Annibal magnum terrorem hostibus morte consulis vnius, vulnere alterius, iniectum esse ratus, ne cui deesset B
occasioni, castra in tumulum, in quo pugnatũ erat, exemplo transfert. ibi inuentum Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegæ, & suo vulnere territus, silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est montes, in ijs loco alto & tuto vndiq; castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt, alter ad inferendam, alter ad cauendam fraudem. Annulo Marcelli simul cum corpore Annibal potitus erat. eius signi errore ne qui dolus necteretur a Pœno, metuens Crispinus, circa ciuitates proximas miserat nuncios, occisum collegam esse annuloq; eius hostem potitum: ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis. Paulo ante hic nuncius consulis Salapiam venerat, quam literę ab Annibale allatæ sunt, Marcelli nomine compositæ: se nocte quæ diem illum secutura esset, Salapiam venturum. parati milites essent, qui in præsidio erant, C
si quo opera eorum opus esset. Sensere Salapiani fraudem: & ab ira non defectionis modo, sed etiam equitum interfectorum rati occasionem supplicij peti, remisso retro nuncio (perfuga autem Romanus erat) vt sine arbitrio milites quæ vellent agerent, oppidanos per muros vrbisq; opportuna loca in stationibus disponunt: custodias, vigiliasq; in eam noctem intentius instruunt: circa portam qua venturum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat, opponunt. Annibal quarta vigilia ferme ad vrbem accessit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum, & arma Romana habebant. ij vbi ad portam est ventum, Latine omnes loquentes excitant vigiles: aperirique portam iubent: consulem adesse. Vigiles velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri, porta cataracta deiecta, clausa erat, eam partim vectibus leuant, partim funibus subducunt

in tan-

A in tantum altitudinis, vt subire recti possent. vix dum satis patebat iter, cum perfugæ certatim ruunt per portam: & cum sexcenti ferme intrassent, remisso fune, quo suspensa erant cataracta, magno sonitu cecidit. Salapiani, alij perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, vt inter pacatos, gerentes arma, inuadunt: alij è turribus portæ murisque saxis, sudibus, pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal suamet ipse fraude captus abijt: profectusq; ad Locrorum soluendam obsidionem, quam L. Cincius summa vi, operibus, tormentorumq; omni genere ex Sicilia aduecto oppugnabat. Magoni iam haud ferme fidenti retenturum defensurumque se vrbem, prima spes morte nunciata Marcelli affulsit: secutus inde nuncius, Annibalem Numidarum equitatu præmisso, ipsum quantum accelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaq; vbi primum Numidas edito è speculis signo aduentare sensit, & ipse patefacta re-
B pente porta ferox in hostes erumpit. Et primo, magis quia improuiso id fecerat, quam quod par viribus esset, anceps certamen erat: deinde vt superuenere Numidæ, tantus pauor Romanis est iniectus, vt passim ad mare ac naues fugerent, relictis operibus machinisque, quibus muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locrorum obsidio est. Crispinus postquam in Brutios profectum Annibalem sensit, exercitum cui collega præfuerat, M. Marcellum tribun. mil. Venusiam abducere iussit. ipse cum legionibus suis Capuam profectus, vix lecticæ agitationem præ grauitate vulnerum patiens, Romam literas de morte collegæ scripsit, quantoq; ipse in discrimine esset. Se comitiorum causa non posse Romam venire: quia nec viæ laborem passurus videretur, & de Tarento solicitus esset, ne ex Brutijs Annibal eo conuerteret agmen. legatos opus esse ad se mitti viros prudenteis, cum quibus quæ vellet, de republica loqueretur. Hæ
C literæ recitatæ, & luctum magnum morte alterius consulis, & metum de altero fecerunt. Itaq; & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum miserunt: & ad consulem tres legati missi: Sex. Iulius Cæsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentius, cum paucis ante diebus ex Sicilia redisset. Hi nunciare consuli iussi, vt si ad comitia ipse Romam venire non posset, dictatorem in agro Romano diceret comitiorum causa: si consul Tarentum profectus esset, Q. Claudium Pr. placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas sociorum vrbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius cum classe centum nauium ex Sicilia in Africam transmisit: & ad Clupeam vrbem exscensione facta, agrum late nullo ferme obuio armato vastabat. inde ad naues raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, classem Punicam aduentare. LXXX. erant & tres

naues. Cum iis haud procul Clupea prospere pugnat Romanus. Decem & octo nauibus captis, fugatis aliis, cum magna terrestri naualique præda Lilybęum rediit. Eadem æstate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit, quos & Machanidas tyrannus Lacedęmoniorum finitimo bello vrebat: & Ætoli nauibus per fretū quod Naupactum & Patras interfluit (Rhion incolæ vocant) exercitu traiecto, depopulati erant. Attalum quoque regem Asiæ, quia Ætoli summum gentis suæ magistratum ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam traiecturum. Ob hæc Philippo in Gręciam descendenti ad Lamiam vrbem Ætoli duce Physia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia secum: & mille ferme ex Romana classe à P. Sulpitio missos. Aduersus hunc ducem, atque has copias Philippus bis prospero euētu pugnauit: multos admodum hostium vtraque pugna occidit. Inde cum Ætoli metu cōpulsi Lamiæ vrbis mœnibus tenerent sese, Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tutasque circa stationes, & aliam opportunitatem maritimam terrestremque. Eo legati ab rege Ægypti Ptolemęo Rhodiisque & Athenienſibus & Chiis venerunt, ad dirimendum inter Philippum atque Ætolos bellum. Adhibitus ab Ætolis ex finitimis pacificator Aminander rex Athamanum. Omnium autem non tanta pro Aetolis cura erat, ferocioribus, quam pro ingeniis Græcorum gentis: quam ne Philippus regnumque eius graue libertati futurum, rebus Græcię immisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achęorum: cōcilioque ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierum induciæ impetratæ. Profectus inde rex per Thessaliā Bœotiamq;, Chalcidē Eubœę venit, vt Attalum, quē classe Eubœā petiturū audierat, portubus & littorū appulsu arceret. Inde pręsidio relicto aduersus Attalum, si forte interim traiecisset: profectus ipse cum paucis equitum, leuisq; armaturæ Argos venit. Ibi curatione Hereorum Nemeorumque suffragiis populi ad eum delata, quia se Macedonum reges ex ea ciuitate oriundos referunt: Hereis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est ad indictum multo ante sociorum concilium. Ibi de Aetolico finiendo bello actum, ne causa aut Romanis aut Attalo intrandi Gręciam esset. Sed ea omnia vix dum induciarum tempore circumacto, Aetoli turbauere: postquam & Attalum Aeginam venisse, & Romanam classem stare ad Naupactum audiuere. Vocati enim in concilium Achorum, in quo eædem legationes erant, quę ad Phaleram egerant de pace: primum questi sunt quædam parua contra fidem conuen-

A conuentionis tempore induciarum facta: postremo negarunt dirimi bellum posse, nisi Messenijs Achæi Pylum redderent. Sationis restitueretur Athamanis, Scerdileto & Pleurato Parthini. Id vero indignum ratus Philippus, victos victori sibi vltro conditiones ferre. ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pepigisse dixit, spem vllam habentem quieturos Ætolos: sed vt omnes socios testes haberet, se pacis, illos belli causam quæsisse. Ita infecta pace concilium dimisit, quatuor millibus armatorum relictis ad præsidium Achæorum, & quinq; longis nauibus acceptis. quas si adiecisset missæ nuper ad se classi Carthaginiensium, & ex Bithynia ab rege Prusia venientibus nauibus, statuerat nauali prælio lacessere Romanos, iamdiu in ea regione potentes maris: ipse ab eo concilio Argos regressus. iam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari volebat præsentia sua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies festos licentius quam inter belli tempora remittente animum, P. Sul-
B pitius ab Naupacto profectus classem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrumque nobilissimæ fertilitatis effuse vastauit. Fama eius rei Philippum ab ludis exciuit: raptimq; cum equitatu profectus, iussis subsequi pedibus, palatos passim per agros, grauesque præda, vt qui nihil tale metuerent, adortus Romanos compulit ad naues. Classis Romana haud quaquã læta præda Naupactum redijt. Philippus ludorum quoq; qui reliqui erant, celebritatem quantæcunque de Romanis tamen victoriæ partæ fama auxerat: lætitiaque ingenti celebrati festi dies. eo magis etiam, quod populariter dempto capitis insigni, purpura atque alio regio habitu, æquauerat cæteris se in speciem: quo nihil gratius est ciuitatibus liberis. Præbuissetque haud dubiam eo facto spem libertatis, nisi omnia intoleranda libidine fœda ac deformia effecisset. vagabatur enim cum v-
C no aut altero comite per maritimas domos dies noctesque: & submittendo se in priuatum fastigium, quo minus suspectus, eo solutior erat: & libertatem cum alijs vanam ostendisset, totam in suam licentiam verterat. Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, sed vim etiam flagitijs adhibebat: periculosumq; & viris & parentibus erat, moram incommoda seueritate libidini regiæ fecisse. vni etiam principi Achæorum Arato adempta vxor nomine Polycratia, ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fuerat. Per hæc flagitia solenni Nemeorum peracto: paucisque additis diebus, Dymas est profectus ad præsidium Ætolorum, quod ab Eleis accitum acceptumque in vrbem erat, eijciendum. Cycliadas (penes eum summa imperij erat) Achæique ad Dymas regi occurrere, & Eleorum accensi odio, quod à cæteris Achæis dissentirent:

A & infensi Ætolis, quos Romanum quoque aduersus se mouisse bellum credebant. Profecti à Dymis coniuncto exercitu transeunt Larissum amnem, qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit. Primum diem quo fines hostium ingressi sunt, populando absumpserunt. Postero die acie instructa ad vrbē accesserunt, præmissis equitibus, qui obequitando portis promptum ad excursiones genus lacesserent Ætolorum. Ignorabant Sulpitium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cyllenem traiecisse: & expositis in terram quatuor millibus armatorum silentio noctis, ne conspici agmen posset, intrasset Elim. Itaq; improuisa res ingentem iniecit terrorem: postquam inter Ætolos Eleosq; Romana signa atq; arma cognouere. Et primo recipere suos voluerat rex: dein contracto iam inter Ætolos & Triballos (Illyriorum id genus est) certamine, cum vrgeri videret suos, & ipse rex cum equitatu in cohortē Romanam incurrit. Ibi equus pilo traiectus cum prolapsum per caput regē effudisset, atrox pugna vtrinq; B accensa est: & ab Romanis impetu in regem facto, & protegentibus regijs. Insignis & ipsius pugna fuit, cum pedes inter equites coactus esset prælium inire. deinde cum iam impar certamen esset, caderentque circa eum multi, & vulnerarentur: raptus ab suis, atq; alteri equo iniectus fugit. Eo die castra quinq; millia passuū ab vrbe Eleorum posuit. postero die omnes copias ad propinquum Eleorum castallum (Pyrgum vocant) duxit, quo agrestium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulsam audierat. eam inconditam inermemq; multitudinem primo statim terrore adueniens cepit: compensaueratq; ea præda, quod ignominiæ ad Elim acceptum fuerat. Diuidenti prædam, captiuosq; (fuerunt autem quatuor millia hominum, pecorumq; omnis generis ad viginti millia) nuncius ex Macedonia venit, Eropum quendam corrupto arcis præsidijque C præfecto, Lychnidum cepisse: tenere & Dassaretiorum quosdam vicos, & Dardanos etiam concire. Omisso igitur Achaico atq; Ætolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum, cum Menippo & Polyphante ducibus ad præsidium sociorum profectus ab Dymis per Achaiam Bœotiamq; & Beboeidem, decimis castris Demetriadem in Thessaliam peruenit. Ibi alij maiorem afferentes tumultum nuncij occurrunt: Dardanos in Macedoniam effusos Orestidem iam tenere, ac descendisse in Æstræum campum: famamque inter Barbaros celebrem esse, Philippum occisum. Expeditione ea qua cum populatoribus agri ad Sycionem pugnauit: in arborē illatus impetu equi, ad eminentem ramum cornu alterum galeæ perfregit. id inuentum ab Ætolo quodam, perlatumq; in Ætoliam ad Scerdiletū, cui notū erat insigne galeæ,

famam

A famam interfecti regis vulgauit. Post profectionem ex Achaia Phi- V. C.
lippi, Sulpitius Æginam classe profectus cum Attalo sese coniunxit.
Achæi cum Ætolis, Eleisque haud procul Messene prosperam pu-
gnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpitius Æginæ hybernarunt. Exi-
tu huius anni T. Quintius Crispinus consul, dictatore comitiorum
ludorumque faciendorum causa dicto L. Manlio Torquato, ex vul-
nere moritur. Alij Tarenti, alij in Campania mortuum tradunt. Id
quod nullo ante bello acciderat: duo cõsules sine memorando præ-
lio interfecti, velut orbam rempubl. reliquerant. Dictator Manlius
magistrum equitum C. Seruilium (qui tum ædilis curulis erat) dixit.
Senatus quo die primum est habitus, ludos magnos facere dictato-
rem iussit: quos M. Æmylius prætor vrbanus C. Flaminio, Cn. Serui-
lio consulibus fecerat, & in quinquennium vouerat. Tum dictator
& ludos fecit, & insequens lustrum vouit. Cæterum cum duo consu-
B lares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent: omnibus alijs
omissis, vna præcipua cura Patres populumq; incessit, consules pri-
mo quoque tempore creandi: & vt eos potissimum crearent, quo-
rum virtus satis tuta à fraude Punica esset. Cũ toto eo bello damno-
sa præpropera ac feruida ingenia imperatorum fuisse, tum eo ipso
anno consules nimia cupiditate conserendi cum hoste manum, in
nec opinatam fraudem lapsos esse. cæterum deos immortales miser-
tos nominis Romani, pepercisse innoxijs exercitibus, temeritatem
consulum ipsorũ capitibus damnasse. Cum circumspicerent Patres,
quòsnam consules facerent: longè ante alios eminebat C. Claudius 547.
Nero. ei collega quærebatur, & virum quidem eum egregium duce-
bant: sed promptiorem acrioremq; quàm tempora belli postularẽt,
aut hostis Annibal. temperandum acre eius ingenium moderato &
prudenti viro adiuncto collega censebant. M. Liuius erat multis an-
C te annis ex consulatu populi iudicio damnatus, quam ignominiam
adeo ægre tulerat, vt & rus migrarit, & permultos annos & vrbe, &
omni cœtu caruerit hominum. octauo ferme post damnationem
anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Læuinus consules redu-
xerant eum in vrbem. sed erat veste obsoleta, capilloq; & barba pro-
missa, præferens in vultu habituque insignem memoriam ignomi-
niæ acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius cẽsores eum tondere, & squa-
lorem deponere, & in senatum venire, fungique alijs publicis mune-
ribus coegerunt. sed tum quoque aut verbo assentiebatur, aut pedi-
bus in sententiam ibat: donec cognati hominis eum causa M. Liuij
Macati, cum de fama eius ageretur, stantem coegit in senatu senten-
tiam dicere. Tum ex tanto interuallo auditus conuertit ora homi-
num in se: causamque sermonibus præbuit, indigno iniuriam à po-

pulo factam: magnoq; id damno fuisse, quod tam graui bello nec o- A
pera nec consilio talis viri vsa respublica esset. C. Neroni neq; Q. Fabium, neq; M. Valerium Leuinum dari collegas posse: quia duos Patricios creari non liceret. eandem causam in T. Manlio esse: præterquam quod recusasset delatum consulatum: recusaturusque esset. egregium par consulũ fore, si M. Liuium C. Claudio collegam adiunxissent. Nec populus mentionẽ eius rei exortã à patribus est aspernatus. Vnus eam rẽ in ciuitate, is cui deferebatur honos, abnuebat: leuitatẽ ciuitatis accusans. Sordidati rei non misertos candidam togam inuito offerre: eodem honores pœnasq; cõgeri. si bonum virum ducerent, quid ita pro malo ac noxio damnassent: si innoxium comperissent, quid ita male credito priore cõsulatu, alterum crederent? Hæc taliaq; arguentem & querentem castigabant Patres: & M. Furium memorantes reuocatum de exilio, patriam pulsam sede sua restituisset: vt parentum sæuitiam, sic patriæ patiendo ac ferendo B
leniendam esse. Adnixi omnes cum C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt. Post diem tertium eius diei prætorũ comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinius, C. Manlius, A & C Hostilij Catones. Comitijs perfectis, ludisq; factis, dictator & magister equitũ magistratu abierũt. C. Terentius Varro in Hetruriã proprętor missus: vt ex ea prouincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitũ iret, quem T. Quintius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret: viseretque, quę res ibi gererentur: simul quod Olympiæ ludicrum ea æstate futurum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: vt si tuto per hostem posset, adiret id concilium: vt qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini ciues relegati ab Annibale essent, domos redirent: scirentque sua omnia, quæ ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus imminere videbatur, neque consules in republica erant: in con- C
sules designatos omnes versi, quamprimum eos sortiri prouincias, & præscire quam quisque eorum prouinciam, quem hostem haberet. volebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorũ in senatu actum est: principio facto à Q. Fabio Maximo. Inimicitię ante nobiles inter eos erant: & acerbiores eas, indignioresque Liuio sua calamitas fecerat, quod spretum se in ea fortuna credebat. itaque is magis implabilis erat: & nihil opus esse reconciliatione aiebat. acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegę potestas fieret. Vicit tamen authoritas senatus, vt positis simultatibus, communi animo consilioque administrarent rempublicam. Prouinciæ iis non permistæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diuersæ extremis Italiæ finibus, alteri aduersus Annibalem

Brutij,

A Brutij, Lucani, alteri Gallia aduersus Asdrubalem, quem iam Alpibus appropinquare fama erat, decreta. Exercitum ex duobus qui in Gallia, quique in Hetruria essent, addito vrbano, eligeret quem mallet, qui Galliam esset fortitus. Cui Brutij prouincia euenisset, nouis legionibus vrbanis scriptis, vtrius mallet consulũ prioris anni exercitum sumeret. Relictum à consule exercitum Q. Fuluius proconsul acciperet: eique in annum imperium esset. & C. Hostilio, cui pro Hetruria Tarentum mutauerant prouinciam: pro Tarento Capuam mutauerunt. legio vna data, cui Fuluius proximo anno præfuerat. De Asdrubalis aduentu in Italiam cura indies crescebat. Massiliensium primum legati nunciauerant, eum in Galliam transgressum: erectosque aduentu eius, quia magnum pondus auri attulisse diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. missi deinde cum iis legati ab Roma Sex Antistius, & M. Re-
B tius ad rem inspiciendam, retulerant, misisse se cum Massiliensibus ducibus, qui per hospites eorum principes Gallorum omnia explorata referrent: pro comperto habere, Asdrubalem ingenti iam coacto exercitu proximo vere Alpes traiecturum: nec tum eum quicquam aliud morari, nisi quod clausæ hyeme Alpes essent. In locum M. Marcelli L. Aquilius Pætus augur creatus, inauguratusq;. Et Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Martij qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est à censoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego: Censa ciuium capita CXXXVII. millia C. & VIII. minor aliquanto numerus, quàm qui ante bellum fuerat. Eo anno primum ex quo Annibal in Italiam venisset, comitium tectum esse, memoriæ proditum est: & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Seruilio & plebiis ludis biduum in-
C stauratum ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria signa ad Cereris ædem dederũt, & Iouis epulum fuit ludorum causa. Consulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Liuius iterum: qui, quia iam designati prouincias sortiti erant, prætores sortiri iusserunt. C. Hostilio vrbana iurisdictio euenit, addita & peregrina, vt tres in prouincias exire possent. A. Hostilio Sardinia, C. Manlio Sicilia, L. Porcio Gallia euenit. Summa legionum trium & XX. ita per prouincias diuisa: vt binæ consulum essent: quatuor Hispania haberet: tres prętores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia; duas C. Terentius in Hetruria: duas Q. Fuluius in Brutiis: duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinos: vnam C. Hostilius Tubulus Capuæ: duæ vrbanæ vt scriberentur: primis quatuor legionibus populus tribunos creauit. in cæteras consules miserunt.

Priusquam

Priusquam consules proficiscerentur, nouendiale sacrum fuit, quia A
Veijs de cœlo lapidauerat. Sub vnius prodigij (vt fit) mentionem, alia quoq; nunciata. Minturnis ædem Iouis, & Lucum Maricæ, item Atellæ murum, & portam de cœlo tactam. Minturnenses terribilius quod esset, adijciebant? sanguinis riuum in porta fluxisse. & Capuæ lupus nocte portam ingressus, vigilem laniauerat. Hæc procurata hostijs maioribus prodigia: & supplicatio diem vnum fuit ex decreto pontificum, inde iterum nouendiale instauratum, quod in Armilustro lapidibus visum pluere. Liberatas religione mentes, turbauit rursus nunciatum, Frusinone infantem natum esse, quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quam quod is quoque, vt Sinuessæ biennio ante, incertus mas an fœmina esset, natus erat. Id vero aruspices ex Hetruria acciti fœdum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Romano procul terræ contactu alto mergendum. viuum in arcam condidere, prouectumq; in mare proiecerunt. De- B
creuere item pontifices, vt virgines ter nouenæ per vrbẽ euntes carmen canerent. Id cum in Iouis Statoris æde discerent conditum ab Liuio poeta carmen, tacta de cælo ædes in Auentino Iunonis reginæ: prodigiumq; id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent, donoque diuam placandam esse, ædilium curulium edicto in Capitolium conuocatæ, quibus in vrbe Roma, intraque decimum lapidem ab vrbe domicilia essent, ipsæ inter se quinque & viginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. inde donum peluis aurea facta, lataque in Auentinum, pureque & caste à matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem diuæ ab decemuiris edicta dies, cuius ordo talis fuit: Ab æde Apollinis boues fœminæ albæ duæ porta Carmentali in vrbem ductæ. post eas duo signa cupressea Iunonis reginæ portabantur. tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem, carmen in Iunonem reginam canentes C
ibant; illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc abhorrẽs & inconditum, si referatur. Virginum ordinem sequebantur decemuiri coronati laurea, prætextatique, à porta Iugario vico in forum venere. in foro pompa constitit. & per manus reste data, virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt. inde vico Tusco, Velabroque per Boarium forum in cliuum Publicum, atque ædem Iunonis reginæ perrectum. ibi duæ hostiæ ab decemuiris immolatæ, & simulacra cupressea in ædem illata. Dijs rite placatis, delectum consules habebant acrius intentiusque, quam prioribus annis quisquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu: & minus iuuentutis erat, vnde scriberent milites. itaque colonos etiam maritimos qui sacrosanctam vacatio-

A vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recusantibus edixere in diem certam, vt quo quisq; iure vacationem haberet, ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum venerunt: Hostiensis, Alsiensis, Antias, Anxuras, Minturnensis, Sinuessanus, & à supero mari Senensis. Cum vacationes suas quisque populus recitaret, nullius, cum in Italia hostis esset, præter Antiatem Hostiensemque, vacatio obseruata est. & earum coloniarum iuniores iureiurando adacti, supra dies triginta nō pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Cum omnes censerent, primo quoque tempore consulibus eundum ad bellum (nam & Asdrubali occurrendum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos cisalpinos, neve Hetruriam erectam in spem rerum nouarum solicitaret: & Annibalem suo proprio occupandum bello, ne emergere ex Brutijs, atque obuiam fratri ire posset) Liuius cunctabatur, parum fi-
B dens suarum prouinciarum exercitibus: collegam ex duobus consularibus egregijs exercitibus, & tertio cui Q. Claudius Tarenti præesset, electionem habere, intuleratque mentionem de Volonibus reuocandis ad signa. Senatus liberam potestatem Coss. fecit, & supplendi vnde vellent: & eligendi de omnibus exercitibus quos vellent, permutandique: & ex prouincijs, quos è republica censerent esse, traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in vndeuicesimam & vicesimam legiones scripti. magni roboris auxilia ex Hispania quoque à P. Scipione Liuio missa quidam ad id bellum authores sunt, octo millia Hispanorum Gallorumque, duo millia de legionibus militum, equitum ad mille octingentos, mistos Numidas Hispanosque. M. Lucretium has copias nauibus aduexisse: & sagittariorum funditorumque ad quatuor millia ex Sicilia C. Manlium misisse. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex Gal-
C lia missæ ab L. Porcio prætore: Asdrubalem mouisse ex hybernis, & iam Alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, armataque: coniuncturaque se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occuparet. se cum inualido exercitu, quoad tutum putaret, progressurum. Hæ literæ consules raptim confecto delectu maturius quam constituerant, exire in prouincias coegerunt: ea mente, vt vterque hostem in sua prouincia contineret, neq; coniungi, aut conferre in vnum vires pateretur. Plurimum in eam rem adiuuit opinio Annibalis: quod & si ea æstate transiturū in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando per quinq; menses exhausisset, haudquaquam tam facilem maturumque transitum expectabat. ea tardius mouendi ex hybernis causa fuit. Cæterum As-

druba-

drubali & sua, & aliorum spe omnia celeriora atq; expeditiora fuere. A non enim receperunt modo Aruerni eum, deincepsq; aliæ Gallicæ atq; Alpinæ gentes, sed etiam secutæ sunt ad bellum. & cum per munita pleraq; transitu fratris, quæ antea inuia fuerant, ducebat: tum etiam duodecim annorum assuetudine peruijs Alpibus factis, inter mitiora iam hominum transibat ingenia. inusitati namque antea alienigenis, nec videre ipsi aduenam in sua terra assueti, omni genere humano insociabiles erant. & primo ignari quo Pœnus pergeret, suas rupes suaque castella, & pecorum hominumque prædam peti crediderant. fama deinde Punici belli, quo duodecimum annum Italia vrebatur, satis edocuerat, viam tantum Alpes esse: duas præualidas vrbes, magno inter se maris terrarumq; spacio discretas, de imperio & opibus certare. Hæ causæ aperuerant Alpes Asdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placētiam, dum frustra obsidet magis quam oppugnat, corrupit. Crediderat campestris oppidi facilem expugnationem esse: & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum se excidio eius vrbis terrorem cæteris iniecturum. Non ipse se solum ea oppugnatione impedijt, sed Annibalem post famam transitus eius tanto spe sua celeriorem, iam mouentem ex hybernis, continuerat: quippe reputantem non solum quam lenta vrbium oppugnatio esset, sed etiam quam ipse frustra eandem illam coloniam ab Trebia victor regressus tentasset, Consules diuersis itineribus profecti ab vrbe, velut in duo pariter bella distenderant curas hominum, simul recordantium quas primus aduentus Annibalis intulisset Italiæ clades: simul, cum illa angeret cura, quos tam propitios vrbi atque imperio fore deos, vt eodem tempore vtrobique respublica prospere gereretur. aduersa secundis pensando, rem ad id tempus extractam esse. cum in Italia ad Thrasymenum & Cannas præcipitasset Romana respublica, prospera bella in Hispania prolapsam eam erexisse. postea cum in Hispania alia super aliam clades duobus egregijs ducibus amissis, duos exercitus ex parte delesset, secunda in Italia Siciliaque gesta quassatam rempublicam excepisset: & ipsum interuallum loci, quod in vltimis terrarum oris alterum bellum gereretur, spacium dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi nominis duces circunstare vrbem Romam, & vnum in locum totam periculi molem, omne onus incubuisse. qui eorum prior vicisset, intra paucos dies castra cum altero iuncturum. Terrebat & proximus annus lugubris duorum consulum funeribus. His anxij curis homines digredientes in prouincias consules prosecuti sunt. Memoriæ proditum est, plenum adhuc ira in ciues M. Liuium ad bellum proficiscentem monenti

B

C

A nenti Q. Fabio, ne priuſquam genus hoſtium cognoſſet, temere manum conſereret: reſpondiſſe, vbi primum hoſtium agmen conſpexiſſet, pugnaturum. cum quæreretur, quæ cauſa feſtinandi eſſet: Aut ex hoſtè egregiam gloriam, inquit, aut ex ciuibus victis gaudium, meritum certe, & ſi non honeſtum, capiam. Priuſquam Claudius conſul in prouinciam perueniret, per extremum finem agri Larinatis. ducentem in Salentinos exercitum Annibalem, cum expeditis cohortibus adortus C. Hoſtilius Tubulus incompoſito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, nouem ſigna militaria cepit. Mouerat ex hybernis ad famam hoſtis Q. Claudius, qui per vrbes agri Salentini caſtra diſpoſita habebat. Itaque ne cum duobus exercitibus ſimul confligeret Annibal, nocte caſtra ex agro Tarentino mouit, atq; in Brutios conceſſit. Claudius in Salentinos agmen conuertit. Hoſtilius Capuam petens, obuius ad

B Venuſiam fit conſuli Claudio. Ibi ex vtroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus conſul aduerſus Annibalem rem gereret. reliquas copias Hoſtilius Capuam ducere iuſſus, vt Q. Fuluio proconſuli traderet. Annibal vndique contracto exercitu, quem in hybernis, aut in præſidijs agri Brutij habuerat, in Lucanos ad Grumẽtum venit, ſpe recipiendi oppida, quę per metum ad Romanos defeciſſent. eodem à Venuſia conſul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille fere & quingentos paſſus caſtra ab hoſte locat. Grumenti mœnibus prope iunctum videbatur Pœnorum vallum. quingenti paſſus erant inter caſtra Punica Romana. interiacebat campus, colles imminebant nudi, ſiniſtro lateri Carthaginienſium, dextro Romanorum, neutris ſuſpecti: quod nihil ſyluæ, neque ad inſidias latebrarum habebant. In medio campo ab ſtationibus procurſantes certamina haud ſatis

C digna dictu ferebant. Id modo Romanum quærere apparebat, ne abire hoſtem pateretur. Annibal inde euadere cupiens, totis viribus in aciem deſcendebat. Tum conſul ingenio hoſtis vſus, quo minus in tam apertis collibus timeri inſidiæ poterant, quinque cohortes additis quinque manipulis, nocte iugum ſuperare, & in auerſis vallibus conſidere iubet: tempus exurgendi ex inſidijs, & aggrediendi hoſtem, T. Claudium Aſellum tribunum militum, & P. Claudium præfectum ſocium edocet, quos cum ijs mittebat. ipſe luce prima copias omnes peditum equitumque in aciem eduxit. Paulo poſt & ab Annibale ſignum pugnæ propoſitum eſt: clamorque in caſtris ad arma diſcurrentium eſt ſublatus. inde eques, pedeſque certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hoſtes. Quos vbi effuſos conſul videt, tribuno militum tertiæ legionis C.

Aurun-

Aurunculeio imperat, vt equites legionis quanto maximo impetu A
poſſit, in hoſtem emittat. ita pecorum modo incompoſitos toto paſ-
ſim campo ſe fudiſſe, vt ſterni opprimique, priuſquam inſtruantur,
poſſint. Nondum Annibal è caſtris exierat, cum pugnātium clamo-
rem audiuit. itaque excitus tumultu raptim ad hoſtem copias agit.
Iam primos occupauerat equeſtris terror. peditum etiam prima le-
gio, & dextra ala prælium inibant: incompoſiti hoſtes, vt quemque
aut pediti aut equiti caſus obtulit, ita conſerunt manus. creſcit pu-
gna ſubſidijs, & procurrentium ad certamen numero augetur. pu-
gnanteſque (quod niſi in veteri exercitu, & duce vetere haud facile
eſt) inter tumultum ac terrorem inſtruxiſſet Annibal. ni cohortium
ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus
metum, ne intercluderentur à caſtris, inieciſſet. Inde pauor incuſ-
ſus: & fuga paſſim fieri cœpta eſt. minorque cædes fuit, quia propin-
quitas caſtrorum breuiorem fugam perculſis fecit. equites enim in B
tergo inhærebant: in tranſuerſa latera inuaſerant cohortes ſecundis
collibus, via nuda ac facili decurrentes. tamen ſupra octo millia ho-
minum occiſa: ſupra ſeptingentos capti: ſigna militaria nouem ad-
empta. elephanti etiam, quorum nullus vſus in repentina ac tumul-
tuaria pugna fuerat, quatuor occiſi, duo capti. Romanorum ſocio-
rumque ducenti ceciderunt. Poſtero die Pœnus quieuit. Romanus
in aciem copijs eductis, poſteaquam neminem ſigna contra efferre
vidit, ſpolia legi cæſorum hoſtium, & ſuorum corpora collata in v-
num ſepeliri iuſſit. inde inſequentibus continuis diebus aliquot ita
inſtitit portis, vt prope inferre ſigna videretur: donec Annibal tertia
vigilia crebris ignibus tabernaculiſq;, quæ pars caſtrorum ad hoſtes
vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portiſque ſe oſtenderent,
relictis, profectus, Apuliam petere intendit. Vbi illuxit, ſucceſſit val-
lo Romana acies: & Numidæ ex compoſito pauliſper in portis ſe C
valloque oſtentauere: fruſtratique aliquandiu hoſtem, citatis equis
agmen ſuorum aſſequuntur. Conſul vbi ſilentium in caſtris, & ne
paucos quidem qui prima luce obambulauerant, parte vlla cerne-
bat: duobus equitibus ſpeculatum in caſtra præmiſſis, poſteaquam
ſatis tuta omnia eſſe exploratum eſt, inferri ſigna iuſſit: tantumque
ibi moratus, dum milites ad prædam diſcurrunt: receptui deinde
cecinit: multoq; ante noctem copias reduxit. Poſtero die prima luce
profectus, magnis itineribus famam & veſtigia agminis ſequens,
haud procul Venuſia hoſtem aſſequitur. Ibi quoq; tumultuaria pu-
gna fuit. ſupra duo millia Pœnorum cæſa. Inde nocturnis, monta-
niſq; itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum pe-
tijt. Hanno inde (is enim præſidio eius loci præfuerat) in Brutios
cum

A cum paucis ad exercitum nouum comparandũ miſſus. Annibal copijs eius ad ſuas additis, Venuſiam retro quibus venerat itineribus repetit: atque inde Cannuſium procedit. Nunquam Nero veſtigijs hoſtis abſtiterat: & Q. Fuluium, cum Metapontũ ipſe proficiſceretur, in Lucanos, ne regio ea ſine præſidio eſſet, accerſierat. Inter hæc ab Aſdrubale, poſtquam à Placentiæ obſidione abſceſſit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem miſſi, cũ per medios hoſtes totam ferme longitudinem Italiæ emenſi eſſent: dum Metapontum cedentem Annibalem ſequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, à vagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium proprætorem deducuntur. Eum primo incertis implicantes reſponſis, vt metus tormentorum admotus fateri vera coegit, edocuerunt literas ſe ab Aſdrubale ad Annibalem ferre. Cum ijs literis, ſicut erant, ſignatis, L. Virginio Tribuno militum ducendi ad

B Claudium conſulem traduntur. duæ ſimul turmæ Samnitum præſidij cauſa miſſæ. Qui vbi ad conſulem peruenerunt, literæq; lectæ per interpretem ſunt, & ex captiuis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus eſſe reipublicę ratus, quo conſilijs ordinarijs prouinciæ ſuæ quiſque finibus per exercitus ſuos cum hoſte deſtinato ab ſenatu bellum gereret: audendum, ac nouandũ aliquid improuiſum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud ciues, quam hoſtes terrorem faceret, perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu verteret: literis Aſdrubalis Romam ad ſenatum miſſis, ſimul & ipſe Patres conſcriptos, quid paret, edocet, vt cum in Vmbria ſe occurſurum Aſdrubal fratri ſcribat, legionem à Capua Romam accerſant, delectum Romæ habeant, exercitum vrbanum ad Narniam hoſti opponant. Hæc ſenatui ſcripta. Præmiſſi item per agrũ Larinatem, Marrucinum, Ferentanum, Prætutianum, qua exercitum ducturus

C erat, vt omnes ex agris vrbibuſque commeatus paratos militi ad veſcendum in viam deferrent, equos iumentaque alia producerent, vt vehiculorũ feſſis copia eſſet. ipſe de toto exercitu ciuium ſociorumque quod roboris erat, delegit, ſex millia peditũ, mille equites, pronunciat, occupare ſe in Lucanis proximam vrbem, Punicumque in ea præſidium velle, vt ad iter parati omnes eſſent. profectus nocte flexit in Picenum. Et conſul quidem, quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat, relicto Q. Tatio legato, qui caſtris præeſſet. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quam fuerat biennio ante, cum caſtra Punica obiecta Romanis mœnibus portiſque fuerant. neq; ſatis conſtabat animis, tam audax iter conſulis laudarent, vituperarentne. apparebat (quo nihil iniquius eſt) ex euentu famã habiturum. Caſtra prope Annibalẽ hoſtem relicta ſine duce, cum

exercitu cui detractum foret omne quod roboris, quod floris fuerit: A
& consulem in Lucanos ostendisse iter, cum Picenum & Galliam peteret, castra relinquentem nulla alia re tutiora, quam errore hostis, qui ducem inde atque exercitus partem abisse ignoraret. Quid futurum, si id palam fiat? & aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum profectum Annibal toto exercitu velit? aut castra inuadere prædæ relicta, sine viribus, sine imperio, sine auspicio? Veteres eius belli clades, duo consules proximo anno interfecti terrebant. & ea omnia accidisse, cum vnus imperator, vnus exercitus hostium in Italia esset, nunc duo bella Punica facta, duos ingentes exercitus, duos prope Annibales in Italia esse. quippe & Asdrubalem patre eodem Amilcare genitum, æque impigrum ducem per tot in Hispania annos Romano exercitum bello, gemina victoria insignem, duobus exercitibus cum clarissimis ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hispania, concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo B
magis quam Annibalem ipsum gloriari posse: quippe in ijs locis hunc coegisse exercitum, quibus ille maiorem partem militum fame ac frigore, quæ miserrima mortis genera sunt, amisisset. Adijciebant etiam periti rerum Hispaniæ, haud cum ignoto duce C. Nerone congressurum, sed quem in saltu impedito deprehensus forte, haud secus quam puerum, conscribendis fallacibus conditionibus pacis frustratus elusisset. Omnia maiora etiam vero præsidia hostium minora sua, metu interprete semper in deteriora inclinato, ducebant. Nero postquam iam tantum interualli ab hoste fecerat, vt detegi consilium satis tutum esset, paucis milites alloquitur. Negat vllius consilium imperatoris in speciem audacius, re ipsa tutius fuisse, quam suum. Ad certam eos se victoriam ducere, quippe ad quod bellum collega non antequam ad facietatem ipsius peditum atque equitum datæ ab senatu copiæ fuissent, maiores instructioresque C
quam si aduersus ipsum Annibalem iret, profectus sit: eo ipsos quantumcunque virium momentum addiderint, rem omnem inclinaturos. auditum modo in acie (nam ne ante audiatur, daturum operam) alterum consulem, & alterum exercitum aduenisse, haud dubiam victoriam facturum. Famam bellum conficere, & parua momenta in spem metumque impellere animos. Gloriæ quidem ex re bene gesta partæ fructũ prope omnem ipsos laturos. Semper quod postremum adiectum sit, id rem totam videri traxisse. Cernere ipsos, quo cõcursu, qua admiratione, quo fauore hominum iter suum celebretur. Et Hercule per instructa omnia ordinibus virorum mulierumq; vndiq; ex agris effusorum, inter vota ac preces & laudes ibant. illos præsidia reipublicæ, vindices vrbis Romę imperijque appellabant. in illorum

A tum armis dextrisq; suam liberorumque suorum salutem ac libertatem repositam esse. deos omnes deasq; precabantur, vt illis faustum iter, felixque pugna, matura ex hostibus victoria esset, damnarenturque ipsi votorum quæ pro ijs suscepissent: vt quemadmodum nunc soliciti prosequerentur eos, ita paucos post dies lęti ouantibus victoria obuiam irent. Inuitare inde pro se quisque, & offerre, & flagitare precibus, vt quæ ipsis iumentisq; vsui essent, ab se potissimum sumerent, benigne omnia cumulata dare. Modestia certare milites, ne quid vltra vsum necessarium sumerent. nihil morari, nec ab signis absistere. cibum capientes diem ac noctem ire. vix quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare. Et ad collegam præmissi erant, qui nunciarent aduentum, percunctarenturque, clam an palam, interdiu an noctu venire sese vellet, ijsdem an alijs considere castris. Nocte clam melius ingredi visum est. Tessera per castra B ab Liuio consule data erat, vt tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neque enim dilatari castra opus esse, ne hostis aduentum alterius consulis sentiret: & coartatio plurium in angusto tendentium facilior futura erat, quod Claudianus exercitus nihil ferme præter arma secum in expeditionem tulerat. Cæterum in ipso itinere auctum voluntarijs agmen erat, offerentibus sese vltro, & veteribus militibus perfunctis iam militia, & iuuenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburque virium aptum militiæ videbatur, conscripserat. Ad Senam castra alterius consulis erant. & quingentos inde ferme passus Asdrubal aberat. Itaq; cum iam appropinquaret, tectus montibus substitit Nero, ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisque ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa omnium lætitia hospitaliter excipiuntur. Postero die conci-C lium habitum, cui & L. Porcius Licinius prætor affuit. Castra iuncta consulum castris habebat: & ante aduentum eorum per loca alta ducendo exercitum, cum modo insideret angustos saltus, vt transitum clauderet, modo ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hostem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum eo inclinabant sententiæ, vt dum fessum via ac vigilijs reficeret militem Nero, simul & ad noscendum hostem paucos sibi sumeret dies, tempus pugnandi differretur. Nero non suadere modo, sed summa ope orare institit, ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. Errore, qui non diuturnus futurus esset, velut torpentem Annibalem, nec castra sua sine duce relicta aggredi, nec ad sequendum se iter intendisse. antequam se moueat, delere exercitum Asdrubalis posse redireque in Apuliam.

Qui prolatando ſpacium hoſti det, eum & illa caſtra prodere Anni- A
bali, & aperire in Galliam iter, vt per ocium, vbi velit, Aſdrubali coniungatur. Extemplo ſignum dandum, & exeundum in aciem: abutendumq; errore hoſtium abſentium, præſentiumq;: dum neque illi ſciant cum paucioribus, nec hi cum pluribus & validioribus rem eſſe. Conſilio dimiſſo ſignum pugnæ proponitur, cōfeſtimq; in aciem procedunt. Iam hoſtes ante caſtra inſtructi ſtabant. Moram pugnæ attulit, quod Aſdrubal prouectus ante ſigna cum paucis equitibus ſcuta vetera hoſtium notauit, quæ ante non viderat, & ſtrigoſiores equos. multitudo quoque maior ſolita viſa eſt. Suſpicatus, id quod erat, receptui propere cecinit, ac miſit ad flumen vnde aquabantur: vbi & excipi aliqui poſſent, & notari oculis, ſi qui forte aduſtioris coloris, vt ex recenti via, eſſent. ſimul circumuehi procul caſtra iubet, ſpeculari que, num auctum aliqua parte ſit vallum: & attendant, ſemel, bisne ſignum canat in caſtris. Ea cum ordine omnia relata eſ- B
ſent, caſtra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant, ſicut ante aduentum conſulis alterius fuerant, vna M. Liuij, altera L. Porcij, neutris quicquam, quo latius tenderetur, ad munimenta adiectum. Illud veterem ducem aſſuetumque Romano hoſti mouit, quod ſemel in prætorijs caſtris ſignum, bis in conſularibus referebant ceciniſſe. duos profecto conſules eſſe: & quonam modo alter ab Annibale abſceſſiſſet, cura angebat. minime id quod erat, ſuſpicari poterat, tantæ rei fruſtratione Annibalem eluſum: vt vbi dux, vbi exercitus eſſet, cum quo caſtra collata haberet, ignoraret. profecto haud mediocri clade abſterritum, inſequi non auſum: magnopere vereri, ne perditis rebus ſerum ipſe auxilium veniſſet. Romaniſque eadem iam fortuna in Italia, quę in Hiſpania eſſet, interdum literas ſuas ad eum non perueniſſe, credere: interceptisque ijs, conſulem ad ſeſe opprimendum acceleraſſe. His anxius curis, extinctis ignibus, vigilia pri- C
ma dato ſigno, vt taciti vaſa colligerent, ſigna ferri iuſſit. In trepidatione & nocturno tumultu duces parum intente aſſeruati, alter in deſtinatis iam inde ante animo latebris ſubſedit, alter per vada nota Metaurum flumen tranauit. Ita deſertum à ducibus agmen primo per agros palatur: feſſique aliquot ſomno ac vigilijs ſternunt corpora paſſim, atque infrequentia relinquunt ſigna. Aſdrubal dum lux viam oſtenderet, ripa fluminis ſigna ferri iubet. & per tortuoſi amnis ſinus flexusque cum errore obiens, haud multum proceſſiſſet: & vbi prima lux tranſitum opportunum oſtendiſſet, tranſiturus erat: ſed cum quantum à mari abſcedebat, tanto altioribus coercentibus amnem ripis, non inueniret vada, diem terendo ſpacium dedit ad inſequendū ſeſe hoſti. Nero primum cū omni equitatu aduenit.

Porcius

A Porcius deinde aſſecutus cum leui armatura. Qui cum feſſum ag-
men carperent ab omni parte, incurſarentque, & iam omiſſo itinere,
quod fugæ ſimile erat, caſtra metari Pœnus in tumulo ſuper flumi-
nis ripam vellet: aduenit Liuius peditum omnibus copijs, non iti-
neri modo, ſed ad conſerendum extemplo prælium inſtructis, arma-
tiſq;. Sed vbi omnes copias coniunxerunt, directaq; acies eſt, Clau-
dius dextro in cornu, Liuius ab ſiniſtro pugnam inſtruit, media acies
prætori tuenda datur. Aſdrubal omiſſa munitione caſtrorum, poſt-
quam pugnandum vidit, in prima acie ante ſigna elephantos locat.
circa eos læuo in cornu aduerſus Claudium Gallos opponit, haud
tantum eis fidens, quantum ab hoſte timeri eos credebat. ipſe dex-
trum cornu aduerſus M. Liuium ſibi atque Hiſpanis (& ibi maxime
in vetere milite ſpem habebat) ſumpſit. Ligures in medio poſt ele-
phantos poſuit: ſed longior quam latior acies erat. Gallos promi-
B nens collis tegebat. Ea frons quam Hiſpani tenebant, cum ſiniſtro
Romanorũ cornu concurrit. dextra omnis acies extra prælium emi-
nens ceſſabat. collis oppoſitus arcebat, ne aut à fronte aut ab latere
aggrederentur. Inter Liuium Aſdrubalemque ingens contractum
certamen erat, atroxque cædes vtrinque edebatur. ibi duces ambo,
ibi pars maior peditum equitumq; Romanorum, ibi Hiſpani, vetus
miles, peritusq; Romanæ pugnæ, & Ligures, durum in armis genus.
eodem verſi elephanti, qui primo impetu turbauerãt anteſignanos,
& iam ſigna mouerant loco: deinde creſcente certamine & clamo-
re, impotentius iam regi, & inter duas acies verſari, velut incerti quo-
rum eſſent, haud diſſimiliter nauibus ſine gubernaculo vagis. Clau-
dius, quid ergo præcipiti curſu tam longum iter emenſi ſumus? cla-
mitans militibus cum in aduerſum collem fruſtra ſigna erigere co-
natus eſſet, poſtquam ea regione penetrari ad hoſtem non videbat
C poſſe, cohortes aliquot ſubductas è dextro cornu, vbi ſtationem ma-
gis ſegnem quam pugnam futuram cernebat, poſt aciem circumdu-
cit: & non hoſtibus modo, ſed etiam ſuis inopinantibus, in ſiniſtrum
hoſtium latus incurrit: tantaq; celeritas fuit, vt cum oſtendiſſent ſe
in latere, mox in terga iam pugnarent, ita vt omnibus partibus, ab
fronte, ab latere, ab tergo, trucidarentur Hiſpani Liguresque. Et ad
Gallos iam cædes peruenerat. Ibi minimũ certaminis fuit. nã & pars
magna ab ſignis aberant, nocte dilapſi, ſtratiq; ſomno paſſim per a-
gros: & qui aderant, itinere ac vigilijs feſſi, intolerantiſſima laboris
corpora vix arma humeris gerebant. Et iã diei medium erat, ſitiſq; &
calor hiantes cædendos capiendosque affatim præbebat. Elephanti
plures ab ipſis rectoribus quam ab hoſte interfecti. fabrile ſcalprum
cũ malleo habebãt. id, vbi ſæuire belluæ ac ruere in ſuos cœperant,

magiſter inter aures poſitum ipſa in compage, qua iungitur capiti A
ceruix, quanto maximo poterat ictu adigebat, ea celerrima via mor-
tis in tantæ molis bellua inuenta erat, vbi regendi ſpem viciſſet. pri-
muſque id Aſdrubal inſtituerat, dux cum ſæpe alias memorabilis,
tum illa præcipue pugna. ille pugnantes hortando, pariterque obe-
undo pericula, ſuſtinuit: ille feſſos: abnuenteſque tædio & labore,
nunc precando, nunc caſtigando accendit: ille fugientes reuocauit.
omiſſamq; pugnam aliquot locis reſtituit. Poſtremo cum haud du-
bia fortuna hoſtium eſſet, ne ſuperſtes tanto exercitui ſuum nomen
ſecuto eſſet, concitato equo ſe in cohortem Romanam immiſit. ibi,
vt patre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit.
Nunquam eo bello vna acie tantum hoſtium interfectum eſt, reddi-
taque æqua Cannenſi clades vel ducis vel exercitus interitu videba-
tur. Quinquaginta ſex millia hoſtium occiſa: capta quinque millia
& quadringenti, præda alia magna tum omnis generis, tum auri B
etiam, argentique. ciuium etiam Romanorum qui capti apud ho-
ſtes erant, ſupra quatuor millia capitum recepta, id ſolatij fuit pro
amiſſis eo prælio militibus. Nam haudquaquam incruenta victoria
fuit. octo ferme millia Romanorum ſociorumque occiſa. Adeoque
etiam victores ſanguinis cædiſque ceperat ſacietas, vt poſtero die
cum eſſet nunciatum Liuio conſuli, Gallos Ciſalpinos, Ligureſque,
qui aut prælio non affuiſſent, aut inter cædẽ effugiſſent, vno agmi-
ne abire ſine certo duce, ſine ſignis, ſine ordine vllo aut imperio: poſ-
ſe ſi vna equitũ ala mittatur, omnes deleri: Superſint, inquit, aliqui
nuncij & hoſtium cladis, & noſtræ virtutis. Nero ea nocte quæ ſecu-
ta eſt pugnam, citatiore, quã inde venerat, agmine, die ſexto ad ſta-
tiua ſua, atque ad hoſtem peruenit. Iter eius frequentia minore (ne-
mo enim præceſſerat nuncius) lætitia vero tanta, vix vt compotes
mentium gaudio eſſent, celebratum eſt. Nam Romæ neuter animi C
habitus ſatis dici narrarique poteſt, nec quo incerta expectatione e-
uentus ciuitas fuerit, nec quo victoriæ famam acceperit. Nunquam
per omnes dies ex quo Claudium conſulem profectum fama attulit,
ab orto ſole ad occidentem, aut ſenator quiſquam à curia atque ab
magiſtratibus abſceſſit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in
ipſis opis erat, in preces obteſtationeſq; verſæ, per omnia delubra va-
gæ ſupplicijs votiſq; fatigauere deos. Tam ſolicitæ ac ſuſpenſæ ciui-
tati fama incerta primo accidit, duos Narnienſes equites in caſtra,
quæ in faucibus Vmbriæ oppoſita erant, veniſſe ex prælio nuncian-
tes cæſos hoſtes. & primo magis auribus quã animis id acceptum e-
rat, vt maius lætiuſq;, quã quod mente capere, aut ſatis credere poſ-
ſent. & ipſa celeritas fidem impediebat, quod biduo ante pugna-
tum

A tum dicebatur. Literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de Narniensiū equitū aduentu. Eæ literę per forum ad tribunal Prætoris latæ, senatum curia exciuerunt, tantoq; certamine ac tumultu populi ad fores curię cōcursum est, vt adire nuncius non posset: traheretur q; à percunctantibus, vociferantibusq;, vt in Rostris priusquam in senatu literæ recitarentur. tandē summoti & coerciti à magistratibus: vixque seruari lætitia intra impotētes eius animos potuit. In senatu primum, deinde in concione literę recitatæ sunt: & pro cuiusque ingenio, aliis iam certum gaudium, aliis nulla ante futura fides erat, quam legatos consulum, vt literas audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos allatum est. Tum enimuero omnis ætas currere obuiam, primus quisque oculis auribusq; haurire tantum gaudium cupientes. Ad Miluium vsque pontem continens agmen peruenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius B Varus, Q. Cęcilius Metellus. Circumfusi omnis generis hominum frequentia, in forum peruenerunt, cum alij ipsos, alij comites eorum, quę acta sint, percunctarentur: vt quisque audierat, exercitum hostium, imperatoremque occisum, legiones Romanas incolumes, saluos consules esse, extemplo alijs porro impertiebant gaudium suum. Cum ægre in curiam peruentum esset, multo ægrius summota turba, ne Patribus misceretur, literę in senatu recitatæ sunt. inde traducti in concionem legati L. Veturius literis recitatis, planius omnia quę acta erant, exposuit cum ingenti assensu: postremo etiam clamore vniuersę cōcionis, cum vix gaudium animis caperent. Discursum inde ab aliis circa templa deum, vt grates agerēt: ab aliis domos, vt coniugibus liberisq; tam lætum nuncium impertirent. Senatus, quod M. Liuius & C. Claudius consules incolumi exercitu, ducem hostium legionesq; occidissent, supplicationem in triduum C decreuit. Eam supplicationē C. Hostilius prætor pro concione edixit: celebrataq; à viris, fœminisq; est. Omnia templa per totū triduū æqualem turbam habuere, cum matronę amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu deis immortalibus grates agerent. Statum quoq; ciuitatis ea victoria mouit, vt iam inde haud secus, quam in pace, res inter se contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum soluendo auderent. C. Claudius consul cum in castra redisset, caput Asdrubalis, quod seruatum cum cura attulerat, proijci ante hostium stationes: captiuosq; Afros vinctos, vt erant, ostendi: duos etiam ex iis solutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta essent, iussit. Annibal tāto simul publico familiariq; ictus luctu, agnoscere se fortunam Carthaginis fertur dixisse: castrisque inde motis vt omnia au-

xilia, quæ diffusa latius tueri non potuerat, in extremum Italiæ angulum, Brutios contraheret: & Metapontinos, ciuitatem vniuersam, excitos sedibus suis, & Lucanorum qui suæ ditionis erant, in Brutium agrum traduxit. A

DECADIS TERTIAE LIB. VIII.

EPITOME.

RES in Hispania prospere gestæ à Syllano Scipionis legato, & L. Scipione fratre aduersus Pœnos, à Sulpitio procos. & ab Attalo rege Asiæ aduersus Philippum regem Macedonum pro AEtolis referuntur. Cum M. Liuio, & Claudio Neroni Coss. triumphus decretus esset, Liuius, qui in prouincia sua rem gesserat, quadrigis inuectus est: Nero, qui in Collegæ prouinciam, vt victoriam eius adiuuaret, venerat, equo est secutus: & in hoc habitu plus gloriæ, reuerentiæque habuit: nam & plus in bello, quam collega fecerat. Ignis in æde Vestæ negligentia virginis, quæ non custodierat, extinctus est. Virgo cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cũ Pœnis debellauit XIIII. eius anno belli, anno V. posteaquam ierat: exclusisque in totum possessione eius hostibus, Hispaniam recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus nauigiis transuectus, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubuit. munus gladiatorium in honorem patris, patruique Carthagini Nouæ dedit, nõ ex gladiatoribus, sed ex iis, qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebant, in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa vrbs ab Romanis oppugnaretur: oppidani liberos, & coniuges rogo extructo occiderunt, & se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset: seditionem in parte exercitus motam confirmatus discussit: rebellantesq; Hispaniæ populos coegit in deditionem venire. Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum: qui illi quidem auxilium, si in Africam traiecisset, pollicebatur. cum Gaditanis quoque post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptum erat, vt in Italiam traiiceret, Romam reuersus, consulq; creatus. Africam prouinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissumq;, vt in Africam traiiceret, si ex rep. esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula, vbi hyemarat, in Italiam traiecit. B C

CVM transitu Asdrubalis quantum in Italiam declinauerat belli, tantum leuatæ Hispaniæ viderentur: renatum ibi subito par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic habebant Romani, Pœnique. Asdrubal Gisgonis filius ad Oceanum penitus Gadesq;

A desque concesserat. Nostri maris ora, omnisq; ferme Hispania, qua in orientem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Barchini Asdrubalis nouo cum exercitu ex Africa transgressus, Magonique iunctus, cum in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, breui magnum hominum numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syllanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis misit. Syllanus quātis maximis potuit itineribus (impediebant autem & asperitates viarum, & angustiæ saltibus crebris, vt pleraq; Hispaniæ sunt, inclusæ) tamen non solum nuncios, sed etiam famam aduentus sui prægressus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hostem peruenit. Eisdem authoribus compertum est, cum decem circiter millia ab hoste abessent: bina castra circa viam qua irent, esse: læua Celtiberos, nouum exercitum supra nouem millia hominum, dextra Punica tenere ca-
B stra. Hæc stationibus, vigilijs, omni iusta militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectaq;, vt barbarorum, & tyronum, & minus timentium, quod in sua terra essent. Ea prius aggredienda ratus Syllanus, signa quam maxime ad læuam iubebat ferri, nec vnde ab stationibus Punicis conspiceretur. ipse præmissis speculatoribus, citato agmine ad hostem pergit. Tria millia ferme aberat, cum haud dum quisquam hostium senserat. confragosa loca, & obsita virgultis tenebant colles. ibi in caua valle, atq; ob id occulta, considere militem, & cibum capere iubet. interim speculatores transfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum sarcinis in medium coniectis, arma Romani capiunt, acieq; iusta in pugnam vadunt. Mille passuum aberant, cum ab hoste conspecti sunt, trepidariq; repente cœptum. Mago ex castris citato equo ad primum clamorem & tumultum aduehitur. Erant autem in Celtiberorum exercitu quatu-
C or millia scutatorum, & C C. equites. hanc iustam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat: cæteros, leuem armaturam, in subsidijs posuit. Cum ita instructos educeret castris, vix dum in egressos vallo Romani pila coniecerunt. Subsidunt Hispani aduersus emissa tela ab hoste, inde ad remittenda ipsi consurgunt. quæ cum Romani conferti, vt solent, densatis excepissent scutis: tum pes cum pede collatus, & gladijs geri res cœpta est. Cæterum asperitas locorum & Celtiberis (quibus in prælio concursare mos est) velocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugnæ assuetis, nisi quod angustiæ & internata virgulta ordines dirimebant: & singuli biniq; velut cum paribus conserere pugnam cogebantur, quod ad fugam impedimento hostibus erat, & ad cædem eos velut vinctos præbebat. Et iam ferme omnibus scutatis Cel-

tiberorum interfectis, leuis armatura, & Carthaginienses qui ex al- A teris castris subsidio venerant, perculsi cædebantur. Duo haud amplius millia peditum, & equitatus omnis, vix inito prælio, cum Magone effugerunt. Hanno alter imperator cum eis qui postremi iam profligato prælio aduenerant, viuus capitur. Magonē fugientem equitatus ferme omnis, & quod veterum peditū erat secuti, decimo die in Gaditanam prouinciam ad Asdrubalem peruenerunt. Celtiberi, nouus miles, in proximas dilapsi syluas, inde domos diffugerunt. Peropportuna victoria nequaquā tantum iam conflatum bellum, quanta futuri materia belli, si licuisset ijs Celtiberorum gente excita, & alios ad arma solicitare populos, oppresserat. Itaq; collaudato benigne Syllano, Scipio spem debellandi, si nihil etiam ipse cunctando moratus esset, nactus, ad id quod reliquum belli erat, in vltimam Hispaniam aduersus Asdrubalem pergit. Pœnus cum castra sua forte in Betica ad sociorum animos continendos in fide haberet: signis repente sublatis, fugæ magis quam itineris modo penitus ad Oceanum & Gadeis ducit. Cæterum quod aciem renuisset, B propositum bello se fore ratus, antequam freto Gadeis traijceret, exercitum omnem passim in ciuitates dimisit: vt & muris se ipsi, & armis muros tutarentur. Scipio ibi animaduertit dissipatum passim bellum, & circunferre ad singulas vrbes arma, diutini magis quam magni esse operis, retro vertit iter: ne tamen hostibus eam relinqueret regionem. L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppugnandam opulentissimam in ijs locis vrbem, quam Oringin barbari appellabant, mittit. sita in Melessum finibus est, Hispanæ gentis, ager frugifer. argentum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Asdrubali ad excursiones circa in mediterraneos populos faciendas. Scipio castris prope vrbem positis, prius quam circumuallaret vrbem, misit ad portas, qui ex propinquo alloquio C animos tentarent: suaderentque, vt amicitiam potius quam vim experirentur Romanorum. Vbi nihil pacati respondebatur, fossa duplicíq; vallo circundata vrbe, in tres partes exercitum diuidit: vt vna semper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare est, atrox sane & anceps prælium fuit; non subire, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat. & iam qui erexerant ad murum scalas, alij furcis ad idipsum factis detrudebantur, in alios lupi superne ferrei iniecti, vt in periculo essent, ne suspensi in murum extraherentur. Quod vbi animaduertit Scipio, nimia paucitate suorum exæquatum certamen esse: & iam eo superare hostem, quod ex muro pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta, vrbem est aggressus. Quæ res tantum pauoris iniecit

A iecit fessis iam cum primis pugnando, vt & oppidani mœnia repen-
tina fuga desererent: & Punicum præsidium metu, ne prodita vrbs
esset, relictis stationibus in vnum locum se colligeret. Timor inde
oppidanos incessit, ne si hostis vrbem intrasset, sine discrimine, Pœ-
nus an Hispanus esset, obuij passim cæderentur. itaq; patefacta re-
pente porta, frequentes ex oppido sese eiecerunt, scuta præ se tenen-
tes, ne tela procul conijcerentur: dextras nudas ostentantes, vt gla-
dios abiecisse appareret. Id vtrum parū ex interuallo sit conspectum,
an dolus aliquis suspectus fuerit, incompertum est. Impetus hostilis
in transfugas factus, nec secus quā aduersa acies cæsi. eademq; porta
signa infesta vrbi illata. & alijs partibus securibus dolabrisq; cæde-
bantur & refringebantur portæ. & vt quisq; intrauerat eques, ad fo-
rum occupandum (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat.
additum erat & triariorum equiti præsidium. legionarij cæteram
B partem vrbis peruadunt direptione & cæde obuiorum, nisi qui ar-
mis se tuebantur. Carthaginienses omnes in custodiam dati sunt:
oppidanorum quoq; CCC. ferme, qui clauserant portas: cæteris tra-
ditum oppidum, suæ redditæ res. Cecidere in vrbis eius oppugnatio-
ne hostium duo millia ferme, Romanorum haud plus XC. Læta &
ipsis qui rem gessere, vrbis eius expugnatio fuit: & imperatori, cæte-
roq; exercitui. Speciosum aduentum suum, ingentem turbam capti-
uorum præ se agentes fecerunt. Scipio collaudato fratre, cum quan-
to poterat verborum honore, Carthagini ab se captæ captam ab eo
Oringin æquasset: quia & hyems instabat, vt nec tentare Gades, nec
disiectum passim per prouinciam exercitum Asdrubalis consectari
posset: in citeriorem Hispaniam recipit exercitum: dimissisque in
hyberna legionibus, L. Scipione fratre Romam misso, & Hanno-
ne hostium imperatore, cæterisq; nobilibus captiuis, ipse Tarraco-
C nem concessit. Eodem anno classis Romana cum M. Valerio Læui-
no proconsule ex Sicilia in Africam transmissa, in Vticensi Cartha-
giniensique agro late populationes fecit. extremis finibus Cartha-
giniensium, circa ipsa mœnia Vticæ prædæ actæ sunt. Repetenti-
bus Siciliam classis Punica (septuaginta erant longæ naues) occur-
rit. decem & septem naues ex ijs captæ sunt: quatuor in alto mer-
sæ: cætera fusa ac fugata classis. Terra mariq; victor Romanus cum
magna omnis generis præda Lilybeum repetit. Toto inde mari pul-
sis hostium nauibus, magni commeatus frumenti Romam subuecti.
Principio æstatis eius, qua hæc sunt gesta, P. Sulpitius proconsul, &
Attalus rex cum Æginæ (sicut ante dictum est) hybernassent: Lem-
num inde classe iuncta, Romanæ V. & XX. quinqueremes, regiæ V.
& XXX. transmiserunt. Et Philippus vt seu terra seu mari obuiam
eundum

eundum hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetria- A
dem ad mare descendit: Larissam diem ad conueniendum exercitui edixit. Vndique ab socijs legationes Demetriadem ad famam regis conuenerunt. Sustulerant enim animos Ætoli, cum ob Romanam societatem, tum post Attali aduentum, finitimosque depopulabantur. nec Acarnanes solum Bœotiq; & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant, sed Achæi quoque, quos super Ætolicum Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus, haud procul Argiuorum fine positis castris, terrebat. Hi omnes suis quisq; vrbibus quæ pericula terra mariq; portenderentur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidem ipsius tranquillæ nunciabantur res. & Scerdiletum Pleuratumq; motos esse, & Thracum maxime Medos, si quod longinquum bellum regem occupasset, proxima Macedoniæ incursuros. Bœoti quidem ipsi, & interiores Græciæ populi, Thermopylarum saltus, vbi angustæ fauces coarctant iter, fossa valloq; inter- B
cludi ab Ætolis nunciarant, ne transitum ad sociorum vrbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducem tot excitare tumultus circunfusi poterant. Legationes dimittit: pollicitus, prout tempus ac res sineret, omnibus laturum auxilium. in præsentia quæ maxime vrgebant, res pararent. Tum præsidium vrbi mittit, vnde allatum erat, Attalum ab Lemno classe transmissa, omnẽ circa vrbem agrum depopulatum. Polyphantem cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quendam ex regijs ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit. additi quingenti Ænianum: vt omnes insulæ partes tueri possent. ipse Scotusam est profectus: eodemq; ab Larissa Macedonum copias traduci iussit. Eo nunciatum est, concilium Ætolis Heracleam indictum: regemq; Attalum ad consultandum de summa belli venturum. Hunc conuentum C
vt turbaret subito aduentu, magnis itineribus Heracleam duxit: & concilio quidem dimisso iam venit: segetibus tamen quæ iam prope maturitatem erant, maxime in sinu Æniano euastatis, Scotusam copias reducit. ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriade sese recipit. Inde vt ad omnes hostium motus posset occurrere, etiam in Phocydem atq; Eubœam & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, vnde editi ignes apparerent. ipse in Ciseo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculam posuit: vt ignibus procul sublatis signum, vbi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex a Peparetho Niceam traiecerunt inde classem in Eubœam, ad vrbẽ Oreum transmittunt: quæ ab Demetriaco sinu Chalcidem & Euripum petenti ad læuam prima vrbium Eubœæ posita est. Ita inter Attalum ac Sulpitium

A pitium conuenit, vt Romani à mari, regij à terra oppugnarent. Quatriduo postquam appulsa classis est, vrbem aggressi sunt. Id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo propositus vrbi erat, colloquijs absumptum est. Duas arces vrbs habet: vnam imminentem mari, altera vrbis medio est: cuniculo inde via ad mare ducit, quam à mari turris quinq; tabulatorum, egregium propugnaculum, claudebat. Ibi primo atrocissimum contractum est certamen, & turre instructa omni genere telorum, & tormentis machinisq; ad oppugnandam eam ex nauibus expositis. Cum omnium animos oculosque id certamen auertisset: porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit, momentoq; arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediam vrbem, ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erant, qui fores portæ obijcerent. ita exclusi in medio cæduntur, capiunturq;. Macedonum præsidium conglobatum sub arcis muro stetit, nec fuga

B effuse petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator venia à Sulpitio impetrata, in naues impositos ad Demetrium Phthiotidis exposuit: ipse ad Attalum se recepit. Sulpitius tam facili ad Oreum successu elatus, Chalcidem inde protinus victrici classe petit. vbi haudquaquam ad spem euentus respondit. Ex patenti vtrinq; coactum in angustias mare, vt speciem intuenti primo gemini portus in ora duo versi præbuerit: sed haud facile alia infestior classi statio est. nam & venti ab vtriusq; terræ præaltis montibus subiti ac procellosi decidunt: & fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat: sed temere in modum venti nunc huc nunc illuc verso mari, velut monte præcipiti deuolutus torrens rapitur. ita nec nocte nec die quies nauibus datur. Cum classem tam infesta statio accepit, tum & oppidum alia parte clausum mari, alia à terra egregie munitum, præsidioque valido firmatum, & præcipue

C fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, stabile atq; inexpugnabile fuit. Id prudenter, vt in temere suscepta re, Romanus fecit: quod circunspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret, celeriter abstitit incœpto: classemque inde ad Cynum Locridis (emporium id est Opuntiorum, vrbis mille passuum à mari sitæ) traiecit. Philippum & ignes ab Oreo editi monuerant, sed serius Platoris fraude è specula elati: & impari maritimis viribus haud facilis erat in insulam classi accessus. Ita res per cunctationem omissa. ad Chalcidis auxilium vbi signum accepit, impigre est motus. nam & ipsa Chalcis quanquam eiusdem insulæ vrbs est, tamen adeo arcto interscinditur freto, vt ponte continenti iungatur, terra aditum faciliorem quam mari habeat. igitur Philippus deiecto præsidio, fusis Ætolis, qui saltum Thermopylarum inside-

bant,

bant, cũ ab Demetriade Scotusam inde tertia vigilia profectus trepidos hostes Heracleam compulisset, ipse vno die Phocidis Elatiam millia amplius L X contendit. Eodẽ ferme die ab Attalo rege Opuntiorum vrbs capta diripiebatur. concesserat eam prædam regi Sulpitius, quia Oreum paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regiis, direptum fuerat. Romana classis Oreum sese receperat, & Attalus ignarus aduentus Philippi, pecuniis à principibus exigẽdis terebat tempus: adeoq; improuisa res fuit, vt nisi Cretensium quidam forte pabulatum ab vrbe longius progressi agmen hostium procul cõspexissent, opprimi potuerit Attalus inermis atq; incompositus, cursu effuso mare ac naues petit: & molientibus ab terra naues Philippus superuenit, metumque etiam ex terra nauticis præbuit. inde Opuntem rediit, deos hominesq; accusans, quod tãtæ rei fortunam ex oculis prope raptam amisisset: Opũtij quoq; ab eadem ira increpiti, quod cum trahere obsidionem in aduentum suum potuissent, viso statim hoste prope in voluntariam deditionem concessissent. B compositis circa Opuntem rebus, Toronem est profectus. Et Attalus primo Oreum se recepit. inde cum fama accidisset, Prusiam Bithyniæ regem in fines regni sui transgressum, omissis Romanis rebus, atq; Ætolico bello, in Asiam traiecit. Et Sulpitius Æginam classem recipit, vnde initio veris profectus erat. Haud maiore certamine, quàm Opuntem Attalus ceperat, Philippus Toronen cepit. Incolebant vrbẽ eam profugi ab Thebis Phthioticis. vrbe sua capta à Philippo cum in fidem Aetolorũ peruenisset, sedem eis Aetoli eam dederant, vrbis vastæ ac desertæ priore quidem Philippi bello. Tum ab Torone, sicut paulo ante dictũ est, recepta profectus, Tritonon, & Drymas, Doridis parua atq; ignobilia oppida cepit. inde Elatiam iussis ibi se opperiri Ptolemæi Rhodiorumq; legatis, venit. vbi cum de finiendo Aetolico bello ageretur (affuerat enim legati nuper Heracleæ concilio Romanorũ Aetolorumq;) nuncius affertur, Machanidam Olympiorum solenne ludicrum paranteis Eleos aggredi statuisse. C Præuertendum id ratus, legatis cum benigno responso dimissis: se neque causam eius belli fuisse, nec morã, si modo æqua & honesta cõditione liceat, paci facturum: cum expedito agmine profectus per Bœotiam Megaram, atque inde Corinthum descẽdit: vnde commeatibus sumptis, Phliunta Pheneunque petit, & iam cùm Heream venisset, audito Machanidam fama aduentus sui territum refugisse Lacedæmonem, Aegium se ad concilium Achæorum recepit: simul classem Punicam, vt mari quoq; aliquid posset, accitam, ibi ratus se inuenturum. Paucis ante diebus in Phoceas traiecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierant, cum ab Oreo profectum

Attalum

A Attalum Romanosq; audissent, veriti, ne in se iretur, & intra Rhium (fauces eæ sunt Corinthij sinus) opprimerentur. Philippus mœrebat quidem & angebatur, cum omnia ipse raptim isset, nulli tamen se rei in tempore occurrisse & rapientem omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortunam. In concilio tamen dissimulans ægritudinem, elato animo disseruit: testatus deos hominesque, se nullo loco nec tempori defuisse, quin vbi hostiũ arma concrepuissent, eo quanta maxima posset celeritate contenderet: sed vix rationem iniri posse, vtrum ab se audacius, an fugacius ab hostibus geratur bellum: sic ab Opunte Attalũ, sic Sulpitium à Chalcide, sic his ipsis diebus Machanidam è manibus suis elapsum. Sed non semper felicem esse fugam: nec pro difficili id bellum habendum, in quo si modo congressus cum hoste sis, viceris. quod primum esset, confessionẽ se hostium habere nequaquã pares esse eos, breui & victoriam haud dubiam habiturum: nec meliore euentu eos secum, quam spe pugnaturos. Læti B regem socij audierunt. Reddit inde Achæis Eream & Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quod suorum ius esse finium satis probabant, restituit. inde nauibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadriremes, & biremes totidẽ) Anticyrum traiecit. inde quinqueremibus septem, & lembis viginti amplius, quos vt adiungeret Carthaginiensium classi, miserat in Corinthium sinum, profectus ad Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium sunt, excensionem fecit. Haud fefellit Ætolos. nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniæ ac Apolloniæ fuit, in syluas montesque refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi nequiuerant, sunt direpta, & in naues compulsa. Cum his, cæteraq; præda Nicia prætore Achæorum Ægium misso, cum Corinthum petisset, pedestres inde copias per Bœotiam terra duci iussit. ipse à Cenchreis C præter Atticen super Sunium nauigans, inter medias prope hostium classes Chalcidem peruenit. inde collaudata fide ac virtute, quod neq; timor neque spes flexissent eorum animos, hortatusq; in posterum, vt eadem constantia permanerent in societate, si suam quam Oreanorum atq; Opuntiorum fortunam mallent, ab Chalcide Oreum nauigat, principiumq; ijs qui fugere capta vrbe, quam se Romanis tradere, maluerant, summa rerum & custodia vrbis permissa: ipse Demetriadem ab Eubœa, vnde primo ad opem ferendam socijs profectus erat, traiecit. Casandreæ deinde centum nauium longarum carinis pósitis, contractaque ad effectum eius operis multitudine fabrorum naualium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus socijs latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, vt Dardanis bellum inferret.

ferret. Extremo æstatis eius qua hæc in Græcia sunt gesta, cum Q. A Fabius Maximus prætor legatus ab M. Liuio consule Romam ad senatum missus, nunciasset, consulem satis præsidij Galliæ prouinciæ credere L. Porcium cum suis legionibus esse, decedere se inde, ac deduci exercitum consularem posse patres non M. Liuium tantum redire ad vrbem, sed collegam quoq; eius C. Claudium iusserunt. Id modo in decreto interfuit, quod M. Liuij exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppositas manere in prouincia iusserunt. Inter consules ita per literas conuenit, vt quemadmodum vno animo rempublicam gessissent: ita, quanquam ex diuersis regionibus conuenirent, vno tempore ad vrbem accederent. Præneste qui prior venisset, collegam ibi operiri iussus. Forte ita euenit, vt eodem die ambo Præneste venirent. inde præmisso edicto, vt triduo post frequens senatus ad ædem Bellonæ adesset, omni multitudine obuiam effusa ad vrbem accessere. Non salutabant modo vniuersi, sed contingere B pro se quisq; victrices dextras consulum cupientes: alij gratulabantur, alij gratias agebant, quod eorum opera incolumis respublica esset. In senatu cum more omnium imperatorum expositis rebus ab se gestis postulassent, vt pro republica fortiter fideliterque administrata, & dijs immortalibus haberetur honos, & ipsis triumphantibus vrbem inire liceret: se vero ea quæ postularent, decernere patres merito deorum primũ, dein secundum deos consulum, responderunt, & supplicatione amborum nomine, & triumpho vtriq; decreto. Inter ipsos, ne cum bellum communi animo gessissent, triumphum separarent, ita conuenit: quoniam in prouincia M. Liuij res gesta esset, & eo die quo pugnatum foret, eius forte auspicium fuisset: exercitus Liuianus deductus Romam venisset, Neronis de prouincia deduci non potuisset: vt M. Liuium quadrigis vrbem ineuntem milites sequerentur, C. Claudius equo sine militibus inueheretur. Ita consociatus triumphus, cum vtrique, tum magis ei qui C quantum merito anteibat, tantum honore collegæ cesserat, gloriam auxit. Illum equitem aiebant sex dierũ spacio transcurrisse longitudinem Italiæ: & eo die cum Asdrubale in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum castra aduersus sese in Apulia posita habere Annibal credidisset. ita vnum cõsulem pro vtraq; parte Italiæ aduersus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse, nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem: Asdrubalem vero qua alia re, quam aduentu eius obrutum atq; extinctum esse? Itaq; iret alter consul sublimis curru multijugis, si vellet, equis: vno equo per vrbem verum triumphum vehi: Neronemq; etiam si pedes incedat, vel parta eo bello, vel spreta eo

trium-

A triumpho gloria, memorabilem fore. Hi sermones spectantium Neronem vsque in Capitolium prosequuti sunt. Pecuniæ in ærarium tulerunt sestertium tricies octoginta millia æris, militibus M. Liuius quinquagenos senos asses diuisit. tãtundem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, cum ad exercitũ redisset. Notatũ ea die plura carmina militaribus iocis in C. Claudium, quam in consulem suum iactata. equites L. Veturium & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus: hortatosque esse plebem, vt eos consules in proximum annum crearent. adiecisse equitum prærogatiuæ authoritatẽ consules. postero die in concione quam forti fideliq; duorum præcipue legatorum opera vsi essent, commemorantes. Cum comitiorum tempus appeteret, & per dictatorem comitia haberi placuisset, C. Claudius consul M. Liuium collegam dictatorem dixit, Liuius Q. Cæcilium magistrum equitum. A. M. Liuio dictatore creati cõsules

B L. Veturius, Q. Cæcilius, is ipse qui tum erat magister equitum. Inde prætorum comitia habita. Creati C. Seruilius, M. Cęcilius Metellus, T. Claudius Asellus, Q. Manlius Thurinus qui tum ædilis plebis erat. Comitiis perfectis dictator magistratu abdicato dimissoq; exercitu, in Hetruriam prouinciam ex S. C. est profectus ad quæstiones habendas, qui Hetruscorum Vmbrorumve populi defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub aduentum eius cõsilia agitassent, quique eum auxiliis aut commeatu, aut ope aliqua iuuissent. Hæc eo anno domi militiæque gesta. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Seruilio Cæpione, Ser. Cornelio Lẽtulo. Item ludi plebeij semel toti instaurati ab ædilibus plebis M. Pomponio Mathone, & Q. Manlio Thurino. Tertiodecimo anno Punici belli, L. Veturio Philone & Q. Cæcilio Metello consulibus, Brutij, ambobus, vt cum Annibale bellum gererent, prouincia decreta. Prætores

C exinde sortiti sunt, M. Cęcilius Metellus vrbanam, Q. Manlius peregrinam, C. Seruilius Siciliam, T. Claudius Sardiniam. Exercitus ita diuisi: consulum alteri, quem C. Claudius prioris anni consul, alteri quem Q. Claudius proprætor (eæ binæ legiones erant) habuisset exercitum. In Hetruria duas Volonum legiones à C. Terentio proprætore M. Liuius proconsul, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. & Q. Manlio vt collegæ iurisdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Portius proprætor pręfuerat, obtineret, decretum est, iussusq; populari agros Callorum, qui ad Pœnos sub aduẽtum Asdrubalis defecissent. C. Seruilio cum Cannensibus duabus legionibus, sicut P. Manlius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia vetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus. nouam legionem quam T. Claudius traijceret secũ consules conscripserũt.

Y Q. Clau-

Q. Claudio vt Tarentum, C. Hostilio Tubulo vt Capuam prouinciã haberet, prorogatum in annum imperium est. M. Valerius proconsul, qui tuendæ circa Siciliã maritimæ oræ præfuerat, XXX. nauibus C. Seruilio traditis, cum cætera omni classe redire ad vrbem iussus. In ciuitate tanto discrimine belli sollicita, cum omnium secundorum aduersorumq; causas in deos verterent, multa prodigia nunciabãtur. Tarracinæ Iouis ædem, Satrici matris Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Iouis foribus ipsis duo prolapsi angues. Ab Antio nunciatũ est, cruentas spicas metentibus visas esse. Cęre porcus biceps, & agnus mas, idemq; fœmina natus erat. Et Albæ duos soles visos referebant, & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Romano locutus, & ara Neptuni multo sudore manasse in circo Flaminio, dicebatur, & ædes Cereris, Salutis, Quirini, de cœlo tactæ. Prodigia consules hostijs maioribus procurare iussi, & supplicationem vnum diem habere. Ea ex senatusconsulto facta. Plus omnibus aut nunciatis peregre, aut visis domi prodigijs, terruit animos hominũ ignis in æde Vestæ extinctus. ob quam causam cæsa flagro est Vestalis, cuius custodia noctis eius fuerat, iussu P. Licinij pontificis. Id quanquam nihil portendentibus deis, cæterum negligentia humana acciderat: tamen & hostijs maioribus procurari, & supplicationẽ ad Vestæ haberi placuit. Priusquam proficiscerẽtur consules ad bellum, admoniti ab senatu sunt, vt in agros reducendæ plebis curam haberent, deum benignitate summotum bellum ab vrbe Roma & Latio esse: & posse sine metu in agris habitari minime conuenire, Siciliæ quam Italiæ colendæ maiorem curã esse. Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello absumptis, & inopia seruitiorum, & pecore direpto, villisq; dirutis aut incensis: magna tamen pars authoritate consulũ compulsa in agros remigrauit. Mouerant autem huiusce rei mentionem Placentinorum & Cremonensiũ legati, querentes agrum suum ab accolis Gallis incursari ac vastari: magnamq; partem colonorũ suorum dilapsam esse: & infrequentes se vrbes, agrum vastum ac desertũ habere. Manlio prætori mandatũ, vt colonias ab hoste tueretur. Consules ex S.C. edixerunt, vt qui ciues Cremonenses atq; Placentini essent, ante certam diem in colonias reuerterentur. principio deinde veris & ipsi ad bellũ profecti sunt. Q. Cæcilius consul exercitũ ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio proprætore accepit, nouisq; militibus quos ipse cõscripserat, suppleuit. In Consentinũ agrum consules exercitũ eduxerũt, passimq; depopulati, cum agmen iam graue præda esset, in saltu angusto a Brutijs iaculatoribusq; Numidis disturbati sunt, ita vt nõ pręda tantũ, sed armati quoq; in periculo fuerint.

A rint. maior tamen tumultus quam pugna fuit: & præmiſſa præda, incolumes legiones in loca tuta euaſere. inde in Lucanos profecti. Ea ſine certamine tota gens in ditionẽ populi Romani redijt. Cum Annibale nihil eo anno rei geſtũ eſt. nam neq; ipſe ſé obtulit in tam recenti vulnere publico priuatoq;, neq; laceſſierunt quietum Romani: tantam ineſſe vim, etſi omnia alia circa eum ruerent, in vno illo duce cenſebant. Ac neſcio an mirabilior fuerit aduerſis quam ſecundis rebus: quippe qui cum & in hoſtiũ terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gereret exercitu nõ ſuo ciuili, ſed miſto ex colluuione omniũ gentium, quibus nõ lex, non mos, non lingua communis, alius habitus, alia veſtis, alia arma, alij ritus, alia ſacra, alij prope dij eſſent: ita quondam vno vinculo copulauerit eos, vt nulla nec inter ipſos, nec aduerſus ducem ſeditio extiterit, cum & pecunia ſæpe in ſtipendium, & commeatus in hoſtium agro
B deeſſent: quorum inopia priore Punico bello multa infanda inter duces militeſq; commiſſa fuerant. Poſt Aſdrubalis vero exercitum cum duce, in quibus ſpes omnis repoſita victoriæ fuerat, deletũ, cedendoq; in angulum Brutium cætera Italia conceſſum, cui non videatur mirabile, nullum motum in caſtris factum? nam ad cætera id quoq; acceſſerat, vt ne alendi quidem exercitus, niſi ex Brutio agro ſpes eſſet. qui vt omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem iuuentutis abſtractam à cultu agrorum, bellũ occupauerat, & mos vitio etiam inſitus genti, inter latrocinia militiã exercendi. nec ab domo quicquam mittebatur, de Hiſpania retinenda ſolicitis, tanquam omnia proſpera in Italia eſſent.

In Hiſpania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longe diſparem habebant. eandem, quod prælio victi Carthaginienſes duce amiſſo, in vltimã Hiſpaniæ oram vſq; ad Oceanũ compulſi erant:
C diſparẽ autem, quod Hiſpania nõ quam Italia modo, ſed quam vlla pars terrarum bello reparando aptior erat locorum hominumq; ingenijs. Itaq; ergo prima Romanis inita prouinciarum, quæ quidem continentis ſint, poſtrema omniũ noſtra demum ætate ductis auſpicioq; Auguſti Cæſaris perdomita eſt. Ibi tũ Aſdrubal Giſgonis filius, maximus clariſſimuſq; eo bello ſecundum Barchinos dux, regreſſus ab Gadibus, rebellandi ſpem adiuuante Magone Amilcaris filio, delectibus per vlteriorẽ Hiſpaniam habitis ad quinquaginta millia peditũ, & quatuor millia & quingentos equites armauit. De equeſtribus copijs ferme inter authores conuenit. peditũ LXX. millia quidã adducta ad Silpiam vrbẽ ſcribũt. Ibi ſuper campos patẽtes duos duces Pœni ea mente, ne detrectarent certamen, conſederũt. Scipio, cũ ad eũ fama tãti cõparati exercitus perlata eſſet, neq; Romanis legio-

nibus tantæ ſe parem fore multitudini ratus, vt non in ſpeciem ſal- A
tem opponerentur barbarorum auxilia: neq; in ijs tamen tantum vi-
rium ponendum, vt mutando fidem, quæ cladis cauſa fuiſſet patri
patruoq;, magnum momentum facerent: prætermiſſo Syllano ad
Colcam duodetriginta oppidis regnantem, vt equites pediteſq; ab
eo quos ſe per hyemem conſcripturum pollicitus erat, acciperet: ipſe
à Tarracone profectus, protinus ab ſocijs qui accolunt viam, modi-
ca contrahendo auxilia, Caſtulonem peruenit. Eo adducta ab Sylla-
no auxilia tria millia peditũ, & quingenti equites. Inde ad Bætulam
vrbẽ proceſſum cum omni exercitu ciuium, ſociorũ peditum equi-
tumq; V. & XL. millibus. Caſtra ponentes eos Mago & Maſaniſſa
cum omni equitatu aggreſſi ſunt: turbaſſentq; munientes, ni abditi
poſt tumulũ, opportune ad id poſiti ab Scipione equites, improuiſo
in effuſos incurriſſent. Hi promptiſſimũ quenq;, & proxime vallum,
atq; in ipſos munitores primum inuectũ vixdum prælio inito fude- B
runt: cum cæteris, qui ſub ſignis atq; ordine agminis inceſſerãt, lon-
gior & diu ambigua pugna fuit. ſed cum ab ſtationibus primum ex-
peditæ cohortes, deinde ex opere educti milites, atq; arma capere iuſ
ſi plures, & vſq; integri feſſis ſubirent, magnũq; iam agmen armato-
rum à caſtris in prçliũ rueret, terga haud dubie vertunt Pœni Numi-
dæq;. Et primo turmatim abibant, nihil propter pauorẽ feſtinatio-
nemve confuſis ordinibus: dein poſtquã acrius vltimis incidebat Ro
manus, neq; ſuſtineri impetus poterat, nihil iam ordinũ memores,
paſſim qua cuiq; proximũ fuit, in fugam effunduntur. Et quanquam
eo prælio aliquantũ & Romanis aucti, & diminuti hoſtibus animi e-
rant, tamen nunquã per aliquot inſequentes dies ab excurſionibus
equitũ leuiſq; armaturæ ceſſatum eſt. Vbi ſatis tentatæ per hæc leuia
certamina vires ſunt, prior Aſdrubal in aciem copias eduxit, deinde
& Romani proceſſere: ſed vtraq; acies pro vallo ſtetit inſtructa: & cũ C
ab neutris pugna cœpta eſſet, iam die ad occaſum inclinante, à Pœ-
no prius, deinde ab Romano in caſtra copiæ reductæ. Hoc idem per
dies aliquot factũ, prior ſemper Pœnus copias caſtris educebat, prior
feſſis ſtando ſignum receptui dabat. ab neutra parte procurſum, te-
lumve miſſum, aut vox vlla orta, mediam aciem hinc Romani, illinc
Carthaginienſes miſti Afris, cornua ſocij tenebãt. erant autẽ vtrinq;
Hiſpani pro cornibus. ante Punicã aciem elephanti caſtellorũ pro-
cul ſpeciem præbebant. Iam hoc in vtriſq; caſtris ſermonis erat, ita
vt inſtructi ſtetiſſent, pugnaturos. medias acies, Romanum Pœnũq;,
quos inter belli cauſa eſt, pari robore animorũ armorumq; concur-
ſuras. Scipio vbi hæc obſtinate credita animaduertit, omnia de in-
duſtria in eum diem quo pugnatũ erat, mutauit. Teſſerã veſperi per
caſtra

A castra dedit, vt ante lucem viri equiq; pransi essent, armatus eques frenatos stratosq; teneret equos. Vixdum satis certa luce equitatum omnem cum leui armatura in stationes Punicas immisit: inde confestim ipse cum graui agmine legionum procedit, præter opinionē destinatā suorum hostiumq; Romano milite cornibus firmatis, socijs in mediā aciem acceptis. Asdrubal clamore equitum excitatus, vt ex tabernaculo prosiluit, tumultumq; ante vallum, & trepidationem suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenosq; hostium campos vidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit: ipse cum peditum agmine castris egreditur, nec ex ordine solito quicquam acie instruenda mutat. Equitum iamdiu anceps pugna erat, nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsis (quod prope inuicem fiebat) in aciem peditū tutus receptus erat: sed vbi iam haud plus quingentos passus acies inter sese aberāt, signo receptui dato, Scipio, pa-
B tefactis ordinibus, equitatum omnem leuemq; armaturam in medium acceptam, diuisamq; in partes duas in subsidijs post cornua locat. inde vbi incipiendæ iam pugnæ tempus erat, Hispanos (ea media acies fuit) presso gradu incedere iubet. ipse è dextro cornu (ibi nanq; præerat) nuncium ad Syllanūm & Martium mittit, vt cornu extenderent in sinistra parte, quemadmodum se tendentem à dextra vidissent, & cum expeditis peditum equitumq; prius pugnam consererent cum hoste, quam coire inter se mediæ acies possent. Ita diductis cornibus cum ternis peditum cohortibus, ternisq; equitum turmis, adhoc velitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquum alis. Sinus in medio erat, quia segnius Hispanorum signa incedebant: & iam conflixerant cornua, cum, quod roboris in acie hostium erat, Pœni veterani Afriq; nondum ad teli coniectum venissent, neq; in cornua, vt adiuuarent pugnantes, discurrere aude-
C rent, ne aperirent mediam aciem venienti ex aduerso hosti. Cornua ancipiti prælio vrgebantur. eques, leuisq; armatura, & velites circunductis alis, in latera incurrebant: cohortes à fronte vrgebant, vt abrumperent cornua à cætera acie. Et cum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quod turba lixarum tyronumq; Hispanorū Romano Latinoq; militi obiecta erat. Et procedente iam die, vires etiam deficere Asdrubalis exercitū cœperant, oppressos matutino tumultu, coactosq; priusquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id sedulo diem extraxerat Scipio, vt sera pugna esset. nam ab septima demū hora peditū signa cornibus concurrunt. ad medias acies aliquanto serius peruenit pugna, ita vt prius æstus à meridiano sole, laborq; standi sub armis, & simul fames sitisq; corpora afficerent, quam manus cum hoste consererent. itaq; steterunt

ſcutis innixi. nam ſuper cætera elephanti etiam tumultuoſo genere A pugnæ equitum velitumq; & leuis armaturæ conſternati, è cornibus in mediam aciem ſeſe intulerãt. Feſſi igitur corporibus animiſq; retulere pedem, ordines tamen ſeruantes haud ſecus quam ſi imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipſo acrius, vbi inclinatã ſenſere, victores ſe vndiq; inueherẽt, facile nec impetus ſuſtineri poſſet: quanquam retinebat obſiſtebatq; cedentibus Aſdrubal, ab tergo eſſe colles tutumq; receptum, ſi modice ſe reciperent, clamitans: tamẽ vincente verecundiam metu, cum proximus quiſq; hoſtem cæderet, terga extemplo data atq; in fugam ſeſe omnes effuderunt. Ac primo conſiſtere ſigna in radicibus collium, ac reuocare in ordines militẽ cœperãt, cunctantibus in aduerſum collem erigere aciem Romanis. deinde vt inferri impigre ſigna viderunt, integrata fuga, in caſtra pauidi compelluntur. Nec procul vallo Romanus aberat: cepiſſetq; tãto impetu caſtra, niſi ex vehemẽti ſole, qualis inter graues imbres nu B bes effulget, tanta vis aquæ deiecta eſſet, vt vix in caſtra ſua receperit ſe victor. quoſdã etiam religio ceperat, vlterius quicquam eo die conandi. Carthaginienſes, quanquam feſſos labore ac vulneribus, nox imberq; ad neceſſariam quietem vocabat: tamẽ quia metus & periculum ceſſandi nõ dabat tempus, prima luce oppugnaturis hoſtibus caſtra, ſaxis vndiq; circa ex propinquis vallibus cõgeſtis augent vallum, munimento ſeſe, quando in armis parum præſidij foret, defenſuri. Sed tranſitio ſociorũ, fuga vt tutior mora videretur, fecit. principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum eſt. is cum magna popularium manu transfugit. inde duo munita oppida cum præſidijs tradita à præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis ſemel ad defectionem animis, ſerperet res, ſilentio proximæ noctis Aſdrubal caſtra mouet. Scipio vt prima luce qui in ſtationibus erant, retulerunt profectos hoſtes, præmiſſo equitatu, ſigna ferri iubet: ad- C eoq; citato agmine ducti ſunt, vt ſi via recta veſtigia ſequentes iſſent, haud dubie aſſecuturi fuerint. ducibus eſt creditũ, breuius aliud eſſe iter ad Bætim fluuium, vt tranſeuntes aggrederentur. Aſdrubal clauſo tranſitu fluminis ad Oceanum flectit. & iam inde fugientium modo effuſi abibant, idq; aliquantum ab legionibus Romanis interualli fecit eques, leuiſq; armatura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturq;, ſed cum ad crebros tumultus ſigna conſiſterent, & nunc equeſtria, nunc cum velitibus auxilijſq; peditum prælia cõſererent, ſuperuenerunt legiones. Inde non iam pugna, ſed trucidatio velut pecorum fieri, donec ipſe dux fugæ author in proximos colles cum ſeptem millibus ferme ſemiermium euaſit. cæteri cæſi captiq;. caſtra tumultuaria raptim Pœni tumulo editiſſi-

A editissimo communierunt. atq; inde cum hostes nequicquam sub-
ire iniquo ascensu conati essent, haud difficulter sese tutati sunt. sed
obsidio in loco nudo atq; inopi vix in paucos dies tolerabilis erat:
itaq; transitiones ad hostes fiebant. postremo ipse dux nauibus acce-
ptis (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu Gadeis per-
fugit. Scipio fuga ducis hostium audita, decem millia peditum, mil-
le equites relinquit Syllano ad castrorum obsidionem: ipse cum cæ-
teris copijs septuagesimis castris, protinus causis regulorum ciuita-
tumque cognoscendis, vt præmia ad veram meritorum æstimatio-
nem tribui possent, Tarraconem redijt. Post profectionem eius Ma-
sanissa cum Syllano clam congressus, vt ad noua consilia gentem
quoq; suam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Afri-
cam traiecit, non tam euidenti eo tempore subitæ mutationis cau-
sa, quam documento post id tempus constantissimæ ad vltimam se-
B nectam fidei, ne tum quidem eum sine probabili causa fecisse. Mago
inde remissi ab Asdrubale nauibus, Gades petit. Cæteri deserti ab
ducibus, pars transitione, pars fuga dissipati per proximas ciuitates
sunt, nulla manus numero aut viribus insignis. Hoc maxime modo
ductu atque auspicio P. Scipionis pulsi Hispania Carthaginienses
sunt, tertiodecimo anno post bellum initum, quinto postquam P.
Scipio prouinciam & exercitum accepit. Haud multo post Syllanus
debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem redijt. L. Scipio
cum multis nobilibus captiuis nuncius receptæ Hispaniæ Romam
est missus. Et cum cæteri lætitia gloriaq; ingenti eam rem vulgo fer-
rent, vnus qui gesserat, inexplebilis virtutis vereq; laudis, paruum in-
star eorum, quæ spe ac magnitudine animi concepisset, receptas Hi-
spanias ducebat. iam Africam magnamq; Carthaginem, & in suum
decus nomenq; velut consummatã eius belli gloriã spectabat. Itaq;
C præmoliendas ibi ratus iam res, conciliandosq; regum gentiumq;
animos, Syphacem primum regẽ statuit tentare. Masæsylorũ is rex
erat. Masæsyli gens affinis Mauris, regionẽ Hispanię, maxime qua si-
ta Noua Carthago est, spectant. Fœdus ea tempestate regi cum Car-
thaginiensibus erat. quod haud grauius ei sanctiusq;, quã vulgo bar-
baris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorẽ ad eum C.
Lęliũ cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum pro-
speræ vbiq; Romanis, Pœnis in Italia aduersæ, in Hispania nullæ iam
erant, amicitiã se Romanorum accipere annuit. firmandę eius fidem
nec dare nec accipere, nisi cum ipso coram duce Romano. Ita Læ-
lius in id modo fide ab rege accepta, tutum aduentum fore, ad Sci-
pionem redijt. Magnum in omnia momentũ Syphax affectanti res
Africæ erat, opulentissimus eius terræ rex, bello iam expertus ipsos

Carthaginienſes,finibus etiam regni apte ad Hiſpaniam, quod freto exiguo dirimuntur, poſitis. Dignam itaq; rem Scipio ratus, quæ quoniam nō aliter poſſet,magno periculo peteretur.L.Martio Tarracone, M. Syllano Carthagine Noua, quo pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat,ad præſidium Hiſpaniæ relictis: ipſe cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni iuuante vento in Africam traiecit.Forte ita incidit, vt eo ipſo tempore Aſdrubal pulſus Hiſpania ſeptem triremibus portum inuectus, anchoris poſitis, terræ applicaret naues:cum conſpectæ duæ quinqueremes, haud cuiquā dubio, quin hoſtium eſſent, opprimiq; à pluribus,priuſquam portum intrarent, poſſent: nihil aliud quam tumultum ac trepidationem ſimul militum ac nautarum, nequicquam armaq; & naues expedientium; fecerunt. percuſſa enim ex alto vela paulo acriori vento, prius in portum intulerunt quinqueremes, quam Pœni anchoras molirentur. nec vltra tumultum agere quis quicquam in regio portu audebat. Itaq; prior in terram Aſdrubal, mox Scipio & Lælius egreſſi ad regem pergunt.Magnificumq; id Syphaci (nec erat aliter) viſum, duorum opulentiſſimorum ea tempeſtate duces populorum vno die ſuam pacem amicitiamq; petentes veniſſe.Vtrunq; in hoſpitium inuitat.& quoniam fors eos ſub vno tecto eſſe, atq; ad eoſdem penates voluiſſet, contrahere in colloquium dirimendarum ſimultatum cauſa eſt conatus: Scipione abnuente, aut priuatim ſibi vllum cum Pœno odium eſſe, quod colloquendo finiret: aut de republica ſe quicquam cum hoſte agere iniuſſu ſenatus poſſe. Illud magnopere contendente rege,ne alter hoſpitum excluſus menſa videretur, vt in animum induceret ad eaſdem venire epulas, haud abnuit. cœnatumq; ſimul apud regem eſt. eodem etiam lecto Scipio atq; Aſdrubal,quia ita cordi erat regi,accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atq; ad omnia naturalis ingenij dexteritas, vt non Syphacem modo barbarum, inſuetumq; moribus Romanis, ſed hoſtem etiam infeſtiſſimum,facunde alloquendo, ſibi conciliarit: mirabilioremq; ſibi eum congreſſo coram viſum præ ſe ferebat, quam bello rebus geſtis: nec dubitare,quin Syphax, regnumq; eius in Romanorum eſſet poteſtate, eam artem illi viro ad conciliandos animos eſſe.Itaq; non quo modo Hiſpania amiſſa ſit, quærendum magis Carthaginienſibus eſſe,quam quo modo Africam retineant,cogitandum. Non peregrinabundum,neq; circa amœnas oras vagantem tantū ducem Romanum, relicta prouincia nouæ ditionis, relictis exercitibus,duabus nauibus in Africam traieciſſe, & commiſiſſe ſeſe in hoſtilem terram, in poteſtatem regiam, in fidem inexpertam, ſed

A ſed potiundæ Africæ ſpem affectantem. hoc eum iampridem volutare in animo, hoc palam fremere, quod non quemadmodū Annibal in Italia, ſic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio fœdere icto cum Syphace, ꝑfectus ex Africa, dubiisq; & plerunq; ſæuis in alto iactatus ventis, die quarto Nouę Carthaginis portum tenuit. Hiſpaniæ ſicut à bello Punico quietæ erant, ita quaſdam ciuitates propter cōſcientiam culpæ, metu magis quam fide, quietas eſſe apparebat: quarum maxime inſignes & magnitudine & noxa, Illiturgi & Caſtulo erant. Caſtulonenſes cum proſperis rebus ſocij fuiſſent, poſt cæſos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis qui ex illa clade ad eos perfugerāt, interficiendisq;, ſcelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo aduentu, cum dubiæ Hiſpaniæ eſſent, merito magis quam vtiliter ſæuitum foret. tunc iam tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ videbatur veniſſe, B accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Caſtulonem oppugnandum mittit. ipſe cum cætero exercitu quintis ferme ad Illiturgim caſtris peruenit. Clauſæ erāt portæ, omniaq; inſtructa & parata ad oppugnationem arcendam. adeo conſcientia quid ſe meritos ſcirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio orſus eſt. Ipſos claudendo portas indicaſſe Hiſpanos, quid vt timerent meriti eſſent. itaq; multo infeſtiorib. animis cum eis quam cum Carthaginienſibus bellum gerendū eſſe. Quippe cum illis prope ſine ira de imperio & gloria certari: ab iis perfidiæ & crudelitatis & ſceleris pœnas expetendas eſſe. veniſſe tempus, quo & nefandam commilitonū necem, & in ſemetipſos, ſi eodem fuga delati forent, inſtructam fraudē vlciſcerentur: & in omne tempus graui documēto ſancirent, ne quis vnquam Romanum ciuem militemue in vlla fortuna opportunum iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione du-C cis incitati ſcalas electis per manipulos viris diuidunt. partito exercitu, ita vt parti alteri Lælius præeſſet legatus, duob. ſimul locis ancipiti terrore vrbem aggrediuntur. Non dux vnus aut plures principes oppidanos, ſed ſuus ipſorum ex conſcientia culpæ metus ad defendendā impigre vrbem hortatur. & meminerant, & admonebant alij alios, ſupplicium ex ſe, non victoriam peti: vbi quiſq; mortē oppeteret, id referre, vtrum in pugna & in acie, vbi Mars communis & victum ſæpe erigeret, & affligeret victorem: an poſtmodum cremata & diruta vrbe ante ora captarum coniugum liberorumque inter verbera & vincula, omni fœda atque indigna paſſi expirarent. Igitur non militaris modo ætas, aut viri tantum, ſed fœminæ quoque puerique ſupra animi corporiſque vires adſunt: propugnantibus tela miniſtrant, ſaxa in muros munientibus gerunt: non libertas ſolum

agebatur, quæ virorum fortium tantum pectora acuit: sed vltima omnibus supplicia, & fœda mors ob oculos erat. accendebantur animi & certamine laboris ac periculi, atq; ipso inter se conspectu. Itaque tanto ardore certamen initum est, vt domitor ille totius Hispaniæ exercitus ab vnius oppidi iuuentute sæpe repulsus à muris, haud satis decoro prælio trepidarit. Id vbi vidit Scipio, veritus ne vanis tot conatibus suorum, hostibus cresceret animus, & segnior miles fieret: sibimet conandum, ac partem periculi capessendam esse ratus, increpita ignauia militum, ferri scalas iubet: seipsum, si cæteri cunctentur, ascensurum minatur. Iam subierat haud mediocri periculo mœnia, cum clamor vndiq; ab solicitis vicem imperatoris militibus sublatus: scalæq; multis simul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius institit. Tum victa oppidanorum vis, deiectisq; propugnatoribus occupantur muri. arx etiam ab ea parte quæ in expugnabilis videbatur, inter tumultum capta est. Transfugæ Afri, qui tum inter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuenda, vnde periculum videbatur, versis, & Romanis subeuntibus qua adire poterant: conspexerunt editissimam vrbis partem, quia rupe præalta tegebatur, neque opere vllo munitam, & ab defensoribus vacuam leuium corporum homines, & multa exercitatione pernicium, clauos secum ferreos portantes, qua per inæqualiter eminentia rupis poterant, scandunt. sicubi nimis arduum & leue saxum occurebat: clauos per modica interualla figentes, cum velut gradus fecissent: primi insequentes extrahentes manu, postremi subleuãtes eos qui præ se irent: in summum euadunt. inde decurrunt cum clamore in vrbem iam captam ab Romanis. Tum vero apparuit, ab ira & ab odio vrbem oppugnatam esse. nemo capiendi viuos, nemo patentibus ad direptionem omnibus, prædæ memor est. trucidant inermes iuxta atque armatos, fœminas pariter ac viros: vsq; ad infantium cædem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis iniiciunt, ac diruunt quæ incendio absumi nequeunt. adeo vestigia quoque vrbis extinguere ac delere memoriam hostium sedis cordi est. Castulonem inde Scipio exercitum ducit, quam vrbem non Hispani modo conuenæ, sed Punici etiam exercitus è dissipata passim fuga reliquiæ tutabantur: sed aduentum Scipionis præuenerat fama cladis Illiturgitanorum: terrorque inde ac desperatio inuaserat omnes, & in diuersis causis, cum sibi quisque consultum sine alterius respectu vellet, primo tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionem inter Carthaginienses atque Hispanos fecit. His Cerdubellus propalam deditionis author, Himilco Punicis auxiliaribus præerat: quos vrbemque, clam fide accepta, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea victoria fuit,

A fuit, nec tantundem noxæ admiſſum erat, & aliquantum iræ lenierat voluntaria deditio. Martius inde in barbaros, ſi qui nondum perdomiti erant, ſub ius ditionemq; redigendos miſſus. Scipio Carthaginem ad vota ſoluenda diis munusque gladiatorium, quod mortis cauſa patris patruiq; parauerat, edendum rediit. Gladiatorium ſpectaculum fuit non ex eo genere hominum, ex quo laniſtis comparare mos eſt, ſeruorum delectu ac libertorum, qui venalem ſanguinem habent. voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. nam alij miſſi ab regulis ſunt ad ſpecimē inſitæ genti virtutis oſtendendum, alij ipſi profeſſi ſe pugnaturos in gratiam ducis, alios æmulatio & certamen, vt prouocarent, prouocatique haud abnuerent, traxit. quidam quas diſceptando controuerſias finire nequiuerant, aut noluerant, pacto inter ſe, vt victorem res ſequeretur, ferro decreuerunt. Neque obſcuri generis homines, ſed clari illuſtresque,
B Corbis & Orſua, patrueles fratres, de principatu ciuitatis, quam Ibem vocabant, ambigentes, ferro ſe certaturos profeſſi ſunt. Corbis maior erat ætate. Orſuæ pater princeps proxime fuerat, à fratre maiore poſt mortem eius principatu accepto. Cum verbis diſceptare Scipio vellet, ac ſedare iras, negatum id ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorum hominumue, quam Martem ſe iudicem habituros eſſe. Robore maior, minor flore ætatis ferox, mortem in certamine, quam vt alter alterius imperio ſubiiceretur, præoptantes, quod ab tanta rabie dirimi nequirent, inſigne ſpectaculum exercitui præbuere, documentumq;, quantum cupiditas imperij malum inter mortales eſſet. Maior vſu armorum & aſtu facile ſtolidas vires minoris ſuperauit. Huic gladiatorum ſpectaculo ludi funebres additi pro copia, & prouinciali & caſtrenſi apparatu. Res interim nihilo minus ab legatis gerebantur. Martius ſuperato Bæte
C amni, quem incolæ Cirtium appellant, duas opulentas ciuitates ſine certamine in deditionem accipit. Aſtapa vrbs erat, Carthaginienſium ſemper partis: neque id tam dignum ira erat, quam, quod extra neceſſitates belli præcipuum in Romanos gerebant odium. nec vrbem aut ſitu, aut munimento tutam habebant, quæ ferociores iis animos faceret, ſed ingenia incolarum latrocinio læta. vt excurſiones in finitimum agrum ſociorum populi Romani facerent, impulerant, & vagos milites Romanos, lixasque aut mercatores exciperent. magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, tranſgredientem fines poſitis inſidiis circumuentum iniquo loco interfecerant. Ad hanc vrbem oppugnandam cum admotus exercitus eſſet, oppidani conſcientia ſcelerum, quia nec deditio tuta ad tam infeſtos videbatur: nec ſpes mœnibus aut armis tuendæ

ſalutis

salutis erat, facinus in se ac suos fœdum ac ferum consciscunt. Locum in foro destinant, quo preciosissima rerum suarũ congererent. super eum cumulum coniuges ac liberos considere cum iussissent, ligna circa extruunt, fascesq; virgultorum conijciunt. quinquaginta deinde armatis iuuenibus præcipiunt, vt donec incertus euentus pugnæ esset, presidium eo loco fortunarum suarum corporumque, quæ cariora fortunis essent, seruarent, si rem inclinatam viderent, atque in eo iam esse vt vrbs caperetur: scirent, omnes quos euntes in prælium cernerent, mortem in ipsa pugna obituros. illos se per deos superos inferosq; orare, vt memores libertatis quæ illo die aut morte honesta, aut seruitute infami finienda esset, nil relinquerent in quod sęuire iratus hostis posset. ferrum ignemq; in manibus esse. amicæ, ac fideles potius ea quæ peritura forent, absumerẽt manus, quam insultarẽt superbo ludibrio hostes. His adhortationibus execratio dira adiecta, si quem à proposito spes mollitiave animi flexisset. inde cõcitato agmine patentib. portis ingenti cũ tumultu erumpunt. Neque erat vlla satis firma statio opposita, quia nihil minus quam vt egredi mœnibus auderent, timeri poterat. perpaucæ equitum turmæ, leuisq; armatura repente castris ad ipsum emissa occurrit. Arior impetu atq; animis, quam compositior ordine vllo pugna fuit. Itaq; pulsus eques qui primum hosti se obtulerat, terrorem intulit leui armaturæ. pugnatumq; sub ipso vallo foret, ni robur legionum, perexiguo ad instruendũ dato tempore, aciem direxisset. Ibi quoq; trepidatum parumper circa signa est, cum cæsi furore in vulnera ac ferrũ vecordi audacia ruerẽt: dein vetus miles aduersus temerarios impetus pertinax, cæde primorum insequentes suppressit. conatus paulo post vltro inferre pedem, vt neminem cedere, atq; obstinatos mori in vestigio quenque suo vidit: patefacta acie, quod vt facere posset, multitudo armatorum facile suppeditabat, cornua hostium amplexus in orbem pugnãtes ad vnum omnes occidit. Atque hec tamen hostium iratorum, ac tum maxime dimicantium iure belli in armatos repugnantesque edebantur. Fœdior alia in vrbe trucidatio erat, cum turbam fœminarum puerorumque imbellem inermem ciues sui cæderent, & in succẽsum rogum semianima pleraque inijcerent corpora, riuique sanguinis flammam orientem restinguerent: postremo ipsi cæde miseranda suorum fatigati, cum armis medio incendio se iniecerũt. Iam cædi perpetratæ victores Romani superuenerunt. ac primo conspectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obstupuerunt. dein cum aurum argentumque cumulo rerum aliarum interfulgẽs auiditate ingenij humani rapere ex igne vellent, correpti alij flamma sunt, alij ambusti afflatu vaporis, cum

receptus

A receptus primis vrgente ab tergo ingenti turba non esset. Ita Astapa sine prẹda militū ferro igniq; absumpta est. Martius cæteris eius regionis metu in deditionē acceptis, victorē exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per eos ipsos dies perfugæ à Gadibus venerunt, pollicentes, vbem Punicumque præsidium quod in ea esset, & imperatorem prẹsidij cum classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga substiterat: nauibusq; in Oceano collectis, aliquantum auxiliorum & transfretum Africæ orę, & ex proximis Hispanię locis per Hannonem præfectum coegerat. Fide accepta dataq; perfugis, & Martius eo cum expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, & quinqueremi vna est missus, vt terra mariq; communi consilio rem gererent. Scipio ipse graui morbo implicitus, grauiore tamen fama, cum ad id quisque quod audierat, insita hominibus libidine alendi de industria rumores, adijceret aliquid: prouinciam omnem, ac ma-
B xime longinqua eius turbauit: apparuitq; quantam excitatura molem vera fuisset clades, cum vanus rumor tantas procellas exciuisset. non socij in fide, non exercitus in officio mansit. Mandonius & Indibilis, quibus, quia regnum sibi Hispaniæ pulsis inde Carthaginiensibus destinarant animis, nihil pro spe contigerat: concitatis popularibus (Lacertani autem erant) & iuuentute Celtiberorum excitata, agrum Suessitanum Sedetanumque sociorum populi Romani hostiliter depopulati sunt. Ciuilis alius furor in castris ad Sucronē ortus. Octo ibi millia militum erant, præsidium gentibus quæ cis Iberum incolunt, impositum. Motæ autem eorum mentes sunt non tum cum primum de vita imperatoris dubij rumores allati sunt: sed iam ante licentia ex diutino, vt fit, ocio collecta & nonnihil, quod in hostico laxius rapto suetis viuere, arctiores in pace res erant. Ac primo sermones tantum occulti ferebantur. si bellum in prouincia es-
C set, quid sese inter pacatos facere? si debellatum iam & confecta prouincia esset, cur in Italiā non reuehi? Flagitatum quoq; stipendium procacius, quam ex more & modestia militari erat, & à custodibus probra in circumeuntes vigilias tribunos iacta? & noctu quidam prẹdatum in agrum circa pacatum ierāt: postremo interdiu ac propalam sine commeatu ab signis abibant. omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto ac disciplina militię, aut imperio eorum qui prẹerant, gerebatur. forma tamen Romanorum castrorum constabat vna ea spe, quod tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis defectionisque rati fore, & iura reddere in principiis sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes ac vigilias ordine ibant: & vt vim imperij abstulerant, ita speciem dicto parentium vltro ipsi imperantes seruabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehen-

prehendere atque improbare tribunos ea quæ fierent, & conari ob- A
uiam ire. & propalam abnuere furoris eorum se futuros socios, sen-
serunt. Fugatis itaque ex principiis, ac paulo post è castris tribunis,
ad principes seditiones gregarios milites, C. Albium Calenum, &
C. Atrium Vmbrum, delatum omnium consensu imperium est. qui
nequaquam tribunitiis contenti ornamentis, insignia etiam sum-
mi imperij, fasces securesque attrectare ausi: neque iis venit in men-
tem, suis tergis, suis ceruicibus virgas illas securesque imminere,
quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falso credita
occæcabat animos: sub cuius vulgatam iam famam non dubita-
bant totam Hispaniam arsuram bello, in eo tumultu & sociis pe-
cunias imperari, & diripi propinquas vrbes posse, & turbatis rebus,
cum omnia omnes auderent, minus insignia fore quæ ipsi fecissent.
Cum alios subinde recentes nuncios non mortis modo, sed etiam
funeris expectarent, neque superueniret quisquam, euanesceretque B
temere ortus rumor: tum primi authores requiri cœpti. & sub-
irascentes quoque, vt credidisse potius temere, quam finxisse rem
talem videri possent: destituti duces iam sua ipsi insignia, & pro va-
na imagine imperij quod gererent, veram iustamque: mox in se
versuram potestatem exhorrebant. Stupenti ita seditioni, cum
viuere primo, mox etiam valere Scipionem, certi authores af-
ferrent: tribuni militum septem ab ipso Scipione missi superuene-
runt. Ad quorum primum aduentum exasperati animi: mox ipsis
placido sermone permulcentibus notos, cum quibus congressi e-
rant, leniti sunt. circumeuntes enim tentoria primo, deinde in prin-
cipiis prętorioq;, vbi sermones inter se serentium circulos vidissent,
alloquebantur: percunctantes magis, quæ causa iræ consternatio-
nisque subitæ foret, quam factum accusantes. Vulgo stipendium
non datum ad diem iactabatur: & cum eodem tempore, quo scelus C
Illiturgitanum extitisset, post duorum imperatorum duorumque
exercituum stragem, sua virtute denfensum nomen Romanum, ac
retenta prouincia esset, Illiturgitanos pœnam noxæ meritam ha-
bere. suis recte factis gratiam qui exoluat non esse. Talia querentes,
æqua orare, seq; ea relaturos ad imperatorem respondebant. lætari,
quod nihil tristius nec insanabilius esset: & P. Scipionem deum be-
nignitate, & rempublicam esse gratiæ referendæ. Scipionem bellis
assuetum, ad seditionum procellas rudem, solicitum habebat res, ne
aut exercitus peccando, aut ipse puniendo modum excederet. in
præsentia, vt cœpisset, leniter agi placuit, & missis circa stipendia-
rias ciuitates exactoribus, stipendij spem propinquam facere. Edi-
ctum subinde propositum, vt ad stipendium petendum conuenirent
Cartha-

A Carthaginem, ſeu carptim partes, ſeu vniuerſi mallent. Tranquillam ſeditionem iam per ſe langueſcentem repentina quies rebellantium Hiſpanorum fecit. redierant enim in fines omiſſo incœpto Mandonius & Indibilis, poſtquam viuere Scipionem allatum eſt. nec iam erat aut ciuis, aut externus, cum quo furorem ſuum conſociarent. omnia circunſpectantes conſilia, nihil reliqui habebant, præter vulgatiſſimum à malis conſiliis receptum, vt imperatoris vel iuſtæ iræ, vel non deſperandæ clementiæ ſeſe committerent. etiam hoſtibus eum ignouiſſe, cum quibus ferro dimicaſſet: ſuam ſeditionem ſine vulnere, ſine ſanguine fuiſſe: nec ipſam atrocem, nec atroci pœna dignam: vt ingenia humana ſunt ad ſuam cuique leuandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, ſingulæ ne cohortes, an vniuerſi ad ſtipendium petendum irent. inclinauit eo ſententia, quod tutius cenſebant vniuerſos ire. Per eoſdem dies quibus hęc
B illi conſultabant, conſilium de iis Carthagine erat: certabaturque ſententiis, vtrum in authores tantum ſeditionis (erant autem hi numero haud plus quam quinque & triginta) animaduerteretur, an plurium ſupplicio vindicanda tam fœdi exempli defectio magis quam ſeditio eſſet. Vicit ſententia lenior, vt vnde orta culpa eſſet, ibi pœna conſiſteret. ad multitudinem caſtigationem ſatis eſſe. Concilio dimiſſo, vt id actum videretur: expeditio aduerſus Mandonium Indibilemq; edicitur exercitui qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare iubentur. tribunis ſeptem, qui & antea Sucronem ad leniendam ſeditionem ierant, obuiam exercitui miſſis, quina nomina principum ſeditionis edita ſunt, vt eos per idoneos homines benigno vultu ac ſermone in hoſpicium inuitatos, ſopitosq; vino vincerent. Haud procul iam Carthagine aberãt, cum ex obuiis auditum, poſtero die omnem exercitum cum M. Syllano in Laceta-
C nos proficiſci, non metu modo omni qui tacitus inſidebat animis, liberauit eos: ſed lætitiam ingentem fecit, quod magis habituri ſolum imperatorem, quam ipſi futuri in poteſtate eius eſſent. Sub occaſum ſolis vrbem ingreſſi ſunt, exercitumq; alterum parantem omnia ad iter viderunt. Excepti ſermonibus de induſtria cõpoſitis, lætum opportunumq; aduentum eorum imperatori eſſe, ꝙ ſub ipſam profectionem alterius exercitus veniſſent, corpora curant. à tribunis ſine vllo tumultu authores ſeditionis per idoneos homines inducti in hoſpitia, comprehenſi ac vincti ſunt. Vigilia quarta impedimẽta exercitus, cui ſimulabatur iter, proficiſci cœpere, ſub lucem ſigna mota, & ad portam retentum agmen: cuſtodesq; circa omnes portas miſſi, ne quis vrbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem qui pridie venerant, ferociter in forum ad tribunal imperatoris,

vt vl-

vt vltro territuri ſucclamationibus, concurrunt. Simul & imperator in tribunal conſcendit, & reducti armati à portis inermi ſe concioni ab tergo circunfuderunt. tum omnis ferocia concidit, & (vt poſtea fatebantur) nihil æque eos terruit, quam præter ſpem robur & color imperatoris, quem affectum viſuros crediderant, vultusq; qualem ne in acie quidem aiebant meminiſſe. Sedit tacitus pauliſper, donec nunciatum eſt deductos in forum authores ſeditionis, & parata iam omnia eſſe. Tum ſilentio per præconem facto, ita A

„ cœpit: Nunquam mihi defuturam orationem, qua exercitum me-
„ um alloquerer, credidi: non quo verba vnquam potius quam res ex-
„ ercuerim, ſed quia prope à pueritia in caſtris habitus aſſueueram
„ militaribus ingeniis. apud vos quemadmodum loquar, nec conſi-
„ lium nec oratio ſuppeditat: quos nec quo nomine quidem appella-
„ re debeam, ſcio. ciues? qui à patria veſtra deſciuiſtis. an milites? qui
„ imperium auſpiciumque abnuiſtis, ſacramenti religionem rupiſtis. B
„ hoſtes? corpora, ora, veſtitum, habitum ciuiū agnoſco: facta, dicta,
„ conſilia, animos hoſtium video. Quid enim vos niſi quod Illergetes
„ & Lacetani, aut optaſtis aliud, aut ſperaſtis? & illi tamen Mando-
„ nium atque Indibilem, regiæ nobilitatis viros, duces furoris ſecuti
„ ſunt: vos auſpicium & imperium ad Vmbrum. Atrium, & Calenum
„ Albinum detuliſtis. Negate vos id omnes feciſſe, aut factum voluiſ-
„ ſe milites. paucorum eum furorem atque amentiam eſſe, libenter
„ credam negantibus. nec enim ea ſunt commiſſa, quæ vulgata in
„ omnem exercitum ſine piaculis ingentibus expiari poſſint. inuitus
„ ea tanquam vulnera attingo: ſed niſi tacta tractataque ſanari non
„ poſſunt. Equidem pulſis Hiſpania Carthaginienſibus, nullum lo-
„ cum in tota prouincia, nullos homines credebam eſſe, vbi vita in-
„ uiſa eſſet mea. ſic me non ſolum aduerſus ſocios geſſeram, ſed etiam
„ aduerſus hoſtes. In caſtris meis (en quantum me opinio fefellit) fa- C
„ ma mortis meæ non accepta ſolum, ſed etiam ſperata eſt: non quod
„ ego vulgari facinus per omnes velim: (equidem ſi totum exercitum
„ meum mortem mihi optaſſe crederem, hic ſtatim ante oculos ve-
„ ſtros morerer: nec me vita iuuaret inuiſa ciuibus & militibus meis)
„ ſed multitudo omnis, ſicut natura maris per ſe immobilis eſt, vt ven
„ ti & auræ cient, aut tranquilli, aut procelloſi. Et cauſa in vobis at-
„ que origo omnis furoris penes authores eſt, vos contagione inſa-
„ niſtis. Quin mihi ne hodie quidem ſcire videmini, quo amentiæ
„ progreſſi ſitis: quid facinoris in me, quid in patriam, parentesque
„ ac liberos veſtros, quid in deos ſacramenti teſtes, quid aduerſus au-
„ ſpicia, ſub quibus militaſtis, quid aduerſus morem militiæ, diſci-
„ plinamque maiorum, quid aduerſus ſummi imperij maieſtatem

auſi

A ausi sitis. De me ipso taceo, temere potius quam auide credideritis: is denique ego sum, cuius imperij tędere exercitum minime mirandum sit: patria quid de vobis meruerat, quam cum Mandonio & Indibili consociãdo cõsilia prodebatis? quid populus Romanus? cum imperium ablatũ ab tribunis suffragio populi creatis, ad homines prouatos detulistis? cũ eo ipso non contenti, si pro tribunis illos haberetis, fasces imperatoris vestri ad eos, quibus seruus, cui imperarẽt, nunquã fuerat, Romanus exercitus detulistis. In prętorio tetenderunt Albius & Atrius: classicum apud eos cecinit, signum ab iis petitum est: sederunt in tribunali proconsulis Scipionis: lictor apparuit: submouẽte eo incesserunt: fasces & secures prælatæ sunt. Lapides pluere, & fulmina iaci de cœlo, & insuetos fœtus animalia edere, vos portenta esse putatis? hoc est portentũ, quod nullis hostiis, nullis supplicationibus sine sanguine eorũ qui tantũ facinus ausi sunt, B expiari possit. Atq; ego, quanquam nullum scelus rationem habet: tamen vt in re nefaria, quæ mens, quod consiliũ vestrum fuerit, scire velim. Rhegium quõdam in præsidium missa legio, interfectis per scelus principibus ciuitatis, vrbem opulentam per decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ securi percussi sunt. Sed illi primũ non Atriũ Vmbrum semilixã, nominis etiam abominandi ducem, sed Decium Iubellium tribunum secuti sunt: nec cum Pyrrho, nec cum Samnitibus aut Lucanis hostibus populi Romani se coniunxerant. vos cum Mandonio & Indibili consilia communicastis, & arma consociaturi fuistis. Illi, sicut Campani Capuam Tuscis veteribus cultoribus ademptã, Mamertini in Sicilia Messanam, sic Rhegium habituri perpetuã sedem erant: nec populum Romanum, nec socios populi Romani vltro lacessituri bello. Sucronemne vos domicilium habituri eratis? vbi si C vos decedens cõfecta prouincia imperator relinquerem, deum hominumque fidem implorare debebatis, quod non rediretis ad coniuges liberosque vestros. sed horum quoq; memoriam, sicut patriæ meique, eieceratis ex animis vestris. Viam consilij scelerati, sed non ad vltimum dementis exequi volo. Mene viuo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego die vna Carthaginẽ cepi: cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginiensiũ fudi fugaui, Hispania expuli: vos octo millia hominum, maioris certe omnes precij quam Albius & Atrius sunt, quibus vos subiecistis, Hispaniam prouinciam populo Romano erepturi eratis? Amolior & amoueo nomen meum: nihil vltra facile creditam mortem meam à vobis violatus sim. quid? si ego morerer, mecum expiratura respub. mecum casurum imperium populi Romani? ne istuc Iupiter Opt. Max. sinat,

vrbem auſpicato diis authorib. in ęternum conditam, fragili huic & A mortali corpori æqualẽ eſſe. Flaminio, Paulo, Gracco, Poſthumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Criſpino, Cn. Fuluio, Scipionibus meis, tot tã claris imperatorib. vno bello abſumptis ſuperſtes eſt populus Romanus, eritq; mille aliis nunc ferro nunc morbo morientibus: meo vnius funere elata populi Romani eſſet reſpublica? Vos ipſi hic in Hiſpania patre & patruo meo duob⁹ imperatorib. interfectis, Septimium Martium ducẽ vobis aduerſus exultantes recenti victoria Pœnos delegiſtis. & ſic loquor, tanquam ſine duce Hiſpaniæ futuræ fuerint, M. Syllanus eodem iure, eodẽ imperio mecum in prouinciam miſſus, L. Scipio frater meus, & C. Lælius legati, vindices maieſtatis imperij deeſſent? vtrum exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an cauſa cõparari poterat? quib. ſi omnib. ſuperiores eſſetis, arma contra patriã, contra ciues veſtros ferretis? Africam Italiæ, Carthaginem vrbi Romæ imperare velletis? quam ob noxam B patriæ? Coriolanum quondã damnatio iniuſta, miſerum & indignũ exilium, vt iret ad oppugnandam patriã, impulit: reuocauit tamen à publico parricidio priuata pietas. vos qui dolor, quæ ira incitauit, ſtipendiumne dieb. paucis imperatore ægro ſerius numeratum, ſatis digna cauſa fuit, cur patriæ indiceretis bellum? cur ad Illergetes deſciſceretis à populo Romano? cur nihil diuinarum, humanarumue rerum inuiolatum vobis eſſet? Inſaniſtis profecto milites: nec maior in corpus meum vis morbi, quã in veſtras mentes inuaſit. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid ſperauerint, q̃d optauerint. auferat omnia irrita obliuio, ſi poteſt: ſi non, vtcunq; ſilentium tegat. Non negauerim, triſtem atrocemq; vobis viſam orationem. quanto creditis facta veſtra atrociora eſſe, quam dicta mea? & me ea quæ feciſtis, pati æquum cenſetis: vos ne dici quidẽ omnia æquo animo ferretis? ſed ne ea quidẽ ipſa vltra exprobrabuntur. vtinã C tam facile vos obliuiſcamini eorum, quam ego obliuiſcar. Itaq; q̃d ad vos vniuerſos attinet, ſi erroris pœnitet, ſatis ſuperq; pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Vmber, & cæteri nefariæ ſeditionis authores ſanguine luent quod admiſerunt. vobis ſupplicij eorum ſpectaculum non modo nõ acerbum, ſed lætum etiam, ſi ſana mens rediit, debet eſſe. de nullis enim quam de vobis infeſtius aut iniqui⁹ conſuluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cum ex præparato ſimul omnium rerum terror oculis auribusq; eſt offuſus. Exercitus qui corona concionem circundederat, gladiis ad ſcuta concrepuit. præconis audita vox citantis nomina damnatorum in concilio. nudi in medium protrahebantur, & ſimul omnis apparatus ſupplicij expromebatur. deligati ad palum, virgisq; cæſi, & ſecuri percuſſi, adeo tor-

pentibus

A pentibus metu qui aderant, vt nō modo ferocior vox aduersus atro-
citatem pœnæ, sed ne gemitus quidē exaudiretur. Tracti inde de me
dio omnes, purgatoque loco, citati milites nominatim apud tribu-
nos militum in verba P. Scipionis iurarunt, stipendiumq; ad nomen
singulis persolutū. Hunc finem exitumq; seditio militum cœpta a-
pud Sucronem habuit. Per idem tempus ad Bætim fluuium Hanno
præfectus à Magone missus à Gadibus, cum parua manu Afrorum,
mercede Hispanos solicitando, ad IIII. millia iuuenum armauit. ca-
stris deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militū inter tumul-
tum captorum castrorum, quibusdā etiam in fuga amissis, palatos
persequente equite, cum paucis ipse effugit. Cum hæc ad Bætim flu-
uium geruntur, Lælius interim freto in Oceanū euectus, ad Carteiā
classe accessit. Vrbs ea in ora Oceani sita est, vbi primū è faucib an-
gustis panditur mare. Gadeis sine certamine proditione recipiendi,
B vltro qui eam rem pollicerētur, in castra Romana venientibus, spes
sicut ante dictū est, fuerat: sed patefacta immatura proditio est, cō-
prehensosq; omnes Mago Adherbali prætori Carthaginē deuehen-
dos tradit. Adherbal coniuratis in quinqueremē impositis, præmis-
saq; ea, quia tardior quam triremis erat, ipse cum octo triremib. mo-
dico interuallo sequitur. Iam fretum intrabat quinqueremis, cum
Lælius & ipse in quinqueremi è portu Carteia sequentibus septem
triremibus euectus, in Adherbalē ac triremes inuehitur, quinquere-
mem satis credens deprehensam, rapido in freto in aduersum æstum
reciprocari non posse. Pœnus in re subita parumper incertus trepi-
dauit, vtrum quinqueremē sequeretur, an in hostes rostra conuerte-
ret. ipsa cunctatio facultatem detrectandæ pugnę ademit. iam enim
sub ictu teli erant, & vndiq; instabant hostes. æstus quoq; arbitrium
moderandi naues ademerat. neq; erat nauali pugna similis: quippe
C vbi nihil voluntarium, nihil artis aut consilij esset. vna natura freti
æstusq; totius certaminis potens, suis alienis nauibus nequicquam
remigio in contrariam tendentes inuehebat: vt fugientem videres
retro vertice intortam victricibus illatam: & sequentem, si in con-
trarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese auerten-
tem. Iam in ipsa pugna hæc cum infesto rostro peteret hostium na-
uem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat: illa cum trans-
uersa obiiceretur hosti, repente intorta in proram circumagebatur.
Cum inter triremes fortuna regente anceps prælium misceretur,
quinqueremis Romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remo-
rum ordinibus scindentibus vertices, cum facilius regeretur, duas
triremes suppressit, vnius prælata impetu lateris alterius remos de-
tersit. cæterasque, quas indepta esset, mulctasset, nisi cum reliquis

quinq; nauibus Adherbal velis in Africam transmisisset. Lælius victor Carteiã reuectus, auditis quæ acta Gadibus erant. patefactam proditionem, coniuratosq; missos Carthaginem, spe in irritum redacta, qua venissent: nunciis ad L. Martium missis, nisi terere frustra tempus sedendo ad Gadeis vellent, redeundum ad imperatorem esse: assentiente Martio, paucos post dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum discessum nõ respirauit modo Mago, cum terra mariq; Ancipiti metu vrgeretur: sed etiam audita rebellione Illergetum, spem recuperandæ Hispaniæ nactus, nuncios Carthaginem mittit ad senatum: qui simul seditionem ciuilem in castris Romanis, simul defectionem sociorum in maius verbis extollentes, hortarentur, vt auxilia mitterent, quibus traditum à patribus imperium Hispaniæ repeti posset. Mandonius & Indibilis in fines ingressi, paulisper, dum quidnam de seditione statueretur, scirent, suspensi quieuerunt: si ciuium errori ignosceretur, non diffidentes sibi quoq; ignosci posse. postquam vulgata est atrocitas supplicij, suam quoq; noxam pari pœna æstimatam rati, vocatis rursus ad arma popularibus, contractisq; quæ ante habuerant auxiliis, in Sedetanum agrum, vbi principio defectionis statiua habuerant, cum XX. millibus peditum, duobus millibus equitum & quingentis trãscenderunt. Scipio cum fide soluẽdi pariter omnib. noxiis innoxiisq; stipendij, tum vultu ac sermone in omnes placato facile recõciliatis militum animis, priusquam castra à Carthagine moueret, concione aduocata, multis verbis in perfidiam rebellantium regulorum inuectus, nequaquam eodem animo se ire professus est ad vindicandum id scelus, quo ciuilem errorem nuper sanauerit. Tum se haud secus, quam viscera secantem sua, cum gemitu & lachrymis triginta hominum capitibus expiasse octo millium seu imprudentiam seu noxam: nunc læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neque natos in eadem terra, nec vlla secum societate iunctos esse. eam, quæ sola fuerit, fidem atque amicitiam ipsos per scelus rupisse, in exercitu suo se, præterquam quod omnes ciues aut socios, Latinique nominis videat etiam eo moueri, quod nemo fere sit miles, qui non aut à patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam prouinciam venerit, aut à patre consule, aut à se sit ex Italia aduectus. Scipionum nomini auspiciisq; omnes assuetos, quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere velit: quos consulatum petenti, velut si omnium communis agatur honos, affuturos speret. Quod ad expeditionem eam attineat, quæ instet, immemorem esse rerum suarum gestarum, qui id bellum ducat. Magonis hercle sibi, qui extra orbem terrarum in circunfusam Oceano insulam cum paucis perfu-

A perfugerit nauibus, maiorem curam esse, quam Illergetum. Quippe illic & ducem Carthaginiensem, & quantumcunq; Punicum præsidium esse: hic latrones, latronumq; duces: quibus vt ad populandos finitimorum agros, tectaque vrenda, & rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie ac signis collatis nullam esse. magis velocitate ad fugam quam armis fretos, pugnaturos esse. Itaque non quod vllum inde periculum, aut semen maioris belli videat, ideo se, priusquam prouincia decedat, opprimendos Illergetes duxisse: sed primum, ne impunita tam scelerata defectio esset: deinde, ne quis in prouincia simul virtute tanta & felicitate perdomita, relictus hostis dici posset. Proinde deis beneiuuantibus sequerentur, non tam ad bellum gerendum (neque enim cum pari hoste certamen esse) quam ad expetendas ab hominibus scelestis pœnas. Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem posterum iubet, profectusque decimis

B castris peruenit ad Iberum flumen. inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus autem montibus circunseptus erat. in eam vallem Scipio cum pecora rapta pleraque ex ipsorum hostium agris, propelli ad irritandam feritatem barbarorum iussisset, velites subsidio misit. à quibus vbi per procursationem commissa pugna esset, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet. mons opportune prominens equitum insidias texit. Nec vlla mora pugnæ facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hispanos præda occupatos incurrere. Primo missilibus territauere: deinde missis leuibus telis, quæ irritare magis quam decernere pugnam poterant, gladios nudant, & collato pede res cœpta geri est: ancepsque pedestre certamen erat, ni equites superuenissent. neque ex aduerso tantum illati obuios obtriuere, sed circunuecti etiam quidam per infima cliui ab tergo se, vt plerosque in-

C tercluderent, obiecere. maiorque cædes fuit, quam quantam edere leuia per excursiones prælia solent. Ira magis accensa aduerso prælio barbaris est, quam imminuti animi. Itaque ne perculsi viderentur, prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, vallis. duæ ferme peditum partes, & omnis equitatus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat, obliquo constituerunt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quod in arcto pugna Romano aptior quam Hispano militi futura videbatur: & quod in eum locum detracta hostium acies esset, qui non omnem multitudinem eorum caperet: nouo etiam consilio adiecit animum, equitem nec se posse circundare cornibus in tam angusto spacio: & hosti, quem cum pedite eduxisset, inutilem fore: itaque imperat Lælio, vt per colles quam oc-

cultiſſimo itinere circunducat equites: ſegregetque, quantum poſ- A
ſit, equeſtrem à pedeſtri pugna. ipſe omnia ſigna peditum in hoſtes vertit: quatuor cohortes in fronte ſtatuit, quia latius pandere aciem non poterat. moram pugnandi nullam fecit, vt ipſo certamine auerteret à conſpectu tranſeuntium per colles equitum. nec ante circunductos ſenſere, quam tumultum equeſtris pugnæ ab tergo accepere. ita duo diuerſa prælia erant, duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi (quia miſceri ex genere vtroque prælium anguſtiæ non patiebantur) pugnabant. Hiſpanorum cum neque pedes equiti, nec eques pediti auxilio eſſet, pedes fiducia equitis temere commiſſus campo cæderetur: eques circumuentus nec peditem à fronte (iam enim ſtratæ pedeſtres copiæ erant) nec ab tergo equitem ſuſtineret: & ipſi cum diu in vrbem ſeſe ſtantibus equis defendiſſent, ad vnum omnes cæſi ſunt: nec quiſquam peditum equitumue ſuperfuit, qui in valle pugnauerunt. Tertia pars, quæ in col- B
le ad ſpectaculum magis tutum quam ad partem pugnæ capeſſendam ſteterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipſi fugerunt, priuſquam tota circumueniretur acies, inter tumultum elapſi. Caſtra eodem die Hiſpanorum præter cæteram prædam cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani ſociique ad mille CC. eo prælio ceciderunt, vulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta victoria fuiſſet, ſi patentiore campo, & ad fugam capeſſendam facili foret pugnatum. Indibilis abiectis, belli conſiliis, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum emittit. Qui aduolutus genibus, fatalem rabiem temporis eius accuſat, cum velut contagione quadam peſtifera non Illergetes modo & Lacetani, ſed caſtra quoque Romana inſanierint. ſuam quidem & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem eſſe, vt aut, ſi ita videa- C
tur, reddant ſpiritum Pub. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut ſeruati bis vni debitam vitam pro eo in perpetuum deuoueant. antea in cauſa ſua fiduciam ſibi fuiſſe, nondum experta clementia eius; nunc contra, nullam in cauſa, omnem in miſericordia victoris ſpem repoſitam habere. Mos vetuſtus erat Romanis, cum quo nec fœdere nec æquis legibus iungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum vti, quam omnia diuina humanaque dediſſet: obſides accepti, arma adempta, præſidia vrbibus impoſita forent. Scipio multis inuectus in præſentem Mandonium, abſentemque Indibilem verbis, illos quidem merito perituros fuiſſe ipſorum maleficio, ait: victuros ſuo atque populi Romani beneficio. Cæterum ſe neque arma iis adempturum: quippe ea pignora timentium rebel-

A rebellionem esse, se libera arma relinquere, solutosque metu animos: neque se in obsides innoxios, sed in ipsos si defecerint, sæuiturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste pœnas expetiturum. vtranque fortunam expertis permittere sese, vtrum propitios, an iratos habere Romanos mallent. Ita dimissus Mandonius, pecunia tantummodo imperata, ex qua stipendium militi præstari posset. Ipse Martio in vlteriorem Hispaniam præmisso, Syllano Tarraconē remisso, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Illergetes pernumerarent, cum expeditis Martium iam appropinquantem Oceano assequitur. Inchoata res iam ante de Masanissa, aliis atq; aliis de causis dilata erat, quod Numida cum ipso vtiq; congredi Scipione volebat, atque eius dextra fidem sancire. ea tum itineris tam longi ac tam deuij causa Scipioni fuit. Masanissa cum Gadibus esset, certior aduentare eum à Martio factus, causando corrumpi equos
B inclusos in insula, penuriamq; omnium rerum & facere cæteris, & ipsos sentire, ad hoc equitem marcescere desidia: Magonem perpulit, vt se traiicere in continentem ad depopulandos proximos Hispaniæ agros pateretur. Transgressus tres principes Numidarum præmittit ad tempus locumque colloquio statuendum: duos pro obsidibus retineri à Scipione iubet: remisso tertio, qui quo iussus erat, adduceret Masanissam: cum paucis in colloquium venerunt. Ceperat iam ante Numidam ex fama rerum gestarum admiratio viri: substitueratque animo speciem quoque corporis amplam ac magnificam. cæterum maior præsentis veneratio cepit. & præterquam quod suapte natura multa maiestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitusque corporis non cultus munditiis, sed virilis ac vere militaris: & ætas erat in medio virium robore, quod plenius nitidiusque ex morbo velut renouatus flos iuuentæ faciebat. Prope at-
C tonitus ipso congressu Numida gratias de fratris filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat eam se quæsisse occasionem, quam tandem oblatam deum immortalium beneficio non omiserit. cupere se illi, populoque Romano operam nauare: ita vt nemo vnus externus magis enixe adiuuerit rem Romanam. id se, etiam si iampridem vellet, minus præstare in Hispania, terra aliena atque ignota potuisse: in qua autem genitus educatusque in spem paterni regni esset, facile præstaturum. si quidem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani, satis sperare per breuis æui Carthaginem esse. Lætus eum Scipio vidit audiuitque, cum caput rerum in omni hostium equitatu Masanissam fuisse sciret, & ipse iuuenis specimen animi præ se ferret. Fide data acceptaque, profectus retro Tarraconem est. Masanissa permissu Romanorum, ne sine causa traiecisse in conti-

nentem videretur: populatus proximos agros, Gades rediit. Magoni, desperatis in Hispania rebus, in quarum spem seditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos eius sustulerunt, paranti traiicere in Africam nunciatum ab Carthagine est, iubere senatum vt classem quam Gadibus haberet, in Italiam traiiceret: conductaq; ibi Gallorum ac Ligurum quanta maxima posset iuuentute, cõiungeret se Annibali: neu senescere bellum maximo impetu, maiore fortuna cœptum sineret. Ad eam rem & à Carthagine pecunia Magoni aduecta est, & ipse quantam potuit, à Gaditanis exegit: non ærario modo eorum, sed etiam templis spoliatis, & priuatim omnibus coactis aurum argentumque in publicum conferre. Cum præteruheheretur Hispaniæ oram, haud procul Carthagine Noua expositis in terram militibus, proximos depopulatus agros, inde ad vrbem classem appulit. ibi cum interdiu milites in nauibus tenuisset, nocte in littus expositos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit: nec præsidio satis valido vrbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad spem nouandi res aliquid moturos. Cæterum nuncij ex agris trepidi simul populationem agrestiumque fugam, & hostium aduentum attulerant: & visa interdiu classis erat, nec sine causa electam ante vrbem stationem apparebat. itaque instructi armatique intra portam ad stagnum ac mare versam continebantur. Vbi effusi hostes, mista inter milites nauali turba, ad muros tumultu maiore quam vi subierunt: patefacta repente porta, Romani cum clamore erumpunt: turbatosque hostes, & ad primum incursum coniectumque telorum auersos vsque ad littus cum multa cæde persequuntur. nec nisi naues littori appulsæ trepidos accepissent, superfuisset fugæ aut pugnæ quisquam. In ipsis quoque trepidatum nauibus est, dum ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt scalas, pontes, orasque; & anchoras, ne in moliendo mora esset, præcidunt. multique adnantes nauibus, incerti præ tenebris quid aut peterent aut vitarent, fœde interierunt. Postero die cum classis inde retro ad Oceanum, vnde venerat, fugisset: ad octingentos homines cæsi inter murum littusque, & ad duo millia armatorum inuenta. Mago cum Gadeis repetisset, exclusus inde ad Cimbim (haud procul Gadibus is locus abest) classe appulsa, mittendis legatis, querendoque, quod portæ sibi socio atque amico clausæ forent: purgantibus iis, multitudinis concursu factum, infeste ob direpta quædã ab conscendentibus naues militibus, ad colloquium Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus, cum quæstore elicuit, laceratosq; verberibus cruci affigi iussit. inde nauibus ad Pityusam insulã centum millia ferme à continenti (Pœni-

tum

A tum eam incolebant) traiecit. itaq; claſſis bona cum pace accepta V.C.
eſt, nec commeatus modo benigne præbiti, ſed in ſupplementũ claſſis iuuentus, armaq; data. quorum fiducia Pœnus in Baleares inſulas (quinquaginta inde millia abſunt) tranſmiſit. Duæ ſunt Baleares: maior altera, atq; opulentior armis viriſq;: & portũ habet, vbi commode hybernaturum ſe (& iam extremum autumni erat) cenſebat. cæterum haud ſecus quam ſi Romani eam inſulam incolerent, hoſtiliter claſſi occurſum eſt. Fundis vt nunc plurimum, ita tunc ſolo eo telo vtebantur. nec quiſquam alterius gentis vnus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaq; tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem iam terræ claſſem effuſa eſt, vt intrare portum non auſi, auerterent in altum naues. In minorem inde Balearium inſulam traiecerunt, fertilem agro, viris armiſq; haud æque validã. itaq; egreſſi nauibus ſupra portum loco munito caſtra locant: ac ſine certamine vrbe agroq; poti-
B ti, duobus millibus auxiliarium inde conſcriptis, miſſiſq; Carthaginem ad hybernandum, naues ſubduxerunt. Poſt Magonis ab Oceani ora diſceſſum Gaditani Romanis deduntur. Hæc in Hiſpania P. Scipionis ductu auſpicioq; geſta. Ipſe L. Lentulo & L. Manlio Acidino prouincia tradita, decem nauibus Romam rediit. & ſenatu extra vrbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hiſpania geſſiſſet, diſſeruit: quoties ſignis collatis dimicaſſet, quot oppida ex hoſtibus vi cepiſſet, quas gentes in ditionem populi Rom. redegiſſet. aduerſus quatuor ſe imperatores, quatuor victores exercitus in Hiſpaniam iuiſſe, neminem Carthaginienſem in iis terris reliquiſſe. Ob has res geſtas magis tentata eſt triumphi ſpes, quam petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triumphaſſe, qui ſine magiſtratu res geſſiſſet, conſtabat. Senatu miſſo, vrbem eſt ingreſſus, argentiq; præ ſe in æra-
C rium tulit quatuordecim millia pondo CCCXLII. & ſignati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis conſulibus habuit L. Veturius Philo: centuriæq; omnes ingenti fauore P. Scipionem conſulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius Craſſus pontifex maximus. Cæterum comitia maiore quam vlla per id bellum celebrata frequentia, proditum memoriæ eſt. conuenerant vndiq; non ſuffragandi modo, ſed etiam ſpectandi cauſa P. Scipionis: concurrebantq; & domum frequentes, & in Capitolium ad immolantem eum, cum centum bobus votis in Hiſpania Ioui ſacrificaret: deſpondebantq; animis, ſicut C. Luctatius ſuperius bellum Punicum finiſſet, ita id quod inſtaret, P. Cornelium finiturum: atq; vt Hiſpania omni Pœnos expuliſſet, ſic Italia pulſurum eſſe. Africamq; ei, perinde ac debellatum in Italia foret, prouinciam deſtinabant. Præ-

(549. in right margin beside "habuit L. Veturius Philo" line)

toria inde comitia habita. creati duo, qui tum ædiles plebis erant, A
Sp. Lucretius & Cn. Octauius, & ex priuatis Cn. Seruilius Cœpio, &
L. Æmylius Pappus. Quartodecimo anno Punici belli P. Cornelius
Scipio & P. Licinius Craſſus conſulatum inierunt: nominatæ con-
ſulibus prouinciæ ſunt: Sicilia Scipioni extra ſortē, concedente col-
lega, quia cura ſacrorum pontificem maximum in Italia retinebat,
Brutij Craſſo. Tum prætoriæ prouinciæ in ſortem coniectæ. vrbana
Cn. Seruilio obtigit: Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucre-
tio, Sicilia L. Æmylio, Cn. Octauio Sardinia. Senatus in Capitolio
habitus. ibi referente P. Scipione, ſenatuſconſultum factum eſt, vt
quos ludos inter ſeditionem militarem in Hiſpania vouiſſet: ex ea
pecunia quam ipſe in ærarium detuliſſet, faceret. Tum Saguntino-
» rum legatos in ſenatum introduxit. ex eis maximus natu: Et ſi nihil
» vltra malorum eſt P.C. quam quod paſſi ſumus, vt ad vltimum fidem
» vobis præſtaremus: tamen ea veſtra merita, imperatorumq; veſtro- B
» rum erga nos fuerunt, vt nos cladium noſtrarum non pœniteat. Bel-
» lum propter nos ſuſcepiſtis: ſuſceptum quartumdecimum annum
» tam pertinaciter geritis, vt ſæpe ad vltimum diſcrimen & ipſi vene-
» ritis, & populum Carthaginienſem adduxeritis. Cum in Italia tam
» atrox bellum & Annibalem hoſtem haberetis, conſules cum exerci-
» tu in Hiſpaniam, velut ad colligendas reliquias naufragij noſtri mi-
» ſiſtis. P. & Cn. Cornelij, ex quo in prouinciam venerunt, nullo tem-
» pore deſtiterunt, quæ nobis ſecunda, quæq; aduerſa hoſtibus noſtris
» eſſent, facere. iam omnium primum oppidum nobis reſtituerunt:
» per omnem Hiſpaniam ciues noſtros venundatos, dimiſſis qui con-
» quirerent, ex ſeruitute in libertatem reſtituerunt. cum iam prope eſ-
» ſet, vt optabilem ex miſerrima fortunam haberemus: P. & Cn. Cor-
» nelij imperatores veſtri, luctuoſius nobis prope quam vobis perie-
» runt. tum vero ad hoc retracti ex diſtantibus locis in ſedem anti- C
» quam videbamur, vt iterum periremus, & alterum excidium patriæ
» videremus: nec ad perniciem noſtram Carthaginienſi vtiq; aut du-
» ce aut exercitu opus eſſe, ab Turdetanis veterrimis hoſtibus, qui
» prioris quoq; excidij cauſa nobis fuerant, extingui poſſe: cum ex in-
» ſperato repente miſiſtis nobis hunc Pub. Scipionem: quem, fortuna-
» tiſſimi omnium Saguntinorum videmur, quia conſulem declara-
» tum vidimus, ac vidiſſe nos, ciuibus noſtris renunciaturi ſumus:
» ſpem, opem, ſalutem noſtram. qui cum plurimas hoſtium veſtrorum
» cepiſſet in Hiſpania vrbes, vbiq; ex captorum numero excerptos
» Saguntinos in patriam remiſit. poſtremo Turdetaniam adeo inſe-
» ſtam nobis, vt illa gente incolumi ſtare Saguntum non poſſet, ita
» bello afflixit, vt non modo nobis (abſit verbo inuidia) ſed ne poſte-
ſteris

A steris quidem timenda nostris esset. deletam vrbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleuerat Annibal. vectigal ex agro eorum capimus, quod nobis non fructu iucundius est, quam vltione. Ob hæc, quibus maiora neq; sperare, neq; optare ab dijs immortalibus poteramus: gratias actum nos decem legatos Saguntinus senatus populusq; ad vos misit: simul gratulatum, quod ita res per hos annos in Hispania atque Italia gessistis, vt Hispaniam non Ibero amne tenus, sed qua terrarum vltimus finis Oceanus, domitam armis habeatis: Italiæ, nisi quatenus vallum castrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno. Ioui Opt. Max. præsidi Capitolinæ arcis non grates tantum ob hæc agere iussi sumus: sed donum hoc etiam, si vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergo ferre. Id vti permittatis, quæsumus: vtique, si vobis ita videtur, quæ nobis imperatores vestri commoda tribuerunt, ea rata atque B perpetua authoritate vestra faciatis. Senatus legatis Saguntinis respondit, & dirutum & restitutum Saguntum, fidei socialis vtrinque seruatæ documentum omnibus gentibus fore. suos imperatores recte & ordine & ex voluntate senatus fecisse, quod Saguntum restituerint, ciuesque Saguntinos seruitio exemerint. quæque alia eis benigne fecerint, ea senatum ita voluisse fieri. donum permittere vt in Capitolio ponerent. Locus inde lautiaque legatis præberi iussa, & muneris ergo in singulos dari ne minus dena millia æris. Legationes deinde cæteræ in senatum introductæ auditæq;. Et petentibus Saguntinis, vt quatenus tuto possent, Italiam spectatum irent: duces dati, literæq; per oppida missæ, vt Hispanos comiter acciperent. Tum de republica, de exercitibus scribendis, de prouincijs relatum. Cum Africam nouam prouinciam extra sortem P. Scipioni destinari, homines fama ferrent: & ipse nulla iam modica gloria conten- C tus, non ad gerendum modo bellum, sed ad finiendum diceret se consulem declaratum esse: neque aliter finiri id posse, quam ipse in Africam exercitum transportasset: & acturum se id per populum aperte ferret, si senatus aduersaretur: idque consilium haudquaquam primoribus patrum placeret: cæterique per metum aut ambitionem mussarent. Q. Fabius Maximus rogatus sententiam: Scio, inquit, multis vestrum videri Patres conscripti, rem actam hodierno die agi, & frustra habiturum orationem, qui tanquam de integra re, de Africa prouincia sententiam dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodum iam certa prouincia consulis viri fortis ac strenui sit, quam nec senatus censuit in hunc annum prouinciam esse, nec populus iussit. deinde, si est, consulem peccare arbitror, qui de re transacta simulando se referre, senatum

ludibrio

ludibrio habet:non senatorem,qui de quo consulitur,suo loco dicit A sententiam. Atq; ego certum habeo,dissentienti mihi ab ista festinatione inAfricam traijciendi,duarum rerum subeundam opinionem esse: vnius,insitæ ingenio meo cũctationis,quam metũ pigritiamq; homines adolescentes appellent,dum me non pœniteat:adhuc aliorum speciosiora primo aspectu consilia semper visa mea vsu meliora. alterius obtrectationis atq; inuidiæ aduersus crescentem indies gloriam fortissimi consulis. A qua suspicione si me neque vita acta & mores mei, neq; dictatura cum quinque consulatibus, tantumq; gloriæ belli domiq; partę vindicat, vt propius fastidium eius sim, q̃ desideriũ:ætas saltem liberat. quæ enim mihi æmulatio cum eo esse potest,qui ne filio quidem meo æqualis sit? Me dictatorem,cum vigerem adhuc viribus,& in cursu maximarũ rerum essem, recusantẽ nemo aut in senatu, aut ad populum audiuit, quo minus insectanti me magistro equitum, quod fando nunquam auditum erat, impe- B rium mecum æquaretur.rebus quam verbis assequi malui, vt qui aliorum iudicio mihi comparatus erat, sua mox confessione me sibi præferret. ne dum ego perfunctus honoribus, certamina mihi atq; æmulationes cum adolescente florentissimo proponam: videlicet vt mihi iam viuendo,non solum rebus gerendis fesso, si huic negata fuerit, Africa prouincia decernatur. cum ea gloria quæ parta est, viuendum, atq; moriendum est. Vincere ego prohibui Annibalem, vt à vobis,quorum vigẽt nunc vires,etiam vinci posset. Illud te mihi ignoscereP.Corneli æquum erit,si cum in me ipso nunquam pluris famam hominum quam rempub. fecerim:ne tuam quidem gloriam bono publico præponam. quanquam si aut bellum nullum in Italia aut is hostis esset,ex quo victo nihil gloriæ quæreretur: qui te in Italia retineret,& si id bono publico faceret, simul cum bello materiam gloriæ tuæ ire ereptum videri posset. cum vero Annibal ho- C stis incolumi exercitu quartumdecimum annum Italiam obsideat, pœnitebit te P.Corneli gloriæ tuæ,si hostem eum,qui tot funerum, tot cladium nobis causa fuit, tu consul Italia expuleris? & sicut penes C. Luctatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te huius fuerit? nisi aut Amilcar Annibali dux est præferendus, aut illud bellum huic, aut victoria illa maior clariorque, quam hæc (modo contingat, vt te consule vindicamus) futura est. Ab Drepano atque Eryce detraxisse Amilcarem,quam Italia expulisse Pœnos atq; Annibalem malis? Ne tu quidem,etsi magis partam quam speratã gloriã amplecteris: Hispania potius quam Italia bello liberata, gloriatus fueris. Nondũ is est Annibal,quem non magis timuisse videatur q̃ contempsisse, qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad

hoc

A hoc accingeris? nec per istos circuitus, vt cum in Africam traieceris, secuturum te illuc Annibalem speres, potius quam recto hinc itinere, vbi Annibal est, eo bellum intẽdis? Egregiam istam palmam belli Punici patrati petis? hoc & natura prius est, tua cum defenderis, aliena ire oppugnatum. Pax ante in Italia quam bellum in Africa sit, & nobis prius decedat timor quam vltro aliis inferatur. si vtrunque tuo ductu auspicioq; fieri potest: Annibale hic victo, illic Carthaginem expugna. si alterutra victoria nouis consulibus relinquenda est: prior cum maior clariorq;, tum causa etiam insequentis fuerit. Nam nunc quidem præterquam quod & in Italia & in Africa duos diuersos exercitus alere ærarium non potest, præterquam quod vnde classes tueamur, vnde commeatibus prębendis sufficiamus, nihil reliqui est, periculi tandem quantũ adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellũ in Africa geret. Quid si (quod omnes dij o-
B men auertant, & dicere etiã reformidat animus, sed quæ acciderunt, accidere possunt) victor Annibal ire ad vrbem pergat: tum demũ te consulem ex Africa, sicut Q. Fuluium à Capua accersemus? Quid quod in Africa quoq; Mars communis belli erit? Domus tibi tua, pater patruusq; intra triginta dies cum exercitibus cæsi, documento sint, vbi per aliquot annos maximis rebus terra mariq; gerendis amplissimũ nomẽ apud exteras gentes populi Romani vestræq; familiæ fecerant. Dies me deficiat, si res imperatoresq; temere in hostium terras transgressos cum maximis cladibus suis exercituumq; suorũ enumerare velim. Athenienses, prudentissima ciuitas, bello domi relicto, authore æque impigro ac nobili iuuene, magna classe in Siciliam transmissa, vna pugna nauali florentẽ rempublicã suam in perpetuum afflixerunt. Externa & nimis antiqua repeto. Africa eadem ista, & M. Attilius, insigne vtriusque fortunæ exemplum, no-
C bis documento sint. Ne tibi P. Corneli, cum ex Alto Africam conspexeris, ludus, & iocus fuisse Hispaniæ tuæ videbuntur. quid enim simile? Pacato mari præter oram Italiæ Gallięque vectus, Emporias in vrbem sociorum classem appulisti: expositos milites per tutissima omnia ad socios & amicos P. R. Tarraconem duxisti: ab Tarracone deinde iter per præsidia Romana: circa Iberum exercitus patris patruiq; tui, post amissos imperatores ferociores calamitate ipsa facti: & dux tumultuarius quidem ille L. Martius, & militari suffragio ad tempus electus, cæterum si nobilitas ac iusti honores adornarẽt, claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugnata per summũ otium Carthago, nullo trium Punicorũ exercituum socios defendente. Cætera, neq; ea eleuo, nullo tamen modo Africo bello cõparanda: vbi non portus vllus classi nostrę apertus, non ager pacatus,

non

„ non ciuitas socia, non rex amicus, non consistendi vsquam locus, A
„ non procedendi. quacunq; circunspexeris, hostilia omnia atq; infe-
„ sta. An Syphaci Numidisq; credis? satis sit semel creditum. non sem-
„ per temeritas est felix, & fraus fidem in paruis sibi præstruit, vt cum
„ operæprecium sit, cum mercede magna fallat. Non hostes patrem
„ patrumq; tuum armis prius quam Celtiberi socij fraude circumue-
„ nerunt, nec tibi ipsi à Magone & Asdrubale hostium ducibus, quan-
„ tum ab Indibili & Macedonio in fidem acceptis, periculi fuit. Nu-
„ midis tu credere potes, defectionem militum tuorum expertus? Et
„ Syphax & Masanissa se quam Carthaginienses malũt potentissimos
„ in Africa esse: Carthaginienses quam quenquam alium. nũc illos æ-
„ mulatio inter sese, & omnes causæ certaminum acuunt, quia procul
„ externus metus est. ostende illis Romana arma, & exercitum alieni-
„ genam: iam velut ad commune restinguendum incendium cõcur-
„ rent. Aliter ijdem illi Carthaginienses Hispaniam defenderũt: aliter B
„ mœnia patriæ, templa deum, aras & focos defendent: cum euntes in
„ prælium pauida prosequetur coniunx, & parui liberi occursabunt.
„ Quid porro si satis confisi Carthaginienses consensu Africæ, fide so-
„ ciorũ regum, mœnibus suis, cum tuo exercitusq; tui præsidio nuda-
„ tam Italiam viderint: ipsi vltro nouum exercitum in Italiam aut ex
„ Africa miserint? aut Magonem, quem à Balearibus classe transmissa
„ iam præter oram Ligurum alpinorũ vectari constat, Annibali se cõ-
„ iungere iusserint? nempe in eodem terrore erimus, in quo nuper fui-
„ mus, cum Asdrubal in Italiam transcendit. quem tu, qui non solum
„ Carthaginem, sed omnem Africã exercitu tuo es clausurus, è mani-
„ bus tuis in Italiam emisisti. Victum à te dices: eo quidem minus vel-
„ lem, & id tua, nõ reipubl. solum causa, iter datum victo in Italiã esse.
„ Patere nos omnia quæ prospera tibi ac reipubl. in imperio euenere,
„ tuo cõsilio assignare: aduersa casibus incertis belli & fortunæ legare, C
„ quo melior fortiorq; es, eo magis talẽ præsidẽ sibi patria atq; vniuer-
„ sa Italia retinet. Nõ potes ne ipse quidẽ dissimulare, vbi Annibal sit,
„ ibi caput atq; arcẽ huius belli esse. quippe qui præ te feras, eam tibi
„ causam traijciendi in Africam esse, vt Annibalem eo trahas. Siue igi-
„ tur hic, siue illic, cum Annibale est tibi futura res. vtrum ergo tan-
„ dem firmior eris in Africa solus, an hic tuo collegæq; exercitu con-
„ iuncto? ne Claudius quidem & Liuius Consules tam recenti exem-
„ plo, quantum id intersit, documento sunt? Quid? Annibalem vtrum
„ tandem extremus angulus agri Brutij frustra iamdiu poscentem ab
„ domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota socia Africa poten-
„ tiorem armis virisq; faciet? Quod istuc consilium est, ibi malle de-
„ cernere, vbi tuæ dimidio minores cõpiæ sint, hostium multo maio-
res,

A res, quam vbi duobus exercitibus aduerſus vnum tot prælijs & tam diuturna ac graui militia feſſum, pugnandum ſit? Quam compar conſilium tuum parentis tui conſilio ſit, reputa. ille conſul profectus in Hiſpaniam, vt Annibali ab Alpibus deſcendenti occurreret, in Italiam ex prouincia redijt: tu cum Annibal in Italia ſit, relinquere Italiam paras, non quia reipublicæ id vtile, ſed quia tibi amplum & glorioſum cenſes eſſe: ſicut cum prouincia & exercitu relicto ſine lege, ſine ſenatuſconſulto, duabus nauibus populi Romani imperator fortunam publicam & maieſtatem imperij, quæ tum in tuo capite periclitabantur, commiſiſti. Ego P. Cornelium P.C. reipublicæ nobiſq;, non ſibi ipſi priuatim creatum conſulem exiſtimo: exercituſq; ad cuſtodiam vrbis atq; Italiæ ſcriptos eſſe, non quos regio more per ſuperbiam conſules quo terrarum velint, traijciant. Cum oratione ad tempus parata Fabius, tum authoritate & inueterata prudentiæ B fama magnam partem ſenatus & ſeniores maxime mouiſſet: pluresq; conſilium ſenis quam animum adoleſcentis ferocem laudarent. Scipio ita locutus fertur: Et ipſe Q. Fabius principio orationis P.C. commemorauit, in ſententia ſua poſſe obtrectationem ſuſpectã eſſe, cuius ego rei nõ tam ipſe auſim tantum virum inſimulare, quam quod ea ſuſpicio, vitio orationis an rei, haud ſane purgata eſt. ſic enim honores ſuos & famam rerum geſtarũ extulit verbis ad extinguendum inuidiæ crimen, tanquam mihi ab infimo quoq; periculum ſit, ne mecum æmuletur: & non ab eo qui quia ſuper cæteros excellat, quo me quoq; niti non diſſimulo, me ſibi æquari nolit. ſic ſenem ſe perfunctum honoribus, & me infra ætatem filij ſui poſuit, tanquam non longius quam quantum vitæ humanæ ſpacium eſt, cupiditas gloriæ extendatur: maximaq; pars eius in memoriam ac poſteritatem promineat. Maximo cuiq; id accidere animo certum habeo, vt C ſe non cum præſentibus modo, ſed cum omnis æui claris viris comparet. Equidem haud diſſimulo, me tuas Q. Fabi laudes non aſſequi ſolum velle, ſed (bona venia tua dixerim) ſi poſſim, etiam exuperare. Illud nec tibi in me, nec mihi in minores natu animi ſit, vt nolimus quenquam noſtri ſimilem euadere ciuem. Id enim non eorum modo, quibus inuiderimus, ſed reipublicæ, & pene omnis generis humani detrimentum ſit. Commemorauit quantũ eſſem periculi aditurus, ſi in Africam traijcerem: vt meam quoq; non ſolum reipublicę & exercitus vicem videretur ſolicitus. Vnde hęc repente de me cura exorta? cum pater patruuſq; meus interfecti, cũ duo exercitus eorum prope occidione occiſi eſſent: cum amiſſæ Hiſpaniæ, cum quatuor exercitus Pœnorũ, quatuorq; duces omnia metu, armiſq; tenerent: cũ quæſitus ad id bellũ imperator nemo ſe oſtẽderet pręter me,

nemo

nemo profiteri nomen ausus esset: cum mihi quatuor & viginti an- A
nos nato detulisset imperiũ populus Romanus: quid ita tum nemo
ætatẽ meam, vim hostium, difficultatem belli, patris patruiq; recen-
tem cladem commemorabat? vtrum maior aliqua nunc in Africa ca-
lamitas accepta est, quã tunc in Hispania erat? an maiores nunc sunt
exercitus in Africa, duces plures melioresq;, quam tunc in Hispania
fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit, quam nunc
est? an cum Carthaginensi hoste in Hispania quam in Africa bellum
geri aptius est? Facile est post fusos fugatosq; quatuor exercitus Puni-
cos, post tot vrbes vi captas, aut metu subactas in ditionem, post per
domita omnia vsq; ad Oceanum, tot regulos, tot sæuas gentes, post
receptam totã Hispaniam, ita vt vestigiũ nullum belli reliquum sit,
eleuare meas res gestas: tam hercule quã si victor ex Africa redierim,
ea ipsa eleuare, quæ nunc retinendi mei causa, vt terribilia eadẽ vi-
deantur, verbis extolluntur. Negat aditum esse in Africã, negat vllos B
patere portus: M. Attilium captũ in Africa commemorat, tanquam
M. Attilius primo accessu ad Africã offenderit: neq; recordatur, illi
ipsi tam infelici imperatori patuisse tamẽ portus Africæ, & res egre-
gias primo anno gessisse, & quantum ad Carthaginienses duces atti-
net, inuictum ad vltimum permansisse. nihil igitur me isto exemplo
terrueris: si hoc bello, non priore, si nuper, nõ annis ante quadragin-
ta ista clades accepta foret: qui ego minus in Africam Regulo capto,
quam Scipionibus occisis in Hispaniã traijcerem. nec felicius Xan-
thippum Lacedæmonium Carthagini, quam me patriæ meæ fine-
rem natum esse: cresceretq; mihi ex eo ipso fiducia: quod possit in
hominis vnius virtute tantum momenti esse. At etiam Athenienses
audiendi sunt, temere in Siciliam omisso domi bello transgressi.
Cur ergo, quoniam Græcas fabulas narrare vacat, non Agathoclem
potius Syracusanum regem, cum diu Sicilia Punico bello vreretur, C
transgressum in hanc eandem Africã, auertisse eo bellum vnde vene-
rat, refers? Sed quid vltro metum inferre hosti, & ab se remoto peri-
culo alium in discrimen adducere, quale sit, veteribus externisq; ex-
emplis admonere opus est? maius præsentiusve vllum exemplum esse
quam Annibal potest? Multum interest, alienos populere fines, an
tuos vri excindiq; videas. plus animi est inferenti periculum, quam
propulsanti. ad hoc maior ignotarum rerum est terror, bona malaq;
hostium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non sperauerat An-
nibal fore, vt tot in Italia populi ad se deficerent, quot defecerunt
post Cannensem cladem: Quanto minus quicquam in Africa Car-
thaginiensibus firmum ac stabile est, infidis socijs, grauibus ac su-
perbis dominis? Adhæc, nos etiam deserti ab socijs, viribus nostris,

milite

A milite Romano ſtetimus. Carthagine nihil ciuilis roboris eſt, mercede paratos milites habent, Afros Numidaſque, leuiſſima fidei mutandæ ingenia. Hic modo nihil moræ ſit, vna & traieciſſe me audietis, & ardere bello Africam, & molientem hinc Annibalem, & obſideri Certhaginem, lætiores & frequentiores ex Africa expectate nuncios, quam ex Hiſpania accipiebatis. Has mihi ſpes ſubijcit fortuna populi Romani, dij fœderis ab hoſte violati teſtes, Syphax & Maſaniſſa reges: quorum ego fidei ita innitor, vt veriturus perfidiam ſim: multa quæ nunc ex interuallo non apparent, bellum aperiet. & id eſt viri & ducis, non deeſſe fortunæ præbenti ſe, & oblata caſu flectere ad conſilium. Habebo Q. Fabi parem quidem Annibalem: ſed illum potius ego traham, quam ille me retineat. in ſua terra cogam pugnare eum, & Carthago potius præmium victoriæ erit, quam ſemiruta Brutiorum caſtella. Ne quid interim dum traijcio,
B dum expono exercitum in Africam, dum caſtra ad Carthaginem promoueo, reſpublica hic detrimenti capiat: quod tu Q. Fabi, cum victor tota Italia volitaret Annibal, potuiſti præſtare: hoc vide ne contumelioſum ſit, concuſſo iam & pene fracto Annibale, negare poſſe Pub. Licinium conſulem, virum fortiſſimum præſtare. qui ne à ſacris abſit, pontifex maximus, ideo in ſortem tam longinquę prouinciæ non venit. Si hercle nihilo maturius hoc, quo ego cenſeo, modo perficeretur bellum: tamen ad dignitatem populi Romani famamq; apud reges genteſque externas pertinebat, non ad defendendam modo Italiam, ſed ad inferenda etiam Africæ arma, videri nobis animum eſſe, nec hoc credi vulgarique, quod Annibal auſus ſit, neminem ducem Romanorum audere: & priore Punico bello, tum cum de Sicilia certaretur, toties Africam noſtris exercitibus & claſſibus oppugnatam: nunc cum de Italia certatur, Africam paca-
C tam eſſe. Requieſcat aliquando vexata diu Italia, vratur, populeturque inuicem Africa. caſtra Romana potius Carthaginis portis immineant, quam nos iterum vallum hoſtium ex mœnibus noſtris videamus. Africa ſit reliqui belli ſedes: illuc terror fugaque, populatio agrorum, defectio ſociorum, cæteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur. Quæ ad rempublicam pertinent, & bellum quod inſtat, & prouincias de quibus agitur, dixiſſe ſatis eſt. illa longa oratio nec ad vos pertinẽs ſit, ſi quemadmodum Q. Fabius meas res geſtas in Hiſpania eleuauit, ſic & ego contra gloriam eius eludere, & meam verbis extollere velim. neutrum faciam P. C. & ſi nulla alia re, modeſtia certe & temperamento linguæ adoleſcens ſenem vicero. ita & vixi & res geſſi, vt tacitus ea opinione, quam veſtra ſponte conceptam animis haberetis, facile

contentus essem. Minus æquis animis auditus est Scipio, quia vul- A
gatum erat, si apud senatum non obtinuisset, vt prouincia Africa si-
bi decerneretur, ad populum extemplo laturum. Itaque Q. Fuluius,
qui consul quater & censor fuerat. postulauit à consule, vt palam in
senatu diceret, permitteretne patribus, vt de prouincijs decernerēt,
staturusq; eo esset, quod censuissent, an ad populum laturus? Cum
Scipio respondisset, se quod è republica esset, facturum. tum Fului-
» us: Non ego ignarus quid responsurus facturusue esses, quæsiui:
» quippe cum præ te feras, tentare magis quam consulere senatum:
» & ni prouinciam tibi quam volueris, extemplo decernamus. para-
» tam rogationem habebas. Itaq; à vobis tribuni plebis postulo, in-
» quit, vt sententiam mihi ideo non dicenti, quod si in meam senten-
» tiam discedatur, non sit ratum habiturus cōsul, auxilio sitis. Inde
altercatio orta, cum consul negaret æquū esse tribunos intercede-
re, quo minus suo quisque loco senator rogatus sententiam diceret. B
» Tribuni ita decreuerunt: Si consul senatui de prouincijs permittit,
» stari eo quod senatus censuerit, placet, nec de ea referri ad populum
» patiemur: si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dice-
» re, auxilio erimus. Consul diem ad colloquendum cum collega pe-
tijt, postero die permissum senatui est. Prouinciæ ita decretæ: Alteri
consuli Sicilia, & triginta rostratę naues, quas C. Seruilius superio-
re anno habuisset: permissumq; vt in Africam, si id è repub. esse cen-
seret, traijceret. Alteri Brutij, & bellum cum Annibale cum eo exer-
citu quem L. Veturius aut Q. Cæcilius habuit, & vt L. Veturius & Q.
Cæcilius sortirentur inter se, compararentue, vter in Brutijs duabus
legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumq; in an-
num ei prorogaretur, cui ea prouincia euenisset. Et cæteris prætori-
bus consulibusq;, qui exercitibus prouincijsq; præfuturi erant, pro-
rogata imperia. Q. Cæcilio sorte euenit, vt cum cōsule in Brutijs ad- C
uersus Annibalē bellum gereret. Ludi deinde Scipionis magna fre-
quentia & fauore spectantium celebrati. Legati Delphos ad donum
ex præda Asdrubalis portandum missi, M. Pomponius Matho, & Q.
Catulus, tulerunt coronam auream CC. pondo, & simulacra spolio-
rum ex M. pondo argenti facta. Scipio cum vt delectum haberet, ne-
que impetrasset, neq; magnopere tetendisset, vt voluntarios ducerē
sibi milites liceret, tenuit: & quia impensæ negauerat reipublicæ fu-
turam classem, si, quæ à socijs darentur ad nouas fabricandas naues,
acciperet. Hetruriæ primum populi pro suis quisque facultatibus
consulem adiuturos polliciti. Cærites frumentum socijs naualibus,
commeatumq; omnis generis, Populonienses ferrum, Tarquinien-
ses lintea in vela, Volaterrani armamenta nauium & frumentum,
Aretini

A Aretini XXX. millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cuiusque generis numero expleturos: secures, rutra, falces, alueolos, molas, quantum in XL. longas naues opus esset: tritici centum & XX. millia modium, in viaticum decurionibus remigibusq; collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani, abietem in fabricandas naues, & frumenti magnum numerum: abiete ex publicis syluis est vsus. Vmbriæ populi, Nursinique & Reatini, & Amiternini, Sabinusq; omnis ager, milites polliciti. Marsi, Peligni Marruciniq; multi voluntarij nomina in classem dederunt. Camertes cum æquo fœdere cum Romanis essent, cohortem armatam sexcentorum hominum miserunt. XXX. nauium carinæ, XX. quinqueremes, X. quadriemes cum essent positæ, ipse ita institit operi, vt die quadrigesimoquinto quam ex syluis detracta materia erat, naues instructæ armatæq; in aquam deductæ sint. Pro-
B fectus in Siciliam est XXX. nauibus longis, voluntariorum septem ferme millibus in naues impositis. Et P. Licinius in Brutios ad duos exercitus consulares venit, ex eis eum sibi sumpsit, quem L. Veturius Cos. habuerat. Metello, vt quibus præfuisset, legionibus, ijs præesset, facilius cum assuetis imperio rem gesturum ratus, permisit. Et prætores diuersi in prouincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem à Fossa Græca ad mare versam vendere quæstores iussi. indicio quoq; permisso, qui ager ciuis Campani fuisset, vt is publicus populi Romani esset: indici præmium constitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus esset, pars decima. Et Cn. Seruilio Pr. vrb negotium datum, vt Campani ciues vbi cuique ex S. C. liceret, habitarent: animaduerteretque in eos qui alibi habitarent. Eadem æstate Mago Amilcaris filius ex minore Balearium insula, vbi hybernarat, iuuentute lecta in classem imposita, in Itali-
C am XXX. ferme rostratis nauibus, & multis onerarijs, XII. millia peditum, duo ferme equitum traiecit. Genuamque nullis præsidijs maritimam oram tutantibus repentino aduentu cepit: inde ad oram Ligurum Alpinoium, si quos ibi motus facere posset, classem, appulit. Ingauni (Ligurum ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Epanterijs montanis. Igitur Pœnus Sauone oppido Alpino præda deposita, & decem longis nauibus in statione ad præsidium relictis, cæteris Carthaginem missis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat Scipionem traiecturum esse: ipse societate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, composita, montanos instituit oppugnare. Et crescebat exercitus indies, ad famam nominis eius Gallis vndique confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretij, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent

lætati, si par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, curam ingentē accenderunt Patribus. Itaque & M. Liuium Procos. ex Hetruria volonum exercitum admouere Ariminum iusserunt: & Cn. Seruilio prætori negotium datum, vt si è repub. censeret esse, duas vrbanas legiones, cui imperio videretur dato, ex vrbe duci iuberet. M. Valerius Læuinus Aretium eas legiones duxit. Eisdem diebus naues onerariæ Pœnorum ad LXXX. circa Sardiniam ab C. Octauio, qui prouinciæ præerat, captæ. Eas Cælius frumento missо ad Annibalem, commeatuq; onustas: Valerius prædam Hetruscam Ligurumque montanorum captiuos Carthaginem portantes, captas tradit. In Brutijs nihil ferme anno eo memorabile gestum est. Pestilentia incesserat pari clade in Romanos Pœnosque; nisi quod Punicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter Iunonis Laciniæ templum æstatem Annibal egit: ibique aram condidit, dedicauitq; cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, Punicis Græcisque literis insculpto.

DECADIS TERTIAE LIB. IX.

EPITOME.

Ex Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus, ingentem prædam reportauit: & mandata Masanissæ Scipioni exposuit, conquerentis, quod non exercitum in Africam traiecisset. Bellum in Hispania finitum, victore Romano, quod Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus: Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Magoni, qui in Galliam & Liguriam erat, ex Africa & militum ampla manus missa, & pecuniæ, quibus auxilia conduceret: præceptumque, vt se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit: & Locros, pulso Punico præsidio, fugatoq; Annibale recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romam à Pesinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris Sybillinis inuento: pelli Italia alienigenam hostem posse: si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autem est Romanis per Attalum regem Asiæ. Lapis erat, quem matrem deum incolæ dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius, eius qui in Hispania perierat, vir optimus à Senatu iudicatus, adolescens nondum quæstorius: quoniam ita responsum habebatur: vt numen id ab optimo viro reciperetur, consecraretúrque. Locrenses legatos Romam miserunt, qui de impotentia Q. Pleminij legati quererentur: quod pecuniam Proserpinæ abstulerat: & liberos eorum & coniuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romam perductus, in carcere mortuus est.

tuus est.

A *tuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione proconsule, qui in Sicilia e-*
rat, in Vrbem perlatus esset, tanquam luxuriaretur: missis ob hoc le-
gatis à senatu, qui explorarent, an ea vera essent: purgatus infamia
Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta in ma-
trimonium Asdrubalis Gisgonis filia, amicitia, quam cum Scipione
ipse iunxerat, renuntiauit. Masanissa rex Masæsulorum, dum pro Car-
thagine in Hispania militat: amisso patre Gala, de regno exciderat.
quo per bellum sæpe repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numida-
rum victus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Sci-
pioni se iunxit: & cum eo primo statim bello Hannonem Amilcaris fi-
lium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Sy-
phacis, qui prope cum centum millibus armatorum venerant: ab ob-
sidione Vticæ depulsus, hyberna communiuit. Sempronius COS. *in*
agro Crotoniensi prospere aduersus Annibalem pugnauit: Lustrum à
B *censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita* CCLXV. *millia: In-*
ter censores M. Liuium, & Claudium Neronem notabilis discordia
fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit, quod à populo
Romano damnatus, actusq; in exilium fuerat: & Liuius Claudio,
quod falsum in se testimonium dixisset: quod minime bona fide secum
in gratiam redisset. idem omnes tribus, extra vnam, ærarias reliquit,
quod & innocentem se damnassent, & postea consulem censoremq; fe-
cissent.

SCIPIO posteaquam in Siciliam venit, voluntarios mi-
lites ordinauit centuriauitque. ex ijs trecentos iuuenes
florentes ætate, & virium robore insignes circa se habe-
bat, ignorantes quem ad vsum neq; centuriati, neq; ar-
mati seruarentur. tum ex totius Siciliæ iuniorum numero principes
C genere & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam traijce-
rent, legit: diemq; ijs qua equis armisq; instructi atq; ornati ades-
sent, edixit. Grauis ea militia procul domo terra mariq; multos la-
bores, magna pericula allatura videbatur: neq; ipsos modo, sed pa-
rentes cognatosq; eorum ea cura angebat. Vbi dies quæ edicta erat
aduenit, arma equosq; ostenderunt. tum Scipio renunciari sibi di-
xit, quosdam equites Siculorum tanquam grauem & duram horre-
re eam militiam. si qui ita animati essent, malle eos sibi iam tunc fa-
teri, quam postmodum querentes, segnes atq; inutiles milites rei-
publicæ esse, expromerent quid sentirent. cum bona venia se audi-
turum. Vbi ex his vnus ausus est dicere, se prorsus, si sibi vtrum vellet
liberum esset, nolle militare. tum Scipio ei: Quando igitur adole-
scens quid sentires non dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu
arma equumq; & cætera instrumenta militiæ tradas & tecum hinc

extemplo domum ducas, exerceas, docendum cures, equo tradito A armisque. Læto conditionem accipienti, vnum ex CCC. quos inermes habebat, tradit. Vbi hoc modo exauthoratum equitem cum gratia imperatoris cæteri viderunt: se quisq; excusare, & vicarium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substituti sine publica impensa docendorum atq; exercendorum curam Siculi habuerunt. quia edictum imperatoris erat, ipsum militaturum, qui ita non fecisset. Egregiam hanc alam equitum euasisse ferunt, multisq; prælijs rempub. adiuuisse. Legiones inde cum inspiceret, plurimorum stipendiorum ex ijs milites delegit, maxime qui sub duce Marcello militauerant, quos cum optima disciplina institutos credebat, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse vrbium oppugnandarum. nihil enim paruum, sed Carthaginis iam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum ciuitatibus imperat: ex Italia aduecto parcit: veteres na- B ues reficit, & cum ijs C. Lælium in Africam prædatum mittit. nouas Panormi subducit, quia ex viridi materia raptim factæ erant, vt in sicco hybernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracusas nondum ex magnis belli motibus satis tranquillas venit. Græci res à quibusdam Italici generis eadem vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, concessas sibi ab senatu repetebant. Omnium primum ratus tueri publicam fidem, partim edicto, partim iudicijs etiam in pertinaces ad obtinendam iniuriam redditis, suas Syracusanis restituit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus Siciliæ populis grata fuit: eoque enixius bellum adiuuerunt. Eadem æstate in Hispania coortum ingens bellum, conciente Illergete Indibili nulla alia de causa, quam per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. Eum superesse vnum ducem Romanis, cæteris ab Annibale interfectis, rebantur. eo nec in Hispaniam cæsis Scipioni- C bus alium quem mitterent, habuisse: & posteaquam in Italia grauius bellum vrgeret, aduersus Annibalem eum accersitum, præterquam quod nomina tantum ducum in Hispania Romani haberent, exercitum quoq; inde veterem deductum. trepida omnia & inconditam turbam tyronum esse. nunquã talem occasionem liberandæ Hispaniæ fore. seruitum ad eam diem, aut Carthaginiensibus, aut Romanis: nec inuicem his, aut illis, sed interdum vtrisq; simul. pulsos ab Romanis Carthaginienses: ab Hispanis, si consentirent, pelli Romanos posse: vt ab omni externo imperio soluta in perpetuũ Hispania in patrios rediret mores ritusque. Hæc taliaq; dicendo, non populares modo, sed Ausetanos quoq; vicinam gentem concitat, & alios finitimos sibi atq; illis populos. itaq; intra paucos dies XXX. millia

A millia peditum, quatuor ferme equitum in Sedetanum agrum, quo edictum erat, conuenerunt. Romani quoq; imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne gliseeret, prima negligendo, bellum: iunctis & ipsi exercitibus per agrum Ausetanum hostico tanquam pacato clementer ductis militibus, ad sedem hostium peruenere: trium millium spacio procul à castris eorum posuerunt castra. Primo per legatos nequicquam est tentatum, vt discederetur ab armis. deinde cum in pabulatores Romanos impetus repente ab equitibus Hispanis factus esset, summisso ab statione Romana equitatu, prælium equestre fuit, haud sane memorando in partem vllam euentu. Sole oriente postero die armati instructiq; omnes mille ferme passus procul à castris Romanis aciem ostẽdere. Medij Ausetani erant, cornua, dextrum Illergetes, læuum ignobiles tenebant Hispani populi. inter cornua & mediam aciem interualla patentia satis late fecerunt,
B qua equitatum, vbi tempus esset, emitterent. Et Romani more suo exercitum cum instruxissent, id modo hostium imitati sunt, vt inter legiones & ipsi patentes equiti relinquerent vias. Cæterum Lentulus ei parti vsum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentem interuallis hostium aciem equites emisisset: Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patentes in hostium acie vias immittere equos iubeat. ipse cœpta parum prospere pedestri pugna, tantũ moratus, dum decenti duodecimæ legioni, quæ in læuo cornu aduersus Illergetes locata erat, tertiamdecimam legionem ex subsidijs in primam aciem firmamentum ducit. posteaquam æquata ibi pugna est, ad L. Manlium inter prima signa hortantem, ac subsidia quibus res postulabat locis inducentem, venit. indicat, tuta ab læuo cornu esse: iam missum ab se Ser. Cornelium procella equestri hostes cir-
C cunfusurum. Vix hæc dicta dederat, cum Romani equites in medios inuecti hostes, simul pedestres acies turbarunt, simul equitibus Hispanorũ viam immittendi equos clauserunt. itaq; omissa pugna equestri, ad pedestrem Hispani equites descenderunt. Romani imperatores, vt turbatos hostium ordines, & trepidationem pauoremque, & fluctuantia viderunt signa, hortantur, orant milites, vt perculsos inuadant, neu restitui aciẽ patiantur. Non sustinuissent tam infestum impetum barbari, ni regulus ipse Indibilis, cum equitibus ad pedes degressis ante prima signa peditũ se obiecisset. Ibi aliquandiu atrox pugna stetit. tandem postquam ij qui circa regem seminecem restantẽ, deinde pilo terræ affixum pugnabant, obruti telis occubuerunt, tũ fuga passim cœpta, plures cæsi, quia equos cõscendendi equitibus spacium non fuerat, & quia perculsis acriter institerunt Romani: nec ante abscessum est, quã castris quoq; exuerunt hostem.

Tredecim millia Hiſpanorum cæſa eo die, D C C C. ferme capti. Romanorum ſociorumq; paulo amplius C C. maxime in læuo cornu ceciderunt. Pulſi caſtris Hiſpani, aut qui ex prælio effugerant, ſparſi primo per agros, deinde in ſuas quiſque ciuitates redierunt. Tum à Mandonio euocati in concilium, conqueſtiq; ibi clades ſuas, increpitis authoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemque faciendam cenſuerunt. Quibus culpam in authores belli Indibilem cæteroſq; principes, quorum pleriq; in acie cecidiſſent, conferentibus, tradentibuſq; arma, & dedentibus ſeſe, reſponſum eſt: in deditionem ita accipi eos, ſi Mandonium cæteroſq; belli concitatores tradidiſſent viuos: ſin minus, exercitum ſe in agrum Illergetum Auſetanorumque, & deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis, renunciataque in concilium. Ibi Mandonius cæteriq; principes comprehenſi, traditi ad ſupplicium. Hiſpanis populis reddita pax: ſtipendium eius anni duplex, & frumentum ſex menſium imperatum, ſagaq; & togæ exercitui: & obſides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hiſpaniæ rebellantis tumultu haud magno metu, intra paucos dies concito & compreſſo, in Africam omnis terror verſus. C. Lælius nocte ad Hipponem Rhegium cum acceſſiſſet, luce prima ad populandum agrum ſub ſignis milites ſocioſque nauales duxit. Omnibus pacis modo incurioſe agentibus, magna clades illata, nuncijq; trepidi Carthaginem terrore ingenti compleuere, claſſem Romanam, Scipionemq; imperatorem (& fama fuerat iam in Siciliam tranſgreſſum) aduenisse. Nec quot naues vidiſſent, nec quanta manus agros popularetur, ſatis gnari, omnia in maius metu augente accipiebant: itaq; primo terror pauorque, deinde mœſtitia animos inceſſit: tantum fortunam mutaſſe, vt qui modo ipſi exercitum ante mœnia Romana habuiſſent, victores ſtratis tot hoſtium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi aut voluntate in deditionem accepiſſent: ij verſo Marte, Africę populationes, & obſidionem Carthaginis viſuri forent, nequaquã pari ad patienda ea robore, ac Romani fuiſſent. Illis Romanam plebem, illis Latium iuuentutẽ præbuiſſe, maiorem ſemper frequentioremq; pro tot cæſis exercitibus ſuboleſcentem: cæterũ ſuam plebem imbellem in vrbe, imbellem in agris eſſe: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram ſpei mobili atq; infida. iam reges, Syphacẽ poſt colloquium cum Scipione alienatũ, Maſaniſſam aperta defectione infeſtiſſimũ hoſtem. nihil vſquã ſpei, nihil auxilij eſſe. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus quicquã, nec cõiugere ſe Annibali: & Annibalẽ ipſum iam & fama ſeneſcere, & viribus. In hæc deflenda prolapſos ab recenti nuncio animos rurſus terror inſtans reuocauit ad conſu-

A conſultandum, quonam modo obuiam pręſentibus periculis iretur. Delectus raptim in vrbe agriſq; haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire vrbem, frumentum conuehere, tela, arma parare, inſtruere naues, ac mittere ad Hipponem aduerſus Romanam claſſem. Iam hæc agentibus nuncius tandem venit, Lælium, non Scipionem, copiaſque, quantæ ad incurſiones agrorum ſatis ſint, tranſuectas, ſummam belli molem adhuc in Sicilia eſſe. Ita reſpiratum, mittique ad Syphacem legationes, aliosq; regulos firmandæ ſocietatis cauſa cœptæ. Ad Philippum quoque miſſi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, vt in Siciliam aut Italiam traijceret. Miſſi & ad ſuos imperatores in Italiam, vt omni terrore Scipionem retinerent. ad Magonem non legati modo, ſed XXV. naues longæ, ſex millia peditum, octingenti equites, ſeptem elephanti, ad hęc magna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propius vrbem
B Romam exercitum admoueret, coniungeretque ſe Annibali. Hæc Carthagine parabant agitabantq;, cum ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præſidijs agentem Maſaniſſa fama Romanæ claſſis excitus, cum equitibus paucis venit. Is ſegniter rem agi à Scipione queſtus, quod non iam exercitum in Africam traieciſſet, perculſis Carthaginienſibus, Syphace impedito finitimis bellis: quem certum haberet, ſi ſpacium ad ſua vt velit componenda detur, nihil ſyncera fide cum Romanis acturum. Hortaretur ac ſtimularet Scipionem ne ceſſaret: ſe quanquam regno pulſus eſſet, cum haud contemnendis copijs affuturum peditum equitumque, nec ipſi Lælio morandum in Africa eſſe. claſſem credere profectam à Carthagine, cum qua abſente Scipione non ſatis tutum eſſet contrahi certamen. Ab hoc ſermone dimiſſo Maſaniſſa, Lælius poſtero die naues præda onuſtas ab Hippone ſoluit: reuectusque in Siciliam, mandata Ma-
C ſaniſſæ Scipioni expoſuit. Eiſdem ferme diebus naues quæ ab Carthagine ad Magonem miſſæ erant, inter Albingaunos, Ligures Genuamque acceſſerunt. In ijs locis tum forte Mago tenebat claſſem. qui legatorum auditis verbis, iubentium exercitus quam maximos comparare, extemplo Gallorum & Ligurum (namque vtriuſq; gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit. & miſſum ſe ad eos vindicandos in libertatem ait: &, vt ipſi cernant, mitti ſibi ab domo præſidia: ſed quantis viribus, quanto exercitu id bellum gereretur, in eorum poteſtate eſſe. duos exercitus Romanos, vnum in Gallia, alterum in Hetruria eſſe, ſatis ſcire: Sp. Lucretium ſecum M. Liuio iuncturum. multa millia ipſis etiam armanda eſſe, vt duobus ducibus, duobus exercitibus Romanis, reſiſtatur. Galli ſummam ad id ſuam voluntatem eſſe dicere: ſed cũ vna caſtra Romana intra fines,

A altera in finitima terra Hetruria prope in conſpectu habeant, ſi palam fiat, auxilijs adiutum ab ſeſe Pœnum, extemplo infeſtos vtrinque exercitus in agrum ſuum incurſuros. ea ab Gallis deſideraret, quibus occulte adiuuari poſſet. Liguribus, quod procul agro vrbibuſque eorum caſtra Romana ſint, libera conſilia eſſe: illos armare iuuentutem, & capeſſere pro parte bellum æquum eſſe. Ligures haud abnuere. tempus modo duorum menſium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimiſſis, clam per agros eorum mercede conducere, commeatus quoque omnis generis occulte ad eum à Gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum volonum ex Hetruria in Galliam traducit: iunctuſque Lucretio, ſi ſe Mago ex Liguribus propius vrbem moueat, obuiam ire parat: ſi Pœnus ſub angulo Alpium quietus ſe contineat, & ipſe in eadem ſtatione circa Ariminum Italiæ præſidio futurus. Poſt reditum ex Africa C. Lælij, & Scipione ſtimulato Maſaniſſæ adhortationibus, & militibus præ- B dam ex hoſtium terra cernentibus tota claſſe efferri, accenſis ad traijciendum quamprimum, interuenit maiori minor cogitatio, Locros vrbem recipiendi, quę ſub defectionem Italiæ deſciuerat & ipſa ad Pœnos. ſpes autem affectandę eius rei ex minima re affulſit, quod latrocinijs magis quàm iuſto bello in Brutijs gerebantur res, principio ab Numidis facto, & Brutijs nō ſocietate magis Punica, quam ſuopte ingenio promptis in eum morem. Poſtremo Romani quoque milites iam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excurſiones in hoſtium agros facere. Ab ijs egreſſi quidam vrbe Locrenſes circumuenti, Rhegiumque abſtracti fuerant. in eo captiuorum numero fabri quidam fuere, aſſueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Lucrorum facere. ij cogniti ab Locrenſium principibus, qui exulabant Rhegij pulſi ab auerſa factione, quæ Annibali Locros tradiderat: cum cætera percunctantibus (vt mos C eſt ijs qui diu abſunt) quæ domi agerentur, expoſuiſſent: ſpem fecerunt, ſi redempti ac remiſſi forent, arcem ſe ijs traditures, ibi ſe habitare, fidemque ſibi rerum omnium inter Carthaginienſes eſſe. Itaque vt qui ſimul deſiderio patriæ agerentur, ſimul cupiditate inimicos vlciſcendi arderent, redemptis extemplo ijs remiſſisque, cum ordinem agendę rei compoſuiſſent, ſignaq; quæ procul edita obſeruarent: ipſi ad Scipionem Syracuſas profecti, apud quem pars exulum erat, referentes ibi promiſſa captiuorum, cum ſpem ab effectu haud abhorrentem conſuli feciſſent: tribuni militum cum ijs M. Sergius & P. Matienus miſſi: iuſſique ab Rhegio tria millia militum Locros ducere, & Q. Pleminio proprætori ſcriptum, vt rei agendæ adeſſet. Profecti ab Rhegio, ſcalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas

A catas portantes, media ferme nocte ex eo loco vnde conuenerat, signum dedere proditoribus arcis. qui parati intentique, & ipsi scalas ad idipsum factas cum demisissent, pluribusque simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, vt in nullo tali metu sopitos, impetus est factus. quorum gemitus primo morientium exauditus, deinde subita consternatio ex somno & tumultus. cum causa ignoraretur, postremo certior res, alijs excitantibus alios, iamq; ad arma pro se quisque vocabat. hostes in arce esse, & cædi vigiles, oppressique forent Romani, nequaquam numero pares, ni clamor ab ijs qui extra arcem erant sublatus, incertus vnde accidisset, omnia vana augente nocturno tumultu, fecisset. Itaq; velut plena iam hostium arce territi Pœni, omisso certamine in alteram arcem (duæ sunt haud multum inter se distantes, confugiunt. Oppidani vrbem habebant, victoribus præmium in medio positam. Ex ar-
B cibus duabus prælijs quotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar Punico præsidio præerat: & accersentes ex propinquis locis subsidia, copias augebant. Ipse postremo veniebat Annibal. nec sustinuissent Romani, nisi Locrensium multitudo exacerbata superbia atque auaritia Pœnorum, ad Romanos inclinasset. Scipioni vt nunciatũ est, in maiore discrimine Locris rem verti, ipsumque Annibalem aduentare: ne præsidium etiam periclitaretur, haud facili inde receptu, & ipse à Messana, L. Scipione fratre in præsidio ibi relicto, cum primum æstu fretum inclinatum est, naues mari secundo transmisit. Et Annibal à Buthroto amni (haud procul is ab vrbe Locris abest) nuncio præmisso, vt sui luce prima summa vi prælium cum Romanis ac Locrensibus consererent, dum ipse auersis omnibus in eum tumultum ab tergo vrbem incautam aggrederetur: vbi luce cœptam inuenit pugnam, ipse nec in arcem se includere, tur-
C ba locum arctum impediturus, voluit: neque scalas, quibus scanderent muros, attulerant. sarcinis in aceruum coniectis, cum haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat vrbem. dum scalæ, quæq; alia ad oppugnandum opus erant, parantur, ad visendum qua maxime parte aggrederetur, progressus ad murum, scorpione ictus, qui proximus eum forte steterat. territus inde tam periculoso casu, receptui canere cum iussisset, castra procul ab ictu teli communijt. Classis Romana à Messana Locros multa die superante accessit. expositi omnes nauibus: & ante occasum solis vrbem ingressi sunt. Postero die cœpta ex arce à Pœnis pugna. & Annibal iam scalis, alijsque omnibus ad oppugnationem paratis, subibat muros, cum repente in eum nihil minus quam tale quicquam timentem, patefacta porta erum-

punt

puntRomani.ad C C.improuidos cum inuasissent, occidunt. cæteros Annibal, vt consulem adesse sensit in castra recipit: nuncioque misso ad eos qui in arce erant, vt sibimetipsis consulerent, nocte motis castris abijt. Et qui in arce erant, igni iniecto tectis quæ tenebāt, vt is tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem assecuti sunt. Scipio vt & arcem relictam ab hostibus, & vacua vidit castra, vocatos ad concionem Locrenses grauiter ob defectionem incusauit: de authoribus supplicium sumpsit, bonaq; eorum alterius factionis principibus ob egregiam fidem aduersus Romanos concessit, publice nec dare nec eripere se quicquam Locrensibus dixit. Romam mitterent legatos. quam senatus æquum censuisset, eam fortunam habituros. illud satis scire, & si male de populo Romano meriti essent, in meliore statu sub iratis Romanis futuros, quam sub amicis Carthaginiensibus fuerint. Ipse Q. Pleminio legato, præsidioq; quod arcem ceperat, ad tuendam vrbem relicto, B cum quibus venerat copijs, Messanā traiecit. Ita superbe crudeliterq; habiti Locrenses à Carthaginiensib. post defectionē ab Romanis fuerāt, vt modicas iniurias nō æquo modo animo pati, sed prope libenti videri possent. verum enimuero tantum Pleminius Amilcarem præsidij præfectū, tantū præsidiarij milites Romani Pœnos scelere atq; auaritia superauerunt, vt nō armis, sed vitijs videretur certari. nihil omnium quæ inopi inuisas opes potentioris faciunt, prętermissum in oppidanos est abduce, aut à militibus. in corpora ipsorū, in liberos, in coniuges infandæ contumeliæ editæ. Iam auaritia ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit: nec alia modo templa violata, sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri: præterquam quod à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegij sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut ante regiæ naues laceratæ naufragijs nihil in terram integri, præter sacram pecuniam deæ, quam asportabant, extulerunt: tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia C omnibus contactis ea violatione templi furorem obiecit: atque inter se ducem in ducem, militem in militem, rabie hostili vertit. Summæ rei Pleminius præerat: militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegio adduxerat, pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminij miles fugiens, sequentibus quorum erat, obuius forte Sergio & Matieno tribunis militum fuit. cui cum iussu tribunorum ademptum poculum esset, iurgium inde & clamor, pugna postremo orta inter Pleminij milites tribunorumq;, vt suis quisque opportunus aduenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminij milites, cum ad Pleminium cruorem & vulnera ostentantes, nō sine vociferatione atque indignatione concurrissent,

probra

A probra in eum ipsum iactata in iurgijs referentes, accensus ira domo sese proripuit: vocatosque tribunos nudari ac virgas expediri iubet. Dum spoliandis ijs (repugnabant enim, militumque fidem implorabant) tempus teritur, repente frequentes milites feroces recenti victoria ex omnibus locis, velut aduersus hostes ad arma conclamatum esset, concurrerunt. & cum violata iam virgis corpora tribunorum vidissent, tum vero multo impotentiorem subito rabiem accensi, sine respectu non maiestatis modo, sed etiam humanitatis in legatum impetum, lictoribus prius indignum in modum mulctatis, faciunt. tum ipsum ab suis interceptum & seclusum hostiliter lacerant, & prope exanguem, naso auribusque mutilatis, relinquunt. His Messanam nunciatis, Scipio post paucos dies Locros hexeri aduectus, cum causam Pleminij & tribunorum audisset, Pleminio noxa liberato, relictoque in eiusdem loci præsidio, tribunis sontibus
B iudicatis, & in vincula coniectis, vt Romam ad senatum mitterentur, Messanam atque inde Syracusas redit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leuiter latam suam iniuriam ratus: nec quemquam æstimare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatem eius patiendo sensisset, tribunos attrahi ad se iussit: laceratosq; omnibus, quæ pati corpus vllum potest, supplicijs, interfecit: nec satiatus viuorum pœna, insepultos proiecit. Simili crudelitate & in Locrensium principes est vsus, quos ad cõquerendas iniurias ad Scipionem profectos audiuit; & quæ antea per libidinem atque auaritiam fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atq; inuidiæ non sibi modo, sed etiam imperatori esse. Iam comitiorum appetebat tempus, cum à P. Licinio Cos. literæ Romam allatæ sunt: se, exercitumq; suum graui morbo afflictari: nec subsisti potuisse, nisi eadem vis mali, aut grauior etiam in hostes ingruisset.
C itaque quoniam ipse venire ad comitia non posset, si ita Patribus videretur, se Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum causa dicturum, exercitum Q. Cæcilij dimitti è republica esse. nam neque vsum eius vllum in præsentia esse, cum Annibal iam in hyberna suos receperit: & tantam incessisse in ea castra vim morbi, vt nisi mature dimittantur, nemo omnium super futurus videatur. Ea consuli à patribus facienda vt è republica fideq; sua duceret, permissa. Ciuitatem eo tempore repens religio inuaserat, inuento carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatũ inspectis. Quandocunque hostis alienigena terræ Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italia vincique posse, si mater Idæa Pessinunte Romam aduecta esset. Id carmen ab decemuiris inuentum eo magis Patres mouit, quod & legati qui donum Delphos portauerant, referebant: & sacrificantibus

V.C. tibus ipsis Pythio Apollini, omnia læta extra fuisse: & responsum oraculo editum maiorem multo victoriam, quam cuius ex spolijs dona portarent, adesse populo Romano. In eiusdem spei summam conferebant P. Scipionis velut præsagientem animum de fine belli, quod depoposcisset prouinciam Africam. Itaque quo maturius faustis omnibus oraculisque portendentis sese victoriæ compotes fierent, id cogitare, quæ ratio transportandæ Romam deæ esset. nullas dum in Asia socias ciuitates habebat populus Romanus: tamen memores, Æsculapium quoque ex Græcia quondam haud dum vllo fœdere sociata, valetudinis populi causa accersitum: & iam cum Attalo rege propter commune aduersus Philippum bellum cœptam amicitiam esse, facturum eum quæ possit, populi Romani causa: legatos ad eum decernunt, M. Valerium Læuinum qui bis consul fuerat, ac res in Græcia gesserat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Sulpitium Galbam ædilitium, duos quæstorios, C. Tremelium Flaccum, & M. Valerium Falconem. His quinque naues quinqueremes, vt ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda maiestas nomini Romano esset, decernunt. Legati Asiam petentes, protinus Delphos cum excendissent, oraculum adierunt, consulentes, ad quod negotium domo missi essent, perficiendi eius quam sibi spem populoque Romano portenderet. Responsum esse ferunt, per Attalum regem compotes eius fore, quod peterent. cum Romam deam deuexissent, tum curarent, vt eam qui vir optimus Romæ esset, hospitio acciperet. Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumque ijs lapidem, quem matrem deûm incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam iussit. Remissus ab legatis M. Valerius Falco nunciauit deam apportari, quærendum virum optimum in ciuitate esse, qui eam rite hospitio acciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab consule in Brutijs comitiorum causa dictus, exercitusque eius dimissus,

550. magister equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus. P. Sempronius Tuditanus absens, cum prouinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, T. Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitijs perfectis dictator sese magistratu abdicauit. Ludi Romani ter, plebeij septies instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelij Lentuli. Lucius Hispaniam prouinciam habebat. absens creatus, absens eum honorem gessit. T. Claudius Asellus, & M. Iunius Pennus plebeij ædiles fuerunt. Ædem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit, septimodecimo anno postquam à patre eius primo consulatu vota in Gallia ad Clastidium fuerat.

A fuerat. Et flamen Martialis eo anno est mortuus, M. Æmylius Regillus. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. itaque Philippus Ætolos desertos ab Romanis, cui vni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciscendam subegit pacem. quod nisi omni vi perficere maturasset, bellantem eum cum Ætolis P. Sempronius proconsul, successor imperij missus Sulpitio cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & triginta quinque rostratis nauibus, haud paruum momẽtum ad opem ferendam socijs, oppressisset. Vixdum pace facta nuncius regi venit, Romanos Dyrrachium venisse: Parthinosque & propinquas alias gentes motas esse ad spem nouandi res: Dimallumque oppugnari. eo se auerterant Romani ab Ætolorum, quo missi erant, auxilio: irati, quod sine authoritate sua aduersus fœdus cum rege pacem fecissent. Ea cum audisset Philippus, ne qui motus maior in finitimis gentibus populisque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit, quo Sempronius se
B receperat, misso Lectorio legato cum parte copiarum & XV. nauibus in Ætoliam ad visendas res, pacemque, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatum vastauit, & ad vrbem admotis copijs, potestatem pugnæ Romano fecit. quem posteaquam quietum muros tantummodo tueri vidit: nec satis fidens viribus vt vrbem oppugnaret, & cum Romanis quoque sicut cum Ætolis, cupiens pacem, si posset: sin minus, inducias facere, nihil vltra irritatis nouo certamine odijs, in regnum se recepit. Per idem tempus tædio diutini belli Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere, satis confidere conuenturam eam affirmantes, si ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano venisset. Facile impetratum (neque enim ne ipsius quidem regis abhorrebat animus) vt in Epirum transiret. Phœnice vrbs est Epiri:
C ibi prius collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander Athamanũ rex, & magistratus alij Epirotarum & Acarnanũ. Primus Philippus prætor verba fecit, & petijt simul ab rege & ab imperatore Romano, vt finẽ belli facerent, darentq; eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, vt Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium Romanorũ essent. Atintanas, missis Romã legatis ab senatu impetrasse, vt Macedoni accederent. In eas conditiones cum pax conuenisset, ab rege fœderi ascripti, Prusias Bithyniæ rex, Achæi, Bœoti, Thessali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Illienses, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorũ tyrãnus, Elei, Messenij, Athenienses. Hæc cõscripta cõsignataq; sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati,

vt po-

vt populus in has conditiones pacem iuberet. Iusseruntque omnes A tribus, quia verso in Africam bello, omnibus alijs in præsentia leuari bellis volebant. P. Sempronius pace facta ad consulatum Romam decessit. M. Cornelio, P. Sempronio consulibus (quintusdecimus is annus Punici belli erat) prouinciæ, Cornelio Hetruria cum vetere exercitu, Sempronio Brutij, vt nouas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Martio vrbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, T. Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cumq; ea classe quam habebat, prorogatũ in annum imperium est. Item P. Licinio, vt Brutios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in prouincia cũ imperio morari cõsuli è republica visum esset. Et M. Liuio, & Sp. Lucretio cum binis legionibus, quibus aduersus Magonem Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octauio, vt cum Sardiniam legionemq; T. Claudio tradidisset, ipse nauibus longis XL. B maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quintius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum vetere vterq; præsidio obtinerent. De Hispaniæ imperio, quos in eam prouinciam duos consules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas prouincias iusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutio legiones, & cæterorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituum supplementum. Quanquam nondum aperte Africa prouincia decreta erat, occultantibus id credo patribus, ne prescirent Carthaginienses: tamen in eam spem erecta ciuitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemq; bello Punico adesse. Impleuerat ea res superstitione animos: C pronique & ad nuncianda & ad credenda prodigia erant. ea plura vulgabantur: duos soles visos: & nocte interluxisse: & facem Setiæ ab ortu solis in occidentem porrigi visam. Tarracinæ portam, Anagniæ & portam, & multis locis murum de cœlo tactum. in ęde Iunonis Sospitæ Lanuuij cum horrẽdo fragore strepitum editum. eorum procurandorum causa diem vnum supplicatio fuit: & nouendiale sacrum, quod de cœlo lapidatum esset, factum. Eo accessit consultatio de matre Idæa accipienda. quam præterquam quod M. Valerius vnus ex legatis regressus, actutum in Italia fore nunciauerat, recens nuncius aderat, Tarracinæ iam esse. Haud paruæ rei iudicium senatum tenebat, qui vir optimus in ciuitate esset. veram certe victoriam eius rei sibi quisque mallet, quam vlla imperia, honoresve suffragio

seu

A ſeu patrum ſeu plebis delatos. P. Scipionem Cn. filium, eius qui in Hiſpania ceciderat, adoleſcentem nondum quæſtorium, iudicauerunt in tota ciuitate virum optimum eſſe. Id quibus virtutibus inducti ita iudicauerint, ſicut proditum memoriæ à primis temporum illorum ſcriptoribus, libens poſteris tradiderim: ita meas opiniones, coniectando rem vetuſtate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Oſtiam obuiam ire deæ iuſſus: iſque eam de naue acciperet, & in terram elatam traderet ferendam matronis. Poſtquam nauis ad oſtium amnis Tyberini acceſſiſſet, ſicut erat iuſſus, in ſalum naue euectus, ab ſacerdotibus deam accepit, extulitque in terram, Matronæ primores ciuitatis, inter quas vnius Claudiæ Quintiæ inſigne eſt nomen, accepere: cui dubia (vt traditur) ante fama, clariorem ad poſteros tam religioſo miniſterio pudicitiam fecit. Eæ per manus ſuccedentes deinceps aliæ alijs, omni effuſa ciui-
B tate obuiàm, thuribulis ante ianuas poſitis, qua præferebatur: atque accenſo thure, precantibus vt volens propitiaq; vrbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quæ eſt in palatio, pertulere deam pridie Idus Aprilis: isq; dies feſtus fuit. populus frequens dona deæ in palatium tulit, lectiſterniumq;, & ludi fuere, Megaleſia appellata. Cum de ſupplemento legionum quę in prouincijs erant, ageretur, tempus eſſe à quibuſdã ſenatoribus ſubiectum eſt, quæ dubijs in rebus vtcunq; tolerata eſſent, ea dempto iam tandẽ deûm benignitate metu, non vltra pati. Erectis expectatione patribus ſubiecerunt colonias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio, & Q. Fuluio conſulib. abnuiſſent milites dare, eas annũ iam ferme ſextum vacationẽ militiæ, quaſi honoris & beneficij cauſa habere: cum interim boni obedientesq; ſocij pro fide atq; obſequio imperij Romani, continuis omnium annorũ delectibus exhauſti eſſent. Sub hanc vocem non memoria magis patrib. re-
C nouata rei prope iã obliteratæ, quã ira irritata eſt. Ita nihil prius referre conſules paſſi, decreuerunt, vt conſules magiſtratus, denosque principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carſeolis, Sora, Sueſſa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna (eæ namq; colonię in ea cauſa erant) Romam excirent: ijs imperarent, quantũ quæq; earũ coloniarũ militum plurimũ dediſſet populo Romano, ex quo hoſtes in Italia eſſent, duplicatũ eius ſummæ numerũ peditum daret, & equites centenos vicenos. ſi qua eum numerũ equitum explere non poſſet, pro equite vno tres pedites liceret dare. pedites equitesq; quã locupletiſſimi legerentur, mitterenturq; vbicunq; extra Italiam ſupplemento opus eſſet. ſi qui ex ijs recuſarent, retineri eius coloniæ magiſtratus legatosq; placere: neq; ſi poſtularent, ſenatũ dari priuſquã imperata feciſſent. ſtipendiũ præterea ijs colonijs tria millia æris, aſſes ſingu-

los imperari, exigiq; quotannis: cẽsumq; in ijs colonijs agi ex formu- A
la ab Romanis censoribus data. dari autem placere eandem quã po-
pulo Romano: deferriq; Romam ab iuratis censoribus coloniarum,
priusquam magistratu abirent. Ex hoc senatusconsulto accitis Ro-
mam magistratibus primoribusq; earum coloniarum, consules cum
milites stipendiumq; imperassent, alij alijs magis recusare ac recla-
mare negare tantum militum effici posse: vix, si simplum ex formula
imperetur, enixuros. orare, atq; obsecrare, vt sibi senatũ adire ac de-
precari liceret: nihil se, quare perire merito deberent, admisisse: sed
si pereundum etiam foret, neq; suum delictum, neq; iram populi Ro-
mani, vt plus militum darent quam haberent, posse efficere. Consu-
les obstinati manere legatos Romæ iubent, magistratus ire domos
ad delectus habendos: nisi summa militum quæ imperata esset, Ro-
mam adducta, neminem ijs senatũ daturum. Ita præcisa spe senatum
adeundi deprecandiq;, delectus in ijs duodecim colonijs, per lõgam B
vacationem numero iuniorum aucto, haud difficulter est præfectus.
Altera itidẽ res, prope ęque longo neglecta silentio, relata à M. Vale-
rio Læuino est, qui priuatis collatas pecunias se ac M. Claudio con-
sule, reddi tandem æquum esse dixit. nec mirari quenquam debere,
in publica obligata fide suam præcipuam curã esse. nam pręterquam
quod aliquid proprie ad consulem eius anni, quo collatæ pecuniæ
essent, pertineret, etiam se authorem ita conferendi fuisse inopi æra-
rio, nec plebe ad tributum sufficiente. Grata ea patribus admonitio
fuit. iussisq; referre consulibus, decreuerunt, vt tribus pensionibus ea
pecunia solueretur: primam præsentẽ ij qui tum essent, duas tertij,
& quinti consules numerarent. Omnes deinde alias curas vna occu-
pauit, postquã Locrensium clades, quæ ignotæ ad eam diem fuerant,
legatorum aduentu vulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminij scelus, quam
Scipionis in eo aut ambitio aut negligentia iras hominum irritauit. C
Decem legati Locrensium obsiti squalore & sordibus, in comitio se-
dentibus consulibus, velamenta supplicum, ramos oleæ (vt Græcis
mos est) porrigẽtes, ante tribunal cũ flebili vociferatione humi pro-
cubuerũt. Quærentibus consulibus, Locrenses se dixerunt esse, ea
passos à Q. Pleminio legato Romanisq; militibus, quæ pati ne Car-
thaginienses quidẽ velit populus Romanus. orare, vt sibi Patres ade-
undi, deplorandiq; ærumnas suas potestatem facerent. Senatũ dato,
,, maximus natu ex ijs: Scio, inquit, quanti æstimẽtur nostræ apud vos
,, querelæ Patres conscripti, plurimũ in eo momenti esse, si probe scia-
,, tis, & quomodo proditi Locri Annibali sint, & quomodo pulso Anni-
,, balis præsidio, restituti in ditionem vestram. quippe si & culpa defe-
,, ctionis procul à publico consilio absit, & reditum in vestrã ditionem

apparcat

A appareat nõ voluntate solum,sed ope etiam ac virtute nostra,magis indignemini bonis ac fidelibus socijs tã atroces atq; indignas iniurias ab legato vestro militibusq;fieri. Sed ego causam vtriusque defectionis nostræ in aliud tempus differendã arbitror esse,duarũ rerum gratia:vnius,vt corã P.Scipione, qui Locros recepit, quiq; omnium nobis recte perperamq; factorũ est testis,agatur:alterius, quod qualescunq; sumus,tamen hæc quæ passi sumus,pati nõ debuimus. Non possumus dissimulare P.C.nos,cũ pręsidium Punicum in arce nostra haberemus,multa fœda,indigna & à præfecto præsidij Amilcare, & ab Numidis Afrisq; passos esse:sed quid illa sunt collata cum ijs quæ hodie patimur? Cum bona venia quæso audiatis P.C.id, quod inuitus eloquar. In discrimine est nunc humanum omne genus, vtrum vos, an Carthaginienses principes orbis terrarum videat. sed si ex ijs quæ Locrenses aut ab illis passi sumus,aut à vestro præsidio,nunc cũ
B maxime patimur,æstimandũ Romanum ac Punicum imperium sit, nemo non illos sibi quam vos dominos præoptet. Et tamen videte quemadmodũ Locrenses in vos animati sint. Cum à Carthaginiensibus iniurias multo minores acciperemus,ad vestrum imperatorem confugimus: cum à vestro præsidio plusquã hostilia patiamur, nusquam alio,quã ad vos querelas detulimus. Aut vos respicietis perditas res nostras P.C.aut ne ab dijs quidem immortalibus quod precemur,quicquã superest. Q.Pleminius legatus missus est cum præsidio ad recuperandos à Carthaginiensibus Locros,&cum eodem ibi relictus est præsidio.in hoc legato vestro (dat enim animum ad loquendum libere vltimæ miseriæ) nec hominis quicquam est P. C. præter figuram & speciem,neq;Romani ciuis præter habitum & sonum Latinæ linguæ.pestis ac belua immanis, qualẽ fretum quõdam,quo ab Sicilia diuidimur,ad pernicem nauigãtium circumsedisse fabulæ fe-
C rũt. Ac si scelus, libidinẽ & auaritiam solus ipse exercere in socios vestros satis haberet, vnã profundam quidem voraginẽ tamen patientia nostra expleremus.nunc omnes cẽturiones militesq; vestros (adeo in promiscuo licentiam atque improbitatẽ esse voluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant,verberant,vulnerant,occidunt,constuprant matronas, virgines, ingenuos raptos ex complexu parentum. quotidie capitur vrbs nostra, quotidie diripitur, dies noctesque omnia passim mulierum puerorumque qui rapiuntur atque asportantur, ploratibus sonant. Miretur qui nesciat, quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus: aut illos qui faciunt, nondum tantarum iniuriarum satietas ceperit. Neque ego exequi possum, nec vobis operæ est audire singula quæ passi sumus. communiter omnia complectar. Nego domum vllam Locris, nego quemquam homi-

hominem expertem iniuriæ eſſe: nego vllum genus ſceleris, libidi- A
nis, auaritiæ ſupereſſe, quod in vllo qui pati potuerit, prætermiſſum
ſit. Vix ratio iniri poteſt, vter caſus ciuitatis ſit deteſtabilior: cum ho-
ſtes bello vrbem cepere, an cum exitiabilis tyrannus vi atque armis
oppreſſit. omnia quę captę vrbes patiuntur, paſſi ſumus, & nunc cum
maxime patimur, P. C. omnia quæ crudeliſſimi atque importuniſſi-
mi tyranni ſcelera in oppreſſos ciues edunt, Pleminius in nos, libe-
roſque noſtros & coniuges edidit. Vnum eſt, de quo nominatim &
nos quæri religio infixa animis cogat: & vos audire, & exoluere rem-
pub. veſtram religione, ſi ita vobis videbitur, velimus P. C. Vidimus
enim cum quanta ceremonia non veſtros ſolum colatis deos, ſed et-
iam externos accipiatis. Fanũ eſt apud nos Proſerpinæ, de cuius ſan-
ctitate templi credo aliquam famam ad vos perueniſſe Pyrrhi bello:
qui cum ex Sicilia rediens Locros claſſe præterueheretur, inter alia
fœda, quæ propter fidem noſtram erga vos in ciuitatem noſtram fa- B
cinora edidit, theſauros quoque Proſerpinæ intactos ad eam diem
ſpoliauit: atque ita pecunia in naues impoſita, ipſe terra eſt profe-
ctus. Quid ergo euenit P. C? claſſis poſtero die fœdiſſima tempeſtate
lacerata: omneſque naues quæ ſacram pecuniam habebant, in lit-
tora noſtra eiecta ſunt. qua tanta clade edoctus tandem deos eſſe ſu-
perbiſſimus rex, pecuniam omnem inquiſitam in theſauros Proſer-
pinæ referri iuſſit. nec tamen illi vnquam poſtea proſpere quicquam
euenit: pulſuſque Italia, ignobili atque inhoneſta morte temere no-
cte ingreſſus Argos occubuit. Hæc cum audiſſet legatus veſter, tribu-
nique militum, & mille alia, quæ non augendæ religionis cauſa, ſed
præſentis deæ numine ſæpe comperta nobis maioribuſque noſtris,
referebantur: auſi ſunt nihilominus ſacrilegas admouere manus, in-
tactis illis theſauris: & nefanda præda ſeipſos ac domos contamina-
re ſuas, & milites veſtros. quibus per vos fidemq; veſtram P. C. priuſ- C
quam eorum ſcelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quic-
quam rei geſſeritis: ne quod piaculi commiſerunt: non ſuo ſolum
ſanguine, ſed etiam publica clade luant. Quanquã ne nunc quidem
P. C. aut in ducibus, aut in militibus veſtris ceſſat ira deæ. aliquoties
iam inter ſe ſignis collatis concurrerunt. dux alterius partis Plemi-
nius, alterius duo tribuni militum erant. non acrius cum Carthagi-
nienſibus, quam ipſi inter ſe ferro dimicauerunt: præbuiſſentq; oc-
caſionem furore ſuo Locros recipiendi Annibali, ni accitus à nobis
Scipio interueniſſet. At hercule milites contactos ſacrilegio furor
agitat, in ducibus ipſis puniendis nullum deæ numen apparuit: imo
ibi pręſens maxime fuit. virgis cæſi tribuni ab legato ſunt. legatus de-
inde inſidijs tribunorum interceptus, præterquam quod toto cor-
pore

A pore laceratus, naso quoq; auribusque decisis, exanguis est relictus. recreatus deinde legatus ex vulneribus, tribunos militum in vincula coniectos, dein verberatos, seruilibusque omnibus supplicijs cruciatos occidit: mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has dea pœnas à templi sui spoliatoribus habet: nec ante desinet omnibus eos agitare furijs, quam reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Maiores quondam nostri graui Crotoniensium bello, quia extra vrbem templum est, transferre in vrbem eam pecuniam voluerunt. nocte audita ex delubro vox est, abstinerent manus, deam sua templa defensuram, quia mouendi inde thesauros incussa erat religio, muro circundare templum voluerunt, ad aliquantum iam altitudinis excitata erant mœnia, cum subito collapsa ruina sunt. Sed & nunc, & sæpe alias dea suam sedem, suumque templum aut tutata est, aut à violatoribus grauia piacula exegit. nostras iniurias nec potest, nec possit B alius vlcisci, quam vos P. C. ad vos, vestramque fidem supplices confugimus. nihil nostra interest, vtrum sub illo legato, sub illo præsidio Locros esse sinatis, an irato Annibali & Pœnis ad supplicium dedatis. Nō postulamus vt extemplo nobis, vt de absente, vt indicta causa credatis. veniat, coram ipse audiat, ipse diluat. si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest, in nos prætermisit, non recusamus, quin & nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur, & ille omni diuino humanoque liberetur scelere. Hæc cum ab legatis dicta essent, quæsissetque ab ijs Q. Fabius, detulissentne eas querelas ad P. Scipionem: responderunt, missos legatos esse, sed eum belli apparatu occupatum esse: & in Africam aut iam traiecisse, aut intra paucos dies traiecturum. & legati gratia quanta esset apud imperatorem, expertos esse: cum inter eum & tribunos cognita causa, tribunos in vincula coniecerit: legatum ęque sontem, aut magis etiam C in ea potestate reliquerit. Iussis excedere è templo legatis, non Pleminius modo, sed etiam Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes Q. Fabius natum ad corrumpendam disciplinam militarem arguere. sic & in Hispania plus prope per seditionem militum, quam bello amissum, externo & regio more & indulgere licentiæ militum, & sæuire in eos. Sententiam deinde trucem orationi adiecit: Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere, & ex vinculis causam dicere: ac si vera forent, quæ Locrenses quærerentur, in carcere necari, bonaque eius publicari. P. Scipionem, quod de prouincia decesserit iniussu senatus, reuocari: agique cum tribunis plebis, vt de imperio eius abrogando ferrent ad populum. Locrensibus coram senatum respondere: quas iniurias sibi factas quererentur, neque senatum neq; populum Romanum factas

 velle.

velle. viros bonos, sociosq; & amicos eos appellari. liberos, coniuges, A
quæq; alia erepta essent, restitui. pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ sublata esset, conquiri: duplamq; pecuniam in thesauris reponi: & sacrum piaculare fieri: ita vt prius ad collegium pontificum referretur, quod sacri thesauri moti, aperti, violatiq; essent, quæ piacula quibus dijs, quibus hostijs fieri placeret. milites qui Locris essent, omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes sociorũ Latini nominis in præsidium Locros adduci. Perrogari eo die sententiæ accensis studijs pro Scipione & aduersus Scipionem, non potuere. Præter Pleminij facinus, Locrensiumq; cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus modo, sed ne militaris quidem cultus iactabatur, cum pallio crepidisq; in ambulare in gymnasio, libellis etiam palestræq; operam dare: æque segniter molliterque cohortem totam Syracusarum amœnitate frui: Carthaginem atq; Annibalem excidisse de memoria: exercitum omnem licẽtia corruptum, qualis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc Locris, socijs magis quã hosti metuendus. B
Hæc quanquã partim vera, partim mista, eoq; similia veris iactabantur, vicit tamen Q. Metelli sententia: qui de cæteris Maximo assensus, de Scipionis causa dissensit. Qui enim conuenire, quẽ modo ciuitas iuuenem admodum, vnum recuperandę Hispanię delegerit ducem, quem recepta ab hostibus Hispania ad imponendum Punico bello finem creauerit consulem, spe destinauerit Annibalem ex Italia retracturum, Africam subacturum: eum repente, tanquam Q. Pleminium, indicta causa prope damnatum ex prouincia reuocari? cum ea quæ in se nefarie facta Locrenses quærerentur, ne præsente quidem Scipione facta dicerent: neq; aliud quam patientia, aut pudor, quod legato pepercisset, insimulari possit? Sibi placere M. Pomponium prætorem, cui Sicilia prouincia sorte euenisset, triduo proximo in prouinciam proficisci: consules decem legatos, quos ijs videretur, ex senatu legere, quos cum prętore mitterent, & duos tribunos plebis, atq; ædilem. C
cum eo consilio prætorem cognoscere, si ea quæ Locrenses facta quęrerentur, iussu aut voluntate Pub. Scipionis facta essent, vt eum de prouincia decedere iuberent: si Pub. Scipio iam in Africam traiecisset, tribuni plebis, atq; ędilis cũ duobus legatis, quos maxime prætor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur: tribuni atq; ędilis, qui reducerent inde Scipionem: legati qui exercitui præessent, donec nouus imperator ad eum exercitũ venisset. sin M. Pomponius, & decem legati comperissent, neque iussu neque voluntate Pub. Scipionis ea facta esse, vt in exercitu Scipio maneret, bellumq; vt proposuisset, gereret. Hoc facto S.C. cum tribunis plebis actũ est, aut compararent inter se, aut sorte legerent, qui duo cum

A cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, violata, elataque inde essent. Tribuni plebis cum prętore & decem legatis profecti, M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentius, ijsq; ædilis plebis datus est: quem, si aut in Sicilia prętoris dicto audiens non esset Scipio, aut iam in Africam traiecisset, comprehendere tribuni iuberent, ac iure sacrosanctæ potestatis reducerent. Prius Locros ire quã Messanam, consilium erat. Cæterum duplex fama est, quod ad Pleminium attinet. alij: auditis quæ Romę acta essent, in exilium Neapolim euntem, forte in Q. Metellum vnũ ex legatis incidisse, & ab eo Rhegium vi retractum: alij, ab ipso Scipione legatum cũ triginta nobilissimis equitũ missum, qui Q. Pleminiũ in catenas, & cũ eo seditionis principes conijcerent. Ij omnes, seu ante Scipionis, seu cũ prætoris iussu traditi in custodiam Rheginis sunt. Prætor legatiq; Locros profecti,
B primã sicuti mãdatum erat, religionis curam habuere. omnem enim sacram pecuniam, quæq; apud Pleminium, quæq; apud milites erat, conquisitam, cum ea quã ipsi secum attulerant, in thesauris reposuerunt, ac piaculare sacrum fecerunt. Tum vocatos in concionẽ milites, prætor signa extra vrbem efferre iubet: castraq; in campo locat, cum graui edicto, si quis miles aut in vrbe restitisset, aut secum extulisset, quod suum non esset: Locrensibus se permittere, vt quod suum quisq; cognosceret, prehenderet: si quid non compareret, repeteret. ante omnia corpora placere sine mora Locrensibus restitui: non leui defuncturum pœna, qui non restituisset. Locrensium deinde concionem habuit, atq; ijs libertatem, legesq; suas populum Romanum senatumque restituere dixit. si qui Pleminium, aliumve quem accusare vellet Rhegium se sequeretur. si de P. Scipione publice queri vellent, ea quæ Locris nefariæ in deos hominesq; facta essent, iussu aut
C voluntate P. Scipionis facta esse, legatos mitterent Messanam. ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses prætori legatisq;, & senatui ac populo Romano gratias egere: se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quanquam parum iniurijs ciuitatis suæ doluerit, eum esse virum, quem amicum sibi quam inimicum malint esse. pro certo se habere, neque iussu neque voluntate P. Scipionis tot iam nefanda commissa: sed aut Pleminio nimium, aut sibi parum creditum, natura insitum quibusdã esse, vt magis peccari nolint, quam satis animi ad vindicanda peccata habeant. Et prætori & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi. Pleminium & ad duos & triginta homines cum eo damnauerũt, atq; in catenis Romam miserunt. ipsi ad Scipionẽ profecti sunt. vt ea quoq;, quæ vulgata sermonibus erant, de cultu ac desidia imperatoris, solu-

taq; militię disciplina, comperta oculis perferrent Romam. Venientib. ijs Syracusas, Scipio res non verba ad purgandũ se parauit: exercitum omnem eo conuenire, classem expediri iussit, tanquam dimicandũ eo die terra mariq; cum Carthaginiensibus esset. Quo die venerunt, hospitio comiter accepti. postero die terrestrem naualemq; exercitus nõ instructos modo, sed hos decurrentes, classem in portu simulacrũ, & ipsam edentẽ naualis pugnæ ostendit: tum circa armamẽtaria & horrea aliumq; belli apparatũ visendum, prætor, legatiq; ducti: tantaq; admiratio singularũ vniuersarumq; rerũ incussa, vt satis crederent, aut illo duce atq; exercitu vinci Carthaginiensem populũ, aut nullo alio posse: iuberentq;, quod dij bene verterent, traijceret, & spei conceptæ, quo die illum omnes centuriæ priorẽ consulem dixissent, primo quoq; tempore compotẽ populum Romanum faceret, adeoq; lętis inde animis profecti sunt, tanquã victoriam, non belli magnificũ apparatum nunciaturi Romã essent. Pleminius, quique in eadẽ causa erant, postquam Romam est ventum, extemplo in carcerẽ conditi. ac primo producti ad populũ ab tribunis apud præoccupatos Locrensium clade animos, nullum misericordię locũ habuerunt. postea cum sæpius producerentur, iam senescente inuidia, molliebatur ira: & ipsa deformitas Pleminij, memoriaq; absentis Scipionis fauorẽ ad vulgum conciliabat. mortuus tamẽ prius in vinculis est quã iudicium de eo perficeretur. Hũc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum refert ludis votiuis, quos Romæ Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdã quos præcio corruperat, aliquot locis vrbem incendere, vt frangendi carceris fugiendique haberet occasionem. patefacto dein scelere, delegatum in Tullianum ex S. C. De Scipione nusquam nisi in senatu actum, vbi omnes legatique & tribuni classem, exercitum, ducemque verbis extollentes, effecerunt, vt senatus censeret primo quoq; tempore in Africam traijciendum: Scipionique permitteretur, vt ex ijs exercitibus qui in Sicilia essent, ipse eligeret quos in Africam secum traijceret, quos prouinciæ relinqueret præsidio. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienses quoq; cũ speculis per promontoria omnia positis, percunctantes pauentesq; ad singulos nuncios solicitã hyemem egissent: haud paruum & ipsi tuendæ Africæ momentũ adiecerunt societatem Syphacis regis. cuius maxime fiducia traiecturum in Africam Romanum crediderunt. Erat Asdrubali Gisgonis filio non hospitium modo cum rege, de quo ante dictum est, cum ex Hispania forte in idem tempus Scipio atque Asdrubal conuenerunt: sed mentio quoque inchoatæ affinitatis, vt rex duceret filiam Asdrubalis. Ad eam rem confirmandam, tempusque nuptijs statuendum

(iam

A (iam enim nubilis erat virgo) profectus Asdrubal, vt accensum cupiditate (vt sunt ante omnes barbaros Numidæ effusi in Venerem) sensit, virginem ab Carthagine accersit, maturatq; nuptias: & inter aliam gratulationem, vt publicum quoq; fœdus priuato adijceretur, societas inter populum Carthaginiensem regemque, data vltro citroq; fide, eosdem amicos inimicosq; habituros, iureiurando affirmatur. Cæterum Asdrubal memor & cum Scipione initiæ regi societatis, & quam vana & multabilia barbarorum ingenia essent: veritus, ne si traijceret in Africam Scipio, paruum vinculum eæ nuptiæ essent: dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditijs quoque puellæ adhibitis, vt legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, ne prioribus suis promissis fretus in Africam traijciat. se & nuptijs ciuis Carthaginiensis filiæ Asdrubalis quem viderit apud se in hospitio, & publico etiam
B fœdere cum populo Carthaginiensi iunctum, hortari primum, vt procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum, armaque aut hæc aut illa abnuentem, alteram societatem sequi necesse sit. si non abstineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoueat, sibi necessarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus, & pro patria coniugis suæ, proq; parente ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem missi, Syracusis eum conuenerunt, Scipio quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnaq; spe destitutus erat, legatis propere, priusquam res vulgaretur, remissis in Africam literas dat ad regem: quibus etiam atq; etiam monet eum, ne iura hospitij secum, neu cum populo Romano initæ societatis, neu fas, fidem, dextras, deos testes atq; arbitros conuentorum fallat. Cæterum quando neq; celari aduentus
C Numidarum poterat (vagati enim in vrbe, obuersatique prætorio erant) & si sileretur quid petentes venissent, periculum erat ne vera eo ipso quod celarentur, sua sponte magis emanarent: timorque in exercitum incideret, ne simul cum rege & Carthaginiensibus foret bellandum: auertit à vero falsis præoccupando mentes hominum, & vocatis ad concionem militibus, non vltra esse cunctandum ait: instare, vt in Africam quamprimum traijciat, socios reges. Masanissam prius ipsum ad Lælium venisse, querentem quod cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem, quæ tam diuturnæ moræ sit causa: postulantemque, vt aut traijciatur tandem in Africam exercitus: aut, si mutata consilia sint, certior fiat, vt & ipse sibi ac regno possit consulere. Itaque iam satis omnibus instructis apparatisque, & re iam non vltra recipiente cun-

ctationem, in animo sibi esse, Lilybæum classe traducta, eodemque A omnibus peditum equitumq; copijs contractis, quæ prima dies cursum nauibus daret, deis beneiuuantibus, in Africam traijcere. Literas ad M. Pomponium mittit, vt si ei videretur, Lilybæum veniret: vt communiter consulerent, quas legiones potissimum, & quantum militum numerũ in Africam traijceret. item circum oram omnem maritimã misit, vt naues onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur. Quicquid militum, nauiumq; in Sicilia erat, cum Lilybæum conuenissent, & nec vrbs multitudinem hominum, nec portus naues caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam traijciendi, vt nõ ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriæ præmia. præcipue qui superabant ex Cannensi exercitu milites, illo non alio duce credebant nauata reipublicæ opera finire se militiam ignominiosam posse. Et Scipio minime id genus militum aspernabatur, vt qui neq; ad Cannas ignauia eorum cladem acceptam sciret, neq; vl- B los æque veteres milites in exercitu Romano esse, expertosque non varijs prælijs modo, sed vrbibus etiam oppugnandis. Quinta & sexta Cannenses erant legiones. eas se traiecturum in Africam cum dixisset, singulos milites inspexit: relictisq; quos non idoneos credebat, in locum eorum subiecit, quos secum ex Italia adduxerat: suppleuitq; ita eas legiones, vt singulæ sena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum item Latini nominis pedites equitesq; de exercitu Cannensi legit. Quantum militum in Africam transportatum sit, non paruo numero inter authores discrepat. alibi decem millia peditum, duo millia & ducentos equites: alibi XV. millia peditum, mille & quingentos equites: alibi parte plus dimidia rem auctam, V. & XXX. millia peditum equitumq; in naues imposita inuenio. quidam non adiecere numerum, inter quos me ipse C in re dubia poni malim. Cœlius vt abstinet numero, ita ad immensum multitudinis speciem auget. volucres ad terrã delapsas clamore militum ait: tantamq; multitudinem conscendisse naues, vt nemo mortalium aut in Italia aut in Sicilia relinqui videretur. Milites vt in naues ordine ac sine tumultu conscenderent, ipse eam sibi curam sumpsit. nauticos C. Lælius, qui classis præfectus erat, nauibus ante conscendere coactos continuit. cõmeatus imponendi M. Pomponio prætori cura data. V. & XL. dierum cibaria, è quibus XV. dierum cocta, imposita. Vt omnes iam in nauibus erant: scaphas circummisit, vt ex omnibus nauibus gubernatoresq; & magistri nauium, & bini milites in forum cõuenirent ad imperia accipienda. Posteaquam conuenerunt, primum ab ijs quæsiuit: si aquam hominibus iumentisque in totidem dies, quot frumentum, imposuissent. vbi respon-

A ſponſum eſt, aquam dierum V. & XL. in nauibus eſſe: tum edixit
militibus, vt ſilentium quieti nautis ſine certamine ad miniſteria
exequenda bene obedientes præſtarent. cum XX. roſtratis ſe ac L.
Scipionem ab dextro cornu: ab læuo totidem roſtratis C. Lælium
præfectum claſſis cum M. Porcio Catone (quæſtor tum is erat) one-
rarijs futurum præſidio. lumina in nauibus ſingula roſtratæ, bina o-
nerariæ haberent: in prætoria naue inſigne nocturnum trium lu-
minum fore. Emporia vt peterent gubernatoribus edixit. Fertiliſſi-
mus ager, eoque abundans omnium copia rerum eſt regio, & im-
belles (quod plerunq; in vbere agro euenit) barbari ſunt: priuſque
quam à Carthagine ſubueniretur, opprimi videbantur poſſe. Iis edi-
tis imperijs, redire ad naues iuſſi: & poſtero die, dijs bene iuuanti-
bus, ſigno dato ſoluere naues. Multæ claſſes Romanæ è Sicilia at-
que ipſo illo portu profectæ erant. ceterum non eo bello ſolum (nec
B id mirum, prædatum enim tantummodo pleræque claſſes ierant)
ſed ne priore quidem vlla profectio tanti ſpectaculi fuit. quanquam
ſi magnitudine claſſes æſtimares: & bini conſules cum binis exerci-
tibus ante traiecerant: & prope totidem roſtratæ in illis claſſibus
fuerant, quot onerarijs Scipio tum traijciebat. nam præter L. lon-
gas naues, quadringentis ferme onerarijs exercitum tranſuexit. ſed
& bellum bello, ſecundum priore vt atrocius Romanis videretur,
cum quod in Italia bellabatur, tum ingentes ſtrages tot exercitu-
um ſimul cæſis ducibus effecerant. & Scipio dux partim factis for-
tibus, partim ſuapte fortuna quadam ingenti, ad incrementa glo-
riæ celebratus conuerterat animos: ſimul & mens ipſa traijcien-
di, nulli ante eo bello duci tentata, quod ad Annibalem detrahen-
dum ex Italia, transferendumque & finiendum in Africa bellum,
ſe tranſire vulgauerat. Concurrerat ad ſpectaculum in portum o-
C mnis turba, non habitantium modo Lilybæi, ſed legationum o-
mnium ex Sicilia: quæ & ad proſequendum Scipionem officij cau-
ſa conuenerant, & prætorem prouinciæ M. Pomponium ſecutę fue-
rant. ad hoc legiones quæ in Sicilia relinquebantur, ad proſequen-
dos commilitones proceſſerant. nec claſſis modo proſpectantibus
è terra, ſed terra etiam omnis circa referta turba ſpectaculo naui-
gantibus erat. Vbi illuxit, Scipio prætoria naue ſilentio per præ-
conem facto: Dij deæque, inquit, qui maria terraſque colitis, vos
precor quæſoque, quæ in meo imperio geſta ſunt, geruntur, poſtque
gerentur: ea mihi, populo plebiq; Romanæ ſocijs nominiq; Latino,
qui populi Romani, quiq; meam ſectã, imperium auſpiciumq; ter-
ra, mari, amnibuſq; ſequuntur, bene vertant: eaque vos omnia bene
iuuetis: bonis auctibus auxitis: ſaluos incolumeſq; victis perduelli-
bus

,, bus victores spolijs decoratos, præda onustos, triumphantesque me- A
,, cum domos reduces sistatis: inimicorum hostiumq; vlciscendorum
,, copiam faxitis: quæque populus Carthaginiensis in ciuitatem no-
,, stram facere molitus est, ea vt mihi populoq; Romano in ciuitatem
,, Carthaginiensium exempla edendi facultatem detis. Secundum eas preces cruda exta cæsa victima (vti mos) in mare proiecit, tubaque signum dedit proficiscendi. Vento secundo vehementi satis profecti, celeriter è conspectu terræ ablati sunt. & à meridie nebula occepit, ita vt vix concursus nauium inter se vitarent. lenior ventus in alto factus. noctem insequentem eadem caligo obtinuit: sole orto est discussa, & addita vis vento. Iam terram cernebant. haud ita multo post gubernator Scipioni ait, non plus quinq; millia passuum Africam abesse, Mercurij promontorium se cernere. si iubeat eo dirigi, iam in portu fore omnem classem. Scipio vt in conspectu terra fuit, precatus deos, vti bono reipublicæ suoq; Africam viderit, dare vela, B & alium infra nauibus accessum petere iubet. vento eodem ferebantur. cæterum nebula sub idem ferme tempus, quo pridie, exorta conspectum terræ ademit, & vento premente nebula cecidit. nox deinde incertiora omnia fecit. itaque anchoras, ne aut inter se concurrerent naues, aut terrę inferrentur, iecere. vbi illuxit, ventus idem coortus, nebula disiecta aperuit omnia Africæ littora. Scipio quod esset proximũ promontorium percunctatus, cum Pulchri promontorium id vocari audisset: Placet omen, inquit, huc dirigete naues. eo classis decurrit: copiæ omnes in terram expositæ sunt. Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis Græcis Latinisque authoribus credidi. Cœlius vnus præterquam quod non mersas fluctibus naues, cæteros omnes cœlestes maritimosq; terrores, postremo abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam C Ægimurum, inde ægre correctum cursum exponit: & prope obrutis nauibus, iniussu imperatoris scaphis haud secus quam naufragos milites sine armis cum ingenti tumultu in terram euasisse. Expositis copijs Romani castra in proximis tumulis metantur. Iam non in maritimos modo agros conspectu primum classis, dein tumultu egredientium in terram, pauor terrorque peruenerat, sed in ipsas vrbes, neq; enim hominum modo turba mulierũ puerorumq; agminibus immista, omnes passim complerat vias, sed pecora quoq; præ se agrestes agebant, vt relinqui subito Africam diceres: vrbibus vero ipsis maiorem quam quē secum attulerant, terrorem inferebant. Præcipue Carthagini prope vt captæ tumultus fuit. nam post M. Atilium Regulũ & L. Manlium Coss. annis prope quinquaginta nullum Romanum exercitũ viderant, præter prędatorias classes, quibus

exscen-

A exſcenſiones in agros maritimos factæ erant: raptiſque quæ obuia fors fecerat, prius recurſum ſemper ad naues, quam clamor agreſtes conciret, fuerat. eo maior tum fuga pauorque in vrbe fuit. Et hercle neque exercitus domi validus, neq; dux quem opponerent, erat. Aſdrubal Giſgonis filius, genere, fama, diuitijs, regia tum etiam affinitate longe primus ciuitatis erat. ſed eum ab illo ipſo Scipione aliquot prælijs fuſum, pulſumq; in Hiſpania meminerant: nec magis ducem duci parem, quam tumultuarium exercitum ſuum Romano exercitui eſſe. itaq; velut ſi vrbem extemplo aggreſſurus Scipio foret, ita ad arma eſt conclamatum: portæq; raptim clauſæ, & armati in muris, vigiliæq; & ſtationes diſpoſitæ, ac nocte inſequenti vigilatum eſt. Poſtero die quingenti equites ſpeculatum ad mare, turbandoſq; egredientes ex nauibus miſſi, in ſtationes Romanorum inciderunt. iam enim Scipio claſſe Vticam miſſa, ipſe haud ita multum
B progreſſus à mari, tumulos proximos ceperat, & equites in ſtationibus locis idoneis poſuerat, & per agros miſerat prædatum. Ii cum Carthaginienſi equitatu prælium cum commiſſent, paucos in ipſo certamine pleroſq; fugientes perſecuti, in quibus præfectum quoq; Hannonem, nobilem iuuenem, occiderunt. Scipio non agros modo circa vaſtauit, ſed vrbem etiam proximam Afrorum ſatis opulentam cepit. vbi præter cætera, quæ extemplo in naues onerarias impoſita, miſſaq; in Siciliam erant, octo millia liberorum capitum ſeruorumque ſunt capta. Lætiſſimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum aduentus Maſaniſſæ fuit. quem quidam cum CC. haud amplius equitibus, pleriq; cum duum millium equitatu tradunt veniſſe. Cæterum cum longe maximus omnium ætatis ſuæ regum hic fuerit, plurimumque rem Romanam iuuerit: operæ precium videtur excedere paululum ad enarrandum, quam varia fortuna
C vſus ſit in amittendo recuperandoque paterno regno. Militante eo pro Carthaginienſibus in Hiſpania, pater eius moritur: (Galæ nomen erat) regnũ ad fratrem regis Deſalcem pergrandem natu (mos ita apud Numidas eſt) peruenit. haud multo poſt Deſalce quoque mortuo, maior ex duobus filijs eius Capuſa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. Cæterum cum magis iure gentis, authoritate inter ſuos, quam viribus obtineret regnum: extitit quidam Mezetulus nomine, non alienus ſanguine regibus; familię ſemper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum ijs qui tum obtinebant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos inuidia regum magnæ authoritatis erat, caſtris palam poſitis, deſcendere regem in aciem, ac dimicare de regno coegit. in eo prælio Capuſa cum multis principum cecidit, gens Maſæſylorum omnis in ditionem imperiumq;

riumq; Mezetuli concessit. regio tamen nomine abstinuit: contentusq; nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui stirpis regiæ supererat, regē appellat. Carthaginiensem nobilem fœminam, sororis filiam Annibalis, quæ proxime Desalci regi nupta fuerat, matrimonio sibi iungit, spe Carthaginiensium societatis: & cum Syphace hospitium vetustum legatis missis renouat, omnia ea auxilia præparans aduersus Masanissam. Et Masanissa audita morte patrui, dein nece fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum erat) traijcit. ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorū impetrauit. Cum ijs, præmisso nuncio ad paternos suosq; amicos, cum ad fines regni peruenisset, quingenti ferme Numidæ ad eum conuenerunt. Igitur Mauris inde, sicut conuenerat, retro ad regem remissis, quanquā aliquanto minor spe multitudo, nec cum qua tantam rem aggredi satis auderet, conueniret: ratus agendo ac B moliendo vires quoque ad agendum aliquid collecturum, proficiscenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Tapsum occurrit. trepidum agmen cum in vrbem refugisset, & vrbem Masanissa primo impetu capit, & ex regijs alios tradentes se recepit, alios vim parantes occidit, pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quo primum intenderant iter, peruenerunt. Fama huius modicæ rei in principio rerum prospere actæ conuertit ad Masanissam Numidas. affluebantq; vndique ex agris vicisq; veteres milites Galæ & incitabant iuuenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantum Mezetullus superabat. nam & ipse eum exercitum quo Capusam vicerat, & ex receptis post cædem regis, aliquot habebat: & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat, quindecim millia peditum. Mezetullo decem millia equitum erant. quibuscum Masanissa nequaquam tantum peditum C equitumue habens, acie conflixit. vicit tamen & veterum militum virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore & exigua Masæsylorum manu in Carthaginiensium agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masanissa, quia sibi cum Syphace haud paulo maiorem restare dimicationem cernebat: optimum ratus cum fratre patruele gratiam reconciliare, missis qui & puero spem facerent, si in fidem Masanissæ sese permisisset, futurum in eodem honore, quo apud Galam Desalces quondam fuisset: & qui Mezetullo præter impunitatem sua omnia cum fide restitui sponderent: ambos præoptantes exilio modicam domi fortunam, omnia, ne id fieret, Carthaginiensibus de industria agentibus, ad sese perduxit. Asdrubal tum forte cum hæc gereban-

A rebantur, apud Syphacem erat. qui Numidæ haud sane multum ad se pertinere credenti, vtrum penes Lacumacem, an Masanissam regnum Masæsylorum esset, falli eum magnopere ait, si Masanissam eisdem contentum fore, quibus patrem Galam, aut patruum eius Desaltem, credat. multo maiorem indolem in eo animi ingenijque esse, quam in vllo gentis eius vnquam fuisset. sæpe eum in Hispania raræ inter homines virtutis specimen dedisse socijs pariter hostibusque. & Syphacem & Carthaginienses, nisi orientē illum ignem oppressissent, ingenti mox incendio, cum iam nullam opem ferre possent, arsuros, adhuc teneras & fragiles eius vires esse: vixdum coalescere fouenti regnum. Instando stimulandoque peruicit, vt exercitum ad fines Masæsyllorum admoueat: atque in agro de quo sæpe cum Gala non verbis modo disceptatum, sed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubie iuris sui, castra locet: si quis arceat, quod maxime opus sit, acie dimicaturum. sin per metum agro
B cedatur, in medium regni eundum, aut sine certamine concessuros in ditionem eius Masæsylos, aut nequaquam pares futuros armis. His vocibus incitatus Syphax, Masanissæ bellum infert: & primo certamine Masæsylos fundit fugatque. Masanissa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolæ vocant) perfugit. familiæ aliquot cum mapalibus pecoribusque suis (ea pecunia illis est) persecuti sunt regem. cætera Masæsylorum multitudo in ditionem Syphacis concessit. Quem ceperant exules montem, herbidus aquosusq; est: & quia pecori bonus alendo erat, hominum quoq; carne ac lacte vescentium abunde sufficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furtiuis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circa esse: maxime vri Carthaginiensis ager, quia & plus prædæ quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat. iamque adeo li-
C center eludebant, vt ad mare deuectam prædam venderent mercatoribus appellentibus naues ad idipsum, pluresque quam iusto sæpe in bello Carthaginiensium cæderentur caperenturque. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienses, infensumque & ipsum ad reliquias belli persequendas instigabant. sed vix regium videbatur, latronem vagum in montibus consectari. Bocchar ex præfectis regijs vir acer & impiger ad id delectus. ei data quatuor millia peditum, duo equitum: præmiorumque ingentium spe oneratus, si caput Masanissæ retulisset, aut viuum (id vero inæstimabile gaudium fore) cepisset. Palatos incurioseque agentes improuiso adortus, pecorum hominumque ingenti multitudine à præsidio armatorum exclusa, Masanissam ipsum cum paucis in verticem montis compellit. inde prope vt iam debellato, nec præda modo peco-

rum

rum hominumq; captorum missa ad regem, sed copijs etiam vt aliquanto maioribus quam pro reliquijs belli remissis, cum quingentis haud amplius peditibus, ducentisque equitibus degressum iugis Masanissam persecutus in valle arcta, faucibus vtrinq; obsessis, inclusit. ibi ingens cædes Masæsylorum facta, Masanissa cum quinquaginta haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos sequentibus se eripuit. Tenuit tamen vestigia Bocchar: adeptusq; eum patentibus prope Clupeam vrbem campis ita circundedit, vt præter quatuor equites, omnes ad vnum interfecerit. cum ijs ipsum quoque Masanissam saucium prope è manibus inter tumultum amisit. In conspectu erant fugientis alæ equitum dispersæ lato campo, quibusdam vt occurrerent per obliqua tendentibus, quacunque hostis flectebat. amnis ingens fugientes accepit (neq; enim cunctanter, vt quos maior metus vrgeret, immiserant equos) raptiq; gurgite, & in obliquum relati. duobus in conspectu hostium in præruptum gurgitem haustis, ipse perijsse creditus, duo reliqui equites cum eo virgulta interioris ripæ tenuerunt. Is finis Bocchari sequendi fuit, nec ingredi flumen auso, nec habere credenti se iam quem sequeretur. inde vanus author absumpti Masanissæ ad regem redit: missiq; qui Carthaginē gaudium ingens nunciarent: totaq; Africa fama mortis Masanissæ repleta, varie animos effecit. Masanissa in spelunca occulta cum herbis curaret vulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot vixit. vbi primum ducta cicatrix, patique posse visus est iactationem, audacia ingenti pergit ire ad regnum repetendum. atque in ipso itinere haud plus XL. equitibus collectis, cum in Masæsylos palam iam quis esset ferens venisset, tantum motum cum fauore pristino, tum gaudio insperato, quod quem perijsse crediderant, incolumem cernebant, fecit, vt intra paucos dies VI. millia peditum armatorum, quatuor equitum ad eum conuenirent: atq; non in possessione modo paterni regni esset, sed etiam socios Carthaginiensium populos, Masæsylorumq; fines (id Syphacis regnum erat) vastaret. irritato ad bellum Syphace, inter Cirtham Hipponemq; in iugis opportuniorum ad omnia montium consedit. Maiorem igitur eam rem Syphax ratus, quam vt per præfectos ageret, cum filio iuuene (nomen Verminæ erat) parte exercitus missa, illum circunducto agmine in se intentum hostem ab tergo inuadere iubet. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggressurus erat. Syphax autem interdiu aperto itinere, vt qui signis collatis acie dimicaturus esset, mouit castra. Vbi tempus visum est quo peruenisse iam circummissi videri poterant: & ipse leni cliuo ferente ad hostem cum multitudine fretus, tum præparatis à tergo insidijs, per aduersum

A ſum montem erectam aciem ducit. Maſaniſſa fiducia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipſe dirigit ſuos. Atrox prę-lium & diu anceps fuit: loco & virtute militum Maſaniſſam, multitudine quæ nimio maior erat, Syphacem iuuante. Ea multitudo diuiſa, cum pars à fronte vrgeret, pars ab tergo ſe circũfudiſſet, victoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc à tergo incluſis. itaq; cæteri pedites equiteſq; cæſi aut capti. Ducentos ferme equites Maſaniſſa circa ſe conglobatos, diuiſoſq; turmatim in tres partes erumpere iubet, loco prædicto in quem ex diſſipata conuenirẽt fuga ipſe qua intenderat, inter media tela hoſtiũ euaſit. duæ turmę hæſere. altera metu dedita hoſti, altera pertinacior in repugnando telis obruta & confixa eſt. Verminam prope veſtigiis inſtantem in alia atq; alia flectendo itinera eludens, tædio & deſperatione tandem feſſum abſiſtere ſequẽdo coegit. ipſe

B cum LXX. equitibus ad minorem Syrtim peruenit: ibi cum conſcientia egregie ſæpe repetiti regni paterni inter Punica emporia, gentemq; Garamantũ omne tempus vſq; ad C. Lælij claſſiſq; Romanę aduentũ in Africam conſumpſit. Hęc animum inclinãt, vt cum modico potius, q̃ cum magno pręſidio equitũ ad Scipionẽ quoq; poſtea veniſſe Maſaniſſam credã. quippe illa regnanti multitudo hæc paucitas exulis fortunę cõueniens eſt. Carthaginienſes ala equitũ cum præfecto amiſſa, alioq; equitatu per nouũ delectum cõparato, Hannonem Amilcaris filium præficiunt. Aſdrubalem ſubinde ac Syphacem per literas nunciosq; poſtremo etiã per legatos accerſunt. Aſdrubalẽ opem ferre prope circunſeſſę patriæ iubent: Syphacẽ orant, vt Carthagini & vniuerſę Africæ ſubueniat. Ad Vticam tum caſtra Scipio ferme mille paſſus ab vrbe habebat, translata à mari, vbi paucos dies ſtatiua cõiuncta claſſi fuerant. Hanno nequaquam ſatis va-

C lido non modo ad laceſſendum hoſtem, ſed ne ad tuendos quidem à populationibus agros equitatu accepto, id omnium primum egit, vt per conquiſitionem numerum equitum augeret. nec aliarũ gentium aſpernatus, maxime tamen Numidas (id longe primum equitum in Africa eſt genus) conducit. Iam ad quatuor millia equitum habebat, cum Saleram nomine vrbem occupauit, XV. ferme millia ab Romanis caſtris. Quod vbi Scipioni relatum eſt, æſtiua ſub tectis agere equitatus: Sint, inquit, vel plures, dum talem ducem habeant. eoq; minus ſibi ceſſandum ratus, quo illi ſegnius rem agerent: Maſaniſſam cum equitatu pręmiſſum portis obæquitare, atq; hoſtem ad pugnam elicere iubet. vbi omnis multitudo ſe effudiſſet, grauiorque iam in certamine eſſet, quam vt facile ſuſtineri poſſet, cedere paulatim, ſe in tempore pugnę venturum. Tantum moratus, quan-

tum satis temporis prægresso visum ad eliciendos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui opportune circa viæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masanissa ex composito nunc terrentis nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut cedendo cum timore simulato audaciam hosti faceret, ad insequendum temere eliciebat. Nondum omnes egressi erant, varieq; dux fatigabatur: alios vino & somno graues arma capere, & frenare equos cogendo: alijs, ne sparsi & inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obsistendo. Primo incaute se inuehentes Masanissa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi æquauerant certamen: postremo iam omnis equitatus prælio cum adesset, sustineri vltra nequiuere. Non tamen effusa fuga Masanissa, sed cedendo sensim impetus eorum excipiebat, donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris viribus, & recentibus equis, Hannoni Afrisq; pugnando ac sequendo fessis, se circunfundere: & Masanissa flexis subito equis in pugnam redijt. Mille ferme qui primi agminis fuerant, vt quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone interclusi atq; interfecti sunt. cæteros ducis præcipue territos cæde effuse fugientes per tria millia passuum victores secuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt. inter eos satis constabat, non minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse, & diuitijs quosdam & genere illustres. Eodem forte quo hæc gesta sunt die, naues quæ prædam in Siciliam vexerant, cum commeatu rediere, velut ominatæ ad prædam alteram repetendam sese venisse. Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus prælijs interfectos, non omnes authores sunt: veriti credo ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum etiam Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitesque prout cuiusque opera fuerat, & ante omnes Masanissam insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ imposito, ipse cum cætero exercitu profectus, non agris modo quacunque incedebat, populatis, sed vrbibus etiam quibusdam vicisque expugnatis, late fuso terrore belli, septimo die quam profectus erat, magnam vim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens in castra redit: grauesque iterum hostium spolijs naues dimittit. inde omissis expeditionibus paruis populationibusque, ad oppugnandam Vticam omnes belli vires conuertit: eam deinde, si cepisset, sedem ad cætera exequenda habiturus. Simul & à classe nauales socij, qua ex parte vrbs mari alluitur: simul & terrestris exercitus ab imminente prope ipsis mœnibus tumulo est admotus. tormenta machinasque & aduexerat secum, & ex Si-

A ex Sicilia cum commeatu missæ erant: & nouæ in armamentario multis talium operum artificibus de industria inclusis, fiebant. Vticensibus tanta vndique mole circunsessis, in Carthaginiensi populo, Carthaginiensibus in Asdrubale, ita, si is mouisset Syphacem, spes omnis erat. sed desiderio indigentium auxilij tardius cuncta mouebantur. Asdrubal intentissima conquisitione cum ad XXX. millia peditum, tria equitum effecisset: non tamen ante aduentum Syphacis castra propius hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum aduenit: confestimque motis ab Carthagine castris, haud procul Vtica munitionibusque Romanis consedit. Quorum aduentus hoc tamen momenti fecit, vt Scipio, cum quadraginta ferme dies nequicquam omnia experiens obsedisset Vticam, abscederet inde irrito incœpto, iam enim hyems instabat. castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo
B continenti adhærens in aliquantum maris spaciũ extenditur, communit: vno vallo & naualia castra amplectitur, iugo medio legionum castris impositis, littus ad septentrionem versum subductæ naues naualesque socij tenebant, meridianam vallem ad alterum litus deuexam equitatus. Hæc in Africa vsque ad extremum autumni gesta. Præter conuectum vndique ex populatis circa agris frumentum, commeatusque ex Sicilia atque Italia aduectos, Cn. Octauius Propr. ex Sardinia ab T. Claudio Pr. cuius ea prouincia erat, ingentem vim frumenti aduexit: horreaque non solum ea quæ iam facta erant, repleta, sed noua ædificata. Vestimenta exercitui deerant. id mandatum Octauio, vt cum prætore ageret, si quid ex ea prouincia comparari ac mitti posset. ea quoque haud segniter curata res. mille ducentæ togæ breui spacio, duodecim millia tunicarum missa. Æstate ea qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius
C Cos. cui Brutij prouincia erat, in agro Crotoniensi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio conflixit. agminibus magis quam acie pugnatum est. Romani pulsi: & tumultu verius quam pugna ad mille & C C. de exercitu consulis interfectis, in castra trepidi rediere. neque oppugnare tamen ea hostes ausi. Cæterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuncio ad P. Licinium proconsulem, vt suas legiones admoueret, copias coniunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt, nec mora dimicandi facta est, cum consuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animos faceret. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidijs locatæ P. Licinij legiones. Consul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ vouit, si eo die hostes fudisset: compoſq; eius voti fuit. fusi ac fugati Pœni. supra quatuor millia armatorum cęsa: paulo

minus trecenti viui capti: equi quadraginta, & vndecim militaria si- A gna. Perculsus aduerso prælio Annibal, Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius Cos. altera parte Italiæ non tam armis, quam iudiciorum terrore Hetruriam continuit, totam ferme ad Magonem, ac per eum ad spem nouandi res versam. Eas quæstiones ex senatusconsulto minime ambitiose habuit. multiq; nobiles Hetrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserat ad Magonē de populorū suorū defectione, primo erant præsentes condemnati: postea conscientia sibimetipsi exilium conscribētes, cum absentes damnati essent, corporibus subtractis, bona tantum quæ publicari poterat, pignoranda pœnæ præbebant. Dum hæc consules diuersis regionibus agunt, censores interim Romæ M. Liuius & C. Claudius senatum recitarunt. princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. notati septem, nemo tamen qui sella curuli sedisset. sarta tecta acriter & cum summa fide exegerunt. viam è foro Boario ad Veneris, & circa foros pu- B blicos, & ædem Matris magnæ in palatio faciendam locauerunt. vectigal etiam nouum ex salaria annona statuerunt. sextante sal & Romæ, & per totam Italiam erat. Romæ precio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi precio præbendum locauerunt. Id vectigal commentum alterum ex censoribus satis credebant: populo iratum, quod iniquo iudicio quondam damnatus esset. & in precio salis maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. Inde Salinatori Liuio inditum cognomen. Lustrum conditum serius, quia per prouincias dimiserunt censores, vt ciuium Romanorum in exercitibus, quantus vbiq; esset, referretur numerus. Censa cum ijs CCLXV. millia hominum. condidit lustrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarū, quod nunquam antea factum erat, deferentibus censoribus, censum receperunt: vt quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis mo- C numenta extarent. Equitum deinde census agi cœptus est. & ambo forte censores equum publicum habebant. cum ad tribum Polliam ventum est, in qua M. Liuij nomen erat: & præco cunctaretur citare ipsum censorem: Cita, inquit Nero, M. Liuium. & siue ex residua & vetere simultate, siue intempestiua iactatione seueritatis inflatus, M. Liuium, quia populi iudicio esset condemnatus, equum vendere iussit. Item M. Liuius cum ad tribum Narniensem & nomen collegæ ventum est, vendere equum C. Claudium iussit, duarum rerum causa: vnius, quod falsum aduersus se testimonium dixisset: alterius, quod non syncera fide secum in gratiam redisset. Itaq; ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius cum suę famæ damno factum est. Exitu censuræ cum in leges iurasset C. Claudius, & in ærarium ascen-

A ascendisset, inter nomina eorum quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Liuius in ærarium venit, & præter Metiam tribum, quæ se nec condemnasset, neq; condemnatum consulem aut censorem fecisset: populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: quod & innocentem se condemnassent, & condemnatum consulem & censorem fecissent: neq; inficiari possent aut iudicio semel, aut comitijs bis ab se peccatum esse. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. quod si exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Paruum certamen notarum inter censores, castigatio inconstantiæ populi censoria grauitate temporum illorum digna. In inuidia censores cum essent: crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bebius tribunus plebis, diem ad populum vtriq; dixit. Ea res consensu patrum discussa est, ne postea obnoxia populari auræ censura esset. Eadem æstate in Brutijs iam
B Petilia à consule vi capta, Consentia & Pandosia, & ignobiles aliæ ciuitates voluntate in deditionem venerunt. Et cum comitiorum iam appeteret tempus, Cornelium potius ex Hetruria vbi nihil belli erat, Romam acciri placuit. Is Consules Cn. Seruilium Cæpionem, & Cn. Seruilium Geminum creauit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Ælius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo cum ædiles plebis essent, prætores creati sunt. Consul comitijs perfectis ad exercitum in Hetruriam redijt. Sacerdotes eo anno mortui, atq; in locum eorum suffecti. T. Veturius Philo flamen Martialis in locum M. Æmylij Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusq;. & in M. Pomponij Mathonis auguris & decemuiri locum creati, decemuir M. Aurelius Cotta augur, T. Sempronius Gracchus admodum adolescens, quod
C tunc perrarum in mandandis sacerdotijs erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio positæ ab ædilibus curulibus, C. Liuio & M. Seruilio Gemino. Et ludi Romani biduum instaurati. item per biduum plebeij ab ædilibus P. Ælio, P. Villio: & Iouis epulum fuit ludorum causa.

DECADIS TERTIAE LIB. X.

EPITOME.

IN Africa Scipio Carthaginienses, & eundem Syphacē Numidarum regem, Asdrubalemq; pluribus prælijs vicit, adiuuante Masanissa: binaq; hostium castra expugnauit: in quibus XL. millia hominum ferro igniq; consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium & Masanissam

 cepit.

cepit. Masanissa Sophonisbam vxorem Syphacis, filiam Asdrubalis, captam statim adamauit: & nuptijs factis vxorem habuit: castigatusq; à Scipione, venenum ei transmisit, quo quidem hausto illa decessit. Effectumq; est multis Scipionis victorijs, vt Carthaginenses in desperationem acti, in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarent. isq; anno decimosexto Italia discedens, in Africam traiecit: tentauitq; per colloquium pacem cum Scipione componere: & cum de conditionibus pacis non conuenisset, acie victus est. Pax Carthaginiensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago qui bello in agro Insubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur, ex vulnere mortuus est. Masanissæ regnum restitutum est. Reuersus in vrbem Scipio, amplissimum nobilissimumq; egit triumphum: quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus (incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit) primus certe hic imperator victæ à se nomine gentis nobilitatus est. A B

N. Seruilius Cępio, & C. Seruilius Geminus Coss. (sextusdecimus is annus belli Punici erat) cum de republica belloq; & prouincijs ad senatum retulissent: censuerũt patres, vt consules inter se compararent sortirenturve, vter Brutios aduersus Annibalem, vter Hetruriam ac Ligures prouinciam haberet: cui Brutij euenissent, exercitum à P. Sempronio acciperet. P. Sempronius (ei quoq; enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet, is Romam reuerteretur. Bello quoq; bonus habitus ad cætera, quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur, congestis omnibus humanis à natura fortunaq; bonis, nobilis idem ac diues erat, forma viribusq; corporis excellebat, facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu C & ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset, iuris pontificij peritissimus. super hæc bellicæ quoq; laudis consulatus compotem fecerat. Quod in Brutijs prouincia, idem in Hetruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius nouo consuli tradere exercitum iussus: ipse prorogato imperio Galliam prouinciam obtineret cum legionibus ijs, quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde prouincias. Cæpioni Brutij, Seruilio Gemino Hetruria euenit. Tum prætorum prouinciæ in sortem coniectæ. Iurisdictionem vrbanam P. Ælius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Spurio Lucretio eæ fuerant) Quintilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, vt Genuam oppidum

A pidum à Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est: decretumq; vt supplicatio fieret, quod is in Africam prouinciam traiecisset, vt ea res salutaris populo Romano ipsiq; duci atq; exercitui esset. In Sicilia tria millia militum sunt scripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Africam transuectum fuerat, ne qua classis ex Africa traijceret, XL. nauibus custodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim nouas naues Villius secum in Siciliam duxit, cæteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic classi M. Pomponius prioris anni prætor prorogato imperio præpositus, nouos milites ex Italia aduectos in naues imposuit. Parem nauium numerum Cn. Octauio Pr. item prioris anni cum pari iure imperij ad tuendã Sardiniæ oram patres decreuerunt. Lentulus Pr. duo millia militum dare in naues iussus. Et Italiæ ora, quia incertum e-
B rat, quo missuri classem Carthaginienses forent: videbantur autem quicquid nudatum præsidijs esset, petituri: M. Martio Pr. prioris anni cum totidem nauibus tuenda data est, tria millia militum in eam classem ex decreto patrum consules scripserunt, & duas legiones vrbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus imperioq; veteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & CLX. nauibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in prouincias ire iussi. Consulibus imperatum, vt priusquam ab vrbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum vouisset, si eodem statu respublica staret. Et nouas religiones excitabant in animis hominum, prodigia ex pluribus locis nunciata. Aurũ in Capitolio corui non lacerasse tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antij coronam auream arroserunt. Circa Capuam omnem agrum lo-
C custarum vis ingens, ita vt vnde aduenissent parum constaret, compleuit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ sparsi primum ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinonẽ arcus solem tenui linea amplexus: circulum deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri agro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri primam hostiam immolanti caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostijs procurata. editi à collegio pontificum dij, quibus sacrificaretur. Iis transactis, consules prætoresque in prouincias profecti, omnibus tamen velut eam sortitis, Africæ cura erat: seu quia ibi summam rerum belliq; verti cernebant, seu vt Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis versa ciuitas erat. itaque non ex Sardinia tantum (sicut ante dictum) sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimenta frumentumque, &

armaetiam ex Sicilia &omne genus commeatus eo portabantur. A Nec Scipio vllo tempore hyemis belli opera remiserat,quæ multa simul vndiq; eum circunstabant. Vticam obsidebat, castra in conspectu Asdrubalis erant. Carthaginienses deduxerant naues,classem paratam instructamq; ad commeatus intercipiendos habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo dimiserat: si forte iam satietas amoris in vxore ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginiensibus conditiones, vt Romani Africa, Pœni Italia excederent, quam si bellaretur, spes vlla desciturum afferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim (& ita pars maior authores sunt) quam ipsum Syphacem, vt Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquium venisse. Primo eas conditiones imperator Romanus vix auribus admisit. postea vt causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium mollius eadem illa abnuere:ac spem facere, sæpius vltro citroq; agitantibus,rem conuenturam. Hybernacula Carthaginiensium, congesta temere ex agris materia exædificata, lignea ferme tota erant. B Numidæ præcipue arundine textis storeaq; pars maxima tectis, passim nullo ordine, quidam vt sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam vallumq; habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant castra hostium per occasionem incendendi. Cum legatis quos mitteret ad Syphacem, calonum loco primos ordinis spectatæ virtutis atque prudentiæ seruili habitu mittebat: qui dum in colloquio legati essent, vagi per castra alius alia, aditus exitusque omnes situm formamq; & vniuersorum castrorum & partium, qua Pœni, qua Numidæ haberent, quantum interualli inter Asdrubalis ac regia castra esset, specularentur: moremq; simul noscerent stationum vigiliarumq;: nocte, an interdiu opportuniores insidiantibus essent. & inter crebra colloquia alij atque alij de industria, quo pluribus omnia nota essent, mittebantur. C Cum sæpius agitata res certiorem spem pacis indies & Syphaci & Carthaginiensibus per eum faceret: legati Romani vetitos se reuerti ab imperatore aiunt, nisi certum responsum detur. proinde seu ipsi staret iam sententia, seu consulendus Asdrubal & Carthaginienses essent, consuleret. tempus esse aut pacem componi, aut bellum nauiter geri. Dum consulitur Asdrubal ab Syphace, ab Asdrubale Carthaginienses: & speculatores omnia visendi, & Scipio ad comparanda quæ in rem opus erant, tempus habuit: & ex mentione ac spe pacis, negligentia, vt fit, apud Pœnos Numidasq; orta cauendi ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum, quibusdam, quia nimis cupere Romanus pacem videbatur, iniquis per occasionem adiectis,

quæ

A quæ peropportune cupienti tollere inducias, Scipioni causam præbuere. ac nuncio regis, cum relaturum se ad consilium dixisset: postero die respondit: se vno frustra tendente nulli alij pacem placuisse. renunciaret igitur, nullam aliam spem pacis, quam relictis Carthaginiensibus, Syphaci cum Romanis esse. Ita tollit inducias, vt libera fide incepta exequeretur. deductisq; nauibus (& iam veris principium erat) machinas tormentaque, veluti à mari aggressurus Vticam imponit. duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum super Vticam mittit: simul vt ab eo quod parabat, in alterius rei curam conuerteret hostium animos: simul ne quã, cum ipse ad Syphacem Asdrubalemq; profectus esset, eruptio ex vrbe & impetus in castra sua relicta cũ leui præsidio fieret. His præparatis conuocatoque consilio, & dicere exploratoribus iussis: quæ comperta afferrent, Masanissaque, cui omnia hostium nota erant: B postremo quid ipse pararet in proximam noctem proponit. tribunis edicit, vt vbi prætorio dimisso signa concinuissent, extemplo educerent è castris legiones. Ita vt imperauerat, signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. ad primam ferme vigiliam agmen explicauerunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra hostium peruentum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio Masanissamque ac Numidas attribuit: & castra Syphacis inuadere, ignesque coniicere iubet. singulos deinde separatim, Lælium ac Masanissam seductos obtestatur, vt quantum nox prouidentiæ adimat, tantum diligentia expleant curaque. se Asdrubalem Punicaq; castra aggressurum. cæterum non ante cœpturum, quam ignem in regiis castris conspexisset. Neque ea res morata diu est, nam vt proximis castris iniectus ignis hæsit, extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus, totis se passim dissipauit castris. & tre- C pidatio quidem quanta necesse erat in nocturno effuso tam late incendio, orta est. cæterum fortuitum, non hostilem ac bellicum ignem rati esse, sine armis ad restinguendum incendium effusi, in armatos inciderunt hostes, maxime Numidas ab Masanissa notitia regiorum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubilibus semisomnes hausit flamma: multi in præcipiti fuga ruentes super alios alij, in angustiis portarum obtriti sunt. Relucentem flammam primo vigiles Carthaginiensium, deinde excitati alij nocturno tumultu cum conspexissent, ab eodem errore credere & ipsi sua sponte incendium ortum: & clamor inter cædem & vulnera sublatus, an ex trepidatione nocturna esset confusus, sensum veri adimebat. Igitur pro se quisque inermes, vt quibus nihil hostile suspectum esset, omnibus portis qua cuiq; proximum

erat, ea modo quæ restinguendo igni forent portantes, in agmẽ Ro- A
manum ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterquã hostili odio, et-
iam ne quis nuncius effugeret: extemplo Scipio neglectas, vt in tali
tumultu, portas inuadit. ignibusq; in pxima tecta coniectis, effusa
flamma primo veluti sparsa pluribus locis reluxit: dein per continua
serpens vno repente omnia incendio hausit. Ambusti homines iu-
mentaq; fœda primũ fuga, dein strage obruerant itinera portarum.
quos non oppresserat ignis, ferro absumpti. binaq; castra vna die de-
leta. duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum M M. pedi-
tum, & quingenti equites semiermes, magna pars saucij, afflatiq; in-
cendio effugerũt. Cæsa aut hausta flammis ad XL. millia hominum
sunt: capti supra VI. millia, multi Carthaginiensium nobiles, XI. se-
natores, signa militaria CLXXVIII. equi Numidici supra II. millia
DCC. elephanti sex capti: octo flamma ferroq; absumpti: magnaq;
vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit. B
Asdrubal ex fuga cum paucis Afrorum vrbẽ proximam petierat: eoq;
omnes qui supererant, vestigia ducis sequentes se contulerant. metu
deinde ne dederetur Scipioni, vrbe excessit. Mox eodem patentibus
portis Romani accepti, nec quicquam hostile, quia voluntate con-
cesserat in deditionem, factum, duæ subinde vrbes captæ direptæq;.
ea præda, & quæ castris incensis ex igne rapta erat, militi concessa
est. Syphax octo millium ferme inde spacio loco munito consedit.
Asdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metũ ex recenti cla-
de mollius cõsuleretur. quo tantus primo terror est allatus, vt omis-
sa Vtica Carthaginem crederent extemplo Scipionem obsessurum.
Senatum itaq; Suffetes, quod velut consulare imperium apud eos e-
rat, vocauerunt. ibi tribus dictis sententiis, vna de pace legatos ad
Scipionem decernebat: altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili
bello patriam reuocabat: tertia Romanæ in aduersis rebus constan- C
tiæ exemplo reparandum exercitum, Syphacemq; orandum ne bel-
lo absisteret, censebat. Hæc sententia, quia Asdrubal præsens, Bar-
chinæq; omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in
vrbe agrisq; haberi cœptus: & ad Syphacem legati missi, summa ope
& ipsum reparantem bellum: cum vxori iam non vt ante blanditiis
satis potentibus ad animum amantis, sed precibus & misericordia
valuisset, plena lachrymarum obtestans, ne patrem suum patriam-
que proderet: iisdemque flammis Carthaginem, quibus castra con-
flagrassent: absumi sineret. Spem quoque opportune oblatam affe-
rebant legati, quatuor millia Celtiberorum circa vrbem nomine
Olbam ab conquisitoribus suis conducta in Hispania, egregiæ iu-
uentutis, sibi occurrisse: & Asdrubalem propediem affore cum ma-
nu haud

A nu haudquaquam contemnenda. Is non benigne modo legatis respondit, sed ostendit etiam multitudinem Numidarum agrestium, quibus per eosdem dies arma equosq; dedisset, & omnem iuuentutem affirmat exciturum ex regno. scire incendio, nõ prælio cladem acceptam. eum bello inferiorem esse, qui armis vincatur. Hæc legatis respõsa. Et post dies paucos rursus Asdrubal & Syphax copias iunxerunt: is omnis exercitus fuit XXX. ferme millium armatorum. Scipionem velut debellato iam, quod ad Syphacem Carthaginiensesque attineret: Vticæ oppugnandæ intentum, iamque machinas admouentem muris, auertit fama redintegrati belli. modicisq; præsidiis ad speciem modo obsidionis terra mariq; relictis, ipse cum robore exercitus ire ad hostes pergit. Primo in tumulo quatuor ferme millia distante ab castris regiis consedit. Postero die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos subiectus ei tumulo digressus, succedendo ad stationem hostium, lacessendoq; leuibus præliis, diem B absumpsit. & per insequens biduum tumultuosis hinc atque illinc excursionibus inuicem nihil dictu satis dignum fecerunt. quarto die vtrinq; in aciem descẽsum est. Romanus post principes hastatorum prima signa in subsidiis triarios constituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab læuo Numidas Masanissamque opposuit. Syphax Asdrubalq; Numidis aduersus Italicum equitatum, Carthaginiensibus contra Masanissam locatis, Celtiberos in mediam aciẽ in aduersa signa legionum accepere. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul vtraque cornua & Numidæ & Carthaginienses pulsi. nam neque Numidæ, maxima pars agrestis, Romanum equitatum: neque Carthaginienses, & ipse nouus miles, Masanissam recenti supra cætera victoria terribilem sustinuere. Nudata vtrinque cornibus Celtiberorum acies stabat: quod nec in fuga salus vlla o-
C stendebatur locis ignotis: neque spes veniæ ab Scipione erat, quem benemeritum de se & de gente sua mercenariis armis in Africam oppugnatum venissent. Igitur circunfusis vndique hostibus, alij super alios cadentes obstinati moriebantur. omnibusque in eos versis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Asdrubal præceperunt: fatigatos cæde diutius quam pugna victores nox oppressit. Postero die Scipio Lælium Masanissamque cum omni Romano & Numidico equitatu, expeditissimisque militum ad persequendos Syphacem atq; Asdrubalem mittit. ipse cum robore exercitus vrbes circa omnes quæ Carthaginiensium ditionis erant: partim vi, partim metu subegit. Carthagini quidẽ erat ingens terror: & circunferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthaginem repente aggressurum credebant. Itaq; & muri

muri reficiebantur, propugnaculisque armabantur, & pro se quisq; A
quæ diutinæ obsidioni toleranda sunt, ex agris conuehebat. Rara mentio est pacis, frequētior legatorum ad Annibalem accersendum mittendorum. pars maxima classem quę ad commeatus excipiēdos parata erat, mittere iubent ad opprimendam stationem nauium ad Vticam incaute agentem: forsitan etiam naualia castra relicta cum leui præsidio oppressuros. In hoc consilium maxime inclinant, legatos tamen ad Annibalem mittendos censent: quippe classe, vt felicissime geratur res, parte aliqua leuari Vticę obsidionem: Carthaginem ipsam qui tueantur, neque imperatorem alium quam Annibalem, neque exercitum alium quam Annibalis superesse. Deductę ergo postero die naues, simul & legati in Italiam profecti, raptimque omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisque cessasset, prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio grauem iam spo-
liis multarum vrbium exercitum trahens, captiuis aliaque præ- B
da in vetera castra ad Vticam missis, iam in Carthaginem intentus occupat relictum fuga custodum Tuneta. (abest ab Carthagine XII. millia ferme passuum) locus cum operibus, tum suapte natura tutus, & qui ab Carthagine cōspici, & prębere ipse prospectum cum ad vrbem, tum ad circumfusum mare vrbi posset. Inde cum maxime vallum Romani iacerent, conspecta classis hostium est Vticam Carthagine petens. Igitur omisso opere pronunciatum iter, signaque raptim ferri sunt cœpta, ne naues in terram & obsidionem versæ, ac minime nauali prælio aptę opprimerentur. qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armatę classi, naues tormenta machinasque portantes, & aut in onerariarum vsum versæ, aut ita appulsæ muris, vt pro aggere ac pontibus prębere ascensum possent? Itaque Scipio postquam eo ventum est, contra quam in
nauali certamine solet, rostratis quæ pręsidio aliis esse poterant, in C
postremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit: easque ipsas, ne in tumultu pugnę turbari ordines possent, malis antennisque de naue in nauem traiectis, ac validis funibus velut vno inter se vinculo illigatis comprehendit: tabulasque superstrauit, vt peruius in totum nauium ordo esset: & sub ipsis pontibus interualla fecit, qua procurrere speculatorię naues in hostem, ac tuto recipi possent. raptim pro tempore instructis mille ferme delecti propugnatores onerariis imponuntur: telorum maxime missilium, vt quamuis longo certamine sufficerent, vis ingens congeritur. ita parati atque intenti hostium aduentum opperiebantur. Carthaginienses, qui si maturassent, omnia permista turba trepidantium primo impetu deprehen-

A deprehẽdissent: perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, vbi ipsi plus poterant, satis fidentes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum solis in portum (Ruscinona Afri vocant) classem appulere. postero die sub ortum solis instruxere ab alto naues velut ad iustum prælium nauale, & tanquam exituris contra Romanis. Cum diu stetissent, postquam nihil moueri ab hostibus viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime certamini nauali similis, proxime speciem muros oppugnantium nauium. altitudine aliquantum onerariæ superabant. ex rostratis Pœni vana pleraque, vtpote supino iactu, tela in locum superiorem mittebant. grauior ac pondere ipso libratior superne ex onerariis ictus erat. speculatoriæ naues ac leuia ipsa nauigia, quæ sub constratis pontium per interualla excurrebant, primo ipso tantum impetu ac magnitudine rostratarũ obruebantur: deinde & pro-
B pugnatoribus quoque incommodæ erant, quod permistæ cum hostium nauibus inhibere sæpe tela cogebant, metu ne ambiguo ictu suis inciderent: postremo asseres ferreo vnco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus iniici in Romanas cœpti. quos cum neque ipsos, neque catenas quibus suspensi iniiciebantur, incidere possent: vt quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem vnco traheret, scindi videres vincula quibus aliis innexa erat: seriemque aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes, & vix transiliendi in secundum ordinem nauium spacium propugnatoribus datum est. Sex ferme onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt maior quam prore lætitia, sed eo gratior, quod inter assiduas clades ac lachrymas vnum quantumcunque ex insperato gaudium affulserat, cum eo: vt apparet haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum
C à præfectis suarum nauium foret, & Scipio in tempore subuenisset. Per eosdem forte dies cum Lælius & Masanissa quintodecimo ferme die in Numidiam peruenissent, Masæsyli regnum paternum Masanissæ, læti vt ad regem diu desideratum, concessere. Syphax pulsis inde præfectis præsidiisque suis, vetere se continebat regno, neutiquam quieturus. stimulabant ægrum amore vxor socerque: & ita viris æquisque abundabat, vt subiectæ oculis regni per multos florentis annos vires, etiam minus barbaro atque impotenti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus qui bello atpti erant, in vnum coactis, equos, arma, tela, diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore quam quem prius habuerat. cæterum omni prope nouo atque incondito

ire ad

ire ad hoſtes pergit. Et caſtris in propinquo poſitis, primo pauci e- A
quites ex tuto ſpeculantes ab ſtationibus progredi, inde iaculis ſum-
moti recurrere ad ſuos: inde excurſiones inuicem fieri, & compul-
ſos indignatio accenderet, plures ſubire: quod irritamentum cer-
taminum equeſtrium eſt, cum aut vincentibus ſpes, aut pulſis ira
aggregat ſuos. Ita cum à paucis prælio accenſo, omnes vtrinque po-
ſtremo equitum certaminis ſtudium effudit. ac dum equeſtre præli-
um erat, multitudo Maſæſylorum, ingentia agmina Syphace emit-
tente, ſuſtineri vix poterat. deinde vt pedes Romanus repentino per
turmas ſuas viam danteis intercurſu ſtabilem aciem fecit, abſterru-
itq; effuſe inuehentem ſeſe hoſtem: primo barbari ſegnius permit-
tere equos, dein ſtare ac prope turbari nouo genere pugnæ: poſtre-
mo non pediti ſolum cedere, ſed ne equitem quidem ſuſtinere pedi-
tis præſidio audentem. Iam ſigna quoque legionum appropinqua
bant. tum vero Maſæſyli non modo primum impetum, ſed ne con- B
ſpectum quidem ſignorum atque armorum tulerunt. tantum ſeu
memoria priorum cladiũ, ſeu præſens terror valuit. Ibi Syphax dum
obequitat hoſtium turmis, ſi pudore, ſi periculo ſuo fugam ſiſtere
poſſet, equo grauiter icto effuſus opprimitur capiturque: & viuus,
lætum ante omnes Maſaniſſæ præbiturus ſpectaculum, ad Lælium
pertrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat: eoq; ſe ingens vis ho-
minum ex fuga contulerat. Cædes in eo prælio minor quam victo-
ria fuit, quia equeſtri tantummodo pręlio certatum fuerat. non plus
quinque millia occiſa, minus dimidium eius hominum captum eſt:
impetu in caſtra facto, quo perculſa rege amiſſo multitudo ſe con-
tulerat. Maſaniſſa Lælio dicere, ſibi quidem nihil eſſe in præſentia
pulchrius, quam victorem recuperatum tanto poſt interuallo inui-
ſere receptum patrium regnum: ſed tam ſecundis, quam aduerſis re-
bus non dari ſpacium ad ceſſandum. ſi ſe Lælius cum equitatu victo- C
que Syphace Cirtham præcedere ſinat, trepida omnia metu ſe op-
preſſurum. Lælium cum peditibus ſubſequi modicis itineribus poſ-
ſe. Aſſentiente Lælio, prægreſſus Cirtham, euocari ad colloquium
principes Cirthenſium iubet: ſed apud ignaros regis caſus, neq; quæ
acta eſſent promendo, nec minis nec ſuadendo ante valuit, quam
rex vinctus in conſpectum datus eſt. Tum ad ſpectaculum tam fœ-
dum comploratio orta: & partim pauore mœnia ſunt deſerta, par-
tim repentino conſenſu gratiam apud victorem quærentium pate-
factæ portæ. Et Maſaniſſa præſidio circa portas opportunaq; mœni-
um dimiſſo, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandam ci-
tato vadit equo. Intranti veſtibulum in ipſo limine Sophoniſba vxor
Syphacis, filia Aſdrubalis Pœni occurrit: & cum in medio agmine
arma-

A armatorum Masanissam insignem cum armis, tum cætero habitu conspexisset, regem esse (id quod erat) rata, genibus aduoluta eius: Omnia quidem, inquit, vt posses in nos, dij tibi dederunt, virtusq; & felicitas tua. sed si captiuæ apud dominum vitæ necisq; suæ vocem supplicem mittere licet: si genua, si victricem attingere dextram, precor quæsoque per maiestatem regiam, in qua paulo ante nos quoque fuimus: perque gentis Numidarum nomen; quod tibi cum Syphace commune fuit: per huiusce regiæ deos, qui te melioribus ominibus accipiant, quam Syphacem hinc miserunt: hanc veniam supplici des, vt ipse quodcunque fert animus, de captiua statuas: neque in cuiusquam Romani superbum ac crudele arbitrium venire sinas. si nihil aliud quam Syphacis vxor fuissem, tamen Numidæ, atque in eadem mecum Africa geniti, quam alienigenæ & externi fidem experiri mallem. quid Carthaginiensi ab Romano, B quid filiæ Asdrubalis timendum sit, vides. si nulla alia re potes, morte me vindices ab Romanorum arbitrio, oro obtestatorque. Forma erat insignis, & florentissima ætas. itaque cum diu dextram amplectens in id, ne cui Romano traderetur, fidem exposceret: propiusque iam blanditias oratio esset quam preces: non in misericordiam modo prolapsus est animus victoris, sed (vt est genus Numidarum in Venerem præceps) amore captiuæ victor captus, data dextera in id quod petebatur, obligandæ fidei in regiam concedit. Instituit deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret: quod cum expedire non posset, ab amore temerarium atque impudens mutuatur consilium. nuptias in eum ipsum diem repente parare iubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni consulendi velut in captiuam, quæ Masanissæ iam nupta foret. Factis nuptijs superuenit Lælius: & adeo non dissimulauit improbare C re factum, vt primo etiam cum Syphace & cæteris captiuis detractam eam thoro geniali mittere ad Scipionem conatus sit. victus deinde precibus Masanissæ, orantis vt arbitrium vtrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem reijceret: misso Syphace & cæteris captiuis, cæteras vrbes Numidiæ quæ præsidijs regijs tenebantur, adiuuante Masanissa recepit. Syphacem in castra adduci cum esset nunciatum, omnis velut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est. Præcedebat ipse vinctus, sequebatur grex nobilium Numidarum. tum quantum quisque plurimum posset magnitudini Syphacis, famæque gentis, victoriam suam augendo, addebat. Illum esse regem, cuius tantum maiestati duo potentissimi in terris tribuerint populi, Romanus Carthaginiensisque, vt Scipio imperator suus ad amicitiam eius petendam, relicta prouin-

prouincia Hispania exercituque, duabus quinqueremibus in Africam nauigarit: Asdrubal Pœnorum imperator non ipse modo ad eum in regnum venerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit. habuisse eum tempore vno in potestate duos imperatores, Pœnum Romanumque. sicut ab diis immortalibus pars vtraque hostiis mactandis pacem petisset, ita ab eo vtrinque pariter amicitiam petitam. iam tantas habuisse opes, vt Masanissam regno pulsum eo redegerit, vt vita eius fama mortis & latebris, ferarum modo in syluis rapto viuentis, tegeretur. His sermonibus circunstantium celebratus rex, in prætorium ad Scipionem est perductus. Mouit & Scipionem cum fortuna pristina viri præsenti fortunæ collata: tum recordatio hospitij, dextræq; datæ, & fœderis publice ac priuatim iuncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo victore: nam cum Scipio quid sibi voluisset quæreret, qui non societatem solum abnuisset Romanam, sed vltro bellum intulisset: tum ille peccasse quidem B sese, atque insanisse fatebatur: sed tum demum cum arma aduersus populum Romanum cepisset, exitum sui furoris fuisse, non principium. tunc se insanisse, cum hospitia priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecisset: cum Carthaginiensem matronam domum acceperit, illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemque omnibus delinimentis animum suum auertisse atque alienasse: nec quieuisse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem atque amicum induerit. perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miseriis solatij esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse videat. neque prudentiorem, neque constantiorem Masanissam quam Syphacem esse, etiam ab iuuenta incautiorem. certe stultius illum atque intemperantius eam, quam se duxisse. Hæc non hostili modo odio, sed amoris etiam stimulis, amatam apud C æmulum cernens cum dixisset: non mediocri cura Scipionis animum pepulit, & fidem criminibus factæ prope inter arma nuptiæ, neque consulto neque expectato Lælio faciebant: tamque præceps festinatio, vt quo die captam reginam vidisset, eodem matrimonio iunctam acciperet: & apud penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Et eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispania iuuenem nullius forma pepulerat captiuæ. Hæc secum volutanti Lælius ac Masanissa superuenerunt, quos cum pariter ambos & benigno vultu excepisset, & egregiis laudibus frequenti prætorio celebrasset, abductum in secretum Masanissam sic alloquitur:

" Aliqua te existimo Masanissa intuentem in me bona, & principio in
" Hispaniam ad iungendam mecum amicitiam venisse, & postea in

Africa

A Africa teipsum, spesq; oẽs tuas in fidem meã commisisse. atqui nulla earum virtus est, ꝓpter quas appetẽdus tibi visus sim, qua ego æque atq; temperantia & continentia libidinũ gloriatus fuerim. Hanc te quoq; ad cæteras tuas eximias virtutes, Masanissa adiecisse velim. nã non est (mihi crede) tantum ab hostib. armatis ætati nostrę periculi, quantum ab circumfusis vndiq; voluptatibus. qui ea sua temperantia frenauit ac domuit, multo maius decus maioremq; victoriã sibi peperit, q̃ nos Syphace victo habemus. Quæ me absente strenue ac fortiter fecisti, libenter & cõmemoraui & memini: cætera teipsum reputare tecum, q̃ me dicente erubescere malo. Syphax populi Romani auspiciis victus captusq; est. itaq; ipse, coniunx, regnum, ager, oppida, homines qui incolũt, quicquid deniq; Syphacis fuit, præda populi Romani est: & regẽ coniugemq; eius, etiam si non ciuis Carthaginiensis esset, etiam si non patrẽ eius imperatorem hostium vi-
B deremus, Romam oporteret mitti: ac senatus populiq; Romani de ea iudicium atq; arbitrium esse, quæ regem nobis socium alienasse, atq; in arma coegisse præcipitẽ dicatur. Vince animum, caue deformes multa bona vno vitio, & tot meritorum gratiã maiore culpa, q̃ causa culpæ est, corrumpas. Masanissæ hæc audienti nõ rubor solum suffusus, sed lachrymæ etiam obortæ. & cum se quidẽ in potestate futurum imperatoris dixisset, orassetq; eum, vt quantum res sineret, fidei suæ temere obstrictę consuleret (promisisse enim sese in nullius potestatẽ eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum suum confusus concessit. Ibi arbitris remotis, cum crebro suspirio & gemitu, qđ facile à circumstantib. tabernaculum exaudiri posset, aliquãtum temporis consumpsisset: ingenti ad postremum edito gemitu, fido ex seruis vno accito, sub cuius custodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, ei mistum in poculo ferre ad Sophonisbam iubet,
C ac simul nunciare: Masanissam libenter primam ei fidem præstaturum fuisse, quam vir vxori debuerit. quoniã arbitrium eius, qui possint, adimant: secundam fidẽ præstare, ne viua in potestatem Romanorum veniat. memor patris imperatoris, patriæq;, & duorum regũ, quibus nupta fuisset, sibi ipsa cõsuleret. Hunc nuncium ac simul venenum ferẽs minister cum ad Sophonisbã venisset: Accipio, inquit, nuptiale munus, nec ingratum, si nihil maius vir vxori præstare potuit, hoc tamen nuncia, melius me morituram fuisse, si non in funere meo nupsissem. nec locuta est ferocius, quam acceptũ poculum nullo trepidationis signo dato impauide hausit. Quod vbi nunciatum est Scipioni, ne quid æger animi ferox iuuenis grauius consuleret: accitum eum extemplo nunc solatur, nunc quod temeritatem temeritate alia luerit, tristioremque rem quam necesse fuit, fe-

 cerit,

cerit, leniter castigat. Postero die vt à præsenti motu auerteret a- A nimum eius, in tribunal ascendit: & concionem aduocari iussit. ibi Masanissam primum regem appellatum, eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. addit verbis honorem, neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, quo vnum omnium externorum dignum Masanissam populus Romanus ducat. Lælium deinde & ipsum collaudatum aurea corona donat. & alij militares viri, prout à quoque nauata opera erat, donati. Iis honoribus mollitus regis animus, erectusque in spem propinquam, sublato Syphace omnis Numidiæ potiundæ. Scipio C. Lælio cum Syphace aliisque captiuis Romam misso, cum quibus & Masanissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert: & quæ munimenta inchoauerat, permuniit. Carthaginienses non breui solum, sed B prope vano gaudio ab satis prospera in præsens oppugnatione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus prope quam in Asdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, iam nullo authore belli vltro audito, oratores ad pacem petendam mittunt XXX. seniorum principes, id erat sanctius apud illos consilium, maximaque ad ipsum senatum regendum vis. Qui vbi in castra Romana & prætorium peruenerunt, more adorantium (accepto credo ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conueniens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiæque eius fautores. veniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam ante euersæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio. imperium ex victis hostibus populum Romanum, non perniciem petere. paratis obedienter seruire, quæ vellet, imperaret. Scipio & venisse ea spe C in Africam se ait, & spem suam prospero belli euentu auctam, victoriam se non pacem domum reportaturum esse. tamen cum victoriam prope in manibus habeat, pacem non abnuere: vt omnes gentes sciant, populum Romanum & suscipere iuste bella, & finire. Leges pacis se has dicere: Captiuos & perfugas & fugitiuos restituant. exercitus ex Italia & Gallia deducant. Hispania abstineant. insulis omnibus quæ inter Italiam & Africam sunt, decedant. naues longas, præter viginti, omnes tradant. tritici quingenta, hordei CCC. millia modium, pecuniæ summam quantam imperauerit, parum conuenit. alibi quinque millia talentum, alibi quinque millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum inuenio. His conditionibus, inquit, placeatne pax, triduum ad consultandum

A dum dabitur: ſi placuerit, mecum inducias facite. Romam ad ſe-
natum mittite legatos. Ita dimiſſi Carthaginienſes, nullas recuſan-
das conditiones pacis cum cenſuiſſent (quippe qui moram tempo-
ris quærerent, dum Annibal in Africam traiicerent) legatos alios ad
Scipionem, vt inducias facerent: alios Romam ad pacem petendam
mittunt, ducentes paucos in ſpeciem captiuos perfugasque & fugi-
tiuos, quo impetrabilior pax eſſet. Multis ante diebus Lælius cum
Syphace primoribusque Numidarum captiuis Romam venit: quæ-
que in Africa geſta eſſent, omnia expoſuit ordine patribus, ingenti
omnium & in præſens lætitia, & in futurum ſpe. Conſulti inde Pa-
tres regem in cuſtodiam Albam mittendum cenſuerunt, Lælium
retinendum, donec legati Carthaginienſes venirent. Supplicatio
in quatriduum decreta eſt. P. Ælius prætor ſenatu miſſo, & concio-
ne inde aduocata, cum C. Lælio in roſtra aſcendit. Ibi vero audiẽtes
B fuſos Carthaginienſium exercitus, deuictum & captum ingentis
nominis regem, Numidiam omnem egregia victoria peragratam,
tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, qui-
busq; aliis multitudo ſolet, lætitiam immodicam ſignificarent. Ita-
que prætor extemplo edixit, vti æditui ædes ſacras omnes tota vrbe
aperirent, circumeundi, ſalutandique deos, agendique gratias per
totum diem populo poteſtas fieret. Poſtero die legatos Maſaniſſæ
in ſenatum introduxit. Gratulati primum ſenatui ſunt, quod P. Sci-
pio proſpere res in Africa geſſiſſet: deinde gratias egerunt, quod Ma
ſaniſſam nõ appellaſſet modo regem, ſed feciſſet, reſtituendo in pa-
ternum regnum: in quo poſt Syphacem ſublatum, ſi ita Patribus vi-
ſum eſſet, ſine metu & certamine eſſet regnaturus. deinde, quod col-
laudatum pro concione ampliſſimis decoraſſet donis: quibus ne in-
dignus eſſet, & dediſſe operam Maſaniſſam. & porro daturum eſſe.
C petere, vt regium nomen cæteraq; Scipionis beneficia & munera
ſenatus decreto confirmaret: & niſi moleſtum eſſet, illud quoq; pe-
tere Maſaniſſam, vt Numidas captiuos qui Romæ in cuſtodia eſſent,
remitterent. id ſibi amplum apud populares futurum eſſe. Ad ea re-
ſponſum legatis. Rerum geſtarum in Africa proſpere communem ſi-
bi cum rege gratulationem eſſe. Scipionem recte atq; ordine videri
feciſſe, quod eum regem appellaſſet: & quicquid aliud feciſſet, quod
honori foret Maſaniſſæ, ea Patres comprobare atq; laudare. Mune-
ra quæ legati ferrent regi, decreuerunt, ſagula purpurea duo cum fi-
bulis aureis ſingulis, & lato clauo tunicis, & equos duos phaleratos,
bina equeſtria arma cum loricis: & tabernacula, militaremq; ſuppel-
lectilem, qualem præberi conſuli mos eſt. Hæc regi prætor mittere
iuſſus. legatis in ſingulos dona ne minus quinum millium comitib.

 eorum

eorum millibus æris, & veſtimenta bina legatis, ſingula comitibus, A
Numidiſq; qui ex cuſtodia miſſi redderentur regi. ad hoc ędes, libera loca lautia legatis decreta. Eadem æſtate qua hæc decreta Romæ, & in Africa geſta ſunt, P. Quintilius Varus prętor, & M. Cornelius Procoſ. in agro Inſubrium Gallorum cum Magone Pœno ſignis collatis pugnauerunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius ſuas in ſubſidijs tenuit, ipſe ad prima ſigna equo aduectus proq; duobus cornibus prætor ac proconſul milites ad inferenda in hoſtes ſigna ſumma vi hortabantur. poſteaquam nihil commouebant, tum Cornelio Quintilius: Lentior, vt vides, fit pugna, inquit: & induratus præter ſpem reſiſtendo hoſtium timor: ac ne vertat in audaciam, periculum eſt. equeſtrem procellam excitemus oportet, ſi turbare ac ſtatu mouere volumus. itaq; vel tu ad prima ſigna prælium ſuſtine, ego inducam in pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionum equites in hoſtem emittito. Vtram vellet B
præter muneris partem proconſule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomē erat, impigro iuuene ad equites pergit, iuſſoſq; aſcendere in equos, repente in hoſtem emittit. Tumultum equeſtrē auxit clamor ab legionibus additus: nec ſtetiſſet hoſtium acies, ni Mago ad primum equitum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxiſſet, ad quorum ſtridorem odoremq; & aſpectum territi equi, vanum equeſtre pręlium fecerunt. & vt permixtus, vbi cuſpide vti & cōminus gladio poſſet, roboris maioris Romanus eques erat: ita in ablatum pauentibus procul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur. ſimul & peditū legio duodecima magna ex parte cæſa pudore magis quā viribus tenebat locum: nec diutius tenuiſſet, ni ex ſubſidijs tertiadecima legio in primam aciem inducta prælium dubium excepiſſet, Magoq; ex ſubſidijs Gallos integræ legioni oppoſuiſſet. quibus haud magno certamine fuſis, ha- C
ſtati legionis vndecimæ conglobant ſeſe, atq; elephantos iam etiam peditū aciem turbantes inuadunt. in quos cum pila confertos coniecissent: nullo ferme fruſtra emiſſo, omnes retro in aciem ſuorum auerterunt. quatuor grauati vulnerib. corruerunt. Tum prima commota hoſtium acies, ſimul omnibus peditibus, vt auerſos videre elephantos, ad augendum pauorē ac tumultum effuſis. ſed donec ſtetit ante ſigna Mago, gradum ſenſim referentes ordines tenorem pugnę ſeruabant. poſteaquā femore transfixo cadentē, auferriq; ex prælio prope exanguem videre: extemplo in fugam omnes conuerſi. Ad V. millia hoſtium eo die cęſa, & ſigna militaria duodeuiginti capta. nec Romanis incruenta victoria fuit. II. millia & CCC. de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione XII. amiſſa. inde & tribuni militum

litum

A litum duo, M. Cosconius, & M. Mœnius. tertiædecimæ quoq; legionis, quæ postremo prælio affuerat, Cn. Heluius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duodeuiginti ferme equites illustres obtriti ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt. & longius certamen fuisset, ni vulnere ducis concessa victoria esset. Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati viæ per vulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit. ibi eum legati ab Carthagine paucis ante diebus in sinum Gallicum appulsis nauibus adierunt, iubentes primo quoq; tempore in Africam traijcere. idem & fratrem eius Annibalem (nam ad eum quoq; isse legatos eadem iubentes) facturum. non in eo esse Carthaginiensium res, vt Galliam atque Italiam armis obtineant. Mago non imperio modo senatus, periculoque patriæ motus, sed metuens etiam, ne victor hostis moranti instaret: Liguresque ipsi relinqui Italiam à Pœ-

B nis cernentes, ad eos quorum mox in potestate futuri essent, deficerent: simul sperans leuiorem in nauigatione quam in via iactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora: impositis copijs in naues profectus, vixdum superata Sardinia ex vulnere moritur. naues quoque aliquot Pœnorum disiectæ in alto, à classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra marique in parte Italiæ quæ iacet ad Alpes, gesta. Consul Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Hetruria, & Gallia (nam eo quoque processerat) gesta. patre Cn. Seruilio, & C. Luctatio patruo ex seruitute post decimumsextum annum receptis, qui ad vicum Tanetum à Boijs capti fuerant: hinc patre, hinc patruo latera circundantibus, priuato magis quam publico decore insignis Romam redijt. Latum ad populum est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod patre, qui sella curuli sedisset, viuo, cum id ignoraret, tribunus pl. atque ædilis

C pl. fuisset, contra quam sancitum legibus erat. Hac rogatione perlata, in prouinciam redijt. Ad Cn. Seruilium consulem, qui in Brutijs erat, Consentia, Vffugum, Hergæ, Besidiæ, Hetriculum, Syphetum, Argentanum, Dampetia, multiq; alij ignobiles populi senescere Punicum bellum cernentes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro Crotoniensi acie conflixit. Obscura eius pugnæ fama est: Valerius Antias quinque millia hostium cæsa ait. quæ tanta res est, vt aut impudenter ficta sit, aut negligenter prætermissa. Nihil certe vltra rei in Italia ab Annibale gestum. nam ad eum quoque legati ab Carthagine vocantes in Africā ijs forte diebus, quib. ad Magonem, venerunt. Frendens, gemensque ac vix lachrymis temperans, dicitur legatorum verba audisse. Posteaquam edita sunt mandata: Iam non perplexe, inquit, sed palam reuocant, qui vetando supple-

» mentum & pecuniam mitti, iam pridem retrahebant. Vicit ergo An- A
» nibalem non populus Romanus toties cæsus fugatusque, sed sena-
» tus Carthaginiensis obtrectatione, atque inuidia. neque hac defor-
» mitate reditus mei tam Pub. Scipio exultabit, atq; efferet sese, quam
» Hanno, qui domum nostram, quando alia re non potuit, ruina Car-
» thaginis oppressit. Iam hoc ipsum præsagiens animo, præparaue-
rat ante naues itaq; inutili militum turba præsidij specie in oppida Brutij agri, quæ pauca magis metu quam fide continebantur, dimissa, quod roboris in exercitu erat, in Africam transuexit: multis Italici generis, quia in Africam secuturos abnuentes concesserant in Iunonis Laciniæ delubrum, inuiolatum ad eam diem, in templo ipso fœde interfectis. Raro quenquam alium patriam exilij causa relinquentem, magis mœstum abisse ferunt, quam Annibalem hostium terra excedentem. respexisse sæpe Italiæ littora, & deos hominesque accusantem, se quoque ac suum ipsius caput execra- B
tum, quod non cruentum ab Cannensi victoria militem Romam duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem ausum, qui consul hostem in Italia Pœnum non vidisset: se centum millibus armatorum ad Thrasymenum & Cannas cæsis, circa Casilinum, Cumas, Nolamque consenuisse. Hæc accusans, querensque, ex diutina possessione Italiæ est detractus. Romam per eosdem dies, & Magonem & Annibalem profectos allatum est, cuius duplicis gratulationis minuit lætitiam, & quod parum duces in retinendis ijs, cum id mandatum ab senatu esset, aut animi, aut virium habuisse videbantur: & quod soliciti erant, omni belli mole in vnum ducem exercitumque inclinata, quo euasura esset res. Per eosdem dies legati Saguntini venerunt, comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginienses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam traiecissent. ducenta C
& quinquaginta auri, octingenta pondo argenti, in vestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ legatis actæ: atque insuper munera data, ac naues, quibus in Hispaniam reuerterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est, segnius homines bona quam mala sentire. transitus Annibalis in Italiam quantum terroris pauorisq; iniecisset, sese meminisse. quas deinde clades, quos luctus incidisse? visa castra hostium è muris vrbis: quæ vota singulorum vniuersorumque fuisse? quoties in concilijs voces manus ad cœlum porrigentium auditas? En vnquam ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiam bona pace florentem visuri essent? dedisse tandem id deos sextodecimo demum post anno: nec esse qui dijs gratias agendas censeat. adeone aduenientem quidem gratiam homines benigne accipere,

nedum

A nedum vt præteritæ satis memores sint. Conclamatum deinde ex omni parte curiæ est, vti referret P. Ælius prætor: decretumque, vt V. dies circa omnia puluinaria supplicaretur, victimæq; maiores immolarentur CXX. Iam dimisso Lælio, legatisq; Masanissæ, cum Carthaginiensium legatos de pace ad senatum venientes Puteolis visos, inde terra venturos allatum esset: reuocari C. Lælium placuit, vt coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginienses Romam adduxit: quibus vetitis ingredi vrbem, hospitium in villa publica, senatus ad ædem Bellonæ datus est. Orationem eandem ferme, quam apud Scipionem, habuerunt, culpam omnem belli à publico consilio in Annibalem vertentes. Eum iniussu senatus non Alpes modo, sed Iberum quoque transgressum: nec Romanis solum, sed ante etiam Saguntinis priuato consilio bellum intulisse. senatui ac populo Carthaginiensi, si quis vera æstimet, fœ-
B dus ad eam diem inuiolatum esse cum Romanis. itaq; nihil aliud sibi mandatum esse, vti peterent, quàm vt in ea pace quæ postremo cum consule Luctatio facta esset, manere liceret. Cum more tradito à patribus, potestatem interrogandi, si quis quid vellet, legatis prætor fecisset: senioresque qui fœderibus inter fuerant, alia alij interrogarent: nec meminisse se per ætatem (etenim omnes ferme iuuenes erant) dicerent legati: conclamatum ex omni parte curiæ est, Punica fraude electos qui veterem pacem repeterent, cuius ipsi non meminissent. Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœptę. M. Liuius Cn. Seruilium Cos. qui propior esset, accersendum, vt coram eo de pace ageretur, censebat. cum de re maiore, quam quanta esset, consultatio incidere non posset: non videri sibi, absente consulum altero ambobusue eam rem agi, satis ex dignitate populi Romani esse. Q. Metellus, qui triennio ante consul dictator-
C que fuerat: cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam necessitatem compulisset hostes, vt supplices pacem peterent: & nemo omnium verius existimare posset, qua mente ea pax peteretur, quam is qui ante portas Carthaginis bellum gereret: nullius alterius consilio quam Scipionis, accipiendam abnuendamq; pacem esse. M. Valerius Læuinus, qui bis consul fuerat, speculatores, non legatos venisse arguebat: iubendosque eos Italia excedere, & custodes cum ijs vsq; ad naues mittendos, Scipioniq; scribendum, ne bellum remitteret Lælius Fuluiusq; adiecerunt, & Scipionem in eo positam habuisse spem pacis, si Annibal & Mago ex Italia non reuocarentur. cæterum omnia simulaturos Carthaginienses, duces eos exercitusque expectantes: deinde quamuis recentium fœderum, & deorum omnium oblitos, bellum gesturos. Eo magis in Leuini sententiam

discessum. Legati pace infecta, ac prope sine responso dimissi. Per e- A
os dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus traiecit. Quod vbi Romæ vulgatum est, primo censuerunt Patres, vt prætor scriberet consuli, senatum æquum censere, in Italiam reuerti eum: deinde, cum prætor spreturum eum literas suas diceret, dictator ad idipsum creatus P. Sulpitius, pro iure maioris imperij consulem in Italiam reuocauit. reliquum anni cum M. Seruilio magistro equitum circumeundis in Italia vrbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisque singularum causis consumpsit. Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naues cum commeatu & viginti rostratarum præsidio, & ab hoste & ab tempestatibus mari, tuto in Africam transmiserunt. Cn. Octauio C C. onerariis, XXX. longis nauibus ex Sicilia traiicienti non eadem fortuna fuit. In con- B
spectum ferme Africæ prospero cursu vectum primo destituit ventus, dein versus in Africam turbauit, ac passim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum labore enixus, Apollinis promontorium tenuit. onerariæ pars maxima ad Ægimurum insulam (ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est) XXX. ferme millia ab vrbe, aliæ aduersus vrbem ipsam ad calidas aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaque ex tota vrbe in forum concursum est. magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur præda. Cum quidam pacis petitæ, alij induciarum (nec dum enim dies exierat) fidem opponerent, postremo permisto pene senatus populique consilio, consensum est, vt classe quinquaginta nauium Asdrubal Ægimurum traiiceret, inde per littora portusque dispersas Romanas naues colligeret. Desertæ fuga nautarũ primum C
ab Ægimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt. Nondum reuerterant ab Roma legati, neq; sciebatur quæ senatus Romani de bello aut pace sententia esset: nec dum induciarum dies exierat. eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab iis qui petissent pacem & inducias, spem pacis & fidem induciarum violatam esse, legatos Carthaginem, L. Bebium, M. Seruilium, L. Fabium extemplo misit. Qui cum multitudinis concursu prope violati essent, nec reditum tutiorẽ futurum cernerẽt: petierunt à magistratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, vt naues mitterent, quæ se prosequerentur. Datæ triremes duæ, cum ad Bagradã flumen peruenissent, vnde castra Romana conspiciebantur, Carthaginem rediere. Classis Punica ad Vticam stationem habebat: ex ea tres quadriremes,

mes,

A mes, ſeu clam miſſo à Carthagine nũcio vti fieret, ſeu Aſdrubale qui claſſi præerat, ſine publica fraude auſo facinus, quinqueremem Romanam ſuperantem promontorium ex alto repente aggreſſæ ſunt, ſed neq; roſtro ferire celeritate ſubterlabentem poterãt, neq; tranſilire armati ex humilioribus in altiorẽ nauem. & defendebatur egregie, quoad tela ſuppeditarunt; quibus deficientibus, cum iam nulla alia res eam, quam propinquitas terræ, multitudoq; à caſtris in litus effuſa tueri potuiſſet. concitatam remis quanto maximo impetu poterant, in terram cum immiſiſſent, nauis tantum iactura facta incolumes ipſi euaſerunt. Ita alio ſuper aliud ſcelere cum haud dubie induciæ ruptæ eſſent, Lælius Fuluiuſq; ab Roma cum legatis Carthaginienſibus ſuperuenerunt. quibus Scipio, etſi non induciarum modo fides à Carthaginienſibus, ſed etiam ius gentiũ in legatis ſuis violatum eſſet, tamen ſe nihil nec inſtitutis populi Romani, nec ſuis
B moribus indignum in ijs facturum eſſe cum dixiſſet, legatis dimiſſis, bellum parabat. Annibale iam terræ appropinquante, iuſſus è nautis vnus aſcendere in malum, vt ſpecularetur quam tenerent regionem: cum dixiſſet ſepulchrum dirutũ proram ſpectare, abominatus, præteruehi iuſſo gubernatore, ad Leptim appulit claſſem, atq; ibi copias expoſuit. Hæc eo anno in Africa geſta. Inſequentia excedunt in eum annum, quo M. Seruilius Geminus, qui tum magiſter equitum erat, & T. Claudius Nero conſules facti ſunt. Cæterũ exitu ſuperioris anni cum legati ſociarum vrbium ex Græcia queſti eſſent, vaſtatos agros ab regijs præſidijs, miſſoſq; in Macedoniã legatos ad res repetendas, non admiſſos ad Philippũ regem, ſimul nunciaſſent quatuor millia militum cum Sopatro duce traiecta in Africam duci, vt eſſent Carthaginienſibus pręſidio, & pecuniæ aliquantũ vna miſſum: legatos ad regem, qui hæc aduerſus fœdus facta videri patribus nuncia-
C rent, mittendos cenſuit ſenatus. Miſſi C. Terentius Varro, Cn. Manlius, M. Aurelius, ijs tres quinqueremes datæ. Annus inſignis incendio ingenti, quo cliuus publicus ad ſolum exuſtus eſt & aquarũ magnitudine, & annonæ vilitate fuit, præterquã quod pace omnis Italia erat aperta, etiam quod magnã vim frumenti ex Hiſpania miſſam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim populo deſcripſerũt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactę ætatis, ſiquidem verum eſt augurem duos & quadraginta annos fuiſſe, quod quidã authores ſunt. Vir certe fuit dignus tãto cognomine, vel ſi nouũ ab eo inciperet. ſuperauit paternos honores, auitos æquauit. pluribus victorijs, & maioribus prælijs auus inſignis Rullus, ſed omnia æquare vnus hoſtis Annibal poteſt. cautior tamen quam promptior hic habitus fuit. & ſicut dubites, vtrũ ingenio cun-

ctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum A
erat: sic nihil certius est, quam vnum hominē nobis cunctando rem
restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum eius inauguratus Q. Fa-
bius Maximus, filius in eiusdem locum pontifex, (nam duo sacerdo-
tia habuit) Seruius Sulpitius Galba. Ludi Romani diem vnū, plebeij
ter toti instaurati ab ædilib. M. Sestio Sabino, & Cn. Tremellio Flac-
co. Ii ambo prætores facti, & cum ijs C. Liuius Salinator, & C. Aure-
lius Cotta. Comitia eius anni vtrum C. Seruilius consul habuerit, an
quia eum res in Hetruria tenuerit. quæstiones ex S.C. de coniuratio-
nibus principum habentem, dictator ab eo dictus P. Sulpitius, incer-
tum diuersi authores faciunt. Principio insequentis anni M. Serui-
lius, T. Claudius senatu in Capitolium vocato de prouincijs retule-
runt. Italiam atq; Africam in sortem conijci, Africam ambo cupien-
tes, volebāt. cæterum Q. Metello maxime annitente, neq; data, neq;
negata est Africa. Consules iussi cum tribunis plebis agere, vt si ijs vi- B
deretur, populum rogarent quem vellet in Africa bellum gerere. o-
mnes tribus P. Scipionem iusserunt. nihilominus consules prouin-
ciam Africam (ita enim senatus decreuerat) in sortem coniecerunt.
T. Claudio Africa euenit, vt quinquaginta nauium classem, omnes
quinqueremes, in Africam traijceret, pariq; imperio cum Scipione
imperator esset. M. Seruilius Hetruriam sortitus. In eadē prouincia
& Cn. Seruilio prorogatum imperium, si consulem remorari ad vr-
bem senatui placuisset. Prętores, M. Sestius Galliā est sortitus, vt duas
legiones prouinciāq; traderet ei P. Quintilius Varus: C. Liuius Bru-
tios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul prio-
re anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, vt ab P. Villio Tappulo
prætore prioris anni prouinciam & duas legiones acciperet. Villius
proprætor cum XX. nauibus longis militibus mille oram Siciliæ
tutaretur: inde M. Pomponius viginti nauibus reliquis mille & quin- C
gentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ vrbana euenit.
cæteris ita, vti quisq; obtinebant prouincias exercitusq; prorogata
imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum im-
perium est. Et vt placatis dijs omnia inciperent, agerentq;, quos Lu-
dos M. Claudio Marcello, T. Quintio consulibus T. Manlius dicta-
tor, quasq; hostias maiores vouerat, si per quinquenniū illud respu-
blica eodē statu fuisset, vt eos consules prius quam ad bellum profi-
ciscerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduū facti: hostiæq; qui-
bus votæ erant dijs cæsæ. Inter hæc simul spes, simul cura indies cre-
scebat: nec satis certum cōstare apud animos poterat, vtrum gaudio
dignius esset, Annibalē post sextumdecimum annum ex Italia dece-
dentem vacuam possessionē eius reliquisse populo Romano: an ma-
gis me-

A gis metuendum,quod incolumi exercitu in Africam traieciſſet. Lo-
cum nimirum , non periculum mutatum: cuius tantæ dimicationis
vatem, qui nuper deceſſiſſet , Q. Fabium haud fruſtra canere ſolitũ,
grauiorẽ in ſua terra futurum hoſtem Annibalẽ,quam in aliena fuiſ-
ſet.nec Scipioni aut cum Syphace,inconditæ barbariæ rege, qui ſta-
tarios ſemilixas ducere exercitus ſolitus ſit , aut cum ſocero eius Aſ-
drubale, fugaciſſimo duce rem futurã, aut tumultuarijs exercitibus
ex agreſtiũ ſemiermi turba ſubito collectis;ſed cum Annibale,prope
nato in prætorio patris fortiſſimi ducis , alito atq; educato inter ar-
ma,puero quondã milite,vix dum iuuene imperatore:qui ſenex vin-
cendo factus,Hiſpanias,Gallias,Italiam ab Alpibus ad fretũ monu-
mentis ingentiũ rerum compleſſet,ducere exercitũ ęqualem ſtipen-
dijs ſuis, duratũ omnium rerum patiẽtia,quas vix fides fiat homines
paſſos,perfuſum millies cruore Romano,exuuias non militũ modo,
B ſed etiam imperatorum portantem . multos occurſuros Scipioni in
acie,qui prætores, qui cõſules Romanos ſua manu occidiſſent, mu-
ralibus vallaribuſq; inſignes coronis. peruagatos capta caſtra,captas
vrbes Romanas . non eſſe hodie tot faſces magiſtratibus populi Ro-
mani,quot captos ex cæde imperatorum præ ſe ferre poſſet Annibal.
Has formidines agitando animis,ipſi curas & metus augebãt,etiam
quod , cum aſſueſſent per aliquot annos ad bellum ante oculos alijs
atq; alijs in Italiæ partibus , lenta ſpe in nullum propinquam debel-
landi finem gerere,erexerant omniũ animos Scipio & Annibal,velut
ad ſupremum certamen comparati duces. ij quoq; quibus ingens e-
rat in Scipione fiducia , & victoriæ ſpes , quo magis in propinquam
eam imminebant animis,eo curę intentiores erant.Haud diſpar ha-
bitus animorũ Carthaginienſibus erat : quos modo petiſſe pacẽ in-
tuentes Annibalem,ac rerum geſtarũ eius magnitudinẽ,pœnitebat:
C modo,cum reſpicerẽt bis ſeſe acie victos, Syphacem captũ , pulſos ſe
Hiſpania,pulſos Italia,atq; ea omnia vnius virtute & cõſilio Scipio-
nis facta , velut fatalẽ eum ducem in exitium ſuum natũ horrebant.
Iam Adrumetũ peruenerat Annibal. vnde ad reficiendũ ex iactatio-
ne maritima militẽ paucis diebus ſumptis , excitus pauidis nuncijs,
omnia circa Carthaginẽ obtineri armis afferentiũ , magnis itineri-
bus Zamã contẽdit. Zama quinq; dierũ iter ab Carthagine abeſt.in-
de præmiſſi ſpeculatores , cum excepti à cuſtodib. Romanis deducti
ad Scipionẽ eſſent:traditos eos tribunis militũ , iuſſoſq; omiſſo me-
tu viſere omnia,per caſtra,qua vellẽt,circũduci iuſſit:percũctatuſq;,
ſatin' percõmode omnia exploraſſent,datis qui proſequerẽtur,retro
ad Annibalẽ dimiſit. Annibal nihil quidẽ eorũ quæ nũciabãtur(nam
& Maſaniſſam cũ ſex millibus peditũ,quatuor equitũ veniſſe eo ipſo
forte

forte die afferebãt) læto animo audiuit, maxime hostis fiducia, quæ A non de nihilo profecto concepta est, perculsus. itaque quanquam & causa belli eius erat, & aduentu suo turbauerat pactas inducias, & spem fœderũ: tamen si integer, quam si victus peteret pacẽ, æquiorem impetrari posse ratus, nuncium ad Scipionẽ misit, vt colloquẽdi secum potestatem faceret. Id vtrum sua sponte fecerit, an publico consilio, neutrum, cur affirmem, habeo. Valerius Antias primo prælio victum eum à Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, legatum cum aliis decem legatis tradit in castra ad Scipionem venisse. Cæterum Scipio cum colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, vt coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara vrbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli coniectum erat, consedit. Annibal tumulum à quatuor millibus inde, tutum commodumque alioqui, nisi quod longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conspectus vndique, nequid insidiarum esset, delectus. Summotis pari spacio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt, non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium cuilibet regum imperatorumue pares. Paulisper alter alterius cõspectu admiratione mutua, prope attoniti conticuere. Tum Annibal prior: Si hoc ita fato datum erat, vt qui primus bellum intuli populo Romano, quique toties prope in manibus victoriam habui, is vltro ad pacem petendam venirem, lætor, te mihi potissimum datum, à quo peterem. Tibi quoque inter multa egregia non in vltimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui de tot Romanis ducibus victoriam dij dedissent, tibi cessisse: teque huic bello vestris prius quam nostris cladibus insigni, finem imposuisse. hoc quoque ludibrium fortunæ casus edidit, vt cum patre tuo consule ceperim arma, cum eodem primum Romano imperatore signa contulerim, ad filium eius inermis ad pacem petendam veniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus nostris mentem datam ab diis esse, vt & vos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti essemus. neque enim ne vobis quidem Sicilia atque Sardinia satis digna precia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tamq; egregiis amissis ducibus. Sed præterita magis reprehendi possunt, q̃ corrigi. Ita aliena appetiuimus, vt de nostris dimicaremus. nec in Italia solum vobis bellũ, nobis in Africa est: sed & vos in portis vestris prope ac mœnibus signa armaq; hostium vidistis: & nos ab Carthagine fremitũ castrorum Romanorũ exaudiuimus. Quod igitur nos maxime abominaremur, vos ante omnia optaretis, in meliore vestra fortuna de pace agitur: agimusq; ij, quorum & maxime interest

A intereſt pacem eſſe, & qui quodcunq; egerimus, ratum ciuitates noſtræ habituræ ſint. animo tantum nobis opus eſt, non abhorrente à quietis conſiliis. Quod ad me attinet, iam ætas ſenem in patriam reuertentem, vnde puer profectus ſum, iam ſecundæ iam aduerſæ res ità erudierũt, vt rationem ſequi quam fortunã malim. tuam & adoleſcentiam, & perpetuam felicitatem, ferociora vtraq;, quam quietis opus eſt conſiliis, metuo. Non temere incerta caſuum reputat, quem fortuna nunquã decepit. Quod ego fui ad Thraſymenum, ad Cannas, id tu hodie es. vixdũ militari ætate imperio accepto, omnia audaciſſime incipientem nuſquam fefellit fortuna. patris & patrui perſecutus mortẽ, ex calamitate veſtræ domus inſigne virtutis pietatiſq; eximiæ cepiſti: amiſſas Hiſpanias recuperaſti, quatuor inde Punicis exercitibus pulſis. conſul creatus, cum cæteris ad tutandam Italiam parum animi eſſet, tranſgreſſus in Africam, duobus hic exer-
B citibus cæſis, binis eadẽ hora captis ſimul incenſiſq; caſtris, Syphace potentiſſimo rege capto, tot vrbibus regni eius, tot noſtri imperij ereptis, me ſextumdecimum iam annum hærentem in poſſeſſione Italiæ detraxiſti. Poteſt victoriã malle, quam pacem animus. Noui vobis ſpiritus magnos magis quam vtiles: & mihi talis aliquando fortuna affulſit. Quod ſi in ſecundis rebus bonã quoq; mentem darent dij, non ea ſolũ quæ eueniſſent, ſed etiã ea quæ euenire poſſent, reputaremus. Vt omnium obliuiſcaris aliorum, ſatis ego documẽti in omnes caſus ſum, quem modo caſtris inter Anienem atque vrbem veſtram poſitis, ac iam prope ſcandentem mœnia Romana videras, hic cernis duobus fortiſſimis viris fratribus, clariſſimis imperatoribus orbatum ante mœnia prope obſeſſæ patriæ, quibus terrui veſtram vrbem, ea pro mea deprecantem. Maxime cuique fortunæ minime credendum eſt. In bonis tuis rebus, noſtris dubijs, tibi
C ampla ac ſpecioſa danti eſt pax: nobis petentibus magis neceſſaria, quam honeſta. Melior tutiorq; eſt certa pax, quam ſperata victoria. hæc in tua, illa in deorum manu eſt. Ne tot annorum felicitatem in vnius horæ dederis diſcrimen. cum tuas vires, tum vim fortunæ, martemque belli communem propone animo. vtrinq; ferrum corpora humana erunt, nuſquã minus quam in bello euentus reſpondent. Non tantum ad id, quod data pace iam habere potes, ſi prælio vincas, gloriæ adieceris: quantum ademeris, ſi quid aduerſi eueniat. ſimul parta ac ſperata decora vnius horæ fortuna euertere poteſt. omnia in pace iungenda tuæ poteſtatis ſunt, P. Corneli. tunc ea habenda fortuna erit, quã dij dederint. Inter pauca felicitatis virtutiſq; exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra fuiſſet, ſi victor pacem petentibus dediſſet patribus noſtris: ſed non ſtatuendo

tandem

tandē felicitati modū, nec cohibendo efferentem se fortunā, quan- A
to altius elatus erat, eo fœdius corruit. Est quidem eius qui dat, non
qui petit, conditiones dicere pacis. sed forsitan nō indigni simus, qui
nobismetipsis mulctam irrogemus. Nō recusamus quin omnia pro-
pter quæ bellū initū est, vestra sint, Sicilia, Sardinia, Hispania, quic-
quid insularū toto inter Africā Italiamq; continetur mari: Cartha-
ginienses inclusi Africæ littoribus, vos, quādo ita dijs placuit, exter-
na etiā terra mariq; videamus regentes imperia. Haud negauerim,
propter nō nimis syncere petitā aut expectatā nuper pacem, suspectā
esse vobis Punicā fidem: multum per quos petita sit, ad fidem tuēdæ
pacis pertinet Scipio. vestri quoq; (vt audio) patres nōnihil etiam ob
hoc quia parum dignitatis in legatione erat, negauerunt pacē. An-
nibal peto pacē: qui neq; peterē, nisi vtilem crederē: & propter ean-
dem vtilitatē tuebor eam, propter quā petij. & quemadmodū, quia
à me bellum cœptum est, ne quem eius pœniteret, quoad ipsi inuide- B
re ei, præstiti: ita annitar, ne quem pacis per me partæ pœniteat. Ad-
uersus hæc imperator Romanus in hanc fere sententiam respondit.
Non me fallebat, Annibal, aduentus tui spe Carthaginienses & præ-
sentē induciarum fidem, & spem pacis turbasse: neq; tu id sane dissi-
mulas, qui de conditionibus superioribus pacis omnia subtrahas,
præter ea quæ iampridē in nostra potestate sunt. cæterum sicut tibi
curæ est sentire ciues tuos, quanto per te onere leuentur: sic mihi la-
borandū est, ne quæ tunc pepigerunt, hodie subtracta ex cōditioni-
bus pacis præmia perfidiæ habeant. Indigni quibus eadē pateat con-
ditio, vt etiā prosit vobis fraus, petitis. Neq; patres nostri priores de
Sicilia, neq; nos de Hispania fecimus bellū. & tunc Mamertinorū so-
ciorum periculū, & nunc Sagunti excidiū nobis pia ac iusta indue-
rūt arma. vos lacessisse, & tu ipse fateris, & dij testes sunt: qui & illius
belli exitum secundū ius fasq; dederūt, & huius dant & dabūt. Quod C
ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini, & vim fortunæ repu-
to, & omnia quæcunq; agimus, subiecta esse mille casibus scio. cete-
rum quemadmodū superbe & violēter me faterer facere, si priusquā
in Africā traiecissem, te tua voluntate cedentē Italia, & imposito in
naues exercitu, ipsum venientē ad pacem petendā aspernarer: sic nūc
cum prope manu conserta restitantem ac tergiuersantem in Africā
traduxerim, nulla sum tibi verecundia obstrictus. proinde si quid ad
ea, in quæ tum pax cōuentura videbatur (quæ sunt, nosti) mulctæ na-
uium cum commeatu per inducias expugnatarū, legatorumq; vio-
latorū, adijcitur, est quod referam ad cōsilium: sin illa quoq; grauia
videntur, bellum parate, quoniam pacē pati nō potuistis. Ita infecta
pace ex colloquio ad suos cū se recepissent, frustra verba pacata re-
nunciant:

A nunciant: armis decernendũ esse, habendamq; eam fortunã, quam dij dedissent. In castra vt est ventum, pronunciant ambo, arma expedirent milites, animosq; ad supremum certamen, nõ in vnum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset, victores. Roma an Carthago iura gentibus daret, ante crastinã noctem scituros: neq; enim Africã, aut Italiam, sed orbem terrarũ victoriæ præmiũ fore: par periculum præmio, quibus aduersæ pugnæ fortuna fuisset. Nam neq; Romanis effugiũ vllum patebat in aliena ignotaq; terra, & Carthagini supremo auxilio effuso adesse videbatur præsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulentissimorum populorum duo longe clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut euersuri. Anceps igitur spes & metus miscebant animos: contemplantibusq; modo suã, modo hostium aciem, cum oculis magis quam ratione pensarent vires, simul
B læta, simul tristia obuersabantur. quæ ipsis sua sponte non succurrebant, ea duces admonendo atq; hortando subijciunt. Pœnus XVI. annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occisos, & sua cuiq; decora, vbi ad insignem alicuius pugnæ memoria militem venerat, referebat. Scipio Hispanias, & recẽtia in Africa prælia, & confessionem hostium, quod neq; non petere pacem propter metum, neq; manere in ea præ insita animis perfidia potuissent. ad hoc colloquium Annibalis in secreto habitum, ac liberum fingenti, qua velit flecti: ominatur (quibus quondam auspicijs patres eorum pugnauerint ad Ægateis insulas, ea illis exeuntibus in aciem portendisse deos) adesse finem belli, ac laboris: in manibus esse prędam Carthaginis, reditum domum in patriam ad parentes, liberos, coniuges, penatesq; deos. Adeo celsus hæc corpore, vultuq; ita læto, vt vicisse iam crederes, dicebat. Instruit deinde primos
C hastatos, post eos principes: triarijs postremã aciem clausit. nõ confertas autẽ cohortes ante sua quemq; signa instruebat, sed manipulos aliquantũ inter se distantes, vt esset spaciũ, quo elephanti hostiũ accepti, nihil ordines turbarent. Lælium, cuius ante legati, eo anno quæstoris extra sortem ex senatusconsulto opera vtebatur, cum Italico equitatu ab sinistro cornu, Masanissam Numidasq; ab dextro opposuit. vias patentes inter manipulos antesignanorum velitibus (ea tunc leuis armatura erat) compleuit: dato pręcepto, vt ad impetũ elephantorum aut post rectos refugerent ordines, aut in dextram læuamq; discursu applicantes se antesiganis, viam qua irruerent in ancipitia tela, beluis darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (LXXX. autem erant, quot nulla vnquam in acie ante habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum Gallorumq;, Balearibus Maurisq;

risq; admistis: in secunda acie Carthaginienses Afrosq;, & Macedonum legionē: modico deinde interuallo relicto subsidiariam aciem Italicorū militū (Brutij pleriq; erant, vi ac necessitate plures quā sua voluntate decedentē ex Italia secuti) instruxit. equitatū etiam ipsum circundedit cornibus. dextrū Carthaginienses, sinistrū Numidæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mores, non lex, non arma, nō vestitus habitusque, non causa militandi eadē esset. auxiliaribus & præsens, & multiplicata merces ex præda ostētatur. Galli proprio atq; insito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi vberes Italiæ deductis, ex asperrimis montibus in spem victoriæ ostentantur. Mauros Numidasq; impotenti Masanissæ futuro dominatu terret. alijs aliæ spes ac metus iactantur. Carthaginiensibus mœnia patriæ, dij penates sepulchra maiorum, liberi cum parentibus, coniugesq; pauidæ. aut excidium seruitiumq;, aut imperiū orbis terrarū, nihil aut in metum aut in spem medium ostentatur. Cum maxime hæc imperator apud Carthaginienses duces suarum gentium inter populares, pleraque per interpretes intermistos alienigenis ageret, tubæ cornuaque ab Romanis cecinerunt: tantusq; clamor ortus, vt elephanti in suos sinistro maxime cornu verterētur, Mauros ac Numidas. addidit facile Masanissa perculsis terrorem: nudauitq; ab ea parte aciem equestri auxilio. paucæ tamen bestiarū intrepide in hostē actæ, inter velitum ordines cum multis suis vulneribus ingentem stragem edebant. resilientes enim ad manipulos velites, cum viam elephantis, ne obtererentur, fecissent, in ancipites ad ictum vtrinq; conijciebant hastas: nec pila ab antesignanis cessabant, donec vndique incidentibus telis exacti Romana acie, hi quoq; in suo dextro cornu ipsos Carthaginiensium equites in fugam verterunt. Lœlius vt turbatos vidit hostes, addit perculsis terrorē. Vtrinq; equite nudata erat Punica acies, cum pedes concurrit, nec spe, nec viribus iam par. ad hoc, dictu parua, sed magni eadē in re gerenda momenti res, congruens clamor à Romanis. eoq; maior & terribilior: dissonæ illis, vt gentium multarum discrepantibus linguis, voces. pugna Romana stabilis & suo & armorum pondere incumbentiū in hostem: cōcursatio & velocitas illinc maior quā vis. Igitur primo impetu extēplo mouere loco hostium aciem Romani: ala deinde & vmbonib. pulsantes, in summotos gradu illato, aliquantū spacij velut nullo resistente, incessere: vrgentib. & nouissimis primos, vt semel motā aciem sensere, quod ipsum vim magnam ad pellendum hostem addebat. Apud hostes auxiliares cedentes secunda acies Afri & Carthaginienses adeo non sustinebant, vt contra etiam, ne resistentes pertinaciter primos cædendo ad se perue-

A Perueniret hoſtis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant re-
pente: & in ſuos verſi, partim refugere in ſecundã aciem: partim nõ
recipientes cædere, vti paulo ante non adiuti, & tunc excluſi. & pro-
pe duo iam permiſta prælia erant: cum Carthaginienſes ſimul cum
hoſtibus, ſimul cum ſuis cogerentur conſerere manus, non tamen
ita perculſos iratoſq; in aciẽ accepere, ſed denſatis ordinibus, in cor-
nua, vacuũq; circa campũ extra præliũ eiecere, ne pauidos fuga vul-
neribuſq; milites in certam & integram aciem miſcerent. Cæterum
tanta ſtrages hominũ armorumq; locũ in quo ſteterant paulo ante
auxiliares compleuerat, vt prope difficilior tranſitus eſſet, quam per
confertos hoſtes fuerat: itaque qui primi erant haſtati, per cumulos
corporum armorumq;, & labẽ ſanguinis, quà quiſq; poterat, ſequẽ-
tes hoſtem, & ſigna & ordines confuderũt. principũ quoq; ſigna flu-
ctuare cœperant, vagã ante ſe cernentes aciẽ. Quod Scipio vbi vidit,
B receptui propere canere haſtatis iuſſit: & ſauciis in poſtremã aciem
ſubductis, principes triarioſq; in cornua inducit, quo tutior firmior-
que media haſtatorum acies eſſet. Ita nouum de integro præliũ or-
tum eſt: quippe ad veros hoſtes peruentum erat, & armorum genere
& vſu militiæ, & fama rerum geſtarũ, & magnitudine vel ſpei vel pe-
riculi pares. ſed & numero Romanus ſuperior erat, & animo: quod
iam equites, iam elephantos fuderat. iam prima acie pulſa, in ſecun-
dam pugnabat. In tempore Lælius & Maſaniſſa pulſos per aliquan-
tum ſpacij ſecuti equites, reuertentes in auerſam hoſtium aciem in-
currere. Is demũ impetus perculit hoſtem. multi circunuenti in acie
cæſi: multi per patentem circa campũ fuga ſparſi, tenente omnia e-
quitatu, paſſim interierunt. Carthaginienſium ſociorumq; cæſa eo
die ſupra millia viginti. par ferme numerus captus eſt, cum ſignis mi
litaribus centum triginta tribus, elephãtis vndecim. Victores ad duo
C millia cecidere. Annibal cum paucis inter tumultum elapſus, Adru-
metum perfugit, omnia & in prælio, & ante aciem, priuſquam exce-
deret pugna, expertus: & confeſſione etiam Scipionis, omniumque
peritorum militiæ, illam laudem adeptus ſingulari arte etiam eo die
inſtruxiſſe. elephantos in prima fronte: quorum fortuitus impetus,
atq; intolerabilis vis, ſigna ſequi, & ſeruare ordines, in quo plurimũ
ſpei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Cartha-
ginienſiũ aciem ne homines miſti colluuione omniũ gentium, quos
non fides teneret, ſed merces liberum receptum fugæ haberent: ſi-
mul primum ardorem atq; impetum hoſtium excipientes fatigarẽt:
ac ſi nihil aliud, vulneribus ſuis ferrum hoſtile hebetarent. tum, vbi
omnis ſpes eſſet, milites Carthaginienſes Afroſq;, vt omnibus rebus
aliis pares, eo quod integri cũ feſſis ac ſauciis pugnarent, ſuperiores

essent.Italicos interuallo quoque diremptos, incertos socij an hostes essent,in postremam aciem,summotus. Hoc edito velut vltimo virtutis opere,Annibal cum Adrumetum refugisset: accitusq; inde Carthaginem sexto ac trigesimo post anno, quàm puer inde profectus erat,redisset?fassus in curia est,non prælio modo se, sed bello victum:nec spem salutis alibi,quàm in pace impetranda esse. Scipio confestim à prælio expugnatis hostium castris, direptisq;, cum ingenti præda ad mare ac naues redijt, nuntio allato,P. Lentulum cũ L.rostratis,C.onerarijs omni genere commeatus, ad Vticam accessisse.Admouendum igitur vndique terrorem perculsæ Carthagini ratus,misso Lælio Romam cum victoriæ nuncio,Cn Octauium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem iubet.ipse ad suam veterem noua Lentuli classe adiuncta, profectus ab Vtica portum Carthaginis petit.Haud procul aberat,cùm velata insulis ramisq; oleæ Carthaginiensium occurrit nauis.decem legati erant principes ciuitatis,authore Annibale missi ad petendam pacem. qui cum ad puppim prætoriæ nauis accessissent,velamenta supplicum porrigentes, orantes,implorantesq; fidem & misericordiam Scipionis:nullum ijs aliud responsum datum,quàm vt Tunetem venirent,se eò moturum castra ipse ab contemplato situ Carthaginis non tam noscendi in præsentia,quàm terrendi hostis causa,Vticam,eodem &Octauio reuocato,redijt.Inde procedentibus ad Tunetem nuncius allatus:Verminam Syphacis filium cum equitibus pluribus quàm peditibus venire Carthaginiensibus auxilio.Pars exercitus cum omni equitatu missa,turmalibus primis in agmine,aggressa Numidas leui certamine fudit.exitu quoque fugæ intercluso,à parte omni circundatis equitibus xv.millia hominum cæsa,mille & cc.viui capti sunt,& equi Numidici mille & D.signa militaria duo & septuaginta.Regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem quo antea loco castra posita, legatique xxx. Carthagine ad Scipionem venerunt,& illi quidem multo miserabilius quàm ante,quo magis cogebat fortuna,egerunt:sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi sunt. In concilio quanquam iusta ira omneis ad delendam stimulabat Carthaginem: tamen cum & quanta res esset, & quàm longi temporis obsidio tam munitæ & validæ vrbis, reputarent:& ipsumScipionem expectatio successoris,venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam,solicitaret: ad pacem omnium animi versi sunt. Postero die reuocatis legatis,& cum multa castigatione perfidiæ monitis,vt tot cladibus edocti,tandem deos & iusiurandum esse crederent,conditiones pacis dictæ. Vt liberi legibus suis viuerẽt,quas vrbes,quosq; agros

A
B
C

A agros,quibuſq; finibus ante bellum tenuiſſent, tenerent, populan-
dique finem eo die Romanus faceret:perfugas fugitiuoſq;, & capti-
uos omneis,& naues roſtratas,præter decem triremes,traderent: ele
phantoſq;,quos haberent domitos,neq; domarent alios.bellũ néue
in Africa néue extra Africã iniuſſu populi Rom. gererent. Maſaniſſæ
res redderent,fœduſque cum eo facerent,frumentum,ſtipendiumq;
auxilijs donec ab Roma legati rediſſent,præſtarent.XM.talentum ar-
genti deſcripta penſionibus à ſuis in annos L.ſoluerent.obſides cen-
tum arbitratu Scipionis darent, ne minores XIIII.annis,neu XXX.ma
iores. inducias ita ſe daturum ſi per priores inducias naues onerariæ
quæq;, captæ fuiſſẽt in nauibus, reſtituerentur. aliter nec inducias,
nec ſpem pacis vllam eſſe.Has conditiones legati cum domum fer-
re iuſſi in concione ederent, & Giſgo ad diſſuadendam pacem pro-
B ceſſiſſet, audireturque à multitudine inquieta eadem & imbelli, in-
dignatus Annibal dici ea in tali tempore audiríque,arreptum Giſgo-
nem manu ſua ex ſuperiore loco detraxit.quæ inſueta liberæ ciuitati
ſpecies cum fremitum populi mouiſſet, perturbatus militaris vir vr-
bana libertate: Nouem, inquit, annorum à vobis profectus, poſt
ſextum & triceſimum annum redij:militares artes,quas me à puero
fortuna nunc priuata nunc publica docuit,probè videor ſcire: vrbis
ac fori iura,leges,mores,vos me oportet doceatis. Excuſata impru-
dentia,de pace multis verbis diſſeruit,quam nec iniqua,& neceſſaria
eſſet.Id omnium maxime difficile erat,quod ex nauibus per induci-
as captis nihil præter ipſas comparebat naues:nec inquiſitio erat fa-
cilis.Cum aduerſantes paci arguerentur,placuit naues reddi, & ho-
mines vtiq; inquiri:cætera quæ abeſſent,æſtimanda Scipioni permit
ti:atq; ita pecunia luere Carthaginienſes. Sunt qui Annibalem ex a-
C cie ad mare perueniſſe, inde præparata naue ad regem Antiochum
extemplo profectum tradant: poſtulantiq; ante omnia Scipioni vt
Annibal ſibi traderetur,reſponſum eſſe, Annibalem in Africa non
eſſe.Poſteaquam redierunt ad Scipionem legati,quæ publica in na-
uibus fuerant,ex publicis deſcripta rationibus quæſtores:quæ priua
ta,profiteri domini iuſſi:pro ea ſumma pecuniæ XXV. millia pondo
argenti præſentia exacta, induciæque Carthaginienſibus datæ in
tres menſes.additum,ne per induciarum tempus alio vſquam,quàm
Romam mitterent legatos: & quicunque legati Carthaginem ve-
niſſent,ne ante dimitterent eos, quam Romanum imperatorem,
qui & quæ petentes veniſſent,certiorem facerent. Cum legatis Car-
thaginienſibus Romam miſſi Liuius. Veturius Philo, & Marcus
Martius Ralla, & L.Scipio,imperatoris frater. Per eos dies comme-
atus ex Sicilia Sardiniaque tantam vilitatem annonæ effecerunt,

vt pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad A nuncium primum rebellionis Carthaginiẽſium trepidatum fuerat: iuſſuſq; erat T. Claudius mature in Siciliam claſſem ducere, atq; inde in Africam traiicere: & alter conſul M. Seruilius ad vrbem morari, donec quo ſtatu res in Africa eſſent, ſciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaq; claſſe ab T. Claudio conſule facta erant, quod patres de pace Scipionis potius arbitrium eſſe, quibus legibus daretur, quã conſulis, cenſuerãt. Prodigia quoq; nunciata ſub ipſam famam rebellionis terrorem attulerant. Cumis ſolis orbis minui viſus, & pluit lapideo imbri. & in Veliterno agro terra ingentibus cauernis conſedit, arboreſq; in profundum hauſtæ. Ariciæ forũ, & circa tabernæ, Fruſinone murus aliquot locis, & porta de cœlo tacta: & in palatio lapidibus pluit Id prodigiũ more patrio nouendiali ſacro, cætera hoſtiis maioribus expiata. Inter quæ etiam aquarum inſolita magnitudo in religionẽ verſa. nam ita abundauit Tyberis, vt ludi A- B pollinares circo inundato, extra portam colinam ad ædes Erycinæ Veneris parati ſint. cæterum ludorum ipſo die ſerenitate ſubita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata deductaque in circum eſt, cum deceſſiſſe inde aquã nunciatum eſſet: lætitiamq; populo, & ludis celebritatem addidit ſedes ſua ſolenni ſpectaculo reddita. Claudium Coſ. profectum tandem ab vrbe inter portus Coſſanum Lauretanumq; atrox vis tempeſtatis adorta, in metum ingentem adduxit. Populonios inde cum perueniſſet, ſtetiſſetq; ibi dum reliquũ tẽpeſtatis exſæuiret: Iluam inſulã, & ab Ilua Corſica, à Corſica in Sardiniã traiecit. ibi ſuperantem inſanos montes multo & ſæuior & infeſtioribus locis tempeſtas adorta diſiecit claſſem. multæ quaſſatæ, armamentiſq; ſpoliatę naues: quædam fractæ. ita vexata ac lacerata claſſis Carales tenuit. vbi dum ſubductæ reficiuntur naues, hyems oppreſſit: circumactumq; anni tempus. & nullo prorogante C imperium, priuatus T. Claudius claſſem Romam reduxit. M. Seruilius, ne comitiorũ cauſa ad vrbem reuocaretur: dictatore dicto Cn. Seruilio Gemino, in prouinciã eſt profectus. Dictator magiſtrum equitum P. Aelium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempeſtates prohibuerunt. itaq; cum pridie Idus Martias veteres magiſtratus abiſſent, noui ſuffecti nõ eſſent, reſpub. ſine curulibus magiſtratibus erat. L. Manlius Torquatus põtifex eo anno mortuus. in locum eius ſuffectus C. Sulpitius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fuluio ædil. curul. ludi Romani tertio inſtaurati. Pecuniã ex ærario ſcribæ, viatoreſq; ædilitij clam egeſſiſſe per indicem cõperti, damnati ſunt, non ſine infamia Luculli ædilis. P. Aelius Tubero, & L. Lectorius ædiles plebis vitio creati, magiſtratu ſe abdicarunt, cum ludos, ludorumque

A rumq; causa epulũ Ioui fecissent, & signa tria ex mulctatitio argento facta in Capitolio posuissent. Cereales ludos dictator & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt. Legati ex Africa Romani simul Carthaginiensesq; cum venissent Romam, senatus ad ædem Bellonæ habitus est. vbi cum L. Veturius Philo pugnatũ cum Annibale esse suprema Carthaginiensibus pugna, finemq; tãdem lugubri bello impositum, ingenti lætitia patrũ exposuisset, adiecit: Verminam etiam Syphacis filium, quæ non parua bene gestæ rei accessio erat, deuictũ. in concionem inde prodire iussus, gaudiumq; id populo impertire. Tum patefacta gratulatione omnia in vrbe templa, supplicationesq; in triduum decretæ. Legatis Carthaginiensium & Philippi regis (nam ij quoq; venerant) petentibus vt senatus sibi daretur, responsum iussu patrum à dictore est, consules nouos eis senatum daturos esse. Comitia inde habita: creati cõsules Cn. Cornelius Len-
B tulus, P. Aelius Pætus. Prætores M. Iunius Pennus, cui sors vrbana euenit. M. Valerius Falco Brutios, M Fabius Buteo Sardiniam, P. Aelius Tubero Siciliam est sortitus. De prouinciis consulum nihil ante placebat agi, quam legati Philippi regis, & Carthaginiensiũ auditi essent. belli finem alterius, principium alterius prospiciebãt animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat prouinciæ Africæ: seu bellum foret, facilẽ victoriam: seu iam finiretur, finiti tanti belli se consule gloriam petens. negare itaq; prius quicquã agi passurum, quam sibi Africa decreta esset: concedente collega, moderato viro & prudenti: qui gloriæ eius certamen cum Scipione, præterquam quod iniquum esset, etiam impar futurum cernebat. Q. Minutius Thermus & M. Acilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno nequicquam tentatã ab T. Claudio consule, Cn. Corneliũ tentare aiebant. ex authoritate patrum latum ad populũ esse, cuius vellent im-
C perium in Africa esse, omnes V. & XXX. tribus P. Scipioni id imperium decreuisse. Multis contentionibus & in senatu & ad populum acta res: postremo eo deducta est, vt senatui permitterent. Patres igitur iurati (ita conuenerat) censuerunt, vti consules prouincias inter sese compararent, sortirenturve, vter Italiam, vter classem nauium L. haberet. cui classis obuenisset, in Siciliã nauigaret. si pax cum Carthaginiensibus componi nequisset, in Africam traijceret: consul mari, Scipio eodem, quo adhuc, iure imperij terra rem gereret. si conditiones conuenirent pacis, tribuni plebis populum rogarent, vtrum consulem, an P. Scipionem iuberent pacem dare: & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. si pacẽ per P. Scipionem dari, atq; ab eodem exercitum deportari iussissent, ne consul ex Sicilia in Africam traijceret. alter consul, cui Italia euenisset,

duas legiones à M. Sextio prætore acciperet. P. Scipioni cum exercitibus, quos haberet, in prouincia Africa prorogatum imperium. A Prætori M. Valerio Falconi duæ legiones in Brutijs, quibus C. Liuius priore anno præfuerat, decretæ. P. Aelius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio vna M. Fabio in Sardiniam quam P. Lentulus proprætor habuisset, decernitur. M. Seruilio prioris anni consuli cum suis duabus item legionibus in Hetruria prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot iam annos ibi L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum esse, vt ij consules cum tribunis agerent, si eis videretur, vt plebem rogarent, cui iuberent in Hispania imperium esse. is ex duobus exercitibus in vnam legionem conscriberet Romanos milites, & in xv. cohortes socios Latini nominis, quibus prouinciam obtineret. veteres milites L. Cornelius & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio consuli B L. nauium classis ex duabus classibus, Cn. Octauij, quę in Africa esset P. Villij, quæ Siciliæ oram tuebatur, decreta: vt quas naues vellet, deligeret. P. Scipio L. longas naues haberet, quas habuisset: quibus si Cn. Octauium: sicut præfuisset, præesse vellet, Octauio proprætori in eum annum imperium esset, si Lælium præficeret. Octauius Romam decederet: reduceretq; naues quibus proconsuli vsus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naues decretæ. Et consules duas legiones vrbanas scribere iussi, vt quatuordecim legionibus eo anno, centum nauibus longis respublica administraretur. Tum de legatis Philippi & Carthaginiensium actum. priores Macedonas introduci placuit, quorum varia oratio fuit: partim purgantiũ quæ questi erat missi ad regem à Roma legati de populatione sociorum: partim vltro accusantium quidẽ & socios populi Romani, sed multo infestius M. Aurelium: quem ex tribus ad se missis legatis delectu habito substitisse, & se bello lacessisse contra fœdus, & sæpe cum præfectis suis signis collatis pugnasse, partim postulantium, vt Macedones duxq; eorum Sopater, qui apud Annibalem mercede militassent, captiq; in vinculis essent, sibi restituerentur. Aduersus ea M. Furius missus ad id ipsum ab Aurelio, ex Macedonia, disseruit. Aurelium relictum, ne socij Populi Romani fessi populationibus atque iniuria, ad regem deficerent, finibus sociorum non excessisse, dedisse operam, ne impune in agros eorum transcenderent populatores. Sopatrum ex purpuratis & propinquis regis esse. eum cum quatuor millibus Macedonum & pecunia missum nuper in Africam esse Annibali Carthaginiensibusque auxilio. De his rebus interrogati Macedones cum perplexe responderent, ipsi antè responsum tulerunt, bellum quærere regem, & si pergat, propediem inuenturum. Dupliciter ab

eo fœdus

A eo fœdus violatum: & quod ſociis populi Romani iniurias fecerit, bello armiſq; laceſſiuerit: & quod hoſtes auxiliis & pecunia iuuerit. & P. Scipionẽ recte atq; ordine videri feciſſe, & facere, quod eos qui arma contra populum Romanũ ferentes capti ſunt, hoſtium numero in vinculis habeat. & M. Aurelium è republica facere, gratumq; id ſenatui eſſe, quod ſocios populi Romani, quando iure fœderis non poſſet, armis tueatur. Cum hoc tam triſti reſponſo dimiſſis Macedonibus, legati Carthaginiẽſes vocati. quorum ætatibus dignitatibuſque conſpectis (nam longe primi ciuitatis erant) tum pro ſe quiſque dicere, vere de pace agi. Inſignis tamen inter cæteros Aſdrubal erat Hædum populares cognomine appellabant) pacis ſemper author, aduerſuſque factioni Barchinæ. eo tum plus illi authoritatis fuit. belli culpam in paucorum cupiditatem à republica transferẽti. Qui cum varia oratione vſus eſſet, nunc purgando crimina, nunc quæ-

B dam fatendo, ne impudenter certa negantibus difficilior venia eſſet: nunc monendo etiam Patres conſcriptos vt rebus ſecundis modeſte ac moderate vterentur: Si ſe atq; Hannonem audiſſent Carthaginienſes, & tempore vti voluiſſent, daturos fuiſſe pacis conditiones, quas nunc peterent. Raro ſimul hominibus bonam fortunam, bonamq; mentem dari. populum Romanum eo inuictum eſſe, quod in ſecundis rebus ſapere, & conſulere meminerit. & hercule mirandum fuiſſe, ſi aliter facerent, ex inſolentia, quibus noua bona fortuna ſit, impotentes lætitiæ inſanire: populo Romano vſitata ac prope iam obſoleta ex victoria gaudia eſſe, ac plus pene parcendo victis quam vincendo imperium auxiſſe. Cæterorum miſerabilior oratio fuit, commemorantium ex quantis oppibus quo recidiſſent Carthaginiẽſium res. nihil eis, qui modo orbem prope terrarum obtinuiſſent armis, ſupereſſe, præter Carthaginis mœnia. iis incluſos, non terra,

C non mari quicquã ſui iuris cernere. vrbem quoq; ipſam, ac penates ita habituros, ſi nõ in ea quoq;, quo nihil vlterius ſit, ſęuire populus Romanus velit. Cũ flecti miſericordia patres appareret, ſenatorũ vnum infeſtum perfidiæ Carthaginienſium ſucclamaſſe ferunt: per quos deos fœdus icturi eſſent, cum eos per quos ante ictum eſſet, fefelliſſent? Per eoſdem, inquit Aſdrubal, qui tam infeſti ſunt fœdera violantibus. Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus conſul, cui claſſis prouincia erat, S. C. interceſſit. Tum M. Atilius & Q. Minutius tribuni plebis ad populum tulerunt: vellent iuberentne ſenatum decernere, vt cum Carthaginienſibus pax fieret? & quem eam pacem dare, quemq; ex Africa exercitus deportare iuberẽt? De pace vti rogatæ omnes tribus erãt, iuſſerunt pacẽ dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione ſenatus decreuit, vt

P. Scipio ex X. legatorum sententia pacem cum populo Carthaginiẽsi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginienses: petieruntq́;, vt sibi in vrbem introire, & colloqui cum ciuibus suis liceret, qui capti in publica custodia essent. esse in ijs partim propinquos, amicosq́; suos, nobiles homines partim ad quos mandata à propinquis haberent. Quibus conuentis cum rursus peterent, vt sibi quos vellent ex ijs redimendi potestas fieret, iussi nomina edere. & cum ducentos fermè ederent, senatusconsultum factum est, vt legati Romani ducentos ex captiuis, quos Carthaginienses vellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nunciarentq́; ei, vt si pax conuenisset, sine precio eos Carthaginiensibus redderet. Fœciales cum in Africam ad fœdus feriendum ire iuberentur, ipsis postulantibus senatusconsultum in hæc verba factum est: Vt priuos lapides silices, priuasq́; verbenas secum ferrent: vti prætor Romanus his imperaret vt fœdus ferirent, illi prætorem sagmina poscerent. Herbæ id genus ex arce sumptum dari fœcialibus solet Ita dimissi ab Roma Carthaginienses cũ in Africam venissent ad Scipionem, quibus antè dictum est, legibus pacem fecerunt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorum quatuor millia tradiderunt. inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. Naues profectas in altum incendi iussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt. quarum conspectum repente incendium tam lugubre fuisse Pœnis, quàm si ipsa Carthago arderet. De perfugis grauius, quàm de fugitiuis consultum. nominis Latini qui erant, securi percussi, Romani in crucem sublati. Annis antè quinquaginta pax cum Carthaginiensibus postremò facta erat. Q. Luctatio, A. Manlio consulibus. bellum initum annis post tribus & viginti Pub. Cornelio T. Sempronio consulibus, finitum est decimo octauo anno, Cneio Cornelio P. Aelio Pæto consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem dixisse? T. Claudij primùm cupiditatem, deinde C. Cornelii fuisse in mora, quo minus id bellũ exitio Carthaginis finiret. Carthaginiensibus cùm prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis videretur, mœstitiaq́; & fletus in curia esset ridentem Annibalem ferunt conspẽctum. cuius cum Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu, cum ipse lachrymarum causa esset. Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis, inquit, sic & animus intus cerni posset, facile vobis apparet non læti, sed propè amentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse. qui tamen nequaquam adeò est intempestiuus, quàm vestræ ista absurdæ atq; abhorrentes lachrymæ sunt. tunc flesse decuit, cum adempta nobis arma, incensæ naues, interdictum externis bellis. illo enim vulnere con-

A concidimus. nec tamen esse in vos odio vestro consultum ab Romanis credatis. Nulla magna ciuitas diu quiescere potest. si foris hostem non habet, domi inuenit: vt præualida corpora ab externis caussis tuta videntur, sed suis ipsa viribus onerantur. Tantum nimirum ex publicis malis sentimus, quantum ad priuatas res pertinet, nec in eis quicquam acrius, quam pecuniæ damnum stimulat. Itaq; cùm spolia victæ Carthagini detrahebantur, cum inermem iam ac nudã destitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit, nunc quia tributum ex priuato conferendum est, tanquam in publico funere comploratis. quàm vereor ne propediem sentiatis leuissimo in malo vos hodie lachrymasse. Hæc Annibal apud Carthaginienses. Scipio concione aduocata Masanissam ad regnum paternum Cirtha oppido, & cæteris vrbibus agrisq;, quæ ex regno Syphacis in
B populi Romani potestatem venissent, adiectis donauit. Cn. Octauiũ classem in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tradere iussit. legatos Carthaginiensium Romam proficisci, vt quæ ab se ex decem legatorum sententia acta essent, ea patrum authoritate, populiq; iussu, confirmarentur. Pace terra mariq; parta, exercitu in naues imposito in Siciliam Lilybæum traiecit. inde magna parte militum in nauibus missa, ipse per lætam pace non minus quàm victoria Italiam, effusis non vrbibus modò ad habendos honores, sed agrestium etiam turba obsidente vias, Romam peruenit, triumphóque omnium clarissimo vrbem est inuectus. Argenti tulit in ærarium pondo centum millia XXIII. militibus ex præda quadragenos æris diuisit. Morte subtractus spectaculo magis hominum, quàm triumphantis gloria Syphax est. Tibure haud ita multo antè mortuus, quò ab Alba traductus fuerat. conspecta mors tamen eius fuit: quia publico funere est
C elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius haud quaquam spernendus author tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti imposito, Quintus. Terentius Culleo, omniq; deinde vita, vt dignum erat, libertatis authorem coluit. Africanum cognomen militaris prius fauor, an popularis aura celebrauerit, an sicuti Felicis Syllæ, Magniq; Pompeij patrum memoria cœptum ab assentatione familiari sit, parum compertnm habeo. Primus certe hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus: exemplo deinde huius nequaquam victoria pares, insignes imaginum titulos, claraque cognomina familiæ fecere.

RERVM ET VERBORVM TERTIAE TITI LIVII DECADIS INDEX.

transi

Aſdru-

Bru-

Car-

Cn. Sic-

Equi

Philip-

Suessi-

Ver-

FINIS.

fratri melchiori xpi beneficio 330

HEID
LVRC